

OPUS

30

OPUS ▶

International Journal of
Society Researches

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 16 • Sayı Issue (30) • Ekim December 2020 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

SAYI
30

ADAMOR

ADAMOR

Kültür Portalı

Cilt Volume 16, Sayı Issue – 30

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
Sayı Issue –30 • Ekim October 2020
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri Müdürü • General Director
Emir OSMANOĞLU

Editörler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Yayın Editörü • Publish Editor

Editör Yardımcısı • Assistant Editor

Özgür TÜLEBAĞA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŞLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergun Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç.Dr.Fikret GÜLAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr.Jolanta BIELIAUSKAITĖ (European Humanities University)
Doç. Dr.Ayşegül DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden TAŞĞIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)
Dr.Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Manegement in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özgüler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

- Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaime -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özeydin (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue - 30, 2020

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Ekim October 2020

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Sok. No:10 D:5

Balgat Çankaya

ANKARA * Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS

İçindekiler / Contents

- 2401 *Didem AYDOĞAN, Gaye HADİ*
Resilience in Turkish Physically Disabled Athletes: The Role of Sport Participation
Türk Fiziksel Engelli Sporcularda Yılmazlık: Spora Katılımın Rolü
- 2426 *Abdullah BALIKÇI*
Okul Yöneticileri ve Öğretmenlere Göre Okulun Anlamlandırılması
Making Sense of School According to School Administrators and Teachers
- 2448 *Hüseyin YOLCU, Esra YEŞİLYURT*
Ailelerin Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dönemi Eğitim Harcamaları
Families' Education Expenditures During Early Childhood Care and Education
- 2478 *Nilüfer YÜCEDAĞ ERDİNÇ, Diler YAMAN KAYHAOĞLU*
Kuşak Farklılıklarına Göre Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma
Determining The Financial Literacy Level By Generational Differences: A Study On Healthcare Employees
- 2504 *Çiğdem ÇAKIR, Esra G. KAYGISIZ*
Çalışma Yaşamında Siber Mağduriyet ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılığın Özsaygıya Etkisi
The Effect of Cyber Victimization and Cyberbullying Sensitivity on Self-Esteem in Work Life
- 2528 *Serdar ÇÖP, Salim İBİŞ, Özgür KIZILDEMİR*
Seyahat Motivasyonlarının X, Y ve Z Kuşaklarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma
A Study on Investigation of Differences of Travel Motivations According to X, Y and Z Generations
- 2551 *Berfin VARIŞLI*
Yaşlılık Deneyimi ve Kesişimsellik: İstanbul Örneği
Old Age Experience and Intersectionality: Istanbul Example
- 2568 *Melike ÖZYURT*
21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik Güvenirlik Çalışması
Adaptation of 21st Century Skills Teaching Scale to Turkish Culture: A Validity-Reliability Study
- 2595 *Yavuz Selim KALELİ, Aynur Elhan NAYİR*
Piyano Eğitiminde Öğrenme Stilleri ve 5E Modeline Yönelik Etkinliklerin Başarı ve Kalıcılığa Etkisi
Effects Of Learning Styles And 5E Model Activities On Success And Permanently In Piano Education

- 2616 *Serpil KIR ELİTAŞ*
Sosyal Medyanın Toplumsal Dönüştürücülüğü: Sosyal Medya Kullanan Ergenlerin Aile İçi İletişim Süreçlerine Katılım Düzeyleri Üzerine Nicel Bir Araştırma
Social Transformation of Social Media: A Quantitative Research on the Participation Levels of Adolescents Using Social Media in Family Communication Processes
- 2633 *Azize Rana ARKADAŞ, Tuğrul AYYILDIZ*
Uludağ'da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin Çevrimiçi Tüketici Yorumlarının İncelenmesi: "TripAdvisor.com" Üzerinden İçerik Analizi
Investigation of Online Consumer Reviews of 4 and 5 Star Accommodation Enterprises Operating in Uludağ: A Content Analysis on "TripAdvisor.com"
- 2659 *Ahu YAZICI AYYILDIZ, Muhammed BAYKAL*
Otel İşletmelerine Yönelik E-Şikâyetlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi: Kuşadası 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği
Examination of E-Complaints Regarding Hotels with Content Analysis: The Example of 5 Star Hotels in Kuşadası
- 2684 *Ayhan BULUT, Abdullatif KABAN*
Atasözü ve Deyimlerin Çoklu Ortam Materyalleriyle Somutlaştırılmasının Okul Öncesi Eğitime Etkisi
The Effect of Embodying Proverbs and Idioms with Multimedia Materials on Preschool Education
- 2710 *Ayşen AKBAŞ TUNA, Onur ÇELEN*
İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri
Human Resources Management Practices of Businesses in The Era Of COVID-19
- 2760 *Atalay BAHAR*
Polislik Perspektifinden Dijital Misenformasyon ve Dezenformasyon: Covid-19 Örneği Olayı Bağlamında Bir Analiz
Digital Misinformation and Disinformation from a Policing Perspective: An Analysis in the Context of the Covid-19 Case Study
- 2795 *Y. Furkan ŞEN, A. Gökhan YAŞA*
Terör ve Medya İlişkisi Bağlamında Terör Eylemlerinin Haberlerde Sunulma Biçimleri: "Reina Saldırısı" Örneği
In the Context of Terrorism and Media Relations How Terrorist Actions are Presented in the News: "Reina Attack" Example
- 2832 *Emre YAKUT, Özlem KURU*
AB Ülkelerinin Küresel Cinsiyet Ayrımının Kadınlar Açısından Gri İlişkisel Analiz, ARAS ve COPRAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi
Evaluation of EU Countries in the Global Gender Gap by Grey Relational Analysis, ARAS and COPRAS Methods for Women

- 2863 *Gencay KARAKAYA*
Vuca Dönemlerinde Coso Kurumsal Risk Yönetiminin Önemi: Covid-19 Salgın Sonrası Yükseköğretim Kurumları İçin Model Önerisi
The Importance Of Coso Corporate Risk Management In The Vuca Period: A Model Recommendation For Higher Education Institutions After The Covid-19 Epidemic
- 2883 *İbrahim AKSAKAL*
Evli Kadında Soyadı Sorunu ve Kimlik Kaybı Üzerine Bir Değerlendirme
A Explication About The Problem Of The Married Woman's Surname And Loss Of Identity
- 2911 *Ahmet ÖZTEKİN, Hülya ÖZTEKİN*
İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası
Legitimacy of Power and Consent Manufacturing: Construction of Social Consciousness From Tales and Myths to Mass Communication
- 2941 *Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ*
Sosyal Hizmet Eğitiminde Teori ve Pratiği Bütünleştirmede Bir Yöntem Olarak Simule Müracaatçılar
Simulated Clients as a Method for Integrating Theory and Practice in Social Work Education
- 2966 *Eylem BEYAZIT*
Sosyal Politika, Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu
Social Policy, Poverty and Urban Poverty
- 2994 *Kadir Caner DOĞAN*
Türk Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri
The Problems And Solution Proposals Experienced in Auditing of Turkish Public Administration
- 3018 *Hasan TAŞÇI*
Kamusallığın Gelişimi ile Kamusal Alanların Nitelikleri Arasındaki İlişki
The Relationship Between Development of Publicity and Characters of Public Spaces
- 3038 *Erdem AKBAŞ*
Yabancı Dil Eğitiminde Yazma Eğitimi Yaklaşımlarının Gözden Geçirilmesi ve Yazma Becerisinin Diğer Becerilerle İlişkilendirilmesi
Revisiting Approaches to Teaching Writing and Integration of the Writing Skill with others in Foreign Language Education
- 3083 *Aslı Seda KURT*
Dijital Dönüşümün Ekonomiye Etkileri: Türkiye Ekonomisi'ne Yansımaları
The Effects of Digital Transformation on Economy: Reflections on the Economy of Turkey
- 3110 *Mehmet ELA*
Türkiye'de Politik Devir ve Devlet Borçları İlişkisi
The Relationship Between Political Turnover and Sovereign Debt in Turkey

- 3134** *Eray GEMİCİ*
Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Bağlantılılık
Financial Connectedness in Emerging Markets
- 3161** *Ergün KARA, Attila KAYA*
Sanayi İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Üzerine Bir Değerlendirme
Environment Consciousness in the Industrial Businesses and an Evaluation on Green Management
- 3183** *Enes Battal KESKİN*
Korkut Tuna Sosyolojisinde Şehir
City in Korkut Tuna Sociology
- 3184** **Düzeltilmeler**

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 16 Issue 30)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue

A. Fulya Şen	Fırat Üniversitesi
Abdurrahman Korkmaz	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Adem Sağır	Karabük. Üniversitesi
Ali Karakaş	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Attila Özdek	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Aynur Atmaca Can	Marmara Üniversitesi
Bekir Parlak	Uludağ Üniversitesi
Bilge Kuşdemir Kayıran	Gaziantep Üniversitesi
Celalettin Yanık	Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi
Ceyhun Yükselir	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Ebru Erdönmez	Yıldız Teknik Üniversitesi
Emre Yakut	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi ...
Emre Yakut	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Ercan Yılmaz	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ersan Çiftci	İnönü Üniversitesi
Fatih Türkmen	Karabük Üniversitesi
Fuat Ustakara	Gaziantep Üniversitesi
Gökhan Ayazlar	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Gül Gün	Ankara Üniversitesi
Gülay Aslan	Ankara Üniversitesi
Gülşen Kırpık	Adıyaman Üniversitesi
Hasan Güllüpunar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Haşim Akça	Çukurova Üniversitesi
Hatice Özteke Kozan	Necmettin Erbakan Üniversitesi
İbrahim Etem Zinderen	Ataturk Üniversitesi
İdris Şahin	Düzce Üniversitesi
İlkay Başak Adıgüzel	Hacettepe Üniversitesi
Kansu Gençer	Dumlupınar Üniversitesi
Kemal Görmez	Çankaya Üniversitesi
Mahmut Efendi	
Mehmet Çetin	Kastamonu Üniversitesi
Mehmet Kaplan	İstanbul Üniversitesi
Mehmet Sağlam	İnönü Üniversitesi

Mehmet Ulukütük	Bursa Teknik Üniversitesi
Mehmet Zambak	Akdeniz Üniversitesi
Memet Kuzey	Bayburt Üniversitesi
Metin Türkmen	Acıbadem Üniversitesi
Muharrem Güneş	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Müjdat Avcı	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Müslüm Polat	Bingöl Üniversitesi
Nilufer Cerit Berber	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Niyazi Ayhan	Yeditepe Üniversitesi
Nurgün Oktik	Maltepe Üniversitesi
Oğuz Kuş	İstanbul Üniversitesi
Oğuzhan Zengin	Gümüşhane Üniversitesi
Ömer Alkan	Atatürk University
Ömer Bilen	Atatürk Üniversitesi
Ömer Faruk Rençber	Gaziantep Üniversitesi
Özlem Arda	İstanbul Üniversitesi
Selçuk Aydın	Atatürk Üniversitesi
Selçuk Demir	Atatürk Üniversitesi
Selda Polat Hüsrevşahi	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Seval Kızıldağ Şahin	Adıyaman Üniversitesi
Sezen Tofur	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Şükrü Balcı	Selçuk Üniversitesi
Volkan Yurdadoğ	Hacettepe Üniversitesi
Yeşim Özer Özkan	Gaziantep Üniversitesi
Yunus Kılıç	Akdeniz Üniversitesi
Yunus Ozcan	Ticaret Üniversitesi
Zafer Türkmendağ	Atatürk Üniversitesi

Editörden

2020 yılının onuncu sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2020 yılının onuncu sayısı olan 30. Sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

30. sayımızda yine topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 30 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi yayın periyodunu değiştirerek, aylık periyotta yılda 12 sayı olarak yayınlanacaktır. Tüm yazar, hakem ve okuyucularımızın bilgisine sunarız.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş güne sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 30. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

Resilience in Turkish Physically Disabled Athletes: The Role of Sport Participation

DOI: 10.26466/opus.769829

Didem Aydoğan* - Gaye Hadi**

*Dr. Öğr.Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aydın / Türkiye

E-Mail: daydogan@adu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7163-3003](https://orcid.org/0000-0002-7163-3003)

** Dr. Öğr.Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Konya / Türkiye

E-Mail: gerkmen9@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4129-3236](https://orcid.org/0000-0003-4129-3236)

Abstract

The purpose of the study was to examine sources of resilience for physical disability athletes. This is a qualitative study aiming for in-depth investigation of protective mechanisms for physical disability athletes in their lives. The criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the participants of the current study: (I) Having an acquired physical (orthopedic) disability, (II) Being at least over the age of 18, (III) Currently, participating in a sport and, (IV) having national or international achievements in their recognized sports. The participants consisted of 12 physically disabled athletes five of whom were women and seven of whom were men. A semi-structured interview technique was employed in the present study. Content analysis was used to analyze data obtained in the study. Resulting social support, included the positive outlook one has, spirituality and belief, demonstrated significant protective factors for strengthening resilience. It was shown that participating in sporting activities, the experiences during these activities, the interpersonal relations established through them, and receiving achievements in this context provides significant strength for people.

Keywords: *Physical disability, resilience, athletes, sport.*

Türk Fiziksel Engelli Sporcularda Yılmazlık: Spora Katılımın Rolü

Öz

Bu çalışmanın amacı fiziksel engelli sporcularda yılmazlık kaynaklarını incelemektir. Araştırma fiziksel engelli sporcuların yaşamlarındaki koruyucu faktörlerini derinlemesini incelemeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Araştırmanın katılımcılarını belirlemek üzere amaçlı örneklem yönteminden yararlanılmış olup, katılımcıların belirlenmesinde şu ölçütler dikkate alınmıştır: (I) Fizisel bir engele sahip olma, (II) En az 18 yaşında olma, (III) şu anda bir spora devam etme, (IV) Spor alanında ulusal ya da uluslararası başarılar sahip olmama. Araştırmanın katılımcıları beş kadın ve yedi erkek olmak üzere 12 fiziksel engelli sporcudan oluşmaktadır. Araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçları sosyal destek, maneviyat ve inancı içeren pozitif bakış açısının yılmazlığı güçlendiren önemli koruyucu faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Sportif aktivitelere katılımın, bu aktivitelere katılanların, burada oluşturulan kişilerarası ilişkilerin ve sporda elde edilen başarıların katılımcılarda yılmazlık için önemli bir güç kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel engellilik, yılmazlık, sporcular, spor

Introduction

Traumatic and disabling injuries people face in their lives are important experiences, often representing turning points leading to new behaviors, to a changes in relations with others, or providing a new perspective on life. Some individual cope with such traumatic situations by turning this situation into a 'chance', even though they initially think that it is a disrupting and devastating situation (Walsh, 1998). Thus, an important question emerges as to how, in such a situation, can an individual who has experienced this negative life experience become stronger and hold on to life tightly? To investigate this question, resilience-based approaches examine the processes which provide individuals with positivity and hope in their reactions towards negative experiences in their lives (Luthar and Cicchetti, 2000; Specht, Polgar, and King, 2003).

The resilience-based approach was developed to explain how some individuals, who face similar difficulties, live a healthier life and come to possess resiliency skills compared to those who face similar stressful events or life changes, but end up struggling with maladaptation (Richardson, Neiger, Jensen, and Kumpfer 1990). Although researchers have not reached a consensus for a definition of resilience, there is general agreement that resilience is an aptitude some individuals demonstrate, even at a minimum level, when faced with hardship (Hooper 2009). In this sense, resilience can be defined as an adaptation to negative life events (Garmezy, 1993; Masten and Coastworth, 1995). Resilience can be further defined as a dynamic process that involves a positive adaption when a traumatic condition is encountered (Mackay, 2003; Newman 2005). Resilience, then, encompasses forms of positive adaption involving the development of new skills, identifying new goals in life, developing relationships, and changing perspectives (Tedeschi & Calhoun 1995). For those individuals who acquire a physical disability later in life, these attributes of resilience may provide a path towards a meaningful and rewarding life. Indeed, when reviewing relevant literature, it is clear that having a physical disability can negatively impact the presence of resilience, while also increasing levels of depression, anxiety and stress for affected individuals (Dunn, Uswatte, and 2009; Goodley, 2005; Hayter and Dorstyn, 2013).

Studies have focused on how individuals psychologically deal with the consequences of physical trauma. These studies indicate that the severity of the resulting disability is more important than the initial traumatic experience, and that the resilience potential is closely related to psychosocial well-being (deRoos-Cassini, Mancini, Rusch, and Bonanno, 2010; Migliorini, Callaway, and New 2013). Previous researchers identified several factors that correspond to a strengthening of resilience in the face of traumatic injuries or obstacles. These factors include an internal locus of control, high self-efficacy and receiving social support (Bonetti and Johnston, 2008; Ruddell and Shinew, 2006). Other factors identified with resilience that support the adaptation process and the emotional balance of individuals include increases in positive thinking, being optimistic, and maintaining positive attitudes towards oneself (Guest, Craig, Tran, and Middleton, 2015; Monden et al., 2014).

In a previous study (Geard, Kirkevold, Løvstad, and Schnake, 2018), it was observed that the participants associated their innate personal resilience and well-being to strong bonds of support from families and friends. These studies support the fact that having a physical disability gives the person the opportunity to view the outer world from a different perspective, seeing their inner journey as a path towards intrapersonal and interpersonal growth and maturation. In such a situation, individuals may be provided with different opportunities like participating in sports related activities, thereby enabling them to develop and strengthen their resilience processes.

In a social-ecological context, sources of resilience are not only related with individual features, but also link to a range of environmental interactions (Zimmerman and Arunkumar, 1994; Ungar, 2008). In the present study, resilience resources were evaluated in a social-ecological context so as to attract attention to the cultural and social-ecological dimension, to the resources that are based on cultural and social structure, and to highlight how this context contributes to the strengthening of the individual (Ungar, 2011). Here, the interaction between the individual and the environment enables us to understand what sort of strengths one has to recover especially in difficult times. This requires that we understand how the individual interacts with the society and culture by locating their lives within a

broader context, compared to solely focusing on personality traits and the immediate environment (family, peers, school).

The significance of the study is that it accounts for the use of micro-level adjustments that provide resilience in relation to other people (peers, family, closer environment) within a broader, and resource rich, societal context. The social-ecological approach focuses on the positive adaption process; it identifies the resources that may strengthen linkages between the individual and society, and it describes the resilience resources of individuals by considering the conditions and context they find themselves in. Following an extensive review of different disability models, such as the medical model, the social model, the human rights model, the cultural model, and the charity model, it was decided that the social relational model was the most suitable for the purpose and integrity of the present study.

The social relational disability model distinguishes between personal restraint experiences and the effects of impairment in the social setting (Reindal, 2008). The model (Reeve, 2004) is considered to be progressive, in that it conceptually describes disability as an experience of socialized impairment (Haslet, Fitzpatrick, and Breslin, 2017). The social relational model defines disability as a consequence of the social disadvantages and constraints on participation. The disabling effects of social exclusion are further expressed within the psychological-emotional dimension, as well as the biological or physiological aspect of disability (Reeve, 2004). Recently, this model has been used in several studies to examine the experiences of athletes in the context of disabled sports (Martin, 2013). These and other studies have shown that participation in sports activities, general exercise, and leisure activities have had a positive effect on the health of physically disabled individuals (Jones, Legge, and Goulding, 2002; Goodwin et al., 2009; Nash, 2005; Page O'Connor and Peterson, 2001; Smith, 2013). Similarly, sports based activities have also shown positive impacts on psychological health of the individuals (Groff, Lundberg, and Zabriske, 2009; Kim, Lee, and Ji, 2018). Researchers have shown that individuals with physical disabilities who participate in sports demonstrate higher levels of resilience in terms of managing emotion problems (Graham, Kremer, and Wheeler, 2008), psychological well-being (Haslet et al., 2017), reducing depression and anxiety conditions (Hicks et al., 2003; Latimer, Martin, Ginis, Hicks, & McCartney,

2004), strengthening self-esteem, raising their quality of life, and providing an athletic identity (Anderson, 2009).

While resilience studies are well represented in the areas of developmental and clinical psychology, studies examining resilience in the field of sports, particularly in relation to physically disabled athletes, are few in number. However, researchers have begun to investigate the resilience resources of athletes in detail (White and Bennie, 2015; Fletcher and Sarkar, 2012), and there are noteworthy studies that have investigated the protective and supportive factors that enable physically disabled athletes to become resilient athletes (Machida, Irwin, and Feltz, 2013; Sarkar and Fletcher, 2014). Additionally, researchers have shown that socio-cultural factors are important in assessing resilience in the field of sports (Galli and Vealey, 2008; Fletcher and Sarkar, 2012; Sarkar and Fletcher, 2014). In one qualitative study (Machida et al., 2013), participants pointed out that sports facilitated the resilience process. Participation in sports related activities allowed many individuals to achieve levels of success that gave them a sense of achievement and satisfaction. This sense of achievement was expressed as an increase level of confidence in their physical prowess, and this trust transferred to their lives inside and outside the world of sport.

Other studies indicate that sports experiences might provide important social support to people who have disabilities (Anderson, Wozencroft, and Bedini, 2008; Graham et al., 2008). In one particular study, differently abled athletes who had won olympic gold medals reported positive features of resilience from participating in sports (Gould, Dieffenbach, and Moffett, 2002). These features included increases in self-confidence, the ability to accomplish something, to work ethically, and to be optimistic, all of which enabled them to resist some stressors from daily life and to better manage important life events. Similarly, Fletcher and Sarkar (2012) found that personality, motivation, trust, focusing and perceived social support were important protective factors of resilience in Olympic champions. Thus, active participation in sports does not only strengthen resilience, it also has positive effects on different areas of an individual's life. Finally, White and Bennie (2015) showed that participating in gymnastics not only strengthened resilience but also improved many life skills and affected interpersonal relations, self-efficacy and self-respect in a positive way.

In the light of these findings, drawn from a range of empirical studies, the purpose of the present study was to show the function of participation in sports related activities in the development and deployment of resilience. The goal, then, is to examine in detail the resilience resources of disabled athletes engaging in athletic activities, particularly those who have achieved success at national and international levels.

Method

The present study is a qualitative examination of how individuals dealing with the trauma of late-life disability identify positive effects that accrue from participation in sports, and how these positive effects support and enhance resilience resources. The criterion sampling method, a purposeful sampling method, was employed with the following criteria: (I) Having an acquired physical (orthopedic) disability. (II) Being at least over the age of 18, (III) Currently, participating in a sport and, (IV) having national or international achievements in their recognized sports.

Participants

The participants consisted of five female athletes ($M = 29.60$, $SD = 11.78$, range = 21-50 years), and seven male athletes ($M = 27.86$, $SD = 7.34$, range = 20-37 years), for a total of 12 physically disabled athletes. The participants were active in different sports including para-badminton, para-volley, table tennis, Tae kwon-do, wheelchair basketball, amputee football, and wrist wrestling. Participants had been involved in one of these sports for a minimum of five years and had earned national or international degrees in their respective sports. Table 1 shows the education information, types of disability, disability periods and achievements of the participants.

Table 1 Information on the education, disability type and duration, and achievements of the participants.

Presudonym	Educational status	Disability type	Disability duration (year)	International/National Achievement
K1	Primary school	Paraplegia	15	International Tournament - Third place
K2	University	Loss of sense in the lower extremity	23	National Tournament - First place
K3	University	Traumatic Amputation (arm)	15	International Tournament - First place
K4	High school	Traumatic Amputation (arm)	11	World Championship - Second place
K5	High school	Low Paraplegia	12	National Tournament - Third place
K6	University	Traumatic Amputation (arm)	5	National Tournament - Second place
K7	University	Traumatic Amputation (leg)	23	International - Third place
K8	University	Loss of sense in the lower extremity	13	European Championship - Second place
K9	University	Traumatic Amputation (arm and legs)	15	Olympic Games - Second place
K10	University	Traumatic Amputation (arm)	16	European Championship - Third place
K11	University	Traumatic Amputation (leg)	9	National Tournament - First place
K12	University	Traumatic Amputation (leg)	21	National Tournament - First place

Before addressing the impact that participation in sports had on resilience, the participants were asked the question “How did you start sports?” Participants shared information showing that they started sports following suggestions from the club president or the coach of a sports team. Other routes to participation came through family, acquaintances, the Disability Support Office of the university, the guidance of the physiotherapists, and announcements for participation read in newspapers.

Data Collection

In order to reach target participants, planning was initiated by the first author of the present study. This study was approved in Turkey by Selçuk

University, Sports Sciences Faculty, Research Ethics Committee (Ethic form date and number: 18/10/2017- E.105146). Communication for interviews was established with participants, and suitable times for conducting interviews were arranged. Participants were interviewed at the office of the researcher and accommodations were made for ease of access to the site. Before the interviews were conducted, informed consent forms were given to the participants and they were informed about the purpose, the content, and the method of the present study. Permission was received from the participants to record their voices for the express purpose of data collection. The data for the study was collected using semi-structured interview forms and with the face-to-face interview techniques.

Demographic information form: This form was prepared by the researchers to obtain data on the age, gender, educational level and occupational status, types of physical disability, and ongoing sports activities.

Resilience Interview Form (RIF): In this study, a semi-structured interview form was developed by the researchers to determine the protective factors that strengthen the resilience of the disabled athletes. The form development process included three steps: firstly, a review of empirical studies that examined resilience approaches employing a social-ecology of resilience framework (Ungar, 2008). This stage also involved a review of studies that investigated physical disability and positive adaptation processes of disabled athletes. Secondly, for the draft RIF, the authors asked for opinions and advice from a researcher who conducted qualitative studies in the field of psychological counseling, guidance, and resilience. Additional consultations took place with an academician who conducted qualitative studies in the field of social gender roles in sport, and an academician who has conducted various physical activity projects involving both qualitative and quantitative disability studies.

All the questions in the resilience interview form were open-ended questions. The RIF consisted of questions that asked participants to express the meaning they gave to their negative, traumatic, and disabling event. The questions were designed to allow individuals an opportunity to identify personal characteristics of resilience after a negative experience. The questions also asked about the presence of social supports participants may have

received from their immediate community and from the society at large. Other questions explored the location of spirituality and faith in the healing and recovery process, the meaning of the future, and what effects that participation in sports had on their personal resilience.

In this way, the questions were detailed to recognize the individual features at the micro level, as well as interactions with the environment, both of which were framed within a wider social system. Some examples of the questions in the interview form are as follows: *“How would you define the most important strength or personal characteristics you have to overcome this situation?”* *“What are the opportunities provided to you by the society in which you live?”* (Educational services, healthcare, transportation and accessibility, etc.). *“What would you like to say about the benefits/contributions of sport activities and regular exercises for you?”*. The analysis of the interview process and the results were conducted separately by both researchers for purposes of reliability and external verification.

Data Analysis

Each interview lasted approximately 56 minutes. Following the interview phase, the audio recordings of individual interviews were transcribed for a total of 124 pages of raw data. To ensure confidentiality, all participant responses were encoded. During the coding process, each participant was encoded as “P” and was given a number as “P1, P2, P3, P4, P5, P6, P7, P8, P9, P10, P11, P12” next to the code. Content analysis was used for qualitative data analysis to explain the raw data and to define the affinity and meanings within a conceptual relationship (Patton, 2002). The content analysis was carried out in 4 steps: 1) the encoding of the data; 2) finding the themes; 3) organizing the codes and themes and; 4) defining and interpreting the findings.

Trustworthiness

In qualitative research, diversification amongst researchers is a significant reliability factor. Here, one of the researchers works in the field of psychological counseling, while the other researcher works in the field of sports

sciences. This level of cross-disciplinarian collaboration enabled them to interact with the data from their respective knowledge domain. Following this process, the researchers cooperated in a manner that allowed different perspectives to enter the final content analysis process. The content analysis process was performed by both researchers, and then the findings were compared and checked. After the independent coding was completed the similarities and differences were compared between the researchers, and themes were created around the hypothetical framework.

Results

According to the content analysis four themes were identified to explain the resilience of athletes who had physical disabilities. The following themes were identified: (I) The meaning associated with negativity, (II) having strengthening resources (personality characteristics, sport), (III) social support resources (family, close surrounding, and community resources), (IV) spirituality resources (religion, spirituality and life meaning).

The meaning associated with negativity

Because the participants were adults who had recently acquired a disability, a primary concern was how they perceived themselves in negative terms, and how they expressed any sense of negativity as newly disabled individuals. Therefore, the following question was asked: *“What does having a physical disability mean for you?”* Participant responses indicated that physical losses produced different meanings. Most of the participants tried to explain this difficult situation in a more accepting way, with some reporting more positive meaning drawn from their particular situation. For those who did find positive meaning, they expressed that the experience was a great acquisition in their life. This situation is an indicator showing that they had generated a positive attitude towards this negative event. Some participants emphasized that this was a very “teaching” experience for them, and they perceived it as an opportunity to enable them to be self-sufficient and personally empowered. One of the participants tried to explain this as follows:

“...I would not believe it before if I was told about it. But I do not consider myself as disabled. It has many benefits. I am in fact glad that I am disabled” (P4).

Having strengthening resources

Personality characteristics

Participants were asked to define what the most important and strong characteristics they used to overcome their situation. This question is particularly significant for understanding the personal resilience characteristics embodied at the micro level. Most of the participants noted "perseverance" as an important personal strength that helped them to overcome their physical disability. They especially associated having perseverance with the desire to succeed, the ability not to be easily defeated in the face of challenges, and the ability to be a challenging person. One of the participants defined this situation as:

"On my side, it will be a bit personal, but I have never given up. No matter that I lost my arm, I am aware of something. This is from God. In the following period, it has come to a level that I have decided that it was a gift. If I do not give up anything, I can do it. If I consider that I can make it, everything becomes possible" (P3).

The participants associated the characteristics of perseverance and ambition as important personality traits they possessed. Participants believed that having these distinctive characteristics differentiated them from others; in other words, their personality traits were seen as an important source for explaining resilience characteristics. In addition to these characteristics, other important resources of resiliency were reported as social and interpersonal skills.

"With the help of my being sympathetic, extrovert, and talkativeness. I take it when I want something. I will go till the end when I want to do something" (P9).

Sport

Sport activities that supported resilience were evaluated as to how individuals "participate in sport activities and sport life acquisitions". We tried to understand how the participants were involved in sports and the ways participation in sports changed their lives as physically disabled individuals. The participants stated that after they started sports their physical health improved, emphasizing that sports provided a healthy life style and played an important role in the regulation of their nutrition habits. The participants explained the contribution of sports to the recovery process in physical health as follows:

“I overcame the balance problem with the help of sports. I can maintain my balance, this is very good. For example, when I walked on the road, I slightly tilted to the left, and sometimes I could not maintain my balance. Secondly, I started eating a healthy diet. Thirdly, my muscles improved. I am susceptible to many diseases as an inherited genetical characteristics. Thanks to sports, I can be protected from most of them” (P9).

Almost all of the participants emphasized having a more positive viewpoint towards life, increasing self-confidence as individual strength increased, along with increases in life quality and a sense of purpose in life. One participant emphasized the effects that sports had on both physical and psychological health, as well as general life quality.

“As I spend time doing sports, I can now travel without using the prosthesis. I can take off my jacket and walk, I can wear my short-sleeved shirt freely and enjoy my freedom. At first, I would become very uncomfortable because of the questions of people. They would ask questions out of the blue, and I would feel entrapped, but not anymore. I answer to everyone with a smiling face, or even if they say something negative, I laugh and move on. Because I am aware of the beauties it added to me, and because it is a field that changed my life from the beginning to the end. It increased my life quality in every aspect, I hope it will be much better. I have faith that it will take me to even more beautiful places” (P3).

Another participant emphasized the positive effects that participation in sports had on their life after being physically disabled:

“Sports is everything for me, all the doors opened with it. I love it, I found myself with it. It changed my life a lot. I have self-confidence now. I saw what I could do with my left hand. I became very strong. Sport brought me to a very beautiful place. I was very shy, I could not even meet people because I lost my arm. I became better with sports. I can say that my shyness went away. I believe that I will come to better places in the future” (P6).

Some participant pointed out that participation in sports strengthened their resilience resources, suggesting that it provided a positive viewpoint for making sense of life. However the participants in the study group also emphasized that participating in sports increased the feelings of sharing and cooperation by strengthening interpersonal relations. One of the participants described the importance of participating in sports activities in terms of personal awareness and interpersonal acquisitions:

“Without sports I would not recognize myself that much. I would not know my own limits that much. Thanks to sports, I am in this situation now... Of course, this sport will end one day, of course, the most important thing it gave to me is my family, I have a wife, I have a child. I have friends, and maybe this was all thanks to sports” (P8).

Social support resources

Family: Social support resources are used for one’s own benefit in terms of systematic and developmental resources of resilience when faced with difficult experiences and circumstances. Social support types were evaluated as those provided by family, close environment (i.e. friends, relatives and neighbors), as well as types generally available in civil society (benefits provided by the state like education, healthcare and other opportunities). Examining social support structures in detail provides us with important insights about the availability of resilience, as a resource, within a given cultural context. Respondents emphasized the importance of strong social supports they received in overcoming traumatic and difficult situations. They identified the social support received from family, including a close and supportive relationship between their respective mothers, fathers, brothers and sisters. The participants associated the characteristics of support they received from their parents as a form of genuine interest when the participant succeeded in something. They gave hope and support by being present and looking after their every need.

“For example, after I had the accident, my mother never left me. For example, when I pulled myself together, my mother came and covered my needs immediately, when I recovered slowly, she said ‘you should do this yourself, do this and do that’...” (P1).

Close surrounding: The participants stated that they made use of sharing their feelings with their siblings who, in turn, provided psychological support during the treatment process. Siblings were also present during the recovery process, supporting daily life activities such as assisting with the wheelchair:

“I love my sisters very much, I love them so much that they are like my half mother. For example, there were times when I felt really unhappy, there were even

times when I hugged them and cried. They taught me that I should be patient, and this was a gift of God for me. They helped me much in this. It was easier for me to overcome this situation with their soft hearts. At least they gave me strength and trust."

In addition, most of the participants acknowledged the support they received from their close relatives. In one example, cousins and close friends provided support: *"I had cousins. We were 4 cousins together... I think them very much, they never told me that I was 'disabled'. They invited me to matches. I said 'Look. I do not feel like it'. They said 'No, you play really well. You are quite good.' We went several places together. They did not say anything like 'You cannot do this.' They said 'Do this! You can do this!' This had a very good effect on me. I thank them very much. They did not leave me alone in my young age. They loved me very much. "* (P5).

Community resources

Participants discussed a range of community resources that were important protective and life-saving supports for them. These supports included information about educational opportunities, their rights as disabled citizens, and access to physical therapy and rehabilitation services. These services also extended to support in transportation, including discounted public transport fees and appropriate ticket prices and seating arrangements for intercity travel. Additional services, although few in number, included professional assistance, the assistance of school counselors and psychiatrists, and other benefits/opportunities provided by the municipality and the state. These included water bill discounts, purchasing vehicles without paying the Special Consumption Tax (SCT), and the issuance of a green passport. Participants explained the services as follows:

"I benefit from all of the opportunities provided by our municipality for people with disabilities. There are priorities in most institutions. When I show my disabled card in hospitals, they prioritize me. For example, transportation by train is free of charge for the disabled. I can say that this is freedom of travel. I can say that I can use public transport without any trouble. There are even private coach companies aside from the state, for example, we pay a discount of 30% for intercity travel. They give you a discount when you show the disabled card"(P3).

"I received physical therapy thanks to the doctor. We did not pay any fees. I benefited everything from the physical therapy to the hospital without any charges.

I was not able to move my shoulder after the accident, and started to move after physical therapy. It had a great effect, and I benefited from these free of charge. More importantly, I entered the faculty of sports sciences. My disability had a big effect on this. Yes, I entered with the quota for the disabled. Thanks to that, I entered this school” (P6).

Spirituality resources

Resilience sources can mitigate how traumatic experiences come to directly impact an individual’s life. These sources support the personal growth or transformation of individuals enduring negative experiences. Individuals who had physical disabilities emphasized that they tried to accept, overcome and explain their condition based on spiritual resources, which provided an important strength that enabled them to survive. Many participants stressed that their religious beliefs, daily worship, fasting, alms and charity, praying, and similar religious activities provided great strength for them to accept and overcome their condition. Participants described the strength they received from spirituality and religious belief in the following ways:

“Thanks to God, I have belief. And when you have belief, you hold on to life because you accept what is given to you from God. Thanks to God, I did not question it much, I did never deal with questions like “why?”. I believed that this came from God, and I tried to hold on to life in this way. Perhaps I stopped myself in this way. For this reason, I am in fact lucky. I am lucky because faith gave me strength. Thanks to God” (P8).

Discussion

This study provides evidence that physically disabled athletes employ a range of protective factors for resilience following a negative experience. For the participants, these factors are expressed as ways to make meaning and sense of their particular disability and life situation. Available meanings include having a positive outlook following a negative experience, the presence of individual strengths (having perseverance), engaging in sport, the presence of social support resources (family, close relatives, friends and social resources), and related spiritual and religious resources. Resilience resources, then, are embedded in micro and social experiences of support

that cumulatively function as protective factors for making meaning out of trauma and for affirming life. The interrelationship between these support systems, coupled with participation in athletics, provides a powerful sense of meaningfulness for individuals who experience a disability later in life.

Understanding resilience from a social-ecological perspective requires research into how individuals interact with both the daily personal micro systems in which s/he lives, and the larger ecological systems that structure and secure access to opportunities for inclusion and support. In this study, we first examined how individuals make sense of traumatically negative events at the micro-level. How we face pain in life, or how we make sense of the events we experience, also affects how we react to these events. Having a physical disability later in life can be a very painful experience in the life of an individual. Understanding how an individual interacts with, and makes sense of, this negativity is an important focus for resilience studies (Walsh, 1998). When confronted with sensations of pain and the recognition of loss, especially in early stages of recovery, people may negatively contextualize their experience, looking to external sources for answers or internalizing the event by asking such questions as, "Why did this happen to me?", "I wish I hadn't done this", or "I wish I hadn't gone there".

In this study, participants resisted defaulting to the above questions by tapping into a range of resources that supported their internal growth and a renewal of self through educational and sport related activities. Also, as a part of the socio-cultural structure, spirituality and religious faith represented a powerful force in maintaining one sense of purpose and selfhood as part of the learning process for understanding and accepting a disability. Walsh (1998) argued that researchers must have some understanding of the belief system that affects the perceptions of individuals, as well as the base cultural and spiritual traditions that allow those individuals to make meaning in a world that at times is marked by trauma and loss. Considering that belief and spirituality have an important place in people's lives in Turkish culture, it can be said that it is common for individuals to consider the power they have gained from belief and spirituality as a source of resilience.

The presence of these resources effectively comes to represent a type of toolkit of and for resilience that supports disabled people with the process of accepting their own situation, changing the route of their lives, trans-

forming the negative event into a great opportunity. Even though the physical disability was at first experienced as a risk factor or a life-threatening condition, it ultimately became a “factor of chance” in their lives. Gourgey (1993) concluded that the presence of a disability can result in positive life outcomes for a person, suggesting that acceptance of one's disability can begin a process of self-discovery and renewal.

Within the micro-ecological structure, participants in this study evaluated and identified their strong characteristics with being resolute, having the determination and wish to succeed, not being easily defeated in the face of hardships, and, ultimately, being a resilient person. Resilience is an important internal strength to have. It is an enduring personality trait that increases one's success by bringing the struggle to succeed under control, and by processing one's success or failure with internal reasons like skills and efforts (Howard and Johnson, 2000). Geard and colleagues (2018) found that the maintenance of a positive attitude, self-protection, and being more flexible are defined as personal resources of males living with spinal cord injury. Furthermore, Machida and colleagues (2013) pointed out that the notion of resolution, or the will to do or not do something, is an important resource for resilience in athletes who have physical disabilities. Resilience, as a personal trait, provides significant strength for an individual's desire to achieve success, and this is particularly true for individuals who are physically disabled and pursue success in sports. This sense of achievement increased their trust in their physical capabilities, and they transferred this trust to their normal lives, as well as having positive effects in different fields of their lives

This study found that the social support types employed by individuals, and those provided by the family and friends in a close environment, were important. However, it was also observed that the opportunities provided by the society and the state in which they lived were also important. In the context of social support, it was seen that the opportunities provided through the state, (e.g., benefiting from education, healthcare and other services), have important impacts on an individual's ability to recover and maintain a productive life. Framing resilience inside a social-ecological context provides a better understanding of positive developments associated with proximal processes. For example, educational accessibility enables a sense of societal belonging and participation in the processes of learning.

Other proximal processes include the process of becoming attached to a caregiver, and a range of self-reflective practices leading to positive self-appraisal (Ungar, 2013).

Keeping relational networks wide, making use of peer, family, and other community resources during difficult times is an important strategy for procuring and employing resilience within a social-ecological framework (Ungar, 2008). In a broad social support network resilience works as a positive effect that strengthens the individual to overcome difficulty. In the present study, the presence of both far and close range social supports produced protective factors as a significant source of resilience. It is thought that it is not a surprising finding that family structure unique to Turkish culture constitutes a source of resilience in terms of social support. The support received from the family and from the close environment (friends and relatives), particularly those established in the relational supportive dimension, were important sources of resilience.

Use of the social-ecological theoretical framework, allowed this study to also focus on the existence of social support as a source of resilience, thereby enabling us to evaluate the disability from a social relational perspective. Many studies show that social support is important for physically disabled athletes (Alriksson-Schmidt, Wallander, and Biasini, 2007; Fletcher and Sarkar, 2012) and individuals for strengthening resilience (Heiman, 2002; Migerode, Maes, Buysse, and Brondeel, 2012). Meanwhile, social supports, which are used in a broad context, including policies designed by the society to benefit disabled individuals, can create opportunities for individuals to both participate in and contribute to society.

Often in life, individuals must face negative and traumatic events that suddenly appear and disrupt the life balance of a person. Surviving the effects of a negative life event in a stronger manner is related closely with the use of existing or newly discovered resources in this process. Based on the evidence generated by this study, it can be concluded that physically disabled individuals who participate in athletics develop stronger forms of resilience that allows them to better deal with the effects of their traumatic experiences. However, the importance of this study lies in the fact that it represents the first Turkish scholarship to analyze the effects that sports can play, particularly for individuals who achieve success at the national and international level, on the development of resilience in adults dealing with

the traumatic effects of physical disabilities. Based on the results, participation in sports can function as, "an important way" to overcome many obstacles for individuals who have physical disabilities, both for men and women, by facilitating the acquisition of physical and social skills. Participating in sporting activities enables a range of resilience resources to be developed and brought into practice. Participation provides opportunities for meeting new people, developing social skills that strengthen social support, and it provides opportunities for new experiences. The success stories obtained here underline the presence of social and ecological inputs that provide structure and strength in the employment of resilience.

Additional results point to positive effects on physical health that include providing a regular and healthy life style, and facilitating an increase in life quality through the regulation of eating habits. Similar results were obtained in the study conducted by Machida et al., (2013). Other studies clearly showed that the experiences people have by participating in sports activities enhance life skills and life quality by strengthening their resilience (Anderson, 2009; Anderson et al., 2008; Gould et al., 2002; Graham et al., 2008; Groff et al., 2009; Jones et al., 2002; Latimer et al., 2004).

Our study has some limitations that should be considered while interpreting our findings. One of these limitations is that the sampling of the study consisted of individuals from different disability groups who were active athletes in different sport branches. Within the current model, all individuals who demonstrated a high level of resilience were treated within one generalized category, that of having suffered traumatic experience causing a physical disability in later life, and had successfully participated in sports activities. By contrast, future studies can distinguish between types of trauma situations and disability types, with the goal of understanding how these differences in individual experience may effect the availability and deployment of resilience resources. It is thought that how long individuals have been disabled may also have a role in individuals' perceptions. Thus it is thought that it is important to consider this situation in the future studies.

Furthermore, it is thought that examining the resilience sources of women and men separately for future studies will create a different point of view in interpreting the results. Importantly, the wide age range of the

sampled participants may have caused differences in interpreting the resilience resources of the individuals. To better facilitate the interpretation of results, researchers can code for individuals based on certain age limits. Similarly, interpretation of information can be enhanced by obtaining additional data about group diversification, as well as expanding methodological techniques to include the use of focus groups with athletes in the same disability group and within the same sports branch.

Kaynakça / References

- Alriksson-Schmidt, A. I., Wallander, J., and Biasini, F. (2007). Quality of life and resilience in adolescents with a mobility disability. *Journal of Pediatric Psychology, 32*(3), 370-379.
- Anderson, D. (2009). Adolescent girls' involvement in disability sport: Implications for identity development. *Journal of Sports and Social Issues, 33*(4), 427-449.
- Anderson, D. M., Wozencroft, A., and Bedini, L. A. (2008). Adolescent girls' involvement in disability sport: A comparison of social support mechanisms. *Journal of Leisure Research, 40*(2), 183-207.
- Bonetti, D., and Johnston, M. (2008). Perceived control predicting the recovery of individual-specific walking behaviors following stroke: Testing psychological models and constructs. *British Journal of Health Psychology, 13*(3), 463-478.
- deRoos-Cassini, T.A., Mancini, A.D., Rusch, M.D., and Bonanno, G. A. (2010). Psychopathology and resilience following traumatic injury: a latent growth mixture model analysis. *Rehabilitation Psychology, 55*(1), 1-11.
- Dunn, D.S., Uswatte, G., and Elliott, T. (2009). Happiness, resilience and positive growth following disability: Issues for understanding, research and therapeutic intervention. In S. J. Lopez (Ed.), *The Oxford Handbook of Positive Psychology* (pp. 651-664). New York: Oxford University Press
- Fletcher, D., and Sarkar, M. (2012). A grounded theory of psychological resilience in olympic champions. *Psychology of Sport and Exercise, 13*(5), 669-678.
- Galli, N., and Vealey, R.V. (2008). "Bouncing back" from adversity athletes' experiences of resilience. *The Sport Psychologist, 22*(3), 316-335.
- Garnezy, N. (1993). Risk and resilience. In D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey & K. Widaman (Eds.), *Studying lives through time: Personality and development* (p. 377-398). Washington, DC: American Psychological Association

- Geard, A., Kirkevold, M., Løvstad, M., and Schanke, A. K. (2018). Exploring narratives of resilience among seven males living with spinal cord injury: A qualitative study. *BMC psychology*, 6(1), 1-10.
- Goodley, D. (2005). Empowerment, self-advocacy and resilience. *Journal of Intellectual Disabilities*, 9(4), 333-343.
- Goodwin, D.L., Johnson, K., Gustafson, P., Elliott, M., Thurmeier, R., and Kuttai, H. (2009). Its okay to be a quad: Wheelchair rugby players' sense of community. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 26(2), 102-117.
- Gould, D., Dieffenbach, K., and Moffett, A. (2002). Psychological characteristics and their development in olympic champions. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(3), 172-204.
- Gourgey, C. (1993). From weakness to strength: A spiritual response to disability. *Journal of Religion in Disability and Rehabilitation*, 1(1), 69-80.
- Graham, R., Kremer, J., and Wheeler, G. (2008). Physical exercise and psychological well-being among people with chronic illness and disability. *Journal of Health Psychology*, 13(4), 447-458.
- Groff, D.G., Lundberg, N.R., and Zabriskie, R. B. (2009). Influence of adapted sport on quality of life: Perceptions of athletes with cerebral palsy. *Disability and Rehabilitation*, 31(4), 318-326.
- Guest, R., Craig, A., Tran, Y., and Middleton, J. (2015). Factors predicting resilience in people with spinal cord injury during transition from inpatient rehabilitation to the community. *Spinal Cord*, 53(9), 682-686.
- Haslet, D., Fitzpatrick, B., and Breslin, G. (2017). The psychological influences on participation in Wheelchair rugby: A social relational model of disability. *AUC Kinanthropologica*, 53(1), 60-78.
- Hayter, M.R., and Dorstyn, D. S. (2013). Resilience, self-esteem and self-compassion in adults with spina bifida. *Spinal Cord*, 52(2), 167-171.
- Heiman, T. (2002). Parent of children with disabilities: Resilience, coping and future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14(2), 159-171
- Hicks, A.L., Martin, K.A., Ditor, D. S., Latimer, A. E., Craven, C., Bugaresti, J., et al. (2003). Long-term exercise training in persons with spinal cord injury: Effects of strength, arm ergometry performance and psychological well-being. *Spinal Cord*, 41, 34-43.
- Hooper, L. M. (2009). Individual and family resilience: Definitions, research and frameworks relevant for all counselors. *The Alabama Counseling Association Journal*, 35(1), 19-26.

- Howard, S., and Johnson, B. (2000). An Investigation of the role of resiliency-promoting factors in preventing adverse life outcomes during adolescence: A report to the criminology research council of Australia, University of South Australia, Adelaide.
- Jones, L. M., and Leggei, M., and Goulding, A. (2002). Intensive exercise may preserve bone mass of spinal cord injured males but does not retard demineralization of the lower body. *Spinal Cord*, 40(5), 230-235.
- Kim, J., Lee, C., and Ji, M. (2018). Investigating the domains of life satisfaction in middle-aged, late middle-aged, and older adults with a physical disability, *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 30(5), 639-652.
- Latimer, A. E., Ginis, K. A., Hicks, A.L., and McCartney, N. (2004). An examination of the mechanisms of exercise induced change in psychological well-being among people with spinal cord injuries. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 41(5), 643-652.
- Luthar, S. S., and Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885.
- Machida, M., Irvwin, B., and Feltz, D. (2013). Resilience in competitive athletes with spinal cord injury: The role of sport participation. *Qualitative Health Research*, 23(8), 1054-1065.
- Mackay, R. (2003). *Family resilience and good child outcome: An overview of the research literature*. Ministry of Social Department, University of Otago. Social Policy Journal of Nealand, 20, 98-118.
- Martin, J. J. (2013). Benefits and barriers to physical activity for individuals with disabilities: A social-relational model of disability perspective. *Disability and rehabilitation*, 35(24), 2030-2037.
- Master, A. S., and Coatsworth, J. D. (1995). Competence, resilience, and psychopathology: Risk, disorder, and adaptation. In D. Cicchetti, & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (Vol. 2, pp. 715-752). New York, NY: Wiley.
- Migerode, F., Maes, B., Buyyise, A., and Brondeel, R. (2012) Quality of life in adolescent with a disability and their parents: The mediating role of social support and resilience. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 24(5), 487-503.
- Migliorini, C., Callaway, L., and New, P. (2013). Preliminary investigation into subjective wellbeing, mental health, resilience, and spinal cord injury. *The journal of spinal cord medicine*, 36(6), 660-665.

- Monden, K., Trost, Z., Catalano, D., Garner, A., Symcox, J., Driver, S., et al. (2014). Resilience following spinal cord injury: A phenomenological view. *Spinal cord*, 52(3), 197-201.
- Nash, M. S. (2005). Exercise as a health-promoting activity following spinal cord injury. *Journal of Neurological Physical Therapy*, 29(2), 87-106.
- Newman, R. (2005). APA's resilience initiative. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(3), 227-229.
- Page, S., O'Connor, S., and Peterson, K. (2001). Leaving the disability ghetto: A qualitative study of factors underlying achievement motivation among athletes with disabilities. *Journal of Sport and Social Issues*, 25(1), 40-55.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Reeve, D. (2004). Psycho-emotional dimensions of disability and the social model. In C. Barnes & G. Mercer (Eds.), *Implementing the social model of disability: Theory and research* (p. 83-100), Leeds, UK: The Disability Press
- Reindal, S. M. (2008). A social relational model of disability: a theoretical framework for special needs education. *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 135-46.
- Richardson, G. E., Neiger, B. L., Jensen, S., and Kumpfer, K. L. (1990). The resiliency model. *Health Education*, 21(6), 33-39.
- Ruddell, J. L., and Shinew, K. J. (2006). The socializing process for women with physical disabilities: The impact of agents and agencies in the introduction to an elite sport. *Journal of Leisure Research*, 38(3), 421-444.
- Sarkar, M., and Fletcher, D. (2014). Psychological resilience in sport performers: a review of stressors and protective factors. *Journal of Sports Sciences*, 32(15), 1419-1434.
- Smith, B. (2013). Disability, sport and men's narratives of health: A qualitative study. *Health Psychology*, 32(1), 110-119.
- Specht, J., Polgar, J. M., and King, G. A. (2003). How we got here. In G. A. King, E. G. Brown, & L. K. Smith (Eds.), *Praeger series in health psychology. Resilience: Learning from people with disabilities and the turning points in their lives* (p. 7-29). Westport, CT, US: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Tedeschi, R. G., and Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and transformation: Growing in the aftermath of suffering*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235.

- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1-17.
- Ungar, M. (2013). Resilience, Trauma, Context and Culture. *Trauma, Violence Abuse*, 14(3), 255-266.
- Zimmerman, M. A., and Arunkumar, R. (1994). Resiliency research: Implications for schools and policy. *Social Policy Report of the SRCD*, 8(4), 1-17.
- Walsh, F. (1998). *Strengthening family resilience*. New York: Guilford Press
- White, R. L., and Bennie, A. (2015). Resilience in youth sport: a qualitative investigation of gymnastics coach and athlete perceptions. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 10(2), 379-393.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aydoğan, D. and Hadi, G. (2020). Resilience in Turkish physically disabled athletes: The role of sport participation. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(30), 2401-2425. DOI: 10.26466/opus.769829

Okul Yöneticileri ve Öğretmenlere Göre Okulun Anlamlandırılması

DOI: 10.26466/opus.761574

*

Abdullah Balıkçı *

* Dr.Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
İstanbul/Türkiye

E-Posta: abdullah.balikci@istanbul.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9824-0197](https://orcid.org/0000-0002-9824-0197)

Öz

Okulun amaçlarına ulaşması için okul yöneticileri ve öğretmenlerin okula bakış açıları önem taşımaktadır. Bu çalışmada amaç okul yöneticileri ve öğretmenlerin okulu nasıl bir değer kabul ettiklerini anlamaktır. Araştırma nedensel-karşılaştırmalı araştırma modeliyle yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini, tabakalı tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 318 okul yöneticisi ve öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada, 8 boyutlu ve 40 maddeden oluşan örgütsel teşhis ölçeğinden yararlanılmıştır. Verilerin çözümlemesinde bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı ,93'dür. Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeninde kadınlar lehine insan ilişkileri ve görev değişkeninde öğretmenler lehine tutum boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer değişkenlerde ve boyutlarda anlamlı fark bulunamamıştır. Araştırma verileri okula yönelik olarak katılımçıların olumlu değerleri benimsediğini ancak her okulda aynı düzeyde ve etkide deneyimlerin yaşanmadığını göstermektedir. Okullarda yaşananlar noktasında olumlu ve olumsuz düşüncelerin okuldan okula değiştiği anlaşılmaktadır. Araştırmacılar açısından şunlar önerilebilir: Daha fazla katılımçıyla mevcut araştırma tekrarlanabilir ve sonuçlar karşılaştırılabilir. Farklı yöntemle konu araştırılabilir. Araştırma sonuçları eğitim politikalarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde dikkate alınabilir. Sonuçlar farklı eğitim ortamlarında paylaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: okul, okul yöneticisi, öğretmen

Making Sense of School According to School Administrators and Teachers

*

Abstract

School administrators and teachers' point of views towards the school is important for the school to achieve its goals. This research aimed to understand how school administrators and teachers accepted the school. The research was carried out using a causal-comparative research model. The sample group consisted of 318 school administrators and teachers selected using stratified random sampling. In this research, an organizational diagnostic scale consisting of 8 dimensions and 40 items was used. Independent t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to analyze the data. The reliability coefficient of the scale was 93. As a result of the research, a significant difference was determined in terms of human relations in favor of women considering the gender variable and attitude in favor of teachers considering the task variable. There was no significant difference considering the other variables and dimensions. The research data showed that the participants adopted positive values for the school, but experiences were not at the same level and effect in each school. It was understood that positive and negative thoughts on school experiences varied from school to school. For researchers, the following can be recommended: the current research can be repeated and the results can be compared with a larger study group. The subject can be investigated by different methods. Research results can be taken into account when establishing and developing educational policies. The results can be shared in different educational environments.

Keywords: school, school administrator, teacher

Giriş

Okullar eğitim öğretimin belli bir plan dahilinde yapıldığı yerler olarak kabul edilebilir. Okullar aynı zamanda iç ve dış çevresi için sosyal hizmet üreten örgütlerdir. Okulun belirtilen fonksiyonlarını yerine getirmesinde çalışanlarının yadsınamaz bir işlevi söz konusudur. Okulun işgörenleri olan öğretmenlerin okulu nasıl anlamlandırdıkları, çalışanların birbirine karşı tutumu okulun amaçlarına ulaşmasını ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir. Öğretmenlerin okulu benimsemesi ve etkin olarak okulda potansiyelini ortaya koymasında çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Bunlar alanyazında takım halinde çalışmanın teşvik edilmesi (Aktan, 2016; Mullen, ve Browne-Ferrigno 2018); okuldaki ortamın, sorumlulukların yerine getirilme düzeyi, karar sürecine katılım (Yavuz-Tabak, 2017); öğrenen bir örgüt olma ve bunun için uygun ortamın hazırlanması (Şen, 2019) gibi faktörlerle açıklanmaktadır. Tüm bu faktörlere dikkat edilerek öğretmeni destekleyici bir tutumun benimsenmesi okula bağlılık, okuldan memnun olma gibi sonuçları da beraberinde getirmektedir (Buehler, Fletcher, Johnston ve Weymouth, 2015).

Öğretmenlerin okula ilişkin tutumları başta olmak üzere okula dair düşüncelerini etkileyen faktörlerden birisi de okul yöneticisiyle etkileşim düzeyleridir. Bu noktada okul yöneticisinden beklenen, okul ve öğretmen arasındaki bağı güçlendirmesi, destekçi bir tutum içine girmesi (Fancera, 2016); okulu olumlu yönde anlamlandırılmasına, yeterliliklerin ve potansiyelin ortaya konmasına yardımcı olması, okula etkide bulunmasıdır (Lee ve Nie, 2016). Belirtilen durumun tersi durumların yaşanması yani öğretmenin performansının kısıtlanması, potansiyelinin ortaya onmasının engellenmesi hem mesleki açıdan hem okul açısından hem de okuldaki öğretmenler arası işbirliği açısından ciddi ve olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Kılınç, 2014). Okula yönelik yapılan araştırmalarda, okul yöneticisi-öğretmen etkileşimine yönelik araştırmaların olması okul yöneticisinden beklentileri de gündeme getirmektedir. İstenen bir okul ortamı noktasında okul yöneticisinden beklenen insani açıdan değerleri dikkate alması, güvenilirlik, sosyal ve demokratik olma, iş doyumuna katkıda bulunma, motivasyonu artırıcı uygulamalar içinde bulunma, okula bağlılığı sağlama vb. olarak sıralanırken; yöneticilik açısından lider, kararlı, planlı ve işbirlikçi olmasıdır (Akbaşlı ve Diş, 2019; Demirkart, 2015). Benzer bir araştırmaya göre, öğretmenlerin okulla beklentileri üç noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlar okul yöneticilerinin kendilerine değer

vermesi, sınıftaki otoritelerine saygı duyması ve sorumluklarını yerine getirme ve istenilen performansın ortaya konulması için yeteri kadar imkân sunmasıdır (Dos Santos, 2020). Öğretmenler okul yöneticisinden bireysel katkı yanında – iyi davranma gibi- mesleki açıdan da katkıda bulunmalarını önemsemektedir. Bireysel ve mesleki açıdan iyi bir iletişimin kurulmasını yaptıkları işten doyum sağlama açısından gerekli görmektedir (Nyenyembe, Maslowski, Nimrod ve Peter, 2016). Ayrıca liderlik ederken etik kaygıların dikkate alınması yöneten-yönetilen iletişim düzeyini etkileyebilmektedir (Kurşun, 2011; Yılmaz, 2006). Tüm bu faktörlerin göz önünde bulundurularak okulun yönetilmesi yani okul yöneticisi ve öğretmen arasında destek, güven, nezaket, mesleki açıdan desteklenme, iletişime açık olmaya özen gösterilmesi okulda güçlü bir kültürün hayata geçirilmesine fırsat sunabilir (Akyol, 2019).

Okula yönelik bakışı etkileyen bir başka husus ise, okulun zaman içinde meydana gelebilecek değişimlere uyum sağlayabilmesidir. Çalık ve Er (2014), okulların değişime ayak uydurabilmesi ve değişimden fayda sağlama için okulun vizyonuna uygun olarak kararlara katılımı, işbirliğini ve mesleki gelişimi teşvik edici yanının olmasını; Akpınar ve Aydın, (2007), mesleki eğitimlerin alınmasını ön plana çıkarmaktadır. Aksoy ve Özben'e (2019) göre ise, değişimin amacına ulaşması için öğretmen ve yöneticilerin değişime bakış açısı, tutumu ve süreci yönetebilecek yeterliliklere yönelik yapının tesis edilmesi gerekir. Okul yöneticisi ve öğretmenlerin yeterliliklerine yönelik bir yapının inşa edilmesi okulda istenen bir ortama zemin hazırlayabilir. Okulda arzulan bir ortamın hazırlanmasının önemli bir faydası okulda tükenmişlik sendromunun yaşanmasını asgari düzeye çekebilmesi ya da bu sendromu yok edebilmesidir. Bu şekilde okula karşı tutumun, akademik başarının ve okuldaki motivasyon düzeyinin artması; okuldan kopma, okulu benimsememe, iletişimsizlik, iş doyumunun olmaması, demokratik havanın olmaması, kararlara katılımın olmaması gibi olumsuzlukların azalması beklenebilir (Atik, 2016; Bayata, 2017; Durnalı, Akbaşlı ve Diş, 2020; Erözyürek, 2019; Kesimal, 2019; Kızıldeniz, 2017; Sezgin, 2006).

Okulu anlamlandırma noktasında belirtilen faktörlerin okuldaki yansımaları farklı sebeplerden dolayı her zaman istenen yönde olamamaktadır. Akkaya'ya (2012) göre, öğrenci ve öğretmenler okulu, kendilerini kısıtlayan devamlı kontrol eden, gelişmeyi engelleyici bir sistem olarak algılamaktadır. Benzer bir araştırmaya göre, okula karşı olumlu ancak yapı ve yöneticilere

karşı nispeten olumsuz algılar söz konusudur (Örücü, 2014). Ertürk'e (2017) göre, problem eğitim sistemi içinde okullarda yaşanan yapısal sorunlardır. Bunlar çevreyle etkili iletişim kurulamaması, performansların adil değerlendirilmemesi, okulun hem yöneten hem yönetilenler için çekici olamaması, istenen gelişim adımlarının atılamaması, öğretmenlerin özlük haklarında yaşanan problemlerdir. Tüm bu yapısal problemler okulun amaçlarına ulaşması noktasında zorluklar oluşturmaktadır. Meral-Şahin'in (2016) yaptığı araştırmaya göre, yönetici ve öğretmenler okulda birlikte karar almayı içeren yönetim kavramını yeteri kadar hayata geçirememektedir.

Alanyazına bakıldığında okulun önemli bileşenlerinden bir olan öğretmenlerin okulu nasıl anlamlandırdıkları, anlamlandırma düzeyleri ve bunlara etki eden faktörlerin neler olduğu görülebilmektedir. Özellikle okuldan beklentiler, okuldaki yapı, okul yöneticisi etkileşimi ve etkileşim düzeyleri, okuldaki yapının değişimle etkileşimi ve öğretmenlerin performansı ön plana çıkmaktadır. Belirtilen hususlardan hareketle okulun öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin perspektifinden araştırılmasının uygun olduğu belirtilebilir. Böylece araştırmanın hem okulu hem öğretmeni anlamaya hem de yapıcı politikaların önünü açmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Amaç

Bu çalışmada amaç, ilköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

1. İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin görüşleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
2. İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin görüşleri görev durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
3. İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin görüşleri branşa göre farklılaşmakta mıdır?
4. İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin görüşleri kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemine ilişkin çalışmalara yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ilköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin okula ilişkin algıları nedensel-karşılaştırmalı araştırma modeliyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu model değişkenler arasındaki ilişkiye odaklanır ve nedenler hakkında sonuçlara varmakta yararlanır (Best ve Kahn, 2017).

Eoren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Konya'da görev yapan okul yöneticisi ve öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, tabakalı tesadüfî örnekleme yoluyla seçilen 318 okul yöneticisi ve öğretmen oluşturmaktadır. Christensen, Johnson, Turner'a (2015, s. 167) göre, tabakalı tesadüfî örnekleme, evrenin tabakalar olarak adlandırılan bağımsız gruplara ayrılmasına ve her bir gruptan tesadüfî örneklem seçimine dayalı bir örneklemedir. Araştırma grubuna dağıtılan 333 anket formundan 318 tanesi geri dönmüştür. Bu sayı, Balcı (2004) tarafından tespit edilen bir araştırma sonucunda bir yargıya varılabilmesi için anketlerin % 80'inin geri dönmesi kuralını karşılamaktadır. Araştırmada dört bağımsız değişkene yer verilmiştir. Bunlar cinsiyet (kadın, erkek), görev (okul yöneticisi, öğretmen), branş (sözel alan, sayısal alan ve beceri alanı) ve kıdem (0-5 yıl, 6-11 yıl, 18-23 yıl ve 24 yıl ve üzeri). Branş değişkeninde sınıf öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği ve dil öğretmenlikleri sözel branş olarak; matematik, fen ve teknoloji branşları sayısal branş olarak; beden eğitimi, müzik, görsel sanatlar, özel eğitim ve bilişim teknolojisi öğretmenlikleri beceri branşları olarak kategorilendirilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre ankete katılanların dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	173	54,40
Kadın	145	45,60
TOPLAM	318	100

Tablo 1'e göre, cinsiyete göre; ankete katılan 173 eğitimci (% 54,60) erkek, 145 eğitimci (% 45,60) kadındır. Toplam 318 eğitimci (%100) ankete katılmıştır.

Tablo 2. Kıdeme göre ankete katılanların dağılımı

Kıdem	N	%
0-5 Yıl	51	16
6-11 Yıl	70	22
12-17 Yıl	101	31,80
18-23 Yıl	53	16,70
24 Yıl ve yukarı	43	13,5
TOPLAM	318	100

Tablo 2'ye göre; ankete katılan 51 öğretmen (% 16) 0-5 yıllık, 70 öğretmen (% 22) 6-11 yıllık, 101 öğretmen (% 31,80) 12-17 yıllık, 53 öğretmen (% 16,70) 18-23 yıllık, 43 öğretmen (% 13,5) 24 yıl ve daha yukarı bir kıdeme sahiptir.

Tablo 3. Görev ve branş durumuna göre ankete katılanların dağılımı

Görev		Branş							
Okul yöneticisi		Öğretmen		Sözel Alan		Sayısal Alan		Beceri Alanı	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
44	13,8	274	86,2	222	69,8	54	17	42	13,2

Tablo 3'e göre öğretmen olarak görev yapanların (274 öğretmen, % 86,2) ve sözel branşta (222 öğretmen, % 69,8) olan öğretmenlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı

Araştırma için Keçecioğlu'nun (2001) Örgütsel Teşhis Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, örgütü (okulu) işgörenlerin (öğretmenlerin) gözünden farklı boyutları dikkate aldığı ve okula yönelik görüşleri kapsamlı bir şekilde sorguladığı için tercih edilmiştir. Ölçeğin, her örgütte dikkate alınabilecek boyutları içerdiği

düşünülmektedir. Ölçeğin boyutları Tablo 1’de gösterilmiştir. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler (cinsiyet, görev, branş ve kıdem) yer almaktadır. İkinci bölüm, 40 maddeden ve 8 boyuttan oluşmaktadır. Her bir boyut beş madde ile ölçülmeye çalışılmıştır. Maddelerin boyutlara dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Ölçek maddelerinin boyutlara dağılımı

Boyut	Madde No
Ana sorumluluklar	1, 9, 17, 25, 33
Yapı	2, 10, 18, 26, 34
İnsan ilişkileri	3, 11, 19, 27, 35
Güdüleme	4, 12, 20, 28, 36
Destek	5, 13, 21, 29, 37
Yönetim liderliği	6, 14, 22, 30, 38
Değişime karşı tutum	7, 15, 23, 31, 39
Performans	8, 16, 24, 32, 40

Tablo 4’e göre öğretmenlerin okulu 8 boyutta anlamlandırdıkları görülmektedir. Bunlar ana sorumluluklar, yapı, insan ilişkileri, güdüleme, destek, yönetim liderliği, değişime karşı tutum ve performanstır. Belirtilen alanyazında bu boyutlara yönelik araştırmalara rastlanmaktadır.

Tablo 5. Örgütsel teşhis ölçeği aralık katsayısına göre gruplandırma

Puan Aralığı	Okul Algılama Düzeyi
1-1,85	Çok düşük
1,86- 2,71	Az düşük
2,72-3,57	Düşük
3,58-4,43	Orta
4,44-5,29	Az Yüksek
5,30-6,15	Yüksek
6,16-7,00	Çok Yüksek

Tablo 5’te ölçeğin gruplandırılmasına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin okul algısını ölçmek için likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. Ölçekteki her maddenin (Güçlü bir biçimde katılıyorum), (Katılıyorum), (Önemsiz ölçüde katılıyorum), (Nötr), (Önemsiz ölçüde katılmıyorum), (Katılmıyorum) ve (Güçlü bir biçimde katılmıyorum) olarak, 7 derece üzerinden ve verilen sıraya göre, 1,2,3,4,5,6,7 şeklinde sayısal değerlerle değerlendirilmesi istenmiştir. Aritmetik ortalamasının değerlendirme aralığı

için; $(7-1=6)$ olarak hesaplanan aralık katsayısına göre $(6/7=0,85)$ seçenek aralıkları düzenlenmiştir.

Tablo 6. Ölçeğin ve alt boyutlarının iç tutarlılığı

Boyut	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Ana sorumluluklar	5	,919
Yapı	5	,920
İnsan ilişkileri	5	,919
Güdüleme	5	,927
Destek	5	,911
Yönetim liderliği	5	,919
Değişime karşı tutum	5	,922
Performans	5	,927
Toplam	40	,930

Tablo 6'da örgütsel teşhis ölçeği için güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır. Araştırmaya katılan okul yöneticileri ve öğretmenlerin ölçeğe verdiği cevapların genel güvenilirlik analizi yapıldığında $\alpha=0,930$ güvenilirlik katsayısı elde edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Örgütsel Teşhis Ölçeği'nin yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada Örgütsel Teşhis Ölçeği vasıtasıyla veriler toplanmıştır. Ölçeğin araştırmaya gönüllü katılması beklenen yönetici ve öğretmenlere uygulanmasına gayret gösterilmiştir. Ölçeğin uygulanması için Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alınmış ve ölçek 2017-2018 eğitim öğretim yılında uygulanmıştır.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen bulgular bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 22.0 ile çözümlenmiştir. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart Sapma) kullanılmıştır. Bunun yanında katılımcı sayısı araştırma için yeterli sayıya ulaştığı için parametrik testlerden yararlanılmıştır. Bunlardan bağımsız örnek t-testi iki ilişkisiz grup ortalamaları arasındaki fark yöneliktir ve bu iki grup arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yararlanılır (Büyüköztürk,

2008, s. 39). Araştırmada cinsiyet ve görev değişkeni iki ilişkisiz grup olduğu için bağımsız örnek t-testinden yararlanılmıştır. Bunun yanında branş ve kıdem değişkenlerinde ikiden fazla grup olduğu için gruplar arası karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analiz (ANOVA) kullanılmıştır. Büyüköztürk'e (2008, s. 39) göre, ikiden fazla grupların parametrik karşılaştırmalarında tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılabilir. Sonuçlar % 95 güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde çift yönlü olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, anket yoluyla toplanan verilerin istatistiksel analizi sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın amaçlarında yer alan sorulara göre açıklanıp yorumlanmıştır.

Tablo 7. Cinsiyet bağımsız değişkenine göre puanların dağılımı

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	P
Ana Sorumluluklar	Kadın	145	10,4759	4,42073	-,242	,182
	Erkek	173	10,5838	3,54705		
Yapı	Kadın	145	11,8276	3,90040	-,299	,952
	Erkek	173	11,9595	3,93901		
İnsan İlişkileri	Kadın	145	11,3931	4,24967	-1,890	0,05
	Erkek	173	10,5838	3,38261		
Güdüleme	Kadın	145	14,1034	5,26483	-2,042	0,010
	Erkek	173	13,0000	4,37355		
Destek	Kadın	145	12,3862	4,59043	-,085	,667
	Erkek	173	12,4277	4,16125		
Yönetim Liderliği	Kadın	145	12,3517	5,19686	-,208	,134
	Erkek	173	12,2370	4,62883		
Tutum	Kadın	145	12,8069	4,59815	-,304	,904
	Erkek	173	12,6474	4,72099		
Performans	Kadın	145	10,5862	3,83077	-,225	,071
	Erkek	173	10,4971	3,23431		

Tablo 7'ye göre, cinsiyet durumu bağımsız değişkenine göre, örgütsel teşhis hakkındaki görüşlerin karşılaştırılması bağımsız t-testi (t) ile yapılmıştır. Analiz sonucuna göre insan ilişkileri alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında insan ilişkileri alt boyutunda kadınların aritmetik ortalamaları (11,3931) erkeklerin aritmetik ortalamalarından (10,5838) daha yüksek çıkmıştır. Bunun yanında ana sorumluluklar, yapı ve destek alt boyutu hariç tüm boyutlarda kadınların erkeklerden daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Tablo 8. Görev durumu bağımsız değişkenine göre puanların dağılımı

Boyut	Görev	N	\bar{X}	ss	t	P
Ana Sorumluluklar	Okul yöneticisi	44	9,6364	3,00458	-1,624	,191
	Öğretmen	274	10,6788	4,08237		
Yapı	Okul yöneticisi	44	11,4545	3,39257	-,811	,316
	Öğretmen	274	11,9708	3,99439		
İnsan İlişkileri	Okul yöneticisi	44	10,1364	2,75842	-1,532	,087
	Öğretmen	274	11,0839	3,94981		
Güdüleme	Okul yöneticisi	44	11,9773	3,93841	-2,275	,305
	Öğretmen	274	13,7482	4,91377		
Destek	Okul yöneticisi	44	11,4545	3,11377	-1,569	,024
	Öğretmen	274	12,5620	4,50862		
Yönetim Liderliği	Okul yöneticisi	44	11,7045	4,79622	-,854	,677
	Öğretmen	274	12,3832	4,90524		
Tutum	Okul yöneticisi	44	11,0909	2,54100	-2,520	,002
	Öğretmen	274	12,9818	4,86706		
Performans	Okul yöneticisi	44	9,8182	2,69602	-1,466	,082
	Öğretmen	274	10,6533	3,61826		

Tablo 8’de görev durumu bağımsız değişkenine göre, örgütsel teşhis hakkındaki görüşlerin karşılaştırılması bağımsız t-testi (t) ile yapılmıştır. Boyutlardan elde edilen aritmetik puanlarından sadece tutum boyutunda ($P \leq 0,05$) görüşler arasında öğretmenler lehine anlamlı bir fark (0,02) bulunmuştur. Diğer boyutlarda anlamlı bir fark bulunamamasına rağmen puanlara bakıldığında ana sorumluluklarda (10, 6788), yapıda (11, 9708), insan ilişkilerinde (11, 0839), güdülemede (13, 7482), destekte (12, 5620), yönetim liderliğinde (12, 3832), performansta (10, 6533) öğretmenler lehine puanların farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 9’da branş bağımsız değişkenine göre, örgütsel teşhis hakkındaki görüşlerin karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. Boyutların hiçbirinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Anlamlı fark bulunamamasına rağmen ortalama puanlarına bakıldığında, sayısal branşta olanların ana sorumluluklar (11, 0185), yapı (12, 4259), güdüleme (13, 9074), destek (12, 8889), yönetim liderliği (12, 5000) ve tutum (13, 5556) boyutlarındaki puanlarının sözel ve beceri branşında olanların puanlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Sözel branşta olanların insan ilişkileri (11, 0270) ve performans (10, 6892) boyutlarındaki puanlarının sayısal ve beceri branşında olanların puanlarından daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Branş bağımsız değişkenine göre puanların dağılımı

Boyut	Branş	N	\bar{X}	ss	F	P
Ana Sorumluluklar	Sözel	222	10,4820	3,90581	,579	,561
	Sayısal	54	11,0185	4,05384		
	Beceri	42	10,1905	4,18614		
	Total	318	10,5346	3,96321		
Yapı	Sözel	222	11,8288	3,81441	,649	,523
	Sayısal	54	12,4259	4,36367		
	Beceri	42	11,5952	3,87651		
	Total	318	11,8994	3,91583		
İnsan İlişkileri	Sözel	222	11,0270	3,84651	,150	,861
	Sayısal	54	10,8333	3,73029		
	Beceri	42	10,7143	3,85269		
	Total	318	10,9528	3,81773		
Güdüleme	Sözel	222	13,5495	4,87164	,727	,484
	Sayısal	54	13,9074	5,21706		
	Beceri	42	12,7381	4,00036		
	Total	318	13,5031	4,82420		
Destek	Sözel	222	12,4550	4,28353	1,163	,384
	Sayısal	54	12,8889	4,45382		
	Beceri	42	11,5476	4,58631		
	Total	318	12,4088	4,35523		
Yönetim Liderliği	Sözel	222	12,3604	4,82320	,439	,645
	Sayısal	54	12,5000	5,46602		
	Beceri	42	11,6429	4,49835		
	Total	318	12,2893	4,88847		
Tutum	Sözel	222	12,6171	4,40817	1,195	,304
	Sayısal	54	13,5556	5,69563		
	Beceri	42	12,1905	4,45705		
	Total	318	12,7201	4,65873		
Performans	Sözel	222	10,6892	3,74501	1,752	,175
	Sayısal	54	10,6481	2,57826		
	Beceri	42	9,5952	3,19343		
	Total	318	10,5377	3,51340		

Tablo 10’da kıdem bağımsız değişkenine göre, örgütsel teşhis hakkındaki görüşlerin karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. Boyutların hiçbirinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ortalama puanlara bakıldığında 6-11 yıl kıdem aralığında olanların ana sorumluluklar (10, 8571), güdüleme (14,1000), yönetim liderliği (13, 0143), tutum (13, 0429), performans (10, 8429) boyutlarındaki puanlarının diğer kıdem gruplarına göre fazla olduğu görülmüştür. 18-23 yıl kıdem aralığında olanların ise yapı (12, 4340), insan ilişkileri (11, 4151) ve destek (12, 7170) boyutlarındaki puanlarının diğer kıdem gruplarına göre fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Kadem bağımsız değişkenine göre puanların dağılımı

Boyut	Kıdem	N	\bar{X}	ss	F	P
Ana Sorumluluklar	0-5 Yıl	51	10,4902	3,42562	,592	,668
	6-11 Yıl	70	10,8571	3,93161		
	12-17 Yıl	101	10,6535	3,84821		
	18-23 Yıl	53	10,5849	5,17179		
	24 Yıl ve Üzeri	43	9,7209	3,14965		
	Total	318	10,5346	3,96321		
Yapı	0-5 Yıl	51	11,9804	3,33161	,590	,670
	6-11 Yıl	70	12,1286	3,94131		
	12-17 Yıl	101	11,6139	3,68502		
	18-23 Yıl	53	12,4340	5,02497		
	24 Yıl ve Üzeri	43	11,4419	3,54093		
	Total	318	11,8994	3,91583		
İnsan İlişkileri	0-5 Yıl	51	10,9020	3,55671	,874	,480
	6-11 Yıl	70	11,2429	3,89513		
	12-17 Yıl	101	10,9109	3,44992		
	18-23 Yıl	53	11,4151	5,07420		
	24 Yıl ve Üzeri	43	10,0698	2,93091		
	Total	318	10,9528	3,81773		
Güdüleme	0-5 Yıl	51	13,0196	4,43392	,762	,550
	6-11 Yıl	70	14,1000	4,85485		
	12-17 Yıl	101	13,3564	4,50019		
	18-23 Yıl	53	14,0000	5,69413		
	24 Yıl ve Üzeri	43	12,8372	4,84488		
	Total	318	13,5031	4,82420		
Destek	0-5 Yıl	51	12,0392	3,87278	,199	,939
	6-11 Yıl	70	12,5857	4,33554		
	12-17 Yıl	101	12,3069	3,99686		
	18-23 Yıl	53	12,7170	5,36863		
	24 Yıl ve Üzeri	43	12,4186	4,51048		
	Total	318	12,4088	4,35523		
Yönetim Liderliği	0-5 Yıl	51	11,5294	3,44298	,789	,533
	6-11 Yıl	70	13,0143	5,65555		
	12-17 Yıl	101	12,0495	4,01591		
	18-23 Yıl	53	12,5472	6,49131		
	24 Yıl ve Üzeri	43	12,2558	4,61928		
	Total	318	12,2893	4,88847		
Tutum	0-5 Yıl	51	12,3725	4,21408	,167	,955
	6-11 Yıl	70	13,0429	4,01604		
	12-17 Yıl	101	12,6238	3,93154		
	18-23 Yıl	53	12,7925	5,81562		
	24 Yıl ve Üzeri	43	12,7442	6,09486		
	Total	318	12,7201	4,65873		
Performans	0-5 Yıl	51	10,8235	3,93297	,349	,744
	6-11 Yıl	70	10,8429	3,27766		
	12-17 Yıl	101	10,3663	3,33983		
	18-23 Yıl	53	10,3774	3,88897		
	24 Yıl ve Üzeri	43	10,3023	3,37734		
	Total	318	10,5377	3,51340		

Sonuç ve Tartışma

Yapılan araştırmada öğretmenlerin okula karşı olumlu düşüncelerinin olduğu; ancak bölgeden bölgeye, okuldan okula bu düşüncelerin düzeyinde farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Cinsiyet bağımsız değişkene göre, sadece insan ilişkileri boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer boyutlarda anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ana sorumluluklar, yapı ve destek boyutlarında erkekler lehine puanların farklılaştığı görülürken; insan ilişkileri, güdüleme, yönetim liderliği, tutum ve performans boyutlarında kadınlar lehine puanların farklılaştığı görülmektedir. Kadınların lehine farklılaşmanın ve puanların farklı olması Doğan'ın (2008) yaptığı ve kadınların adalet, saygı, insan hakları, güven, örgütsel bağlılık gibi değerleri daha çok önemsediklerini gösteren araştırma sonucuyla; Peker, İnandı ve Kılıç'ın (2018) yaptığı, okul yöneticisi öğretmen etkileşiminde sosyo-kültürel yapıdan kaynaklı olarak kadın öğretmenler okul yöneticileriyle etkileşimlerinde kendilerini erkek meslektaşlarına göre daha az baskı altında hissettiğine yönelik araştırma sonucuyla açıklanabilir. Bunun yanında Yıldırım'ın (2013) yaptığı araştırmada, kadın yöneticilerin erkek yöneticilere göre mentörlük rollerini daha fazla algıladığını ortaya koymaktadır. Bayata'nın (2007) yaptığı araştırmaya göre, kadınların erkeklere göre insani değerlerin okulda daha fazla hissedildiğini düşünmektedir. Demirkart'a (2016) göre, kadınların erkeklere göre örgütsel sosyalleşmenin motivasyon ve bağlılık boyutları puanları erkeklere göre daha fazladır. Erözyürek (2019) ise, kadınların yönetimi demokratik bulma düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu araştırmaların araştırmanın cinsiyet değişkenine yönelik sonucu desteklediği düşünülmektedir. Ancak okul algısı bakımından cinsiyet bağımsız değişkenine göre anlamlı bir fark olmayan ve erkeklerin puanlarının kadınlara göre yüksek olduğu araştırma sonuçları mevcut araştırma sonucuyla örtüşmediği söylenebilir (Kesimal, 2019; Sezgin, 2006; Şen, 2019; Yavuz-Tabak, 2017).

Görev durumu bağımsız değişkenine göre, sadece tutum boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer boyutlarda anlamlı bir fark bulunamamıştır. Puanların tümünün öğretmenler lehine farklılaştığı görülmektedir. Alan yazına bakıldığında Olsen ve Huang'ın (2018) yaptığı araştırma, öğretmenler arası işbirliği ve okul müdürünün desteği öğretmenin kurumdaki varlığı ve

iş doyumu açısından için temel unsurlar olduğunu ve bu iki unsurun öğretmenlerin profesyonel bir ortamda bulunmaları için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Acharya (2019), öğretmenlerin okuldaki görevlerini yerine getirmesinde gelişimlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin gelişimine yönelik çalışmalar olduğu sürece, okula katkısı ve gelişimi ve algısı da pozitif yönde etkilenecektir. Kılınc'ın (2010) yaptığı araştırma ise, okul yöneticilerinin davranışlarının öğretmenlerce yeterince insani bulunmadığını ve bu durumun görevlerini yapmalarını zorlaştırdığını, cesaretlerini kırdığını, çalışma ortamında zorluklar çıkardığını, başarıyı ulaşmada işlerini zorlaştırdığını ortaya koymaktadır. Şen'in (2019) yaptığı araştırmada görev değişkenine göre, öğrenen okul bağlamında paylaşılan vizyon, kişisel hakimiyet ve zihni modeller açısından anlamlı fark bulunurken; takım halinde öğrenme açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Belirtilen araştırmaların öğretmenler lehine puanların farklılaşmasını açıkladığı için araştırmayla paralel olduğu; ancak Yavuz-Tabak'ın (2017) yaptığı ve okul müdürlerinin müdür yardımcısı ve öğretmenlere göre demokratik okul kültürüne daha fazla olumlu baktığını gösteren araştırmasıyla paralellik göstermediği anlaşılmaktadır.

Branş bağımsız değişkenine göre, hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ana sorumluluklar, yapı, destek, güdüleme, yönetim liderliği, tutum boyutlarında puanların sayısal branşlar lehine farklılaştığı görülürken; insan ilişkileri ve performans boyutlarında sözel branşlar lehine farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Alanyazına bakıldığında Hilton, Hilton, Dole ve Goos (2015), okul yöneticileri ve öğretmenlerin mesleki gelişim çabası içinde bulunmasının hem yeni bilgi ve becerilerin edinilmesi açısından mesleki gelişime hem de okul yöneticisi öğretmen iletişimine katkı sunacağını ortaya koymaktadır. Wake ve Mills (2018), öğretmenlerin okuldaki çalışmalarında profesyonel açıdan gelişim göstermeleri için desteklenmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu destek hem kendilerine hem de öğrenci başarısına dolayısıyla okula olumlu dönüt sağlayacaktır. Benzer bir araştırmaya göre Tsujino (2016), öğretmenin okuldaki performansı noktasında öğrenci, bürokrasi ve profesyonelleşme arasındaki ilişki ve kurulacak yapı ve bunlar arasındaki dengenin okula katkı sunacağını ifade etmektedir. Demirkart (2016) yaptığı araştırmada, sınıf öğretmenlerinin örgütsel sosyalleşme puanlarının diğer branşlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Sezgin (2006) ve

Şen'in (2019) yaptığı araştırmalarda branş bağımsız değişkenine göre, öğretmenlerin bireysel ve örgütsel değerlere uyumunda anlamlı bir fark yoktur. Belirtilen araştırmaların branş bağımsız değişkeni açısından mevcut araştırma sonucuyla uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Kıdem bağımsız değişkenine göre, hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ana sorumluluklar, güdüleme, yönetim liderliği, tutum ve performans boyutlarında puanların 6-11 yıl kıdem aralığına sahip olanların lehine farklılaştığı görülürken; yapı, destek, insan ilişkileri boyutunda ise 18-23 yıl kıdem aralığına sahip olanların lehine farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bayata'nın (2007) yaptığı araştırmaya göre, öğretmenlerin demokratik tutum açısından farklı puanlar olmasına rağmen katılım, özgürlük gibi noktalarda öğretmenler benzer düşüncelere sahiptir. Benzer bir araştırma sonucu Erözyürek'in (2019) araştırmasında elde edilmiş ve demokratik okul açısından öğretmenlerin benzer algılara sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Kesimal'ın (2019) yaptığı araştırmada ise, öğretmenlerin kıdem açısından öz yeterlik algılarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bayata (2007), Erözyürek (2019) ve Kesimal'ın (2019) araştırmalarının mevcut araştırma sonucunu desteklediği söylenebilir. Bunun yanında Demirkart'ın (2016) yaptığı ve 6-10 yıllık öğretmenler kendilerini daha kıdemlilere göre işe daha az bağlı olduğu; 10-18 yıllık yöneticilerin bu boyuttaki puanının diğer kıdem gruplarında olan yöneticilere göre daha yüksek olduğunu gösteren araştırmasıyla; Sezgin'in (2006), kıdem değişkeni açısından öğretmenlerin bireysel ve örgütsel değerlere uyumunda anlamlı bir fark olduğunu ve birey-örgüt değer uyumu 11-15 yıllık öğretmenlerde diğerlerine göre daha fazla olduğuna işaret eden araştırmasıyla; Şen'in (2019), branş değişkenine göre anlamlı fark 7 yıl ve üzeri öğretmenler lehine bulunan araştırma sonucuyla örtüşmediği belirtilebilir.

Yapılan araştırmadan hareketle araştırmacılar için şunlar önerilebilir: Okul yöneticisi ve öğretmenlerin okul hakkındaki görüşleri örneklem sayısı artırılarak daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konabilir. Araştırma konusu farklı yöntemlerle araştırılabilir. Böylece araştırmalardan hareketle karşılaştırmalar yapılabilir. Uygulamacılar için şunlar önerilebilir: Araştırma sonuçları, okula ilişkin oluşturulacak politikalarda dikkate alınabilir. Örgütle ilgili düzenlemelerde araştırma sonucu öğretmenlerin görüşü olarak kabul edilerek düzenlemeler yapılabilir, eğitim politikalarına yön verilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Making Sense of School According to School Administrators and Teachers

*

Abdullah Balıkçı
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Schools can be considered as places where education takes place within a certain plan. Schools are also organizations that produce social services for their internal and external environment. The employees have an undeniable function in fulfilling the specified functions of the school. How teachers, the employees of the school, make sense of the school and the attitude of the employees towards each other can seriously affect the achievement of the goals of the school. Various factors can be effective in the adoption of the school and to reveal its potential in the school effectively. Considering the literature, it can be seen there are studies conducted on how the teachers- one of the important components of the school- make sense of the school, their level of meaning, and the factors affecting them. Especially the expectations from the school, the structure in the school, the interaction and interaction levels of the school administrator, the interaction of the structure in the school with the change, and the performance of the teachers come to the fore. It can be stated that it is appropriate to investigate the school from the perspective of teachers based on the above-mentioned subjects. Thus, it is thought that this research will help to understand both the school and the teacher and to open the way for constructive policies.

This research aimed to reveal the perceptions of the administrators and teachers working in primary schools about the school. In this study, the perceptions of administrators and teachers working in primary schools about the school were attempted to be revealed by using a causal-comparative research model. The universe consisted of school administrators and teachers working in Konya, Turkey, in the 2017-2018 academic year. The sample group consisted of 318 school administrators and teachers selected using stratified random sampling. This research included four independent variables. These were gender (female, male), task (school manager, teacher), branch (verbal field, numerical field and skill field), and seniority (0-5 years, 6-11 years, 18-

23 years, and 24 years and above). Organizational Diagnosis Scale of Keleşcioğlu (2001) was used in this research. A Likert-type scale was used to measure the school perception of school administrators and teachers. This scale was chosen because the organization (school) considered different dimensions from the eyes of the teachers and comprehensively questioned their views on the school. It was considered that this scale included dimensions that could be taken into account in every organization. The dimensions in this scale were the main responsibilities, structure, human relations, motivation, support, administration leadership, attitude towards change, and performance. When the general reliability analysis of the responses of the school administrators and teachers participating in the research was completed, $\alpha = 0.930$ reliability coefficient was obtained. In light of the findings, it was revealed that the Organizational Diagnosis Scale has a high degree of reliability. The findings obtained were transferred to the computer environment and analyzed using SPSS 22.0 software. Descriptive statistical methods (Frequency, Percentage, Average, Standard Deviation) were used when evaluating the data. In addition, parametric tests were used since the number of participants reached a sufficient number for the research. Results were evaluated bilaterally at a 95% confidence interval and significance at $p < 0.05$ level. In the research conducted, the following results were obtained: Considering the gender independent variable, only a significant difference was found in the human relations dimension. There was no significant difference considering the other dimensions. While the main responsibilities, structure, and support dimensions differed in favor of male participants, it was seen that the scores differed in favor of female participants considering human relations, motivation, management leadership, attitude, and performance dimensions. According to the task status independent variable, only a significant difference was found in the attitude dimension. There was no significant difference considering the other dimensions. It was seen that all of the scores differed in favor of teachers. According to the branch independent variable, there was no significant difference in any dimension. While it was seen that the scores in main responsibilities, structure, support, motivation, management leadership and attitude dimensions differed in favor of the numerical branches, it was determined that there was a difference in human relations and performance dimensions in favor of verbal branches. There was no significant difference considering in any dimension considering the seniority argument.

While the main responsibilities, motivation, management leadership, attitude, and performance dimensions differed in favor of those with 6-11 years of seniority, it was seen that there was a differentiation in favor of those with 18-23 years of seniority considering structure, support, and human relations dimensions. Based on the research conducted, the following can be recommended for the researchers: The views of the school administrators and teachers on the school can be revealed in more detail by increasing the sample size. The subject of the research can be researched using different methods. Thus, comparisons can be made based on research. For practitioners, the following can be recommended: The results of the research can be taken into account in the policies to be established regarding the school. In organizational arrangements, arrangements can be made by accepting the opinion of teachers in line with the results of the research, and educational policies can be directed accordingly.

Kaynakça / References

- Acharya, M. (2019). Professional development activities for activity-based learning: case of high school health and population teachers in Kathmandu, Nepal. *Research in Pedagogy*, 9(2), 143-150. doi: 10.17810/2015.97
- Akbaşı, S., ve Diş, O. (2019). Öğretmen görüşleri doğrultusunda lider okul yöneticilerinin yeterlilikleri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(2), 86-102.
- Akkaya, E. (2012). *Ortaöğretim öğrenci ve öğretmenlerinin okul ve ideal okul algılarının metafor yoluyla analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akpınar, B., ve Aydın, K. (2007). Eğitimde değişim ve öğretmenlerin değişim algıları. *Eğitim ve Bilim*, 32(144), 71-80.
- Aksoy-Özben, Ç. (2019). *Okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlilikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Aktan, M. C. (2016). *Türkiye’de okul sosyal hizmetinin yapılandırılmasına ilişkin nitel bir araştırma: sorunlar, gereksinimler ve çözüm önerileri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akyol, Z. (2019). *Okul yöneticilerinin demokratik okul anlayışına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Atik, S. (2016). *Akademik başarıların yordayıcıları olarak öğretmene güven, okula karşı tutum, okula yabancılaşma ve okul tükenmişliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bayata, G. (2017). *Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin demokratik tutumları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Best, J. W., ve Kahn, J. V. (2017). Betimsel çalışmalar (M. Çetin, Çev.), (O. Köksal, Çev. Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri* (s. 137-176) içinde. Konya: Eğitim.
- Buehler, C., Fletcher, A. C., Johnston, C., ve Weymouth, B. B. (2015). Perceptions of school experiences during the first semester of middle school. *School Community Journal*, 25(2), 55-83.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (8. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. (2015). Araştırma yöntemleri desen ve analiz (M. Sever, Z. Avcı-Yurtseven, Çev.), (A. Aypay, Çev. Ed.). *Nitel ve karma yöntem araştırmaları* (s. 149-180) içinde. Ankara: Anı.
- Çalık, T., ve Er, E. (2014). İlköğretim okulu öğretmenlerinin okulun değişime açıklığı ile değişim kapasitesi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(2), 151-172.
- Demirkart, M. (2016). *İlköğretim okulu yöneticilerinin örgütsel sosyalleşme düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Doğan, A. E. (2008). *İlköğretim okulu yöneticilerinin mesleki etik ilkeleri Kapsamındaki davranışlarının öğretmen algılarına göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Dos Santos, L. M. (2020). The relationship between teachers and school Professional staff's retention and managerial styles. *Journal of Education and e-Learning Research*, 7(1), 42-48. doi: 10.20448/journal.509.2020.71.42.48
- Durnalı, M., Akbaşlı, S., ve Diş, O. (2020). School administrators' communication skills as a predictor of organizational silence. *I.e.: Inquiry in Education*, 12(1), 1-21.
- Erözyürek, A. (2019). *Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ertürk, T. (2017). *Türk eğitim sisteminin yapısal sorunları hakkında okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri: Şahinbey ilçesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

- Fancera, S. (2016). Principal leadership to improve collective teacher efficacy. *NCPEA Education Leadership Review*, 17(2). ISSN: 1532-0723
- Hilton, A., Hilton, G., Dole, S., ve Goos, M. (2015). School leaders as participants in teachers' professional development: the impact on teachers' and school leaders' professional growth. *Australian Journal of Teacher Education*, 40(12). <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2015v40n12.8>
- Keçecioğlu, T. (2001). *Bir değişimin anatomisi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Kesimal, A. (2019). *Okul yöneticilerinin okul alguları ile ideal okul alguları, öz-yeterlikleri ve felsefi eğilimlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Kılınç, A. Ç. (2010). *Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışları gösterme düzeyleri ile öğretmenlerin yaşadıkları örgütsel güven ve yıldırma arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kılınç, A. Ç. (2014). Examining the relationship between teacher leadership and school climate. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(5), 1729-1742. doi: 10.12738/estp.2014.5.2159
- Kızıldeniz, M. (2017). *Başarılı okul müdürlerinin yönetim uygulamalarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Van.
- Kurşun, A. T. (2011). *Okulların kurumsal imajının okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Lee, A. N., ve Nie, Y. (2016). Teachers' perceptions of school leader empowering behaviors on psychological empowerment: a moderated path analysis. *New Waves Educational Research & Development December*, 19(2), 36-58.
- Meral-Şahin, B. (2016). *Eğitimde yönetim (governance): okul çalışanlarının yönetim algısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Mullen, C. A., & Browne-Ferrigno, T. (2018). Teacher leadership and teaming: Creativity within schools in China. *Research in Educational Administration & Leadership*, 3(2), 231-255. doi: 10.30828/real/2018.2.5
- Nyenyembe, F. W., Maslowski, R., Nimrod, B. C., ve Peter, L. (2016). Leadership styles and teachers' job satisfaction in tanzanian public secondary schools. *Universal Journal of Educational Research*, 4(5), 980-988. doi: 10.13189/ujer.2016.040507
- Olsen, A. A., ve Huang, F. L. (2018). Teacher job satisfaction by principal support and teacher cooperation: results from the schools and staffing survey. *Education Policy Analysis Archives*, 27(11). <http://dx.doi.org/10.14507/epaa.27.4174>

- Örücü, D. (2014). Öğretmen adaylarının okul, okul yönetimi ve Türk eğitim sistemine yönelik metaforik algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(3), 327-358.
- Peker, S., İnandı, Y., ve Kılıç, F. (2018). The relationship between leadership styles (autocratic and democratic) of school administrators and the mobbing teachers suffer. *European Journal of Contemporary Education*, 7(1), 150-164. doi: 10.13187/ejced. 2018.1.150
- Sezgin, F. (2006). İlköğretim okulu öğretmenlerinin birey-örgüt değer uyumuna ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 48, 557-583.
- Şen, E. (2019). *Ortaokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerin öğrenen okul algıları ve bu okullardaki öğrencilerin başarıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tsujino, K. (2016). Professional responsibility of school teachers in public education: an analysis of German educational administration from a Japanese perspective. *JISTE*, 20(1), 32-42.
- Wake, D., ve Mills, M. (2018). Edcamp listening to the voices of teachers. *Issues in Teacher Education*, 27(2), 90-106.
- Yavuz-Tabak, B. (2017). *Okullarda demokratik okul kültürüne ilişkin görüşlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, R. (2013). *Okul yöneticilerinin mentorluk rollerinin okulun akademik başarısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, E. (2006). *Okullardaki örgütsel güven düzeyinin okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Balıkçı, A. (2020). Okul yöneticileri ve öğretmenlere göre okulun anlamlandırılması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2426-2447. DOI: 10.26466/opus.761574

Ailelerin Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dönemi Eğitim Harcamaları

DOI: 10.26466/opus.733398

*

Hüseyin Yolcu* – Esra Yeşilyurt Yalçın**

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kastamonu/Türkiye

E-Posta: h.yolcu72@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9974-8446](https://orcid.org/0000-0001-9974-8446)

** Y. L. Öğrenci, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu/Türkiye

E-Posta: yesilyurt10esraa@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4283-4471](https://orcid.org/0000-0002-4283-4471)

Öz

Araştırmada, ailelerin erken çocukluk bakım ve eğitimi (EÇBE) döneminde yapmış oldukları eğitim harcamalarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda Kastamonu il merkezinde 2017-2018 öğretim yılında çocuklarını kamu ve özel EÇBE okullarına gönderen 192 aile yer almaktadır. Araştırma tarama modelinde açıklayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın verileri anket yolu ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistiklerin yanı sıra, nonparametrik testlerden Kruskal Wallis H testine başvurulmuştur. Araştırmada, çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerin ortalama 3.411,1 TL, çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelerin de ortalama 6.222,4 TL harcama yapmış olduğu belirlenmiştir. Ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde çocuğun cinsiyeti, çocuğun devam ettiği okulun türü, çocuğun kiminle yaşadığı, baba eğitim, baba meslek, baba çalışma durumunun belirleyici olmadığı ancak, çocuğun devam ettiği okulun mülkiyeti, okula ulaşım türü, anne eğitim düzeyi, anne meslek, anne çalışma durumu, aile geliri ve hanedeki kişi sayısının belirleyici olduğu gözlenmiştir. Farklı aile yapılarında, EÇBE eğitim harcamaları üzerinde neden anne ile ilgili değişkenlerin daha belirleyici olduğu veya olmadığının sosyal, ekonomik, kültürel boyutlarda sorgulayan bir araştırma yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Erken çocukluk bakım ve eğitimi, Eğitim harcaması, Doğrudan eğitim harcaması, Dolaylı eğitim harcaması*

Families' Education Expenditures During Early Childhood Care and Education

*

Abstract

The study aims to reveal the educational expenditures of families during the early childhood care and education period (ECCE). 192 families whose children were enrolled in public or private ECCE schools in Kastamonu province center form the working group of the study. The study is a descriptive study done using the scanning method. The data for the study was collected through surveys. The analysis of the collected data was done via descriptive statistics and the nonparametric Kruksal Wallis H test. The study reveals that the families whose children are enrolled in public ECCE schools, during the educational year, spent an average of 3.411,1 TL in total while families whose children are enrolled in private ECCE schools spent in average 6.222,4 TL. It was observed that the factors of the sex of the child, who the child lives with, the education level of the father, the employment status of the father, and the profession of the father were not decisive in the ECCE education expenditures the family makes but those of the transportation method to the school, the type of the school the child is enrolled, the education level of the mother, the employment status and profession of the mother, income of the family, and the population of the family were. It is hereby suggested that a study be done that questions from the social, economic, and cultural perspectives why the factors related with the mother are more (or less) decisive in ECCE education expenditures of different family types.

Keywords: *Early childhood care and education period, education expenditure, direct educational expenditure, indirect educational expenditure*

Giriş

Erken çocukluk bakım ve eğitimi (EÇBE) çocuğun doğumundan zorunlu eğitim yaşına kadar olan yaşam dönemini kapsamaktadır. Ancak, bu konuda her ülkenin kendi yasal düzenlemeleri ve uygulamalarının farklı olduğu görülebilmektedir. Türkiye, Bangladeş, Brezilya, Mısır, Hindistan ve Meksika'da EÇBE dönemi için 0-6 yaş aralığı kabul görürken, Çin'de 0-7 yaş aralığı kabul görmektedir (Toran, 2011; The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2004).

Yaşama, büyüme, gelişme ve bakımla ilgili süreçleri içeren EÇBE dönemi; fiziksel, bilişsel, dilsel ve sosyo-duygusal olmak üzere dört gelişim evresini içermektedir (Gordon ve Browne, 2011). Yüksek nitelikli EÇBE hizmetlerine katılım, bu hizmetlerden yararlanan bireylerin yanı sıra, toplumun geneline yönelik de kayda değer yarar sağlamaktadır. Örneğin, yapılan boylamsal araştırmalar; EÇBE'ye dahil olan çocukların dil ve okuryazarlık, yaratıcılık, müzik ve hareket, inisiyatif ve sosyal beceriler gibi gelişim alanlarına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Bakken, Brown ve Downing, 2017; Barnett, 1995; Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman ve Cemalcılar, Mitchell, Wylie ve Carr, 2008).

Barnett (1995) EÇBE'nin yoksulluk, eşitsizlik, sosyal uyum ve kaynaştırma ile ilişkili yararları olduğunu belirtmektedir. Buna göre, EÇBE'nin göçmen ve düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar üzerindeki yararları daha fazladır. Bu noktada, EÇBE belirtilen toplumsal kesimin çocukları için kayda değer bir biçimde eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır. Yüksek nitelikli EÇBE hizmetleri tüm çocukların potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olmanın ötesinde okul terki, yoksulluk riski ve sosyal dışlanmanın azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır (Beşpınar ve Aybars, 2013).

Alanyazında yapılan çalışmalar, EÇBE hizmetlerinin ekonomi ve işgücü piyasasıyla olan yakın ilişkisini de ortaya koymaktadır. Buna göre, EÇBE'den yararlananların işgücü piyasasına dahil olma, kazanç, üretkenlik/verimlilik, istihdam edilebilirlik ve istihdam fırsatları diğerleriyle karşılaştırıldığında daha fazladır (Belle, 2016; Beşpınar ve Aybars, 2013; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2005; Shomos, 2010). Örneğin, nitelikli EÇBE programlarına yapılan her 1 \$'lık yatırım ücret verimliliğinde 6-17 \$ arasında bir getiri sağlamaktadır (Save the Children, 2020). Bunun dışında, ailelerin yüksek nitelikli EÇBE

hizmetlerine erişim olanağına sahip olması, öncelikle kadınların işgücü piyasasına aktif katılımını sağlamanın yanı sıra, iş yaşamına daha az süre ile ara vermeleri ya da yarı zamanlı bir işte çalışmalarının yerine tam zamanlı işte çalışmalarına olanak vermektedir (Yolcu, 2019).

Yukarıda belirtilenlerin dışında, EÇBE hizmetlerinin suç ve adaletle ilişkili yararları da bulunmaktadır. Örneğin, García ve Heckman ve Ziff'in (2019) yapmış oldukları araştırma bulgularına göre, yüksek nitelikli EÇBE hizmetlerinden yararlanma suç oranlarını düşürmede etkili olmaktadır. Yine bu araştırma bulguları, söz konusu durumun erkeklerden ziyade kadınlar üzerinde daha belirleyici olduğunu göstermektedir.

EÇBE'nin bireysel ve toplumsal yararlarına karşın finansmanının kim(ler) tarafından karşılanacağı bir tartışma konusudur. Genel olarak, EÇBE'nin biri kamu diğeri de özel kesim olmak üzere başlıca iki finansman kaynağı bulunmaktadır. Kamusal finansmanın kaynağı ya merkezi/ulusal hükümet ya da eyalet/yemel hükümet (yahut her ikisi de) olabilmektedir. Bu doğrultuda, gerek ulusal düzeyde gerekse yerel düzeyde EÇBE hizmetlerinin finansmanına eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerle ilgili kamu kurum ve kuruluşları da doğrudan veya dolaylı olarak destek vermektedir (Belfield, 2006). Endonezya'da 2014'te EÇBE'ye yönelik merkezi düzeyde 329,913,156 \$ harcama yapılırken, yerel düzeyde ise 183,631,666 \$ harcama yapılmıştır. Bu harcama miktarları Güney Kore'de sırasıyla; 8,867,000 \$ ve 927.000 \$ olarak gerçekleşmiştir (UNESCO, 2016). Türkiye'de 2018'de EÇBE hizmetlerine yönelik merkezi hükümet bütçesinden 9.735 milyon TL kaynak ayrılırken, yerel düzeyde ayrılan kaynak miktarı ise 146 milyon TL'dir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020).

EÇBE'nin diğer başlıca finansman kaynağı olan özel kesim ise aileler/hanehalkı ve özel tüzel kişilerin/özel sektörün yapmış olduğu eğitim harcamalarından oluşmaktadır (Belfield, 2006). Özel sektörün yapmış olduğu harcamalar dışarıda bırakıldığında, ailelerin EÇBE programlarına kayıt yaptırma- ları tamamen ücretsiz olsa bile, ödeme güçlerine bağlı olarak bazı hizmetlerin finansmanına katkıda bulunmaları söz konusu olabilmektedir (Belfield, 2006; Ünal, 1996; Yolcu, 2011).

Ailelerin EÇBE hizmetlerinin finansmanına yönelik yapmış olduğu harcamalar; doğrudan ödemeler / harcamalar ve dolaylı ödemeler / harcamalar olmak üzere iki farklı biçiminde olmaktadır. Bunlardan ilki olan doğrudan

harcamalar; okul giderleri (kayıt ücretleri, okul-aile birliği ücreti, sınav ücretleri, diploma, sertifika, öğrenci belgesi gibi ücretleri, fotokopi ücretleri ve kayıtla ilgili diğer ücretler); uniformalar, okul ekipmanları ve sarf malzemeleri (uniformalar ve zorunlu spor malzemeleri, zorunlu ders kitapları, alıştırma kitapları ile diğer okul malzemeleri) ile diğer ilişkili giderlerinden (otobüs, dolmuş biniş ücretleri, kantin ve kafeterya ücretleri, servis ücreti) oluşmaktadır. İkincisi olan dolaylı eğitim harcamaları ise zorunlu olmayan ders kitapları/yardımcı kaynaklar, okul dışı kitaplar, gazeteler, dergiler, bilgisayar donanımı, eğitici oyunlar, harçlık, boş zaman ve ders dışı faaliyetler, özel ders ve kurs vb. maliyetlerini içermektedir (Tiyab ve Ndabananiye, 2013). Örneğin, Türkiye’de ailelerin 2018’de yapmış oldukları EÇBE harcamalarının toplamı 2.146 milyon TL’dir (TÜİK, 2020).

Türkiye’de EÇBE ilköğretim okullarına bağlı resmi ana sınıfları, ilkokullara bağlı özel ana sınıfları, özel anaokulları, resmi anaokulları, 657 sayılı Kanun’un 191. maddesine göre açılan resmi kurumlar, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlar, İş Kanunu’na göre işletmelerde açılan kreşler, yaz ve mobil anaokulları ve toplum temelli kurumlarında verilmektedir (Kaytaç ve Öztürk, 2019). Burada belirtilmesi gerekenlerden biri de Türkiye’de EÇBE’nin zorunlu eğitim kapsamında olmadığıdır. Söz konusu bu durum, ailelerin EÇBE hizmetlerinin finansmanındaki rolünü daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Saruışık’ın (2019) ilgili araştırmasında, araştırmaya katılan her 10 aileden dokuzunun EÇBE’nin kamu tarafından finanse edilmesi gerektiğini belirtmesi de yukarıda belirtilenleri güçlenmektedir. Daha ötesi, EÇBE’nin ailelere olan finansman yükü 2018’de %3,5 oranında bir artış göstermiştir (TÜİK, 2020).

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, Türkiye’de ilgili alanyazında EÇBE finansmanını konu alan oldukça az sayıda araştırmaya rastlanılmaktadır (Bildirici, 2017; Saklan, 2011, Saklan ve Erginer, 2016; Saruışık, 2019). Bu araştırmalardan Bildirici’nin (2017) araştırması dışarda bırakıldığında, Saklan (2011), Saklan ve Erginer’in (2016) yanı sıra, Saruışık’ın (2019) araştırması ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin bulgular içermektedir. Dolayısıyla, belirtilen araştırmaların bu araştırma ile örtüşen yönleri söz konusudur. Ancak yapılan bu araştırma alanyazında yer alan diğer araştırmalardan birkaç yönden farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki, bu araştırma çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerin yanı sıra, özel EÇBE okullarına gönderen

ailelerin eğitim harcamalarını da içermektedir. İkincisi, ailelerin yapmış oldukları EÇBE harcamaları doğrudan ve dolaylı eğitim harcaması olarak iki alt harcama türüne göre sınıflandırılmıştır. Bir üçüncü farklılık ise ailelerin EÇBE eğitim harcamalarının farklı değişkenlere (çocukla ilgili, çocuğun devam ettiği okulla ilgili ve ailenin sosyo-ekonomik özellikleriyle ilgili) göre nasıl farklılık gösterdiğinin belirlenmeye çalışılmış olmasıdır.

Bu çalışmanın amacı, ailelerin EÇBE döneminde yapmış oldukları eğitim harcamalarının miktarı ve bu harcama miktarının farklı değişkenlere (çocuk, okul ve ailenin sosyo-demografik özellikleri) göre nasıl bir farklılaşma gösterdiğini ortaya koymaktır. Araştırma, 2017-2018 öğretim yılında ailelerin EÇBE okullarına (kamu ve özel) gönderdikleri bir çocuk için yapmış oldukları eğitim harcaması ile sınırlıdır. Elde edilen harcama miktarları yıllık ortalama değerleri yansıtmaktadır. Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ailelerin EÇBE döneminde yapmış olduğu toplam eğitim harcaması ne kadardır? Bu harcama miktarı çocuğun devam ettiği okulun kamu okulu ve özel okul olması bakımından değişkenlik göstermekte midir?
2. Ailelerin EÇBE döneminde yapmış oldukları doğrudan ve dolaylı eğitim harcaması ne kadardır? Bu harcama miktarları çocuğun devam ettiği okulun kamu okulu ve özel okul olması bakımından değişkenlik göstermekte midir?
3. Ailelerin EÇBE eğitim harcamaları; çocukla ilgili (cinsiyeti, çocuğun kiminle yaşadığı), okulla ilgili (mülkiyeti, ulaşım türü) ve sosyo-demografik (anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın meslek durumu, anne-babanın çalışma durumu, aile gelir düzeyi, hanede yaşayan kişi sayısı) değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modeli araştırmalar, var olan bir durumu ve gerçekliği olduğu gibi ortaya koymayı hedeflemektedir. Buna göre, tarama modeli; araştırmanın odağında olan nesneye, olguya, olaya ve bireye vb. ilişkin şu andaki ya da geçmişteki verilerin tamamının sistematik bir biçimde gözden geçirilmesine dayanır (Şimşek, 2015). De Vaus (2002), tarama modeli araştırmalarının birkaç temel ayırt edici özelliğinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, araştırmada büyük bir

topluluğun bir konuyla ilgili görüşlerinin betimlenmesi için uygun büyüklükte bir örneklem seçilmesidir. İkincisi, veri toplama yöntemleri ve teknikleri ile ilgilidir. Bu doğrultuda, tarama modeli araştırmalarda anketler dışında, görüşme ve gözlem gibi diğer veri toplama yöntemleri de geniş bir biçimde kullanılır. Üçüncüsü ise araştırma verilerinin istatistiksel olarak çözümlenebilmesidir. Yapılan açıklamalar doğrultusunda, araştırmanın belli bir büyüklükteki çalışma grubu üzerinden yürütülmesi, verilerin anket yolu ile elde edilmesi ve bu verilerin de istatistiksel olarak çözümlenmesi nedeniyle, tarama modelinde bir araştırma olduğu söylenebilir.

Çalışma grubu

Araştırmada, 2017-2018 öğretim yılında Kastamonu il merkezinde bulunan EÇBE döneminde eğitim hizmeti veren kamu okullarına ve özel okullara çocuklarını gönderen ailelerden gönüllü olanlar arasından bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubuna dahil olacak ailelerin belirlenmesinde, seçkisiz örnekleme türlerinden biri olan kolay/uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi davranış bilimleri araştırmalarında en sık kullanılan örnekleme yöntemlerinden biri olarak bilinmektedir. Söz konusu bu yöntemde araştırmacılar kolayca ulaşabildikleri bireyleri araştırmaya dahil edebilmektedir. Bu doğrultuda, katılımcılar araştırmaya uygunluklarının yanı sıra istek ve gönüllükleri doğrultusunda da araştırmaya katılmaktadır. (Gravetter ve Forzano, 2012, 2018).

Uygun örnekleme yöntemi, olasılık temelli örnekleme yöntemleriyle karşılaştırıldığında, araştırmacıya zaman, para ve işgücü kayıpları bakımından tasarruf sağlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk, Çakmak, Aygün, Karadeniz ve Demirel, 2013; Gravetter ve Forzano, 2012, 2018). Bununla birlikte, bu yöntemle elde edilen sonuçların evrene genellenmesi söz konusu değildir (Creswell, 2012; Büyüköztürk ve diğerleri, 2013; Fraenkel ve Wallen, 2011; Gravetter ve Forzano, 2012, 2018).

Tablo 1’de araştırmaya dahil olan ailelerin EÇBE okullarına devam eden çocuklarının yanı sıra, çocuğun gittiği okul ve bu ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Çocuk, okul ve ailelerle ilgili bilgiler

Değişken	n	%	
Çocuğun cinsiyeti	Kız	94	48,9
	Erkek	98	51,1
	Toplam	192	100,0
Çocuğun kiminle yaşadığı	Anne-baba	185	96,4
	Anne	5	2,6
	Baba	1	0,5
	Büyük ebeveyn(leri)	1	0,5
Toplam	192	100,0	
Okulun mülkiyeti	Kamu	27	14,1
	Özel	165	85,9
	Kreş	37	19,3
Okulun türü	Anaokulu	155	80,7
	Toplam	192	100,0
	Servis	84	43,8
Okula ulaşım	Araba	19	9,9
	Yaya	87	45,3
	Toplu taşıma	2	1,0
	Toplam	192	100,0
	İlkokul	7	3,7
Anne eğitim	Ortaokul	6	3,1
	Lise	35	18,3
	Üniversite	116	60,7
	Lisansüstü	26	13,6
	Toplam	192	100,0
Baba eğitim	İlkokul	5	2,7
	Ortaokul	6	3,2
	Lise	38	20,2
	Üniversite	108	57,4
	Lisansüstü	31	16,5
Toplam	192	100,0	
Anne meslek	İşçi	6	3,1
	Memur	95	49,5
	Serbest meslek	34	17,7
	Çalışmıyor	57	29,7
	Toplam	192	100,0
Baba meslek	İşçi	23	12,0
	Memur	99	51,6
	Esnaf	16	8,3
	Serbest meslek	54	28,1
	Toplam	192	100,0
Anne çalışma durumu	Özel Sektör	23	12,0
	Kamu daimi kadrolu	106	55,2
	Çalışmıyor	57	29,7

	Kamu geçici işçi	3	1,6
	Toplam	192	100,0
Baba çalışma durumu	Özel Sektör	67	34,9
	Kamu daimi kadrolu	113	58,9
	Kamu geçici işçi	2	1,0
	Çalışmıyor	4	2,1
	İşsiz	6	3,1
	Toplam	192	100,0
Aylık gelir/TL	1600-3000 TL	32	18,4
	3001-5000 TL	49	28,2
	50001-10000 TL	90	52,8
	10001-18000 TL	3	1,7
	Toplam	192	100,0
Hanedeki kişi sayısı	2	4	2,1
	3	52	27,2
	4	93	48,7
	5	28	14,7
	6	9	4,7
	7	3	1,6
	8	2	1,0
	Toplam	192	100,00

Tablo 1'deki bilgiler incelendiğinde, araştırma grubunda bulunan ailelerin çocuklarının 94'ü (%48,9) kız, 98'i (%51,1) ise erkektir. Bu çocukların 185'i (%96,4) anne ve babasıyla, 5'i (%2,6) annesi ile, 1'i (%0,5) babası ile yine 1'i (%0,5) de büyük eveveyn(ler)i ile yaşamaktadır. Ailelerin 27'si (%14,1) çocuklarını özel EÇBE okullarına, 165'i (%85,9) ise kamu özel EÇBE okullarına göndermektedir. Çocukların 37'si (%19,3) kreşe, 155'i (%80,7) anaokuluna devam etmekte olup bu çocukların 84'ünün (%43,8) okula ulaşımı servis aracılığıyla sağlanırken, 19'unun (%9,9) aile bireyleri tarafından kendi arabalarıyla, 87'sinin (%45,3) okula ulaşımı ise yaya olarak ve 2'sinin (%1) de toplu taşıma aracılığıyla olmaktadır.

Yine Tablo 1'e göre, annelerin 7'si (%3,7) ilkokul, 6'sı (%3,1) ortaokul, 35'i (%18,3) lise, 116'sı (%60,7) üniversite ve 26'sı (%13,6) da lisansüstü eğitim mezunudur. Babaların 5'i (%2,7) ilkokul, 6'sı (%3,2) ortaokul, 38'i (%20,2) lise, 108'i (%57,4) üniversite ve 31'i (%16,5) lisansüstü mezunudur. Yine araştırmaya katılan ailelerde, annelerin 6'sının (%3,1) mesleği işçi iken, 95'nin (%49,5) memur, 34'ünün (%17,7) serbest meslek, 57'sinin (%29,7) de ev kadını olduğu veya evde çalıştığı görülmektedir. Babaların 23'ünün (%12,0) mesleği işçi, 99'nun (%51,6) memur, 16'sının (%8,3) esnaf iken, 54'ünün (%28,1) serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1'den görüleceği üzere, araştırmaya katılan ailelerde annelerin 23'ü (%12) özel sektörde, 106'sı (%55,2) kamuda daimi kadroda, 57'si (%29,7) ev kadını/evde çalışmamakta, 3'ü (%1,6) kamuda geçici işçi olarak çalışmaktadır. Babaların 113'ü (%58,9) özel sektörde, 113'ü (%58,9) kamuda daimi kadroda, 2'si (%1) kamuda geçici işçi, 4'ü (%2,1) herhangi bir işte çalışmamakta, 6'sı (%3,1) da işsizdir. Ailelerin 32'si (%18,4) 1600-3000 TL arasında, 49'u (%28,2) 3001-5000 TL arasında, 90'nı (%52,8) 50001-10000 TL arasında ve 3'ü (%1,7) ise 10000 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. Diğer yandan, ailelerin 4'ünde (%2,1) hanedeki kişi sayısı 2 kişi iken 52'sinde (%27,2) 3 kişi, 93'ünde (%48,7) 4 kişi, 28'inde (%14,7) 5 kişi, 9'unda (%4,7) 6 kişi, 3'ünde (%1,6) 7 kişi ve 8'inde (%1) ise 2 kişidir.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin analizi yapılırken SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov Z testi uygulanmıştır. Ancak, yapılan bu test sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Araştırmanın ilk iki alt amaçlarına ilişkin verilerin çözümlemesinde betimsel istatistiklerden (aritmetik ortalama, yüzde ve frekans) yararlanılmıştır. Diğer yandan, araştırmanın üçüncü alt amacına ilişkin verilerin çözümlemesine ise nonparametrik testlerden Kruskal Wallis U testine başvurulmuştur. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında anlamlı olduğunu belirlemek için de Post Hoc testlerinden Tamhane testinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 2'de ailelerin yapmış oldukları toplam EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Tablo 2. Ailelerin toplam EÇBE eğitim harcamaları (2018 yılı cari fiyatlarıyla/TL)

Okulun Mülkiyeti	Harcama türü					Toplam (3)
	n	Doğrudan (1)	(1)/(3).%	Dolaylı (2)	(2)/(3).%	
Kamu	165	2.561,1	85,3	850	14,7	3.411,1
Özel	27	5.662,4	91,3	560	8,7	6.222,4
Toplam	192	8.223,5	90,2	1.410	9,8	9.633,5

Tablo 2'ye göre, çalışma grubundaki ailelerin EÇBE için yapmış oldukları toplam eğitim harcaması 9.633,5 TL'dir. Bu harcamanın 8.223,5 TL'si (%90,2) doğrudan harcamalar; 1410 TL'si de (%9,8) dolaylı harcamalar biçiminde gerçekleşmiştir. Konuya kamu ve özel EÇBE okulu ayrımı bakımından yaklaşırsa; çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler 3.411,1 TL; özel EÇBE okullarına gönderen aileler de 6.222,4 TL eğitim harcaması yapmışlardır. Kamu EÇBE okullarına çocuklarını gönderen ailelerin yapmış oldukları harcamanın 2.561,1 TL'si (% 85,3) doğrudan harcamalar, 850 TL' si (% 14,7) de dolaylı harcamalar biçiminde gerçekleşmiştir. Çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelerin yapmış oldukları harcamanın 5.662,4 TL'si (% 91,3) doğrudan harcamalar, 560 TL'sinin (% 8,7) de dolaylı harcamalar olduğu görülmektedir.

Ailelerin EÇBE'ye yönelik yapmış oldukları doğrudan eğitim harcamalarının, harcama kalemlerine göre dağılımına ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, ailelerin yapmış oldukları doğrudan eğitim harcaması 8.223,5 TL'dir. Bu harcamanın 2.561,1 TL'sini (%31,1) çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler, 5.662,4 TL'sini de (%68,9) çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen aileler yapmıştır. Ailelerin yapmış olduğu doğrudan eğitim harcamaları içinde en büyük harcama kaleminin okul aidatının/ücretinin olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, ailelerin okul aidatı için yaptıkları harcama miktarı 5.566,1 TL'dir. Yapılan harcamanın 1.356,8 TL'si (%24,4) çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerce yapılırken, 4.209,3 TL'si (%75,6) de özel EÇBE okullarına gönderen ailelerce yapılmıştır. Diğer yandan, ailelerin bu harcama türü içinde oransal olarak en az miktarda yaptıkları harcama ise 48,9 TL (%0,6) beslenme için yapılan harcamalardır. Bu harcama kalemine yönelik olarak çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler 11,8 TL (%24,2) harcama yaparken, çocuklarını EÇBE özel okullarına gönderen aileler ise 37 TL (%75,8) harcama yapmıştır.

Tablo 3. Ailelerin EÇBE'ye yönelik doğrudan eğitim harcamalarının dağılımı (2018 yılı cari fiyatlarıyla/TL)

Harcama Kalemi	Doğrudan Harcama/TL				Toplam (3)	%
	Kamu (1)	(1)/(3). %	Özel (2)	(2)/(3). %		
Okul-aile birliği ücreti	72,7	81,3	16,7	18,7	89,3	1,1
Okul aidatı	1356,8	24,4	4209,3	75,6	5.566,1	67,7
Gönüllü yapılan bağışlar	75,8	73,2	27,8	26,8	103,5	1,3
Okul tarafından düzenlenen resmi tören, gösteriler, belirli gün ve haftalar için yapılan harcamalar	30,7	53,7	26,5	46,3	57,2	0,7
Okulda ve evde kullanılacak boyama kitapları için toplanan paralar	49,3	36,8	84,4	63,2	133,7	1,6
Okulda ve evde kullanılacak etkinlik kitapları için toplanan paralar	67,6	35,5	123,0	64,5	190,5	2,3
Okulda ve evde kullanılacak diğer kitaplar için toplanan paralar	47,3	30,2	109,3	69,8	156,5	1,9
Kırtasiye türü ders araç gereçleri için yapılan harcamalar (beslenme çantası, boya kalemi, elişi kağıdı vb.)	237,3	40,6	346,7	59,4	584,0	7,1
Okul forması uygulaması olan okullarda forma için yapılan harcamalar	5,8	5,6	98,5	94,5	104,3	1,3
Okul servisi için yapılan harcamalar	443,4	45,0	542,6	55,0	986,0	12,0
Okula ulaşım için yapılan diğer harcamalar	162,6	80,0	40,7	20,0	203,4	2,5
Okula götürülen beslenme için yapılan harcamalar	11,8	24,2	37,0	75,8	48,9	0,6
Toplam	2.561,1	31,1	5.662,4	68,9	8.223,5	100,0

Ailelerin EÇBE için yapmış oldukları dolaylı eğitim harcamalarının harcama kalemlerine göre dağılımına yönelik bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'te yer alan veriler incelendiğinde ailelerin EÇBE için yapmış oldukları dolaylı eğitim harcamalarının 1.410 TL olduğu görülmektedir. Bu harcamanın 850 TL'si (%60,3) çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerce yapılırken, 560 TL'si (%39,7) de çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelerce yapılmıştır. Ailelerine dolaylı eğitim harcamaları içinde en büyük harcama kalemini ise İngilizce, jimnastik, yüzme vb. branşlarda görev yapan öğretmen ücretleri için yapılan harcamalar oluşmaktadır. Bu harcama kalemine yönelik yapılan toplam harcama miktarının 471,2 TL (%33,4) olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu harcama kalemine yönelik olarak çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler 424,7 TL (%90,1), özel EÇBE okullarına gönderen aileler de 46,5 TL (%9,9) harcamada bulunmuştur. Diğer yandan, ailelerin dolaylı eğitim harcamaları içinde en az yer tutan harcama

kalemını ise teknolojik donanım (%0,1) için yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Buna göre, bu harcama kalemi için ailelerin yapmış olduğu harcama miktarı 1,82 TL'dir. Bu harcama kalemi için yapılan harcamaların tamamı çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerce yapılmıştır.

Tablo 4. Ailelerin EÇBE'ye yönelik dolaylı eğitim harcamaları (2018 yılı cari fiyatlarıyla/TL)

Harcama Kalemi	Dolaylı Harcama/TL					
	Kamu (1)	(1)/(3).%	Özel (2)	(2)/(3).%	Toplam (3)	%
Ailelerin isteği üzerine İngilizce ,jimnastik, yüzme vb. branşlarda görev yapan öğretmen ücretleri için yapılan harcamalar	424,7	90,1	46,5	9,9	471,2	33,4
Okul tarafından düzenlenen tiyatro etkinlikleri için yapılan harcamalar	60,6	36,8	104,3	63,3	164,8	11,7
Okul tarafından düzenlenen sinema etkinlikleri için yapılan harcamalar	24,3	37,0	41,3	63,0	65,5	4,7
Okul tarafından düzenlenen diğer sosyal ve kültürel etkinlikler için yapılan harcamalar	40,6	46,6	46,5	53,4	87,1	6,2
Okul tarafından düzenlenen çocuğun zihinsel ve psikomotor becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler (tatbikat, haftanın veya ayın çocuğu, pizza etkinliği vb.) için yapılan harcamalar	10,6	38,8	16,7	61,2	27,2	1,9
Okul tarafından düzenlenen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı sebebiyle düzenlenen gösteriler için yapılan harcamalar	44,8	65,6	23,5	34,4	68,3	4,9
Fotoğraf çekimi için yapılan harcamalar	21,0	47,3	23,3	52,7	44,3	3,1
Mezuniyet kutlamaları için yapılan harcamalar	34,2	30,4	78,3	69,6	112,5	8,0
Serbest kıyafet uygulaması olan okullarda okul için alınan kıyafetlere yapılan harcamalar	155,7	49,4	159,3	50,6	315,0	22,3
Okulun teknolojik donanımı için yapılan harcamalar bilgisayar, akıllı tahta, projeksiyon cihazı vb.)	1,8	100,0	0,0	0,0	1,8	0,1
Varsa diğer harcamalar	31,8	60,9	20,4	39,1	52,1	3,7
Toplam	850,0	60,3	560,0	39,7	1.410,0	100,0

Çocuğun cinsiyetine göre ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına yönelik Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Çocuğun cinsiyetine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kuruskal wallis h testi sonuçları

Cinsiyet	n	ST	\bar{X}	U	z	p*
Kız	94	9051,50	96,29	4586,50	-,051	,960
Erkek	98	9476,50	96,70			

P*>0.05

Tablo 5'teki verilere bakıldığında, ailelerin EÇBE döneminde bulunan çocukları için yapmış oldukları eğitim harcaması, çocuğun cinsiyeti bakımından bir farklılık göstermemektedir.

Çocuğun ebeveynlerden hangisiyle yaşadığında göre, ailelerin yapmış olduğu EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H Testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Çocuğun kiminle yaşadığına göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h testi sonuçları

Kiminle Yaşadığı	n	\bar{X}	Sd	X^2	p*	Anlamlı fark
Anne-baba	185	3766,42	3	,558	0,906	-
Anne	5	5812,00				
Baba	1	2040,00				
Diğer	1	2940,00				

*p>,05

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, ailelerin EÇBE eğitim harcamaları çocuğun kiminle yaşadığı bakımından bir farklılık göstermemektedir ($X^2_{(3)}=0,558$, p>0,05).

Ailelerin çocuklarını gönderdikleri okulun mülkiyetine göre yapmış oldukları EÇBE eğitim harcamalarını ortaya koymak için yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Okulun mülkiyetine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h testi sonuçları

Okulun Mülkiyeti	n	ST	SO	U	z	p*
Kamu	165	15230	92,3	1535	-2,587	,01*
Özel	27	3298	122,2			

*p<,05

Tablo 7'de yer alan veriler dikkate alındığında, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarının çocuklarını gönderdikleri okulun kamu okulu ya da özel okul olması bakımından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($Z_{(192)}=1535$; p<,05). Buna göre, çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelerin yapmış olduğu harcama çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerin yaptığı harcamalardan fazladır.

Okula ulaşım türüne göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H testi verileri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Okula ulaşım türüne göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h testi sonuçları

Ulaşım Türü	n	\bar{X}	Sd	X ²	p	Anlamli fark
Servis aracı (1)	84	4305,9	3	16,029	0,001*	1-2
Yaya (2)	19	2224,0				2-3
Özel araç (3)	87	3622,4				
Toplu taşıma (4)	2	5862,5				

P* < 0.05

Tablo 8’deki verilere göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarının öğrencilerin devam ettiği okul olan ulaşım türü bakımından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($X^2_{(3)}=16,209$, $p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için, Post Hoc testlerinden Tamhane’s T2 testine başvurulmuştur. Buna göre, okula ulaşım türü servisle ($\bar{X}_{servis}=4305,9$) olan ailelerin eğitim harcamaları ulaşım türü yaya ($\bar{X}_{yaya}=2224,0$) olanlardan; çocuğun ulaşımın aile bireyleri tarafından kendi özel arabaları ($\bar{X}_{arabyla}=3622,4$) olan ailelerin, yaya ($\bar{X}_{yaya}=2224,0$) olan ailelerle karşılaştırıldığında daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bulgular, ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde çocuğun okula ulaşım türünün belirleyici bir değişken olduğunu göstermektedir.

Tablo 9’da anne eğitim düzeyine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçlarına bulgulara ilişkin bulunmaktadır.

Tablo 9. Anne eğitim düzeyine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	Sd	X ²	p	Anlamli fark
İlkokul (1)	9	2810,0	4	16,327	0,003*	2-4*
Ortaokul (2)	6	2175,7				2-5*
Lise (3)	35	2863,1				
Üniversite (4)	116	4007,4				
Lisansüstü (5)	26	4900,4				

*p < ,05

Tablo 9’daki veriler dikkate alındığında, annelerin eğitim düzeyleri ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

($X^2_{(5)}=16,317$, $p<.05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için, Post Hoc testlerinden Tamhane's T2 testine başvurulmuştur. Yapılan test sonucunda; anne eğitim düzeyi üniversite ($\bar{X}_{\text{üniversite}}=4007,4$) olan ailelerin harcamaları, anne eğitim düzeyi ortaokul ($\bar{X}_{\text{ortaokul}}=2175,7$) olan ailelerin yapmış oldukları harcamalardan; anne eğitim düzeyi lisansüstü ($\bar{X}_{\text{Lisansüstü}}=4900,4$) olan ailelerin harcamaları, anne eğitim düzeyi ortaokul ($\bar{X}_{\text{ortaokul}}=2175,7$) olan ailelerin yapmış olduğu eğitim harcamalarından daha fazladır. Bu bulgu, anne eğitim düzeyi arttıkça, ailelerin EÇBE döneminde yapmış oldukları eğitim harcamalarının da arttığını göstermektedir.

Tablo 10'da baba eğitim düzeyine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H testine ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Tablo 10. Baba eğitim düzeyine göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Baba Eğitim	n	\bar{X}	Sd	X^2	P*	Anlamli fark
İlkokul (2)	5	3691,6	4	7,139	,129	-
Ortaokul (3)	6	3130,8				
Lise (4)	38	3384,3				
Üniversite (5)	108	4026,9				
Yüksek Lisans (6)	31	3953,56				

* $p>.05$

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, baba eğitim durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($X^2_{(4)}=7,139$, $p>.05$). Bu bulgudan ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde babanın eğitim düzeyinin belirleyici bir rolü olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 11'de anne meslek durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H Test sonuçları bulgular bulunmaktadır.

Tablo 11. Anne meslek durumuna göre, EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Meslek	n	\bar{X}	Sd	X^2	p*	Anlamli fark
İşçi (1)	6	1748,3	3	20,295	0,000*	1-2*
Memur (2)	95	4124,3				1-3*
Serbest (3)	34	5099,3				2-4*
Ev kadını (4)	57	2721,9				3-4*

* $p<.05$

Tablo 11'deki veriler dikkate alındığında, annelerin meslekleri ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır ($\chi^2_{(3)}=20,295$, $p<.05$). Bu farklılığın hangi meslekler arasında olduğunu belirlemek için, Post Hoc testlerinden Tamhane's T2 testine başvurulmuştur. Buna göre, anne mesleği memur ($\bar{X}_{\text{memur}}=4124,3$) olan aileler, anne mesleği işçi ($\bar{X}_{\text{işçi}}=1748,3$) olan ailelerden; anne mesleği serbest meslek ($\bar{X}_{\text{serbest meslek}}=5099,3$) olan aileler, yine anne mesleği işçi ($\bar{X}_{\text{işçi}}=1748,3$) olan ailelerden; anne mesleği serbest meslek ($\bar{X}_{\text{serbest meslek}}=5099,3$) olan ailer, anne mesleği memur ($\bar{X}_{\text{memur}}=4124,3$) ve ev kadını ($\bar{X}_{\text{ev kadını}}=2721,9$) olan ailelerden daha fazla EÇBE eğitim harcamasında bulunmaktadır.

Tablo 12'de baba meslek durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Tablo 12. Baba meslek durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Meslek	n	\bar{x}	Sd	χ^2	P*	Anlamlı fark
İşçi	23	3310,8	3	3,649	,302	
Memur	99	3818,5				
Esnaf	16	3036,7				
Serbest	54	4223,4				

P* > 0.5

Tablo 12'de yer alan veriler ele alındığında, babaların meslekleri ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu EÇBE eğitim harcamaları üzerinde baba meslek durumunun belirleyici bir değişken olmadığını göstermektedir.

Tablo 13'te anne çalışma durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına yönelik Kruskal Wallis H testi veri bulunmaktadır.

Tablo 13. Anne çalışma durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Çalışma Durumu	n	\bar{x}	Sd	χ^2	p	Anlamlı fark
Özel Sektör (1)	67	4402,5	4	10,361	0,035*	2-4*
Kamu/daimi kadrolu (2)	113	4252,6				
Kamu geçici işçi (3)	2	4556,7				
Çalışmıyor (4)	4	2761,8				
İşsiz (5)	6	2566,7				

p < 0.05

Tablo 13'teki verilere göre, annelerin çalışma durumu ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(4)}=10,361$, $p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere Post Hoc testlerinden Tamhane's T2 testi uygulanmıştır. Yapılan bu test sonucuna göre, kamu hizmetinde daimi kadroda çalışan annelerin ($\bar{X}_{\text{kamu daimi}}=4252,6$), çalışmayan kadınlarla ($\bar{X}_{\text{çalışmıyor}}=2761,8$) karşılaştırıldığında EÇBE eğitim harcamalarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 14'te baba çalışma durumuna göre, ailelerin EÇBE harcamalarının ortaya koymak için yapılan Kruskal Wallis H Testi ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 14. Baba çalışma durumuna göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Çalışma durumu	Du- n	\bar{x}	Sd	X^2	p	Anlamlı fark
Özel Sektör (1)	67	3723,3	4	4,338	,362	
Kamu/daimi kadrolu (2)	113	3854,7				
Kamu Geçici işçi (3)	2	1475,0				
Çalışmıyor (4)	4	2934,8				
İşsiz (5)	6	5181,8				

$p<0,05$

Tablo 14 incelendiğinde, babaların çalışma durumu ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bulgudan babaların çalışma durumunun ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 15'te aylık gelire göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H testi bulguları yer almaktadır.

Tablo 15. Aylık gelire göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Aylık Gelir/TL	n	\bar{x}	Sd	X^2	p^*	Anlamlı fark
1600-3000 (1)	32	2542,3	3	15,656	,001	1-3
3001-5000 (2)	49	3683,9				
5001-10000 (3)	90	4355,2				
10001-18000 (4)	3	8618,3				

$p^*<0,05$

Tablo 15'te yer alan veriler dikkate alındığında, aylık gelir ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(3)}=15,656$,

$p < 0,05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymaya yönelik olarak Post Hoc testlerinden Tamhane's T2 testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda aylık geliri 5001-10000 TL ($\bar{X} = 4355,2$) arasında olan ailelerin eğitim harcamaları aylık geliri 1600-3000 TL ($\bar{X} = 2542,3$) arasında olan ailelerle karşılaştırıldığında daha fazladır. Bu bulgu, EÇBE eğitim harcamaları üzerinde gelirin belirleyici etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 16'da hanede yaşayan kişi sayısına göre, ailelerin EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin Kruskal Wallis H testine yönelik bulgular bulunmaktadır.

Tablo 16. Hanede yaşayan kişi sayısı göre, EÇBE eğitim harcamalarına ilişkin kruskal wallis h test sonuçları

Hanedeki kişi sayısı	n	\bar{x}	Sd	X^2	p	Anlamlı fark
2	4	7797,50	6	14,224	,027	3-7
3	52	3293,4				4-6
4	93	3971,2				4-7
5	28	4451,4				5-6
6	9	2029,1				5-7
7	3	1752,0				
8	2	5140,0				

$P^* > 0,05$

Tablo 16 incelendiğinde, hanede yaşayan kişi sayısı ile ailelerin EÇBE eğitim harcamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($X^2 = 14,224$, $p < 0,05$). Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için, Post Hoc testlerinden Tamhane's T2 testine başvurulmuştur. Söz konusu test sonucunda hane nüfusu 3 kişi ($\bar{X} = 3293,4$) olan ailelerdeki EÇBE eğitim harcaması, hane nüfusu 7 kişi ($\bar{X} = 1752,0$) olanlardan; hane nüfusu 4 kişi ($\bar{X} = 3971,2$) olan ailelerin EÇBE harcamaları hane nüfusu 6 kişi ($\bar{X} = 2029,1$) olanlar ile hane nüfusu 7 kişi ($\bar{X} = 1752,0$) olanlardan; hane nüfusu 5 kişi ($\bar{X} = 4451,4$) olanlar, hane nüfusu 6 kişi ($\bar{X} = 2029,1$) ile hane nüfusu 7 kişi ($\bar{X} = 1752,0$) olanlardan daha fazla EÇBE eğitim harcaması yapmaktadır. Bu bulgu hanedeki kişi sayısı ile aile yapılan EÇBE eğitim harcamaları arasında ters orantılı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan ailelerin EÇBE döneminde bulunan bir çocuk için yapmış oldukları eğitim harcaması toplam (kamu okulları ve özel okullar) 9.663,5 TL olarak hesaplanmıştır. Ancak, bu harcama miktarı çocuklarını kamu ve özel EÇBE okullarına gönderen ailelere göre farklılaşmaktadır. Buna göre, çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelerin yapmış olduğu harcama miktarı (6.222,4 TL) kamu EÇBE okullarına gönderen ailelerin yapmış olduğu harcama miktarından (3.411,1 TL) yaklaşık iki kat daha fazladır. Bu bulgu beklenen bir bulgudur. Özel okulların çalışma saatleri, uyguladıkları eğitim programları ve sundukları diğer hizmetler bakımından kamu okullarına alternatif oluşturdukları bilinmektedir. Bütün bunların yanı sıra, özel okullar piyasa koşullarında hizmet verdikleri için ailelerin belli bir satın alma gücüne sahip olmasını da gerektirmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu, alan yazında bulunan araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (Küçükler ve Aslan, 2010; Sarıışık, 2019; TÜİK, 2002; Ulusoy ve Yolcu, 2014). Örneğin, Sarıışık'ın (2019) kamu okulları üzerinden yürüttüğü araştırmasında, kentsel yerleşim alanlarında yaşayan ailelerin (5.539 TL) kırsal yerleşim alanlarında yaşayan ailelerin (1.754 TL) yaklaşık üç katı kadar EÇBE harcamasında buldukları ortaya konmuştur. TÜİK'in (2002) yapmış olduğu eğitim harcamaları araştırmasında ise çocuklarını özel okullara gönderen ailelerin yapmış olduğu EÇBE harcamaları, kamu okullarına gönderen ailelerin yapmış oldukları eğitim harcamalarının yaklaşık iki katıdır. Ulusoy ve Yolcu'nun (2013) ilgili araştırmasında, çocuklarını özel ilköğretim okullarına gönderen ailelerin eğitim harcamalarının kamu okullarına gönderen ailelerin eğitim harcamalarından, beş kat daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Ailelerin çocukları için yapmış oldukları eğitim harcamaları üzerinde sahip oldukları toplumsal, kültürel ve dini değerler az ya da çok belirleyici olabilmektedir (Yolcu, 2011). Bu durum, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğu görülmektedir. Bunun arkasında yatan toplumsal olgu ise yetişkin erkek çocukların gelecekte ailenin ekonomik yükünü üstleneceği, kız çocuklarının ise evlenip evden gideceği düşüncesidir. Dolayısıyla, bu ataerkil bakış açısına sahip aileler kız çocuklarından ziyade, erkek çocuklarının eğitimine yatırım yapmayı tercih edebilmektedir (Aslan, 2011; 2015; Hill ve King 1995; Yolcu, 2011). Bu araştırmada elde edilen bulgu ailelerin EÇBE eğitim harcamalarının çocuğun cinsiyeti bakımından bir farklılık

göstermediği yönündedir. Bunun nedenlerinden biri, örneklem grubunun küçük olmasıyla açıklanabilir. İkincisi de araştırmaya katılan ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile açıklanabilir.

Alanyazında yapılan araştırmalar, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocuğa yapılan eğitim harcaması üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Aksoy, 2018; Aslan, 2017; European Commission Report (ECR) 2005; Küçüker ve Aslan, 2010; Ulusoy ve Yolcu, 2013; Ulusoy ve Yolcu, 2014; Yolcu, 2011). Araştırmaya katılan ailelerde gerek annelerin gerekse babaların yaklaşık dörtte üçü üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. Araştırmada elde edilen bulgu, ailelerin eğitim düzeyi ile EÇBE eğitim harcaması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu bu bulgu, alanyazında yapılan araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (ECR, 2005; Ulusoy ve Yolcu, 2013; Ulusoy ve Yolcu, 2014; Yolcu, 2011). Ancak, burada belirtilmesi gerekenlerden biri de ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde babanın değil, annenin eğitim düzeyinin daha belirleyici olduğudur. Buna göre, anne eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü lisansüstü olan aileler, diğer ailelerle karşılaştırıldığında daha fazla eğitim harcaması yapmaktadır. Bu bulgu Streuli, Vennam ve Woodhead'un (2011) araştırma bulgusuyla örtüşmektedir. Buna göre, kentsel alanlarda yaşayan annelerin eğitim düzeyinin; çocuklarını gönderecekleri okulun kamu okulu ya da özel okul olması bakımından yapacakları tercihte belirleyici olduğu gözlenmiştir.

Meslek, bir bireyin belli bir bilgi, beceri, yetenek ve deneyim dahilinde sürekli yaptığı iş veya uğraş olarak tanımlanabilir (Aktaş ve Yolcu, 2020). Eke (1987) bireyin sahip olduğu mesleğin kendisinin ve ailesinin sosyal konumunun yanı sıra, gelir düzeyini de belirleyen önemli bir değişken olduğunu belirtmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular, ailelerin mesleki konumları ile eğitim harcamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu doğrulanmaktadır. Ancak, EÇBE eğitim harcamaları üzerinde babanın mesleki konumundan ziyade, annenin mesleki konumunun daha belirleyici olduğu yönündedir. Buna göre, anne mesleği memur ve serbest meslek durumunda olan ailelerin EÇBE eğitim harcamaları, anne mesleği işçi, ve ev kadını olan ailelerden daha fazladır.

Esneklik, ekonomide bir karar karşısındaki değişimin ölçüsünü ifade etmede kullanılan bir kavramdır. Buna göre, bireyin geliri arttıkça mal ve hizmetlere olan isteminin artması, aksi durumda ise azalması söz konusudur. Konu eğitim harcamaları bakımından ele alındığında, ailelerin geliri arttıkça

eğitime daha fazla harcama yapması beklenilmektedir. Alanyazında yapılan araştırmalar burada yapılan açıklamaları doğrulamaktadır (Aslan, 2017; Ebaidalla, 2018; Mauldin, Mimura, ve Lino, 2001; Ulusoy ve Yolcu, 2013; Ulusoy ve Yolcu, 2014; Yolcu, 2011). Örneğin, Ebaidalla'nın (2018) Sudan'da yapmış olduğu araştırmada, ulusal düzeyde hanehalkı gelirinde %1'lik bir artışın ailelerin eğitim harcamalarını %8,4 oranında artırdığı gözlenmiştir. Burada tekrar bu araştırmaya dönüldüğünde, ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde gelirin belirleyici bir değişken olduğu belirlenmiştir. Buna göre, aylık geliri 5001-10000 TL arasında olan aileler, aylık 1600-3000 TL arasında geliri olan ailelerle karşılaştırıldığında daha fazla EÇBE eğitim harcamasında bulunmaktadır. Aslında, bu bulgunun araştırmada beklenen bir bulgu olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bunun en temel nedeni, Türkiye'de EÇBE'nin zorunlu eğitimin dışında olmasıdır. Dolayısıyla, bu durum, EÇBE hizmetlerinden yararlanmayı tamamen ailelerin gönüllük ve istekliliğine bırakmaktadır. Bu da hizmetten yararlanmada, ister çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler açısından olsun, ister özel EÇBE okullarına gönderen aileler açısından olsun, ailelerin belli bir yaşam standardına ve satın alma gücüne sahip olmasını gerekmektedir. Ancak bu bulgu çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen aileler açısından ele alındığında, söz konusu yaşam standardı ve satın alma gücünün daha belirleyici olduğunun tekrar belirtilmesinde yarar vardır. Woodhead, Ames, Vennam, Abebe, ve Streuli'nin (2009) araştırmasında, en yoksul kentsel grupta bulunan yaklaşık her üç aileden biri çocuğunu özel EÇBE okuluna gönderirken, bu oran kamu EÇBE okullarında her iki çocuktan birine çıkmaktadır.

İşgücü piyasasında, aktif olmayan yaş grubunun (0-14 yaş ile 65 yaş ve üzeri nüfus) aktif olan yaş grubuna oranı (15-64 yaş arasındaki nüfus) toplam yaş bağımlılık oranını vermektedir. Ailede aktif olmayan yaş grubundaki kişi sayısının fazla olması ekonomik bağımlılık oranını artırmaktadır. Dolayısıyla, hanedeki kişi sayısı arttıkça, ailenin hanehalkı eğitim bütçesinden her çocuk için yapacağı eğitim harcamasında düşme olması kaçınılmazdır (Yolcu ve Polat, 2015). Araştırmada, hanede yaşayan kişi sayısının EÇBE eğitim harcamaları üzerinde belirleyici olduğu gözlenmiştir. Buna göre, hanedeki kişi sayısı arttıkça EÇBE eğitim harcamaları düşmektedir. Bu bulgu alanyazında yapılan diğer araştırma bulguları ile örtüşmektedir (Ebaidalla, 2018; Mauldin, Mimura, ve Lino, 2001; Ulusoy ve Yolcu, 2013; Ulusoy ve Yolcu, 2014; Yolcu, 2011).

Sonuç olarak; çocuklarını kamu EÇBE okullarına gönderen aileler, çocuklarını özel EÇBE okullarına gönderen ailelere göre daha az eğitim harcaması yapmaktadır. Ailelerin EÇBE eğitim harcamaları üzerinde çocuğun cinsiyeti, çocuğun kiminle yaşadığı, çocuğun devam ettiği okulun türü, baba eğitim, baba meslek, baba çalışma durumunun belirleyici olmadığı ancak devam edilen okulun mülkiyeti, okula ulaşım türü, anne eğitim düzeyi, anne meslek, anne çalışma durumu, aile geliri ve hanedeki kişi sayısının belirleyici olduğu gözlenmiştir.

Araştırmada, elde edilen bulgu ve sonuçlara dayalı olarak iki öneride bulunmak mümkündür. Bunlardan ilki, ailelerin kamu ve özel EÇBE okulları tercih etme nedenleri ile yapmış oldukları eğitim harcamalarının ortaya konulmasıyla ilgilidir. İkincisi de EÇBE eğitim harcamaları üzerinde, anne ile ilgili değişkenlerin neden daha belirleyici olduğu veya olmadığını farklı aile yapılarında sorgulayan bir araştırma yapılmasıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Families' Education Expenditures During Early Childhood Care and Education

*

Hüseyin Yolcu – Esra Yeşilyurt Yalçın
Kastamonu University

Early childhood care and education (ECCE) consists of the period in life that lasts from the birth of the child until the age of compulsory education. The ECCE period which includes processes related to living, growing, development and care contains a total of four developmental periods: physical, cognitive, linguistic and socio-emotional (Gordon and Browne, 2011). Participation in high-quality ECCE services also benefit the general society significantly while also doing so for the individual that participates in such services (Bakken, Brown and Downing, 2017; Barnet, 1995; Barenet, 2011; Beşpınar and Aybars, 2013; García and Heckman and Ziff, 2019; Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman and Cemalçılar, 2005; Mitchell, Wylie and Carr, 2008).

The question of by whom the ECCE services shall be financed is a topic of debate. Generally, there exist two main sources of finance for ECCE, these respectively being public and private sectors. The source for public financing can be central/national governments, state/local governments, or both (Belfield, 2006). The private sources, which are the other main source of finance for ECCE, consist of educational expenditure of families/households or private legal entities/the private sector (Belfield, 2006; Ünal, 1996; Yolcu, 2011).

ECCE is provided in Turkey in public nursery classes founded within elementary schools, private nursery classes within elementary schools, public and private kindergartens, public institutions founded in accordance with article 191 of Law #657, institutions founded under the Ministry for Family, Labor and Social Services, daycare centers opened in businesses in accordance with the Labor Law, summer and mobile kindergartens, and community-based organizations (Kaytaç and Öztürk, 2019). It should be noted here that ECCE is not included within the compulsory education in Turkey. This situation puts heavier weight on families' roles in the financing of ECCE services.

The aim of this study is to reveal the amount of expenses made by families during the ECCE period and how the mentioned amount changes according to different factors related to the characteristics of the child and the school and

the socio-demographic properties of families. The study is limited to the expenses families made for one child enrolled in a public or private ECCE school during the 2017-2018 educational year. The obtained amounts for expenses project annual averages.

This study is an explanatory research in the scanning method. A working group was generated using the convenience sampling method from volunteering families whose children are enrolled in public or private ECCE schools in Kastamonu Province Center during the 2017-2018 educational year. 192 families were included in the study's working group. The data included in this study was obtained via the educational expenses survey. A non-parametrical test, The Kruskal Wallis U Test, was also used in the analysis of the data together with the descriptive statistics such as percentage, frequency, and arithmetical average.

The average ECCE spending of the families included in the working group of the study is 9.633,5 TL per child. 8.223,5 TL (90,2%) of this has been spent in direct expenses, while 1410 TL (9,8%) of it has been spent in indirect expenses. If private and public school expenses are to analyzed separately, the spending of families whose children are enrolled in public ECCE schools is 3.411,1 TL while the spending of families whose children are enrolled in private ECCE schools is 5.222,4 TL. The spending of families those children are enrolled in public ECCE schools consists of 2.561,1 TL (85,3%) in direct expenses and 850 TL (14,7%) in indirect expenses. It is seen that the spending of families whose children are enrolled in private ECCE schools consists of 5.662,4 TL (91,3%) in direct expenses and 560 TL (8,7%) in indirect expenses.

It is apparent that the spending families made for their children during the ECCE period does not depend on the sex of their children.

It is seen that the ECCE spending of families differs remarkably by the school their children are enrolled being a public or a private school. The spending of families those children are enrolled in a private ECCE school is higher than those who send their children to public ECCE schools.

The ECCE spending of families who use the school bus to provide transportation for their children are higher than those who use private vehicles, public transport, or no vehicle.

There exists a significant relation between the mothers' level of education and the ECCE spending of the family. The ECCE spending of families in which the mother has a university degree is higher than of those in which the

level of education of the mother is elementary, middle, or high school. It is observed that there also exists a remarkable correlation between the mother's profession and the ECCE spending of the family. The ECCE spending of families in which the mother is self-employed are higher than those in which the mother is employed as a civil servant, as a worker, or is a stay-at-home mom.

It was observed that the father's level of education in a family does not have a decisive role on the ECCE spending of the family. The study also shows that the profession of the father is not a factor in determining the ECCE spending of a family. Similarly, the ECCE spending of the family is not affected by the father's employment status.

There is a notable relation between the level of income of a family and its ECCE spending. The test applied to the study group reveals that the ECCE spending of families who have 5001-10000 TL of monthly income are higher than those who have 1600-3000 TL of monthly income. This finding reveals that the level of a family's income is an important factor affecting their ECCE spending level.

The ECCE spending of families varies significantly in relation to the total number of members of their households. The ECCE spending that families of 3 people make is higher than those of 7 people, those of 4 people is higher than those of 6 people, those of 5 people is higher than those of 6 or 7 people. This indicates that an inverse proportion exists between the population of a family and its ECCE spending.

In conclusion, the families who send their children to public ECCE schools tend to spend less for educational expenses than those who send their children to private ECCE schools. It was found that the sex of the child, who the child lives with, the type of school the child is enrolled in; the educational status, profession and state of employment of the father are not deciding factors on the ECCE spending of a family but the preferred transportation type to and from school; the educational status, profession, and state of employment of the mother, and the total population of the family do affect it.

It is suggested by the results and findings gathered by the study that another study be done revealing the link between the motivations of families when they are choosing between public and private ECCE schools and their spending on education.

Kaynakça / References

- Aksoy, H. (2018). *Ailelerin eğitim harcamaları*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Aktaş, E. ve Yolcu, H. (2020). Yetişkinlerin halk eğitim merkezlerindeki eğitim faaliyetlerine olan istemlerinin farklı değişkenler bakımından incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 34(1), 131-151.
- Aslan, G. (2011). Gender perceptions of preservice teachers. *International Journal of Social Sciences Humanity Studies*, 3(2), 241-254.
- Aslan, G. (2015). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin metaforik bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 363-384.
- Aslan, G. (2017). Öğrencilerin temel eğitimden ortaöğretime geçiş (TEOG) sınav başarılarının belirleyicileri: Okul dışı değişkenlere ilişkin bir analiz. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 211-236.
- Bakken, L., Brown, L. ve Downing, B. (2017). Early childhood education: the long-term benefits. *Journal of Research in Childhood Education*, 31(2), 255-269. DOI:10.1080/02568543.2016.1273285.
- Barnett, W. S. (1995). Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. *The Future of Children*, 5(3), 25-50.
- Belfield, C.R. (2006). Financing early childhood care and education: an international review. *Education for All Global Monitoring Report 2007*. 2007/ED/EFA/MRT/PI/4
- Belle, J. (2016). *Early childhood education and care (ecec) and its long-term effects on educational and labour market outcomes*. Santa Monica: RAND Corporation,
- Beşpınar, F. U. ve Aybars, A.İ (2013). *Erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı*. Ankara: Unicef Yayınları.
- Bildirici, Z. (2017). *Türkiye ve Avrupa'da okul öncesi eğitim ekonomisinin karşılaştırmalı analizi*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (15. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research* (4. bs.). New York, NY: Pearson.
- De Vaus, D.A. (2002) *Surveys in social research*. (5.bs). Malaysia: SRM Production Services
- Ebaidalla, E. M. (2018). Understanding household education expenditure in Sudan: Do poor and rural households spend less on education? *African Journal of Economic Review*, 6(1), 160-178.
- Eke, B. (1987). Bir sosyal sınıf belirleyicisi olarak meslek faktörü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 377-401.

- European Commission Report. (2005). *Private household spending on education and training final project report*. [file:///D:/Downloads/Report%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/Report%20(1).pdf) adresinden 24.04.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- García, J.L, Heckman, J.J, ve Ziff, A.L. (2019). Early childhood education and crime. *Infant Ment Health Journal*, 4(1), 141-151.
- Gordon, A.M. ve Browne, K. W. (2011). *Beginnings and beyond: foundations in early childhood education* (8. bs). Wadsworth: Cengage Learning.
- Gravetter, F.J. ve Forzano, Lori-Ann B. (2012). *Research methods for the behavioral sciences* (4th edition). Wadsworth: Cengage Learning.
- Gravetter, F.J. ve Forzano, Lori-Ann B. (2018). *Research methods for the behavioral sciences* (8. bs). Wadsworth: Cengage Learning.
- Hill, M.A., King, E.M., (1995). Women's education and economic well-being. *Feminist Economics* 1(2), 21-46 1354-570
- Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri: Erken destek projesi'nin ikinci takip projesi'nin ön bulguları*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Kaytaz, M. ve Öztürk, N. (2019). *İnsanı sermayeye kritik yatırım erken çocukluk eğitimi*. İatanbul: SETA Yayınları
- Küçükler, E. ve Aslan, G. (2010). Ailelerin çocuklarının özel okullara gönderme nedenleri. World Congress of Comparative Education Societies. XIV World Congress, June 14-18 2010, Istanbul /Turkey.
- Mauldin, T., Mimura, Y. ve Lino, M. (2001). Parental Expenditures on Children's Education. *Journal of Family and Economic*, 22, 221-241. <https://doi.org/10.1023/A:1016647806016>
- McCollister, K.E., French, M.T. ve Fang, H. (2010). The cost of crime to society: New crime-specific estimates for policy and program evaluation. *Drug and alcohol dependence*, 108(1-2), 98-109. doi.org/10.1002/2176
- Mitchell, L. Wylie, C. ve Carr, M. (2008). *Outcomes of early childhood education: literature review report to the ministry of education*. New Zealand: Ministry of Education.
- Saklan, E. (2011). *Türkiye'de okul öncesi eğitim politikaları, finansmanı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Saklan, E. ve Erginer, A. (2016). Türkiye'de okul öncesi eğitime ilişkin politika ve finansman uygulamaları. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 15-44.

- Sarışık, D. (2019). *Okul öncesi eğitime yönelik özel harcamalar: Muğla ili Mentеше ilçesi örneği*. Yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Save the Children. (2020). *Investing in early childhood programs globally*. <https://www.savethechildren.org/content/dam/usa/reports/ed-cp/ece-philanthropy.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Shomos, A. (2010). *Links between literacy and numeracy skills and labour market outcomes*. P. C. S. W. Paper. Melbourne.
- Streuli, N, Vennam, U. ve Woodhead, M. (2011). *Increasing choice or inequality? Pathways through early education in Andhra Pradesh, India*. Bernard van Leer Foundation.
- Şimşek, A. (2015). Araştırma modelleri. A. Şimşek Ed. *Sosyal bilimlerde araştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No. 2653
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2016). *Asia-pacific regional report: financing for early childhood care and education* (ecce). Bankok: UNESCO
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2004). *Early childhood care and education in e-9 countries: status and outlook. Prepared for The Fifth E-9 Ministerial Meeting Cairo, Egypt, December 19-21, 2003*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135471> adresinden erişilmiştir.
- Tiyab, B.K. ve Ndabananiye, J.C. (2013). *Household education spending, Approach and estimation techniques using household surveys, methodological guidelines*. Dakar: UNESCO.
- Toran, M. (2011). *Montessori yönteminin çocukların kavram edinimi, sosyal uyumları ve küçük kas motor becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2002). *Türkiye eğitim harcamaları araştırması*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Eğitim harcamaları istatistikleri*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 adresinden erişilmiştir.
- Ulusoy, B. ve Yolcu, H. (2014). *Çocuklarını kamu okullarına gönderen ailelerin ilköğretim düzeyinde yapmış oldukları eğitim harcamaları*. *Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 1091-1112.
- Ulusoy, B. ve Yolcu, H. (2013). *Household education expenditure of families at primary education level*. *Journal of Educational Sciences Research*, 3(1), 1-27.
- Ünal, L. I. (1996). *Eğitim ve yetiştirme ekonomisi* (1.bs). Ankara: Epar Yayınları.
- Woodhead, M., Ames, P., Vennam, U., Abebe, W. ve Streuli, N. (2009). *Equity and quality? Challenges for early childhood and primary education in Ethiopia*,

- India and Peru. *Working Paper 55. The Hague, The Netherlands: Bernard van Leer Foundation*
- Yolcu, H. (2011). Hanehalkının eğitim harcamalarını etkileyen etmenler: kuramsal bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 12-35.
- Yolcu, H. (2019). Erken çocukluk döneminde ailelerin evde ücretli bakım hizmetlerine yönelik talepleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 228-257. doi:http://dx.doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967201932155.
- Yolcu, H. ve Polat, S. (2015). Eğitime erişimde farklı değişkenlerin belirleyiciliği üzerine kuramsal bir çalışma. Ed. K. Karakütük. *Prof. Dr. Mahmut Âdem'e armağan kitabı* içinde (s. 349-382). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Yolcu, H. ve Yeşilyurt Yalçın, E. (2020). Ailelerin erken çocukluk bakımı ve eğitimi dönemi eğitim harcamaları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2448-2477. DOI: 10.26466/opus.733398

Kuşak Farklılıklarına Göre Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.748393

*

Nilüfer Yücedağ Erdinç*- Diler Yaman Kayhaoğlu**

*Dr., Mersin/ Türkiye

E-Posta: n.yucedagerdinc@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9698-4865](https://orcid.org/0000-0001-9698-4865)

**Dr. Öğr. Göv., Toros Üniversitesi, Mersin/ Türkiye

E-Posta: diler.yaman@toros.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8539-0700](https://orcid.org/0000-0002-8539-0700)

Öz

Bu çalışmanın amacı finansal okuryazarlığın kuşaklar arasında farklılık gösterip göstermediğinin test edilmesidir. Finansal okuryazarlık “bilgi”, “tutum” ve “davranış” alt boyutlarıyla incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Mersin il merkezinde yer alan 377 eczacı oluşturmakta olup, veriler anket yoluyla toplanmıştır. Çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi neden ve sonuç belirlemeden incelemek için bir çerçeve olarak korelasyonel bir araştırma tasarımı benimsenmiştir. Elde edilen verilerin frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, finansal okuryazarlık düzeyininin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere t-testi uygulanmış ve finansal okuryazarlığın alt boyutları arasındaki ilişkileri test etmek için ise Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmaya göre; katılımcıların finansal okuryazarlık seviyelerinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Finansal davranış ve tutum ve finansal bilgi ölçeği puanlarında X ve Y kuşak kodları değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t testi ile incelenmiş, elde edilen bulgulara göre ölçek ve alt boyutlarının hiç birisinde kuşak kodları değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır. Ayrıca araştırmada finansal davranış ile finansal tutum arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş olup aynı zamanda finansal davranış ile temel finansal hesaplama düzeyi arasında korelasyon katsayısının pozitif olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, katılımcıların finansal okuryazarlık düzeyi yüksek bulunmuş olup kuşaklara göre finansal okuryazarlık düzeyi arasında farklılık bulunmamıştır. Farklı kuşaklarda yer alan katılımcıların benzer finansal tutum ve davranış sergiledikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kuşak farklılığı, finansal okuryazarlık, sağlık sektörü

Determining The Financial Literacy Level By Generational Differences: A Study On Healthcare Employees

*

Abstract

The purpose of this study is to test whether financial literacy differs between generations. Financial literacy was examined with its sub-dimensions- "knowledge", "attitude" and "behavior". The sample of the research consisted of 377 pharmacists in the city center of Mersin, and the data were collected through a questionnaire. Frequency and percentage distributions of the questionnaires were found, t-test was applied to examine whether financial literacy levels differ according to demographic features and Pearson correlation analysis was done to test the relationships among the sub-dimensions of financial literacy. According to the reseach, it was observed that the participants' financial literacy levels were high. Whether there was a difference in financial behavior, attitude and knowledge scale scores in terms of the X and Y generation codes variable was examined by t test; according to the findings obtained, no statistically significant difference was found in terms of the generation codes variable in any of the scale and its sub-dimensions. Besides according to the research, there was a positive and statistically significant relationship between financial behavior and financial attitude, and at the same time, the correlation coefficient between financial behavior and basic financial calculation level were found to be positive. In the study, the financial literacy level of the participants was found to be high and there was no difference between the financial literacy level according to the generations. Participants from different generations were found to exhibit similar financial attitudes and behavior.

Keywords: generation difference, financial literacy, healthcare sector

Giriş

Günümüzde ihtiyaç duyulan krediye erişme ve borçlanma olanaklarının daha kolay hale gelmesine karşın, finansal enstrümanlar giderek daha karmaşık bir hal almakta ve bireylere daha yeni ve daha içerikli finansal ürünler sunulmaktadır. Ancak bireyler finansal kararlar almak için iyi donanımlı mıdır diğer bir ifadeyle bunu yapmak için yeterli finansal okuryazarlığa sahip midir?

Ekonomik İşbirliği ve Kalınma Örgütü (OECD)'nin tanımına göre finansal okuryazarlık, sağlam finansal kararlar vermek ve sonuçta bireysel refahı sağlamak için gerekli farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların bir kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanıma göre, bireylerin finansal anlayışıyla etkili ve bilgili kararlar vermesini sağlayan beceri ve bilgi kümesi olarak ifade edilmiştir (Ansong ve Gyensare, 2012, s. 126). Finansal okuryazarlık, bireylere finansal bilgileri anlamaları ve kişisel finansmanlarını kullanabilmesi için bilinçli karar verebilmesi gibi finansal konulardaki anlayış düzeylerinin geliştirilmesine yardım eder (Brushan ve Medury, 2013, s. 155). Finansal okuryazarlık seviyesinde meydana gelen artışın finansal karar vermeyi geliştirdiği bulunmuştur (Agarwalla, Barua, Jacob ve Varma, 2015, s. 101). Daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalar, düşük finansal okuryazarlık seviyesinin tasarruf, borçlanma, yatırım ve emeklilik planlaması gibi kişisel finans konularında problemlere neden olduğunu göstermektedir (Brushan ve Medury, 2013, s. 155). Kişilerin az tasarruf yaptıkları, akıllıca yatırım yapamadıkları ve çoğu zaman borçlu olduklarına dair kanıtlar bulunmaktadır (Lusardi, 2008, s. 2).

Finansal okuryazar kişiler finansal ürün ve hizmetleri etkin bir şekilde kullanabilirler ve kendileri için uygun olmayan finansal ürünleri kullanmaktan kaçınırlar. Finansal okuryazarlık, finansal hizmetlerin kalitesini arttırmaya ve bir ülkenin ekonomik büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunmaya yardımcı olması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca finansal okuryazar tüketicilerin, sigorta satın almış olması, yapmış oldukları tasarruflar ve yatırımlarını çeşitlendirmesi zorlu finansal dönemleri kolaylıkla atlattıklarını sağlamaktadır. Aynı zamanda finansal ürün ve hizmetler ile ilgili risk ve getiri anlamak için minimum düzeyde finansal okuryazarlık bilgisi olması gerekmektedir (Brushan ve Medury, 2013, s. 155). Bu bağlamda, kuşaklar arasındaki farklılıklar da bireylerin satın alma tercihleri, gelir

durumları, yaşam tarzları, sosyo-ekonomik yapıları ve finansal ürün ve hizmetlere ulaşma şekilleri arasında farklılıklar ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Karaboğa ve Eroğlu Pektaş, 2020, s. 159).

Gelişmekte olan ülkelerdeki bireylerin finansal ürün ve hizmetler ile ilgili konularda karar vermede zorluk yaşamaları ve daha fazla hata yapmaları gelişmiş ülkelerdeki finansal okuryazarlık seviyesinin gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olmasına neden olmuştur (Brushan ve Medury, 2013, s. 155).

OECD nezdinde kurulan Finansal Eğitime Yönelik Uluslararası İşbirliği (International Network on Financial Education-INFE) 14 ülkeden farklı altyapıya sahip bireylerin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını sosyo-demografik özelliklere göre incelemiştir. Çalışma hem ülkeler arası hem de ulusal çapta yapılmış olup araştırmaya dahil edilen her bir ülkede büyük oranda finansal bilgi düzeyinde eksiklikler tespit edilmiştir. Bununla beraber finansal davranışlar açısından kayda değer bir gelişme ve tutumların geniş ölçüde değişiklik gösterdiği ortaya konulmuştur (Atkinson ve Messy, 2012, s. 3). Türkiye’de ise Türk Ekonomi Bankası (TEB), Boğaziçi Üniversitesi işbirliği ile “Türkiye Finansal okuryazarlık Endeksi”ni hazırlamıştır. Aynı zamanda Dünya Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) işbirliği ile “Türkiye Finansal Yeterlilik Araştırması” hazırlanmış ve Türk halkının finansal yeterliliğini ölçmek için 12 bölgeden 3009 yetişkin ile mülakat yapılmıştır. Finansal okuryazarlığı ölçebilmek için OECD’nin dünya genelinde uygulanan modülü kullanılmıştır. Yapılan araştırmanın ön sonuçlarına göre, katılımcıların gelir düzeyi yükseldikçe finansal okuryazarlık seviyesinin arttığı, basit ve bileşik faiz oranı ile ilgili sorulara doğru cevaplama oranının basit bölme işlemi sorularına göre düşük olduğu ortaya konulmuştur (SPK, 2012, s. 1-3).

Ampirik çalışmalar finansal okuryazarlığın finansal davranış üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Lusardi ve Tufano (2009), finansal okuryazarlığı düşük olan bireylerin borçlanma konusunda daha fazla sıkıntı yaşayabileceğini belirtmektedir.

Finansal bilgi de dahil olmak üzere herhangi bir konuyla ilgili bilgi düzeyi, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medyaya erişim olanakları, yaşanan yer gibi birçok değişkenle bağlantılıdır (Ansong ve Gyensare, 2012, s. 127). Chen ve Volpe (1998), yaptıkları çalışmada 20 ila 29 yaş ve 40 yaş ve üstü katılımcıların diğer yaş grubundan daha fazla finansal bilgiye sahip olduklarını

belirtmişlerdir. Agarwal, Driscoll, Gabaix ve Laibson (2009), yaşta meydana gelen artışın, pratik yaşam deneyimlerine dayalı bilgi birikimi ile birlikte geldiğini öne sürmüştür. Finansal okuryazarlık, yaşam döngüsünün ortasında yetişkinler arasında zirve yapma eğiliminde olup genellikle gençler ve yaşlılar arasında en düşük düzeydedir (Xu ve Zia, 2012, s. 11). Lusardi vd. (2009) ABD’de yaptıkları çalışmada genç bireyler arasında finansal okuryazarlığın düşük olduğu ve finansal okuryazarlık ile sosyo-demografik özellikler arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Bu kapsamda çalışmada finansal okuryazarlık ile kuşak farklılıkları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Literatür incelendiğinde finansal okuryazarlık ile ilgili öğrenciler, genç çalışanlar, kamu personeli, hane halkı üzerine yapılan çalışmalara ek olarak ülkeler arası farklılıkları da inceleyen çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların çoğunluğunda finansal okuryazarlığın, tasarruf, borçlanma, bireysel emeklilik ile ilişkisi incelenmiştir (Güler ve Tunahan, 2017, s. 81). Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak kuşaklar arası farklılıklar ile finansal okuryazarlık seviyesi arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi, finansal ürün ve hizmetlere ilişkin finansal okuryazarlık düzeyinin, kuşaklara göre farklılık göstermesine neden olabilir. Özellikle Türkiye’de konuyla ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu üniversite öğrencileri üzerine yapılmıştır (Yücel ve Kuyumcu, 2018, s. 404). Literatür incelendiğinde finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmalarda sağlık çalışanlarına ilişkin bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda sağlık kesimi çalışanlarından eczacıların finansal okuryazarlık düzeyleri ile kuşak farklılıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu kısmında finansal okuryazarlığın alt boyutları ile kuşak ve türleri kavramlarına yer verilmiştir. Daha sonra literatürde finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmalar sunulmuştur.

Finansal Okuryazarlığın Alt Boyutları

Finansal okuryazarlık, OECD INFE anketine göre finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutum olmak üzere üç alt boyutta ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler bu üç alt boyuta göre analiz edilmiştir.

Finansal Bilgi

Finansal okuryazar olarak adlandırılan bir kişinin ana finansal kavramlar hakkında bazı temel bilgilere sahibi olması beklenmektedir. Finansal bilgisi daha yüksek olan bireylerin emeklilik planları yapma olasılıkları daha yüksektir. Finansal bilgiye sahip olmak gerek faiz bilgisi gerekse basit matematiksel hesaplama yapabilmek için önemli olup, finansal planlamanın en güçlü belirleyicisidir (Lusardi, 2008, s. 13). Bu nedenle Atkinson ve Messy (2012), Agarwalla vd. (2015) ve OECD (INFE) anketleri temel alınarak oluşturulan ankette bilgi düzeyini test eden 9 adet soru yer almaktadır. Genel olarak hesaplama, faiz bilgisi (paranın zaman değeri), enflasyon ve getiri ilişkisi, enflasyon ve fiyatlama, riski dağıtmada çeşitlendirmenin rolünü ölçmek için aşırı karmaşık olmayan ve uzman bilgisi gerektirmeyen sorular farklı zorluk seviyelerinde ve çeşitli finansal konuları kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri doğru cevap sayısı dikkate alınarak finansal bilgi puanı yaratılmıştır. Stango ve Zinman (2007), Lusardi ve Tufano (2009), Agarwal vd. (2009), finansal bilgi ile finansal karar verme arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmiştir.

Finansal Davranış

Bireylerin davranış şekilleri, finansal refahları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle finansal okuryazarlık ölçümünde davranışların etkilerinin ortaya konulması önemlidir. Finansal davranışı ölçmek için katılımcılara günlük yaşamlarında para ile ne kadar ilgili olduklarına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların faturalarını zamanında ödeyip ödeyemedikleri, ürün ve harcamaların karşılanabilirliğini değerlendirmeleri, uzun vadeli finansal planlama uygulayabildikleri, finansal ürünleri değerlendirebildikleri, tasarruf ve borçlanma alışkanlıklarına ilişkin 9 soru yer almıştır.

Finansal Tutum

Tutumlar ve tercihler, finansal okuryazarlık üzerinde önemli etkiye sahiptir. Örneğin kısa vadedeki isteklerini önemseyen bireylerin, uzun vadeli plan yapmayı ya da acil durumlar için tasarrufu tercih etme olasılıkları daha düşük olabilir. Finansal tutuma ilişkin üç ifade ile para ve gelecek için planları ölçülmeyi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların finansal tutumu,

planlama ve tasarruf eğilimleri ile tüketme eğilimi derecesini belirlemek için 3 madde kullanılarak ölçülmüştür.

Kuşak Türleri

Kuşak kavramı ilk kez Auguste Comte tarafından 1830-1840 yıllarında bir toplumun sosyal olarak ilerlemesinin kuşakların kendi dönemlerinde kazandıkları tecrübeleri kendisinden sonra gelen kuşağa aktararak oluşturacağını ifade etmesiyle ortaya atılmıştır (Latif ve Serbest, 2014, s. 136). Kuşak kavramı bir grup insanın doğum yıllarının kronolojik zaman aralığına dayanan sınıflandırılması olarak tanımlanmaktadır. Kuşaklar, sosyal, toplumsal ve ekonomik değişimler ile birlikte deneyim sahibi olurlar. Bu deneyimler ve koşullar, kuşağı etkileyerek düşüncelerin, değerlerin ve inançların oluşmasını sağlar (Pendergast, 2009, s. 507). Bununla birlikte kuşaklar bu oldukları yıllarda var olan olaylar ve koşullar tarafından şekillenerek tutum ve davranışlarını olgunlaştırırlar (Howe ve Strauss, 2007, s. 40). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan kuşaklar sırasıyla, sessiz kuşak, baby Boomers, X kuşağı, Y kuşağı ve Z kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır.

X Kuşağı'nın Tanımı Ve Özellikleri (1965-1979)

X kuşağındaki bireyler 2020 yılı itibarıyla 40 ile 55 yaş arasında olan bireyleri kapsamaktadır. Bu kuşaktaki bireyler rekabetçi ve sonuç odaklıdır. X Kuşağı üyelerinin en belirgin karakteristik özellikleri arasında çalışmak, kazanmak, başarılı olmak sayılmaktadır. Bununla birlikte iş hayatında da bu şekilde motive olmaktadır (Yıldız, 2017, s. 219). Bu kuşak kendinden önceki Baby Boomers olarak adlandırılan kuşağın çocuklarıdır. X Kuşağı üyeleri, toplumsal düşüncelerin sosyalizmden liberalizme geçiş yaptığı ve değiştiği iki farklı dönemin tanığı olduklarından "Geçiş Dönemi Çocukları" olarak da adlandırılmaktadır (Fettahlıoğlu ve Sünbül, 2015, s. 27). X kuşağını kendisinden önce gelen (sessiz kuşak ve baby boomer) kuşaklardan ayıran en önemli özellik, internetin gelişmesi ile birlikte küresel erişimin meydana gelmesi ve bunun sonucunda da bilgili bir kuşağın ortaya çıkmasıdır. (Kicheva, 2017, s. 109). X kuşağı üyeleri için uygun etiket "bağımsız" olmalarıdır. İnternetin gelişmesi X kuşağı üyelerine kendine güvenen ve değişime uyurlanabilir olmayı sağlamıştır. Aynı zamanda X kuşağı, örgütün hedefleri

için çalışırken aynı zamanda kendi hedefleri için de çalışmak ister (Fernandez, 2009, s. 4).

Y Kuşağı'nın Tanımı Ve Özellikleri (1980-2000)

Y Kuşağı üyeleri 2020 yılı itibariyle 20 ile 40 yaş arasında dünyanın ilk küresel kuşağıdır. Bu kuşak Milenyum Kuşağı, Gelecek Kuşak, www Kuşağı, Dijital Kuşak, Net Kuşağı, Neden Kuşağı (Gen Why), Sonrakiler (Nexters) veya Patlama Kopyası (Echo Boomers) olarak da adlandırılmaktadırlar. Bebek Patlaması kuşağındaki doğum oranlarındaki artışa benzer şekilde bu kuşakta da doğum oranları artmıştır (Ekşili ve Antalyalı, 2017, s. 90). Bu kuşağın Y kuşağı olarak adlandırılmasının nedeni sorgulayıcı özelliklerinden dolayı "Y" harfinin "neden" anlamına gelen İngilizce "WHY" kelimesinden türetilmesidir. Aynı zamanda Y kuşağı teknolojiyi yakından takip eden, başarıyı hedefleyen, takım çalışmasına inanan ve kendilerini geliştirmeye odaklı bireylerden oluşmaktadır (Göktaş, 2016, s. 375). X kuşağı ile arasındaki temel farklılıklardan biri, Y kuşağı görevini bitirmek için çevrim içi olur ve görevini tamamladıktan sonrada etrafıyla iletişimde kalmaya devam ederken, X kuşağı bir görevi bitirmek için çevrimiçi olup ardından işinden uzaklaşmasıdır (Keleş, 2011, s. 130). Aynı zamanda Y kuşağı, yeni gelişen teknolojinin nasıl çalıştığı konusunda bilgiyle donanımlı olduklarından diğer nesillere göre daha hızlı kararlar almaktadır (Karlsson, Kälvehed ve Sköld, 2014, s. 25). Y kuşağının kariyerlerinden bekledikleri ile ilgili beş ana tema; iş / yaşam dengesi, iyi ücret ve faydalar, ilerleme fırsatları, anlamlı iş deneyimleri ve besleyici bir çalışma ortamı olarak belirlenmiştir (Kranenberg, 2014, s. 12).

Bebek Patlaması Kuşağı Tanımı ve Özellikleri (1946-1964)

Bebek patlaması kuşağı 1946-1964 yılları arasında doğan ve 2020 yılı itibariyle 56-74 yaş aralığındaki bireylerden oluşan kuşak olarak tanımlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası doğum oranlarının sayıca fazlaşması, bebek patlaması olarak tanımlanmaktadır. Bu kuşağın karakteristik özellikleri; kadın-erkek eşitliği, ırk ayrımına karşı mücadele ve çevreye duyarlı olmak olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda uzun saatler boyunca çalışmak, iyimserlik, idealist olmak, rekabetçilik, yüksek başarı duygusu ve otoriteye

bağlılık öne çıkan özellikleridir. Çalışma yaşamında bebek patlaması kuşağı üyeleri, takım çalışmasına değer vermektedirler (Aydın ve Başol, 2014, s.3).

Literatür Taraması

Finansal okuryazarlık konusunda yapılan birçok çalışmada bireylerin düşük finansal bilgi düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Finansal bilgi seviyesinin düşük olması emeklilik planları, borçlanma davranışları ve hisse senedi sahipliği gibi finansal konularla yakından ilişkilidir (Agarwalla vd. 2015, s. 101). Finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğu üniversite öğrencilerinin finansal planlaması ile ilgili olup, ampirik kanıtlar çoğu öğrencinin harcamalarını planlama konusunda başarısız olduğunu belirtmektedir (Ansong ve Gyensare, 2012, s. 127).

Demografik özellikler ile finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar, finansal okuryazarlık seviyesi ile cinsiyet, eğitim, gelir durumu ve tecrübe arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Al-Tamimi ve Kalli, 2009, s. 503).

Cinsiyet, finansal okuryazarlık üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Lusardi ve Mitchell (2008), Al-Tamimi ve Kalli (2009), Fletschner ve Mesbah (2011), yapmış olduğu çalışmada kadınların erkeklere göre finansal olarak daha az bilgiye sahip olduğunu, Swamy (2014) ise aile içerisinde verilen finansal kararlarda kadınların katılımcı olmaları durumunda aile bütçesinde artış meydana geldiğini ortaya koymuştur. Chen ve Volpe (2002), finansal okuryazarlıktaki cinsiyet farklılıklarına katkıda bulunan güven ve risk almayı ilişkilendirmiştir. Lim, Teo ve Loo, (2003) tutum, bilgi ve genel davranış gibi konularda cinsiyet farklılıklarının çocukluk dönemindeki farklı finansal sosyalizasyondan kaynaklandığını belirtmektedir.

Bazı ülkelerde yapılan alan araştırmaları, gençler de dahil olmak üzere önemli sosyo-ekonomik gruplar arasında düşük düzeyde finansal okuryazarlık olduğunu öne sürmüştür. Teorik modeller gelir, eğitim ve cinsiyete dayalı bazı sosyo-ekonomik grupların finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olabileceğini ileri sürmektedir (Agarwalla vd. 2015, s. 102).

Al-Tamimi ve Kalli (2009) Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki finansal yatırımcıların finansal okuryazarlık seviyesini inceledikleri çalışmada, yaş, gelir ve meslek değişkenleri ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı buna karşın, cinsiyet ve eğitim seviyesi ile finansal okurya-

zarlık arasında bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Araştırmada ayrıca finansal okuryazarlığın bireylerin yatırım kararlarını etkilediği belirtilmiştir.

Lusardi ve Mitchell (2007)'e göre ekonomi ya da finans alanlarında eğitim gören bireylerin ileriki yaşamlarında daha yüksek seviyelerde finansal okuryazarlık gösterme olasılıkları daha yüksektir. Sahip oldukları bu finansal bilgileri, finansal okuryazarlığın finansal davranış üzerindeki etkisini değerlendirmek üzere ilerleyen dönemlerde kullanırlar.

Lusardi ve Mitchell (2011), finansal okuryazarlığın nedenlerini ve sonuçlarını incelemek için 8 ülkeyi dahil ettiği çalışmada yaş ve cinsiyetin ülkeler arasındaki finansal bilgiyi etkileyen en önemli unsur olduğunu ortaya koymuştur. Yaşlı nüfusun ortalamanın altında finansal okuryazar olduğu sonucunun yanı sıra kadınların erkeklere göre finansal okuryazarlık seviyesinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda finansal açıdan bilgi düzeyi yüksek olanların emeklilik planları yapma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Agarwalla vd. (2015) yaptıkları çalışmada Hindistan'da çalışan genç nüfusun finansal bilgi, davranış ve tutumlarını incelemişlerdir. OECD INFE anketinden yararlandıkları çalışmada standart sosyo-demografik özelliklerin Hindistan'daki finansal okuryazarlık üzerindeki etkisinin diğer ülkelerdeki sonuçlarla benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Gerek kadınlar gerekse erkeklerin finansal bilgilerini geliştirmesi gerektiğine ek olarak erkeklerin finansal tutumunu, kadınların ise finansal davranışlarını iyileştirmesine odaklanılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Danışman, Sezer ve Gümüş (2016), iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeyi amaçlayan çalışmasında, katılımcıların temel düzeyde finansal okuryazar oldukları, ileri düzeyde ise finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğunu ortaya koymuşlardır.

Şahin ve Barış (2017) yaptıkları çalışmada kamu çalışanlarının okuryazarlık seviyesini ve finansal okuryazarlığın tasarruf davranışlarına olan etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre yaş, gelir, finansal gelişmeleri takip edilmesi ile temel/ileri düzey okuryazar olma, çalışanların tasarruf davranışlarını pozitif yönde etkilemektedir.

Güler ve Tunahan (2017) hane halkının finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek ve demografik özelliklere etkisini incelemek amacıyla Sakarya ilinde 453 finansal tüketiciye uyguladıkları anket sonucunda hane halkının

çoğunlukla finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğu ve tasarruf davranışı üzerinde finansal okuryazarlığın etkili olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

Er ve Çetintaş (2018) finansal okuryazarlık seviyesini araştırmak amacıyla Artvin ilinde bulunan bir işletmedeki 298 işçiye anket çalışması yapmışlardır. Çalışmaya göre günlük iş ve işlemler açısından finansal okuryazarlık seviyesi yüksek olan işçilerin, gelecekteki tasarruf eğilimlerine ilişkin planlamalarında yetersiz seviyede bilgi, tutum ve davranışa sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Yücel ve Kuyumcu (2018), finansal okuryazarlığın ülke ekonomisindeki yeri ve finansal okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesine yönelik Bursa İli'nde yaptıkları çalışmalarında; yaş arttıkça finansal okuryazarlık seviyesinin azaldığı, cinsiyet farkının finansal okuryazarlık üzerinde çok etkili olmadığı ve ankete katılanların yatırımdan ziyade borç yönetimi, tasarruf ve emeklilik konularına önem verdiği sonuçlarını elde etmişlerdir.

Doğan (2019), Türkiye'deki bireylerin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek için 25 farklı ilde 2300 kişiye anket uygulayarak yaptığı çalışmasında, genel olarak finansal okuryazarlık başarı seviyesinin %50'nin üzerinde olduğunu ve en düşük başarı oranının faiz ve matematik hesaplamasında olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda erkek katılımcıların finansal okuryazarlık seviyesinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmanın temel amacı sağlık çalışanları arasındaki kuşak farklılıkları ile finansal okuryazarlık seviyesi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu doğrultuda Mersin ili merkezinde yer alan 377 eczacıya anket çalışması uygulanmış, araştırma için toplam 200 anket analize tabi tutulmuştur. Finansal okuryazarlık anketi için OECD nezdinde kurulan Finansal Eğitime Yönelik Uluslararası İşbirliği (International Network on Financial Education-INFE) ve Atkinson ve Messy (2012) tarafından oluşturulan anket soruları temel alınmış, anket çalışmasındaki puanlama ve sınıflandırma yöntemi bu çalışmalara dayandırılmıştır.

Anket formu dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci alt

başlıkta katılımcıların finansal bilgi düzeyini ölçmek amacıyla temel ve ileri düzey çoktan seçmeli matematik soruları ile temel finansal kavramlar ile ilgili doğru/yanlış soruları yer alırken üçüncü alt başlıkta, katılımcıların finansal davranışlarına ilişkin 5'li likert ölçekli katılım soruları sorulmuştur. Son kısımda ise finansal tutumu ölçmek için benzer şekilde 5'li likert ölçekli 3 adet katılım sorusu yer almaktadır.

Cronbach alpha katsayısı ile anket sorularının güvenilirliği kontrol edilmiş ve hesaplanan cronbach alpha değeri (0,92) ölçeğin güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Güvenilirlik analizi, finansal kavramlar, finansal davranış ve tutumları içeren 5'li likert ölçekli sorulara uygulanmış, demografik değişkenler analize dahil edilmemiştir. Söz konusu örneklemedeki verilerin analizi için SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) 21.0 paket programı kullanılarak katılımcıların demografik özelliklerini incelemek için frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, finansal okuryazarlık düzeyinin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere t-testi uygulanmış ve finansal okuryazarlığın alt boyutları arasındaki ilişkileri test etmek için ise Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Verilerin anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Araştırmaya ait hipotezler aşağıda yer almaktadır:

- H₁: Finansal tutum ve davranışlar ile X kuşağı arasında farklılık vardır
- H₂: Finansal tutum ve davranışlar ile Y kuşağı arasında farklılık vardır
- H₃: Finansal bilgi düzeyi ile X kuşağı arasında farklılık vardır
- H₄: Finansal bilgi düzeyi ile Y kuşağı arasında farklılık vardır
- H₅: Finansal davranış ve tutum ile finansal bilgi puanı arasında ilişki vardır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular, demografik özelliklere ilişkin bulgular olmak üzere finansal okuryazarlık düzeyine ilişkin genel bulgulara ek olarak finansal bilgi, tutum ve davranış değişkenleri ile kuşak kodları arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular olarak sunulmuştur.

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini gösteren bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Dağılımı

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	94	47,0
Erkek	106	53,0
Yaş		
BB	17	8,5
X	79	39,5
Y	104	52,0
Medeni durum		
Evli	152	76,0
Bekar	48	24,0
Eğitim		
Lisans	164	82,0
Lisansüstü	36	18,0
Gelir		
10.00 TL'den az	85	42,5
10.000-30.000	104	52,0
30.000 TL'den çok	11	5,5

Elde edilen bulgulara göre ankete katılanların %47'si kadın, %53'ü erkektir. Katılımcıların %52'si Y kuşağında yer alırken, en az katılımcı %8,5 ile BB kuşağına aittir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında, evli katılımcıların oranı %76 ve bekâr katılımcıların oranı %24 olduğu ayrıca katılımcıların %82'sinin lisans, %18'nin ise lisansüstü eğitime sahip oldukları gözlemlenmiştir. Aylık gelir durumu incelendiğinde ise; katılımcıların %42,5'inin 10.000 TL'den az, %52'sinin 10.000-30.000 TL arası ve %5,5'inin 30.000 TL'den fazla aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Finansal okuryazarlık ölçümünde OECD INFE çalışması temel alınarak aşağıdaki kodlama sistemine göre anket yanıtları değerlendirilmiştir. Buna göre;

1. Temel finansal hesaplama ve kavramlarla ilgili sorulara verdiği doğru cevap sayısı 6 veya daha az olanlar: Düşük
2. Temel finansal hesaplama ve kavramlarla ilgili sorulara verdiği doğru cevap sayısı 7 veya daha fazla olanlar arasında;
 - i. finansal davranış ve tutum ölçeği ortalama puanı 3,4'den az olanlar: Orta
 - ii. finansal davranış ve tutum ölçeği ortalama puanı 3,4 veya daha fazla olanlar: Yüksek,

olarak değerlendirilmiştir. Verilen her doğru cevap 1 puan, yanlış cevap ise 0 puan olacak şekilde puanlandırılmıştır. Tablo 2’de katılımcıların finansal okuryazarlık durumlarına ilişkin frekans dağılımı yer almaktadır.

Finansal Okuryazarlık Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ankete katılan bireylerin finansal okuryazarlık, tasarruf yapma, finansal araç kullanıma bilgisi ile finansal bilgi düzeylerine ilişkin temel analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Ankete Katılan Bireylerin Finansal Okuryazarlık Durumları Frekans Dağılımı

Finansal okuryazarlık	Sayı	Yüzde
Düşük	20	10,0
Orta	80	40,0
Yüksek	100	50,0
Toplam	200	100,0

Tablo 2’de yer alan bilgilere göre, katılımcıların finansal okuryazarlık oranlarına bakıldığında, ankete katılan eczacıların %10’unun finansal okuryazarlık seviyesinin düşük, %40’ının orta ve %50’sinin ise yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Ankete katılan bireylerin tasarruf yapma duruma ilişkin frekans dağılımları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Tasarruf Yapma Göre Durumlarına İlişkin Frekans Dağılımı

Tasarruf	Frekans	Yüzde
Evet	157	78,5
Hayır	43	21,5

Katılımcıların tasarruf yapma durumları incelendiğinde, elde edilen bulgulara göre katılımcıların %78,5’inin tasarruf yaptığı, %21,5’inin ise tasarruf yapmadığı gözlemlenmiştir.

Ankete katılan bireylerin kullandıkları finansal araçlara ilişkin frekans dağılımları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Finansal Araç Kullanım Bilgisine İlişkin Frekans Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Hisse senedi/tahvil/hazine bonusu	23	11,5
Repo	5	2,5
Banka mevduatı	65	32,5
Altın	92	46,0
Döviz	80	40,0
Bireysel emeklilik fonu	101	50,5
Hiçbiri	37	18,5

Tablo 4’de katılımcıların kullandıkları yatırım araçları durumuna göre frekans dağılımı verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların %11,5’inin hisse senedi/tahvil/hazine bonusu, %2,5’nin repo, %32,5’inin mevduat, %46,0’ının altın, %40’ının döviz, %50,5’nin emeklilik fonu gibi yatırım araçlarını kullandıkları gözlemlenirken %18,5’nin ise bu finansal araçlardan hiçbirini kullanmadıkları gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Kredi Kartı Ve E-Bankacılık İşlemleri Kullanma Durumuna İlişkin Frekans Dağılımı

Kredi kartı ve E-bankacılık	Frekans	Yüzde
Yalnızca kredi kartı	12	6,0
Yalnızca E-Bankacılık	8	4,0
Her İkisini de kullanıyorum	178	89,0
Her İkisini de kullanmıyorum	2	1,0

Ankete katılan bireylerin kredi kartı ve e-bankacılık işlemlerini kullanma durumlarına ilişkin frekans dağılımları Tablo 5’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların %6’sının yalnız kredi kartı, %4’ünün yalnızca e-bankacılık işlemlerini kullandıkları saptanmıştır. Ankete katılan eczacıların %89’u hem kredi kartı hem de e-bankacılık kullanmayı tercih ederken, %1’nin ise hem kredi kartı hem de e-bankacılık kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 6. Temel Finansal Hesaplama ve Kavramlar Hakkındaki Bilgi Durumları Frekans Dağılımı

	Doğru cevap verenler		Yanlış cevap verenler	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Basit faiz	180	90,0	20	10,0
Bileşik faiz	147	73,5	53	26,5
Paranın zaman değeri	176	88,0	24	12,0
Faiz oranı ile kredi kullanımı ilişkisi	189	94,5	11	5,5
Enflasyon tanımı	195	97,5	5	2,5
Risk ve getiri	176	88,0	24	12,0
Çeşitlendirme	181	90,5	19	9,5
KDV	189	94,5	11	5,5
Hisse senedi	138	69,0	62	31,0

Ankete katılan bireylerin temel finansal kavramlar hakkındaki bilgi durumları frekans dağılımı Tablo 6’da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların, hisse senedi kavramı hariç diğer kavram bilgilerinde finansal hesaplama göre daha başarılı oldukları görülmektedir.

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların kuşak farklılıkları bakımından finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Finansal okuryazarlık finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutum olarak üç alt boyutta incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7 ve Tablo 8’de sunulmuştur. Tablo 7’de finansal davranış ve tutum düzeyinin kuşaklara göre farklılığını araştırmak amacıyla yapılan analiz sonuçları yer almaktadır.

Finansal Davranış ve Tutum Ölçeği ile Kuşak Kodlarına İlişkin Bilgiler

Ankete katılan eczacıların finansal tutum, finansal davranış ile kuşak farklılıkları bakımından benzer olup olmadığına ilişkin bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 7. Finansal Davranış Ve Tutum Ölçeği Puanlarının Kuşak Kodları Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Kuşak kodları	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Finansal davranış	X	79	3,43	1,096	0,187	0,852
	Y	104	3,40	1,025		
Finansal tutum	X	79	2,24	0,878	-1,532	0,127
	Y	104	2,46	0,951		
Finansal davranış ve tutum	X	79	3,13	0,878	-0,234	0,815
	Y	104	3,16	0,872		

Finansal davranış ve tutum ölçeği puanlarında kuşak kodları değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t- testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre ölçek ve alt boyutlarının hiç birisinde kuşak kodları değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır. Tabloya bakıldığında $p > 0.05$ olduğu tespit edilerek X ve Y kuşaklarının finansal tutum ve davranışları arasında anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre H_1 ve H_2 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 8. Temel Finansal Bilgi Ölçeğinin Kuşak Kodları Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Kuşak kodları	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Temel finansal hesaplama	X	79	2,42	0,709	-1,306	0,193
	Y	104	2,55	0,637		
Temel finansal kavram	X	79	5,48	0,731	1,733	0,085
	Y	104	5,28	0,818		
Finans bilgi puanı	X	79	7,90	1,093	0,462	0,644
	Y	104	7,83	0,999		

Finansal bilgi ölçeği puanlarında kuşak kodları değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre ölçek ve alt boyutlarının hiç birisinde kuşak kodları değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Tabloya bakıldığında $p > 0.05$ olduğu tespit edilerek X ve Y kuşaklarının finansal bilgi düzeyi arasında anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre H_3 ve H_4 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 9. Finansal Okuryazarlık Alt Gruplarının Diğer Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi

Değişkenler	N	Finansal Bilgi		Finansal Davranış		Finansal Tutum	
		ortalama	p	ortalama	p	ortalama	p
Cinsiyet							
Kadın	94	7,69		3,53		2,38	
Erkek	106	8,00	0,034	3,30	0,129	2,33	0,704
Medeni Durum							
Evli	152	7,95		3,35		2,30	
Bekar	48	7,56	0,024	3,59	0,183	2,51	0,181
Eğitim							
Lisans	164	7,87		3,43		2,36	
Lisansüstü	36	7,81	0,751	3,29	0,470	2,34	0,938
Gelir							
10000 TL den az	85	7,75		3,44		2,40	
10000-30000 TL arası	104	7,88	0,386	3,41	0,820	2,35	0,723

Yapılan t-testi analizine göre, ankete katılan eczacıların finansal tutum ve davranışlarının, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olmadığı buna karşın, finansal bilgi düzeyinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Buna göre ortalamalar incelendiğinde erkeklerin finansal bilgi puanı ortalamasının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Finansal davranış ve tutum ölçeğinin medeni durum değişkeni bakımından farklılık göstermediği fakat finansal bilgi puanı ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, ortalamalar incelendiğinde evli olan katılımcıların finansal bilgi puanı ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Son olarak eğitim ve gelir değişkenleri bakımından finansal bilgi, finansal davranış ve tutum ölçeklerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle, ankete katılan bireylerin finansal okuryazarlık düzeyi, gelir ve eğitim değişkenlerine göre farklılık göstermemektedir.

Finansal Bilgi Düzeyi ile Finansal Davranış ve Tutum Arasındaki İlişkiler

Son olarak katılımcıların finansal bilgi düzeyi ile finansal davranış ve tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Finansal Davranış Ve Tutum İle Finansal Bilgi Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Finansal davranış	Finansal tutum	Finansal bilgi	hesap1	hesap2
Finansal davranış	1				
Finansal tutum	,242	1			
Finansal bilgi	,133	-,045	1		
Temel finansal hesaplama	,166	0,74	,631	1	
Temel finansal kavram	,648	-0,120	,763	-0,019	1

Elde edilen bulgulara göre; ankete katılan bireylerin finansal davranış ile temel finansal hesaplama (0,166) düzeyi arasında pozitif ve anlamlı ($p < 0,05$) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, literatürde, finansal bilginin genelde finansal refahla tutarlı davranışlara dayanan olumlu sonuçlarının bulunduğu ifade edilmektedir (Atkinson ve Messy, 2012, s. 40). Atkinson ve Messy (2012), yaptıkları çalışmalarında davranış ile bilgi arasında araştırmaya dahil edilen tüm ülkelerde çalışmayla benzer şekilde pozitif ilişki olduğunu belirtmiştir. Uygun finansal ürünleri seçme veya geleceğe yönelik tasarruf etme gibi konularda karar verme kalitesini artırmak için ek bilgilerden yararlanma olasılığının yüksek olması araştırma sonuçlarıyla tutarlıdır. Finansal bilginin geliştirilmesi bireylerin finansal piyasalara daha aktif olarak katılmasına ve olumlu davranışlara neden olabilir. Temel finansal hesaplama yapabilen bireylerin daha uzun vadeli finansal hedeflerini gerçekleştirmek için daha kolay yatırım veya tasarruf yapabildikleri ya da finansal işlerini sıklıkla/kolaylıkla takip edebildikleri söylenebilir. Aynı zamanda potansiyel satın alımlar ya da finansal taahhütlerini yerine getirebilme becerileri gibi konularda daha fazla bilgiye sahip olabilmeleri finansal konulardaki ihtiyaçlarını daha rahat belirlemelerine neden olabilir.

Finansal tutum ile finansal davranış arasındaki (0,242) pozitif anlamlı ilişkiye göre; uzun vadeye yönelik olumlu tutumlar, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için tutarlı davranma olasılığını artırmaktadır. Sonuç olarak olumlu finansal tutumların, bireylerin yatırım ve tasarruf yapma, borç kullanımı

gibi konularda daha uzun vadeli kararlar vermesini destekledikleri ifade edilebilir. Çalışmada elde edilen bu bulgu, Atkinson ve Messy (2012)'nin yaptığı çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi, finansal piyasaların daha karmaşık hale gelmesiyle birlikte politik, demografik ve ekonomik faktörlerdeki değişimlere bağlı olarak finansal okuryazarlığın önemi gün geçtikçe artmaktadır. Finansal sistemdeki gelişmeler tüketicilerin borçlanma ve yatırım davranışlarını etkilemekte ve öncelikle yaş olmak üzere sosyo-demografik yapıda meydana gelen değişimler tüketicilerin finansal kararlarını etkilemektedir. Bu çalışma, sağlık çalışanlarından olan eczacıların finansal okuryazarlık düzeylerinin kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediğini araştırarak, yapılan diğer çalışmalardan farklı bir hedef kitleyi incelemiştir. Bireylerin farklı kuşaklarda yer almasının, finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutumları arasında farklılık yaratıp yaratmayacağı araştırılmış ayrıca diğer demografik değişkenlerin finansal okuryazarlık düzeylerine etkisi analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılan eczacıların finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların temel finans bilgi düzeyinin, matematiksel hesaplama düzeyine göre yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırmanın temel amacı olan kuşak farklılıklarının finansal okuryazarlık düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan analizler çerçevesinde; ankete katılan eczacıların yaşları arasındaki farklılıkların finansal bilgi, tutum ve davranışları bakımından farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir. Bu doğrultuda; farklı kuşaklarda yer alan katılımcılar benzer finansal tutum ve davranışlar sergilemektedir. Öte yandan ankete katılan eczacılar içerisinde erkek katılımcıların kadınlara göre finansal bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu ayrıca medeni durum bakımından evli olan katılımcıların finansal bilgi düzeyinin bekar olanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların eğitim ve gelir seviyesinin benzer olması, finansal okuryazarlık seviyeleri bakımından farklılık olmamasına neden olabilir.

Sonuç olarak benzer eğitim, gelir ve meslek grubunda yer alan bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri arasında farklılık bulunmayabilir. Litera-

türde yer alan diğer çalışmaların aksine bu çalışmada ankete katılan eczacıların finansal okuryazarlık seviyesi yüksek bulunmuş, kuşaklara göre finansal okuryazarlık seviyesi arasında bir farklılığa rastlanmamıştır. Diğer bir ifadeyle yaş değişkeni; eğitim, gelir ve meslek değişkenlerinin birbirine benzer olması kaydıyla, finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde tek başına farklılık yaratmayabilir. Bu bulgulardan hareketle, ileride farklı sağlık çalışanlarını ya da farklı meslek gruplarını da kapsayacak şekilde benzer çalışmalar yapılarak kuşaklar arasındaki farklılıkların finansal okuryazarlık ile ilişkisi incelenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Determining The Financial Literacy Level By
Generational Differences: A Study On Healthcare
Employees**

*

Nilüfer Yücedağ Erdiñ - Diler Yaman Kayhaoğlu
Toros University

Financial literacy is ability to understand the finance. Organizationfor Economic Cooperation and Development,International Network on Financial Education-OECD INFE) definition of financial literacy is a combination of awareness, knowledge, skill, attitude and behaviour necessary to make sound financial decisions and ultimately achieve individual financial well-being (Atkinson and Messy, 2012, p.14). Financial liretacy has become increasingly important for individuals, bankers, governments, employers and other organizations. It provide individulas to develop their overall well-being. Nowadays, financial instruments are getting more and more complex and newer and more content financial products are offered to individuals. However, it is not certain that people have sufficient information and equipment to make financial decisions.Therefore, financially literate individuals can use financial products and services effectively and avoid using financial products that are not suitable for them. At the same time, it is necessary to have a minimum level of financial literacy knowledge in order to understand the risk and return related to financial products and services. Differences between generations also cause differences between individuals' purchasing preferences, income states, lifestyles, socio-economic structures and ways of accessing financial products and services.

Generational groups is described as a collective group of people born and raised in a similar location, who have experienced similar historical and social events. People who are from different generations, share common experiences that influence their thoughts and behavior. Generational differences often considers the characteristics and values of each generation. Generations that emerged after World War II are classified as silent generation,

baby boomers, generation X, generation Y and generation Z respectively (Pendergast, 2009, p. 507).

Most of the recent studies consistently indicate that financial literacy levels are unacceptably low around the world. Developed countries are more financially literate than developing countries. Also, studies indicate that levels of financial literacy varied with people's income, education, age and gender. Particularly, women had much lower financial literacy than men (Al-Tamimi ve Kalli, 2009, p. 503).

In this paper, the relationship between financial literacy and generational differences is examined. When the literature is analyzed, it is determined that there are studies examining the differences between countries in addition to the studies on financial literacy related to students, young employees, public personnel and households ect. In this study, unlike other studies, it was investigated whether there is a relationship between intergenerational differences and financial literacy level.

Financial literacy is a combination of awareness, knowledge, skill, attitude and behaviour necessary to make sound financial decisions. According to the study, financial literacy measures 3 basic financial concepts: financial knowledge, financial behaviours and financial attitude. The financial literacy related data are collected using the OECD INFE questionnaire and this study is based on the OECD INFE questionnaire. The first nine questions require basic numeracy skills, time value of money, relationship between inflation and price, risk and return and definition of stock and financial markets. The second nine questions are about financial behaviours consist in how participants deal with money in their daily life and the last three questions require financial product choice and financial plans. There are also some questions about socio-demographic details of the participants age, gender, income and education levels. Financial knowledge score was created by counting the number of correct answers and each correct answer is given a score of one. Financial behaviour and attitudes questions ask participants about whether they agree or disagree with the statements.

The questionnaires were used in city center of Mersin and the sample of the research consisted of 377 pharmacists, but only 200 participants were returned. The relationship between the financial literacy and generation differences in Mersin is analyzed using Pearson correlation. Besides, frequency and percentage distributions of the questionnaires are found, t-test

is applied to examine whether financial literacy levels differ according to demographic features. The sample size of the research was calculated at the level of 95% confidence.

Based on the findings from the other empirical studies and related theory, women would be expected to show low levels of financial literacy relative to men. Financial literacy level is found to be affected by marital status. Specifically, married participants have a higher level of financial literacy than single ones.

On the other hand the level of financial literacy among the pharmacists in Mersin is not similar to the literature. But the socio-demographic attributes of financial literacy is broadly similar to the other studies. According to the research, it is concluded that the differences between the ages of the pharmacists participating in the survey do not differ in terms of financial knowledge, attitudes and behaviors. This finding indicates that participants from different generations display similar financial attitudes and behaviors. In other words, age variable; provided that the variables of education, income and profession are similar, they may not make a difference alone on the level of financial literacy.

Further research can be conducted by extending the scope of the study to cover the other healthcare professionals including doctors, nurses. Moreover the study can be extended to compare financial literacy in other cities, countries or sectors.

Kaynakça / References

- Akbulut, Y. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamalar*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Akiş, Y. T. (2005). Sosyal ve kurumsal liderlik. *CEO's Leadership Insights*, 21, 1-5.
- Akyüz, B. (2012). *Hizmetkâr liderlik davranışlarının örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık davranışları ve performans üzerine etkisi: Eğitim sektörü üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Barbuto, J. E., ve Wheeler, D.W. (2006). Scale development and construct clarification of servant leadership. *Group ve Organization Management*, 31(3), 300-326.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Blanchard, K., Blanchard, S. ve Zigarmi, D. (2007). *Hizmetkâr liderlik*. K. Blanchard (Ed.), *Liderlikte Çıtaayı Yükseltmek* içinde (s. 293-324). İstanbul: Kaizen-Resital Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Comfrey, A. L. ve Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*. Hillsdale, Nj: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dennis, R. S. ve Bocarnea, M. (2005). Development of the servant leadership assessment instrument. *Leadership ve Organization Development Journal*, 26(8), 600-615.
- Dierendonck, D. V. ve Nuijten, I. (2011). The servant leadership survey development and validation of a multidimensional measure. *Journal of Business and Psychology*, 26(3), 249-267.
- Ekinci, A. (2015). Okul müdürlerinin hizmetkâr liderlik davranışları ölçeğinin geliştirilmesi ve hizmetkâr liderlik davranışlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 179(40), 341-360.
- Ekinci, A. ve Sakız, H. (2020). Handbook of research on positive organizational behavior for improved workplace performance. *Servant Leadership Within the Context of Organizational Efficacy*. İçinde (s.86-101), IGI Global, Pennsylvania, USA.
- Erkorkmaz, U., Etikan, İ., Demir, O., Ozdamar, K. ve Sanisoglu, S. Y. (2013). Doğrulamalı factor analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi* 33(1), 210-223.
- Fındıkçı, İ. (2012). *Bir gönül yolculuğu hizmetkâr liderlik* (3. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Gorsuch, R. L. (1997). Exploratory factor analysis: Its role in itemanalysis. *Journal of Personality Assessment*, 68(3), 532-560.
- Greenleaf, R. K. (2002). Focus on leadership. L. C. Spears (Ed.). *Essentials of servant-leadership* (s. 19-26). New York: John Wiley ve Sons, Inc.
- Hardin, F. (2003). *Impacting texas public schools through a student servant leader model: A case study*. Unpublished doctoral thesis, Texas Tech University, Texas.
- Izquierdo, I., Olea, J. ve Abad, F.J. (2014). Exploratory factor analysis in validation studies: Use sandre commendations. *Psicothema*, 26(3), 395-400.

- Laub, J. A. (1999). *Assessing the servant organization: Development of the servant organizational leadership assessment (SOLA) instrument*. Unpublished Ph. D. Thesis. Florida Atlantic University.
- Liden, R. C., Wayne, S. J. Zhao, H. ve Henderson, D. (2008), Servant leadership: Development of a multidimensional measure and multi-level assessment, *The Leadership Quarterly*, 19(2), 161-177.
- Page, D. ve Wong, T. P. (2000). A conceptual framework for measuring servant leadership. In S. Adjibolosoo (Ed.), *The Human Factor In Shaping The Course of History and Development* içinde (s.1-28), Oxford: University Press of America.
- Patterson, K. (2003). Servant leadership: A theoretical model. *Servant Leadership Research Roundtable*. Regent University School of Leadership Studies. 12 Nisan 2020 tarihinde http://www.regent.edu/acad/global/publications/sl_proceedings/2003/patterson_servant_leadership.pdf adresinden erişildi.
- Spears, L. C. (1998). *Insights on leadership: Service, stewardship, spirit, and servant-leadership*. New York: Wiley and Sons.
- Spears, L. C. (2002). Focus on leadership: Servant-leadership for the twenty-first century. L. C. Spears and M. Lawrence (Eds.), *focus on leadership* içinde (s.1-19). New York: John Wiley And Sons, Inc.
- Spears, L. C. (2010). Character and servant leadership: Ten characteristics of effective, caring leaders. *The Journal of Virtues ve Leadership*, 1(1), 25-30.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Trompenaars, F. ve Voerman, E. (2009). *Servant-leadership across cultures: Harnessing the strengths of the world's most powerful management philosophy*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Vinod, S. ve Sudhakar, B. (2011). Servant leadership: A unique art of leadership, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(11), 456-467.
- Yılmaz, V. ve Çelik, H. E. (2009). *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesiil Temel Kavramlar, Uygulamalar, Programlama*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yücedağ Erdinç, N. ve Kahyaoğlu Yaman, D.(2020).Kuşak farklılıklarına göre finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30),2478-2503.DOI: 10.26466/opus.748393

Çalışma Yaşamında Siber Mağduriyet ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılığın Özsayıya Etkisi

DOI: 10.26466/opus.724131

*

Çiğdem Çakır* - Esra Gökçen Kaygısız **

*Dr., Kadriye Abdülmecit Özgözen Ortaokulu, Gaziantep

E-Posta: cigdemcakir1905@gmail.com

ORCID: [0000-0003-1954-5214](https://orcid.org/0000-0003-1954-5214)

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Giresun

E-Posta: esgokk@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-4950-9508](https://orcid.org/0000-0002-4950-9508)

Öz

Günümüzde teknolojinin çok büyük kitleler tarafından kullanılması ile zorbalık, yöntem ve araç değiş-tirmiş ve siber zorbalık adını almıştır. Siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanarak hedef olarak belirlenen kişi veya kişileri incitmeye, tehdit etmeye, aşağılamaya, dışlamaya, ayırım yapmaya yönelik davranışlardır. Siber zorbalık, mağdurlar üzerinde çeşitli olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluklara genel olarak siber mağduriyet denilmektedir. Siber mağduriyet ise mağdurların özsayılarını azaltmaktadır. Araştırma bu doğrultuda çalışanların siber mağduriyet ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerini ve duyarlılıklarının özsayılarına olan etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini, Gaziantep ili merkez Şahinbey ilçesi sınırlarındaki resmi okullarda görev yapan ilk ve ortaokul yöneticileri ve öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada değerlendirilecek verileri toplamak için Kişisel Bilgi Formu, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri, Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği ve Rosenberg Benlik Değeri Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden ve hiyerarşik çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda siber mağduriyet yaşayan okul yöneticileri ve öğretmenlerin özsayı düzeyleri ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siber zorbalık, Özsayı, Siber mağduriyet

The Effect of Cyber Victimization and Cyberbullying Sensitivity on Self-Esteem in Work Life

*

Abstract

Today, bullying has changed methods and tools with the use of technology by very large masses and named as cyberbullying. Cyberbullying is behaviours aimed at hurting, threatening, humiliating, excluding and discriminating the person or persons identified as targets using information and communication technologies. Cyberbullying causes various negativities on victims. Generally, these negativities are called cyber victimization. Cyber victimization reduces victims' self-esteem. Accordingly, the study aimed to determine the cyber victimization and cyberbullying sensitivity levels of employees and the effect of their sensitivity on their self-esteem. The sample of the study consists of school administrators and teachers that are working at official schools that are at Gaziantep province, şahinbey district. In order to collect data, Personal Information Form, Revised Cyber Bullying Inventory, Cyberbullying Sensitivity Scale and Rosenberg Self-Esteem Scale were used. Descriptive statistics and hierarchical multiple regression analysis were used to analyse the data. In line with the findings obtained, it is concluded that there is a moderate, positive and meaningful relationship between the self-esteem levels and sensitivity to cyberbullying level of school administrators and teachers who experienced cyber victimization.

Keywords: Cyberbullying, Self-esteem, Cyber victimization

Giriş

Bilindiği gibi internet birçok bakımdan sosyal, politik, kültürel yaşamda hayati bir rol oynarken bireylerin kimliklerini oluşturmaları, başkalarıyla iletişim kurmaları, fikir ve endişeleri paylaşmaları için de bir alan sağlamaktadır (Papacharissi, 2002'den Akt. Lumsden ve Harmer, 2019, s. 2; Turkle, 1995). İnternetin bu özellikleri bireylere denetimsiz, kesintisiz ve özgür iletişim ortamları sunmakta ve hayatın birçok olgusunu sanallaştırmaktadır. Her geçen gün çeşitlenen ve değişen bu iletişim ortamları ise fiziksel ve psikolojik şiddet unsurlarını da sanal ortama taşımaktadır. İnternetin getirdiği en büyük olumsuzluklardan birisi olan siber zorbalık, kimi zaman siber tartaklama, sanal zorbalık, elektronik şiddet, siber taciz, sanal taciz, çevrim içi şiddet ya da dijital şiddet olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla siber zorbalık, şiddet içeren davranışların elektronik donanım ve yazılımlar aracılığıyla yapılan şekli olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle teknolojinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmış olup zorbalığın dijital halidir. Siber zorbalık, failin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak her gün ve günün her anında hedefe yönelik zorbalık yapmasına olanak vermektedir. Siber zorbalık gündelik yaşamda, iş ve eğitim yaşamında her yaş grubunda ve her özellikteki bireyi tehdit eden bir olgudur. Bu nedenle 21. yüzyılın yeni zorbalık biçimi olarak kabul edilebilir. Siber zorbalık, zorbanın istediği yer, zaman ve mekânda ve istediği sıklıkta mağdura yönelik zorbalık davranışları sergilemesine olanak veren bir şiddet türüdür. Ayrıca mağduru rahatsız edici, aşağılayıcı, onur zedeleyici, kırıcı, taciz edici ve benzeri içeriklerin saniyeler içinde dünya çapında milyonlarca kişi tarafından görülmesine, kopyalanmasına, saklanmasına ve yıllar sonra tekrar paylaşılmasına neden olmaktadır. Zorba tüm bu eylemleri cep telefonu, tablet ve bilgisayarlar aracılığıyla internet üzerinden web siteleri, bloglar, sosyal medya uygulamaları, oyunlar, forumlar, e-posta hesapları aracılığıyla yapmaktadır.

Siber zorbalık bir başka taraftan siber mağduriyeti yaratmaktadır. Siber mağduriyet, siber zorbalığa davranışlarıyla karşı karşıya kalınması ve bu davranışlardan somut ya da soyut olarak bireyin zarar görmesi durumudur. Siber zorbalık en başta mağduru olumsuz etkilemektedir. Bazı durumlarda mağdurla birlikte ailesini, yakın çevresini veya çalıştığı kurumu da maddi ya da manevi olarak etkilemektedir. Ayrıca bu durumun mağdurlar üze-

rinde farklı olumsuz etkileri vardır. Bu çalışmada siber mağduriyetin bireylerin özsaygıları üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Çalışma diğer hizmet sektörlerine göre iletişimin daha yoğun ve önemli olduğu eğitim sektöründe yapılmıştır. Diğer sektör çalışanları sadece müşterileri veya danışanlarına karşı sorumlu olup doğrudan onlarla iletişim halinde iken özellikle öğretmenler ve yöneticiler öğrenci ya da ebeveynlerle de sürekli iletişim halinde olmak durumundadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla öğretmenler, mesai saatleri dışında veliler tarafından sıklıkla telefonla, sosyal medya kanallarıyla ya da çevrim içi mesajlaşma programlarıyla aranmaktadır. Bu durum öğretmenlerin iş-özel hayat dengesini bozmakta, iletişim bilgilerinin, kişisel numaralarının ve sosyal medya hesap bilgilerinin izinsiz paylaşımına neden olmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin öğrenci, veli ve çalışma arkadaşları tarafından siber mağduriyete uğrama riskleri diğer sektörlerde göre daha fazladır. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilerine olan sorumlulukları onların siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin duyarlılıklarının yüksek olmasını gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle mevcut çalışmada, ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerin siber mağduriyet ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerini ve duyarlılıklarının özsaygılarına etkisini belirlemek amaçlanmıştır.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet

Bilinen zorbalıktaki fiziksel mekân ve zamanın dışına çıkmış hali olan siber zorbalık, maalesef çağımızın artan zorbalık biçimidir. Fiziksel zorbalıkta zorba ile mağdurun aynı ortamda bulunmaları gerekirken siber zorbalıkta bu koşul gerekli değildir. Yani siber zorbalık coğrafya, mekân ve zamandan bağımsız olarak her zaman, her yerden yapılabilir. Bir başka ifadeyle her zaman siber zorbalığa maruz kalınma ihtimali bulunmaktadır. Siber zorbalıkta mağdurlar internet, cep telefonu kullanmamaları dahi sanal ortamda kendilerine yönelik saldırıları engellemekte yeterli olamamaktadır. Bu nedenle siber zorbalık sıradan bir şiddet vakasından ve yüz yüze akran zorbalığından daha tehlikelidir (Akça ve Sayımer, 2017, s. 3).

Smith ve arkadaşlarına göre (2008, s. 366) siber zorbalık, bir grup veya bireyin elektronik iletişim formlarını kullanarak, kendisini kolayca savunamayan bir mağdura karşı defalarca yürüttüğü saldırgan ve kasıtlı bir ey-

lemdir. Farley ve arkadaşlarına göre (2015, s. 437) siber zorbalık herhangi bir zamanda ortaya çıkabilen, faillerin anonim kalabildiği ve siber eylemlerle süren şiddet türüdür. ABD Ulusal Suç Önleme Konseyi'ne göre siber zorbalık, başka bir kişiyi incitmek ya da utandırmak için yapılan internet, mobil telefonlar ve diğer cihazlarla yazılı metin ya da resim göndermektir (Makri-Botsari ve Karagianni, 2014, s. 3242). Siber zorbalık, mağdurun doğrudan cep telefonundan aranması veya onun resim ve fotoğraflarının paylaşılması (Demirtaş ve Karaca, 2018, s. 24), mağdurun cinsel içerikli görüntülerini çekip bunları internet ortamında yayınlanması, başkası gibi davranması, tehdit edilmesi (Özmen, 2018, s. 959) gibi birçok davranış şekli içermektedir. Ayrıca mağdura ait olan bir görüntünün üzerinde değişiklik yapılması ya da başka birine ait olan görüntüye mağdurun yüzünün eklenmesi veya mağdur ile ilgili doğru olmayan bilginin paylaşılması; mağdur ile ilgili özel bilgilerin ifşa edilmesi; mağdurun özel bilgilerini, sırlarını paylaşması için kandırılması; arkadaşlık listelerinden ve çevrimiçi sohbet gruplarından çıkarılması, mağdurun tüm hesaplarının, listesindeki kişilerin sürekli takip edilmesi gibi davranışlar da siber zorbalık davranışlarıdır. Özet olarak siber zorbalığın teknoloji ile alakalı her ortamda sıklıkla karşılaşılabilen, diğer şiddet türleri kadar bireye zarar veren ve önemli problemlere neden olabilen bir şiddet türüdür (Cebecioğlu ve Altıparmak, 2017, s. 425).

Siber zorbalık tıpkı fiziksel şiddet olgusundaki gibi birçok farklı nedene dayanmaktadır. Bunlar genellikle bireysel, örgütsel ve sanal ortamdaki kaynaklı olmak üzere üç temel başlıkta ele alınmaktadır (Kaygısız, 2020, s. 108):

1. **Bireysel Nedenler:** Zorbanın kişisel özellikleri; intikam alma, rahatsızlık verme, tehdit etme amacı; eğlenme, dalga geçme ihtiyacı; teknolojik yetenek ve yatkınlıklarını öne çıkarma isteği; mağdura yapmak istemediği bir şeyi yaptırmak ya da zorbanın çıkarları doğrultusunda karar vermesini, eyleme geçmesini sağlar.
2. **Örgütsel Nedenler:** Bilgi güvenlik politikalarındaki eksiklikler ve bu politikalara uyulmaması, iş ve özel hayat dengesinin bozulması, kişisel bilgi güvenliği ve mahremiyetini korumaya önem verilmemesi, kaba ve zorba davranışlara müsamaha gösterilmesi ve tüm bu davranışları besleyen bir örgüt kültürünün olmasıdır.
3. **Sanal Ortamdan Kaynaklı Nedenler:** Tehditkâr ve aşağılayıcı fotoğraf, video, ses ve metin gibi içeriklerin kısa sürede çok sayıda kişiye ulaştırılmasıdır.

labilmesi; bunların internet sitelerinde ya da sosyal paylaşım sitelerinde başka kişilerin erişimine açılmasına, üzerinde ekleme-çıkarma yapılmasına, çoğaltılmasına ve uzun süre saklanmasına olanak vermesi; mağdur ile yüz yüze iletişim kurulmaması, dolayısıyla zorbanın bu davranışının sorumluluğunu üstlenmemesi; zaman ve mekândan bağımsızlık; kimliğini gizleyebilme; sanal alanın yeterince denetlenmemesi, çoğu zaman zorbanın bulunamaması, yasal süreçlerdeki eksikliklerdir.

Tüm zorbalık davranışlarında olduğu gibi siber zorbalık davranışlarında da belirli kasıtlar bulunmaktadır. Zorbanın amacı, hedef olarak belirlediği kişi veya kişileri teknoloji aracılığıyla incitmek, hedef göstermek, tehdit etmek, aşağılamak, dışlamak ve takip etmektir. Dolayısıyla siber zorbalık davranışlarına maruz kalan mağdurlar fiziksel zorbalık davranışlarının aksine psikolojik olarak zarar görmektedirler. Ayrıca siber zorbanın kimliğini gizlemesi, çoğu zaman kim olduğunun tespit edilememesi mağdur üzerindeki olumsuz etkileri artırmaktadır. Bu yönüyle de siber zorbalığın çağın en önemli psikolojik tehditlerinden birisi olduğu söylenebilir. Siber zorbalık, herkesi ilgilendiren ve gerekli tedbirlerin alınması gereken acil bir konudur. Çünkü siber zorbalığın yarattığı sorunlar dünyada birçok çocuğun, ergenin ve yetişkinin hayatını etkilemektedir (Charoenwanit, 2019, s. 232).

Siber zorbalık davranışlarına maruz kalan kişilerde oluşan tüm bu psikolojik ve sonrasında ortaya çıkan fiziksel zararlar siber mağduriyet kapsamında değerlendirilmektedir. Siber mağduriyet, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak birey, grup, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlarla karşı karşıya kalınması ve bu davranışlar sonucunda maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşanmasıdır (Arıca, Tanrıku ve Kınay, 2012, s. 2). Bir başka tanıma göre kavram, iletişim teknolojileri aracılığıyla kişisel mahremiyetin ihlali, kişisel verilerin istismarı, kişilerin özel alanına ve iletişim alanına girilmek sureti ile yapılmış etik dışı davranışlardır (Çiftçi, 2019, s. 1539). Siber mağduriyet, siber zorbalığa uğrayan kişi veya kişilerin yaşadığı tüm duygusal, sosyal ve psikolojik olumsuzlukların toplamı olarak tanımlanabilir.

Siber mağduriyette mağdurların devamsızlık, kaytarma, başarıda düşme gibi mesleki ve akademik problemler; sıkıntı, kaygı, yalnızlık, depresyon, güvensizlik, özsaygıda azalma ve intihar eğilimi gibi duygusal problemler

ve saldırganlık, şiddet, madde bağımlılığı gibi davranış problemleri yaşadıkları belirtilmektedir (Charoenwanit, 2019, s. 232). Bu kişilerde sosyal iletişim kuramama, arkadaş ortamına uyum sağlayamama, benlik algısının azalması, dışlanmışlık, çaresizlik, korku, mutsuzluk, üzüntü, agresyon, depresyon, kızgınlık, kaygı, aile ve arkadaşlar arası problemler, hayal kırıklığı, savunmasızlık ve öz saygıda düşüş gibi psikolojik problemler görülmektedir (Hinduja ve Patchin, 2006'dan Akt. Bridge ve Duman, 2019, s. 159). Sosyal ve duygusal problemler yaşayan, yalnız, arkadaşlık ilişkilerinde mutlu olamayan, arkadaş sayısı az ve özsaygısı düşük olan kişilerin daha fazla siber mağduriyet yaşadıklarını belirtilmektedir (Campfield, 2008, s. 18). Şahin (2012, s. 836) ise siber zorbalık ile yalnızlık arasında ilişki olmamasına rağmen siber mağduriyet ile yalnızlığın ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca siber ortamda mağdura yapılan genel zorbalığa tanık olanların sayıca fazla olması, zorbalık sürecinde kullanılan materyallerin veya ekran görüntülerinin paylaşılmaya devam ettirilmesi ile siber mağduriyetin yayılması, zorbanın çoğu zaman anonim kalabilmesi ve zorbalığın etkilerini birbir gözlemlemediği için fiziksel zorbalıktan daha kötü sonuçlar doğurabilecek hareketleri daha kolaylıkla yapabilmesi sanal ortamdaki mağdurların yaşadığı zorbalığın daha olumsuz sonuçlar doğurmasına ve etkilerinin daha ağır olmasına neden olabilmektedir (Aslan ve Öney Doğan 2017, s. 103). Bu bağlamda siber zorbalığın türü, süresi, yayılım hızı ve etkisi ile mağdurun kişisel özellikleri ve duyarlılığının siber mağduriyetin olumsuzluklarını ve maruz kalma düzeyini etkilediği söylenebilir.

Özsaygı

Benlik saygısı olarak da ifade edilen özsaygı kavramı, bireyin kendisine dair benimsediği olumlu duygulardır. Kavram, Türk Dil Kurumu¹ tarafından "İnsanın kendine duyduğu saygı, onur, haysiyet, izzetinefis" olarak tanımlanmaktadır. Özsaygı, kişinin kendine güvenmesi ve kendine inanmasını içeren bir yeterlilik duygusunu ifade etmektedir (Uğur vd., 2763, s. 2019). Özsaygı, kişinin kendi kendini değerlendirmesi sonucunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni ve kabul durumu olup bu beğenme sonucunda birey kendini değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevilmeye değer bulması sürecidir (Yılmaz, 2011, s. 51). Bir başka ifadeyle özsaygı,

¹ Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr

kişinin kendi kişiliğine karşı verdiği saygının ve değerini derecesidir. Öyleyse kişi kendine ne kadar fazla saygı duyuyor ve değer veriyorsa özsaygısının da o kadar yüksek olduğu söylenebilir.

Özsaygı, başkalarının saygısı, yeterlik hissi ve kişinin bu iki kaynağı kendisi için değerlendirmesine (kendilik) bağlıdır (Özkan, 1994, s. 5). Bununla birlikte özsaygı, birçok davranışının hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilmelidir (Rosenberg vd., 1995, s. 144). Örneğin özsaygısı yüksek kişiler kibar, cömert, kendi kendilerini kontrol eden, başarılı, sevimli, arkadaş çevresi içinde popüler, yetenekli, çekici, anlayışlı ve kendine güvenen kişilerdir (Furnham, 2008, s. 212-213). Bu kişiler kendilerine karşı hissettikleri özgüven ile hayattaki tüm zorluklarla baş edebileceklerine özsaygısı düşük olan kişilere göre daha fazla inanmakta ve başarılı olma eğilimi göstermektedirler (Doğan vd., 2016, s. 788). Özsaygısı düşük olan bireylerde ise bu duygu ve davranışların düşük olduğu ve bireylerin birçok olumsuz davranışlar sergiledikleri bilinmektedir. Bunlardan birisi de şiddet davranışlarıdır. Özsaygısı yüksek olan birey kendini olumlu olarak değerlendirip saldırgan tutumlardan uzak dururken (Reisoğlu vd., 2013, s. 153), özsaygısı düşük bireyler daha fazla şiddet davranışı sergilemektedirler (Şahin Baltacı ve Altan, 2016, s. 234). Bu doğrultuda siber zorbalık davranışı sergileyen kişilerin de özsaygılarının düşük olabileceği ve mağdurlarda yarattıkları siber mağduriyetin de özsaygıda azalmaya neden olacağı söylenebilir. Patchin ve Hinduja (2010, s. 614) tarafından yapılan çalışmada demografik özelliklerden bağımsız olarak düşük özsaygının siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Healy (2013, s. 39) yaptığı çalışmada siber mağduriyet yaşayanların yaşamayanlara göre özsaygılarının biraz daha düşük olduğunu bulmuştur. Taştekin'in (2015, s. 85) çalışması düşük özsaygının siber zorbalıktaki ve siber mağduriyetteki artışı açıkladığını ve bireyin özsaygısı arttıkça siber zorbalığın ve mağduriyetin azaldığını göstermektedir. Bir başka çalışmada ise özsaygı puanındaki azalma, siber mağduriyetteki artışı anlamlı düzeyde açıklamakta ve düşük özsaygısı ile siber mağduriyet arasında ilişki olduğunu göstermektedir (Pekşen Süslü, 2016, s. 109). Aliyev ve Gengec (2019, s. 161) ise çalışmalarında özsaygı ile siber zorbalık arasında negatif ve ters yönlü ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Zorbalığın özsaygı üzerinde yarattığı etki mağduru duyarlılığı ile de ilişkilidir. Duyarlı mağdurlar sürekli çevrelerini gözden geçirerek olası yeni

tehlikelere karşı çok dafa fazla uyanık olmaya, olası tehdit unsurlarını tanımaya çalışır ve bunların kendilerini incitmesine imkan vermemek için tepki gösterirler (Bayezid, 2000, s. 100). Tanrıkulu, Kınay ve Arıcak'a (2013, s. 40) göre duyarlılığı yüksek olan bu bireylerin duygusal tehditlere karşı uyarılma eşikleri daha düşüktür. Böylelikle bu bireyler, siber zorbalığa karşı farkındalıklarını artırarak tehditler başlamadan önlem almakta ya da siber zorbalığı hemen fark etmektedirler. Bir başka ifadeyle bireylerin siber zorbalık hakkında bilgi sahibi olmaları ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık oluşturmaları, kendilerini siber zorbalıktan korumaları ve siber zorbalık davranışlar sergilememeleri için önemli bir adımdır (Baştak ve Altınova, 2015, s. 100). Bunun tam tersi durumda duyarlılığın düşük olması siber mağduriyet ve siber zorbalığı artırmaktadır. Ayrıca duyarlılığı düşük olanların siber zorbalık ve siber mağduriyete daha fazla taraf oldukları ve bu kişilerin düşük özsaygı düzeyine sahip oldukları bilinmektedir (Brack ve Caltabiano, 2014, s. 2). Bu bağlamda siber zorbalık ya da mağduriyete ilişkin duyarlılığın özsaygı üzerinde etkili olacağı söylenebilir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analiz süreci belirtilmektedir.

Araştırma Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama modelidir (Karasar, 2012, s. 83). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri ve özsaygı arasındaki ilişki, kamuya bağlı ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan yönetici ve öğretmenlere uygulanan ölçeklerle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede; (i) örneklem grubunun siber mağduriyet durumu belirlenmiş, (ii) siber mağdurlarda siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın özsaygıya etkisi incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Gaziantep ili merkez ilçelerinden Şahinbey'de, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okullarda görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde oransız küme örnekle-

me yöntemi kullanılmıştır. Şahinbey'deki her okul bir küme olarak kabul edilmiş ve oransız küme örnekleme yöntemi ile belirlenen okullarda görev yapan 500 yönetici ve öğretmene ulaşılmıştır. Kişisel bilgi formunun ve ölçeklerin bulunduğu 445 form katılımcılar tarafından doldurulmuş ve 352 katılımcıdan elde edilen veriler analize alınmıştır. Örnekleme ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın örnekleme ilişkin demografik bilgiler

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	206	58,5
	Erkek	146	41,5
	Toplam	352	100
Yaş	42 ve üstü	29	8,2
	41-32 arası	170	48,3
	31 ve altı	153	43,5
	Toplam	352	100
Öğrenim düzeyi	Lisans	312	88,6
	Lisansüstü	40	11,4
	Toplam	352	100
Kıdem	1-5 yıl	88	25,0
	6-10 yıl	94	26,7
	11 yıl ve üzeri	170	48,3
	Toplam	352	100
Siber mağduriyet	Mağdur	99	28,1
	Mağdur olmayan	253	71,9
	Toplam	352	100

Tablo 1' de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan 352 okul yöneticisi ve öğretmenin % 41,5'i ($n= 146$) erkek, % 58,5'i ($n= 206$) kadındır. Örnekleme grubunun % 8,2'si ($n= 29$) 42 yaş ve üstü, % 48,3'ü ($n= 170$) 41-32 arasında, % 43,5'i ($n= 153$) 31 yaş ve altındadır. Yönetici ve öğretmenlerin % 88,6'sı ($n= 312$) lisans ve % 11,4'ü ($n= 40$) lisansüstü öğrenimi görmüş, % 25'i ($n= 88$) 1-5 yıl, % 26,7'si ($n= 94$) 6-10 yıl, % 48,3'ü ($n= 170$) ise 11 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Ayrıca araştırmaya katılan yönetici ve öğretmenlerin % 28,1'i ($n= 99$) siber mağdur, % 71,9'u ($n= 253$) ise siber mağdur olmayan grubundadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla demografik değişkenleri içeren "Kişisel Bilgi Formu", Topçu ve Erdur-Baker (2010) tarafından geliştirilmiş

Tanrıkulu (2015) tarafından düzenlenmiş olan “Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri”, Tanrıkulu, Kınay ve Arıcak (2013) tarafından geliştirilen “Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği”, Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiş Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Rosenberg Benlik Değeri Ölçeği” kullanılmıştır.

Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri (YSZE): Envanter Topçu ve Erdur-Baker (2010) tarafından uyarlanmış Tanrıkulu (2015) tarafından yenilenmiştir. Envanter, katılımcıların siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa uğrama deneyimlerini iki bölümde ölçmektedir. İki bölümü de aynı maddelerden oluşan envanterin ilk bölümü siber zorbalık yapma, ikinci bölümü ise siber zorbalığa uğrama deneyimlerini ölçmektedir. Katılımcılardan maddelere, son altı ayda siber zorbalık yaptılarsa ilk kısımda “Ben yaptım” son altı ayda siber zorbalığa uğradılarsa ikinci kısımda “Bana yapıldı” diye düşünerek cevap vermeleri istenmektedir. Envanter dörtlü derecelendirme ile “1 = Hiç, 2 = Bir kez, 3 = İki veya üç kez ve 4 = Üçten çok kez” şeklinde cevaplanmaktadır. Yapılan DFA sonucu Siber Zorbalık Ölçeği’nin uyum indeksleri $\chi^2 = 2.56$, $sd = 2$, $p = .27$; $\chi^2/sd = 1.28$; GFI = .99, CFI = .99, SRMR = .02, RMSEA = .03 olarak hesaplanmıştır. Siber Mağduriyet Ölçeği’nin uyum indeksleri ise $\chi^2 = 1.36$, $sd = 2$, $p = .50$; $\chi^2/sd = .68$; GFI = .99, CFI = 1.00, TLI = 1.00, SRMR = .01, RMSEA = .00 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada sonuç olarak 12 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı elde edildiği görülmektedir. Katılımcının puanı siber zorbalık yaptım kısmında 14 veya üzeri ama siber zorbalığa maruz kaldım kısmındaki puanı 12 ise sadece siber zorba; katılımcının puanı siber zorbalık yaptım kısmında 12 ama siber zorbalığa maruz kaldım kısmındaki puanı 14 ve üzeri ise sadece siber mağdur; katılımcının puanı hem siber zorbalık yaptım kısmında 14 ve üzeri hem de siber zorbalığa maruz kaldım kısmında 14 ve üzeri ise siber zorba-mağdur; katılımcının puanı hem siber zorbalık yaptım kısmında 12 hem de siber zorbalığa maruz kaldım kısmında 12 ise siber zorba ya da mağdur olmayan olarak gruplama yapılması önerilmektedir (Tanrıkulu, 2015). Mevcut çalışmada siber zorbalık ya da siber mağduriyet puanları bir değişken olarak kullanılmamış, Tanrıkulu’nun önerisi doğrultusunda örneklem grubunu siber zorba ve siber mağdur olup olmama durumlarına göre sınıflandırmak için kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach’s Alfa değeri .87 olarak bulunmuştur.

Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği (SZDÖ): Orijinal formu Tanrıkulu, Kınay ve Arıcağ tarafından 2013 yılında geliştirilmiştir. Yapılan AFA sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapı gösterdiği görülmüştür. Açıklanan varyans oranı %46.658 ve Cronbach's Alfa değeri .87 olarak bulunmuştur. Yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indekslerinden $\chi^2/sd= 3.22$, RMSEA=.08, GFI = .97, CFI = .95 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak 13 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı elde edildiği görülmektedir. Ölçek "Hiçbir zaman = 1, Nadiren = 2, Bazen = 3, Sıklıkla = 4 ve Her zaman = 5" şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir (Tanrıkulu vd., 2013). Mevcut çalışmada yapılan analiz sonucunda, KMO değeri 0,95 olarak bulunmuştur. Barlett's Sphericity testi sonucunda elde edilen değer anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır ($\chi^2=5954,387$; $p<0.01$). Açıklanan toplam varyansın %73,56 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Ölçeğin Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.97 dir.

Rosenberg Benlik Değeri Ölçeği (RBDÖ): Orijinal formu Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ölçeğin Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında aracın güvenirlik katsayısı .71 olarak belirtilmiştir. 5 olumlu 5 olumsuz kodlanmış olmak üzere 10 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı elde edildiği görülmektedir. Ölçek "Hiç katılmıyorum = 1, Katılmıyorum = 2, Kararsızım = 3, Katılıyorum = 4 ve Kesinlikle katılıyorum = 5" şeklinde derecelendirilen beşli Likert tipindedir. Ölçeğin uyum indeksleri ise $\chi^2 = 153.57$, $sd = 61$, $p = .50$; $\chi^2/sd = 2,51$; GFI = .90, CFI =.95, SRMR = .055, RMSEA = .057 olarak hesaplanmıştır. Mevcut çalışmada yapılan analiz sonucunda, KMO değeri 0,81 olarak bulunmuştur. Barlett's Sphericity Testi sonucunda elde edilen değer anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır ($\chi^2=2751,863$; $p<0.01$). Açıklanan toplam varyansın %45,03 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Ölçeğin Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.84 tür.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında okul yöneticileri ve öğretmenlerden siber mağdur olanlarda siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın özsaygının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığı hiyerarşik çoklu regresyon analizi ile sınanmıştır. Yöntemin araştırmanın veri seti için kullanımının uygun olup olmadığına karar

vermek amacıyla öncelikle regresyon analizine ilişkin varsayımlar sınanmıştır. Regresyon analizinin varsayımlarından birisi bağımlı ve bağımsız değişkenlerin en az eşit aralık ölçeğinde ölçülen sürekli değişken olmaları ve normal dağılım göstermeleri gerekmektedir (Büyüköztürk, 2011). Yordayan ve yordanan değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediklerini kontrol etmek için ortalama, mod, medyan değerleri ile çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Yordayan ve yordanan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler

	Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık	Özsaygı
Ortalama	4,14	4,29
Medyan	4,33	4,40
Mod	5,00	5,00
Çarpıklık Katsayısı	-,952	-,722
Basıklık Katsayısı	,354	-,016

Tablo 2 incelendiğinde ortalama, medyan ve mod birbirlerine yakın değerler aldığı çarpıklık ve basıklık katsayılarının da +1 ve -1 aralığında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dağılımın normalden aşırı sapma göstermediği söylenebilir.

Hiyerarşik çoklu regresyon analizine ilişkin varsayımlardan bir diğeri yordayıcı değişkenle yordanan değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığının incelenmesidir. Bu varsayımın kontrolü için saçılma diyagramı çizilmiştir. Standardize edilmiş artık değerler ile standardize edilmiş yordanan değerler için oluşturulan saçılma diyagramının doğrusal bir ilişkiyi tanımladığı, normal dağılım eğrilerinin normale yakın bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

Hiyerarşik çoklu regresyon analizinin varsayımlarının sınanması adına varyans büyütme faktörleri (VIF) ve tolerans değerleri de incelenmiş, Can'ın (2017) önerdiği gibi VIF değerlerinin 10'dan küçük ve tolerans değerlerinin .2'den büyük olduğu görülmüştür. Ayrıca regresyon işleminde aşırı uç değerler mevcut regresyon denkleminin olması gereken kuramsal modele uyumunu bozduğu için Mahalanobis uzaklıkları hesaplanarak bu değerler incelenmiştir. Araştırmada bağımsız değişken sayısı bir ve $p: 0,01$ için Mahalanobis uzaklık noktası 6,63'dür (Can, 2017). 6,63'ün üzerinde olan 77 uç değer veriden silinmiştir. Bu verilerin silinmesi ile regresyon analizinin yapılacağı örneklem 352'ye düşmüştür. 352 örneklemden sadece 99'u siber

mağduriyet yaşadığından regresyon analizi 99 veri dizisi üzerinde yapılmıştır.

Bulgular

Siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın özsaygıyı yordayıcılığını belirlemek için hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinden önce değişkenlerin ortalamaları, standart sapmaları ve bu değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyona bakılmıştır. Daha sonra, yapılan hiyerarşik regresyon analizi ile değişkenler arasındaki doğrudan etki araştırılmıştır. Yapılan ilk analizler sonucunda değişkenlerin birbirleri ile korelasyonu, ortalama ve standart sapma puanları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyonlar (N = 99)

		\bar{X}	SS	1	2
1	Özsaygı	4,14	,66	1	,320*
2	Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık	4,04	,93		1

* $p < 0,01$

Tablo 3' de görüldüğü gibi, elde edilen verilere göre katılımcıların özsaygı düzeyleri 4,14, siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri 4,04'dür. Ayrıca siber mağduriyet yaşayan okul yöneticileri ve öğretmenlerin özsaygı düzeyleri ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($r = ,320$ $p < ,01$).

Siber mağdur okul yöneticileri ve öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının özsaygı düzeylerine etkisini araştırmak amacıyla hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizde demografik değişkenlerden yaş, cinsiyet, kıdem ve öğrenim düzeyi kontrol değişkenleri olarak 1. adımda regresyon denkleminde eklenmiştir. Analiz bulguları Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4. Siber mağdurlarda siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın özsaygıyı yordamasına ilişkin hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonuçları (N = 99)

Model	Yordayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken Özsaygı					
		B	ShB	β	t	p	R ²
1. Adım	(Sabit)	4,074	,663		6,145	,000	
(Enter Metodu)	Yaş	,078	,245	,035	,317	,752	,005
	Cinsiyet	,042	,148	,031	,281	,779	
	Öğrenim Düzeyi	-,055	,211	-,029	-,262	,794	

	Kıdem	-,034	,090	-,041	-,380	,705	
	(Sabit)	2,676	,757		3,537	,001	
2. Adım (Enter Metodu)	Yaş	,208	,236	,094	,881	,381	
	Cinsiyet	,005	,141	,004	,036	,971	
	Öğrenim Düzeyi	,080	,205	,042	,391	,697	,111*
	Kıdem	,000	,087	,000	-,004	,997	
	<i>Siber Zorbaliğa İlişkin Duyarlılık</i>	,241	,072	,337*	3,333	,001	

*p<0,01

Tablo 4' te görüldüğü gibi yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi ve kıdem değişkenleri kontrol edildikten sonra yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucunda, siber mağdur okul yöneticileri ve öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıkları, özsaygı düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($\beta = ,337$). Özsaygıdaki varyansın %11,1'i bu model tarafından açıklanmaktadır (R^2 model = ,111 $p<.01$). Demografik değişkenlerin anlamlı bir katkısının olmadığı modeldeki varyansın tamamına yakını siber zorbalığa ilişkin duyarlılık tarafından sağlanmaktadır (R^2 değişim = ,108 $p<.01$).

Tartışma ve Sonuç

Yaşadığımız dönemde şiddetin dijitalleşmiş hali olarak karşımıza çıkan siber zorbalık, hedef olarak belirlediği kişi ve kişiler üzerinde mağduriyet yaşatmaktadır. Bu kişilerin yaşadıkları mağduriyette ise duyarlılık önemli bir faktördür. Duyarlılık ayrıca siber zorbalık davranışlarının azalmasında ve mağdurların özsaygısını korumasında etkilidir. Çalışma bu doğrultuda okul yöneticileri ve öğretmenlerin siber mağduriyet durumu belirlenmeyi ve bu mağdurların siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının özsaygıya olan etkisini araştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre katılımcıların % 20,1'inin siber mağdur oldukları görülmektedir. Çalışmada siber mağduriyet yaşayan okul yöneticileri ve öğretmenlerin özsaygı düzeyleri ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatürdeki çalışmalar siber zorbalığa ilişkin mağduriyetin özsaygıyı büyük oranda etkilediği yönündedir. Örneğin Patchin ve Hinduja'nın (2010, s. 619) yaptıkları çalışmada siber mağduriyet ve siber zorbalık önemli ölçüde daha düşük özsaygı ile ilişkili olduğunu belirttiktedirler. Bu sonuç, Türkiye'de gençler üzerinde yapılan çalışma da siber zorba ve siber mağdur olma ile benlik saygısının ilişkili olduğunu belirttiği (Aydm, 2019: 64)

çalışma ile de uyumludur. Ayrıca Aliyev ve Gengec (2019, s. 161) ile Álvarez-García ve arkadaşları (2020, s. 11) tarafından yapılan çalışmalarda özsaygı ile siber zorbalık arasında negatif ve ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Adiyanti ve arkadaşları (2020, s. 258) ise düşük benlik saygısının duygusal düzenleme kapasitesini azalttığını ve böylece bireyin siber zorbalık eğiliminin arttığını belirtmektedirler. Brewer ve Kerslake de (2015, s. 258) özsaygının siber mağduriyetin öncüsü olduğunu ve özsaygısı düşük olan bireylerin daha fazla siber mağduriyet bildirdiklerini ifade etmektedirler. Visinskaite ise (2015, s. 32) siber mağduriyet ne kadar sık veya şiddetli olursa mağdurların özsaygılarının da o kadar düşük olacağını belirtmektedir. Ancak bununla beraber düşük özsaygının mağduriyetin sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu konusunda bir netlik bulunmamaktadır.

Brack ve Caltabiano (2014, s. 8) tarafından yapılan çalışmada siber zorba ve mağdurların özsaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Mevcut çalışmada ise siber mağduriyet yaşayan okul yöneticileri ve öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının özsaygı düzeylerini etkilediği sonucuna varılmıştır. Bir başka ifadeyle önceki dönemlerde siber zorbalığa maruz kalan yönetici ve öğretmenlerin süreci atlattıktan sonra siber zorbalık konusunda duyarlılıklarının geliştiği ve bu duyarlılığın özsaygıyı artırdığı söylenebilir. İlk bakışta elde edilen bu sonucun literatürle uyumlu olmadığı düşünülebilir. Ancak literatürdeki siber mağduriyet ve özsaygı ilişkisini inceleyen çalışmaların büyük çoğunluğunun ergenlik ve ilk gençlik dönemindeki ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri ile üzerinde yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu yaş grubundaki bireyler ile lisans mezunu, çoğunluğunun 11 yıllık mesleki deneyimi olan ve rol model olmayı gerektiren eğitim sektöründe çalışan okul yöneticileri ve öğretmenlerin siber zorbalığın yarattığı mağduriyete karşı tepkileri ve mağduriyetten doğan zararları engelleme düzeyleri arasında farklar vardır.

Öneriler

Bugün mağdur olanların gelecekte zorba olma potansiyelleri göz önüne alındığında siber zorbalığın yakın gelecekte ne kadar büyük bir tehdit olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sunduğu farklı uygulamalar ile yakın gelecekte hayatımızda önemli bir yer tutacak olan Web 3.0 ve Web 4.0 teknolojileri ile siber zorba-

lık tehditlerinin artması da muhtemeldir. Bu nedenle özellikle okul yöneticileri ve öğretmenlerin gelecek teknolojiler ve olası riskleri konularında bilgilendirilmeleri ve siber mağduriyet yaşamadan duyarlılıklarının arttırılması gerekmektedir.

Ayrıca farklı yaş ve meslek grubundaki kişilerle siber zorbalık ve mağduriyete ilişkin duyarlılığın özsaygıyla olan ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca bu çalışmalarda siber mağduriyetin öncesindeki ve sonrasındaki özsaygı düzeylerinin ve hangi siber zorbalık davranışın daha fazla mağduriyet yarattığını belirlenmesine yönelik çalışmalarla ilgili literatürü zenginleştirmesi gerekmektedir.

Özellikle içinde bulunduğumuz küresel pandemi döneminde birçok insan evden çalışmaya, okulların da uzaktan eğitime geçmesiyle birlikte yönetici, öğretmen ya da öğrenci olmak üzere birçok kişi bilgisayar ve telefonla çok daha fazla vakit geçirmeye başlamıştır. Bu durum özellikle kişisel iletişim bilgilerini daha fazla paylaşmak durumunda kalan eğitimciler başta olmak üzere tüm toplum için risk oluşturmaktadır. Bu dönemde muhtemel siber zorbalık ve mağduriyette artışların olmaması için bireylerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarını arttırmaları gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of Cyber Victimization and
Cyberbullying Sensitivity on Self-Esteem in Work
Life**

*

Çiğdem Çakır – Esra G. Kaygısız

Kadriye Abdülmecit Özgözen Secondary School, Giresun University

The Internet offers individuals uncontrolled, uninterrupted and free communication environments and virtualizes many aspects of life. These communication environments, which are diversified and changing day by day, carry the physical and psychological violence elements to the virtual environment. This process, also known as cyberbullying, electronic bullying, cyber harassment, online violence or digital violence, is one of the biggest negativities brought by the internet. Therefore, cyberbullying can be defined as the form of other bullying and violent behaviors done with electronic devices and software. In other words, it has emerged with the spread of technology and is the digital form of bullying. Cyberbullying allows the perpetrator to bully 24/7 and 365 days a year using information and communication technologies. Cyberbullying is a phenomenon that threatens individuals of all ages and characteristics in daily life, business and education life. Therefore, it can be considered as the new form of bullying of the 21st century. Cyberbullying is a type of violence that allows the bully to display bullying behaviors against the victim in any place, time and place and as often as they want. In addition, it causes the contents, that are disturbing, humiliating, hurtful, harassing, etc. for the victim, to be seen, copied, stored and shared again after years by millions of people around the world in seconds. Bully performs all these actions using mobile phones, tablets and computers over the Internet, through websites, blogs, social media applications, games, forums, and e-mail accounts. Cyberbullying, on the other hand, creates cyber victimization. Cyber victimization is the exposure to cyberbullying and the loss of an individual financially or

morally from these behaviors. Cyberbullying primarily affects the victim negatively. In some cases, besides the victim, it also affects the family, immediate environment or the institution they work for, financially or morally. In addition, this situation has different negative effects on the victims. In this study, the effect of cyber victimization on individuals' self-esteem is investigated.

With the widespread use of information and communication technologies, teachers are frequently called by parents outside of working hours by phone, social media channels or online messaging programs. This situation disrupts the work-private life balance of teachers and causes unauthorized sharing of their contact information, personal numbers and social media account information. Therefore, the risk of teachers being victimized by students, parents and colleagues is higher than other sectors. In addition, the responsibilities of teachers towards their students require them to be highly sensitive to cyberbullying and cyber victimization. From this point of view, the present study aims to determine the cyber victimization and cyberbullying sensitivity levels of teachers and administrators working in primary and secondary schools. Also the effect of their sensitivity levels on their self-esteem levels.

Relational scanning model was used in the research. The relationship between the level of sensitivity and self-esteem regarding cyberbullying was tried to be determined by scales applied to administrators and teachers working in public primary and secondary schools. In this context; (i) cyber victimization status of the sample group was determined, (ii) the effect of cyber-bullying sensitivity on self-esteem was examined in cyber victims. The sample of the study consists of school administrators and teachers that are working at official schools that are affiliated to the Ministry of National Education at Gaziantep province, Şahinbey district. In order to collect data, Personal Information Form, Revised Cyber Bullying Inventory, Cyberbullying Sensitivity Scale and Rosenberg Self-Esteem Scale were used. Descriptive statistics and hierarchical multiple regression analysis were used to analyse the data. Assumptions about regression analysis were tested to determine whether the method is suitable for use in the data set of the study. The data set was found to be suitable for regression analysis. In the planning phase of the study, it was thought to investigate the relationship between self-esteem and cyber-bullying sensi-

vity in cyberbullies and cyber victims. However, after preliminary analysis to test whether the data set is suitable for regression analysis, the number of cyberbully in the data set that will be put into analysis is three and this number is not sufficient for regression analysis. Because, as a general rule for regression analysis, 5 times the number of independent variables is recommended. From this point of view, the relationship between self-esteem cyber-bullying sensitivity was researched only on teachers and administrators who experienced cyber victimization (99).

According to the data obtained, the self-esteem level of the participants is 4.14 and their sensitivity level towards cyber bullying is 4.04. In addition, there is a moderate, positive and significant relationship between the self-esteem levels of cyber-victim school administrators and teachers and their cyberbullying sensitivity ($r = .320$ $p < .01$). As a result of the hierarchical multiple regression analysis performed after controlling for age, gender, education level and seniority variables, cyber-victim school administrators and teachers' cyberbullying sensitivity levels predicted their self-esteem levels significantly ($\beta = .337$). 11.1% of the variance in self-esteem is explained by this model (R^2 model = .111 $p < .01$). Almost all of the variance in the model, where demographic variables do not make a significant contribution, is provided by the cyber bullying sensitivity (R^2 change = .108 $p < .01$).

Kaynakça / References

- Aliyev, R. ve Gengec, H. (2019). The effects of resilience and cyberbullying on self-esteem. *Journal of Education*, 199(3), 155–165.
- Ancak, O. T., Tannıkulu, T. ve Kınay, H. (2012). Siber mağduriyet ölçeğinin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Aslan, A. ve Doğan, B.Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak "Potins" örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 95-119. DOI: 10.17829/midr.20172729524
- Aydın, M. (2019). *Siber zorbalıkla karşılaşan gençlerin benlik saygısı ve stresle baş etme yöntemlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, T. C. Maltepe Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Baştaç, G. ve Altınova, H. H. (2015). Lise öğrencilerinde yaratıcı drama yöntemiyle siber zorbalık hakkında duyarlılık oluşturma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(1), 91-102. DOI: 10.21612/yader.2015.009.

- Baştürk Akca, E. ve Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *Online Academic Journal of Information Technolog*, 8(30). DOI: 10.5824/1309-1581.2017.5.001.x
- Bayezid, G. (2000). Bastırma Duyarlılık Ölçeği'ni Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Düşünen Adam*, 13(2), 99-106.
- Brack, K. ve Caltabiano, N. (2014). Cyberbullying and self-esteem in Australian adults. *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(2), article 7. DOI: 10.5817/CP2014-2-7.
- Brewer, G. ve Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48(2015), 255-260. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2015.01.073.0747-5632>
- Bridge, E. D. ve Duman, N. (2019). Ergenlerde siber zorbalığa duyarlılığın demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(3), 158-165 DOI:10.35365/ctjpp.19.1.20
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. 13. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Campfield, D.C. (2008). *Cyber bullying and victimization: psychosocial characteristics of bullies, victims, and bully/victims*. Yayınlanmamış doktora tezi. The University of Montana, Montana.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Cebecioğlu, G. ve Altıparmak, İ. B. (2017). Dijital şiddet: Sosyal paylaşım ağları üzerine bir araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 423-43.
- Charoenwanit, S. (2019). The relationship of cyber-bullying and academic achievement, general health, and depression in adolescents in Thailand Walailak. *J Sci & Tech*, 16(4), 231-241.
- Çiftçi, H. (2018). Öğrencilerin siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1536-1567.
- Çuhadaroğlu, F. (1985). *Adolesanlarda benlik saygısı*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirtaş, Ö. ve Karaca, M. (2018). Siber mobbing: Kavramsal çerçeve, öncülleri ve sonuçları. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2(2), 20-34.
- Doğan, A., Özgün, O. H., Demir, R. ve Türkmen, E. (2016). Kariyer danışmanlığı ve özsaygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47).

- Erdur-Baker, Ö. ve Kavsut, F. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109–125. DOI:10.1177/1461444809341260
- Farley, S., Coyne, I., Sprigg, C., Axtell, C. ve Subramanian, G. (2015). Exploring the impact of workplace cyberbullying on trainee doctors. *Medical Education*, 49, 436–443.
- Furnham, A. (2008). The self-esteem industry. In: Head & Heart Management. Palgrave ve Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230598317_81
- Healy, F. (2013). *Cyber bullying and its relationship with self esteem and quality of friendships amongst adolescent females in Ireland* (Submitted in partial fulfilment of the requirements of the Higher Diploma) Dublin Business School, Arts and Psychology, Dublin.
- Kaygısız, E. G. (2020). Şiddetin e-hali: Siber zorbalık. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi Şiddetin Önlenmesi Çalıştayı Özel Sayısı*, Mart, 2020.
- Lumsden, K. ve Harmer, E. (2019). Online othering exploring digital violence and discrimination on the web. Palgrave Macmillan, Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-12633-9>.
- Makri-Botsari, E. ve Karagianni, G. (2014). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 116, 3241 – 3253.
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Özmen, Ş. Y. (2018). Dijital şiddet, siber zorbalık ve yeni medya okuryazarlığı üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2989>
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health*, 80(12), 614-621.
- Pekşen Süslü, D. (2016). *Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Reisoğlu, İ., Gedik, N. ve Göktaş, Y. (2013). Öğretmen adaylarının özsaygı ve duygusal zekâ düzeylerinin problemlili internet kullanımıyla ilişkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170).
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. ve Rosenberg, F. (1995). Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. *American Sociological Review*, 60(1), 141-156. <https://www.jstor.org/stable/2096350>
- Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Şahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 34(2012), 834-837.
- Şahin Baltacı, H. ve Altan, T. (2016). Lise öğrencilerinde benlik saygısının yordayıcısı olarak depresyon, bağlanma ve şiddet eğilimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 227-239. DOI: 10.21764/efd.34257
- Tanrikulu, İ. (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: Testing uses and gratifications theory* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tanrikulu, T., Kınay, H. ve Arıca, O. T. (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.
- Taştekin, E. (2016). *Ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Topcu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyber bullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 660-664. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.07.161
- Uğur, U., Sarıoğlu Uğur, S. ve Soba, M. (2019). Tüketicilerin özsaygı algılamaları ve otomobil tercihleri arasındaki ilişki: Bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2762-2771.
- Visinskaite, V. (2015). *Workplace bullying: In relation to self-esteem, stress, life satisfaction and cyberbullying*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dublin Business School, School of Arts, Dublin.
- Yılmaz, A. S. (2011). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı ve karar verme stillerinin benlik saygısı ve utangaçlık açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tavşanlı, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Trompenaars, F. ve Voerman, E. (2009). *Servant-leadership across cultures: Harnessing the strengths of the world's most powerful management philosophy*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Vinod, S. ve Sudhakar, B. (2011). Servant leadership: A unique art of leadership, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(11), 456-467.
- Yılmaz, V. ve Çelik, H. E. (2009). *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi I temel kavramlar, uygulamalar, programlama*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Çakır, Ç. ve Kaygısız, E. G. (2020). Çalışma yaşamında siber mağduriyet ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın özsaygıya etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2505-2527. DOI: 10.26466/opus.724131

Seyahat Motivasyonlarının X, Y ve Z Kuşaklarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma

*

DOI: 10.26466/opus.693787

Serdar Çöp* - Salim İbiş** - Özgür Kızıldemir***

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üni., İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fak., İstanbul/Türkiye

E-Posta: scop@gelisim.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1101-5676](https://orcid.org/0000-0002-1101-5676)

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Galata Üni., Sanat ve Sosyal Bilimler Fak., İstanbul/Türkiye

E-Posta: salim.ibis@galata.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2404-9218](https://orcid.org/0000-0002-2404-9218)

***Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üni., Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İstanbul/Türkiye

E-Posta: okizildemir@gelisim.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4040-4547](https://orcid.org/0000-0003-4040-4547)

Öz

Turizm pazarlamasında yaş faktörü önemli bir pazar bölümlendirme kriteri olarak kabul edilmektedir. Bireyler doğdukları yıla göre X, Y ve Z şeklinde belli kuşaklara ayrılmaktadır. Her kuşağın kendine has öne çıkan bazı davranış özellikleri bulunmaktadır. Bu davranış özellikleri turistik ürün ve hizmet tercihinde de belirleyici rol oynayabilmektedir. Her yaş grubunun farklılık gösteren seyahat davranışlarının belirlenmesi ve buna uygun ürün ve hizmet geliştirilmesi turizm pazarlaması açısından önemli bir konudur. Öte yandan insanları seyahate yönelten farklı nedenler bulunmaktadır. Seyahat motivasyonu olarak açıklanan bu nedenler bireyleri hem seyahate iten "itici faktörler", hem de gidecekleri yerde onları çeken "çekici faktörler" olarak açıklanmaktadır. Bu araştırmanın amacı; X, Y ve Z kuşaklarının seyahat motivasyonlarının farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrudunda her kuşaktan katılımcıların dâhil edildiği 566 kişiye kolayda örnekleme tekniği ile ulaşılarak seyahat motivasyonlarına ilişkin hazırlanan anket formu doldurtulmuştur. Elde edilen veriler nicel analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda yedi boyuttan oluşan seyahat motivasyonlarının kuşaklara göre bazı farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Turizm, seyahat motivasyonu, X,Y,Z kuşağı.

A Study on Investigation of Differences of Travel Motivations According to X, Y and Z Generations

*

Abstract

In tourism marketing, age factor is accepted as an important market segmentation criterion. Individuals are divided into certain generations in the form of X, Y and Z according to the year they were born. Each generation has some distinctive behavioral features. These behavioral characteristics can also play a decisive role in the choice of tourist products and services. Determining the different travel behaviors of each age group and developing suitable products and services is an important issue in terms of tourism marketing. On the other hand, there are different reasons leading people to travel. These reasons, which are explained as travel motivation, are explained as both "driving factors" that push individuals to travel and "attractive factors" that attract them at their destination. The purpose of this research, to examine whether travel motivations of X, Y and Z generations differ. For this purpose, 566 people, including participants from each generation, were easily reached by sampling technique and a questionnaire prepared for travel motivations was filled. The data obtained were analyzed by quantitative analysis techniques. As a result of the analyzes, it was seen that the travel motivations consisting of seven dimensions differed according to the generations.

Keywords: *Tourism, travel motivation, X, Y, Z generation*

Giriş

Toplumda sosyal, ekonomik ve teknolojik anlamdaki değişimler insanların değer yargıları, tutumları, davranış biçimleri, yaşam şekilleri gibi pek çok konu üzerinde etkili olmaktadır. Artan rekabet koşulları tüketici davranışlarını derinlemesine incelemeyi gerekli kılmakta tüketicilerin tercihleri üzerine özel araştırmalar yapılmasını zorunlu hale getirmektedir (Kotler ve Armstrong, 2004). Küreselleşme, toplumsal değişim, yaygın teknoloji kullanımını gibi faktörler insanların yaşam tarzı, istek ve beklentileri üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Turizm tercihleri de bu faktörlerden etkilenmektedir.

Bireylerin sosyo-ekonomik durumları, yaşları, yaşam biçimlerine göre satın alma davranışları da farklılık göstermektedir. Bu durum hedef kitlelere yönelik farklı pazarlama yöntemlerine gidilmesini gerektirmektedir. Farklı kuşakların yaşam biçimlerini bilmek, tüketim alışkanlıklarını anlamak ve seyahat tercihleri konusunda fikir sahibi olmak pazarlama faaliyetlerinin doğru ve etkin yürütülmesi açısından son derece önemlidir. Kuşak farklılıklarının farkına varılması, karar verme tarzlarının belirlenmesi ve bu farklılıklara uygun ürün ve hizmet pazarlamasının yapılması işletmeler için de önem taşıyan bir konudur.

Turizm endüstrisinde turistlere yönelik pazar bölümlerinin oluşturulmasında kullanılan yöntemlerden biri de kuşaklara göre pazar bölümlendirme yöntemidir. Her kuşağın kendine has farklı istek, arzu ve beklentileri olduğu, bunun da satın alma davranışlarını etkilediği düşünüldüğünde bu tür bölümlendirmeler pazarlama alanına pek çok avantaj sağlamaktadır (Serçek ve Serçek, 2017).

X, Y ve Z kuşakları günümüz turist profili olarak ele alındığında genel özelliklerinin bilinmesi, seyahat, konaklama, yeme içme, eğlenme tercihlerinin anlaşılması ve buna uygun ürün ve hizmet oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmada kuşakların seyahat motivasyonlarının belirlenmesi ve seyahat motivasyonlarının kuşaklara göre farklılıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan bulgular açıklanmıştır. Çalışma sonuçlarının gerek turizm literatürüne gerekse turizm pazarlamacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kuşak Kavramı ve Kuşaklar

Türk Dil Kurumu Toplum Bilimi Sözlüğü kuşak kelimesini “yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu Felsefe Sözlüğü ise “yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” şeklinde tanımlamıştır (www.sozluk.gov.tr). Günümüzde bu kuşaklar farklı davranış kalıpları sergilemektedir. Her kuşağın kendine has özellikleri güçlü ve zayıf yanları bulunmasının yansıra değer yargıları, algıları, düşünceleri, bakış açıları, davranışları, tutumları, tercihleri farklılık göstermektedir. Birbirleri ile yakın dönemlerde doğmuş olan bireyler hayatları boyunca benzer toplumsal özellikler göstermekte, benzer olayları yaşamakta ve benzer tercihleri olabilmektedir.

Kuşak kavramını bilimsel çalışmalarında ilk kullanan Alman sosyolog Karl Mannheim olmuştur (Mücevher ve Erdem, 2018). Karl Mannheim kuşaklar konusunda yaptığı sistematik ve kapsamlı çalışmada kuşakları ortak alışkanlıklara ve ortak kültüre sahip olan ve bu değerleri paylaşan insanlar topluluğu olarak tanımlamıştır (Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017). Aynı kuşağa ait bireylerin algılarında, tutumlarında, iletişim biçimlerinde, tercihlerinde, beklentilerinde, karar verme süreçlerinde ve satın alma kararlarında benzer özellikler taşıdıkları ifade edilmektedir (Akten, 2016).

Kuşak teorisi, doğum yılları itibariyle benzer politik ve sosyal olayları yaşayan, eşsiz değer yargıları ve inanç sistemlerini bünyelerinde geliştiren, birbirine benzer kişilik özellikleri gösteren bireylerden oluşan bir topluluğu ileri sürmektedir (Ayhün, 2013). Buna göre her kuşağın karakteristik özellikleri, hayata bakışı, değer yargıları, iletişim biçimi, tutumları, davranış tarzı farklılık göstermektedir. Bireyler doğmuş oldukları kuşak grubunun benzer davranış özelliklerini gösterirken diğer kuşak grubunun davranışlarından farklı özellikler sergilemektedirler (Chen, 2010).

Kuşakların sınıflandırılması konusunda literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak sınıflandırma yaygın kabul gören doğum yıllarına göre olan sınıflandırmadır. Bu kuşaklar doğdukları yıla göre; 1965-1979 arasına “X Kuşağı”, 1980-1999 arasına “Y Kuşağı” ve 2000

yılı sonrasında “Z Kuşağı” olarak tanımlanmıştır (Green, 2006; Taş, Hor ve Keats, 2008; Harpaz ve Snir, 2014; Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017).

X Kuşağı

1965 ile 1979 yılları arasında doğan bireyleri kapsayan kuşaktır (Kyles, 2005; Sönmez, 2016). X kuşağı ifadesi Douglas Coupland’ın 1991 yılında “Generation X: Tales for an accelerated culture” adlı eserinin yayınlanması ile kullanılmaya başlanmıştır. Yazar etiketlere karşı çıkan kuşağın adını X Kuşağı olarak ifade ederken, sonradan gelen kuşakların Y ve Z olarak isimlendirilmesine de zemin hazırlamıştır (Demirkaya, Akdemir, Karaman ve Atan, 2015).

İş hayatındaki çalışanların büyük bir kısmını oluşturan bu kuşak günümüzde Türkiye nüfusunun yaklaşık %22 kadarını temsil etmektedir. Cesur olmaları aynı zamanda tedbiri de elden bırakmamaları, garantici, tedbirli, eğlenceli, mücadeleci ve dinamik olmaları, marka sadakatinin yüksek olması, cinsiyet eşitliği ile tanışan ilk kuşak olmaları, bağımsız olmayı sevmeleri genel özellikleri arasında gösterilmektedir (Akten, 2016). X kuşağı olabildiğince kanaatkâr, toplumcu, sadık, aidiyet özelliği güçlü, otoriteye saygılı, idealist, çalışkanlığı ile öne çıkan, toplumsal sorunlara karşı duyarlı, kurallara uyan, iş motivasyonları yüksek bireylerdir (Akten, 2016; Ayhün, 2013; Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017). X kuşağında bulunan kişiler küresel düşünen, pragmatist, işlerine bağlı ancak iş ile özel hayat dengesini kurmak için özen gösteren, değişik yaşam tarzlarına ve kültürel çeşitliliğe karşı hoşgörölü, tedbirli ve garanticidirler (Biztatar, 2017).

X kuşağı hedef odaklı, bağımsız, teknolojiye ve bilgiye karşı istekli yapıdadır. İlk kez kişisel bilgisayarlara erişme imkânı bulan bu kuşak, gelişen teknoloji alışkanlıklarının da alt yapısını oluşturmuştur (Kurtoğlü, Sönmez ve Temiz, 2016). X kuşağındaki bireylerin gelirleri genellikle yüksektir. Dışarıda yemek yeme ve seyahat eğilimleri fazladır (Serçek ve Serçek, 2017).

Y Kuşağı

1980 ile 1999 yılları arasında doğan bireyler Y kuşağı olarak anılmaktadır (Kyles, 2005). Y kuşağındaki bireyler bilgi iletişim teknolojilerinin geliştiği, internetin yeni ortaya çıktığı bir dönemde dünyaya gelmişlerdir. Teknoloji-

ye ilgi duyan bu kuşak zamanının büyük bir kısmını bilgisayar, cep telefonu ve internet ile etkileşim içinde geçirmiştir (Kavalcı ve Ünal, 2016).

Y kuşağı bireyleri; bireyci, istek ve beklentilerini kolaylıkla ortaya koyabilen, girişimci, özgürlüklerine düşkün, teknolojiye merak duyan, istekleri oldukça fazla, sadakat duyguları az, rahatlığına düşkün, eğlenceyi, kazanmayı seven, hırslı, sıradan olanı sevmeyen bireylerdir (Birdir, Toksöz ve Birdir, 2019). Kendilerinden önceki kuşaklara göre daha rahat bir çocukluk yaşamışlardır.

Y kuşağı bireylerinin ebeveynleri, çocukların günlük yaşantılarından alacakları kararlara, aktivitelerinden, planlarına pek çok şeyi ile yakından ilgilenmişlerdir. Y kuşağı bireyleri ebeveynlerinden gördükleri bu destek ile kendilerini daha güvende hissetmekte ve pek çok şeyi başarabileceklerine inanmaktadırlar (Sönmez, 2016). Bu dönemde özel televizyon kanalları yayınlara başlamış, televizyon kanallarında sergilenen batılı yaşam tarzı bireylerin beklenti ve tercihleri üzerinde etkili olmuştur. Yine bu dönemdeki bireyler cep telefonu ve internet ile tanışan ve bu teknolojiler ile büyüyen kuşaktır.

Z Kuşağı

2000 yılı ve sonrasında dünyaya gelen bireylerdir. Bu kuşaktaki bireyler teknolojinin tam ortasında dünyaya gelmişlerdir ve teknolojiyle iç içe yaşamaktadırlar. Bundan dolayı farklı kaynaklarda dijital kuşak ve internet kuşağı olarak da anılmaktadırlar (Kavalcı ve Ünal, 2016). Z kuşağını diğer kuşaklardan ayıran en belirgin özelliği yüksek teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı bir zaman diliminde dünyaya gelmiş olmalarıdır (Taş, Demirdöğmez ve Küçükkoğlu, 2017).

Teknoloji sayesinde bilgiye ulaşmaları çok kolaydır. Erken yaşta eğitim almaya başlayan Z kuşağı hızlı zihinsel gelişim göstermektedir (Taş, Demirdöğmez ve Küçükkoğlu, 2017). Akıllı cihazlar ile iç içedirler ve sosyal medya araçlarını yaygın biçimde kullanırlar. Klasik oyuncaklar yerine dijital oyun ve oyuncakları tercih ederler.

Birbiri ile sürekli etkileşimde olan Z kuşağı bireyleri birer dünya vatan-daşı gibi yetişmektedirler. Sosyal medyada fotoğraf, video, metin vb. pek çok içerik ile yaşadıkları yerlerdeki olumlu olumsuz tüm gelişmeleri payla-

şabilmekte, aynı şekilde tüm dünyadaki gelişmelerden haberdar olabilmektedirler (Sönmez, 2016).

Teknoloji bağımlılıkları ve uzaktan iletişim kurmaları nedeniyle yalnız yaşamaya meyilli olabilmektedirler. Teknolojik imkânlar ile büyümeleri nedeniyle motor becerileri ve zekâ düzeylerinin diğer nesillere göre yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Teknolojiyi hayatın bir parçası olarak görürler (Okumuş, 2016). Singh Z kuşağının genel özelliklerini; teknik meraklı, erken olgunlaşmış, şımartılmış, güçlendirilmiş, risk karşıtı ve koruma altında olarak açıklamaktadır (Singh, 2014). Tablo 1’de X, Y ve Z kuşaklarının özellikleri ve değerleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 1. X, Y ve Z Kuşaklarının Özellikleri ve Değerleri

Kuşaklar	X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı
Özellikleri ve Değerleri	Sadakat duyguları değişken	Sadakat duyguları az	İşbirlikçi
	Otoriteye saygılı	Otoriteyi zor kabullenen	Yaratıcı
	Topluma duyarlı	Bağımsızlığına düşkün	Teknoloji içinde doğan
	İş motivasyonları yüksek	Çok sık iş değiştiren	Dikkatli ve güvenliğine düşkün
	Kanaatkâr	Bireyci	Yeşile ön yargılı ama korumacı
	Kaygılı	Teknolojiyle büyüyen	Güvensiz, kimlik arayan
	Teknolojiyle ilişkisi düşük	Maceraperest	Tasarruflu para harcayan
	Gelirleri yüksek	Yeşil dostu ama rahatına düşkün	Bireysel
	Çocukları giderlere sahip	Yüksek özgüven	Gerçekçi ve pragmatik
	Dışarıda yemek yeme ve seyahat eğilimleri fazla	Para harcamada rahat	Sonuç odaklı
		Aileye bağımlı	Dengeli paylaşılan
		İyimser ve ilerici	Teknoloji düşkün
		Neden odaklı	Teknoloji düşkün
		Hepsini isteyen	Düşük bütçe ile seyahate çıkan
		Teknolojiye hakim	Sosyal etkinlik gereksinimleri oldukça fazla
	Genellikle iki gelire sahip		
	Seyahate fazla eğilimli		

Kaynak: (Akten, 2016; Serçek ve Serçek, 2016; Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017)

Seyahat Motivasyonu

Tarih boyunca insanlar çeşitli nedenlerle seyahat etmek durumunda kalmışlardır. Her dönemde insanları seyahate yönelten farklı nedenler var olagelmıştır. Seyahat motivasyonu olarak da açıklanan bu nedenler iş, tatil, sağlık, rahatlama, dinlenme, arkadaş ziyareti, eğitim, yenilik arama, kendini ger-

çekiştirme, macera arama, eğlence, kültürel deneyim gibi farklı motivasyonlar olabilmektedir.

Seyahat motivasyonu turistlerin destinasyon tercihinde önemli rol oynar (Baloglu ve Uysal, 1996). Turizm alanında çalışan pek çok araştırmacının seyahat motivasyonları konusunda cevap aradıkları önemli sorulardan biri "turist neden seyahat eder" sorusu olmuştur (Cohen, 1972; Jang ve Cai, 2002). Turizmde seyahat motivasyonu konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde yaygın olarak itici (push) ve çekici (pull) seyahat motivasyon teorisi genel kabul görmektedir (Chon, 1989). Crompton, (1979) ve Dann, (1981) ortaya koydukları itici ve çekici faktörler yaklaşımına göre bireyin seyahat etmesinde itici ve çekici motivasyon olarak ifade edilen temel motivasyon faktörleri belirleyici olmaktadır. Buna göre bireyleri seyahate yönlüten itici faktörler ile seyahat edecekleri destinasyonda çekici faktörler bulunur. Kişi bu itici ve çekici faktörlere göre seyahate yönelir. Çekici faktörler destinasyona ilişkin özellikleri, doğal ve kültürel varlıkları, destinasyonun niteliklerini ifade eden dışsal faktörleri ifade ederken; itici faktörler ise kişiyi seyahate yönlüten, bulunduğu yerden ayrılmasını tetikleyecek daha çok içsel ve psikolojik etmenleri ifade etmektedir.

Bireylerin tatil anlayışlarında, seyahat yeri seçiminde, yeme içme tercihinde ve eğlence anlayışında meydana gelen değişiklikler ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Kotler, Bowen ve Makens, 1999). Dolayısıyla bu farklılıkların göz önünde bulundurulması ve buna uygun pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi hem pazarlamacılar açısından hem de tüketiciler açısından pek çok fayda sağlamaktadır. Bu nedenle bireylerin kuşaklara göre seyahat motivasyonlarının ve seyahat tercihlerinin incelenmesi oldukça önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın temel amacı X, Y ve Z kuşaklarının seyahat motivasyonlarının farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada kullanılan seyahat motivasyonları ölçeği için Jang ve Cai (2002) ile İbiş ve Batman (2018) çalışmalarından faydalanılmıştır. Kolayda örnekleme tekniği ile elde edilen verilere frekans analizi, t-testi ve ANOVA testleri uygulanmıştır. Araştırma evrenini tüm X, Y ve Z kuşakları oluşturmaktadır. Örneklemini ise İstanbul ilinde yaşayan tüketiciler oluşturmaktadır. İstan-

bul ilinden gönüllü katılımcılar ile anket yapılmıştır. Anketlerin bir kısmı elden dağıtılan formlar aracılığı ile bir kısmı ise internet ortamında doldurulmuştur. Araştırma kapsamında doldurtulan 566 adet anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırma makalelerinde, buraya yöntem kısmı eklenmeli ve yöntemden sonra varsa, alt başlıklara (ikinci, üçüncü düzey başlıklar) yer verilmelidir.

Bulgular

Araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	n	%
Kadın	309	54,6
Erkek	257	45,4
Medeni Durum		
Evli	184	32,5
Bekâr	382	67,5
Gelir Durumu		
0-1000	197	34,8
1001-2000	62	11,0
2001-3000	83	14,7
3001-4000	93	16,4
4000 ve üzeri	131	23,1
Ortalama Konaklama		
1-3 Gece	209	36,9
4-6 Gece	197	34,8
6 Gece ve üzeri	160	28,3
Yaş (Kuşak)	n	%
X	165	29,2
Y	196	34,6
Z	205	36,2
Eğitim Durumu		
İlköğretim	204	36,0
Lise	48	8,5
Ön lisans	47	8,3
Lisans	157	27,7
Lisansüstü	110	19,4
Ortalama Harcama		
0-1000	225	39,8
1001-2000	101	17,8
2001-3000	133	23,5
3001 ve üzeri	107	18,9

Buna göre katılımcıların %54,6'sı kadın, %45,4'ünün erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kuşaklara göre katılımcı sayılarına bakıldığında %29,2'sinin X kuşağı, %34,6'sının Y kuşağı, %36,2'sinin Z kuşağından oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu bekârlardan oluşurken; gelir durumu 0 ile 1000 TL arasında olanlar %34,8 ile çoğunluğu oluşturmuştur. Katılımcıların seyahatleri esnasında ortalama konaklama süreleri, ortalama harcama tutarları ve eğitim durumları da Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Kuşakların Dağılımı

Cinsiyet		X	Y	Z	Toplam	
Kadın	f		87	94	128	309
	%	15,4	16,6	22,6	54,6	
Erkek	f		78	102	77	257
	%	13,8	18,0	13,6	45,4	
Toplam	f		165	196	205	566
	%	29,2	34,6	36,2	100,0	

Araştırma kapsamında katılımcıların kuşaklara göre cinsiyeti frekans ve yüzde olarak Tablo 3'te verilmiştir. Kadınların %15'i X, %16'sı Y, %22'si Z kuşağını oluşturmaktadır. Erkeklerin ise %13'ü X, %18'i Y, %13'ü Z kuşağını oluşturmaktadır.

Tablo 4. Kuşakların Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Gelir Durumu		X	Y	Z	Toplam	
0-1000	f		18	49	130	197
	%	3,2	8,7	23,0	34,8	
1001-2000	f		3	23	36	62
	%	0,5	4,1	6,4	11,0	
2001-3000	f		21	42	20	83
	%	3,7	7,4	3,5	14,7	
30001-4000	f	42	40	11	93	
	%	7,4	7,1	1,9	16,4	
4000 ve üzeri	f		81	42	8	131
	%	14,3	7,4	1,4	23,1	
Toplam	f		165	196	205	566
	%	29,2	34,6	36,2	100,0	

Tablo 4'te kuşakların gelir durumuna göre dağılımı verilmiştir. X kuşağının gelir durumu incelendiğinde en büyük çoğunluğu %14 ile 4000 TL ve üzeri grubu oluşturmuştur. Y kuşağında en büyük oran %8 ile 0-1000 TL grubudur. Z kuşağının gelir durumu incelendiğinde ise en büyük oranı %23

ile yine 0-1000 grubu oluşturmuştur. Buna göre gelir durumu en yüksek kuşak X kuşağı, en düşük ise Z kuşağıdır.

Tablo 5. Kuşakların Ortalama Konaklama Sürelerine Göre Dağılımı

Ortalama Konaklama		X	Y	Z	Toplam	
1-3 Gece	f		36	80	93	209
	%	6,4	14,1	16,4	36,9	
4-6 Gece	f		81	79	37	197
	%	14,3	14,0	6,5	34,8	
6 Gece ve üzeri	f		48	37	75	160
	%	8,5	6,5	13,3	28,3	
Toplam	f		165	196	205	566
	%	29,2	34,6	36,2	100,0	

Tablo 5'te kuşakların seyahatlerinde ortalama konaklama sürelerine göre dağılımları verilmiştir. Buna göre X kuşağının çoğunluğu (%14) 4 ile 6 gece arası konaklamaktadır. Y kuşağının ise %14'ü 1-3 gece arası, %14'ü de 4-6 gece arası konaklama yaptıkları görülmektedir. Z kuşağında ise en yüksek oran %36 ile 1-3 gece arasındadır.

Tablo 6. Kuşakların Ortalama Harcama Tutarlarına Göre Dağılımı

Ortalama Harcama		X	Y	Z	Toplam	
0-1000	f		27	54	144	225
	%	4,8	9,5	25,4	39,8	
1001-2000	f		18	55	28	101
	%	3,2	9,7	4,9	17,8	
2001-3000	f		66	48	19	133
	%	11,7	8,5	3,4	23,5	
3001 ve üzeri	f		54	39	14	107
	%	9,5	6,9	2,5	18,9	
Toplam	f		165	196	205	566
	%	29,2	34,6	36,2	100,0	

Tablo 6'da kuşakların seyahatleri esnasında ortalama harcama tutarları verilmiştir. En yüksek harcama oranının X kuşağında 2001-3000 grubunda %11 olduğu görülmüştür. Yine 3001 ve üzeri harcamada en yüksek oranı X kuşağı oluşturmuştur (%9). Z kuşağının ise en yüksek oranı %25 ile 0-1000 grubu oluşturmuştur. Buradan çıkan sonuca göre en fazla ortalama harcamayı yapan X kuşağıdır.

Tablo 7. İtici Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Boyutları					Faktör Yüğü
	Aç. Varyans	Özdeğer	Art. Ort.	Cr. Alfa	
Rahatlamak	49,503	7,425	2,097	0,912	
S14 Günlük rutin hayattan uzaklaşmak için seyahat ederim					0,812
S12 Zihinsel olarak rahatlamak için seyahat ederim					0,802
S15 Yoğun iş temposundan kaçmak için seyahat ederim					0,792
S13 Fiziksel olarak rahatlamak için seyahat ederim					0,780
S16 Sakin bir atmosferde bulunmak için seyahat ederim					0,741
Yenilik Aramak	10,097	1,514	2,427	0,853	
S9 Yeni şeyler öğrenmek için seyahat ederim					0,758
S10 Bilgimi arttırmak için seyahat ederim					0,738
S11 Yeni insanlar tanımak için seyahat ederim					0,736
S8 Yeni tatlar denemek için seyahat ederim					0,698
Keşif	8,484	1,273	2,525	0,875	
S21 Cesur ve maceracı olmak için seyahat ederim					0,893
S22 Heyecan verici deneyimler yaşamak için seyahat ederim					0,828
S20 Kendimi yeniden keşfetmek için seyahat ederim					0,682
Yakınlar Akrabalar ile Olmak	6,523	1,026	2,252	0,744	
S23 Akrabalarımı ziyaret etmek için seyahat ederim					0,881
S26 Ailem ile birlikte iyi vakit geçirmek için seyahat ederim					0,773
S25 Arkadaşlarım ile birlikte iyi vakit geçirmek için seyahat ederim					0,554

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi: Açıklanan Toplam Varyans: % 74,707; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: 0,906; Bartlett's Küresellik Testi: $p < 0,001$; Ki-Kare: 5620,149; Sig. ,000; df:105; Cronbach's Alpha: 0,923

Tablo 7'de itici seyahat motivasyonlarına ilişkin faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre itici seyahat motivasyonlarının dört boyuttan oluştuğu görülmektedir. İtici seyahat motivasyonları faktör analizinde açıklanan toplam varyans %74, KMO 0,906 ve Cronbach's Alpha 0,923 olarak hesaplanmıştır. Tabloda her boyut için açıklanan varyans, özdeğer, her boyutun aritmetik ortalaması, güvenilirlik ve faktör yükü değerleri verilmiştir.

Tablo 8. Çekici Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Boyutları					Faktör Yüğü
	Aç. Varyans	Özdeğer	Art. Ort.	Cr. Alfa	
Doğal ve Kültürel Olanaklar	42,618	9,376	2,059	0,905	
S29 Kültürel varlıkların olması					0,806
S30 Doğal manzaraların olması					0,777
S32 Bozulmamış ve kirlenmemiş çevrenin olması					0,767
S31 Elverişli iklimin olması					0,765
S28 Arkeolojik yerlerin olması					0,716
S27 Doğal park ve ormanların olması					0,635
Kalite ve Güven	11,289	2,484	1,845	0,968	
S44 Kaliteli konaklama imkânları olması					0,869
S43 Kaliteli yeme içme olanakları olması					0,862
S42 Güvenilir bir yer olması					0,861
S41 Standart hijyen ve temizlik koşulları olması					0,845
Fiyat ve Uygunluk	10,100	2,222	3,213	0,969	
S38 Ulaşım olanaklarının uygunluğu					0,920
S39 Konaklama imkânlarının çeşitliliği					0,913
S37 Uygun fiyata konaklama imkânlarının bulunması					0,905
S40 Ödemiş olduğum paranın karşılığını alabilme					0,897
Alışveriş Olanakları	8,782	1,932	2,810	0,882	
S45 Alışveriş merkezlerinin bulunması					0,896
S47 Marka ürünlerin bulunması					0,872
S46 Alışveriş olanaklarının fazla olması					0,845
S48 Yaşadığım yerden daha ucuza alışveriş imkanı olması					0,662
Etkinlikler	5,253	1,156	2,742	0,789	
S36 Rekreasyonel faaliyetlere katılmak					0,822
S34 Kongre, toplantı ve etkinliklere katılmak					0,760
S35 Yerel festivallere katılmak					0,705
S33 Sportif faaliyetlere katılmak					0,556

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi: Açıklanan Toplam Varyans: % 78,043; Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: 0,907; Bartlett's Küresellik Testi: $p < 0,001$; Ki-Kare: 11807,295; Sig. ,000; df:231; Cronbach's Alpha: 0,806

Tablo 8'de çekici seyahat motivasyonlarına ilişkin faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Toplam açıklanan varyans %78, KMO değeri 0,907 ve Cronbach's Alpha 0,806 olarak belirlenmiştir.

Tablo 9. Seyahat Motivasyonlarının Kuşaklara Göre Farklılığı ANOVA Analizi

Seyahat Motivasyonu Boyutları	Kuşak	N	A.O	F	Sig	Anlamlı Fark
Rahatlamak (IF)	X	165	1.810	54.778	0.000	X<Z Y<Z
	Y	196	1.729			
	Z	205	2.678			
Yenilik Aramak (IF)	X	165	2.354	10.307	0.000	Y<Z
	Y	196	2.220			
	Z	205	2.681			
Keşif (IF)	X	165	2.551	5.232	0.006	Y<Z
	Y	196	2.323			
	Z	205	2.697			
Yakınlar, Akrabalar ile Olmak (IF)	X	165	2.266	1.261	0.284	Yok
	Y	196	2.328			
	Z	205	2.167			
Doğal ve Kültürel Olanaklar (CF)	X	165	1.857	10.696	0.000	X<Z Y<Z
	Y	196	1.970			
	Z	205	2.307			
Kalite ve Güven (CF)	X	165	1.754	1.920	0.148	Yok
	Y	196	1.785			
	Z	205	1.974			
Fiyat ve Uygunluk (CF)	X	165	3.600	9.129	0.000	X>Z
	Y	196	3.177			
	Z	205	2.936			
Alışveriş Olanakları (CF)	X	165	2.859	15.564	0.000	X>Z Y>Z
	Y	196	3.103			
	Z	205	2.489			
Etkinlikler (CF)	X	165	2.522	6.425	0.002	X<Y X<Z
	Y	196	2.815			
	Z	205	2.850			

Tablo 9’da itici ve çekici seyahat motivasyonlarının kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacı ile yapılan ANOVA analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre; itici seyahat motivasyonlarından yakınlar akrabalar ile birlikte olmak boyutu ile çekici seyahat motivasyonlarından kalite ve güven boyutunda kuşaklara göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

İtici seyahat motivasyon boyutlarından rahatlamak boyutunda kuşaklar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın X ile Z ve Y ile Z kuşakları arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Z kuşağının hem X kuşağına göre hem de Y kuşağına göre daha fazla rahatlama amaçlı seyahat ettiği söylenebilir.

Yenilik arama boyutunda anlamlı farklılık Y ile Z kuşakları arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Z kuşağının Y kuşağına göre daha fazla

yenilik arama amaçlı seyahat etmektedir yorumu yapılabilir. Benzer şekilde keşif boyutunda da Z kuşağı Y kuşağına göre daha fazla keşif amaçlı seyahat etmektedir.

Çekici motivasyonlara bakıldığında doğal ve kültürel olanaklar boyutunda X ile Z ve Y ile Z kuşakları arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür. Z kuşağı hem X kuşağına göre hem de Y kuşağına göre daha fazla doğal ve kültürel olanakları olan yerleri tercih etmektedir.

Fiyat ve uygunluk boyutunda ise anlamlı farklılık X ile Z kuşakları arasında görülmüştür. Bu da X kuşağının fiyat ve uygunluğu Z kuşağına göre daha fazla önemseydiğini göstermiştir. Alışveriş olanakları boyutunda anlamlı farklılık X ile Z ve Y ile Z kuşakları arasında görülmüştür. X ve Y kuşaklarının Z kuşağına göre alışveriş olanaklarını önemsedikleri anlaşılmaktadır. Son olarak etkinlikler boyutu incelendiğinde anlamlı farklılık X ile Y ve X ile Z kuşakları arasında olduğu görülmüştür. Bu da Y ve Z kuşaklarının X kuşağına göre seyahat edilen yerlerde etkinliklerin olmasını önemstediklerini göstermiştir.

Tablo 10. Seyahat Motivasyon Faktörlerinin Kuşaklara Göre Dağılımı

Faktörler	X Kuşağı		Y Kuşağı		Z Kuşağı	
	A.O	S.S.	A.O	S.S.	A.O	S.S.
Rahatlamak (IF)	1.810	0.942	1.729	0.986	2.678	1.051
Yenilik Aramak (IF)	2.354	1.127	2.220	0.896	2.681	1.106
Keşif (IF)	2.551	1.272	2.323	1.068	2.697	1.164
Yakınlar Akrabalar ile Olmak (IF)	2.266	1.093	2.328	0.991	2.167	0.992
Doğal ve Kültürel Olanaklar (CF)	1.857	0.971	1.970	0.868	2.307	1.102
Kalite ve Güven (CF)	1.754	1.235	1.785	1.120	1.974	1.226
Fiyat ve Uygunluk (CF)	3.600	1.506	3.177	1.584	2.936	1.384
Alışveriş Olanakları (CF)	2.859	1.158	3.103	1.141	2.489	1.038
Etkinlikler (CF)	2.522	1.051	2.815	0.883	2.850	0.898

Tablo 10'da seyahat motivasyonları boyutlarının kuşaklara göre aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Aritmetik ortalamalara bakıldığında; Z kuşağının rahatlamak, yenilik aramak, keşif, doğal ve kültürel olanaklar, kalite ve güven ile etkinlikler boyutlarına yüksek katılım sağladıkları görülmüştür. Y kuşağının yüksek katılım gösterdiği boyutlar, yakınlar, akrabalar ile birlikte olmak ve alışveriş olanaklarıdır. X kuşağının en yüksek katılım gösterdiği boyut ise fiyat ve uygunluk olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Kuşak konusu ile ilgili literatür incelendiğinde kuşaklara yönelik farklı açılardan ele alınmış pek çok çalışmanın yapıldığını görmek mümkündür. Mücevher ve Erdem (2018) X kuşağı akademisyenler ile Y kuşağı öğrencilerinin birbirlerine karşı algılarını inceleyen çalışma yapmıştır. Taşova (2019) X ve Y kuşaklarının bireysel değerleri, iş değerleri ve motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada bireysel değerler motivasyon ile örgütsel bağlılık alt boyutlarda anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Kavalcı (2015) yaptığı çalışma sonucuna göre Y ve Z kuşaklarının öğrenme stilleri ve satın alma tarzları arasında farklılık olduğunu saptamıştır. Akten (2016) yaptığı araştırmada Y ve Z kuşaklarının turizmi sosyo-kültürel ve çevresel boyutları açısından farklı algıladıkları, Y kuşağının Z kuşağına kıyasla yaş ve tecrübe olarak turizm algısının daha fazla olduğu kanısına varmıştır. Serçek ve Serçek (2017), X, Y ve Z kuşaklarındaki turistlerin destinasyon imaj algılarının karşılaştırılmasına yönelik yaptıkları araştırma sonuçlarında; destinasyon imajının katılımcıların buldukları kuşak gruplarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada ise konu turizmde seyahat motivasyonu açısından ele alınmış, seyahat motivasyonlarının kuşaklara göre farklılıkları incelenmiş ve bulgulardan yola çıkarak bazı çıkarımlar elde edilmiştir. Yaş faktörünün önemli bir pazar bölümlendirme kriteri olarak kabul gördüğü düşünüldüğünde bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bulgular, seyahat pazarlamasına yönelik önemli ipuçları vermektedir.

Birbirine yakın oranlarda X, Y ve Z kuşaklarından katılımcıların dâhil edildiği bu çalışmada kuşakların seyahat motivasyonlarına ilişkin bazı önemli bulgular elde edilmiştir. Araştırma sonuçları X kuşağının gelir durumlarının Y ve Z kuşaklarına göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kuşakların ortalama harcama tutarlarına bakıldığında ise en fazla harcamayı X kuşağının, en düşük harcamayı ise Z kuşağının yaptığı görülmüştür. Bu sonuçlar X kuşağının ileri yaşta, meslek sahibi olması nedeni ve belli bir gelir düzeyine sahip olması ile açıklanabilir. Genç nüfustan oluşan Z kuşağının ise iş ve meslek hayatına yeni dâhil olacak olması ve henüz gelir durumunun kısıtlı olması kuşağın, harcama düzeylerinin de düşük görünmesine neden olmaktadır.

Katılımcıların itici seyahat motivasyonları 4 boyuttan, çekici seyahat motivasyonları ise 3 boyuttan oluşmuştur. Boyutların kuşaklara göre bazı farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. Burada öne çıkan bulgu Z kuşağının daha fazla rahatlama, yenilik arama, keşif amaçlı seyahat etme isteğinde olmasıdır. Bir diğer önemli sonuç Z kuşağının hem X hem de Y kuşağına göre daha fazla doğal ve kültürel olanaklardan faydalanma eğilimi göstermesidir. Ayrıca X ve Y kuşaklarının Z kuşağına göre alışveriş olanaklarını daha fazla önemsedikleri anlaşılmıştır.

Kuşaklar, en yüksek katılım gösterdikleri seyahat motivasyonları açısından değerlendirildiğinde X kuşağının fiyat ve uygunluğu önemsedığı; Y kuşağının yakınlar, akrabalar ile birlikte olmayı ve alışveriş olanaklarını önemsedığı; Z kuşağının ise rahatlama, yenilik arama, keşif, doğal ve kültürel olanaklar, kalite ve güven ile etkinlik olanaklarını önemsedığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla yapılacak pazarlama faaliyetlerinde potansiyel müşterilerin kuşaklara göre sınıflandırılması ve ardından her kuşağın öne çıkan ilgi ve beklentileri doğrultusunda ürün ve hizmet tasarımına gidilmesi hem işletmeler için hem de müşteriler için büyük fayda sağlayacaktır. Gelecekte Z kuşağının en büyük potansiyel turist grubunda yer alacağı düşünüldüğünde turistik ürün ve hizmetlerin Z kuşağının ilgi ve beklentilerine uygun olarak tasarlanması son derece önemli olacaktır. Yine özellikle Z kuşağına yönelik yapılacak araştırmalar hem literatür hem de sektör açısından önem taşıyacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

A Study on Investigation of Differences of Travel Motivations According to X, Y and Z Generations

Serdar Çöp -Salim İbiş -Özgür Kızıldemir
İstanbul Gelişim University, İstanbul Galata University

The aim of this research; To examine whether the travel motivations of the X, Y and Z generations differ. In line with this purpose, 566 people, including participants from all generations, were reached with the convenience sampling technique and filled out a questionnaire about their travel motivation. The data obtained were analyzed by quantitative analysis techniques. As a result of the analysis, it was seen that travel motivations, which consist of seven dimensions, differ according to generations.

Considering the X, Y and Z generations as today's tourist profile, it is necessary to know their general characteristics, to understand the preferences of travel, accommodation, eating and drinking, and to create products and services accordingly. In this study, it was aimed to determine the travel motivations of generations and to examine the differences of travel motivations according to generations. The findings resulting from the analysis made with the data obtained were explained. It is thought that the results of the study will contribute to both the tourism literature and tourism marketers.

Changes in social, economic and technological areas in the society have an effect on many issues such as people's value judgments, attitudes, behavior styles and lifestyles. Increasing competition conditions make it necessary to examine in-depth consumer behavior and make special researches on the preferences of consumers obligatory (Kotler and Armstrong, 2004). Factors such as globalization, social change, and widespread use of technology have significant effects on people's lifestyle, wishes and expectations. Tourism preferences are also affected by these factors. One of the methods used in the creation of market segments for tourists in the tourism industry is the method of market segmentation according to generations. Considering that each generation has different wishes, desires and expectations and this af-

fects the purchasing behaviors, such segmentation provides many advantages to the marketing field (Serçek and Serçek, 2017).

German sociologist Karl Mannheim was the first to use the concept of generation in his scientific studies (Mücevher and Erdem, 2018). Karl Mannheim, in his systematic and comprehensive study on generations, defined generations as a community of people who share common habits and common culture and share these values (Taş, Demirdöğmez and Küçükoğlu, 2017). It is stated that individuals belonging to the same generation have similar characteristics in their perceptions, attitudes, communication styles, preferences, expectations, decision-making processes and purchasing decisions (Akten, 2016). There are different studies in the literature on the classification of generations. The classification to be dealt with in this study is the classification according to the widely accepted birth years. These generations according to the year they were born; It was defined as "Generation X" between 1965-1979, "Generation Y" between 1980-1999, and "Generation Z" between 2000 and later (Green, 2006; Taş, Hor and Keats, 2008; Harpaz and Snir, 2014; Demirdöğmez and Küçükoğlu, 2017).

Travel motivation plays an important role in tourists' choice of destination (Baloglu and Uysal, 1996). One of the important questions that many researchers working in the field of tourism have sought answers to about their travel motivations has been the question "why does a tourist travel?" (Cohen, 1972; Jang & Cai, 2002). When the studies on travel motivation in tourism are examined, the push and pull travel motivation theory is widely accepted (Chon, 1989). Crompton, (1979) and Dann (1981), according to the push and pull factors approach, the basic motivation factors, which are expressed as driving and attractive motivation, are determinant in the individual's travel.

The main purpose of the study is to reveal whether the travel motivations of the X, Y and Z generations differ. For this purpose, the studies of Jang and Cai (2002), İbiş and Batman (2018) were used for the travel motivation scale used in the study. Frequency analysis, t-test and ANOVA tests were applied to the data obtained by convenience sampling technique.

According to the results of the factor analysis related to travel motivations, it is seen that driving travel motivations consist of four dimensions. The total variance explained in the driving travel motivations factor analysis was calculated as 74%, KMO 0.906 and Cronbach's Alpha 0.923. Table 8

contains the factor analysis results regarding attractive travel motivations. The total explained variance was 78%, KMO value was 0.907 and Cronbach's Alpha was 0.806. Table 9 contains the results of ANOVA analysis to test whether the driving and attractive travel motivations differ according to generations. According to this; It was observed that there was no significant difference between generations in terms of being with relatives, relatives, which are impulsive travel motivations, and quality and trust, from attractive travel motivations.

In Table 10, arithmetic averages and standard deviations of the dimensions of travel motivation according to generations are given. Looking at the arithmetic means; It has been observed that the generation Z has high participation in the dimensions of activities with relaxation, seeking innovation, exploration, natural and cultural opportunities, quality and trust. The dimensions in which the generation Y has a high participation are relatives, being with relatives and shopping opportunities. The dimension with the highest participation of the X generation is price and availability.

In this study, in which participants from the X, Y and Z generations were included in close proportions, some important findings were obtained regarding the travel motivations of the generations. The research results showed that the income status of the X generation is higher than the Y and Z generations. When the average expenditure amounts of the generations are examined, it is seen that the X generation has the highest expenditure and the Z generation has the lowest. These results can be explained by the fact that the generation X is old, has a profession and has a certain income level. The fact that the generation Z, which consists of young population, will be newly included in business and professional life and the income situation is limited yet causes the spending levels of the generation to appear low.

Kaynakça / References

- Akten, M. (2016). *Y ve Z kuşaklarının turizm algıları ve konaklama işletmelerinden beklentileri*. Yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. DSpace@Balıkesir Kurumsal Akademik Arşiv Sistemi. Balıkesir.
- Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.

- Baloglu, S., Uysal, M. (1996). Market segments of push and pull motivations: a Canonical correlation approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 32-38.
- Birdir, S. S., Toksöz, D., ve Birdir, K. (2019). Yeşil yıldız uygulamaları: Y kuşağı örneği. *Journal of Tourism Theory and Research*, 5(2), 123-133.
- Biztatar, H. (2017). *Olumsuz elektronik ağızdan ağıza pazarlama iletişimine etki eden faktörler: Z kuşağı tüketicilerinin görüşlerini belirlemeye yönelik bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. DSpace@ÇAĞ Kurumsal Akademik Arşiv Sistemi. Mersin.
- Chen, H. (2010). Advertising and generational identity: A theoretical model. *American Academy of Advertising Conference Proceedings*, 132-140.
- Chon, K. S. (1989). Understanding Recreational traveler's motivation, attitude and satisfaction. *Tourism Review*, 44(1), 3-7.
- Cohen, E. (1972). Towards sociology of international tourism. *Social Research*, 23(2), 221-232.
- Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408-424.
- Dann, G. (1981). Tourist motivation an appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219.
- Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E., ve Atan, Ö. (2015). Kuşakların yönetim politikası beklentilerinin araştırılması. *Journal of Business Research Turk*, 7(1), 186-204.
- Green, B. (2006). *Marketing to leading-edge baby boomers: Perceptions, principles, practices, predictions*. New York, ABD: Paramount Market Publishing.
- Harpaz, I., Snir, R. (2014). *Heavy work investment: Its nature, sources, outcomes, and future directions*. New York, ABD: Routledge Publishing.
- Hor, J., ve Keats, L. (2008). *Finders keepers: How to attract and retain great employees*. United States: Aspen Publishers, Inc.
- İbiş, S., ve Batman, O. (2018). Türkiye'ye gelen Çinli turistlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 455-475.
- Jang, S., ve Cai, L. (2002). Travel motivations and destination choice: A study of British outbound market. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 13(3), 111-133.
- Kavalcı, K. (2015). *Tüketici karar verme tarzları ve öğrenme stillerinin Y ve Z kuşakları açısından karşılaştırılması üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

- Kavalcı, K., ve Ünal, S. (2016). Y ve Z kuşaklarının öğrenme stilleri ve tüketici karar verme tarzları açısından karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1033-1050.
- Kotler, P., ve Armstrong, G. (2004). *Principles of marketing*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kotler, P., Bowen, J. T., Makens, J., ve Baloglu, S. (1999). *Marketing for hospitality and tourism*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kurtoğlu, R., Sönmez, A. T., ve Temiz, S. (2016). Tüketicilerin yaş kuşaklarına göre wom hakkındaki değerlendirmeleri. *Eurasian Business & Economics Journal*, 2(2), 416-430.
- Kyles, D. (2005). Managing your multigenerational workforce. *Strategic Finance*, 87(6), 52-55.
- Mücevher, M. H., ve Erdem, R. (2018). X kuşağı akademisyenler ile Y Kuşağı öğrencilerin birbirlerine karşı algıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), 60-74.
- Okumuş, B. E. (2016). *Kuşak farkı özelliklerine göre şekillenen ofis iç mekan tasarımı kriterlerinin irdelenmesi - Y ve Z kuşağı üzerine araştırma ve model önerisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Serçek, G. Ö., ve Serçek, S. (2017). X, Y ve Z kuşaklarındaki turistlerin destinasyon imaj algılarının karşılaştırılması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1), 6-19.
- Singh, A. (2014). Challenges and issues of generation Z. *Journal of Business and Management*, 16(7), 59-63.
- Sönmez, F. (2016). *Sosyal medyanın Z kuşağı tüketicilerinin satın alma davranışları üzerindeki etkisi*. Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa
- Taş, H., Demirdöğmez, M., ve Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Taşova, M. (2019). *X ve Y nesillerinin motivasyon faktörleri, bireysel ve iş değerlerinin örgütsel bağlılıklarına etkisi*. Doktora tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK. (t.y). *Türkçe sözlük*. 26 Aralık 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

öp, S., İbiş S. ve Kızıldemir, Ö. (2020). Seyahat motivasyonlarının X, Y ve Z kuşaklarına göre farklılıklarının incelenmesi üzerine bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2528-2550. DOI: 10.26466/opus.693787

Yaşlılık Deneyimi ve Kesişimsellik: İstanbul Örneği

DOI: 10.26466/opus.693033

*

Berfin Varışlı *

* Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul/Türkiye
E-Posta: berfinvarisli@maltepe.edu.tr ORCID: [0000-0001-5051-9546](https://orcid.org/0000-0001-5051-9546)

Öz

Bu çalışma kentleşme ve yaşlılık kesişimselliğinden yola çıkarak İstanbul'un Sancaktepe ve Şişli ilçelerinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşlılık deneyimlerinin farklılaşmasını konu almaktadır. Gelir ve kentleşme seviyesi, göç öyküsü ve demografik yapı bakımından birbirinden oldukça farklı iki ilçenin yaş almış bireyleri aynı zamanda ve aynı kentte iki farklı yaşlılık deneyiminin de özneleri olmaktadır. Yaşın ilerlemesi ile birlikte yıllar boyunca kazanılan deneyimler bireylerin yaşamlarında önemli etkiler yaratmaktadır. Kesişimsellik prensibi ile yapılan araştırmalar, tüm bu deneyimlerin bireylerin kişisel özellikleri de göz önüne alındığında önce birbiriyle, sonrasında topyekün etkileşimini anlamak için faydalı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Niteliksel araştırma yönteminin uygulandığı saha araştırmasında Sancaktepe ve Şişli ilçelerinde belirli aralıklarla gerçekteştirilen 45 derinlemesine görüşme ve bu görüşmelerden elde edilen bulgular, sosyo-ekonomik statü, geleneksellik ve yalnızlık kavramları temelinde kategorize edilmiştir. Sonuçlar geleneksellik ve modernitenin yaşlı bireyin yaşamında ne denli önemli olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Yaşlılık deneyiminin toplumsal yapı, habitus ve aile ilişkileri ile yakından ilişkili olduğu da ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık deneyimi, kentleşme, yalnızlık, kesişimsellik

Old Age Experience and Intersectionality: Istanbul Example

*

Abstract

This study is about the differentiation of old age experiences of individuals, who are over 65 years, living in Şişli and Sancaktepe districts of Istanbul by departing from the intersectionality of urbanisation and old age. Elderly individuals of two districts that are quite different from each other in terms of income and urbanization level, migration history and demographic structure are also subjects of two different aging experiences in the same city. Years of experience with the advancement of age have significant effects on individuals' lives. The researches carried out with the intersectionality principle reveal a useful perspective to understand the interaction of all these experiences with each other and then the overall interaction. In the field research where qualitative research method was applied, 45 in-depth interviews were conducted in Sancaktepe and Şişli periodically and the findings were categorized on socio-economic status, traditionality and loneliness concepts. The results indicate how important traditionality and modernity are in the life of the elderly. It is also revealed that the old age experience is closely related to social structure, habitus and family relations.

Keywords: *Ageing experience, urbanism, loneliness, intersectionality*

Giriş

Geleneksellik ve modernite arasında sosyal, siyasal ve kültürel olarak konumlanan Türkiye’de yaşlı nüfusun kamusal alanda daha çok var olması, toplumun yaşlıya bakış açısını şekillendirmiş; yaşlının başta ailesi, yakın çevresi, toplumsal gruplarla ve toplumun geneliyle etkileşimini anlamak için özellikle son yıllarda artan oranda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyada 60 yaş üstü nüfus 2017 yılında 962 milyon iken, 2050 yılında bu rakamın ikiye katlanarak 2.1 milyar olması beklenmektedir (UN-WPA, 2017). Türkiye nüfusu da bu küresel demografik değişime paralel olarak yaşlanmaktadır. 2018 yılı itibariyle ülkemizde 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı % 8.8 iken bu oranın 2023’te %10.2, 2030’da %12.9, 2060’ta ise %22.6’ya ulaşılacağı ön görülmektedir (TÜİK, 2018). Bu hızlı değişime ayak uydurmak için Türkiye’de yerel ve ulusal politikaların şekillendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde, kalkınma stratejileri içerisinde yaşlılık konusu genellikle emeklilik ve yaşlı nüfusun sağlığı bağlamında değerlendirilirken, yaşlılık ve göç, yaşlı istihdamı, yaşlı hakları gibi konuları başta sosyolojinin olmak üzere, psikoloji, felsefe, ekonomi, politika gibi pek çok bilim dalından bilim insanlarının çalıştıkları konular arasında yerini almaya başlamıştır. Bu çalışma 15 milyonu aşan nüfusuyla Türkiye’nin nüfus yoğunluğu en yüksek kenti olan İstanbul’da yaşayan yaşlıların yaşlılık deneyimlerini kesişimsellik temelinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.¹ Bu amaca ulaşmak için 2015-2017 yılları arasında, İstanbul’un demografik olarak karşılaştırmaya uygun, farklı modernleşme, kentleşme, göç süreçlerini yaşamış iki ilçesi olan Şişli ve Sancaktepe’de 45 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde cinsiyet, göç deneyimi, dünya görüşü, aile yapısı, sosyo-ekonomik statüsü, medeni durum gibi etkenlerin kesişimselliği araştırılarak İstanbul’daki değişen yaşlılık deneyimleri ele alınmaktadır.

Yaşlılık Deneyimi ve Kesişimsellik Paradigması

Bireyi tek bir özelliğiyle değil, birden fazla özelliğinin birbiriyle ortaya koyduğu ilişkiyi analiz etmek için ilk kez 1991 yılında ABD’li hukukçu Kimberlé

¹ Bu çalışma, yazarın 2017 yılında Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji A.B.D’inde tamamladığı “Katmerli Ayrımcılık: 65 Yaş Üstü Kişilerle Yapılan Niteliksel Araştırma, İstanbul, Sancaktepe ve Şişli, 2015-2016” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinin kimi bulgularından derlenmiştir.

Crenshaw tarafından ortaya atılan keşişimsellik paradigması, yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir seviyesi gibi özelliklerin birbiriyle etkileşimini ifade eder. Dolayısıyla, bireyin ya da toplumun yaşlılık sürecinin bireysel ve toplumsal dinamiklerini anlamak için keşişimsellik paradigmasını kullanmak tercih edilebilir. Bireyin yaşam biçimi, tercihleri, mekân seçimi ve kullanımı, toplumun diğer bireyleri ile ilişkilerini ifade eden ve hangi yaşta olursa olsun o yaşın, dönemin hayata ilişkin ana hatlarını ortaya koyan *yaşam aranjmanlarını* anlayabilmek için keşişimsel bir bakış açısına ihtiyaç vardır.

Yaşam aranjmanı kavramı ise yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumu, medeni durumu gibi etkenlerin ilişkiselliğidir (Kalaycıoğlu ve ark., 2003, s.15). Dolayısıyla bu kavramların ilişkiselliği ve/veya keşişimselliği yaşlılıkta belki de yeniden şekillenecek olan yaşam aranjmanlarını etkilemektedir. Böylelikle keşişimsellik hem yaşlılık deneyiminin karmaşık etki alanını bireysel ve toplumsal dinamikleri açısından gözler önüne sererken yaşam aranjmanı kavramının ifade ettiği ilişkiselliği de içerir. Bourdieu'nün (1997) habitus kavramı da gerek yaşam aranjmanları gerekse yaşam deneyimi kavramları ile ilişkiseldir. Pierre Bourdieu, habitus kavramını "bireysel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır" şeklinde açıklamıştır (Bourdieu, 2003, s.116). Dolayısıyla habitus hem bireyin kimliğini oluşturan faktörleri şekillendirir hem de bireyin ait olduğu toplumsal grubun özelliklerini barındırır. Bu nedenle habitus, bireyin tercihleri, beğenileri, etkileşimleri bağlamında yaşlılık deneyimini ve yaşam aranjmanlarını da belirler.

İstanbul'da Yaşlı Olmak

İstanbul'da, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2018 verilerine göre 65 yaş üstü nüfus 1.006,545 iken kentin nüfusu 15.067.000'dir. Dolayısıyla 65 yaş üstü nüfusun kentin toplam nüfusuna oranı 2018 yılı itibarıyla % 6.67'dir (TÜİK, 2018). Bununla birlikte, İstanbul'un, tıpkı Türkiye'nin olduğu gibi Asya ile Avrupa arasındaki "arafta" olarak betimlenebilecek coğrafi konumlarının sosyal ve kültürel pek çok yansıması bulunmaktadır. 15 milyonu aşan nüfusuyla İstanbul, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en yüksek kenti olmakla birlikte ülkemizin küçük bir modeli gibidir. İstanbul, çokkültürlü yapısı, içerdiği ekonomik ve kültürel ağlar ve bu ağlardaki bireylerin sosyo-kültürel çeşitliliği, Türkiye'nin kültürel mozağının örneğidir. Türkiye'de özellikle 1980'ler-

den sonra yaşanan toplumsal değişim, İstanbul özelinde somut biçimde analiz edilebilmektedir. Küreselleşme ve hızlı pazar ağlarının artışıyla İstanbul ayrıca farklı toplumsal grupların ortaya çıkışına da tanıklık etmiştir (Keyder, 2005, s.124).

Araştırmanın saha çalışması için Şişli ve Sancaktepe ilçelerinin seçilmesinin nedeni bu iki ilçede yaşayan bireylerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan farklı olmalarıdır. Şişli çoğunlukla orta ve üst sınıf, eğitilmiş Gayrimüslimler ve Müslümanların bir arada yaşadığı, kentli yaşam tarzının devam ettirildiği, sanayi ile işbirliği içinde olan bir ilçe iken Sancaktepe çoğunlukla alt ve orta sınıftan ve geleneksel yaşam biçimini sürdüren Sünnilerin ve Alevilerin yoğunlukla yaşadığı bir ilçedir (İTO, 2011). Şişli’de yaşayanların çoğunluğu doğma büyüme İstanbullu iken Sancaktepe’de yaşayan bireylerin çoğu ilçeye Türkiye’nin farklı bölgelerinden göç etmiştir. Kentleşme sürecini devam ettiren Sancaktepe iç göçün cazibe merkezi olan bir ilçedir. Anadolu’nun pek çok kentinden Sancaktepe’ye göç devam etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın örneklemini Sancaktepe ve Şişli’de yaşayan, yaşam biçimi, dünya görüşü ve sosyo-ekonomik statü ve eğitim durumu bakımından farklılık gösteren 65 yaş üstü İstanbullular oluşturmaktadır. Niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, 45 derinlemesine görüşme yapılmış, görüşülen kişilere kartopu tekniğiyle ulaşılmıştır. Öncelikle her iki ilçeden üçer mahalle seçilmiş ve bu mahallelerde yaşayan bireyler sosyo-ekonomik statülerine göre kategorize edilmiştir. Görüşülen kişilerin cinsiyet dağılımında da denge gözetilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar sosyo-ekonomik statü konusunda tam anlamıyla eşit dağılım olmasa da cinsiyet farklılığında dengeli dağılım yakalanmıştır.

Yaş sınıflandırmasında Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği yaş aralıkları gözetilmiş, 65-74, 75-84 ve 85 üstü yaş grupları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda, derinlemesine görüşmeler yapılan kişilerin demografik özellikleri yer almaktadır. Görüşülen kişilerin çoğunluğu genç yaşlı ve evlidir ve Sünni Müslüman’dır. İstanbul’da yaşama sürelerine bakıldığında katılımcıların çoğunun kentlileşme deneyimini içselleştirdikleri, uzun süredir İstanbul’da yaşadıkları görülmektedir. Bu ortak noktalara karşın sosyo-ekonomik

statü, eğitim durumu, gelir düzeyi gibi değişkenler görüşülen kişiler arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, araştırma sorusunu oluşturan yaşlılık deneyimi, yalnızlık ve geleneksellik temalarındaki görüş, bakış açısı ve duygu farklılıklarını ortaya koymaktadır. Niteliksel araştırma yönteminin doğası gereği araştırma bulguları araştırma yapılan yıllarda ve görüşülen kişilerin duygu ve düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografi Özellikleri

Kişisel Özellikler		Şişli (Sayı)	Sancaktepe (Sayı)
Cinsiyet	Erkek	9	15
	Kadın	11	10
Yaş	Genç Yaşlı (65-74)	12	12
	Orta Yaşlı (75-84)	7	9
	İleri Yaşlı (85 +)	1	4
Medeni Durumu	Evli	12	12
	Boşanmış	2	1
	Dul	3	11
	Hiç Evlenmemiş	3	1
Sosyo-ekonomik Statü (SES)	Üst	7	4
	Orta	8	6
	Alt	5	15
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmiyor	0	7
	İlkokuldan Terk	2	1
	İlkokul Mezunu	2	9
	Ortaokul Mezunu	1	5
	Lise Mezunu	6	2
	Yüksekokul Mezunu	9	1
Din-Etnik Köken	Rum	2	0
	Ermeni	3	0
	Alevi	0	6
	Sünni	15	19
İstanbul'da Yaşama Süresi	Doğma büyüme	14	3
	0-9 Yıl	0	4
	10-30 Yıl	1	11
	31 + Yıl	5	7
Yakınını kaybetmiş mi?	Evet	14	12
	Hayır	6	13

Bulgular

Bireyin yaşlılık deneyimi, kimliğinin yapı taşlarını oluşturan yaş, sosyo-ekonomik statü, cinsiyet, medeni durumu, kayıp öyküsü gibi pek çok özelliği ile

şekillenmektedir. Dolayısıyla sosyolojinin farklı araştırma alanlarında olduğu gibi yaşlılık da kesişimsellik bakış açısıyla irdelenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Birey yaş aldıkça kendi sosyal çevresi, alışkanlıkları da değişir. Eş zamanlı olarak ve içinde yaşadığı toplumdaki değişim de göz önüne alındığında yaşlanma deneyimi yeniden üretilirken, yaşlanma ve yaşlılık kavramları da yeni üretilen yapıyla birlikte yeniden değişir.

Birey yaş aldıkça ve içinde yaşadığı toplum değiştikçe yaşlanma deneyimi de dönüşür.

Bourdieu (1997) yaşlar arasındaki kategorizasyona karşı olduğunu, her bireyin diğerine göre yaşlı ya da genç olduğunu savunmaktadır. Ancak yine de yaşam aranjmanları göz önüne alındığında yaşam evreleri yelpazesinin her bir parçası birbirinden farklıdır. Gençlik, çocukluktan, yaşlılık gençlikten farklıdır. Ancak elbette ki bu farklılığı tetikleyen önemli etkenlerden biri de bireyin habitusudur. Habitus, bireyin beğenilerini, davranışlarını ve seçimlerini etkilediği gibi neredeyse tüm yaşamını da şekillendirmektedir. Ancak yaşlılıkta habitus kadar ve habitusla beraber, yaşanmışlıklar bir başka deyimle deneyimler de önem kazanmaktadır. Yaşlılık sürecinde de habitusun etkisi devam etmekle birlikte elde edilen deneyimlerin habitus ile kesişimi yaşlılık sürecindeki yaşam algısını da değiştirmektedir. Yaşlılık sürecini habitus ve deneyimlerin kesişimselliği açısından ele almak topyekûn etkileşimi anlamak adına faydalıdır. Deneyimlerin bireyin kişisel özellikleri ile de şekillendiği, bir kesişimsel durumun da deneyim ve kişisel özellikler arasında olduğu açıktır. Bu araştırmanın bulguları bu kavramsal çerçeveden yola çıkarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada öne çıkan bulgular, ilçelerin demografik farklılıkları ve değişim süreçleri göz önüne alındığında sosyo-ekonomik statü-yaşlılık deneyimi, geleneksel/modern ayrımı, kentleşme ve yalnızlık kavramları ekseninde analiz edilmiştir. Sosyo-ekonomik statü ve yaşlılık kesişimselliği bu çalışma için önemli görülmüştür çünkü bireyin sosyo-ekonomik statüsünün yaşam biçimi, gelecek beklentisi, sağlık, kültür sanat faaliyetleri gibi etkenlere ulaşımını yakından etkilemektedir. Bununla beraber saha çalışması için seçilen Sancaktepe ve Şişli ilçelerinde yaşayan yaşlıların sosyo-ekonomik farklılıkları, farklı yaşlılık deneyimlerini anlamak için kolaylaştırıcıdır. Bu araştırmanın ikinci varsayımı, yaşlılık deneyimini şekillendiren bir ikinci kesişimselliğin geleneksel ve modern ayrımında ortaya çıktığıdır. Bu çalışmada söz konusu ayrımın hem toplumsal yapı hem de bireyin yaşam biçiminde ortaya

çıktığı düşünülmüştür. Görece geleneksel bir toplumsal yapıya sahip Sancaktepe'deki yaşlıların görece modern bir yapıya sahip Şişli'deki yaşlılara nazaran farklı yaşam biçimi benimsedikleri, bu farklılığın da yaşlılık deneyimlerini etkilediği gözlemlenmiştir. Bu durum bulgular bölümünde detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Yaşlılık deneyimini şekillendiren bir üçüncü kavram kümesi olan kentleşme-bireyselleşme ve yalnızlık kavramlarının kesişimselidir. Bu kavramlar, yaşam evrelerinin pek çoğunda olduğu gibi yaşlılıkta da hem birbirleri ile ilişkiseldir, hem de bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan diğer iki kavram kümesi ile etkileşim halindedir. Bir başka deyişle kentleşme, bireyselleşme ve yalnızlık kavramları hem birbirleri ile ilişkilidir, birbirlerini şekillendirirler; hem de sosyo-ekonomik statü-yaşlılık deneyimi ve geleneksel/modern ayrımı ile etkileşirler. Söz konusu etkileşimlerin, Sancaktepe ve Şişli özelindeki izdüşümü aşağıda yer almaktadır.

Yaşlılık Deneyimi ve Sosyo-Ekonomik Statü

65 yaş üstü bireyin yaşlılık deneyimi onun yaşlılık mefhumu ile ilişkilidir. Yaşlılık algısı, kronolojik yaştan bağımsız, öznel yaş ile ilintilidir. "Hissedilen yaş" ya da "sübjektif yaş" olarak da bilinen öznel yaş, yaşlı bireyin kendini konumlandığı, duygusal olarak kendini tanımladığı yaş grubunu anlatır (Settersten ve Mayer, 1997). Örnek olarak 60 yaşındaki birey kendini genç, 45 yaşındaki birey de kendini yaşlı hissedebilir. Saha araştırmasında bu durum ortaya çıkmış, öznel yaşın bireyin yaşlılık algısını belirlediği gözlemlenmiştir.

Öte yandan, sübjektif yaş kavramını, Bourdieu'nün düşünümsellik kavramı ile de açıklamak mümkündür. Düşünümsellik, Bourdieu'ye göre "bireysel olandaki toplumsal, mahremin altında gizlenen gayri şahsiyi, özelin en derinine gömülmüş evrenseli keşfettirerek bizi böylesi yanılımalardan kurtaran şeydir" (Bourdieu ve Wacquant, s. 40). Yaşlı bireyin bireysel olarak ifade ettiği pek çok şeyin toplumsal olduğunu, toplum tarafından yeniden üretildiğini söylemek mümkündür. Örneğin çoğunluğu Şişli'de yaşayan, aktif bir yaşlılık süreci geçiren, üst sosyo-ekonomik statüden, eğitim düzeyi yüksek bireyler, kendilerini yaşlı olarak tanımlamaktan kaçınılmaktadırlar. Buna karşın çoğunluğu Sancaktepe'de geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren, dindar yaşlılardan kendini yaşlı olarak tanımlayanlar, aynı zamanda yaşlılığı "onlara Allah tarafından verilmiş bir lütuflar" olarak görmekte ve uzun yıllar

yaşadıkları için şükretmektedirler. Dolayısıyla, araştırma yapılan Şişli ve Sancaktepe’de, farklılaşan toplumsal yapılar bireysel olanı etkilemiş, yaşlıların kendilerini algılama ve bunu dillendirme biçimlerini değiştirmiştir.

Öte yandan, Şişli’den orta ve üst sosyo-ekonomik statüdeki, yüksek eğitimli katılımcıların bir kısmı, yaşlılığın çocukluk ve yetişkinlik gibi doğal bir evre olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılımcılar yaşlılığı ölüm ile ilişkilendirmiş, ölüm kelimesini doğrudan telaffuz etmeseler de yaşlanmanın ölüme hazırlık olduğunu ifade etmişlerdir.

- “Yaşlanma... O da bir nimettir yaşlılık. Nasip etti bize Allah bu yaşları da yaşıyoruz...” (Eyüp, Sancaktepe, Erkek, 80)
- “Yaşlanmak mı...? Yaşlanmak, yaşamın doğal bir evresi olarak bir dönemi olarak görüyorum. Sonuçta yaşlanacağız, canlıyız.” (Kadri, Şişli, Erkek, 74)
- “Hani her canlı gibi... Başlayıp biten hayat var, bu hayatın bütün bir dönemi, sonraki dönem de ölüm.” (Polat, Şişli, Erkek, 71).

Buna karşın eğitim düzeyi düşük, alt sosyo-ekonomik statüden katılımcıların çoğu aktif bir yaşlanma süreci geçirmediği belirtmişlerdir. Bu katılımcılar hareketsiz ve sağlıklı beslenmeden uzak bir yaşam sürdürdüklerini dile getirmişlerdir.

- “Valla yaşlanmak... İhtiyarlamak, ihtiyarladıktan sonra da ölmek... Başka bir şey aklıma gelmiyor.” (Süleyman, Sancaktepe, Erkek, 65)
- “Valla Allah kimseyi el ayakta koymasın. Hanım rahat olsun da çocukların önünde, ben de bundan sonra ölümüne vah demem. E ne olacak? Ahiri ölümdür.” (İsmail, Sancaktepe, Erkek, 72)

Öte yandan Sancaktepe’de yaşayan katılımcılar “gençlerin yaşlılara davranışını nasıl görüyorsunuz” sorusuna mahallelerinde yaşayan gençlerin onlara sevecen ve kibar davrandıklarını belirterek gençlerin onlara toplu taşımada yer verdiklerini, pazardan gelirken poşetlerini taşımaya yardımcı olduklarını, sokakta karşılaştıklarında birbirlerine selam verip hal hatır sorduklarını dile getirmişlerdir.

- “Kartımız var, gideceğimiz yere gidiyoruz. Ben biniyorum, yer yoksa oradaki gençlerden birisi kalkıyor, otur diyor bizi. Yer veriyorlar.” (Hülya, Sancaktepe, Kadın, 70)

Şişli’de yaşayan katılımcılar ise mahallede yaşayan gençleri tanımadıklarını ifade ederek gençlerin onlara saygı duymadıklarını söylemişlerdir. Bu duruma örnek olarak sokakta yürürken gençlerin onlara çarpıp geçtiklerini

belirtmişler, toplu taşıma araçlarında da kendilerine yer verilmemesinden şikâyet etmişlerdir.

- “Mesela kızım diyelim yürüyorum şurda (kaldırımı gösteriyor). Tabi biz ya-vaş yürüyoruz biliyor musun? Napayım koşamam ya. Adam geliyor çarpıyor, dirsek atıp geçiyor nerdeyse.” (Rezzan, Şişli, Kadın, 82)
- “Otobüsteyim veyahut durakta bekliyorum. Kalk bir yer ver değil mi? Deden yaşında adamım... Yok. Gözünü kapatıyor, beni kandıracak... Uyuyor gibi ya-pıyor aklınca...” (Ali, Şişli, Erkek, 78)

Geleneksel/Modern Ayrımı

Yaşlılık ve geleneksellik konusu son yıllarda pek çok araştırmacı tarafından farklı yönleriyle araştırılan bir konu olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, yaş kavramından azade olarak dini ritüelleri yerine getirmek pek çok birey için yaşamsal önemdedir. Bununla birlikte yaş ilerledikçe bireylerin muhafaza-kakârılık seviyesinin arttığını ve bireysel ya da topluluk içinde gerçekleştirilen dini ritüellere daha sık katıldıklarını ve dini kurallara uymaya daha çok dik-kat ettiklerini göstermektedir (Barna, 2002; Blazer ve Palmore, 1976; Davie ve Vincent, 1998).

Yaşlanma ve din konusu ele alınırken kişiye ya da o dinin yapısına özel bir “öznel dindarlıktan” söz etmek gerekmektedir (Taylor, 1986). Bir top-luma, toplumsal gruba ya da kişiye özel bir inanç durumu olarak da tanımlanabilecek “öznel dindarlık” kavramı bireyin kişisel özellikleri düşünüldü-ğünde kişiden kişiye farklılık gösterebilecek niteliktedir. Bir başka deyişle, “öznel dindarlık” cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statü ve deneyimlerle değişebilen, akışkan bir kavram olarak yorumlanabilir. Bu çalış-mada da görece geleneksel bir yaşam süren dindar bireylerin yaşadığı Sancaktepe ile görece moderniteye özgü bir yaşam tarzına sahip ve kendilerini laik olarak nitelendiren Şişlili yaşlıların yaşlılık deneyimleri arasındaki fark-lar ortaya çıkmıştır. Öncelikle Sancaktepeliler yaşlılık konusunda olumlu fi-kirlere sahiptir ve yaşlılığı bir “lütuf” olarak gördüklerini dile getirmişlerdir. Yaşlılıkla beraber oluşan hastalıklar onlar için “Allah tarafından verilen bir sınav”dır. Kendilerini “dindar” olarak nitelendiren bu kişiler, inançları saye-sinde hastalıklar, güçsüzlük, yalnızlık gibi yaşlılık sürecinde karşı karşıya kaldıkları zorluklarla daha kolay baş ettiklerini belirtmektedirler. Bu katılım-

cılar yaşlılığı, ölüme ve ölümden sonra var olduğuna inandıkları ahirete hazırlık olarak nitelendirmektedirler. Günlerinin büyük kısmını da ibadetle geçirmektedirler.

- “Yaşlanmak bizim için ilahi kanundur.” (Hüseyin, Sancaktepe, Erkek, 65)
- “Yaşlanıyoz tabi hasta da oluyoz. Hastalıkların neresine üzüleyim? Allah’a karşı gelmem. Allah veriyor, Allah iyi ediyor. Bir herkesi iyi ediyor, bir yatırıyor. İmtihandır hastalık. Allah’tan geliyor.” (Sakine, Sancaktepe, Kadın, 77)

Şişli’de ise görüşülen kişilerin pek azı kendini dindar olarak nitelendirmiştir. Bu kişilerin yaşlılık algısı ve yaşlılıkta ortaya çıkan negatif durumlarla baş etme konusunda dini referanslar vermedikleri gözlemlenmiştir.

Yalnızlık

Araştırma sorusu belirlenirken kimliği oluşturan temel faktörlerden birkaçı olan sosyo-ekonomik statü, yaş aralığı, gelir ve eğitim durumunun bireyin yaşlılık algısını olumsuz yönde etkileyebileceği, bu faktörlerin kentli yaşam biçimi ile kesişimindense yalnızlık kavramının ortaya çıkacağı düşünülmüştü. Literatür çalışması da bu düşünceyi destekler nitelikteydi. Ancak özellikle geleneksel bir yaşam biçimi sürdüren, kentli yaşam biçiminden de görece kopmamış olan Sancaktepelilerden alt sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin ifade ettikleri bu düşünceyi çürütmüştür. Sancaktepe’deki dindar ve geleneksel toplum yapısı, samimi aile ve komşuluk ilişkileri, ilçede yaşayan alt sosyo-ekonomik statüdeki bireyin görece mutlu bir yaşlanma süreci deneyimlediğini göstermiştir. Bununla beraber, mahalle kültürünün süregeldiği ilçede yaşlı birey çocukları ve torunları ile beraber geleneksel aile yapısını devam ettirmektedir. Görüşülen kişiler ailerinden, akrabalarından, mahalledeki komşularından saygı gördüklerini belirtmişlerdir. Günlerinin çoğunu bu kişilerle geçirdiklerini ve neredeyse hiç yalnız kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla beraber Şişli’dekilere göre görece dindar olan Sancaktepeli yaşlıların yaşlılık ile ilgili fikirleri daha olumlu yöndedir. Oysa Şişli’de durum tam tersidir. Aile ve komşuluğa dayalı ilişkilerinin yoğun olmadığı Şişli’de yaşlılar, yalnızlık sorunu ile karşı karşıyadırlar. Kimileri günlerce kimseyi görmeden ve konuşmadan evde yalnız kaldıklarını, kimileri de çocukları ve torunlarını özlediklerini ve onları uzun süre görmedikleri için mutsuz olduklarını dile getirmişlerdir.

Yakınların kaybı araştırmanın önemli bulgularından biridir ve yalnızlık bulgusuyla yakından ilişkilidir. Her iki ilçede de katılımcıların büyük bir kısmı yakınlarının kayıplarından dolayı duydukları üzüntüyü, kayıp sonrası yalnızlık ile ilişkilendirmişlerdir. Bu bulgu cinsiyet, sosyo-ekonomik statü ve yaş aralığı fark etmeksizin yakınlarını kaybeden tüm katılımcılar için geçerlidir.

- *“Yaşlanınca evde tek başıma yaşamaya başladım; 75 senesinden beri. Annemi kaybettik, babamı kaybettik... Tek başıma kaldım.” (Perihan, Şişli, Kadın, 85)*
- *“Yaşlandıkça kayıplar oluyor tabi... Bir de biraz yalnız hissediyorum kendimi, eşimi kaybettikten sonra daha çok yalnızım.... Etrafımda eşim dostum yok... Kalanlar tabi, ölenler öldü.” (Hulusi, Sancaktepe, Erkek, 83)*

Görüşülen katılımcının eşini ya da birinci dereceden başka bir yakınını kaybetmiş olma durumu yalnızlaşmanın katmerleşmesi ve o katılımcının toplumun diğer üyeleriyle etkileşiminin neredeyse bitişi ile sonuçlandığı görülmüştür. Söz konusu duruma Şişli’de görüşülen kişilerde daha çok rastlandığı ortaya çıkmıştır.

- *“... Ailesini, insanın özellikle kardeşini kaybetmesi (yutkunuyor) çok daha farklı bir olay. İnsanı çok etkileyen... Ölümünden ders aldığıma inanıyorum, insanlık bakımından. Yani bakış açım değişti...” (Mülkiye, Şişli, Kadın, 65)*
- *“Eşimi kaybettim kızım. Bir yanım eksik...” (Süleyman, Sancaktepe, Erkek, 80)*

Tartışma ve Sonuç

Gençlerin, yetişkinlerin ve yaşlıların yaşlanma hakkındaki düşünceler farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumlarda yaşlılar saygı duyulan bir konumdayken modernite ile bu durum değişme eğilimindedir. Öte yandan toplumsal yapının değişimi yaşlıya bakışı da dönüştürmüştür. Kırdan kente göç, kentleşme, sanayileşme, geniş aileden çekirdek aileye geçiş gibi değişime neden olan gerçekler, günden güne hızla artış gösteren demografik yaşlanma ile birlikte düşünüldüğünde, yaşlının toplumsal konumlanışını araştırmak önem arz eden konuların başında gelmeye başlamıştır.

Bu araştırmada bir toplumsal grup olan yaşlıların yaşlılık deneyimlerini şekillendiren etkenler ve bunların kesişimselliği üzerinde durulmuştur. Yaşlı bireyin sosyo-ekonomik statüsü, eğitim durumu, yaşam biçimi, gelenek-

sel/modern ayrımı; yaşlılık sürecini etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bulgularında, küresel bir kent olan İstanbul'un demografik özellikleri bakımından karşılaştırılan iki ilçesi Sancaktepe ve Şişli'de yaşayan yaşlıların söz konusu faktörler sonucunda farklı yaşlılık deneyimlerine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buradaki farklılaşma yaşlılık deneyimi, yalnızlık ve geleneksellik olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Geleneksel toplumlarda yaşlılara atfedilen saygın rol, yine bir geleneksel toplum örneği sergileyen Sancaktepe'de de kendini göstermiş, Sancaktepeli yaşlıların çoğu Şişli'dekilere göre kendilerini daha mutlu hissettiklerini dolayısıyla yaşlılık deneyimlerinin olumlu olduğunu ve yaşlılığın getirebileceği fiziksel, ruhsal ve maddi olumsuzluklarla daha kolay baş ettiklerini belirtmişlerdir.

Öte yandan Şişli'de yaşayan özellikle üst ve orta üst sosyo-ekonomik statüden yaşlılar Sancaktepe'dekilere göre daha aktif bir yaşlılık süreci geçirdiklerini belirtmiş ancak çocukları ve torunlarından uzak oldukları için daha yalnız ve görece daha mutsuz bir yaşlılık süreci deneyimlediklerini söylemişlerdir. Buna ek olarak yaşadıkları apartmanlardaki çoğu dairenin işyeri olması nedeniyle seyrekleşen komşuluk ilişkileri nedeniyle görece olumsuz bir yaşlılık deneyimi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Oysa Sancaktepe'de yaşayan alt sosyo-ekonomik statüden yaşlılar, birarada yaşadıkları akrabaları ve/veya komşuları ile bir dayanışma örneği gösterdiklerinden gelir ve pahalılık konularına neredeyse hiç değinmemişlerdir. Dolayısıyla, yaşlılık ve yalnızlık kavramları arasında da kesişimsel bir ilişki mevcuttur. Şişli örneğine bakıldığında kentleşme ve/veya kentlileşme kavram(lar)ının da yaşlılık sürecini etkilediği görülmüştür. Sancaktepe ile karşılaştırıldığında kentleşme/kentlileşme sürecinde daha ileride olan Şişli'de orta ve alt sınıf yaşlılar, gelir durumu ve harcamalarındaki orantısızlık nedeniyle pahalılıktan dert yanmışlardır.

Yaşam evrelerinin sonuncusu olan yaşlılık, bireysel bir kavram olmasının yanı sıra toplumsal yeniden üretimin devam ettiği bir süreçtir. Yaşlılar da bir toplumsal grup olarak tanınmalıdır. Bu makalede ele alınan kavramsal çerçeve geleneksellik, yalnızlık ve sosyo-ekonomik statü değişkenlerinin yaşlılık süreci üzerindeki etkisini araştırmaya yöneliktir. Bu üç kavramın birbiri ile ve ayrı zamanda yaşlılık süreci ile kesişimselliği yaşlılık deneyiminin her birey için biricik olma özelliğini de ortaya çıkarmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Yaşlılık Deneyimi ve Kesişimsellik: İstanbul Örneği

*

Berfin Varışlı
Maltepe Üniversitesi

The population of Turkey is aging. As in many provinces of the country, the density of the elderly population in Istanbul is also rapidly increasing. On the other hand, the geographical positioning of Istanbul, which can be described as "in between" Asia and Europe, has many social and cultural reflections. Istanbul, with its multicultural structure can be seen as an example of Turkey's cultural mosaic.

Based on the intersection of the urbanisation and the old age, this study focuses on the differentiation of experiences of elderly people living in Sancaktepe and Şişli districts of Istanbul. The reason why Şişli and Sancaktepe districts were chosen for the field study of the research is that the individuals living in these two districts are socio-economically and socio-culturally different and distinct. Şişli is a district with an urbanised history where mostly middle and upper-class, educated, non-Muslims and Muslims live together; on the other hand Sancaktepe is a district, inhabited by Sunnis and Alevis from the lower and middle class, living a traditional life. Most of the people living in Şişli were born and raised in Istanbul, while most of the people living in Sancaktepe migrated to the district from different parts of Turkey.

The sample of the study was composed of Istanbulites over 65 years of age living in Sancaktepe and Şişli, who differ in lifestyle, worldview and socio-economic and educational status. In this study, a qualitative research was conducted, 45 in-depth interviews were made, and the interviewees were reached using the snowball technique.

Three neighborhoods were selected from both districts and the individuals living in these neighborhoods were categorized according to their socio-economic status. Age ranges determined by the World Health Organization were observed in the age classification, interviews were conducted with age groups of 65-74, 75-84, 85 and above.

In the results of the study, it was concluded that the elderly living in Sancaktepe and Şişli districts, had different old age experiences. The differentiation here has been analyzed in terms of socio-economic status-old age experience, traditional/modern distinction, urbanization and loneliness.

The findings firstly reveal how important traditionalism and modernity are in the life of the elderly people. It has also been found that the experience of old age is closely related to social structure, habitus, and family relations. For example, individuals with higher socio-economic status and higher education levels, most of whom live in Şişli, undergo an active elderly experience. They avoid identifying themselves as elderly.

However, religious elders of lower and middle socio-economic status, most of whom live a traditional lifestyle in Sancaktepe, see old age as “a blessing given to them by God” and are grateful that they have lived for many years. Therefore, in Şişli and in Sancaktepe, differentiated social structures affected the individuals, changing the way the elderly perceive and express themselves. On the other hand, some of the highly educated participants from Şişli of middle and upper socio-economic status stated that old age is a natural stage of life such as childhood and adulthood. These participants associated old age with death, and although they did not pronounce the word death directly, they expressed that aging was a kind of preparation for death.

The respectable role attributed to the elderly in traditional societies has also manifested itself in Sancaktepe, and most of the elderly people, who are living in this district stated that they feel much happier than those in Şişli, therefore their old age experiences are positive and fulfilling. They cope more easily with the physical, spiritual and material negativities that old age can bring. On the other hand, elderly people living in Şişli, especially from the upper and middle socio-economic status, stated that they had more active and successful old age experience/process than those in Sancaktepe, but they stated that they experienced a lonelier and relatively unhappy old age experience. According to their point of view, the reason behind an unhappy elderly experience was their distant relationship with their children and grandchildren. However, elderly people of lower socio-economic status living in Sancaktepe indicated an example of solidarity with their relatives and/or neighbours in which they live together, therefore, there is also an intersectionality between the concepts of old age and loneliness.

The conceptual framework discussed in this article is aimed at investigating the impact of traditionalism, loneliness and socio-economic status variables on the old age process. The intersection of these three concepts with each other and with the process of old age also reveals the fact that the experience of old age is unique for each person.

Kaynakça / References

- Barna, G. (2002). *The state of the church*. Ventura, CA: Issachhar Resources.
- Blazer, D. ve Palmore, E. (1976). Religion and aging in a longitudinal panel. *The Gerontologist*, 16(1/1), 82.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (2003) *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. N. Ökten (Çev.) İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim sorunları*. I. Ergüden (Çev.) İstanbul: Kesit.
- Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity politics and violence against women of color. *Stanford Law Review* 43(6), 1241-1299.
- Davie, G. ve Vincent, J. (1998). Religion and old age. *Ageing and Society*, 18(01), 101-110.
- İTO [İstanbul Ticaret Odası] (2011). *İstanbul'da yaşam kalitesi araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö. ve Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları*, 5, 7-31.
- Keyder, C. (2005). Globalization and social exclusion in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(1), 124-134.
- Settersten Jr, R. A. ve Mayer, K. U. (1997). The measurement of age, age structuring and the life course. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 233-261.
- Taylor, R. J. (1986). Religious participation among elderly blacks. *The Gerontologist*, 26(6), 630-636.
- TÜİK [Türkiye İstatistik Kurumu]. (15.12.2018). *İstatistiklerle yaşlılar*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli-db/hastaliklar/Yasli_Sagligi/raporlar_istatistikler/TUIK_Yasli_Ististik_2018.pdf adresinden erişildi.
- United Nations. (29.06.2017). *World Population Ageing Highlights* https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf adresinden edirişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Varışlı, B. (2020). Yaşlılık deneyimi ve kesişimsellik: İstanbul örneği.
OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(30), 2551-2567.
DOI: 10.26466/opus.693033

21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik Güvenirlik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.725042

*

Melike Özyurt*

*Dr Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye
E-Posta: melike.ozyurt@yahoo.com ORCID: [0000-0003-4527-9343](https://orcid.org/0000-0003-4527-9343)

Öz

Bu araştırmanın amacı, 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeğini Türk kültürüne uyarlamaktır. Araştırma 2019-2020 Akademik Yılı Güz Dönemi'nde 233 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Ölçek öğretmen adaylarının 21.yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin özyeterlik algılarının ölçülebilmesi amacıyla hizmet etmekte olup, 10 madde ve üç faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin alt faktörleri; teknolojinin faydası, işbirliği ile yenilik ve problem çözmedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama sürecinde dil geçerliği, kavramsal ve deneyimsel eşdeğerlik, yapı geçerliği, ölçüt geçerliği ile güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formunun dilsel geçerliğini sağlamak için çeviri geri çeviri tekniği uygulanmış ve uzman görüşlerine başvurulmuştur. Yapı geçerliğini test etmek için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçüt geçerliğini sınamak için ölçeğin tamamı ile her bir alt-faktör arasındaki korelasyon incelenmiştir. Güvenirlik çalışmaları kapsamında ise ölçeğin Cronbach Alfa (iç tutarlık) güvenilirlik katsayıları, testi yarılama güvenirliliği, madde toplam korelasyonları ve madde ayırt edicilik değerleri hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda, 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği Türkçe Formu' nun öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarını ölçmek amacıyla kullanılabilen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 21. yüzyıl becerileri öğretimi, ölçek uyarlama, güvenilirlik ve geçerlik, öğretmen adayları.

Adaptation of 21st Century Skills Teaching Scale to Turkish Culture: A Validity-Reliability Study

*

Abstract

The purpose of the study was to adapt the 21st Century Skills Teaching Scale into Turkish Culture. The research was conducted with 233 prospective teachers in the Fall Term of 2019-2020 Academic Year. The scale serves the purpose of measuring prospective teachers' self-efficacy perceptions regarding the teaching of 21st century skills and consists of 10 items and three factors. Sub-factors of the scale are utility of technology, collaboration and innovation & problem solving. In the adaptation process of the scale to Turkish, linguistic validity, conceptual and experiential equivalence, construct validity, criterion validity and reliability studies were carried out. In order to ensure the linguistic validity of the Turkish form of the scale, translation back translation technique was applied and expert opinions were asked. Confirmatory Factor Analysis (CFA) was applied to test the construct validity. To test the criterion validity, the correlation between the whole scale and each sub-factor was examined. Within the scope of reliability studies, Cronbach Alfa (internal consistency) reliability coefficients of the scale, half-test reliability, item total correlations and item discrimination values were calculated. As a result of the research, it has been determined that the 21st Century Skills Teaching Scale Turkish Form is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure the self-efficacy perceptions of prospective teachers regarding 21st century skills teaching.

Keywords: 21st century skills teaching, scale adaptation, validity and reliability, pre-service teachers.

Giriş

Teknolojik gelişmeler, bilimsel yenilikler, küreselleşme, değişen işgücü talepleri, ekonomik baskılar ve günümüz toplumunda hızla değişen rekabet anlayışı, bireylerin topluma katkıda bulunmaları ve hayata hazır olmalarını sağlamak için kazanılması gereken becerilerin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur (Levy ve Murnane, 2005; Stewart, 2010 ve Wilmarth, 2010). 21. yüzyıl becerileri olarak tanımlanan bu beceriler, içinde bulunduğumuz yüzyılın gerekleri çerçevesinde eğitim, iş, sosyal yaşam gibi hayatın birçok alanında bireylerin ihtiyaç duydukları becerileri kapsamaktadır. Başka bir ifade ile 21. yüzyıl becerileri yaşadığımız yüzyılda ihtiyaç duyulan ve eğitimi verilen beceriler olarak da tanımlanabilir (Griffin, McGaw ve Care, 2012).

21. yüzyıl becerilerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması konusunda birçok kurum ve kuruluş çalışmalar yapmıştır. Alanyazında bu konudaki çalışmaları ile öne çıkan bazı kurum ve kuruluşlar; 21. Yüzyıl Becerileri Ortaklığı (P21, Partnershipfor 21st Century Learning), 21. Yüzyıl Becerilerinin Öğretimi ve Değerlendirilmesi (ATCS, Assessment and Teaching of 21st Century Skills), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD, Organization for Economic Co-operation and Development), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC, Asia-Pacific Economic Cooperation), Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (ISTE, International Society forTechnology in Education), Kuzey Merkez Bölge Eğitim Laboratuvarı (NCREL, North Central Regional Educational Laboratory), Avrupa Komisyonu (EC, European Comission) olarak sıralanabilir. Bu konuda yaptığı çalışmalarla alanyazında en çok kabul gören P21, 21. yüzyıl becerilerini üç kategoride ele almaktadır. Buna göre;

1. **Öğrenme ve Yenilenme Becerileri Kategorisi:** Eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcı düşünme ve yenilikçilik, iletişim, işbirliği becerilerini,
2. **Yaşam ve Kariyer Becerileri Kategorisi:** Esneklik ve uyum, girişimcilik ve özyönetim, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve sorumluluk, liderlik ve sorumluluk becerilerini,
3. **Bilgi, Medya ve Teknoloji Kategorisi:** Bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı becerilerini kapsamaktadır (P21, 2009b).

ATCS ise 21.yüzyıl becerilerini dört kategoride sınıflamıştır. Bu sınıflamaya göre;

1. **Düşünme Yolları Kategorisi:** Yaratıcı düşünme ve yenilikçilik, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme ile öğrenmeyi öğrenme becerilerini,
2. **Çalışma Yolları Kategorisi:** İletişim, işbirliği ve ekip çalışması becerilerini,
3. **Çalışma Araçları Kategorisi:** Bilgi okuryazarlığı ve bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı becerilerini,
4. **Dünyada Yaşama Kategorisi:** Vatandaşlık, yaşam ve kariyer becerileri ile bireysel ve toplumsal sorumluluk becerilerini içermektedir (Binkley, Erstad, Herman, Raizen, Ripley ve Rumble, 2010; Griffin, McGaw ve Care, 2012).

OECD'ye (2005) göre ise 21. yüzyıl becerileri; teknolojik araçların kullanımı, heterojen gruplarla etkileşim ve bağımsız davranışlar sergileyebilme olarak sınıflandırılmaktadır. APEC (2008), 21. yüzyıl becerilerini yaşamboyu öğrenme, problem çözme, öz yönetim ve işbirlikli takım çalışması olarak; NCREL (2003) ise bu becerileri; yaratıcı düşünme, etkili iletişim, yüksek üretkenlik ve dijital çağ okuryazarlığı olarak tanımlamaktadır. Bir başka sınıflama yapan NETS/ISTE'ye (2007) göre de bu beceriler; yaratıcılık ve yenilenme (eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme), iletişim ve işbirliği, dijital vatandaşlık, teknolojik uygulamalar ve kavramlar, araştırma ve bilgi akıcılığı şeklinde belirlenmiştir. EC (2018) ise 21. yüzyıl becerilerine ilişkin sekiz anahtar yetkinlik belirlemiştir. Bu yetkinlikler; 1- Çeşitli alanlardaki okuryazarlık yetkinliği, 2- Çok dillilikte yetkinlik, 3- Matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarında yetkinlik, 4- Dijital yetkinlik, 5- Kişisel, sosyal ve öğrenmeyi öğrenme yetkinliği, 6- Vatandaşlık konusunda yetkinlik, 7- Girişimcilik alanında yetkinlik ve 8- Kültürel farkındalık ve ifadede yetkinlik olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar oluşturulan sınıflamalar/çerçeveler farklılık gösterse de, tüm bu sınıflamalarda bazı becerilerin ortak şekilde yer aldığı ve öne çıktığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak; 21. yüzyılda bireylerden özellikle, teknoloji kullanımı, işbirlikli çalışma, etkili iletişim, dijital okuryazarlık, problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık ve üretkenlik ile farklı kaynaklardan bilgi edinme gibi becerilerde yetkin olmalarının beklendiği

söylenbilir (Gore, 2013; Voogt ve Roblin, 2012). Bununla birlikte yeni okuryazarlık biçimleri ile sosyal, kültürel ve bilişsel farkındalık da önemli 21. yüzyıl becerileri arasında yer almaktadır (EC, 2018; Griffin ve Care, 2014). Bu sınıflamalarda öne çıkan beceriler incelendiğinde 21. yüzyıl becerilerinin hem bilgiyi ve hem de uygulamayı içeren kompleks beceriler olduğu görülmektedir. 21. yüzyıl becerileri özetle; bilgiyi edinmeyi, anlamayı ve uygulamayı içermekte, bilgi ve becerilerin sentezinden oluşmaktadır (Dede, 2010).

Yaşadığımız yüzyılda bireylere 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması, artık bireyler için temel bir hakka dönüşmüştür (Autor, Levy ve Murnane, 2003; P21, 2008). Çünkü 21. yüzyıl becerilerine sahip olmak, bireyleri hem iş yaşamlarında, hem de eğitim hayatlarında başarılı kılmaktadır (Ball, Joyce ve Anderson-Butcher, 2016). Bunların yanısıra Louis' e (2012) göre bireylerin eğitim hayatındaki başarıları için bu becerileri çok erken yaşta kazanmaları gerekmektedir. Uluslararası rekabette ve işgücünde var olabilmek için de bireylere bu becerilerin kazandırılmasının gereklilik olduğu görüşü (Saavedra ve Opfer, 2012); eğitim, politika ve iş alanından birçok uzman tarafından desteklenmektedir (Chiarle, 2017; NRC, 2012a; Rotherdam ve Willingham, 2009 ve Walser, 2008). Bu becerilerin kazanımının zorunlu hale gelmesinin temel nedeni olarak, teknolojiye devrim niteliğinde gerçekleşen değişim gösterilebilir. Çünkü bu değişim toplumun kültürel yaşantısına büyük etkide bulunmakla birlikte, küresel pazardaki rekabetten dolayı bireylerin iş ortamında 21. yüzyıl becerilerine duyacakları ihtiyacı da arttırmaktadır (Kellner, 2000 ve P21, 2019). Ayrıca, bireylerin 21.yüzyıl becerilerine sahip olmaları; bilgiyi doğru okuyup anlamlandırmaları, sürekli kendilerini geliştirerek çağa ayak uydurmaları, ortaya çıkan farklı sorunlar veya gelişmeler karşısında doğru adımı atabilmeleri için de önemlidir (Walser, 2008).

21. yüzyıl becerilerinin bireylere kazandırılması eğitim ile gerçekleştirilebilir. Bunun için son yıllarda birçok ülke eğitim programlarında; eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, iletişim, işbirliği ve vatandaşlık gibi 21. yüzyıl becerilerini kazandırmaya yönelik güncellemeler yapmıştır. Bazı ülkeler de eğitim programlarına, bilgi okuryazarlığı ve bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı becerilerini eklemiştir (Adamson ve Darling-Hammond, 2015). Özellikle ABD'de bu çalışmalar geniş bir perspektifte ele alınmıştır (Gelen, 2017). Bununla birlikte Hong Kong, Japonya, Çin, Finlandiya ve Singapur' da da bu konuda önemli adımlar atıldığı, bazı eğitim reformlarının

hayata geçirildiği görülmektedir. Bu konuda Hong Kong'ta öğrenmeyi öğrenme temalı eğitim reformu, Japonya'da çözüm yolunu ezberleme yerine problemi tanımlama ve çözmeye, deneyimlemenin önemine odaklanan eğitim reformu hayata geçirilmiştir. Çin eğitim sisteminde ise öğrencilerin; iletişim, takım çalışması, problem oluşturma ve çözme ile öğrenmeyi öğrenme becerilerinin geliştirilmesine daha çok önem verilmiştir (OECD, 2010). Finlandiya eğitim sisteminde ise vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesine odaklanılmış, programlarda bireylerin; yaratıcı düşünme ve problem çözme gibi düşünme becerilerinin, çalışma ve etkileşim şekillerine yönelik becerilerinin, el becerileri - kendini ifade etme becerilerinin, katılım-inisiyatif alma becerilerinin ve bireysel farkındalık-sorumluluk becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (OntarioMinistry of Education,2010). Singapur' da da 21. Yüzyıl Becerileri ve Öğrenci Çıktıları Çerçevesi oluşturularak, öğrencilerin küresel fırsatlardan daha çok fayda sağlayabilmesi için eğitilmeleri konusunda çalışmalar yapılmıştır (Singapore Ministry of Education, 2010).

Türkiye'de ise bu konudaki ilk girişim, geleceğin mesleki gereksinimlerini belirlenmesi ilişkin çalışma ile Türkiye İş Adamları Derneği (TÜSİAD) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada 21. yüzyıl becerilerinin öğrencilere kazandırılması için Türk eğitim sisteminde atılabilecek adımlar konusunda öneriler getirilmiştir (TÜSİAD, 2012). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) da bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. MEB tarafından, Avrupa Parlamentosu'nun 2008 yılında onayladığı "Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi" doğrultusunda "Milli Eğitim Kalite Çerçevesi" ve "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi" oluşturulmuştur. Bu çerçeveler bağlamında ana dilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/ teknolojiye temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik ile kültürel farklılık ve ifade olmak üzere sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir. Bu yetkinliklere tüm öğretim programlarında yer verilerek, 21. yüzyıl becerilerinin öğretim programlarına entegrasyonu sağlanmıştır (TTKB, 2017).

Türkiye'de her ne kadar 21.yüzyıl becerileri, öğretim programlarına dâhil edilerek, bireylere bu becerilerin kazandırılmasına yönelik etkili bir adım atılmış olsa da, eğitim-öğretim sürecinin en önemli bileşenlerinden bir olan öğretmenlerin, bu konuda yeterliği sağlanmadan bu becerilerin öğrencilere kazandırılmasının beklenemeyeceği açıktır. Çünkü bu becerilerin kazanımında öğretmenlerin öğrencilere yapacağı rehberlik son derece önemlidir (Walser,

2008). Bununla birlikte öğretmenler öğrenme ortamlarının oluşturulmasında ve etkinliklerin düzenlenmesinde de önemli role sahiptir (Griffin, McGaw ve Care, 2012). Bu konuda başarıya ulaşılabilmesi için, öğretmenlerin okul ve okul dışında düzenledikleri etkinlikler, uyguladıkları strateji ve yöntemlerle öğrencilerin bu becerileri kazanmasına olanak sağlamaları (Cansoy, 2018), bu becerileri öğrenme-öğretme sürecinde kendilerinin de kullanmaları gerekmektedir. Bu durum öğretmenlerin de bu becerilere sahip olmasını gerekli kılmaktadır (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016; Gürültü, Aslan ve Alcı, 2019).

Saavedra ve Opfer'a (2012) göre, öğrencilere 21. yüzyıl becerilerini kazandırabilmek için öğretmenlerin de bu becerileri geliştirebilecek düzeyde yetiştirilmeleri gerekmektedir. Benzer şekilde P21 (2008) ve Rotherdam ve Willingham (2009) de bu konuda hedefe ulaşılabilmesi için, öğretmen eğitiminin önemine vurgu yapmışlardır. Tüm bu araştırma sonuçları, öğretmen yetiştiren kurumların, öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini geliştirebilecek nitelikte öğretmen yetiştirme konusundaki sorumluluklarını arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda, öğretmen adaylarının 21.yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin yeterliklerinin belirlenmesini de gerekli kılmaktadır.

İlgili alanyazın incelendiğinde; ilkökul öğrencilerinin (Belet-Boyacı ve Atalay, 2016), ortaokul öğrencilerinin (Ball, Joyce ve Anderson-Butcher, 2016; Kang, Kim, Kim ve You, 2012; Karakaş, 2015; Ongardwanich, Kanjanawasee ve Tuipae, 2015), ortaokul ve lise öğrencilerinin (Kang, Heo, Jo, Shin ve Seo, 2010), lise öğrencilerinin (Arsad, Osman ve Soh, 2011; Osman, Soh ve Arsad, 2010), lise ve üniversite öğrencilerinin (Çevik ve Şentürk, 2019), üniversite öğrencilerinin (Yılmaz ve Alkış, 2019), öğretmen adaylarının (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016; Tondeur, Aesaert, Pynoo, vanBraak, Fraeyman ve Erstad, 2017), öğretmenlerin (Keskin ve Yazar, 2015) 21. yüzyıl becerilerinin belirlenmesine yönelik ölçek geliştirme/uyarlama çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte alanyazında; öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerini kullanım durumlarını (Deborah, 2012), öğretmen adaylarının 21. yüzyıl öğrenen becerilerini ve öğrenen becerilerini kullanım durumlarını (Orhan Göksun, 2016) belirlemeye ilişkin ölçme araçları da yer almaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak Jia, Oh, Sibuma, LaBanca ve Lorentson (2016) ise öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin özyeterlik algılarını ölçmeye yönelik ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirmişlerdir.

Sunulan bilgilerde görüldüğü üzere alanyazında öğrencilerin, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini ölçmeye veya bu becerileri kullanım durumlarını belirlemeye yönelik birçok ölçek geliştirme çalışması yer almaktadır. Ancak öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin yeterliklerini belirlemeye yönelik Türkiye’de geliştirilmiş veya Türkçe’ye uyarlanmış bir ölçme aracına erişilememiştir. Öğretmenlerin, 21. yüzyıl becerilerinin edinimindeki rolü göz önünde bulundurulduğunda, göreve yeni başlayacak öğretmen adaylarının bu yeterliğe sahip olma düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir ölçme aracının Türkçe’ye uyarlama çalışmasının yapılması ihtiyaç olarak görülmüştür. Bu çerçevede araştırmanın amacı; öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin yeterliklerini ortaya koyabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olan “21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği”ni Türkçe’ye uyarlamak ve ölçeğin psikometrik özelliklerini incelemektir.

Araştırma, alanyazındaki bu boşluğun doldurması ve henüz eğitime devam eden öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin yeterliklerinin belirlenmesine olanak sağlaması yönüyle gerekli görülmektedir. Araştırma ayrıca eğitimciler, program geliştirmeciler ve araştırmacılara, Türkiye’deki mevcut uygulamalar ve öğretmen yetiştirme programı ile öğretmen adaylarına 21. yüzyıl becerinin öğretimine ilişkin yetkinliklerin ne ölçüde kazandırıldığının tespitine olanak sağlaması ve öğretmen yetiştirme programlarının ve uygulamaların bu bağlamda etkililiğine ilişkin veri sunabilecek olmasından dolayı da önemli görülmektedir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 akademik yılı güz döneminde, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi sınıf öğretmenliği, matematik öğretmenliği ve Türkçe öğretmenliği programlarının, üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenim görmekte olan 233 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcıların 176’si kadın, 57’si erkektir. Katılımcı sayısı belirtilirken, ölçeği eksik doldurulan 21 öğretmen adayı çalışma grubu dışında tutulmuştur. Tablo 1’de çalışma grubunda yer alan katılımcıların programlara göre dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların programlara göre dağılımı

Program	f	%
Matematik Öğretmenliği	102	44,1
Sınıf Öğretmenliği	73	31,2
Türkçe Öğretmenliği	58	24,7
Toplam	233	100,0

Alanyazında faktör analizi çalışmalarında örneklem büyüklüğü için çeşitli görüşler yer almaktadır. Comrey ve Lee' ye (1992) göre faktör analizinde 200 katılımcıdan oluşan örneklem büyüklüğünü yeterli düzeydedir. Floyd ve Wideman (1995) ile Bryman ve Cramer' e (2001) göre ise açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri için ölçekte yer alan madde sayısının on katı kadar katılımcının çalışma grubunda yer alması gerekmektedir. Kline (2011) de doğrulayıcı faktör analizi sürecinde madde sayısının 10 katı kadar katılımcıdan veri toplamanın yeterli olacağını ifade etmektedir. Ölçekte yer alan madde sayısı 10'dur. Buna göre katılımcı sayısının faktör analizi çalışması için yeterli olduğu söylenebilir.

21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği

"21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği" Jia, Oh, Sibuma, LaBanca ve Lorentson (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek öğretmen adaylarının 21.yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin öz yeterlik algılarının ölçülebilmesi amacı ile geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme süreci incelendiğinde, ölçeğin ilk halinin 16 maddeden oluştuğu ancak, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) çalışmaları sonucunda ölçeğin 10 madde ve üç faktörlü bir yapı kazandığı görülmüştür. Ölçeğin alt faktörleri teknolojinin yararı (3 madde), işbirliği (3 madde), yenilik ve problem çözme (4 madde) olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin alt faktörlerine ilişkin Cronbach Alfa değerleri ise sırasıyla teknolojinin yararı .81, işbirliği .75, yenilik ve problem çözme .83 olarak hesaplanmıştır. Üç faktörlü bu yapı varyansın % 68'ini açıklamaktadır. Ölçek 7'li likert tipindedir ve derecelendirmesi tamamen yeterliyim (7), hiç yeterli değilim (1) olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 70, en düşük puan ise 7'dir. Ölçekte ters (olumsuz) madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması öğretmen adayının 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin öz yeterlik algısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Türkçe' ye Uyarlanması Süreci

Uyarlama çalışması sürecinde ilk olarak Dr Yueming Jia ile e-posta yoluyla iletişime geçilerek ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması için izin alınmıştır. Sonrasında ölçek, amaca hizmet etme yeterliliği açısından incelenmek üzere 21.yüzyıl becerileri konusunda çalışma yapan üç öğretim üyesinin görüşüne sunulmuş ve yeterli bulunmuştur. Bunun yanı sıra ölçeğin dil geçerliği, yapı geçerliği ve ölçüt geçerliğini sağlamak için de çalışmalar yapılmış, ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği test edilmiştir.

Orijinali İngilizce olan ölçeğin dil geçerliğini sağlamak için çeviri geri çeviri tekniği uygulanmıştır (Sperber, 2004; Looman ve Farrag, 2009). Bu aşamada ölçek ilk olarak Eğitim Bilimleri doktoralı bir dil bilimci tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Sonrasında bu çeviri Eğitim Bilimleri doktoralı başka bir dil bilimci tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Bu çeviriler yapılırken her iki dilin (Türkçe ve İngilizce) kültürel, psikolojik ve gramer farklılıklarının dikkate alınmasına özen gösterilmiştir (ITC, 2018). Çeviri işlemleri tamamlandıktan sonra araştırmacı, çeviriyi yapan dil bilimciler ve 21.yüzyıl becerileri konusunda uzman iki akademisyen bir araya gelerek çeviriler arasındaki uyumu incelemiştir. Ayrıca kelimenin veya sözcük grubunun birebir çevirisinden ziyade kavramsal eşdeğerliğinin sağlanabilmesi, çevirinin dil açısından basit, açık ve özlü olması (Çapık, Gözüm ve Aksayan, 2018) amacı ile İngilizce ifadeleri en iyi karşılayan Türkçe terminolojiyi ve ifadeleri belirlemeye yönelik çalışma yapılarak ölçeğin Türkçe formu oluşturulmuştur. Sonrasında oluşturulan bu form anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere iki Türk dili uzmanın görüşüne sunulmuştur. Bu kapsamda ölçek maddelerinin anlaşılabilirliği, ifadelerin akıcılığı incelenmiş, ölçek maddelerini daha anlaşılır hale getirecek düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin "Öğrencilere bir grup projesinde liderlik etmeyi öğretmekte" olarak Türkçeye çevrilen ifade "Öğrencilere bir grup projesine liderlik yapmayı öğretmekte" şeklinde düzenlenmiştir. Bu aşamadan sonra ölçeğin, anlamsal, kavramsal, dilsel ve deneyimsel eşdeğerliğini test etmek amacı ile Türkçe ve İngilizce formlar her iki dilde de yetkin olmaları sebebi ile İngilizce öğretmenliği programı dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan 42 öğretmen adayına aralıklı olarak uygulanmıştır. Önce Türkçe formun sekiz hafta sonra da İngilizce formun uygulanması ile elde edilen toplam puanların arasındaki ilişki .853 olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede orijinal form ile eşdeğerliği sağlanmış olan Türkçe formun pilot uygulaması

sınıf öğretmenliği(6), matematik öğretmenliği(7) ve Türkçe öğretmenliği(5) programlarında öğrenim görmekte olan 18 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonrası alınan geri bildirimler çerçevesinde, ölçeğin derecelendirmesinde değişiklik yapılarak; sadece 7' den 1' e rakamların belirtildiği derecelendirmeye *Tamamen Yeterliyim(7), Hiç Yeterli Değilim(1)* ifadeleri eklenmiş ve derecelendirmenin daha açık ve anlaşılır olması sağlanmıştır. Bu son düzenleme ile ölçek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek için yapılacak analiz adımlarını belirlemek üzere, ölçek geliştirme konusunda uzman iki ve 21. yüzyıl becerileri alanında çalışmalar yürüten üç öğretim üyesi ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler neticesinde 21.yüzyıl becerilerinin evrensel bir anlayışı temsil etmesinden dolayı ölçeğin maddelerinde kültürler arası bir fark olmadığına kanaat getirilmiş ve ölçeğin yakın zamanda geliştirilmiş olması da göz önünde bulundurularak, ölçeğin yapı geçerliği çalışmalarında DFA uygulanmasının yeterli olacağına karar verilmiştir (Güngör , 2016). Ölçeğin ölçüt geçerliği çalışmaları kapsamında, ölçeğin tamamı ile her bir faktör arasındaki ilişkinin incelenmesi yoluna gidilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için ise, ölçeğin tamamının ve alt boyutlarının iç tutarlılık katsayılarına, madde-toplam korelasyonlarına ve madde ayırt edicilikleri test edilmiştir. Ölçüt geçerliği ve güvenilirliğe ilişkin analizlerde IBM SPSS 20.0 programı kullanılmış olup, DFA' da ise IBM SPSS AMOS programı uygulanmıştır.

Bulgular

21. Yüzyıl Becerilerinin Öğretimi Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmalarına ilişkin DFA, ölçüt geçerliği ve güvenilirlik analizi bulguları aşağıda sırası ile sunulmaktadır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin Türkçe formunun, orijinalindeki gibi 10 madde ve üç faktörden oluşan yapıyı doğrulayıp doğrulanmadığını sınamak yani ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliğini test etmek amacıyla DFA uygulanmıştır. DFA ile test edilen modelin yeterliliğini ortaya koymak amacıyla, analizden elde edilen uyum indeksleri uyum ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmada uyum indeksi olarak; örneklem büyüklüğüne göre standardize edilmiş değer

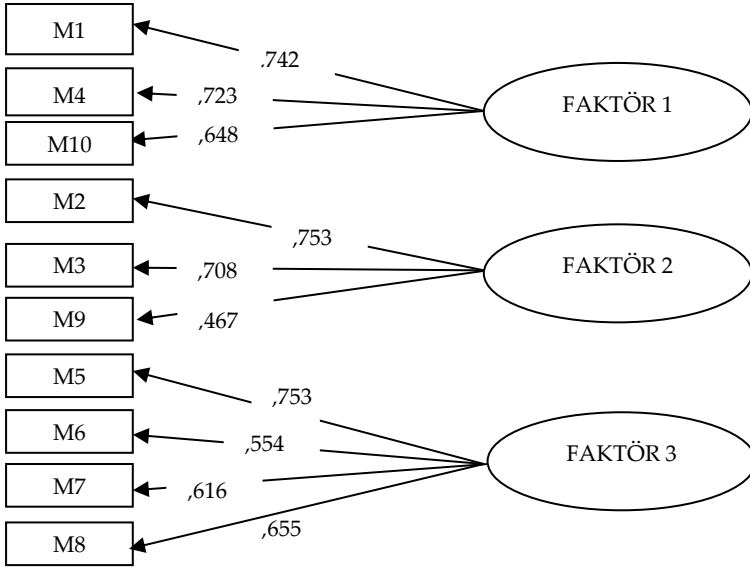
(X^2/sd), GFI (iyilik uyum indeksi), AGFI (düzeltilmiş iyilik uyum indeksi), CFI (karşılaştırmalı uyum indeksi), NNFI (normlaştırılmamış uyum indeksi), IFI (fazlalık uyum indeksi), RMSEA (tahmin hatalarının ortalamasının karekökü) ve SRMR (standartlaştırılmış hata kareleri ortalamasının karekökü) değerleri kullanılmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Analiz sonuçlarının yorumlanmasında kullanılan uyum indekslerine ilişkin mükemmel ve kabul edilebilir uyum değer aralıkları ile çalışma kapsamında uygulanan DFA'dan elde edilen değerler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2.21.yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin DFA sonuçları

İncelenen Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütü	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütü	Ölçeğe İlişkin Değerler	Sonuç
$X^2/sd(CMIN/DF)$	$0 \leq X^2/sd \leq 2$	$2 \leq X^2/sd \leq 3$	2.241	Kabul edilebilir uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$	.945	Mükemmel uyum
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$	.906	Mükemmel uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	.929	Kabul edilebilir uyum
NNFI	$.95 \leq TLI \leq 1.00$	$.90 \leq TLI \leq .95$	.900	Kabul edilebilir uyum
IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$	.931	Kabul edilebilir uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.073	Kabul edilebilir uyum
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$	.00	Mükemmel uyum

Kaynak: (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Hu ve Bentler, 1999; İlhan ve Çetin, 2014)

Tablo 2' de DFA'dan elde edilen sonuçların GFI, AGFI ve SRMR uyum indeksleri için mükemmel uyum; $X^2/sd(CMIN/DF)$, CFI, NNFI, IFI ve RMSEA uyum indekslerinde ise kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında 21.yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin üç faktörlü yapısının uyum düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir. DFA sonucunda elde edilen üç faktörlü model ve maddelerin faktör yükleri ise Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. 21.yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin standardize edilmiş faktör yükleri

Şekil 1’de görüldüğü üzere, maddelerin faktör yükleri .467 ile .753 arasında değişmektedir. Bu değerler modelin uygun olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ölçüt geçerliği

Ölçeğin ölçüt geçerliğinin, ölçeğin tamamı ile her bir faktör arasındaki korelasyonun incelenmesi ile sağlanması amaçlanmıştır. Bulgular Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Ölçek toplam puanı ve alt boyutları arasındaki korelasyonlar

		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Toplam	Korelasyon katsayısı	,787**	,738**	,848**
	p	,000	,000	,000
	N	233	233	233
Faktör 1	Korelasyon katsayısı		,375**	,506**
	p		,000	,000
	N		233	233
Faktör 2	Korelasyon katsayısı			,441**
	p			,000
	N			233

**Anlamlılıkdüzeyi .01 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde ölçeğin toplam puanı ve her bir faktörden alınan toplam puanlar arasında olumlu yönde, yüksek düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu ölçeğin genelinin her bir faktör ile uyumlu bir yapıda olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca her bir faktörden alınan toplam puanlar arasında olumlu yönde, orta düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Faktörler arasındaki ilişkinin orta düzeyde olması ise her bir faktörün kendi içinde uyumlu bir yapıya sahip olduğunun ve faktör yapılarının doğru bir şekilde oluşturulduğunun göstergesi olarak ele alınabilir.

Güvenirlik

21. yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin güvenilirlik çalışmaları kapsamında ölçeğin tamamının ve her bir faktörünün Cronbach Alfa (iç tutarlık) katsayıları, testi yarılama güvenilirliği, madde toplam korelasyonları ve madde ayırt edicilik değerleri yapılan analizlerle incelenmiştir. 10 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe formunun tamamında Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak hesaplanmıştır. Üç faktörlü yapıya sahip olan ölçeğin alt faktörlerine ilişkin Cronbach Alfa katsayıları ise; birinci faktör için .694, ikinci faktör için .690 ve üçüncü faktör için .736 olarak belirlenmiştir. Testi yarılama güvenilirliği analizi sonucunda ise her bir eşdeğer yarıya ilişkin Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla .707 ve .712 olarak ölçülmüştür. Güvenirlik analizlerinden elde edilen değerlerin .70'e denk gelmesi veya üzerinde olması, ölçeğin Türkçe formunun güvenilir bir ölçme aracı olduğuna ilişkin önemli kanıtlardır (Bernardi, 1994). Ölçeğin madde toplam korelasyonu ile %27'lik alt grup ve %27'lik üst grup puanları arasındaki farkı belirlemek için uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda elde edilen t değerleri ise Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. 21.Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği'nin madde toplam korelasyonu, madde ayırt edicilik değerleri

Faktör	Madde	Madde Toplam Korelasyonu	Ortalama Puan		t	p
			%27'lik alt grup	%27'lik alt grup		
Faktör 1	M1	.633	3.88	5.80	-8.107	.000
	M4	.630	3.45	5.77	-9.859	.000
	M10	.627	3.96	5.85	-8.857	.000
Faktör 2	M2	.582	4.32	5.89	-7.507	.000
	M3	.511	4.52	5.90	-7.450	.000
	M9	.563	4.63	5.98	-6.717	.000
Faktör 3	M5	.576	3.87	5.74	-7.703	.000
	M6	.549	3.29	5.31	-7.396	.000
	M7	.530	3.56	5.47	-7.461	.000
	M8	.600	3.80	5.87	-10.268	.000

p< .01

Tablo 4' te görüldüğü üzere her bir madde için madde toplam korelasyonları .511 ile .633 arasında değişmektedir. Buna göre her bir ölçek maddesi ile ölçeğin genel toplamı arasında olumlu yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ve bu ilişki .00 düzeyinde anlamlıdır. Bu bulgu maddelerin ölçeğin tamamı ile tutarlı olduğunu gösterir niteliktedir. Ölçekten alınan toplam puanlara göre belirlenen %27'lik alt grup ile %27'lik üst grup puanları arasındaki farkın anlamlılık durumunu belirlemek için uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda elde edilen t değerlerinin ise -6.717 ile -10.268 aralığında değiştiği ve yine bu değerlerin de .01 düzeyinde anlamlı olduğu Tablo 4' te görülmektedir. Bu bulguya göre her bir ölçek maddesinin ayırt edici özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgu ayrıca araştırmada yer alan katılımcı sayısının faktör analizi için yeterli olduğunun ve modelden çıkarılması gereken madde olmadığının da göstergesidir (Byrne, 2010). Tüm bu bulgular ölçeğin Türkçe formunun güvenilir bir ölçme aracı olduğu yönündedir.

Tartışma ve Sonuç

21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeğinin Türkçe' ye uyarlanması amaçlandığı bu araştırmada geçerlik kapsamında ölçeğin Türkçe formunun dil geçerliğinin sağlanmasına ilişkin çalışmalar yapılmış, yapı (DFA) ve ölçüt geçerliği incelenmiştir. DFA sonucunda standardize edilmiş faktör yüklerinin ikisi hariç tamamının .60 üzeri değer aldığı, GFI, AGFI NFI, $\chi^2/sd(CMIN/df)$, CFI,

IFI, RMSEA ve SRMR değerlerinin ise mükemmel uyum veya kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğu belirlenmiştir. DFA'ya ilişkin bu bulgular orijinal ölçeğin yapısına ilişkin sonuçların, Türkçe formu için de doğrulandığını göstermektedir. Araştırmada, ölçüt geçerliğini sağlamak amacı ile 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeğinin alt faktörlerinin ölçeğin tamamı ile korelasyonu incelenmiş; ölçekten alınan toplam puanlar ile her bir faktörden alınan toplam puanlar arasında olumlu yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç bu üç alt faktörün ölçeğin bileşenlerini doğru olarak temsil ettiğini göstermektedir.

Ölçeğin güvenirlilik çalışmaları kapsamında ise ölçeğin tamamının ve üç alt faktörünün iç tutarlık katsayıları, testi yarılama güvenirliliği, madde toplam korelasyonları ve madde ayırt edicilik değerleri hesaplanmış, elde edilen değerlerin tamamı ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğuna ilişkin kanıt sunmuştur. Ölçeğin tamamının Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak belirlenmiş, üç alt faktör ile eşdeğer yarılaraya ilişkin Cronbach Alfa katsayılarının da güvenirliliğe ilişkin yeterli değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2007: 171). Araştırmada ayrıca ölçeğin madde toplam korelasyonlarının, maddelerin her birinin ölçeğin tamamı ile tutarlı olduğunu gösterir nitelikte değerlere sahip olduğu (Sönmez ve Alacapınar, 2018: 215) ve %27'lük alt-üst grup madde ayırt edicilik değerlerine göre de her bir ölçek maddesinin ayırt edici özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre; teknolojinin yararı, işbirliği, yenilik ve problem çözme olmak üzere üç alt faktörden ve 10 maddeden oluşan 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği Türkçe Formu'nun (Ek.1), öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri öğretimine ilişkin özyeterlik algılarını ölçmeye yönelik, güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Bireylere 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasının gereklilik olduğu dünya genelinde kabul gören bir görüştür (Walser, 2008) ve birçok ülke eğitim sistemlerinde 21. yüzyıl becerilerine yer vermektedir (Adamson ve Darling-Hammond, 2015; Anagün ve diğerleri, 2016; OECD,1010). Bu durum 21. yüzyıl becerilerinin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlere de önemli sorumluluklar yüklemektedir. Sanders ve Rivers' a (1996) göre öğrenme öğretme sürecinde öğretmenin performansı, öğrencinin performansını olumlu yönde etkileyebileceği gibi, olumsuz yönde de etkileyebilmektedir. Yaşadığımız yüzyılda bu becerilerin bireylere kazandırılmasının önemi göz önünde bulundurulduğunda, öğretmen performansına dayalı olarak öğrencilere bu

becerilerin kazandırılmama olasılığının ortadan kaldırılmasına yönelik önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Bu konuda alınabilecek en temel önlemlerden biri de öğretmenlerin öğrencilere bu becerileri kazandırabilecek nitelikte yetiştirilmeleridir (P21, 2015; Rotherdam ve Willingham, 2009; Saavedra ve Opfer, 2012). Bunu test etmek de ancak, bu özellikleri ölçebilecek nitelikte geliştirilmiş geçerli güvenilir ölçme araçları ile mümkündür.

Yenilik ve problem çözüme, işbirliği ve teknolojiye ilişkin üç alt faktörden oluşan bu ölçek, 21. yüzyıl becerilerine ilişkin birçok sınıflama ve çerçevede ortak olarak önemine vurgu yapılan becerileri kapsar niteliktedir (APEC, 2008; Binkley, Erstad, Herman, Raizen, Ripley ve Rumble, 2010; NETS/ISTE, 2007; OECD, 2005; P21, 2009b). Bu durum ölçeğin öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini öğretimine ilişkin yeterliklerini, bu beceriler arasında en çok öne çıkanlar bağlamında belirlemeye olanak sağladığının göstergesi sayılabilir. Bu bağlamda yapılan araştırma ile geçerliği ve güvenilirliği ispatlanmış olan bu ölçme aracının öğretmen yetiştirme alanında, 21. yüzyıl becerileri öğretimi konusunda yapılabilecek çalışmalara da katkı sağlaması beklenmektedir. Bu ölçeğin madde havuzundan faydalanarak Jia ve diğerleri (2010) öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin öğretimine ilişkin özyeterlik algılarını ölçmek üzere, farklı bir ölçek çalışması yapmışlardır. Başka bir araştırma ile bu öğretmenlere yönelik ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, öğretmenlerin/ öğretmen adaylarının 21. yüzyıl öğretimine ilişkin yeterliklerinin değerlendirilmesinde, alanyazının farklı özelliklerdeki ölçme araçları ile de zenginleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması ayrıca önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Adaptation of 21st Century Skills Teaching Scale to
Turkish Culture: A Validity-Reliability Study**

*

Melike Özyurt
Gaziantep University

Technological developments, scientific innovations, globalization, changing labor demands, economic pressures and rapidly changing competition in today's society have led to redefinition of the skills that individuals need to acquire to contribute to society and be ready for life (Levy and Murnane, 2005; Stewart, 2010 & Wilmarth, 2010). These skills are defined as 21st century skills and handled in three categories according to Partnership 21 (P21, 2009b). These categories are;

Learning and Innovation Skills, consist of critical thinking and problem solving, creative thinking and innovation, communication, collaboration skills; *Life and Career Skills* including flexibility and adaptability, entrepreneurship and self-management, social and intercultural skills, productivity and responsibility, leadership and responsibility skills and *Information, Media and Technology Skills* consist of information literacy, media literacy and information communication technologies literacy (P21, 2009b). In the century we live in, the acquisition of 21st century skills become a fundamental right for individuals (Autor, Levy & Murnane, 2003; P21, 2008). Because having 21st century skills makes individuals successful both in business life and education life (Ball, Joyce & Anderson-Butcher, 2016). 21st century skills can be acquired to individuals through education. In this scope many countries updated their curricula for including 21st century skills; such as critical thinking, problem solving, decision making, communication, cooperation and citizenship (Adamson and Darling-Hammond, 2015; Gelen, 2017; OECD, 2010). Similar approaches also realized in Turkey. In this scope in Turkey, Ministry of National Education was created the "Education Quality Framework" according to "Turkey Qualifications Framework" which is in line with the "European Qualifications Framework". The eight key competences, related with

21st century skills, were determined in "Turkey Qualifications Framework" were included in all curricula.

In order to implement curricula enriched with 21st century skills, first of all teachers should be competent in teaching these skills. However, when the literature was examined, it could not be reached a Turkish measurement tool that could measure teachers' or prospective teachers competencies in 21st skills teaching. In this context to fill the gap in the literature and contribute to teacher training curricula in the scope of evaluating prospective teachers' proficiencies in teaching 21st century skills; the purpose of the study was determined as, to adapt the 21st Century Skills Teaching Scale into Turkish and investigate the psychometric properties of the scale.

The research was conducted with 233 prospective teachers, studying in Gaziantep University Education Faculty, in the Fall Term of 2019-2020 Academic Year. The "21st Century Skills Teaching Scale" developed by Jia, Oh, Sibuma, LaBanca ve Lorentson (2016), serves the purpose of measuring prospective teachers' self-efficacy perceptions regarding the teaching of 21st century skills. This 7 likert type scale consists of 10 items and three factors. Sub-factors of the scale are utility of technology (three items), collaboration (three items) and innovation - problem solving (four items). In the adaptation process of the scale to Turkish, linguistic validity, conceptual and experiential equivalence, construct validity, criterion validity and reliability studies were carried out. In order to ensure the linguistic validity of the Turkish form of the scale, translation back translation technique was applied and expert opinions were asked. For testing conceptual and experiential equivalence of the scale, the Turkish and English forms of the scale were implemented to a group of prospective teachers from Foreign Languages department in 8 weeks period and correlation between the results were calculated. Confirmatory Factor Analysis (CFA) was applied to test the construct validity. To test the criterion validity, the correlation between the whole scale and each sub-factor was examined. Within the scope of reliability studies, Cronbach Alfa (internal consistency) reliability coefficients of the scale, half-test reliability, item total correlations and item discrimination values were calculated.

CFA was applied to test the construct validity of the Turkish form of the scale. The results from CFA indicated that there were perfect fit level for GFI 0.945, AGFI 0.906 and SRMR .00 indices, and acceptable fit level in χ^2 / sd 2.241, CFI .929, NNFI .900, IFI .931 and RMSEA .073 indices. Factor loads of

items vary between .467 and .753. According to this findings it can be said that the level of adaptation of the three-factor structure of the 21st century skills teaching scale was sufficient(Cokluk, Sekercioglu & Buyukozturk, 2014; Hu & Bentler, 1999; Ilhan & Cetin, 2014). It is also found that there was a positive, high level and meaningful relationship between the total score of the scale and the total scores from each factor. It was also determined that there was a positive, medium-level and significant relationship between the total scores of each factor. The Cronbach Alpha coefficient of the scale was calculated as .82. Cronbach Alpha coefficients regarding the sub-factors of the scale were calculated as .694 for the first factor, .690 for the second factor and .736 for the third factor. According to the test half-reliability analysis results, the Cronbach Alpha coefficients for each equivalent half were measured as .707 and .712, respectively. The results of the independent samples t-test which was implemented to the 27% top group and 27% bottom group was between -6.717 and -10.268 and significant.

As a result of the research, it has been determined that the 21st Century Skills Teaching Scale Turkish Form is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure the self-efficacy perceptions of prospective teachers regarding 21st century skills teaching. All of these results provided evidence that the scale is a valid and reliable measurement tool. In addition to these; the scale includes the items referring to skills emphasized in many classifications and frameworks related to 21st century skills (APEC, 2008; Binkley, Erstad, Herman, Raizen, Ripley ve Rumble, 2010; NETS/ISTE, 2007; OECD, 2005; P21, 2009b). This can be also considered as the scale allows determining the competencies of prospective teachers' in teaching 21st century skills via their self efficiency perceptions. As a result the Turkish form of the scale is expected to contribute to the studies on 21st century skills teaching in the field of teacher training. Considering the importance of teacher competence in teaching 21st century skills, it is also recommended to carry out studies for enriching the literature with different measurement tools in the evaluation of the competencies of teachers for 21st century teaching.

Kaynakça / References

- Adamson, F. ve Darling-Hammond, L. (2015). Policy pathways for twenty-first century skills. *Assessment and teaching of 21st century skills* içinde (s.293-310). Springer, Dordrecht.
- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z. ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 160-175.
- Arsad, N. M., Osman, K.ve Soh, T. M. T. (2011). Instrument development for 21st century skills in Biology. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 1470-1474.
- Autor, D.H., Levy, F., ve Murnane, R.J. (2003). The skill content of recent technological change: An empirical exploration. *Quarterly Journal of Economics*, 118(4), 1279-1333.
- Ball, A., Joyce, H. D. ve Anderson-Butcher, D. (2016). Exploring 21st century skills and learning environments for middle school youth. *International Journal of School Social Work*, 1(1), 1-15.
- Belet-Boyacı, S. D. ve Atalay, N. (2016). A scale development for 21st century skills of primary school students: A validity and reliability study. *International Journal of Instruction*, 9(1), 133-148.
- Bernardi, R. A. (1994). Validating research results when Cronbach's alpha is below .70: A methodological procedure. *Educational and Psychological Measurement*, 54(3), 766-775.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M. ve Rumble, M. (2010). *Draft white paper 1: Defining 21st century skills*. 20.04.2020 tarihinde <https://oei.org.ar/ibertic/evaluacion/sites/default/files/biblioteca/24defining-21st-century-skills.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows*. New York.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming* (2nd Edition). New York: Routledge.
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21.yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112-3134.
- Comrey, A. L., ve Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd Edition). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Çevik, M. ve Şentürk C. (2019). Multidimensional 21st century skills scale: Validity and reliability study. *Cypriot Journal of Educational Sciences*.14(1), 11-028.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Deborah, L. E., (2012) . *A new generation: A new model of education in the 21 st century*. Unpublished Dissertation .University of Southern California.
- Dede, C. (2010). Comparing frameworks for 21st century skills. J. Bellanca ve R. Brandt (Ed.), *21st century skills: Rethinking how students learn* içinde(s.51-76). Bloomington, IN: Solution Tree Press.
- European Comission. (2006). *Key competences for lifelong learning*, European Communities, Belgium. 17.04.2020 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN>.
- European Comission (2018). *Developing key competencies all for throughout life*. 17.04.2020tarihindehttps://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-librarydocs/factsheetkey-competences-lifelong-learning_en.pdf adresinden erişilmiştir.
- Floyd, F. J. ve Widaman, K. F. (1995). Factor analysis in the development and refinement of clinical assessment instruments. *Psychological Assessment*, 7(3), 286-299. doi:10.1037/1040-3590.7.3.286.
- Gore, V. (2013). 21st century skills and prospective job challenges. *The IUP Journal of Soft Skills*, 7(4), 7-14.
- Griffin, P., McGaw, B. ve Care, E. (Ed.). (2012). *Assessment and teaching of 21st century skills*. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Griffin, P., ve Care, E. (Ed.). (2014). *Assessment and teaching of 21st century skills: Methods and approach*. Springer.
- Gürültü, E., Aslan, M. ve Alcı, B. (2019). Ortaöğretim öğretmenlerinin 21. Yüzyıl becerileri kullanım yeterlikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Advance online publication. doi: 10.16986/HUJE.2019051590.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014). Sınıf değerlendirme atmosferi ölçeğinin (SDAÖ) geliştirilmesi:Geçerlik güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 51-68.
- Jia, Y., Oh, Y. J., Sibuma, B., LaBanca, F., veLorentson, M. (2016). Measuring twenty-first century skills: Development and validation of a scale for in service and pre-service teachers. *Teacher Development*, 20(2), 229-252.

- Kang, M., Heo, H., Jo, I., Shin, J. ve Seo, J. (2010). Developing an educational performance indicator for new millennium students. *Journal of Research on Technology in Education*, 43(2), 157-170.
- Kang, M., Kim, M., Kim, B. ve You, H. (2012). Developing an instrument to measure 21st century skills for elementary student. *The Korean Journal of Educational Methodology Studies*, 25(2).
- Karakaş, M. M. (2015). *Ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik 21. yüzyıl beceri düzeylerinin ölçülmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
- Kellner, D. (2000). New technologies/new literacies: Reconstructing education for the new millennium. *Teaching Education* 11(3), 245-265.
- Keskin, İ. ve Yazar, T. (2015). Öğretmenlerin yirmi birinci yüzyıl becerileri ışığında ve yaşam boyu öğrenme bağlamında dijital yeterliliklerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1691-1711. doi:10.14687/ijhs.v12i2.3503.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford publications.
- Levy, F. ve Murnane, R. (2005). *How computerized work and globalization shape human skill demand*, IPC Working Paper series MIT-IPC-05006. Massachusetts Institute of Technology.
- Looman, W.S. ve Farrag, S. (2009). "Psychometric properties and cross-cultural equivalence of the Arabic Social Capital Scale: Instrument development study". *International Journal of Nursing Studies*. 46, 45-54.
- Louis, R.C. (2012). *A case study exploring technology use and incorporation of 21st century skills in elementary classrooms*. Unpublished dissertation. University of Boston.
- Orhan-Göksun, D. (2016). *Öğretmen adaylarının 21. yy. öğrenen becerileri ve 21. yy. öğreten becerileri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ongardwanich, N., Kanjanawasee, S. ve Tuipae, C. (2015). Development of 21st century skill scales as perceived by students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191(52), 737-741.
- Ontario Ministry of Education. (2010). Building a national education system for the 21st century: Case Study Finland. 20.12.2019 tarihinde <http://www.edu.gov.on.ca/bb4e/materials.html> adresinden erişilmiştir.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2005). *The definition and selection of key competencies: Executive summary*. Paris. France.

- Organization of Economic Cooperation and Development(OECD). (2010). *Strong performers and successful reformers in education: Lessons from PISA for the United States*. 20.12.2019 tarihinde <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096660-en> adresinden erişilmiştir.
- Osman, K., Soh, T. M. T., ve Arsad, N. M. (2010). Development and validation of the Malaysian 21st century skills instrument (M-21CSI) for science students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 599-603.
- Partnership for 21st Century Skills (P21). (2008). *21st century skills, education & competitiveness: A resource and policy guide*. Tucson, AZ: Author. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519337.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Partnership for 21st Century Skills (P21). (2009a). *Framework for 21st century learning*. Tucson, AZ: Author. 04.07.2019 tarihinde [https://www.teacherrambo.com/file.php/1/21stcentury skills.pdf](https://www.teacherrambo.com/file.php/1/21stcentury%20skills.pdf). adresinden erişilmiştir.
- Partnership for 21st Century Skills (P21). (2019). *Framework for 21st century learning*. Battlee for Kids. 04.07.2019 tarihinde http://static.battleforkids.org/documents/p21/P21_FrameworkBrief.pdf. adresinden erişilmiştir.
- Rotherham, A. J. ve Willingham, D. (2009). To work, the 21st century skills movement will require keen attention to curriculum, teacher quality, and assessment. *Educational leadership*, 9(1), 15-20.
- Saavedra, A. R. ve Opfer, V. D. (2012). Teaching and learning 21st century skills: Lessons from the learning sciences. *A Global Cities Education Network Report*. New York, Asia Society.
- Saavedra, A. R. ve Opfer, V.D. (2012). Learning 21st-century skills requires 21stcentury teaching. *Phi Delta Kappan*, 94(2), 8-13.
- Singapore Ministry of Education.(2010). *Press Release: MOE to enhance learning of 21stcentury competencies and strengthen art, music and physical education*. 20.04.2020 tarihinde <http://www.moe.gov.sg/media/press/2010/03/moe-to-enhance-learning-of-21s.php> adresinden erişilmiştir.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2018). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sperber, A. D.(2004). Translation and Validation of Study Instruments for CrossCultural Research". *Gastroenterology*. 126, 124-128.
- Stewart, V. (2010). A classroom as wide as the world. *Curriculum 21: Essential Education for a Changing World*. H. Hayes Jacobs (Ed.). 97-114. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development.
- Tondeur, J., Aesaert, K., Pynoo, B., van Braak, J., Fraeyman, N. ve Erstad, O.(2017). Developing a validated instrument to measure preservice teachers' ICT

- competencies: Meeting the demands of the 21st century. *British Journal of Educational Technology*, 48(2), 462-472.
- TTKB (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine...* 16.04.2020 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003basinaciklamasi_program.pdf adresinden erişilmiştir.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, (TÜSİAD). (2012). *Basın bültenleri*. 20.04.2020 tarihinde <http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/basin-odasi/basin-bultenleri/> adresinden erişilmiştir.
- Voogt, J. ve Roblin, N. P. (2010). 21st century skills. *Discussienota. Zoetermeer: The Netherlands: Kennisnet*, 23(03), 2000.
- Voogt, J. ve Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321. doi:10.1080/00220272.2012.668938.
- Yılmaz, E., ve Alkış, M. (2019). 21. yüzyıl yeterlilikleri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 125-154.
- Walser, N. (2008). Teaching 21st century skills. *Harvard Education Letter*, 24(5),1-3.
- Wilmarth, S. (2010). Five socio-technology trends that change everything in learning and teaching. H. H. Jacobs (Ed.). *Curriculum 21: Essential education for a changing world*. İçinde (s.80-96). Alexandria. VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Ekler

Ek.1 21. Yüzyıl Becerileri Öğretimi Ölçeği Türkçe Formu

		Tamamen yeterliyim (7)	(6)	(5)	(4)	(3)	(2)	Hiç yeterli değilim (1)
1.	Öğrencilere konuları anlamaları için bilgiye erişimde dijital araçların kullanımını öğretmekte (dijital araçlar: çevrim içi kitaplar ve makaleler, İnternet araştırmaları, çevrim içi tartışmalar, internet sitelerinden veya çevrim içi veri tabanlarından bilgi toplamak),							
2.	Öğrencilere bir grup projesinde liderlik etmeyi öğretmekte,							
3.	Bir projedeki amacı gerçekleştirmek için öğrencileri akranlarıyla işbirliğine yönlendirmekte,							
4.	Öğrencilere, bilgiyi açık bir şekilde iletmek için teknolojik araçları (ör. Çevrim içi forumlar/tartışma, Powerpoint sunular, dijital medya projesi) kullanmayı öğretmekte,							
5.	Öğrencileri "gerçek yaşam" zorluklarını veya problemlerini tanımaya yönlendirmekte,							
6.	Öğrencilere bir zorluk (ör. Dijital animasyon, petrol sızıntısının temizlenmesi, nanoteknolojinin uygulanması) için yenilikçi bir çözüm belirlemeyi öğretmekte,							
7.	Öğrencilere bir ürüne ilişkin geliştirdikleri bir fikrin kalitesini değerlendirmeyi öğretmekte,							
8.	Öğrencilere bir projeden elde edilen verilerin veya kanıtın geçerliliğini değerlendirmeyi öğretmekte,							
9.	Öğrencilere farklı kültürlerden bireylerle saygı çerçevesinde çalışmayı öğretmekte,							
10.	Öğrencilere teknolojiyi sorumlu bir şekilde (ör. Dijital kimliği korumak, başkalarının haklarını korumak, lisanslama kanunlarına uymak) kullanmayı öğretmekte,							

Faktör 1: Teknolojinin Yararı (1, 4 ve 10. maddeler)

Faktör 2: İşbirliği (2, 3 ve 9. maddeler)

Faktör 3: Yenilik ve Problem Çözme (5, 6, 7 ve 8. maddeler)

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özyurt, M. (2020).21. yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik güvenirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2568-2594. DOI: 10.26466/opus.725042

Piyano Eğitiminde Öğrenme Stilleri ve 5E Modeline Yönelik Etkinliklerin Başarı ve Kalıcılığa Etkisi

DOI: 10.26466/opus.728457

*

Yavuz Selim Kaleli* – Aynur Elhan Nayir**

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi

E-Posta: yavuzselimkaleli@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7485-3098](https://orcid.org/0000-0001-7485-3098)

** Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi

E-Posta: aynur4272@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-1964-3829](https://orcid.org/0000-0002-1964-3829)

Öz

Bu araştırmada Piyano eğitiminde 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinliklerin öğrencilerin başarı ve kalıcılığa etkisi incelenmiştir. Araştırmada nicel yöntemlerden Kontrol gruplu Öntest-Sontest Modeli kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında Piyano Dersi Başarı Testi ve Kolb Öğrenme Stilleri Envanteri kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analiziyle aşağıdaki bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılandırmacı 5e modeli ve öğrenme stillerine göre öğretim yapılan deney grubu ile geleneksel öğretim metodu uygulanan kontrol grubunun piyano dersi sontest, kalıcılık ve piyano çalma becerisi puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Deney grubundaki öğrenciler anlamlı düzeyde yüksek piyano dersi başarıları, piyano çalma becerisi ve öğrenme kalıcılığı elde etmişlerdir. 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı öğretim etkinliklerini bir arada uygulayan öğrenciler sistematik bir yaklaşımla kendi öğrenme süreçlerine göre etkinlikleri aktif olarak yapılandırmışlar, aşamalı bir şekilde görsel, işitsel ve kinestetik aktiviteler gerçekleştirmişler ve kubaşık stratejinin deneysel işleminde kendi öğrenme süreçlerini sorgulamışlardır. Bu bütüncül yaklaşım 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı öğretimin uygulamasının piyano dersi başarıları üzerinde yüksek etki oluşturmaya yol açmıştır. Yapılandırmacı ve öğrenme stillerine dayalı piyano eğitiminde her bir öğrencinin tercih, ilgi, ihtiyaç, öğrenme yaşantıları ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak, öğretim yöntemleri, öğrenme ortamı, ölçme-değerlendirme teknikleri düzenlenmiştir. Bu anlayış çerçevesinde piyano dersinin düzenlenen öğrenme ortamlarında, öğrenciler aktif bir şekilde öğrenme sürecinde sorumluluk almışlar, kendi öğrenme stillerini uygulayarak dersin kazanımlarını elde etmeye çalışmışlardır. Tüm bunlar piyano dersinde yüksek başarıyı, kalıcılığı ve olumlu yönde duyuşsal öğrenme ürünlerini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyano Eğitimi, 5E modeli, Öğrenme stilleri, Piyano eğitiminde yapılandırmacılık

Effects Of Learning Styles And 5E Model Activities On Success And Permanently In Piano Education

*

Abstract

In this study, the effects of 5E model and learning styles-based activities on students' success and permanence in piano education were investigated. Pretest-Posttest Model with Control group, which is one of the quantitative methods, was used in the research. Piano Lesson Achievement Test and Kolb Learning Styles Inventory were used to collect research data. By analyzing the research data, the following findings and conclusions were reached. There is a significant difference between the experimental group, which is taught according to the constructivist 5e model and learning styles, and the control group applied the traditional teaching method, the piano lesson posttest, permanence and piano playing skill scores. Students in the experimental group achieved a significantly higher piano lesson success, piano playing skills and learning permanence.

Students who combine 5E model and learning activities based on learning styles actively structured activities according to their own learning processes with a systematic approach, progressively carried out visual, auditory and kinesthetic activities and questioned their own learning processes in the experimental process of the cuban strategy. This holistic approach has caused the application of teaching based on the 5E model and learning styles to have a high impact on the success of the piano lesson. In the piano education based on constructivist and learning styles, considering the preferences, interests, needs, learning experiences and individual differences of each student, teaching methods, learning environment, assessment-evaluation techniques were organized. Within the framework of this understanding, in the learning environments where the piano lesson is organized, students actively took responsibility in the learning process and tried to gain the lesson by applying their own learning styles. All of these revealed high success, permanence and positive affective learning products in piano lessons.

Keywords: *Piano education, 5e model, Learning styles, Constructivism in piano education*

Giriş

Müzik eğitiminin en önemli boyutlarından birisini oluşturan piyano eğitimi, bireyin piyano çalması kadar, diğer müzik unsurlarına da etkili bir katkı sağladığı kanıtlanmış bir gerçektir. Eğitim alan bireyin göstereceği çalışma performansı, hangi seviyede piyano çalabileceği ile doğru orantılıdır. Piyano eğitimcisi de, bireyin hedefe giden yollarını doğru bir şekilde belirlemesine yardımcı olmalıdır.

Araştırmanın konusu olan yapılandırmacı 5E modeli ve Kolb'un öğrenme stilleri, yukarıda bahsedilen konunun çözümü için, bireyin piyano eğitiminde bu unsurları kullanarak, konuları kendi kendine yapılandırmasını ve çözüm üretmesini sağlamak üzere seçilmiştir.

5E modeli, yapılandırmacı yaklaşımda oldukça fazla kullanılmaktadır. Bireyin araştırma merakını artıran, becerilerin ve bilgilerin devamlı kullanımını içeren etkinliklerden oluşmaktadır. 5E modeli her bölümde öğrencileri uygulama içinde tutarken, aynı zamanda öğrencilerin kendi tanımlarını oluşturmalarını da imkan tanır. 5E modeli, başka bir kavramın öğrenilmesini veya bilinen olgunun daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayan bir süreçtir. 5E modeline yönelik araştırmalarda, öğrencilerin başarılarını artırdığı, kavramsal gelişimlerini artırdığı ve tutumlarını olumlu yönde değiştirdiğine dair bulgular bulunmaktadır (Bayar 2005).

Öğrenmede bireysel farklılıklar üzerine birçok çalışma yapılsa da gerçekleştirilen uygulama genellikle istenilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Uygulamada meydana gelen eksiklikler, eğitimcilerin sürekli bu konu üzerinde araştırma yapmalarına neden olmuştur. Yapılan araştırmalarda, bireysel farklılıklardan bahseden önemli kavramlardan birisi de öğrenme stili olarak kabul edilmektedir (Ekici, 2002:42-47).

Öğrenme stilleri bakımından bilişsel farklılıkların tespiti, başka bir öğrenme hayatının saptayıcısı olan öğretene ve öğrenme yerlerinin yeniden tasarımı için önemli bir belirleme aracıdır. Müzik eğitimi gibi, öğrenmede duyuşsal, görsel ve dokunsal aktiviteleri yoğun bir şekilde gerektiren alanlarda çocukların öğrenme stillerinin dikkate alınmasının önemli katkıları olacağı tartışılmaz bir gerçektir. Öğrencilerin bilişsel duyuşsal ve psikomotor alanlarda bireysel farklılıklarının incelenerek müzik öğretiminde öğrenme ortamlarının ve yaklaşımlarının düzenlenmesi bu dersin kazanımlarının gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Başarılı ve etkili bir müzik eğitimi oluşturabilmesi

için öğrencilerin bireysel farklılıklarının saptanması büyük önem taşımaktadır. Bu farklılardan önde geleni ise çocukların öğrenme stilleridir (Aşkar ve Akkoyunlu, 1993; Kolb, 1985).

Problem durumu

Piyano eğitimi bireyin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel öğrenme yaşantıları açısından önemli bir değer taşımaktadır. Piyano eğitimcilerinin uyguladıkları öğretimde, öğrencilerin öğrenme stillerini göre etkinlik yapmaları durumunda, öğrencilerin derslerinde daha aktif rol almaları beklenmektedir. Piyano eğitiminde, kazanımların düşük düzeyde gerçekleşmesi durumunda eğitimcilerin, öğrencilerinin öğrenme stillerini hangi düzeyde dikkate aldıkları sorusunu ele almaları gerekmektedir.

Problem Cümlesi: Piyano eğitimde yapılandırmacı 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların bireyin piyano dersi başarısına ve öğrenilenlerin kalıcılığına etkisi var mıdır?

Amaç

Bu araştırmanın amacını, piyano eğitimi alan bireylerin, piyano çalarken parçanın armonisi, formu ve teknik özelliğine dikkat etmeden çalması yerine, verilecek olan yapılandırmacı ve öğrenme stillerine dayalı piyano eğitimi sayesinde, parçadaki armonik fonksiyonları bilip, hangi formda olduğunu tespit eden ve teknik zorlukları nasıl aşacağını kendi kendine tespit etmesine yardımcı bir "5E Modeli ve Öğrenme Stillerine Dayalı Piyano Eğitimi" uygulaması hazırlama ve bu uygulamanın bireyin piyano çalma becerisine ve kalıcılığına etkisini ortaya koymaktır.

Önem

Araştırmada uygulanacak olan "5E Modeli ve Öğrenme Stillerine Dayalı Piyano Eğitimi" çalışması, piyano çalan bireylerin çalışma yöntemlerine yön verecek olmasından, piyano eğitimcilerinin ise; piyano öğretimi esnasında

kullanacakları bir çalışmayı hazırlayacak olması ve yapılandırmacı 5E modeline ile öğrenme stillerine dayalı bir piyano eğitiminin nasıl uygulanacağına rehberlik etmesi açıstından, önemlidir.

Sınırlılıklar

Araştırma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümündeki lisans 3. sınıf öğrencilerinden, deney grubunda 12 öğrenci, kontrol grubunda 12 öğrenci olmak üzere toplam 24 öğrenci ve 10 haftalık uygulama süresi ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırma nicel veri toplama yöntemlerinden deneme modeli boyutunda yapılandırmacı 5E Modeli ve öğrenme stillerine dayalı piyano eğitim uygulamasının, öğrencilerin başarı, öğrenilenlerin kalıcılığına olan etkileri test edilmiştir. Araştırmanın bu süreci gerçek deneme modeliyle gerçekleştirilmiştir. Karasar'a göre (2005) gerçek deneme modellerinde öntest uygulaması, kontrol grubunun varlığı ve deneklerin seçkisiz yöntemle atanması söz konusudur. Bu araştırmada literatürde ifade edilen bu üç temel kural yerine getirilmiştir. Kontrol gruplu öntest-sontest deneme modeliyle desenlenen gerçek deneme sürecinin nasıl işlediği aşağıdaki tablo 1'da gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Uygulanan Deneme Modeli

Gruplar	Ön Testler	Deneme Süreci	Son Testler	İşlem Yok	Kalıcılık Testi
Deney Grubu	T1 ₁	X	T2 ₁		T3 ₁
Kontrol Grubu	T1 ₁	-	T2 ₁	3 AY	T3 ₁

Tablo 1'de gösterilen sembollerin açılımı aşağıda verilmiştir.

T1- Öntest T2- Sontest T3- Kalıcılık Testi

T1₁- Öntest Piyano Dersi Başarı Puanı

T2₁- Sontest Piyano Dersi Başarı Puanı

T3₁- Kalıcılık Testi Puanı (Piyano Dersi Başarı Puanı)

X- Yapılandırmacı 5E + Öğrenme Stillerine Dayalı Piyano Eğitim Uygulaması

Geleneksel Öğretim Uygulaması

Araştırma öncesinde her iki gruba da deneysel işlemden önce öntest olarak deneklere piyano dersi başarı testi, piyano çalma becerisi gözlem formu ve piyano dersine yönelik tutum ölçekleri uygulanmıştır. Öntestin uygulanma-

sına müteakip ara vermeden deney ve kontrol gruplarına 10 haftalık deneysel işlem gerçekleştirilmiştir. Aynı test ve ölçekler deney ve kontrol gruplarına sontest olarak uygulanmıştır. Bu aşamada deney grubunda yapılandırmacı öğrenme 5E modeli + Öğrenme Stillerine dayalı öğretim uygulaması, kontrol grubunda ise geleneksel öğretim uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sontestin uygulanmasından 3 ay sonra tüm gruplara piyano dersi başarı testi 'kalıcılık testi' olarak uygulanmıştır.

Araştırmanın deneysel kısmında, deneye başlamadan önce kontrol ve deney grupları arasında anlamlı bir fark olmaması açısından içinde piyano eğitimindeki genel teknik ve müzikal ifadeleri içeren bir ön değerlendirme formu hazırlanmıştır. Deney aşamasında deney grubuna Kolb'un Öğrenme Stil Envanteri uygulanıp hangi öğrenme stiline uygun olduğu tespit edildikten sonra yapılandırmacı 5E Modeli + öğrenme stilleri öğretim programına göre 10 haftalık piyano eğitimi uygulaması planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Bu uygulamada günümüzde ayrı ayrı dersler olarak verilen Armoni, Müzik Biçimleri dersi, ve Piyano dersi öğelerini içeren ve bireyin kazanımlarını yapılandırmasına rehberlik edecek nitelikte etkinlikler yer almıştır. Bireyin piyano parçası içerisindeki bilişsel alan becerisini kullanacağı armoni fonksiyonlarının tespiti, piyano parçası formunun ve müzikal dönem farklılığının tespiti, duyuşsal alan becerisini kullanacağı yine çalacağı parçanın tonunda solfej çalışmaları (örn: sol el çalınırken, sağ elin solfejinin yapılması veya sağ el çalınırken sol elin solfejinin yapılması v.b.), devinişsel alan becerisini kullanacağı, parçanın teknik zorluğu olan yerlerinin hem tartım hem de seslerinin değiştirilip varyasyonlar halinde türetilip piyano performansını artırıcı çalışmalar yazılarak, bireyin bu ayrı dersleri yapılandırmasına rehberlik edecek unsurlar yer almıştır.

Denekler

Piyano eğitimde yapılandırmacı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların bireyin piyano dersi başarısına, piyano çalma becerisine, derse yönelik tutumlara ve öğrenilenlerin kalıcılığına etkisinin deneysel yöntemle test edilen bu araştırmanın deneme modeli boyutunda deney ve kontrol grupları belirlenmiştir. Bu amaçla 2016-2017 Öğretim Yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Müzik Öğretmenliği

Anabilim Dalında piyano eğitimi dersini alan 24 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır. Bu öğrenciler seçkisiz yöntemle 12'şer kişilik iki gruba atanmıştır. Daha sonra bu gruplar şans yoluyla deney ve kontrol grupları olarak belirlenmiştir. Bu süreçte öğrencilerin cinsiyet açısından gruplara denk atanmasında dikkat edilmiştir.

Deneme sürecinde haftalık 1 saatten 10 hafta gerçekleştirilen bu araştırma bizzat araştırmacı tarafından yürütüldüğü için deney ve kontrol gruplarının belirlenmesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlar:

- Deneme uygulamalarının gerçekleştirildiği üniversitenin ilgili müzik eğitimi anabilim dalının alt yapısının güçlü olması,
- Deneme uygulamalarının gerçekleştirildiği üniversitenin ilgili müzik eğitimi anabilim dalının köklü geçmişinin olması ve zengin öğretim elemanı dağılımına sahip olması,
- Deneme uygulamalarının gerçekleştirildiği ilgili müzik eğitimi anabilim dalında uygulanan öğretim programlarının araştırma değişkenleri ile uyumlu olması,
- Araştırmacının bu üniversitede doktora yapması nedeniyle deneysel uygulamaları sağlıklı yürütebilmesine imkan vermesi,
- İlgili anabilim dalı ve fakülte yönetimin araştırma uygulamalarına izin vermesi ve destek olması
- Araştırma süreçleriyle ilgili deneme modelinin gerektirdiği kontrollerin etkili bir gerçekleştirilmesine imkan vermesi
- Daha önce ilgili anabilim dalında uygulamalı ve deneysel araştırmaların gerçekleştirilmiş olması,
- Araştırmanın ekonomik ve zaman boyutları açısından sağladığı olanaklar etkili olmuştur.

Bu araştırmada deney ve kontrol grupları oluşturulduktan sonra grupların denk olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu aşamada:

1. Deney ve kontrol gruplarının cinsiyetlerine göre dağılımı
2. Deney ve kontrol gruplarının öğrenme stilleri açısından dağılımı,
3. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin piyano dersi öntest puanları,
4. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin piyano çalma becerisi öntest puanları,
5. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin piyano dersine yönelik tutumlarındaki denkliliğe dikkat edilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Gruplar	N	Cinsiyet	
		Kız	Erkek
Deney Grubu	12	7 58,33%	5 31,77%
Kontrol Grubu	12	7 58,33%	5 31,77%
Toplam	24	14 58,33%	10 31,77%

Tablo 2’de Yapılandırmacı 5e modeli+öğrenme stillerine göre öğretim yapılan deney grubu ile geleneksel öğretim metodu uygulanan kontrol grubunun cinsiyetlerine göre dağılımları görülmektedir. Deney grubunda 7 kız (%58,33) 5 erkek (%31,77), geleneksel öğretim uygulaması yapılan kontrol gruplarında ise 7 kız (%58,33) 5 erkek (%31,77) öğrenci bulunmaktadır. Araştırmada deney ve kontrol gruplarında cinsiyet açısından birbirlerine eşit bir dağılımın olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırma grubunun öğrenme stillerine göre dağılımı

Öğrenme Stilleri	DENEY GRUBU		KONTROL GRUBU	
	n	%	-n-	%
Yerleştiren	4	%33,3	5	%41,7
Özümseyen	2	%16,7	1	%08,3
Dönüştüren	5	%41,7	5	%41,7
Ayrıştıran	-		-	
Çoklu Stil	1	%08,3	1	%08,3
Toplam	12		12	100,0

Araştırma öncesinde deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öğrenme stilleri açısından denliğini tespit etmek için iki gruba da Kolb Öğrenme Stilleri Envanteri uygulanmıştır. Uygulama sonucu deney grubundaki öğrencilerin 4’ünün (%33,3) yerleştiren, 2’sinin (%16,7) özümseyen, 5’inin (%41,7) dönüştüren ve 1’inin (%08,3) çoklu öğrenme stillerine sahip olduğu görülmüştür. Kontrol grubundaki öğrencilerin 5’inin (%41,7) yerleştiren, 1’inin (%08,3) özümseyen, 5’inin (%41,7) dönüştüren ve 1’inin (%08,3) çoklu öğrenme stillerine sahip olduğu görülmüştür. Her iki gruptaki öğrenciler de ağırlıklı olarak dönüştüren ve yerleştiren öğrenme stillerine sahiptir. Her iki grupta da ayrıştıran öğrenme stillerine sahip öğrenci bulunmamaktadır. Değiştiren stili tercih eden öğrenciler izlemek ve takip etmek için bir modele-

örneğe ve beraberinde somut bir uyarana ihtiyaç duymaktadır (Yansıtıcı+Somut). Yerleştiren stile sahip öğrenciler ise yaparak yaşayarak öğrenme deneyimine ve somut uyarana ihtiyaç duymaktadır (Aktif+Somut)

Araştırma öncesinde deney ve kontrol gruplarının öğrenme stilleri açısından birbirlerine denk olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Öntest Piyano Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
ÖnT Piyano Eğitimi	1,00	12	9,88	118,50	-1,8562	0,068
	2,00	12	15,13	181,50		
	Total	24				

Tablo 4’da deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öntest piyano eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen Mann Witneu U testi sonuçları görülmektedir. Analizlere göre iki grubun piyano eğitimi testi puanları arasında 1,85 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu 0,05 düzeyinde anlamlı değildir. Bu sonuca göre araştırmanın deneysel işlemleri öncesinde deney ve kontrol gruplarının öntest piyano eğitimi puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Öntest Armoni Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
ÖnT armoni	1,00	12	13,42	161,00	-0,6895	0,551
	2,00	12	11,58	139,00		
	Total	24				

Tablo 5’de deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öntest armoni eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Analizlere göre iki grubun armoni eğitimi testi puanları arasında 0,68 Z değeri hesaplanmıştır. Bu sonuca göre araştırmanın deneysel işlemleri öncesinde deney ve kontrol gruplarının öntest armoni eğitimi puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Öntest Müzik Biçimleri Testi Karşılaştırılması

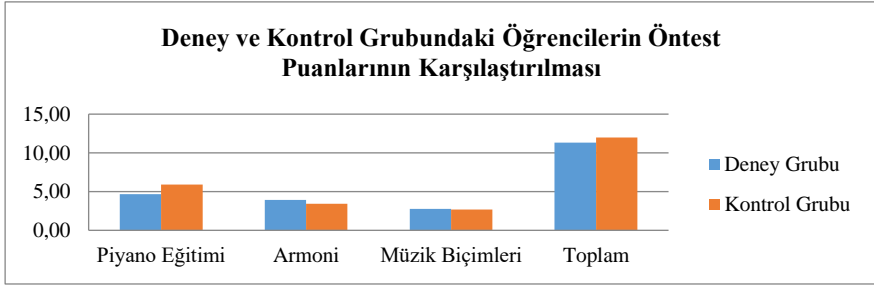
		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
ÖnT müzik Biçimleri	1,00	12	12,75	153,00	-0,1804	0,887
	2,00	12	12,25	147,00		
	Total	24				

Tablo 6’de deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öntest müzik biçimleri testinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Analizlere göre iki grubun müzik biçimleri testi puanları arasında 0,18 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulguya göre araştırmanın deneysel işlemleri öncesinde deney ve kontrol gruplarının öntest müzik biçimleri testi puanları arasında anlamlı bir fark söz konusu değildir.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Öntest Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
ÖnToplam	1,00	12	10,96	131,50	-1,0899	0,291
	2,00	12	14,04	168,50		
	Total	24				

Tablo 7’de deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öntest toplam puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. İstatistiksel analizlere göre iki grubun öntest toplam puanları arasında 1,08Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulguya göre araştırmanın deneysel işlemleri öncesinde deney ve kontrol gruplarının öntest toplam puanları arasında anlamlı bir fark söz konusu değildir. Araştırmanın öncesinde çalışma bağımlı değişkenleri açısından deney ve kontrol gruplarının birbirlerine denk olduğu söylenebilir. Deney ve kontrol gruplarının öntestteki genel durumu aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 1. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Karşılaştırılması

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak ‘Piyano Dersi Başarı Testi’, ‘Öğrenme Stilleri Envanteri’ kullanılmıştır.

Piyano dersi başarı testi: Uzman görüşlerine göre elde edilen 25 soruluk testin kapsam geçerliği açısından 3 boyuta sahip olduğu görülmüştür. Bu boyutlar, 'piyano eğitimi', 'armoni' ve 'müzik biçimleridir'. Başarı testin 1-13 sorular arasındaki 13 madde 'piyano', 14-20. Sorular arasındaki 7 madde 'armoni' ve 21-25 sorular arasındaki 5 madde ise 'müzik biçimleri' boyutuyla ilgilidir. Böylelikle deneme uygulaması için 3 ana boyutta, 25 maddelik bir başarı testi ortaya çıkmıştır. Ayrıca uzman görüşlerine dayalı olarak testle ilgili yapılan değerlendirmelerde testin süresi ve test maddelerinin öğrencilerin düzeyine uygun olup olmadığı, maddelerin zorluk düzeyleri ve uygun şekilde test içerisinde sıralanıp sıralanmadığı konularında ortak görüş birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde piyano dersi başarı testinin kapsam geçerliği sağlanmıştır.

Öğrenme stilleri envanteri: Bu anket, bireylerin tercih ettikleri öğrenme stillerini saptamak için tasarlanmıştır. Ölçek Kolb (1984) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe'ye adaptasyonu Aşkar ve Akkoyunlu (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kolb öğrenme stilleri envanteri zaman içinde bireye yardımcı olan ve öğrenme-öğretme süreçlerinde etkili olan alışkanlık ve tercihleri yansıtmaktadır.

Modelini uzun yıllar önce geliştiren David Kolb, 1984'te öğrenme stilleri modelini yayınladı. Bu model, Kolb'un deneyimsel öğrenme kuramı (ELT) ve Kolb'un öğrenme stilleri envanteri (LSI) gibi ürünlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bir kişinin (ve sizin) öğrenme stilini bilmek, tercih edilen yönteme göre öğrenmenin yönlendirilmesini sağlar. Bununla birlikte, herkes, her tür öğrenme stilinin uyarısını bir dereceye kadar yanıtlar ve buna ihtiyaç duyar - bu, verilen duruma ve bir kişinin öğrenme stili tercihlerine en iyi uyan vurgu kullanmaktır.

Bulgular ve yorum

Yapılandırmacı 5e+Öğrenme Stilleri modeline göre öğretim yapılan deney grubundaki öğrenciler ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin arasında, sontest akademik başarı açısından anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Sontest Piyano Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması

grup		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
SonTpiyano Eğitimi	1,00	12	17,08	205,00		
	2,00	12	7,92	95,00	-3,239	0,001
Total		24				

Yapılandırıcı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin sontest piyano eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Mann Whitney U testi ile gerçekleştirilen analizlere göre iki grup arasında 3,23 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu piyano eğitimi son test puanları açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Yapılandırıcı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinlikler öğrencilerin piyano eğitimi puanlarında anlamlı bir etkiyi ortaya çıkarmıştır.

Tablo 9. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Sontest Armoni Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
SonTarmoni	1,00	12	15,71	188,50	-2,344	0,024
	2,00	12	9,29	111,50		
Total		24				

Tabloda deneysel uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin sontest armoni eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Mann Whitney U testi ile gerçekleştirilen analizlere göre iki grup arasında 2,34 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu armoni eğitimi son test puanları açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Yapılandırıcı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinlikler öğrencilerin armoni eğitimi puanlarında anlamlı bir etkiyi ortaya çıkarmıştır.

Tablo 10. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Sontest Müzik Biçimleri Testi Puanlarının Karşılaştırılması

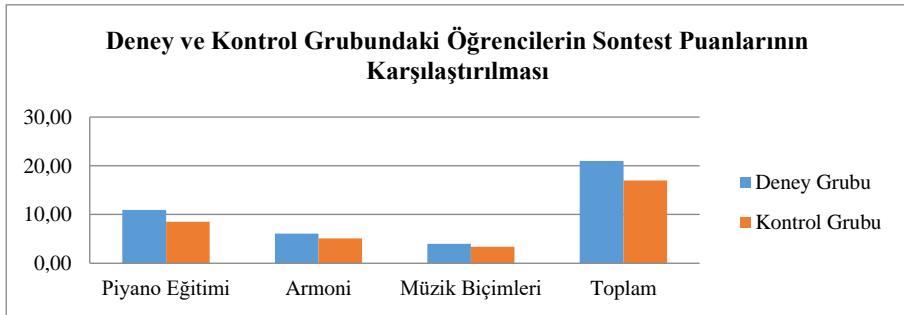
		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
SonTmüzik Biçimleri	1,00	12	14,79	177,50	-1,6716	0,114
	2,00	12	10,21	122,50		
Total		24				

Tabloda deney grubu öğrencileri ile kontrol grubundaki öğrencilerin son-test müzik biçimleri puanları üzerinde gerçekleştirilen son-test analiz sonuçları görülmektedir. Mann Whitney U testi ile gerçekleştirilen analizlere göre iki grup arasında 1,67 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulguya göre müzik biçimleri son-test puanlarında deney ve kontrol grubu arasında manidar bir farklılık söz konusu değildir.

Tablo 11. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Son-test Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

		Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
Deney Grubu	12	17,79	213,50	-3,717	0,000
Kontrol Grubu	12	7,21	86,50		
Total	24				

Son-testte gruplar arasında hesaplanan son bulgu toplam puanlarla ilgilidir. Yapılandırmacı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin son-test toplam puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ($Z=3,71$; $p<0,05$). Bu son test toplam puanlar açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Uygulanan deneysel işlem kontrol grubuna kıyasla deney grubunda anlamlı bir etki oluşturmuştur. Son-testte deney ve kontrol gruplarının almış oldukları puan ortalamaları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

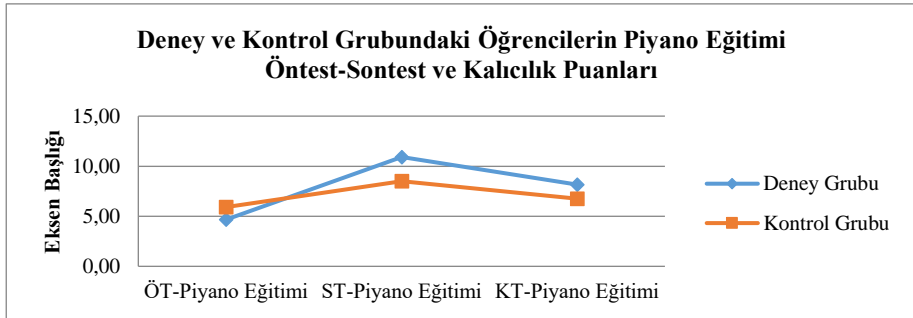
Şekil 2. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Son-test Puanlarının Karşılaştırılması

Yapılandırmacı 5E ve Öğrenme Stilleri modeline göre öğretim yapılan deney grubundaki öğrenciler ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin, piyano dersi öğrenme kalıcılıkları arasında anlamlı fark var mıdır?

Tablo 12. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Kalıcılık Testi Piyano Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması

	-n-	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	p
Deney Grubu	12	15,92	191,00	-2,419	,016
Kontrol Grubu	12	9,08	109,00		

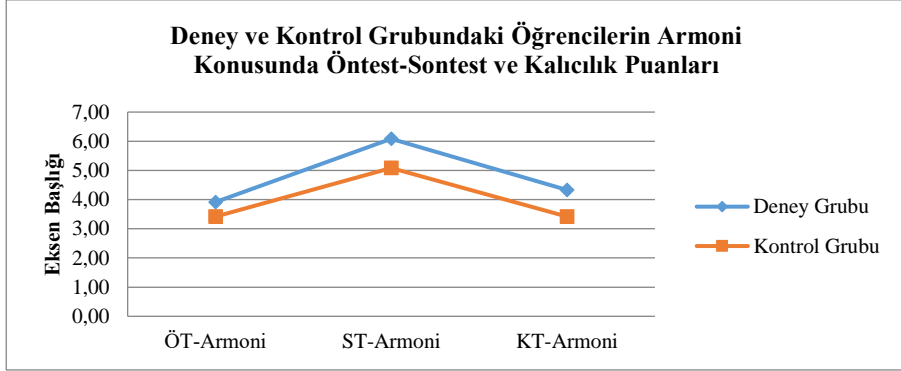
Yapılandırıcı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin kalıcılık testi piyano eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Mann Whitney U testi ile gerçekleştirilen analizlere göre iki grup arasında 2,41 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu piyano eğitimi kalıcılık testi puanları açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Yapılandırıcı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinlikler öğrencilerin piyano eğitimi puanlarında anlamlı bir kalıcılığa yol açmıştır.

Şekil 3. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Piyano Eğitimi Öntest-Sontest ve Kalıcılık Puanları**Tablo 13. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Kalıcılık Testi Armoni Eğitimi Puanlarının Karşılaştırılması**

	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	p
Deney Grubu	12	14,63	175,50	-1,504	,133
Kontrol Grubu	12	10,38	124,50		

Tabloda deneysel uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin kalıcılık armoni eğitimi puanları üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Mann Whitney U testi ile gerçekleştirilen analizlere göre iki grup arasında 1,504 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulgu armoni eğitimi kalıcılık test puanları

açısından anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Armoni eğitimi puanlarında her iki grupta birbirlerine denk bir kalıcılık elde etmişlerdir.

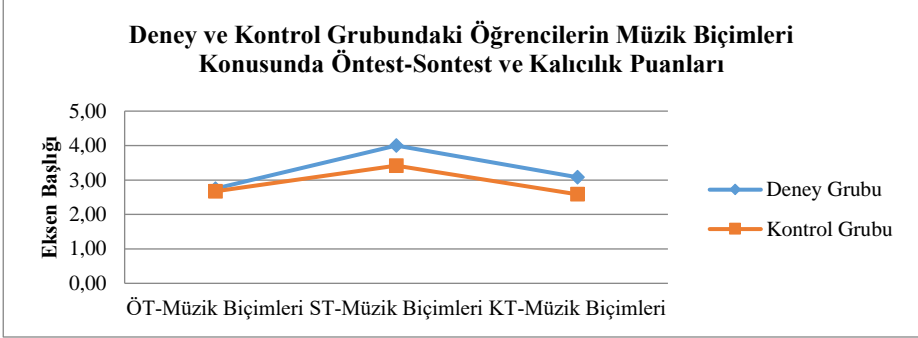

Şekil 4. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Armoni Konusunda Öntest-Sontest ve Kalıcılık Puanları

Tablo 14. Deney ve Kontrol Gruplarının Kalıcılık Testi Müzik Biçimleri Konusundaki Puanlarının Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	p
Kalıtım	1	12	14,13	169,50	-1,177	,239
Müzik Biçimleri	2	12	10,88	130,50		

Tablo'da deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin kalıcılık testi müzik biçimleri testinden elde ettikleri puanlar üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Analizlere göre iki grubun müzik biçimleri kalıcılık testi puanları arasında 1,17 Z değeri hesaplanmıştır. Bu bulguya göre kalıcılık testinde grupların puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin müzik biçimleri testinde birbirlerine denk bir kalıcılık düzeyi elde ettikleri söylenebilir.

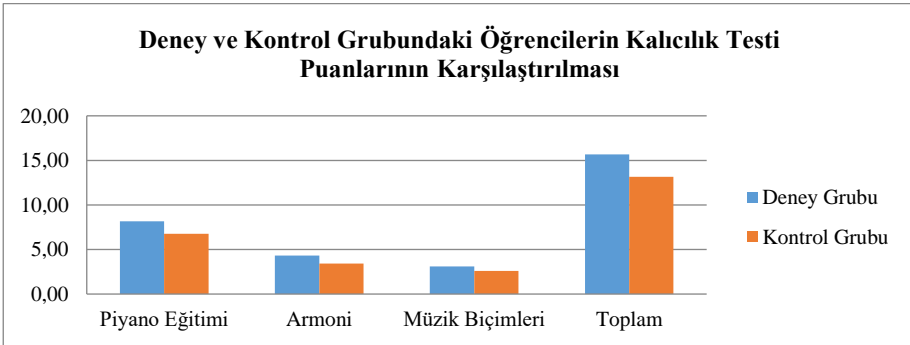

Şekil 5. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Müzik Biçimleri Konusunda Öntest-Sontest ve Kalıcılık Puanları

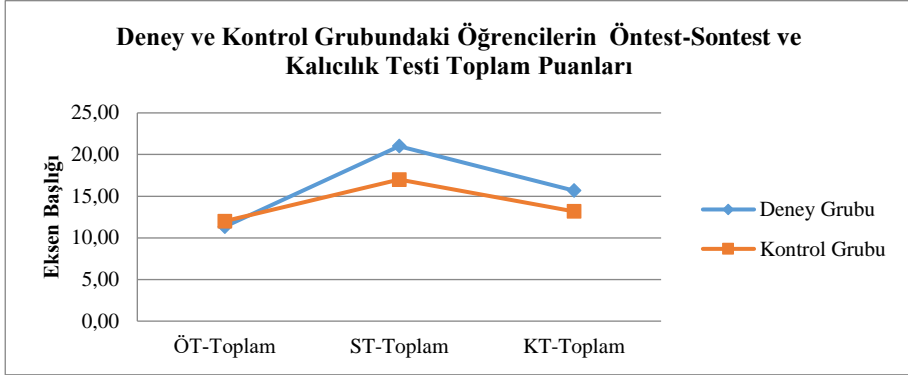
Tablo 15. Deney ve Kontrol Gruplarının Toplam Kalıcılık Testi Puanlarının Karşılaştırılması

	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	p
KalI/toplam	12	15,54	186,50	-2,124	,034
	2	9,46	113,50		

Kalıcılık testinde gruplar arasında hesaplanan son bulgu toplam puanlarla ilgilidir. Yapılandırmacı 5e modeli ve öğrenme stillerine dayalı uygulamaların yapıldığı deney grubu öğrencileri ile geleneksel öğretim uygulanan kontrol grubundaki öğrencilerin kalıcılık testi toplam puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ($Z=2,14$; $p<0,05$). Kalıcılık testi toplam puanlar açısından deney grubu lehine anlamlı bir fark söz konusudur. Uygulanan deneysel işlem kontrol grubuna kıyasla deney grubunda anlamlı bir kalıcılık düzeyi oluşturmuştur. Kalıcılık testinde deney ve kontrol gruplarının almış oldukları puan ortalamaları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 6. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Kalıcılık Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Şekil 7. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest-Sontest ve Kalıcılık Testi Toplam Puanları

Sonuç, tartışma ve öneriler

Piyano eğitiminde 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinliklerin uyguladığı bu karma modelli araştırmanın nicel ve nitel boyutlarında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılandırmacı 5e modeli ve öğrenme stillerine göre öğretim yapılan deney grubu ile geleneksel öğretim metodu uygulanan kontrol grubunun piyano dersi sontest puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Deney grubundaki öğrenciler anlamlı düzeyde yüksek piyano dersi başarıları, uygulanan deney grubu öğrencileri geleneksel öğretim uygulaması yapan arkadaşlarına kıyasla yüksek düzeyde öğrenme kalıcılığı elde etmişlerdir.

Araştırmada 5E Modeli ve öğrenme stillerine dayalı öğretimin birlikte uygulandığı deneme grubundaki öğrencilerin geleneksel öğretim yapılan kontrol grubundaki arkadaşlarından anlamlı düzeyde yüksek piyano dersi başarıları elde ettikleri görülmüştür. Bu bulgular Gök (2011) ve Uzunluoğlu Yegül'ün (2013) müzik eğitiminde yapılandırmacı öğrenmenin etkilerini test ettikleri araştırmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı öğretim etkinliklerini bir arada uygulayan öğrenciler sistematik bir yaklaşımla kendi öğrenme süreçlerine göre etkinlikleri aktif olarak yapılandırmışlar, aşamalı bir şekilde görsel, işitsel ve kinestetik aktiviteler gerçekleştirmişler ve kubaşık stratejinin deneysel işleminde kendi öğrenme süreçlerini sorgulamışlardır. Bu bütüncül yaklaşım 5E

modeli ve öğrenme stillerine dayalı öğretimin uygulamasının piyano dersi başarısı üzerinde yüksek etki oluşturmaya yol açmıştır.

Nolen ve Thomas'a göre (1990) belirli bir tutarlılık içerisinde bir çok öğretim yöntemi bir arada işlendiği zaman öğrenci performansını artırmaktadır. Derste etkinlikler içinde ve arasındaki farklılıkları vurgulayan öğrenme stilleri ve zengin öğrenme yaşantılarını ön plana çıkaran yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı yüksek piyano dersinde yüksek kalıcılık ve öğrenme düzeyi sağlamıştır.

Araştırmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde yapılandırmacı ve öğrenme stillerine dayalı piyano eğitiminde her bir öğrencinin tercih, ilgi, ihtiyaç, öğrenme yaşantıları ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak, öğretim yöntemleri, öğrenme ortamı, ölçme-değerlendirme teknikleri düzenlenmiştir. Bu anlayış çerçevesinde piyano dersinin düzenlenen öğrenme ortamlarında, öğrenciler aktif bir şekilde öğrenme sürecinde sorumluluk almışlar, kendi öğrenme stillerini uygulayarak dersin kazanımlarını elde etmeye çalışmışlardır. Tüm bunlar piyano dersinde yüksek başarıyı, kalıcılığı ve olumlu yönde duyuşsal öğrenme ürünlerini ortaya çıkarmıştır.

Piyano eğitiminde 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinliklerin uyguladığı bu tezin sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki öneriler ileri sürülebilir:

Piyano eğitiminde gerçekleştirilen 5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinlikler farklı müzik derslerinde de uygulanabilir.

5E modeli ve öğrenme stillerine dayalı etkinlikler farklı öğretim kademelerinde müzik dersi öğretim programlarına yerleştirilebilir.

Piyano eğitiminde, armoni ve müzik biçimleri derslerinin konularını içeren farklı etkinlikler hazırlanıp, öğrencilerin piyanoya karşı bilişsel, duyuşsal ve devinişsel becerilerinde kalıcılığı artıracak uygulamalar hazırlanabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Effects Of Learning Styles And 5E Model Activities
On Success And Permanently In Piano Education**

*

Yavuz Selim Kaleli – Aynur Elhan Nayir
Necmettin Erbakan University

During piano education, it becomes more efficient to notice individual differences and to practice in teaching. This is due to the one-to-one implementation of the training. It is important for the educator to get to know the student and to be prepared according to the order of individual learning. The educator can teach the learner styles efficiently and effectively in p dersiyanoi.

Piano education is an important value in the individual's cognitive, affective and psychomotor learning experiences. Piano educators are expected to perform activities according to their higher education styles and to take a more active role in higher education. In piano education, if my curriculum is low, the educational programs should take the question of students' learning styles.

The purpose of this study is that the study of the piano area has learned to learn the constructivist and learning styles to be given, instead of playing the piano without paying attention to the harmony, form and technical characteristics of the piece. The practice of "Piano Education Based on Model and Learning Styles" and to reveal a response to this individual's piano playing skill and permanence.

Research test Piano lesson achievement test, piano playing skill observation form and attitude scales for piano lesson were applied to both groups as a pretest before the experimental process. Following the pretest application, a 10-week experimental procedure was performed for the interim experimental and control groups. The same tests and scales were applied to the experimental and control groups as a posttest. At this stage, the traditional teaching practice was carried out in the control group for the experimental training to the constructivist learning 5E model + Learning Styles application. 3 months after the posttest application, the piano lesson success test was applied as a "retention test" to all groups.

In the experimental part of the study, a pre-evaluation form including general technical and musical expressions in piano education was prepared for the experiment in case of a significant difference between experimental control and experiment. The experiment was implemented, which was learned to be suitable for the Learning Style of Kolb experienced experimentally, and a 10-week piano training application was planned and carried out according to the 5E Model + learning program.

In this practice, activities that include Harmony, Music Forms lesson, and Piano lessons, which are also given as other lessons today, and that will guide the individual in structuring his gains, took place. The determination of the harmony functions in which the individual will use the cognitive field skill in the piano piece, the determination of the piano piece form and the musical period difference, the solfege in the tone of the piece to be played, where the affective field skill will be used (e.g., when playing the left hand, applying the solfege of the right hand or solfege of the right hand, etc.), kinesthetic The elements that will guide the individual in structuring these separate lessons have been replaced by deriving both the weighing and the sounds of the piece with technical difficulties to use the field skill and writing it to increase the piano lesson.

Test the experimental and control groups in the size of the experiment model of the constructivist 5e model in piano education and the applications of the learner styles to the individual's piano lesson success, piano playing skill, attitudes towards the lesson and the retention of the learned. 24 students who took piano education at Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Department of Music Teaching in the 2016-2017 academic year were included in the study. These students were randomly assigned to two groups of 12 each. Then, by chance, these groups are grouped as experimental and control groups. In this process, attention has been paid to assigning equal groups in terms of lessons.

Piano lesson achievement test, 25-question test, which was obtained according to expert opinions, was observed to have 3 dimensions out of scope. These dimensions are "piano education", "harmony" and "musical forms". The 13 items between 1-13 questions of the achievement test are 'piano', 14-20. 7 items between questions are "harmony" and 5 items between 21-25 questions are with "musical styles" dimension. Thus, an achievement test of 25 items in 3 main dimensions emerged for the trial application. The test is in

accordance with the test duration and testing time and the high level of the test, the questioning is tested with the test in accordance with the expert opinions in order to ask the test with the high test result.

Kaynakça / References

- Aşkar, P. ve Akkoyunlu, B. (1993). Kolb öğrenme stili envanteri. *Eğitim ve Bilim*, 87, 37-47.
- Bayar, F. (2005). *İlköğretim 5. sınıf fen bilgisi öğretim programında yer alan ısı ve ısının maddedeki yolculuğu ünitesi ile ilgili yapılandırmacı yaklaşıma uygun etkinliklerin geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Ekici, G. (2002). Gregorc öğrenme stili ölçeği. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 123, 42-47.
- Gök, M.. (2012). *Müzik eğitiminde 5e modelinin akademik başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi* (14. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nolen, Susan B. ve Thomas M. Haladyna. (1990). Personal and environmental influences on students' beliefs about effective study strategies. *Contemporary Educational Psychology*, 15, 116-130.
- Uzunoğlu Yegül, Belgin (2013). *Yapılandırmacı yaklaşım temelli müzik öğretiminin öğretmen adaylarının ders öğretme-öğrenme süreçlerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaleli, Y. S. ve Nayır, E. N. (2020). Piyano eğitiminde öğrenme stilleri ve 5e modeline yönelik etkinliklerin başarı ve kalıcılığa etkisi *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2595-2615. DOI: 10.26466/opus.728457

Sosyal Medyanın Toplumsal Dönüştürücülüğü: Sosyal Medya Kullanan Ergenlerin Aile İçi İletişim Süreçlerine Katılım Düzeyleri Üzerine Nicel Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.777748

*

Serpil Kır Elitaş *

* Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Hatay/Türkiye
E-Posta: serpilkiir@gmail.com ORCID: [0000-0002-6653-6102](https://orcid.org/0000-0002-6653-6102)

Öz

İnternetin gelişimi ile birlikte hızla artmaya devam eden sosyal medya kullanımı günlük hayatımızı farklı şekillerde etkilemeye başlamıştır. Olumlu ve olumsuz etkilerinin sürekli tartışıldığı sosyal medya, günümüzde insanların günlük rutinleri arasında bulunan ve kullanan insan sayısının devamlı bir artış gösterdiği bir araçlar bütünü durumuna gelmiştir. Bu artış ile birlikte bireylerde de farklı dönüşümler yaşanmış ve kişilerarası iletişim özelinde özellikle aile içi iletişimin dijital ortamlara taşınmasına neden olmuştur. Bu çalışmada da bireyin teknoloji ile olan ilişkisi temelinden yola çıkılarak, 2018-2019 Eğitim Öğretim yılı bahar döneminde Hatay ilinde eğitimlerine dört ortaöğretim kurumunda değişik sınıf seviyelerinde devam etmekte olan 356 öğrencinin sosyal medya kullanım düzeylerine göre aile içi iletişimin farklılaşma durumu araştırılmıştır. Araştırmada sosyal medya ve aile içi iletişim ölçeği kullanılmış ve veriler yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeylerindeki azalma sebepleri arasında sosyal medyanın % 22'lik bir etkisi bulunduğu, özellikle gün içinde ergen bireylerin sosyal medyayı kullanım süreleri arttıkça fiziksel katılım sağlanan ilişki pratiklerinde azalma olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile içi iletişim, Sosyal Medya, Toplumsal Dönüşüm, İnternet

Social Transformation of Social Media: A Quantitative Research on the Participation Levels of Adolescents Using Social Media in Family Communication Processes

*

Abstract

The use of social media, which continues to increase rapidly with the development of the internet, has started to affect our daily life in different ways. Social media, where its positive and negative effects are constantly discussed, has become a set of tools that are among the daily routines of people and the number of people who use it is constantly increasing. With this increase, different transformations have been experienced in individuals, and in particular, interpersonal communication has led to the transfer of intra-family communication to digital environments. In this study, based on the relationship between the individual and technology, the differentiation of domestic communication among the 356 students who continue their education in different grade levels in four secondary education institutions in Hatay province in the spring term of 2018-2019 academic year was investigated. In the research, social media and family communication scale was used and data were obtained by using face-to-face survey method. As a result of the research, it has been concluded that social media has a 22% effect among the reasons for the decrease in the level of participation of adolescents in the family communication processes, and that there is a decrease in the relationship practices with which physical participation is increased as the usage time of adolescents increases.

Keywords: *Family communication, Social Media, Social Transformation, Internet*

Giriş

Modern insanın yaşamında geniş bir yer bulan internetin günümüzde hizmetlerin yaygınlaşması ve çeşitlenmesi ile birlikte, yaşamın vazgeçilmez temellerinden biri haline dönüşmüştür. Birçok iş ve işlemin internet üzerinden daha kısa sürede çözülmesi, hizmetlerin çeşitliliği, iletişim araçları ve alışveriş ile internet, bireylerin hayatının merkezinde yer bulmuştur. Teknoloji ve bireyin bu kadar yakın ilişki içerisinde olması yeni bir etkileşim ve iletişim ortamının oluşmasına neden olmuştur. İnternet, iletişimi biçimlendirerek etkileşimli sanal bir dünyanın oluşumunu sağlamıştır (Kırık, 2014, s.339). Bireyler bilgi, düşünce ve deneyimlerini birbirleriyle paylaşmakta ve bu paylaşımlar bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini ve davranışlarını değiştirmektedir. Özellikle günümüz gençliği bu yeni ve güçlü kaynaktan oldukça büyük ölçüde etkilenmektedir.

Bu dönemde gelişen sosyal medya, yeni ve eski arkadaşlarınızla iletişim kurmanın, ağları takip etmenin, markaları ve şirketleri takip etmenin bir tık uzağında olduğu kolay bir yolunu sunmaktadır. Her kullanıcının hayatının mini bir biyografisini sunan sosyal medya, aynı zamanda 'fenomenlik' kavramı ile birlikte ergenlerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası ve çoğunluğun kullandığı en popüler iletişim biçimlerinden biri haline gelmiştir. Aslında sosyal medya günlük yaşam ve kişilerarası iletişimi etkileyen, günlük konuşmaları biçimlendiren, iletişimi düzenleyen ve sürdürülmesini sağlayan bir araç haline dönüşmüştür (Elitaş, 2015, s.245).

Bununla birlikte, günden güne artan sosyal medya kullanımı bireyler ve özellikle aileler arasında iletişim kopukluklarına neden olmaktadır. "*Sosyal medyada geçirilen zaman arttıkça aile ilişkilerinde o oranda azalma görülmektedir. Sosyal medyanın yoğun olarak kullanılması sadece aile ilişkilerini değil ailede yaşanacak başka sorunlara da sebep olmaktadır*" (Güleç, 2018, s.105). Zamanlarının büyük bir çoğunluğunu sosyal paylaşım ağlarında geçiren ergenler (Hacıfendioglu, 2010, s.57), odalarında yalnız ve sosyal hayattan izole bireylere dönüşmektedir. Sosyal medya ile iletişim boşluğunu tamamlayan ya da iletişim argümanlarına yeni pratikler ekleyen bireyler, sosyal faaliyetlerde bulunmak yerine, internette vakit geçirmeyi tercih etmekte ve bu durum aile bireylerinin boş zamanlarını ayrı geçirilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır (Aslan ve Cansever, 2012, s.31). Kendilerini sosyal hayattan izole eden gençler, gerçek hayatta yaşanan olaylardan uzaklaşarak sanal dünyanın bir

parçası haline gelmekte ve fiziksel yaşama dönük sosyalleşmekten yoksun kalabilmektedirler.

Demir (2016, s.32), bireylerin ailesi ve yakın çevresi ile olan etkileşimlerinde sosyal medyanın olumsuz etkisi olduğunu savunmaktadır. Gençlerin fazla internet kullanımlarının nedeni olarak aile ve arkadaş ilişkilerinin zayıf olmasının ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca sosyal medyayı yoğun kullanan öğrencilerin dışarıya çıkmadıkları zamanlar olduğunu, aile içerisindeki konuları sıkıcı bulduklarını, özel sorun ve problemlerini arkadaşlarıyla paylaştıkları sonuçlarına varmıştır. Çalışmasında, bir haftada beş saatten fazla internet kullanan gençlerin ailelerine ve arkadaşlarına ayırdıkları zamanı azalttıkları; bunların %10'unun ise internet yüzünden ev dışı aktivitelere az katıldıkları görülmüştür. Aynı düşünceleri paylaşan Villegas (2013, s.13) sosyal medyanın kişinin aile ile olan iletişimini olumsuz yönde etkileyerek, yüz yüze etkileşimleri ve toplumsal katılımı engelleme potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadır.

Sosyalleşme sorunlarının yanı sıra sosyal medyanın ergenlerin akran ilişkileri üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Güleç (2018, s. 118), sosyal medyanın, aile içi iletişimini, akran iletişimini ve ebeveyn- çocuk iletişimini olumsuz yönde etkileyerek zarar verdiğini ifade etmektedir.

Ergenlerin sosyal medyayı aktif kullanımı ve sanal uzamlarda yeni uyulaşım süreçlerine dâhil olması ile birlikte fiziksel katılımın mekânsal ve örgütsel kurucusu toplumsal organizasyonlar silikleşmeye başlamakta ve ortaya gerçek ve sanaldan oluşan hibrit bir yaşam döngüsü çıkmaktadır. Dijital kimlikleri ile sosyal medyada dijital toplum vatandaşı olan ergenler sanal uzamların bahsettiği yersiz ve yurtsuz dolaşım dijital toplumsal örgütlenmelerde benliğini ve bireyliğini paylaşımlarına alınan yorumlarla ve beğenilerle (like) ortaya koyma çabası içerisinde. Sosyal medya ile kendini dijital kimlikliği ile ortaya koyan ergenler, oluşturmuş olduğu çevre ve kurmuş olduğu ilişki pratikleri ile fiziksel yaşam alanlarının kutsayıcısı ve kısıtlayıcısı normların denetiminden uzaklaşmaktadır.

Anonimlik ve özgürlük kodlarını atfettiği sosyal medya, ergenler için sürekli takipçi sayılarının artırılması gereken ve artan takipçi sayıları ile kazanılan özgüvenin önemli bir yoludur. Bu durum enformasyon çağında ergenlere küresel bir mekânda dijital ama küresel bir vatandaşlık kapsını aralarken, aynı zamanda ergenleri siber ortamdaki bağımlılık başta olmak üzere fiziksel ve manevi bir takım tehlikelere de açık hale getirmektedir.

Sosyal medya, teknolojinin iletişime entegre olması sonucu mobil teknolojilerin daha da yaygınlaşması ile birlikte aile içerisindeki dinamiklerin değişimine de yol açmaktadır. Aileler açısından güvenlik ve çocuklarını gözetim konularında; gençler açısından da özgürlüklerinin değişimi konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Bu değişim, kaynaklara erişim ve derslere yardım konularında olumlu olarak görülebilenlerken, derslerdeki aksamalar, hile ve zorbalık vakaları olumsuz etkiler arasından bazılarıdır. Güleç (2018, s. 118), özgüvensiz öğrencilerin sosyal medyada sosyal paylaşım sitelerinde tanışık olduğu olmadığı herkesi arkadaşı olarak ekleyerek psikolojik olarak tatmin olmadıkları görüşüne yer vermiştir. Bu durumun olumsuz sonuçları olarak sosyal medyanın çocuklar için açık bir tuzak durumuna dönüşebileceğini ifade etmiştir. Normalde çoğu ebeveyn çocuğunun kimlerle arkadaşlık ettiği hakkında genel anlamda bilgi sahibi olurken, sosyal medya nedeniyle ebeveynler çocuklarının kimlerle arkadaşlık kurduğunu bilememekte, konuştuğu konulardan ya da içeriklerden haberdar olamamaktadır. Bu durumlar sosyal medya aracılığıyla çocukların art niyetli kişiler tarafından daha kolay kandırılabilmelerine yol açmaktadır.

Bu açıdan ebeveynlerin çocuğa karşı görev ve sorumluluklarının bulunduğunu belirten Karan (2006, s. 36-38), ebeveynlerin, çocukları internetin zararlı etkilerinden koruyabilmesi adına dikkat edilmesi gereken noktaları şu şekilde ifade etmektedir:

- Ebeveynler, çocuklara özgüven aşılmalı ve olumsuzluk teşkil edecek davranışların önüne geçilebilmesi adına çocuklarla paylaşımında bulunmalıdır.
- Çocuklarla sürekli diyalog kurulmalı ve internet ortamında neler yaptığı öğrenilmelidir.
- Çocuğa kişisel bilgilerin önemi anlatılmalı ve bu bilgilerin kimseyle paylaşılmaması gerektiği izah edilmelidir.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışma sosyal medyanın toplumsal dönüştürücü etkisini merkeze alarak ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerindeki katılım düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Alan yazında sosyal medyanın etkisi üzerine birçok yabancı ve yerli araştırma mevcuttur. Ancak ergenlerin aile içi iletişim süreçlerinde sosyal medyanın kullanımının etkisini ortaya koyabilecek nicel çalışmaların oldukça yetersiz olması bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

Yöntem

İçinde bulunduğumuz enformasyon çağında teknoloji gerek bireysel gerek organizasyonel tüm pratiklerin düzenlenmesinde ve sürdürülmesinde gelecekle bir alternatif olarak tüm yaşamsal fonksiyonların merkezinde konumlanmıştır. Teknolojinin kutsandığı bu çağda özellikle yeni iletişim teknolojileri bireylerin teknoloji ile olan yakınlaşmasında ve teknolojiyi özümsemesinde önemli bir aktör olarak enformasyon çağının önemli bir argümanı olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin en önemli çıktısı kuşkusuz sosyal medyadır. İletişimsel pratiklerin uygulayıcılığının yanı sıra eş zamanlı etkileşimi destekleyen bir uzam olan sosyal medya, aynı zamanda enformasyon çağının en önemli günlük rutin ihtiyaçlarının dijital mekânıdır. Bugün sosyal medya kullanıcı sayısı, internetin altyapısal olarak birçok noktaya ulaşması ve taşınabilir cihazların internet kullanımına imkân verecek şekilde güncellenmesi sayesinde her geçen gün artmaktadır. Ağustos 2019 yılı itibariyle Türkiye’de aktif sosyal medya kullanıcısı sayısı 52 milyon’dur. Bu sayı ülke nüfusun %63 üne tekabül etmektedir (We are social ve Hootsuite, 2019). Türkiye’de her yıl yaklaşık 2 milyon yeni kullanıcı sosyal medya kullanmaya başlamaktadır. Özellikle 2000 ve sonrası doğan Z kuşağının, sosyal medyanın sürekli artan kullanıcı ortalamalarında önemli bir kitle olduğu birçok bilimsel veri ile kanıtlanmıştır. Postmodern yaşam kodlarının giderek daha da fazla yaygınlaştığı bir süreçte yetişkin olacak bu kitle, özellikle aktif ilişki pratiklerini dizayn etmeye başladığı dönemde sosyal medya ile tanışmaktadır. Bu inşa sürecinde hem fiziksel katılım sağladığı çevre hem de dijital kimlikleri ile katılım sağladığı sanal uzamlar arasında kalan birey, özellikle iletişimsel eylemlerinde eşgüdümsele pratikler geliştirmek zorunda kalmaktadır.

Problem Sorusu

Postmodernliğin şafağında dijital yaşam örüntülerinin fiziksel yaşamları kuşatması ve onu dönüştürmesi neticesinde sosyal medya mecraları önemli sosyalleşme mekânları olmaya başlamış ve bu mekânlardaki ilişki pratikleri fiziksel katılım sağlanan gerçeğin aurasını silikleştirmeye başlamıştır.

Bu düşünceden yola çıkılarak araştırmada, Z kuşağı olarak değerlendirilen ‘ergenlerin fiziksel olarak katılım sağladığı aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeyleri ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkinin olup olmadığı’

sorusu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada şu sorulara da cevap aranmaktadır:

- Ergenlerin cinsiyetleri ile sosyal medya kullanım geçmişleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- Ergenlerin sosyal medyayı gün içinde kullanım süreleri ile aile içi paylaşımları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- Ergenlerin cinsiyetleri ile aile içi paylaşımları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Ana Kitle ve Örneklemin belirlenmesi

Araştırmanın evrenini Hatay ilinde yaşayan ve ilde faaliyet gösteren dört Fen Lisesi'nde 9., 10., 11., 12. sınıflarda öğrenim gören 2080 öğrenci oluşturmaktadır. Amaçlı basit rastgele örneklem yöntemi tekniğinin kullanıldığı çalışmada örneklem birimi ise evreni % 5'lik hata payı ile temsil edecek 356 öğrenciden oluşmaktadır. Evrende bulunan her bireyin örnekleme dâhil edilme noktasında eşit şanslara sahip olduğu amaçlı rasgele örnekleme yönteminin zengin verilere ulaşabilmek ve çalışmanın güvenilirliğini artırabilmek için araştırmanın amaçları doğrultusunda durum örneklerinin amaçlı bir şekilde tasnif edilmesidir (Baltacı, 2018, s. 258). Çalışmanın evrenini temsil edecek örneklem biriminde veri setine dâhil edilen kullanıcıların 204'ü erkek, 152'si ise kızlardan oluşmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma sosyal medya kullanan ergenlerin aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeylerini kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmada bazı sınırlılıklara gidilmiştir. Mekânsal olarak Hatay iliyle sınırlandırılan çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise örneklem birimi olarak seçilen ergenlerin yaşları noktasındadır. 14 ve 18 yaşlarından oluşan örneklem birimlerinde sosyal medya kullanmayanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Veri toplama aracı

Sosyal medya kullanım bilgilerini ve bu durumun aile içi iletişime etkisini belirlemek amacıyla oluşturulan anket formu, Ümit Demir'in 2016 yılında geliştirdiği 'Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İçi İletişim Ölçeği'nden faydalanılarak oluşturulmuştur. Toplam 18 maddeden oluşan 4 faktörlü Sosyal Medya

Kullanımı ve Aile İçi İletişim Ölçeği beşli likert tipi ölçektir. Bu çalışmada, 'Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İçi İletişim Ölçeği'nin 8 maddesi çalışmanın hipotezlerine uygun bulunarak kullanılmıştır. Paylaşım, sosyal medya bağımlılığı, sosyal izolasyon ve ortak kaliteli zaman geçirme faktörlerinden oluşan ölçekte faktörler toplam varyansın %52'sini açıklamaktadır. Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısının .84 olarak bulunduğu ölçekte örneklem büyüklüğünü test etmek için ise kullanılan KMO değerlerinin anlamlı ve yeterli seviyede olduğu tespit edilmiştir (Demir,2016).

Çalışma kapsamında anket formu 2018-2019 Eğitim Öğretim yılı bahar döneminde Hatay ilinde eğitimlerine dört ortaöğretim kurumunda devam eden öğrencilere uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde hem ölçeğin maddelerini hem de demografik bilgileri kapsayacak şekilde standart bir anket formu hazırlanarak örneklem birimlerine bu form aynı anda dağıtılmıştır. Ters puanlamanın yapılmadığı maddeler "Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1)" şeklinde puanlanmıştır.

Anket formu 32 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin ilk 18 tanesi sosyal medya kullanımı ve aile içi iletişim ölçeğini kapsarken diğer maddeler demografik bilgi ve sosyal medyayı kullanma süre ve amaçlarını belirleyebilecek maddelerden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Saha çalışmasının Şubat 2019 tarihinde gerçekleştirildiği çalışmada yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verilere ait istatistiksel çözümler SPSS 20 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Ergenlerin verdikleri cevapların güvenilirliğini belirleyebilmek amacıyla Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısına bakılmıştır. Buna göre ölçeğin Hatay ili lise öğrencisi olan ergen bireyler için Cronbach Alfa katsayısı .871 olarak bulunmuştur.

Gönüllülük esasına göre çalışmaya katılan ergenlerin demografik özellikleri frekans analizi ile sosyal medya kullanımı ve aile içi iletişim ölçeği puanları ise tanımlayıcı istatistikler ile belirlenmiştir. Sosyal medya kullanımı ve aile içi iletişim ölçeği için elde edilen verilerin normal dağılımını test etmek için Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmış ve Tabachnik ve Fidell'in

(2013) -1,0 ile +1,0 değerlerin normal için yeterli olacağı görüşü referans alınarak, verilerin normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiş, dolayısıyla verilerin analizi için parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans analizi ve T Testi analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırma 204'ü erkek ve 152'si kız olmak üzere 356 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın hem cinsiyetlerin temsili hem de örneklemin yeterliliği açısından uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların yaşları 14 ila 18 yaş arasında değişen ergen bireylerdir. Katılımcılara 32 maddelik anket formunu gönüllük esasına göre doldurmaları istenmiştir.

Tablo 1. Ergen bireylerin sosyal medya kullanım geçmişi

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Sosyal Medya Kullanım Geçmişi	1 yıldan az	12	104
	1-2 yıl	47	20,8
	3-4 yıl	121	47,8
	5-6 yıl	116	12,6
	7 yıl üzeri	60	8,4
	Toplam	356	100,0

Çalışma kapsamında 14-18 yaş arasındaki ergen bireylerin sosyal medya ile olan geçmişi incelendiğinde yüzde 16'lık bir kesimin 7 yıldan fazla bir süredir sosyal medya kullandığı ortaya çıkmaktadır. Bu örüntülere bakıldığında ergen bireylerin sosyal medya konusunda yüksek düzeyde deneyim sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ergen bireylerin cinsiyetleri ile sosyal medya kullanım geçmişleri arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Sosyal Medya	Erkek	204	3,27	1,105	354	3,001	,003*
Kullanım Süresi	Kadın	152	3,60	,943			

Ayrıca çalışmaya katılan ergen bireylerin cinsiyete göre sosyal medya kullanım puanları incelendiğinde, t-test sonuçlarına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu sonuca göre cinsiyeti kadın ergen bireylerin sosyal medya kullanım süreleri açısından erkek ergenlere kıyasla daha uzun süredir sosyal medya kullandıkları söylenebilmektedir.

Tablo 3. Ergen bireylerin günlük sosyal medya kullanım süreleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	
Sosyal Medya Kullanım Süresi	1 saatten az	37	10,4	10,4
	1-2 saat	74	20,8	20,8
	3-4 saat	170	47,8	47,8
	5-6 saat	45	12,6	12,6
	7 saat üzeri	30	8,4	8,4
	Toplam	356	100,0	100,0

Çalışmaya katılım sağlayan ergen bireylerin sosyal medyada günün kaç saatini geçirdiği Tablo 3’de görülmektedir. Buna göre Hatay ilinde bulunan 2080 fen lisesi öğrencisinden örneklem birimine dâhil edilen 356 ergen bireyin neredeyse yarısı sosyal medyada 3-4 saatini harcamaktadır. Bağımlılık eşiği olarak nitelendirilebilecek 5 saat üzeri sosyal medya kullanımı ise yüzde 20 civarındadır.

Tablo 4. Sosyal medya kullanan ergenlerin aile içi iletişime katılım süreçleri

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	
Ailemle otururken konuşacak konu bulamıyorum.	Kesinlikle katılıyorum	14	3,9	3,9
	Katılıyorum	47	13,2	13,2
	Kararsızım	65	18,3	18,3
	Katılmıyorum	128	36,0	36,0
	Kesinlikle katılmıyorum	102	28,7	28,7
Aile içerisinde konuşulan konular beni çok sıkıyor.	Kesinlikle katılıyorum	22	6,2	6,2
	Katılıyorum	55	15,4	15,4
	Kararsızım	47	13,2	13,2
	Katılmıyorum	142	39,9	39,9
	Kesinlikle katılmıyorum	90	25,3	25,3
Ailemle aynı ortamda hiç konuşmadığımız zamanlar oluyor.	Kesinlikle katılıyorum	23	6,5	6,5
	Katılıyorum	126	35,4	35,4
	Kararsızım	37	10,4	10,4
	Katılmıyorum	121	34,0	34,0
	Kesinlikle katılmıyorum	49	13,8	13,8
İnternette geçirdiğim süre ailemle tartışmama sebep oluyor.	Kesinlikle katılıyorum	56	15,7	15,7
	Katılıyorum	54	15,2	15,2
	Kararsızım	65	18,3	18,3
	Katılmıyorum	126	35,4	35,4
	Kesinlikle katılmıyorum	55	15,4	15,4
Özel sorun ve problemleri ailem yerine sosyal medyada arkadaşlarımla paylaşmayı tercih ederim.	Kesinlikle katılıyorum	26	7,3	7,3
	Katılıyorum	57	16,0	16,0
	Kararsızım	28	7,9	7,9
	Katılmıyorum	104	29,2	29,2
	Kesinlikle katılmıyorum	141	39,6	39,6
Ailemle zaman geçirirken bile sosyal medyada olanları merak ediyorum.	Kesinlikle katılıyorum	25	7,0	7,0
	Katılıyorum	63	17,7	17,7
	Kararsızım	51	14,3	14,3
	Katılmıyorum	126	35,4	35,4
	Kesinlikle katılmıyorum	91	25,6	25,6

İnternette zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum.	Kesinlikle katılıyorum	104	29,2	29,2
	Katılıyorum	138	38,8	38,8
	Kararsızım	54	15,2	15,2
	Katılmıyorum	37	10,4	10,4
	Kesinlikle katılmıyorum	23	6,5	6,5
Sosyal medya eğlenceli zaman geçirmemi sağlıyor.	Kesinlikle katılıyorum	107	30,1	30,1
	Katılıyorum	137	38,5	38,5
	Kararsızım	58	16,3	16,3
	Katılmıyorum	35	9,8	9,8
	Kesinlikle katılmıyorum	19	5,3	5,3

Sosyal medyayı her gün belirli saatlerde kullanan 356 lise çağındaki ergen bireylerin yaklaşık % 70'inin bu uzamda eğlenceli zaman geçirdiği ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya platformlarını kullanarak dijital mutluluğu deneyimleyen katılımcıların hepsi (%70) internette zamanın nasıl geçtiğini anlamadığı görülmektedir. Çalışma ergen bireylerin aileleri ile zaman geçirmeyi sosyal medyaya tercih ettiğini göstermektedir. Ancak ailesi ile birlikte vakit geçirirken iletişim süreçlerine ergen bireylerin aktif bir katılım sağlamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca iletişim süreçleri noktasında aile içinde pasif, sosyal medyada aktif bir duruş takınan ergen bireylerin özel sorun ve problemlerinin iletişim süreçlerine katılmadığı, ailesi ile paylaştığı ve bu konuda sosyal medyaya güvenin tam olarak sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5. Ergenlerin sosyal medyayı gün içinde kullanım süreleri ile aile içi iletişimlerine ilişkin varyans analizine yönelik bulgular

Değişken	N	\bar{X}	SS	F	df	p	
Sosyal Medya Günlük Kullanım Süresi	1 saatten az	37	1,72	0,662	28,842	4	,000*
	1-2 saat	74	2,63	0,993			
	3-4 saat	107	2,63	1,030			
	5-6 saat	45	2,82	0,873			
	7 saat üzeri	30	4,1	0,203			

Yapılan varyans analizinde $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda ergen bireylerin gün içinde sosyal medyayı kullanım süreleri ile aile içi paylaşımları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6. Cinsiyete göre adayların eğitim durumuna ilişkin dağılım.

Levene Statistic	df1	df2	p
22,294	4	351	,000

Levene:22,294; $p < 0,05$ sonucunda varyansların heterojen bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumda tek yönlü varyans analizi (Anova)

homojen olmayan post-hoc tekniği sonuçlarına bakılmıştır.

Tablo 7. Cinsiyete göre adayların eğitim durumuna ilişkin dağılım.

Gruplar (I)	Gruplar (J)	Ortalamanın farkları (I-J)	Standart hata P	95% Güven aralığı		
				Alt sınır	Üst sınır	
1 saatten az	1-2 saat	-,66892*	,15360	,000	-1,1094	-,2284
	3-4 saat	-,90199*	,13474	,000	-1,2916	-,5124
	5-6 saat	-1,06637*	,20174	,000	-1,6473	-,4855
	7 saat ve üzeri	-2,31081*	,11520	,000	-2,6529	-1,9687
1-2 saat	1 saatten az	,66892*	,15360	,000	,2284	1,1094
	3-4 saat	-,23307	,12332	,460	-,5834	,1173
	5-6 saat	-,39745	,19430	,355	-,9566	,1617
	7 saat ve üzeri	-1,64189*	,10160	,000	-1,9347	-1,3491
3-4 saat	1 saatten az	,90199*	,13474	,000	,5124	1,2916
	1-2 saat	,23307	,12332	,460	-,1173	,5834
	5-6 saat	-,16438	,17976	,987	-,6856	,3568
	7 saat ve üzeri	-1,40882*	,06989	,000	-1,6070	-1,2107
5-6 saat	1 saatten az	1,06637*	,20174	,000	,4855	1,6473
	1-2 saat	,39745	,19430	,355	-,1617	,9596
	3-4 saat	,16438	,17976	,987	-,3568	,6856
	7 saat ve üzeri	-1,24444*	,16562	,000	-1,7310	-,7579
7 saat ve üzeri	1 saatten az	2,31081*	,11520	,000	1,9687	2,6529
	1-2 saat	1,64189*	,10160	,000	1,3491	1,9347
	3-4 saat	1,40882*	,06989	,000	1,2107	1,6070
	5-6 saat	1,24444*	,16562	,000	,7579	1,7310

Games-Howell tekniğinin kullanıldığı post-hoc analizi sonucunda ergen bireylerin gün içinde sosyal medya kullanımları ile aile içi iletişim süreçleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın 7 saat ve üzerinde sosyal medya kullanan grupta olduğu görülmektedir. En düşük ortalamanın ise gün içinde 1 saatten az sosyal medya kullanan grupta olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Ergen bireylerin cinsiyetleri ile aile içi paylaşımlarına ilişkin t-testine yönelik bulgular

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Sosyal Medya Kullanım Süresi	Erkek	204	2,51	1,046	354	-1,759	,079*
	Kadın	152	2,70	,954			

Tablo 8’de ergenlerin cinsiyetleri ile aile içi paylaşımları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığına yönelik bulgulara yer verilmiştir. Yukarıdaki tabloda da anlaşılacağı gibi t –testi bulgularında ergen bireylerin cinsiyetlerinin aile içi paylaşımları ile arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır (p<0.05).

Tablo 9. Ergen bireylerin cinsiyetleri ile aile içi paylaşımlarına ilişkin t-testine yönelik bulgular

R	R ²	P	t	B	SD	β
,472	,223	,000	10,080	,460	,046	,472

Çalışmanın temel problemi olan ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeyleri ile sosyal medya kullanımı arasında yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre bir ilişki bulunmaktadır. T değerinden bu ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu kanıtlanmaktadır (p=0.00). Ergen bireylerin sosyal medya kullanımı aile içi iletişimdeki katılım düzeylerinin yüzde 22 sini açıklamaktadır (R² =,223). Yani aile içi iletişim süreçlerinde ergen bireylerin bu süreçlere katılıp katılmamasında sosyal medya yüzde 22 oranında belirleyici olmaktadır.

Sonuç

Sosyal medyanın toplumsal yapı içerisinde dönüştürücü bir uzam olduğu genel kabulü ile desenlenen bu çalışmada, sosyal medya kullanan ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerine katılım noktasında sosyal medya kullanımının anlamlı ilişkisi üzerine nicel bir analiz yapılmıştır. Çalışma, Z kuşağı olarak değerlendirilen 'ergenlerin fiziksel olarak katılım sağladığı aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeyleri ile sosyal medya kullanımı arasında ilişki olup olmadığı temel problemi üzerine kurgulanmıştır.

Çalışmanın merkezinde bulunan bu temel problem için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak Ümit Demir'in Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İçi İletişim Ölçeği', bağımsız değişken olarak ise ergenlerin günlük sosyal medya kullanım süreleri veri analiz sürecine dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sosyal medya kullanan ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerine katılım noktasında sosyal medya % 22 oranında belirleyici olmaktadır. Yani ergen bireylerin aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeylerindeki azalma sebepleri arasında sosyal medyanın % 22'lik bir etkisi bulunmaktadır.

Çalışmada veri setine dahil edilen kullanıcıların hepsi sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, ergen bireyler için gün içinde katılım sağlanması gereken bir uzam haline dönüşmektedir. Hem fiziksel hem de dijital ortamlara gün içinde katılım sağlayan ergen bireylerin ilişkileri de bu uzamların aidiyetleri altında belirlenmektedir. Özellikle gün içinde sosyal medyayı kullanım süreleri arttıkça fiziksel katılım sağlanan organizasyonlardaki ilişki pratikleri azalmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**Social Transformation of Social Media: A
Quantitative Research on the Participation Levels of
Adolescents Using Social Media in Family
Communication Processes**

*

Serpil Kır Elitaş
Hatay Mustafa Kemal University

The internet, which has a wide place in the life of modern people, has become one of the indispensable foundations of life with the spread and diversification of services today. With the solution of many businesses and transactions over the internet in a shorter time, the variety of services, communication tools and shopping, the internet has become the center of the lives of individuals. The close relationship between technology and the individual has led to a new interaction and communication environment. Individuals share their knowledge, thoughts and experiences with each other, and these shares change the relationships and behaviors of individuals with each other. Social media that developed during this period offers an easy way to communicate with your new and old friends, to follow networks, and to follow brands and companies. It has become an integral part of adolescents' daily lives and one of the most popular forms of communication used by the majority. On the other hand, "The more time spent on social media, the less family relationships decrease. Adolescents who spend most of their time on social networking become lonely and isolated individuals from social life in their rooms. Individuals who complete the communication gap with social media or add new practices to their communication arguments prefer to spend time on the Internet instead of doing social activities, and this reveals the situation of family members to spend their spare time separately. Young people who isolate themselves from social life become a part of the virtual world by moving away from real life events and may be deprived of socializing towards physical life. In addition to socialization problems, social media also has negative effects on adolescents' peer relationships. Social media negatively affects family communication, peer communication and parent-child communication.

Based on this idea, the question of "whether there is a relationship between the levels of participation in social communication with adolescents and the use of social media" is the main problem of the study. In addition, the study sought answers to the following questions:

- Is there a significant difference between adolescents' genders and social media usage histories?
- Is there a significant difference between adolescents' usage of social media during the day and their family sharing?
- Is there a significant difference between adolescents' gender and family sharing?

The universe of the study consists of 2080 students living in the province of Hatay and studying in the 9th, 10th, 11th and 12th grades in four Science High Schools operating in the province. The sample unit that will represent the universe of the study was carried out with 356 participants, 204 of whom were male and 152 of which were female, of the users included in the data set. From this aspect, it was concluded that the study was appropriate in terms of both gender representation and the adequacy of the sample. Participants are adolescent individuals aged 14 to 18 years old. Participants were asked to fill the 32-item questionnaire on a voluntary basis. The questionnaire form created to determine the social media usage information and the effect of this situation on family communication was created by using the 'Social Media Use and Family Communication Scale'. Within the scope of the study, the questionnaire form was applied to the students who continue their education in four secondary education institutions in Hatay province in the spring term of 2018-2019 academic year.

The research was carried out with 356 participants, 204 boys and 152 girls. From this aspect, it was concluded that the study was appropriate in terms of both gender representation and the adequacy of the sample. Participants are adolescent individuals aged 14 to 18 years old. Participants were asked to fill the 32-item questionnaire on a voluntary basis. In this study, which was produced based on the idea that social media has a transformative effect on social structure, a quantitative analysis was made on the relation between the participation of adolescent individuals using social media in family communication processes and the use of social media. The study is based on the basic problem of "Is there a relationship between the level of participation of adolescents physically involved in family communication processes and the use

of social media". According to the analysis results, social media is determinant by 22% in the participation of adolescents who use social media in family communication processes. In other words, social media has a 22% impact among the reasons for the decrease in the level of participation of adolescents in family communication processes. Participants actively use social media. With this thought, social media turns into a factor that enables adolescents to maintain their lives throughout the day. Adolescent individuals develop their relationships around social media, and determine their participation in physical environments according to their activity in social media.

Kaynakça / References

- Aslan, N. , Cansever, B. (2012). Ergenlerin boş zaman değerlendirme algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42 (42), 23-35.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: Çanakkale’de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 9 (2), 27-50.
- Elitaş, T. (2015). Social media usage by open education faculties: Atatürk University case. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 176, 243-250.
- Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 105-120.
- Hacıfendiöğlü, Ş. (2014). Sosyal medyanın marka bağlılığına etkisi üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 59-70.
- Karan G. (2006). *Anne babalar için internet rehberi*. Epsilon Yayıncılık: İstanbul.
- Kırık, A. M. (2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 337-47.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Publications: Boston.
- Villegas, A. (2013) The influence of technology on family dynamics. *Proceedings of The New York State Communication Association*. 1-17.
- We are social ve Hootsuit* (2019), ‘Dijital 2019 in Turkey [Online] 19.09.2019 tarihinde <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kır Elitaş, S. (2020). Sosyal medyanın toplumsal dönüştürücülüğü: Sosyal medya kullanan ergenlerin aile içi iletişim süreçlerine katılım düzeyleri üzerine nicel bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2616-2632. DOI: 10.26466/opus.777748

Uludağ’da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin Çevrimiçi Tüketici Yorumlarının İncelenmesi: “TripAdvisor.com” Üzerinden İçerik Analizi

DOI: 10.26466/opus.780219

*

Azize Rana Arkadaş* – Tuğrul Ayyıldız **

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Aydın/Türkiye

E-Posta: rana.arkadas@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-1603-3232](https://orcid.org/0000-0002-1603-3232)

** Dr. Öğretim Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Aydın/Türkiye

E-Posta: tugrulayyildiz@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6332-975X](https://orcid.org/0000-0001-6332-975X)

Öz

Günümüzde insanlar bir turistik ürün satın almaya karar verirken birden çok web platformlarında yer alan çevrimiçi yorumlara bakmaktadır. Aynı zamanda, önceden seyahat süresince deneyimlenmiş davranışlardan gelen geri bildirimlere bakarak turistik ürün satın almak isteyen insanların bu gibi yorumları inceleme oranlarının gün geçtikçe arttığı bilinmektedir. Çevrimiçi yapılan bu tüketici yorumları, birçok insanı sosyal bir ağ üzerinden ortak paylaşım platformlarında buluşturmaktadır. Ayrıca günümüzde turistik ürünü satın aldıktan sonra birçok tüketici seyahatlerini ve deneyimlerini fotoğraf çekerek kayıt altına almaktadır. Kayıt altına alınan bu fotoğrafların ortak paylaşım platformlarına yüklenmesi ve herkes ile paylaşılması sonucunda yeni bir turistik ürün alacak kişiler bu platformlardaki yorumlara bakmaktadır. Bu çevrimiçi tüketici yorumları, turistik ürünü alacak kişilerin inceleme yapması sonucunda karar verme ve satın alma davranışlarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu çalışmada, TripAdvisor.com web sitesi aracılığıyla Uludağ’da bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri ile ilgili yazılan olumsuz yorumlar belirlenmiş ve incelenen yorumlar içerik analizinden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmadaki işletmeler hakkında yazılan olumsuz yorumlar doğrultusunda çeşitli kriterler belirlenmiş ve sorunların önlenmesine yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Tüketici Yorumları, Turistik Ürün, Konaklama İşletmeleri, İçerik Analizi

Investigation of Online Consumer Reviews of 4 and 5 Star Accommodation Enterprises Operating in Uludağ: A Content Analysis on "TripAdvisor.com"

*

Abstract

Nowadays, people look at online consumer reviews on multiple web platforms when deciding to buy a tourism product. At the same time, it is known that the rate of people who want to buy tourism products by looking at the feedback from the behaviors experienced during the travels is increasing day by day. These online consumer reviews bring many people together on common sharing platforms over a social network. In addition, after buying the touristic product, many consumers record their travels and experiences by taking photos. Sharing the recorded photos with everyone will be beneficial for those who will buy new touristic products. These online consumer reviews influence and change the decision-making and purchasing behavior of tourist buyers as a result of the review. In this case, the negative reviews about the 4 and 5 star hotels in Uludağ were determined through the website of TripAdvisor.com and the investigated reviews were evaluated using the content analysis. In line with the negative comments written about the enterprises in the study, criteria have been determined and suggestions have been made to prevent problems.

Keywords: *Online Consumer Reviews, Touristic Product, Accommodation Enterprises, Content Analysis*

Giriş

Değişen rekabet koşulları, yeni tüketici davranış biçimleri ve özellikle web tabanlı sistemler, mevcut otelcilik pazarında yeni modelleri ve büyümeyi beraberinde getirmektedir. Web 2.0 araçları, satın alma, satış, ödeme, göz atma, yayınlama, bireylerin paylaşım yapmalarını sağlayan çok çeşitli web sitelerine ve uygulamalara sahip olarak kullanıcıların hayatını kolaylaştırmaktadır. Web 2.0 araçları, bireyleri bir sosyal katılım ağı ve bilgi paylaşımı ağı üzerinden buluşturma uygulamalarını ifade etmektedir. Web 2.0 tanımı "*Kullanıcıların iş ve sosyal süreçlerde katılımcı olarak deneyimlerini, bilgilerini ve pazar gücünü artıran açık kaynaklı, etkileşimli ve kullanıcı kontrollü çevrimiçi uygulamaların bir koleksiyonudur.*" (Constantinides ve J.Fountain, 2008, s. 232). Web 2.0 olarak adlandırılan bu araçlar "*TripAdvisor, Booking, Lonely Planet, Flickr, bloglar ve diğer çevrimiçi sosyal ağ siteleri vb.*" olarak ifade edilmektedir. İnteraktif internet kullanıcılarının içerik oluşturmasına, bilgi paylaşımına, bilgi üretmek ve tüketmek konusunda büyük bir olanak sağlamaktadır (Almeida, 2012).

Son zamanlarda, internet kullanıcı sayısının artması ile web 2.0 aracılığıyla insanlar, interneti bir pazarlama ve bilgi iletişim aracı olarak kullanmaktadır (Chui, 2010). Web tabanlı kısıtlı kullanan kuruluşlara oranla rekabetçi pazar ortamında web tabanlı organizasyon yürüten kuruluşların artık daha başarılı olduğu bir gerçektir. Gartner'ın yaptığı anket çalışmalarında ise kuruluşlarının yarısının IT işlemleri için Web 2.0 tanıtım araçlarını kullandığını ortaya koymaktadır (Almeida, 2012). Bughin ve Chui (2010) 'e göre "*Web 2.0, bireyler ve kuruluşlar, müşteriler ve tedarikçiler arasındaki etkileşimi güçlendirmektedir*". Dünyanın ilk yönetim danışmanlığı ünvanına sahip olan kişisi Mc Kinsey'in, web 2.0 teknolojilerinin kullanımına ilişkin yaptığı ankette yüksek kar marjları kazanıldığını ortaya koymaktadır. Web 2.0 kullanan 3.249 yöneticiye yönelik yapılan anket araştırmasında sosyal ağ kullanımının %40 ve aktif blog kullanımının %38 şeklinde olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın yapıldığı kuruluşlarda Web 2.0 kullananların pazar payı, faaliyet karları ve pazar liderliklerinin her geçen yıl daha da arttırdıkları belirtilmektedir (Chui, 2010).

Ürünü sunduğu pazar ile hem sözel hem de görsel bilgiyi eş zamanlı olarak sunarak, müşterilerinin ihtiyaçlarını ve görüşlerini öğrenmek, onlarla doğrudan ve kişiselleştirilmiş bir şekilde etkileşim kurmak için yeni fırsatlar

sunmaktadır. Ayrıca kullanıcıların deneyimlerini sürekli bilgi olarak paylaşması üretkenlik ve güncelliği sağlamaktadır. İnternet sayesinde tüketiciler görüşlerini özgürce kullanıcı topluluklarına sunabilmektedir (Gretzel ve Yoo, 2008). Bu web tabanlı platformla aynı zamanda hizmet veren kuruluşlar için yapmaları gereken iyileştirmeler için bir geri bildirim kaynağı oluşturmaktadır. Turizm endüstrisinde her geçen gün konaklama işletmeleri ve turizm işletme rakamlarının sayısı artmaktadır. Müşterinin vereceği mevcut kararı değiştirmede e-WOM ve web tabanlı iletişim araçları büyük bir rol oynamaktadır. Son zamanlarda Web 2.0 teknolojilerini sık kullanımı turizm talep ve arzına ayrıca konaklama işletmelerine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Seyahat tüketicileri, konaklama işletmelerinin somut olmayan ürün ve hizmetlerini satın alırken diğer bireylerin görüşlerine bağımlı hareket etmektedirler. Bu nedenle işletmelerin de seyahat tüketicilerini olumlu içerik paylaşımına teşvik etmesi gerekmektedir. Bu durum pazarlama yelpazesini genişletebildiği gibi maliyetlerini en aza indirgemesine katkıda bulunacaktır.

İnternete olan güvenin artması, seyahat tüketicisinin seçim algısını değiştirmektedir. Böylelikle e-WOM hakkında daha çok araştırma yapma ihtiyacı belirmektedir. Seyahat tüketicilerinin davranış ve tutumlarının şekillenmesi e-WOM'da birçok yolla gerçekleşebilmektedir. Bunlardan bazıları, web tabanlı görüş platformları, tartışma forumları, boykot Web siteleri olarak örnek verilebilir. Pazarlamacılar, tüketicilerin tutum ve davranışlarını etkilemek için kasıtlı olarak viral pazarlama, viral reklamcılık ve çevrimiçi referanslar gibi çeşitli e-WOM türleri başlatmışlardır (Wang ve Rodgers, 2011). Kullanıcı odaklı içerik (UGC; user generated content), Tüketici tarafından oluşturulan içerik (CGC; consumer generated content) gezginlerin seyahat ile ilgili planlama aşamasında internet artık bir bilgi kaynağı olarak sunulmaktadır (Gretzel ve Yoo, 2008). Gelenekselleşmiş olan medyanın tersine, İnternet'teki profesyoneller tarafından oluşturulmayan veya yayınlanmayan içeriği ifade etmektedirler. UGC; blog, web sitesi, resimler, sosyal medya gönderileri ve referanslar da dahil olmak üzere her tür içerik sayılmaktadır. Tüketicilerin ürünleri veya hizmetleri İnternet'teki diğer tüketicilere yönlendirdiği durumlar için tasarlanan e-WOM, UGC ve CGC ile aynı pazarlamaya eşit sayılmaktadır (Wang ve Rodgers, 2011); (Carmen, Burgess, Buultjens, ve Cox, 2009). E-pazarlamanın bir türü olan bu Web 2.0 siteleri tüketiciden tüketiciye deneyim akışını sağlamaktadır (Carmen, Burgess, Buultjens, ve Cox, 2009). Ancak, bu çalışmada e-WOM'a yönelik bilgiler ışığında içerik analiz yapılmaktadır.

Web tabanlı tartışma panoları, çevrimiçi topluluklar ve sosyal ağ siteleri, e-WOM reklamcılığı için bireylere daha güvenilir bir ortam oluşturmaktadır. Ticari gruplar veya şirketler için, e-WOM'u değiştirmek veya etkilemek pazarlama için yeni fırsatlar yaratmaktadır (Wang ve Rodgers, 2011). Yani sosyal medyadaki e-WOM, önemli bir e-WOM türüdür. Örnek olarak; birey tatilden döndükten sonra, kişisel deneyimlerini çevrimiçi sosyal ağ sitelerinde (instagram, facebook vb.) arkadaşlarıyla paylaşmak istemektedir. Tatil yaptıkları otel, yemek yediği restoranlar, katıldıkları etkinlikler gibi birçok deneyiminin fotoğraflarını paylaşmakta ve seyahatlerinin ayrıntıları hakkında konuşmaktadırlar. Bunun dışında bilgilendirici e-WOM, otelin ne kadar temiz olduğunu, personelin nazik olup olmadığını, yüzme havuzunu beğenip beğenmediklerini vb. tarafsız yorumlarla tüketici değerlendirme siteleri ve Tripadvisor gibi web sitelerinde de konaklama işletmeleri hakkında tavsiyelerde bulunmaktadırlar.

Konaklama işletmelerinin tüketicilere sunduğu hizmetlerin pek çok unsurdan meydana gelmesi misafir memnuniyetini oluşturan kriterleri değiştirmektedir. Misafir memnuniyeti pratikte çok göreceli bir kavramdır. Kullanıcı yorumlarının incelenmesi ile misafir deneyimlerini oluşturan yeni tüketici davranış biçimleri takip edilebilecek ve güncel kalınabilecektir. Tripadvisor sitesindeki seyahat tüketicilerinin yorumları doğrultusunda olumsuz yorumların incelenmesi bu alana önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Uludağ'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri ve kullanıcıların turistik ürün ve hizmetlerle ilgili deneyimlerini ve görüşlerini paylaştığı sosyal ağ platformlardan birisi olan "TripAdvisor" web sitesindeki konaklama işletmeleriyle ilgili düşük puan almış İngilizce ve Türkçe yorumlara içerik analizi yapılarak yerli ve yabancı turistlerin bu işletmelerle ilgili olumsuz görüşleri incelenmiştir. Çalışma ile ilgili örnekleme yer alan işletmelerin 8 farklı temel kriter üzerinden değerlendirmesi yapılarak bu boyutlar üzerinden öne çıkan boyutların neler olduğu belirlenmiştir.

Seyahat Tüketicilerinin Otel Seçiminde Kriterleri

Yapılan literatür taraması sonucunda otel deneyimlerini içeren araştırmalarda 10 adet çalışma incelenmiştir. Genel olarak kabul edilen beş otel boyutunun; hizmet kalitesi, otelin konumu ve imkanları, personel, yönetsel sorunlar, faturalandırma oluşturduğu görülmüştür ve bu bağlamda konuyla ilgili

çalışmaların detayları Tablo 1’de özet olarak aktarılmıştır. Verilen bu beş boyutun yanı sıra; odalar, restoran, rezervasyon ve resepsiyon, müşteri hizmetleri gibi boyutların otel deneyimlerini etkileyen önemli boyutlar olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada ise otel seçim kriteri literatürde yer alan 8 kriter dikate alınarak inceleme konusu yapılmıştır. Bu kriterler; “odalar, yiyecek-içecek, personel, fiyat/fayda, atmosfer, yönetim, hizmet, otelin özellik ve imkanları” şeklindedir.

Tablo 1. Konaklama işletmelerinin Değerlendirildiği Kriterlere İlişkin Çalışmalar

Yazar adı	Yayıl yılı	Çalışmanın Konusu	Otel işletmelerinin kriterlerine yönelik bulgular
Osman Çulha, Güngör Hacıoğlu, Gizem KURT.	2009	Bu araştırmanın temel amacı, internet şikâyet sitelerinde yer alan konaklama işletmelerine yönelik müşteri şikâyetlerinin hangi kategoriler altında toplandığını belirlemek ve bu sayede yazına ve uygulayıcılara katkıda bulunmak.	8 temel kategoriye ayrılmıştır; <i>odalar, restoran, yiyecek-içecek, iş gören ile ilgili şikâyetler, rezervasyon – resepsiyon, yönetim politikası, müşteri hizmetleri, otelin özellik ve imkanları.</i>
Tianshu Zheng, Hyewon Youn, Clark S. Kincaid	2009	Çalışmada ABD’nin güneybatısından popüler bir destinasyondan altı lüks otel seçilmiştir. Tripadvisor sitesi aracılığı ile olumsuz yorumlar belirlenmiştir. Burada konaklama organizasyon algıları ve müşteri şikâyetleri incelenmiştir.	Çalışmada 504 yorum 5 kategoriye ayrılmış; <i>oda, hizmet, değer, temizlik ve yemek</i> “hizmet” hakkındaki yorumların anlaşılabilmesi için sekiz alt kategoriye ayrılmıştır; <i>oda rezervasyonu, personeller, faturalandırma, beklenen isteklerin karşılanmaması, isteklere cevap vermeme, yanlıtıcı tutundurma, hizmet gecikmesi</i>
Beverley A. Sparks, Victoria Browning.	2010	Bu çalışma internete yayılmış olumsuz yorumları inceleyerek çevrimiçi tüketicilerinin doğası hakkında.	Şikâyetlerin odak noktasında belirlenen kriterler şöyledir; <i>odanın özelliği, servis kalitesi, yiyecek ve içecek, otelin konum ve imkanları, tüketici hizmetleri (personeller, yönetim politikası).</i>
Stuart E. Levy, Wenjing Duan. and Soyoung Boo.	2012	Dünya’nın otel başkenti olarak ilan edilen Washington D.C örnek bir pazar olarak konaklama endüstrisinin tek yıldızlı çevrimiçi yorumların incelenmesi ve otel özelliklerinin müşteri şikâyetlerini nasıl etkilediği.	İncelemeler 13 kriter belirlenmiştir; <i>ön büro personelleri, banyo, park etme, check-in, temizlik, gürültü, faturalandırma, odalar, housekeeping personeli, restaurant, atmosfer, wifi’dir.</i>

Uludağ'da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin Çevrimiçi Tüketici Yorumlarının İncelenmesi: "TripAdvisor.com" Üzerinden İçerik Analizi

Güney Çetin Gürkan., Dilek Dönmez Polat.	2014	Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Resort Konaklama İşletmeleri Hakkında Yapılan Şikayetler Üzerine Nitel Bir Araştırma	Yapılan içerik analizi sonucu beş ana tema altında toplanmıştır. Bu ana temalar; <i>hizmet kalitesine dair sorunlar, yönetsel sorunlar, tesisle dair yetersizlikler, personelden kaynaklanan sorunlar ve havuza bağlı sorunlar.</i>
Catheryn Khoo-Lattimore., Faranak Memarzadeh., Erdoğan Ekiz.	2014	Malezya, Kuala Lumpur'daki 4 ve 5 yıldızlı lüks otellerde konaklayan müşterilerin internete bıraktığı şikayetleri araştırmak.	Yapılan tematik analiz sonucunda 54 farklı tema arasından sık kullanılanlar; <i>odalar, personel, oda servisi, check-in, temizlik, aktivite/yardımcı programlar, tesis imkanları, faturalandırma.</i>
Mustafeed Zaman., Laurent Botti., Tan Vo Thanh.,	2015	Potansiyel seyahat tüketicilerinin otel seçerken karar alma sürecinde seçim ölçütlerinin ağırlığı ile ilgili TripAdvisor kriterlerine dayanan ampirik bir çalışma.	Çoklu karar verme analizi kullanılarak yapılan 6 adet ölçüt; <i>yer, yatak kalitesi, konfor ve ekipman, hizmet, para değeri ve temizliktir.</i>
Zaid ALRAWADİEH., Şehnaz Demirkol.	2015	İstanbul'da bulunan beş yıldızlı otellere yönelik şikayetleri belirtmek. Bununla birlikte alt amaçlara ulaşmak.	Bu çalışma sürecinin sonunda şikayetler 10 başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar; <i>hizmet kalitesi, tesislerin kalitesi ve temizliği, personel tutumu ve performansı, fiyatların yüksek olması, işletmenin fiziksel özellikleri (Tasarım, mevki), yoğun ve gürültülü ortam, yiyecek ve içecek kalitesi, misafirlerin özel isteklerin karşılanmaması, yanıtıcı tutundurma ve bilgiler, işletmede uygulanan politikalar.</i>
Mehmet Erhan SUMMAK., Halil SUNAR., Mustafa COŞKUNER.	2017	Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemini kullanmak suretiyle tatil amaçlı Antalya Lara Kundu bölgesinde bulunan otellerden booking.com aracılığıyla en uygun olanı belirleme işleminin yapılması.	Otel seçimi için oluşturulan modelde değerlendirme kriteri 7 kriterle ayrılmıştır. Bunlar; <i>temizlik, konfor, olanaklar, konum, çalışanlar, fiyat/denge faydası, wifi</i> olarak ayrılmıştır.
Sait DOĞAN	2017	Aksaray ilinde yer alan 2-3-4 ve 5 yıldızlı sahip otellerle ilgili booking.com internet sitesinde yer alan çevrimiçi yorum ve puanlamaları incelemek.	Aksaray ilinde bulunan yıldızlı otellerle yönelik değerlendirme kriterleri incelendiğinde yüksek puana sahip kriterlerin sırasıyla; <i>temizlik, rahatlık, çalışanlar, fiyat/fayda dengesi, olanaklar, konum ve ücretsiz wifi olduğu</i> görülmüştür.

e-WOM (Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim) Kavramı

WOM(ağızdan ağıza iletişim) üzerine pazarlama araştırması 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Eskiden beri ulusal ve uluslararası alanda birçok kez incelenmiş olan WOM "bir ürün, marka, organizasyon, kaynak veya etkinlik hakkında tüketicinin yaptığı yüz yüze informal iletişimin bireyin etkileme ve teşvik etme sürecidir" (Westbrook, 1987). WOM hakkında George Silverman kitabında uzmanların düşündüğünden daha güçlü bir pazarlama aracı olmasından bahsetmiştir. Silverman, WOM'un çağdaş pazarlamadaki durumunu "en eski ve en yeni pazarlama unsuru" olarak nitelendirmektedir. Silverman'a göre "WOM" sürecinin sadece insanlar konuştukları sürece var olduğunu ifade etmiştir (Silverman, 2011). İnternet ve mobil iletişim cihazlarının gelişimine paralel olarak insanların birbirleriyle bağlantı kurma yollarını kolaylaştırmış, sosyal ağların ve kişiler arası iletişim web tabanlı platformlara taşınmıştır. Bu süreçte "WOM" çağdaş pazarlamada artık "e-WOM" olarak adlandırılmaktadır.

Günümüzde seyahat tüketicileri bir ürünü satın almaya karar verdiklerinde bilinçli kararlar almak için incelemeler yapmaktadır. Seyahat seçenekleri hakkında; konaklama, ulaşım, restoranlar, turistik yerler ve özellikleri gibi kendi seyahat paketlerini oluşturmadan önce büyük miktarda bilgi toplaması gerekmektedir. Bu yüzden başkalarının daha önce deneyimlemiş oldukları bilgi ve hizmetlerden yararlanma gereksinimi duyarlar. e-WOM, çevrimiçi görüşler, web sitesi derecelendirmeleri, çevrimiçi geri bildirimler, incelemeler, yorumlar ve İnternet'te deneyim paylaşımı gibi farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Yeni tüketici davranışı olarak kabul gören elektronik ağızdan ağıza iletişim (e-WOM) Harrison Walker (2001)'a göre " ticari-olarak algılanmayan, bir mesaj gönderici ile mesaj alıcı arasında gerçekleşen bir marka, ürün, firma ya da hizmet ile ilgili resmi olmayan kişiden kişiye olan iletişim" olarak tanımlanmaktadır.

Yeni bir küresel ağ iletişimi olan e-WOM seyahat planlaması için önemli dış bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Wang ve Rodgers, 2011). Pozitiflik ve negatiflik e-WOM'un iki önemli yönüdür. İlk e-WOM türü genellikle çevrimiçi geri bildirim sistemlerinde ve tüketici inceleme web sitelerinde üretilir. Bunlar, TripAdvisor.com gibi oteller ve tatiller için "tarafsız" incelemeler sunduğunu iddia eden üçüncü taraf inceleme web siteleri de bulunmaktadır. Çevrimiçi geri bildirim sistemleri ve inceleme web sitelerinin

ana amacı bilgi sağlamaktır. Son zamanlarda yapılan birkaç çalışma, çevrimiçi incelemelerin müşteri satın alma niyetleri üzerindeki derin etkileri konusunda fikir birliğindedir. e-WOM'un değeri literatürde iki yaklaşım kullanılarak ölçülmüştür. Birinci yaklaşım, kaç kişinin etkilendiği, ikinci yaklaşım ise nihai ve hızlı benimseyen fayda sağladığını varsaymaktadır (Mishra ve S.M.Satish, 2016).

Tablo 2'de gösterildiği gibi WOM'un ürün üzerindeki etkisini ölçmek için çeşitli boyutlar dikkate alınarak analiz yapılabilmektedir (Mauri ve Minazzi, 2013).

Tablo 2. WOM'un Ürün Üzerindeki Etkisini Ölçmek İçin Gereken Boyutlar

Değerlik (pozitif ve negatif)
Yoğunluk (yorum miktarı)
Hız (belirli bir zaman dilimindeki kişi sayısı)
Kalıcılık (zaman uzunluğu)
Önemi (yorumların müşteri kararlarında rolü)
Güvenilirlik (kaynağının güvencesi ve güvencesi açısından mesaj).

Konaklama ve Turizm Endüstrisinde e-WOM'un (Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim) Satın Alma Sürecindeki Rolü

Konaklama işletmeleri ve turizm pazarlamacılarının tüketiciye ürün aktarımında temelde iki kritik madde üzerinde yoğunlaşmaktadır. Turizm ürünü manevi olarak düşünüldüğünde bu maddeler 'misafirperverlik ve vaat edilen turistik ürün hizmet'lerini kapsamaktadır. Bu hizmetler tüketilmeden önce değerlendirilemez. Misafirperverlik ve turistik ürün hizmeti, kişiler arasında ürünü farklılaştıran, ürün değerini arttıran, duygusal riski azaltarak seyahat tüketicisinin karar vermesini kolaylaştıran unsurlardır (Litvin, Goldsmith, ve Pan, 2008).

Her seyahat tüketicisi farklıdır ve bundan ötürü herkesin farklı beklentileri bulunmaktadır. Söz konusu turistik ürünü satın alan tüketicilerin çeşitli web platformlarında yaptıkları e-WOM yorumları bulunmaktadır. Kullanıcıların seyahat deneyimlerini paylaşması, tavsiyeler yapması ve yapılan yorumların duygulara hitap etmesi e-WOM'u diğer bilgilerden daha güvenilir kılmaktadır. Bu bağlamda, e-WOM'un hızı, kolaylığı ve herhangi bir ticari kuruluş tarafından tutundurma çabasının olmayışından ötürü bilgi aktarımının en güvenilir yöntemlerinden biri konumuna getirmektedir. Geleneksel

işletme ve tüketici (B2C) strateji anlayışını değiştiren elektronik ağızdan ağıza iletişim (e-WOM) tüketicinin satın alma niyetini ve önerilen ürünü satın alma olasılığını en üst düzeye çıkarmaktadır (Carmen, Burgess, Buultjens, ve Cox, 2009).

Seyahat tüketicisinin satın alma karar sürecinin beş temel aşamasında e-WOM'un rolü Tablo 2'de detaylı gösterilmektedir;

Tablo 3. E-WOM Ve Satın Alma Karar Süreci Aşamaları

Satın Alma Karar Süreci Aşamaları	e-WOM Temas Noktalarına Örnekler
Problem / İhtiyacın Belirlenmesi	Dış uyaranlar – Web sitelerindeki reklamlar, kişileştirmeler ve tavsiyeler
Bilgi arama	Arama motorları, sosyal medya, ürün, web siteleri, e-pazarlamaclar
Seçeneklerin Değerlendirilmesi	Karşılaştırma seçeneğine sahip web siteleri, geri bildirim için sosyal medya, çevrimiçi yorumlar, web sitelerinin derecesi
Satın Alma Kararı	Kanallar (e-ticaret siteleri) sosyal medya üzerinden görüş ve geri bildirim
Satın sonrası davranış	Siteleri inceleme, sosyal medya, çevrimiçi değerlendirme ve incelemeler, satın alınan ürünün sitesinden veya sosyal medya üzerinden geri bildirim

Kaynak: Mishra, A., ve S.M.Satish. (2016). eWOM: Extant Research Review and Future Research Avenues. The Journal of Decision Makers.

Çevrimiçi incelemeler, kişilerarası etkileşim tutumlarını ve satın alma kararlarını etkilemektedir (Litvin, Goldsmith, ve Pan, 2008). Yapılan araştırmalar tüketicilerin negatif yorumlara inanmaya yönelik olduğunu göstermektedir. Lee, Park, ve Han (2006) 'nın Güney Kore'de 248 üniversite öğrencisi üzerine yapılan olumsuz çevrimiçi tüketici incelemelerinin ürün tutumu üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Basit bir negatif yorumun tüketicilerin tutumunu etkileyebilmesi ile birlikte pozitif yorumlardan daha etkili olduğu bulunmuştur. Chen ve Xu (2015), Tripadvisor seyahat uygulamalarından rastgele seçilen 1651 tüketicinin çevrimiçi davranışlarını içeren bir örnek toplamıştır. Yapılan araştırma e-WOM'un sanal topluluklar üzerindeki argüman kalitesinin (marka isimleri ve ürün özellikleri açısından) ve kaynak güvenilirliğinin e-WOM'un etkisi ile önemli ölçüde ilişkili olduğu belirtilmiştir. O'Connor

(2010) 'ın araştırmasında ise, İngiltere'deki Londra pazarı için Tripadvisor sitesinden rastgele seçilen 100 otelden oluşan bir örnek kullanarak içerik analizi tekniği ile incelenen yorumlar memnuniyet ve memnuniyetsizliğin ortak nedenlerini belirlemek için kullanılmıştır. Araştırmada siteyi ziyaret edenlerin sayısı ve yapılan puan derecelendirmeleri de göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmaya göre çıkan rakamlar misafir deneyimini şeffaf hale getirmektedir ve incelemelerin potansiyel olarak seyahat tüketicilerinin kararları üzerinde etkisi olduğu belirtilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Uludağ'ı ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin o bölgede faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri hakkındaki olumsuz görüşlerini belirlemek ve bu görüşlerden yola çıkarak işletmelere öneriler sunmaktır.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, bu alanda Uludağ destinasyonunda yapılmış ilk detaylı çalışma olması bakımından önemlidir. Bu çalışma, çevrimiçi incelemelerin ve yanıtların etkilerini araştırarak otel pazarlaması ve sosyal medya literatürüne katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı doğrultusunda nitel yöntemlerinden içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi Tavşancıl ve Aslan'a (2001) göre, "metodolojik araç ve teknikler bütünü, kontrollü yorum yapma, nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleme, önceden belirlenmiş ölçütlere göre inceleme, anlam çıkarma, açık talimatlara göre nicelleştirme işlemi, niteli nicele dönüştüren bir işlem, kavramların ölçülmesi ve belirli bir anlam çıkarılması için kategorilere ayırma" olarak tanımlanmaktadır

Bir çözümleme yöntemi olarak adlandırılan içerik analizinde amaç, büyük miktardaki metinleri sözel, yazılı ve diğer materyalleri nesnel ve sistematik olarak kategorilere dönüştürmektedir. İçerik analizinde esasında yapılan işlem, elde edilen verileri problem ve amaç doğrultusunda sınıflandırmasıdır.

Bu işlem büyük miktardaki bir metnin verilerini azaltarak anlamlandırma sürecinde yardımcı olan bir araçtır (Erlingsson & Brysiewicz, 2017).

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın kapsamında www.tripadvisor.com isimli tatil deneyimi yorumlama web sitesi incelenmiştir. Söz konusu web sitesinde yer alan ve Bursa iline bağlı Uludağ kayak merkezinde bulunan konaklama işletmeleri için yazılan olumsuz yorumlar değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları;

- Zaman problemi,
- Tripadvisor.com web sitesinde ülke genelinde çok sayıda otel işletmesi yer alması,
- Sadece bir otel işletmesinin bile sayısız kullanıcı yorumlarına sahip olmasından dolayı sadece Uludağ bölgesindeki 4 ve 5 yıldız oteller örnekleme dahil edilmiştir.

Ana kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütesini www.tripadvisor.com web sitesindeki Uludağ'da bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri hakkındaki yorum ve derecelendirmeler oluşturmaktadır. Tripadvisor, kullanıcılarının en iyi şekilde seyahat planlaması yapmasına yardımcı olan çevrimiçi bir seyahat araştırma şirkettir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılında kurulmuş olan "Tripadvisor" seyahat web sitesi, Çin de dahil olmak üzere 49 pazarda ve 28 dilde hizmet vermektedir. Tripadvisor, her ay 500 milyona yakın ziyaretçi sayısı ile seyahat tüketicilerine yardımcı olmaktadır. Restoranlar, oteller, kiralık tatil yerleri ve turistik yerler için sekiz milyondan fazla listeyi kapsayan yaklaşık 730 milyon kullanıcı yorumuna sahip dünyanın en büyük seyahat bilgi platformudur (S.Lock, 2019). Gretzel tarafından yapılan çalışmaya göre, Tripadvisor kullanıcılarının otellerini seçmeyi ve "nerede kalınabileceğini" (%77,9) e-WOM'a danışmaktadır. Ayrıca Gretzel çalışmasında, arama motorunda en çok tekrarlanan web sitesinin "Tripadvisor.com" olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda konaklama işletmelerine yönelik araştırmalarda seyahat tüketicilerinin çevrimiçi yorum platformlarında "Tripadvisor" sitesine yönelmeleri gerekmektedir (Gretzel ve Yoo, 2008). Ayeş ve diğerleri (2013) Singapur'da 661

seyahat tüketicisine online anket kullanarak bir araştırma yapmışlardır. Çevrimiçi gezginlerin UGC kaynaklarının tutum ve niyetleri nasıl etkilediğini incelemek güvenilirlik algıları ölçülmüştür. Katılımcıların çalışılan fenomeni net bir şekilde anlamalarını sağlamak için TripAdvisor'daki otellerin kullanıcı tarafından oluşturulan incelemelerine yönlendirilmiştir. Yapılan çalışmada Tripadvisor kaynak güvenilirliğinin tutum üzerindeki etkisinde önemli derecede destek bulunmuştur.

Araştırmada örneklem seçilirken, TripAdvisor'ın otel sınıfı değerlendirmesinde 4 ve 5 yıldıza sahip olan 8 adet otel değerlendirme kapsamına alınmıştır. Ayrıca bu 8 otel için yazılan 317 adet Türkçe ve 25 adet İngilizce olmak üzere toplamda 342 yorum incelenmiştir. Söz konusu bu 342 otel işletmesinde puanlama değerleri rakamsal olarak 3(ortalama), 2 (zayıf) ve 1 (berbat) olarak belirtilmektedir. Yorumlar genel olarak 2015-2019 arasına aittir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada, veri toplama aracı olarak döküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu çalışmada veriler Tripadvisor web sitesinde oluşturulan çevrimiçi tüketici yorumları kullanılarak toplanmıştır. Verilerin elde edildiği yorumlar 2015 yılı Ağustos ayından 2019 yılı Mart ayına kadarki dönem arasından seçilmiştir. TripAdvisor web sitesinde bir konaklama işletmesiyle ilgili yorum yazan kişinin cinsiyeti, milliyeti ve yorumu yazdığı tarih görülebilmektedir. Ayrıca, kişinin işletmeye verdiği puan ile detaylı yorumuna ulaşmak da mümkündür. Veriler 1-31 Aralık 2019 tarihleri arasında toplanarak analiz edilmişlerdir.

Bulgular

Tablo 4. Demografik Özellikler

Yerli Kullanıcıların Cinsiyetleri	Kadın: 111 Erkek: 139	Cinsiyeti Belirlenemeyen: 67	Yerli Yorum Sayısı: 317
Yabancı Kullanıcıların Cinsiyetleri	Kadın: 6 Erkek: 14	Cinsiyeti Belirlenemeyen: 5	Yabancı Yorum Sayısı: 25
Milliyeti	1 Hollanda'lı, 1 Singapur'lu, 6 İngiliz, 3 Birleşik Arap Emirlikleri vatandaşı, 2 Fransız, 1 Alman, 2 Suudi Arabistan'lı, 1 Katar'lı, 2 Kuveyt'li, 1 Çin'li, 1'i Irak, 2 Avustralya'lı, 1 Hint'li, 1 Prag'lı		Toplam Yorum Sayısı: 342

Konaklama İşletmeleriyle İlgili Yazılan Yorumlara İlişkin Bulgular

Uludağ'da faaliyet gösteren 4ve 5 yıldızlı TripAdvisor'daki konaklama işletmeleriyle ilgili ortalama (3), zayıf (2) ve berbat (1) değerlendirmesi yapan kullanıcıların yorumları 8 farklı kriter altında değerlendirilmiştir. Bu kriterler; odalar, yiyecek-içecek, personel, fiyat/fayda, yönetim, atmosfer, hizmet, otelin özellik ve imkanlarıdır.

Yapılan içerik analizi sonucunda toplam 343 yorum toplanmıştır. Yorumların kriterlere göre ayırımına bakıldığında sırasıyla; "oda" kriteri ilk sırada yer alırken (f: 155), ikinci olarak "yiyecek-içecek" ile ilgili değerlendirmesi (f: 150) ve üçüncü sırada "personel" kriterinin olduğu (f:139), dördüncü sırada ise; "hizmet" (f: 91) bulunduğu, beşinci sıradaki değerlendirmede ise; "atmosfer" (f: 73), ardından "otelin özellik ve imkanları" (f: 68) ve devamında "fiyat/fayda" (f: 53), son olarak "yönetim" (f: 22) şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 5. Yorumlarda en sık kullanılan kelimelerin frekansları

Odalar	Yiyecek-içecek	Personel	Hizmet	Atmosfer	Otelin Özellik ve İmkanları	Fiyat/Fayda	Yönetim
Kirli n: 40	Lezzetsiz n: 19	İlgisiz n: 39	Kötü n: 25	Gürültülü n: 20	Eski n: 24	Pahalı n: 20	Kötü n: 11
Kötü koku n: 18	Kötü n: 18	Kaba n: 27	Berbat n: 15	Soğuk n: 17	Aktivite yok n: 14	Çok pahalı n: 11	Çok Kötü n: 1
Eski n: 25	Kalitesiz n: 17	Suratsız n: 24	Rezalet n: 12	Kalabalık n: 12	Aktivite Yetersiz n: 4	Değmez n: 9	Rezalet n: 3
Çok eski n: 11	Berbat n: 17	Eğitimsiz n: 12	Yavaş n: 6	Çok Kalabalık n: 6	Ortak Alan Yetersiz n: 4	Kötü n: 7	Berbat n: 2
Soğuk n: 18	Çeşit az n: 15	Yetersiz n: 12	Kalitesiz n: 5	Kötü Koku n: 11	Wifi Çekmiyor n: 13	Eş Değer Değil n: 4	İlgisiz n: 2
Çok Sıcak n: 7	Rezalet n: 14	Terbiyesiz n: 7	Yetersiz n: 5	Havasız n: 4	Kötü Pist n: 2	Tatmin edici Değil n: 1	Yetersiz: n: 1
Havasız n: 11	Vasat n: 14	Saygısız n: 6	Çok kötü n: 8	Kasvetli n: 1	Yetersiz pist n: 2	Yetersiz n: 1	Terbiyesiz: n: 1
Rutubetli n: 4	Çok Kötü n: 11	Canından Bezmiş n: 4	Hayal Kırıklığı n: 7	Güvenli Değil n: 1	Ortalama n: 2		Eksik n: 1

Uludağ'da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin Çevrimiçi Tüketici Yorumlarının İncelenmesi: "TripAdvisor.com" Üzerinden İçerik Analizi

Bakım- sız n: 4	Orta- lama n: 10	Berbat n: 3	Sıfır n: 3	Kaos n: 1	Hayal Kırıklığı n: 1
Kullanış- sız n: 3	Fena De- ğil n: 9	Aşırı İlgi n: 1	Fena değil n: 3		Berbat n: 1
Küçük n: 4	Başansız n: 3	Rahatsız edici n:1	Ortalama n: 2		Kötü n: 1
Karanlık n: 3	Korkunç n: 2	Vasat n: 2			
Berbat n: 3	İdare eder n: 1	Agresif n: 1			
Kalitesiz n: 2					
Kasvetli n: 1					
Fena değil n: 1					

Yorumlar için yapılan inceleme sonucunda yukarıdaki tabloda belirtilen kriterlere ait değerlendirmelere ilişkin konaklama işletmeleri ilgili bazı ifadelerin dikkat çektiği görülmüştür. Çevrim içi içerik kullanıcıların konaklama işletmeleri ile ilgili yaşadıkları deneyimleri ifade etmek için kullandıkları kelime ve cümlelerde ön plana çıkanlar örnek olması bakımından aşağıda verilmiştir.

İşletmelerdeki rezerve edilen oda ilgili yorumlarda "kirli" olarak nitelendirilen yorumlarda: "Çoğu umumi tuvaletten daha kötü durumdaydı", "Duşlarda bırakın insanın yıkanmasının evcil hayvanımı bile yıkamam", "ilk yatağa yatmam ile rahatsızlanmam bir oldu", "pis ve içler acısı mikrop yuvası halılar", "lağım çukuru gibi bir odaya atıldık" ifadeleri; odaları "kötü koku" olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "çözüm su giderine parfüm dökmekmiş bu otelde öğrendim", "tezek kokulu bir oda verdiler", "sigara sever otel" ifadeleri; odaları "eski" olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "sene olmuş 2018, hala duş perdesi", "51 ekran tüplü televizyon", "otelin açıldığı tarihteki yataklar", "odamız resmen 40 yıl önce nasılsa, aynı öyle bırakılmıştı", "odalar fare yuvası gibi", "banyoda milâttan kalma bir perde", "fön makinası ilk icat edilenlerden" gibi ifadeler bulunmaktadır.

İşletmelerdeki sunulan yiyecek-içecek ile ilgili yorumlarda "lezzetsiz" olarak nitelendirilen yorumlarda: "lezzet yoksunu ana yemekler", "lezzetsiz tadı

tuzu olmayan tost ve yağ çekmiş bir patates", "sıfır lezzeti olduğu gibi bir de içinden kıl çıkıyordu", "büfeyi zengin göstermek için yapılmış yemekler" ifadeleri; yiyecek-icecekleri "kötü" olarak nitelendiren yorumlarda ise; "kahvaltıda artanlar beş cayanda sunuluyor", "çay zift gibi", "Yemeklerden zehirlendik", "bir öğün de neredeyse sadece hindi eti ve türevleri vardı" ifadeleri; yiyecek-icecekleri "korkunç olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "korkunç kurabiyeler, "korkunç, her gün resmen artık partisi yapıyor" olarak ifade edilmiştir.

Konaklama işletmelerinde çalışan personel "ilgisiz" olarak nitelendirilen yorumlarda: "otelin hatası olan bir konuda sen kendin çöz", "bu dönem böyle gibi saçma bir cevap alıyorsunuz", "çalışanlar mecburen çalışıyor havasında", "beni bekletip kendi cep telefonundan iş görüşmesi yapması çok ilginçti", "suratınıza bakmuyor.", "sizi sallamayan garsonlar" ifadeleri; personeli kaba olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "gece müdürü kaba bir şekilde kardeşim yangın tüpünü sen mi sıkıttın", "yemeklerinizi daha yemeden önünüzden alıyorlar", "çalışanları birbirine girdi ayırabilen kimse yoktu jandarmalar oteli bastı", "bir şey sormaya çekinirsiniz", size küfür etme cesaretini bile gösterebiliyor", "Otele sicil kaydınız temiz giriyorsunuz katil olarak geri çıkıyorsunuz", "garson parmağını soktu buz kabına "aaa evet yıkansa çıkar." dedi", karşılama niye geldiniz der gibiydi", "personelin " bitse de gitsek" dediğini duydum " gibi ifadeler dikkat çekmiştir.

Hizmet kriterini "kötü" olarak değerlendirilen yorumlarda: "saçma sapan bir hizmet mantığı "dandik disko", "otel için bu kadar değersizsiniz", "tesis güzel zihniyet kötü", "verdiğiniz 5 yıldızlı otelde gibi değil de toplama kampında gibi hissediyorsunuz", "5 yıldızlı otel de 3 yıldızlı otel hizmeti bile alamadık", "hiç bir insani değeriniz yok hiç bir şikayet hakkımız yok", "5 saattir duş alabilmek için su bekliyoruz survivor misali", "bu kadar kötü pis iğrenç saygısız terbiyesiz otel görmedim" ifadeleri: "rezalet" olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "tüm servis hizmetlerinde büyük rezalet", "böyle rezalet bir hizmet görmedim", "rezalet, hiç bir hizmet yok", "gecekondu rezaleti " gibi ifadeler yer almaktadır.

Atmosfer kriterini "gürültülü" olarak nitelendirilen yorumlarda: "kapıları yumruklayan ve herkesi uyandırmayı çalışan misafirler", "tüm bas ve müzik seslerini odanızda duyuyorsunuz", "gece gürültüden uyuyamadık bir görevli gelmedi", "bangır bangır müzikleri var", "gürültü içerisinde baş ağrısı ile oturmak zorundasınız", "oda izolasyonu sıfır yan odadaki bebek sabaha kadar sanki bizim odada ağıladı" ifadeleri: "kötü koku" olarak belirtilen yorumlarda; "restaurantta girer girmez mide bulandırıcı bir koku yemek yedirmiyor", "restaurant üzeri açık olduğu için odalara yemek kokusu geliyor", "lobide ağır bir toz kokusu vardı", "korkunç bir sigara

dumanı ve kokusu ile ani bir zehirlenme ", "otelin kapısından girer girmez aldığımız lağım kokusu" gibi ifadeler: "kaos" olarak belirtilmiş yorum ise; "otelde bir kaos ortamı hakim" "biz tatilimizin ikinci günündeyken oteli bastılar" ifadesi yer alırken " güvenli değil" şeklinde belirtilen yorumda ise "güveni değil otel önünden ateş edip rastgele insanlar ölebiliyor, camlar kırıldı" gibi ifadeler de ön plana çıkmıştır.

Otelin özellikleri ve imkanları kriterini "eski" olarak nitelendirilen yorumlarda: "aksesuarlar, spa, restoran hepsi eskimiş artık kesinlikle yenilenmesi lazım", "otel çok eski güya yenilemişler yenileme anlayışları sadece mobilyaları değiştirmek", "artık lütfen oteli yenileyin", "otelin eski ve döküntülüğünü size sadece bir fotoğrafla anlatmak yeterli", "döküntü bina", "survivor bir tatil yaşamak isteyenlere tavsiye ederim" ifadeleri: bu kriterde "aktivite yok" olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "akşamları yapacak bir şey yok otelde sıkıldığımızda çıkıp yapabileceğiniz hiçbir şey bulunmamaktadır", "animasyon eğlence hiçbir şey yok", "zamanı geçirmek için aktivite yok", "bence gelerseniz otele ve programlarına güvenmeyin", "iskambil kağıdı dahi yok", "hava kötüyse oturma yerinden çatla", "hiç bir aktivite yoktu", "akşam kesinlikle sıkıcı canlı müzik hiç bir aktivite yok" gibi ifadeler dikkat çekmiştir.

Konaklama işletmelerindeki fiyat/fayda kriterinde "pahalı" olarak nitelendirilen yorumlarda: "Kafalarına göre ücret tarifesi", "normalin dışında para veriyorsunuz", "kara basma parası alacaklar diye çok korktuk", "ödediğimiz fiyatın karşılığını hizmet olarak alamadık", "yanınıza bol bol para alın", "tatiliniz tahmin ettiğinizden pahalıya mal olacak", "su içseniz para ödemek zorundasınız!" ifadeleri; fiyat/fayda değerini "kötü" olarak nitelendirilen yorumlar ise; "bu fiyata bu otel gerçekten inanılmaz derece de kötü", "iyi bir kayak değil bu fiyat/hizmet", "bir daha kesinlikle tercih etmem bu fiyata çok kötüydü" ifadeleri; "değmez" olarak nitelendirilen yorumlarda ise; "değmez Uludağ da aynı fiyata çok daha iyi oteller var", "verdiğiniz paraya kesinlikle değmez", "bu ücrete bunlar değmez kesinlikle gelmeyin", "verdiğiniz parayı otel hak etmiyor" gibi ifadeler dikkat çekmiştir.

Yönetim kriterini "kötü" olarak nitelendirilen yorumlarda: "bir otel bu kadar kötü işletilebilir", "bir sorunla karşılaştığımızda yöneticiler ortada yok", "otel yönetici konseptini gözden geçirmesi gerekiyor", "bu kadar güzel bir tesis ancak bu kadar kötü yönetilebilir", "yılların oteli ama bence iyi bir işletme müdürüne ihtiyacı var", "personel çok iyiler ama yönetime yazık!", "otel, temel idareden yoksun" ifadeleri; yönetim değerini "berbat" olarak değerlendirilen yorumlar; "berbat ötesi, hayatımda böyle bir rezil otel ve işleten görmedim", "acilen yönetimin değişmesi gerekli. berbat ötesi" olarak ifade edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Konaklama işletmeleri, tüketicinin satın aldıktan sonra deneyimlediği bir hizmet olması ve turizmin gelişmesi ile doğrudan bağlantılı olan bir endüstridir. Misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve memnuniyetinin sağlanması hususunda konaklama işletmeleri büyük bir rol sahiplenmektedir. Konaklama işletmelerinin başarısı, kaliteli hizmet sunmalarına ve bu hizmeti verecek eğitimli personel bulundurmalarına bağlıdır. Verimlilik, her zaman konaklama işletmelerinin en önemli ve ilk adımını oluşturan ifade olmuştur. Otellerde verilen hizmetin kalitesi, fiyat/fayda dengesi, nitelikli personel ve otelin fiziki konumu da misafir memnuniyetini etkileyen önemli faktörlerdendir.

İncelemeler detaylı olarak ele alındığında konaklama işletmelerindeki fiyat/fayda dengesi hususunda misafirlerin diğer otellerin olanakları ile sık sık karşılaştırma yaptıkları tespit edilmiştir. Yapılan bu tespitlerde verilen hizmete göre istenilen ücretin pahalı olduğu ve işletmenin bu ücreti hak etmediği kullanıcılar tarafından belirtilmiştir. Ayrıca her şey dahil alınan paket içerisinde yemek dışında her şeyin; su dahil ücretli olduğu tarzında yorumlar bile yazılmıştır. Bunun yanı sıra; Uludağ bölgesindeki otellerin hemen hemen hepsinin eski olması, yenilenmemesi otelin hizmet memnuniyetini oldukça etkileyen unsurlardır. Otelin fiziki imkanlarının ve eğlencenin yetersiz kalarak gelen misafirlerin tatilleri sırasında yapacak etkinlik bulamaması da yorumlarda dikkat çekmiştir. Personel hususu, Uludağ otellerine gelen misafirlerin dikkatini çeken bir diğer önemli konudur. Yapılan değerlendirilmelerde hizmet veren personellerin restaurant, housekeeping, resepsiyon, kayak odası gibi farklı departmanlardan olduğu not edilmiştir. Ancak bu incelemeler az olması ile birlikte yazılan yorumlar çoğunlukla otelin çalışanlarını bir bütün olarak ele almaktadır. Çalışan personelin genel tavrında kaba, saygısız, ilgisiz, sorunları çözmek için herhangi bir uğraş vermeyen personelin yanı sıra; herhangi bir sorun karşısında yeterince eğitimli olmamaları ve çalışanların sayıca az ve yetersiz olması da önemli olumsuz yorumlar arasındadır.

Konaklama işletmeleri, web tabanlı pazarlamanın tam olarak nasıl kullanıldığını araştırmalıdır. Geleneksel pazarlama bağımlılığından çıkıp kanallarını yeni pazarlama stratejilerine dönüştürmelidir. Tüketicilerine ulaşmak için etkileşimli medya aracılığıyla iletişimlerini nasıl en üst düzeye çıkaracaklarını keşfetmeleri gerekmektedir. Otel hizmet ve ürünleri somut değildir. Seyahat tüketicileri yüksek miktardaki ürün incelemelerini büyük ürün satışları

olarak düşünebilirler. Otel işletmelerinin ürün ve hizmetlerini satmak için potansiyel alıcılarını tespit edip onları teşvik etmeleri gereklidir. Otel işletmelerinin yönetimleri, misafirleri çevrimiçi olarak olumlu müşteri yorumları oluşturmaya teşvik etmelidir. Chan ve Guillet (2011)'deki araştırmasında, otellerin müşteriler ile iyi ve samimi ilişki kurmalarını sağlamasına rağmen müşterileri ile etkileşim kurmanın bir yolu olarak sosyal medyadan tam olarak yararlanmadıklarına değinmiştir. İşletmelerin e-WOM reklamcılığı verimli bir pazarlama aracı olarak kullanabilmeleri için seyahat tüketicilerinin otel ürün ve hizmetleri hakkındaki beklentilerini anlamaları gerekir. e-WOM'daki bileşen ve özellikler bu anlamda işletmelere büyük bir fırsat yaratmaktadır.

Otellerin gelecekte başarılı olabilmesi için sosyal ağ kullanıcıları tarafından oluşturulan içerik kavramlarını etkili bir şekilde benimsemesi ve yararlanmaya çalışması gerekmektedir. Konaklama işletmeleri, daima kendi aralarında yoğun bir rekabet halindedir. Yöneticilerin, e-WOM incelemelerini dikkate alması pazarda üstünlük elde etmesini sağlayabilir ve bu da rekabet stratejilerinin gelişmesinde önemli bir kaynak olabilir. Otel işletmelerinin web sitelerindeki misafir yorumlarına çevrimiçi olarak yanıt vermelerinin, otel odalarının reel satışlarıyla olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu öne sürülmüştür (Zhang, Ye, Law, ve Li, 2010). Bu durumda, işletmelerin müşteri şikayetlerine hızlı ve ilgili dönüş yapmaları müşteri memnuniyetini ve onların tekrar satın alma niyetlerini arttırdığını söyleyebiliriz. e-Wom, işletmeler için pazarlama maliyetlerini azaltır ve turizm pazarında olumlu bir itibar oluşturmaya katkıda bulunur.

"Marketingsherpa" tarafından yapılan bir ankette, tüketicilerin sosyal medya aracılığıyla yorumlar yapmaları ve tartışmalarının işletme için marka hedeflerine ulaşmak, itibar oluşturmak ve farkındalığı artırmak hususunda etkili bir araç olduğu belirtilmiştir (Wang ve Rodgers, 2011). Bu görüşü destekleyen bir diğer çalışma ise; Kim, Lim & Brymer (2014) Amerika'da uluslararası bir otel zinciri şirketinin desteği ile işletmeye bağlı faaliyet gösteren 128 otel ele alınarak yapılan araştırmada, otellerin 12 aylık sosyal medya kanallarındaki (Tripadvisor, Priceline, Hotels.com, Expedia and Yelp.online) olumsuz çevrimiçi incelemeleri gözlemlenmiştir. Araştırmada çevrimiçi seyahat siteleri aylık gözlemlenerek otelcilerin özellikle negatif yorumlardaki tutumu ve otel performans etkisi değerlendirilmiştir. Otelcilerin negatif yorumlar karşısında başarı ve marka itibarı için öneriler verilmiştir. Sonuç olarak sosyal

medyayı etkin kullanan işletmelerin başarılı olduğu belirtilmiştir. İşletmelerin olumsuz incelemelere karşı herhangi bir işlem yapmaması firmanın imaj ve itibarına zarar verebilir.

Bu çalışma, uygulama alanı kapsamında doğrudan ve dolaylı sınırlamaları mevcut olmasına rağmen literatüre önemli katkılar sağlayabileceğine inanılmaktadır. Gelecekte yapılması planlanan benzer çalışmalar için dikkat edilmesi gereken hususlardan en belirginini elektronik ağızdan ağıza iletişim birçok veri ve yorum, içerik bulundurma özelliği ile geleneksel tutundurma çabasından ayrılmaktadır. Bundan dolayı seyahat tüketicisinin satın alma kararının ne yönde etkilendiği konusunda bilgiler sunmaktadır. e- Wom, turizm endüstrisinde turistik ürün ve hizmet kalitesini ölçme, seçim kriterlerinin sınıflandırılmasına yönelik katkılar sağlayabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of Online Consumer Reviews of 4 and 5 Star Accommodation Enterprises Operating in Uludağ: A Content Analysis on "TripAdvisor.com"

*

Azize Rana Arkadaş - Tuğrul Ayyıldız
Adnan Menderes University

Changing competition conditions, new consumer behavior types and especially web-based systems bring new models and growth in the current hotel market. Web 2.0 tools make life easier for users by having a wide variety of websites and applications that allow individuals to buy, sell, pay, browse, publish, and share. Web 2.0 tools refer to the practices of bringing individuals together through a social participation network and information sharing network. The tools, called Web 2.0, are expressed as "Tripadvisor, Booking, Lonely Planet, Flickr, blogs and other online social networking sites, etc."

It is a fact that organizations that run web-based organizations in a competitive market environment are now more successful than organizations that use a limited web base. These organizations present both verbal and visual information simultaneously with the market they offer the product, and they offer new opportunities to learn about the needs and opinions of their customers and interact with them in a direct and personalized way. In addition, the continuous sharing of the users' experiences as information provides productivity and up-to-date. As a result, web-based platforms also provide a source of feedback for the service providers on the improvements they should make.

In the tourism industry, the number of accommodation businesses and tourism business numbers is increasing day by day. E-WOM and web-based communication tools play a major role in changing the customer's current decision. The frequent use of Web 2.0 technologies in recent times has significantly contributed to tourism demand and supply, as well as accommodation businesses. Travel consumers depend on the opinions of other individuals while purchasing intangible products and services of accommodation businesses. Therefore, businesses should also encourage travel consumers to

share positive content. This will contribute to the minimization of costs as well as broadening the marketing range.

Increasing confidence in the internet changes the choice perception of travel consumers. Thus, more research is needed on e-WOM. Shaping the behavior and attitudes of travel consumers can take place in e-WOM in many ways. Some of these are web-based viewing platforms, discussion forums, boycott Web sites. Web-based discussion boards, online communities and social networking sites create a more reliable environment for individuals for e-WOM advertising. E-WOM in social media is an important type of e-WOM. For example; After people return from vacation, they want to share their personal experiences with their friends on online social networking sites (instagram, facebook, etc.). They share photos of many of their experiences, such as the hotels they vacation, restaurants they eat, events they attend, and talk about the details of their travels. In addition, thanks to e-WOM, people give advice about accommodation enterprises by writing neutral comments on consumer review evaluation sites such as 'how clean the hotel they are staying in, whether the hotel staff is polite, whether they like the swimming pool or not.'

The fact that the services offered by accommodation businesses to consumers consist of many elements changes the criteria that constitute guest satisfaction. Guest satisfaction is a very relative concept in practice. By evaluating user comments, new consumer behavior styles that make up guest experiences can be followed and kept up to date. Evaluating negative comments based on the comments of travel consumers on the Tripadvisor site will make a significant contribution to this area.

In this study, 4 and 5 star accommodation enterprises operating in Uludağ are based on the evaluation. A content analysis of low-rated comments which are in English and Turkish language on accommodation businesses on the website called "Tripadvisor", one of the social network platforms where users share their experiences and opinions about touristic products and services, was analyzed, and the negative opinions of local and foreign tourists about these businesses were analyzed. The enterprises included in the sample of the study were evaluated on 8 different basic criteria and the prominent dimensions of these dimensions were determined.

When the evaluations carried out during the study were considered in detail, it was found that the guests frequently made comparisons with the facilities of other hotels regarding the price / benefit balance in the accommodation enterprises. In these determinations, it was stated by the users that the fee requested according to the service provided is expensive and the business does not deserve this fee. In addition, everything except food in the all-inclusive package; There have even been comments such as it is paid, including water. And also; The fact that almost all of the hotels in the Uludağ region are old and not renewed are factors that greatly affect the service satisfaction of the hotel. It is pointed that the hotel's physical facilities and entertainment were inadequate and the guests who came to the hotel could not find any activities to do during their holidays. The issue of staff is another important issue that attracts the attention of guests visiting Uludağ hotels. In the evaluations made, it has been noted that the employees who are working in the hotels are from different departments such as restaurant, housekeeping, reception, ski room. In addition to the rude, disrespectful, indifferent staff who do not make any effort to solve the problems; The fact that they are not educated enough in the face of any problem and the number and inadequacy of the employees are among the important negative comments.

As a result in this study, in line with the negative comments written about the enterprises in the study, criteria have been determined and suggestions have been made to prevent problems.

Kaynakça / References

- Almeida, F. (2012). Web 2.0 technologies and social networking security fears in enterprises. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. 3(2), 152-156, Portugal.
- Alrawadieh, Z., ve Demirkol, Ş. (2015). Konaklama işletmelerinde e-şikâyet yönetimi: İstanbul'daki beş yıldızlı oteller üzerinde bir çalışma. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 132-151.
- Ayeh, J. K., Au, N., ve Law, R. (2013). "Do we believe in TripAdvisor?" examining credibility perceptions and online travelers' attitude toward using user-generated content. *Journal of Travel Research*, 52(4), 437-452.
- Cantalops, A. S., ve Salvi, F. (2014). *New consumer behavior: A review of research on eWOM and hotels*. Spain.

- Carmen, Burgess, S., Buultjens, C. S., ve Cox, J. (2009). *The role of user-generated content in tourists' travel planning behavior*. 743-762.
- Chan, N. L., ve Guillet, B. D. (2011). *Investigation of social media marketing: How does the hotel industry in Hong Kong perform in marketing on social media websites?* 345-368.
- Chen, Y., ve Xu, Y. (2015). Exploring the determinants of influential eWOM in virtual communities: An empirical study. *International Textile And Apparel Association (Itaa) Annual Conference Proceedings*, içinde (s. 1-3). Santa Fe, New Mexico.
- Chui, J. B. (2010). *The rise of the networked enterprise: Web 2.0 finds its payday*. Mckinsey global institute.
- Constantinides, E., ve J.Fountain, S. (2008). Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9(3), 231-244.
- Doğan, S. (2017). Otelere yönelik yapılan puanlama ve çevrimiçi yorumların değerlendirilmesine ilişkin Aksaray İlinde bir araştırma. *Aksaray Ünivertesı İİBF Dergisi*, 9(3), 27-36.
- Ekiz, E., Khoo-Lattimore, C., ve Memarzadeh, F. (2012). *Air the anger: investigating on-line complaints on luxury hotels*. 96-106.
- Erlingsson, C., ve Brysiewicz, P. (2017). *A hands-on guide to doing content analysis*. 93-99.
- Gretzel U., Yoo K.H. (2008) *Use and Impact of Online Travel Reviews*. In: O'Connor P., Höpken W., Gretzel U. (eds) *Information and Communication Technologies in Tourism 2008*. Springer, Vienna.
- Gürkan, G. Ç., ve Polat, D. D. (2014). Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren resort konaklama işletmeleri hakkında yapılan şikayetler üzerine nitel bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel and Hospitality Management*, 11(2), 45-61.
- Harrison-Walker, L. J. (2001). The measurement of word-of-mouth communication and an investigation of service quality and customer commitment as potential antecedents. *Journal of Service Research*, 4(1), 60-75.
- Kim, W. G., Lim, H., ve Brymer, R. A. (2014). The effectiveness of managing social media on hotel performance. *International Journal of Hospitality Management*, 44, 165-171.
- Lee, J., Park, D.-H., ve Han, I. (2006). The effect of negative online consumer reviews on product attitude: An information processing view. *Electronic Commerce Research and Applications* içinde (s.341-352).

- Levy, S. E., Duan, W., ve Boo, S. (2013). *An analysis of one-star online reviews and responses in the Washington D.C.. Lodging Market.* 49-63.
- Litwin, S.W., Goldsmith, R.E. & Pan, B. (2008). Electronic word-of mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29, 458-468.
- Mauri, A. G., ve Minazzi, R. (2013). Web reviews influence on expectations and purchasing intentions of hotel potential customers. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 99-107.
- Mishra, A., ve S.M.Satish. (2016). eWOM: Extant Research review and future research avenues. *The Journal of Decision Makers*, 41(3), 222-233.
- O'Connor, P. (2010). Managing a hotel's image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(7), 754-772.
- S.Lock. (2019, October 8). *TripAdvisor: Statistics & facts.* Statista <https://www-statista.com/topics/3443/tripadvisor/> adresinden alındı
- Silverman, G. (2011). *The secrets of word-of- mouth marketing.* New York, USA: AMA-COM.
- Sparks, B. A., ve Browning, V. (2010). Complaining in cyberspace: The motives and forms of hotel guests' Complaints. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(7), 797-818.
- Sunmak, M. E., Sunar, H., ve Coşkuner, M. (2017). Otel seçiminde online müşteri deneyimlerine dayalı analitik hiyerarşi süreci yönteminin kullanılması: Booking.Com örneği. *International Congress On Cultural Heritage And Tourism* içinde (s. 829-837).
- Wang, Y., ve Rodgers, S. (2011). *Electronic word of mouth and consumer generated content: From concept to application.* 212-231. Austin,USA.
- Westbrook, R. A. (1987). Product/consumption-based affective responses and post-purchase processes. *Journal of Marketing Research*, 24(3), San Francisco.
- Zaman, M., Botti, L., ve Thanh, T. V. (2015). *Weight of criteria in hotel selection: An empirical illustration.* 132-138.
- Zhang, Z., Ye, Q., Law, R., ve Li, Y. (2010). *The impact of e-word-of-mouth on the online popularity of restaurants: A comparison of consumer reviews and editor reviews.* 694-700.
- Zheng, T., Youn, H., ve Kincaid, C. S. (2009). *An analysis of customers' e-complaints for Luxury Resort properties.* 37-41.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Arkadaş, A. R. ve Ayyıldız, T. (2020). Uludağ'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldıızlı konaklama işletmelerinin evrimii tüketiciler yorumlarının incelenmesi: "TripAdvisor.com" zerinden içerik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2633-2658. DOI: 10.26466/opus.780219

Otel İşletmelerine Yönelik E-Şikâyetlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi: Kuşadası 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği

DOI: 10.26466/opus.785657

*

Ahu Yazıcı Ayyıldız* - Muhammed Baykal**

*Dr.Öğr.Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi

E-Posta: ayazici@adu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1301-2428](https://orcid.org/0000-0002-1301-2428)

** Doktora Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-Posta: muhbarbay@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7763-1949](https://orcid.org/0000-0002-7763-1949)

Öz

Otel işletmelerinde konaklayan otel misafirlerinin şikâyete neden olacak deneyimlerinin çevrimiçi ortamlarda paylaşılmış olması, otel işletmelerinin mevcut ve potansiyel müşterilerinin kaybedilmesine neden olacaktır. Bu yüzden bu şikâyet konularının belirlenmesi ve çözüm yolu aranması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacında; otel misafirlerinin çevrimiçi ortamlarda yapmış olduğu şikâyetlerin kategorize edilmesi ve otel misafirlerinin milliyetine ve seyahat türüne göre en çok yoğunlaştığı şikâyet konularının belirlenmesidir. Araştırmada Kuşadası ilçesinde faaliyette bulunan beş yıldızlı 15 otel işletmesi hakkında Tripadvisor web sitesinde yer alan 424 şikâyet yorumları içerik analizi ile incelenmiştir. Yapılan içerik analiz sonuçları formlara işlenmiş ve istatistik paket programına aktarılarak, frekans analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda; otel misafirlerinin otel işletmeleri hakkında yapmış oldukları e-şikâyetler, 11 kategoride kategorize edilmiştir. Şikâyetlerin en çok yoğunlaştığı kategoriler sırasıyla genel, yiyecek ve içecek, temizlik ve personel kategorileridir. En çok şikâyet alan konuların ise sırasıyla personelin tutumu, yemek lezzeti ve çeşitliliği, oda temizliği olduğu belirlenmiştir. Otel misafirlerinin milliyetine ve seyahat türüne göre en çok yoğunlaştığı şikâyet kategorileri ise genel, yiyecek ve içecek, temizlik ve personel kategorileridir. Bu noktada otel misafirlerinin milliyetinin veya seyahat türünün sonuçlara etki etmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kuşadası, e-şikâyet, konaklama işletmeleri

Examination of E-Complaints Regarding Hotels with Content Analysis: The Example of 5 Star Hotels in Kuşadası

*

Abstract

The sharing of the experiences of guests staying in hotels that will cause complaints will cause the loss of existing and potential guests of hotels. So, it is necessary to determine these complaint issues and seek a solution. The aim of this study is the categorization of the complaints made by the hotel guests in online environments and the determination of the most concentrated complaint subjects according to the nationality of the hotel guests and the type of travel. In the research, 424 complaint comments on the Tripadvisor website about 15 five-star hotels in Kuşadası were analyzed through content analysis. The results of the content analysis made were entered into the forms and transferred to the statistical package program, and frequency analysis was performed. As a result of the research; e-complaints made by guests about hotels are categorized in 11 categories. The most concentrated categories of complaints are general, food and beverage, cleaning and personnel, respectively. It was determined that the subjects that received the most complaints were the attitude of the personnel, the taste and variety of the food, and the cleaning of the room, respectively. The complaint categories in which hotel guests are most concentrated according to their nationality and travel type are general, food and beverage, cleaning and personnel categories. At this point, it was observed that the nationality of the hotel guests or the type of travel did not affect the results.

Keywords: Kuşadası, e-complaint, hotels,

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte insan yaşamına kolaylıklar sağlayacak birçok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri de uçak gibi yeni seyahat etme araçlarının icat edilmesidir. Bu icatlar ile birlikte insanlar uzak yerlere seyahat etmeye başlamış ve ülkeler arasında sınırlar kalkmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da insanların tercihlerinde farklılıklar meydana gelmeye başlamıştır. Tüketiciler artık bir ürün veya hizmeti satın almadan önce ürün hakkında bilgi edinmek için çevrimiçi ortamlarda araştırma yapmaktadırlar. Satın aldıktan sonra da bu ortamlarda ürün hakkında yorum yaparak değerlendirmede bulunmaktadır. Daha önce tüketiciler ürün hakkında düşündüklerini akraba, arkadaş, eş ve yakın çevresi ile paylaşırken, günümüzde bu durum teknolojinin gelişmesinin etkisiyle çevrimiçi ortamlara taşınmıştır. Tüketiciler satın aldıkları ürün veya hizmeti deneyimleyerek iyi yönlerini ve zayıf yönlerini diğer kişilerin de görülebileceği bir ortamda paylaşabilmektedir. Bu paylaşımlar, geniş bir kitleye ulaşmakta birçok kişi tarafından dikkate alınmaktadır.

Tüketicilerin internete ve sosyal ağlara erişimi, daha kolay hale geldiğinden e-şikâyet ve yönetimi, hem kişiler hem de otel işletmeleri bakımından önemlidir (Ak ve Kızılırmak, 2019, s. 822). Bir otel misafirinin konaklamış olduğu bir otelde deneyimlediği olumlu ve olumsuz her şey Tripadvisor, Şikâyetvar.com, Holidaycheck ve Booking gibi web sitelerinde yer almaktadır. Yapılan bu yorumlar otel işletmesinde konaklamak isteyen bir kişinin satın alma kararını olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Otel misafirlerinin otel işletmelerine ilişkin yapmış olduğu olumlu yorumların veya şikâyetlerin hangi konularda sıklık yaşandığının tespiti, otel işletmelerinin yönlendirilmesinde yardımcı olacaktır (Gürbüz ve Ormankıran, 2020, s. 18). Özellikle otel misafirleri tarafından yapılan olumsuz yorumlar, otel işletmelerinin satışlarını olumsuz yönde etkileyeceği için bu yorumların dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle otel misafirlerinin bir otel işletmesi hakkında yapmış olduğu şikâyet konuları belirlenmeli ve bu şikâyet konularına yönelik yeni stratejiler geliştirilmelidir. Bu sayede otel işletmeleri kötü imaja neden olacak bir durumu iyi bir imaja çevirebilecek fırsatı yakalayabilecektir.

Bu çalışmanın amacı da; otel misafirlerinin çevrimiçi ortamlarda yapmış olduğu şikâyetlerin kategorize edilmesi, otel misafirlerinin milliyetine ve seyahat türüne göre en çok yoğunlaştığı şikâyet konularının belirlenmesidir.

Kavramsal Çerçeve

E-şikâyet Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan şikâyet kelimesi, yakınma anlamına gelmektedir. Turizm işletmeleri çerçevesinde değerlendirdiğimizde ise şikâyet kavramı, bir konu hakkında müşterilerin hoşnutsuzluğunu dışa vurması, geribildirimde bulunması ve üretim, satış, pazarlama, dağıtım sürecine dahil olması durumudur. Turizm işletmelerinin hizmet kalitesini artırması için önemli mesajlar içermektedir. Şikâyetler işletmelerin sunmuş olduğu ürün hakkında bu ürünü kullanan kullananlar tarafından verilen bir başarı karnesidir. İşletmeler, yüksek maliyetli araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile ulaşılmak istenen bilgilere, ürün veya hizmet hakkında yapılan bir şikâyet ile daha kolay erişim sağlayabilmektedir (Doğan, Sert ve Tutan, 2016, s. 177).

Hizmet soyut bir kavram olduğu için özellikle hizmete dayalı olan turizm işletmelerinde müşteriler satın aldıkları ürün veya hizmeti deneme şansları yoktur. Bu nedenle müşterilerin kişisel deneyimlerine göre belirli bir ürün veya hizmet hakkındaki memnuniyetleri ya da memnuniyetsizlikleri satın alınan üründen faydalanıldığı sırada veya faydalanıldıktan sonra meydana gelmektedir (Alrawadieh ve Demirkol, 2015, s. 133).

Müşteriler belirli bir ürün veya hizmet hakkında şikâyet etme eğiliminde bulunurken farklı yöntemler ile bunu gerçekleştirebilmektedir. Bazı müşteriler ise şikâyet etme eğiliminde bulunmayarak satın almış olduğu ürünü veya hizmeti değiştirmek ile yetinmektedir. Müşteriler, ürün veya hizmet hakkında işletme ile direk olarak iletişim kurarak şikâyetlerini dile getirirken, bazı durumlarda da tüketici dernekleri, medya, seyahat acentesi ve tur operatörü gibi aracı işletmeler, yakın çevreleri veya tripadvisor, holidaycheck ve şikayetimvar gibi çevrimiçi ortamlarda şikâyelerini diğer tüketiciler ile paylaşmaktadırlar (Çetin Gürkan ve Dönmez Polat, 2014, s. 47).

E-şikâyetler genellikle, belgeler, fotoğraflar ve videolar gibi kanıtlardan oluşan destekleyici içerikler aracılığıyla bir şirket veya markaya doğrudan

hitap eden çevrimiçi şikâyetlerdir. İçerik siteleri, müşterilerin kendi isteğiyle deneyimlerini başkalarıyla paylaşmalarına yardımcı olmaktadır. Müşterilerin deneyimlerini, yorumlarını ve şikâyetlerini paylaştıkları çok popüler sanal platformlar haline gelen bu siteler bünyesinde (forumlar, şikâyet siteleri, inceleme siteleri vb.) faydalı içerikler barındırmaktadır (Özer Sarı ve Aşman Alikılıç, 2016, s. 79).

Farklı sosyal medya araçları aracılığıyla çevrimiçi ortamlarda yapılan tüketici yorumları, müşterinin işletmeden memnun kaldığını veya kalmadığını gösteren unsurların anlaşılması noktasında büyük bir öneme sahiptir. Müşteriler bu çevrimiçi ortamlarda işletme ile ilgili deneyimlerine bağlı olarak memnun kalma düzeylerini belirtebilmekte, işletmeden beklentilerini bildirmekte, puanlama yaparak yıldız verebilmekte ve yorum yapabilmektedirler. Diğer kişiler ise yapılan bu yorumları okuyarak yorumlara katılma derecelerini belirtebilmektedir. Çevrimiçi ortamda yapılan bu müşteri yorumları, otel işletmelerinin sunmuş olduğu hizmete ilişkin performanslarını müşterinin bakış açısıyla değerlendirmesine olanak tanımaktadır ve memnun kalmama unsurlarının belirlenmesi ve beklentilerin anlaşılması noktasında büyük önem taşımaktadır (Ercan, 2019, s. 556).

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında; araştırmacıların birçoğu otel misafirlerinin otel işletmeleri hakkında yapmış oldukları e-şikâyetleri içerik analizi ile inceleyerek sınıflandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca bazı araştırmacılar otel misafirlerinin demografik özellikleri, seyahat türü, konaklamış oldukları otelin sınıfı ile yapılan e-şikâyetler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmişlerdir.

Lee ve Hu (2004), eComplaints.com adlı özel bir şikâyet forumuna kaydedilen otel misafirlerinin e-şikâyetlerini analiz ederek, konu hakkında bazı bilgiler elde etmişlerdir. Otel misafirlerinin hizmet kalitesinin düşmesinden ve kaba çalışanlardan dolayı çoğunlukla mutsuz olduğu sonucuna varılmıştır.

Au, Buhalis ve Law (2009), e-şikâyetlerin içerik analizi ile kategorize edilmesi ve bu şikâyet kategorileri ile yaş ve otel sınıfı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için bir çalışma yapmışlardır. 9 şikâyet kategorisi içerisinde en fazla şikâyet alan hizmet kategorisidir. E-şikâyet kategorileri ile otel sınıfı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, yaş ile şikâyet kategorileri arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Zheng, Young ve Kincaid (2009) ise çevrimiçi yorumları kategorize ederek analiz et-

mek ve otel misafirlerinin çevrimiçi şikâyet davranışlarını ortaya çıkarmak ve çevrimiçi olarak yorum yapmasının nedenlerini belirlemek için bir çalışma yapmışlardır. Hizmete ilişkin şikâyetlerin odaya ilişkin şikâyetlerden daha fazla olduğu ve hizmet kategorisi içerisinde yer alan beklenen hizmetin alınmaması en fazla şikâyet alan konu olmuştur.

Levy, Duan ve Boo (2013), e-şikâyetlerin incelenmesi ve otelin itibarına zarar verebilecek şikâyetlere cevap verebilmek için stratejiler geliştirmek isteyerek bir çalışma yapmışlardır. En yaygın şikâyetlerin ön büro personeli, banyo sorunları, oda temizliği ve misafir odası gürültü sorunları ile ilgili olduğu bulunmuştur. Özer Sarı, Alikılıç ve Onat (2013) ise e-şikâyetlerin içeriğini analiz etmek ve işletmeler tarafından nasıl çözümlendiğini belirlemek için bir çalışma yapmışlardır. En yaygın şikâyet konularının yiyecek içecek hizmeti, odalar, ortak alanlar ve personelin nezaketi olduğu sonucuna varılmıştır. Barreda ve Bilgihan (2013) da otel misafirlerini çevrimiçi ortamlarda otel deneyimlerini değerlendirmeye motive eden ve en sık bahsedilen alanları kategorize ederek ana temaları belirlemek için bir çalışma yapmışlardır. Otel misafirleri yaygın olarak en çok temizlik konusunda şikâyetlerini dile getirmiştir. Ayrıca otel çalışanlarının eğitimi olması, otel misafirlerinin memnuniyeti artıran konulardan biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Çetin Gürkan ve Dönmez Polat (2014) yapmış oldukları çalışmada otel misafirlerinin yapmış olduğu çevrimiçi şikâyetlerin içerik analizi ile kategorize edilmesi ve en yaygın şikâyet konularının belirlenmesini amaçlamışlardır. Beş ayrı kategori içerisinde yemek ve içecek yetersizliği ve kalitesizliği, yetersiz temizlik, odalardaki yetersiz malzeme ve arızaların en yaygın şikâyet konuları olduğu bulunmuştur. Au, Buhalis ve Law (2014) ise otellerle ilgili çevrimiçi şikâyetlerin analiz edilerek kültür ile e-şikâyet niyetini etkileyen diğer faktörler arasındaki ilişkiyi incelemek için bir çalışma yapmışlardır. Şikâyet kategorilerinden hizmet kalitesinin hem yerli otel misafirleri hem de yabancı otel misafirleri için en çok şikâyet edilen kategorilerden biri olduğu bulunmuştur. Ayrıca otel misafirinin yaşının, otel fiyatının ve seyahat ortağının yapılan çevrimiçi şikâyetleri önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Memarzadeh ve Chang (2015) yapmış oldukları çalışmada daha iyi otel hizmetleri sunmak için otel misafirleri tarafından yapılan çevrimiçi incelemelerin önemine değinmek için e-şikâyetlerin içerik analizi ile kategorize

edilmesi ve en yaygın şikâyet konularının belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışmada otel özelliklerinin kalitesizliği en yaygın ana kategori iken, personelin tutumu, düşük standart hizmet ve oda özelliklerinin kalitesizliği, bakımsızlığı ve arızalı olması ise en yaygın şikâyet alan konulardır. Alrawadieh ve Demirkol (2015) ise otel misafirlerinin demografik özelliklerini ele alınarak ve şikâyet edilen konuları inceleyerek çözüm yolları aramışlardır. Çalışmada hizmet kalitesinin düşük olması en çok şikâyet edilen konulardan biri olduğu ve bunu tesislerin kalitesi ve temizliği, personelin tutumu ve performansı izlediği sonucuna varılmıştır. Yiyecek ve içecek departmanı ise en çok şikâyet edilen departman olmuştur.

Behrenen, Seçilmiş ve Akın (2017), helal konseptte çalışan konaklama işletmelerinde konaklayan otel misafirlerinin e-şikâyetlerinin belirlenmesi için bir çalışma yapmışlardır. Yapılan çalışmada; en yaygın şikâyet konularının olanaklar, personel ve kablosuz internet olduğu belirlenmiştir. Dinçer ve Alrawadieh (2017) ise otel misafirlerinin şikâyetlerinin içerik analizi ile inceleyerek şikâyetlerin doğasını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada en yaygın şikâyet kategorilerinin hizmet kalitesi, otel tesislerinin verimliliği, temizlik ve hijyen olduğu bulunmuştur. Doğan'ın (2017) yapmış olduğu çalışmada da çevrimiçi ortamda yapılan yorumlar analiz edilerek müşterimemnuniyetine ve memnuniyetsizliğine ilişkin unsurlar belirlenmiş ve otel işletmelerine çıkarımlarda bulunulmuştur. Kötü hizmet kalitesi, yemeklerin lezzetsiz oluşu ve personelin işlerini iyi yapmaması en çok şikâyet edilen konular olarak belirlenmiştir. En çok şikâyetin yer aldığı kategori ise yiyeceklerdir. Şahin, Kazoğlu ve Sönmez (2017) ise otel işletmelerine yönelik yapılan e-şikâyetleri kategorilere ayırmak ve otel işletmelerinin şikâyetlerin ne kadarını yanıtladığını belirlemek için bir çalışma yapmışlardır. Altı farklı kategori içerisinde ürün kaynaklı sorunların en çok şikâyet alan kategori olduğu sonucuna varılmıştır.

Alrawadieh ve Law (2019), çevrimiçi incelemelerden yararlanarak otel işletmelerinde misafir memnuniyetini belirleyen temel faktörlerin belirlenmesi için bir çalışma yapmışlardır. Personelin hizmet kalitesi, odaların kalitesi ve büyüklüğünün misafir memnuniyetini belirleyen temel faktörler olduğu belirlenmiştir. Genç ve Batman (2018) ise tarihi otel işletmelerine yönelik e-şikâyet konularının içerik analizi ile belirlenmesi ve otel işletmelerine öneriler sunulmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda; otel misafirlerinin en

çok şikâyetçi olduğu konuların banyo ve tuvaletin küçük olması ve kahvaltının beklentiyi karşılayamaması olduğu belirlenmiştir.

Ak ve Kızıllırmak (2019), otel işletmelerini e-şikâyetler ve e-şikâyet yönetimi bağlamında değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmada; otel misafirlerinin en çok odalara ve personele ilişkin konularda şikâyetinde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Doğan, Karasakal ve Demirel (2019) ise otel işletmelerine yönelik yapılan e-şikâyetleri inceleyerek, otel işletmelerinin hizmet hatalarına neden olan unsurların ortaya çıkarılmasını ve bu unsurlar ile arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda; personel, banyo ve otel ekipmanı ve gürültü en çok şikâyetin yer aldığı kategoriler olarak belirlenmiştir. Personele ilişkin şikâyetlerin çözüme kavuşturulması durumunda diğer kategorilerde yer alan şikâyetlerin de çözüme kavuşacağı vurgulanmıştır. Ercan'ın (2019) çalışmasında da, otel işletmeleri hakkında yapılan çevrimiçi yorumlarda müşteri memnuniyeti ve memnuniyetsizliğine neden olan unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. En çok şikâyetin yer aldığı ana unsurların yiyecekler, personel, hizmet ve ekipman eksiklikleri olduğu sonucuna varılmıştır. Ünal (2019) ise çevrimiçi şikâyet sitesi aracılığıyla otel misafirlerinin e-şikâyetlerinin inceleyerek sınıflandırmayı ve şikâyetlerin hangi kategorilerde yoğunlaştığını belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda; en çok şikâyetin yer aldığı kategorilerin hijyen ve temizlik olduğu görülmüştür.

Gürbüz ve Ormankıran (2020), çevrimiçi ortamda yapılan otel işletmeleri hakkında otel misafirlerinin olumlu ve olumsuz yorumlarını inceleyerek kategorize etmişlerdir. Yapılan olumsuz yorumların en çok yoğunlaştığı şikâyet kategorilerinin hijyen, otel odaları, animasyon ve otel olanakları olduğu sonucuna varılmıştır. Zengin ve Haliloğlu (2020) ise otel işletmelerine yönelik e-şikâyetleri inceleyerek ve şikâyetleri kategorilere ayırarak, en çok şikâyet edilen konuların ortaya çıkarılmasını, otel işletmeleri için çözümler üretilmesini ve otel işletmelerinin bu şikâyetlerin ne kadarına yanıt verdiğinin belirlenmesi sağlamışlardır. Otel misafirlerinin en çok yoğunlaştığı şikâyet konularının fiyat uygulamaları ve personelin tutumu iken, en çok şikâyetin yer aldığı kategorilerin ise otel özellikleri, imkânları ve yönetim politikası olduğu belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çevrimiçi ortamda yer alan otel misafirlerinin şikâyetlerini kategorize etmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yoluyla e-şikâyetler kategorize edilmiş ve elde edilen bilgiler formlara işlenmiştir. Formlara işlenen bilgiler kodlanarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Dönüştürülen verilerin sayısal verilere dayalı olması nedeniyle de nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Hizmetin soyut bir kavram olması ve tüketicilerin satın almış olduğu hizmeti önceden deneme fırsatının olmaması, tüketicilerin memnuniyet düzeyine etki etkilemektedir. Hizmete dayalı olan otel işletmelerinde de otel misafirleri satın almış olduğu hizmeti deneyimledikten sonra hizmet hakkında olumlu ve olumsuz düşüncelerini çevrimiçi web sitelerinde paylaşmaktadır. Özellikle bu sitelerde yer alan e-şikâyet olarak da adlandırılan olumsuz yorumlar, diğer kişiler tarafından okunmakta ve bu kişilerin satın alma kararını etkilemektedir. Aynı zamanda e-şikâyetler, bir otel işletmesi hakkında bir olumsuz imajın oluşmasına neden olmaktadır. Otel işletmeleri sahip olunan olumsuz imajı olumlu bir imaja dönüştürmesi zordur. Bu nedenle otel işletmeleri tarafından otel misafirlerinin en çok şikâyet ettiği konuların belirlenmesi ve kategorize etmesi gerekmektedir. Bu noktada araştırmadan elde edilen sonuçlar, otel işletmelerinin hangi konularda en çok şikâyet sıklığına sahip olduğunun tespiti ve bu sorunların çözüme kavuşturularak müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından otel işletmelerine fayda sağlayacaktır. Ayrıca konu hakkında daha önce Aydın ilinin Kuşadası ilçesinde bir araştırma yapılmamış olması ve turizm sektöründe hizmetin en yoğun yaşandığı otel işletmeleri üzerine yapılmış olması, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı; otel misafirlerinin çevrimiçi ortamlarda yapmış olduğu e-şikâyetlerin kategorize edilmesi, otel misafirlerinin milliyetine ve seyahat türüne göre en çok yoğunlaştığı şikâyet konularının belirlenmesidir.

Örnekleme

Araştırma Aydın'ın Kuşadası ilçesinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmeleri ile sınırlıdır. Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020) web sitesinde yer alan bilgilere göre Kuşadası'nda faaliyet gösteren 5 yıldızlı toplam 15 otel işletmesi bulunmaktadır. 29 Temmuz-12 Ağustos 2020 tarihleri arasında 15 otel işletmesi hakkında Tripadvisor web sitesinde 2019 ve 2020 yıllarına ait Türkçe ve İngilizce dillerinde kötü ve berbat olarak yer alan toplam 424 yorum araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Araştırma kapsamında yer alan toplam 424 e-şikâyet içerik analizi yoluyla kodlanarak kategorize edilmiştir. İçerik analizi, daha çok yazılı ve görsel verilerin çözümlenmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. Tümdengelimci bir yol izlenen bu yöntemde araştırmacı ilk olarak araştırma konusuna ilişkin kategoriler oluşturmaktadır (Özdemir, 2010, s. 335). İçerik analizi ile elde edilen veriler sayısal verilere dönüştürülmüş ve SPSS 25 istatistik paket programına işlenmiştir. Şikâyetlerin sıklığını belirlemek için frekans analizinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde otel misafirlerinin seyahat türüne, milliyetine ve e-şikâyet kategorilerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Otel Misafirlerinin Seyahat Türüne ve Milliyetine İlişkin Bulgular

Bu bölümde otel misafirlerinin seyahat türüne ve milliyetine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Şikâyet eden kişilerin seyahat türü ve milliyetine ilişkin bilgiler

Seyahat Türü	N	%
Aile	243	57,3
Çift	79	18,6
İş	19	4,5
Arkadaş	33	7,8
Yalnız	8	1,9
Belirtilmemiş	42	9,9
Milliyet	N	%
Yerli	252	59,4
Yabancı	172	40,6

Tablo 1’de şikâyet eden otel misafirlerinin milliyetine ve seyahat türüne ilişkin bilgiler yer almaktadır. Otel işletmelerini şikâyet eden otel misafirleri daha çok ailesi (%57,3) ile birlikte konaklamışlardır. Otel işletmelerinde yalnız (%1,9) olarak konaklayanların sayısı ise diğer seyahat türlerine göre daha azdır. Otel işletmelerini şikâyet eden yerli otel misafirlerinin sayısı (%59,4), yabancı otel misafirlerine (%40,6) göre daha fazladır.

Otel İşletmelerine İlişkin E-şikâyet Kategorileri

Bu bölümde otel işletmelerine yönelik e-şikâyet kategorilerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. Otel işletmelerine yönelik e-şikâyet kategorileri

Kategoriler	N	%
Genel	456	21,8
Oda	194	9,3
Yönetim	109	5,3
Personel	277	13,3
Temizlik	292	13,9
Yiyecek ve İçecek	416	19,9
Teknik Sorunlar	125	5,9
Sağlık	73	3,6
Eğlence	64	3,0
İnternet	32	1,5
Ulaşım	53	2,5
TOPLAM	2091	100

Tablo 2’de otel işletmelerine yönelik e-şikâyet kategorileri yer almaktadır. Otel misafirlerinin şikâyetlerinin en çok genel (%21,8) kategoride yoğunlaştığı görülmektedir. Yiyecek ve içecek kategorisi de en çok şikâyetin yer aldığı bir diğer kategoridir. En az şikâyetin yer aldığı kategori ise internettir (%1,5).

Milliyete göre e-şikâyet sıklıkları: Bu bölümde ise e-şikâyet sıklıklarının yerli ve yabancı otel misafirlerine dağılımına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 3. Milliyete göre e-şikâyet kategorileri

Kategoriler	Yerli	%	Yabancı	%
Genel	281	23,3	175	19,8
Oda	100	8,3	94	10,6
Yönetim	63	5,2	46	5,2
Personel	153	12,7	124	14,0
Temizlik	171	14,3	121	13,7
Yiyecek ve İçecek	245	20,3	171	19,3
Teknik Sorunlar	71	5,9	54	6,1
Sağlık	46	3,8	27	3,0
Eğlence	38	3,1	26	2,9
İnternet	6	0,5	26	2,9
Ulaşım	32	2,6	21	2,4
TOPLAM	1206	100	885	100

Tablo 3’te yerli ve yabancı otel misafirlerinin e-şikâyet sıklıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Hem yerli otel misafirlerinin (%23,3) hem de yabancı otel misafirlerinin (%19,8) en çok genel kategori içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olduğu görülmektedir. Ancak yerli otel misafirlerin en az şikâyetçi olduğu kategori internet iken, yabancı otel misafirlerinin ise ulaşımıdır.

Seyahat türüne göre e-şikâyet sıklıkları: Bu bölümde ise e-şikâyet sıklıklarının seyahat türüne göre dağılımına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. Seyahat türüne göre e-şikâyet kategorileri

Kategoriler	Aile	Çift	İş	Arkadaş	Yalnız	Belirtilmemiş
Genel	268	90	14	31	12	41
Oda	102	29	13	16	12	22
Yönetim	66	18	5	7	2	11
Personel	142	63	8	26	8	30
Temizlik	173	54	5	19	11	30
Yiyecek ve İçecek	223	78	18	35	10	52
Teknik Sorunlar	65	30	4	10	2	14
Sağlık	43	13	3	7	1	6
Eğlence	35	14	2	6	-	7
İnternet	18	6	1	1	2	4
Ulaşım	34	9	2	3	1	4
TOPLAM	1169	404	75	161	61	221

Tablo 4’te otel misafirlerinin seyahat türüne göre e-şikâyet sıklıkları gösterilmektedir. Otel işletmelerinde ailesiyle birlikte ve çift olarak konaklayan otel misafirlerinin en çok genel kategori içerisinde yer alan konulardan

şikâyetçi olduğu, en az ise internetten şikâyetçi olduğu görülmektedir. Otel işletmelerinde iş amaçlı ve arkadaşları ile birlikte konaklayan misafirler ise en çok yiyecek ve içecek kategorisi içerisinde yer alan konulardan, en az ise internet kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Yalnız olarak konaklayan otel misafirleri ise en çok genel ve oda kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Ancak yalnız olarak konaklayan otel misafirlerinin eğlence kategorisinde yer alan konuların hiçbirinden şikâyetçi olmadığı görülmektedir. Seyahat türünü belirtmeyen otel misafirleri ise en çok yiyecek ve içecek kategorisinde yer alan konulardan, en az ise internet ve ulaşım kategorilerinde yer alan konulardan şikâyetçi oldukları görülmektedir.

Otel işletmelerine yönelik e-şikâyet alt kategorileri: Bu bölümde de otel işletmelerine yönelik e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 5. Genel e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
GENEL (456)	Otel Mimarisi	2	
	Hizmet Kalitesi	80	
	Fiyat-Fayda Dengesi	54	
	Güvenlik	30	
	Gürültü	34	
	Işıklandırma	10	"...ilk karşınıza çıkan havuzda yüzemez- sınız sadece ayakta beklersiniz. Çok kala- balık..." (O10)
	Otopark	3	
	Müşteri Profili	9	
	Yönlendirme	2	
	Bilgilendirme	10	"Otele yatırım yapılmış ancak hizmet kalitesi çok kötü, paranın hakkını vermi- yor." (O8)
	Yoğunluk	84	
	Ortak Kullanım Alanlarının Yetersizliği	18	
	Ortak Kullanım Alanlarındaki Ekipman ve Malzeme Eksikliği	50	
Ortak Kullanım Alanı Ekipman Bakımı	57		
Yanılıcı Tanıtım	13		

Tablo 5'te genel kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorumlar yer almaktadır. Genel kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok otelin yoğunluğundan ve hizmet kalitesinden şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları

ları alt kategorilerin ise otelin mimari yapısı, otoparkın yetersiz oluşu ve otel içerisinde yönlendirmelerin olmamasının olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Oda e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
ODA (194)	Odanın Konumu	16	“...4 kişi olmamıza rağmen 3 havlu bırakılmış...” (O15)
	Odanın Dizaynı	2	
	Konfor	33	
	Oda Genişliği	21	
	Oda Ekipman ve Malzeme Eksikliği	71	
	Oda Ekipman Bakımı	51	

Tablo 6’da oda kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Oda kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok oda ekipman ve malzeme eksikliği konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise odanın dizaynı olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Yönetim e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
YÖNETİM (109)	Yönetimin Tutumu	62	“5 günlük tatilin 3 gününü kendi çabalarımızla telefonu arayarak geçirdik. Otel yönetimi zahmet edip kamera görüntülerini bile izlemedi.” (O8)
	Yönetimin Yetkinliği	18	
	Yönetim Eksikliği	7	
	Verilen Vaatlerin Yerine Getirilmemesi	13	
	Geri Ödeme	9	

Tablo 7’de yönetim kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Yönetim kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok yönetimin tutumu konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorilerin ise yönetim eksikliği ve geri ödemenin yapılmaması olduğu görülmektedir

Tablo 8. Personel e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
PERSONEL (277)	Personelin Tutumu	187	“...iki farklı olayda garson ve barmenin çocuklara çok kaba davrandığını gördüm.” (O5)
	Personelin Yetkinliği	50	
	Personel Eksikliği	40	

Tablo 8’de personel kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Personel kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok personelin tutumu konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise personel eksikliği olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Temizlik e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
TEMİZLİK (292)	Ortak Kullanım Alanlarının Temizliği	76	“Odalarda büyük olma potansiyeline sahipti ama temizlik çok zayıftı.” (O13)
	Oda Temizliği	125	
	Otel Ekipmanlarının Temizliği	27	
	Havuz Bakımı	26	
	Deniz ve Plaj Bakımı	38	

Tablo 9’da temizlik kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Temizlik kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok oda temizliği konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorilerinin ise havuz bakımı ve otel ekipmanlarının temizliği olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Yiyecek ve içecek e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
YİYECEK VE İÇECEK (416)	Yemek Lezzeti	129	“Yemeklere gelince çok az çeşit var ve soğuk yemekler. Tatlılara gelince tatlımız var diye konulmuş çeşit az ve eminim yemezsiniz.” (O2)
	Yemek Çeşitliliği	129	
	Yiyecek Kalitesi	44	
	İçecek Tadı	9	
	İçecek Çeşitliliği	25	
	İçecek Kalitesi	45	
	Yemek ve İçecek Sunumu	35	

Tablo 10’da yiyecek ve içecek kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Yiyecek ve içecek kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok yemek lezzeti ve çeşitliliği konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise içeceklerin tadı olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Teknik sorunlar e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
Teknik Sorunlar (125)	Ortak Kullanım Alanı Ekipman Arıza	33	“...banyoyu su bastı. İkinci odada havluluk elimizde kaldı, kapı kolu da öyle...” (O1)
	Oda Ekipman Arıza	92	

Tablo 11’de teknik sorunlar kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Teknik sorunlar kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok oda ekipman arızaları konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise ortak kullanım alanı ekipman arızaları olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Sağlık e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
SAĞLIK (73)	Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği	5	“Eşim ve ben gıda zehirlenmesi nedeniyle 4 gün yatakta geçirdim.” (O6)
	Sağlık Önlemleri	20	
	Gıda Güvenliği	32	
	İlaçlama	16	

Tablo 12’de sağlık kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Sağlık kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok gıda güvenliği konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise otel işletmelerindeki sağlık hizmetlerinin yetersizliği olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Eğlence e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
EĞLENCE (64)	Etkinlik Çeşitliliği	59	“Doluluk yoğun olmasına rağmen akşam hiç bir eğlence olmadı.” (O3)
	Lobi Müziği	4	
	Su Sporları	1	

Tablo 13’te eğlence kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Eğlence kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında ise otel misafirlerinin daha çok etkinliklerin çeşitliliği konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise su sporları olduğu görülmektedir.

Tablo 14. İnternet e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
İNTERNET (32)	İnternetin Kapsama Alanı	27	"Wi-fi sadece lobi katında resepsiyona yakın yerde çekiyordu." (O5)
	İnternet Hızı	5	

Tablo 14'te internet kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. İnternet kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok internet kapsama alanı konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise internet hızı olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Ulaşım e-şikâyet alt kategorileri

Kategori	Şikâyet Konusu	N	Örnek Yorum
ULAŞIM (53)	Merkeze Yakınlık	9	"Gelelim odadan havuza yada plaja inme mevzusuna. Asansörsüz inmek imkansız ve 3 asansör değiştirmek zorundasınız." (O10)
	Tesis İçi Ulaşım	44	

Tablo 15'te ulaşım kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerine ilişkin bilgiler ve örnek yorum yer almaktadır. Ulaşım kategorisi içerisinde yer alan e-şikâyetlerin alt kategorilerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin daha çok tesis içi ulaşım konusunda şikâyetçi oldukları görülmektedir. Otel misafirlerinin en az şikâyetçi oldukları alt kategorinin ise merkeze yakınlık olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Otel misafirleri satın almış olduğu hizmeti daha önceden görme fırsatı olmadığı için hizmeti deneyimledikten sonra değerlendirebilmektedir. Günümüzde birçok kişinin hizmeti satın almadan önce okudukları e-şikâyetler, satın alma kararında önemli bir etkiye sahiptir. E-şikâyetler, hizmete dayalı olan otel işletmelerine eksikliklerini görmesi açısından yardımcı olmaktadır. Bu nedenle otel işletmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmada seyahat türüne ilişkin bulgulara bakıldığında, e-şikâyet bildiriminde bulunan otel misafirlerinin daha çok aileleri ile birlikte konakladıkları görülmektedir. Otel işletmelerinde yalnız olarak konaklayanların sayısı ise diğer seyahat türlerine göre daha azdır. E-şikâyet bildiriminde bulunan yerli otel misafirlerinin sayısı da yabancı otel misafirlerine göre daha fazladır. Ak ve Kızılırmak (2019) ile Alrawadieh ve Demirkol (2015) ise yapmış oldukları çalışmada yabancı otel misafirlerinin yerli misafirlere göre

daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada araştırmanın sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Bunun nedeni; araştırmanın yapıldığı bölgedeki otel misafirlerinin profilinin farklı olması gösterilebilir. Ayrıca aileleri ile birlikte konaklayan ve yerli otel misafirlerinin daha çok şikâyet bildirme eğiliminde oldukları da söylenebilir.

E-şikâyet bildiriminde bulunan otel misafirlerinin toplam 11 şikâyet kategorisi içerisinde daha çok genel şikâyet kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Bununla birlikte yiyecek ve içecek kategorisi de en çok şikâyet bildirilen kategorilerdendir. Ancak otel misafirlerinin az bir kısmı internet şikâyet kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Bu bağlamda, bölgede yer alan otel işletmelerinin yiyecek ve içecek konusunda eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bölgedeki otel işletmelerinin birçoğunda internet alt yapısının iyi olduğu söylenebilir.

Seyahat türüne göre e-şikâyet sıklığına bakıldığında ise ailesiyle ve çift olarak konaklayan otel misafirler en çok genel şikâyet kategorisi içerisinde yer alan konulardan, en az ise internet şikâyet kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Özellikle genel şikâyet kategorisi içerisinde yer alan yoğunluk konusunda otel misafirlerinin çok fazla şikâyet bildiriminde bulunduğu düşünüldüğünde, bunun nedeni olarak bölgedeki otel işletmelerinin taşıma kapasitelerinin üzerinde misafirleri ağırlaması olduğu söylenebilir. Otel işletmelerinde iş amaçlı ve arkadaşları ile birlikte konaklayan otel misafirleri ise en çok yiyecek ve içecek kategorisi içerisinde yer alan konulardan, en az ise internet kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Yalnız olarak konaklayan otel misafirleri ise en çok genel ve oda kategorisi içerisinde yer alan konulardan şikâyetçi olmuşlardır. Ancak yalnız olarak konaklayan otel misafirlerinin eğlence kategorisinde yer alan konuların hiçbirinden şikâyetçi olmadığı görülmektedir.

Alt şikâyet kategorilerine ilişkin e-şikâyet bildirimlerinin sıklığına bakıldığında; otel misafirlerinin çoğunluğu otelin mimari yapısından, yönlendirmelerden ve otopark kapasitesinden memnun iken hizmet kalitesi, yoğunluk, fiyat-fayda dengesi ve ortak kullanım alanlarındaki ekipmanların bakımı ve eksiliğinden dolayı şikâyetçilerdir. Otel misafirleri daha sakin ve az kişinin olduğu ortamlarda tatil yapmak ve satın almış olduğu hizmetin vermiş olduğu ücrete değer olmasını istemektedirler. Otel misafirleri odanın görünümünden çok odadaki ekipmanların ve malzemelerin eksiksiz olma-

sını tercih etmektedirler. Ayrıca otel yönetiminin ve personelin tutumundan dolayı rahatsız oldukları görülmektedir. Temizlik konusunda ise otel misafirleri en çok oda temizliğinden memnun kalmamaktadır. Otel işletmelerinde yemeklerin lezzetsiz oluşu ve çeşitliliğin olmayışı, yiyecek ve içecek konusunda en çok şikâyet bildirilen konudur. Otel misafirleri en çok odadaki ekipmanlardan dolayı teknik sorun yaşamaktadırlar. Otel işletmelerinin birçoğunun gıda güvenliği konusunda önlemler almadığı görülmektedir. Otel misafirlerinin konakladıkları otel işletmelerinde yeteri kadar etkinliklerin olmayışı ise bir başka şikâyet konusudur. İnternet konusunda çok şikâyet bildiriminde bulunulmasa da otel misafirleri internetin kapsama alanı konusunda daha çok şikâyette bulunmuştur. Ayrıca otel misafirleri odalarının ortak kullanım alanlarına yakın olmasını istemektedirler. Daha önce yapılan çalışmaların (Lee ve Hu, 2004; Barreda ve Bilgihan, 2013; Levy vd., 2013; Özer Sarı vd., 2013; Çetin Gürkan ve Dönmez Polat, 2014; Alrawadieh ve Demirkol, 2015; Memarzadeh ve Chang, 2015; Doğan, 2017; Ercan, 2019; Zengin ve Haliloğlu, 2020) sonuçlarına bakıldığında; ortak şikâyet konularının hizmet kalitesi, yiyecek ve içecek, personelin tutumu ve oda temizliği olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Yapılan şikâyet konuları ışığında; otel işletmelerinin taşıma kapasitelerinin üzerine çıkmaması gerekmektedir. Hizmet kalitesinden ödün vermeme, oda temizliğine dikkat edilmelidir. Hem yönetim hem de personel davranışlarına dikkat etmeli ve personele bu konuda eğitim verilmelidir. Odadaki ekipmanlar ve malzemeler eksiksiz olmalı ve misafire oda verilmeden önce ekipman arızaları giderilmelidir. Otel işletmeleri yemek çeşitliliğini artırmalı ve aşçılara daha lezzetli yemekler yapılması noktasında uyarılarda bulunmalı ve gıda güvenliği konusunda önlemler almalıdır. Ayrıca etkinlikler artırılarak otel misafirinin tesis içinde eğlenmesine olanak tanınmalıdır. İnternetin kapsama alanı genişletilmeli, lobi dışında odalarda da bağlantı kurma imkânı sunulmalıdır. Tesis içinde ortak kullanım alanlarına ulaşımı kolaylaştıracak adımlar atılmalıdır.

Türkiye'nin ilk turizm merkezlerinden biri olan Kuşadası'nda yapılan bu çalışma, farklı bir turizm destinasyonunda da yapılabilir. Ayrıca otel işletmeleri dışında, yiyecek ve içecek işletmelerinde ve seyahat acentelerinde bir çalışma yapılarak bölgedeki işletmelerin eksikliklerini görmesi sağlanabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination of E-Complaints Regarding Hotels with
Content Analysis: The Example of 5 Star Hotels in
Kuşadası**

*

Ahu Yazıcı Ayyıldız – Muhammed Baykal
Aydın Adnan Menderes University

Consumer comments which are made as online by different social media tools have importance about whether customers are satisfied with the establishment or not. Customers can express their satisfactory levels depending on their experiences in online environments, declare their expectations from the businesses, give star by scoring and comment. Other people read these commnets and epresstheir level of acceptaions about these comments. Customers comments in online environments provide the hotels to evaluate their service performances through the customers' point of wiewvs. It carries a big importance whether they are satisfied or not and understanding the expectations (Ercan, 2019, p. 556).

When looking at the studies in the literature (Lee and Hu, 2004; Au et al., 2009; Zheng et al., 2009; Barreda and Bilgihan, 2013; Levy et al., 2013; Özer Sarı et al., 2013; Au vd., 2014; Çetin Gürkan and Dönmez Polat, 2014; Alrawadieh and Demirkol, 2015; Memarzadeh and Chang, 2015; Behremen et al., 2017; Dinçer and Alrawadieh, 2017; Doğan, 2017; Şahin et al., 2017; Genç and Batman, 2018; Ak and Kızılırmak, 2019; Alrawadieh and Law, 2019; Doğan et al., 2019; Ercan, 2019; Ünal, 2019; Gürbüz and Ormankıran, 2020; Zengin and Haliloğlu, 2020), most of researchers have tried to classify the e-complaints from the hotel guests about the hotels by examining with content analysis. However, some researchers determined whether there is a meaningful correlation between the hotel guests' demographic features, travel types and the class of hotel stayed and e-complaints.

The aim of this study is to categorize the e-complaints made in online environments and to determine the types of complaints according to the hotel guests' nationality and travel types.

In this study qualitative and quantitative research methods have been used. In order to categorize the the hotels guests' complaints in online envi-

ronments, content analysis, one of qualitative research methods has been used. E-complaints have been categorized by means of content analysis and the obtained information has been written on forms. The information written on forms has been transferred to digital data by coding them. Because the transferred data is based on numerical data, quantitative research methods have been used.

The study is limited to five star hotels in Kuşadası district of Aydın. There are 15 hotels in Kuşadası according to the information given on Aydın Provincial Directorate of Culture and Tourism' (2020) web site. Between 29 July and 12 August 2020, a total of 424 reviews about 15 hotels in Turkish and English languages for 2019 and 2020 on the Tripadvisor site have been evaluated within the scope of the study.

A total of 424 complaints within the scope of the research have been coded and categorized through the content analysis. Data obtained through the content analysis have been transferred into numerical data and processed into the statistics package program. In order to determine the frequency of complaints, frequency analysis has been used.

At the end of the result, it has been observed that hotel guests who have filled a complaint form complained more than the complaint categories in the general complaint category. However food and beverage have been the ones complained too much. In the meanwhile a small proportion of hotel guests have complained about the issues in the internet complaint category. As result, it has been observed that hotels in this region have some lacks about food and beverage. However it can be said that hotels in this region have a good internet infrastructure.

When looking by the type of travel, hotelguests who stay with their families or as couples have complained the issues the most general complaint category and at least the issues in the internet complaint category. Considering that there are too many complaints from the hotel guests especially regarding the density in the general complaint category, it can be said that the reason for this is that hotels in the region have a guest weight over their capacity. The hotel guests staying in a hotel for the purpose of work or with their families have complained the issues most the food and beverage and at least the issues in the internet category. The hotel guests staying alone have complained the issues the most in the general and room category. But it has

been observed that hotel guests staying alone haven't complained the issues in the entertainment categories.

Considering the frequency of complaint notifications related to sub categories of complaints, the majority of guests are satisfied with the management of the hotel, architectural structure and parking capacity. Hotel guests prefer staying at calmer and less crowded places. They prefer complete room equipments than the appearance of the room. However it has been observed that they are restless because of the behavior of the hotel management, staff, cleaning. The lack of flavor and variety of the hotel is the most frequently reported issue regarding food and drink. The hotel guests have technical problems the most about the room equipments. It has been observed that hotels don't take precautions about food safety. Another complaint issue is the lack of activities in the hotels. Although there aren't many complaints about internet, they have complained the internet coverage area. And hotel guests want their rooms to be near the common area.

In the light of complaints made, hotels shouldn't exceed their carrying capacity. Hotels shouldn't compromise on service quality and should be careful about room cleaning. Both management and staff should be educated about this issue. Materials and equipment should be complete and before giving it to the guests, malfunction and equipment must be eliminated. Hotels should increase the food varieties and cooks should be warned to cook more delicious food. Precautions about food safety should be taken. By increasing the activities hotel guests should be allowed to have fun on the site. Internet coverage area should be enhanced and the possibility to establish connections outside the lobby should also be provided. Steps should be taken to facilitate access to common areas.

Kaynakça / References

- Ak, S. ve Kızılırmak, İ. (2019). Otel işletmelerinde e-şikâyetler ve e-şikâyet yönetimi üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 820-832.
- Alrawadieh, Z., ve Demirkol, Ş. (2015). Konaklama işletmelerinde e-şikâyet yönetimi: İstanbul'daki beş yıldızlı oteller üzerinde bir çalışma. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 130-148.

- Alrawadieh, Z., ve Law, R. (2019). Determinants of hotel guests' satisfaction from the perspective of online hotel reviewers. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 13(1), 84-97.
- Au, N., Buhalis, D., ve Law, R. (2009). Complaints on the online environment—the case of Hong Kong hotels. *Information and communication technologies in tourism 2009*, 73-85.
- Au, N., Buhalis, D., ve Law, R. (2014) Online Complaining Behavior in Mainland China Hotels: The Perception of Chinese and Non-Chinese Customers. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 15(3), 248-274.
- Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020). *Turizm Tesisleri*. 29 Temmuz 2020 tarihinde <https://aydin.ktb.gov.tr/Eklenti/69244,bakanlik-isletme-belgeli-ilcelere-gore-tesisler---site-.pdf?0> adresinden erişildi.
- Barreda, A., ve Bilgihan, A. (2013). An analysis of user-generated content for hotel experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 4(3), 263-280.
- Behremen, C., Seçilmiş, C., ve Akın, M. (2017). Helâl konseptli konaklama işletmelerine yönelik yapılan online müşteri şikâyetleri üzerine bir araştırma: Halalbooking.com örneği. 1. *International Halal Tourism Congress*, 773-784. Alanya: Adenya Resorts Hotel & Spa.
- Booking (2020). *Anasayfa*. 29 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.booking.com/> adresinden erişildi.
- Çetin Gürkan, G., ve Dönmez Polat, D. (2014). Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren resort konaklama işletmeleri hakkında yapılan şikâyetler üzerine nitel bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(2), 45-61.
- Dinçer, M. Z. ve Alrawadieh, Z. (2017) Negative word of mouse in the Hotel Industry: A content analysis of online reviews on luxury hotels in Jordan. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 26:8, 785-804, doi: 10.1080/19368623.2017.1320258
- Doğan, O., Karasakal, S., ve Demirel, A. (2019). Konaklama işletmelerine yönelik yapılan çevrimiçi şikâyetlerin sosyal ağ analiziyle incelenmesi: Eskişehir örneği. 20. *Ulusal Turizm Kongresi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 547-555
- Doğan, S. (2017). Otelere yönelik yapılan puanlama ve çevrimiçi yorumların değerlendirilmesine ilişkin Aksaray ilinde bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 27-36.

- Doğan, S., Sert, S., ve Tutan, E. (2016). Konaklama işletmeleriyle ilgili internet sitelerinde yer alan yorumların tüketici karar sürecine etkisi: Ankara’da Çalışan Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 175-191.
- Ercan, F. (2019). Sosyal medyada otel işletmelerine yönelik yorumların müşteri memnuniyeti ve memnuniyetsizliği açısından analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 552-571.
- Genç, K. ve Batman, O. (2018). Tarihi konak işletmelerine yönelik e-şikâyetlerin değerlendirilmesi: İpekyolu Ayaş-Sapanca koridoru üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 283-296.
- Gürbüz, E ve Ormankıran, G. (2020). Otel İşletmelerine ilişkin müşteri pozitif yorum ve şikâyetlerinin yoğunlaştığı konulara ilişkin nitel bir değerlendirme. *Journal of Applied Tourism Research*, 1 (1), 17-32.
- Holidaycheck (2020). *Anasayfa*. 29 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.holidaycheck.de/> adresinden erişildi.
- Lee, C. C. ve Hu, C. (2004). Analyzing hotel customers' ecomplaints from an internet complaint forum. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 17(2-3), 167-181, doi: 10.1300/J073v17n02_13
- Levy, S. E., Duan, W., ve Boo, S. (2013). An analysis of one-star online reviews and responses in the Washington, DC, lodging market. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54(1), 49-63.
- Memarzadeh, F. ve Chang, H. J. (2015) Online consumer complaints about southeast Asian Luxury Hotels. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 24(1), 76-98, doi: 10.1080/19368623.2014.893222
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özer Sarı, F., Alıkcılık, Ö. ve Onat, F. (2013, March). E-complaining: Analysis of lodging customers' e-complaints from a Turkish Internet Website. *International Conference on Information, Business and Education Technology (ICIBIT 2013)*, 561-565. Atlantis Press.
- Özer Sarı, F., ve Aşman Alıkcılık, Ö. (2016). How ready are the Turkish Hospitality and travel organizations for e-complaint handling?. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 7(24), 75-94. doi: 10.5824/1309-1581.2016.3.005.x

- Şahin, B., Kazaoğlu, İ. H., ve Sönmez, B. (2017). Konaklama işletmelerine yönelik seyahat sitelerinde yer alan şikâyetler üzerine bir inceleme: Bişkek örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 163-177.
- Şikâyetvar (2020). *Anasayfa*. 29 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.sikayetvar.com/> adresinden erişildi.
- Tripadvisor (2020). *Anasayfa*. 29 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.tripadvisor.com.tr/> adresinden erişildi.
- Ünal, A. (2019). Otel müşterilerinin e-şikâyetlerinin sınıflandırılmasına yönelik bir çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 561-581.
- Zengin, B., ve Haliloğlu, S. (2020). Konaklama işletmelerine yönelik e-şikâyetlerin incelenmesi: Sakarya örneği. *Safran Kültür Ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 68-84.
- Zheng, T., Youn, H. ve Kincaid, C. S. (2009). An analysis of customers' e-complaints for Luxury Resort Properties. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(7), 718-729. doi: 10.1080/19368620903170240.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ayyıldız Yazıcı, A. ve Baykal, M. (2020). Otel işletmelerine yönelik e-şikâyetlerin içerik analizi ile incelenmesi: Kuşadası 5 yıldızlı otel işletmeleri örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2659-2683. DOI: 10.26466/opus.785657

Atasözü ve Deyimlerin Çoklu Ortam Materyalleriyle Somutlaştırılmasının Okul Öncesi Eğitime Etkisi

DOI: 10.26466/opus.776956

*

Abdullatif Kaban* – Ayhan Bulut**

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi, Bayburt / Türkiye

E-Posta: abdullatif.kaban@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4465-3145](https://orcid.org/0000-0003-4465-3145)

** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi

E-Posta: ayhanbulut44@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-6482-8032](https://orcid.org/0000-0001-6482-8032)

Öz

Bu araştırma, okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözü ve deyimleri öğretmede öğretmenlerin çoklu ortam materyallerinden yararlanmasının çocuklardaki atasözü ve deyimlerle ilgili öğrenme düzeylerini ne yönde etkileyeceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma uygulamalı betimsel bir çalışmadır. Araştırma kapsamında nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma 2019-2020 eğitim öğretim yılının ilk yarısında Erzurum il merkezinde okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 60-69 aylık yaş aralığına sahip 10 çocuğun katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında veriler odak grup görüşmesiyle toplanmıştır. Odak grup görüşmesinde çocuklara atasözleri ve deyimleri anlatan çoklu ortam videoları izletilerek bir etkinlik yapılmıştır. Görüşme esnasında veri toplama aracı olarak sekizer atasözü ve deyimden oluşan soruların bulunduğu yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çocuklara etkinlik öncesinde ve sonrasında sorular ile bu atasözleri ve deyimlerden ne anladığı ölçülmüştür. Araştırma kapsamına giren atasözleri ve deyimlere ait veriler ayrı ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak atasözleri ve deyimlerin okul öncesi eğitim döneminde çocuklara öğretmenler tarafından çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi onların atasözleri ve deyimleri daha iyi anlamalarını sağladığı, öğrenmelerini kolaylaştırdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, çoklu ortam materyalleri, atasözü, deyim, somutlaştırma

The Effect of Embodying Proverbs and Idioms with Multimedia Materials on Preschool Education

*

Abstract

This research aims to determine how teachers' use of multimedia materials in teaching proverbs and idioms in preschool education will affect the learning levels of children about proverbs and idioms. This research was an applied descriptive study. The focus group interview method, one of the qualitative data collection methods, was used in the study. This research was carried out in Erzurum city center with the participation of 10 children, who are in the 60-69 month age range, who attend preschool education institutions in the first half of the 2019-2020 academic year. Within the scope of the study, the data were collected through focus group discussion. In the focus group meeting, an event was made by showing the multimedia videos about the proverbs and idioms to the children. During the interview, a structured interview form with questions consisting of eight proverbs and eight idioms was used as the data collection tool. What they understood from these proverbs and idioms were measured by the questions asked to the children before and after the activity. The data of proverbs and idioms included in the research were examined in separate titles. The content analysis method was used to analyze the data. As a result, it has been determined that teaching proverbs and idioms to children by using multimedia materials in the preschool education period helps them to understand the proverbs and idioms better and facilitates their learning.

Keywords: *Preschool education, multimedia materials, proverb, idiom, embody.*

Giriş

İnsanlığın varoluşuyla beraber ortaya çıkan, geçmiş ile günümüz arasında toplumların birbirlerini anlamalarını ve iletişim kurmalarını sağlayan kültürün en önemli yapı taşlarından biri de dildir. Toplumların geçmişten günümüze kadar içinden geçtiği tarihsel süreci gösteren ve onların geleceğine dair ışık tutan sözlü ve yazılı kültürel öğelere dair ne varsa orada o toplumun kültürü ve o kültürün en önemli parçası olan dilin varlığından söz etmek mümkündür. Her toplumun kendi dilinde anlam bulan kültürel dokularından izler taşıyan atasözleri ve deyimler yer almaktadır.

Duygu, düşünce ve isteklerin yazılı ve sözlü olarak dile getirilmesi olarak bilinen dil, iletişimin en önemli ögesidir. Bireyler duygu, düşünce ve hayallerini dil aracılığıyla dile getirirler. Düşüncenin yansıması olan dil aynı zamanda kültür taşıyıcılığının yegâne vasıtasıdır. Dilin önemli anlatım seçeneklerinden olan atasözleri ve deyimler, toplumun sosyal ve kültürel değerlerini yansıtan, kuşaklararası kültür aktarımında çok önemli rol oynayan birbirlerini tamamlayan unsurlardır (Bulut, 2013). “Atasözleri, bir ulusun geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadığı deneyim, gözlem ve bunlardan doğan düşüncelere dayanan; genel kural ve düstur niteliği taşıyan veya bir doğruyu ortaya koyan; söyleyeni unutulduğu için halkın ortak malı olan; kısa, özlü ve kalıplaşmış; içinde yargı bulunan bir tümce değerindeki sözlerdir” (Aktaş, 2004). Atasözleri dünyanın her dilinde vardır; genellikle bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleniş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir” (Aksan, 2000). Atasözlerinin toplumsal düzeni sağlamada ve toplumları yönlendirmede hukuk kuralları kadar etkili oldukları, toplumun bu ihtiyacını karşıladıkları görülür” (Artun, 2004). Deyimler de atasözleri gibi kısa özlü sözlü anlatım araçlarıdır. Deyimler, kalıplaşmış sözlerdir. “Deyimler asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Elçin, 1986).

Toplumlar birer dil ürünü olan atasözleri ve deyimler aracılığıyla da kültürel bilgi ve tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarırlar (Dik, 2010). Hiç şüphesiz ki tarihin en eski devirlerinin anlayışı ve duyguları, bir milletin canlı

dilinde ve bu dilde oluşan unsurlarda kendi yansımaları bulmaktadır (Hacıyev, 1990). Bir milletin dilinde oluşan deyimler ve atasözleri tarihî enginlik, estetik güzellik ve bir milletin anlayışının her yönüyle derinliğini yansıtan en değerli hazinelerdir (Cemşidov, 1996). Başka bir ifadeyle, atasözleri; ait olduğu toplumun zihin yapısını, estetik anlayışını, iletişimsel ve davranışsal normlarını ve bu konularda toplumun genel duygularını ve düşünüş tarzını yansıtır (Duman, 2012). Hangi çalışma veya disiplin alanında olursa olsun eğitimciler, toplumların genel ahlaki değer ve yargılarını çocuklara öğretirken eğitim ortamında sıklıkla atasözleri ve deyimlere yer vermektedirler. Toplumsal yaşam düzeni içerisinde, kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında bu denli önemli olan atasözleri ve deyimlerin çocuklara okul öncesi eğitim döneminde öğretilmeye başlanması gelecek açısından sağlam bir toplum düzeni için oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimlerin çocukların ilgisini ve dikkatini çekecek şekilde verilmesi, atasözleri ve deyimlerin onları eğlendirirken öğretilmesi, öğrenme ve öğretme süreçlerinin bu şekilde planlanması ve organize edilmesi için çoklu ortam materyallerinden ve teknolojinin imkânlarından yararlanılması bu anlamda çocuklara verilecek eğitimin içeriğini daha zengin ve daha nitelikli hale getirecektir.

En basit anlamıyla çoklu ortam; göze, kulağa ve dokunma duyusuna hitap eden çevrelerdir. Çoklu ortamla öğrenme ise öğrenenin bilişsel bilgi işleme sisteminde gerçekleşen bir öğrenme sürecidir (Mayer, 2009). Farklı ortamların bir araya getirilmesi ile oluşturulan çoklu ortam; iletilerin aynı anda birden fazla duyuya hitap edebilecek şekilde tasarlanmasını sağlar (Jonassen, Howland, Moore, ve Marra, 2003). Rogers (2001)'a göre çoklu ortamlar resim, video, ses, animasyon ve simülasyonların birlikte kullanılmasıyla oluşur. Schwier ve Misanchuk (1994) çoklu ortamı, birbiriyle bütünleşmiş farklı kaynakları içeren bir öğretim programı şeklinde ifade etmiştir. Tüm bu nedenlerle çoklu ortamlar, yüksek etkileşim düzeyi olan ortamlardır ve öğrenciler bu ortamlarda, bilgiler arasında gezinebilir ve öğrenmek istedikleri bilgileri seçebilirler (Kılıç-Çakmak, 2007; Lever-Duffy, McDonald, ve Mizell, 2003). Teknolojinin sunduğu çoklu ortam materyallerinden yararlanarak, kültürün önemli bir parçası olan dil gelişimine katkı sağlamak ve okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimleri daha somut ve anlaşılabilir şekilde öğretmek kültürel değerlerin gelecek kuşaklara daha kalıcı bir şekilde aktarılması açısından da oldukça önemlidir. Okul öncesi dönem, çocuğun,

içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını ve o toplumun kültürel yapısına uygun davranış ve alışkanlıkları kazanmaya başladığı bir dönemdir (Bilir ve Bal, 1989). Bu dönem eğitim açısından son derece önemlidir ve bilim insanları tarafından “kritik dönem” olarak adlandırılmaktadır (Önder, 2011). Bu bağlamda okul öncesi eğitimde çocukların dil gelişimine katkıda bulunmak, kültürel değerlerin taşıyıcısı olan atasözleri ve deyimleri somutlaştırarak öğretmek adına son derece önemli bir başlangıç noktası olabilir. Okul öncesi eğitim döneminde çocukların bilişsel öğrenme sürecini harekete geçirecek, birden fazla duyu organlarına hitap edecek, yeni öğrenmelerini kolaylaştıracak öğrenme ortamları oluşturmak gerekir. Bilişim teknolojisindeki hızlı ilerlemelerle birlikte, animasyon, ses, video, grafik gibi çoklu ortam materyallerinin kullanılması özellikle atasözü ve deyimler gibi çocuklar için soyut olan kavram ve olguların öğretilmesinde son derece önemli görülmektedir.

Atasözleri ve deyimlerin taşıdığı anlam toplumdan topluma, yaşanan coğrafyaya ve kültürel değerlere göre değişse de içerdiği mesajlar her zaman güncelliğini ve geçerliliğini korumuştur. Bu çalışmanın problem konusunu okul öncesi eğitim dönemi çocuklarının içinde bulunduğu bilişsel gelişim süreçleri itibarıyla atasözleri ve deyimler gibi daha çok soyut öğrenmeler içeren kavram ve olguların öğretilmesinde çoklu ortam materyalleri kullanılarak somutlaştırmaya en fazla ihtiyaç duyulan bu dönemdeki çözüm arayışları oluşturmaktadır. Bu dönemde atasözleri ve deyimlerin çoklu ortam materyalleri kullanılarak çocuklara öğretilmesi onların dil gelişimlerine katkıda bulunmasının yanı sıra içinde yaşadıkları toplumun değer ve kültürünü tanımada ve anlamada büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

2013 okul öncesi eğitim programı incelendiğinde, programda yer alan Türkçe etkinliği; *“Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak, sözcük dağarcıklarını geliştirmek ve iletişim becerilerini artırmak için planlanan etkinlikler”* olarak tanımlanmıştır. Bu etkinliklerin amacı; *“Türkçeyi düzgün kullanmalarını, sesleri çıkarmalarını ve farklı söz dizimsel yapıları anlama ve kullanmalarını, dinleme becerileri kazanmasını, duygu ve düşüncelerini sözel ve sözel olmayan yollarla ifade etmesini, ses tonunu ayarlamasını ve sözcükleri doğru üretmesini sağlamaktır”* şeklinde ifade edilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Türkçe etkinlikleri içerisinde belirtilen çocukların farklı söz dizimsel yapıları anlamalarına yönelik olarak yapılan etkinliklerin özellikle bilmeceler, tekerlemeler, atasözü ve deyimleri anlamaya yönelik etkinliklerden oluştuğu düşünülmektedir. Ayrıca okul öncesi eğitim programında yer alan müzik etkinliklerinde de eğitici

ve öğretici çocuk şarkıları, ezgili saymaca, bilmece, tekerleme ve atasözleri ile çocuğun dil gelişimine katkı sağlamaya yönelik çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimlerin nasıl ve ne şekilde öğretilmesi konusunda literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırma okul öncesi eğitim döneminde çoklu ortam materyalleri kullanılarak atasözleri ve deyimlerin öğretilmesi açısından konuyla ilgili eğitim paydaşlarına alternatif bir bakış açısı kazandırması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca okul öncesi eğitim programlarında yer alan çocukların dil gelişimine katkı sağlamayı amaçlayan Türkçe ve müzik etkinlikleri içerisinde geçen atasözleri ve deyimlerin anlamlarını çocukların anlaması çok daha açık ve anlaşılır hale getirebileceği açısından da önemlidir.

Okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimlerin çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi günümüzde yetişkin bireylerin bile zaman zaman anlamada güçlük çektikleri atasözleri ve deyimlerin çocuklara okul öncesi eğitim döneminde öğretilmeye başlanması gelecek açısından konuyla ilgili toplumsal ve kültürel değerlerin daha iyi anlaşılmasını ve aktarılmasına sunacağı katkı açısından da son derece önemli görülmektedir. Bununla birlikte okul öncesi eğitim döneminde atasözleri ve deyimlerin çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesine yönelik olarak literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca bu çalışmanın, okul öncesi öğretmenlerine atasözleri ve deyimleri çoklu ortam materyalleri kullanılarak çocuklara öğretmeleri konusunda dikkate değer bir rehber olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma, okul öncesi eğitim döneminde öğretmenlerin çocuklara atasözü ve deyimleri çoklu ortam materyallerini kullanarak öğretmesinin çocuklardaki konuyla ilgili öğrenme düzeylerini ne yönde etkileyeceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara atasözlerinin çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi onların atasözlerini anlama düzeylerini nasıl etkilemektedir?
2. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara deyimlerin çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi onların deyimleri anlama düzeylerini nasıl etkilemektedir?

Yöntem

Bu araştırma uygulamalı betimsel bir çalışmadır. Araştırma kapsamında nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin veri toplama aracı olarak seçilmesinin nedeni atasözleri ve deyimler gibi okul öncesi eğitim döneminde çocukların anlamada zorlandıkları konuları çocuklara çoklu ortam materyallerini kullanarak öğretmek ve bu etkinlik sürecinin sonunda ortaya çıkan bulguları ve sonuçları çocuklara aynı sınıf ortamında birbirleriyle etkileşim ortamı sunan odak grup görüşmesi yöntemini kullanarak tespit etmektir. Bowling (2002)'e göre odak grup görüşmesi küçük bir grupla lider arasında yapılandırılmamış görüşme ve tartışmada grup dinamiğinin etkisini kullanma, derinlemesine bilgi edinme ve düşünce üretmedir. Krueger (1994) ise odak grup görüşmesini, bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir ortamda dikkatlice planlanmış bir tartışma olarak tanımlamaktadır. Öte yandan odak grup görüşmeleri, grupların, alt grupların, bilinçli, yarı bilinçli veya bilinçsiz olarak yaptıkları davranışlar ve psikolojik ve sosyokültürel özellikleri hakkında bilgi almayı, davranışlarının ardındaki nedenleri öğrenmeyi amaçlayan nitel bir yöntemdir (Akşit, 1992; Kroll, Barbour, ve Harris, 2007).

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2019-2020 eğitim öğretim yılının ilk yarısında Erzurum il merkezinde okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 60-69 aylık yaş aralığına sahip 10 çocuğun katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 5 kız (%50) ve 5 erkek (%50) çocuktan oluşmaktadır. Odak grup görüşmeleri için uygun katılımcı sayısı Kitzinger (1995)'e göre 4-9 kişi, Morgan (1997) ve Edmunds (2000)'a göre 8-10 kişidir. Bu sayı da genellikle 4 ile 10 kişi arasında değişmektedir (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011). Odak grup görüşmesi yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada çalışma grubu oluşturulurken amaçlı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı rastgele örnekleme sistematik ve rastgele seçilen durum örneklerinin araştırmanın amacı doğrultusunda amaçlı bir şekilde tasnif edilmesidir (Marshall & Rossman, 2014). Araştırmacı öncelikle rasgele yöntemleri kullanarak evrenden bir örnekleme grubu belirlemekte ve daha sonra bu grup içinden araştırmaya en çok katkı yapacağını düşündüğü küçük bir alt grubu seçmektedir (Tashakkori ve Teddlie, 2010).

Bu doğrultuda bu çalışmada evrenden küçük bir örneklem grubu belirlenirken çocukların yaş aralıklarına (60-69 ay arası), kız ve erkek çocuk sayısının çalışma grubunda eşit sayıda temsil edilmesine, sosyoekonomik ve kültürel özellikleri gibi demografik özelliklerinin birbiriyle aynı veya benzer olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca çalışmaya katılacak olan çocukların ailelerine ve kendilerine araştırma süreciyle ilgili olarak bilgi verilmiş konuyla ilgili olarak çocuklarının çalışmaya katılmasına yönelik olarak ailelerin ve çocukların onayları alınmıştır. Bu süreç sonunda araştırmaya gönüllü olarak destek vermek isteyen çocuklarla araştırmaya devam edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2019-2020 eğitim öğretim yılının ilk yarısında okul öncesine devam eden çocuklarla yapılan toplam 90 dakika süren odak grup görüşmesi yardımıyla toplanmıştır. Yapılan odak grup görüşmesi yüz yüze eğitimin devam ettiği bir dönemde, Erzurum il merkezinde bulunan bir lisenin uygulama anaokuluna ait toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında çocuklara öğretmek amacıyla yapılacak odak grup görüşmesinin makul süresi göz önünde bulundurularak sekiz atasözü ve sekiz deyim belirlenmiştir. Bu atasözleri ve deyimler seçilirken Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2 (Aksoy, 1988) kitaplarından yararlanılmıştır. Bu kitaplarda her atasözü ve deyim için bir numara verilmiş ve toplam sayı dikkate alındığında 50'şer adet atasözü ve deyim elde edebilmek için rastgele (tesadüfi) olarak 53 artış miktarıyla atasözleri, 126 artış miktarıyla da deyimler belirlenmiştir. Atasözü ve deyimleri tesadüfi olarak belirleyebilmek için rastgele üretilen sayılarla 32. atasözünden ve 2794. deyimden başlanmıştır. Belirlenen bu atasözleri ve deyimlerden hangilerinin okul öncesi eğitim dönemindeki çocuklara sorulabileceği konusunda Türkçe öğretmenliği ana bilim dalı doktora unvanına sahip iki uzmanın görüşüne başvurulmuş, çocuklara sorulamayacak derecede soyut ve karmaşık olan atasözleri ve deyimler araştırma kapsamından çıkarılarak forma son şekli verilmiştir. Seçilen atasözü ve deyimler Tablo 1.'de de verilmektedir.

Tablo 1. Etkinlik için seçilen atasözleri ve deyimler

Atasözleri	Deyimler
Aç ayı oynamaz	Ağır söz
Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin	Çil yavrusu gibi dağılmak
Büyük balık küçük balığı yer	Dört duvar arasında
Elmas çamura düşse yine elmas	Elinden hiçbir şey kurtulmamak
Gülme komşuna gelir başına	Eski toprak
Her kaşığın kısmeti bir olmaz	İğne atsan yere düşmez
Öküze boynuzu yük olmaz	Sıkboğaz etmek
Yatan öküze yem yok	Sözünde durmak

Çalışma kapsamında çocuklara Tablo 1.'de sıralanan atasözü ve deyimlerden ne anladığı hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak odak grup görüşmesi esnasında video izleme etkinliğinden önce sorulmuştur. Etkinlik aşamasında çocuklara içerisinde her bir atasözü ve deyim ne anlama geldiğini ayrı ayrı anlatan çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış videolar izletilmiştir. Etkinlikten sonra bu atasözleri ve deyimlerden ne anladıklarına yönelik olarak hazırlanmış sorular içeren yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yine çocuklarla odak grup görüşmesi yapılmış ve veriler toplanmıştır. Okul öncesi çağındaki çocuklar henüz okuma – yazma bilmedikleri için yapılan etkinlik sonrasında, belirlenen atasözleri ve deyimlerin ne derece öğrenildiğini çocuklarla toplu bir şekilde görüşerek ölçülmesi planlanmıştır. Odak grup görüşmelerinde kaç kişinin konuyu öğrendiği değil, grubun tamamı analiz edilerek grup hakkındaki ölçümler ortaya koymak amaçlanmaktadır (Berg ve Lune, 2019).

Uyguma sürecine başlanmadan önce araştırmaya katılacak olan çocuklar, raportör ve moderatör için yaka kartı hazırlanmış, toplantı salonunda çocuklar için masalar ve oturma yerleri hazırlanmış, iki adet ses kayıt cihazı toplantı salonunda hazır bulundurulmuş, çalışıp çalışmadıkları etkinlik öncesi kontrol edilmiştir. Yapılan bu odak grup görüşmelerine ait görüntüler etik kurallar gereği herhangi bir kamera kaydına alınmamıştır. Daha sonra görüşmenin yapılacağı yer, tarih ve saati katılımcılara bir hafta öncesinden bildirilmiş, araştırmacılarından birisi moderatör diğeri ise raportör olarak belirlenen tarih ve saatte görüşme salonunda hazır bulunmuşlardır. Çocuklarla yapılacak olan odak grup görüşmesi öncesinde çocukların seslerinin kaydedileceği ancak herhangi bir kamera kaydı alınmayacağına dair aileler bilgilendirilmiş süreçle ilgili onayları alınmıştır. Ayrıca görüşmenin akışıyla ilgili çocuklara moderatör tarafından bilgi verilmiş, toplantının yapılacağı salonun kapısına

davetsiz misafirlerin girişini engellemek için bir uyarı yazısı konmuş, bu esnada çalışma grubunda yer alan tüm çocukların yerlerini alması beklenmiş, grup tamamlandığında moderatör görüşmelerin ses kayıtlarının alınacağını çalışma grubunda yer alan çocuklara açıklamıştır. Yapılan bu araştırma sürecinin araştırmacılar tarafından raporlaştırılacağı, ses kayıtlarının ve çocukların isimlerinin kimseyle paylaşılmayacağı konusunda da çalışma grubunda yer alan çocukların ailelere gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Ayrıca görüşmeye başlamadan önce moderatör ve raportöre ait cep telefonları kapatılmış ve görüşme sürecine geçilmiştir. Görüşme sürecinde çalışma grubunda yer alanlar çocuk oldukları için her yarım saatte bir 15 dakikalık iki ara verilmiş verilen bu aralar görüşme süresi içerisine dâhil edilmemiştir. Görüşme sürecine moderatör tarafından çocuklara televizyonla, telefonla ve bilgisayarlarla aranıza nasıl bunlardan çizgi film izlemeyi seviyor musunuz şeklinde onların dikkatini çekmeye yönelik bir soruyla başlanmıştır. Daha sonra görüşme sürecine geçilmiş ve araştırmacılar tarafından etkinlik öncesinde hazırlanan ve içerisinde görüşme sorularının yer aldığı atasözü ve deyimlerden oluşan sorular, çocuklara bir sohbet ortamı içerisinde sorulmaya başlanmıştır. Çocukların sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda “çok iyi anladı, anladı, kısım anladı, hiç anlamadı” şeklinde bu formda yer alan kutucuklara işaretler konarak kendilerine sorulan atasözleri ve deyimler konusunda başlangıçta ne düzeyde bilgi sahibi oldukları ölçülmeye çalışılmıştır. Etkinlik sonrasında ise çocuklara her biri ayrı ayrı olarak ortalama 2 dakika süren çoklu ortam materyalleri şeklinde hazırlanmış videolar izlettirilmiştir ve çocukların videoları izledikten sonra ulaştıkları öğrenme düzeylerini ölçmek amacıyla yine aynı form kullanılarak gerekli işaretlemeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Odak grup görüşmeleri esnasında kullanılan yapılandırılmış görüşme formları ile toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmalar ele alınarak bu çalışmaların eğilimleri ve sonuçları tanımlayıcı ve sistematik bir biçimde değerlendirilir (Lin, Lin, & Tsai, 2014). İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu kapsamda raportör tarafından

her bir katılımcı çocuk için ayrı ayrı işaretlenen formlar incelenmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Herhangi bir atasözü veya deyim üzerinde yapılan farklı işaretlemeler görüşmelerin ses kayıtları yeniden dinlenmek suretiyle tartışılmış ve araştırmacılar tarafından görüş birliğine varıldıktan sonra değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında odak grup görüşmesine katılan çocuklara atasözü ve deyimlerin çoklu ortam materyalleriyle öğretilmesine yönelik bir etkinlik yapılmıştır. Etkinlik öncesinde ve sonrasında çocukların belirlenen atasözleri ve deyimleri ne derece bildiklerini ölçmek amacıyla sorular sorulmuş ve çocuklar “Hiç anlamadı, kısmen anladı, anladı ve çok iyi anladı” şeklinde sınıflandırılmıştır. Çalışmanın bulgularının anlaşılmasını kolaylaştırmak için araştırmada kullanılan atasözleri ve deyimlere ilişkin çocukların etkinlik öncesi ve sonrası verdikleri cevaplar tablo halinde verilmiş, bu atasözleri ve deyimlere ait bulgular sonrasında karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır.

Etkinlik Öncesi ve Sonrası Atasözlerinin Anlaşılma Düzeyine İlişkin Bulgular

Genel olarak çocukların etkinlik öncesinde kendilerine öğretilmeye çalışılan atasözlerinin ne anlama geldiğini çok iyi olarak bilmedikleri görülmüştür. Çoklu ortam materyalleri kullanılarak yapılan etkinlik sonrasında ise atasözlerinin ise ne anlama geldiği, başta “Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin”, “Büyük balık küçük balığı yer”, “Gülme komşuna gelir başına”, “Öküze boy-nuzu yük olmaz” ve “Yatan öküze yem yok” atasözleri olmak üzere, çocuklar tarafından kısmen veya çeşitli derecelerde anlaşıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik öncesi ve sonrası çocukların her bir atasözüne yönelik anlama düzeyleri Tablo 2.’de verilmektedir.

Tablo 2. Atasözlerine ait bulguların etkinlik öncesi ve sonrası dağılımı

Atasözleri	Etkinlik Öncesi				Etkinlik Sonrası			
	Hiç anlamadı	Kısmen anladı	Anladı	Çok iyi anladı	Hiç anlamadı	Kısmen anladı	Anladı	Çok iyi anladı
Aç ayı oynamaz	6	3	1	-	-	1	6	3
Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin	9	1	-	-	2	1	2	5
Büyük balık küçük balığı yer	3	5	2	-	-	2	4	4
Elmas çamura düşse yine elmas	7	2	1	-	4	3	2	1
Gülme komşuna gelir başına	3	4	3	-	-	1	3	6
Her kaşığın kısmeti bir olmaz	10	-	-	-	4	1	2	3
Öküze boynuzu yük olmaz	8	2	-	-	1	2	2	5
Yatan öküze yem yok	4	2	4	-	-	1	3	6
Toplam	50	19	11	-	11	12	24	33

Aç Ayı Oynamaz Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Aç ayı oynamaz” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların çoğunluğu (f:6) aç ayı oynamaz atasözünden etkinlik öncesi hiçbir şey anlamadıklarını ifade ederken, (f:3) kısmen anladıkları ve (f:1) anladığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak “Aç ayı oynamaz” konusuyla ilgili hazırlanan video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun aç ayı oynamaz atasözünü (f:6) anladığını, (f:3) çok iyi anladıklarını (f:1) kısmen anladığını ifade ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca odak grup görüşmesine katılan çocuklardan etkinlik öncesinde aç ayı oynamaz atasözünü çok iyi anlayan öğrencinin olmaması ve etkinlik sonrasında yapılan çoklu ortam tasarımları kullanılarak hazırlanmış video çocuklara izletildikten sonrada hiç anlamayan çocuğun kalmaması dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin atasözüne ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların büyük çoğunluğu (f:9) “Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin” atasözünden etkinlik öncesi hiçbir şey anlamadıklarını ifade ederken, (f:1) kısmen anladığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Allah sağ eli sol ele muhtaç et-

mesin” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin” atasözünü (f:5) çok iyi anladıklarını, (f:2) anladıklarını, (f:2) hiç anlamadıklarını, (f:1) kısmen anladığını ifade belirtmiştir. Bununla birlikte odak grup görüşmesine katılan çocukların etkinlik öncesinde “Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin” atasözünü anlayan veya çok iyi anlayan herhangi bir çocuğun olmaması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Büyük Balık Küçük Balığı Yer Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Büyük balık küçük balığı yer” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların “Büyük balık küçük balığı yer” atasözünden etkinlik öncesi (f:5) kısmen anladıklarını ifade ederken, (f:3) hiçbir şey anlamadıklarını, (f:2) anladıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Büyük balık küçük balığı yer” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Büyük balık küçük balığı yer” atasözünü (f:4) çok iyi anladıklarını, (f:4) anladıklarını, (f:2) kısmen anladıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan odak grup görüşmesine katılan çocukların etkinlik öncesinde “Büyük balık küçük balığı yer “ atasözünden çok iyi anlayan çocuğun olmaması etkinlik sonrasında ise hiç anlamayan çocuğun kalmaması ilgi çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elmas Çamura Düşse Yine Elmas Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Elmas çamura düşse yine elmas” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların etkinlik öncesi “Elmas çamura düşse yine elmas” atasözünden büyük çoğunluğunun (f:7) hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:2) kısmen anladıklarını, (f:1) anladığını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Elmas çamura düşse yine elmas” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Elmas çamura düşse yine elmas” atasözünü (f:4) hiç anlamadıklarını (f:3) kısmen anladıklarını, (f:2) anladıklarını ve (f:1) çok iyi anladığını ifade etmiştir. Odak grup görüşmesine katılan çocukların etkinlik ön-

cesinde “Elmas çamura düşse yine elmas” atasözünden çok iyi anlayan çocuğun olmadığı, etkinlik sonrasında ise hala hiç anlamayan çocukların sayısının fazla olduğu tespit edilmiştir.

Gülme Komşuna Gelir Başına Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Gülme komşuna gelir başına” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların (f:4) “Gülme komşuna gelir başına” atasözünü etkinlik öncesi kısmen anladıklarını ifade ederken, (f:3) anladıklarını ve (f:3) hiç anlamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Gülme komşuna gelir başına” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Gülme komşuna gelir başına” atasözünü (f:6) çok iyi anladıklarını (f:3) anladıklarını, (f:1) kısmen anladığını ifade ettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte odak grup görüşmesine katılan çocuklardan etkinlik öncesinde “Gülme komşuna gelir başına” atasözünü çok iyi anlayan herhangi bir çocuğun olmayışı ve etkinlik sonrasında bu atasözünü hiç anlamayan çocuğun kalmaması kayda değer bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her Kaşığın Kısmeti Bir Olmaz Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Her kaşığın kısmeti bir olmaz” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların tamamı (f:10) “Her kaşığın kısmeti bir olmaz” atasözünden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Her kaşığın kısmeti bir olmaz” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Her kaşığın kısmeti bir olmaz” atasözünü (f:4) hiç anlamadıklarını, (f:3) çok iyi anladıklarını, (f:2) anladıklarını, (f:1) kısmen anladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte odak grup görüşmesine katılan çocuklardan etkinlik öncesinde tamamının; etkinlik sonrası ise çoğunun “Her kaşığın kısmeti bir olmaz” atasözünü hiç anlamamaları önemli bir bulgu olarak tespit edilmiştir.

Öküze Boynuzu Yük Değil Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Öküze boynuzu yük değil” atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların büyük çoğunluğunun (f:8) “Öküze boynuzu yük değil” atasözünü etkinlik öncesi hiç anlamadıkları, (f:2) kısmen anladıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Öküze boynuzu yük değil” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Öküze boynuzu yük değil” atasözünü (f:5) çok iyi anladıklarını (f:2) anladıklarını, (f:2) kısmen anladıklarını ve (f:1) hiç anlamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte odak grup görüşmesine katılan çocuklardan etkinlik öncesinde “Öküze boynuzu yük olmaz “ atasözünü anlayan veya çok iyi anlayan herhangi bir çocuğun olmayışı ve etkinlik sonrasında ise çocukların çoğunun atasözünü çok iyi anlamaları dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yatan Öküze Yem Yok Atasözüne İlişkin Bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Yatan öküze yem yok “ atasözüyle ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların (f:4) “Yatan öküze yem yok” atasözünü etkinlik öncesi hiç anlamadıkları, (f:4) anladıklarını ve (f:2) kısmen anladıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Yatan öküze yem yok” atasözüyle ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Yatan öküze yem yok” atasözünü (f:6) çok iyi anladıklarını (f:3) anladıklarını, (f:1) kısmen anladıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Etkinlik Öncesi ve Sonrası Deyimlere İlişkin Bulgular

Genel olarak çocukların etkinlik öncesinde kendilerine öğretilmeye çalışılan deyimlerin ne anlama geldiğini çok iyi olarak bilmedikleri görülmüştür. Çoklu ortam materyalleri kullanılarak yapılan etkinlik sonrasında ise deyimlerin ne anlama geldiği, başta “Sözünde durmak”, “Elinden hiçbir şey kurtulmamak” ve “İğne atsan yere düşmez” deyimleri olmak üzere, çocuklar tarafından kısmen veya çeşitli derecelerde anlaşıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik öncesi ve sonrası çocukların her bir deyime yönelik anlama düzeyleri Tablo 3.’te verilmektedir.

Tablo 3. Deyimlere ait bulguların etkinlik öncesi ve sonrası dağılımı

Deyimler	Etkinlik Öncesi				Etkinlik Sonrası			
	Hiç anlamadı	Kısmen anladı	Anladı	Çok iyi anladı	Hiç anlamadı	Kısmen anladı	Anladı	Çok iyi anladı
Ağır söz	7	1	2	-	2	1	5	2
Çil yavrusu gibi dağılmak	7	2	1	-	2	4	3	1
Dört duvar arasında	3	4	3	-	-	3	4	3
Elinden hiçbir şey kurtulmamak	6	2	2	-	2	1	3	4
Eski toprak	5	4	1	-	3	-	4	3
İğne atsan yere düşmez	7	-	3	-	1	1	4	4
Sıkboğaz etmek	6	1	3	-	3	3	2	2
Sözünde durmak	4	-	6	-	-	1	3	6
Toplam	45	14	21	-	13	14	28	25

Ağır söz deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Ağır söz” deyimine ilişkin etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların büyük çoğunluğu (f:7), “Ağır söz” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:2) anladıkları ve (f:1) kısmen anladığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Ağır söz” deyimine ilişkin video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Ağır söz” deyimini (f:5) anladığını, (f:2) çok iyi anladıklarını, (f:2) hiç anlamadıklarını ve (f:1) kısmen anladığını ifade etmiştir.

Çil yavrusu gibi dağılmak deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Çil yavrusu gibi dağılmak” deyimine ilişkin etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların büyük çoğunluğu (f:7), “Çil yavrusu gibi dağılmak” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:2) kısmen anladıkları ve (f:1) anladığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Çil yavrusu gibi dağılmak” deyimine ilişkin video uygulaması izletildikten sonra çocukların çoğunun “Çil yavrusu gibi dağılmak” deyimini çoğunlukla (f:4) kısmen anladıklarını, (f:3) anladıklarını, (f:2) hiç anlamadıklarını, (f:1) çok iyi anladıklarını ifade etmişlerdir.

Dört duvar arasında deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Dört duvar arasında” deyimine ilişkin etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların (f:4), “Dört duvar arasında” deyiminden etkinlik öncesi kısmen anladıklarını ifade ederken, (f:3) anladıklarını, (f:3) hiç anlamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Dört duvar arasında” deyimine ilişkin video uygulaması izletildikten sonra çocukların “Dört duvar arasında” deyimini çoğunlukla (f:4) anladıkları, (f:3) çok iyi anladıkları, (f:3) kısmen anladıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte etkinlik öncesinde odak grup görüşmesine katılan çocukların “Dört duvar arasında” deyiminden çok iyi anlayan herhangi bir çocuk olmadığı belirlenmiş, etkinlik sonrasında ise “Dört duvar arasında” deyiminden çocukların çoğunun anladıkları belirlenmiştir.

Elinden hiçbir şey kurtulmamak deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Elinden hiçbir şey kurtulmamak” deyimine ilişkin etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların çoğunluğu (f:6), “Elinden hiçbir şey kurtulmamak” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:2) anladıklarını, (f:2) anladıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Elinden hiçbir şey kurtulmamak” deyimine ilişkin video uygulaması izletildikten sonra çocukların “Elinden hiçbir şey kurtulmamak” deyimini çoğunlukla (f:4) çok iyi anladıkları, (f:3) anladıkları, (f:2) hiç anlamadıklarını, (f:1) kısmen anladığını ifade etmişlerdir.

Eski toprak deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Eski toprak” deyimine ilişkin etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların çoğunluğu (f:5), “Eski toprak” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:4) kısmen anladıklarını, (f:1) anladığını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Eski toprak” deyimine ilişkin video uygulaması izletildikten sonra çocukların “Eski toprak” deyimini çoğunlukla (f:4) anladıkları, (f:3) anladıkları, (f:3) çok iyi anladıklarını, (f:3) hiç anlamadıklarını ifade etmişlerdir.

İğne atsan yere düşmez deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “İğne atsan yere düşmez” deyimine ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların büyük çoğunluğu (f:7), “İğne atsan yere düşmez” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:3) anladıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “İğne atsan yere düşmez” deyimine ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların “İğne atsan yere düşmez” deyimini çoğunlukla (f:4) çok iyi anladıkları, (f:4) anladıkları, (f:1) kısmen anladığını, (f:1) hiç anlamadığını ifade etmiştir.

Sıkboğaz etmek deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Sıkboğaz etmek” deyimine ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların çoğunluğu (f:6), “Sıkboğaz etmek” deyiminden etkinlik öncesi hiç anlamadıklarını ifade ederken, (f:3) anladıklarını, (f:1) kısmen anladığını ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Sıkboğaz etmek” deyimine ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların “Sıkboğaz etmek” deyimini çoğunlukla (f:3) kısmen anladıkları, (f:3) hiç anlamadıklarını, (f:2) çok iyi anladığını, (f:2) anladıklarını ifade etmiştir.

Sözünde durmak deyimine ilişkin bulgular: Odak grup görüşmesine katılan çocukların “Sözünde durmak” deyimine ilgili etkinlik öncesi ve sonrası görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Görüşmeye katılan çocukların çoğunluğu (f:6), “Sözünde durmak” deyiminden etkinlik öncesi anladığını ifade ederken, (f:4) hiç anlamadığını, ifade etmiştir. Görüşmeye katılan çocuklara çoklu ortam materyalleri kullanılarak hazırlanmış “Sözünde durmak” deyimine ilgili video uygulaması izletildikten sonra çocukların “Sözünde durmak” deyimini çoğunlukla (f:6) çok iyi anladıklarını, (f:3) anladıklarını, (f:1) kısmen anladığını, ifade etmiştir. Ayrıca etkinlik öncesinde odak grup görüşmesi yapılan çocukların “Sözünde durmak” deyiminden çok iyi anlayan herhangi bir çocuğun olmadığı, etkinlik sonrasında ise “Sözünde durmak” deyiminden çocukların çoğunun çok iyi anladıkları tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözü ve deyimleri öğretmede öğretmenlerin çoklu ortam materyallerinden yararlanmasının çocuklardaki atasözü ve deyimlerle ilgili öğrenme düzeylerini ne yönde etkileyeceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak çalışmaya katılan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların çoğunun etkinlik öncesinde kendilerine sorulan atasözlerin genel olarak ne anlama geldiğini hiç anlamadıkları, yine etkinlik öncesinde kendilerine sorulan herhangi bir atasözünden çok iyi anlayan çocuğun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışma grubunda yer alan çocuklara yönelik olarak çoklu ortam materyalleri kullanılarak her bir atasözü için ayrı ayrı olarak hazırlanmış onların dikkat ve ilgisini çekecek atasözleriyle ilgili videolar izlettirilmiştir ve daha sonra bu atasözlerinin ne anlama geldikleri kendilerine sorulmuş ve çoğunlukla çok iyi anladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında çoklu ortam materyali kullanımının ilkokul (Çoruk ve Çakır, 2017), ortaokul (Yanmaz ve Bozdoğan, 2016) ve lise (Kert ve Tekdal, 2018) düzeyindeki başarıya etki ettiğine dair çalışmalara rastalamak mümkündür. Bu çalışma ile okul öncesi düzeyde de çoklu ortam ile yapılan somutlaştırmanın atasözleri ve deyimlerin öğretilmesine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Ancak yapılan etkinlik çalışmasının sonucunda “Aç ayı oynamaz”, “Büyük balık küçük balığı yer”, “Gülme komşuna gelir başına” ve “Yatan öküze yem yok” atasözünden hala hiç anlamayan çocukların olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca çalışma grubunda yer alan çocukların etkinlik öncesinde kendilerine sorulan deyimlerin ne anlama geldiğine ilişkin olarak etkinlik öncesinde bu deyimlerin anlamlarını çoğunlukla hiç bilmediklerini yine etkinlik öncesinde kendilerine sorulan herhangi bir deyim ne anlama geldiğini çok iyi anlayan çocuğun olmadığı belirlenmiştir. Öte yandan çalışma grubunda yer alan çocuklara yönelik olarak çoklu ortam materyalleri kullanılarak her bir deyim için ayrı ayrı olarak hazırlanmış olan onların dikkat ve ilgisini çekecek deyimlerle ilgili videolar izlettirilmiştir ve daha sonra bu deyimlerin ne anlama geldikleri kendilerine sorulmuş ve çoğunlukla anladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yapılan etkinlik çalışmasının sonucunda da “Dört duvar arasında” ve “Sözünde durmak” deyimlerinden hala hiç anlamayan çocukların

olduğu tespit edilmiştir. Deyimlerde de atasözleri gibi gerçek anlamın dışında mecazî anlam söz konusudur. Anonim olma vasfı taşıyan deyimlerle atasözleri birlikte bir bütünlük oluştururlar (Bulut, 2013). Arslan, Dönmez, Davarcıoğlu, Eren ve Aytar (2019), yaptıkları çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel gelişim olarak işlem öncesi evrede oldukları için soyut kavramları algılamakta güçlük çektiklerini, bu dönemde çocukların atasözleri ve deyimleri, benzetmeleri ve mecaz sözcükleri gerçek anlamlarıyla algıladıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi atasözleri ve deyimlerin okul öncesi eğitim döneminde çocuklara öğretmenler tarafından çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi onların atasözleri ve deyimleri daha iyi anlamalarını sağladığı ve öğrenmelerini kolaylaştırdığı görülmektedir. Preradović, Unić ve Boras (2014), çocukların çok erken yaşlarda çoklu ortam okuryazarlığı becerisi kazandıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu becerilerini kullanarak okul öncesi eğitimlerde çoklu ortam kullanımının yaygınlaştırılması önerilebilir. Mobil ve multimedya, bu kritik yaş için bilgi ve deneyimleri geliştirebilecek araçlar olarak kabul edilmektedir ve anaokulundaki belirli alanların eğitim perspektifine göre desteklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir (Drigas, Kokkalia, ve Lytras, 2015).

Çocukların etkinlik öncesinde ve sonrasında hiç anlamadıkları atasözleri ve deyimlerin olması onların içinde buldukları yaş ve dil gelişim seviyeleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma sonuçlarından hareketle şu öneriler getirilebilir:

- Atasözleri ve deyimlerin öğretilmesine yönelik çalışmalara okul öncesi, ilkokul ve ortaokul programlarında yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle özellikle okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimlerin çoklu ortam materyalleri kullanılarak öğretilmesi, öğrenme sürecini çok daha zevkli ve eğlenceli hale getirebilir.
- Özellikle okul öncesi eğitim programlarında çocukların dil gelişimine katkıda bulunmak için öğretilmesi planlanan etkinliklerde geçen atasözleri ve deyimler seçilirken daha kolay ve anlaşılır atasözleri ve deyimlerin seçilerek öğretilmeye başlanması çocukların içinde buldukları yaş ve gelişim düzeyleri açısından daha doğru bir yaklaşım olabilir.
- Okul öncesi eğitim döneminde, çocuklara atasözleri ve deyimlerin anlamlarının birbirinden bağımsız konularmış gibi değil de, birbirini ta-

mamlayan konularmış gibi bir bütün olarak, birlikte çoklu ortam materyalleriyle zenginleştirilerek öğretilmesi, öğrenme sürecini daha somut hale getirebilir.

- Okul öncesi eğitim döneminde çocuklara atasözleri ve deyimlerin anlamlarının öğretilmesi sadece öğretmenlerin işi olmamalı aynı zamanda ailelerinde konuyla ilgili etkin rol almaları öğrenme sürecini daha dinamik hale getirebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of Embodying Proverbs and Idioms with
Multimedia Materials on Preschool Education**

*

Abdullatif Kaban – Ayhan Bulut
Bayburt University

Language is one of the most important building blocks of the culture that emerged with the existence of humanity and enables societies to understand and communicate with each other between the past and the present. There are proverbs and idioms bearing traces of the cultural textures of each society that find meaning in its own language. Making use of multimedia materials to teach children proverbs and idioms in preschool education in a way that will attract the attention and attention of children will make the content of the education to be given to children richer and more qualified. In its simplest sense, multimedia is environments that appeal to the eyes, ears, and sense of touch. There has been no study in the literature regarding the teaching of proverbs and idioms using multimedia materials in the pre-school education period. Besides, this study is thought to be a remarkable guide to preschool teachers to teach proverbs and idioms using multimedia materials. The method used in this study is important in that it allows an easier understanding of language and music activities in preschool education programs.

This study aims to determine how teachers' teaching proverbs and idioms to children using multimedia materials in the pre-school education period will affect their learning levels in children. For this purpose, the following questions were sought:

1. How does teaching proverbs to children attending pre-school education institutions using multimedia materials affect their level of understanding proverbs?
2. How does teaching idioms to children attending pre-school education institutions using multimedia materials affect their understanding of idioms?

This research is an applied descriptive study. The focus group interview method, one of the qualitative data collection methods, was used within the scope of the research. This research was carried out in Erzurum city center with the participation of 10 children, who are in the 60-69 month age range, who attend preschool education institutions in the first half of the 2019-2020 academic year. Within the scope of the study, the data were collected through focus group discussion. In the focus group meeting, an event was made by showing the multimedia videos about the proverbs and idioms to the children. During the interview, a structured interview form with questions consisting of eight proverbs and eight idioms was used as the data collection tool. What they understood from these proverbs and idioms were measured by the questions asked to the children before and after the activity. The data of proverbs and idioms included in the research were examined in separate titles. Content analysis method was used to analyze the data.

Based on the findings obtained from the study, it was concluded that most of the children attending pre-school education institutions participating in the study did not understand what the proverbs they were asked before the event meant in general and that there were no children who understood very well any proverbs asked before the event. Besides, the children in the study group were made to watch videos prepared separately for each proverb, and then they were asked what these proverbs mean and it was concluded that they mostly understood very well.

With the questions about the meaning of the idioms asked them before the activity, it was determined that the children in the study group did not understand the meaning of any idiom very well. On the other hand, the children in the study group were made to watch videos prepared separately for each idiom, and then they were asked what these idioms mean and it was concluded that they mostly understood. With this study, it was concluded that concretization made with multimedia at the preschool level contributes to the teaching of proverbs and idioms. Based on these research results, the following suggestions can be made:

- Especially during pre-school education, teaching children proverbs and idioms using multimedia materials can make the learning process much more enjoyable and enjoyable.

- While choosing proverbs and idioms that are planned to be taught in pre-school education programs, choosing from easier and more understandable ones may be a better approach in terms of the age and development levels of children.
- In the pre-school education period, teaching children proverbs and idioms as if they are not independent subjects, but as complementary subjects, and enriched with multimedia materials together, can make the learning process more concrete.
- Teaching the meanings of proverbs and idioms to children in the pre-school education period should not only be the job of teachers but also taking an active role in their families on the subject can make the learning process more dynamic.

Kaynakça / References

- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yay.
- Aksoy, A. Ö. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akşit, B. T. (1992). Medikal araştırmalarda etik sorunlar. *Türk Tabipler Birliği Sağlık Kongresi*. Ankara.
- Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme atasözleri ve eleştirmeli açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, E., Dönmez, F. Z., Davarcıoğlu, S., Kara-Eren, C., ve Güngör-Aytar, F. A. (2019). Okul öncesi öykü kitaplarındaki deyimler ve çocukların bu deyimlere ilişkin algıları. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 315-351.
- Artun, E. (2004). *Türk halk edebiyatına giriş*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Berg, B., ve Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (9. Baskıdan çeviri, 4 b.). (A. Arı, Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilir, Ş., ve Bal, S. (tarih yok). Kütahya il merkezinde anaokuluna giden ve gitmeyen 4-6 yaşlar arasındaki çocukların kullandıkları ifadelerin sözdizimi yönünden incelenmesi. *Ya-Pa 6. Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Kitapçığı*. içinde İstanbul: Ya-Pa Yayın.
- Bowling, A. (2002). *Research methods in health: investigating health and health services* (2 b.). Philadelphia, PA: McGraw-Hill House.
- Bulut, M. (2013). Türkçe eğitimi ve öğretiminde dil ve kültür aktarımı aracı olarak atasözleri ve deyimlerin önemi. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 559-575.
- Cemşidov, Ş. (1996). *Elimizin söz boğçası*. Bakü, Azerbaycan.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K., ve Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.

- Çoruk, H., ve Çakır, R. (2017). Çoklu ortam kullanımının ilkökul öğrencilerinin akademik başarılarına ve kaygılarına etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(1), 1-27.
- Dik, T. (2010). Atasözlerinde adil dünya inancı. *Millî Folklor*, 22(88), 28-32.
- Drigas, A., Kokkalia, G., ve Lytras, M. (2015). Mobile and multimedia learning in preschool education. *Journal of Mobile Multimedia*, 1(1&2), 119-133.
- Duman, M. (2012). *Türk atasözlerinde "ölüm"*. Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı. Ed. Alimcan İnayet-Zeki Kaymaz.
- Edmunds, H. (2000). *The focus group research handbook*. New York: McGraw-Hill.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Hacıyev, T. (1990). *Şerimiz, nesrimiz, edebi dilimiz*. Bakü, Azerbaycan.
- Jonassen, D. H., Howland, J., Moore, J., & Marra, R. M. (2003). *Learning to solve problems with technology: A constructivist perspective*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.
- Kert, S., ve Tekdal, M. (2018). Alanyazındaki tasarım ilkelerine uygun olarak geliştirilmiş çokluortam ders yazılımının lise düzeyi fizik öğretiminde akademik başarıya ve kalıcılığa etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 120-131.
- Kılıç-Çakmak, E. (2007). Çoklu ortamlarda dar boğaz: aşırı bilişsel yüklenme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2), 1-24.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative research: Introducing focus groups. *BMJ*, 311, 299-302.
- Kroll, T., Barbour, R., ve Harris, J. (2007). Using focus groups in disability research. *Qualitative health research*, 17(5), 690-698.
- Krueger, R. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research*. London: Sage.
- Lever-Duffy, J., McDonald, J. B., ve Mizell, A. P. (2003). *Teaching and learning with technology*. New York, USA: Allyn and Bacon.
- Lin, T. C., Lin, T. J., ve Tsai, C. C. (2014). Research trends in science education from 2008 to 2012: A systematic content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 36(8), 1346-1372.
- Marshall, C., ve Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. New York: Sage.
- Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Morgan, D. (1997). *Qualitative research methods: Focus groups as qualitative research*. California: Sage.
- Önder, M. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının aile eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-386.

- Preradović, N. M., Unić, D., ve Boras, D. (2014). Multimedia literacy in preschool and primary education. *2nd International Conference on Computer Supported Education*.
- Rogers, P. L. (2001). *Designing instruction for technology enhanced learning*. London: IRM Pres.
- Schwier, R. A., ve Misanchuk, E. R. (1994). *Interactive multimedia instruction*. Englewood Cliffs, New Jersey: Educational Technology Publications.
- Tashakkori, A., ve Teddlie, C. (2010). *Sage handbook of mixed methods in social & behavioral research*. CA: Sage.
- Yanmaz, E., ve Bozdoğan, A. E. (2016). Çoklu ortam kullanımının ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersindeki akademik başarılarına etkisi. *4th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium* (s. 21-25). Elazığ: Fırat University.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods in the social sciences]* (5 ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaban, A. ve Bulut, A. (2020). Atasözü ve deyimlerin çoklu ortam materyalleriyle somutlaştırılmasının okul öncesi eğitime etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2684-2709. DOI: 10.26466/opus.749822

İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri

DOI: 10.26466/opus.781324

*

Ayşen Akbaş Tuna* - Onur Çelen **

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Ankara

E-Posta: aysen.akbastuna@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4615-4374](https://orcid.org/0000-0003-4615-4374)

** Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Harmançık Meslek Yüksekokulu, Bursa / Türkiye

E-Posta: onurcelen@uludag.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4601-2173](https://orcid.org/0000-0003-4601-2173)

Öz

Çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemi sürecinden, her kesimden insan ve işletme etkilenmiştir. Yürürlüğe giren yeni uygulamalar ile insanların ve işletmelerin yaşam şekilleri değişime uğramıştır ve uğramaya da devam edeceği düşünülmektedir. İlgili süreçte işletmelerin insan kaynakları uygulamalarının neler olduğu ve pandeminin ilgili uygulamalara etkisinin belirlenmesi son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmada da işletmelerin insan kaynakları uygulamalarına COVID-19'un etkileri belirlenmek istenmiştir. Yöntem olarak, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği seçilmiştir. Konuya ilişkin alanında yetkin akademisyenlerce görüşme formu oluşturulmuş ve farklı sektörlerde görev almakta olan 51 insan kaynakları yöneticisi, insan kaynakları uzmanı ve firma yetkilisi ile görüşülmüştür. Katılımcılardan alınan bilgilerle, NVivo 11 paket programında, konuya ilişkin tema ve alt temalar oluşturulmuş ve cevaplanma sıklığına göre tablolastırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, firmaların ilgili sürece adapte olmak adına çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiği, uygulamalarında internet sistemlerine ağırlık verdiği, çalışanların iş güvenliği için hijyen ve sağlık kontrolü gerçekleştirdikleri, devletten alınan destekler ve kendi imkanlarıyla çalışanlarına iş güvencesi sağlamaya çalıştıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Firmaların kariyer planlaması, kullandıkları kaynak ve yöntemler hakkında önerilere de çalışmada yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, insan kaynakları yönetimi uygulamaları, insan kaynakları yönetiminde teknoloji

Human Resources Management Practices of Businesses in The Era Of COVID-19

*

Abstract

During the COVID-19 pandemic, which took effect all over the world in a very short time, people and businesses from all walks of life were affected. The way people and businesses live has changed and will continue to undergo new practices. It is very important to determine the impact of COVID-19 on the related applications and what the human resources applications of the companies are in the related process. The effects of COVID-19 on the human resources practices of the companies were asked to be determined. As a method, a semi-structured interview technique was chosen. An interview form has been created by qualified academicians in the field of the subject. 51 human resources managers, human resources experts and company officials who are working in different sectors were interviewed. With the information obtained from the participants, themes and sub-themes related to the subject were created in the NVivo 11 package program and were tabulated according to the frequency of answering.

According to the study findings, it was concluded that companies carried out various activities in order to adapt to the relevant process, focused on internet systems in their applications, performed hygiene and health checks for occupational safety of employees, and tried to provide job security to their employees with the supports received from the state and their own means. Suggestions about the career planning of the companies, the resources and methods they use are also included in the study.

Keywords: *COVID-19, practices of human resources management, technology in human resource management.*

Giriş

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), işgücü, yetenek, planlama, performans, politikalar ve uygulamalar ile işletmenin kurumsal hedeflerine başarıyla ulaşmasını sağlayan stratejik öneme sahip ve süreklilik arz eden bir süreçtir (Huselid, Jackson ve Schuler, 1997, s. 171). İşletme açısından insanın yani çalışanın verimliliğinin yanında iş hayatının kalitesini arttırmak görevi de İnsan Kaynakları Yöntemi'ne (İKY) aittir. İnsan kaynakları yönetimi sayesinde düşünce, gelişim ve değişim aynı anda mümkün olabilmektedir. Gelişim ve değişimin temel noktasının insan olduğu dikkate alındığında, gelişimin ve değişimin en hakim olduğu alan insan kaynakları yönetimidir (Demirkaya, 2006, s. 1). Özellikle son yıllarda, insan kaynakları yönetimi; insanın, tüketilebilen öğeden ziyade, geliştirilmesi zorunlu olan bir değer olduğuna dikkat çekmektedir. Örgütün varlığı ve devamlılığı konusunda insan unsurunun hayati bir öneme sahip olması, sıradan bir fikir olmaktan sıyrılarak, stratejik bir değer olduğunun şirket yönetimlerinde kabul görmesi, yönetimin insan unsuruna ağırlık vermesini sağlamıştır (Benli ve Şahin, 2004, s. 113-114).

İnsan kaynakları yönetiminden beklenenler; işgören devir hızını düşürmesi, çalışanların örgüte olan bağlılığını arttırmak, işten ayrılmaları düşürmek, işletmenin etkinliğinin yükseltilmesi ve örgütün performansını en yüksek düzeylere ulaştırmasıdır (Gürbüz ve Bekmezci, 2012, s. 190). Belirtilen amaçlar işletmenin çalışanı olan insanlardan beklentisidir. Aynı şekilde çalışanların da bağlı buldukları işletmelerden çeşitli beklentileri bulunmaktadır. Çalışanlar bağlı buldukları örgütlerde; istihdam edildikleri işlerinde kariyer olarak ilerlemek, aldıklarından daha fazla ücreti elde etmek, işleri ile ilgili konularda inisiyatif alabilmek, prestij sahibi olmak ve saygınlık görmek istemektedir. İşte bu tarz imkanların çalışanlara sunulması ve uygulanması da yine insan kaynakları yönetiminin görevleri arasında yer almaktadır (Taşlıyan, Arı ve Duzman, 2011, s. 232-233).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda yönetim anlayışı gelişim ve değişim göstermektedir. İlgili görüşün yaygınlaşmasında; *"paradigma değişmeden, dünyanın değişmeyeceği"* görüşü etkili olmaktadır. Sürekli değişim ve gelişimin yaşandığı bir dönemde yöneticiler, doğru kişilerin başarılı bir şekilde, doğru işleri yapmalarını sağlamak durumundadır. Ancak işletmelerin ve çalışanların performansları üzerinde beklenmeyen durumlar oluşabilmekte ve bu du-

rumlar olumsuz etkilere sebebiyet verebilmektedir (Öztürk, 2010, s. 2). İşletmelerin ve işgörenlerin performansları üzerinde çeşitli değişmelere neden olabilen çevresel faktörlere karşı işletmeler, çeşitli önlemler almak durumundadır. İşletmelerin aldıkları önlemler çevrede meydana gelen değişmelere uyum sağlayacak ve cevap verebilecek nitelikte olduğu sürece, başarılı olacaktır (Dereli, 2005, s.60).

Hizmet sektöründeki işletmeler açısından dikkate alındığında ise konu, gelişimlere ayak uyduracak şekilde insan kaynaklarında aranan özellikleri ve yetkinlikleri değiştirebilmektir. Değişime uyum sağlayabilmek, değişecek isteklere tatmin edici cevapları verebilmek, her durumda kendini bir şekilde hissettiren rekabet ortamında kaliteli ürün ve hizmeti ortaya çıkarabilmek ve bunları yaparken de müşteri memnuniyetini sağlayabilmek gittikçe zorlaşmaktadır (Tütüncü ve Demir, 2003, s.147). Sanayileşme ile birlikte teknolojik ve çevresel alanlarda meydana gelen gelişmeler, yeni ihtiyaçları doğurmakla kalmayarak, işletmelerin ilgili konularda kendilerini değiştirmelerini, yeni çalışma ortam ve kurallarını, farklı üretim tekniklerini ve iş tanımlarını yenilenmesini zorunlu kılarak, işletmelere ve çalışanlara yönelik çağdaş uygulamaları da ortaya çıkarmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle, işgören seçiminde, işlerin nitelik, nicelik ve biçiminde farklılaşmalar olabilmektedir. Bu durumda işlerde yeni işleyiş formatlarıyla, nitelikli işgörenin temini ve eldeki nitelikli işgörenlerin de işletmede tutulması gerekmektedir (Saldamlı, 2008, s.240).

İnsan kaynakları yönetiminin yerine getirmesi gereken çok sayıda görevi olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa her türlü değişimin ve olayın yaşandığı piyasalarda işletmeler, karşılaştıkları olumsuz durumları en az zararla atlatmak durumundadır. Küresel ölçekte sağlık konusunda yaşanan olumsuz olaylar hem insanların sağlığını tehdit etmekte hem de işletmelerin varlıklarını ve faaliyetlerini olumsuz olarak etkilemektedir. 2019 yılının sonlarında dünyaya yayılmaya başlayan COVID-19 salgını, tüm dünyayı etkisi altına alarak, çok sayıda işletmenin faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. Pandemi sürecinde, iş sağlığı ve güvenliği de insan kaynakları yönetimini ilgilendiren diğer konuları oluşturmaktadır. Bu durum, insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinde çeşitli değişimler olacağını düşündürmektedir. Dolayısıyla, bu süreç içerisinde ve ilerleyen dönemler için insan kaynakları yönetiminin mevcut durumu ve ilgili durumlara göre yapılması gerekenler, son derece önemlidir.

Çalışmanın temel amacı; içinde bulunduğumuz COVID-19 salgını sürecinde işletmelerin insan kaynakları yönetim sürecinin incelenmesidir. İşletmelerin, insan kaynakları planlama ve uygulamalarının nasıl olduğu, pandemi sürecinde işe alım ve personel tedarikinde nelere dikkat edildiği, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının neler olduğu, pandemi süreci ve sonrasında personel sayısında artma ve azalma olup olmayacağı gibi konular hakkındaki görüşlerin ortaya konması ve insan kaynakları yönetiminde meydana gelebilecek değişmelerin belirlenmesi de hedeflenmektedir. Araştırmanın veri toplama sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden dijital ortamda görüşme tekniği kullanılmıştır. İşletmelerin insan kaynakları yöneticilerinden toplanan bilgiler, içerik analizi yöntemiyle sınıflandırılmıştır. İlerleyen dönemlerde benzer pandemi salgınları ve krizler için insan kaynakları yönetimi alanında yapılması gerekenlerin ortaya konulması da son derece önemlidir. Araştırmaya göre insan kaynakları yönetimi konusunda proaktif yaklaşımların belirlenmesi ve uygulanmasıyla işletmelerin beklenmedik durumlara karşı hazırlıklı olabilecekleri ve ilgili süreci en az zararla atlatacakları düşünülmektedir.

Literatür İncelemesi

İnsan Kaynakları Yönetimi

İnsan kaynakları yönetimi en geniş tanımıyla; “bir örgütün en değerli varlığının, yani insanların etkili yönetimi için geliştirilen stratejik ve tutarlı bir yaklaşım” olarak tanımlanmasının yanı sıra, “Örgüt içinde bulunan işgücünün memnuniyeti, gelişimi, motivasyonu ve yüksek performansın sürekliliğinin sağlanması için üstlenilmiş etkilerin yönetimidir” şeklinde de tanımlanmaktadır (Akbaba ve Günlü, 2011, s. 203-204). İnsan kaynakları yönetimi; çevresel ve örgütsel ortamda insan kaynaklarının örgüte, çevreye ve kişiye fayda sağlayacak biçimde ve aynı zamanda kural ve kaidelere uyularak, verimli ve etkili yönetim prosedürlerinin tümüdür. İnsan kaynaklarının en temel görevi; örgütün hedeflerine en verimli şekilde ulaşılmasını sağlamaktır. İlgili hedefin gerçekleşmesi için de insan kaynakları yönetimi insan ilişkilerine yönelmiştir (Akçadağ ve Özdemir, 2005, s. 170).

İnsan kaynakları yönetimi, örgütün hedeflerine ulaşmayı sağlayacak işgücünü bulan, yönlendiren ve bu faaliyetleri yapacak kişilerin de yine insan

olmasına bağlı olarak karmaşık yapıdaki bir sistemdir (Mikhaylov, Julia ve Eldar, 2014: 330-331). İnsan kaynakları yönetimi bu açıdan hedefleri belirleyebilir, değiştirebilir ve örgüt içerisindeki bireylerin davranışlarını doğrudan etkileyebilir (Ledzion, 2015, s. 675).

İnsan kaynakları yönetimi etkili bir şekilde kullanıldığında; rekabetçi anlayış, kültürel ve çevresel bakımdan heterojen olabilen iş gücünü, verimli olarak yönlendirip, diğer işletmeler karşısında rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedir. İfade edilen yönetim anlayışı yönetim bilimi literatüründe; “olumlu faaliyet programları” olarak isimlendirilmektedir. Proaktif faaliyetler şeklinde de adlandırılan bu programlar; güç durumların ve farklılıkların nasıl olumlu bir yöne evrilebileceğini, işgörenlerin seçimi ve eğitimi, işgören geliştirme, işgörenlerin performanslarının yönetimi, kariyer süreci ve benzeri İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamalarından yararlanarak açıklayan programlardır (Helvacıoğlu ve Özutku, 2010, s. 202).

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları bölümünde süregelen uygulamalarla birlikte pandemi sürecinde bir zorunluluk haline gelen elektronik ortam kullanımı ve elektronik ortamda insan kaynakları konulara değinilmiştir.

İnsan Kaynakları Yönteminde İşgücü Planlaması ve İşe Alım Süreci : İKY açısından işgücünün planlanması, işletmenin ilerleyen dönemlerde pazar, ürün ve süreçlerde meydana gelecek değişimleri kapasite, miktar, talep ve özelliklere göre değerlendirmesidir. İlgili duruma bağlı olarak, örgütlerin gelecek zaman dilimleri için mal ve hizmetlerin talep ve kapasite tahminlerinin gerçekleştirilmesi; işgücünde emeklilik, istifa, işe son verme ile ileride işgücünde yaşanacak daralmanın önüne geçilmesi, geleceğe yönelik iş işgücü açığı tahminin yapılması; teknolojik değişmelere uygun işgücü nitelik ve özelliklerinin belirlenerek, örgütün ilgili işgücünü sağlayabilmek adına, mali yetenek analizinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Akbaba ve Günlü, 2011, s. 208).

İnsan kaynakları yönetiminde, işe alım sürecinde ise adayların, öğrenmeye ve zor şartlara adapte olarak örgütün varlığını koruyucu nitelikte faaliyetlerde bulunabilecek yapıda olmaları son derece önemlidir. İşe alım sürecinde yetki sahibi olan kişilerin, sadece örgüte adapte olacak kişileri seçme

eğiliminde olmaksızın, farklı ve proaktif kişileri de tercih etmeleri, örgütün devamlılığı, yeni fikirlerin oluşması ve kriz dönemlerinin atlamalarında fayda sağlayacaktır. Bu durumun örgüte sağlayacağı önemli bir diğer fayda ise örgütün bu kişiler vasıtasıyla örgütsel öğrenme sağlaması olacaktır (Özer, Özmen ve Saatçioğlu, 2004, s. 267).

İşletmeler başarılarının devamlılığını sağlayabilmek için nitelikli işgücünü işletmeye almasının yanı sıra, nitelikli işgücünü de elinde tutması da gerekmektedir. Nitelikli iş gücünün potansiyel, beceri ve bilgisinin yüksek olması, işgücünü stratejik bir değere dönüştürmektedir. Nitelikli işgücünün işletmeye alınması ve elde tutulmasıyla, işletmenin beklenen ve beklenmeyen durumlara karşı, uygulayacağı faaliyetler de stratejik önem kazanmaktadır. Bu sayede işletmeler, krizleri daha rahat atlatabilmektedir. Ayrıca, nitelikli işgücünün elde tutulmaması işten ayrılmaya dolayısıyla maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir (Altınöz, 2018, s. 82-83).

İKY'de İşgören Eğitimi ve Geliştirilmesi: İnsan kaynakları açısından eğitim önemli bir yere sahiptir. İşletmenin temeli olan, işgören bilinci ve ilgili kaynağın etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi eğitime ve geliştirilmesine bağlıdır. Özellikle içinde bulunduğumuz dönemde, eğitim ve işgörenlere verilecek eğitim bilinci giderek artmaktadır. Çağımızın bir zorunluluğu olarak da işgören eğitimi ile işletmenin ve faaliyetlerinin devamlılığı, kalite ve verimliliğin artırılması ve sınırsız rekabet ortamı ile mücadele edebilmek, mümkün olmaktadır (Bek, 2002, s. 44).

Örgüt içerisinde işgörenlere yetenek, beceri ve bilgiler eğitim ile kazandırılmaktadır. Özellikle stratejilerde meydana gelen değişiklikler, genel olarak, beceri düzeyi ve türleri ile beceri karmaşasında farklılaşmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle eğitim ve geliştirme kararlarının, örgütün ihtiyaç duyacağı beceri ve bilginin temini, işgörenlerin üst düzey potansiyeline ulaşmalarını sağlayıcı kararlar olduğu ifade edilebilir (Bayraç, 2008, s. 93).

İşgörene verilecek eğitim, örgütün çıkarları için bilgi-beceri üzerine olabileceği gibi iş sağlığı ve güvenliği şeklinde de verilmektedir. Çünkü burada hem işgörenlerin hem de örgütün korunması önemlidir. Çalışma ortamının sağlıklı olmasından öncelikle işgörenler etkilenmektedir. İçinde bulunduğumuz pandemi döneminde ilgili konulara vurgu yapılması gerekmektedir. Bu dönemde işgörenlerin ve ailelerinin gelir seviyesinde yaşanabilecek düşüşler

vb. nedenler, psikolojik olarak da olumsuz etkiler yaratabilecektir (Karacan ve Erdoğan, 2011, s. 104).

İKY'de Performans Değerlendirme: Venkateswara Rao (2016) çalışan performansını “Bireysel Performans = Yetenek × Motivasyon × Örgütsel Destek + Şans Faktörleri” şeklinde formüle etmiştir. Burada yetenek ile ilgili yeterlilikler, bilgi, tutum, değer ve beceri yoluyla yansıtılan teknik ve yönetsel beceriler, insan ilişkileri, kavramsal ve soyut düşünme olarak tanımlanırken; motivasyonun ise sıkı çalışma ve bağlılık yoluyla yansıtıldığı görülmüştür. Örgütsel destek ise çalışanın işini iyi yapabilmesi için yöneticisi ve örgütteki diğerlerinden ne kadar destek aldığıdır. Tüm bunlarla birlikte “Çalışanın ne yapması ve başarması gerekiyor?” sorusu performansın belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır (Akbaş Tuna, 2020, s. 1837).

Genel olarak performans değerlendirme; işgörenlerin potansiyelini, kabiliyetlerini, iş içerisinde davranış ve alışkanlıkları ve eş özelliklerini diğer çalışma arkadaşlarıyla karşılaştırma şeklinde gerçekleştirilen ölçme sistemidir. Farklı bir tanımlamayla; iş görenlerin işe yönelik kabiliyetlerinin, iş içerisindeki tavır ve tutumlarının, yapılması istenen işin özelliklerine ne derecede yakın olduğunun incelenmesidir. Gerçekleştirilen bu analiz neticesinde, örgüt içerisinde sahip oldukları sıfatlara bakılmaksızın, fazlalıkları, eksiklikleri, yetersizlik ve etkinlikleri gibi tüm yönlerinin belirlenebilmesi mümkün olabilmektedir (Pehlivan, 2008, s. 172).

Performans değerlendirmesi sadece çalışanların değerlendirilmesi anlamına gelmemektedir. İlgili değerlendire ayrıca insan kaynakları faaliyetlerinin de sınanması anlamına demektir. Değerlendirme neticesinde, ortaya çıkan düşük başarı, işgören seçimi, eğitimi veya geliştirme faaliyetlerinde eksikler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, ilgili faaliyetlerin, işletmenin ve işgörenlerin performansını arttıracak şekilde revize edilmesi gerekmektedir (Küçükkaya, 2006, s. 23).

Performans değerlendirme sistemlerinin temel niceliği, kişiler arasındaki değişiklik gösteren başarı derecelerini incelleme belirlemesidir. Burada amaç, ulaşılan sonuçların değerlendirilmesine yardımcı olmaktır. Performans değerlendirmede ayrıca değerlendirilen kişinin kendisi değil, kişilerin örgüt içerisinde sergiledikleri performanslarıdır. Gerçekleştirilen değerlendirmeler, ücret üzerinden ödüllendirilebilmektedir. Performansı iyi olan kişilerin sosyal ve maddi açıdan desteklenmesi gerekir. Ayrıca stratejik planlamada,

kariyer yönetiminde, iş geliştirme ve rotasyon gibi konularda, performans değerlendirme kilit rol oynamaktadır (Ferecov, 2003).

İnsan Kaynakları'nda Teknolojik Eğilimler ve İKY'deki Etkileri

Bilgi değişiminin çok yönlü boyut kazandığı günümüzde, insanların ve işletmelerin birbirleriyle iletişim kurma şekilleri ve işlevleri de yeni bir boyut kazanmıştır. İnternetin gelişimi ve insanların hayatına getirdiği yenilikler, insanların ve örgütlerin davranış ve faaliyetlerini de şekillendirmektedir. Teknolojik gelişmelerin ve internetin getirdiği ilgili özellikler, örgütlere insan kaynakları yönetimi hususunda çeşitli imkanlar sağlamaktadır (Ünal ve Çelen, 2018, s. 608).

Örgütlerde meydana gelen, teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimlere adapte olabilmeleri, insan kaynaklarına stratejik önem vermelerine ve insan kaynaklarının da bu değişimlere cevap verebilmesine bağlıdır (Koçak ve Erdoğan, 2011: 263). İşletmeler açısından yukarıda sayılan etmenlerin uygulamaya dönüştürülme zorunluluğu; yapısal değişimler ve küreselleşmenin bir sonucudur. Yapısal ve küresel ölçekte yaşanan her türlü gelişme, işletmelerin varlıkları ve devamlılıkları için yapılması gerekenleri sunmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni yönelimler, çoğu zaman dış çevrede yaşanan gelişmeler, iç çevrede yeni gelişmelerin olması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Ortaya çıkan gelişmeler; örgütler için yönetsel ve yapılarını, düzenleme ve ihtiyaç görülen alanlarda yenilemeyi getirmiştir. Küresel ölçekteki yenilikler, istihdamı, istihdam edilen alanları ve tanımları, işgücü tedariginde yeni teknikler, ulusal ve küresel anlamda, insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarını şekillendirmektedir (Yapıcı-Akar ve diğerleri, 2011, s. 97).

Teknolojik gelişmeler ile insan kaynakları yönetiminde meydana gelen değişiklikler sadece web-tabanlı sistemler ile sınırlı değildir. Özellikle, Endüstri 4.0 insan kaynakları yönetiminde çeşitli değişimlere neden olmuştur (Dengiz, 2017: 39). Endüstri 4.0 ile örgütler, yenilikçi iş yaşamını benimseyerek, yenilikçiliği olumlu yönde etkilemeli ve pozitif sonuçlar elde etmelidir. Bunun için geleneksel yaklaşım bilgi ve yatırımlardan vazgeçilerek, organizasyona yeniliği ve farklılığı getirecek bilgiler temin edilerek ve kullanılan yeni bilgilerden tecrübe sağlanarak oluşan yeni temel aracılığıyla yeni uygulamalar hayata geçirilmelidir (Davutoğlu, 2018, s.4042). Endüstri 4.0, işgü-

cünde değişme, iş tanımlarında yenilikler, ürün ve hizmetlerin oluşturulmasında yenilikler, makineleşme, akıllı robotlar ve uygulamalarla klasik insan kaynakları yönetiminde çeşitli değişiklikleri sağlamaktadır (Parham ve Tamminga, 2018, s. 179-180).

İnsan kaynakları yönetimi açısından teknolojik alanda meydana gelen; web tabanlı ve endüstri 4.0 gibi otomasyon ve makineleşmeye olanak sağlayan yeni sistemlerin, insan kaynaklarını nasıl etkileyeceği, özellikle iş kollarındaki dışsal etkenler karşısında ifade edilen sistemlerin insan kaynakları yönetiminde yaratacağı etkilerin belirlenmesi son derece önemlidir. Dışsal etkilerle örgütler, zorunlu olarak çevreye adapte olmalıdır. Adapte olamadıkları takdirde, örgütün faaliyetleri ve varlığı tehlikeye girebilmektedir. Özellikle örgütlerin faaliyet gösterdiği ekonomik sistemlerde, yaşanan beklenmeyen olaylar, işlerin işleyişine, yeni iş tanımlarına bağlı olarak yeni iş görenlere ve eldeki nitelikli işgücünün elde tutulmasını, işgören tedarigi ve yeni gelişen konularla ilgili eğitimi gibi konularda farklılaşmayı zorunlu kılmaktadır.

E-İKY Kavramı ve İKY'deki Etkileri: Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi (E-İKY) ile ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. En yalın haliyle E-İKY; örgüt tarafından, web temelli teknoloji ve gelişmelerin kullanılması ve uygulanması sayesinde insan kaynakları stratejileri, politikaları ve süreçlerini yönetebilme faaliyetleridir (Dülek, 2018, s. 18). Teknoloji ile bütünleşen insan kaynaklarında çeşitli kapsamlar oluşmuştur. İlgili kapsamlar (Allahverdi, 2006, s. 26):

1. Çok amaçlı örgütsel iletişimi sağlayabilmek ve yönetmek,
2. Öğrenme, bilgi, ödül, disiplin gibi konularda şeffaf bir alan tasarlayabilmek ve uygulamak,
3. Daimi yenilik, gelişim ve öğrenme süreçlerinin açık bir hale kavuşmasıyla, güçlü örgüt kültürünün oluşturulması,
4. Teknolojik gelişmeleri, stratejik bir avantaja dönüştürmek,
5. Kariyer ile ilgili ücret, planlama, performans denetimi ve eğitim geliştirme sistemlerini bir arada tasarlamak ve kullanabilmektir.

İnsan kaynakları yönetimi, politikaları ve uygulamaları açısından, işletmeler için itici güç olan E-İKY'nin örgüt yapıları içerisindeki kullanımı ve olgunlaşma süreci devam etmektedir (Ruel, Bondarouk ve Looise, 2004, s. 364; Ruel, Bondarouk ve Van der Velde, 2007, s. 280). E-İKY, insan kaynakları uy-

gulamalarını otomatikleştirmek, geleneksel kağıt kalem ve yoğun emek gerektiren görevleri, şirketlerin çok ihtiyaç duyulan bir rekabet avantajı haline getirmek için çevresel değişimleri öngörebilmenin ve kazanç sağlayabilmenin etkin ve hızlı bir yoludur (Olivas-Lujan, Ramirez ve Zapata-Cantu, 2007, s. 418).

1990'lı senelere gelinmesiyle birlikte, giderek yaygınlaşmaya başlayan elektronik işe alım, teknolojiyi iyi kullanabilen işletme ve işgören adayları için çok verimli bir uygulamadır. Doğrudan ve dolaylı internet siteleri aracılığıyla, her türde iş tanımına uygun, işgücü adayları bulunabilmektedir. Elektronik işe alım; aday havuzunun oluşumunu kolaylaştırması, işe alım ve ilan verme gibi konular açısından ucuz bir kaynak olması, klasik işe alım sürecine nazaran süreci hızlandırması bakımından da oldukça verimli ve tercih edilen bir sistemdir (Dülek, 2018: 24). İşe yeni alınan ve mevcut işgörenlerin eğitimi ise elektronik ortamda, klasik sınıf ortamında öğrenmeye çok boyutluluk kazandırarak, internet, bant yayını, e-posta ve kompakt disk ile verilen eğitimler sayesinde hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Allahverdi, 2006, s. 34).

Sıra işgörenlerin performansını değerlendirmeye geldiğinde ise elektronik uygulamalar kilit rol oynamaktadır. Elektronik performans sistemleri, yapılan iş miktarı, meydana gelen hatalar, işlerin gerçekleştirilmesi için harcanan süre gibi çeşitli bilgilerin kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. Yöneticiler ilgili sistem sayesinde, kendilerine bağlı olarak çalışan işgörenlerinin, davranışlarını analiz edebilmekte ve performansını değerlendirirken meydana gelen zaman kaybının da önüne geçebilmektedir. Dolayısıyla ilgili sistem, hızlı geri bildirim almada son derece etkili olmaktadır (Esen, 2011, s. 45).

İnsan kaynakları yönetiminde elektronik anlamda ortaya çıkan yenilikler ücretlendirme sistemini de olumlu yönde etkilemiştir. Örgütte geçirilen zaman, işe devamlılık, performans değerlendirmeleri gibi etmenlerin, elektronik sistem üzerinden gerçekleştirilmesi, ilgili etmenlerin takibini de kolaylaştırmıştır. Bu durumda çalışanların performanslarına göre, ücretlendirme sistemi ve ödüllendirilmesi teknolojik olarak takip edilmeleriyle yakından ilgilidir. İlgili sistemde bürokrasi ve ofis işlemlerinin azalması da sistemin diğer olumlu yanlarını oluşturmaktadır (Alcan, 2019, s. 47-48).

E-İKY'ye adapte olunması ile birlikte, kariyerlerini şekillendirmek isteyen işgörenler için çeşitli olumlu etkiler ortaya çıkabilmektedir. E-İKY, kariyer planlaması işletme içinde ve dışında bulunan iş alanları hakkında işgörelere

bilgiler verilmesi, gelişen ve değişen dünya şartlarına uygun eğitim programlarının tasarlanması ve alınmasını da sağlamaktadır. İşgörenler bu sayede yeni beceriler elde edebilmektedir (Esen, 2011, s. 48-49).

Endüstri 4.0 ve İKY'deki Etkileri: Ana hatlarıyla; iş ve iş süreçlerinde meydana gelen, dijital dönüşümü ifade etmek için kullanılan endüstri 4.0 biraz daha kapsamlı olarak ifade edilecek olursa; iletişim ve bilgi teknolojilerinin, üretim sistemleriyle koordineli hale getirilmesidir. Endüstri 4.0'ın en tipik özelliği; akıllı üretim uygulaması olmasıdır. Kavram, 2011 yılında Hannover'da düzenlenen bir fuarda duyulduktan sonra, birçok çalışmaya konu olmuştur (Filizöz ve Orhan, 2018, s. 111).

Endüstri 4.0'ı, oluşturan temel bileşenlerden birincisi; düşük maliyetli, az enerji harcayan, yüksek güvenilirlikte çalışan, düşük hacime sahip, "yeni nesil yazılım ve donanım" dır. Bir diğeri de teknolojik aletlerin birbirleriyle iletişim kurarak bilgi akışının sağlanabildiği, araç-gereç olarak bütünleşik yapı içerisinde olabilen, işletici ve sensörlerle desteklenen, internet bağlantılı akıllı elektronik sistem olan "nesnelerin interneti" dir. Son bileşeni ise siber-fiziksel sistemlerdir. Üretim aşamasında ilgili sistemler, insanlardan ayrı bir şekilde kendilerini eşgüdümleyebilen ve en uygun seviyeye getiren akıllı sistemlerdir (Yılmaz ve Erkollar, 2018).

Dünyanın küreselleşme sonucunda büyük bir köye dönüşmesi, örgütlerdeki insan kaynakları birimlerinin ihtiyaç duyacakları bilgileri depolaması ve işleyebilmesi için dijital sistemlere geçiş yapmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin ihtiyaç duyacağı bilgilere ulaşmasına olanak sağlayan sistemlerden birisi, bulut sistemdir. İlerleyen dönemler için örgütler ve insan kaynakları birimlerinin değerini arttıracak sistemler; endüstri 4.0 ve bulut bilişim sistemleri olacaktır ve bu sistemler özellikle insan kaynakları birimi için stratejik öneme sahiptir (Göktaş ve Baysal, 2018: 1420). Endüstri 4.0'ın özellikle hizmet sektöründe yer alan işletmeler açısından, hizmet interneti kavramı dikkat çekmektedir. İlgili ifade; hemen hemen hiç insan etkisi olmadan, tüm işlem basamaklarında, ürün ve hizmetlerin nereden nereye, ne zaman ve nasıl gitmeleri gerektiğine kendilerinin karar alması ve uygulamasıdır (Yıldız ve Davutoğlu, 2018, s. 1567).

Endüstri 4.0'ı değişimin ve gücün rehberi olarak kabul eden örgütlerin insan kaynakları birimleri, yapay zekaya sahip robotlarla iş paylaşımı, yeni öğ-

renme şekilleri, elektronik öğrenme gibi kavramlar işletmelerin yüksek düzeyde esnek bir yapıya kavuşmalarına olanak sağlayacaktır. Sahip olunan bu esneklik ile üretimde yenilikçi standartlara sahip akıllı fabrikalar aracılığıyla çalışanların daha verimli kararlar alabilmesi mümkün olacaktır. Güncel iş tanımlarına göre istihdam edilenler daha yaratıcı sorular sorarak, makinelerin daha iyi cevaplar verebilmesini sağlayacaktır (Davutoğlu, 2018, s. 4046).

E-İKY hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde şu araştırmalara rastlanmıştır. Ruel, Bondarouk ve Looise (2004) çalışmalarında; insan kaynakları yöneticilerinin E-İKY uygulamalarını, örgütsel amaçlara ulaşmada nasıl kullandıkları, E-İKY uygulamalarının örgütlerde bir çeşitlilik yaratıp yaratmayacağı ve E-İKY ile İKY uygulamalarının ortak noktalarının neler olabileceği soruları üzerinde durmuştur. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre, örgütlerin E-İKY üzerinde web tabanlı sistemlerin, stratejik bir değere sahip olduğu, işletmelerde yeni iş tanımlarını beraberinde getirdiği ve iş alım, personel seçimi konularında klasik İK faaliyetleriyle benzerlik olsa da çeşitlilik sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Allahverdi (2006) yüksek lisans tezinde; Türkiye'deki 100 büyük işletmesinin E-İKY kullanımını araştırmıştır. Araştırmaya dahil olan işletmelerin tamamının bilgi edinme ve bilgiyi kullanma süreçlerinde E-İKY faaliyetlerinden yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ruel, Bondarouk ve Van der Velde (2007) araştırmalarında ise E-İKY'nin değerlendirilmesi ve daha spesifik anlamda, E-İKY araçlarının işle ilgisi, kalitesi ve kullanım kolaylığının teknik ve stratejik anlamda İKY' yi olumlu yönde etkilediği hipotezi üzerinde durmuştur. Araştırma neticesinde, E-İKY araçlarının kaliteyi olumlu yönde etkilediği ancak doğrudan stratejik ve teknik anlamda bir katkısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Olivas-Lujan, Ramirez ve Zapata-Cantu (2007)'nin araştırmasında; E-İKY uygulamalarının Meksika'daki işletmelerin İKY faaliyetlerine etkisi ve rekabet avantajı sağlayıp sağlamadığı soruları üzerinde durulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, E-İKY uygulamalarının olumlu etkileri olduğu ve rekabet avantajı sağladığı tespit edilmiştir. Karacan ve Erdoğan (2011)'in araştırmasında ise iş sağlığı ve iş güvenliğine insan kaynakları yönetimi fonksiyonları açısından kavramsal bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Davutoğlu (2018) çalışmasında, endüstri 4.0'ın liderlik ve insan kaynakları yönetimine algısal etkisini belirlemek amacıyla kavramsal bir inceleme gerçekleştirmiştir. Dülek (2018) yüksek lisans tezinde, E-İKY uygulamalarından,

İKY yöneticileri memnun mudur? sorusuna cevap aramaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, yöneticilerin, E-İKY sistemlerinden memnun oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Gökteş ve Baysal (2018) çalışmasında Endüstri 4.0 – Bulut Bilişim'in insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkisiyle ilgili kavramsal bir inceleme gerçekleştirmiştir. Yıldız ve Davutoğlu (2018)'da çalışmasında konaklama işletmelerinde personel ve insan kaynakları yönetiminde endüstri 4.0'ın incelenmesi ile ilgili kavramsal bir inceleme gerçekleştirmiştir. Yılmaz ve Erkollar (2018) çalışmalarında, Endüstri 4.0'ın insan kaynakları planlaması üzerine kavramsal bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın soruları, araştırmanın yöntemi çalışma grubu, yararlanılan veri toplama tekniği ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Çalışmada, NVivo 11 paket programına, iki farklı araştırmacı tarafından veri seti giriş işlemi gerçekleştirilmiş ve elde edilen tema, alt tema ve ifadeler karşılaştırılmıştır. NVivo 11 paket programında yapılan karşılaştırmalar neticesinde Cohen kappa katsayısının 0,88 olduğu anlaşılmıştır. Cohen Kappa katsayısının -1 ile +1 aralığında bulunması gerekmektedir. +1'e yaklaştıkça karşılaştırmanın güvenilir yani mükemmel bir uyuma olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmadaki tema, alt tema ve ifadelerin güvenilir olduğu söylenebilir (Sevim ve Ayvacı, 2020, s. 29).

Yukarıda da belirtildiği üzere, E-İKY, İKY ve Endüstri 4.0 ile ilgili olarak çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. İnsan kaynakları yönetimine zorunlu da olsa yeni bir yaklaşım getirebilecek olan COVID-19 salgını ise bu süreçte incelenmeye çalışılan çok yeni bir kavramdır. Bu doğrultuda araştırmanın problemi "COVID-19 salgınının, insan kaynakları yönetimi faaliyetleri üzerindeki etkileri nelerdir?" ve "İnsan kaynakları yönetiminde meydana getireceği değişimler nelerdir?" ifadelerinden oluşmaktadır.

Çalışmada veri toplama aracı olarak, nitel veri toplama tekniğine başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda önemli olan, elde edilen çıktılardan daha çok sürecin kendisidir. Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda, ifadeler ve ifadelerden sağlanan anlamlar değer kazanmaktadır. Araştırmacılara esneklik ve standartları aracılığıyla belirli

oranda avantajlar sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği; güncel, detaylı bilgi ve görüş alınmak istenen konularda kullanılmaktadır. Katılımcılardan detaylı ve kapsamlı bilgi teminini mümkün kılan, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği daha etkili olduğundan, araştırmacılar tarafından kullanılabilir (Altunay, Oral ve Yalçınkaya, 2014, s. 67).

Sosyal bilimlerde, kurulan iletişimin niceliksel, nesnel ve sistematik olarak ele alınması içerik analizinde analitik sınıflandırmanın nesnellik, aynı konuyu araştıran farklı araştırmacıların, aynı içeriği incelenmesiyle benzer sonuçlara ulaşması olarak ifade edilmektedir. İfade edilmeye çalışılan görüşün özü; çalışma sonucunda elde edilen verilerde, araştırmacıların kendi subjektif görüşlerinin yer alamamasıdır (Çelen ve Tuna, 2018, s. 414).

Çalışma Grubu

Çalışmada görüş ve fikirleri alınacak çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yönteminden yararlanılmıştır. Ölçüt örnekleme; örneklemin ilgili soruna bağlı şekilde uygun bireylerin, nesnelere, olayları yada süreci meydana getiren bireylerden belirlenmesidir (Tuna ve diğerleri, 2018, s. 372-373). Saha çalışması kısmında, insan kaynakları yönetimi konusunda bilgi sahibi olan yöneticiler, özel şirketlerdeki ilgili birimin yöneticileri, kamu kurumunda insan kaynaklarından sorumlu yetkililer, konuyla ilgili görüş sahibi STK yöneticilerinin de yer almasına özen gösterilmiştir.

İçinde bulunduğumuz COVID-19 salgın sürecinde insan kaynakları yöneticilerinin, iş kolları, konuya ilişkin bilgi seviyeleri ve görevlerini gerçekleştirdikleri alanların içeriği farklılık göstereceğinden, farklı sektörde insan kaynaklarından sorumlu olan kişilerin çalışma grubunda yer almasına dikkat edilmiştir. Katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilirken, araştırma konusunda bilgi sahibi olduklarını düşündükleri yeni katılımcılara yönlendirmeleri rica edilmiş, yeni katılımcıların araştırmada yer almayı kabul etmeleriyle de çalışma grubu içerisine eklenmişlerdir. Toplamda çalışma grubu içerisinde 51 katılımcı bulunmaktadır. Her bir katılımcı “K” harfi ile kodlanmıştır ve kodunun yanına da sayı numarası eklenmiştir. Katılımcılara yönelik bilgiler, Tablo 1’de verilmektedir.

Covid-19 Salgın Hastalık Sürecinin İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerindeki Etkileri

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler

KatılımcıKodu	Sektör	Görevi	Cinsiyet	Şehir
K1	Turizm	İnsan Kaynakları Direktörü	Erkek	İstanbul
K2	E-Ticaret	İnsan Kaynakları ve Koordinasyon Müdürü	Kadın	Samsun
K3	Telekomünikasyon	İş Veren	Erkek	İzmir
K4	Turizm	Genel Müdür	Erkek	Gürcistan
K5	Proje Hizmetleri	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara
K6	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Antalya
K7	Ayakkabı/Giyim Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Şanlıurfa
K8	Ayakkabı/Giyim Sektörü	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ankara
K9	Madencilik	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ankara
K10	İnşaat Seramik	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Kütahya
K11	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Aydın
K12	İklimlendirme /Makine	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	İstanbul
K13	Gıda Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K14	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K15	Gıda Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Ankara
K16	Gıda Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Aydın
K17	Enerji	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara
K18	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Ankara
K19	Gayrimenkul	Genel Müdür	Erkek	İstanbul
K20	İnsan Kaynakları Danışmanlık	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ankara
K21	Giyim Sektörü	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Aydın
K22	Oyuncak	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	İstanbul
K23	Eğitim	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Ankara
K24	Gıda Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Afyon
K25	İnşaat İmalat	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Eskişehir
K26	İçecek Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	İstanbul
K27	Turizm	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara
K28	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Ankara
K29	Telekomünikasyon	İnsan Kaynakları Müdür Yardımcısı	Erkek	Ankara
K30	İnşaat/Çimento Sektörü	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ordu
K31	Turizm	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara
K32	Sanayi Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K33	Güvenlik Sektörü	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K34	Sağlık	İnsan Kaynakları ve Organizasyonel Gelişim Direktörü	Kadın	Ankara
K35	Turizm	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ankara
K36	İnşaat	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Samsun
K37	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K38	Tanıtım (Hizmet Sektörü)	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara

K39	İnşaat	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Ankara
K40	Endüstriyel Ürünler	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K41	Turizm	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Kocaeli
K42	Ambalaj Üretimi	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Mersin
K43	Turizm	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	İzmir
K44	İnşaat	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Kocaeli
K45	Turizm	Genel Müdür	Erkek	Afyon
K46	Otomotiv	İnsan Kaynakları Uzmanı	Erkek	Ankara
K47	Turizm	İnsan Kaynakları Eğitim Sorumlusu	Kadın	Ankara
K48	İnsan Kaynakları Danışmanlığı	Uluslararası İşe Alım Direktörü	Kadın	Aydın
K49	Metal Sektörü	İnsan Kaynakları Uzmanı	Kadın	Kayseri
K50	Hizmet Alımı	İnsan Kaynakları Müdürü	Erkek	Ankara
K51	Turizm	İnsan Kaynakları Müdürü	Kadın	Aydın

Veri Toplama Aracı

Araştırma sürecinde veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının belirlenmesinde; literatürde yer alan kavramlar ile mevcut durumda karşılaşılabilecek kavramlar ve bilgilerden yararlanılmıştır. Araştırma sorularının belirlenmesi ve oluşturulmasında karşılaştırmalı sonuçların yapılabilmesine olanak sağlayacak, soruların olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmacılar soruların hazırlanması sürecinde; soruların çok yönlü olmamasına, rahatlıkla anlaşılabilir yapıda olmasına, soruları cevaplayacak katılımcıları yönlendirici şekilde olmamasına ve soruların katılımcılar tarafından yorumlanabilecek şekilde olması gibi kurallara riayet etmiştir. Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formunun, çalışmanın amacına ne denli hizmet ettiğinin, anlaşılabilirliğinin ve uygulanabilirliğinin belirlenmesi amacıyla, konu ve kullanılan teknikle ilgili uzmanların görüşleri alınmıştır. Uzmanlardan gelen geri dönüşlere göre de görüşme soruları, revize edilmiştir. Araştırmada kullanılacak olan yarı yapılandırılmış görüşme soruları, Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Komisyonu'na sunulmuş ve ilgili komisyon tarafından, görüşme soruları uygun bulunmuş ve katılımcılara uygulanmıştır.

Çalışmada, çeşitli sektördeki insan kaynakları yöneticileri ve sorumluları, uzman derlemesi, katılımcı onayı ve gerçekleştirilen görüşmelerin uzun za-

man aralığında gerçekleştirilmesine bağlı olarak, elde edilen bilgilerin inandırıcılığının yani iç geçerliliğinin ve konuyla alakalı doğru ve geçerli bilgilerden oluşması amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin inandırıcılığı ve güvenilirliğini test etmek ve etik kurallar dahilinde yükseltmek gayesiyle, sağlanan bilgilerin tutarlılığı da sürekli olarak denetlenmiştir. İlgili doğrultuda elde edilen bulguların, görüşme sorularının oluşturulması aşamasında kullanılan kavramlar ve bilgilerle eşleşliği de denetlenmiştir (Tuna ve diğerleri, 2018, s. 374).

Çalışmanın dış geçerliliği yani tutarlılığının sağlanması amacıyla katılımcılardan alınan bilgiler olduğu gibi aktarılmış ve araştırmacıların kendi görüşleri dikkate alınmamıştır. Araştırmada sağlanan verilerin tutarlılığı ile ilgili olarak, çalışmayı gerçekleştiren araştırmacılar ve nitel araştırma konusunda uzmanlaşmış bir öğretim üyesi ayrı ayrı kodlamalarda bulunmuş ve gerçekleştirilen kodlamalar karşılaştırılmıştır. Çalışmanın dış güvenilirliğini – kontrol edilebilirliğini - sağlamlaştırmak amacıyla araştırmayı oluşturan konuyla ilgili ön deneyimleri, çalışma alanı, buldukları yer, araştırmanın gerçekleştirildiği sosyal alan ile araştırmanın veri kaynağı olan katılımcılar, araştırmada sağlanan veriler kavramsal dizin ve analiz yöntemleriyle ilgili ayrıntılı bilgilere de yer verilmiştir.

Verilerin Toplanma Süreci

Katılımcıların hem kendilerini hem de konuyla ilgili görüşlerini rahat ve açık bir şekilde bildirebilmelerini sağlamak amacıyla, katılımcıların uygun gördükleri randevu günü ve saatinde, ses kaydının alınmasına müsait dijital platformlarda (Zoom, Facetime), araştırmanın verileri toplanmıştır. Görüşmeler gerçekleştirilirken sağlıklı ve doğru bilgilerin temin edilebilmesini sağlayabilmek amacıyla, her katılımcıya sorular, aynı anlamı sağlayacak şekilde ve aynı kelimelerin kullanılması ve aynı tonlama ile yöneltmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler, tek kişi tarafından yapılmıştır. Ancak herhangi bir veri kaybı olmaması adına ses kaydı ve not alma teknikleri bir arada kullanılmıştır. Ses kaydı ve not alma sürecinde, her soruya karşılık gelen bilgiler, ilgili alanlara yazılarak elde edilmiştir. Katılımcılardan sağlanan verilerin çözümlenmesi aşamasında, 203 sayfalık veri elde edilmiştir. Katılımcılardan sağlanan verilerin sınımmasında, yazıya aktarılan bilgilerden oluşan dokümanlar-

dan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen temalara karşılık gelen veriler işlenmiştir. Katılımcılardan alınan bilgilere doğrudan alıntılama- larla bulunarak, bulguların yorumlanması sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde sağlanan verilerin analizi sırasında; içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analiz; araştırmacıların, katılımcılardan elde ettikleri verileri, belirlenen temalara göre özetleyerek objektif olarak yorumladığı, katılımcılar tarafından belirtilen fikir ve görüşleri açık olarak yansıtabilmek adına, doğrudan alıntılama ile sürekli olarak yer verildiği, araştırmadan sağlanan bulguların neden-sonuç ilişkisiyle yorumlandığı bir analiz tekniğidir. Verilerin ortaya konması aşamasında, açıklayıcılık, farklı görüş, çeşitlilik, temaya uygunluk ile uç örnekler gibi ilkeler dikate alınmaktadır (Altunay, Oral ve Yalçınkaya, 2014: 67). Tablo 2’de COVID-19 kapsamında insan kaynakları yönetimi ile ilgili tema ve alt temalara yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 2. COVID-19 Kapsamında İnsan Kaynakları Yönetimi ile İlgili Tema ve Alt Temalar

1. İşletmelerin Mevcut İKY Uygulamaları ve COVID-19’un Etkileri
1.1. Nitelikli iş gücü ve alanında yetkin personelinizi elinizde tutmak için uygulamakta olduğunuz ve uygulayacağınız politikalar
1.2. Mevcut dönemde personel temini için hangi kanalların (gazete ilanları, referans-eş-dost tavsiyesi, eğitim kurumları tavsiyesi, internet siteleri, sosyal medya vb) kullanılacağı
1.3. Mevcut dönemde personel seçiminde hangi yöntemlerin (test, mülakat, sağlık raporu vb) uygulandığı ve COVID-19’un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı
1.4. Mevcut dönemde personel eğitiminde hangi yöntemlerin uygulandığı ve COVID-19’un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı
1.5. Personelin motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilen uygulamalar ve COVID-19’un ilgili uygulamalara etkisi
1.6. Mevcut performans değerlendirme kriterleri ve COVID-19’un meydana getireceği değişiklikler
2. COVID-19’un İş Planlaması ve Faaliyetlerine Etkisi
2.1. COVID-19 sürecinde sağlık ve güvenlik açısından, evden çalışma gibi çalışma programlarının desteklenmesi ve çalışanlarla olan iletişimin, yaygın bir şekilde internet üzerinden gerçekleştirilmesi
2.2. COVID-19 sürecinde çalışanların iş tanımlarında veya iş gerekliliklerinde bir değişim olması
2.3. COVID-19 sürecinde insan kaynakları planlamasını yaparken ihtiyaç duyulacak personel sayısı
2.4. COVID-19 sürecinde bir işletmede yapılan farklı işlerin göreceli değerlerinde bir farklılaşma olması
3. COVID-19’un Kariyer Planlaması, Ücret, İş Güvenliği ve İş Değerlendirmesi Üzerindeki Etkileri
3.1. COVID-19 sürecinde çalışanların kariyer planlanmalarında, insan kaynakları biriminin gerçekleştirebileceği farklılıklar
3.2. COVID-19 sürecinde personele ödenen ücretlerde bir farklılaşma olabilmesi
3.3. COVID-19 sürecinde iş güvenliği ve çalışan sağlığı konusunda bir farklılaşma olması
3.4. COVID-19 sürecinde iş güvenliği konusunda bir farklılaşma olması

4. COVID-19'un Dış Kaynak Kullanımı, Kullanılan Teknoloji ve Yabancı Uyruklu Personel İstihdamına Etkisi

- 4.1. İşletmenin ilerleyen dönemlerde dış kaynak kullanımı (outsourcing) politikalarının ne yönde olacağı ve COVID-19'un bu sürece etkisi
 - 4.2. COVID-19 sürecinde insan kaynaklarında teknoloji kullanımında bir farklılaşma olması
 - 4.3. COVID-19 sürecinde yabancı personel çalıştırma ve uluslararası insan kaynakları piyasasında değişiklikler olması
-

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmada elde edilen verilere göre tema ve alt temaların oluşturulması sürecinde tüm dökümler ayrı ayrı okunmuş ve yine birbirinden bağımsız olarak alt temaları oluşturmuştur. Daha sonra araştırmacılar tarafından, verilerin altı alt tema altında toplanması konusunda uzlaşmaya varılmıştır.

Bulgular

Araştırma sürecinde gerçekleştirilen gözlem, görüşme ve ses kayıtları, Microsoft Office Word 2013 paket programında, orijinal haliyle yazıya aktarılmıştır. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı, defalarca okunduktan sonra gerekli kodlama işlemleri yapılmıştır. Gerçekleştirilen kodlama işleminden sonra, oluşturulan kodlar bir araya getirilmiş ve ortak yönleri belirlenmiştir. İlgili işlemlerin devamında araştırma konusuna göre, bulguların temelini oluşturan temalar ve temalara bağlı alt temalar belirlenmiştir. Konuyla ilgili uzmanların görüşlerine göre, kod listeleri ile temaların son hali oluşturulmuştur. Son halini alan görüşme formunun güvenilirliğini ve geçerliğini sağlamak amacıyla son bir kez alanında yetkin öğretim üyesine tekrar okutulmuş ve kodlanmıştır.

Gerçekleştirilen kodlamalar ile görüşme sürecinde elde edilen kodlamalar karşılaştırılmış ve birbirleriyle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Verilen bilgilerden gerçekleştirilen kodlama ve temaların güvenilirliği sağladığı konusunda araştırmacılar hem fikir olmuştur. Tablo 3'te konuya ilişkin yetkin kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde, COVID-19 kapsamında insan kaynakları yönetimi ile ilgili tema ve alt temalara yönelik bulgulara yer verilmektedir. Katılımcılar ilgili tema ve alt temalara birden fazla cevap verme hakkına sahip olduklarından bu, ilgili kodlama ve kodlama sıklığına eklenmiştir.

Tablo 3. COVID-19 Kapsamında İnsan Kaynakları Yönetimi İle İlgili Tema ve Alt Temaların Katılımcılara Göre Dağılımı

Temalar ve Alt Temalara Göre Kodlamalar Listesi	Kodlanma düzeyi	Toplam Kodlanma Düzeyi
İşletmelerin Mevcut İKY Uygulamaları ve COVID-19'un Etkileri		
Nitelikli iş gücü ve alanında yetkin personelinizi elinizde tutmak için uygulamakta olduğunuz ve uygulayacağınız politikalar	89	614
Mevcut dönemde personel temini için hangi kanallarının (gazete ilanları, referans-eş-dost tavsiyesi) eğitim kurumları tavsiyesi, internet siteleri, sosyal medya vb) kullanılacağı	123	
Mevcut dönemde personel seçiminde hangi yöntemlerin (test, mülakat, sağlık raporu vb) uygulandığı ve COVID-19'un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı	119	
Mevcut dönemde personel eğitiminde hangi yöntemlerin uygulandığı ve COVID-19'un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı	73	
Personelin motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilen uygulamalar ve COVID-19'un ilgili uygulamalara etkisi	146	
Mevcut performans değerlendirme kriterleri ve COVID-19'un meydana getireceği değişiklikler	64	
COVID-19'un İş Planlaması ve Faaliyetlerine Etkisi		
COVID-19 sürecinde sağlık ve güvenlik açısından, evden çalışma gibi çalışma programlarının desteklenmesi ve çalışanlarla olan iletişimin yaygın bir şekilde internet üzerinden gerçekleştirilmesi	53	206
COVID-19 sürecinde çalışanların iş tanımlarında veya iş gerekliliklerinde bir değişim olması	51	
COVID-19 sürecinde insan kaynakları planlamasını yaparken ihtiyaç duyulacak personel sayısı	51	
COVID-19 sürecinde bir işletmede yapılan farklı işlerin göreceli değerlerinde bir farklılaşma olması	51	
COVID-19'un Kariyer Planlaması, Ücret, İş Güvenliği ve İş Değerlendirmesi Üzerindeki Etkileri		
COVID-19 sürecinde çalışanların kariyer planlanmalarında, insan kaynakları biriminin gerçekleştirebileceği farklılıklar	79	333
COVID-19 sürecinde çalışanlara ödenen ücretlerde bir farklılaşma olabilmesi	55	
COVID-19 sürecinde iş güvenliği ve çalışan sağlığı konusunda bir farklılaşma olması	142	
COVID-19 sürecinde iş güvencesi konusunda bir farklılaşma olması	57	
COVID-19'un Dış Kaynak Kullanımı, Kullanılan Teknoloji ve Yabancı Uyruklu Personel İstihdamına Etkisi		
İşletmenin ilerleyen dönemlerde dış kaynak kullanımı (outsourcing) politikalarının ne yönde olacağı ve COVID-19'un bu süreçte etkisi	95	264
COVID-19 sürecinde insan kaynaklarında teknoloji kullanımında bir farklılaşma olması	100	
COVID-19 sürecinde yabancı personel çalıştırma ve uluslararası insan kaynakları piyasasında değişiklikler olması	51	

Tablo 3'te, "İşletmelerin Mevcut İKY Uygulamaları ve COVID-19'un Etkileri" temasına verilen cevaplar incelendiğinde, "Nitelikli iş gücü ve alanında yetkin personelinizi elinizde tutmak için uygulamakta olduğunuz ve uygulayacağınız politikalar" alt temasına verilen cevaplar tekrarlanma sıklığına göre şu şekildedir: "Alanında yetkin ve başarılı personel önemsemek, aidiyeti arttırmak, çalışanların güvenliliğini mutluluğunu ve motivasyonunu sağlamak, eğitimler vererek takım ruhu ve bilinci oluşturmak, iyi bir ücret imkanı sunmak, sosyal etkinlikler düzenlemek ve yıl sonunda ödüllendirilmektir" (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K11, K14, K15, K16, K19, K21, K22, K25, K26, K27, K28, K30, K31, K33, K34, K35, K40, K42, K46, K49 ve K50), "virüs bulaşma riskini kaldıracak önlemler ve online eğitimler uygulanmaktadır" (K1, K8, K9, K14, K32, K35, K41, K44, K45), "eğitim sistemi ve yetenek yönetimi ile yönetici aday programı kullanılmaktadır" (K12, K16, K17 ve K20), "online eğitimler ve Webinar kullanılmaktadır" (K9, K18, K39, ve K47), "tüm personele kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin alanlarına maddi destek sağlanmaktadır" (K1, K13, K38, K43), "eksiksiz olarak çalışanlara maaş ödenmektedir" (K1, K3, K6, K23), "adil ve şeffaf bir yönetim anlayışı uygulanmaktadır (K31 ve K42), İŞKUR ve işsizlik fonundan yararlanılmaktadır" (K37 ve K44), "personelere prim desteği de sağlanmaktadır" (K3 ve K36), "performans değerlendirme sistemi ve açık iletişim sistemi kullanılmaktadır" (K5), "esnek çalışma saatleri uygulanmaktadır" (K8), "aldıkları ücretlere ilave olarak; yakacak- bayram ikramiyeleri- Ramazan erzak paketleri- her ay düzenli yapılan motivasyon çekilişleri- her yıl düzenli olarak yapılan geleneksel piknikler- sürpriz happy hour etkinlikleri- yılbaşı gala programları- iftar programları- sürpriz yemekler- sinema organizasyonları- programlarımızla tüm çalışanlarımıza eşitlikçi uygulamalar bulunmaktadır (K10), motivasyonu düşüren etmenler belirlenmektedir" (K11), "Çocukları için indirimli okutma, ulaşım, yemek, sosyal – spor tesislerinden yararlanma imkanları bağlayıcılığı arttıran politikalar uygulanmaktadır (K23), iş rotasyonu ve işe alıştırma uygulamaları" (K24), "yurtdışı eğitimleri personel üzerinde olumlu etki yaratmaktadır" (K29), "çalışma süresi düşürülebilir ve mola süreleri arttırılabilir" (K32), "sürekli gelişim programları uygulanmaktadır" (K34), "65 yaş üstü personel izne çıkarılmıştır (K44), karşılıklı saygı ve güven ortamının sağlanması" (K46), "işten çıkarma yerine ücret düşüklüğüne gidilmeli (K48), ve işten çıkarmalarda bulunulmuş ve kalan personele ücretleri ödenmektedir" (K51). K1, K3, K4, K18, K21, K22, K23, K26, K31 ve K38 konuyla ilgili olarak; "Böylece tüm personelimizi elimizde tutmak kolaylaşacaktır. Tabii moral, motivasyon aktiviteleri sürekli devam edecektir" şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Alt temayla ilgili olarak K6 ve

K14; “Video konferanslar ile çalışanların morali yüksek tutulmaya çalışılarak salgın sonrası yapılacaklar hakkında fikir alışverişinde bulunabiliyoruz. COVID-19 ile birlikte hizmet sektöründe çalışacak personel daha değerli hale gelmiştir. Eğitim düzeyi yüksek, bilinçli, hijyen koşullarına dikkat edecek personele ihtiyaç duyulmaktadır.” şeklinde ifade vermiştir. İlgili tema ile ilgili K39: “Proje sayılarımız fazladır. Sahra Hastaneleri yaptığımız için, iş gücümüz ve personel sayı isteğimiz artmış bulunmakta. Sahip olduğumuz personel aktif halde şuan çalışıyor. Yapmış olduğumuz çalışmalar personellerimizi maddi ve manevi açıdan olumlu etkilediği için politikalarımızda değişiklik görmüyoruz” şeklinde görüş bildirmiştir. Konuyla ilgili K50; “Tüm şirketler, en iyi yetenekleri ve özel becerilere sahip liderleri işe almak ister. Bu çalışanları elde tutmak da şirketlerin önceliklerinden biridir. İyi performans gösteren ve yüksek yetkinlikteki çalışanların şirketle bağlantılarının uzun soluklu olması, bu çalışanların motivasyonunun doğru biçimde sağlanması ile mümkün olacaktır.” şeklinde görüş bildirmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, insan kaynakları yöneticilerinin, çalışanların örgütsel aidiyetini, motivasyon ve sosyal aktivitelerle yükseltmeye çalıştığı, eğitim uygulamalarına ağırlık verdikleri, online iletişim sistemlerinden yararlandıkları, COVID-19 sürecinde çalışanların ücretlerini ödedikleri, devletin bu süreçte sağladığı imkanlardan yararlanarak, iş görenleri örgütte tutma gayreti içerisinde oldukları söylenebilir.

“Mevcut dönemde personel temini için hangi kanalların (gazete ilanları, referans-eş-dost tavsiyesi, eğitim kurumları tavsiyesi, internet siteleri, sosyal medya vb) kullanıldığı” alt temasıyla ilgili olarak katılımcılardan alınan cevaplar, tekrarlanma sıklığına göre şu şekildedir: “Kariyer.net” (K2, K5, K8, K9, K15, K22, K26, K29, K33, K39, K41, K42, K43, K46, K47 ve K48), “internet işe alım siteleri” (K12, K16, K17, K19, K27, K28, K30, K34, K40, K44, K47, K49, K50 ve K51), “referans eş-dost tavsiyeleri” (K3, K6, K16, K19, K22, K27, K34, K35, K36, K38, K40, K41 ve K49), “internet” (K6, K7, K10, K11, K13, K20, K21, K25, K26, K37, K38 ve K43), “sosyal medya” (K3, K15, K16, K18, K20, K23, K24, K26, K28, K34, K43 ve K47), İŞKUR (K2, K6, K10, K23, K24, K30, K32, K36, K40, K44), “Linkedin” (K5, K9, K22, K29, K33, K39, K43, K47 ve K48), “üniversite tavsiyeleri” (K13, K18, K26, K28, K29, K34, K40, K42 ve K50), “kendi internet sitemizi kullanıyoruz” (K5, K9, K15, K17, K18, K23, K35 ve K39), “işe alım danışmanlık firmaları” (K12, K14, K16 ve K25), “belirttiğiniz tüm yöntemleri kullanmaktayız” (K1, K4, K31 ve K45), K1, K4, K31 ve K45), “gazete” (K18 ve K38),

“Skype” (K21), “Hangouts” (K21), “Meet” (K21), “Gel Başla” (K5), “Bilkent Mezunları Sayfası” (K5), “Proje Fonları internet sitesi” (K5)’dir. COVID-19’dan sonra personel temini kanalını değiştireceğini ifade eden katılımcılar (K1, K3, K9, K10, K11, K21, K23 ve K36) iken diğer tüm katılımcılar aynı kanallar ile personel teminine devam edeceğini belirtmiştir. Alt temayla ilgili olarak, K20, K34 ve K45: “Gazete artık kullanılmayan bir kanal sadece mavi yakalı işgören bulmada etkili oluyor.” şeklinde görüş bildirmiştir. K11 ve K21 ise “Biz kendi işletmemiz adına yüz yüze yapılan her başvuruyu daha yararlı bulmaktayız. Başvuran personel adayının dış görünümünü, konuşma tarzını daha iyi gözlemleyebiliyoruz. Fakat COVID-19 süreci neticesinde internet sitelerinden yararlanmayı planlıyoruz. Bize özgeçmiş formlarını gönderen personel adaylarından ön eleme yaparak as kadroyu oluşturma planındayız.” demiştir. K23 de konuyla ilgili olarak, “İŞKUR’u engelli personel bulmak için kullanıyoruz. Ancak personel seçimi için fiziki ortamlarda uygulama ve seçme smaoları gerçekleştirilememiş, ertelenmiş ve halen uygulanamamıştır. İlerki tarihlerde elektronik seçme smaoları vb uygulamalar düşünülebilir.” şeklinde fikrini ifade etmiştir. K28 ise İKY’de iş gören temini ile ilgili olarak, “Kısa vadede işletmenin faaliyetlerini aksatmadan sürdürülebilmesi için gerekli personelin temin edilmesi insan kaynakları planlamasının öncelikli hedeflerindedir. Gelecek dönemlerde işletmenin yatırım veya benzeri değişiklikler sonucunda geleceği seviyedeki personel ihtiyaçlarının temin edilmesi insan kaynakları planlamasının hedefleri içerisinde yer alır.” ifadesiyle görüşünü belirtmiştir. Alt temadan elde edilen bulgular ışığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu COVID-19 süreci öncesi ve sonrasında online olarak iş gören temininde bulunduğu ve ilgili sistemleri kullanmaya devam edeceği söylenebilir. Teknolojik gelişmelerin, İKY alanında yaygın olarak kullanılması hem çok sayıda adaya ulaşılmasını mümkün kılmakta, hem de sağlık ve güvenlik açısından da son derece önem taşımaktadır.

“Mevcut dönemde personel seçiminde hangi yöntemlerin (test, mülakat, sağlık raporu vb) uygulandığı ve COVID-19’un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı” alt temasıyla ilgili olarak katılımcılardan sıklıkla alınan ifadeler şu şekildedir: “Genel, beceri, açık uçlu testler, tecrübe testleri” (K3, K7, K8, K9, K11, K12, K13, K14, K16, K18, K20, K21, K23, K24, K26, K27, K29, K30, K33, K34, K36, K40, K42, K47, K48 ve K50), “sağlık raporu” (K3, K4, K7, K8, K9, K16, K17, K21, K25, K30, K31, K38, K41, K42, K45, K46, K47, K48 ve K49), “online mülakat” (K1, K5, K7, K9, K10, K11, K15, K16, K18, K26, K34 ve K39), “yabancı dil testleri” (K9, K12, K17, K18 K22, K23, K25, K30, K33, ve K47), “kişilik

envanteri" (K9, K12, K16, K17, K20, K30 ve K34), "işletmenin hekiminden rapor alıyoruz" (K2, K13, K17, K27, K32 ve K44), "kronik rahatsızlık testleri" (K13, K14, K24 ve K50), "adli sicil kaydı" (K3, K4 ve K7), "referansların kontrol edilmesi" (K7, K21 ve K43), "COVID-19 testi isteyeceğiz" (K2, K3 ve K14), "telefon ile mülakat" (K6 ve K30), "belirttiğiniz tüm teknikleri uyguluyoruz" (K2), "sağlık ve hijyen konusunda bilgi testleri" (K14), "vaka analizi" (K17), "kişilik testi" (K18), "önceki işinden ayrılma nedeni" (K24) ve "sertifika" (K40)'dır. Alt temayla ilgili olarak, K12: "Uzun vadede insanın yerine yapay zekâ robotların personel seçimi konusunda etkin rol alacaklarını düşünüyorum" diyerek ilerleyen dönemde iş hayatında dijital personel olabileceğini ifade etmiştir. K23: "COVID-19 nedeniyle Mart ayında yapılacak test ve yazılı sınavlar gerçekleştirilememiş ve ileriki bir tarihe ertelenmiştir. Sürecin devam etmesi durumunda daha sıkı tedbirler alınarak aynı uygulamanın yürütülmesi, tümünün aynı günde değil aralıklı günlerde yapılması gibi farklılaşabileceği düşünülmektedir." Şeklinde görüşünü bildirmiştir. K27 ve K35: "Mülakatlarda artık kişilerin kişisel verilerini koruma kanunu diye bir düzenleme gelmiştir. Sağlık raporu istenememektedir. Artık kişilerin özel verilerini öğrenemiyorsunuz. Örneğin kan grubu gibi" şeklinde görüş bildirmiştir. K38: "COVID-19 ile ilgili olarak herhangi bir testten geçirmeyi düşünmüyoruz. Nihayetinde bugün test sonucu negatif çıkan bir personel iki gün sonra pozitif olarak şirkete gelip personelin arasına karışabilir ve bunu işe alımlarla kontrol edemeyiz. İş sağlığı ve güvenliği kontrollerinin de başlangıç için yeterli olabileceğini düşünüyoruz." demiştir. K46'da ilgili konu da "Personel seçiminde genellikle mülakat ve davranışsal uygunluk testi yöntemlerini uyguluyoruz. COVID-19 sürecinde ise bu yöntemler internet üzerinden yapılarak farklılaşmaya gidebilir. Sağlık raporu ve test cevaplarını adaylarımızdan mail yoluyla tarafımıza gönderme talebinde bulunabiliriz. Bu sayede personel adaylarının işletmemize risk taşımadan başvuru yapabileceğini düşünüyorum" diyerek görüşünü bildirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların geneli artık klasik yöntemlerden ziyade teknolojik iletişim araçlarının, ilerleyen dönemlerde daha yaygın olacağını ve COVID-19 sürecinden sonra mutlaka yaygın olması gerektiğini ifade etmektedir. İlgili alt temadan elde edilen bilgilere göre, özellikle COVID-19 ile personel seçiminde dijital platformlar hem sağlık hem de güvenlik açısından önem kazanmaktadır.

"Mevcut dönemde personel eğitiminde hangi yöntemlerin uygulandığı ve COVID-19'un bu konuda değişikliklere neden olup olmayacağı" alt temasıyla ilgili olarak alınan cevaplar tekrarlanma sıklığına göre yandaki gibidir: "Kurumumuzda eğitimler, işe giriş, iş başı ve mevcut personele yönelik (iş sağlığı ve

güvenliği, sağlık, hijyen vb.) şekilde verilmektedir. Bu eğitimler uzaktan eğitimlerle de desteklenmektedir ve desteklenecektir. COVID-19 sürecinde hem virüs ile ilgili hem de sosyal mesafeye uygun olacak şekilde, küçük birimler halinde eğitimler verilmektedir ve verilmeye devam edilecektir” (K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11, K12, K14, K15, K16, K17, K19, K21, K23, K24, K25, K27, K28, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K40, K41, K43, K44, K45, K46, K47, K49, K50 ve K51), “E-Learning - Uzaktan Eğitim” (K1, K5, K9, K10, K12, K13, K15, K17, K18, K19, K22, K23, K26, K29, K30, K32, K34, K39, K42, K43, K47, K48 ve K49), “sertifikalı eğitimler” (K4, K5 ve K13), “360° Etkinlik sistemi uygulamaktadır” (K9), “Koç Akademi” (K9), “liderlik gelişim programı” (K20), “yönetici yetiştirme programı” (K20), “sosyal medya” (K43), “usta öğreticilerle eğitim verilmektedir” (K7), “COVID-19 ile ilgili iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilecek” (K6), “ihtiyaca göre eğitimler düzenlenmektedir” (K2) ve “yüzyüze eğitim yapılmıyordu, uzaktan eğitimle gerçekleştirilmektedir” (K3) şeklindedir. Alt temayla ilgili olarak, K1: “Uzaktan eğitim, içinde bulunduğumuz dönem dikkate alındığında, yüzyüze eğitime göre daha güvenlidir.” diyerek görüşünü ifade etmiştir. K4: “COVID-19 kapsamında farkındalık ve bilinçlendirme sağlayacak posterler, videolar vb. hazırlanarak personel panoları veya bilgilendirme ekranlarında yayınlanmalıdır. Salgın süreci sonrasında personellerin acil durum yönetimini pekiştirmesi ve öğrenmesi amacı ile bilgisayar ve medya sistemleri aracılığı ile eğitimin artırılmasını düşünüyoruz.” şeklinde ifade bildirmiştir. K30: “Normal süreçte kurum içi Türkiye’de kullanılan en iyi dijitalleşme projesi olan “dijitalİK” platformunda e-nocta üzerinden eğitimlerimiz takip edilmektedir. Online eğitimlerin dışında perculas sisteminden de canlı eğitimlere de başlanılmış durumdadır.” şeklinde görüşünü bildirmiştir. K19: COVID-19 sürecinde tercihimizi online eğitimlerden yana kullanmayı düşünüyoruz. Bunun için hem bilgi sistemleri altyapımızı hazır hale getirmemiz, hem de online eğitim sağlayan doğru dış kaynakları belirlememiz gerekmektedir” demiştir. K37 ise “Şu an devletin ve odaların bize PDF olarak atmış oldukları önlemleri çalışanlarımıza uyguluyoruz ve her gün bu kuralları anlatıp bire bir eğitim veriyoruz. Eğer bu süreç uzarsa sağlık kurumlarından kesin eğitim satın alma ihtiyacımız olacak.” olduğunu belirtmiştir. K20 ise “Uzaktan eğitimin, yüzyüze eğitim kadar etkili olmayacağını düşünüyoruz.” diyerek olumsuz görüş bildirmiştir. Alt temaya verilen cevaplar incelendiğinde, İKY yöneticilerinin personelleri için çeşitli eğitim sistemleri uyguladıkları ve özellikle içinde bulunduğumuz dönemde uzaktan eğitime yoğunlaştıklarını söylemek mümkündür.

“Personelin motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilen uygulamalar ve COVID-19’un ilgili uygulamalara etkisi” alt temasıyla ilgili katılımcılardan alınan cevaplar şu şekildedir: “doğum günleri” (K1, K9, K10, K12, K17, K22, K28, K31, K35, K40, K45 ve K47), “özel gün partileri ve hediyeleri (anneler günü, babalar günü, yılbaşı vs.)” (K1, K10, K12, K17, K22, K28, K31, K32, K33, K35, K40 ve K41), “eğitim seminerleri” (K1, K5, K6, K7, K8, K10, K29, K31 ve K39), “iftar ve akşam yemek organizasyonları” (K1, K10, K15, K17, K24, K32, K33, K47 ve K49), “sosyal etkinlikler” (K3, K19, K21, K29, K31, K43, K49 ve K51), “adil çalışma düzeni ve takdir sistemleri” (K2, K17, K19, K22, K23, K24, K28 ve K31), “happy hour’lar” (K1, K9, K10, K25, K27 ve K28), “psikolojik destek” (K7, K14, K20, K23, K34 ve K36), “personel aile etkinlikleri (23 Nisan vb.)” (K1, K10, K17, K31 ve K35), “arkadaşça bir çalışma ortamı” (K4, K18, K19, K46 ve K51), “prim verilmesi” (K3, K11, K17, K19 ve K36), “bonus sistemi” (K5, K6, K17 ve K19), “online görüşmeler-terapiler” (K30, K34, K35 ve K48), “outing’ler” (K1, K17, K25 ve K45), performans değerlendirme sistemleri (K5, K18, K37 ve K50), “takım buluşmaları ve çalışmaları” (K5, K17, K19 ve K20), “balolar” (K1, K10 ve K17), “partiler” (K1, K10, K17 ve K29), “spor aktiviteleri” (K1, K25 ve K17), “ortak kullanım alanlarının hijyen ve temizliklerinin sağlanması” (K7, K14 ve K44), “sağlıklı rekabet ortamı” (K4, K18 ve K19), “yemekhane münüsüne direnç kazandırıcı yiyeceklerin eklenmesi” (K13, K20 ve K26), “ayın personeli” (K27 ve K41), “cheryty aktiviteleri” (K1 ve K17), “evden çalışma imkanının sunulması” (K16 ve K20), “kişisel kariyer” (K4 ve K18), “işini kaybetmeme garantisi verme” (K37 ve K38), “sağlık kiti (maske, eldiven, dezenfektan) dağıtımı” (K15 ve K42), “bayramlarda çikolata dağıtımı” (K15), “iş sağlığı güvenliği uygulamaları” (K39), “OYAK Doktorum programı” (K30), “workshop” (K22), “Mayıs ayında 1 hafta boyunca Çalışanlara Teşekkür Haftası’nı kutluyoruz” (K18), “Sodexho” (K5), “fazladan izin kullandırma” (K11) ve “özel sağlık sigortası” (K5)’dir. Konuyla ilgili katılımcı görüşlerine bakıldığında ise K9, K12, K39, K40 ve K47: “Sosyalleşme süreçlerini online ortama taşıdık.” şeklindedir. Katılımcılara göre moral yükseltici aktivitelerin tamamı COVID-19 sürecinde ertelenmektedir. K1, K3, K5, K45 ve K47 ilgili konuda: “Gerçekleştirilen aktiviteler, sosyal mesafe korunması koşulu ile devam edecektir. Zira, personelimizin motivasyona şimdi daha çok ihtiyacı mevcuttur.” şeklinde görüş bildirmiştir. K13 ise “yemekhane düzeneği, servis düzeneği gibi tedbirlerin devlet tarafından gündeme alınmadan uygulamaya geçirilmesi, çalışanlar tarafından çok çok olumlu karşılanmıştır. Süreçte bireysel mesafeli ilişkiler ve önem ön plana çıkmıştır.” şeklinde konu hakkındaki görüşünü bildirmiştir. K15 de bu konuda: “Tabi

COVID-19 sürecinde bu tip etkinlikler azalma gösterdi çünkü bir arada olunmaması gereken bir döneme girdik aslında insanlarla çok yakın olmamız gerekiyor. Bu yüzden daha çok toplu olacak şekilde değil de bireysel olacak şekilde etkinliklere dönüşecekmiş gibi görünüyor. Örneğin; bayramlarda çikolata dağıtılıyordu ama şimdi pandemi sürecinde çikolata dağıtılırken yanında maske ve dezenfektan dağıtılacak. Günlük hayatta çalışanların daha kolay ulaşabileceği takviyeleri vererek onların motivasyonunu arttırabilmeyi düşünüyoruz. Mesela biz ilk pandemi başladığında bütün çalışanlarımıza dezenfektanları dağıttık, maskelerini veriyoruz kimse eksik hissetmesin diye bu tarz yardımlarla çalışanlarımızı daha da motive etmeye çalışıyoruz.” demiştir. Alt temadan elde edilen bilgilere bakıldığında İKY yöneticilerinin COVID-19 döneminde sosyal mesafeye uygun etkinlikler gerçekleştirdiği, erledikleri personel moral ve motivasyonunu arttırabilmek için online görüşme, terapi ve internet iletişimini kullanmaları, personelin bu kaygılı dönemi daha rahat atlatmalarına katkı sağladığı söylenebilir.

“Mevcut performans değerlendirme kriterleri ve COVID-19 meydana getireceği değişiklikler” alt temasıyla ilgili olarak katılımcılar tarafından en çok tekrarlanan ifadeler şu şekildedir: “İK ve birim yöneticilerince personele yönelik iş ve yetkinlik odaklı performans değerlendirme sistemi uygulanmaktadır” (K3, K5, K8, K9, K10, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K28, K29, K30, K31, K32, K34, K35, K36, K41, K42, K46, K47, K49 ve K51), “performans değerlendirme yapılmıyor” (K23, K33, K37, K38, K44, K48 ve K50), “yilda bir kez İKY raporu hazırlanmaktadır” (K2, K26 ve K43), “3 ay, 6 ay, 9 ay ve yıllık değerlendirme formları ve performansları ölçülmektedir” (K4 ve K22), “6 ayda bir performans değerlendirme yapılmaktadır” (K24, K27 ve K45), “misafirle olan ilişkiler bizim değerlendirme sistemimizdir” (K11 ve K14) “hijyen ve temizlik değerlendirmesi” (K11 ve K14), “elektronik psikolojik danışmanlık ve rehberlik (e-PDR)” (K1), “sadece satış departmanına yönelik performans değerlendirilmesi yapılmaktadır” (K6), “Mart ayından itibaren faaliyetler durduğu için değerlendirme yapılmamaktadır” (K7), “Bireysel hedef değerlendirme (KPI)” (K12), “360° performans değerlendirme sistemi uygulanmaktadır” (K25), “belli periyotlarla motivasyon görüşmeleri yapılmaktadır” (K39) ve “ayda bir performans değerlendirilmesi yapılmaktadır” (K40). Alt temayla ilgili olarak K5 K8, K9, K10, K31, K32, K34 ve K49 katılımcıları: “COVID-19’dan sonra sistemde değişiklik olacağını düşünmüyorum.” diyerek COVID-19 sürecinde değerlendirme sisteminde bir değişiklik olmayacağını belirtirken, diğer katılımcılar, ilgili süreçten sonra değerlendirme sistemleri ve parametrelerde değişiklikler olacağını belirtmiştir. Konu hakkında K48: “COVID-19

sürecinde genel olarak yanıtlamam gerekirse performans değerlendirme süreçleri tüm şirketlerde değişecektir. Çünkü KFTI dediğimiz hedeflerin güncellenmesi gerekecek. Güncel şartlara göre hedefler değişeceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla performans göstergelerinin de değişmesi gerekecek ve performans toplantıları da online yapılacak yüz yüze bir şekilde olmayacak ve en temel değişiklikler bunlar olacaktır.” Katılımcılardan alınan görüşler doğrultusunda birçok işletmenin faaliyetlerini azaltması ve/veya durdurmasına bağlı olarak değerlendirme süreçlerinde esneklik olacağı, değerlendirme kriterlerinde internet ve teknolojik gelişmelerden yoğun olarak yararlanılacağı ve iş sağlığı ve güvenlik uygulamalarının önemli kısıtların başında geleceğini düşündürmektedir.

Tablo 3’te, “COVID-19’un İş Planlaması ve Faaliyetlerine Etkisi” temasına verilen cevaplar incelendiğinde, “COVID-19 sürecinde sağlık ve güvenlik açısından, evden çalışma gibi çalışma programlarının desteklenmesi ve çalışanlarla olan iletişimini yaygın bir şekilde internet üzerinden gerçekleştirilmesi” alt temasına verilen cevaplar tekrarlanma sıklığına göre şu şekildedir: “büro personeli için homeoffice- evden çalışma uygulamasına geçilmiştir” (K1, K2, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K38, K39, K41, K42, K43, K44, K46, K47, K48, K50 ve K51), “hizmet sektörü olunmasına bağlı olarak dönüşümlü şekilde fiziki çalışma yöntemi devam etmektedir” (K11, K27, K35, K37 ve K45), “imalata dayalı işletme olduğumuz için evden çalışma sistemine geçilememiştir” (K13, K15, K40 ve K49), “işletmede ofis çalışanları için dönüşümlü çalışma programı uygulanmaktadır” (K4 ve K36) ve “satış rakamlarında düşüş olmaması için evden çalışma sistemine geçilmemiştir” (K3). Konu hakkında katılımcı görüşlerine bakıldığında, K1: “Evden çalışma sisteminde personelde iş disiplininde ve deadline’ı olan acil konularda gevşemeler olabilmektedir. Ancak sorumluluğunu bilen ve evden çalışma sistemini iyi kurabilen personel için hem işletme hem de personel mutlu şekilde çalışmasını sürdürmektedir. Şimdiye değin işletmemizde bu pandemi sürecinde evden çalışmalar yapılmakta olup şimdilik bir sorun ile karşılaşılmamıştır. Özellikle bulaşma riskini sifira indirmiş olmaktadır, bu dönem için bu durum çok büyük bir avantajdır, özetle sistem iyi kurulur ve herkes sorumluluğunu iyi bilir ise evden çalışma sistemi bu pandemi sürecinde çok iyi bir sistemdir.”, K3: “İşletmemizin açık olduğu zamanlarda müşterilerimiz ve çalışanlarımız arasında sosyal mesafeyi koruyarak, maske ve dezenfektan kullanarak COVID-19 virüsünden korunmaya çalıştık.”, K5: “Evden çalışma fikrine, iş sağlığı ve güvenliğine, her şeyden çok kişilerin

kendilerini risk altında hissetmeden çalışmasma çok önem veriyoruz. Henüz Türkiye’de vakalar görülmeden önce yabancı ülkelerde bu sayılar artarken bizler zaten personelimizi sürekli kontrol altında tutuyorduk. Personelin yurt dışı seyahatlerine ve Türkiye’de risk grubunda bulunanların evinden çalışmalarına yönelik önlemleri almıştık. Bu yönden gerçekten Türkiye’de ilk evden çalışma kararını alan şirketlerden biri biziz diyebilirim. İnternet üzerinden çalışıyoruz. Şirketimizin internet ve on-line alt yapısı çok iyi durumdadır. Bundan dolayı geçiş sürecinde de zorluk yaşamadık.”, K8: “Uzaktan çalışan insanlar yolda, asansörde, toplu taşımada geçirecekleri saatleri daha verimli kullanma şansına sahipken, trafik çilesi ve geç kalma stresi gibi olumsuzluklardan da uzaktırlar. Ofisin dikkat dağıtıcı unsurlarından kaçınırlar. İş günlerinde 9 – 6 mesaisi yerine zamanın kontrolü kendilerindedir. Sevdiklerine, arkadaşlarına ve hobilerine ayırmak için daha fazla zamanları vardır.”, ve K17 ise “Teknolojinin ve dolayısıyla internetin getirdiği çalışma kolaylığı ile her geçen gün sağlık koşullarında, işlerimizi evlerimizden sorunsuz bir şekilde yürütmekteyiz. Takım çalışmalarında iletişim kurmak için IRC, Discord, Teams; canlı iletişim kurmak için Messenger, Zoom, Skype gibi programları kullanarak işlerimizin aksamasını önlemekteyiz.” olarak görüşlerini bildirmiştir. Alt temaya verilen cevaplar incelendiğinde genel olarak çoğu sektörün evden çalışma sistemini benimsediği, imalat ve hizmet sektöründeki işletmelerin bu sisteme, adapte olmakta güçlük çektiği söylenebilir.

“COVID-19 sürecinde çalışanların iş tanımlarında veya iş gerekliliklerinde bir değişim olması” alt temasıyla ilgili olarak tekrarlanma sıklığına göre alınan cevaplar ise aşağıdaki gibidir: “iş tanımlarında ve gerekliliklerinde değişiklik olacaktır” (K5, K6, K7, K10, K11, K17, K18, K19, K20, K21, K23, K24, K27, K28, K29, K30, K31, K34, K35, K36, K37, K38, K40, K41, K42, K45, K46, K47 ve K49), “iş tanımlarında ve gerekliliklerinde değişiklik olmayacaktır” (K1, K3, K4, K8, K9, K12, K13, K14, K15, K16, K22, K25, K26, K32, K34, K39, K43, K44, K48, K50 ve K51) ve “esnek çalışma saatlerine geçilmiştir” (K2). Alt temayla ilgili katılımcılardan alınan görüşler incelendiğinde, K3 ve K4: “Bu süreçte çalışanlarımızın iş tanımında ve görevlerinde değişiklik olmasından ziyade işletme içi düzenimizi değiştirdik. Müşterilerimizin çalışanlarımızla aralarındaki sosyal mesafeyi korumalarına özen göstererek iş yerimizde bu doğrultuda düzenlemeler yaptık. Fakat SOP (Standard Operating Procedure) kurallarında COVID-19 ile ilgili modifikasyonların mutlaka yapılması gerekecektir. Ayrıca COVID-19 standartlarının takibi için yeni istihdam edilecek personelin iş tanımları baştan belirlenecek ve ilgili departmanlar olan Hijyen ve Kalite Departmanı ile ‘Süreç Takipleri’ tanımlanacaktır.”, K5:

"Türkiye'de hala evrak ve belgelendirme işlemleri eski usul devam etmektedir. Bir belgeye bir imza alabilmek için bile günlerce beklediğimiz olabiliyor. Bu dönemde belki de işlerin daha kısa sürede tamamlanabileceği iş gücününün daha verimli kullanılabilmesi bu tür detay işlere vakit harcanmayacağını öngörebiliyorum. Örneğin; bir imza için bir saat dolaşmak yerine imza programı ile beş dakikada halledilebilir. E-imza sistemine geçilebilir. Aslında bu dönemde daha verimli çalışılabileceğini düşünüyorum. İnsanların odaklanabilecekleri sosyal hayatları olmadığı için odaklandıkları tek şey sağlıkları ve işleri. Bu dönemde kendi şirketimde mesai saatleri ortadan kalktı. İnsanlar akşam saatleri çalışıyorlar, öğle araları yapmıyorlar. Etraflarında sosyalleşecek kimse bulunmadığı için molalarını daha kısa tutuyorlar. Bu nedenle ciddi anlamda verim yükseldi. Bu yüzden çalışma sistemleri bundan sonra on-line ve dijitalleşerek ilerleyebilir diye düşünüyorum.", K27: "Değişimler olacaktır. Mesela güvenlik departmanındaki kişi otelin güvenliğinden sorumlu olduğu için otellere giren kişinin ateşini ölçebilir. Görevlerine bu eklenebilir. Biz şunu düşündük; mutfaktaki personel çalışırken, alanında uzman kişilerce F&B'nin kullanmış olduğu salonlardaki televizyonlarda mutfaktaki personeli izleyebilmesi için bir kamera yerleştireceğiz. Bu kamera 7/24 çalışacak. Orada mutfak departmanındaki personeli izleyebilecektir.", K30: "Özellikle uzaktan çalışma bazı süreçleri olumlu ve olumsuz olarak değiştirecektir. Mevcut katı ofis kural ve gerekliliklerinde değişimler ile birlikte yeni etik kuralların oluşumu noktasında gelişmeler olacağı düşüncesindeyim. Zoom da toplantı sırasında mikrofon ve kamera kapatılması gerekliliği durumu gibi. Şu an için sadece mikrofon kapatılma durumunu toplantılarda telefon sesini açık bırakma yerine gelecek bir kural olacağını düşünebiliriz. Benzer noktada kamera kapatmanın ise yayın kalitesine önemli bir katkı sağladığını düşünürsek bunun da iletişimde yazılı olmayan bir kural olarak oluşacağını düşünüyorum." ve K43: "Çalışanların fiziksel özellikleri zihinsel özelliklerinden ziyade duygusal ve davranışsal özelliklerinde değişimler olacaktır. Örneğin iletişimsel açıdan önceden misafirlerle birebir göz kontağı, birebir temasla hizmet verilmesi gerekiyordu. Ama bundan sonraki süreçte biraz daha mesafe olacağı için müşteri memnuniyetsizliğine yol açacaktır. Ayrıca çalışırken koruyucu tedbirler alınacaktır. Çalışanların hijyen, iş sağlığı ve güvenliği, pandemi, salgınla mücadele gibi eğitimlerin yanı sıra personele psikolojik destek sağlayarak sezona hazır bir şekilde girebilmemiz gerekiyor. Personelin otel içerisindeki çalışma şekilleri (sosyal mesafe, maske takılması, siperlik takılması vb.) ile ilgili eğitimleri veriyoruz ve bununla ilgili çalışmalarını kalite departmanlarımız organize etmeye ve yürütmeye çalışıyor. Ancak aşı bulunana kadar bunun böyle devam etmesi gerekiyor. Bir nevi pandemiden önce, pandemiden sonra olacaktır." Bu alt temaya verilen cevaplara göre, COVID-

19'un etkileri neticesinde, İKY yönetici ve uzmanlarınca, iş tanımları ve gerekliliğinde değişiklikler olacağı düşünülmektedir.

“COVID-19 sürecinde insan kaynakları planlamasını yaparken ihtiyaç duyulacak personel sayısı” alt temasında katılımcılar tarafından verilen cevaplar şu şekildedir: “sürece bağlı olarak personel sayısında azalma olacaktır” (K1, K4, K6, K11, K12, K19, K21, K24, K25, K27, K29, K32, K36, K37, K38, K40, K43, K44, K45, K46, K47, K48 ve K51), “dünyadaki gelişmelere ve sektördeki taleplere bağlı olarak personele ihtiyaç artabilir veyahut tam tersi azalabilir” (K8, K10, K16, K17, K18, K20, K22, K23, K26, K28, K30, K31, K33, K34, K35 ve K41), “sürece bağlı olarak personel sayısı artacaktır” (K5, K7, K13, K14, K39 ve K50), “sürece bağlı olarak personel sayısı değişmeyecektir” (K3, K9, K15, K42 ve K49) ve “internet üzerinden satış gerçekleştirildiğinden bu süreçte personel sayısı artmıştır” (K2) şeklindedir. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerine bakıldığında, K1: “Ülke dolaşımını sıfıra inmiştir, bu sebeple hem merkez şubemiz olan İstanbul hem de diğer ülke şubelerimiz İtalya, Bosna Hersek, Gürcistan, Afrika’da işler tamamen durmuş bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde %80 personelimiz iş yapamamaktadır.”, K4: “COVID-19 sonrası süreci iki kısımda değerlendirmek doğru olacaktır. Yeni normal sürece geçildiği ilk dönemde %50 kapasite ile çalışacak otellerde doluluk oranlarının da nispeten düşük olduğundan dolayı personel sayısında bir tasarrufa gitmek kaçınılmazdır. Fakat tüm şartların düzelmesi ve 2019 doluluk oranlarının yakalanması ile birlikte COVID19 şartları ekstra yükler ve işletmeler için yeni personel istihdamını gerektirebilir.”, K5: “Yeni başlayan projeler için işe alımlarımız devam etmektedir. Bir azalama söz konusu değildir. COVID-19 süreci bittiğinde, insanlar sosyal hayatlarına, normal iş düzenlerine döndüklerinde alınan projelerde bir artış olur ise personel sayımızda artış olacaktır. Şu anda işlerimizi ofisten çalışıyormuş gibi devam ettirmekteyiz.” ve K8: “Üretimi olan firma sürekli personel ihtiyacı duyacaktır. Üretimi az olan işletme de ise personel sayısı azalacaktır.” şeklindedir. Verilen cevaplar ve katılımcı görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, COVID-19 ile iş kolu ne olursa olsun firmaların personel sayılarında bir azalmaya gideceği, piyasalarda genel olarak yaşanan yavaşlamaların elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğunca, İKY’de personel sayısında daralma yaratacağı düşünülmektedir. Ayrıca sektörlerde talebe bağlı olarak da personel sayısının artacağı ya da azalacağı da öngörülmektedir.

“COVID-19 sürecinde bir işletmede yapılan farklı işlerin göreceli değerlerinde bir farklılaşma olması” alt temasına verilen cevaplar incelendiğinde; “farklı işlerin değerlerinde değişiklik olacağını düşünüyorum” (K2, K4, K5, K6, K7,

K8, K9, K10, K11, K12, K14, K15, K17, K18, K19, K20, K22, K23, K24, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K34, K35, K36, K37, K38, K42, K43, K45, K46, K48 ve K50), “farklı işlerin değerlerinde bir değişiklik olacağını düşünmüyorum” (K1, K3, K13, K16, K25, K33, K39, K40, K44, K49 ve K51) ve “iş içeriğine farklılık gösterebilir ya da göstermeyebilir” (K21, K26, K41 ve K47) cevaplarına ulaşıldığı görülmektedir. Katılımcıların konu hakkındaki görüşleri ise K14: “Evet, mesela bugüne kadar COVID-19 tedbiri almamıştık. Bu salgın kimsenin önceden üzerinde çalışmaları yaptığı bir husus değildi ama artık herkes biraz da olsa bilgi sahibi olmak zorundadır. Finansal açıdan ve müşteri portföyündeki değişiklikler göreceli geçmiş yıllara nazaran değişkenlik gösterecektir. Hijyen ve sağlık konuları ile ilgili iş süreçleri daha önemli hale gelecektir. İleride bu alanlara daha çok yatırım yapmak ve yeni çözümler geliştirmek gerekecektir. Bu süreçte sağlık ve hijyen konusunda farklılaşan uygulamalar yapabilen otellerin başarılı olacağını düşünüyorum.” ve K29: “COVID-19 sürecinde bir şeylerin farkına vardık, işleri uzaktan ve nöbetleşe sürdürebiliyoruz. İlerleyen süreçte personelin azalacağını net bir şekilde ortaya koyuyor. İşler biraz daha otomasyona dönüyor uzaktan bağlanıyoruz. İş yapış şekillerimizde değişimler söz konusu olabilir; istihdam etme yani bordrona alma, proje bazlı çalıştır. Bir nevi insan kaynağı kiralama olarak görülebilir.” şeklindedir. Genel olarak ilgili alt tema ve temanın tamamına verilen ifadeler birlikte değerlendirildiğinde, COVID-19’un genel olarak sektörlere göre iş tanımı, gerekleri, değerlendirmesi, farklılaştırması ve personel istihdamında değişimlere neden olduğu ve ilerleyen dönemlerde de olacağını söylemek mümkündür.

Tablo 3 incelendiğinde üçüncü tema olan “COVID-19’un İş Planlaması ve Faaliyetlerine Etkisi” teması içerisinde yer alan alt temalara verilen cevaplar incelendiğinde, “COVID-19 sürecinde çalışanların kariyer planlanmalarında, insan kaynakları biriminin gerçekleştirebileceği farklılıklar” alt temasında katılımcılardan alınan cevaplar şu şekildedir: “COVID-19 ile farklılaşma olacağını düşünmüyoruz” (K1, K4, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K19, K22, K23, K29, K32, K33, K34, K35, K39, K40, K41, K42, K43, K44, K46, K48, K49 ve K51), “COVID-19 ile farklılaşma olacağını düşünmüyoruz” (K2, K3, K6, K7, K8, K16, K17, K18, K20, K21, K24, K25, K26, K27, K28, K30, K31, K36, K37, K38, K45, K47 ve K50), “yeni bir program oluşturulacak” (K18, K36, K37 ve K47), “personelin ilgili sürece yönelik yeni yeterliliklerle donatılması planlanıyor” (K8, K38 ve K45), “işe devam konusunda esneklikler sağlanacak” (K16, K21 ve K30), “COVID-19 ile ilgili eğitim ve seminerler verilecek” (K3 ve K7), “pandemiler ile ilgili konferanslar verilecek” (K3 ve K45), “internet üzerinden planlama ve değerlendirmeler yapılacaktır”

(K6 ve K12), “iç terfi sistemi iyice güçlendirilecek” (K27 ve K46), “bilgi ve beceri eğitimlerinin artırılması ile farkındalık artacaktır” (K28ve K50), “sakin ve çözüm odaklı olmalı” (K2), “işletmede hali hazırda kariyer planlaması bulunmamaktadır” (K5), “ROTA kariyer planlaması” (K17), “yenilikçi programlar tasarlanacak” (K24), “yedekleme toplantıları gerçekleştiriliyor” (K26) ve “insan odaklılık arttırılacak” (K30). Alt temayla ilgili katılımcı görüşlerine bakıldığında, K2: “Hassas süreçler kişilerin yükselmelerinde artı yönler sağlar. Örneğin, durumlara karşı duruş ve çözüm üretmeleri ekip içerisinde sakinlik ve yol göstermeleri, sorun çözme özellikleri bu hassas dönemlerde kendini gösterebiliyor. Bu kişiler tarafımızca gözlem yapılmakta olup uygun zaman ve süreçte olumlu yönde yükseltmek için planlama yapılacaktır.”, K17: “Program kapsamında onların kariyer beklentileri ile organizasyonumuzun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, çalışanlarımıza yönetsel yol ve bireysel katkı sağlayan yol olmak üzere farklı kariyer yolları sunuyoruz. Böylelikle çalışanlarımız kariyer hedefleri doğrultusunda bireysel katkı sağlayan yolda ilerlerken uzmanlığını geliştirebiliyor, yönetsel yolda kendisine bağlı ekipleri yöneterek takım yönetimi konusunda gelişiyorlar. COVID-19 sürecinde daha çok insan odaklı devam ederek planlarımızı ve kullandığımız kariyer programlarını bu şekilde yürütmeye devam edeceğiz.” ve K19: “Kariyer planlamasında, çalışanları, çok yönlülüğü, teknoloji yatkınlığını ve iletişim becerilerini artırma konusunda daha çok yönlendirmemiz gerekecek. Bu süreç, iş tanımlarının ve ihtiyaç duyulan yetkinliklerin her an değişebileceğini daha net göstermiştir. Bunun için kariyer planlamada esnekliği, daha hızlı öğrenmeyi, olumsuz durumlar için B ve C planları hazırlamayı teşvik etmek gerekecektir.” şeklindedir. Alt temaya verilen cevaplar ve alınan görüşler dikkate alındığında, kariyer planlamalarında COVID-19’un etkili olabileceği ve ileriki dönemlerde yaşanabilecek farklı pandemilere karşı, proaktif olunması gerekliliği ile kariyer planlamalarına önem verilmesi gerektiği söylenebilir.

“COVID-19 sürecinde çalışanlara ödenen ücretlerde bir farklılaşma olabilmesi” alt temasıyla ilgili olarak katılımcılar tarafından en çok tekrarlanan cevaplar ise “ücretlerde değişiklik olmadan ödenmeye devam edilmektedir” (K8, K9, K10, K11, K12, K13, K17, K19, K22, K24,K25, K26, K29, K31, K35, K38, K39, K40, K42, K43, K44, K46, K49 ve K50), “kısa çalışma ödeneği” (K1, K2, K3, K5, K7, K14, K18, K21, K28, K30, K32, K34, K36, K47 ve K51), “ücretlerde azaltmaya gidilecek” (K6, K16, K20, K23 ve K45), “ücretsiz izin” (K1, K21 ve K48), “İŞ-KUR’dan destek alınıyor” (K7, K33 ve K37), “yöneticiler için bir değerlendirme yapılacaktır” (K4 ve K48), “fikrim yok” (K15 ve K41), “averaj ücret aldıklarından dolayı

ara elemanlar için bir değerlendirme yapılmayacak" (K4), "işletme faaliyete başladığında ücret iyileştirilmesine gidilecek" (K14) ve "duruma göre ücretlerde düşüş ve artış gibi değişikliklere gidilecek" (K27) şeklindedir. Katılımcıların tamamına yakını, ücretleri ödemek için kendi sermayelerinden ve devlet desteklerinden yararlanmaya çalıştıklarını, böylelikle iş görenlerini ellerinde tutmaya çalıştığını belirtmiştir. Alt temadan elde edilen bilgilere göre, firmaların iş kollarına göre personeline ücret desteği sağlamaya ve personelini elinde tutmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

"COVID-19 sürecinde iş güvenliği ve çalışan sağlığı konusunda bir farklılaşma olması" alt temasına verilen cevaplar incelendiğinde, "farklılaşma olacak" (K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40, K41, K42, K43, K44, K45, K46, K47, K48, K49, K50 ve K51), "iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına pandemi eklenerek kapsam arttırılacak" (K9, K13, K16, K20, K23, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K33, K34, K35, K37, K38, K39, K42, K43, K44, K46, K48 ve K49), "hijyen kurallarına uyum, maske, eldiven ve dezenfektan kullanımı" (K5, K10, K11, K15, K19, K24, K28, K31, K32, K36, K37, K40, K42, K47, K49 ve K51), "devletin belirttiği uygulamalar gerçekleştirilecek" (K4, K15, K19, K21, K23, K28, K31, K32, K36, K37, K42, K48, K49 ve K50), "sosyal mesafeye uyum" (K5, K10, K11, K14, K15, K19, K22, K32, K40, K42, K47, K48, ve K49), "günlük sağlık testleri uygulanacak" (K8, K10, K20, K24, K31, K36 ve K38), "COVID-19 ile ilgili eğitimler verilecek" (K1, K14, K15, K16, K28 ve K41), "sağlık ve COVID-19 testi istenecek" (K3, K24, K36 ve K50), "esnek çalışma saat ve ortamları sağlanacak" (K6, K26 ve K49), "Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın uygulamaları uygulanacak" (K18 ve K45), "sertifikasyona geçilecek" (K1), "farklılaşma olmayacak" (K2) ve "konuyla ilgili profesyonel destek alınmaktadır" (K7) şeklinde sıralandığı görülmüştür. Alt temayla katılımcılardan alınan görüşler ise K1: "COVID-19 sertifikaları olmayan personel çalıştırılmayacaktır. Tabi bunlar benim öngörüm, hali hazırda Turizm ve Sağlık bakanlıkları bu çalışmalar üzerinde yoğunlaşmışlardır.", K17: "Yeni yapılan uygulamalar ve kanunların hayata geçmesi konusunda paralel olarak çalışmalarına devam etmektedirler. Kurumumuz için 60 maddelik bir önlem çalışması üzerinde durulmakta ve ilerleyen süreçte değişikliklerle birlikte uygulamaya konulacaktır.", K30: "Bu süreç başladığından bu yana en yoğun çalışan birimler İSG ve İK. İkisi de benzer şekilde yeni yapılan uygulamaları ve kanun düzenlemelerini hayata geçirme konu-

sunda paralel olarak çalışmaktadır. Bizim kurumumuz için yaklaşık olarak 44 maddelik bir önlem çalışması oluşturulması ve süreç değişiklikleri sağlandı. Ayrıca İSG kapsamında yer alan Acil Eylem Planları da tamamıyla yeniden güncellenmiş oldu. Risk ve Kriz kavramlarına yeni boyutlar eklenmiş oldu.”, K31: “Türkiye’de ilk vaka görüldükten sonra da çalışanlarımıza ücretli izin verip, daha sonrasında otelimizi çalışanlar ve misafirlerimizin güvenliği için geçici olarak hizmete kapattık. Bu şekilde gelişen sağlık ve güvenlik önlemlerimiz, otelimiz hizmete tekrar açıldıktan sonra da devam ediyor olacak. Sosyal mesafe kuralı ve maske kullanımı kuralı hayatımızın olmazsa olmaz haline geldiği için bu kural otel hizmet vermeye başladıktan sonra da devam ediyor olacak. Yemekhanemiz de masalarımızın arasında boşluklar bırakacak şekilde düzenleme yapmıştık, çalışanlarımız belli oranda yemekhaneye inip sosyal mesafe kurallarına uyuyordu. Bu durum da aynı şekilde devam edecektir. Dezenfektan, kolonya kullanımı aynı hassasiyetini koruyacaktır. Hijyen ve temizlik en üst seviyede olacaktır. Bunun dışında açık büfe kullanılmayacak, çalışanlarımız misafirlere kendileri servis yapacaklardır. Ateş ölçer cihazlarımızla personelimizin ateşi ölçülecek ve durumları da yakından takip edilecektir.” ve K50: “COVID-19 ile ilgili işyeri özelinde tehlikelerin yeniden belirlenerek ayrı bir risk değerlendirmesinin yapılması veya mevcut risk değerlendirmesinin güncellenmesi gerekmektedir. Risk Değerlendirmesi yapılırken tehlikeler, riskler ve alınacak önlemlerin belirlenmesinde COVID -19 ile ilgili temel ilkeler göz önünde bulundurulacaktır. Çalışanların işyerinde nerede ve nasıl COVID-19 virüsüne maruz kalabileceğine ilişkin değerlendirme yapılması, işyerinde işin özelliği nedeniyle yüksek risk altındaki çalışanların belirlenmesi, iş süreçleri ve çalışma şekillerinin değerlendirmeler sonucu yeniden planlanması, işyerinde aynı anda bulunan çalışan sayısının asgari oranda tutulması için uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma, çalışma süresinin organizasyonu gibi planlanmaların yapılması, maruziyetin azaltılması için, özellikle yemekhane ve dinlenme alanlarında, sosyal mesafenin artırılmasına ilişkin önlemlerin belirlenmesi, çalışanların bireysel risk faktörlerinin (kronik rahatsızlığı olan çalışanlar, gebe çalışanlar gibi özel politika gerektiren çalışanlar vb.) belirlenmesi ve bu çalışanların korunması için gerekli tedbirlerin değerlendirilmesi, enfeksiyonun önlenmesi için alınması gereken temel önlemlerin belirlenmesi, hasta kişilerin belirlenmesi ve izolasyonu için politikalar ve prosedürlerin belirlenmesi, gibi süreç işlenecektir.” Elde edilen bilgiler ve görüşler dikkate alındığında, İKY yönetici ve uzmanlarının devlet uyarı ve uygulamaları ile kendi koydukları kurallarla iş güvenliği ve çalışan sağlığını korumaya çalıştığı rahatlıkla söylenebilir.

Üçüncü temanın son alt teması olan “COVID-19 sürecinde iş güvencesi konusunda bir farklılaşma olması” ile ilgili verilen cevaplar şu şekildedir: “devletin sağladığı sosyal politikalar iş güvencesi sağlayacaktır” (K4, K5, K7, K9, K13, K16, K24, K25, K26, K28, K36, K38, K42, K43, K44, K47, K48 ve K50), “firmanız tarafından iş güvenceleri korunmaktadır” (K5, K7, K9, K10, K11, K12, K15, K16, K17, K18, K22, K29, K34, K39, K40, K41 ve K49), “devlet tarafından getirilen işten çıkarma yasağına bağlı olarak 3 aylık güvenceleri bulunmaktadır” (K1, K3, K4, K13, K14, K27, K31, K32, K33, K35 ve K45), “çalışan ve iş veren temsilcileriyle görüşmeler yapılacak” (K6, K19, K20 ve K37), “ücretsiz izine ayrılmış personele prim desteği sağlanacak” (K8 ve K21), “sosyal mesafeye uyum” (K2), “işe daha az gelme” (K2), “vardiya sayısı arttırılacak” (K21), “fikrim yok” (K23) ve “dış kaynak kullanıma bağlı olarak norm kadrolar azaltılabilir” (K30). Alt temaya bildirilen katılımcı görüşleri ise K5: “Şirketimizde yasal olarak iş güvencesi konusunda bir sıkıntı bulunmamaktadır. Kısa çalışma ödeneğinden faydalanan çalışanlar bu süreç bittikten sonra da bizimle çalışmaya devam edeceklerini biliyorlar. Sürekli bu bilgilendirmeyi yaparak kendilerini rahat hissetmelerini sağlıyoruz. Şirketimiz belirsiz süreli iş sözleşmesi ile çalışmaktadır. İşten çıkış oranı çok düşük seviyededir. Şirketimiz iş güvencesi kültürüne sahip yapıdadır. Çalışanlarımızın iş güvencesi kaygıları bulunmamaktadır. Bir insan kaynakları uzmanı olarak dışarıda insanların iş ve meslek kaybı kaygısına sahip olduğunu, birçoğunun gelir düzeyinin düştüğünü, iş güvencesinin ne kadar önemli olduğunu anladıklarımı düşünüyorum.” ve K11: “Bu süreç öncesinde hijyen kurallarına uyum göstermeyen personellerimizi ivedilikle uyarıyorduk. Davranışına devam ederse uygun bir biçimde tekrar izah ediyorduk. Fakat iş güvencesi kapsamında hazırlanan sözleşmenin maddelerine yeni bir kural ekleme düşüncesindeyiz. Bu kural, hijyen kurallarına uyum gösteremeyen personelimizin ilk uyarısından sonra hala bu davranışa devam ettiği yönündeysen, işten çıkarmaya kadar gidebilen ek bir madde eklemektir.” şeklindedir. Alt temaya verilen cevap ve görüşler, iş görenlerin iş güvencesi ve geleceğinin korunduğunu ve çeşitli desteklerle güçlendirildiğini göstermektedir.

Dördüncü ve son tema olan “COVID-19’un Dış Kaynak Kullanımı, Kullanılan Teknoloji ve Yabancı Uyruklu Personel İstihdamına Etkisi” temasının, “İşletmenin ilerleyen dönemlerde dış kaynak kullanımı (outsourcing) politikalarının ne yönde olacağı ve COVID-19’un bu sürece etkisi” alt temasına verilen cevapların tekrarlanma sıklığına bakıldığında, “dış kaynak kullanımı mevcut” (K4, K5, K7, K8, K9, K10, K12, K14, K15, K16, K18, K19, K21, K24, K25, K29, K31, K32, K35, K36, K37, K39, K40, K41, K42, K43, K44, K45, K46, K47,

K48 ve K50), "hammadde tedariki" (K7, K9, K9, K10, K12, K14, K15, K16, K21, K24, K25, K26, K27, K28, K32, , K35, K36, K37, K39, K44 ve K47), "işg, sağlık-
hekim" (K10, K24, K37, K39, K40, K41, K42, K44, K46 ve K48), "dış kaynak kul-
lanımı mevcut değil" (K1, K2, K6, K11, K34, K38 ve K49), "güvenlik" (K9, K18,
K19 ve K31), "döviz kurları ve vaka sayıları düşüş gösterirse dış kaynak kullanı-
mında bulunabiliriz" (K3, K17 ve K30), "temizlik" (K15, K19 ve K43), "eğitim"
(K16, K37 ve K45), "servis hizmeti" (K9 ve K29), "fikrim yok" (K23 ve K51),
"SPA (Su ile gelen sağlık)" (K4), "çamaşırhane" (K4), "proje hizmetleri alınmakta-
dır" (K5), "İKY alanında danışmanlık hizmeti" (K7), "catering" (K9), "çevre düzen-
lemesi" (K10), "dönemin gerekliliklerine göre dış kaynak kullanımı yeniden değerlen-
dirilecektir" (K12) ve "IT (Enformasyon Teknolojileri)" (K13) şeklindedir. Katılı-
mcılardan konu ile ilgili alınan görüşler ise K7, K9, K14, K18, K24, K32, K36,
K44, K47, K50: "İSG uzmanı ile birlikte dış kaynaklara COVID-19 ile ilgili her türlü
kuralların getirdiği test, işlem ve kontrolünü gerçekleştireceğiz.", K1: "IT gibi birkaç
departman için outsourcing hizmeti alabiliriz, bu durumda outsource firmanın üst
işvereni olacağımızdan kendilerinin her türlü kanuni zorunluluğunu yerine getirip
getirmediklerini denetleyeceğiz ve her türlü İSG, Pandemi kurallarına uygunlukla-
rını belgeler talep ederek görmüş olacağız.", K21: "İşletmelerde rekabet avantajı sağ-
layan faaliyetlere yani en iyi yaptığı işe odaklanması geri kalan işleri ise dış kaynak-
lardan sağlanması şirketin pazar ortamında kalitesini arttırarak kendi bildiği en iyi
işini ortaya çıkarmasını sağlaması kaçınılmaz bir gerçektir. Pandemi süreci gereğiyle
alınan tedbirler neticesinde outsourcing uygulaması devam etmelidir. Çünkü outso-
urcing uygulaması ile maliyet azalır, temel yetkinliklere odaklanarak mevcudu gelişt-
tirmek, riski azaltmak kaliteyi arttırmak temel politika edinilmiştir ve bunlardan vaz-
geçmek şirket markası adına atılacak adımlar olarak olumlu bir tablo çizmemektedir.
Outsourcing uygulamasından vazgeçilmeyeceği için mevcut duruma ayak uydur-
mak gerekmektedir. Bu konu üzerine çalışan ne kadar personel varsa gerekli tedbirle-
rin neler olacağı kısa bir eğitimle anlatılır. Daha sonra alınan tedbirler neticesinde iş
planı çıkarılarak bu tedbirlerin uygulanabilirliği test edilerek şirket çalışmasına de-
vam edilmelidir." ve K25: "Firmamız üretim hammaddesini tamamen ithal etmekte-
dir. Bu süreçte ana ithalatçımız Çin'dir. Yaşanan COVID-19 durumu tarafımıza ge-
len hammaddelerin süreç olarak uzamasına yol açmıştır. Bu sebepten COVID-19 ris-
kini azaltmak için Almanya ve Rusya'dan hammadde alımı gerçekleştirdik. Bundan
sonraki süreç de ithal ettiğimiz ürünlerde COVID-19 kontrolü yapılmış sertifikası
aramaktayız bu durumu tedarikçilerimiz ile paylaştık." olarak alınmıştır. Firmala-
rın ağırlıklı olarak dış kaynak kullanımında bulunduğunu ve COVID-19 ile

gelen şartları, dış kaynak kullanımında dikkate almaya çalıştığı sonucuna ulaşmıştır.

“COVID-19 sürecinde insan kaynaklarında teknoloji kullanımında bir farklılaşma olması” alt temasıyla ilgili olarak katılımcılardan alınan cevaplar, “dijital iş gücü ve iş sistemleri giderek artacaktır” (K1, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K30, K31, K33, K34, K36, K37, K38, K39, K40, K42, K43, K44, K45, K46, K47, K48, K50 ve K51), “online görüşme, işgören takibi, iş başvurusu, mülakat, işe alım, toplantılar vb. sistemler kullanılmaktadır ve daha fazla da kullanılacaktır” (K3, K4, K6, K9, K10, K11, K13, K15, K16, K17, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K30, K31, K33, K34, K40, K43, K44, K45, K46, K47, K48, K50 ve K51), “uzaktan çalışma sistemi kullanıyoruz ve giderek kullanımı artacak” (K2, K8, K10, K21, K23, K26, K38 ve K39), “uzaktan eğitim” (K10, K16 ve K35), “e-imza” (K8 ve K10), “termal araçlarla ateş ölçümü” (K10 ve K14), “otomasyon sistemleri” (K29 ve K37), “sensörlü araçlar (sıvı sabun, dezenfektan, ateş ölçümü)” (K32 ve K36), “farklılık olmayacak ve kullanım aynı seviyede devam edecektir” (K41 ve K49), “online şikayet sistemleri” (K10), “chat boy” (K12), “yapay zeka” (K12), “IT” (K12) ve “temassız ödeme sistemine geçilecek” (K14) şeklindedir. Alt tema hakkında katılımcı görüşleri, K3 ve K4: “Bu sayede iş hayatında kullandığımız kırtasiye ürünlerine olan teması azaltacağız. Yüz yüze yapılması gereken mülakat vb. personel alım yöntemleri de internet üzerinden gerçekleştirilerek gerekli mesafe korunumu sağlanacaktır. Bilgilendirme ve eğitim metinleri dosyalar halinde değil medya sunumları halinde elde edilecektir.”, K5: “Bundan sonraki dönemde işlerin daha teknoloji odaklı yapılabileceğini düşünüyorum. Bazı meslekler gelişirken bazı mesleklerin ortadan kalkma noktasına gelebileceğini düşünüyorum. Daha fazla dijitalleşmeye gidilerek daha ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulacağını ve sapma olacağını öngörüyorum.”, K1: “PDR, mülakat, sözleşme ve işe alım süreçleri, başvuru işlemler vs.”, ve K19: “COVID19 sürecinde teknolojinin artan önemiyle birlikte, İK yazılımlarının, uzaktan çalışmayı kolaylaştırıcı teknolojilerin yaygınlığı da artacaktır. Uzaktan çalışmanın performansını ölçmeye yönelik teknolojiler de öne çıkan bir diğer alan olacaktır.” olarak kaydedilmiştir. Verilen cevap ve bildirilen görüşlere göre E-İKY uygulamalarının COVID-19 pandemi döneminde iyice önem kazandığı ve kullanımının yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Yapay zeka ve robot teknolojilerinin ilerleyen dönemlerde İKY’de kullanılmaya başlanması da öngörülmektedir.

Dördüncü temanın son alt teması olan, “COVID-19 sürecinde yabancı personel çalıştırma ve uluslararası insan kaynakları piyasasında değişiklikler olması” alt temasına verilen cevaplar şu şekildedir: “yabancı personel istihdamı şartlara göre değişecektir” (K7, K14, K17, K18, K22, K26, K29, K32, K33, K34, K36, K37, K38, K39, K45, K47 ve K51), “yabancı personel istihdamı düşecektir” (K3, K5, K6, K8, K16, K19, K20, K21, K25, K30, K31, K35, K43, K46 ve K48), “yabancı personel çalıştırmayı düşünmüyoruz” (K2, K11, K12, K15, K24, K27, K28, K40, K41, K44, K49 ve K50), “yabancı personel çalıştırmaya devam edeceğiz” (K1, K4, K10 ve K13) ve “fikrim yok” (K9, K23 ve K42)’tur. Katılımcılardan konu hakkında alınan görüşlere bakıldığında, K5 ve K6: “Türkiye’de maalesef çalışma izni olmadan sigortasız çalışan birçok yabancı çalışan bulunmaktadır. Bu dönemde bu insanların hayatının ne kadar olumsuz etkilediğini gördük. Hiçbir sağlık ve maaş güvencesi olmadan hizmet veren bu insanların COVID-19 sürecinden sonra daha azalacağını umut ediyorum. Haklarına uygun olarak işe alımların yapılacağını düşünüyorum. Uluslararası insan kaynakları alanında ise çalışmaya ve hizmete dayalı beyin göçünün bir dönem yavaşlayacağını düşünüyorum. İnsanlar şu anda kendilerini güvende hissettikleri alanı terk etmek istemeyeceklerdir. Bu süreç beyin göçünü yavaşlatacaktır. Ülkeler kendi iç istihdam kaynaklarını zorlayacaklardır. İç istihdam kaynaklarını kullanmak ülkedeki kalkınmayı hızlandıracaktır.”, K11: “Uluslararası insan kaynakları piyasasında ise bir değişim olacağını öngörüyoruz. Yurtdışından gelen personelin ülkeye girdiğindeki karantina süresi gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda, önceki senelere göre yabancı personel alımında azalma olacaktır.”, K7: “COVID-19’un üzerimizde yarattığı maddi ve manevi tahribatın büyüklüğünü ve vahametinin ne olduğunu ileriki yıllarda çok daha iyi anlayabileceğiz. Uluslararası boyuttaki şirketlerde prosedür neyi gerektiriyorsa öyle davranılacaktır. Zaten yabancı işçi çalıştırma prosedürlere uygunluk ile mümkün olacaktır. Zaman ve koşullar en iyi ilaç olacaktır.”, K13: “Mavi yaka için değişim olmaz, beyaz yaka için de şirket faaliyet konusuna göre değişim olabilir. Süreç içerisinde insan kaynakları piyasasının evrensel olarak etkileneceğini düşünmüyorum, bu ancak demin de dediğim gibi şirket faaliyetlerine göre değişebilir. İK piyasası evrensel bir değişime zamanı geldiği ve şartların gelişmesi gerektiği için gidecektir. COVID-19 bunu etkilemez, etkilememelidir.”, K31: “Turizm sektörünü ele alacak olursak, bu oran düşebilir. İnsanlarımız tatil veyahut iş seyahatlerinde bu süreçte yabancı çalışan görünce tedirginlik yaşayabilirler. İnsanların ülke değiştirip başka bir ülke de çalışıyor oluşu, bu dönem de ülke vatandaşlarınca pek sağlıklı karşılanmayacaktır. Bu sebeple yabancı çalışan sayısı da azalıyor olacaktır. Ayrıca ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşulların

seyri zamanla daha açık hale geliyor olacaktır. Türkiye' de de ekonomik koşulların zorluğu zaman içinde daha net ortaya çıkacaktır. Şirketler bu dönemde gelir-gider durumlarına göre çalışanlarına ödeme yapacakları için, maliyeti daha yüksek olacak olan yabancı uyruklu çalışanlara da öncelik vermeyecekleri kanaatindeyim." ve K50: "Biz yabancı personel çalıştırmıyoruz. Ancak; yabancı işçi çalıştırma izin belgesi alma usul ve esasları ile, izin belgesi almadan yabancı işçi çalıştırılması durumunda hem işçiye hem de işverene uygulanacak iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ve müeyyideler tekrar güncellenmeli. İthalat ve ihracat yapan işverenler yönünden şu an zor bir süreç her şey uzaktan çalışma ve/veya görüşme ile yapılamıyor. COVID-19 ülkemizde sıfırlansa da diğer ülkelerde devam ediyor olabilecek. Bu nedenle yabancı işçi çalıştırma konusunun askıya alınacağı düşüncesindeyim. Askıya alınmasa da işçi ve işveren yönünden zor bir süreç olacaktır." olarak tespit edilmiştir. Elde edilen cevap ve görüşler birlikte değerlendirildiğinde, COVID-19 döneminde, yabancı personel istihdamının, vaka sayılarının azalmasına ve normalleşme sürecine girilmesine bağlı olduğu söylenebilmekle birlikte, firmalara olan taleplerde meydana gelen daralmalar, ekonomilerini etkilemekte ve bu duruma bağlı olarak istihdam ihtiyaçlarını yerli işgörenlerle sağlama eğiliminde oldukları da söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Gündelik hayatta insan, tüketici ve çalışan olarak varlığını sürdürebilmektedir. İnsan doğası gereği varlığını sürdürmek adına çalışmak ve tüketmek durumundadır. Ancak, 2019 yılının sonunda Çin'de patlak veren COVID-19 virüsü dünya çapında insanların ve firmaların faaliyetlerini ve yaşayış biçimleri etkilemiştir. İnsanların hayatlarına yeni kavramlar, yeni uygulamalar kazandıran pandemi döneminde, firmaların faaliyetlerini sürdürmesi ve faaliyetlerinin temelini oluşturan işgücü konusunda yapması gerekenler, son derece önem teşkil etmiştir. Çalışmanın temel amacı; COVID-19 pandemisinin insan kaynakları yönetimi ve faaliyetleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Gerçekleştirilen kaynak taraması neticesinde, yerli ve yabancı literatürde bu güncel konuyu ele alan bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Çalışmanın amacıyla, literatürdeki bu boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

Çalışmada dikkat çeken sonuçlar arasında firmaların elektronik insan kaynakları uygulamalarına ağırlık vererek, imkanlar dahilinde faaliyetlerini

sürdürmeye çalıştığı; online iletişim ağı sayesinde çalışanlarla işbirliği ve moral sağlama gayreti içerisinde oldukları görülmektedir. Firmaların, yeni döneme adapte olmak için Dünya Sağlık Örgütü ve devletin konuyla ilgili kurallarını uygulamaya koyma gayreti içerisinde olduğu veya ilerleyen dönemlerde uygulayacağı rahatlıkla söylenebilir. Süreçte evden çalışma sisteminin ağırlık kazanmasıyla, faaliyetlerin mümkün olduğunca elektronik ortamlarda yürütüldüğü işgörenlerin sahip olduğu görev tanımları ve sorumluluklarının da aynı doğrultuda değişime uğradığı görülmektedir.

Pandemi döneminde hayata geçirilen uygulamaların normalleşme sürecinde de devam edeceği özellikle internet kullanımının yaygınlaşması ve dış kaynak kullanımı gibi maliyeti düşüren etmenlerin bu dönemde iyice değer kazanmasıyla işletmelerin faaliyetlerinde ilgili iki unsura ağırlık vereceği çıkarımında da bulunulabilmektedir. Yine bu süreçte firmalar COVID-19 ile hayatımıza giren hijyen, sağlık, sosyal mesafe gibi kurallara riayet ederek, iş sağlığı ve güvenliğini arttırmayı hedeflemektedir. Firmaların mevcudiyetinin çalışan ve tüketicilere bağlı olduğu düşünüldüğünde, sağlıkla ilgili her uygulamanın firmalara değer katacağına dikkat çekilmektedir.

Nitelikli işgücünün elde tutulmasını sağlamak adına ücret, kariyer planlaması, moral ve motivasyon uygulamalarının son derece önemli olduğu, özellikle firmaların çalışanlarını elde tutabilmek adına pandemi döneminde kariyer planlama programlarını gözden geçirmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Klasik yöntemlerin pandemi döneminde yetersiz kalmasıyla elektronik bilgi sistemlerinin kullanımı iyice artmaktadır. Firmalar, ihtiyaç duydukları iş gücünü temin etmede internetten yararlanmakta, değerlendirme, mülakat gibi süreçleri de yine internet aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

İlgili süreçte ülkelerin vatandaş ve firmalara sağladığı desteklerin hem vatandaşların sağlığına hem de firmaların faaliyetlerine olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. İmkanlar dahilinde devletlerin kendi halklarına ve firmalardaki çalışanlara sağladığı destekler hem sağlık hem de moral açısından son derece etkili olacaktır. İlgili desteklerin artırılması, vatandaş ve firmalara sosyal devlet anlayışıyla yaklaşılması önem arz etmektedir. Halk ve vatandaşa devletin elektronik ortamda psikolojik destek sağlaması gerekmektedir. Firmaların da ilgili uygulamaları yürürlüğe koymalarının işgörenlerin firmalara olan aidiyetini arttıracığı düşünülmektedir.

Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan COVID-19 pandemisinde firmaların yürürlüğe koymuş olduğu uygulamalardan sürekli olarak yararlanılmalıdır.

İnsan kaynakları yöneticilerin plan ve programlarını sürekli güncellemeleri son derece önemlidir. COVID-19 sürecinin sona ermesinden sonra normalleşme süreci başlasa dahi başka bir salgın sürecine hazırlıklı olunmasını, en azından firma uygulamalarının sağlam temeller üzerine oturtulmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede firmaların, her duruma karşı proaktif yapıda olabileceği, işgören ve iş faaliyetlerinde minimum kayıp yaşayabilecekleri düşünülmektedir. Belirtilen önerilerin uygulamaya katkı sağlaması da istenmektedir.

Araştırmanın sınırlılıklarıyla ilgili olarak, çalışma konusunun yeni bir kavrama bağlı olması, araştırmada nitel yöntemle bağlı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin uygulanması ve katılımcı sayısı ifade edilebilir. İleride konuyla ilgili gerçekleştirilecek çalışmalar için araştırmadaki görüşme formu anket formuna dönüştürülmede kullanılabilir ve bu sayede konuya ilişkin daha çok katılımcıya ulaşılarak daha kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Human Resources Management Practices of
Businesses in The Era Of COVID-19**

*

Ayşen Akbaş Tuna - Onur Çelen

Hacı Bayram Veli University, Bursa Uludağ University

Human Resources Management is a strategically important and continuous process that enables the enterprise to achieve its corporate goals successfully with its workforce, talent, planning, performance, policies and practices. It is obvious that human resources management has many duties to fulfill. Especially in markets where all kinds of changes and events are experienced, businesses have to overcome the negative situations they encounter with the least damage. Adverse health events on a global scale both threaten people's health and negatively affect the assets and activities of businesses. The covid-19 epidemic, which began to spread around the world in late 2019, has affected the entire world, bringing the activities of many businesses to a standstill. During the pandemic process, occupational health and safety also constitute other issues related to human resources management. This situation suggests that there will be various changes in human resources management activities. Therefore, the current situation of human resources management and the things to be done according to the relevant situations during this process and for the upcoming periods are extremely important.

The main purpose of the study is to examine the human resources management process of businesses during the COVID-19 outbreak. It is aimed to reveal the opinions on issues such as how businesses are planning and implementing human resources, what should be considered in hiring and personnel recruitment during the pandemic process, what the occupational health and safety practices are, whether there will be an increase or decrease in the number of personnel during the pandemic process. It is also aimed to determine the changes that may occur in Human Resource Management.

In the data collection process of the research, Digital interview technique was used from qualitative research methods. While determining the sample group of the study, "criterion sampling" method, one of the purposeful

sampling methods, was used. Criterion sampling is the determination of the appropriate individuals from the individuals who create the objects, events or process depending on the problem. In the fieldwork part, care was taken to include managers who are knowledgeable about management, managers of the human resources department in private companies, officials responsible for human resources in the public institution, and NGO managers who have opinions on the subject.

In the study, data set entry process was performed by two different researchers to NVivo 11 package program and then the obtained theme, sub-theme and expressions were compared. As a result of the comparisons, it was understood that the Cohen kappa coefficient was 0.88. Cohen Kappa coefficient should be between -1 and +1. As it approaches +1, it is concluded that the comparison is reliable, that is, a perfect match. Therefore, it can be said that the themes, subthemes and expressions in the study are reliable. The themes and sub-themes in the study are given below.

1. Current HRM Practices of Businesses and the Effects of COVID-19
 - a) Policies that you currently applying and will apply to keep your qualified workforce and competent personnel in your field
 - b) In this period, which channels (newspaper ads, reference-friend advice, educational institutions advice, websites, social media, etc.) to used for staff recruitment
 - c) What methods (test, interview, health report, etc.) are used in personnel selection in the current period and whether COVID-19 will cause changes in this regard
 - d) What methods are used in personnel training in the current period and whether COVID-19 will cause changes in this regard
 - e) Practices performed to increase the motivation of staff and the effect of COVID-19 on related practices
 - f) Current performance evaluation criteria and changes that COVID-19 will bring
2. The Effect of COVID-19 on Business Planning and Activities
 - a) In terms of health and safety during the COVID-19 process, supporting work programs such as working from home and communicating with employees widely over the internet
 - b) Changes in job descriptions or job requirements of employees during the COVID-19 process

- c) The number of personnel that will be needed while planning human resources in the COVID-19 process
 - d) There is a differentiation in the relative values of different jobs in a business during the COVID-19 process
3. Effects of COVID-19 on Career Planning, Wage, Job Security and Job Evaluation
- a) Differences that the human resources department can realize in the career planning of employees in the COVID-19 process
 - b) There may be a differentiation in wages paid to personnel during the COVID-19 process
 - c) There is a differentiation in occupational safety and employee health during the COVID-19 process
 - d) There is a differentiation in job security in the COVID-19 process
4. The Effect of COVID-19 on Outsourcing, Technology and Employment of Foreign Nationals
- a) How the outsourcing policies of the company will be in the future and the impact of COVID-19 on this process
 - b) A differentiation in the use of technology in human resources during the COVID-19 process
 - c) Changes in the COVID-19 process in both the employment of foreign personnel and the international human resources market

According to the study findings, it was concluded that companies carried out various activities in order to adapt to the relevant process, focused on internet systems in their applications, performed hygiene and health checks for occupational safety of employees, and tried to provide job security to their employees with the supports received from the state and their own means.

It is extremely important that human resources managers constantly update their plans and programs. Even if the normalization process begins after the end of the COVID-19 process, it will contribute to being prepared for another epidemic process, at least to build firm practices on solid foundations. In this way, it is thought that companies can be proactive in every situation and experience minimum loss in employee and business activities.

Kaynakça / References

- Akbaba, A. ve Günlü, E. (2011). Otel işletmelerinde işgören bulma, seçme ve eğitim sürecinin stratejik insan kaynakları bakış açısıyla değerlendirilmesi: Beş yıldızlı otellerde bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 199-228.
- Akbaş Tuna, A. (2020). Örgütsel kısıtların görev performansı ve bağlamsal performans üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1834-1847.
- Alcan, E. (2019). *İnsan kaynakları yönetiminde bilgi teknolojilerinin kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Allahverdi, M. (2006). *Elektronik insan kaynakları yönetimi ve Türkiye'deki uygulamalarına yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altınöz, M. (2018). Yetenek yönetiminin algılanması üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 82-95.
- Altunay, E., Oral, G. ve Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim kurumlarında mobbing uygulamalarına ilişkin nitel bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 62-80.
- Akçadağ, S. ve Özdemir, E. (2005). İnsan kaynakları kapsamında 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde iş tatmini: İstanbul' da yapılan ampirik bir çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 167-193.
- Bayraç, A. (2008). *İşletmelerde stratejik insan kaynakları yönetiminde eğitim ve geliştirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bek, H. (2002). *İnsan kaynakları yönetiminde eğitim ve geliştirme etkinliği: Örnek bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Benli, A. ve Şahin, L. (2004). İnsan kaynakları yönetiminde işgören bulma ve seçme: Çınar Hotel uygulaması. *Bilgi Dergisi*, 8, 113-114.
- Çelen, O.ve Tuna, M. (2018). Türkiye'deki gurmelerin instagram hesaplarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue, 411-436.
- Davuoğlu, N. A. (2018). Sanayi 4.0'ın liderlik ve insan kaynakları yönetimine algısal etkileri. *Journal of Social and Humanities Research*, 15(30), 4041-4048.

- Demirkaya, H. (2006). Tarım toplumundan bilgi toplumuna insan kaynakları yönetimi-nde değişim. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, 1-23.
- Dengiz, O. (2017). Endüstri 4.0: Üretimde kavram ve algı devrimi. *Makine Tasarım ve İmalat Dergisi*, 15(1), 38-45.
- Dereli, B. (2005). Çokuluslu işletmelerde insan kaynakları yönetimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 59-81.
- Dülek, M. E. (2018). *Yöneticilerin E-insan kaynakları yönetimi uygulamalarından duyduğu memnuniyet*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Esen, M. (2011). *Bireysel ve kurumsal hazıroluşun teknoloji kabulüne etkisi: Elektronik insan kaynakları yönetimi (E-İKY) alanında ampirik bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Ferecov, R. (2003). İnsan kaynakları yönetiminde performans değerlendirme yöntemleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 07.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4750/65249> adresinden erişilmiştir.
- Filizöz, B. ve Orhan, U. (2018). İnsan kaynakları yönetimi bağlamında endüstri 4.0: Bir yazın çalışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 110-117.
- Göktaş, P. ve Baysal, H. (2018). Türkiye'deki dijital insan kaynakları yönetiminde bulut bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1409-1424.
- Gürbüz, S. ve Bekmezci, M. (2012). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının bilgi işçilerinin işten ayrılma niyetlerine etkisinde duygusal bağlılık düzeyinin aracılık rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(2), 189-213.
- Helvacıoğlu, N. ve Özutku, H. (2010). Kültürel farklılıkların yönetiminde insan kaynakları stratejilerinin rolü: IKEA örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 195-216.
- Huselid, M. A., Jackson, S. A ve Schuler, R. S. (1997). Technical and strategic human resource management effectiveness as determinants of firm performance. *Academy of Management Journal*, 40(1), 171-188.
- Karacan, E.ve Erdoğan, Ö. N. (2011). İşçi sağlığı ve iş güvenliğine insan kaynakları yönetimi fonksiyonları açısından çözümsel bir yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 102-116.

- Koçak, O. ve Erdoğan, Z. B. (2011). Bankacılık sektöründe yeni insan kaynakları yönetimi yaklaşımları hakkında bir uygulama. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 60, 259-283.
- Küçükçaya, G. (2006). *İnsan kaynakları yönetiminde personel seçimi ve bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mikhaylov, F., Kolesnikova, J. and Eldar, S. (2014). Current tendencies of the development of service of human resources management. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 150, 330-335.
- Lendzion, J. P. (2015). Human resources management in the system of organizational knowledge management. *Procedia Manufacturing*, 3, 674-680.
- Olivas-Lujan, M. R., Ramirez, J. and Zapata-Cantu, L. (2007). E-HRM in Mexico: Adapting innovations for global competitiveness. *International Journal of Manpower*, 28(5), 418-434.
- Özer, P S., Özmen, Ö. ve Saatçioğlu, Ö. (2004). Bilgi yönetiminin etkililiğinde kilit bir faktör olarak bilgi işçileri ve insan kaynakları yönetiminin farklılaşan özellikleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 254-275.
- Öztürk, A. T., (2010). İnsan kaynakları yönetiminde performans dayalı ücret ve teşvik sistemi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-10.
- Parham, S. and Tamminga, H. (2018). The adaptation of the logistic industry to the fourth industrial revolution: The role of human resource management. *Journal of Business Management & Social Sciences Research*, 6(9), 179-191.
- Pehlivan, B. (2008). İnsan kaynakları yönetiminde performans değerlendirmesi ve maliye bakanlığı çalışanlarına yönelik bir uygulama. *Maliye Dergisi*, 154 171-187.
- Ruel, Huub J. M., Bondarouk, T. V. ve Looise, J. K. (2004). E-HRM: Innovation or irritation. An Explorative emirical study in five large companies on web-based HRM. *Management Revue*, 15(3), 364-380.
- Ruel, Huub J. M., Bondarouk, T. V. ve Van der Velde, M. (2007). The contribution of e-HRM to HRM effectiveness result from a quantitative study in a Dutch Ministry. *Employee Relations*, 29(3), 280-291.
- Saldamlı, A. (2008). İnsan kaynakları yönetiminde bilişim teknolojisinin kullanımına yönelik bir araştırma: Tekirdağ örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 239-263.
- Sevim, S. ve Ayvacı, H. Ş. (2020). Öğretmen adaylarının sosyo-bilimsel konulardaki inançları: Nükleer enerji. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi ESTÜDAM Eğitim Dergisi*, 5(1), 25-39.

- Taşlıyan, M., Arı, N. Ü. ve Duzman, B. (2011). İnsan kaynakları yönetiminde kariyer planlama ve kariyer yönetimi: İİBF Öğrencileri üzerinde bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 231-241.
- Tuna, M., Çelen, O., Aydın, M. ve Özkan, B. İ. (2018). Kilis İlinin UNESCO yaratıcı şehirler ağı kapsamında değerlendirilmesi. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal (International Refereed Indexed)*, Special Issue, 366-388.
- Tütüncü, Ö. ve Demir, M. (2003). Konaklama işletmelerinde insan kaynakları kapsamında işgücü devir hızının analizi ve Muğla Bölgesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 146-169.
- Ünal, A. ve Çelen, O. (2018). Türkiye'deki otel işletmelerinin web sitelerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 607-636.
- Yapıcı-Akar, N., Dirlik, O., Kıymalıoğlu, A. ve Yurtseven, Ö. (2011). Uluslararası insan kaynakları yönetimi alanındaki güncel eğilimlerin stratejik yaklaşımlar ve bölgesel modeller açısından değerlendirilmesi: 1998-2008 kesitinde bir inceleme. *Business and Economic Research Journal*, 2(4), 97-113.
- Yıldız, E. ve Davutoğlu, N. A. (2018). Konaklama işletmelerinde personel ve insan kaynakları yönetiminden, Sanayi 4.0'lı yönetime. *SETSCI Conference Indexing System*, 3, 1563-1569.
- Yılmaz, C. ve Erkollar, A. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları planlaması üzerine etkileri. *5th International Management Information System Conference*, 24-26 Ekim Ankara. https://imisc.figshare.com/articles/Endu_stri_4_0_n_I_nsan_Kaynaklar_Planlamas_U_zerine_Etkileri/7581737 adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akbaş Tuna, A. ve Çelen, O. (2020). Covid-19 salgın hastalık sürecinin işletmelerin insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerindeki etkileri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2710-2759. DOI: 10.26466/opus.781324

Polislik Perspektifinden Dijital Misenformasyon ve Dezenformasyon: Covid-19 Örnek Olayı Bağlamında Bir Analiz

DOI: 10.26466/opus.783266

*

Atalay Bahar *

* Dr. Polis Başmüfettişi, Emniyet Genel Müdürlüğü, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara
E-Posta: atk199@hotmail.com ORCID: [0000-0002-3146-1833](https://orcid.org/0000-0002-3146-1833)

Öz

Tarihte insan sağlığını tehdit eden birçok salgın görülmüş, Covid-19 da toplumu derinden etkileyen bir pandemi biçimi olarak ilan edilmiştir. Kalitatif ve gözleme dayalı veriler elde edilen bu betimsel alan araştırmasında, Covid-19 salgınının tespit edildiği 11 Mart 2020 ve yeni normalin başladığı 1 Haziran 2020 tarihleri arasında, suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyon vakaları ele alınmıştır. 28 misenformasyon ve dezenformasyon içerikli Twitter paylaşımı, mesleki deneyime sahip polis uzmanlarınca analiz edilmiş ve suç kapsamında değerlendirilmiştir. Misenformasyon ve dezenformasyonların içeriği, üretim motivasyonu ve önlenmesine yönelik dijital polisliğin katkısı ortaya konmaktadır. Manipülasyon ve provokasyon içerikli paylaşımları başlatanların ve yayanların, gerçek dünyada yeni suçluların oluşmasına da öncülük ettikleri görülmektedir. Covid-19 salgınıyla mücadelenin temel kriteri olarak belirlenen yeni normal koşulların, gecikmeksizin Twitter platformu kullanım sistematiğine de uyarlanması gerekmektedir. Dijital ortamların ara yüzlerinde resmi kurumların da paydaş olabileceği bir "Güvenlik Portalı" oluşturulması, bu türden paylaşımlarla mücadelede etkili olacağı değerlendirilmektedir. Etiketleme yapılan suç ilintili paylaşımların ihbar niteliği taşıması ve son kullanıcıyla etkileşim sağlanması amacıyla, iletilerin doğrudan Güvenlik Portalına gönderilmesini sağlayacak şekilde bir düzenleme yapılması da kullanıcıları çözüm ortağı haline getirecektir. Milyonlarca kullanıcıyı sanal devriye operatörüne dönüştürebilecek bu düzenleme; yanlış, tahrif edilmiş ve aldatıcı bilgilerle toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen, kitleleri mobilize eden ve kaos oluşturmayı hedefleyen paylaşımlara, gecikmeksizin ulaşılmasına ve hukuksal işlemlerin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Polislik, Dijital Medya, Misenformasyon, Dezenformasyon, Yeni Normal*

Digital Misinformation and Disinformation from a Policing Perspective: An Analysis in the Context of the Covid-19 Case Study

*

Abstract

Covid-19 has been declared as a form of pandemic that deeply affects the society, with many epidemics threatening human health in history. In this descriptive field study, which obtained qualitative and observational data, misinformation and disinformation cases that turned into crime between March 11, 2020, when the Covid-19 outbreak was detected, and June 1, 2020, when the new normal began, were discussed. 28 Twitter posts containing misinformation and disinformation were analyzed by police experts with professional experience and evaluated as a crime. The content of misinformation and disinformation, production motivation and the contribution of digital policing towards its prevention are revealed. It is seen that those who initiate and spread posts containing manipulation and provocation also lead the formation of new criminals in the real world. The new normal conditions, which are determined as the basic criteria for combating the Covid-19 epidemic, need to be adapted to the Twitter platform usage system without delay. Establishing a "Security Portal" where official institutions can be stakeholders at the interfaces of digital media is considered to be effective in combating such sharing. Making an arrangement to ensure that the messages are sent directly to the Security Portal in order to ensure that the tagged crimes related posts have the nature of notification and interact with the end user will also make the users solution partners. This arrangement, which can turn millions of users into virtual patrol operators; It will enable access to the posts that negatively affect the social life, mobilize the masses and aim to create chaos with false, falsified and deceptive information, to be accessed without delay and legal proceedings.

Keywords: *Digital Policing, Digital Media, Misinformation, Disinformation, New Normal*

Giriş

Günümüzde bilgi ve habere ulaşılmasında görülen dijital hareketlilik, paradigmal değişikliğe neden olmaktadır. Kısırtma potansiyeli yüksek, sosyal fay hatlarını hedef alan, sahte ancak inanırlılığı yüksek kurgulanmış haberlerin, anonim ya da sahipli hesaplardan yayılımı, sosyal mühendislik kapsamında değerlendirilmektedir (Eren ve Aydın, 2014, s.202). Misenformasyon kapsamındaki iletiler, kullanıcılar tarafından gerçek kabul edilerek, kaynağı önemsenmeden paylaşılmaktadır. Dezenformasyon paylaşımları ise; tahrif edilmiş veya gerçek dışı bilgi, eksik ya da taraflı paylaşımlardan oluşmaktadır. Bu içerikler, manüplatif özellikleriyle kullanıcılarda istenilen ve beklenen algılarını oluşmasını hedeflemektedir. Sosyal mühendisliğin alt bileşenleri olarak dezenformasyon ve misenformasyon; bireyleri, grupları, toplumu beklenen tutum ve davranışları sergilemelerinde oldukça etkili olmaktadır. Provokasyon, tahrik, kurumsal ve bireysel tehdit amaçlı paylaşımları başlatanlar doğrudan suçlu oldukları gibi, iletileri yayanlar yeni suçluların oluşmasına da öncülük etmektedirler. Temel parametre, paylaşımların mevcut yasalara göre konusu suç oluşturan eylemlerden olmasıdır. Toplumsal düzen, istikrar ve kişi güvenliğini tehdit eden bu paylaşımlardan etkilenen kamuoyu, kurum ve gerçek şahıslar dezenformasyon ve misenformasyon mağduru olmaktadır.

Covid-19 salgınının etki alanının genişlemesi ve vaka sayısının artışı, dijital medyada panik ve karamsarlığa neden olan mesajların paylaşılmasına neden olmaktadır. Bu sürecin ortaya çıkardığı belirsizlik yoğun bir bilgi kirliliği oluşturmakta, kaynağı ve özgünlüğü dikkate alınmadan mevcut bilgiler platformlarda paylaşılmaktadır. Çoklu sanal ortamlardaki gerçekliği kanıtlanmamış istatistiksel verilerin ve tedavi yöntemlerinin, korku ve endişe ile dolaşıma sunulması, durdurulması oldukça güç olan misenformasyonu ve dezenformasyonu beraberinde getirmektedir (Kayır, 2020). Covid-19 hakkında paylaşılan misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımların, sosyal medya ağlarında yüksek ölçekte yer bulması, toplumsal tedirginliğin yayılmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada Covid-19 salgınıyla ilgili paylaşımlardan, 11 Mart-1 Haziran 2020 tarihleri arasında suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyon vakaları ele alınmaktadır. Kalitatif ve gözleme dayalı veriler elde edilen bu betimsel alan araştırması, Covid-19 vakasının tespit edildiği ilk gün ile yeni

normalin başladığı ilk gün arasındaki tarihleri kapsamaktadır. Polis operasyonları sonucunda ulaşılan İstanbul merkezli vakalar ile sınırlandırılan çalışmada, suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyonların içeriği, üretim motivasyonu ve önlenmesine yönelik dijital polisliğin katkısı ortaya konmaktadır. Bu amaç doğrultusunda suç kapsamında değerlendirilen, 28 misenformasyon ve dezenformasyon içerikli Twitter paylaşımı, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğünde görevli mesleki deneyime sahip uzmanlarla, odak grup görüşmesi tekniği ile analiz edilmektedir.

Odak grup görüşmeleri ile misenformasyon ve dezenformasyon suçlarının toplum güvenliği bağlamında etkilerinin ortaya konulmasına yönelik önemli verilere ulaşılmıştır. Dijital ortamlarda suçun önlenmesi ve gerçekleşen suç hakkında gerekli işlemlerin yapılması amacıyla, gözlem ve takiple sanal devriye görevi yapılmaktadır. Siber teknolojiler geliştikçe, sanal ortam açıklarından yararlanarak siber suçlar da çeşitlenmektedir. Gerçek dünyanın asayişe ve topluma müessir suçları, dijital mecralarda bireysel ve örgütlü olarak işlenmektedir. Gündem oluşturan her türden olay kötüye kullanılabilir. Covid-19 salgını kapsamında misenformatik ve dezenformatik suçları örneklem olarak alan bu çalışma, bir yönü ile de dijital ortamların denetimsiz ve kontrolsüz yapısına da dikkat çekmektedir.

Misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlar geri dönülmez sonuçları da beraberinde getirmektedir. Koronavirüsten korunmak amacıyla saf alkol içip hayatını kaybedenlere, salgının önemli bir sebebi olarak gösterilen baz istasyonlarının yakılmasına ve virüs taşıdığına dair dijital dedikodularla hedef alınan şahısların taşlanması kadar uzanan bir etkilenme süreci yaşanmaktadır (Sommer ve Öztürk, 2020). Bu bağlamda misenformasyon ve dezenformasyon suçları doğal hayatın akışında doğrudan zarar verdiği gibi, paylaşıldıkça büyüyen mağduriyetler oluşturabilmektedir. Bu Covid - 19 pandemisinin ile mücadeleyi olumsuz etkileyen asılsız ve maksatlı infodemic paylaşımlar, toplumsal bir koronafobi oluşumunda önemli rol oynamaktadır.

Çalışmada İstanbul Emniyet Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele biriminde görevli uzman personel ile gerçekleştirilen odak grup görüşmeleriyle, misenformasyon ve dezenformasyon suçlarının toplumsal etkileri değerlendirilmiştir. Kitleli hareketleri teşvik eden manüplatif paylaşımların, gerçek dünyaya da yansarak telafisi güç sonuçlar oluşturabileceği görülmektedir.

Covid-19 salgınıyla mücadelenin temel kriteri olarak belirlenen yeni normal koşulların, gecikmeksizin dijital medya kullanım sistematığına de uyarlanması gerekmektedir. Suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyonların yadsınamaz kelebek etkisini ele alan bu özgün çalışmanın, alanyazına bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Misenformasyon ve Dezenformasyona Yönelik Kavramsal Bir Çerçeve

Dijital ortamda, sıklıkla misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlara rastlanmaktadır. Kirlenmiş bilgi ve çarpıtılmış haberler ile gündem oluşturan ve kullanıcılarda endişe uyandıran, iki sanal ortam olgusu arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Sanal ağlarda paylaşım biçimlerine, kaynağın güvenilirliğine ve kullanıcıların algılarına göre tasnif edilmektedir. Ancak sanal ortamın karmaşık yapısı misenformasyon ve dezenformasyon kavramları hakkında konsensüs oluşumunu engellemektedir. Bu konudaki çalışmalar; ağ üzerindeki kaynağın belirginliği, bilginin doğru ya da yanlışlığının tespiti, kasıtlı ve kasıtsız olarak dolaşıma sunumu ekseninde sürdürüldüğü görülmektedir.

Misenformasyon terimin çeşitli şekillerde tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Wardle ve Derakhshan (2017), misenformasyonu yanlış ancak zarar vermek amacıyla üretilmeyen bir bilgi olarak betimlenmektedir. Zollo ve Quattrociochi (2018), ispata muhtaç söylentilerin yayılması olarak tanımlarken, Scheufele ve Krause (2019), kasıtsız olarak paylaşılan yanlış bilgi şeklinde ifade etmektedir. Kavaklı (2019), başka bir bakış açısıyla misenformasyonun, dezenformasyona yakınlığını, bilginin eksik ya da taraflı olarak verilmesiyle açıklamaktadır. Del Vicario ve arkadaşları (2016), araştırmalarında dijital misenformasyonu algısını, kullanıcıların sosyal ve bilişsel konumları ile açıklamaktadır.

Alanyazında dezenformasyon tanımlamalarının, misenformasyona göre daha belirgin ve açıklayıcı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile dezenformasyon, dijital ortamlarda kolay farkedilmektedir. Marwick ve Lewis (2017), sosyal medyadaki komple teorilerini ve propaganda amaçlı paylaşımları dezenformasyon olarak nitelendirmektedir. Fallis (2015), dezenformasyonu; aldatıcı reklamlar, fotoğraflar, sahte belgeler, sahte web siteleri ve manipüle edilmiş haberler ile tüm sektörleri yanlış yönlendiren paylaşımlar şek-

linde özetlemektedir. Fetzer (2004), ise daha kesin bir ifade ile dezenformasyonu; yanıltıcı, aldatıcı ve karışıklığa neden olan yalan paylaşımlar biçiminde tanımlamaktadır.

Çalışmadaki örneklemelere kaynaklık etmesi bakımından, dijital ortamlarda görülen misenformasyon ve dezenformasyon kavramlarını, literatürdeki tanımlamalardan da yararlanarak özgün bir şekilde açıklamak gerekmektedir. Bilişim sistemlerinde paylaşılan misenformasyon kapsamındaki bilgi, kullanıcılar tarafından gerçek olarak kabul edilmekte ancak kaynağı önemsenmemektedir. Maksatlı olarak tahrif edilmiş veya gerçek dışı bilgi, kullanıcılar tarafından sanal ortamlarda; eksik, yanlış veya yanıltıcı olarak iletilmektedir (Kuklinski, Quirk, Jerit, Schwieder ve Rich, 2000, s.790). Genel kasıt amaçlanmamakla birlikte, gerçek bilgi zarar görmekte ve gölgelenmektedir.

Sanal evrende dezenformasyon içerikli paylaşımlar, genellikle anonim bir hesaptan ya da farklı bir profile bürünerek yapılmaktadır. (Bekiroğlu ve Hülür, 2016, s.150) Dezenformasyon içerikli paylaşılan bilgi gerçek değildir. Bilgi kasıtlı ve kullanıcıları aldatmaya yönelik olarak üretilmektedir (Lanoszka, 2019, s.230). Sosyal medya platformlarında manüplatif ve propaganda içerikli paylaşımlar dezenformasyon olgusu işaret etmektedir. Dezenformasyon çoklu sanal ortamlarda bireylere, kurumlara devletlere zarar vermek için dolaşıma sunulan sahte haberlerin yaygınlaştırılması ile de ortaya çıkmaktadır (Botosova, 2019, s.108). Bununla birlikte yasadışı suç organizasyonları ve terör örgütlerinin, kitleleri mobilize etmek ve kaos oluşturmak amacıyla sahte veri, görüntü, video gibi paylaşımları önemli dezenformasyon faaliyetleri arasındadır.

Misenformasyon ve dezenformasyon sonuçları itibarıyla benzeşmektedir. Sosyal ağlarda; sosyo-kültürel, sağlık, ekonomi siyaset, spor gibi tüm ilgi alanlarına yönelik aslı tahrif edilmiş, yanlış ya da kurgulanmış iletiler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Kshetri ve Voas, 2017, s.11). Bireysel ya da örgütlü bir şekilde gerçek olmayan bilgiyi, toplumu etkilemek ve manipüle etmek üzere dolaşıma sunular, dezenformasyon kaynağını oluşturmaktadır, Bu iletilerin gerçekliğine inanıp ya da gerçekliğini sorgulamayıp paylaşanlar ise misenformasyon kaynağı haline gelmektedir. Kullanıcılar tarafından özen gösterilmeden doğrudan paylaşılan bilgi dolaşımdaki kullanıcıları yanlış yönlendirmekte, şiddeti artan toplumsal reflekslerin oluşmasına neden olmaktadır. Ağ sistemlerinde dayanağı olmayan bilginin referans kabul ederek

paylaşılması, kullanıcıları bilinçli ya da bilinçsiz olarak siber suçun failleri haline getirmektedir (Erkan ve Ayhan, 2018, s.207). Dijital ortamda eksik ve yanlış bilgilerin iletimi ya da isteyerek ve bilerek dolaşıma sunulmasıyla algılar yönetilmekte, istendik toplumsal tepkiler hedeflenmektedir.

Misenformasyon ve dezenformasyon, toplumun ilgisini çeken tüm güncel konularda görülmektedir. Ekonomi, eğitim, güvenlik, sağlık, sanayi, enerji, spor, güvenlik, iç politika ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda, kullanıcılar medya okuryazarlığı ölçüsünde ve gerçeklik anlayışları doğrultusunda misenformasyon ve dezenformasyonun etkisi altında kalmaktadır. Birçok kullanıcının aynı iletiyi paylaşması, içgüdüsel olarak iletinin doğru olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca kullanıcılar takip ettikleri siteler, gruplar ve platformlarda, kendi perspektiflerinden yorumlar yaparak domino etkisi ile iletilerin tesirini arttırılmaktadır.

Oxford Dictionary tarafından 2016'da yılın kelimesi seçilen post-truth (gerçek- sonrası) kavramı, misenformasyon ve dezenformasyon içeriklerinin çevirim içi yayılım hızının nedenini açıklar niteliktedir. Bu yeni kavram, dijital gündemin objektif hakikatten daha çok, kişisel duygu ve inançlar tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Oxford Learner's Dictionaries, 2020; Güven, 2020, s.22). Sanal dünyada sunulan iletiler, mutlak doğrudan ziyade, göndereni tarafından gerçek olarak hissettirilen olgulardan oluşmaktadır (Özcan, 2018, s.2). Dolaşım oranı arttıkça, paylaşımında bulunanlarca gerçeklik önemsizleşen bir niteliğe dönüşmektedir. Post-truth kavramının ortaya çıktığı yeni gerçeklik olgusu, sanal iletişim uygulamalarında aktif olan kullanıcıları, sonuçlarını düşünmeksizin paylaşımında bulunmaya yöneltmektedir (PR Outletplus, 2020). Dezenformatik ileti, kullanıcı duygu ve düşünceleri ile örtüşmesi halinde, misenformatik olarak paylaşımına sunulmaktadır.

Bu bağlamda çevrimiçi platformlarda sosyal ve siyasal maksatla dezenformasyon ve misenformasyonlarla kamuoyunun hedeflenen doğrultuda yönlendirildiğine dair çeşitli örnekler bulunmaktadır. Paylaşımlar, gerçekleştirilmek istenen maksada göre şekillenmektedir. Sahte Rus menşeli hesaplar tarafından gerçekleştirilen dezenformasyon ve geniş katımlı misenformasyonlarla, Donald Trump'ın 2016'da Başkan seçilmesinde önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Yakın tarihli sanal ağ dezenformasyonlarından biri de sınır ötesi operasyonlarında ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin güney sınırında oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek, bölgeye barış ve huzur

getirmek amacıyla 2019'da yapılan Barış Pınarı Harekatı aleyhine, terör örgütü yanlılarınca dijital platformlarda yürütülen dezenformasyon girişimlerinde, Suriye'deki çatışmalardan kaçan sivillerin görüldüğü fotoğraflar, hareket sırasında çekilmiş gibi gösterilmektedir (Anadolu Ajansı, 2019).

Dijital ortamın popülist söylemi ve irrasyoneliteye açıklığı dezenformasyon ve misinformasyonu kolaylaştırırken, global politikaları ve sosyal yaşamı önemi ölçüde etkilemektedir. Hızlı bir şekilde hastagler oluşturularak sosyal medya ortamlarının sunduğu beğeni, yorum, mesaj, görüntü gibi özellikler etkin olarak kullanılmaktadır (Ceng, 2018, s.673). 2013 yılında hashtag formatlarında yapılan dezenformasyon ve misinformasyon paylaşımları ile örgütlenen Gezi Parkı eylemleri esnasında asılsız bilgi, resim ve video kullanılmıştır. Yabancı bir ülkede bot motorundan yaralanan bir gencin Türkiye'deki gösteriler sırasında panzerle ezildiği, binlerce polisin istifa ettiği, köpeğe bile biber gazı sıkıldığı, polislerin ilaçlı su kullandığı, eylemlerin 48 saat daha devam etmesi durumunda Anayasa Mahkemesinin hükümeti düşürebileceği, eylemcilere karşı portakal gazı kullanıldığı, şeklinde kitlesel hareketlenmeyi hedefleyen yalan paylaşımlar yapılmıştır (Eren ve Aydın, 2014, s.204).

Dijital mecranın suç oluşturan dezenformasyon ve misinformasyon faaliyetleri, siber güvenlik ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yasal prosedürelere işletilmekte ve failer tespit edilmektedir. Bilişim sistemlerindeki bu türden paylaşımlar, hukuksal mevzuatta suç sayılan fiiller arasında değil ise doğrudan siber suç olarak nitelendirilmemektedir. Mağdurların şikayetleri üzerine görevli birimlerce, adli ve idari işlemler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamdaki iletilere karşı filtre görevi üslenen haber doğrulama platformları bulunmaktadır. Türkiye'de dezenformasyon ve misinformasyon paylaşımlarının gerçekliğini kontrol eden Doğruluk Payı, Yalansavar, Teyit gibi web siteleri, yanıltıcı ve yanlış yönlendirmelere odaklanmaktadır (Yegen, 2018, s.105; Kavaklı, 2019, s.665). Dijital ortamda sosyal tehlike ve manipülasyon içerikli paylaşımlara yönelik çalışmalar yapmaktadırlar.

Suçun Dijitalleşmesi ve Polislik Faaliyetleri

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, birey ve toplum yaşamında önemli değişimlerin görülmesinde de etkili olmaktadır. İnternet odaklı dijital mecraların etkinliği, başta akıllı telefonlar olmak üzere, anlık iletişime uygun

taşınabilir cihazların yaygınlığı, iletişimde dönüşümün habercisi olarak karışımıza çıkmaktadır. Bireylerin toplumsallaşmak, duygu ve düşüncelerini paylaşmak amacıyla yoğun olarak çoklu sanal ortamları tercih ettiği gözlenmektedir. Bu bakımdan günümüzde dijital platformlar, zaman ve mekândan bağımsız olarak içerik üretme ve paylaşımında bulunmaya olanak sağlayan bir iletişim ortamına dönüşmüştür.

Dijital mecralar gerçek yaşamı yansıtmakta, gerçek hayatta işlenen suçların izdüşümleri de sanal ortamlarda görülmektedir. Dijital suçlar bağlamında değerlendirilen bu nitelikli suçlar literatürde siber suçlar olarak adlandırılmaktadır. Siber suçlar, bilişim sistemlerinin güvenliğine ve sanal ortam kullanıcılarına karşı işlenen suçları kapsamaktadır. Bir bilişim sisteminin güvenliğini, buna bağlı verileri ve kullanıcıyı hedef alan eylemlerdir (Yayla, 2014, s.152). Verilere zarar verme, ele geçirme, iletişimi engelleme, kayıt etme, banka ve kredi kartlarının kötüye kullanılması en çok rastlanan siber suçlardandır (EGM, 2020). Bu suçlar, Türk Ceza Kanununun doğrudan Bilişim Alanındaki Suçlar başlığı altında tanımladığı, bireylere ve kurumları yönelik gerçekleştirilen suçlardır (TCK, 2004). Bilişim sistemleri kullanılarak haksız menfaat sağlanmasını içermektedir.

Dijital ortamlarda suç potansiyelleri çeşitlendiğinden, hukuki mevzuat güncellenmekte polis etkin mücadelede yetkilendirilmektedir. Kamuoyu tarafından oldukça yakından tanınan ve bireysel önlem alınan gerçek dünyanın suçları, çetin mücadele gerektiren ve sürekli değişen yöntemlerle internet odaklı platformlarda görünmektedir. Genel hukuksal düzenlemelerde bilişim suçları kategorizasyonunda bulunmayan ancak bilişim teknolojilerinden yararlanarak işlenen suç türleri de siber suçlar olarak nitelendirilmektedir. Bir başka deyişle elverişli sanal kanallar kullanılarak, suç işlemek ve işlenmesini özendirmek amacıyla gerçekleştirilen eylemler, siber suçlar kapsamında değerlendirilmektedir.

Siber suçların çeşitliliği ve yayılımı dijital evrenin uygun olanaklar sağlaması nedeniyle oldukça hızlı artmaktadır. Hırsızlık, dolandırıcılık, yasadışı bahis, çocuk istismarı gibi geleneksel suçlar da çevirim içi olarak işlenmektedir (Küçükvardar, 2018, s.1). Bu türden eylemlerde polis; 5237 sayılı TCK, 5464 sayılı Banka ve Kredi Kartları Kanunu, 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve diğer yetki veren hukuksal dayanaklar doğrultusunda takibat yapmaktadır

(Altınışık, 2017, s.241; Sönmez, 201, s.50). Bu nedenle siber suçlar, kontrol altına alınması oldukça güç olan, sürekli yeni versiyonları yeşeren, güncel ve karmaşık suçları barındırmaktadır. Anonimlik ve sahte hesaplar ile iletişim sağlanması, bireylerin yakalanma endişesini azaltırken, suç işleme oranlarını da yükseltmektedir.

Sanal ortamlar şahıslar gibi organize suç şebekeleri ve terör örgütleri tarafından da suç işlemek amacıyla kullanılmaktadır. Sanal ağlar ile örgüt kullanıcıları ile iletişime geçilmekte ve örgütün etki alanlarını genişletilmektedirler. Kullanıcı profillerinin gizlenmesine ve şifreli haberleşmeye olanak sağladığından, örgütlü suçların faaliyet alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte örgüt propagandasının yapılması ve örgüte eleman kazandırılması amacıyla da dijital ortamlar seçilmektedir.

Dijital ortamların önemli bileşenlerinden biri de konusu suç oluşturan kitlesel hareketleri hedefleyen sosyal medya paylaşımlarıdır. Kullanıcıların kendilerine gelen mesajları abartılı ve asılsız iletileri doğru kabul ederek paylaşmasıyla kısa sürede bilinçsiz bir kolektif aklı oluşmaktadır. Bu sosyal medya sosyolojisi gündem olan her konuyu kötüye kullanabilmektedir. Bu içerikteki paylaşımlar, "halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama" suçları olarak hukuksal mevzuatta yer almaktadır (TCK, 2004, Md. 213 ve Md. 216).

Suçların boyut ve biçim değiştirerek dijital ortama doğru everilmesiyle, polislik uygulamaları ve çalışma metotları da dijital evrene doğru yönelmektedir. Toplumsal kaygı oluşturan paylaşımların analizi, bilişim sistemleri konusunda uzmanlaşmış birimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, siber suçlar ile ilgili yapılan çalışmalarda, tüm illerin genel koordinasyonundan sorumludur (EGM, 2020). Çalışmada öncelikle yer alan İstanbul merkezli tehdit oluşturan ve konusu suç teşkil eden içeriklerin paylaşılmasında, polislik süreçlerini yürüten birim ise İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğüdür.

Polisin siber suçlarla mücadelesinde ilk aşama, çoklu sanal ortamların genel kontrolü esasına dayanmaktadır. Sanal devriye görevi web siteleri, sanal platformlar, bloglar gibi, öncül açık kaynakların incelenmesini kapsamaktadır. Gündemi belirleyen öncelikli ve hassas konularda iletişimsel parametreler analiz edilmektedir. Kitlesel hareketleri teşvik edici paylaşımlar, asılsız içerik ve görüntülerin tespiti yapılmaktadır. İkinci aşamada kamu düzenini

açık ve yakından tehdit eden paylaşımlar yapanların profilleri ve gerçek kimlikleri belirlenmektedir. Son aşamada ise operasyonel faaliyetlerle dijital ortamlarda suç işleyen şahıslar yakalanarak, adli süreçler başlatılmaktadır.

Covid-19 Bağlamında Misenformasyon, Dezenformasyon Olguları ve Toplumsal Etkileri

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Vuhan kentinde, daha sonra Covid -19 isimlendirilecek solunum yolu rahatsızlığının ortaya çıktığını bildirilmiştir. 7 Ocak 2019'da Dünya Sağlık Örgütü, hastalığın yeni tip bir koronavirüsten kaynaklandığını açıklamıştır (WHO, 2020; Euronews, 2020). Ortaya çıktığı ilk günlerde bölgesel bir epidemi olarak görülen salgın Asya sınırlarını aşarak, global ölçekte tehdit oluşturan bir pandemiye dönüşmüştür. DSÖ, 11 Mart 2020 tarihli deklarasyonunda koronavirüs salgınının, Covid-19 olarak isimlendirildiğini, dünyada bu salgın nedeniyle, 114 ülkede 118 000'den fazla vaka ve 4 bin 291 can kaybı yaşandığını duyurmuştur. 11 Mart 2020, Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü tarih olarak da kayıtlara geçmiştir (WHO, 2020; T.C Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu tarihten itibaren, Sağlık Bakanlığının koordinesinde Covid-19 salgınına karşı tüm şehirlerde, en üst düzeyinde tedbirler alınmıştır.

Salgının başlangıcından itibaren sosyal izolasyon nedeniyle kitle iletişim araçları yoğun bir şekilde kullanılmakta, hastalık hakkındaki gelişmeler kamuoyu tarafından yakından takip edilmektedir. Maske-sosyal mesafe-temizlik üçlüsü, Covid-19 salgını ile mücadelenin vazgeçilemez unsurları olarak görülmektedir. Bu bağlamda konunun uzmanları tarafından kullanılan kavramlar, gündelik hayatın sıradan kelimeleri haline gelmektedir. Salgının tespiti amacıyla burun ve boğazdan alınan örneklemeye işleminin PCR testi olduğu, Filyasyon teriminin hastalığın kaynağını bulmak ve yayılım zincirini takip etmek amacıyla yapıldığı, koronavirüsün bulaştığı ancak hiçbir hastalık belirtisi göstermeyen kişilerin Asemptomatik hasta olarak adlandırıldığı, toplumun büyük bir kesimi tarafından bilinmektedir (BBC, 2020). Covid-19 salgınına yönelik güncel gelişmeler, yayılım süreci, tehditleri ve korunma yöntemlerine ilişkin açıklamalar ilgiyle izlenmektedir.

Hastalık hakkında farkındalık oluşturulması amacıyla yapılan uzun süreli yayınlar, uzmanların görece yorumları, hastalığın süresi ve tahribatı hakkındaki belirsizlik sosyo-psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Salgında güncel

verilerin algılanışı ve hastalığa karşı hissedilen endişe oranı, bu sorunlarla mücadele bireysel farklılıkları ortaya çıkarmaktadır (Asmundson ve Taylor, 2020). Felaketleştirilen senaryolar, aşırı hastalık bulaşma takıntısıyla ortaya çıkan anksiyete bozukluğu, koronafobi olarak literatüre kazandırılmıştır. Yaşanan yoğun stres; çarpıntı, sık nefes alma, terleme gibi bedensel tepkilerin verilmesine ve yaşam kalitesinin bozulmasına yol açabilmektedir (Aksakallı, 2020; Yeşilay, 2020). Gösterilen reaksiyonlar bireylerin aile ve sosyal çevresini de etkilemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün ve Sağlık Bakanlığı'nın etkin çalışmaları doğrultusunda, halk sağlığının korunması ve salgından en az hasarla kurtulabilmek için çeşitli önlemler alınmaktadır (Acar, 2020, s.15). Hastalığın yaygınlığını azaltmak amacıyla zorunlu olmadıkça ikametlerden çıkılmaması, toplum hayatında yeni normal olarak adlandırılan ekonomik, sosyal ve eğitimsel değişikliklere sebep olmaktadır. Birçok meslek grubunun rutin işlemleri ve tüm kategoriyedeki eğitim faaliyetleri, dijital mecralar aracılığıyla uzaktan yapılması zorunlu hale gelmektedir. Kısıtlanan sosyal aktivite alanları ve hastalığın karşı oluşan tedirginlik ve bilinmezlikle dijital medya kullanımını arttırmaktadır. Salgın hakkında hızlı ve daha tutarlı bilgi edinme ihtiyacı, bireyleri sosyal medya platformlarında paylaşılan bilgilere maruz bırakmaktadır (Aksakallı, 2020). Merak ve kaygı duygularının karmaşıklığıyla, doğru ve yanlış bilginin ayırt edilmesi zorlaşmakta ve bilginin sanal ortamlarda paylaşım hızı da artmaktadır.

Covid-19 salgınına yönelik yeni olanaklar, sınırlılıklar ve tedavi yöntemleri dijital medyada kullanıcıları tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Hastalık bulaşmasının engellenmesi amacıyla fiziksel mesafesini korunmaya çalışıldığı bu süreçte, sosyal medya mecraları psikolojik sağlığın korunması, hızlı ve kapsamlı sosyal bir ilişki kurulmasında kurtarıcı olarak görülmektedir. Sanal ağlardaki uygulamalar çeşitlenmekte, çok amaçlı kullanıma uygun olarak fonksiyonları ve kaliteleri artmaktadır. Özellikle görüntülü haberleşme yöntemlerindeki gelişmeler, yakınlarını merak eden ve özleyenler tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve uygulamalar oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, koronavirüs kapsamında tedbirler, gerçek dünyayı ve gündelik hayat aktivitelerini sanal ortama taşımaktadır (Vural ve Bat 2010, s.3349). Ancak bilimsel verilerle dijital dedikoduların, resmi açıklamalar ile uydurma haberlerin bir arada olduğu bu ortamlar, zihinsel karışıklığa ve sürekli hissedilen bir endişe halinin varlığına sebep olmaktadır. Aslı

değiştirilmiş görüntü ve ses dosyaları, söylentiler, uydurma sağlık bilgileri, yanıltıcı tıbbi tavsiyeler Covid-19 ile mücadeleyi daha da zorlaştırmaktadır. Toplumunu meşgul eden gereksiz iletiler, zor şartlar altında görev yapan ve gündemi yoğun olan uzmanların, aynı zamanda sağlıklı bilgileri düzeltmek için de çaba göstermelerine sebep olmaktadır.

Virüsle mücadelede; yüksek dozda c vitamini kullanımı, sıcak su içilmesi, boğazın sürekli ıslak tutulması, antibiyotik kullanımı bol sirke ve bitkisel çay tüketimi gibi bilimselliği kanıtlanmamış paylaşımlar yayılmaktadır. Bunun yanında insan sağlığı açısından tehlike oluşturan, çamaşır suyu ve saf alkol gibi etken maddelerin de tavsiye edilmesi, sosyal ağlarda yaşanan paranoyanın boyutlarını ortaya koymaktadır (Bernard, 2020; Kalsın 2020). Dezenformatik paylaşımlar geri dönülmez sonuçları da beraberinde getirmektedir. İstanbul'da koronavirüsten korunmak amacıyla saf alkol içen Türkmenistan vatandaşlarının, 20'sinin ölümüne ve 34'ünün de ciddi tedavi görmelerine kadar uzanan bir etkilenme süreci yaşanmaktadır (Sommer & Öztürk, 2020). Sosyal ağlar komplo teorilerinin yayılmasında da önemli bir role sahiptir. Sağlık kurumlarından geldiği iddia edilen, şehirlerin karantinaya alınacağı yönündeki misenformatik paylaşımlarla, 5G teknolojisini koronavirüs salgınının önemli sebeplerinden biri olarak gösteren dezenformasyonlar, İngiltere'de baz istasyonlarının yakılmasına neden olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü ve çeşitli yetkili kurumların resmi uyarılarına rağmen, koronavirüse ilişkin dijital mecralardaki yanlış yönlendirmeler ve abartılı tutumlar, kişilerarası iletişimde ötekileştirme eğilimlerine ve kaos oluşturan davranışların meydana gelmesinde önemli bir paya sahiptir. ABD'de Asya kökenli Amerikalılara, koronavirüsü bulaştırdıkları gerekçesiyle gerçekleştirilen ırkçı saldırılar gündem oluşturmaktadır. Indiana'da iki otelin Asyalı misafirlerin konaklamasına izin vermemesi gibi olaylar meydana gelmektedir. Ukrayna'da da salgın nedeniyle Çin'den tahliye edilen vatandaşları taşıyan otobüsler taşlanmıştır (O'Connell, 2020). Terör örgütleri ve organize suç şebekeleri tarafından anonim ve yetkililer adına açılmış sahte hesaplardan yapılan provakatif paylaşımlarla, salgınla mücadele yöntemleri istismar edilmektedir. Hindistan'da koronavirüs tespiti yapmaya çalışan doktorlar, dezenformasyon içerikli paylaşımların etkisiyle taşlı saldırıya maruz kalmıştır (Kara, 2020). Londra'da Covid-19 kapsamındaki yasağa ve halk sağlığı açısından risk oluşturmalarına rağmen sosyal medyadan örgütlenerek sokak

partisi düzenleyen grup, güvenlik güçlerine mukavemet göstermiş, 15 polis yaralanmış ve araçlarına zarar verilmiştir. (Esen, 2020)

Sosyal medya platformlarında gerçekleştirilen misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlar, günümüzde dijital topluma dönüşen kamuoyunu çok boyutlu olarak tehdit etmektedir (Bradshaw & Howard 2018 p. 28). Kaotik ve karmaşık doğası bulunan çoklu sanal ortamlar, toplumun dikkatle ve hassasiyetle değerlendirmesi gereken bir yapıya doğru evrilmektedir. Bu bakımdan asılsız ve yanıltıcı bilgilerin yayılmasında üretkenler kadar, paylaşanların da kaçınılmaz olarak sorumluluğu bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü viral olarak yayılan bu yeni tip salgın türünü, infodemi olarak adlandırmaktadır (Aydın, 2020, s.88). Örgüt, infodemi; “bilgi kirliliği oluşturarak; toplumlara bundan olumsuz etkilemek, toplumların psikolojisini bozmak, toplumsal kaos, korku ve panik oluşturmak, toplumsal bağışıklığı, direnci, güveni veya tepkileri ortadan kaldırarak; insanların, toplumların veya ulusların ruh ve beden sağlığını bozmayı amaçlayan bir salgın türü” olarak ifade etmektedir (Ünal ve Kılınc 2020, s.8). Bu salgın, Covid-19 ile olan mücadeleyi olumsuz etkilemektedir. Uluslararası ve ulusal kurumlardan ve toplum bu konuda duyarlılık göstermesi beklenmektedir.

İnfodemik paylaşımlarla mücadele edilmesi amacıyla, tüm dünya genelinde bilgiyi teyit eden internet siteleri oluşturulmaktadır. Bu web siteleri dijital medyada gündemi meşgul eden bilgilerin, doğru olup olmadığını araştırmakta ve çoklu sanal ortam kullanıcılarına doğru bilgiyi ulaştırmaktadır (Kiraz, 2020, s.11). Ancak koronavirüs salgını hakkında dijital platformlarda paylaşılan bilgilerin, doğruluğunu teyit eden ya da yanlışlığını ortaya koyan resmi formatta bir mekanizmaya henüz rastlanmamaktadır. Ayrıca dezenformasyon ve misenformasyon içerikli paylaşımlara, gecikmeksizin müdahale eden ya da yayılımını durduran kurumsal bir inceleme merkezi oluşturulmamıştır. Bu konudaki çalışmalar bireylerin tekil çabaları ile sürdürülmektedir. Dijital medyada gerçekleşen Covid-19 hakkındaki asılsız bilgi düzeltme çabaları, Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan Bilim Kurulu Üyeleri ve tanınan uzman akademisyenlerin geleneksel ve sosyal medya programlarında verdikleri bilgilerden oluşmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Amaç

Çalışmanın amacı suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyonun üretim motivasyonuna yönelik detayların ortaya konması ve bu noktadan hareketle polislik perspektifinden çözüm önerilerinin üretilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda üç araştırma sorusuna cevap aranmaktadır:

1. Covid-19 sürecinde suça dönüşen misenformasyon veya dezenformasyonun içeriği nedir?
2. Covid-19 sürecinde üretilen misenformasyon ve dezenformasyonun üretim motivasyonu nedir?
3. Suç olarak misenformasyon ve dezenformasyonun önlenmesi noktasında dijital polisliğin katkısı nedir?

Yöntem

Çalışma kapsamında suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyonun içeriği, üretim motivasyonu ve önlenmesine yönelik dijital polisliğin katkısı ortaya konmak istenmektedir. Kalitatif ve gözleme dayalı veriler elde edilen bu betimsel alan araştırması, Covid-19 vakasının tespit edildiği ilk gün ile yeni normalin başladığı ilk gün arasındaki tarihleri kapsamaktadır. Çalışma çerçevesinde, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğünde görev yapan uzmanlar Iriste ve Katane (2018, s.77, 78) tarafından ortaya konmuş olan uzman seçim prensiplerine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda öncül deneyimleri, eğitim seviyeleri ve aktif görevleri göz önünde bulundurularak, Tablo 1’de belirtildiği gibi çalışmanın veri toplama aşamasını gerçekleştirmek amacıyla 8 uzmanla görüşülmüştür. Gerçekleştirilen odak grup tartışması not tutularak kayıt altına alınmış ve tartışma yaklaşık 7 saat sürmüştür. Görüşlerine başvurulmuş uzmanlar, amaca yönelik örneklem seçme perspektifi benimsenerek belirlenmiştir. Ayrıca seçilen uzmanların misenformasyon ve dezenformasyon vakalarına yönelik bilgi birikimlerinin ve tecrübelerinin bulunması, temel bir kriter olarak belirlenmiştir. Odak grup görüşmeleri gerçekleştirilirken Nyumba ve arkadaşlarının (2018) ortaya koymuş olduğu, odak grup tartışması tasarım ve uygulama adımları ile Iriste ve Katane (2018) tarafından uzman görüşmelerinin gerçekleştirilme biçimi bağlamında ortaya konmuş olan, komisyon yaklaşımı benimsenmiştir.

Tablo 1. Uzmanların Öncül Meslek Deneyimleri, Eğitim Dereceleri ve Aktif Görevlerine Göre Tasnifi

Uzman Kualifikasyonları			
Uzmanlar	Öncül Meslek Deneyimleri	Eğitim Derecesi	Aktif Görevi
Uzman 1	Güvenlik Şb. Md.	Yüksek Lisans	Yönetici
Uzman 2	Asayiş Şb. Md.	Yüksek Lisans	Yönetici
Uzman 3	Polis Merkezi Amirliği	Yüksek lisans	Yönetici
Uzman 4	Bilgi İşlem Şb. Md.	Yüksek Lisans	Yönetici
Uzman 5	Bilgi İşlem Şb. Md.	Yüksek Lisans	Görevli
Uzman 6	Bilgi İşlem Şb. Md.	Lisans	Görevli
Uzman 7	Güvenlik Şb. Md.	Yüksek Lisans	Görevli
Uzman 8	Asayiş Şb. Md	Lisans	Görevli

Çalışma grubu belirlendikten sonra, her bir amaç sorusunun cevabını almak üzere alt görüşme soruları oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında, 11 Mart - 1 Haziran 2020 tarihleri arasında Covid-19 ile ilgili olarak suça dönüşmüş misinformasyon ve dezenformasyon vakaları, uzmanlarla tartışılarak ele alınmıştır. Çalışma, polis operasyonları neticesinde ulaşılan İstanbul merkezli vakalar ile sınırlandırılmıştır. Böylece kalitatif ve gözleme dayalı veriler elde edilmiştir. Araştırmanın verileri analiz edilirken bir iç güvenilirlik parametresi olarak öncül literatürden faydalanılmış, veriler kaydedilmiş, teorik olarak yapılandırılmış bir veri toplama ve analiz süreci uygulanmıştır (Tablo 2). Dış güvenilirlik noktasında ise; farklı uzman görüşlerinden doğrudan alınlar yapmak, aktarılan vakalar hakkında bilgi vermek ve tekrar uygulanabilirliği ortaya koymak amacıyla, araştırma sürecinin adımları hakkında bilgi verilmesi hususu göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Tekniği Açısından Uzmanlık Aşamaları

Uzmanlık Aşamaları		
Uzmanlık Hazırlık Aşaması	Uzmanlık Prosedürü	Veri İşleme ve Uzmanlık Analizi
Uzmanlığın Detaylı Planlanması	Uzmanlarla Doğrudan/Aracılı İletişim	Veri Toplama
Uzmanların Seçimi	Tartışmada Uzman Etkileşimi Olan / Olmayan Süreç	Veri İşleme
Uzmanlar için Materyal Tasarımı	Uzmanların Nitel /Nicel Olarak Görüş ve Değerlendirmeleri	Elde Edilen Sonuçların Analizi ve Değerlendirilmesi

Kaynak: Iriste ve Katane, Eğitimde Araştırma Yöntemi Olarak Uzmanlık

Bulgular

Araştırmanın ilk amaç sorusu hakkındaki uzmanların görüşleri; Covid-19 sürecinde misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımların, suça dönüştüğü noktanın belirlenmesine ve toplum güvenliği bağlamında etkilerinin ortaya konulmasına yönelik çıkarımlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. 11 Mart-1 Haziran 2020 tarihleri arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü tarafından bizzat tahkikatı sürdürülen, misenformasyon ve dezenformasyon içerikli suç oluşturan 28 hesap ve diğer emniyet birimleri tarafından işlemleri gerçekleştirilmek üzere tespitleri yapılan Twitter paylaşımı değerlendirilmektedir. Kriminalize olmuş bu iletiler, yoğun olarak kullanılan sosyal medya platformu Twitter’da, kitlesel tesiri paylaştıkça artan başlatıcı bir fonksiyon üstlenmektedirler. Suç kapsamında değerlendirilen misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarının, takipçi sayısına bağlı olarak yayıldığı dikkate alındığında; örgütlenme boyutlarının önemli ölçüde genişlediği, sanal aktörlerin hakimiyetlerinin ve kitlesel tutumları manipüle etme güçlerinin katlanarak büyüdüğü görülmektedir.

Türkiye’de Covid-19 salgınının ortaya çıktığı Mart ayında, daha çok vaka ve ölüm sayılarına yönelik paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde salgının tehlike boyutu ve yayılım hızı hakkında bilgiye ulaşma çabaları, sosyal medyada yüksek etkileşim sağlanmasına neden olmaktadır. Çalışmada ele alınan bu etkileşim sirkülasyonu, genel itibariyle resmi açıklamaların aksine, bulaşma ve ölüm sayısının fazla olduğuna yönelik bağlamdan kaydırma içerikli paylaşımlardan oluşmaktadır. Uzmanlar, sokağa çıkma kısıtlamalarının başladığı Nisan ayından itibaren, ekonomik sebepler öne sürülerek kitlesel hareketleri teşvik eden paylaşımlara rastlandığını belirtmektedir.

- “... pozitif çıkmış ama ne hikmetse haber yok bir şey yok insanlardan gizliyorlar. Sayı fazla doğrusunu söylemiyorlar.”

Ayrıca odak grup görüşmelerinde uzmanlar, Twitter üzerinden açılan “ödemiyoruz hareketi” isimli hesap ve bağlantılı hesaplarda; elektrik, su, doğalgaz, telefon, kredi kartı vb.gibi faturaların vatandaşlarca ödenmemesini teşvik edici misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarını tespit ettiklerini ifade etmektedirler (Odemiyoruz, 2020). Bunun gibi “Biz Bize Yeteriz” kampanyasına katılım sağlanmaması ve destek verilmemesi amacıyla benzer

isimlerle açılan Twitter hesaplarında, propaganda amaçlı paylaşımlar uzmanlar tarafından belirlenmiştir (DHA, 2020). Kitleleri provoke eden, devlet büyükleri aleyhine propaganda yapan ve kurumları itibarsızlaştırmayı hedefleyen, bu türden hesap ve paylaşımlarla ilgili soruşturmalar yürütülmektedir.

- ... *"#ÖdemeYapmıyoruz bence de yapmayalım gelir yok gider çok devlet yok hırsız çok."*
- *"Millete sesleniş abi devlete başış yapmayın, ...'e yapın en azından paranız güvenle ihtiyaç sahibine ulaşacağımı bilirsiniz. Bunlar parayı derneklerle ak-lara 2 kamyon gıda yardımı yapar bitirir bi dünya da şov yaparlar."*

Soruşturmalar "halk arasında korus ve panik oluşturulması ile halkın kin ve düşmanlığa tahrik edilmesi" suçlamasıyla TCK'nın 213. ve 216. maddeleri kapsamında yapılmaktadır. Misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımların suç karinesi içerisinde değerlendirilmesindeki temel parametre, yasaların suç saydığı bir fiilin bireysel veya topluca sanal platformlarda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Diğer bir karine de işlenen suçtan zarar görenlerin bulunması halidir. Soya medya platformlarında misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlar, her iki karineyi ihlal ederek, bireysel sıkıntılara ve toplumsal infiale neden olduklarında hukuksal düzenlemeler doğrultusunda incelenmektedir.

Dijital misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımların, toplumsal etkileri çok hızlı görülmektedir. Farklı hesaplarla organize edilen sistemli meydan okuma, kullanıcıları bilinçli ya da bilinçsiz olarak, sanal ortamın kitlesel hareketliliğine ve kanunsuz eylemlerine ortak etmektedir. Dezenformasyon içerikli ilk paylaşımlar, maksatlı yanlışlığı ve tahrifatı anlaşılınca kadar kullanıcılar tarafından doğru kabul edilmektedir. Uzmanlar, suçun meydana gelmesinde ve kitlesel hareketliliğin oluşturulmasında, bu paylaşımların önemli rolü olduğu görüşündedir.

- *"Bu akşam 11.30'da kimse sokakta olmamalı. Kapılar ve pencereler kapalı kalmalıdır... Korona virüsünü yok etmek için havadaki 5 helikopter sprey dezenfektanı. Lufton bu bilgileri tüm kişilerinize yayımlayın. Şeklinde mesaj geliyor."*

Dezenformatik paylaşımların iki zararlı boyutu görülmektedir. İlki dezenformasyonların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan olumsuz etkileri, ikin-

cisi ise paylaşımların yanlışlığını ifşa eden bilgilerin gölgelenmesi ve görünürlüğünün azaltılmasıdır. Doğru kabul edilen misenformatik bilgilerin sosyal gruplarda dağılmasıyla, toplumun yaşam biçimleri etkilenmekte, gerçek kurum ve uzman açıklamalarının inanılabilirliği ve güvenilirliği zedelenmektedir.

- *“Korona virüsü gizleniyor arkadaşlar bizim bir akrabama da dün teşhis konuldu.”*
- *“İstanbul ... korona virüsten dolayı öldüğü söyleniyor. (Yerde yatan bir kişinin görüntüsü)”*

Covid-19 tedbirlerinin yetersiz ve vefat sayısının bildirilenden çok fazla olduğu, hastalarla gereken şekilde ilgilenilmediği ve yaşlılara yönelik hakarete varan paylaşımlara dikkat çekmektedir. Hastalığın yayılımının engellenmesinde gereken özenin gösterilmediğinden bahisle, toplumsal dinamikleri hareketlendirici ve ayrıştırıcı paylaşımlar görülmektedir. Uzmanlar, bu içerikteki iletilerin kitlesel tutumları etkilediği görüşünde hemfikirdir.

- *“Bizde yeni başladı açıklamalar ama maalesef söylenenden çok çok kötüyüz. Ölümler söylenenden kat ve kat daha fazla.”*
- *“Bırakın yaşlılar çıkıp ölsün ya hem toplu taşımada yer vermeyiz.”*
- *“Allah rahmet eylesin demekten başka çare yok devir gençlerin devri iyi oldu bu virüs ölsün tüm yaşlılar”.*
- *“Umreden dönen cami imamı, karantinadan kaçıp camide namaz kıldırması, yemekli mevlit düzenlemiş, tüm çarşığı gezip helallik dilemiş sağolsun.”*

Araştırmanın ikinci amaç sorusunda uzmanlar; misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımların üretim motivasyonunu, suç kapsamında değerlendirdikleri vakalar ve bunlara dair içerikler doğrultusunda yorumlamaktadır. Genel olarak polisin görevini yerine getirirken karşılaştığı suçlara yönelik müdahaleleri, yardım ve şikâyet konularında gerçekleştirdiği vazifeleri, sağlık ve itfaiye ekiplerinin olay yerlerine giriş görüntüleri paylaşılmaktadır. Covid-19 vaka veya ölüm sayılarının artışını konu edinen misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlara yoğunlaşılmaktadır. Bunun temel nedeni Covid-19 görülmeyen yerlerde dahi yaygın olarak hastalığın olduğunu abartarak paylaşan hesaplara rastlanılmasıdır.

- *“Test kitleri yetersiz. Hastaların bireyden haberi yok. Ölü sayısını gizliyorlar. Ne karantina hazırlandı ne önlem alındı. Sen ayakta uyu otel parası ver.”*

Yurtdışında herhangi bir yerde görülen vakalar, İstanbul'un belirli semtlerini işaret ederek paylaşılmaktadır. Resmi açıklamaları yalanlayıcı ölüm ve vaka sayıları, yeri bilinmeyen ve yanıltıcı paylaşımı kuvvetlendiren; mezarlık, gasilhane ve hastane görüntüleri ile birlikte yayılmaktadır. Normal ölüm ve hastalıkları, Covid-19 salgını nedeniyle gerçekleşmiş gibi gösteren hesaplarla da karşılaşmaktadır. Bununla birlikte salgının yoğun olarak yaşandığı dönemde sağlık ve güvenlik ekiplerinin, doğal hayatın akışı içerisinde gerçekleştirdikleri görev ve müdahalelerini, Covid-19 salgını ile ilişkilendiren paylaşımlar dikkat çekmektedir. Bu tür misenformasyon ve dezenformasyon içerikli paylaşımlar, hızlıca yayıldığından ve telafisi güç zararlar meydana getirdiğinden, uzmanlar tarafından öncelikli olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte savcılık makamının talimatlarıyla, kanunların verdiği yetkiler doğrultusunda, resen ve şikâyet neticesi takibatı yapılan bu paylaşımlarla, Covid-19 salgının Türkiye genelinde yoğun olarak görüldüğü ve cevap verilebilirlik oranının düşük olduğu izlenimi verilmektedir.

Uzmanlar, kitlelerin tutumlarının belirlenmesinde ve kolektif bilincin oluşmasında Twitter'ı en etkili sosyal medya platformu olarak görmektedir. Kullanıcı hesabının fazlalığı ve popülerliği nedeniyle, diğer sosyal medya platformlarında paylaşılan bilgiler genelde Twitter 'da da bulunmaktadır. Çoklu sanal ortamlarda birçok iletişimsel platform olmakla birlikte, siber suçlarla mücadelede kategorik olarak Twitter önde gelmektedir. Çalışmada yer alan uzmanların deneyimleri ve elde ettikleri verilere göre, suç odaklı paylaşımlarda; ikinci sırada YouTube, üçüncü sırada Facebook ve dördüncü sırada Instagram gelmektedir. Kullanıcı profilleri de kullanılan platformların özellikleri ve olanakları doğrultusunda değişmektedir. Ancak polisin siber suçluları tespitinde tüm sosyal medya platformlarında görülen anonimlik olgusudur. Suça dönüşen misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarını, anonimlik esaslara göre gerçekleştiren kullanıcılar, profillerine ulaşmak için polisin çaba göstermesi gerektiğini oldukça iyi bilmektedirler. Bu zafiyeti nedeniyle dijital medya, mevcut durumda yoğun yakalanma korkusu yaşanmadan suç işlenebilen bir mecra olarak görülmektedir. Bu ortamlarda suç işleyen hesap kullanıcılarına ulaşmak ve gerçek profillerini belirlemek amacıyla operasyonel faaliyetler icra edilmektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusu, dijital polisliğin temel bileşenleri olan gözlem ve takip unsurlarına odaklanmaktadır. Uzmanlar, dijital misenformasyon ve dezenformasyon üretiminde ve dolaşıma sunumunda, kullanıcıları

motive eden gücü gözlemleriyle tespit etmeye çalışmaktadırlar. Uzmanlara göre Covid-19 paylaşımlarının temel motivasyon unsurunu, birey ve toplum sağlığı hakkında duyulan kaygılar oluşturmaktadır. Ekonomik ve politik misenformasyon ve dezenformasyonlar, bir sonraki aşamada görülmektedir. Salgın nedeniyle durdurulan ya da biçim değiştirerek sürdürülen; örf, adet ve gelenekler hakkındaki paylaşımlar ise, toplumsal duyarlılık göstermeyenleri hedef alan içeriklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Covid-19 ile ilgili oldukça fazla hashtag açıldığı, gerçek dünya kavga ve kutuplaşmalarının, dijital medya arenasına taşındığı gözlenmektedir. Uzmanlar bu durumun, misenformatik ve dezenformatik paylaşımları, niteliksel ve niceliksel olarak artırdığını vurgulamaktadır. Ayrıca Covid-19 salgının oluşturduğu psikolojik rahatsızlık ve karşı koyamadıkları dijital ortamlarda var olma dürtüsü, kullanıcıları suç oluşturan içeriklerin üretene ya da paylaşanı haline getirmektedir.

- *“... Fakültesi’nde dezenfektan diye koydukları şey çamaşır suyu çıktı ve kullandıktan sonra elimin son durumu bu. Okulun bu saçmalıkla ilgili bir açıklaması var mı? Öğrenciler ellerini bunu kullandıktan sonra yüzüne götürse açıklamasını kim yapacak?#coronatuerkiye ”*

Uzmanlar misenformasyon ve dezenformasyon yayılımının önlenmesi ve dolaşımında olanlar hakkında gerekli yasal işlem yapılması amacıyla gerçekleştirilen dijital polislik faaliyetlerinde, takip mekanizmasının önemli olduğuna işaret etmektedir. Çoklu sanal ortamlarda gerçekleştirilen proaktif ve reaktif görevler sanal devriye olarak nitelendirilmektedir. Uzmanlar sanal devriyeyi, gerçek hayattaki polis devriyesinin dijital ortamdaki izdüşümü olarak görmekte ve önceki görevlerindeki deneyimlerinden, siber suçların takibinde de yararlandıklarını belirtmektedirler. Covid-19 sürecinde sanal devriye faaliyetleri, toplum sağlığı ve güvenliği açısından istismar edilen konulara yoğunlaşmaktadır. Usulüne uygun olmadan üretilen ve satılan maske, kolonya, dezenfektan, Covid -19 test kiti, ilaç gibi paylaşımlar öncelikli olarak incelenerek gerekli yasal işlemler yapılmaktadır. Provakatif ve algı yönetimi amaçlı paylaşımlar ile çeşitli dolandırıcılık versiyonlarını içeren iletiler hakkında hukuksal takibatlar sürdürülmektedir. Bu bağlamda kurumların resmi sitelerinin phishing yöntemiyle suiistimalinin önlenmesi ve suça dönüşen

spekülatif iletilerin hızlı yayılımının engellenmesi amacıyla, sanal devriye faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada İstanbul merkezli polis operasyonlarıyla, Covid-19 salgını bağlamında deşifre edilen suç içerikli paylaşımlar, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü uzmanlarının görüşleri doğrultusunda analiz edilmektedir. Covid-19 sürecinde suç oluşturan misenformatik ve dezenformatik iletilerin yoğun olarak görülmesinin temelinde, dijital ortamların kontrolsüz ve denetimsiz yapısı belirleyici olmaktadır. Profil ve hesaplar şahısların bilgisi dışında kişisel bilgileri veya fotoğrafları kullanılarak başkaları tarafından sahte olarak oluşturulabilmektedir. Diğer taraftan profil ve hesaplar başkaları tarafından hacklenmekte ve şahısların rızası dışında kullanılabilir. Ayrıca şahıslar aynı isim ya da rumuz ile birden fazla hesap açılabilir.

Dikkat çeken önemli bir husus da dijital ortamlarda kullanıcıların paylaşımlar üzerinde ekleme, çıkarma ve değiştirme yetkisine sahip olmalarıdır. Bu karmaşık hesap erişim yetkileri ve açıkları dezenformasyonu suça dönüştürebilmekte, suç paylaşımclarının tespitini güçleştirmektedir. Suç içerikli dezenformasyon paylaşıldıkça, yeni suç ortakları bulmakta ya da misenformasyonlarla kabuk değiştirerek yanlış bilginin etki alanı ve şiddeti arttırılmaktadır. Covid-19 salgının görüldüğü ilk evrede kullanıcıların panik ve merak duyguları ile ya da kasıtlı olarak, suç içerikli misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarında buldukları görülmektedir. Global bir travmanın yaşandığı koronavirüs sürecinde polis tarafından kamuoyunda korku oluşturma ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçlarından hukuksal işlemler yapılmaktadır. Ancak sanal platformlarda üzerinde durulması gereken başka bir olgu da nefret söylemidir. Araştırma örneklemelerinde belirtildiği gibi, Covid-19 salgını önlemleri bahane edilerek, yaşlı vatandaşları yeren ve hatta ölmesini isteyen paylaşımlar dahi görülmektedir. Bu misenformasyon ve dezenformasyon suçlarının, TCK'nın 122. maddesinde yer alan nefret ve ayrımcılık suçu kapsamında ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir (TCK, 2004).

Uzman görüşleri ile tespit edilen misenformasyon ve dezenformasyon suçları birlikte değerlendirildiğinde, kullanıcıların Covid-19 sürecinde sosyal

ağlarda fazla vakit geçirdikleri, psikolojik sarsıntı nedeniyle, özensiz ve dik-katsiz paylaşımlarda buldukları anlaşılmaktadır. Bu anksiyete durumu, Dehşet Yönetimi Kuramcılarına göre varoluşsal kaygıların, birey tutum ve davranışlarını kritik seviyelerde etkilemesinden kaynaklanmaktadır (Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986; Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 2004). Ölüm korkusu, salgının bulaşma riski dehşet süreçlerinin yaşanmasına neden olmaktadır (Doğulu ve Uğurlu, 2015, s.42). Covid-19'dan korunma gü-düsü ve salgın hastalıkla mücadele güçlüğü, dijital ortamlarda bilinçli yada bilinçsiz olarak kullanıcıların, misenformasyon ve dezenformasyon suçlarına iştirak etmelerine sebep olmaktadır.

Doğal hayat koşullarının koronavirüs salgını kapsamında kısıtlanması, krizi karşılama eşiğinin düşüklüğü ve gelişen teknoloji ile kaybolan zaman kavramı, bireylerin dijital medyada var oluş biçimlerini değiştirmiştir. Otori-telerin Yeni Normal olarak adlandırdığı bu zorlu süreçte, toplumsal büzüşme ile yalnızlaşan bireylerin dijital ağlarda bulunma süresi artmıştır (Kuss ve Griffiths, 2011, s.3534; Güteryüz, Esentaş, Yıldız, Güzel, 2020, s.33). Sosyo-psikolojik çöküntülere işaret eden paylaşımların çoğalmasının yanı sıra, diji-tal medyada öne çıkma dürtüsünün de kuvvetlendiği görülmektedir. Sosyal ağlarda olayım da nasıl olursam olayım, kendimi unutturmayayım ya da her-kes bir şey yazıyor ben de yazayım düşüncesiyle yapılan paylaşımlar, misen-formasyon ve dezenformasyon suçları olarak karşılık bulmaktadır.

Polisin sanal devriye ile deşifre ettiği diğer dijital medya suçu da kitlesel hareketleri hedefleyen misenformasyon ve dezenformasyonlardır. Anonim hesap ve profillerden ya da çeşitli dijital ortam açıklarından yararlanan klavye kahramanları, örgütlü olarak kısa zamanda yüksek paylaşıma ulaşarak, kitlesel eylem ve provokasyon hedeflemektedirler (Bağcı, 2016, s. 1033). Erişilmez olma duygusuyla gerçekleştirilen ve dijital dünyada arka plan ör-gütlenmesi olarak görülen bu maksatlı paylaşımlar manipüle edilmiş bilgi-lerden ve meydan okumalardan oluşmaktadır. Ancak uzmanlar suç emare-leri açıkça görülen iletileri yayan kullanıcıların, tahkikat aşamasında duru-mun ciddiyetini ve hukuksal boyutlarını anladıklarında pişmanlık duyduk-larını gözlemlemektedir. Suç oluşturan misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarının üreteni ve dağıtanları, suç saiki ile hareket etmediklerini hatta suç olduğunu bilmediklerini belirtmektedirler. Örneklemeler üzerinden yapılan odak grup görüşmeleri, dijital ortamların bireysel ve kitlesel suçların

işlenmesine, çeşitlenmesine ve suçluların gizlenmesine olanak tanıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda doğal hayatı formatlayan yeni normal tedbirlerinin, dijital mecraların suiistimalini engelleyecek şekilde hukuksal düzenlemeler yapılarak genişletilmesi, denetimsizliğin ve kontrolsüzlüğün giderilmesi gerekmektedir.

Pandemi ile birlikte dijitalleşmenin hızlanmasıyla, zaman ve mekan kısıtlaması olmadan spekülâtif ve kriminalize olmuş içeriklerin paylaşım hızı artmıştır. Bu dipsiz dijital medya kuyusunda, misenformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarını oluşturan ve yayan şüpheli şahıslar dışında, iletilerden zarar gören mağdurlar ve toplum vicdanı da bulunmaktadır. Paylaşımların potansiyel yıkıcı etkisi ve salgının oluşturduğu belirsizlik, Gustave Le Bon'un deyimi ile bireyleri telkine açık hale getirmiştir (Le Bon, 2003, s.17; Köchler ve Demir, 2013, s.240). Misenformasyon ve dezenformasyonun gücüyle dolaşıma sunulmuş asılsız tedavi bilgileriyle hayatlarını tehlikeye atan kişilere ve dijital ortam örgütlenmeleriyle kamu güvenliği aleyhine kitlesel eylem çağrıları yapan hesap ve paylaşımlara rastlanmıştır. Çoklu sanal ortam kullanıcıları tarafından yakından bilinen bu olumsuz vaka örnekleri, kanuni işlemleri yapmakla yetkili tüm birimlerin ve polisin öncelikli mücadele alanı haline gelmiştir.

Araştırmada kitle tutumlarını yansıtan ve yoğun olarak kullanılan sosyal medya platformlarından Twitter seçilmiştir. 28 örnek vaka; Covid-19 sürecinin ilk periyodunu ve hastalıkla mücadele koşullarının toplum tarafından yaşanarak öğrenildiği dönemi kapsadığından, tepkisel-kasıtlı-bilinçsiz-provokatif içerikli misenformasyon ve dezenformasyonlar, toplumsal paranoya hakkında da ipuçları vermektedir. Twitter örneklemi dönemseldişeleri yansıttığı gibi kullanıcıları istemli veya istemsiz suçun paydası ya da mağduru olmalarına neden olmaktadır. Suç sosyolojisi açısından dijital ortam kullanıcılarının Covid -19 bağlamında içinde buldukları koşulları; savunmasızlık, mağduriyet, düzensizlik ve toplumsal kaygı kuramları ile açıklamak yerinde olacaktır (Öztürk, 2015, s.255). Rader, Cossman ve Porter (2012) savunmasızlık kuramında, sosyal açıdan kendilerini savunmasız ve incinebilir görenlerin suç korkusunun daha yüksek olduğunu belirtirken, Greenberg ve Ruback, (1992) mağduriyet kuramıyla; direkt veya dolaylı yoldan suç mağduru olanların ve kendisi suça maruz kalmasa da suç eyleminden haberdar olanların, endişe duyduklarını ifade etmektedir.

Skogan ve Maxfield (1981) düzensizlik kuramında, herhangi bir psikolojik ya da fiziksel nedenle kendini toplumdaki soyutlayan ve ikametlerine kapalı bireylerin, anksiyete atakları yaşayabileceklerine işaret ederken, Başbüyük ve Karakuş (2010) toplumsal kaygı kuramıyla; sosyal kontrol mekanizmalarının etkisiz kalması ve sosyal dayanışma zayıflığı bireylerde suçla maruz kalma kuşkusu oluşturduğunu vurgulamaktadır. Kuramlarla betimlenen suç ilintili misenformasyon ve dezenformasyonlar, dijital ortam dinamiklerindeki hareketliliği ve heterojen yapının oluşturduğu endişe duygusu, Covid-19 salgını sürecinde daha da kuvvetlendirmiştir. Kitleli manipülasyon ve provokasyon amaçlı paylaşımlar, pandemiye karşı topyekûn verilen mücadeleyi itibarsızlaştırmayı amaçlarken, kurumların enerjilerinin de gereksiz tüketilmesine neden olmaktadır. Kamu güvenliğine zarar verilmemesi ve suç işleyenlerin adalete teslim edilmesi için, bu türden hesap ve paylaşımlarla ilgili sanal devriyeler tarafından gözlem ve takip yapılarak gerekli soruşturmalar sürdürülmektedir.

Çalışmada koronavirüs salgını kapsamındaki misenformasyon ve dezenformasyon suçlarının analizi odak noktayı oluşturmakla birlikte, genel anlamda dijital medyanın da eleştirisi yapılmaktadır. Dijital ortamlarda yaşamsal ve sosyal ihtiyaçlar karşılanmakta ve toplumun her katmanı tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Rasyonel bir yaklaşımla gerçek dünya suçlarının, büyük bir bölümünün çoklu sanal ortamlarda işlendiği gözlenmektedir. Sanal platformlarda bireysel ve örgütlü suç işleme biçimleri gündemi belirleyen olaylara göre çeşitlenmektedir. Suç odakları dijital medya açıklarını kullanarak, ilgi uyandıran ve kötüye kullanmaya uygun olan her konuyu istismar etmektedirler. Ayrıca ağ teknolojilerinin getirdiği yeniliklerle, dijital ortamlara özgü suçların da azımsanmayacak ölçekte olduğu bilinmektedir. Her dijital dokunuşun mutlaka bir dijital iz bıraktığı düşünülerek işlem ve paylaşım yapılmasının, suçtan uzak kalmanın temel parametresini oluşturduğu unutulmamalıdır.

Dijital medyanın işlerliği, kullanımı ve sınırları konusunda kurumsal ve ulusal farklılıklar, koronavirüs salgınında infodemiyle mücadelede başarıya oldukça sınırlanmaktadır (Kırık, Var, Özkoçak ve Darıcı 2020, s.53). Asılsız ve zararlı paylaşımlara verilen karşılık, bireysel şikâyetlerle ya da kamu hukuku ihlal eden ve karşılığında cezai müeyyide bulunan olaylarla sınırlı kalmaktadır. Binlerce paylaşımın, aynı anda birçok sanal platformda paylaşıldığı dikkate alındığında otomatik bir denetim mekanizması oluşturulmadan

misinformasyon ve dezenformasyonun önüne geçilmesi mümkün görülmemektedir (Yanık, 2017, s.365). Çok merkezli ve makro kaynaklı bir sisteme sahip dijital ortam, yapısal sorunları bakımından eleştirilmektedir. Ayrıca denetimsiz ve kontrolsüz bu mecralarda, salgın sürecinde suç oluşturan paylaşımların yayılması da kullanıcıları tedirgin etmektedir. Koronavirüs kapsamında eleştiri konusu olan sanal ortam sakinlerinin, başka bir salgında ya da toplumu yakından ilgilendiren tehlikeli bir olayda nüksedeceği aşikârdır. Bu bakımdan dijital medyanın toplumsal zararlı göz ardı edilmeden, kullanıcıların sanal ağları kullanırken gerekli bireysel tedbirleri alması gerekmektedir.

Suçta dönüşen misinformasyon ve dezenformasyon paylaşımlarının tespit edilmesinde ve algı yönetimi hedefli iletilerin belirlenmesinde deneyimli uzmanların perspektifleri önemli rol oynamaktadır. Dijital polislik uygulamaları proaktif ve reaktif olarak sürdürülmektedir. Ancak dijital medya grift ilişkilerin yaşandığı ve her zaman diliminde suç ile karşılaşılacak bir ortama doğru evrilmektedir. Bu ortamlar suç işlenmesini kolaylaştırdığından, üretilen ve tüketilen iletilerde suçun bir parçası olmamaları için, kullanıcıların sorumlu hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Covid-19 salgınının popüler kavramı olan yeni normalin istismarına yönelik davranışlar ve paylaşımlar, yeni mücadele yöntemleri ile karşılanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda polis sanal devriyeler ile yeni bir suç alanı haline gelen dijital dünyada kontrollerini sürdürmektedir. Polisin görevi kapsamındaki tüm iletiler, ilk dolaşıma sunulduğunda belirlenmekte, dijital ortamlarda paylaşıldıkça kullanıcı tespiti ve doğruluğu teyit edilmek üzere sanal devriyeler tarafından defalarca kontrol edilmektedir. Açık kaynak istihbaratı içeriğindeki bu veriler, gerçek dünyada görev alan polislerce değerlendirilmekte, suçun engellenmesi ve oluşan suçun durdurulması amacıyla kullanılmaktadır. Polisin tekil çabaları ve sosyal platformların yasal boşluktan yararlanarak eşgüdüm sağlamamaları çevrimiçi suçların çoğalmasına, etkisini arttırmasına ve suça müdahalede zaman kaybına neden olmaktadır. Bu bakımdan suça dönüşen misinformasyon ve dezenformasyonlara karşı dijital bir filtre oluşturmak amacıyla, sanal ortamların ara yüzlerinde ve sosyal medya platformlarında, resmi kurumların da paydaş olabileceği bir "Güvenlik Portalı" oluşturulması, çalışmanın yazar görüşünü yansıtmaktadır. Çalışmanın sunduğu kanaat ve tavsiyesinin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilecek bir "Güvenlik Portalı" düzenlemesinin, bu türden paylaşımlarla mücadelede etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte dijital mecralarda, kullanıcıların suç ilintili etiketleme yaptıkları paylaşımların ihbar niteliği taşıması, son kullanıcı ile etkileşim sağlanması ve etkinliğin artırılması amacıyla, doğrudan Güvenlik Portalına gönderilmesini sağlayacak şekilde düzenleme yapılması da kullanıcıları çözüm ortağı haline getirecektir. Suç içerikli misinformasyon ve dezenformasyonların engellenmesinde ve sanal devriye faaliyetlerine katkı sunulmasında kullanıcıların etkin rol alması, öz denetimin oluşturulmasında ve dijital ortamların suçtan arınmasında önemli bir adım olacaktır. Milyonlarca kullanıcıyı sanal devriye operatörüne dönüştüren bu düzenleme; yanlış, tahrif edilmiş, aldatıcı ve yanıltıcı bilgilerle toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen, kitleleri mobilize etmeyi ve kaos oluşturmayı hedefleyen paylaşımlara, hızlı ulaşmaya ve gecikmeksizin hukuksal işlemlerin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Digital Misinformation and Disinformation from a
Policing Perspective: An Analysis in the Context of
the Covid-19 Case Study**

*

Atalay Bahar

General Directorate of Security

In the research, misinformation and disinformation cases that have turned into crimes from Twitter posts about the Covid-19 outbreak between March 11 and June 1, 2020 are discussed. This descriptive field study, with qualitative and observational data, covers the dates between the first day of the Covid-19 case and the first day of the new normal. In the study, which is limited to the Istanbul-based cases reached as a result of the police operations, the contribution of digital policing towards the production motivation and prevention of the content of the misinformation and disinformation turned into crime is revealed. According to the expert selection principles of Iriste and Katane (2018, p.77, 78), experts from the Istanbul Police Department, Department of Combating Cyber Crimes were determined in order to evaluate the 28 Twitter posts containing misinformation and disinformation, which are evaluated as a crime for this purpose. The 7-hour focus group meeting with experts with professional experience was recorded and analyzed by taking notes.

The concepts of misinformation and disinformation, which constitute the basic axis of the study, have been expressed authentically by using various definitions in the literature. Messages in the scope of misinformation are accepted by users as real and shared regardless of their source. Disinformation sharing is; falsified or unrealistic information consists of incomplete or biased posts. These contents aim to create the desired and expected perceptions of the users with their manipulative features.

When misinformation and disinformation crimes determined with expert opinions are evaluated together, it is understood that the users share sloppy and careless sharing due to the psychological shaking in social networks during Covid-19 process. This anxiety situation stems from the fact that existen-

tial anxieties affect individual attitudes and behaviors at critical levels according to the Terror Management Theorists (Greenberg, Pyszczynski and Solomon, 1986; Solomon, Greenberg and Pyszczynski, 2004). Fear of death and risk of contagion cause dread processes (Doğulu & Uğurlu, 2015, p. 42). The motivation to protect against Covid-19 and the challenge of epidemic disease cause conscious or unconscious users to participate in misinformation and disinformation crimes in digital environments.

The restriction of natural life conditions in the context of the coronavirus outbreak, the low threshold of meeting the crisis, and the concept of lost time with developing technology have changed the way of individuals exist in digital media. In this challenging process called by the authorities as the New Normal, the time of the individuals who become isolated with digital shrinkage in digital networks has increased (Kuss and Griffiths, 2011, p. 3534; Güteryüz, Esentaş, Yıldız, Güzel, 2020. p. 33). In addition to the proliferation of shares pointing to socio-psychological breakdowns, the urge to stand out in digital media is also strengthened. Sharing with the idea of "I am in social networks, no matter how I am, I will not forget myself or everyone writes something, I will write" finds a response as misinformation and disinformation crimes.

Another digital media crime that the police decipher with virtual patrol is misinformation and disinformation targeting mass movements. Keyboard heroes, who benefit from anonymous accounts and profiles or various digital media deficits, aim to mass action and provocation by reaching high shares in an organized organization in a short time (Bağcı, 2016, p. 1033). These purposeful posts, made with the feeling of inaccessibility and seen as the background organization in the digital world, consist of manipulated information and challenges. However, experts observe that users who spread messages with obvious signs of crime regret when they understood the seriousness and legal dimensions of the situation during the investigation phase. Focus group interviews conducted through the samples reveal that digital media allow for diversification of individual and mass crime and hiding of criminals. In this context, it is necessary to eliminate the uncontrolled by making legal arrangements in a way to prevent the misuse of digital channels of new normal measures that format natural life.

Institutional and national differences in the functioning, use and limits of digital media limit success in combating infodemia in the coronavirus outbreak (Kırık, Var, Özkoçak & Darıcı 2020, p. 53). The response to unfounded

and harmful shares is limited to individual complaints or events that violate public law and which have criminal penalties in return. Considering that thousands of shares are shared on many virtual platforms at the same time, it is not possible to prevent misinformation and disinformation without creating an automatic control mechanism (Yanık, 2017, p. 365). Digital media is evolving into an environment where grippy relationships are experienced and crime is encountered at all times. Since these environments facilitate crime processing, they require users to act responsibly so that they are not a part of the crime in the messages produced and consumed. Behaviors and sharing of abuse of the new normal, which is the popular concept of Covid-19 outbreak, make it compulsory to be met with new methods of struggle.

In this respect, in order to create a digital filter against misinformation and disinformation that turn into crime, creating a "Security Portal" in the interfaces of virtual environments and social media platforms, where official institutions can also be stakeholders, reflects the author's opinion. It is considered that a "Security Portal" arrangement to be implemented by taking into account the opinions and recommendations of the study will be effective in combating such sharing. In addition to this, arrangements in digital media to ensure that the posts that users make criminal-related tagging are notices, and that they are sent directly to the Security Portal in order to interact with the end user and to increase efficiency, make users solution partners.

The active role of users in preventing criminal misinformation and disinformation and contributing to virtual patrol activities will be an important step in establishing self-control and decriminalizing digital environments. This regulation, which transforms millions of users into virtual patrol operators, will enable fast access and legal action without delay, to mobilize the masses that negatively affect the social life and to create chaos with false, falsified, deceptive and misleading information.

Kaynakça / References

- Acar, Y (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Aksaray Üniversitesi Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Aksakallı, G. (2020 April 7). *Koronavirüs (Covid-19) salgını ve koronafobi etkisi* <https://www.guvenliweb.org.tr/blog-detay/koronavirus-covid-19-salgini-ve-koronafobi-etkisi> adresinden erişilmiştir.

- Altınışık, İ. (2017). Kayıt dışı ekonomi: İlegal bahis. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 239-248.
- Barış Pınarı Harekatı aleyhinde 'kaçan sivillerin' fotoğraflarıyla manipülasyon girişi (2019, October 14). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekatı/baris-pinari-harekatı-aleyhinde-kaçan-sivillerin-fotograflarıyla-manipulasyon-girisimi/1613054>
- Asmundson, G. J., ve Taylor, S. (2020, February 10). *Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7134790/>
- Aydın, A. F. (2020). Post-truth dönemde sosyal medyada dezenformasyon: Covid-19 (yeni koronavirüs) pandemi süreci. *Akademik Sosyal Araştırmalar Asya Studies* 4(12), 76-90.
- Bağcı, C. (2016). Çevrimiçi toplum ve sanal sosyaliteler: Sosyal medya ve özgür dijital dünyanın yeni esareti üzerine sosyolojik bir analiz. *Journal Of International Social Research*, 9(42),1029-1036.
- Başbüyük, O., ve Karakuş, Ö. (2010). Sosyal düzensizlik ve toplum destekli güvenlik politikaları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 64-97.
- BBC. (2020, May 13) .Koronavirüs sözlüğü: Hangi terim ne anlama geliyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52630571> adresinden erişilmiştir.
- Bekiroğlu, H. A., ve Hülür, A. B. (2016). Üniversite öğrencilerinin facebook kullanımı ve dijital şizofreni üzerine bir araştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 146-175.
- Bernard, A. (2020, May 3) 'Corona' günlerinde her 10 kişiden altısı yalan haber paylaşıyor. *Diken*. <http://www.diken.com.tr/podcast-corona-gunlerinde-her-10-kisiden-altisi-yalan-haber-paylasiyor/> adresinden erişilmiştir.
- Botosova, L. (2019). Tackling Misinformation in an Open Society. *Media Literacy and Academic Research*, 2(1), 107-111.
- Bradshaw, S. ve Howard, P. N. (2018). The global organization of social media disinformation campaigns. *Journal of International Affairs*, 71(15), 23-32.
- Ceng, E. (2018). Algı yönetimi aracı olarak Twitter kullanımına ilişkin siyasal bir analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 663-689.
- Çömlekçi, M. F. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(3), 1549-1563.
- Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., ... , Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554-559.

- Doğulu, C., ve Uğurlu, N. S. (2015). Dehşet Yönetimi Kuramı üzerine bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33-47.
- Savcılık harekete geçti. Hesaplar birbiriyle bağlantılı (2020, April 10). *DHA*. Retrieved from <https://www.milliyet.com.tr/gundem/savcilik-harekete-gecti-hesaplar-birbiriyle-baglantili-6185736>
- EGM. (2020, June 6). *Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı*. <https://www.egm.gov.tr/siber/sibersucnedir> adresinden erişilmiştir.
- EGM. (2020, 6 June). *Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı*. <https://www.egm.gov.tr/siber> adresinden erişilmiştir.
- Eren, V. ve Aydın, A. (2014). Sosyal medyanın kamuoyu oluşturmadaki rolü ve muhtemel riskler. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1),197-205.
- Erkan, G. ve Ayhan, A. (2018). Siyasal iletişimde dezenformasyon ve sosyal medya: Bir doğrulama platformu olarak teyit. org. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29(2), 202-223.
- Eрмаğan, İ. ve Keskinoglu, M. (2020, June 9). *Yeni medya veri ekosistemi, güvenlik ve siber tehditler: Küresel siyasette Trump seçimi üzerinden trollük. analizi* [https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCve-nigi_%C4%B0GK_4_EKT_\(9\)_pdf_c05a3fad-1cb5-416d-9d7b-b728f2e698c3.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCve-nigi_%C4%B0GK_4_EKT_(9)_pdf_c05a3fad-1cb5-416d-9d7b-b728f2e698c3.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Esen, H. (2020, June 25). *Londra’da bir sokak partisi nedeniyle çıkan olayda 15 polis yaralandı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/londrada-bir-sokak-partisi-nedeneyle-cikan-olayda-15-polis-yaralandi/1889463> adresinden erişilmiştir.
- Dünyada Covid-19: İlk 4 ayında neler yaşandı? Salgının seyri ne durumda?. (2020, June 8). Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> adresinden erişilmiştir.
- Fetzer, J. H. (2004). Disinformation: The use of false information. *Minds and Machines*, 14(2), 231-240.
- Fallis, D. (2015). What is disinformation?. *Johns Hopkins University Library Trends*, 63(3), 401-426.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In *Public self and private self* içinde (s. 189-212). Springer, New York, NY.
- Greenberg, M.S. ve Ruback, R.B. (1992). *After the crime: Victim decision making*. London: Plenum Press.
- Güleryüz, S., Esentaş, M., Yıldız, K., ve Güzel, P. (2020). Sosyal izolasyon sürecindeki bireylerin serbest zaman değerlendirme biçimleri: Sosyal medya kullanım

- amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. *Focuss Spor Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-45.
- Güven, A. (2020). Hakikatin yitimi olarak post-truth: Bir kavramsallaştırma denemesi. *İnsan ve İnsan*, 7(23), 20-36.
- Iriste, S., ve Katane, I. (2018). Expertise as a research method in education. *Rural Environment. Education. Personality*, 11(2), 74-80.
- Kalsın, B. (2020, March 27). Kovid 19dan kaçarken dezenformasyona tutulmak. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19dan-kaçarken-dezenformasyonatutulmak/1781644> adresinden erişilmiştir.
- Kara, T. (2020, Nisan 2). Hindistan'da corona virüs tespiti yapmak isteyen doktorlara dayak. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/hindistanda-corona-virus-tespiti-yapmak-isteyen-doktorlara-dayak-41484959> adresinden erişilmiştir.
- Karlova, N. A. ve Fisher, K. E. (2013). A social diffusion model of misinformation and disinformation for understanding human information behaviour. *The Information School, University of Washington*, 18(1), 573-579.
- Kavaklı, N. (2019). Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.
- Kayır, O. (2020, April 8). COVID-19 salgını ve yalan haberlerle mücadele. <https://dijital-medyavecocuk.bilgi.edu.tr/2020/04/08/covid-19-salgini-ve-yalan-haberlerle-mucadele/> adresinden erişilmiştir.
- Kırık, A. M., Var, S. S. A., Özkoçak, Ö. Ü. V., ve Dancı, Ö. Ü. S. (2020). Pandemi dönemlerinde iletişim ve algı yönetimi: Yeni koronavirüs hastalığı (covid-19) örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 104(8), 36-57.
- Kiraz, E. (2020). Sosyal medyada sahte haberin yayılmasında kullanıcı faktörü. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 9-24.
- Köchler, H., ve Demir, M. (2013). Yeni sosyal medya ve 21. yüzyılda iletişim: Diyalog mümkün mü?. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 18 (35), 223-241.
- Kshetri, N. ve Voas, J. (2017). The economics of "fake news". *IT Professional*, 19(6), 8-12.
- Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D. ve Rich, R. F. (2000). Misinformation and the currency of democratic citizenship. *Journal of Politics*, 62(3), 790-816.
- Kuss, D. J., ve Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction—a review of the psychological literature. *International journal of environmental research and public health*, 8(9), 3528-3552.
- Küçükvardar, M. (2018). Suç olgusunun değişen yüzü: Siber suçlar. *International Journal of Information, Technology and Philosophy*, 1(2), 1-18.
- Lanoszka, A. (2019). Disinformation in international politics. *European journal of international security*, 4(2), 227-248.

- Le Bon, G. (2003). *The crowd: A study of the popular mind*. England: Dover Publications.
- Marwick, A. ve Lewis, R. (2017). *Media manipulation and disinformation online*. New York: Data & Society Research Institute.
- Nyumba, O. T., Wilson, K., Derrick, C. J. ve Mukherjee, N. (2018). The use of focus group discussion methodology: Insights from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and evolution*, 9(1), 20-32.
- O'Connell, O. (2020, February 23). Koronavirüs salgını sonrası Asya kökenli Amerikalılara yönelik ırkçı saldırılar arttı. *IndyTurk*. <https://www.indy-turk.com/node/136491/dünya/koronavirüs-salgını-sonrası-asya-kökenli-amerikalılara-yönelik-ırkçı-saldırıları> adresinden erişilmiştir.
- Odemyorumuz. (2020, April 9). *Twitter*. https://twitter.com/hashtag/ödemyorumuz?src=hashtag_dick&f=live
- Oxford Learner's Dictionaries. (2020, June 28) *Post-truth*. <https://www.oxfordlearners-dictionaries.com/definition/english/post-truth> adresinden erişilmiştir.
- Özcan, M. (2018). Öznenin ölümü: Post-truth çağında güvenlik ve Türkiye. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi* 1(55), 1-12.
- PR Outletplus, (2020, June 28) *Herkesin dilinde olan bu post-truth nedir?*. <http://www.proutleplus.com/2020/03/25/herkesin-dilinde-olan-bu-post-truth-nedir/> adresinden erişilmiştir.
- Rader, N. E., Cossman, J. S., ve Porter, J. R. (2012). Fear of crime and vulnerability: Using a national sample of Americans to examine two competing paradigms. *Journal of Criminal Justice*, 40(2), 134-141.
- Scheufele, D. A. ve Krause, N. M. (2019). Science audiences, misinformation, and fake news. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(16), 7662-7669.
- Sheldon, S., Greenberg, J., ve Pyszcznski, T. (2004). The cultural animal: Twenty years of terror management. *Handbook of experimental existential psychology*, 13-34.
- Skogan, W. G., ve Maxfield, M. G. (1981). *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Somer, E. ve Öztürk, E. (2021, Mart 20). Corona virüsü değil 'ispirit' öldürdü. *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/03/20/koronavirus-degil-ispirt-oldurdu> adresinden erişilmiştir.
- Sönmez, Ü. (2017). Bilişim sistemleri aracılığıyla dolandırıcılık suçu. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu, Dicle Adalet Dergisi*, 1(2), 47-68.
- T.C Sağlık Bakanlığı. (2020, June 7). Yeni koronavirüs hastalığı (covid-19) <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

- Türk Ceza Kanunu. (2004, Ekim 12). *Resmi Gazete* (Sayı:25611). 24.06.2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm> adresinden erişilmiştir.
- Ünal, B. ve Kılınç, İ. (2020). Kovid-19 sürecinde toplumsal kanıksamaya karşı çıkış: The New York Times'ın "100,000 hesaplanamaz kayıp" manşeti. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-36.
- Wardle, C. ve Derakhshan, H. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. *Council of Europe Report DGI 09*.
- WHO, (2020, 29 June). *Coronavirus disease (COVID-19) pandemic*. <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov> adresinden erişilmiştir.
- Vural, Z. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 5(20), 3348-3382.
- Yanık, A. (2017). Sosyal medyada yükselen nefret söyleminin temelleri. *Global Media Journal*, 8(15), 364-383.
- Yayla, M. (2014). Siber savaş ve siber ortamdaki kötü niyetli hareketlerden farkı. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 181-200.
- Yegen, C. (2018). Doğru haber alma hakkı ve sosyal medya dezenformasyonunu doğruluk payı ve yalansavar ile tartışmak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 101-121.
- "Koronafobi" virüsten daha hızlı yayılıyor. (2020, May 21) *Yeşilay*. <https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/koronafobi-virusten-daha-hizli-yayiliyor> adresinden erişilmiştir.
- Zollo, F. ve Quattrociochi, W. (2018). Misinformation spreading on Facebook. *Complex Spreading Phenomena in Social Systems*, 2(3), 177-196.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bahar, A. (2020). Polislik perspektifinden dijital misenformasyon ve dezenformasyon: Covid-19 örnek olayı bağlamında bir analiz. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2760-2794. DOI: 10.26466/opus.783266

Terör ve Medya İlişkisi Bağlamında Terör Eylemlerinin Haberlerde Sunulma Biçimleri: “Reina Saldırısı” Örneği

DOI: 10.26466/opus.768416

*

Y. Furkan Şen* – A. Gökhan Yaşa **

* Doç. Dr., Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Ens., Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD.,
Ankara/Türkiye

E-Posta: yfurkansen@pa.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7767-0203](https://orcid.org/0000-0001-7767-0203)

** Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Ens., Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD.,
Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye

E-Posta: agyasa@ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1521-4701](https://orcid.org/0000-0002-1521-4701)

Öz

Günümüzde terörizm olgusu hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu görünürlüğü artışımda kuşkusuz küreselleşmenin ve iletişim devriminin büyük etkileri olmuştur. İletişim çağında meydana gelen söz konusu bu değişimlerin medyayı da etkilediği açıktır. Bu bakımdan günümüzde medya önemli bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Medya, iletişimin teknolojilerinin sağladığı imkanları kullanarak gelişmelerle alakalı insanları bilgilendirirken aynı zamanda terör olaylarının haberlerinde bunun önemli bir propaganda aracı haline dönüşmesini engellemek durumundadır. Bu bakımdan terör olaylarının haber ediliş biçimleri, terör-medya ilişkisi bağlamında üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çalışma, yaşanan bir terör saldırısının farklı gazetelerde nasıl kendine yer bulduğunu incelerken, öncelikli olarak gazetelerin ideolojik konularının haber içeriklerine ve tema dağılımlarına etkisi olup olmadığına yanıt bulmaya çalışmaktadır. Bunun için DEAŞ tarafından İstanbul’da gerçekleştirilen “Reina Saldırısı” çalışmanın örnek olayı olarak seçilmiştir. Bu kapsamda yaşanan bu terör saldırısının Sabah, Yeni Akit, Cumhuriyet, Sözcü ve BirGün gazetelerinde nasıl yer edindiği haberlerin temasal dağılımları üzerinden incelenmiş ve ilgili haberlerin içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma içeriğindeki söz konusu gazeteler kategorilendirilmiş ve belirlenen temalara göre taranmıştır. Yapılan inceleme neticesinde saldırıyı gerçekleştiren teröristin DEAŞ militanı olması, yabancı bir kişi olması, saldırının yılbaşı kutlamalarına yönelik düzenlenmesi gibi değişkenlerin haber temaları ve haber analizi açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte gazetelerin ideolojik spektrumunda kendilerini konumladıkları yerin haberlerin temasal dağılımlarına ve ana tartışmalara etki ettiği; ideolojik spektrumda farklı konumda bulunan gazetelerin terörü kınamak konusunda birleştiği fakat tartışma eksenlerinin ve seçilen temaların yoğunluğu noktasında farklılaştığı belirgin bir şekilde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, DEAŞ, Medya, Haber Teması, Reina Saldırısı

In the Context of Terrorism and Media Relations How Terrorist Actions are Presented in the News: “Reina Attack” Example

*

Abstract

Today, the phenomenon of terrorism appears in every aspect of life. Undoubtedly, globalization and the communication revolution have had a major impact on the increase in this visibility. It is clear that these changes in the communication age also affected the media. In this regard, the media has faced an important dilemma today. While the media informs people about the developments by using the opportunities provided by the technologies of communication, it also has to prevent this from turning into an important propaganda tool in the news of terrorist incidents. In this regard, the way in which terrorist incidents are reported is an important issue that needs to be addressed in the context of the terrorist-media relationship. While the study examines how a terrorist attack takes place in different newspapers, it tries to find out whether the ideological positions of the newspapers have any effect on the news content and theme distributions. For this, the “Reina Attack” carried out by DEAŞ in Istanbul was selected as a case study. In this context, how the terrorist attack that took place in Sabah, Yeni Akit, Cumhuriyet, Sözcü and BirGün newspapers were examined through the content analysis of the news and content analysis was carried out. As a result of the investigation, it was concluded that variables such as the terrorist who carried out the attack, being a DAESH militant, being a foreign person, and arranging the attack for New Year’s celebrations were important in terms of news themes and news analysis. Nevertheless, the place where the newspapers position themselves in the ideological spectrum affects the content distribution of the news and the main debates; The newspapers, which are in a different position in the ideological spectrum, appear to be united in condemning terrorism. In addition, it was clearly seen that the newspapers differed in terms of the axis of discussion and the chosen themes.

Keywords: Terrorism, DAESH, Media, News Theme, Reina Attack

Giriş

Terör ve terörizm olgusu, günümüzde hem görünürlüğünü hem de etkisini oldukça arttırmış durumdadır. Bu bakımdan terörizmin gerek ülkesel gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde önemli bir tehdit kaynağı haline geldiği açıktır. Terörizmin küresel düzeyde bu kadar etkili olmasındaki önemli etken ise medyadır. Medya araçlarının çeşitlenmesi, iletişim teknolojilerinin ve imkanlarının gelişmesi, interaktif kullanımın artışı etkili olan unsurlar arasında sayılabilir. Dolayısıyla medyanın çeşitlenmesi ile birlikte terörün medyada görünürlüğünün artışı arasındaki ilişkinin önemli hale geldiği açıktır.

Terör eylemleri doğası itibariyle iktidara zarar vermeyi, yönlendirmeyi, siyasi hedefleri doğrultusunda fayda sağlamayı amaçlarken korku salmayı ve korkutmayı da bu hedefleri doğrultusunda kullanmaktadır. En genel anlamıyla terör ya da terörizm, siyasal, dinsel ve/veya ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla sivilere, resmî, yerel ve genel yönetimlere yönelik baskı, yıldırma ve her türlü şiddet içeren yolun kullanımını ifade ederken bu amaçla organize olmuş yapılara da terör örgütü denmektedir (Şen, 2018a, s. 131).

Terörizm, oldukça farklı şekillerde karşımıza çıkıyor olsa da temel olarak siyasi hedeflerini gerçekleştirmeye ve rakibini yıldırmaya yönelik eylemler gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında terör eylemleri bir karmaşa ortamı yaratarak şiddet sarmalının giderek artmasına neden olabilmektedir. Bu nitelikleri sebebiyle terör örgütleri aynı zamanda istikrarsızlık kaynağıdır. İstikrarsız bölgelerin varlığı çevre devletler için önemli bir güvenlik boşluğu oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda bir kısır döngüye neden olur: Güvenliksiz ve istikrarsız bölgeler terör örgütlerinin gelişimini hızlandırırken diğer bölgeler için de bir risk unsuru olma özelliği taşır hale gelmektedirler. Bu nedenle istikrarsız bölgeler istikrarsızlıklarını diğer bölgelere de yayma eğilimi taşımaktadır. Günümüzde bu söz konusu yayılmanın ise en etkili biçimde medya aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Hem medyanın işlevsel özellikleri hem de iletişim çağının getirdiği imkanlarla birlikte medya, örgütler için çok önemli bir propaganda aygıtına dönüşebilmektedir. Yapılan bir terör eyleminin medyanın gündeminde yer alması ve eylemin haber olarak verilmesiyle birlikte başlayan yorumlama/değerlendirme aşaması terör ve medya ilişkisini çok daha anlamlı kılmaktadır. Çünkü

medya, toplumsal sorunlara ilişkin algı çerçevelerimizi belirleyen önemli bir araçtır. Terör haberlerinin medyada yer alması kaçınılmaz bir durumdur. Hem toplumun bilgilendirilmesi hem de haber alma hak ve hürriyetinin gerçekleşmesi için terör olayları yazılı, görsel ve işitsel basında kendine yer bulmaktadır. Hal böyle olduğunda ise, haberlerin medyada yer alış biçimleri terörizm algısının oluşmasında etkili olabilmektedir.

Haber metinlerinde toplumsal gerçeklik ideolojik seçme ve kapalı metinler içine hapsedme yoluyla farklı bir şekilde temsil edilmektedir. Medyanın toplumsal gerçekliği dönüştürmesi çok boyutlu bir sorun olmakla birlikte, en temelde sahiplik yapısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, medyanın güç ve iktidar ilişkilerinin en önemli aygıtlarından biri olması da ona ideolojik bir işlev yüklemektedir (Şen, 2013a, s. 160). Medyanın haberi sunma biçimi, doğal olarak medyanın profesyonel ilişkileri, ekonomik ve siyasî güç odakları ile yakından bağlantılıdır. Haber medyası, hangi şiddet biçimlerinin meşru, hangilerinin gayri meşru olduğunu tanımlayan en önemli kaynaklardan biridir. Haber medyası haber metinlerinde doğrudan veya dolaylı biçimde siyasal seçkinlerin durum tanımlarını üretmektedir (Şen, 2013c, s. 173). Dolayısıyla, kamuoyu medya üzerinden oluşturulmaktadır. Tüm medya mesajları yapılandırılmakta ve medyada anlam üretimi siyasal ve ekonomik bağlamda gerçekleşmektedir (Şen, 2013b, s. 269-277). Bu bağlamda gerek terör eylemlerinin gerekse terör örgütlerinin ve teröristlerin medyada nasıl bir nasıl bir çerçeve içinde sunulduğu önemli bir inceleme konusudur. Bunun nedeni, medyanın bireylerin düşünme ve değer yargısı geliştirme biçimlerini belirlemekle birlikte kamuoyu oluşturma gücüne sahip olmasıdır (Mora, 2008, s. 2-3). Daniel Katz, GraemeBurton ve DenisMcQuail'e göre medyanın temel işlevleri, (i) *bilgilendirme*, (ii) *kültürel devamlılık*, (iii) *toplumsallaştırma*, (iv) *kamuoyu yaratma* ve (v) *eglendirme* olarak sıralanmaktadır (Akt. Özdemir, 1998, s. 35-36). Bu bakımdan medyanın kamusal bir sorumluluk bilinci taşıması gerektiği açıktır.

Medyanın, tarafsızlık ve objektiflik ilkelerine uyması gerektiği genel kabul gören bir anlayıştır. Bu anlayış duygulardan arınmış olmayı ve siyasal etkilerden uzakta kalabilmek için yapılanmayı beraberinde getirir niteliktedir. Bu nitelikler temel olarak ticari açıdan da önemli değerler haline gelmiş ve gittikçe meslek normu halini almıştır (Hampton, 2008, s. 478). Gerçeklik medyanın objektifliğinin hem kaynağını hem de simgesini oluşturmaktadır. Objektiflik ise var olanın olduğu şekliyle gibi kitleye aktarılmasıyla ilgilidir.

Bu şekilde medya gerçeğin bir aynası olma görevini üstlenmektedir. Objektiflik fikri aynı zamanda bir olgu ve değer arasında mutlak bir ayırım yapılabileceği fikrini temsil etmektedir (Altun, 2011, s. 15). Gazetecilik mesleğinin etiği, medyanın işlevi, iletişim çağının getirdiği yenilikler gibi etkenler günümüzde bazı ikilemlere neden olabilmektedir. Bunun önemli bir örneği terör eylemleri gibi haberlerin propaganda etkisi yaratmadan nasıl yapılabileceği ile ilgilidir. Çünkü medyayı bir araç olarak kullanan teröristlerin en büyük hedefi eylemlerinin propagandasını yapmak ve hedef gruplar arasında korku yoğunluğu oluşturmaktır (Wilkinson, 1997, s. 56-57). Dolayısıyla medya açısından haberler aktarılırken terörizmin dolaylı bir biçimde sembolik mesajlarını iletme amacına ulaşmasını engellemek bir gerekliliktir. Diğer yandan medya kendi ideolojik spektrumundaki konuma göre haberleri aktarırken bu okuyucu kitlesini konsolide etme amacına da hizmet etmektedir. Bu durum kendi okuyucu kitlesini memnun eden bir durum iken kendi kitlesi dışındaki okuyucuları da etkileme amacını taşımaktadır. Böylece medyanın içinde bulunduğu ideolojik spekturuma göre haber metinlerinin, haber yoğunluğunun ve temalarının farklılaşması gözlenmektedir. Bu durum terör eylemlerinin medya temsillerinin neden önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Bu çalışmada, günlük yazılı basın incelenerek terör eylemlerinin basında nasıl yer bulduğu ve nasıl algılandığı sorularından hareketle, kamuoyunu yoğun bir şekilde etkileyen örnek bir terör saldırısı üzerinden, söz konusu saldırı haberinin gazetelerin ideolojik konumlarına göre nasıl farklı anlatımlar, temalar ve tartışma konuları içerdiği; hangi noktalar üzerinde benzeşmelerin olduğu, hangi noktalarda ise ayrışmaların ortaya çıktığının araştırılması hedeflenmiştir. DEAŞ terör örgütü tarafından 2016'nın yılbaşı gecesi gerçekleştirilen saldırının Türkiye'de yazılı basında kendine nasıl yer bulduğunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda farklı gazeteler arasındaki odak noktalarını görebilmeyi ve temalarını da inceleyebilmeyi ön görmektedir. Çalışma, söz konusu terör saldırısının gazetelerde yer alış biçimi üzerinden odaklandıkları temel tartışma noktalarının farklılıkları üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda haberlerin içerik analizi yapılmış ve haber metinlerinde öne çıkan ana temalar belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın başlıca varsayımı, günlük yazılı gazetelerin ideolojik spektrumunda aldıkları farklı konumlara göre bir terör saldırısı örneğinde haber temalarının dağılımlarının ve tartışma odaklarının farklılaşacağı üzerine

kurulmuştur. Bu bakımdan gazetelerin sahip olduğu ideolojik spektrum içerisindeki konumlarına göre tartışmaların ve haber temalarının farklı bulgulara sahip olması beklenmektedir. Çalışma, Türkiye’de 2016’nun son günü yaşanan ve yılbaşı kutlamalarını hedef alan Reina saldırısının yazılı medyaya nasıl ele alındığını incelemektedir. Söz konusu terör eylemi, Türkiye’nin o dönem içerisinde bulunduğu uzun süren bir saldırı döneminin son halkası olması; yılbaşı gecesi kutlamalarının dünyaca ünlü bir gece kulübünde hedef alınarak yaşam tarzı tartışmalarını ortaya çıkarması ve DEAŞ/İŞİD/ISIS (*Irak ve Şam İslam Devleti/ed-Devet’ül İslâmiyye fi’l Irak ve’ş Şam*) tarafından yabancı bir terörist aracılığıyla gerçekleştirilmesinin güvenlik açığı tartışmalarını gündeme getirmesi sebebiyle önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu saldırının söylem olarak Hristiyanları merkezine alması ve kurban olarak Türkiye’de bulunan yabancıları da hedeflemesi söz konusu terör eylemini daha da önemli kılmaktadır. Dolayısıyla bu terör eyleminin haber ve tartışmalarda farklı şekillerde ele alınabilmesi önemli bir konu niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu terör saldırısının Türkiye’de farklı gazetelerde belirlenmiş süre boyunca nasıl işlendiği incelemek çalışmanın ana eksenini ve konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 01.01.2017-10.01.2017 tarihleri arasındaki 10 günlük zaman diliminde, Sabah, Yeni Akit, Cumhuriyet, Sözcü ve BirGün olmak üzere beş farklı gazeteden 228 haber incelenmiştir. Araştırmanın konusu gazetelerin ideolojik spektrumunda kendilerini konumladıkları yerin, haberlerin temasal dağılımlarına ve ana tartışmalarına nasıl etki ettiğini belirlemek üzerinedir.

Literatür Taraması

Literatüre baktığımızda terör ve medya ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlamak veya Reina saldırısı özelinde olan çalışmaları görmek mümkündür. Bu çalışmalardan en önemlisi, araştırmamızın konusuna benzer bir şekilde, Reina saldırısını internet gazeteleri üzerinden inceleyen bir çalışmadır. Murad Karaduman ve Betül Akbulutgiller tarafından yapılan çalışmanın farklı bir veri kaynağını baz aldığı görülmektedir. Söz konusu çalışma Teun A. van Dijk’in söylem analizi yönteminden hareketle, farklı görüş ve yakınlıklarına bağlı olarak internet siteleri üzerindeki haberlerin analizine dayanmaktadır. Çalışma “internethaber.com”, “bianet.com” ve “ensonhaber.com” sitelerinde çıkan saldırı ile ilgili haberleri derlemiş, olay akışını, başlıklarını,

başlıkta yer verilen ayrıntıları ve kullanılan ifadeleri incelemiştir. Araştırma kapsamında 1 Ocak 2017 ile 20 Ocak 2020 kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilmiş, buna karşın olayla ilgili çok sayıda haber bulunması nedeniyle ön planda olan haberler inceleme için seçilmiş; internet haber sitelerindeki haberler ile çalışma sınırlandırılmış; köşe yazısı veya diğer metinler inceleme kapsamına alınmamıştır. (Karaduman & Akbulutgiller, 2018). Söz konusu çalışma, medyanın farklı alanlarından aynı konu hakkındaki verilerin elde edilmiş olmasına karşın, bunların karşılaştırılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Terör ve medya ilişkisi bağlamında, medyada yer alan terör haberlerini farklı yöntemlerle inceleyerek çeşitli bulgulara ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri Fetih Üvez tarafından yazılmış olan "*Medya ve Risk Toplumunu İlişkisi Bağlamında Terör Haberlerinin Analizi*" isimli yüksek lisans tezidir. Çalışma dört farklı gazetede yer alan bazı terör eylemleri ile ilgili haberleri inceleyerek analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmanın ayırt ediciği özelliği, söz konusu haberlerin analizini risk toplumu kavramı etrafında gerçekleştirilmesidir (Üvez, 2014). Ekrem Yaşar Akçay tarafından yapılan başka bir çalışma ise "*Terör ve Medya İlişkisinin 2003 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Saldırıları Örneğiyle İncelenmesi*" başlığını taşımaktadır. Çalışmada küresellenmenin ve küresel gelişmelerin etkisiyle terörün ve terörist eylemlerin etkilerinin daha hızlı yayıldığı vurgulanmaktadır. Bu konuda ekonomik dengesizliklerin ve teknolojik gelişmelerin iki önemli etken olduğu söylenmektedir. Çalışma aynı zamanda medyanın rolünü, haberlerin veriliş şekli üzerinden bahse konu terör eylemleri örneğinde incelemektedir (Akçay, 2012).

Bu alanda internet siteleri veya yazılı medyanın ötesinde de çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Özellikle sosyal medyayı inceleme alanı olarak seçmiş çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Erdem Taşdemir'in "*Sosyal Medyada Terör Propagandası: DEAŞ Örneği*" isimli çalışmadır. Çalışma propaganda konusuna odaklanmakta ve sosyal medya alanında bunu incelemektedir. Çalışma aynı zamanda propaganda faaliyetlerinin önemine ve Türkiye'de özellikle de kurumlar bağlamında alınabilecek önlemlere değinmektedir (Taşdemir, 2017). Diğer bir çalışma ise Atahan Birol Kartal'ın "*Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAES ve YPG Örneği*" isimli makalesidir. Söz konusu çalışmanın farklı yönü hem DEAŞ hem de YPG'nin sosyal medya üzerinden

propaganda çalışmalarını incelemesidir. Çalışma, küreselleşmenin meydana getirdiği değişimin örgütlerin propaganda çalışmalarını kolaylaştırdığını vurgulamakta ve bu anlamda özellikle buna karşı koymak amacıyla alınacak tedbirlere yer vermektedir (Kartal, 2018).

Medya ve terör ilişkisini inceleyen diğer bir çalışma Zakir Avşar'ın "*İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik*" isimli çalışmasıdır. Çalışmada internet ağlarının ve sosyal medyanın günümüzde artan imkanlarla birlikte ulus-devletler için birer tehdit haline dönüştüğü vurgulanmaktadır. Çalışma yeni medyanın gelişimi ile birlikte enformasyon toplumunda alınabilecek önlemlere odaklanmaktadır (Avşar, 2017). Bir farklı çalışma ise Hüseyin Kazan'ın "*Terör-Medya İlişkisi ve Medyada Terör İlişkisi*" adlı çalışmasıdır. Çalışma öncelikle terörle mücadeleye destek vererek ve halkı bilgilendirme görevini yaparak propaganda etkisi sağlamadan görevlerini nasıl sürdürebileceğine odaklanmaktadır. Terör haberlerinin medyada yer almasının olumlu ve olumsuz yönleri ile bu haberlerde kullanılan kavramlara da odaklanılmıştır (Kazan, 2016). Söz konusu iki çalışma öncelikli olarak medya ve terör alanına odaklanmaktadır. Bu durum ise medya ve terör ilişkisinin yapısal kurgusunun anlaşılması bağlamında katkı sağlamaktadır.

Görüleceği üzere terör ve medya konusunda literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Reina Saldırısının ideolojik yönden farklı konumlarda bulunan çeşitli gazetelerde ne şekilde ele alındığını, tartışmaların ne yönde yürüdüğünü inceleyen bu çalışma ise, terör haberlerinin medyada sunulma biçimlerini göstermesi noktasında literatürü geliştirmek adına katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Çalışmanın yazılı basını belirli bir periyotta incelemesi açısından konu ve örneklem farkı nedeniyle orijinal bir içeriğe sahiptir. Araştırma aynı zamanda bir terör eyleminin medya yoluyla toplumda nasıl bir tartışma yarattığını da ortaya koymaktadır. Bu anlamda çalışma, DEAŞ Terör Örgütü'nün İstanbul'da yılbaşı gecesi bir gece kulübünde gerçekleştirdiği eylemin incelenmesi, söz konusu eylemin medyaya yansıma boyutu, farklı kaynaklardan veri toplanması ve terörün propaganda etkisine değinen yönleriyle özgün bir çalışma niteliği göstermektedir.

Yöntem

Çalışma kapsamında, Türkiye'de 2016 yılının son günü yılbaşı gecesinde yaşanan ve kutlamaları hedef alan Reina saldırısının yazılı medyada nasıl

ele alındığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Türkiye’de basımı yapılan 5 gazetenin incelenmesine karar verilmiş olup bu gazeteler *Sabah*, *Yeni Akit*, *Cumhuriyet*, *Sözcü* ve *BirGün* olarak seçilmiştir. Söz konusu gazetelerin 10 günlük süre içerisinde konu ile ilgili çıkan haberlere göre incelemesi yapılmıştır. Bu bakımdan haberlerin taranacağı tam tarih aralığı 01.01.2017 ile 10.01.2017 olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında 228 haber tasnif edilmiş ve temalarına göre ayrıştırılmıştır. 61 haber ise manşette yer almaları veya söylem olarak ön plana çıkarılmaları nedeniyle ayrı olarak bulgu bölümünde belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında seçilen gazetelerin farklı fikir ve düşüncelere dayanması temel etken olmuştur. Burada öncelikle planlanan mümkün olduğunda çok sesli bir perspektiften değerlendirme yapabilme imkanının sağlanmış olmasıdır. Seçilmiş olan gazetelerin 01.01.2017 tarihindeki tirajları aşağıdaki gibidir¹:

Tablo 1. Seçilen gazetelerin tirajları

Gazeteler	Tiraj
Sabah Gazetesi	305.166
Sözcü Gazetesi	265.555
Yeni Akit Gazetesi	53.687
Cumhuriyet Gazetesi	34.555
BirGün Gazetesi	14.212

Araştırmaya dahil edilen gazeteler toplamda 673.175 adetlik tiraja sahiptir. Bu durum, yapılan araştırmanın kapsayıcılığını arttıran bir özelliğidir. Çalışma kapsamında gazetelerin farklı siyasal eğilimleri ve yayın politikalarını temsil etmesine dikkat edilmiş, böylece toplumsal gerçekliği tanımlama biçimlerindeki farklılıkların ve benzerliklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Gazetelerdeki ideolojik farklılaşmanın haber çerçevelerine nasıl yansıdığını ortaya koymak üzere ideolojik yelpaze içinde belirli konularda yer aldıkları kabul edilen bir örneklem seçilmiştir.

İdeolojinin temel olarak belli toplumsal gerçeklik ve kabullere dayanan bir dünya görüşü olduğu söylenebilir. Buna göre ideolojiler gerçekliği anlamak, açıklamak, kendi içinde sebep-sonuç ilişkileri kurmak, yol göstermek gibi bir tercihleri kolaylaştırıcı rol üstlenir. İdeolojiler; insan doğası, tarihsel

¹ gazetetirajlari.com. 2017, "Gazetelerin haftalık Satış Raporu", Web Sitesi, <http://gazetetirajlari.com/HaftalikTirajlar.aspx> (Erişim Tarihi: 22.02.2020)

süreç, sosyo-politik yapı üzerine varsayımlar sunan, düşünce ve inanç öbekleri arasında mantıksal tutarlılık oluşturan bir düşünceler bütünüdür. Bu durum ideolojilerin dogmatik bir yapıya sahip olmasını beraberinde getirir. Bu nedenle tutarlılık, yanlışılanamazlık, kapalılık genel özellikler arasında sayılabilir (Örs, 2014, s. 10-11). Siyasi ideolojiler arasındaki sınıflandırma yelpazenin hangi tarafında bulduklarına göre gerçekleştirilmektedir. Bu sınıflandırma ideolojileri düz bir çizgi şeklinde merkeze olan uzaklıklarına göre var olan dünya görüşleri ve gerçeklik konumlarına uygun olarak sağ veya sol tarafta yer vermektedir (Haklı, 2018, s. 30). Bunun yanı sıra Heywood, çizgisel yelpazenin yanı sıra at nalı yelpazesine de yer vermektedir. At nalının birbirine yakın olduğu iki uçta ise oldukça farklı gözükten faşizm ile komünizmin birbirine yaklaştığı görülür. Bu durum iki totaliter ideolojinin birbirinden çok uzak olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır (Heywood, 2019, s. 39). İdeolojilerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış ve tamamen bağımsız gözükmelerine karşın bu durum da geçerli değildir. İdeolojiler birbirinden bağımsız fikri yapılar olmamakla birlikte birbirlerinden de etkilenmekte ve hibrit hale gelebilmektedirler. Günümüzde ideolojilerin kendi içlerinde farklı şekilde yapılar oluşturması bunun örneğidir.

Örneklemin kapsayıcı olması açısından, Türkiye’de toplumun farklı kesimlerini temsil eden siyasi ideolojilerin görüşlerini yansıtan gazeteler incelenmiştir. Gazetelerin ideolojik yelpaze içerisindeki konumları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Tablo 2. Gazetelerin ideolojik konumları

Gazeteler	Konum
Sabah Gazetesi	Liberal Muhafazakar - Merkez Sağ
Sözcü Gazetesi	Ulusalçı - Kemalist - Seküler
Yeni Akit Gazetesi	Dini Aşırı - Muhafazakar
Cumhuriyet Gazetesi	Sosyal Demokrat-Liberal Sol
BirGün Gazetesi	Sosyalizm - Sol

Araştırma, nitel araştırma perspektifine dayanmaktadır. Nitel yöntem toplumsal gerçekliğe ve kültürel anlam inşasına dönük etkileşim içerisindeki süreçlere, olaylara odaklanan bir yaklaşımdır. Bu nedenle değerlerin varlığı kabul edilmekte ve görülmektedir. Kuram ve veriler kaynaşmakta, durumla sınırlı değerlendirme yapılmaktadır (Neuman, 2013, s. 21). Nitel veri analizi, kısaca “kabataslak analiz (*gozden geçirme, yoğunlaşma, özetleme*) ile (ii) ayrıntılı analiz (*kategorilerin detaylandırılması, hermenütik yorumlama, verile-*

rin tanımlanması)" birleştirilmesi süreci olarak açıklanabilir (Çelik, Baykal, & Memur, 2020, s. 379-380). Analizin üç aşamalı bir süreçte gerçekleştirildiği görülür. Bunlar ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Çelik, Baykal, & Memur, 2020, s. 381-382):

1. Veri azaltımı: Çalışma sonucunda elde edilen verilerin seçilerek incelenmesi ve daha basit hale getirilerek özete dönüştürülmesi.
2. Veri gösterimi: Sonuçların ortaya konması amacıyla verilerin düzenlenmiş halini meydana getirme.
3. Sonuç: Sonuçlar çıkarma ve bunları doğrulama aşaması.

Bu doğrultuda çalışmada nitel içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, görünen açık anlam ile gizli örtük anlam arasında hangisine odaklanılacağı gibi konulara da odaklanır (Koçak & Arun, 2006). Bu nedenle yürütülen çalışma kapsamında maksatlı/amaçlı örnekleme benimsenmiştir. Burada amaç, evreni temsil edebilmesi ve örneklem vasıtasıyla önemli olduğu düşünülen ölçütlerin karşılanabilmesidir (Yüksel, 2019, s. 26.). Yöntemin kendisi; dil, eylem ve fonksiyona odaklanarak aktif inşa süreçlerindeki dil değişimine odaklanmaktadır. Analiz süreci yazılı veya sözlü söylemler üzerinden değerlendirilen, yerel ve genel bağlamını inceleyen, sosyo-kültürel bağlam içerisinde değerlendiren ve bunları yer, zaman, roller, değerler, normlar, örgütsel yapılar gibi parçalarla ilişkilendiren bir metadoloji içeriğine sahiptir (Çelik & Ekşi, 2008, s. 104-108). Aynı zamanda betimleme, yorumlama ve yeniden değerlendirme gibi unsurları içermekte bu da çalışmanın sadece istatistiksel bir bağlamda kısıtlı değerlendirmenin ötesine geçmesini sağlamaktadır (Gür, 2013, s. 187-188).

Medya, toplumsal kamuoyunu yönlendirmesi, değerleri yansıtması ve objektiflik iddiası nedeniyle önemli bir inceleme alanı haline gelmektedir. Bu kapsamda yazılı sürekli basın büyük bir terör saldırısına yönelik nasıl bir tutum takındığı ve haberlerin içerikleri üzerinden nasıl bir söylem geliştirdiği incelenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla araştırma, nitel içerik analizi yolu ile verileri elde etmeyi amaçlamaktadır. İçerik analizinin iletişim araçlarında oldukça kullanılan bir yöntem olmasının yanı sıra kayıtlı metinlerin çözümlenmesine odaklanmaktadır. Bundan dolayı gazeteler, televizyon yayınları, romanlar, filmler, konuşma metinleri veya haberlerin analiz edilmesinde söz konusu yöntemden yararlanılmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 105). Çalışma kapsamında ise seçilen günlük, basılı gazetelerden içerik analizi yolu ile veri toplanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Gerçekleştirilen içerik analizi için değerlendirici bir analiz yöntemi benimsenmiştir. Bu analiz türü, bir mesajdaki olumlu ve olumsuz tutumları ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında bunun gazeteler arasındaki farklılığa ulaşabilmek için verimli bir analiz yöntemi olacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda Osgood ve arkadaşlarının geliştirdiği söz konusu yöntemin kuramsal çerçevesinin temsili bir dil anlayışına dayandığı görülmektedir. Bu ise insanın duyguları, düşünceleri ve buna benzer özelliklerinin dile yansıdığı düşüncesine dayanmaktadır (Akt. Yüksel, 2019, s. 54). Çalışma kapsamında mesajın analizi yoluyla verici hakkında bilgi edinilmesi bu yolla mümkün olmaktadır. Benimsenen yöntem ile birlikte araştırma boyunca bulguların elde edilmesinin sonrasında verilerin incelenmesi ve anlamlı bölümlerin ayırt edilmesi gerekmektedir. Öte yandan daha sonra gerek sözcük, paragraf veya daha geniş bir veri parçasının kavramsal olarak ne anlama geldiğinin anlamının bulunması gereklidir (Karataş, 2015, s. 74-75). Bu şekilde parçadan bütüne gidilerek veri parçasının çözümlenmesi yapılmaktadır. Bu durum tüm metnin kavramsal içeriğinin anlaşılması için gereklidir.

Bununla birlikte bir diğer ölçüt ise örneklemin yeterliliğine yöneliktir. Bu şekilde beş farklı gazetenin 10 gün boyunca ilgili haberlerinin değerlendirilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar ise güvenilirliğin sağlanmasında incelemenin yeterli büyüklükte olması çalışmanın kalitesini ve niteliğini arttıran unsur olacaktır. Örneklem olarak seçilecek ve incelenecek gazetelerin doğru bir şekilde bulguları yansıtabilmesi inandırıcılığın ve güvenilirliğin kalitesini yükseltecektir (Başkale, 2016, s. 27-28). Bu kapsamda bunu sağlayabilecek nitelikte gazetelerin seçimine dikkat edilmiştir.

Yapılan çalışma zamansal niteliği bakımından ise kesitsel bir araştırmadır. Araştırma kapsamında gazetelerin 10 günlük yayımlarının incelenmesi planlanmıştır. Bu süreç içerisinde yeni ve önemli bir gelişme olmadığı durumlarda haberler azalma eğilimine girmeye başlamış ve bazı günler konuyla ilgili yeni haberler de yapılmamıştır. Araştırma kapsamında bu nedenle olayın olduğu, geliştiği ve gelişmelerin yavaşlamaya başladığı temel dönemin alınması planlanmıştır. Bu durum çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları da oluşturmaktadır. Çalışmamızın süre kıstasının 10 gün olmasının nedeni süreç içerisinde öncelikli olarak haber yoğunluğunun en yüksek olduğu dönemi ele alabilmek içindir. Bunun yanı sıra tabi ki süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı haber akışları devam etmiştir. Dolayısıyla çalış-

ma, 10 günlük süre harici haber akışlarını kapsam dışında bırakmaktadır. İkinci bir sınırlılık ise çalışmanın sadece basılı yayını ve basılı yayın olarak ise gazeteleri inceleme altına almasıdır. Bu anlamda TV haberleri, internet haber siteleri veya çeşitli online platformlar kapsam dışında bırakılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında yazılı basında beş gazetenin çıkan haberleri incelenmiştir. İncelenen gazetelerin seçiminde yukarıda ifade edildiği şekliyle farklı görüşleri temsil etmeleri dikkate alınmış bu anlamda da veri toplanmaya çalışılmıştır. İncelenen gazeteler Sabah, Yeni Akit, Cumhuriyet, Sözcü ve BirGün gazeteleridir. Söz konusu gazetelere ait saldırı olduğu günden başlamak üzere 1 Ocak 2017 ile 20 Ocak 2020 tarihlerini kapsayan on günlük bir haber incelemesi gerçekleştirilmiştir. Burada bulgulardan ulaşılmak istenen sonuç gazetelerin olaya hangi açılardan yaklaştığı, gerçekleşen olayı nasıl yorumladıkları, tepkinin neye yönelik gerçekleştiği ve gelişmeleri nasıl okudukları üzerinedir.

Genel Haber Dağılımları

Gazetelerin Reina saldırısına kaç ayrı sayfada yer verdikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. Gazetelerin saldırı haberlerine ayırdıkları toplam sayfa sayısı

Gazeteler	Haberlere Ayrılan Toplam Sayfa Sayısı
Sabah Gazetesi	30
Yeni Akit Gazetesi	17
Cumhuriyet Gazetesi	23
Sözcü Gazetesi	25
BirGün Gazetesi	22

Sabah gazetesi saldırıya ilişkin oldukça fazla sayıda habere yer vermiştir. Tarama esnasında gazete ekleri taranmayarak sayfa azlığı veya fazlalığı konusunda olumsuz bulgulara ulaşmak engellenmeye çalışılmıştır. Sabah gazetesi 10 günlük süre boyunca 30 ayrı sayfada Reina saldırısı ile ilgili haberlere yer verirken Yeni Akit Gazetesi 17 sayfada, Cumhuriyet Gazetesi 23 sayfada, Sözcü Gazetesi 25 sayfada ve BirGün Gazetesi ise 22 ayrı sayfada saldırı ile ilgili haberlere yer vermiştir. Gazetelerin vermiş oldukları haberlerin genel tema dağılımları ise şu şekildedir:

Tablo 4. Gazetelerin haber tema dağılımları

Gazeteler	Haber Temaları						
	Gelişmeler	Dünyada Çıkan Haberler	Kurumlara Yönelik Eleştiriler	Yaşam Tarzı Tartışmaları	Siyasi Demeçler	Birlik Mesajları	Dış Güçlere Atf
Sabah Gazetesi	27	3	0	4	9	6	4
Yeni Akit Gazetesi	8	1	0	10	6	2	6
Cumhuriyet Gazetesi	17	7	4	5	7	2	0
Sözcü Gazetesi	27	3	5	3	14	5	0
BirGün Gazetesi	14	5	9	4	8	2	1
Toplam	93	19	18	26	44	17	11

On gün süre içerisinde 5 farklı gazetede yer alan toplam 228 haberin temasal dağılımlarına bakıldığında, gazeteler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte haberlerin en çok yeni gelişmeler üzerinden şekillendiği görülmektedir. Saldırı dönemince gazetelerin geneline bakıldığında iktidar veya muhalefet partilerinin siyasi demeçlerinin haber sayısı bakımından ikinci sırada kendisine yer bulduğu gözükmemektedir. Yaşam tarzı tartışmalarının saldırı sonrasında oldukça yoğunlaştığı görülmektedir. Bir bakımdan bu durum Reina saldırısının yarattığı önemli bir etki olarak değerlendirilebilmektedir. Haberlerin en çok kurumlara yönelik eleştiriler ve dış güçlere yönelik yapılan haberler başlıklarında farklılaştığı görülmektedir.

Gazetelerin Haber Tema Dağılımları ve İçerik Analizleri

Çalışmanın bu kısmında gazetelerin Reina saldırısı ile ilgili 1 Ocak 2017 ve 10 Ocak 2017 tarihleri arasında çıkan haberleri ayrı ayrı incelenmiştir. Söz konusu haberler olayın gerçekleştiği günden başlamak üzere etkilerinin halen devam ettiği on günlük süreyi kapsamaktadır. Bu süre içerisindeki haber temaları ve haberlerdeki içerik, vurgular ve mesajlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sabah Gazetesi: Sabah Gazetesi'nde 30 farklı sayfada saldırı ile ilgili haber yer alırken toplamda da 53 tane haber çıktığı görülmektedir. Sabah Gazetesi'nde yer alan haberlerin tema analizi şu şekildedir:

Tablo 5. Sabah Gazetesi'nde çıkan haberlerin tema dağılımı

Haber Temaları	Haber Sayıları
Gelişmeler	27
Dünyada Çıkan Haberler	3
Kurumlara Yönelik Eleştiriler	0
Yaşam Tarzı Tartışmaları	4
Siyasi Demeçler	9
Birlik Mesajları	6
Dış Güçlere Atf	4

Sabah Gazetesi'nin 10 günlük süre boyunca saldırıya oldukça fazla yer verdiği görülmektedir. Söz konusu haberlerin büyük bir çoğunluğu gelişmeleri aktarmaktadır. Bunun yanı sıra birlik mesajları ve siyasilerin olumlu mesajları da özellikle kendisine yer bulmuştur. Siyasi demeçler özelinde, öncelikli olarak iktidar partisine ait siyasi demeçlere yer verildiği görülmektedir. Gazete aynı zamanda saldırı ile ilgili dünyada çıkan haberlere de yer vermektedir. Burada ise özellikle Batı medyasında çıkan kınama ve dayanışma mesajları yer almaktadır. Saldırı sonrasında ortaya çıkan yaşam tarzı tartışmalarında bir tarafta yer almaktan çok özellikle Türkiye'de böyle bir sorunun olmadığını aktarma eğilimindedir. Bu da aynı zamanda birlik mesajları ile uyumlu düşmektedir. Dış güçlere yapılan atflar ise genellikle FETÖ ve saldırıda kullanılan araçların menşesine ilişkin olarak okuyucuya aktarılmaktadır. Gazete söz konusu süre içerisinde kurumlara yönelik ihmal ve eleştiri haberlerine yer vermemiş burada da birliği vurgulamayı ve saldırıyı lanetlemeyi sürdürmüştür.

2 Ocak 2017 günü gazete manşette "*Bizi Asla Birbirimize Düşüremeyecekler*" başlığı ile yayımlanmıştır. Haberde saldırı ile ilgili bilgiler verilmiş bunun yanı sıra ana tema olarak birlik duygusu işlenmiştir. Yine ilk sayfada saldırı ile ilgili kayıplarla ilgili sayısal ifadeler yer alırken, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ait "*Tehditleri kaynağında yok edeceğiz*" sözü ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda ilk sayfada dünyadan gelen tepkilere ve saldırıda ölen veya yaralanan kişilerin hikayelerine yer verilmiştir. İç sayfalarda haberin yansımasına baktığımızda ise neredeyse tam bir sayfa iş dünyasından gelen birlik olma mesajlarının yer aldığı görülmektedir. Bu sayfada açıklamada bulunan iş insanlarının sözleri yer almıştır. Birlik teması burada da işlenmiştir. Gazetenin 11. sayfasında "*7 Dakikada Vahşet*" başlığı altında saldırının nasıl gerçekleştiği anlatılmıştır. 12. sayfa kurbanların hikayelerine ve yaralananların

ifadelerine ayrılmış ve haber oldukça detaylı şekilde işlenmiştir. Haber başlığı ise “*Kurbanlardan Geriye Acı Hikayeler Kaldı*” şeklinde isimlendirilmiştir. 13. sayfada Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “*Bu Kirli Oyunlara Geçit Yok*” başlığı ile açıklamaları ön planda aktarılırken dünyadan gelen destek mesajları da sayfada kendine yer bulmuştur.

3 Ocak 2017 tarihinde ise manşette saldırıdan yaralı olarak kurtulan ABD’li iş insanı Raak’ın “*Tekrar Geleceğim Asla Gitmeyeceğim*” açıklamasına yer verilmiştir. Açıklamanın üstünde “*İçimizdeki Hainlere ve Terör Destekçilerine Tokat*” ifadesi kullanılmaktadır. Aynı zamanda ilk sayfada teröristin kimliği, kullanılan mühimmatın ABD orjinli olduğu ve sosyal medyada gerçekleşen yasal takiplere ilişkin bilgiler de verilmiştir. Gazetenin 12. sayfasında manşetten verilen ABD’li iş insanı Raak’ın “*Tekrar Geleceğim Asla Gitmeyeceğim*” açıklamasına daha detaylı yer verilmiştir. Bunun yanı sıra diğer kurbanların hikayeleri de aynı haber içerisinde yer almaktadır. 13. sayfada ise “flashbang” mühimmatının Amerikan askeri envanterinde yer aldığına dikkat çekilen haberin genişletilmiş hali yer almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal medyada gerçekleşen yasal takiplere yönelik de genişletilmiş haber bulunmaktadır.

4 Ocak 2017 tarihinde manşet dönemin Başbakanı Binali Yıldırım’ın “*Bu Kepazeliğe ABD Son Versin*” demecini içermektedir. Başlık ABD’nin PKK-YPG’ye verdiği silahlarla ilgilidir. Saldırıya yönelik ilk sayfadaki tek haber, küçük bir kutucuk içerisinde yer alan teröristin kimliği ile ilgili elde edilen yeni bilgilere yöneliktir. 9. sayfada “*Özel Güvenliğe Reina Ayarı*” başlıklı özel güvenlik sektörünün yeniden düzenlenmesi ile ilgili bir haber yer alırken 14. sayfada ise manşetteki teröristin kimliği ile ilgili haberin genişletilmiş versiyonu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra teröristin kimden talimat aldığı, daha önce nerelerde görüldüğü gibi konular da işlenmiştir. 15. sayfada “*Soğukkanlı Bir Ölüm Makinesi*” başlığı altında teröristin profili incelenmektedir. Sayfanın altında ise son yolculuklarına uğurlanan kurbanların haberleri yer almaktadır.

5 Ocak 2017 günü basılan gazetede manşet, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “*Saldırıların Amacı Bizi Birbirimize Düşürmek*” başlıklı demecini konu almaktadır. İlk sayfada başka bir haber ise teröristin takibine ilişkindir. 13. sayfada FETÖ’nün saldırganın kimliğini manipüle etme oyununa ilişkin bir haber bulunmaktadır. 14. sayfada “*İstanbul Terörizme Galip Gelecek*” başlıklı bir haber vardır. Sayfanın aşağı kısmında ise ABD Başkanı Donald

Trump'ın "Bu Bir Korku Oyunu" söylemi yer almaktadır. 15. sayfada saldırganın bilinen tek özçekiminin ne zaman çekilmiş olduğu, takip süreci ve yurtdışından kurbanlarla ilgili gelen haberler derlenmiştir. 16. sayfada ise manşette yer alan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın demecine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

6 Ocak 2017 tarihli manşette İzmir'de Polis Memuru Fethi Sekin'in şehit olduğu terör eylemi manşette yer almakta; sayfanın aşağısında ise gazete ekibinin saldırının gerçekleştiği Reina'ya girerek yaptığı gözlem haberi duyurulmaktadır. Gözlem haberi 15. sayfada ayrıntılı olarak verilmekte, aynı zamanda teröristin devam eden takibi ile ilgili de bilgi de okuyucuyla paylaşılmaktadır. Aynı sayfada teröristin büyük ihtimal Uygur olabileceği ile ilgili haber yer almaktadır. 16. sayfada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konu ile ilgili açıklamalarına yer verilmiştir.

8 Ocak günü 2017 tarihli gazetede ise ilk sayfada üst bölümde yer alan küçük bir haber Batı medyasının Türkiye'de ve Batı'da gerçekleşen saldırılarda farklı tutumlar takındığını ifade etmektedir. 15. sayfada Reina saldırısının kimliğinin kesinleştiği bildirilmektedir. Saldırıyı gerçekleştiren teröristin Özbek asıllı Kırgız vatandaşı Abdulkadir Masharipov olduğu duyurulmaktadır. 16. sayfada ise o gece yaralılara yardım eden kişilerle yapılan röportajlara yer verildiği görülmektedir.

10 Ocak 2017 tarihli gazetede manşette saldırı ile ilgili yeni bir haber bulunmamaktadır. İçerikte ise "Reina Saldırısı Türk Düşmanı Çıktı" başlıklı haber ile teröristin kimliği ile ilgili daha fazla detay verilmektedir.

Yeni Akit Gazetesi: Yeni Akit Gazetesi'nde 17 farklı sayfada saldırı ile ilgili haber yer alırken toplamda da 33 tane haber çıktığı görülmektedir. Yeni Akit Gazetesine yer alan haberlerin tema analizi şu şekildedir:

Tablo 6. Yeni Akit Gazetesi'nde çıkan haberlerin tema dağılımı

Haber Temaları	Haber Sayıları
Gelişmeler	8
Dünyada Çıkan Haberler	1
Kurumlara Yönelik Eleştiriler	0
Yaşam Tarzı Tartışmaları	10
Siyasi Demeçler	6
Birlik Mesajları	2
Dış Güçlere Atf	6

Yeni Akit Gazetesinin saldırıdan sonraki ilk 10 günlük süre içerisinde en çok yaşam tarzı tartışmalarına yönelik haberlere yer verdiği görülmektedir. Bu süreçte gazetenin konumu, yaşam tarzına müdahale iddialarına karşın bunun tersini savunma, Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere diğer kamu kurumlarını koruma ve laikliğe karşı argümanlar ile teröre karşılık dindarlığı ön plana çıkarmak üzerinedir. Gazete aynı zamanda saldırı hakkındaki gelişmeleri okuyucuya aktarmış bu süre içerisinde yakın sayılarda (iktidar ve muhalefet) siyasi demeçlere de yer vermiştir. Gazete muhafazakar-dindar bir söylem benimsemiş ve haberleri de bu yönde aktarma yolunu seçmiştir. Dünyada saldırı ile ilgili çıkan haberlere de az miktarda yer veren gazete yine kısmi olarak birlik mesajı taşıyan haberleri okuyucusuyla buluşturmuştur. Gazetenin yapmış olduğu haberler açısından dikkat çekici husus, saldırıyla ilgili olarak dış güçlere yapılan suçlayıcı ifadelerdir. Burada ön plana çıkan dış güçler ise FETÖ, CIA, MOSSAD ve ABD olup, haberler genelde bunlar üzerinde toplanmakta ve olumsuz nitelik taşımaktadır. Buna karşılık gazete, Türk kamu kurumlarını koruyucu yönde tavır göstermiş, eleştirel yönde haberlere yer vermemiştir.

2 Ocak 2017 günü gazete manşette “*Baş Şüpheli Amerika*” başlığı ile çıkmıştır. İlk sayfada Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın açıklamalarının yanı sıra saldırı ile ilgili detaylar da yer almıştır. İçerikte de manşet haber detaylı bir şekilde incelenirken bir diğer sayfada da tamamen “*Yılbaşında Provokasyon*” isimli bir haber yer almaktadır.

3 Ocak 2017 tarihinde gazete “*Provokatörler Sahaya İndi*” başlığı ile yayına girmiştir. İçerikte de manşet haber detaylı bir şekilde işlenmiş ve yeni bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda saldırının İslam’da yeri olmadığı ile ilgili dini yorumların yapıldığı haberler de yer almaktadır. Aynı zamanda diğer gazetelerde önceki gün yayımlanmış önemli haberlerin yer aldığı Akit Arşiv bölümünde saldırı ile ilgili haberler derlenmiştir.

4 Ocak 2017 tarihinde ilk sayfada “*Diyanet Üzerinden İslam’a Saldırıyorlar*” isimli bir haber başlığı altında Reina saldırısı sonrası gelen tepkiler incelenmiştir. Aynı zamanda diğer gazetelerde önceki gün yayımlanmış önemli haberlerin yer aldığı Akit Arşiv bölümünde de saldırı ile ilgili haberler yer almaktadır.

5 Ocak 2017 günü basılan gazetede “*CIA – MOSSAD – FETÖ Ortak Yapımı*” başlıklı manşet ile çıkmıştır. Burada saldırılarla ilgili yeni bulunan bilgiler verilirken gerçekleşen saldırının CIA, MOSSAD ve FETÖ ile olan

ilişkinde odaklanılmaktadır. Manşet 10. sayfada detaylı bir biçimde incelenmektedir. Aynı zamanda diğer gazetelerde önceki gün yayımlanmış önemli haberlerin yer aldığı Akit Arşiv bölümünde saldırı ile ilgili haberler okuyucuya sunulmuştur.

9 Ocak 2017 günü çıkan gazetede manşet "*Yaşam Tarzına Müdahale Laikçilerin Karakteri*" başlığı ile çıkmıştır. Burada saldırı sonrası süren tartışmalarla ilgili haberlerin devam ettiği görülmektedir. Sürdürülen tartışmaların içerikte özellikle 28 Şubat dönemi eksensiz işlendiği dikkat çekmektedir. 28 Şubat sürecinden bahsedilerek medyada süregelen yaşam tarzı tartışmalarına cevap verme amacı güdülmüştür. Yeni Akit'in bu süre içerisinde özellikle muhalif medya kanadında tartışılan yaşam tarzının tehlikede olduğu görüşüne karşı pozisyon aldığı ve bunu örnekte olduğu gibi haberlerle savunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Akit Arşiv bölümünde yine önceki günlerde başka gazetelerde çıkan haberlere yer verildiği görülmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi: Cumhuriyet Gazetesi'nde 23 farklı sayfada saldırı ile ilgili haber yer alırken toplamda da 41 tane haber çıktığı görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesine yer alan haberlerin tema analizi şu şekildedir:

Tablo 7. Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haberlerin tema dağılımı

Haber Temaları	Haber Sayıları
Gelişmeler	17
Dünyada Çıkan Haberler	7
Kurumlara Yönelik Eleştiriler	4
Yaşam Tarzı Tartışmaları	4
Siyasi Demeçler	7
Birlik Mesajları	2
Dış Güçlere Atf	0

Cumhuriyet Gazetesi 10 günlük süre boyunca en çok Reina saldırısı ile gelişmeleri okuyucusuna aktarmıştır. Bunun yanı sıra dünyada saldırı ile ilgili çıkan haber ve görüşlere de yer vermiştir. Bu görüşler arasında eleştiri niteliği taşıyanlar da bulunmaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nin yer verdiği siyasi demeçlerin ise özellikle muhalefet kanadından gelen eleştirel tondakilerde ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kurumlara yönelik eleştiriler hem saldırı dahilinde ihmale yönelik hem de yaşam tarzı tartışmaları odağında ilerlemiştir. Özellikle yaşam tarzı tartışmalarında Diyanet İşleri Başkanlığı

eleştirilmiş ve laiklik vurgusu sıklıkla tekrarlanmıştır. Haberlerde dış güçlere yönelik suçlayıcı atıflara yer verilmemiştir.

2 Ocak 2017 günü gazete manşette “İnsanlık Düşmanları” başlıklı haber ile çıkmıştır. Manşette yaşam tarzı, kurbanların çoğunun yabancı olduğu ve saldırıların devam edebileceği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. 2. sayfada manşetin genişletilmiş versiyonu “Acı ve Gözyaşı” isimli haber ile devam etmiş ve kurbanların hikayelerine odaklanılmıştır. 3. sayfada kurtulanların verdiği bilgilerden oluşan bir haber hazırlanmış başlığı ise “Umudu Vurdular” şeklinde atılmıştır. 4. sayfada yer alan “İstihbarat Var Önlem Yok” başlıklı haberde ise saldırıda zafiyet olabileceğine dair yorumlar bulunmaktadır. Bununla birlikte aynı sayfada “Dünya İstanbul’la Yasta” başlığı ile paylaşılan haberde dünyadan gelen destek mesajları konu edilmektedir. 5. sayfa siyasi-lerin ve sivil kuruluşların mesajlarına ayrılmıştır: Ana başlık CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu’nun verdiği mesajdan “Terörü Demokrasi ve Laik Akılla Yeneceğiz” cümlesini öne çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Asla ve Asla Teröre Boyun Eğmeyeceğiz” açıklaması bu sayfada daha az bir alan kaplamaktadır. 9. sayfada ise “Terörün Panzehiri Birliktir” başlığı altında sendikaların ve iş dünyasının mesajları paylaşılmıştır.

3 Ocak 2017 tarihinde “Laiklere Gözdağı” başlığı manşette kullanılmakta ve Halkevleri üyelerine yapılan gözaltı kararları öne çıkarılmaktadır. Saldırı ile ilgili ilk sayfada yer alan iki haberden ilki katliamı DEAŞ’ın üstlendiği belirtirken diğeri ise kurbanlarla ilgili bilgi veren haberdır. 5. sayfada “Diyane-t Tahrik Etti” başlığı kullanılmakta ve yaşam tarzı tartışmaları ekseninde bir haber akışı sağlanmaktadır. Haber içeriğinde Diyanet’in yılbaşı eğlencesi ile ilgili fetvalarının tahrik olarak değerlendirildiği görülmektedir. 10. sayfada saldırıyı DEAŞ’ın üstlenmesine ve yeni elde edilen bilgilere yer verilmektedir Aynı sayfada yer alan haberlerde saldırganın kimliği ve kurbanların anılması ile ilgili haberler de yer almaktadır. 11. sayfada ise yurtdışından gelen haber yorumları aktarılmakta ve DieWelt gazetesinin kurbanların hükümet tarafından diğer saldırılara göre farklı görüldüğünü bildiren haberi ana başlık olarak seçilmektedir. Söz konusu başlık, “AKP’ye Göre 2. Sınıf” şeklinde isimlendirilmiştir.

4 Ocak 2017 tarihinde “Kurbanlara Karanfil” başlığıyla saldırıda ölen ve yaralananlar anısına yapılan karanfil bırakma eylemi işlenmektedir. Aynı zamanda CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu’nun MİT tırları sürecine atıf yaparak yaptığı konuşma da kendine yer bulmuştur. Başlık “Tırlardaki Silahlar

Türkiye'ye Döndü" şeklinde isimlendirilmiştir. 3. sayfada *"İçinize Atmayın Konuşun"* başlıklı teröre karşılık psikolojik destek içerikli bir haber yer almaktadır. 5. sayfada Kılıçdaroğlu tarafından Reina saldırısına yönelik yapılan konuşma *"Devlet Çöktü"* başlığı ile öne çıkarılmıştır. Aynı sayfada başka öne çıkan bir haber ise HDP sözcüsü Bilgen tarafından zafiyetler olduğunu içeren bir açıklamadır. Haber *"Kaç Kişi Ölünce İstifa Edeceksin"* başlığı ile sayfada yer almaktadır. 10 sayfada *"İŞİD Savaş Açtı"* başlığı altında yurtdışından gazete haberleri ve kurbanların hikayeleri aktarılmaktadır. 11. sayfa neredeyse tamamen saldırı ile ilgili haberlere ayrılmıştır. Sayfanın başında *"Laiklik Barışın Olmazsa Olmazdır"* başlığıyla yapılan bir yürüyüş haberleştirilmiştir. Aynı zamanda aynı sayfada *"Türkiye Alarmda"* ana başlığı ile birlikte saldırının yeni bilgileri ve yürütülen polis kovuşturması haberleştirilmiştir. Haberde ayrıca saldırının nasıl gerçekleştiği de detaylı olarak anlatılmaktadır.

5 Ocak 2017 günü basılan gazetede manşette ana konu yaşam tarzı tartışmalarına ve laikliğin savunulmasına ayrılmıştır. 10. sayfada Washington Post gazetesi orjinli *"İŞİD'ı Yenmek Yetmeyebilir"* başlıklı haber okuyucularla paylaşılmıştır. 11. sayfada *"Reina Kördüğümü"* başlıklı haber ile halen saldırıyı gerçekleştiren teröristin ele geçirilememesi üzerinde durulmuştur. 12. sayfada ise *"İŞİD Orta Asya'da Nüfuz Peşinde"* başlığı ile hem DEAS'ın politikası aktarılmakta hem de saldırının Orta Asyalı olmasına atıf yapılmaktadır.

7 Ocak 2017 günü manşette Reina saldırısı ile ilgili bir içerik bulunmaktaki *"Yer Gök Ağladı"* başlığıyla İzmir Adliye Binası saldırısı ve iki şehit ön plana çıkarılmaktadır. İçerikte ise Foreign Policy'nin Türkiye'yi dünyadaki çatışma alanları listesinde Suriye ve Irak'ın ardından göstermesi haberleştirilmiştir. Başlık *"Türkiye Çatışma Alanı"* şeklinde yer almaktadır. 11. sayfada *"İstihbaratın Korkusu Profesyonel Terörist"* başlığı ile bir güvenlik uzmanının görüşleri aktarılmıştır. Aynı sayfada Reina saldırısı ile ilgili yeni edinilen bilgiler de haberleştirilmiştir.

Sözcü Gazetesi: Sözcü Gazetesi'nde 25 farklı sayfada saldırı ile ilgili haber yer alırken toplamda da 57 tane haber çıktığı görülmektedir. Sözcü Gazetesine yer alan haberlerin tema analizi şu şekildedir:

Tablo 8. Sözcü Gazetesi'nde çıkan haberlerin tema dağılımı

Haber Temaları	Haber Sayıları
Gelişmeler	27
Dünyada Çıkan Haberler	3
Kurumlara Yönelik Eleştiriler	5
Yaşam Tarzı Tartışmaları	3
Siyasi Demeçler	14
Birlik Mesajları	5
Dış Güçlere Atıf	0

Sözcü gazetesi 10 günlük süre boyunca okuyucularına en çok yaşanan terörist saldırı sonrasındaki gelişmeleri aktarmıştır. Bununla birlikte siyasi demeçlere gerek iktidar gerekse muhalefet ekseninden yer verdiği görülmektedir. Bu anlamda daha dengeli bir dağılım görülmektedir. Yaşam tarzı tartışmaları gazete içeriğinde yer almakla birlikte yoğunluğu BirGün ve Cumhuriyet Gazetelerine oranla daha düşük durumdadır. Gazete içeriğinde birlik mesajlarına ve dünyada saldırının nasıl yankı bulduğuna dair haberlere de rastlanmaktadır. Aynı zamanda olası hata ve ihmal durumu da eleştirel tonda sorgulanmaktadır. Haberlerin dağılımına baktığımızda genellikle saldırı ekseninde gelişmelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bununla beraber eleştirel haberler incelendiğinde eleştirel tonun BirGün veya Cumhuriyet Gazetelerine oranla daha az olduğu fark edilmektedir.

2 Ocak 2017 tarihinde gazete, “Ölen Ölüyor Kalan da Kahrından Ölüyor” manşeti ile çıkmıştır. Gelişmelerin aktarılmasının yanı sıra ayrıca saldırıya uğrayan gece kulübü Reina'nın sahibinin açıklamalarına da yer verilmiştir. 2. sayfada saldırının nasıl gerçekleştiği ayrıntılı şekilde okuyucuya aktarılmış; 3. sayfada saldırıdan sağ çıkan kişilerin açıklamaları yer almıştır. 4. sayfada ise CHP Milletvekili Haluk Pekşen'in olay ile ilgili yorumlarına yer verilmiş ve açıklamaları “Ülke, eli kanlı katillerin yol geçen hanına döndü” başlığıyla haberleştirilmiştir. 5. sayfada Başbakan Binali Yıldırım'ın açıklamaları ve birlik mesajları yer almıştır. Ekonomi sayfasında ise iş dünyasından gelen birlik mesajlarına yer verilmiştir. 10. sayfada saldırıda hayatını kaybeden kurbanların öyküleri yer alırken, 11. sayfada ise dünyada medyada saldırının nasıl ele alındığı değerlendirilmiştir.

3 Ocak 2017 tarihinde ilk sayfada saldırı ile ilgili bilgilere yer verilirken aynı sayfada Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez için suç duyurusunda bulunulmasına yönelik bir haber yer almıştır. Manşette ise “‘Oh Olusun’ Diyenlerden Niye Hesap Sorulmuyor?” haberi verilirken, saldırı sonrası

özellikle sosyal medyada yaşanan olumsuz tepkiler eleştirilmiştir. Gündem bölümünde kurbanların hikayeleri, yaşanan gelişmeler ve saldırı hakkındaki çeşitli demeçler yer almıştır. Aynı zamanda bölümünde yaşanan gelişmeler ve saldırı hakkındaki çeşitli demeçlere yer verildiği görülmektedir. Derin Siyaset bölümünde ilk sayfada bahsi geçen suç duyurusu ve nefret mesajları ile ilgili haberlere yer verilmiş; Derin Yorum bölümünde ise nefret mesajları için başlatılan yasal süreç işlenmiştir.

4 Ocak 2017 tarihinde gazete okuyucularına saldırı ile ilgili yeni gelişmeleri manşetten aktarmış ve saldırganın asıl planına yönelik bilgilere yer vermiştir. Gündem bölümünde ise MHP lideri Devlet Bahçeli'nin "*Katliam İçin 'Oh Olsun' Demek Alçaklıktır*" demeci öne çıkarılarak aynı zamanda Başbakan Binali Yıldırım'ın ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemleri de aktarılmıştır. İç sayfalarda, manşette de bahsi geçen katliam planının aslına ve dış basında saldırganın nasıl yankı uyandırdığına yer verilmiştir.

5 Ocak 2017 günü Reina saldırısı ile ilgili gelişmeler yine manşetten verilmeye devam etmiştir. Saldırganın nerede olduğu sorgulanırken saldırganın benzeyen bir kişinin linçe uğraması haberin içeriğini oluşturmuştur. Gündem bölümünde terörist saldırganın 4 gündür bulunamamış olması ve bu konudaki gelişmeler haberleştirilmiştir. Haberde saldırganın halen bulunamamış olması eleştirel bir tonda ele alınmaktadır.

6 Ocak 2017 günü İzmir Adliyesine yönelik terör saldırısı girişimi manşetten verilirken ilk sayfada Reina saldırısı ile ilgili olarak sadece saldırganın kaçtığına dair bir haber yer almaktadır. Saldırganın kaçmış olduğu algısı dolaylı olarak güvenlik açığı ile ilişkilendirilmektedir. İç sayfalarda teröristin yurtdışına kaçtığı haberi detaylandırılırken terör saldırısına karşı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gerçekleştirdiği açıklamalar yer almaktadır.

BirGün Gazetesi: BirGün Gazetesi'nde 22 farklı sayfada saldırı ile ilgili haber yer alırken toplamda da 43 tane haber çıktığı görülmektedir. BirGün Gazetesine ait tema analizi tablosu aşağıda verilmiştir:

Tablo 9. BirGün Gazetesi'nde çıkan haberlerin tema dağılımı

Haber Temaları	Haber Sayıları
Gelişmeler	14
Dünyada Çıkan Haberler	5
Kurumlara Yönelik Eleştiriler	9
Yaşam Tarzı Tartışmaları	4
Siyasi Demeçler	8

Birlik Mesajları	2
Dış Güçlere Atf	1

BirGün Gazetesi yoğunluklu olarak okuyucularına gelişme temalı haberleri eleştirel ve sorgulayıcı bir tonda aktarmıştır. Yaşam tarzı ve yaşam tarzına yönelik tehditler konulu haberlere sıklıkla yer verilmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte laiklik, yaşam tarzının korunması ve demokrasi teması yoğun olarak haberlerde işlenmiştir. Gazetenin saldırı ile birlikte asıl riskin yaşam tarzlarının farklılığına yönelik olduğu düşüncesi belirgin olarak görülmektedir. Gazete haberlerinde siyasi demeçlere yer verilirken muhalif görüşlerin ağırlıklı olduğu görülmekte, iktidara yakın demeçlerde ise eleştirel bir ton belirgin olmaktadır. Bu durum saldırı kapsamında iktidara ve kurumlara eleştirel olarak yaklaşması nedeniyle de görülebilmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında iktidara ve eylemlerine bakış açısı ekseninden muhalif gazeteler içerisinde değerlendirilmiştir. Haberler aynı zamanda olası güvenlik açıklarını da sorgular niteliktedir.

2 Ocak 2017 günü gazete manşette “*Gerici Karanlık Yeni Yılı Zehir Etti*” manşeti ile çıkmıştır. Aynı zamanda ilk sayfada Diyanet İşleri Başkanlığı da eleştirilmiş Başbakan Binali Yıldırım’ın yaptığı açıklama da eleştirel tonda okuyucuya aktarılmıştır. Söz konusu haberlerde yaşam tarzı ile ilgili tartışmaların yer aldığı görülmektedir. Gazetenin iç sayfalarında terör saldırısına karşı dünyadan gelen destek mesajlarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra “*7 Dakikada Reina Katliamı*” başlığı ile saldırının nasıl gerçekleştiği okuyucuya aktarırken “*Saldırı Göz Göre Göre Geldi*” başlığı ile de başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere yılbaşı kutlamalarına karşı olan gruplar eleştirilmekte; hükümet ise sessiz kalmakla suçlanmaktadır. Başka bir sayfada ise saldırıya ilişkin muhalefetten gelen siyasi demeçlere yer verilerek hükümet, icraatları yönüyle eleştirilmiştir. Ayrıca, hükümet kanadından gelen siyasi demeçler yetersiz bulunarak “*İktidarda Aynı Nakarat*” başlığıyla haberleştirilmiştir.

3 Ocak 2017 tarihinde çıkan gazete “*Artık sorumlu davranın, hedef göstermeyi bırakın*” manşetiyle yaşam tarzı tartışmalarını gündeme taşımıştır. Aynı zamanda nefret söylemlerinin son bulması çağrısı da yapılmaktadır. Bunun yanında bir uzman yorumu ile Türkiye’nin Pakistanlaşma tehlikesine dikkat çekilmiştir. Saldırıyı DEAŞ’ın üstlendiği belirtilmiş, ayrıca iç sayfalarda da yaşam tarzı konusuna yoğun yer verilmiştir. Saldırı ile ilgili gelişmelerin

aktarılmasının yanı sıra yılbaşı kutlamalarını hedef gösterenler ile kamusal ihmaller eleştirel yönde haber yapılmıştır.

4 Ocak 2017 tarihinde ilk sayfada saldırganın kimliğinin belirlenememesi ile CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun demeci "*Yönetenler, acının sorumlusudur*" başlığı ile haberleştirilmiştir. Söz konusu haberlerin eleştirel tonda devam ettiği görülmektedir. İç sayfalarda ise saldırıyı gerçekleştiren failin halen firarda olmasını anlatan haberlerin yanı sıra "adalet, demokrasi laiklik" konulu haberle birlikte uzman görüşlerine yer verilerek eleştirel ton devam ettirilmiştir.

5 Ocak 2017 tarihinde manşette "*Ayrıştırmaya Karşı ÇÖZÜM LAİKLİK-TE*" başlığı yer almaktadır. Ayrıca ilk sayfada saldırganın kimliğinin tespit edildiği bildirilmiş ve siyasi demeçlere de yer verilmiştir. İç sayfalarda ise saldırganın kimliği ile ilgili ayrıntıların üzerinde durulurken dünya basınından gelen dayanışma mesajları da kendisine yer bulmuştur.

6 Ocak 2017 tarihinde İzmir'de yaşanan terör saldırısı girişimi manşetten verilirken yine ilk sayfada Reina saldırısı ve saldırganıyla ilgili "*Reina'ya Uzanan Yol*" başlıklı bir haber yer almıştır. İç sayfalarda ise Reina saldırısı ile ilgili gelişmelere ve saldırganın uyuğu ile ilgili olası bir habere yer verilmiş ve Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak'ın "*Saldırgan 'Muhtemelen' Uygur*" açıklaması yer almıştır.

7 Ocak 2017 tarihinde ilk sayfada Reina saldırısına ilişkin bir haber yer almamıştır. Bunun yanı sıra "*Başımıza Bu İşleri Açan Amerikancılık Sevdasıydı*" manşeti yer almaktadır. Manşet doğrudan Reina saldırısı ile ilgili olmamakla beraber son dönemde yaşanan kötü olayları Amerikancılık ve "İhvançılık" siyaseti üzerinden okuyan bir yoruma sahiptir.

8 Ocak 2017 tarihinde çıkan gazete ilk sayfada saldırı ile ilgili haberlere yer vermezken iç sayfalarda ise yaşam tarzı tartışmalarını sürdürmektedir. Aynı zamanda CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun Reina saldırısı ile ilgili eleştirilerini de içeren genel siyasi demecine yer verilmiştir. Ayrıca, The Economist'in "*Reina Saldırısı Tansiyonu Yükseltti*" haberi ve yorumu da gazetede yer almaktadır.

9 Ocak 2017 tarihinde ilk sayfada saldırıya ilişkin bir habere yer verilmemiştir. İç sayfalarda çeviri haberler bölümünde "*Türkiye Neden Hedef Oldu?*" başlıklı bir haber yer almaktadır. Gündem bölümünde saldırıyı gerçekleştiren teröristin Rakka'ya kaçtığı iddiası okuyucuya aktarılmıştır. Söyleşi kısmında ise Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ ile gerçekleştirilen bir söy-

leşti yer almaktadır. Haberin “*En Önemli İhtiyacımız Laiklik*” başlığı ile yer alması dikkat çekicidir. Söz konusu söyleşi Reina saldırısı ile ilgili olmasa da yaşam tarzı tartışmaları ile ilgili görülmektedir.

Tüm veriler ve elde edilen bulgular incelendiğinde şöyle bir genel değerlendirme yapmak mümkündür: Araştırmaya dahil edilen gazetelerin (Sabah, Yeni Akit, Cumhuriyet, Sözcü ve BirGün) saldırının sabahında çıkan basımlarına baktığımızda ilk gün hiçbirinin söz konusu saldırıyı basıma yetiştirememiş olduğu görülmektedir. Bu yüzden saldırı ile ilgili detaylı bilgiler ve ilk tepki manşetinin 02 Ocak 2017 günü atıldığı görülmektedir. 2-3-4-5 Ocak 2017 tarihlerinde bütün incelenen gazetelerde haber akışı yoğun şekilde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet ve Yeni Akit Gazetesi ilk kez 6 Ocak 2017 günü yeni bir haber girmemiştir. Ancak, Yeni Akit arşiv bölümünde saldırıya yer verirken Sabah Gazetesi’nde saldırı ile ilgili haberler yer almıştır. BirGün Gazetesi 10 Ocak 2017 tarihinde konu ile ilgili haberlere yer vermezken Sözcü Gazetesi ise 7, 9 ve 10 Ocak 2017 tarihinde saldırı haberlerine yer vermemiştir. Genel olarak baktığımızda ise 5 günlük süreden sonra haberlerin büyük ölçüde azaldığı görülmekte 6 gün sonra ise haberler ancak yeni bir önemli gelişme olduğunda kendisine yer bulabilmektedir. Özellikle bu süreçte saldırıyı gerçekleştiren teröristin yakalanma süresinin uzaması da bu durumda etkili olmuştur. Haberlerin incelenme/taranma aşamasında, fail yakalanamamış olmasına karşın saldırganın ele geçirildiği dönemde haberlerin tekrar artmış olduğu beklenmektedir.

Sonuç

Terörün başlıca amacı belirli siyasi hedeflere yönelik toplumda korku, panik ve ümitsizlik iklimi yaratarak devlete karşı olan güven duygusunu yok etmek, bununla birlikte de karmaşa ortamı oluşturarak toplumsal fay hatlarını hareketlendirmek, bu durumdan menfaat temin etmektir. Örgütler için özellikle yaratılan korkunun ya da terörün medyada görünür olması, kitle iletişimin oldukça hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılabildiği şu günlerde çok önemli bir propaganda kaynağı sağlamaktadır. 1 Ocak 2017 günü yerel saat ile 01.15’de İstanbul’da meydana gelen saldırı, Haziran 2015 tarihinden itibaren başlayan ve bu süreçte geçen 18 ayın 13 ayında bir eylem, saldırı veya patlamanın gerçekleştiği dönemin son olayıdır. Bu süreçte Türkiye büyük çaplı saldırılarla mücadele etmek durumunda kalmış, 18 ay içinde

500'den fazla vatandaşını terör saldırılarından dolayı kaybetmiş, 2000 civarında kişi ise yaralanmıştır. Bu sayının içerisinde asker, polis veya korucu olarak şehit olan güvenlik personelleri de bulunmaktadır. Türkiye bu dönemde özellikle DEAŞ ve PKK (*Partiya Karkerên Kurdistanê*) tarafından hedef alınmıştır. Eylemleri üstlenen diğer örgütler olarak görülen TAK, (*Teyrêbazên Azadiya Kurdistan*) PKK'nın kentsel terörizm yapılanması iken, HPG (*Hêzên Parastina Gel*) ise askeri kanadına verilen isimdir. Bu açıdan İstanbul'un en ünlü gece kulübünde, yılbaşı gecesi gerçekleşen terör saldırısı, Türkiye'de hem uzun süre boyunca gerçekleşen terör saldırı dizisinin sonuncusu olması ve verdiği mesajlar nedeniyle hem de yaşam tarzlarını hedefleyerek toplumsal fay hatlarını hareketlendirmesi bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan terör-medya ilişkisi bağlamında bu saldırının medya kanalıyla tartışılması sürecinde istemsiz bir terör propagandasına dönüşme ihtimali de diğer önemli bir noktadır. Dolayısıyla, söz konusu eylemin farklı ideolojik bakış açısına sahip gazetelerde haberleştirilmesi ve bunun toplumsal yansımalarının görülebiliyor olması terör-medya ilişkisi bağlamında bizlere önemli sonuçlar vermektedir.

Çalışmada gazetelerin ideolojik spektrumda aldıkları yerlere bağlı olarak 10 günlük süre boyunca yer verdikleri haber sayıları ve haberlerin temaları analiz edilmiştir. Bu durum kullanılan başlıklar, haber sayıları ve haber temaları yönünden veri elde etmeyi sağlamıştır. Bunun sonucunda elde edilen veriler aracılığıyla gazetelerin ideolojik dağılım içerisindeki konumlarına göre farklılaşmaya odaklanılmıştır. Bu durum aynı zamanda tek bir olayın farklı ideolojik konumlara göre hangi zeminde, hangi argümanlar ile ve hangi tonda tartışıldığını nelerin ön plana çıkarılıp nelerin arka planda bırakılabildiğini de bize göstermektedir.

Sabah Gazetesi'nin söz konusu süreçte Reina saldırısına karşılık takındığı genel tavır birlik durumunu sağlamak üzerinedir. Bu kapsamda hem köşe yazıları hem de manşetlerle bu görülmektedir. Aynı zamanda özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri kendisine geniş bir şekilde yer bulmuş ve teröre karşı boyun eğmeme kısmı genellikle başlık isimlendirmesinde kullanılmıştır. Sıklıkla uluslararası basından veya diğer ülke liderlerinden gelen destek mesajları da gazetede kullanılmıştır. Aynı zamanda haber içeriğine bakıldığında diğer incelenen diğer gazetelere oranla yaşam tarzı tartışmasına daha az girildiği görülmektedir. Saldırını gerçekleştiren terörist ve devam eden kovuşturma kendisine sıklıkla gazetede yer bulmuştur. Ek-

ler inceleme dışında tutulmasına rağmen gazete çıkardığı eklerde de saldırı ile ilgili haberleri vermiş ve destek mesajlarını sayfasına taşımıştır. Sabah Gazetesi'nin ana temasının birlik ve teröre boyun eğmeme ekseninde geliştiği söylenebilmektedir.

Yeni Akit Gazetesi'nin saldırıya yönelik gerek ilk tepki manşeti gerekse de sonraki süreçte yaptığı haberler saldırı ile ABD arasında bir bağ kurmak üzerine şekillenmiştir. Gazetenin saldırının ertesinde ilk manşetinin “Baş Şüpheli Amerika” başlığıyla çıkması bu bakımdan manidardır. Daha sonraki basımlarda da CIA, MOSSAD ve FETÖ arasında saldırı ile ilgili bağ kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra sıklıkla kovuşturmaya ve yeni gelişmelere yer verildiği görülmüştür. Gazetede teröre karşı verilen mesajlar bağlamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri kendisine geniş bir şekilde yer bulmuştur. Diğer gazetelerden farklı olarak aynı zamanda çeşitli dini görüşlere yer verilmiş, dini kanaat önderleri ile saldırının neden İslam'a uygun olmadığı ile ilgili değerlendirme haberleri yapılmıştır. Ayrıca gazetede sıklıkla hayat tarzı eleştirilerine ve kamuoyu tartışmalarına yönelik cevaplar verilmesi dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine bu bağlamda, özellikle 28 Şubat dönemi ile ilgili haberler yapılarak, “laik kesim” olarak nitelenen tarafın o dönem için yaptığı provokasyonlar tekrar dillendirilmiştir. Yeni Akit Gazetesi'nin ana temasının teröre karşı durma ve kamuoyunda gerçekleşen hayat tarzı eleştirilerine cevap vermek olarak yapılandırıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi genel duruşunu saldırıyı lanetleme yönünde bir tepki olarak göstermiştir. 2 Ocak 2017 tarihinde “İnsanlık Düşmanları” başlığı bu bakımdan dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra genel olarak çok sesli ve muhalefet bazlı söylemlere yer verildiği görülmektedir. Sıklıkla CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun söylemleri başlıklaştırılmakta veya manşet haline getirilmektedir. Bunun yanı sıra HDP'den, sol tandanslı sivil toplum kuruluşlarından ve STK'lardan gerçekleştirilen açıklamalar da kendine başlık veya manşet olarak yer bulabilmektedir. Yine Cumhuriyet Gazetesi'nde dış basında saldırı ile ilgili çıkan haberlerin yer aldığı görülmektedir. Diğer gazetelere oranla dış basının aktarılma biçimi farklıdır. Sadece destek mesajlarının yanı sıra Türkiye'nin güvensiz olduğuna vurgu yapan veya hükümetin saldırıya yönelik tavrını olumsuz değerlendiren dış kaynaklara yer verildiği görülmektedir. Gazete sıklıkla Diyanet İşleri Başkanlığı'nun yılbaşı söylemlerini hedef haline getirmekte ve saldırı üzerinde sorumluluğu oldu-

ğunu ifade etmektedir. Yoğun şekilde hayat tarzı ve laikliğin korunması yönünde bir haber akışı bulunmaktadır. Çoğu zaman söz konusu yayın akışı saldırı ile ilgili haberlerin de önüne geçmektedir. Cumhuriyet Gazetesinin haberlerinde ana temanın saldırıyı lanetleme, hayat tarzı farklılıklarını ve laikliği savunma üzerinde yapılandırıldığı görülmektedir.

Sözcü Gazetesi saldırı sonrasında ilk manşetini "*Ölen Ölüyor Kalan da Kahırdan Ölüyor*" başlığı ile vermiştir. Özellikle bu döneme kadar uzun bir süre saldırıların odağında olan Türkiye'de bu durumun yarattığı bunalım manşete yansımış durumdadır. Gazete birlik mesajları vermesinin yanı sıra eleştirel bir tonda da olası ihmal ve hataları sorgulamaktadır. Bunların yanı sıra gazetenin hem iktidar hem de muhalefet cephesinden açıklamalara yer verdiği görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, özellikle saldırı sonrasında sosyal medyada yayılan olumsuz ve nefret mesajlarına karşı açık bir tavır takınarak yasal tahkikatın başlatılıp başlatılmama durumunun sorgulanmasıdır. Bu dönemde medyada saldırının yanı sıra sosyal medyada yayılan nefret söylemi de medyada oldukça yer kaplamıştır. Saldırı ile ilgili nefret suçlarına karşı yasal tahkikatların ve yargı sürecinin işleyip işlemediği özellikle sorgulanmaktadır. Gazete, özellikle yaşam tarzı tartışmalarını yanı sıra dış basında saldırının nasıl yankı bulduğunu ve gelişmeleri sıcak süreçte yoğun bir şekilde aktarmaya devam etmiştir. Sözcü Gazetesinin okuyucularına vermiş olduğu haberlerdeki ana tema gelişmeler ekseninde şekillenmiş kurumsal eksiklikler ve toplumsal nefret suçları öncelenmiştir.

BirGün Gazetesi, saldırısı sonrası ilk manşetini "*Gerici Karanlık Yeni Yılı Zehir Etti*" başlığı ile vermiştir. 10 günlük değerlendirme sürecine bakıldığında haberlerin eleştirel bir tonda olduğu ve olası ihmaller, hatalar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra baskın bir diğer unsur ise yaşam tarzı tartışmalarına yönelik yapılan haberlerde görülmektedir. Yılbaşı kutlamaları özelinde genel bir şekilde laiklik, yaşam tarzının korunması ve demokrasi vurgusu göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra ağırlıklı olarak muhalefet temsilcilerinin siyasi demeçlerine de yer verilmiştir. İktidar temsilcilerinin siyasi demeçlerinin başlıklandırılmasında da eleştirel ton göze çarpmaktadır. BirGün Gazetesinin haberlerdeki ana tema ise yaşam tarzının korunması ve laiklik üzerinden şekillenmiştir.

İncelenen gazetelerin aynı zamanda farklı kesimlerin görüşlerini yansıttığı da görülmektedir. Sabah Gazetesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri kendisine geniş bir şekilde yer bulmuş bununla birlikte gerek iş

dünyasından gerek ünlülerden gerekse de dünya basınından destek mesajları işlenmiştir. Yeni Akit Gazetesi'nde de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri kendisine geniş bir şekilde yer bulmuştur. Bununla birlikte özellikle yaşam tarzı tartışmalarında çeşitli dini kanaat önderlerinin İslami yönden görüşleri kendisine yer bulmaktadır. Buna karşılık Sözcü, BirGün ve Cumhuriyet Gazetesi ise daha çok muhalif ve eleştirel söylemlere yer vermektedir. Özellikle CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerininin sıklıkla manşet haline getirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra HDP'den, sol tandanslı sivil toplum kuruluşlarından ve STK'lardan gerçekleştirilen açıklamalar da kendine başlık veya manşet olarak yer bulabilmektedir. Tespit edilen bir diğer ayırım ise kurumlara yönelik gerçekleştiren ve genellikle güvenlik açığı/ihmalî ile ilgili haberlerle ilgilidir. Muhalif olarak nitelenebilecek gazetelerde eleştirel bu tür haberlere ve sorgulamalara daha sık rastlanırken merkez medya olarak nitelendirilebilecek Sabah Gazetesi'nde kurumlara yönelik getirilen eleştiriler hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Dini hassasiyetleri yüksek olarak bilinen ve muhafazakâr bir gazete olan Yeni Akit Gazetesi de bu tavrı paylaşmaktadır.

Sonuç olarak baktığımızda gazetelerin konuya ve terör saldırısına yaklaşımında ortak noktalar olduğu gibi farklı noktalar ve temalara da sahip olduğu görülmektedir. Yeni Akit Gazetesi'nin ana temasının teröre karşı durma ve kamuoyunda gerçekleşen hayat tarzı eleştirilerine cevap vermek olarak yapılandırıldığı görülmektedir. Bu anlamda Sabah Gazetesi'nin ana temasının birlik ve teröre boyun eğmeme ekseninde olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberlerinde ana temanın saldırıyı lanetleme, hayat tarzı farklılıklarını ve laikliği savunma üzerinde yapılandırıldığı görülmektedir. Sözcü gazetesi gelişmeleri yoğun biçimde aktarırken aynı zamanda olası ihmaller üzerinde de durmaktadır. Sözcü gazetesi ana temasını yaşananları aktarma ve olası ihmalleri eleştirmek üzerinden kurmuştur. Aynı zamanda gazetenin özellikle nefret içeren söylemlere ve suç içeren davranışlara karşılık hassas bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. BirGün Gazetesi'nin ana teması yaşam tarzı tartışmaları ve laikliğin korunması üzerinden şekillendirilmiştir. Sonuç olarak baktığımızda ise bu durumun kimlerin görüşlerine yer verildiği, hangi dış basın kaynaklarına atıf yapıldığı, haberlerin hangi ekseninde yapılandırıldığı gibi birçok parametreyi belirlediği görülmektedir. Tüm gazeteler saldırının terörist bir eylem olduğu konusunda birleşmektedir. Gazetelerin hepsi gelişmelere odaklanmış, dış basın-

da çıkan haberlere ve dayanışma mesajlarına yer vermişlerdir. Gazeteler özellikle yaşam tarzı tartışmaları ekseninde ayrılmaktadır. Bu farklı duruş, BirGün ve Cumhuriyet gazetelerinde ağırlıklı olarak hissedilmekle birlikte Sözcü Gazetesi dahil söz konusu konuda kaygı içerikli haberler yer almaktadır. Sabah ve Yeni Akit Gazeteleri'nde ise yaşam tarzlarının tehlikede olduğu kaygısı bulunmamakta, aksine böyle bir tehlikenin olmadığı vurgulanmaktadır. İkisi içerisinde bir karşılaştırılma yapılacak olursa Sabah Gazetesi'nin bu konuda dayanışmayı ve birlikteliği daha ön planda tuttuğu görülmektedir.

Hiç kuşkusuz çalışmanın sunduğu verileri farklı çalışmalarla test etmek veya geliştirmek mümkündür. İdeolojik dağılımın farklı örnekleriyle yapılacak çalışmalar bulguları arttıracak ve farklı sonuçları da ortaya koyacaktır. Bunun yanı sıra gerçekleşen farklı olaylar üzerinde çalışma kapsamında incelenen gazetelerin analizini gerçekleştirmek daha detaylı ve geniş bir veri havuzu sağlayarak elde edilen bulguları genişletecektir. Buna benzer yapılacak çalışmalar ile daha fazla veri yoluyla, medyada terör olaylarının nasıl temsil edildiğine ilişkin yeni bakış açıları ve örnek olay incelemeleri ortaya koymak mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

**In the Context of Terrorism and Media Relations
How Terrorist Actions are Presented in the News:
“Reina Attack” Example**

*

Y. Furkan Şen – A. Gökhan Yaşa
Police Academy

The main purpose of terrorism is to create a climate of fear, panic and despair in the society towards certain political goals, to destroy the feeling of trust against the state, while also creating an environment of confusion, mobilizing the social fault lines and providing benefits from this situation. The fact that the fear or terrorism created especially for organizations is visible in the media provides a very important source of propaganda nowadays when mass communication can spread all over the world. The most famous nightclub in Istanbul, New Year's Eve actual terrorist attack, because of the terrorist attack sequences occur along both long time in Turkey to be the last, and his message to both is important for the targeting of lifestyle. On the other hand, the possibility of turning this involuntary terrorist propaganda in the process of discussing this attack with the media in the context of the terrorism relationship is another important point. The fact that the action in question is reported in newspapers with a different ideological perspective and that its social reflections can be seen gives us important results in the context of the terrorism-media relationship.

In the study, the number of news items and the themes of the news were analyzed for 10 days depending on the locations of the newspapers in the i As a result of this data, it was focused on differentiation according to the positions of newspapers in ideological distribution.deological spectrum. This enabled data to be obtained in terms of the titles, news counts and news themes used. This situation also shows us on which ground, with which arguments and in which tone a single event is discussed according to different ideological positions, what can be brought to the fore and what can be left in the background.

The general attitude of Sabah Newspaper in response to the Reina attack in this process is to provide unity. In this context, this can be seen with both columns and headlines. At the same time, especially the discourses of President Erdoğan have found wide coverage for him and the part of non-submission against terrorism is often used in the title naming. The news of Yeni Akit Newspaper, both the first response headline and the news it made in the following process, were shaped to establish a link between the attack and the USA. It is seen that the main theme of the New Akit Newspaper is structured as a stand against terrorism and responding to the criticisms of life style in public. Cumhuriyet Newspaper showed its general stance as a reaction to curse the attack. It is seen that the news about the attack in the foreign press in Cumhuriyet Newspaper are included. Compared to other newspapers, the way the foreign press is transferred is different. Only messages of support, as well as Turkey's attitude towards the government's emphasis is unsafe or attack shows that given the negative reviewers outsourcing. Sözcü Newspaper not only conveys unity messages, but also questions possible negligence and mistakes in a critical tone. In addition, it is seen that the newspaper includes statements from both the ruling and opposition fronts. In this period, hate speech spreading in social media has taken up a lot of space in the media besides the attack in the media. Looking at the 10-day evaluation process of BirGün Newspaper, it is seen that the news is in a critical tone and possible negligence and mistakes are emphasized. Generally, secularism, the preservation of lifestyle and the emphasis on democracy stand out, especially for New Year's celebrations. BirGün Newspaper's main theme in the news is shaped by the protection of lifestyle and secularism.

It is also seen that the newspapers examined also highlight the views of different segments. The discourses of President Erdoğan have been widely used in Sabah Newspaper, however, messages of support from the business world, from celebrities and from the world press have been processed. The rhetoric of President Erdoğan has found wide coverage in Yeni Akit Newspaper. Nevertheless, the views of various religious opinion leaders from the Islamic point of view, especially in lifestyle discussions, take place. On the other hand, Sözcü, BirGün and Cumhuriyet Newspaper contain more dissent and critical discourses. In particular, it is seen that the discourses of CHP leader Kemal Kılıçdaroğlu are often made headlines. Other statements

made from HDP, left-wing civil society organizations and NGOs can find themselves as headlines or headlines. Another distinction that has been identified is related to news about institutions that are generally related to vulnerability / negligence. While critical such news and inquiries are frequently encountered in newspapers that can be considered as opponents, there are hardly any criticisms of the institutions in Sabah Newspaper, which can be described as central media. Yeni Akit Newspaper, a conservative newspaper known as religiously sensitive, shares this attitude.

As a result, it is seen that newspapers have different points and themes as well as common points in their approach to the issue and terrorist attack. Besides, it is undoubtedly possible to test or improve the data presented by the study with different studies. Studies with different examples of the ideological distribution will increase the findings and reveal different results. In addition, analyzing the newspapers examined in the study on the different events that took place will provide a more detailed and large data pool and expand the findings obtained. Another possible variation is the work that can be carried out for different areas of the media. In this way, it will be possible to obtain a more dense data pool from a wider area and to create more reliable and validity researches. It is possible to examine the relationship in more depth with more data and similar studies and developments.

Kaynakça / References

- Çelik, H., ve Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Çelik, H., Baykal, N. B., ve Memur, H. N. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, 8(1), 379-406.
- Örs, H. B. (2014). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde* (7. b., s. 3-46). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, S. (1998). *Medya emperyalizmi ve küreselleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Akçay, E. Y. (2012). Terör ve medya ilişkisinin 2003 yılında İstanbul'da meydana gelen saldırılar örneğiyle incelenmesi. *NEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 183-197.
- Altun, F. (2011). Medya etiği ve tarafsızlık söylemi. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(8), 9-24.
- Avşar, Z. (2017). İnternet çağında medya, terör ve güvenlik. *TRTakademi*, 2(3), 116-132.

- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 9(1), 23-28.
- Can, M. E., Kaya, M., ve Paksoy, M. (2017, Şubat 15). Mahkemeye sevk edilen 5 şüphelinin Masharipov ile irtibatı kesinleşti. *Anadolu Ajansı*. Ocak 2, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mahkemeye-sevk-edilen-5-suphelinin-masharipov-ile-irtibati-kesinlesti/751126> adresinden alındı
- CnnTürk. (2017, Ocak 17). Yılbaşını kana bulayan Reina saldırganı yakalandı. *Cnn-Türk*. Aralık 15, 2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/yilbasini-kana-bulayan-reina-saldirgani-yakalandi> adresinden alındı
- DHA. (2019, Şubat 18). Son dakika... Reina katliamcısı: Eylemi ben yapmadım. *Cnn-Türk* Aralık 16, 2019 tarihinde: <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-reina-katliamcisi-kapali-oturumda-savunma-veriyor> adresinden alındı
- Gür, T. (2013). Post-modern bir araştırma yöntemi olarak söylem çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 185-202.
- gazetetirajlari.com. (2017, Ocak 1). *Gazetelerin haftalık satış raporu*. Şubat 22, 2020 tarihinde gazetetirajlari.com: <http://gazetetirajlari.com/HaftalikTirajlar.aspx> adresinden alındı
- Son dakika.. Reina saldırganının kimliği belli oldu. (2017, Ocak 7). *Hürriyet*. Aralık 15, 2019 tarihinde: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/reina-saldirganinin-kimligi-belli-oldu-40329668> adresinden alındı
- Reina'ya Silahlı Saldırı: 39 Kişi Hayatını Kaybetti 65 Yaralı (2017, Ocak 1). *Habertürk* Aralık 15, 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1343321-reinaya-silahlisaldiri-35-kisi-hayatini-kaybetti-40-yarali> adresinden alındı
- Haklı, S. Z. (2018). Giriş. B. Kalkan, ve h. Y. Başdemir içinde, *Siyasi İdeolojiler* (3. b., s. 20-35). Ankara: Adres Yayınları.
- Hampton, M. (2008). The 'Objectivity' ideal and its limitations in 20th century British Journalism. *Journalism Studies*, 9(8), 477-493.
- Hatipoğlu, M. (2018, 12 31). Reina katliamının faili suskunluğunu koruyor. *Anadolu Ajansı*, Aralık 16, 2019 tarihinde: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/reina-katliaminin-faili-suskunlugunu-koruyor-/1352783> adresinden alındı
- Heywood, A. (2019). *Siyasi ideolojiler* (12. b.). (S. Durgut, ve A. K. Çifçi, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Üvez, F. (2014). *Medya ve risk toplumu ilişkisi bağlamında terör haberlerinin analizi*. Erzurum, Türkiye: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karaduman, M., ve Akbulutgiller, B. (2018). İnternet gazeteciliği ve haber söylemi: Reina saldırısı haberlerinin çözümlenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 5(3), 12-26.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kartal, A. B. (2018). Uluslararası terörizmin değişen yapısı ve terör örgütlerinin sosyal medyayı kullanması: Suriye’de DAES ve YPG örneği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(27), 39-77.
- Kazan, H. (2016). Terör-medya ilişkisi ve medyada terör ilişkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*.
- Koçak, A., ve Arun, O. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 22-28.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-13.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar -I-* (6. b.). (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Şen, A. F. (2013a). Sağlık hakkı ve medya: sağlık dönüşüm programı'nın medyada yansımaları. *İletişim*(Özel Sayı: 3), 155-173.
- Şen, A. F. (2013b). Critical media literacy education: A debate on the contribution to democracy. *Media Watch*, 4(3), 269-277.
- Şen, A. F. (2013c). Medyanın savaş söylemleri: barış gazeteciliği perspektifinden anaakım ve alternatif haber medyasında Suriye Sorunu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 164-175.
- Şen, Y. F. (2018). *Demokratik toplumlarda siyasal şiddet ve terörizm* . Ankara: Kilit Yayınları.
- Taşdemir, E. (2017, Eylül). Sosyal medyada terör propagandası: DEAŞ örneği. *G.Ü İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 726-752.
- Tolba, A., ve Butler, D. (2017, Ocak 2). Islamic state claims istanbul attack, gunman remains at large. *Reuters*, Aralık 15, 2019 tarihinde: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-attack/islamic-state-claims-istanbul-attack-gunman-remains-at-large-idUSKBN14M0CJ> adresinden alındı
- Turk, A. T. (2004). Sociology of terrorism. *Annual Review of Sociology*, 30(271-286).
- Wilkinson, P. (1997). The media and terrorism: A Reassessment. *Terrorism And Political Violence*, 9(2), 51-64.

Yüksel, Y. (2019). *İçerik çözümlemesi*. Ocak 5, 2020 tarihinde Academia.com: https://www.academia.edu/24209083/İÇERİK_ÇÖZÜMLEMESİ adresinden alındı

Yıldırım, B. (2015). İçerik çözümlemesi yönteminin tarihsel gelişimi uygulama alanları ve aşamaları. B. Yıldırım içinde, *İletişim Araştırmalarında Yöntemler* içinde (s. 105-154). Konya: LİTERATURK Academia

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Şen, Y. F. ve Yaşa, G. (2020). Terör ve medya ilişkisi bağlamında terör eylemlerinin haberlerde sunulma biçimleri: "Reina saldırısı" örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2795-2831. DOI: 10.26466/opus.768416

AB Ülkelerinin Küresel Cinsiyet Ayrımının Kadınlar Açısından Gri İlişkisel Analiz, ARAS ve COPRAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.774845

*

Emre Yakut* - **Özlem Kuru****

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F.,Osmaniye/Türkiye

E-Posta: emreyakut@osmaniye.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1978-0217](https://orcid.org/0000-0002-1978-0217)

**Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Osmaniye/Türkiye

E-Posta: ozlemkuru@osmaniye.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0208-4781](https://orcid.org/0000-0003-0208-4781)

Öz

Cinsiyet eşitsizliği, bireylerin yalnızca cinsiyetlerinden dolayı fırsatlara ve kaynaklara eşit erişim sağlayamaması, önyargılardan dolayı bireysel varlığını hissettirmekte sorun yaşamaması, sağlık-egitim gibi insani konularda diğer cinsten arka planda tutulması durumu olarak özetlenebilir. Bireylerin biyolojik özellikleri (cinsiyetleri) nedeniyle iş hayatı, eğitim, sağlık gibi alanlarda ikinci plana atılması ülkelerde demokrasi ve ekonomi bakımından olumsuz etkiler yaratabilir. Ülkelerin bu etkileri en aza indirmeleri için global olarak yerlerini görmelerini sağlamak amacıyla cinsiyet eşitsizliğini değerlendirmek üzere çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada bahsi geçen amaç için Dünya Ekonomik Forumu (WEF-World Economic Forum) tarafından her yıl hazırlanan Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'nda (KCAR) yer alan Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerinin cinsiyet eşitlikleri değerlendirilmiştir. 2017, 2018 ve 2020 yılları raporlarındaki verilerden yararlanılarak 4 ana başlık altında toplam 14 kriter elde edilmiş, AB üye ülkelerinin kendi aralarında sıralamalarını gerçekleştirmek üzere Gri ilişkisel analiz (GİA), ARAS ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Spearman Korelasyon analiziyle belirlenen döneme ilişkin yöntemler arası karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. KCAR raporuna ilişkin AB ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamasına bağlı olarak GİA yönteminin ARAS ve COPRAS yöntemlerinden daha başarılı sıralama sonucu gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitliği, Çok Kriterli Karar Verme, ARAS, COPRAS, Gri İlişkisel Analiz

Evaluation of EU Countries in the Global Gender Gap by Grey Relational Analysis, ARAS and COPRAS Methods for Women

*

Abstract

Gender inequality can be summarized as the situation of individuals failure to provide equal access to opportunities and resources, problems with making the individual presence felt due to prejudices and keeping in the background of other sex on humanitarian issues such as health and education due to their sex. Due to the biological characteristics (genders) of individuals, the fact that they take the second place in fields such as business life, education and health may have negative effects on countries' democracy and economy. Various studies are being conducted to evaluate gender inequality in order to enable countries to see their place globally to minimize these effects. In this study, the gender inequalities of the European Union (EU) member countries, which are included in the Global Gender Gap Report prepared by the World Economic Forum every year, are evaluated. Using the data in the reports of 2017, 2018 and 2020, a total of 14 criteria were obtained under 4 main headings, and Gray relational analysis (GRA), ARAS and COPRAS methods were used to rank EU member states among themselves. A comparison between methods was made with Spearman correlation analysis for the specified period. Based on the gender equality ranking of EU countries in the The Global Gender Gap Report, GRA method was found to perform more successfully than the ARAS and COPRAS methods.

Keywords: *Gender Equality, Multicriteria Decision Making, Grey Relational Analysis, ARAS, COPRAS*

Giriş

Türkçe’de günlük yaşamda üzerine düşünülmeden “cinsiyet” olarak kullanılan biyolojik özellik belirtilen terim esasında “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” terimlerinin her ikisini de ifade etmektedir. Cinsiyet (İngilizce’de “sex”), bireyin doğumdan itibaren sahip olduğu dişi veya er kategorisinde olma özelliğini ifade etmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet (İngilizce’de “gender”) bireyin sahip olduğu cinsiyete (dahil olduğu kategoriye) dayalı olarak toplum tarafından bireyden beklentilerini ifade etmekte, başka bir ifadeyle bireyin toplumdaki yerini tanımlamaktadır (Vatandaş, 2007, s.31).

Toplumsal cinsiyet terimi Ann Oakley tarafından literatüre kazandırılmıştır (Şafak Uzun, 2019, s.16). Ann Oakley (1985, s.16) toplumsal cinsiyet terimini, cinsiyetin kültür ile bağlantılı olarak maskülen ve feminen açısından bir sosyal sınıflandırmaya tabi tutulması olarak açıklamaktadır.

Vatandaş (2007, s.33), ayrımcılığın temelde önyargıdan kaynaklandığını belirtmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı da çeşitli söylemler, kanaatler ve deneyimlerden kaynaklanan önyargı vasıtasıyla toplumsal bir hal almaktadır. Bora (2011, s.1), toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak rollerinin değişmez oluşunun kabul görülmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Oysa kabul görülen bu durumun kültüre ve zamana göre değişkenlik gösterebileceği bilinmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkmasında etkili olan, bireylere toplum tarafından yüklenen kadınlık ve erkeklik rolleri, kadınların zayıf veya narin olduğunu vurgulayan ve kadının aleyhine olan, erkeklerin üstünlüğünü kabul eden bir eşitsizliğin (cinsiyet eşitsizliğinin) ortaya çıkmasında rol almaktadır (Vargel Pehlivan, 2017, s.501).

Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü’ne (EIGE) göre cinsiyet eşitsizliği, cinsiyetin kadınlar ve erkeklerin haklara erişimi ve yararlanmaları konusunda eşit olmayan koşullara sahip olmasının yanında klişe sosyal ve kültürel rollerin kanıksanmasıyla bireylere farklı haklar ve saygınlık belirlediği yasal, sosyal ve kültürel bir durumdur (EIGE, 2020).

Toplumlarda kabul gören ataerkil yapının bir getirisi olarak cinsiyet eşitsizliğinin daha çok kadınları etkileyen olan bir durum olduğu aşikardır. Kadınların temel ihtiyaçlara erişimi, fırsatlardan ve kaynaklardan yararlanma konusunda biyolojik özellikleri nedeniyle ayrımcılık yaşamaları, siyasi ve toplumsal alanda daha pasif görüntü vermesi ve daha az temsil görmesi cinsiyet

eşitsizliğinin nedenlerindedir. Çalışma hayatı, ekonomi, eğitim, siyaset ve sağlık gibi birçok alanda cinsiyet eşitsizliğinin etkileri hissedilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre eşitsizliğin aldığı durum değişebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kadınların benzer pozisyon için erkeklerle aynı ücreti alamaması, terfi aşamasında problemler yaşaması gibi sorunlara neden olan eşitsizlik, gelişmekte olan ülkelerde kadına şiddet, eğitim hakkının gözetilmemesi olarak ortaya çıkabilmektedir (Bozkaya, 2016, s.36).

Birleşmiş Milletler (UN-United Nations) Ekonomik ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı (2019) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 49,5'i kadınlardan oluşmaktadır (Kara, 2019, s.61). Buna göre nüfusun neredeyse yarısının baskılanarak pasif bırakılması, çeşitli engeller ile üretimden uzaklaştırılmasının ülkelere etkilerinin olumsuz yönde olması anlaşılabilir bir durumdur. Üstün (2011, s.9), toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca kadınları ve kız çocuklarını etkileyen sosyal bir durum değil, demokratikleşme ve kalkınmanın önünde bir engel olduğunu belirtmektedir.

Cinsiyet eşitsizliğinin değerlendirilmesi için birtakım endeksler geliştirilmiştir. Bu endekslerden bazıları Küresel Cinsiyet Ayrımı Endeksi (Global Gender Gap Index, GGGI), Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index, GII) ve Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (Gender Related Development Index, GDI) olarak sıralanabilir (Bozkaya, 2016, s.43).

Literatürde bu endeksleri kullanarak yapılan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bir sonraki bölümde konu ile ilgili endekslerin ve çalışmanın yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardan bazıları özetlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü başlığı olan "Veri ve Yöntem" bölümünde analizlerde kullanılacak ana ve alt kriterler açıklanmaya çalışılmış, AB üye ülkelerinin küresel cinsiyet ayrımı bakımından sıralaması yapılırken kullanılacak olan yöntemler anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise uygulanan analizlerin adımları kısaca paylaşılmış, bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde bulgular üzerinden çıkarımlar yapılmıştır.

Literatür İncelemesi

Küresel Cinsiyet Ayrımı Endeksi'nin (GGGI) verilerini kullanarak ülkeleri cinsiyet eşitliği açısından karşılaştırmayı amaçlayan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Bağdatlı Kalkan (2018), çalışmasında 2017 yılına ait GGGI verilerine göre Dünya Bankası'nın kişi başı gayri safi milli gelire (GSMG) göre üst-orta olarak sınıflandırdığı 40 ülkeyi cinsiyet eşitliği açısından sıralamayı amaçlamıştır. Sıralama için gri ilişkisel analiz kullanıp elde ettiği sıralamaları ile GGGI sıralamaları arasında Spearman Korelasyon analizi gerçekleştirip %76 düzeyinde pozitif ilişki tespit etmiştir.

Koca (2018), insani gelişmişlik düzeyi düşük olan 23 ülkenin cinsiyet eşitliğini işgücüne katılım, ekonomik liderlik, politik liderlik, eğitim, sağlık, mezuniyet derecesine göre sektörel oranlar boyutları açısından değerlendirmiştir.

Durgun ve Oğuz Gök (2017), BRICS ve G7 grubu ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından karşılaştırarak değerlendirmişlerdir. 2008-2015 GGGI verileri ile Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) verilerini kullandıkları çalışmada seçilen ülkelerin İGE verileri ile benzer bir sıralama olduğunu fakat GGGI verilerine göre sıralamada fark edilebilir bir değişiklik olduğunu açıklamışlardır.

Macáková (2016), çalışmasında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya için GGGI verilerini karşılaştırmayı ve 2006-2015 döneminde Çek Cumhuriyeti'nin bu dört ülke arasındaki sıralamasını belirlemeyi amaçlamıştır.

Kharchenko'nun (2016), Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Rusya'nın GGGI verilerini inceleyerek karşılaştırma yapmıştır. Bu ülkelerin GGGI açısından güçlü ve zayıf yönlerini açıklayan çalışmada en eşitlikçi ülke ve en az eşitlik deneyimi sunan ülkeleri değerlendirmiştir.

Gençoğlu ve Kuşkaya (2016), Orta Asya ve Avrupa'dan 38 ülkenin GGGI verilerini kullanıp, Ward yöntemi ile kümeleme analizi yaparak, bu ülkelerin kişi başına düşen milli gelir düzeyi benzer olan ülkelerin cinsiyet ayrımı açısından aynı kümede yer aldıklarını belirtmişlerdir.

ARAS, COPRAS ve GİA yöntemlerini kullanarak gerçekleştirilen çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Kose, Vural ve Canbulut (2020), Türkiye'nin en yaşanabilir şehrini belirlemek amacıyla kişilere anket uygulayarak değerlendirmede kullanılacak kriterleri belirlemiş, bu kriterlere AHP yöntemi uygulayarak kriterlerin ağırlıklarını hesaplamış, bu kriterlere ilişkin olarak GİA yöntemiyle 6 şehir arasından sıralama yaparak en yaşanabilir ilin İzmir olduğunu açıklamışlardır.

Škrinjaric (2020), hisse senetlerinin sıralamasından yararlanarak GİA yöntemiyle dinamik portföy değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Zagreb Borsası'ndan gıda, inşaat, turizm, sanayi ve ulaşım sektörleri için toplanan günlük verilere GİA yöntemini uygulayarak yatırımcının tercihlerine göre şekillenebilen bir portföy seçim alternatifi oluşturmuştur.

Türe (2019), OECD ülkelerinin 2000-2014 dönemi için refah skorlarının değerlendirilmesini yapmak üzere entropi temelli GİA uygulaması gerçekleştirmiştir. Uygulamada kriterlerin eşit öneme sahip olduğu ve kriter ağırlıklarının entropi yöntemi ile belirlendiği iki modeli deneyerek Türkiye'nin değerlendirmesini diğer ülkeler ile karşılaştırmıştır.

Özbek ve Demirkol (2019), AB üye ülkeleri ve Türkiye'nin 2016 ekonomik göstere değerlerini kullanarak bir ekonomik performans ölçüm modeli geliştirmişlerdir. Toplam 8 göstergenin kullanıldığı çalışmada göstergelerin ağırlıklarını analitik hiyerarşik süreç (AHS) yöntemiyle hesaplamış, sonrasında ARAS, COPRAS ve GİA yöntemlerini kullanarak bu ülkeleri ekonomik performans açısından değerlendirmişlerdir.

Roy vd., (2019), otel alternatifleri arasında belirlenen kriterler vasıtasıyla otel seçimi yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmada WIRN yöntemi ile kriter ağırlıklarını belirlemiş, COPRAS yöntemi ile otel tercihlerini sıralamış, ardından modelin geçerliliğini belirlemek üzere duyarlılık analizi gerçekleştirmişlerdir.

Emovon ve Mgbemena (2018), optimum planlı değiştirme zaman aralığı probleminin çözümünde TOPSİS, ARAS ve WASPAS yöntemlerini karşılaştırarak, uygulama kolaylığı açısından ARAS ve WASPAS yönteminin TOPSİS yöntemine göre benzer sonuçlar ürettikleri ve bu yöntemlerin uygulama açısından kolay olması nedeniyle tercih edilebileceğini belirtmişlerdir.

Šoltés ve Nováková (2016), Vişegrad Grubu'nu (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya) yaşam kalitesinin fiziksel boyutu açısından değerlendirmeyi amaçlamışlar, 2005-2013 dönemi için ARAS yöntemini kullanarak gerçekleştirdikleri sıralama sonuçlarına ilişkin olarak bu ülkelere yaşam kalitesinin geliştirilmesi adına önerilerde bulunmuşlardır.

Pitchipoo vd. (2014), Hindistan'da bir toplu taşıma şirketinin ağır vasıtalarında kör noktaların azaltılması için dikiz aynası tasarımında kullanılan parametrelerin optimizasyonunu sağlamaya çalışmışlardır. Çalışmada kriterlerin ağırlıklarını AHP, FARE ve Entropi yöntemi ile hesaplayarak COPRAS yöntemi ile alternatifleri değerlendirmişlerdir.

Veri ve Yöntem

Çalışmanın verileri Dünya Ekonomik Forumu (WEF- World Economic Forum) tarafından yıllık veriler ile hazırlanan Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'ndan (The Global Gender Gap Report) elde edilmiştir. İlgili raporun 2017, 2018 ve 2020 sayılarından ülkelerin puan kartlarında yer alan verilerden yararlanılarak bir veri seti oluşturulmuştur. 2019 yılında rapor yayınlanmadığından dolayı 2020 raporu kullanılmıştır. Kriterler “Ekonomik katılım ve fırsat”, “Eğitim durumu”, “Sağlık ve Sağkalım” ve “Siyasi güçlendirme” olarak 4 ana kriter altında yer almıştır. Rapora ilişkin olarak ana kriterlerin tamamının ağırlıkları eşit olmakla birlikte alt kriterlerin ana kriter içerisindeki ağırlıkları değişmekte, kriterlerin ağırlıkları WEF raporunda yer verildiği gibi tüm yıllar için aynı değerleri almaktadır. WEF raporunda kriter değerleri, ilgili kriter için kadın/erkek oranı ile elde edilmiştir. Tablo 1’de çalışmada kullanılan kriterler, kriterlerin ağırlıkları ve yönleri gösterilmektedir (WEF, 2017; WEF, 2018; WEF, 2020).

Tablo 1. Çalışmanın kriterleri

Kriter	Kriter Kodu	Ağırlığı	Yönü
Ekonomik Katılım ve Fırsat Ana Kriteri	EK	1.000	
İşgücüne katılım kriteri	EK1	0.199	Fayda
Ücret eşitliği kriteri	EK2	0.310	Fayda
Tahmini kazanç kriteri	EK3	0.221	Fayda
Milletvekili, yönetici ve üst düzey memurlar oranı kriteri	EK4	0.149	Fayda
Profesyoneller ve teknik çalışanlar oranı kriteri	EK5	0.121	Fayda
Eğitim Durumu Ana Kriteri	ED	1.000	
Okuma-yazma oranı kriteri	ED1	0.191	Fayda
İlköğretime kayıt kriteri	ED2	0.459	Fayda
Ortaöğretime kayıt kriteri	ED3	0.230	Fayda
Yükseköğretime kayıt kriteri	ED4	0.121	Fayda
Sağlık ve Sağkalım Ana Kriteri	SS	1.000	
Doğumda cinsiyet oranı kriteri	SS1	0.693	Fayda
Sağlıklı yaşam beklentisi kriteri	SS2	0.307	Fayda
Siyasi Güçlendirme Ana Kriteri	SG	1.000	
Parlamentodaki kadınların oranı kriteri	SG1	0.310	Fayda
Bakanlık pozisyonundaki kadınların oranı kriteri	SG2	0.247	Fayda
Kadın devlet başkanlarının yönetimdeki oranı kriteri	SG3	0.443	Fayda

Kaynak: WEF, 2017; WEF, 2018; WEF, 2020.

Raporlarda bazı ülkelerin kriterler için değerlerinde eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler diğer kriterlerin değerleri ve ağırlıkları ile yıllık toplam skor hesaplaması ile tamamlanmıştır.

Çalışma için Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri verileri kullanılmıştır. Üye ülkeler 2017 ve 2018 yıllarında 28 ülke iken 2020 yılında İngiltere'nin AB'den ayrılması ile 27 ülke olarak kabul edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkeler tablo 2'de gösterilmiştir (European Union, 30.06.2020).

Tablo 2. Çalışmaya dahil edilen ülkeler

Ülke	Kodu	Ülke	Kodu	Ülke	Kodu	Ülke	Kodu
Avusturya	AUT	Estonya	EST	İtalya	ITA	Portekiz	PRT
Belçika	BEL	Finlandiya	FIN	Litvanya	LTU	Romanya	ROU
Bulgaristan	BGR	Fransa	FRA	Letonya	LVA	Slovakya	SVK
Hırvatistan	HRV	Almanya	DEU	Lüksemburg	LUX	Slovenya	SVN
Gün. Kıbrıs	CYP	Yunanistan	GRC	Malta	MLT	İspanya	ESP
Çekya	CZE	Macaristan	HUN	Hollanda	NLD	İsveç	SWE
Danimarka	DNK	İrlanda	IRL	Polonya	POL	İngiltere*	UK

Kaynak: EU, 2020. * İngiltere analizlere yalnızca 2017 ve 2018 yıllarında dahil edilmiştir.

Çalışmada AB üye ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamalarını değerlendirmek için Gri İlişkisel Analiz, ARAS ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Takip eden bölümlerde yöntemler açıklanmıştır.

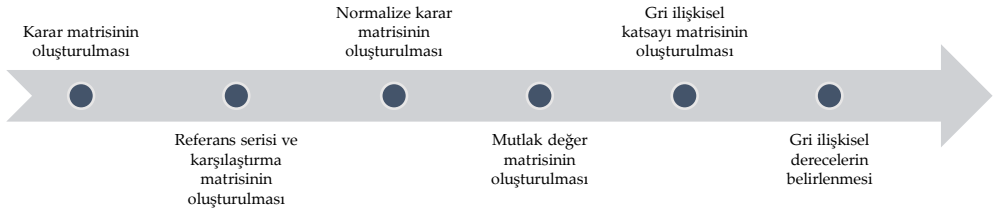
Gri Sistem Teorisi ve Gri İlişkisel Analiz

Gri sistem teorisi (GST), Deng (1982) tarafından literatüre kazandırılan bir teoridir. Gri sistem, bilinen ve bilinmeyen özellikler içeren sistemleri nitelleyen bir kavramdır. Bu özelliği ile doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki boşluğu kapatmak için oldukça uygun görülmekte ve disiplinler arası bir teori olduğu belirtilmektedir. Hukuk, jeoloji, yönetim, malzeme bilimi, tarım, ekonomi gri sistem teorisinin uygulama alanlarından bazılarıdır.

(Deng, 1989, s.1).

GST'ye göre gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin bilinen yanları beyaz, bilinmeyen yanları ise siyah olarak nitelendirilir ve her ikisinin de aynı sistemde bulunması gri sistemi ortaya çıkarır. Sistemdeki bilinmeyenler (eksiklikler) dört durumdan en az biri olarak ortaya çıkar. Bu dört durum sistem parametreleri hakkında, sistem yapıları hakkında, sistem sınırları hakkında ve sistemin davranışları hakkında bilgi eksikliğidir (Liu ve Lin, 2006, s. 4). GST'nin odak noktası, eksik bilgi içeren belirsizlik problemlerinin küçük örneklerle aracılığıyla çözümlenmesidir (Liu, Forrest ve Yang, 2013).

Gri ilişkisel analiz (GİA), GST'ye dayanan, çoklu faktörler ve değişkenler arasındaki ilişkileri çözümlmek için uygulanabilen bir karar verme yöntemidir (Wang, Zhu ve Wang, 2016, s. 4). Yöntemin başlıca gereksinimi, tüm alternatiflerin kriter değerlerinin kıyaslanabilir olmasıdır. Gri ilişkisel derecelendirme olarak da anılan bu aşamada birer dizi olarak kabul edilen alternatifler, belirlenen referans dizi ile aralarındaki geometrik benzerlik kullanılarak gri ilişkisel dereceler hesaplanır. En yüksek gri ilişkisel dereceli diziler seçilerek amaca ulaşılır (Başdeğirmen ve Işıldak, 2018, s. 565; Yıldırım, 2015.a, s. 231). Şekil 1'de GİA'nın uygulama adımları gösterilmiştir (Ayçin, 2019, s. 134).

Şekil 1. GİA uygulama adımları (Ayçin'den (2019) yararlanılarak hazırlanmıştır)

GİA'nın uygulamasına ilişkin adımlar aşağıdaki gibidir (Ayçin, 2019, s. 134-138):

İlk adımda uygulamaya ait karar matrisi n kriter ve m adet alternatifte göre oluşturulur. Matrisin matematiksel ifadesine formül (1)'de yer verilmiştir. x_i 'ler alternatifleri, $x_i(j)$ 'ler ise i . alternatifin j . kriter için aldığı değeri ifade eder.

$$\mathbf{x}_i = (x_i(1), \dots, x_i(n)) \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

Oluşan matris formül (2)'deki gibi görünecektir.

$$\mathbf{X} = \begin{bmatrix} \mathbf{x}_1(1) & \cdots & \mathbf{x}_1(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \mathbf{x}_m(1) & \cdots & \mathbf{x}_m(n) \end{bmatrix} \quad (2)$$

Sonraki adım olan referans serisinin matematiksel ifadesi formül (3)'te gösterilmiştir. Gösterimdeki $x_0(j)$, j . kriterin normalize değerleri içerisindeki

en iyi değerini ifade etmektedir. Normalize değerlere bir sonraki adımda ulaşılabilecektir. Referans seti, karar matrisinin ilk satırına yerleştirilir ve karşılaştırma matrisine dönüştürülür.

$$\mathbf{x}_0 = (\mathbf{x}_0(j)) \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Normalize karar matrisi oluşturulurken kriterin yönü dikkate alınır. Kriterler fayda, maliyet ve optimal durum olarak üç farklı yönde olabilirler. Fayda yönlü kriterler maksimize edilmeye çalışılan kriterler iken maliyet yönlü kriterler minimize edilmeye çalışılan kriterlerdir. Optimal durum değerlendiren kriterler ise belirlenen bir optimal duruma göre değer almak zorunda olan kriterlerdir.

Fayda yönlü kriterler için formül (4)'te, maliyet yönlü kriterler için formül (5)'te ve optimal durumlu kriterler için formül (6)'da gösterildiği gibi normalizasyon yapılmaktadır.

$$\mathbf{x}_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (4)$$

$$\mathbf{x}_i^* = \frac{\max_j x_i(j) - x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (5)$$

$$\mathbf{x}_i^* = \frac{|x_i(j) - x_{0b}(j)|}{\max_j x_i(j) - x_{0b}(j)} \quad (6)$$

Bu aşamalardan sonra karar matrisi, formül (7)'de görüldüğü gibi normalize karar matrisine dönüştürülmüş olur.

$$\mathbf{X}^* = \begin{bmatrix} \mathbf{x}_1^*(1) & \dots & \mathbf{x}_1^*(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \mathbf{x}_m^*(1) & \dots & \mathbf{x}_m^*(n) \end{bmatrix} \quad (7)$$

Bir sonraki aşama olan mutlak değer matrisine ulaşmak için uygulanması gereken formül (8)'de, ulaşılan mutlak değer matrisi formül (9)'da görüldüğü gibidir.

$$\Delta_0 = |\mathbf{x}_0^*(j) - \mathbf{x}_i^*(j)| \quad (8)$$

$$\mathbf{X}^* = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \dots & \Delta_{01}(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0m}(1) & \dots & \Delta_{0m}(n) \end{bmatrix} \quad (9)$$

Gri ilişkisel katsayı matrisini oluşturmak üzere formül (10) kullanılır. Formül (10)'da görülen ζ ayırıcı katsayısı ifade etmektedir. Ayırıcı katsayı 0-1 aralığında değer alan zıtlık parametresi olarak da anılır. Değeri 1'e yaklaştıkça ayırıcı özellik artacak, 0'a doğru yaklaştıkça zıtlık azalacaktır.

$$\mathbf{Y}_{0i}(\mathbf{j}) = \frac{\Delta_{\min} + \zeta \Delta_{\max}}{\Delta_{0i}(\mathbf{j}) + \zeta \Delta_{\max}},$$

$$\Delta_{\max} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(\mathbf{j}) \text{ ve } \Delta_{\min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(\mathbf{j}) \quad (10)$$

Uygulamanın son adımı olan gri ilişkisel derecelerin (Γ_{0i}) belirlenmesi için hesaplamaya başlanmadan önce kriterlerin önem düzeylerinin eşit olup olmadığına dikkat edilmelidir. Eğer kriterler eşit önem derecesindedir ise (11), farklı önem derecelerine sahiplerse ağırlıkların ($w_i(\mathbf{j})$) eklendiği formül (12) kullanılmalıdır.

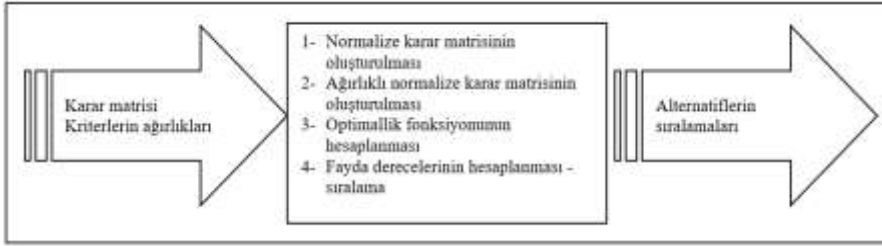
$$\Gamma_{0i} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \mathbf{Y}_{0i}(\mathbf{j}) \quad (11)$$

$$\Gamma_{0i} = \sum_{j=1}^n [w_i(\mathbf{j}) \cdot \mathbf{Y}_{0i}(\mathbf{j})] \quad (12)$$

Gri ilişkisel derecelerin belirlenmesinin ardından sıralamaları yapılmalıdır. Referans seriye geometrik benzerlik açısından büyükten küçüğe doğru sıralanan alternatifler arasından en büyük gri ilişkisel dereceye sahip olan alternatif problem için en uygun çözüm olarak belirlenir (Yıldırım, 2015.a, s. 232-236; Ayçin, 2019, s. 134-138).

ARAS

ARAS (Additive Ratio Assessment) yöntemi Zavadskas ve Turskis (2010) tarafından yapılan bir çalışmada kullanılmıştır. Bilinen birçok ÇKKV yönteminde alternatiflerin ideal pozitif ve ideal negatif çözüme olan mesafeleri dik-kate alınarak karar verilirken ARAS için bu durum değişmektedir. ARAS'a göre bir ÇKKV problemindeki alternatifin fayda fonksiyonu değeri, kriterlerin değerlerinin ve ağırlıklarının nispi etkisi ile doğru orantılıdır. Problemin çözüm alternatiflerinin fayda fonksiyonu değerleri araştırmacı tarafından eklenen bir optimal alternatifin fayda fonksiyonu değeri ile karşılaştırılarak sonuca ulaşılır (Zavadskas ve Turskis, s. 165, 2010; Yıldırım, 2015.b). ARAS yönteminin uygulama adımları Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. ARAS yöntemi girdileri, uygulama adımları ve çıktıları (Kaynak: Alinezhad ve Khalili, 2019, s. 71)

Karar matrisi ve kriter ağırlıklarının girdi olarak verildiği süreçte ilk uygulama adımı normalize karar matrislerini oluşturmaktır. Bu adımda yine kriterlerin yönleri önemlidir. Fayda yönlü kriterler için normalleştirme formül (13), maliyet yönlü kriterler için ise formül (14)'te görüldüğü gibi yapılmaktadır. Matematiksel gösterimlerde m alternatif sayısını, n kriter sayısını, x_{ij} i . alternatifinin j . kriterinin değerini, x_{0j} j kriterinin optimal değerini, w_j j kriterinin ağırlığını, \bar{x}_{ij} i alternatifinin j . kriterinin normalize değerini, \bar{X} normalize karar matrisini, \hat{x}_{ij} i . alternatifinin j . kriteri için ağırlıklı normalize değerini ifade etmekte, böylece ARAS yöntemine ilişkin formüller aşağıda gösterilmektedir (Zavadskas ve Turskis, 2010, s. 163-165):

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (13)$$

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}}; \quad \bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (14)$$

Ağırlıklı normalize karar matrisine ulaşmak için formül (15)'te görüldüğü gibi normalize değerler, kriter ağırlıkları ile çarpılır.

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} w_j \quad (15)$$

Optimallik fonksiyonu (S_i) her alternatif için formül (16)'daki gibi hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij} \quad (16)$$

Fayda derecesi (K_i), alternatiflerin optimallik fonksiyonu değerleri (S_i) ve en iyi alternatifin optimallik fonksiyon değeri (S_0) formül (17) kullanılarak hesaplanır. Sonrasında [0,1] aralığında olan fayda derecelerine göre alternatifler

sıralanarak ARAS yöntemi sonlandırılır (Zavadskas ve Turskis, 2010, s. 163-165; Alinezhad ve Khalili, 2019, s. 68-69; Ayçin, 2019, s. 52-55).

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad (17)$$

COPRAS

COPRAS (COmplex PROportional ASsessment) Zavadskas, Kaklauskas, ve Sarka (1994) tarafından literatüre kazandırılan bir ÇKKV yöntemidir. Literatürde yatırım değerlendirme, proje seçimi, malzeme seçimi, karar destek sistemi geliştirilmesi gibi birçok seçim probleminde kullanılmış olan bu yöntem, hem nitel hem de nicel kriterler ile çalışabilme özelliğine sahiptir (Alinezhad ve Khalili, 2019, s. 87; Ayçin, 2019, s. 64).

COPRAS'ın uygulama adımları birçok ÇKKV yönteminde olduğu gibi karar matrisinin formül (18)'de gösterildiği gibi normalize edilmesi ve formül (19)'da görülen normalize karar matrisinin formül (20)'deki gibi ağırlıklandırılması ile başlar. Diğer yöntemlerden farklı olarak bir sonraki adımda ağırlıklandırılmış normalize karar matrisindeki kriter değerleri toplanır. Bu adımda fayda yönlü kriterler için formül (21) ve maliyet yönlü kriterler için formül (22) kullanılarak işlem yapılır. Ardından alternatiflerin görelî önem düzeyleri formül (23) ile hesaplanır ve en yüksek önem düzeyine sahip alternatif ÇKKV problemi için en uygun çözüm olan alternatif olarak değerlendirilir. Son olarak alternatiflerin performans indeksleri formül (24)'te görüldüğü gibi görelî önem düzeyleri yardımıyla yüzde cinsinden hesaplanır ve sıralanır. Sonuçta alternatiflerin ÇKKV problemi için uygunluğuna göre sıralı hali elde edilir, COPRAS yöntemine ilişkin formüller aşağıda verilmiştir (Alinezhad ve Khalili, 2019, s. 88-89; Aksoy, Ömürbek ve Karaatlı, 2015; Zavadskas, Kaklauskas, Peldschus ve Turskis, 2007, s. 199-200):

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (18)$$

$$D' = \begin{bmatrix} d_{11} & \cdots & d_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ d_{m1} & \cdots & d_{mn} \end{bmatrix} \quad (19)$$

$$d_{ij} = x_{ij}^* \cdot w_j \quad (20)$$

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^k d_{+ij} \quad (21)$$

$$S_{-i} = \sum_{j=k+1}^n d_{-ij} \quad (22)$$

$$Q_i = S_{+i} + \frac{S_{-min} \sum_{i=1}^m S_{-i}}{S_{-i} \sum_{i=1}^m \frac{S_{-min}}{S_{-i}}} \quad (23)$$

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} \cdot 100 \quad (24)$$

Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada AB üye ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamalarına ulaşmak için kullanılan Gri İlişkisel Analiz, ARAS ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Bu bölümde yöntemlerin uygulama adımları açıklanacaktır. Verideki kriterler ile ilgili bilgiler “Veri ve Yöntem” başlıklı bölümde sunulmuştur. Kullanılan yöntemlerin ortak noktası olan karar matrisi oluşturulması adımı için 2017 yılının örnek karar matrisi Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. 2017 yılı GİA, ARAS ve COPRAS uygulamaları için karar matrisi

Krit. Ülke	EK					ED				SS		SG		
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	1	2	1	2	3
AUT	.88	.59	.52	.46	.93	1	.99	.97	1	.94	1.04	.44	.30	.011
BEL	.87	.66	.64	.48	1	1	1	1	1	.94	1.04	.61	.30	0
BGR	.89	.56	.65	.61	1	.99	.99	.97	1	.94	1.06	.31	1	.00
HRV	.86	.55	.72	.42	1	.99	.99	1	1	.94	1.06	.22	.25	.10
CYP	.86	.60	.66	.35	1	.98	1	1	1	.93	1.03	.21	.10	0
CZE	.81	.58	.59	.34	.95	1	.99	1	1	.94	1.06	.25	.21	0
DNK	.92	.69	.67	.38	1	1	1	1	1	.94	1.03	.59	.75	.08
EST	.90	.65	.61	.56	1	1	1	1	1	.94	1.06	.36	.40	.01
FIN	.96	.79	.71	.51	1	1	1	1	1	.94	1.05	.72	.62	.31
FRA	.89	.47	.73	.49	1	1	1	1	1	.94	1.05	.63	1	.01
DEU	.88	.67	.68	.41	1	1	.99	.95	.95	.94	1.04	.58	.50	.31
GRC	.77	.63	.65	.34	1	.98	.99	.98	.99	.93	1.04	.22	.26	.001
HUN	.82	.49	.63	.64	1	1	.98	1	1	.94	1.06	.11	0	0
IRL	.80	.69	.58	.55	1	1	1	1	1	.94	1.03	.28	.36	.71
ITA	.73	.48	.51	.38	.83	.99	.99	.99	1	.94	1.02	.44	.38	0
LVA	.92	.66	.70	.89	1	1	1	1	1	.94	1.06	.19	.30	.25
LTU	.93	.59	.72	.65	1	1	1	1	1	.94	1.06	.27	.27	.20
LUX	.83	.71	.62	.21	.90	1	1	1	1	.94	1.03	.39	.25	0
MLT	.63	.69	.49	.40	.81	1	1	1	1	.94	1.03	.13	.06	.19
NLD	.87	.67	.48	.34	.95	1	1	1	1	.94	1.02	.56	.60	0
POL	.82	.55	.63	.70	1	1	1	1	1	.94	1.06	.39	.29	.08
PRT	.91	.59	.72	.55	1	.96	.99	1	1	.94	1.05	.53	.28	.00
ROU	.77	.63	.69	.50	1	.99	.99	1	1	.94	1.06	.26	.31	0
SVK	.81	.53	.60	.53	1	1	1	1	1	.94	1.06	.25	.16	.03
SVN	.90	.70	.80	.69	1	1	1	1	1	.94	1.06	.57	1	.03
ESP	.86	.50	.63	.45	.99	.98	1	1	1	.94	1.04	.64	.62	0
SWE	.94	.73	.78	.64	1	1	1	.99	1	.94	1.02	.77	1	0
UK	.87	.67	.55	.56	.97	1	.99	1	1	.94	1.03	.47	.44	.33

GİA Uygulaması

GİA uygulamasında formül (3) ile referans serisi oluşturma, formül (4) ile normalize matris oluşturma, formül (8) ile mutlak değer matrisi oluşturma ve formül (10) ile gri ilişkisel katsayı matrisi oluşturma adımlarının uygulanmasından sonra erişilen gri ilişkisel katsayı matrisi tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. 2017 yılı GİA uygulaması gri ilişkisel katsayı matrisi

Krit.	EK					ED				SS		SG		
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	1	2	1	2	3
Ülke														
AUT	.67	.44	.37	.44	.85	1	.97	.93	1	1	.96	.49	.41	.33
BEL	.63	.55	.51	.45	1	1	1	1	1	1	.97	.67	.41	.33
BGR	.69	.41	.51	.54	1	.98	.98	.93	1	.99	1	.41	1	.33
HRV	.62	.39	.68	.42	1	.97	.98	1	1	1	1	.37	.40	.37
CYP	.62	.45	.54	.38	1	.97	1	1	1	.97	.94	.37	.35	.33
CZE	.52	.43	.44	.37	.90	1	.97	1	1	1	1	.38	.38	.33
DNK	.81	.62	.55	.40	1	1	1	1	1	1	.94	.65	.66	.36
EST	.71	.54	.47	.50	1	1	1	1	1	.99	1	.44	.45	.33
FIN	1	1	.63	.47	1	1	1	1	1	1	.99	.87	.57	.47
FRA	.70	.33	.71	.45	1	1	1	1	1	1	.98	.71	1	.33
DEU	.67	.58	.57	.41	1	1	.97	.88	.90	1	.96	.64	.50	.47
GRC	.46	.50	.52	.38	1	.95	.98	.97	.99	.98	.97	.37	.40	.33
HUN	.54	.34	.48	.57	1	1	.96	1	1	.99	1	.33	.33	.33
IRL	.51	.62	.42	.50	1	1	1	1	1	.99	.94	.40	.44	1
ITA	.41	.34	.36	.39	.70	.98	.98	.99	1	.99	.92	.50	.44	.33
LVA	.79	.54	.61	1	1	1	1	1	1	1	1	.36	.41	.43
LTU	.86	.44	.66	.58	1	1	1	1	1	1	1	.39	.40	.41
LUX	.55	.66	.48	.33	.80	1	1	1	1	1	.95	.46	.40	.33
MLT	.33	.61	.34	.40	.67	1	1	1	1	.99	.93	.34	.34	.40
NLD	.64	.57	.33	.38	.89	1	1	1	1	1	.93	.61	.55	.33
POL	.53	.40	.49	.63	1	1	1	1	1	1	1	.46	.41	.36
PRT	.75	.44	.66	.50	1	.91	.99	1	1	.99	.98	.58	.41	.33
ROU	.45	.49	.59	.46	1	.98	.98	1	1	1	1	.39	.42	.33
SVK	.52	.38	.45	.48	1	1	1	1	1	1	1	.38	.37	.34
SVN	.73	.64	1	.62	1	1	1	1	1	1	1	.63	1	.34
ESP	.62	.35	.48	.43	.98	.97	1	1	1	.98	.97	.71	.57	.33
SWE	.91	.74	.89	.57	1	1	1	.99	1	.99	.92	1	1	.33
UK	.63	.56	.39	.50	.93	1	.99	1	1	1	.93	.52	.47	.48

Gri ilişkisel katsayı matrisinden yola çıkılarak formül (12) ile hesaplanan gri ilişkisel derece değerleri tablo 5'te sunulmuştur. Gri ilişkisel derece değerlerine ulaşırken kullanılan zıtlık katsayısı 0,5 olarak kabul edilmiştir (Ayçin, 2019, s. 134-138). Elde edilen değerlerin sıralanması ile alternatiflerin ÇKKV

problemine uygunluğuna göre ülkelerin cinsiyet eşitliği sıralamasına ulaşmıştır.

Tablo 5. AB ülkelerinin GİA uygulaması sonucunda elde edilen cinsiyet eşitliği sıralamaları

Yıl	2017		2018		2020	
	Ülke	Sıra	Γ_{0i}	Sıra	Γ_{0i}	Sıra
AUT	21	2,8947	21	2,9176	18	2,9576
BEL	11	3,0535	14	3,0056	12	3,0321
BGR	9	3,0816	10	3,0672	19	2,9421
CYP	23	2,8761	22	2,8870	22	2,9038
CZE	25	2,8561	24	2,8672	23	2,8775
DEU	8	3,0976	9	3,0993	10	3,0677
DNK	6	3,1697	6	3,1662	8	3,1564
ESP	14	3,0182	16	2,9865	4	3,2147
EST	15	3,0113	15	3,0011	11	3,0418
FIN	2	3,4606	2	3,4148	1	3,4709
FRA	5	3,2043	7	3,1660	9	3,1300
GRC	24	2,8684	25	2,8642	24	2,8567
HRV	18	2,9505	20	2,9480	20	2,9156
HUN	26	2,8469	26	2,8445	25	2,8343
IRL	4	3,2434	4	3,2353	3	3,2399
ITA	28	2,7883	28	2,8144	27	2,8078
LTU	10	3,0709	8	3,1127	6	3,1638
LUX	19	2,9478	17	2,9850	14	3,0021
LVA	7	3,1443	5	3,1763	5	3,2088
MLT	27	2,8309	27	2,8179	26	2,8197
NLD	16	3,0021	12	3,0125	16	2,9777
POL	17	2,9626	18	2,9523	17	2,9585
PRT	13	3,0362	13	3,0121	13	3,0216
ROU	20	2,9284	19	2,9481	15	2,9975
SVK	22	2,8819	23	2,8677	21	2,9058
SVN	3	3,3762	3	3,2998	7	3,1603
SWE	1	3,4961	1	3,5049	2	3,4240
UK	12	3,0534	11	3,0399	-	-

Tablo 5'te GİA uygulaması sonucunda AB ülkelerinin cinsiyet eşitliğine ilişkin sıralamaları verilmiştir. 2017, 2018 ve 2020 GİA sonuçlarına göre cinsiyet eşitliğinin değerlendirilmesi açısından ilk sıralarda olan üç ülke İsveç, Finlandiya ve Slovenya olurken, son üç sırada olan ülkeler ise Macaristan, Malta ve İtalya olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre İsveç'in 2017 ve 2018 yıllarında ilk sırada, 2020 yılında ikinci sırada yer aldığı, Finlandiya'nın 2017 ve 2018 yıllarında ikinci sırada, 2020 yılında ilk sırada yer aldığı, Slovenya'nın ise 2017 ve 2018 yılında üçüncü sırada yer alarak 2020 yılında yedinci sıraya

gerilediği görülmektedir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından son üç sırada yer alan ülkelerin sıralamalarında ise üç yıl için gerçekleştirilen analizlerin tümünde aynı sırada kaldığı tespit edilmiştir.

ARAS Uygulaması

ARAS yöntemi uygulanırken karar matrisinden normalize karar matrisine ve ardından ağırlıklandırılmış normalize karar matrisine nasıl ulaşılacağına “Veri ve Yöntem” bölümünde yer verilmiştir. Buna göre karar matrisine optimal bir alternatif eklenmesi gerekmektedir. Optimal alternatif değeri her bir kriter için maksimum alternatif değeri belirlenerek hesaplanmış, sonrasında formül (13) ve formül (15) kullanılarak ağırlıklı normalize matrise ulaşılmıştır. Bu matris Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. ARAS yöntemi 2017 uygulaması ağırlıklı normalize karar matrisi

Kriter	EK (*10 ⁻³)					ED (*10 ⁻³)				SS (*10 ⁻³)		SG (*10 ⁻³)		
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	1	2	1	2	3
AUT	7	10	6	5	4	7	16	8	4	24	11	11	6	1
BEL	7	11	8	5	4	7	16	8	4	24	11	15	6	0
BGR	7	10	8	6	4	7	16	8	4	24	11	8	19	1
HRV	7	9	9	4	4	7	16	8	4	24	11	6	5	14
CYP	7	10	8	3	4	7	16	8	4	24	10	5	2	0
CZE	6	10	7	3	4	7	16	8	4	24	11	6	4	0
DNK	7	12	8	4	4	7	16	8	4	24	10	15	14	10
EST	7	11	7	6	4	7	16	8	4	24	11	9	8	2
FIN	8	13	8	5	4	7	16	8	4	24	11	18	12	41
FRA	7	8	9	5	4	7	16	8	4	24	11	16	19	2
DEU	7	12	8	4	4	7	16	8	4	24	11	15	9	41
GRC	6	11	8	3	4	6	16	8	4	24	11	6	5	0
HUN	7	8	7	6	4	7	16	8	4	24	11	3	0	0
IRL	6	12	7	6	4	7	16	8	4	24	10	7	7	92
ITA	6	8	6	4	4	7	16	8	4	24	10	11	7	0
LVA	7	11	8	9	4	7	16	8	4	24	11	5	6	33
LTU	7	10	8	6	4	7	16	8	4	24	11	7	5	26
LUX	7	12	7	2	4	7	16	8	4	24	10	10	5	0
MLT	5	12	6	4	4	7	16	8	4	24	10	3	1	25
NLD	7	11	6	3	4	7	16	8	4	24	10	14	11	0
POL	7	9	7	7	4	7	16	8	4	24	11	10	6	11
PRT	7	10	8	6	4	6	16	8	4	24	11	13	5	1
ROU	6	11	8	5	4	7	16	8	4	24	11	7	6	0
SVK	6	9	7	5	4	7	16	8	4	24	11	6	3	5
SVN	7	12	9	7	4	7	16	8	4	24	11	15	19	4
ESP	7	9	7	4	4	7	16	8	4	24	11	16	12	0
SWE	8	13	9	6	4	7	16	8	4	24	10	20	19	0
UK	7	11	6	6	4	7	16	8	4	24	10	12	8	43
OPT	8	13	9	9	4	7	16	8	4	24	11	20	19	92

Ağırlıklı normalize karar matrisinden sonra formül (16) ile Optimallik fonksiyonu, formül (17) ile fayda derecesi hesaplanmış ve buradan hareketle alternatiflerin sıralamalarına ulaşılmıştır. Tablo 7 ülkelerin cinsiyet eşitliği sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 7. AB ülkelerinin ARAS uygulaması sonucunda elde edilen cinsiyet eşitliğine ait sıralama sonuçları

Yıl	2017			2018			2020		
	Sı	Kı	Sıra	Sı	Kı	Sıra	Sı	Kı	Sıra
AUT	0,1188	0,4892	20	0,1208	0,5044	20	0,1313	0,5295	14
BEL	0,1252	0,5153	17	0,1247	0,5203	18	0,1310	0,5286	15
BGR	0,1311	0,5395	11	0,1307	0,5456	12	0,1246	0,5027	21
CYP	0,1087	0,4475	27	0,1082	0,4514	27	0,1134	0,4575	26
CZE	0,1103	0,4542	26	0,1115	0,4653	26	0,1183	0,4773	24
DEU	0,1686	0,6940	3	0,1679	0,7010	4	0,1801	0,7264	3
DNK	0,1439	0,5923	9	0,1432	0,5978	8	0,1471	0,5936	7
ESP	0,1286	0,5295	14	0,1284	0,5360	14	0,1448	0,5842	8
EST	0,1234	0,5080	19	0,1259	0,5255	17	0,1361	0,5489	12
FIN	0,1788	0,7361	2	0,1758	0,7339	2	0,1841	0,7428	2
FRA	0,1395	0,5742	10	0,1395	0,5823	9	0,1419	0,5726	9
GRC	0,1119	0,4605	25	0,1126	0,4702	25	0,1169	0,4716	25
HRV	0,1266	0,5212	15	0,1283	0,5356	15	0,1374	0,5544	11
HUN	0,1049	0,4318	28	0,1058	0,4415	28	0,1101	0,4441	27
IRL	0,2095	0,8624	1	0,2051	0,8563	1	0,2139	0,8628	1
ITA	0,1148	0,4727	24	0,1184	0,4944	21	0,1210	0,4880	23
LTU	0,1441	0,5931	8	0,1467	0,6125	7	0,1541	0,6218	5
LUX	0,1158	0,4768	22	0,1167	0,4871	23	0,1226	0,4944	22
LVA	0,1523	0,6270	5	0,1508	0,6293	5	0,1642	0,6625	4
MLT	0,1291	0,5314	13	0,1314	0,5486	11	0,1384	0,5583	10
NLD	0,1260	0,5188	16	0,1277	0,5332	16	0,1266	0,5109	18
POL	0,1298	0,5344	12	0,1292	0,5395	13	0,1349	0,5444	13
PRT	0,1245	0,5125	18	0,1236	0,5159	19	0,1295	0,5224	17
ROU	0,1159	0,4769	21	0,1169	0,4879	22	0,1252	0,5053	20
SVK	0,1156	0,4758	23	0,1146	0,4783	24	0,1253	0,5054	19
SVN	0,1465	0,6029	7	0,1392	0,5810	10	0,1297	0,5232	16
SWE	0,1472	0,6060	6	0,1488	0,6211	6	0,1506	0,6074	6
UK	0,1669	0,6869	4	0,1687	0,7043	3			
	OPT	0,2429		OPT	0,2396		OPT	0,2479	

COPRAS Uygulaması

COPRAS yöntemi uygulanırken formül (18) ile normalizasyon ve formül (20) ile ağırlıklandırma adımlarının ardından 2017 yılının verileri ile COPRAS uygulamasının ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. 2017 yılı COPRAS uygulaması ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi

Kriter	EK (*10 ⁻³)					ED (*10 ⁻³)				SS (*10 ⁻³)		SG (*10 ⁻³)		
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	1	2	1	2	3
Ülke														
AUT	7	11	6	5	4	7	16	8	4	25	11	12	6	2
BEL	7	12	8	5	4	7	16	8	4	25	11	17	6	0
BGR	7	10	8	6	4	7	16	8	4	25	11	8	20	1
HRV	7	10	9	4	4	7	16	8	4	25	11	6	5	17
CYP	7	11	8	4	4	7	16	8	4	25	11	6	2	0
CZE	7	10	7	4	4	7	16	8	4	25	11	7	4	0
DNK	8	12	8	4	4	7	16	8	4	25	11	16	15	13
EST	7	12	8	6	4	7	16	8	4	25	11	10	8	2
FIN	8	14	9	5	4	7	16	8	4	25	11	20	13	51
FRA	7	8	9	5	4	7	16	8	4	25	11	17	20	3
DEU	7	12	8	4	4	7	16	8	4	25	11	16	10	52
GRC	6	11	8	4	4	7	16	8	4	25	11	6	5	0
HUN	7	9	8	7	4	7	16	8	4	25	11	3	0	0
IRL	7	12	7	6	4	7	16	8	4	25	11	8	7	115
ITA	6	9	6	4	4	7	16	8	4	25	11	12	8	0
LVA	8	12	9	9	4	7	16	8	4	25	11	5	6	41
LTU	8	11	9	7	4	7	16	8	4	25	11	7	6	33
LUX	7	13	8	2	4	7	16	8	4	25	11	11	5	0
MLT	5	12	6	4	4	7	16	8	4	25	11	4	1	32
NLD	7	12	6	4	4	7	16	8	4	25	11	15	12	0
POL	7	10	8	7	4	7	16	8	4	25	11	11	6	13
PRT	8	11	9	6	4	7	16	8	4	25	11	14	6	1
ROU	6	11	8	5	4	7	16	8	4	25	11	7	6	0
SVK	7	9	7	6	4	7	16	8	4	25	11	7	3	6
SVN	7	13	10	7	4	7	16	8	4	25	11	16	20	5
ESP	7	9	8	5	4	7	16	8	4	25	11	17	13	0
SWE	8	13	10	7	4	7	16	8	4	25	11	21	20	0
UK	7	12	7	6	4	7	16	8	4	25	11	13	9	54

Kullanılan kriterlerin tamamı fayda yönlü olduğundan dolayı formül (21) ile normalize indeksler toplanmış, formül (23) ile önem derecelerine ulaşılmış, ardından performans indeksleri belirlenmiş ve sonuç olarak sıralamalara ulaşılmıştır. Tablo 9, 2017, 2018 ve 2020 yılları için COPRAS uygulama sonuçlarına göre AB ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 9. AB ülkelerinin COPRAS uygulaması sonucunda elde edilen cinsiyet eşitliğine ait sıralama sonuçları

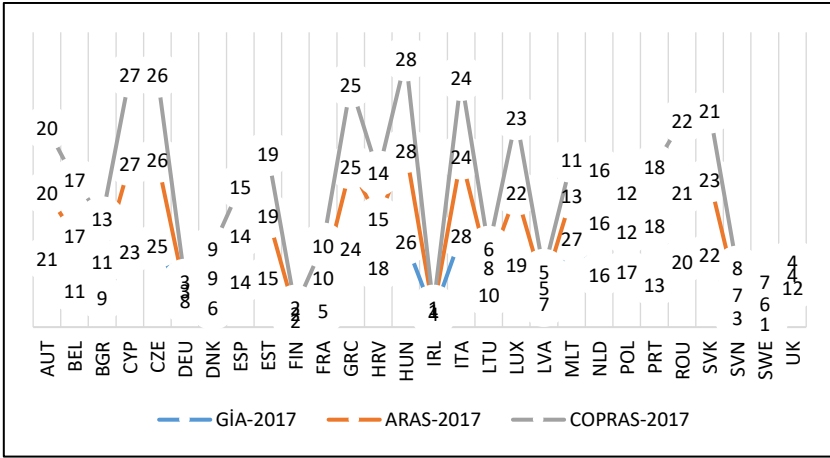
Yıl	2017			2018			2020		
	Ülke	Q _i	P _i	Sıra	Q _i	P _i	Sıra	Q _i	P _i
AUT	0,1243	52,1410	20	0,1265	54,6459	20	0,1378	56,5719	14
BEL	0,1308	54,8342	17	0,1303	56,2840	18	0,1371	56,2932	15
BGR	0,1374	57,6261	13	0,1371	59,2045	12	0,1304	53,5376	21
CYP	0,1131	47,4469	27	0,1126	48,6258	27	0,1182	48,5289	26
CZE	0,1150	48,2100	26	0,1162	50,1875	26	0,1235	50,7092	24
DEU	0,1851	77,6099	3	0,1842	79,5489	4	0,1995	81,8942	3
DNK	0,1528	64,0879	9	0,1520	65,6323	8	0,1564	64,2182	7
ESP	0,1346	56,4490	15	0,1345	58,0817	15	0,1521	62,4225	8
EST	0,1293	54,2052	19	0,1324	57,1828	17	0,1440	59,0982	12
FIN	0,1958	82,1272	2	0,1918	82,8275	2	0,2019	82,8572	2
FRA	0,1467	61,5274	10	0,1468	63,4055	9	0,1494	61,3277	10
GRC	0,1166	48,9005	25	0,1175	50,7319	25	0,1220	50,0998	25
HRV	0,1350	56,5971	14	0,1370	59,1737	13	0,1479	60,7267	11
HUN	0,1091	45,7436	28	0,1100	47,5287	28	0,1147	47,0813	27
IRL	0,2385	100,0000	1	0,2315	100,0000	1	0,2436	100,0000	1
ITA	0,1199	50,2771	24	0,1238	53,4798	21	0,1265	51,9306	23
LTU	0,1559	65,3917	6	0,1588	68,5760	6	0,1686	69,2131	5
LUX	0,1208	50,6507	23	0,1217	52,5836	23	0,1280	52,5488	22
LVA	0,1660	69,6038	5	0,1635	70,6176	5	0,1789	73,4466	4
MLT	0,1399	58,6537	11	0,1424	61,4985	11	0,1507	61,8706	9
NLD	0,1318	55,2698	16	0,1337	57,7433	16	0,1325	54,3750	18
POL	0,1378	57,7793	12	0,1369	59,1520	14	0,1434	58,8588	13
PRT	0,1303	54,6228	18	0,1294	55,8717	19	0,1357	55,7025	17
ROU	0,1208	50,6732	22	0,1221	52,7489	22	0,1316	54,0230	20
SVK	0,1214	50,9214	21	0,1203	51,9590	24	0,1319	54,1632	19
SVN	0,1544	64,7312	8	0,1466	63,3004	10	0,1363	55,9666	16
SWE	0,1544	64,7470	7	0,1562	67,4869	7	0,1581	64,8945	6
UK	0,1836	77,0050	4	0,1854	80,0739	3			

ARAS ve COPRAS ile AB ülkelerinin cinsiyet eşitliği bakımından sıralamalarının yapıldığı analiz sonuçlarına göre Tablo 9'da en başarılı iki sırada yer alan İrlanda ve Finlandiya'nın sıralamalarının 2017, 2018 ve 2020 uygulamalarında aynı kaldığı görülmüştür. Tablo 9'da üçüncü sırada yer alan Almanya'nın ise hem ARAS hem de COPRAS yönteminde 2017 ve 2020 yılında üçüncü sırayı aldığı görülürken, her iki yöntemde de 2018 yılında üçüncü sıraya İngiltere'nin yükselmesi ile Almanya'nın dördüncü sıraya gerilediği tespit edilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ARAS ve COPRAS uygulamaları sonucunda cinsiyet eşitliği bakımından sondan üçüncü sıralamada Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs ve Macaristan yer almıştır. 2020 yılında ise hem ARAS hem de

COPRAS uygulamasında Çek Cumhuriyeti bir üst sıralamaya çıkarak Yunanistan'ın önüne geçmiştir.

GİA, ARAS ve COPRAS Yöntemlerinin Sıralama Sonuçlarının Karşılaştırılması

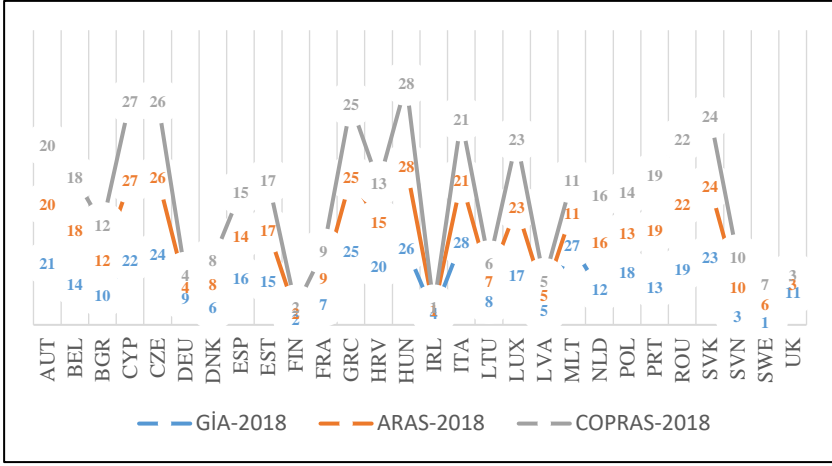
Şekil 3'te kullanılan yöntemlerin 2017 yılına ait cinsiyet eşitliği sıralama sonuçları gösterilmiştir.

Şekil 3. 2017 yılına ait kullanılan yöntemlerin cinsiyet eşitliği sıralama sonuçlarının karşılaştırılması

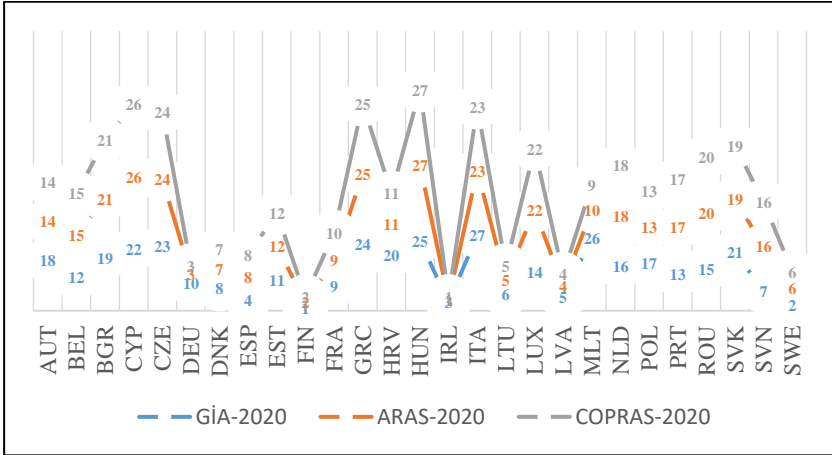
Şekil 4'te kullanılan yöntemlerin 2018 yılına ilişkin cinsiyet eşitliği sıralama sonuçları karşılaştırılarak gösterilmiştir.

AB Ülkelerinin Küresel Cinsiyet Ayrımının Kadınlar Açısından Gri İlişkisel Analiz, ARAS ve COPRAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi

Şekil 4. 2018 yılına ait kullanılan yöntemlerin cinsiyet eşitliği sıralama sonuçlarının karşılaştırması

Şekil 5'te kullanılan yöntemlerin 2020 yılının cinsiyet eşitliği karşılaştırmalı sıralama sonuçları verilmiştir.

Şekil 5. 2020 yılına ait kullanılan yöntemlerin cinsiyet eşitliği sıralama sonuçlarının karşılaştırması

Şekil 3-4-5 incelendiğinde, ARAS ve COPRAS yöntemleri ile GİA yöntemi sonucunda elde edilen sıralama sonuçları arasında farklılığın olduğu görülmekte, bu durum uygulamaların yapısal farklılığından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada son olarak uygulanan üç yöntemden hangisinin gerçek sıralamalara daha uygun olduğunu belirlemek için Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'nda yer alan sıralamalar ile GİA, ARAS ve COPRAS uygulamalarından elde edilen sıralamalara Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Spearman Korelasyon analizi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. GİA, ARAS, COPRAS yöntemleri için Spearman korelasyon analizi sonuçları

2017 yılı	WEF-2017	GİA-2017	ARAS-2017	COPRAS-2017
WEF-2017	1			
GİA-2017	,974**	1		
ARAS-2017	,883**	,852**	1	
COPRAS-2017	,847**	,818**	,994**	1
** p<0,01				
2018 yılı	WEF-2018	GİA-2018	ARAS-2018	COPRAS-2018
WEF-2018	1			
GİA-2018	,956**	1		
ARAS-2018	,868**	,810**	1	
COPRAS-2018	,858**	,802**	,998**	1
** p<0,01				
2020 yılı	WEF-2020	GİA-2020	ARAS-2020	COPRAS-2020
WEF-2020	1			
GİA-2020	,930**	1		
ARAS-2020	,846**	,785**	1	
COPRAS-2020	,836**	,775**	,999**	1
** p<0,01				

Tablo 10'da görüldüğü üzere, Spearman korelasyon analizi sonucunda Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'nun gerçek sıralamasına ilişkin olarak korelasyon katsayıları incelendiğinde, 2017 yılına ait korelasyon katsayısı GİA için [$r=,974$; $p<0,01$], ARAS için [$r=,883$; $p<0,01$] ve COPRAS için [$r=,847$; $p<0,01$] olarak ölçülmüştür. 2018 yılı için gerçek cinsiyet eşitliği sıralama sonucuna ilişkin korelasyon katsayıları GİA için [$r=,956$; $p<0,01$], ARAS için [$r=,868$; $p<0,01$] ve COPRAS için [$r=,858$; $p<0,01$]; 2020 yılı için korelasyon katsayısı GİA için [$r=,930$; $p<0,01$], ARAS için [$r=,846$; $p<0,01$] ve COPRAS için [$r=,836$; $p<0,01$] olarak hesaplanmıştır. Böylece üç yıl için yöntemlerin sıralama başarıları karşılaştırıldığında, GİA yönteminin ARAS ve COPRAS yöntemlerine göre, ARAS yönteminin de COPRAS yöntemine göre daha başarılı sıralama sonucuna sahip olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Bireylerin sadece cinsiyetlerinden dolayı fırsatlara ve kaynaklara eşit bir şekilde ulaşamaması, bireysel varlığını topluma hissettirememesi, sağlık ve eğitim gibi konularda diğer cinsten geri kalmasını ifade eden cinsiyet eşitsizliğinin artış gösterdiği ülkelerin demokrasisi ve ekonomi alanı olumsuz yönde etkilenmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının kaynağı olan kültürel cinsiyet rolleri erkekler için ev ekonomisi görevleri ve kadınlar için ev içi görevleri olarak düşünülürken, bu durum iş hayatında aktif olan kadınların ev içi görevleri nedeniyle iş yerinde pasifleştiği bilinmektedir (Vargel Pehlivan, 2017, p. 500). Cinsiyet eşitsizliği, kadınların yalnızca iş hayatına değil, eğitim ve sağlık gibi insani ihtiyaçlarını da etkileyebilmektedir. Dünya Ekonomik Formu gibi çeşitli kuruluşlar cinsiyet eşitliğine yönelik raporlar hazırlamakta, ülkelerin cinsiyet eşitliği konusundaki gelişmelerine veya gerilemelerine dikkat çekerek ülkelere öneriler sunmakta ve katkı sağlamaktadırlar.

Bu doğrultuda çalışmada Dünya Ekonomik Formu'nun hazırladığı verileri kullanarak AB ülkelerinin cinsiyet eşitliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada 2017, 2018, 2020 yılına ait Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'nun verilerine GİA, ARAS ve COPRAS yöntemleri uygulanarak, AB üye ülkelerinin cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi yapılmış ve sıralama sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır. Yöntemlerin sıralama başarılarını değerlendirmek için ülkelerin gerçek cinsiyet eşitliği sıralama sonuçları ile yöntemlerin sıralama sonuçları arasındaki ilişkiyi ölçmede Spearman korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda GİA yönteminin ARAS yöntemine göre ve ARAS yönteminin COPRAS yöntemine göre daha başarılı sıralama sonuçları verdiği ve gerçek sıralama sonuçlarına daha iyi uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarında; 2017, 2018 ve 2020 yılı dönemine ilişkin cinsiyet eşitliği sıralamasında ARAS ve COPRAS yöntemine göre İrlanda, Finlandiya ve Almanya'nın ilk üç sıralamada ve Macaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti'nin son üç sıralamada yer aldığı ortaya çıkmıştır. Buna karşın GİA yöntemine göre İsveç, Finlandiya ve Slovenya'nın ilk üç sıralamada ve İtalya, Malta ve Macaristan'ın son üç sıralamada yer aldığı tespit edilmiştir. AB ül-

kelerinin cinsiyet eşitliğine yönelik yöntemler arası sıralama sonuçları karşılaştırıldığında, kullanılan yöntemlerin sıralama sonuçlarındaki farklılığın nedeninin yöntemlerin yapısal farklılıkları ve kriterlerin değişkenliğinden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Sonuç itibariyle, AB ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamasının belirlenmesine yönelik bu çalışmanın literatüre ve araştırmacılara katkı sağlayacağı beklenmektedir. Ayrıca bundan sonra yapılacak cinsiyet eşitliği değerlendirilmesine yönelik çalışmalarda kriter ağırlıklarının belirlenerek farklı ÇKKV yöntemleri uygulanıp bu çalışmanın sonuçları ile mukayese edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Evaluation of EU Countries in the Global Gender Gap by Grey Relational Analysis, ARAS and COPRAS Methods for Women

*

Emre Yakut – Özlem Kuru
Osmaniye Korkut Ata University

The term gender has been introduced to the literature by Ann Oakley (Şafak Uzun, 2019). Ann Oakley (1985, p. 16) describes the concept of gender as a matter of culture that refers to the social classification into ‘masculine’ and ‘feminine’.

Vatandaş (2007, p. 31) states that discrimination arises mainly out of prejudice. Sex discrimination, on the other hand, evolves into a social form through prejudice arising from various discourses, opinions, and experiences.

The European Institute for Gender Equality (EIGE) defines gender inequality as a legal, social and cultural situation in which sex and/or gender determine different rights and dignity for women and men, which are reflected in their unequal access to or enjoyment of rights, as well as the assumption of stereotyped social and cultural roles (EIGE, 2020).

It is obvious that gender inequality, as a result of patriarchal structure accepted in societies, is a situation that affects women more. The state of inequality may differ by the development levels of the countries (Bozkaya, 2016). According to the data of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA, 2019), approximately 49.5 percent of the world's population consists of women. Hereunder, passivating almost half of the population by suppressing and the negative effects of removing them from production under the pretense of various obstacles are reasonable situations. Üstün (2011) utters that gender inequality is not only a social situation affecting women and girls, but an obstacle to democratization and development. For the purpose of ensuring that countries become aware of their places globally to minimize these negative effects, various studies have been conducted to evaluate gender inequality.

This study evaluates the rankings of the member countries of the European Union (EU) on gender equality. The data of the study were obtained from the Global Gender Gap Report prepared by the World Economic Forum (WEF) using annual data. A data set was created by using the country data in the index that took place in 2017, 2018, and 2020 issues of the relevant report. The index benchmarks were classified under four main titles: "Economic Participation and Opportunity", "Educational Attainment", "Health and Survival", and "Political Empowerment". Although the weights of all indexes are equal, the weights of the subindexes under the index change. The weights of the indexes take the same values for all years as stated in the WEF report. Index values in the WEF report were obtained with the ratio of women to men for the relevant index (WEF, 2017; WEF, 2018; WEF, 2020). Based on these data, it was tried to reach the EU member countries' rankings regarding gender equality by using Grey Relational Analysis (GRA), ARAS and COPRAS methods.

Grey Relational Analysis (GRA) is a decision-making method that can be applied to analyze the relationships between multiple factors and variables (Wang, Zhu and Wang, 2016). The application of GRA, which starts with creating the decision matrix, continues with the steps of creating the reference series and comparison matrix, normalized decision matrix, absolute value matrix, and grey relational coefficients matrix, and consequently, the rankings are reached with the determination of the gray relational grades (Ayçin, 2019, p. 134-138).

The ARAS (Additive Ratio Assessment) method was introduced in a study carried out by Turskis and Zavadskas (2010). According to ARAS, the utility function value of the alternative in an MCDM problem is directly proportional to the relative effect of the values and weights of the index. The utility function values of the solution alternatives of the problem are compared with the utility function value of an optimal alternative added by the researcher and thus, the result is attained (Turskis and Zavadskas, 2010; Yıldırım, 2015.b).

COPRAS (COmplex PROportional ASsessment) is a multi-criteria decision-making method introduced to the literature by Zavadskas, Kaklauskas, and Sarka (1994). Similar to other methods, implementation steps begin with the creation, normalization, and weighting of the normalized decision matrix.

Then weighted normalized indices are added, the importance levels of decision alternatives are calculated, and the application ends with reaching the performance indexes of the alternatives (Ayçin, 2019, p. 64).

Following the analysis applied to the data, 9 different sequences were obtained for three different methods for 2017, 2018 and 2020. To evaluate the success of the methods, the Spearman's correlation analysis was performed to measure the relationship between the actual ranking results in the WEF reports and the ranking results of the methods.

As a result of the Spearman's correlation analysis, the 2017 correlation coefficients were measured as follows: $r=0,974$; $p<0,01$ for GRA; $r=0,883$; $p<0,01$ for ARAS; and $r=0,847$; $p<0,01$ for COPRAS. The 2018 correlation coefficients, on the other hand, were measured as follows: $r=0,956$; $p<0,01$ for GRA; $r=0,868$; $p<0,01$ for ARAS; and $r=0,868$; $p<0,01$ for COPRAS, while these values were found for 2020 as follows: $r=0,930$; $p<0,01$ for GRA; $r=0,846$; $p<0,01$ for ARAS; and $r=0,836$; $p<0,01$ for COPRAS. Thus, when the ranking successes for 3 years were compared, GRA method was found to be more successful than the ARAS and COPRAS methods, while the ARAS method was found to be more successful than the COPRAS method.

The reason for the difference in the ranking results of EU countries in terms of gender equality method is due to the structural differences of the methods.

In conclusion, this study, which aims to determine the gender equality ranking of the EU countries, is expected to contribute to the literature and researchers. Besides, in future studies evaluating gender equality, different MCDM methods can be applied by determining the index weights and the results obtained can be compared with the results of this study.

Kaynakça / References

- Alinezhad, A. ve Khalili, J. (2019). *New methods and applications in Multiple Attribute Decision Making (MADM)*. Cham: Springer.
- Ayçin, E. (2019). *Çok Kriterli Karar Verme Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*. Ankara: Nobel.
- Bağdatlı Kalkan, S. (2018). Ranking of countries with grey relational analysis method according to global gender gap index. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28), 6348-6355.

- Başdeğirmen, A. ve İşıldak, B. (2018). Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin performanslarının gri ilişkisel analiz ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 563-577.
- United Nations (UN) Department of Economic and Social Affairs (2019). *2019 Revision of World Population Prospects*.
- Bora, A. (2012). *Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. (Der: K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan) İstanbul bilgi üniversitesi yayınları.
- Bozkaya, G. (2016). *Sosyal koruma harcamaları ve cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerine etkisi: OECD ülkeleri için bir uygulama*. Doktora Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Deng, J. (1982). Control problems of grey systems. *Systems and Control Letters*, 1(5), 288-294.
- Deng, J. (1989). Introduction to grey system Theory. *The Journal of Grey System*, 1(1), 1-24.
- Durgun, C. ve Oğuz Gök, G. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında BRICS & G7 ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 20-32.
- Emovon, I. ve Mgbemena, C. O. (2018). Machinery/Service system scheduled replacement time determination: a combine weighted aggregated sum product assessment, additive ratio assessment and age replacement model approach. *International Journal of Integrated Engineering*, 10(1), 169-175.
- European Institute for Gender Equality [EIGE] (2020). *Gender Inequality*. <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1182> adresinden erişilmiştir.
- European Union [EU] (2020). *The 27 member countries of the EU*. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en#the-27-member-countries-of-the-eu adresinden erişilmiştir.
- Gençoğlu, P ve Kuşkaya, S. (2016). Küresel cinsiyet uçurumu (global gender gap) açısından Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin değerlendirilmesi: istatistiksel bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 696-705.
- Kara, E. (2019). The effect of gender in the relationship of career development and job satisfaction for female employees. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 24, 59-72.
- Kharchenko, E. I. (2016). Gender inequality indices for the European partnership countries comparison. *Rudn Journal of Sociology-Vestnik Rossiiskogo Universiteta Druzhby Narodov Seriya Sotsiologiya*, 16(2), 323-335.
- Koca, G. Ş. (2018). Düşük insani gelişmeye sahip olan ülkelerin cinsiyet eşitsizliğinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(31), 4620-4627.

- Kose, E., Vural, D. ve Carbulut, G. (2020), The most livable city selection in Turkey with the grey relational analysis. *Grey Systems: Theory and Application*. <https://doi.org/10.1108/GS-04-2020-0042>
- Liu, S. ve Lin, Y. (2006). *Grey information: Theory and practical applications*. London: Springer.
- Liu, S., Forrest, J. ve Yang, Y. (2013). Advances in grey system research. *The Journal of Grey System*, 25(2), 1-18.
- Macáková, L. (2016). Gender discrimination in the Czech Republic and other VİSEG-RAD countries according to GGGI. *The 10th International Days of Statistics and Economics*, September 8-10, Prague.
- Oakley, A. (1985). *Towards a new society: Sex, gender and society*. Hants: Gower Publishing Company.
- Özbek, A. ve Demirkol, İ. (2019). Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik göstergelerinin karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(1), 71-92.
- Pitchipoo, P., Vincent, D. S., Rajini, N. ve Rajakarunakaran, S. (2014). COPRAS decision model to optimize blind spot in heavy vehicles: A comparative perspective. *Procedia Engineering*, 97, 1049-1059.
- Roy, J., Sharma, H. K., Kar, S., Zavadskas, E. K. ve Saparaukas, J. (2019). An extended COPRAS model for multi-criteria decision-making problems and its application in web-based hotel evaluation and selection. *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 32(1), 219-253.
- Škrinjarčić, T. (2020). Dynamic portfolio optimization based on grey relational analysis approach. *Expert Systems with Applications*, 147, 1-15.
- Šoltés V. ve Nováková B. (2016). Assessment of material living conditions by the means of integrated indices in the VİSEGRAD Group. *Polish Journal of Management Studies*, 13(1), 157-167.
- Şafak Uzun, A. M. (2019). *Kesişimsellik bağlamında akademik alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin analizi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Türe, H. (2019). OECD ülkeleri için refah ölçümü: Gri ilişkisel analiz uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 310-327.
- Üstün, İ. (2011). *Toplumsal cinsiyet eşitliği hesaba katabiliyor muyuz?* (2. Baskı). Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- Vargel Pehlivan, P. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 497-521.

- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı . *Istanbul Journal of Sociological Studies* , 0 (35) , 29-56 .
- Wang, P., Zhu, Z. ve Wang, Y. (2016). A novel hybrid MCDM model combining the SAW, TOPSIS and GRA methods based on experimental design. *Information Sciences*, 345, 27–45.
- World Economic Forum (WEF) (2017). *Global Gender Gap Report 2017*.
- World Economic Forum (WEF) (2018). *Global Gender Gap Report 2018*.
- World Economic Forum (WEF) (2020). *Global Gender Gap Report 2020*.
- Yıldırım, B. F. (2015.a). Gri ilişkisel analiz. Yıldırım, B. F ve Önder, E. (Ed.) *İşletmeciler, mühendisler ve yöneticiler için operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri içinde* (s. 229-244). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Yıldırım B. F. (2015.b). Çok kriterli karar verme problemlerinde ARAS yöntemi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (KAÜ İİBF) Dergisi*, 6(9), 285-296.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Peldschus, F. ve Turskis, Z. (2007). Multi-attribute assessment of road design solutions by using the COPRAS method. *Baltic Journal of Road & Bridge Engineering*, 2(4), 193–203.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A. ve Sarka, V. (1994). The new method of multicriteria complex proportional assessment of projects. *Technological and Economic Development of Economy*, 1(3), 131–139.
- Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (Aras) Method in Multicriteria Decision-Making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yakut. E. ve Kuru, Ö. (2020). AB ülkelerinin küresel cinsiyet ayrımının kadınlar açısından gri ilişkisel analiz, ARAS ve COPRAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2832-2862. DOI: 10.26466/opus.774845

Vuca Dönemlerinde Coso Kurumsal Risk Yönetiminin Önemi: Covid-19 Salgın Sonrası Yükseköğretim Kurumları İçin Model Önerisi

DOI: 10.26466/opus.791495

*

Gencay Karakaya *

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İstanbul

E-Posta: gkarakaya@ticaret.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2662-6031](https://orcid.org/0000-0002-2662-6031)

Öz

Kurumların katma değer oluşturacak şekilde yönetilmeleri için birden fazla yönetim modeli ve teorisi geliştirilmiştir. 2000'li yılların başına kadar çoğunlukla özel sektör işletmelerinde görülen bu uygulamalar, bu tarihten itibaren ayırım gözetmeksizin tüm idarelerin dikkatini çekmiş ve uygulanmıştır. Bu noktada kurumsal risk yönetiminin (KRY) teori ve uygulamaları, gerek özel sektör kuruluşlarının gerek kamu idarelerinin programlarında yer almaya başlamıştır. Belirsizlikleri azami ölçüde ortadan kaldırma, değişimlere olan duyarlılığı artırma ve olası karmaşıklığı önlemeyi amaçlayan KRY; son dönemlerde önemi giderek artan başka bir kavram ile teori bazında örtüşmektedir. Bu kavram VUCA kavramıdır. İş dünyası başta olmak üzere tüm alanlarda konuşulmaya başlanan VUCA; volatility (değişkenlik), uncertainty (belirsizlik), complexity (karmaşıklık) ve ambiguity (muğlaklık) kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. KRY modelinin temelinde önlemeyi amaçladığı her sorun, VUCA dönemlerinde idarelerin önüne çıkmaktadır. Bu anlamda önemi ve görevi giderek artan yükseköğretim kurumları, bir VUCA dönemi olarak COVID-19 salgın süreci ve sonrasında etkin ve verimli bir KRY'ne ihtiyaç duymaktadır. Ülkemizde yükseköğretim kurumları KRY rehberleri düzenlemekte ve kamuoyu ile paylaşmaktadır. Ancak 2020 yılı itibarıyla gündemimize giren ve daha ne kadar gündemimizde kalacağını bilmediğimiz COVID-19 salgını, yükseköğretim kurumlarında bundan sonrası için, modern, güncel ve ihtiyaca uygun bir KRY rehberini elzem hale getirmiştir. Çalışma kapsamında salgın sonrası, yükseköğretim kurumlarının etkin KRY süreçlerini işletebilmeleri adına bir model önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Risk Yönetimi, COSO, VUCA, COVID-19, Yükseköğretim

The Importance Of Coso Corporate Risk Management In The Vuca Period: A Model Recommendation For Higher Education Institutions After The Covid-19 Epidemic

*

Abstract

Multiple management models and theories have been developed for managing institutions to create added value. These practices, which were mostly seen in private sector enterprises until the beginning of 2000s, have attracted the attention of all administrations without any discrimination and have been implemented since this date. At this point, the theories and practices of enterprise risk management (ERM) have started to take place in the programs of both private sector organizations and public administrations. Aiming to eliminate the uncertainties to the maximum, increase the sensitivity to changes and prevent possible complexity, ERM coincides with another concept, which has become increasingly important recently, on the basis of theory. This concept is VUCA. VUCA, which is spoken in all areas, especially in the business world, consists of the initials of the words volatility, uncertainty, complexity and ambiguity. Every problem that the ERM model aims to prevent comes before administrations during VUCA periods. In this sense, higher education institutions whose importance and duty are gradually increasing need a COVID-19 epidemic process as a VUCA period and then an effective and efficient ERM. Higher education institutions in our country organize ERM guides and share them with the public. However, the COVID-19 epidemic, which is on our agenda by 2020 and we do not know how long it will remain on our agenda, has made a modern, up-to-date and appropriate ERM guide necessary in higher education institutions from now on. Within the scope of the study, a model is proposed in order to enable higher education institutions to operate effective ERM processes after the epidemic.

Keywords: Enterprise Risk Management, COSO, VUCA, COVID-19, Higher Education

Giriş

Kurumsal risk yönetimi (KRY) teori ve uygulamaları, yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine devam edebilmesi noktasında başvurulmuş temel yönetim araçlarından birisidir. Risk yönetimi algısını bütüncül bir bakışla yöneten KRY, yükseköğretim kurumlarının da uygulama alanlarına girmiş durumdadır. Özellikle belirsizliğin ve değişkenliğin arttığı VUCA dönemlerinde, KRY önleyici ve değer oluşturuca bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılının ilk aylarından itibaren gündemimizde yer alan COVID-19 salgını da beraberinde getirdikleri dikkate alındığında tam bir VUCA dönemine işaret etmektedir.

Belirsizliklerin, değişkenliklerin arttığı ve buna bağlı olarak karmaşık süreçlerin görüldüğü salgın dönemi, yapısal önlemler ile kontrol edilebilir ve etkisi asgariye indirilebilir. Tüm bu anlatılanlar; KRY'nin temel teori ve uygulamalarının, VUCA dönemlerinde uygulanabilecek bütüncül bir bakış açısı imkânı sağladığını ve bileşenleri itibarıyla bu noktada değer oluşturacak düzenlemeler yapabileceği görülmektedir. Salgın sürecinde yapısal çözümler ile sorunu önceden çözmeye yönelik aksiyonlar alan yükseköğretim kurumları, salgın sonrasında da bu kazanımları devam ettirmeli ve sistematik süreçler haline getirmelidir. Risk yönetimi özelinde birden fazla model olmasına rağmen, KRY ile ilgili teori ve uygulama genel çerçevesi, COSO'nun 2004 ve 2017 yılında yayımladığı raporlara dayanmaktadır. Gerçek akademik gerek uygulama noktasında çok geniş kabullere ulaşan COSO KRY modeli, bu talebe bağlı olarak çalışmalarını güncellemektedir. Bu makale özelinde VUCA teorisi ile örtüşmesi bakımından, COSO'nun 2017 KRY modeli dikkate alınmıştır. COSO'nun 2017 yılında yayımladığı KRY (Kurumsal Risk Yönetimi-Riskin Strateji ve Performansla Uyumlaştırılması) bileşenleri şu şekilde güncellenmiş ve VUCA dönemleri için uyumlu bir yönetsel araç haline gelmiştir.

COSO'ya göre; "KRY; şirketi etkileyebilecek potansiyel olayları tanımlamak, riskleri şirketin kurumsal risk alma profiline uygun olarak yönetmek ve şirketin hedeflerine ulaşması ile ilgili olarak makul bir derecede güvence sağlamak amacı ile oluşturulmuştur. Şirketin yönetim kurulu, üst yönetimi ve tüm diğer çalışanları tarafından etkilenen ve stratejilerin belirlenmesinde kullanılan, kurumun tümünde uygulanan sistematik bir süreçtir" şeklinde tanımlanmıştır (COSO, 2004).

VUCA kavramı, bileşenleri ve içeriği ile bir durum tespiti yapmaktadır. Kurumların içerisinde buldukları; değişken, belirsiz, karmaşık ve muğlak şartlar bizlere bir VUCA döneminin varlığı hakkında ipuçları vermektedir. Daha çok kar amacı güden işletmeler için kullanılan bu kavram aslında, çok geniş bir etki alanına ulaşabilmektedir. Özellikle 2020 yılının başları itibariyle ortaya çıkan ve tüm dünyayı her yönüyle etkisi altına alan COVID-19 salgını, neticeleri itibariyle tam bir VUCA dönemine işaret etmektedir. Yükseköğretim kurumları da bu dönemden çok yönlü etkilenmiş ve alışlagelmiş birçok süreçlerde güncellemeler yapılmıştır. Bu güncellemelerden birisi de şüphesiz yükseköğretim kurumlarının yönetim modellerinde yaşanacaktır. Uzun yıllara sari işlemlerin çok kısa bir sürede değişmesi farklı modelleri de göz önünde bulundurma ve uygulama gerekliliğine sebep olmuştur. VUCA koşullarında yönetim modelinde gerekli düzenlemeleri belirlemek için, VUCA dönemlerinin özelliklerini ve gereklilikleri tespit etmek gerekmektedir (Popova vd.2018).

KRY’i uygulandığı kurumda, VUCA dönemlerinde daha belirgin şekilde ortaya çıkan sorunları çözmeyi amaçlamaktadır. Etkin bir risk yönetim sistemi ile artan bu belirsizlik ve muğlaklığa karşı çözüm önerileri geliştirilebilir. Bununla birlikte ilgili KRY’nin çok hızlı ve sistematik şekilde kurulması gerekmektedir. Çünkü VUCA dönemleri zaman kaybı maliyetinin en yüksek olduğu dönemlerdir. KRY’nin amacı kurumun VUCA dönemlerinden önce elde edilen kazanımlarını korumak ve kalıcı çözüm önerileri geliştirmektir (Kuznik, 2020). Bu nedenle, olasılıkları tanımlamak ve tanımlamak için, VUCA dönemleri tetikleyici bir rol oynayabilir. Böylece kurumlarda yıkıcı sonuçlardan ve yapısal sorunlardan makul güvence çerçevesinde korunma imkânı ortaya çıkmaktadır (Mohanta vd., 2020).

Çalışma kapsamında ilk olarak, KRY ve VUCA ilişkisi genel hatları ile açıklanmıştır. Bu sayede VUCA dönemlerinde KRY anlayışının bir kazanım oluşturacağı ifade edilmiştir. KRY teorisi, Committee of Sponsoring Organization (COSO)’nun 2017 yılında yayımladığı en güncel ve en geniş kabul alanına ulaşan KRY çerçevesi dikkate alınarak aktarılmıştır. Akabinde salgın sonrasında yükseköğretim kurumları için uygulanabilecek bir KRY model önerisi yapılmıştır. Bu model, mevcut yükseköğretim KRY rehberlerinin aksine, çok kriterli ve çok alternatifli bir derecelendirme imkânı sağlayacak-

tır. Bu noktada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)'nin temel parametrelerinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Yükseköğretim kurumları gerek iç dinamikleri gerek geniş paydaş yelpazesi nedeniyle etkin ve verimli bir yönetim modeline sahip olmalıdır. Bu model; kurum hedeflerine ulaşabilme stratejilerinden, karşılaşılan/karşılaşılabilecek risklerin yönetimine kadar çok yönlü ve bütüncül bir bakış açısı sağlamalıdır. Yükseköğretim kurumlarının özellikle KRY rehberlerinin çoğu içerik ve yönteminin birbiri ile aynı olduğu gözlemlenmiştir. Çok farklı ve dinamik yapılara sahip yükseköğretim kurumlarının standart uygulamalar ile katma değer oluşturacak şekilde yönetilebilmesi mümkün değildir. Bu noktada çalışmanın temel amacı; yükseköğretim kurumlarına özellikle VUCA döneminde olduğu bu süreçte, daha esnek ve çok yönlü bir KRY haritasının oluşturulmasına ilişkin bir model önerisinde bulunmaktadır. Söz konusu model önerisi, çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) uygulamasının araçları ile kurulmuştur. Çalışmanın diğer bir amacı AHP metodunun analiz yönteminin aktarılması değil, çok kriterli ve çok alternatifli yapısının yükseköğretim kurumlarının KRY süreçlerine sağlayacağı olumlu katkıyı vurgulamaktır. Bu kapsamda bir yükseköğretim kurumu için uygulanabilecek KRY modeli tanıtılacaktır.

AHP modeli; tespit edilen alternatifler içerisinde, kriterler bazından en önemli alternatiften en az önemli olana doğru bir derecelendirme yapma imkânı sunan bir modeldir. Bu noktada en temel husus, tatbik edilecek kurum için uygun alternatiflerin ve kriterlerin belirlenmesidir. Her bir alternatif grubunu, ayrı ayrı kriterler bazına değerlendirilecek matrisler oluşturulur ve kriter sayısı kadar matris hazırlanır. AHP modelinin örneklem kaygısı yoktur. Temel hedef; AHP modelinin uygulanacağı temel konu ne ise, o konu ile ilgili birinci dereceden karar vericilerin görüşlerinin alınması ve matrislere işlenmesi gerekmektedir. Konunun uzmanı karar vericisi sayısı kaçsa, AHP modelinin o uygulaması için örneklem sayısı da o kadardır. Dolayısıyla her bir örneklem, kriter sayısı kadar alternatif matrisi dolduracaktır. Bu matrislere AHP matrisleri denilecektir. Ardından her bir kriterin kendi içerisinde ki derecelendirilmesinin yapılacağı kriter matrisi dolduracaktır. Son olarak her bir risk grubunun gerçekleşme sıklığı ve etkisinin

analiz edildiği risk matrisi analizi yapılacaktır. Yükseköğretim kurumlarının KRY uygulama rehberleri incelendiğinde, yalnızca risk matrisi analizi yapıları görülmektedir. Fakat bu model; AHP matrisi, kriter matrisi ve risk matrisi analizini bir arada yapmaktadır. İlgili analiz bütün kurum genelinde yapılabileceği gibi, birim sorumluları gözetiminde birimler bazında da yapılabilecektir. Detaylar model önerisi kısmında geniş şekilde aktarılmıştır.

Yükseköğretim Kurumları için KRY Model Önerisi

Yükseköğretim kurumları, sürekli değişen ve gelişen çevresi nedeniyle, süreçlerin işleyişinde katma değer odaklı hareket etmek zorundadır. Bu noktadan hareketle, yükseköğretim kurumlarının profesyonel yönetim anlayışları ile desteklenmesi ve güncel uygulamalar hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu sadece kurumların üst yönetimleri için değil, bütün olarak tüm paydaşların sorumluluk alanına girmektedir. Yükseköğretim kurumları ülkemizde kanunla belirlenmiş yükümlülükler ve sorumluluklar kapsamında faaliyetlerine devam etmektedir. 2547 sayılı kanun, üniversitelerin iş ve eylemlerinde riayet etmesi gereken süreçleri bütün olarak ele almıştır. 2547 sayılı kanunun 1. maddesinde, kanunun amacı şu şekilde ifade edilmiştir (Yükseköğretim Kanunu, 1981);

“Bu kanunun amacı; yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşlarının teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim - öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları bir bütünlük içinde düzenlemektir.”

Türkiye’de özellikle kamu idarelerinin finansal ve yönetsel performanslarına ilişkin en temel kanun 5018 sayılı kanundur. (5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu, 2003). Yükseköğretim kurumları, eğitim öğretim sürecinin devamı, idari teşkilatlanmanın sağlanması vb. konuları icra ederken, çeşitli yönetsel araçlardan faydalanmaktadır. Kurumsal yönetim ilkeleri, iç denetim uygulamaları, iç kontrol planları, KRY rehberleri bunlardan birkaçıdır. Bu denli büyük organizasyonların, faaliyetlerine etkin ve verimli şekilde devam edebilmesi amaçlanmaktadır. Bu noktada yapılan düzenlemeler (5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kanunu) de bu süreçlerin devamı ve denetlenmesi hususlarında rehberlik yapmaktadır.

Yükseköğretim kurumları, beklenen değer ve kamuoyunun yakın takibi nedeniyle süreçlerinde sadece tespit edici değil, önleyici ve kontrol edebileceği yönetsel araçlara ihtiyaç duymaktadır. Kanunla belirlenen sorumluluklarla birlikte, paydaşlarca artan talep ve ihtiyaçlar, yükseköğretim kurumlarında da farklı arayışları ve gereklilikleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada yürürlüğe giren ve yükseköğretim kurumlarını da kapsayan 5018 sayılı kamu mali yönetim ve kontrol kanunu farklı öneriler ve sorumluluklar getirmiştir.

Kanun kapsamında; iç kontrol yapısının tesisi, iç denetim birimlerinin oluşturulması, etkin ve verimli kaynak kullanımı gibi bazı düzenlemeler doğrudan belirlenmiştir. KRY gibi değer oluşturmaya yönelik bazı uygulamalar ise tavsiye edilerek, kamu idarelerinin dikkatine sunulmuştur. Bu anlamda yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini sürdürürken etkin ve verimli olması, risk yönetimine ilişkin önleyici tedbirler alması ve kriterler çerçevesinde tercih edilirliliğinin artırılması, KRY'nin faaliyetleri sonucunda doğru şekilde optimize edilebilecektir.

Yükseköğretim kurumlarının stratejik hedeflerine ulaşma noktasında önlerine çıkabilecek tüm riskleri ve risk gruplarını yönetmesi gerekliliği, KRY'ne olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Salgın kaynaklı VUCA döneminde, yükseköğretim kurumları mevcut risk yönetim modellerini revize etmeli ve yeni araçlar kullanılmalıdır. Ancak bu sayede VUCA dönemi en az hasarla atlatılabilecektir. Bu süreçten kayıpsız geçebilmek mümkün değildir. Önemli olan etkin yönetim modelleri ile kaybı asgari düzeye yani yönetilebilir düzeye çekebilmektir.

Bu anlamda yükseköğretim kurumlarının hazırlaması gereken yeni KRY modelleri ile uzun vadeli ve kalıcı çözüm önerileri aranmalıdır. Yükseköğretim kurumları diğer kamu idarelerine oranla daha avantajlıdır. Akademik anlamda donanımlı ve yetişmiş öğretim üyesi katkısı, bu manada önemli bir zenginlik olarak düşünülmelidir. İdari kapasite ile birlikte akademik nosyonun birleşmesi, VUCA dönemlerinde yükseköğretim kurumları için etkin ve verimli bir KRY modelinin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

1. Adım – Kurumun yönetmek durumunda olduğu ana risk gruplarının belirlenmesi

Bu aşamada yükseköğretim kurumunun karşı karşıya kaldığı risklerin anlamlı üst başlıklar şeklinde kategorize edilmesi gerekmektedir. Kurumun 100 farklı riski olabilir ama bunların anlamlı üst başlıklara tanımlanması ve analizin bu ana risk grupları üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir. AHP modelinde alternatifler, bu modelde ana risk gruplarına karşılık gelmektedir. Çünkü derecelendirme ana risk grupları ölçeğinde gerçekleştirilecektir. Örneğin KÜRŞAD METE Yükseköğretim kurumunun tüm risklerini şu ana başlıklarda topladığını varsayalım;

- Yönetim Kaynaklı Riskler
- Mali Riskler
- Mevzuat Kaynaklı Riskler
- Stratejik Riskler
- Politik Riskler

2. Adım – Ana risk gruplarını derecelendirirken hangi kriterlerin dikkate alınacağını belirlenmesi

- İtibar/Saygınlık
- Kurumsallaşma
- Liderlik

3. Adım – AHP ve Kriter matrislerinin oluşturulması

Tablo 1. KÜRŞAD METE Yükseköğretim Kurumu Kriter Matrisi Örneği

	İtibar/Saygınlık	Kurumsallaşma	Liderlik
İtibar/Saygınlık	1		
Kurumsallaşma		1	
Liderlik			1

Tablo 2. KÜRŞAD METE Yükseköğretim Kurumu AHP Matrisi Örneği

LİDERLİK	Yönetim Kaynaklı Riskler	Mali Riskler	Mevzuat Kaynaklı Riskler	Stratejik Riskler	Politik Riskler
Yönetim Kaynaklı Riskler	1				
Mali Riskler		1			
Mevzuat Kaynaklı Riskler			1		
Stratejik Riskler				1	
Politik Riskler					1

4. Adım – Örnekleme dâhil edilen karar vericilerin ve uzmanların matrisi doldurması

AHP modeli 1-9 arasında yer alan değerlere atanmış her bir ifade ile doldurulur. Bu değerler içerisinde 1-3-5-7-9 değerleri ana değerleri, 2-4-6-8 değerleri ise ara değerleri ifade etmektedir.

5. Adım – Tutarlılık testleri uygulaması

12 farklı aşamadan oluşan adımlar tek tek uygulanır ve her bir matris için tutarlılık testleri yapılır. Sadece tutarlı olan matrisler analize dâhil edilir. AHP modelinin tutarlılığının (gerek alternatifler gerekse de kriterler açısından) test edildiği temel aşamalar şu şekilde gerçekleşmiştir (Karakaya, 2019);

1. Çalışma için alternatiflerin (risklerin) ve kriterlerin tespit edilmesi,
2. Alternatifleri ve kriterleri matrislere anlamlı şekilde yerleştirme,
3. Yargısal örneklem yoluyla belirlenen kişilerden ilgili alternatifleri ve kriterleri dikkate alacak şekilde verileri toplamak,
4. Her bir matris için simetrik matris değerlerinin elde edilmesi (Köşe matrisinin altında ki değerlerin bulunması, 1/ Veri)
5. Tüm alternatiflerin her bir kriter bazında normalizasyon değerlerinin bulunması,
6. Normalizasyon matrisinde ki her satırın geometrik ortalaması alınarak, görelî ağırlık matrisinin bulunması, (Matris tutarlı çıkarsa, analiz bu değer üzerinden yapılacaktır.)

7. Verilerin işlendiği temel matris ile görelî ağırlık matrisinin çarpımı sonucunda tutarlılık matrisinin oluşturulması,
8. Tutarlılık matrisi ile görelî ağırlık matrisi bölünerek ham oran sütunu hesaplanır,
9. Ham oran sütununun aritmetik ortalaması alınarak λ max. değeri bulunur,
10. $(\lambda \text{ max.} - n) / (n-1)$ formülü ile tutarlılık göstergesi (CI) hesaplanır,
11. Matris boyutlarına göre sabitlenmiş, Rassal Tutarlılık (RI) indeksi belirlenir,
12. CI/RI formülü uygulanarak, Tutarlılık Oranı (CR) hesaplanır.

6. Adım – Tutarlı matrislerin dâhil edildiği örnek analiz sonuçları

Tutarlı her bir AHP matrisi, kriter matrisi ve risk matrisinin analizi sonucunda, yükseköğretim kurumu için bir risk haritası elde edilecektir. Bu sayede ana alternatifler yani ana riskler için karar vericilerin ve uzmanların her bir kriter bazında atfettikleri önem düzeyleri belirlenmiş olacaktır. Bu da yekûn olarak, KÜRŞAD METE yükseköğretim kurumunun KRY yol haritasını çıkaracak ve temel hedeflere ulaşma noktasında ortaya çıkabilecek risklere ilişkin önem düzeylerini belirleyecektir.

Tablo 3. KÜRŞAD METE Yükseköğretim Kurumu AHP Skorları Özet Tablosu

	İtibar/Saygınlık	Kurumsallaşma	Ulusal/Uluslararası Liderlik
Yönetim Kaynaklı Riskler	0,11	0,11	0,09
Mali Riskler	0,08	0,03	0,11
Mevzuat Kaynaklı Riskler	0,12	0,12	0,07
Stratejik Riskler	0,18	0,14	0,21
Politik Riskler	0,15	0,11	0,20

Tablo 4. KÜRŞAD METE Yükseköğretim Kurumu Risk Matrisi

Riskler	K ₁	K ₂		K _n	Geo. Ort.	Yüzde Dağılımı
Yönetim Kaynaklı Riskler	9	12		12	12,40	0,15
Mali Riskler	20	15		9	10,01	0,12
Mevzuat Kaynaklı Riskler	9	6		16	9,25	0,09
Stratejik Riskler	12	5		16	14,42	0,11
Politik Riskler	9	4		12	9,56	0,10

7. Adım – Nihai KRY Derecelendirmesi

KÜRŞAD METE yükseköğretim kurumu bünyesinde; risk yönetimine ilişkin uzmanların ve karar vericilerin doldurduğu AHP, kriter ve risk matrislerinden tutarlı olanlar, sonuç tablosunda gösterilir. Sonuç tablosunda aktarılmak istenen, KÜRŞAD METE yükseköğretim kurumunun KRY teori ve uygulaması çerçevesinde oluşturulan ve yönetilen risk gruplarının kriterler bazında nihai önem derecesidir. Salgın, ekonomik/siyasi depremler vb. VUCA dönemlerinde, kurumun yürütmesi ve gerekirse revize etmesi gereken risk haritaları, çok kriterli ve çok alternatifli bir model ile işlenmiştir. Diğer taslak bulgularda aktarıldığı gibi, KÜRŞAD METE yükseköğretim kurumunun nihai KRY önem derecesi şu şekilde oluşacaktır;

Tablo 5. KÜRŞAD METE Yükseköğretim Kurumu KRY Tablosu

ÖZET	İtibar/Saygınlık			Kurumsallaşma			Ulusal/Uluslararası Liderlik		
	Kriter Ağırlıklar	AHP Skorları	Risk Matrisi	Kriter Ağırlıklar	AHP Skorları	Risk Matrisi	Kriter Ağırlıklar	AHP Skorları	Risk Matrisi
Yönetsel Riskler	0,12	0,11	0,15	0,13	0,11	0,15	0,14	0,09	0,15
Finansal/Ekonomik Riskler	0,12	0,08	0,12	0,13	0,03	0,12	0,14	0,11	0,12
Mevzuat Kaynaklı Riskler	0,12	0,12	0,09	0,13	0,12	0,09	0,14	0,07	0,09
Çevresel Riskler	0,12	0,18	0,11	0,13	0,14	0,11	0,14	0,21	0,11
Politik Riskler	0,12	0,15	0,10	0,13	0,11	0,10	0,14	0,20	0,10

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yükseköğretim kurumları, organizasyonlarının büyüklüğü ve çok geniş kesimleri etkileyen alanı nedeniyle, etkin ve verimli yönetilmesi gereken idarelerdir. Eğitim-öğretim hayatının rutin hiyerarşisinin son halkası olması nedeniyle, muhatapların en çok talepkar olduğu eğitim birimleridir. Bu noktada klasik kamu idarelerinin aksine, akılcı ve önleyici uygulamalar

kullanmak durumundadır. Toplumun tümünü etkileyen ve yıkıcı sonuçlar doğurabilen VUCA dönemlerinde bu ihtiyaç kat kat artmaktadır.

KRY teori ve uygulamaları, kurumsal bir yönetim arzusunun olduğu her alanda uygulanması gereken bir yönetsel araçtır. Bu anlamda özel ya da kamu idareleri farkı gözetmemektedir. Uygulandığı her kurumda katma değer oluşturmaya yönelik uygulama ve araçlara sahiptir. Risk yönetimi olgusuna yönelik geliştirilen ve son çeyrek yüzyılda tüm idareleri ilgilendiren bu anlayış, KRY'nin ortaya çıkışının temel sebepleri arasında yer almaktadır. Yükseköğretim kurumlarının yayımladığı KRY'i raporları incelendiğinde söz konusu yöntem ve metotların katma değer oluşturmaktan uzak olduğu görülmektedir. Yalnızca gerçekleşme sıklığı ve etkisi kapsamında yapılan KRY uygulamaları akılcı ve yapısal sonuçlar veremeyecektir. Bu anlamda yükseköğretim kurumları için, çok kriterli ve çok alternatifli bir KRY hiyerarşisinin oluşturulması gerekmektedir. Bunun temel bir ihtiyaç olduğu ve desteklenmesi gerekliliği istisnasız tüm birimler tarafından anlaşılması ve süreçlere destek olunmalıdır.

KRY teorisi, kapsam ve içerik bakımından iç denetim, kurumsal yönetim ve iç kontrol başta olmak üzere birçok yönetsel anlayış ile ilişki halindedir. Bahsi geçen diğer anlayışlar gibi; KRY de uygulandığı alanlarda değer oluşturmayı hedeflemektedir.

KRY, kurumların risklerinin yönetimi yoluyla katma değer üretmektedir. Bu yönüyle kurumların denetim süreçlerine de olumlu katkılar sunmaktadır. KRY, makul güvence sunma noktasında önemli bir referans uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. KRY, denetim birimlerinin kontrol ve gözetimi altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurumun tüm iş/işlemlerinde birim, bölüm tasnifi olmaksızın; kurumun bütünü ilgi alanına alınır ve temel aksiyonların tamamı tüm kurum için uygulanır. Bu mada klasik risk yönetim uygulamalarından farklılık göstermektedir.

Kurum özelinde belirlenen hedeflere ulaşma noktasında, kurum stratejilerinin tespiti, uygulanması ve gerekirse revize edilmesi süreçleri KRY'nin temel çıktıları arasındadır. KRY uygulamaları netice olarak bir değer oluşturma, mevcut değeri artırma ve koruma motivasyonu ile hareket etmektedir. Bu nedenle tüm paydaşların bu bilinçte olması ve gerekli organizasyonların bu çerçevede uygulanması gerekmektedir.

KRY’i uygulandığı kurumda, VUCA dönemlerinde daha belirgin şekilde ortaya çıkan sorunları çözmeyi amaçlamaktadır. Etkin bir risk yönetim sistemi ile artan bu belirsizlik ve muğlaklığa karşı çözüm önerileri geliştirilebilir. Bununla birlikte ilgili KRY’nin çok hızlı ve sistematik şekilde kurulması gerekmektedir. Çünkü VUCA dönemleri zaman kaybı maliyetinin en yüksek olduğu dönemlerdir. KRY’nin amacı kurumun VUCA dönemlerinden önce elde edilen kazanımlarını korumak ve kalıcı çözüm önerileri geliştirmektir (Kuznik, 2020). Bu nedenle, olasılıkları tanımlamak ve tanımlamak için, VUCA dönemleri tetikleyici bir rol oynayabilir. Böylece kurumlarda yıkıcı sonuçlardan ve yapısal sorunlardan makul güvence çerçevesinde korunma imkânı ortaya çıkmaktadır (Mohanta vd., 2020).

VUCA dönemlerinde tüm sistemlerin yapısal sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Fakat bu duruma uygun geliştirilecek aksiyonlar ve yeni yöntemler, kurumların gelecek inşalarında kullanılacak temel kazanımlardan olacaktır. Her yönüyle negatif çağrışımlarda bulunan VUCA dönemleri, ancak rasyonel, kabiliyetli ve proaktif yönetim hamleleri ile kontrol edilebilir. Bu noktada kurumların kullandığı en temel araçlardan olan KRY, VUCA dönemleri için teori ve uygulama noktasında önemli tedbirler ve önemli fırsatlar sunmaktadır.

KRY’nin hem kendi içerisinde hem de ilişkili bulunduğu yönetsel araçlar ile olan azami uyum ve bütünlüğü, VUCA dönemlerinde kurumlar için önemli avantajlar sağlayabilecektir. Etkin ve verimli bir iç denetim sistemi, bireysel kapasiteye bağlı olmaktan kurtulmayı mümkün kılan kurumsal yönetim ve iç kontrol gibi temel yönetim modelleri, KRY ile yakın ve bazı nokta ortak literatüre sahiptir. VUCA döneminde yönetim, bir veya birkaç yönetim sistemi veya aracının ayrı ayrı veya birlikte kullanıldığı bir yönetim anlayışı olmayacaktır.

Artık, tüm sistemleri birlikte çalıştıracak çerçeveler (framework) ve yönetim modelleri geliştirilmesi, bunun da yerel kültür gözetilerek yapılması gerekmektedir (VUCA Döneminde Yönetim, 2016).

VUCA dönemleri temelde, kurumların uzun dönem amaçlarını temsil eden vizyonlarına yönelik bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle mevcut ya da önerilen KRY modellerinin, kurumların vizyonları ile uyumlu ve koruyucu olması gerekmektedir. Bu noktada stratejik opsiyonlar sunulmalı ve risk yönetimini bu çerçevede sürdürerek kurumların vizyonlarını muhafaza etmelidir. KRY 2017 modelinde aktarılan ana bile-

şenlerden strateji ve hedef belirleme aşaması ne kadar sağlam dizayn edilebilirse, bu tehdit de o kadar kısa sürede yönetilebilir olabilir.

Yine VUCA dönemlerinin karakteristiği olan belirsizlik durumlarını, anlamlı hale getiren ve bu noktada rasyonel risk yönetimi hamleleri sunan bir KRY'nin varlığı elzemdir. Bu sayede kurumların olası tüm belirsizliklere karşı geliştirebileceği aksiyonlar oluşturulabilir ve risklere yönelik katma değer oluşturacak tedbirler alınabilir. KRY'nin birinci derece sorumluları olan üst yönetimler her aşamada olduğu gibi bu aşamada da sürecin tam merkezinde yer almaktadırlar. Bu noktada KRY 2017 modelinde detaylandırılan yönetim ve kültür bileşeni ne kadar doğru dizayn edilebilir ve üst yönetimce korunur ve uygulanabilirse o kadar katma değer oluşturulabilecektir. VUCA dönemlerinde kaos çağrışımı yapan karmaşıklık aşaması, yine KRY'nin temelde önerdiği önlemler sayesinde daha net ve berrak süreçler haline getirilebilir.

Yükseköğretim kurumları için uygulanabilirliği mümkün olan KRY taslağı, idareye farklı kazanımlar elde etme imkânı sunabilecektir. Bu farklılıklar aşağıdaki maddeler çerçevesinde özetlenebilir;

- I. Yükseköğretim kurumları için sadece gerçekleşme sıklığı ve şiddeti temelinde yürütülen bir risk yönetimi, katma değer oluşturmaktan uzaktır. Bu nedenle AHP temelli, çok kriterli ve çok alternatifli bir KRY derecelendirme yapısının oluşturulması gerekmektedir.
- II. Yükseköğretim kurumlarının yürüttüğü bu denli büyük organizasyonlar, riskleri ile ilgili bilgi sahibi olmalı ve bunların yönetimi ile ilgili nicel verilere sahip olmalıdır. Önerilen KRY modeli, tam olarak bunu amaçlamaktadır.
- III. Tanımlanan risk gruplarına karşı oluşturulacak aksiyonlar ile, önleyici ve kontrol edici bir KRY süreci tesis edilebilecektir.
- IV. Söz konusu KRY modeli, üst yönetimler tarafından her aşamada desteklenmelidir, bu sayede kazanımın elde edileceği inancı, kurumun tüm birimlerine sirayet edebilecektir.
- V. Yeni KRY modeli, kurumun tüm birimlerine eğitimler ile tanıtılarak, bütüncül bir KRY yönetimi aracılığıyla katma değer oluşturacak süreçlerin inşa edilebilmesi mümkün olacaktır.

- VI. Risk ve departman ayrımı göstermeden tesis edilecek KRY sayesinde, her bir risk potansiyeli için bütüncül yaklaşımlar tanımlanacaktır. Bu sayede risk yönetimi ile ilgili kronikleşme sorunu ortada kalkacaktır.
- VII. KRY; mevcut modeli her ihtiyaç durumunda revize ederek, çok kısa sürelerde çok net sonuçlara ulaşabilme imkânı sağlamaktadır.
- VIII. VUCA dönemlerinde yıkıcı olabilen ve yükseköğretim kurumlarını da birinci dereceden etkileyen olumsuz dışsallıklar, etkin ve verimli bir KRY modeli ile asgari etki alanına çekilebilir.
- IX. Özellikle VUCA dönemlerinde görülen büyüme ve kapasite artıramama sorunu, etkin bir KRY modelinin tesisi ile asgari seviyelere çekilebilir ve yapısal büyüme devamlılığı sağlanabilir.
- X. Küreselleşme etkisinin giderek arttığı ve lehte/aleyhte oluşabilecek tüm aksiyonların çok kısa sürelerde dünyanın herhangi bir yerine ulaşabilme riski, önerilen KRY modeli ile asgari seviyelere indirilebilir.
- XI. İlgili KRY modeline intibak edebilmesi için, ilgili personellerin ve idarecilerin teori ve uygulamaya dönük risk yönetimi donanımlarını sağlaması gerekmektedir.
- XII. Yükseköğretim kurumları için önerilen KRY modeli ile standart risk yönetimi prosedürleri oluşturulabilir ve değer oluşturabilme kabiliyeti test edilebilir.
- XIII. Etkin ve verimli KRY modeli ile yasal ve mevzuat kaynaklı yükümlülükler daha sıkı takip edilebilir ve uygun raporlama imkânları elde edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Importance Of Coso Corporate Risk
Management In The Vuca Period: A Model
Recommendation For Higher Education Institutions
After The Covid-19 Epidemic**

*

Gencay Karakaya
Istanbul Commerce University

Enterprise Risk Management (ERM) aims to manage the current or possible risks in the activities of organizations with a holistic view. In this respect, it has the role of confirming and preventing in the processes of creating added value of the organization. ERM creates added value by managing the risks of the organizations. With this aspect, it also contributes positively to the audit processes of the organizations. ERM is an important reference practice about presenting reasonable assurance. ERM carries on its activities under the control and supervision of audit units.

The concept of VUCA determines the situation with its components and content. The volatile, uncertain, complex and ambiguous conditions that the organizations have been experiencing give us a clue about the existence of a VUCA period. This concept, which is mostly used for profit-oriented organizations, would actually reach a sweeping impact area. It is inevitable that all systems encounter structural problems in VUCA periods. However, the actions and new orientations to be developed according to this situation will be among the main acquisitions that will be used for the organizations' building a future. VUCA periods, which creates negative connotation in every aspect, can only be controlled by rational, intelligent and proactive management moves. ERM, which is one of the most basic means to be used by organizations at this point, provides significant precautions and opportunities in relation to theory and practice for VUCA periods.

In the study, the relation of ERM and VUCA is explained in general terms. By this means, it is expressed that ERM notion creates an acquisition in VUCA periods. Afterward, an ERM model is proposed to be able to be applied for higher education institutions after the pandemic. This model

will provide a multi criteria and multi alternative rating opportunity in contrast to the present ERM guides of higher education. At this point, basic parameters of Analytic Hierarchy Process (AHP) are utilized.

ERM theory is cited by taking into consideration the framework of ERM, which is the latest and has the widest acceptance as being published by Committee of Sponsoring Organization (COSO) in 2017.

The components of ERM (Enterprise Risk Management- Integrating with Strategy and Performance), which was published by COSO in 2017, are updated in this way and they have been managerial tools that are compatible for VUCA periods. The renewed COSO ERM framework gives the users the opportunity to establish a more detailed and holistic structure of ERM with five main components and twenty subcomponents. Here are the five main components (COSO, 2017);

- Governance and Culture
- Strategy and Objective-Setting
- Performance
- Review and Revision
- Information, Communication and Reporting

An effective risk management system would help to develop solution proposals against the increasing uncertainty and ambiguity. In addition to this, the relevant ERM is supposed to be established very quickly and systematically. Since, VUCA periods are the periods in which the cost of loss of time is highest.

Higher education institutions make use of various managerial tools while conducting their duties such as the continuation of education and training process and ensuring administrative organization etc. Corporate governance principles, internal audit practices, internal control plans and ERM guides are some of these tools. It is aimed that such big organizations are able to carry out their activities effectively and productively.

Along with the responsibilities determined by laws, increased demands and needs by stakeholders bring about different quests and necessities in higher education institutions, as well. The public finance management and control law no.5018, which entered in force about this context and also involves higher education institutions, has brought different proposals and responsibilities.

Within the scope of law, there are some directly determined regulations such as the establishment of internal control structure, foundation of internal audit units, effective and productive use of resource. Some value-creation oriented practices like ERM are recommended and presented to the attention of public administrations.

In this regard, there must be a search for long term and permanent solution proposals with new ERM models that are supposed to be prepared by higher education institutions. Higher education institutions have an advantage over other public administrations. The contribution of academically equipped and qualified faculty members should be considered as a significant wealth in this sense.

The main target of this study is to propose a model, which is related with creating a more flexible and multi-directional ERM map, for higher education institutions especially in this process that they have been experiencing VUCA period. The aforementioned model proposal is established by the tools of Analytic Hierarchy Process (AHP) practice, which is one of the multi criteria decision making methods. Another target of the study is not to transfer the method of analysis of AHP method; but to emphasize the positive contribution of multi criteria and multi alternative structure of AHP method on the ERM processes of higher education institutions. In this context, there will be introduced an ERM model that can be applied for a higher education institution.

The AHP model preferred in the study is a model that enables to rank the alternatives from the most important to the least important on the basis of criteria among the determined alternatives. At this point, the key issue is the determination of suitable alternatives and criteria for the organization to which the model will be applied. Matrices, which could evaluate each group of alternatives on the basis of different criteria, are created. And they are created as much as the number of criteria. AHP model does not have sample anxiety.

This model carries out the analysis of AHP matrix, criteria matrix and risk matrix all together. As the relevant analysis can be made throughout the whole organization, it can also be carried out on unit basis under the control of the unit supervisors. The details have been explicitly given in 'model proposal' part. When the ERM reports, which are published by higher education institutions, are examined, it is seen that the present techniques and

methods are not able to create added value. The ERM practices do not produce reasonable and structural results in case that they are only applied within the context of realization frequency and effect. In this regard, it is required to create a multi criteria and multi alternative ERM hierarchy for higher education institutions. It should be recognized by all units without any exception that this is a basic need and ought to be supported; and they should lend assistance to the processes.

Kaynakça / References

- COSO. (2004). *Enterprise risk management- integrated framework, application techniques*. 12.03.2020 tarihinde , <https://www.coso.org/Pages/erm-integratedframework.aspx> adresinden erişilmiştir.
- COSO, (2017). *Enterprise risk management integrating with strategy and performance: Executive summary*. 12.03.2020 tarihinde <https://www.coso.org/Pages/erm-integratedframework.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Karakaya, G. (2019). COSO kurumsal risk yönetimi-riskin strateji ve performansla uyumlaştırılmasına ilişkin düzenleme çerçevesinde getirilen güncellemeler. *Denetim*, 18, 15-22.
- Kaya, B. (2016). *VUCA döneminde yönetim*. 14.05.2020 tarihinde <http://bertankaya.net/2016/10/vuca-doneminde-yonetim/> adreslerinden erişilmiştir.
- Kuznik T. (2016). Risk management in a vuca world: practical guidelines based on the example of a multinational retail group. Mack O., Khare A., Krämer A., Burgartz T. (eds) *Managing in a VUCA World* içinde Springer, Cham
- Mohanta B., Nanda P. ve Patnaik S. (2020). Management of V.U.C.A. (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity) Using Machine Learning Techniques in Industry 4.0 Paradigm. Patnaik S. (eds) *New Paradigm of Industry 4.0. Studies in Big Data* içinde Springer, Cham
- Pierce, E. M., ve Goldstein, J. (2018). ERM and strategic planning: A change in paradigm. *International Journal of Disclosure and Governance*, 15(1), 51-59.
- Popova, N., Shynkarenko, V., Kryvoruchko, O., & Zéman, Z. (2018). Enterprise management in VUCA conditions. *Economic annals-XXI*, (170), 27-31.
- Saaty, T. (1980). *The analytic hierarchy process*. Mc Graw - Hill, New York,
- Satty, T. L. (2004). Decision making: The analytic hierarchy and network processes (AHP/ANP). *Journal Of Systems Science and Systems Engineering*, 13(1), 1-35.

Yükseköğretim Kanunu. (1981). *Yükseköğretim Kanunu*. 11.04.2020 tarihinde, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> adresinden erişilmiştir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu. (2003). *Resmi Gazete*. Sayı:25326 12.05.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> adresinden alınmıştır

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karakaya, G. (2020). Vuca dönemlerinde Coso kurumsal risk yönetiminin önemi: Covid-19 salgın sonrası yükseköğretim kurumları için model önerisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2863-2882. DOI: 10.26466/opus.791495

Evli Kadında Soyadı Sorunu ve Kimlik Kaybı Üzerine Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.762417

*

Ibrahim Aksakal *

* Öğretim Görevlisi, Erzincan Binali, Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan/Türkiye

E-Posta: ibrahimaksakal25@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-3367-3194](https://orcid.org/0000-0002-3367-3194)

Öz

Evlenen kadının soyadı sorunu birçok araştırmaya konu olmuş, üzerinde çeşitli fikirler beyan edilmiştir. Bu çalışmada temel amacımız yapılan diğer araştırmalardan farklı olarak kadının yaşadığı “soyadı sorunu” ile “bireyde kimlik ve benlik inşası” konusunu bir araya getirerek olası bir kimlik kaybı yaşanıp yaşanmadığını değerlendirmektir. Araştırmamız, “evlenen ve belki daha sonra boşanan kadınlarda yaşanan soyadı değişiklikleri onlarda bir kimlik kaybı veya benlik algısı sorunu yaşatmakta mıdır?” problemi üzerinden yürütülmüş ve bu problemin cevabı aranmaya çalışılmıştır. Bu amaçla önce “kadında soyadı sorunu”, “bireyde benlik ve kimlik inşası” ve “bireyin kendine yabancılaşması” alt başlıkları ele alınmış, ardından da araştırma problemimiz elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilerek sonuç elde edilmiş ve çeşitli önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

Bilindiği üzere kadın, yüzyıllar boyunca hayatındaki iki egemen erkekten birine, babaya veya kocaya bağımlı olmuştur. Bu bağımlılık durumu her ne kadar kadın lehine yaşanan gelişmelerle birlikte nispeten azalsa da tamamen ortadan kalkmış değildir. Çünkü bu eril tahakküm durumu özellikle bazı yaşam alanlarında günümüz toplumlarında hâkim gelenek olarak hâlâ devam etmektedir. Soyadı uygulaması da bu bağımlılık alanlarından sadece biridir. Çalışmamızda, “kadın, kendisine doğumla birlikte verilen ve zamanla kimliğinin bir parçası haline gelen soyadını ve dâhil olduğu aile kaydını evlenme ve boşanma aşamasında değiştiren olası bir kimlik ve benlik bunalımı söz konusu olacaktır” hipotezinden hareket edilmiştir. Kaynak taraması yapılmış, konu ile ilgili araştırmalar incelenmiş ve elde edebilen bilgiler, bu çerçevede değerlendirilerek yaşanan “kimlik kaybı” ve “benlik algısı problemi” ortaya konulup çeşitli çözüm önerilerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının soyadı, aidiyet sorunu, kimlik kaybı, benlik algısı.

A Explication About The Problem Of The Married Woman's Surname And Loss Of Identity

*

Abstract

The surname problem of the married woman has been the subject of many studies and various ideas have been declared. Our main purpose in this study is to evaluate whether there is a possible loss of identity by bringing together the "surname problem" experienced by the woman and "identity and self-building in the individual" unlike other researches. Our research, "Does the changes in surnames in women who get married and maybe divorced later cause them an identity loss or self-perception problem?" problem has been carried out and the answer to this problem has been tried to be searched. For this purpose, firstly the subtitles "surname in women", "self-identity and identity-building in the individual" and "self-alienation of the individual" were discussed, and then our research problem was evaluated in accordance with the information obtained, and the results were concluded and the study was ended with various suggestions.

As it is known, women have been dependent on one of the two dominant men, father or husband for centuries. Although this addiction situation has decreased relatively with the developments in favor of women, it has not been completely eliminated. Because this masculine domination still continues as a dominant tradition in today's societies, especially in some living areas. Last name application is just one of these addictive areas. Our study is based on the hypothesis that "when the woman changes her surname and family record, which was given to her at birth and became a part of her identity in time, during the marriage and divorce phase, there will be a possible identity and self crisis". A literature review was conducted, researches related to the subject were examined and the information that could be obtained were evaluated in this framework, and the "loss of identity" and "self-perception problem" were presented and various solutions were mentioned.

Keywords: *Gender inequality, woman's surname, belonging problem, loss of identity, perception of self*

Giriş

İnsanoğlu dünyaya ruhsal olarak “tertemiz”, bir organizma olarak da tamamen doğal bir halde gelmektedir. Geride bıraktığı her gün ve hatta her an doğallığından uzaklaşıp “*insan olma*” yolunda ilerlemektedir. Bu süreç sosyalleşme olarak da adlandırılabilir. Sosyalleşme süreci zamanla onu yapay bir varlığa dönüştürür. Sahip olduğu kişiliği, yetenekleri, değerleri, davranış biçimleri, kılık kıyafet tarzı, duyguları, beklentileri, inançları, kural ve kaideleri ve bunun gibi bir sürü, insanı havyandan ayıran şey bireye toplum tarafından sonradan tedricen kazandırılır. Yani dünyaya bomboş ve doğal bir vaziyette gelen insan yavrusu zamanla yapılandırılmış bir varlığa dönüşür.

İnsanoğlu canlılar dünyasında yardıma en uzun süre ve en kapsamlı biçimde ihtiyacı olan varlıktır. Çünkü diğer canlı türlerinden daha kompleks bir yaşama atılmaktadır ve yaşam biçimi onun çok yönlü olmasını gerektirmektedir. İnsanın maruz kaldığı sosyalizasyon süreci yaşam boyu devam etmektedir ve bu kaotik ortamda başarılı olmak için adeta kendini dış dünyaya teslim etme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Yani doğduğu andan itibaren bir yetişkinin istekleri doğrultusunda yaşamaya başlayan birey bu durumu hayat boyu sürdürür ve nihayetinde toplumun onu çepeçevre sarmasına izin verir. Bu gün ‘*insanın mutluluğu, içinde bulunduğu ortama uyumu ile mümkündür*’ görüşü hâkimdir. Bu haklı ve aynı zamanda zaruri olan bakış açısı bireyin bütün hayatının toplum tarafından belirlenmesi ve buna bağlı olarak da adeta pasif bir varlığa dönüşmesini de beraberinde getirmektedir. Toplum, insanı biçimlendirme ihtiyaç duyar ve onu kendi ihtiyaçları ve kuralları çerçevesinde yetiştirir. Gelenekler, inançlar, değerler, kanunlar ve bunun gibi daha birçok toplumsal unsur bireyin yetiştirilmesinde etkili olur.

Çocuk, doğar doğmaz onunla ilgili ilk merak edilen şeylerden biri cinsiyetidir ve yeni doğan bebeğin cinsiyetini anlamının tek yolu cinsel organına bakmaktır. Kız ile oğlan cinsiyeti arasında bize görünen tek fark budur (Bhasin, 2003, s: 8). Yani Tanrı insanı kadın ve erkek olarak ayırmış, fakat bedensel anlamda onları çok küçük bir farkla yaratmıştır. Bu nedenle yeni doğmuş olan bir bebeğe uzaktan bakıldığında onun kız ya da oğlan olduğunu anlamak mümkün değildir. Yani kadın ve erkek yaratılış itibarıyla fiziksel anlamda birbirlerine oldukça benzerlerken toplum tarafından mü-

dahale edildikten sonra birbirlerinden oldukça farklılaşmaktadırlar. Öyleyse sunu söylemek mümkündür; bugünün kadın ve erkeği Tanrısal değil sosyal ve yapay bir görüntüye sahiptir. Zira Tanrı, isteseydi kadını uzun saçlı erkeği ise kısa saçlı yaratabilirdi. Fakat toplumlar sosyalizyon sürecinde kadın ile erkeği hem bedensel imaj anlamında hem de sosyal rol ve statü bakımından oldukça farklılaştırmıştır. Bu gelenek on binlerce yıldır toplumlar tarafından yaşatılmakta ve desteklenmektedir. Bu konu literatürde toplumsal cinsiyet (Gender) olarak ele alınmaktadır. Freud'un ifadesiyle bu tartışma konusunun merkezinde daha çok kadın olsa da münhasıran erkekleri daha fazla ilgilendirmiş, kadınlar bu bulmacanın içinde pasif nesnelere varlığını sürdürmüştür. *Bir insana rastladığımızda, hemen kadın mı, erkek mi olduğunu görürsünüz; hatta onda göze çarpan ilk şey budur. Bu ayırt etmeyi son derece güvenle yapmaya alışmışsınızdır*, der Freud (Freud, 1994). Freud'un bahsettiği bu ayırt etme alışkanlığı günümüz toplumlarının dikotomik ilişkiler saplantısıyla yakından ilgilidir ve en yaygın biçimde kullandığımız¹ bu ilişki biçimi bir toplumsal cinsiyet (gender) meselesidir. Bhasin'in de ifade ettiği gibi bu toplumsal cinsiyet meselesi, sosyokültürel ve insan icadı bir konudur (Bhasin, 2003, s. 9).

Ebeveynler doğan çocuğa cinsiyetine göre bir ad verirler ve yine cinsiyetine uygun renklerle tasarlanmış kıyafetler giydirebilirler. Bunun neden yapıldığı pek bilinmese de bütün toplumlarda ve bütün kültürlerde kadim bir uygulamadır ve günümüz toplumlarında halen kabul görüp sürdürülmektedir. Pilcher bugün İngiltere ve ABD'de de yeni doğmuş bebeklere cinsiyetine özgü isimler verildiğini, çift cinsiyetli veya cinsiyetten bağımsız isimlerin pek nadiren kullanıldığını ve bu durumun çok güçlü bir kültürel uygulama olduğunu ifade etmektedir. Lieberman ve ark. (2000)'de kadınlar için kullanılan isimlerin % 97'sinin "feminen" isimlerden ve yine erkekler için kullanılan isimlerin % 97'sinin ise maskülen isimlerden seçildiğini söylemektedir (Pilcher, 2017, s: 814). Bu araştırma sonuçları göstermektedir ki sadece geleneksel toplumlarda değil batılı toplamlarda da cinsiyetçi isim uygulamaları devam etmektedir. Böylece ebeveynler çocuklarının aldıkları isimlerle cinsiyet kimliği edinmesinde ilk adımı atmalarına zemin hazırla-

¹ Çeşitli sosyal psikologlar insanları fiziksel özellikleri bakımından çeşitli kategorilere ayırdığımızı ve bunu yaparken kadın ya da erkek kategorisine yerleştirme eğiliminde olduğumuzu ifade eder (Aranson, Wilson, ve Akert, 2012)

maktadır. Çocuk aldığı bu isimle cinsiyetiyle ilgili önemli bir ipucu vermeye başlar ve kendi cinsiyet kategorisine uygun hale gelir. Toplumda yaygın bir şekilde insanları kategorilendirme ve çeşitli sınıflara ayırma ihtiyacı ya da geleneği vardır. Bu bizim sosyal hayatımızı oldukça kolaylaştırır ve çeşitli standartlar oluşturur. Hogg ve Abrams kategorilendirme biçimlerinden en yaygın olanlarından birinin cinsiyet sınıflandırması olduğunu ve bu sınıflandırma biçiminin hem toplumsal yapıyı hem de beraberinde kişiler arası ilişkiyi etkilediğini ifade etmektedir (Hogg ve Abrams, 1998, s. 13). Bizler bir insanla iletişime girdiğimizde en çok dikkat ettiğimiz özelliklerinden biri şüphesiz ki onun cinsiyetidir. Çünkü toplumsal norm ve değerlerde cinsiyet değişkeni önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bir erkeğe hanımefendi diye hitap etmek de, bir kadına beyefendi diye hitap etmek de onu oldukça rahatsız edecektir. İnsanlar gerek isimleriyle, gerekse dış görünüşleriyle cinsiyetini belli etme ihtiyacı duyarlar ve etraflarından da cinsiyetine uygun muamele görmek isterler. Bu nedenle çocuklar doğduklarında cinsiyetlerini belli eden bir isim verilir ve yine cinsiyetlerini belli eden kıyafetler giydirilir. Artık bebek değil erkek bebek ya da kız bebektir ve etraftaki insan cinsiyetiyle beraber onunla ilgili pek çok şey öğrenmiş olacaktır. Çocuğa ebeveynleri tarafından verilen ve kendisinin tercih etme konusunda hiçbir şansı olmadığı adı ve soyadıyla birlikte sosyalizasyon sürecinde önüne cinsiyetçi kıyafetler, meslekler, boş zaman faaliyetleri, dış görünüş, davranış biçimleri ve daha birçok şey konulmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kendini dış dünyanın kontrolüne teslim etmiş olan birey genelde bu cinsiyetçi ayrımların farkına bile varmadan, önüne konulan gelenek unsurlarını önce hayatına daha sonra da kişiliğine katmakta ve dinamik yapıda olan benlik ve kimliğinin bir parçası haline getirmektedir.

Sosyolog Norbert Elias ad ve soyadların bireyin kimlik ve benlik algısına etki ettiğini iddia eder. Ona göre ad, bireyin “kişisel” kimliğini göstermede, soyadı ise “biz” kimliğini işaret etmede etkilidir (Pilcher, 2017, s: 816). Soyadı bireyin ait olduğu grubu gösterirken onu tekil olmaktan alıp sosyal bir grubun parçası haline getirmektedir. Bu durum da zamanla onun duygu, düşünce ve davranışlarına etki ederek kolektif bir kimlik ve benlik oluşturmalarını sağlar. Bu hususta sosyal psikologların ortaya attığı ve bizim de konumuzu yakından ilgilendiren bir başka konu da benlik sınıflandırmalarıdır. Myer (2015) ve beraberinde birçok sosyal psikolog, kişisel ve sosyal olmak üzere iki tür kimlik ve benlikten bahsetmektedir. Myer, bireyin ken-

dinden bahsederken kendine ait özelliklerini kullanıyorsa (ben uzunum, güzelim, zekiyim gibi) kişisel kimliğinin ön planda olduğunu ve kendinden müstakil bir karaktere sahip olduğunu, içinde bulunduğu grubun kendisiyle paylaştığı, yani gruba ait özelliklerden bahsediyorsa (ben Almanım, ben Müslümanım gibi) sosyal kimliğinin ön planda olduğunu ve karşılıklı bağımlı kimliğin daha baskın olduğunu ifade etmektedir. Yani birey birinci yolu seçiyorsa bireyci kimlik tipinin, ikinci yolu seçiyorsa toplulukçu kimlik tipinin baskın olduğunu iddia etmektedir (Myers, 2015, s: 35). Asya, Afrika ve Amerika'nın Merkez ve Güney kısımlarının çoğu –ki Türkiye bu gruba dâhildir- toplulukçu kimliğe sahip bireylerden oluşan toplumlardır. Bu tip bireyleri, Shinobu Kitayama ve Hazel Markus'un adlandırmasıyla *karşılıklı bağımlı kimlikler* olarak da ifade edebiliriz. Bu tip insanlar için dâhil oldukları grup ve bu grubun normları kendi kişisel tercihlerinden daha önceliklidir (Myers, 2015, s. 42). Bu tip bireyler kendilerini içinde buldukları gruplara, diğer kimlik tipindeki bireylere göre daha çok ait hissederler. Eğer aile veya arkadaş gruplarından ayrılırlarsa kendilerini tanımlamak için kullandıkları sosyal bağlarından kopmuş olurlar. Bu da sonraki aşamada benliklerinin değişmesi ya da benlik kayması gibi durumlar doğuracaktır (Myers, 2015). Greenwald (1980), insanların kim olduklarıyla ilgili algılarını sürekli yeniden inşa ettiklerini ve bu yaptıklarının farkında olmadıklarını ifade etmektedir (Hogg ve Vaughan, 2014, s. 130). Sosyal bir varlık olan insanın algısının oluşmasında ve beraberinde kendisini yeniden inşa etmesinde sosyal konumu ve karşılıklı ilişkileri başat faktördür. Bilgin, kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal bir inşa olduğu konusunda sosyal bilimcilerin aynı fikirde olduğunu ifade etmektedir (Bilgin, 2007, s. 59).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi birçok sosyal psikolog kolektif kimlik tipinden bahsetmekte ve bölgesel farklılıklar olsa da Türk toplum yapısında kolektif kimlik türünün daha yaygın olduğunu ifade etmektedir. Erkek egemen bir yapıya sahip olan Türk toplumunda evli kadınlar genellikle kocasının soyadını alarak daha önce kazanmış olduğu sosyal kimliğini değiştirmekte, akabinde aidiyet hissini güncellemekte ve artık kendini bu yeni durumla yeniden inşa etmektedir. Öyleyse kadın, gerek kocasının soyadını alarak gerekse yine onun akrabalık sistemine dâhil olarak bir kolektif kimlik değişimine maruz kalmaktadır. Şayet kadın kocasından boşanır ise soyadını ve evlendikten sonra dahil olduğu akrabalık sistemini de kaybedecek ve bu

durum ikinci bir kimlik karmaşası, aidiyet problemi ve kimlik inşası sorunu doğuracaktır.

Bu çalışmada amacımız *evlenen kadının yaşadığı soyadı ve aile kaydı değişikliğinin ortaya çıkartacağı olası kimlik kaybı* durumunu ele alarak değerlendirmektir. Bu bağlamda kadının soyadı sorunu, bireyin benlik ve kimlik inşası ve kişinin kendine yabancılaşma konuları ayrı ayrı ele alınmış, ardından birbiriyle ilgili bu konular ortak bir zeminde tartışılarak değerlendirilmiştir.

Kadının Soyadı Sorunu

Adlar, insanların toplum içinde birbirlerini tanıması ve diğerlerinden ayrılması için kullanılmıştır ve yine aynı amaçla zaman zaman ikinci bir ada ihtiyaç duyulmuştur. Bu ikinci ad genellikle kişinin (Uzun Hasan, Güzel Ayşe gibi) kişisel özelliklerinden seçilmiştir (Moroğlu, 2012, s: 1). Bu uygulamalar toplumlar çok kalabalık değilken işe yaramış ve yeterli olmuştur, fakat nüfusun iyice kalabalıklaşması ve kentleşme süreçlerinin ilerlemesiyle birlikte yetersiz hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle kentleşme süreci ilerde olanlar başta olmak üzere bütün toplumlar tedricen soyadı uygulamasına geçmiştir.

Soyadı uygulamasının tarihsel sürecine bakıldığında bütün toplumlarda uzun yıllar boyunca erkekler için bir kimlik belirleme unsuru olarak kullanıldığı ve kadının soyadının genellikle erkeğe bağlı olduğu görülmektedir (Moroğlu, 2012, s. 1). Evlilikle, karı koca hukukta bir kişi olarak değerlendirilmiştir, yani kadının yasal varlığı evlilik sırasında askıya alınmış veya en azından kocanınine dâhil edilmiştir (W. Blackstone, 1941; akt. Lamber, 1973). Bu konunun temel sebepleri üzerinde araştırma konumuzun dışına çıktığı için ayrıntılı bir şekilde durmayacak olsak da birkaç cümleyle şöyle açıklayabiliriz. Abik'in de ifade ettiği gibi soyadı uygulaması kamusal alandaki karışıklığı önlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Soyadı, bir ev satın alırken, askere giderken, bankaya para yatırırken, okula kaydolurken belgelerde karışıklığa engel olmak için önemli bir işleve sahiptir (Abik, 2005, s. 493). Fakat bu kamusal alan işlemlerinin hiçbirinde kadının yeri olmamıştır ve kadın adeta yüzyıllar boyunca kamusal alanda yok sayılmıştır. Her ne zaman ki toplum içinde kadının kamusal alanda varlığı söz konusu olmuş, kadın çalışmaya, eğitim almaya, sanatla uğraşmaya, seçmeye ve seçilmeye, ticaretle uğraşmaya başlamışsa işte o zaman onun da kimlik tespitinin ge-

rekli olduğu düşünölmeye başlanmış ve erkeğin yanında bir birey olarak muamele görmesinin bir ihtiyaç ve bir kişisel hak olduğu tartışmaya açılmıştır. Bu gelişmeler Türk toplumunda on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yaşanmış ve uzun mücadeleler sonrasında neticelenmiştir. Batılı toplumlarda da durum pek farklı olmamıştır. Batıda ilke olarak bir kadın kocasının uyruğunu almıştır. Kadınlar, Fransa ve İngiltere gibi bugünün modern toplumlarında bile evlilik öncesi kullandıkları soyadlarını bırakıp kocalarının soyadını almayı tercih etmiştir (Arnaud-Duc, 2005, s. 97).

Bu aşamada toplumların soyadı uygulamalarıyla ilgili birkaç bilgi paylaşmakta fayda olacaktır. Soyadı uygulaması devletlerin medeni kanunlarında düzenlenmekte ve bu uygulamanın yasal bir dayanağı bulunmaktadır. İnsanlar soyadı konusunda keyfi davranmamakta ve kanunların belirlediği sınırlar çerçevesinde soyadı sistemleri uygulanmaktadır. İnsanlar soyadını birkaç şekilde alabilmektedir. Bunlardan birincisi soyadı kanununun çıktığı dönemde gerçekleşmiş ve bu dönemde ailenin reisi olan erkeğe bir soyadı seçme hakkı verilmiştir. İnsanlar soyadlarını seçerlerken belli kurallar çerçevesinde tercih yapmıştır ve yine belli eğilimler göstermişlerdir. Bu tercihi yaparken kadınlar yok sayılmıştır, çünkü dönemin sosyal yapısı itibarıyla kadın erkeğe bağımlı, onun himayesinde yaşayan ve resmi işlerde söz hakkı olmayan bir aile ferdinden ibarettir. Bu nedenle tercih edilen soyadlara bakıldığında feminen bir tercihle karşılaşmak pek mümkün değildir. Erkeklerin tercih ettiği soyadların doğal olarak daha çok cinsiyetleriyle, ait oldukları grup ya da milletle, meslekleriyle, yaşadıkları bölgelerle, sahip oldukları çeşitli özelliklerle ilgili olduğu görölmektedir. Dolayısıyla toplumda feminen soyadların pek tercih edilmemesi bu durumun tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Zira bugün Eroğlu, Saraçoğlu, Boduroğlu, Memetoğlu, Emiroğlu, Hancıoğlu, Karaoğlu, Topaloğlu, Beyoğlu, Avcıoğlu, Köroğlu, Çobanoğlu, Türkoğlu, Bayramoğlu, Hatipoğlu, Müftüoğlu, İmamoglu, Kasapoğlu, Aslanoğlu ve daha birçok örnek verebileceğimiz maskülen soyadlarıyla karşılaşabiliyorken bunun tam tersini görmek pek mümkün değildir. Yani soyadlarının daha başlangıçta eril bir yapıya sahip olması kadınlar açısından en basit ifadeyle şanssızlık ve gelecekte oluşacak çeşitli menfi temayüller için de bir sebep teşkil etmiştir. Özetle soyadı kanununun uygulama şekli etrafta bir sürü maskülen soyadlı kadının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İnsanlar soyadını ikinci bir yöntem olarak doğumla kazanmaktadırlar. Bu durum medeni kanunlarla düzenlenmiş ve her insana doğumla birlikte bir ad ve soyad alma hakkı verilmiştir. Medeni kanun, adı ve soyadı, kişi olma göstergesi ve kişilik elde etme aracı olarak kabul etmiş, dokunulmaz ve devredilmez bir hak, bireyselliğin ve kimliğin bir ifadesi olarak değerlendirmiştir (İlgöz, 2009). Ayrıca doğumla birlikte kazanılan ad ve soyadın değiştirilmesi kanunlar tarafından engellenmiş, bu değişiklik sadece haklı gerekçelere bağlanmıştır. Fakat bu konuda cinsiyetçi bir ayırım ortaya çıkmış, evlenmekle birlikte kadının –çeşitli gerekçelerle- kocasının soyadını almak suretiyle soyad değişikliği yapması gerekli görülmüş, bu durum medeni kanunda erkek tarafgirliği ile düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeler yapılanaya kadar -uzun yıllar boyunca – kadınlar evlendikleri zaman ‘bir başka erkek olan babalarından aldıkları’ soyadlarını değiştirip kocalarının soyadlarını almak durumunda kalmıştır (Aksakal, 2019). Şayet kadın birden fazla evlilik yaşamışsa söz konusu değişiklik evlilik sayısı ile paralellik gösterecek, kadının kimliği adeta bir oraya bir buraya savrulup duracaktır. Evlenen kadının sadece soyadı değil aynı zamanda aile kayıtları da değiştirilmiştir. Kadın, evlenince kocasının aile kütüğüne kaydedilmiş ve böylece erkeğin akrabalık sistemine dâhil edilmiştir. Bu evlilikten doğan çocuklar da babanın soyadını almakta ve yine babanın nüfus kütüğüne kaydedilip akrabalık sistemine dâhil edilmektedir. Bu iki resmi prosedür kadının, evlenmekle birlikte ait olduğu kolektif yapıyı değiştirmesi ve bu bağlamda bir yeniden inşa süreci yaşaması anlamına gelmektedir. Bu konudaki düzenlemeler Nüfus Hizmetleri Kanunu ile yapılmıştır. NHK Madde 23-2; *Evlenen kadının kaydı kocasının hanesine taşınır. Kocası ölen kadın yeniden evlenmedikçe ölen kocasının aile kütüğünde kalır. Ancak dilerse babasının kütüğüne dönebilir* (Nüfus Hizmetleri Kanunu, 2006). Bu kanun maddesi açıkça kadını evlenmekle birlikte kocasının himayesine sokmuş ve onun, kimlik kaybı yaşayarak erkek tahakkümüne maruz kalmasına zemin hazırlamıştır. Sadece bu kanun maddesi bile kadının toplum ve hatta kendisi tarafından pasif, sığıntı, zayıf, bağımlı, silik, eksik, ikinci cins gibi olumsuz sıfatlarla algılanmasına sebep olabilmektedir. Yine bu ve bunun gibi çeşitli yasal uygulamalar erkeği kadın tahakkümü karşısında haklı hale getirebilir veya öyle bir algıya sahip olmasına sebep olabilir. Bu ya da bu gibi kanun maddeleri acaba yine erkeğin kadına bir nesne olarak yaklaşıp o paralelde muamele yapmasına, belki de zaman zaman çeşitli talimatlar verilmesi gereken ve hatta bazen

cezalandırılması gereken bir nesne gözüyle bakmasına sebep olabilir mi? Bu değerlendirmem elbette endazeyi kaçırmak olarak yorumlanabilir. Fakat olaya biraz psikoloji katılarak değerlendirildiğinde haklılık payımızın olduğu görülecektir. Ünlü psikolog Sigmund Freud, insanın aslında zannedildiği kadar kontrol sahibi bir varlık olmadığını, aksine bilinçaltından yönlendirilen pasif bir varlık olduğunu iddia etmektedir. Ona göre insanlar günlük yaşantıları sırasında çeşitli anılar biriktirirler ve bu anılar bilinçaltılarını, daha sonra da etrafı algılama biçimlerini etkiler. İşte bu algılar da bizlerin düşünce ve davranışları üzerinde etkiye sahiptir (Freud, 2011, s. 75-77). Karı koca ilişkisinde şayet çevredekiler ve özellikle otorite statüsünde olan kişi ya da kurumlar (devlet ve kanunlar, insanlar gözünde, onları derinden etkileyebilecek otorite konumundadır) kadına pasif, erkeğe egemen muamelesi yaparsa bir tarafın kendini olduğundan daha güçlü, diğer tarafın da tam tersine olduğundan daha zayıf görmesi hakikaten çok zor bir ihtimal olmayacaktır.

Hukuk sistemlerinde erkekler soyadlarını doğumla birlikte alıp tüm hayatları boyunca değiştirmeden kullanma ayrıcalığına sahipken, kadınlar sadece evlenirken değil aynı zamanda bir de boşanma durumu söz konusu olursa soyadı değişikliği karmaşası ile karşı karşıya kalmaktadır. Boşanma işleminden sonra erkek, soyadını değiştirmemektedir. Böylece hem kadında olduğu gibi yeniden bir kimlik edinme süreci ile karşı karşıya kalmamakta, hem de etraftakilere onun boşanmış bir yetişkin olduğuna dair bir ipucu verilmemektedir. Fakat boşanan taraflardan biri olan kadın için süreç daha farklı işlemektedir. Boşanma sonrasında şayet koca, eski karısının kendi soyadını kullanmasını istemiyorsa çeşitli gerekçelerle bunu engelleme hakkına sahiptir. Deyim yerindeyse, soyadını karısına ödünç veren koca daha sonra onu geri alma hakkı vardır (Arnaud-Duc, 2005, s. 97). Kadın, kocasından ayrıldıktan sonra soyadını yeniden değiştiriyor, yine bir başka erkek hegemonyasına geri dönüp babasının soyadını alıp bir süre önce bıraktığı kimliğine tekrar bürünerek yine ve yeniden kimlik inşası süreci ile karşı karşıya kalıyor. Belli bir dönem, kendini kocasının soyadıyla tanıyan ve topluma tanıtan kadın, boşandıktan sonra etrafa kimliğini yeniden sunmakta ve yeni bir sosyal kimlik oluşturma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır (İlgöz, 2009, s. 105). Ayrıca soyadını değiştiren kadın etraftakilere -kocanın aksine- boşanmış bir kadın olduğuna dair bir ipucu vermiş olmaktadır. Bu küçük ayrıntı özellikle geleneksel toplumlarda kişiler açısından önemli bir

sorun olabilmektedir. Örneğin siyasette aile ilişkilerinin iyi işlemesi politikacı itibarı açısından önemlidir. Bu nedenle sık sık politikacıların eşleriyle boy boy pozlar verdiğini görmekte, sağlıklı bir evlilik sürdürdüklerine dair mesajlar almaktayız. Milli Eğitimin ilk kadın bakanı olan Nimet Çubukçu, eşinden ayrılmış, kocasından devraldığı soyadını boşanma işleminden sonra bırakmış ve eski soyadına geri dönmüştür. Siyasi kariyeri boyunca Nimet Çubukçu olarak tanınan politikacının eski soyadına dönmesiyle birlikte topluma bu sayede -Nimet Hanım'ın eşinden boşandığına dair- bir istihbarat sağlanmış, herkes onun eşinden boşanmış bir politikacı olduğunu her ne kadar basında pek gündeme gelmese de öğrenmiş ve belki de politikacı kimliği bundan zarar görmüştür. Fakat söz konusu politikacı erkek olsaydı belki de çok dikkat çekmeyecek ve onun politikacı kimliği bundan daha az etkilenecekti. Aynı sorun sadece tanınmış insanlar için değil belli bir sosyal çevreye sahip herkes için geçerlidir. Goffman'ın ifadesiyle boşanmış olmak toplumlarda zaman zaman damgalanma gerekçesi olabilmekte ve kişinin kariyerine, sosyal kimliğine ve ilişkilerine zarar verebilmektedir. Bu damga bireyin -her zaman ve her yerde geçerli olmasa da- sosyal hayatta diğerleriyle olan ilişkilerinde onu itibarsızlaştırabilecek bir özelliğe sahiptir (Goffman, 2018). Bu itibarsızlaştırma süreci kadını erkek karşısında daha zayıf kılmakta ve kimliğine zarar verebilmektedir. İnsanlar *boşanmış birey* olduklarını zaman zaman saklama ihtiyacı duyabilmektedir. Yani Goffman'ın ifadesiyle "damgalı" birey ihtiyaç duyduğunda ve mümkünse damgasını saklamak isteyecektir (Goffman, 2018). Bu durumda kadının soyadı değiştirme eylemi onu ele verecek ve boşanmış olduğunu saklaması mümkün olmayacaktır. Yani toplumdaki soyadı uygulaması, kadının damgasını saklamasına imkân tanımazken erkeğe saklama imkânı vermektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ad ve soyadın değişmezliği hukuk sistemlerinde önemli bir ilkedir. Bu nedenden dolayı çağdaş hukuk sistemleri soyadı değiştirmenin önüne engeller koymuş, ad ve soyadı değişikliklerini haklı gerekçelerle mahkeme kararlarına bağlamıştır (Abik, 2005, s. 62). Soyadı değişikliği Türk Medeni Kanunu 27. madde ile şöyle düzenlenmiştir: TMK md. 27: "*Adın değiştirilmesi, ancak haklı sebeplere dayanılarak hâkimden istenebilir*" (Türk Medeni Kanunu, 2001). Bu maddenin uygulanma sürecinde soyadı değişikliği sadece erkek tarafından talep edilmekte ve kadının bu aşamada kimlik ve benlik değişimi kocasının inisiyatifine bırakılmaktadır (İlgöz, 2009, s. 109).

Kadının, kocasının himayesine girmesi geleneği uzun yıllar devam etmiş ve hatta yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen kadınlar bu uygulamadan kültürel yapı gereği vazgeçememiştir. Bu gün yapılan araştırmalar da bunu desteklemektedir ki Batılı toplumlar da dâhil olmak üzere kadınların büyük bir çoğunluğu evlendikten sonra kocalarının soyadını alıp kendi soyadlarından vazgeçmektedir. ABD'de yapılan bir araştırma ortaya koymuştur ki kadına kendi soyadını kullanabilmesini sağlayan yasal düzenleme yapılmış olmasına rağmen halâ, evlenen kadınların % 94'ü eşlerinin soyadlarını kullanmaya devam etmektedir. Ve yine başka bir araştırmada evlenmemiş lisans öğrencilerinin çoğunluğu, evlendikten sonra soyadı konusunda geleneksel uygulamaya bağlı kalacaklarını ifade etmişlerdir. (Robnett, Underwood, Nelson, ve Anderson, 2016 , s. 501). Yapılan araştırmalardan elde edilen ve bugün kadınların soyadı sorunsalının devam etmesinde etkili olan, bir o kadar da ilginç çeşitli bilgiler şöyledir: Evlendikten sonra kocasının soyadını almayıp kendi soyadıyla devam eden kadınların eşlerine daha az bağlı olacaklarına, kadının kendi soyadını kullandığı evlilikte erkek otoritesinin zayıf olduğuna ve yine geleneksel yöntemi sürdürmeyen kadınların evliliklerine sıkıca bağlı olmayacaklarına dair çeşitli düşünce biçimlerinin yaygın olduğu ortaya çıkarılmıştır (Robnett, Underwood, Nelson, ve Anderson, 2016 , s. 501).

Tarih boyunca, kadın hayatında iki egemen erkek olan baba ya da koca merkezli olan ad ve soyad uygulaması bizim bu çalışmada iddia ettiğimiz üzere kadının benlik ve kimliği üzerindeki bir erkek hegemonyası haline gelmiş ve kadının bağımsız bir birey olma hakkını elinden almıştır. Öyle ki kendini adı ve soyadıyla bir birey olarak algılayan kadının aslında taşıdığı soyadı ona hayatındaki egemen erkekler tarafından verilmiş bir emanetten başka bir şey değildir ve yine gerek duyulursa bu emanet geri alınarak yeniden bir inşa süreci yaşamakla karşı karşıya bırakılacaktır. Bu konunun önemiyetini gösterecek önemli bir örnek Alman hukuk sisteminden verilebilir. Her ne kadar hukuk sistemleri değiştirilmiş ve bir kısım uygulamaları terk edilmiş olsa da geleneklerin yerleşmesi ve hayatımıza etkisi bakımından yine de geçerli örnekler olacaktır. Alman hukukunda ad taşıma, kişi olmak için önemli bir temel gösterge kabul edilmiştir. Van Hokoben ve De Erney'in ifadesiyle alman hukuk sisteminde ismi olmayan çocuğu öldürmek suç olarak değerlendirilmemiştir (Abik, 2005, s. 48). Bu örnek sadece sosyal yaşamda değil aynı zamanda devletin resmi uygulama sistemlerinde

de yani kanun ve devlet düzeyinde de ad ve soyadın kişi ve kişilik hakkı bakımından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Aksakal, 2019). Adla ilgili bu örnek, ad almak ile gerçek bir birey olmak arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermek bakımından önemlidir.

Özetlemek gerekirse ad ve soyadı benlik ve kimlik oluşturma sürecinde merkezi bir öneme sahiptir. Özellikle geleneksel toplumlar başta olmak üzere bütün sosyal sistemlerde insanlar soyadlarıyla ait oldukları akrabalık ve aile sistemlerini topluma bildirmiş ve etraftakiler tarafından bu şekilde tanınmışlardır. Kişi, soyadıyla sadece kendini etrafa tanıtmakla kalmıyor aynı zamanda benlik ve kimliğiyle ilgili kendine dair bir algı da oluşturuyor. Sahip olduğu soyadı bir birey olma, resmiyet kazanma, sosyal bir varlık hâline gelme gibi konularla birlikte bir karakter inşası da sağlamaktadır. Bu konuda Ouspensky (2010) şöyle der; *İnsan iki kısımdan oluşmuştur. Öz ve kişilik. İnsandaki öz, kendisine ait bulunmaktadır. Kişilik ise 'kendisine ait olmayandır'. 'Kendisine ait olmayan'; dışarıdan gelmiş bulunanlar, öğrendikleri ya da kendisine aksedenler, bellekte ve duyumlarda kalan dış izlenimlere ait tüm izler, öğrenilmiş bütün kelime ve hareketler, taklit yolu ile doğmuş bütün duygular anlamına gelir. Bütün bunlar, 'ona ait değildir'; bütün bunlar kişiliktir.*" (Ouspensky, 2010, s. 129). Öyleyse biz burada Ouspensky'nin de ifadesinden yararlanarak şöyle söyleyebiliriz. Kadın, hayatındaki ilk egemen erkek olan babadan aldığı soyadıyla sahip olduğu sosyal kimlik ve karakterini, kocasından aldığı soyadıyla yeniden yapılandırıp inşa etmektedir. Bu işlem belki daha sonra yeniden evlenme ve boşanma durumlarında tekrar edebilecektir.

Bireyde Benlik ve Kimlik Oluşumu

Benlik ve kimlik, bireyin doğuştan değil, sosyalizasyon sürecindeki yaşantılarıyla ve çevrenin önemli etkisiyle birlikte gelişen bir algılama ve tanımlama biçimidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bireyin kendini algılaması toplumun bireyi tanımlamasında bu kavram ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram sosyal varlık olan bireyin sosyal statüsünden kişisel tercihlerine kadar birçok konuda belirleyici olmakta ve onun adeta sosyal hayata açılan penceresi olarak işlev görmektedir. Sosyal kimlik ve benlik, bireyin kendisi ve etrafındakilerini algılamasını, davranış biçimlerini, neyi başarıp neyi başaramayacağını ve sosyal ilişkilerini etkilemektedir (Hogg & Vaughan, 2014, s: 128)

Kağıtçıbaşı (2010), bireyci ve toplulukçu olmak üzere iki tip benlikten bahsetmektedir. Ona göre bireyin hangi kimlik tipine sahip olacağı özellikle içinde yaşadığı toplum tipiyle ilgilidir. Kültür, ne kadar bireyci olursa toplumdaki özerk benlikler o kadar yaygın olacaktır, yine toplum ne kadar toplulukçu olursa o toplumda yaşayan ve ailesel bağları güçlü olup özgeci davranan bireyler de o kadar yaygın olacaktır (Kağıtçıbaşı, 2019, s: 127). Kağıtçıbaşı, özellikle doğu toplumları ve geleneksel toplumlarda toplulukçu ve bağımlı kimlik tiplerinin daha yaygın olduğunu ifade etmektedir. Bireyin özgür ya da bağımsız olması aldığı kararları, davranışları, sosyal ilişkilerini ve daha önemlisi aile içi ilişkilerini etkileyecektir. Hogg ve Vaughan da yine bireysel ve kolektif benlik türlerine açıklama getirmiş ve bireyin kendinden bahsederken kullandığı söylemlere dikkat çekmiştir. Şayet birisi kendinden bahsederken kişisel özelliklerini veya ismini söylüyorsa kişisel benliğinden bahsettiği, bunun tersine kendisi hakkında konuşurken ait olduğu gruptan bahsediyorsa kolektif benliğini yansıttığını ifade etmektedir (Hogg & Vaughan, 2014, s: 129). Bu konularda çeşitli psikologların bulunduğu ortak nokta bireysel benlik ve kolektif benlik ayrımıdır. Fakat ister bireysel kimlik ve benlik olsun ister kolektif kimlik ve benlik olsun bir gerçek vardır ki o da bireyin benliğini oluştururken çevre koşullarının ve içinde bulunduğu grubun önemli bir etki gücüne sahip olduğudur. Mead, benliklerin oluşma sürecinde sosyal çevrenin büyük bir etkisi olduğunu ifade etmiş ve bireyin içinde bulunduğu ortamda çevresi tarafından nasıl yönlendirilir ve muamele görürse o şekilde benlik algısının oluşacağını söylemiştir (Hogg ve Vaughan, 2014). Yine Goffman şu ifadelerle benliğin oluşum sürecini açıklamaya ve çevre faktörünün etkisini vurgulamaya çalışmıştır. *“Benlik oluşturma ve yaşatma araçları çoğu kez toplumsal kurumlarda bulunur. Vücudu biçimlendirmek için aletlerin olduğu bir arka bölge ve sabit dekoruyla bir vitrin bölgesi vardır. Kişilerden oluşan bir takım vardır ve bu takımın sahne üzerindeki faaliyetleriyle mevcut dekorların birleşiminden, canlandırılan karakterin benliği ortaya çıkar; ayrıca yorumlayıcı faaliyetleri bu oluşum için gerekli olan, seyirciler dediğimiz bir diğer takım daha vardır. Benlik bütün bu düzenlemelerin bir ürünüdür ve her parçasında bu oluşum sürecinin izlerini taşır (Goffman, 2016, s. 235)”*.

Taylor ve arkadaşları kolektif kimliklerin bireyde çeşitli kalıp yargılar oluşturduğunu, bu kalıp yargılarla birlikte bireyin kendinde var ettiği benlik algısıyla kendini grubun bir parçası veya üyesi olarak görmeye başladığını ve bunun sonrasında ait olduğu grubun sosyal kimliğine uygun bir

model haline geldiğini ifade etmektedir (Taylor, Peplau, ve Sönmez, 2012, s. 112). Bu konuda Turner ve Reynolds (2012), sosyal kimlik kuramı ve sınıflandırma kuramlarından bahsetmiş ve insanların toplumsal olarak inşa ettiği kategoriler içinde nasıl davrandıkları ve düşündüklerine dair açıklamalar yapmışlardır. Sosyal kimlik kuramına göre birey olumlu benlik algısı geliştirme eğilimindedir ve bunu başarabilmek için çeşitli sosyal gruplara dâhil olur. Dâhil olduğu bu gruplar içinde kendilerine bir statü edinir ve kendi gruplarına karşı olumlu duygular geliştirir (Tajfel ve Turner, 1979, s.40; akt. Özkan, 2014). Kendini grubuyla özdeşleştiren birey bir taraftan grubuna karşı tarafsız davranırken diğer gruplara karşı pozisyon almakta, diğer taraftan da grubuna karşı özgeci davranışlar sergilemektedir. Grubun içerisindeki norm ve değerler grup üyesi bireyler tarafından benimsenir ve zamanla kişiliğin ve yaşam tarzının bir parçası hâline gelir. Aynı zamanda grubun diğer üyelerine karşı olumlu duygular geliştirilir ve zamanla grup üyeleri arasında benzer duygular, tutumlar ve alışkanlıklar ortaya çıkar (Gürlek ve Tuna, 2018). Turner'in ifadesiyle eğer grubun sosyal kimlik anlayışı baskın ise zamanla grup üyelerinde benlik yitimi (depersonalization) görülür ve bu durumda da grup üyeleri için grubun menfaatleri kişisel menfaatlerden öncelikli hale gelir (Özkan, 2014, s. 10). Bu durum bütün bireyler üzerinde aynı etkiye sahip olmayabilir. Bir toplum içindeki bütün bireyler bağımlı kimlik veya bağımsız kimlik tipine sahip olmazlar. Bireyin sahip olduğu benlik ve kimlik tipi kültürel etmenlerden, inanç sistemlerinden, yaşam biçimlerinden, eğitim seviyesinden, ekonomik unsurlardan, statüsünden, zaman zaman yaşından ve hepsinden önemlisi cinsiyetinden etkilenebilir. Aynı zamanda bir kişinin kimlik tipini tamamen bağımlı kimlik ya da tamamen bağımsız kimlik tipi olarak da sınıflandırmak doğru olmayacaktır. Şüphesiz ki her insanda her iki tipe ait özellikler de vardır fakat bunlardan biri daha baskındır. Turner'in bahsettiği kimlik yitimi aslında bütün insanları ilgilendirmektedir. Çünkü sosyal davranış, diğer insanları dikkate alarak yapılan davranıştır. Yani bir kişi herhangi bir davranışı sergilerken diğerlerinin varlığından etkilenerek davranışlarına çekidüzen veriyorsa buna sosyal davranış denir. Örneğin yalnızken esnemek sosyal bir davranış değildir, etrafta birileri varken esniyorsanız ve esnerken de ağzınızı kapamıyorsanız buna sosyal davranış denir. Dolayısıyla sosyal davranış, sınırlandırılmış davranış demektir ve yine sosyal insan demek davranışları sınırlandırılmış insan demektir. Sadece bazıları çevreden daha

fazla etkilenirken bazıları ise daha az etkilenmektedir. Özetle söylenebilir ki Turner'in bahsettiği kimlik yitimi toplum içerisinde yaşayan her bireyde gerçekleşmektedir fakat bağımlı kimlik ve kişilik özellikleri daha yoğun olan bireylerde bu durum diğer tip bireylere göre daha fazla yaşanmaktadır. Şimdi bu aşamada şu sorunun yanıtını aramak gerekmektedir. Burada tartıştığımız kimlik yitimi durumunda cinsiyetin gerçekten kayda değer bir etkisi var mıdır? Geleneksel toplumlarda daha yoğun olmak üzere bütün toplumların genelinde sosyal kontrol mekanizması ve grupların norm-değer sistemleri kadın davranışları ve kimlikleri üzerinde daha yüksek bir yaptırım gücüne sahiptir. Kadınların içinde bulunduğu sosyal sistemin etkisi göz ardı edilemez, fakat yine de geleneksel yaşantı biçimleri toplumun geneline etki etmekte ve kadın kimlikleri üzerine daha fazla bir baskı uygulanmaktadır. Kendini topluma beğendirme, norm ve değerlere uygun davranma eğilimi bütün insanlarda olan bir özelliktir fakat toplumsal normlar gereği bu özellik kadında erkeğe göre daha fazla gözlenebilmektedir. Çünkü toplumlar kafalarında kusursuz bir kadın imajı geliştirmiş ve kadınların bu imaja uygun olmaları için çeşitli çabalar sarf etmişlerdir. Bu nedenle kadın, dâhil olduğu sosyal grupların kimliklerini edinirken dişil karakterin getirdiği dezavantajlarla birlikte sosyal kimliğini inşa etmekte ve erkeğe kıyasla daha fazla özgeci davranışlar sergilemektedir. Bu konuda Turner ve Reynolds'un bahsettiği bir başka kuram olan Kendini Sınıflandırma Kuramı'na göre birey bir gruba dâhil olduktan sonra o grubun norm ve değerleri aracılığıyla grubun diğer üyeleriyle arasındaki benzerlikleri artırmaktadır (Özkan, 2014). Yani birey bir gruba girdikten sonra o grup üyelerine olan benzerlikleri sürekli artarken bu grubun dışında kalan diğer grupların üyeleri ile de farklılaşmaktadır. Bu kural aslında sosyal grupların tabiatında vardır ve biz de Turner ve Reynolds' un bu iddiasını kabul etmekteyiz. Hal böyle olunca da kadının evlenmekle birlikte dâhil olduğu akrabalık sistemini değiştirmesi bir kat daha anlam kazanmış oluyor. Geleneksel toplumlarda yuvayı yapan dişi kuş statüsünde olan kadının aile için özgeci bir tavra sahip olması hatta kendini tamamiyle aileye adanması beklenmektedir. Bu adanma durumu şüphesiz ki kadının kimlik yitimi ve ardından yeniden kimlik inşa etme durumunu beraberinde getirecektir. Greenwald (1980), insanların bu durumunun insanın yaşam biçiminin doğasında olduğunu, kim olduklarını yeniden inşa etme eğiliminde olduklarını ve bunun da farkında olmadıklarını ifade etmektedir (Hogg & Vaughan, Sosyal Psikoloji,

2014, s.130). Bu iddia Freud'un *insanın bilinçaltından yönlendirilen pasif bir varlık olduğu ve onun, zannedildiği gibi irade sahibi bir varlık olmadığı* iddiasıyla örtüşmektedir. Bu iki bilim adamının ortaya attığı bu önemli iddia hak veriyor ve bu konuda son söz olarak şunu ifade ediyoruz. *Kadınlar, kendilerinin bile çoğu zaman farkında olmadığı bir kimlik yitimi ve yeniden kimlik inşası oluşma süreci yaşamaktadır.*

Bireyin Kendine Yabancılaşması Üzerine

Yabancılaşma, psikolojik, felsefi ya da sosyolojik açıdan tanımlanabilen bir kavramdır (Marshall, 1999). Bu aşamada bu kavramın çeşitli tanımları arasından bizi ilgilendirenini ele alıp konumuzu bu bağlamda tartışmaya çalışacağız. Cevizci (2005), yabancılaşmayı farklı bilim dalları açısından ele alarak şu şekilde tanımlamıştır; 1. psikoloji için normalden sapma, 2. sosyoloji açısından *kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, tabiata ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissi*, 3. felsefe açısından ise, *şeylerin, nesnelere bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önceden ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunulan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti duyma* (Cevizci, 2005, s. 1728). Cevizci yabancılaşma kavramına açıklama yaparken, insanın içgüdü, tutku ve alışkanlıklarına işaret eder ve bunlardan dolayı kişinin kendisine ve özüne uzaklaştığını söyler. Bireyin bu durumda kendine özgü özelliklerinden, insani ilişki ve eylemlerinden uzaklaştığını, adeta cansız ve pasif bir nesneye dönüştüğünü söyler (Cevizci, 2005, s. 1728). Bu durumda birey kendi benliğinden uzaklaşarak artık kendine tabiattaki bir nesne gözüyle bakmaya başlar. Kendisine bilişsel ve duyuşsal anlamda mesafe bırakır ve birey kendisiyle olan teması yitirip kendinden kopar (Cevizci, 2005, s. 1728). Cevizci, bunlara ilaveten bireyin yabancılaşmasının toplumun norm ve değerlerinden uzaklaştığı ve toplumsal ilişkilerde dışlanmışlık hissine kapıldığı zaman ortaya çıktığını belirtmektedir. Kendine yabancılaşan birey doğal olarak gücünü kaybetmekte, yönünü belirlemekten aciz bir hale gelmekte, davranışları ve yaşantısı içsel dünyasıyla ilişkiyi koparmakta, kendi isteklerinden ziyade başkalarının istekleri üzerinden hayatını şekillendirmekte, toplumsal kurumlarının baskısı altında ezilip adeta kendini tüketmekte ve sonuç olarak tamamen dışarıdan yönlendirilen bir birey haline dönüşmektedir. Zaman zaman ben kimim ve nasıl biriyim diye kendini sorgulayacak olursa bunun cevabını yine

ancak dışsal göstergeler yardımıyla verebilen bireyin içinde bulunduğu durumun başlıca sorumluları arasında toplumsal kurumlar vardır. Zira insan hayatında merkezi öneme sahip olan ve sosyal yaşamı çekip çeviren kurumların doğru ile yanlış, yasal olan ile yasadışı olanı, günah ile sevabı, iyi ile kötüyü ve insan hayatının düzenlenmesi bakımından yaptırım gücü olan daha birçok değeri, normu ve kuralı belirleme yetkileri vardır. Bu yetki sayesinde toplumsal kurumlar bireyin kendileri ile ilgili herhangi bir konuda karar verirken kendilerine dönmelerine fırsat vermeden verilen talimatlar ve gösterilen hedefler doğrultusunda davranmalarını sağlayabilmekte ve böylece öz kontrollerini kaybetmelerine sebep olmaktadır. Husserl'in şu tespitleri de tartışma konumuz açısından aydınlatıcı olacaktır. İnsanı çepçevre saran kültür, onun gerek dünya içindeki yerini belirlemede gerekse bütün aktivitelerinde bir konuma sahip bir sistem olarak çalışmaktadır. Bu sistem, insanın kendini anlamasına ve kendi olarak yaşamasına hizmet etmekten ziyade onun dünyaya ve kendisine yabancılaşmasına yol açmaktadır (Küçükkalp, 2010, s.38). Husserl'in iddiası bu konudaki tezimizle örtüşmektedir. Biz de burada çeşitli kurumların tahakkümünden kaynaklı bireyin yaşadığı yabancılaşma, pasifleşme ve özünden uzaklaşma sorunsalına dikkat çekmeye çalıştık.

Kendine yabancılaşan birey gücünü ve etkisini kaybetmekte, toplumsal çevresine etkileyen dominant bir karakter değil, çevreden etkilenen pasif biri haline dönüşmektedir. Burada sorgulanması gereken başlıca mesele şudur: Kendine yabancılaşma ve beraberinde gücünü kaybederek pasif bir varlığa dönüşme problemi bütün bireylerde aynı derecede mi gerçekleşmektedir. Bu konuda çok net bir şekilde cevabımız "hayır" olacaktır. Zira toplumsal kurumların baskısı bütün bireyler için eşit ölçüde gerçekleşmektedir. Ya da başka bir ifadeyle toplumsal kurumların hedef kitlesi zaman zaman değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin bir inanç sistemi müntesipleri üzesinde mutlak bir baskı yaratabilirken bu grubun dışında olan bireyler için bunun tam tersi bir tavır takınabilir. Ya da yine kültürün küçük yaşta bir çocuktan beklentileri ile yetişkin insanlardan beklentileri aynı olmayabilir. Cinsiyet de bu konuda yaygın bir şekilde belirleyiciliği olan bir değişkendir.

Bu konuda yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki tarih boyunca bütün toplumlar ve bütün sistemlerde kadın ile erkeğin kurumlar karşısındaki statüsü ve bu kurumlara karşı sorumlulukları birbirinden farklı olmuştur.

Başta inanç sistemleri olmak üzere, siyasal sistemler, kanunlar, gelenekler, ekonomik yaşam biçimleri, eğitim kurumları ve daha birçok toplumsal sistem ve kurum erkeği nispeten özgür bırakırken kadın cinsiyeti üzerinde daha şiddetli bir tahakküm uygulamıştır. Simone De Beauvoir'ın ifade ettiği gibi kadının içinde bulunduğu bu durum ve durumlar bir takım önemsiz değişiklikler olsa da hep aynı kalmış, kadın kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur (Beauvoir, 1993, s. 7). Bu tahakkümün çeşitli sebepleri, koşulları ve açıklamaları vardır. Fakat konu alanımız dışına çıktığı için burada bunların sebepleri üzerinde durmayıp sadece şunu ifade edeceğim. Kadınlar her zaman erkeklerin yaratmış olduğu ve kendilerine ait olmayan bir yaşam biçimine sahip olmuş ve burada ikinci derecede bir yer edinebilmişlerdir. Erkeklerin kurduğu ve yönettiği dünyada kadınlar sadece kendileri uygun görülen rol ve statüler edinebilmiş, maruz kaldıkları tahakküme boyun eğmişlerdir (Beauvoir, 1993, s. 7-8). Erkek egemenliğinin olduğu kurumların ortaya koyduğu bu tahakküm eşitsizliği neticesinde ortaya çıkan durum burada ifade etmeye çalıştığımız farklılıkları doğurmaktadır. Yani kurumların yaptığı baskı neticesinde kadınlar erkeklere oranla kendinden daha çok uzaklaşmakta ve kendine daha fazla yabancılaşmaktadır. Zira tarih boyunca kadının ne giyeceği, ne yapacağı, nasıl davranacağı, kimimle evleneceği, hangi mesleğe yöneleceği, kimlerle görüşeceği, nelerden hoşlanacağı ve daha birçok önemli önemsiz mesele sosyal sistemler tarafından belirlenmiş, kadına bu konularda pek söz hakkı tanınmamıştır.

Simone De Beauvoir, kadının kendinden ve geçmişinden koparak yeni bir benlik ve kimlik oluşturup özüne yabancılaşmaya başladığı süreci şu cümlelerle anlatır:

Kadın, erkeğin soyadını alır; onun dinine, sınıfına, ortamına girer; onun ailesinden biri, "yarısı" olur. Erkeğin işi nerdeyse o da oraya gider: aile, erkeğin çalıştığı yerde oturur; kadın, yavaş yavaş ya da birdenbire geçmişinden kopar, kocasının evrenine katılır, ona verir kendini: hem kızlığını, hem de ölene dek kendisine bağlı kalmaya söz verir. Yasaların evlenmemiş kıza tanıdığı hakların bir bölümünü yitirir. Roma Hukuku, kadını loco filioe (oğul gibi sayılan) kocaya teslim etmekteydi. XIX. Yüzyıl başlarında, Bonald, annesi için çocuk neyse, koca için de karının olduğunu söylüyordu; 1942'de kabul edilen yasaya dek, Fransız Hukuku da kadından kocasına boyun eğmesini istemekteydi; yasa ve töreler bugün de erkeğe büyük bir yetki vermektedir: bu yetke, erkeğin aileye dayanan toplum içerisindeki yerinden gelmektedir (Beauvoir, 2010, s. 15-16).

Kocanın soyadını alan kadın geçmişini ve eski kimliğini bırakıp yeni bir kimlik edinmeye başlamaktadır. Yeni kimlik ve yaşam biçimi edinme sürecinde ise zamanla tutkuları, alışkanlıkları, günlük pratikleri, sosyal ilişkileri, ait oluğu gruba dair statü ve düşünceleri, duyguları vesair öz kimliğiyle ilgili olan neredeyse her şeyi değişme, asimile olma, unutmaya ve bunların toplamı anlamına gelen kendine yabancılaşma dediğimiz şeyi yaşar. Soyadı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi bireyin ait olduğu grubu ifade etmektedir ve gruba dâhil olan bir birey artık kendini grubun normlarıyla yeniden ifade etme süreci yaşayacak, önceki benliğiyle ilgili yeni düzenlemeler yapmak durumunda kalabilecektir. Yasaların, kadını soyadı ve aile nüfus kayıtları noktasında erkeğe bağımlı hale getirmesi ve çeşitli işlemler yürütülürken kadının yok sayılması yine yabancılaşma yaşanmasına sebep olmaktadır. Zira Cevzici, kendini toplumsal ilişkilerden dışlanmış ve etkisiz biri olarak hisseden bireyde özünden uzaklaşma ve yabancılaşmanın ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yabancılaşma kavramında vurgulanan bir başka nokta da bireyin alışık olduğu norm ve değerleri değiştirmesi durumunda ortaya çıkacak olan kaotik durumdur. Evlenmekle birlikte önce soyadını daha sonra da ait olduğu akrabalık grubunu, kimi zaman da yaşadığı yeri değiştiren kadının burada bahsi geçen değişimi yaşamaya ve sonrasında da yeni dâhil olduğu grubun normlarına uyum sağlamaya çalışırken yeni bir benlik inşa etmesi başlı başına bir yabancılaşma süreci olarak değerlendirilebilir. Cevzici, bunlara ilaveten bireyin yabancılaşmasının toplumun norm ve değerlerinden uzaklaştığı ve toplumsal ilişkilerde dışlanmışlık hissine kapıldığı zaman ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu konuda yaşanacak ikinci bir yeniden yabancılaşma süreci de boşanma durumlarında gerçekleşebilmektedir. Karı-kocanın boşanması durumunda yaşanan isim sorunu bugün dahi kadın aleyhine çeşitli olumsuz durumlar doğurabilmektedir. Zira kadın eşinden boşandıktan sonra şayet evlenirken eşinin soyadını almış ise yeniden bir isim değiştirme durumu ile karşı karşıya kalacak ve sil baştan yeni bir öz oluşturma serüveni başlayacaktır.

Sonuç

Araştırmamızda kişiliğin en önemli unsurlarından biri olan ad/soyad meselesini benlik ve kimlik inşası üzerinden değerlendirip bu açıdan kadınların yaşadığı kimlik kaybını ortaya koymaya çalıştık. Sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarında yapılan çeşitli araştırmaları inceledik ve bu konularda

ortaya atılan çeşitli tespitlerden ve yapılan araştırma bulgularından yararlandık.

Ünlü antropolog Clifford Geertz, bireylerin kişi olarak değil toplumda üstlendikleri rol ve statü olarak önem elde ettiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle taktıkları maskeler, içinde buldukları sahne ve oynadıkları oyun onların kalıcı bir şekilde benliklerini oluşturmaktadır. (Kağıtçıbaşı, 2019, s. 113). Yine Geertz, Bali'de kişilerin isimlerinin pek anlamsız olduğunu, onların özellikle kimin çocuğu olduklarıyla, yani toplumdaki konumlarıyla ifade edildiklerini belirtmektedir (Kağıtçıbaşı, 2019, s. 113). Aynı gelenek yakın zamanlara kadar bizlerin de pek yabancı olmadığı, çalışmamız başında bahsettiğimiz ve soyadı yasaları öncesinde yaygın bir şekilde uygulanan bir yöntemdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ad, bireyi ifade etmekten, soyadı o bireyin kimlerden olduğunu ve nasıl bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Soyadı, kategoriler halinde sürdürdüğümüz günlük yaşamda hangi kategoride olduğumuzu göstermektedir. Gerçekten de gündelik yaşamda çoğu zaman bireyin kim olduğundan ziyade kimlerden olduğu daha önemli olmaktadır

Ad ve soyad kişiyi bir taraftan birey olarak etiketlemekten diğer taraftan da sosyal ilişkilerini ortaya koyup kolektif statüsünü göstermektedir. İnsanlar sosyal yaşantılarında nasıl ki diğer insanlarla ilişki kurmak ve mevcut ilişkilerinde pozisyon almak zorundaysa yine aynı nedenle bir soyadı kullanması ve onu koruması gerekmektedir. Ad ve soyad öncelikle insanoğlunun birey olmasını sağlamakta, ardından ona resmiyet kazandırmaktadır. Aslında bu konu modern toplumda insanoğlunun ontolojik bir sorunu olmuştur. Ad, bireyin var olduğunun bir kanıtı, soyad ise onun kim olduğunun resmi bir belgesidir. Bu belge ona kanunlar tarafından verilmekte ve en temel kişilik hakkı olarak tanınmaktadır. Fakat görülmektedir ki kanunlar bir taraftan ad ve soyadı en temel hak olarak görmekten diğer taraftan bu hakkı görmezden gelip kadının elinden alınmasına göz yummaktadır. Şüphesiz ki toplum yaşantısında, geleneklerin, alışkanlıkların ve insan davranışlarının üzerinde etkili olan, yine onların ortaya çıkmasında, değişiminde veya ortadan kalkmasında belirleyici bir faktör olan kanunlar veya çeşitli yasal düzenlemeler, soyadı uygulamasında kadın erkek arasında asimetric bir ilişkisinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu konuda yakın tarihlerde kadın lehine çeşitli düzenlemeler yapılmış ve devletler yine kadın lehine çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu olumlu gelişmeler kadının deza-

vantajının giderilmesi anlamında büyük katkı sağlamış olsa da birçok insan yüzyıllar boyunca süregelen geleneklerini terk etmek istememiştir. Kadınların gerek evlendikleri zaman kocalarının soyadına geçmesi gerekse aile kayıtlarının değişmesi onlar üzerinde bariz bir kimlik ve benlik değiştirme etkisi yaratmıştır. Bununla kalmamış, kadınlar boşanma durumlarında da aynı kimlik kaybı sorununu yaşamış ve modern kent toplumu içerisinde zaman zaman statüsünü, zaman zaman da sadece benlik ve kimliğini kaybedip yeniden kazanmak ve inşa etmekle karşı karşıya kalmıştır.

Soyadı uygulaması aslında günümüz toplumlarının kalabalıklaşmasının getirdiği bir çok yaşam stili uygulamalarından biridir. Bu gün bizler kalabalık toplumlar içerisinde her geçen gün daha da yalnızlaşan, yalnızlaşırken de bir o kadar etrafındakilere bağımlı hale gelen varlıklarız. Yaşamımızı kolaylaştırmak, yardımlaşmak ve daha bunun gibi birçok günlük ihtiyaçtan dolayı küçük gruplara ayrılıp diğerleriyle olan ilişkilerimizi yapılandırma ve sınırlandırma gereği duymaktayız. Bir taraftan toplumla birlikte kalabalıklaşırken diğer taraftan da bireysel anlamda yalnızlaşma sorunu bizi bu kategorileşme sürecine adeta mecbur bırakmaktadır. İşte bu nedenle bizler soyadı ve aile kaydı uygulamasını modernleşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte değerlendirmeliyiz.

Kadın, bütün toplumlarda uzun yıllar boyunca evin içinde tutulmuş, ev dışında neredeyse bütün yaşam alanlarından uzak kalmıştır. Bununla ilgili birkaç örnek verilebilir. Uzun yıllar boyunca kadınların kocalarını boşaması, sokaklarda veya kamuya açık çeşitli mekânlarda dolaşmaları, ticaret yapmaları, çeşitli toplu taşıma araçlarını kullanmaları, eğitim almaları, bir meslek dalına yönelmeleri, resmi işlemler yapmaları, siyasetle ilgilenmeleri, oy kullanmaları ve daha bunun gibi birçok kişisel hakları yasalarla engellenmiştir. Fransa'da kanunlar erkeklere mülkiyeti kullanma konusunda tam yetki verip kadını kendine ait olan malları bile kullanma hakkından mahrum bırakmış, kadın uzun yıllar boyunca bu konuda kocasının himayesinde olmuştur (Arnaud-Duc, 2005, s. 105). Yine İngiltere'de kadınlar, yakın zamanlara kadar mülklerinin ve kazançlarının üzerinde tasarruf hakkına sahip olamamış, kadının yasal kişiliği ancak 1870'lerde kabul edilmiştir. Ünlü İngiliz hukukçu Blackstone "*koca ile karı birdir ve bu bir kocadır*" sözüyle aslında dönemin kadın politikasını yansıtmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında İspanya'da reşitlik yaşı yirmi beşe yükseltilecek kadınlar evlenenine kadar babalarının himayesine teslim edilmiştir (Genevois, 2005, s. 180). Buradaki

örneklerin tamamı kadının resmi bir kişilik olarak tanınmadığına, bu nedenle de yasal bir kimliğe erkekler kadar ihtiyaç duymadığına örnektir. Fakat kent yaşamının ortaya çıkması, modern toplum tipinin yaygınlaşması gibi gelişmeler kadınların bahsettiğimiz bu yaşam alanlarında varlıklarını sürdürmelerine imkân sağlamış ve artık onun da erkekler gibi resmi bir kimliğinin olması gerekli hale gelmiştir. Kısaca modern yaşam biçimleri sokakta, iş yerinde, siyasette, ticarete ve daha birçok yerde kadının varlık problemi ne nispeten bir çözüm ortaya koymuştur.

Yine de kadının, soyadı uygulamalarında uzun yıllar boyunca hayatındaki iki egemen erkekten birine baba ya da kocaya bağımlı bir figür olarak görülmesi toplumların yaşantılarında çeşitli gelenekler ve temayüllerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu gün gelinen noktada kadının, gelenekler ve temayüllerle birlikte mağrurlaşan erkek karşısında mağdurlaştığı görülmektedir. Bu mağduriyet sadece statü anlamında değil bireysel kimlik ve benlik algısı anlamında da değerlendirilmelidir.

Son olarak toplumda soyun erkek üzerinden yürüdüğüne dair var olan geleneksel düşünceyi de bu tartışma konusu içine sokmanın yanlış olmayacağı kanaatindeyim. Bu düşünce yapısının bilimsel bir alt yapısı bulunmamaktadır. Zira insan yavrusunun oluşmasında anne ve babadan eşit sayıda kromozom gelmekte ve bebeğin genetik özellikleri her iki ebeveyninden de alınmaktadır. Hal böyleyken soyun babadan yürüdüğü düşüncesi bütün geleneklerde hâkim düşünce olmuştur ve bu gün de bu geleneksel düşünce tamamen terkedilmiş değildir. Bunun için kendimize şu soruyu yöneltelim. Şayet eskiden beri var olan soyadı ve aile kaydı uygulaması kadın lehine olsaydı, yani evlenirken erkek kadının soyadını alsaydı ve yine kadının aile kütüğüne nakledilseydi yine de soyun babadan yürüdüğü düşüncesi hâkim olur muydu? Öyle zannediyorum ki kadının, bu konuda kocanın gölgesinde kalması ve erkeğin egemen pozisyonda olup kadın varlığının neredeyse yok sayılmasında tartıştığımız bu yasal uygulamaların önemli bir etkisi olmuştur.

Bu konuda çok uzun yıllar boyunca yaygın gelenekler ortaya çıkmış, kadınlar çok defa ve yaygın bir biçimde mağduriyetler yaşamıştır. Hatta bu mağduriyetler zaman zaman insanların inanç sistemlerini bile etkilemiştir. Bu nedenle soyadı ve aile kaydı konusunda yapılması gereken çeşitli eşitlikçi düzenlemeler bir taraftan kadını da soyun murisi haline getirecek, diğer taraftan da yaşanan kimlik kaybı sorununa çözüm anlamında katkı sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**A Explication About The Problem Of The Married
Woman's Surname And Loss Of Identity**

*

İbrahim Aksakal

Erzincan Binali Yıldırım University

Women's studies is one of the important problem areas that researchers have focused on for many years. In this research area, gender inequality and the issues that set the ground for this inequality are among the dominant research problems. Again, one of the frequently discussed issues in this regard is the woman's surname problem. The surname problem of women has been the subject of many studies. In this study, unlike the others, the relationship between the women's surname problem and identity construction and alienation was tried to be established, and in this process, it was tried to focus on the women's identity crisis problem.

This study suggests that "surname changes in women who get married and maybe divorce later cause a loss of identity or self-perception problem in them?" and tried to find the answer to this problem. For this purpose, first the sub-headings of "the surname problem in women", "the construction of self and identity in the individual" and "the alienation of the individual" were discussed, and then our research problem was evaluated in line with the information obtained and the study was terminated with various suggestions.

Many studies have revealed that the surname is an important factor in the individual's association with the group he / she belongs to and establishing a relationship of belonging. Individuals determine which family and group they belong to with the help of their surname. With the inclusion of the individual in the group, he will now experience a process of re-expressing himself with the group's norms, and may have to make new arrangements about his previous self. Because, a relationship dependent on the social environment in which the individual, who is a social being, is in, tries to continue his life with this group. Human beings are one of the species that most need an adult in the world. From the moment he opened his eyes to life until the end of his life, he needs the help of other people on va-

rious issues. People have many needs that need to be met, from nutrition to shelter, from being loved to the need for belonging. Therefore, we can say that it is in the nature of man to be included in a group and to express himself with that group. This group is a family and the family has always been a male-dominated structure. The surname is the general name of the family and is a male-dominated subject. When a woman uses a surname, it falls under male domination and creates a social identity with this name her father gave her. The part so far has been frequently stated in other studies. But the point we are trying to draw attention to here is this: Although the surname of the woman changes after her marriage, she also changes the family group she is included in. This new identity brings about many changes in his life. Perhaps new norms and values will wait for a woman who has abandoned her old identity and become a member of a new kin group, she will abandon many of her old habits and may have to establish a new lifestyle for herself. Because successful identity requires adapting to the environment it is in. If the woman wants to be successful in her social relations, she needs to be at peace with the norms and values of the new group she is a member of. In addition to this, the tahak-cum that the group exerts on the individual is another detail that necessitates this harmony. Also, in traditional societies, this domination is applied more to women than men. Because women have been the representative of various values in most societies. For example, the woman was seen as the honor of the family and her behavior against social values was equated with the assimilation of the values of the whole group. It is for this reason that the group pressure to which women are subjected has almost always been more intense than men.

Another point we have dealt with on this issue is this: For many years, there is a traditional idea that the lineage is based on men in societies and this mentality has not disappeared even in today's societies. This mentality is not a scientific foundation, but a result of male-dominated lifestyle. Because, in the formation of a human baby, an equal number of chromosomes come from the mother and father, and the genetic characteristics of the baby are taken from both parents. And yet, the idea that lineage is descended from father has been the dominant thought in all traditions. For this, let's ask ourselves the following question. If the long-standing surname and family registration practice were in favor of the woman, that is, if the man took the woman's surname when he got married and was transferred to the

family register of the woman, would the idea that the lineage walked from the father still prevail? I think that these legal practices, which we have discussed, had an important effect on the fact that the woman remained in the shadow of the husband and the man was in the dominant position and the existence of women was almost ignored. For many years, widespread traditions have emerged on this issue, and women have suffered many times and widespread. In fact, these victimizations have even affected people's belief systems from time to time. For this reason, various egalitarian regulations regarding surname and family registration will, on the one hand, make women the murderers of the family, on the other hand, will contribute to the solution to the problem of identity loss.

In summary, in this study, the problematic of the surname of women was discussed in terms of self and identity construction. It has been pointed out that this problem is a loss of identity stemming from male domination. It has been criticized that this loss of identity is not a women's creation feature, but an artificial identity problem. In fact, criticism was made that the legal regulations contributed to the victimization of women, and the regulations on the surname and population registration procedures made recommendations that the issue should be evaluated in this respect and the research was ended.

Kaynakça / References

- Abik, Y. (2005). *Kanının soyadı ve buna bağlı olarak çocuğun soyadı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aksakal, İ. (2019). *Devlet söyleminde toplumsal cinsiyet*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum
- Aranson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji*. (Çev.: O. Gündüz), İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Arnaud-Duc, N. (2005). Hukukun çelişkileri. G. Duby, M. Perrot, ve G. F. Fethi *Kadınların Tarihi IV*, (Çev.: A. Fethi), içinde (s. 80-110). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atasoy, H. (2015). Evli kadının soyadı sorunu "anayasal" mı? "bireysel" mi?" *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5, 131-170.
- Beauvoir, S. D. (1993). *Kadın İkinci Cins III: bağımsızlığa doğru*. (Çev.: B. Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.

- Beauvoir, S. D. (2010). *Kadın ikinci cins evlilik çağı*. (Çev.: B. Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*. (Çev.: K. Ay), İstanbul: Kadav Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşına Kitaplar Yayınevi.
- Cauly, O. (2006). *Kierkegaard*. (Çev.: I. Ergüden), Ankara : Dost Yayınevi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Ellemers, N., ve Haslam, A. (2012). Social identity theory. P. A. Lenge, A. W. Kruglanski, ve E. T. Higgins, *Theories of Social Psychology* içinde (s. 379-398). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications.
- Erdoğan, İ. (1998). Şahsiyeti incitici soyadı meselesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1-2), 705-712.
- Freud, S. (1994). *Psikanaliz üzerine*. (Çev.: K. Şipal), İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2011). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. (Çev.: A. Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Genevois, D. B. (2005). Cumhuriyet'ten Franco'ya İspanya'nın kadınları. G. Duby, M. Perrot, ve F. Thebaud, *Kadınların Tarihi V, Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (Çev.: A. Fethi) içinde (s. 168-182). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (Çev.: B. Cezar), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Goffman, E. (2018). *Damga örselemiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Çev.: Ş. Geniş-L. Ünsaldı-S.N. Ağırnash), Ankara: Heredik Yayınevi.
- Gürlek, M., ve Tuna, M. (2018). Sosyal kimlik teorisi açısından örgütsel özdeşleşmenin teorik temelleri. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 39-48.
- Hogg, M. A., ve Abrams, D. (1998). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processus*. London: Routledge.
- Hogg, M. A., ve Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal psikoloji*. (Çev.: İ. Yıldız), Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- İlgöz, S. (2009). Esitlik bağlamında kadının soyadı sorunu. *Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü. 105-118.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin diyalektiği Hegel, Sartre ve Lacan*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2019). *Benlik, aile ve insan gelişimi*. İstanbul: Küy Yayınevi.
- Küçükkalp, K. (2010). *Husserl Fikir mimarları dizisi*. Ankara: Say Yayınları.
- Lacan, J. (1994). *Fallusun anlamı*. (Çev.: S. M. Tura), İstanbul: Afa Yayıncılık.

- Lamber, J. C. (1973). A married woman's surname: Is custom law? *Washington University Law Review*, 778-819.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev.: O. Akınhay, D. Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Moroğlu, N. (2012). Kadının soyadı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99,1-22.
- Myers, D. G. (2015). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. Ed.: Serap Akfırat), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ouspensky, P. D. (2010). *İnsanın gerçeği "kendini bilmek"*. (Çev.: A Belbez , E. Konyalıoğlu), İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Özkan, K. (2014). *Kadınların kolektif eylem yöneliminin yordayıcıları: Kültürel benlik kurguları, kadın kimliği ile özdeşleşme, kadınların sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Pilcher, J. (2017). Names and "doing gender": how forenames and surnames contribute to gender identities, difference and inequalities. *Sex Roles*, 77, 812-822.
- Robnett, R. D., Underwood, C. R., Nelson, P. A., ve Anderson, K. J. (2016). She might be afraid of commitment: Perceptions of women who retain their surname after marriage. *Sex Roles*, 75, 500-513.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., ve Sönmez, D. O. (2012). *Sosyal psikoloji*. (Çev.: A. Dönmez), Ankara: İmge Yayınevi.
- Uluğ, Ö. M. (2015). Soyadım kimliğimdir, evlenince kaybolmamalıdır: Hege-monik erkeklik ile medeni kanun'un 187. maddesi arasındaki ilişkiye eleştirel bir bakış., *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 7 (2), 48-58.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aksakal, İ. (2020). Evli kadında soyadı sorunu ve kimlik kaybı üzerine bir değerlendirme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2883-2910. DOI: 10.26466/opus.762417

İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası

DOI: 10.26466/opus.758822

*

Ahmet Öztekin*- Hülya Öztekin**

*Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: aoztekin@outlook.com

ORCID: [0000-0001-7525-2788](https://orcid.org/0000-0001-7525-2788)

** Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: hoztekin@erciyes.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4599-9906](https://orcid.org/0000-0003-4599-9906)

Öz

Tarihsel süreçte bütün iktidar biçimleri, iktidarı ellerinde tutmak ve bunun sürekliliğini sağlamak adına verdikleri mücadelede meşru bir zemine dayanma ve yönetilenlerin rızasını kazanma ihtiyacı duymuşlar; bu ihtiyaçla farklı yöntem ve tekniklere başvurmuşlardır. Toplumsal bilincin ve hegemonyanın inşasına da hizmet eden bu yöntem ve teknikler, zaman içinde dönüşmüş ve biçim değiştirmiş olsalar da temelde aynı amaca hizmet etmişlerdir. Bu çalışma, sosyal ve siyasal yaşantıdaki güç ve iktidar ilişkileri çerçevesinde tarih boyunca iktidarların toplumsal bilinci inşa etmek ve rıza üretmek üzere başvurdukları farklı yöntemleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Betimsel araştırma tasarımına sahip çalışma, ilkel topluluklardan modern kapitalist toplumlara kadar iktidarlar tarafından kullanılan hegemonya ve rıza üretim araçlarının tarihsel evrimine odaklanmakta; modern öncesi toplumlarda bu amaçla kullanılan masallar, mitler ve kutsal yalanların modern kitle iletişim araçlarıyla arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Buna göre modern öncesi dönemde masalları ve mitleri yayan masalcılar, ozanlar ve destancıların yerini modern kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçları almıştır. Modern ya da teknolojik masalcılar olarak adlandırabileceğimiz kitle iletişim araçları modern masalların ve mitlerin hem üreticisi hem de dağıtıcısı konumundadırlar. Söz konusu modern masallar ve mitler çoğu zaman 'gerçeklik' iddiasıyla sunulmakta, iktidarın yapısı ve sistemin doğası maskelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, meşruiyet, hegemonya, rıza üretimi, toplumsal bilincin inşası.

Legitimacy of Power and Consent Manufacturing: Construction of Social Consciousness From Tales and Myths to Mass Communication

*

Abstract

In the historical process, all forms of power needed to stand on a legitimate basis and gain the consent of the ruled in their struggle to keep power in their hands and to ensure its continuity; and they have resorted to different methods and techniques within the scope of this need. Even if these methods and techniques, which also serve to construction of social consciousness and social hegemony, were transformed, and changed their shapes over time, they basically served the same purpose. This study aims to present the different methods that the powers have used in order to construction of social consciousness and consent manufacturing throughout history within the framework of power relations in social and political life. The study, with a descriptive research design, focused on the hegemony and consent manufacturing tools used by the powers, starting from primitive communities to modern capitalist societies, within the context of their historical evolution; and discusses the relationship between tales, myths and noble lies used for this purpose in pre-modern societies with modern mass media. According to this, mass media in modern capitalist societies replaced storytellers and poets who spread tales and myths in the pre-modern period. Mass media, which we can call modern or technological storytellers, are both producers and distributors of modern tales and myths. These modern tales and myths are often presented with the claim of 'reality', the structure of the power and the nature of the system are masked.

Keywords: *Power, legitimacy, hegemony, consent manufacturing, construction of social consciousness*

Giriş

Sosyal bir canlı olarak yaşamını bir toplum içerisinde o toplumun bir parçası olarak geçirmeyi tercih eden insanoğlu, ürettiği ortak ekonomik, kültürel, sosyal değerlerle toplumsal birliklikler kurmaktadır. Bireyin iletişime, etkileşime geçtiği an itibarıyla başlayan bu toplumsallaşma ve toplumsal örgütlenme süreci, ilkel topluluklardan günümüz modern toplumlarına kadar sürekliliği bir değişim ve gelişim çizgisinde ilerlemiştir. İlkel topluluklar hızlı nüfus artışı, üretim ilişkileri, siyasallaşma gibi pek çok faktör tarafından etkilenerek kitlelere dönüşmüştür. Bu dönüşüm sonrası kitle ve kitlelere ilişkin örgütlenme, iş birliği, iş bölümü gibi yönetsel konular çok yönlü yapısal bir yönetim olgusunu gerekli kılmış ve modern yönetsel organizasyonların temelleri atılmıştır. Bu anlamda toplumsallaşmayla, siyasallaşma aslında büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Toplumsal olanın siyasal olanı bilinç dışı olarak kendi içinde barındırdığını belirten Arendt (1994, s.41-53), Latince kökenli olan *societas* kelimesinin sınırlı olmakla birlikte, insanların başkalarını yönetmesi veya özel bir amaç çevresinde bir ittifakın kurulması gibi açık bir siyasal anlama da sahip olduğunu ifade etmektedir. Modern dünyada toplumsal alan ile siyasal alan arasındaki mesafenin, antik dünyaya göre çok daha az olduğunun altını çizen Arendt, siyaseti toplumun bir işlevi olarak değerlendirmektedir.

İnsanlığın toplumsallaşma, diğer bir deyişle siyasallaşma süreci, zamanla kurumsallaşan bazı yapıların doğmasına neden olmuştur. Kültürlere ve toplumlara göre farklı isimlerle anılsalar da bütün bu örgütlenme biçimleri bir güç-iktidar ilişkisi kurarak, yöneten-yönetilen ayrımını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu bu ayrım, toplumsal yapıya ve döneme göre değişen özellikler göstermekle birlikte çok değişkenli bu yapının tek değişmeyeni olan 'iktidar mücadeleleri', tarih boyunca farklı şekillerde sürmüştür.

İktidar mücadelesi, iktidar olmak için sadece bir kez girişilen bir çaba değildir. Bu mücadele, iktidardayken iktidarı sürdürülebilmek, iktidarı koruyabilmek adına iktidar kaybedilene kadar devam edilen; iktidar kaybedildiğinde ise yeniden kazanılması için tekrar edilen sonsuz sayıda girişim gerektiren döngüsel bir süreçtir. İktidarın ele geçirilme çabası, asla yok edil(e)meyen ama uygun koşullar ortaya çıkana kadar ertelenebilen, saklanabilen içgüdüsel bir arzunun sonucudur.

İktidarın meşruiyet kazanarak büründüğü kimlik olan otorite, insanların hem korktukları hem de ihtiyaç duydukları yönetsel bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sennett'e göre (2005, s. 11-27) sadakat, otorite ve kardeşlik bağları olmaksızın, bir bütün olarak hiçbir toplum ve bu toplumun hiçbir kurumu uzun süre işlevselliğini koruyamamaktadır. Bu nedenle otorite, toplumlar için temel bir gereksinimdir. Bu çerçevede kitleler bir yandan çobanından vazgeçemeyen bir sürüyken (Le Bon, 1997, 106), diğer yandan ise kurallar koyan ve sınırlar çizen bir otorite kavramının çok da cazip gelmediğini söylemek mümkündür.

İktidar olabilmek ya da mevcut iktidarı koruyabilmek, Lippmann'ın (1998) 'büyük grup' olarak tanımladığı kitleden korunmaya ya da kitlenin rızasını almaya bağlanmıştır. İlk toplumsal yapılarla birlikte iktidarların kitleleri sürekli gözetlemesi, kitlelerin de iktidara olan güvenleri ve rızaları önemli bir yönetim sorunsalını oluşturmuştur. Bu nedenle, güçle birleşen hükmetme arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan iktidarın, kitleleri manipüle etme çabası da iktidarın tarihi kadar eski ve iktidar kadar tartışılabilir konular arasında yer almaktadır.

Kitleler, güçleri nedeniyle iktidarlar tarafından sürekli potansiyel bir tehdit olarak görülmüş, kitleleri kontrol altında tutmak ve kitleleri ikna etmek siyasal iktidarın temel amaçları arasında yer almıştır. Toplumsal kültürün araçsallaşmış bir tezahürü olarak ortaya çıkan iktidarlar, toplumun her bireyinden itaat beklemektedir. Kitleler üzerindeki söz konusu denetimin temel amacı da bireylerin kontrolünün ve itaatin sağlanmasıdır. Bu nedenle demokrasi dahil bütün siyasal sistemler, bireylerin itaatini sağlamak ve bu doğrultuda kitleleri manipüle etmek üzerine kurulmuştur. Althusser 'devletin ideolojik aygıtları', Gramsci de 'hegemonya' kavramıyla gücün iktidar kurabilmesi ya da iktidarını sürdürebilmesi sürecinde ideolojik olarak toplumsal rıza üretimi üzerine benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Bu çalışma, sosyal ve siyasal yaşantıdaki güç ve iktidar ilişkileri çerçevesinde tarih boyunca iktidarların toplumsal bilinci inşa etmek ve rıza üretmek üzere başvurdukları farklı yöntemleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, ilkel topluluklardan günümüz modern kapitalist toplumlarına kadar iktidarlar tarafından kullanılan hegemonya ve rıza üretim araçlarının tarihsel evrimine odaklanmakta; modern öncesi toplumlarda hegemonya ve rıza üretim aracı olarak kullanılan masallar, mitler, efsaneler ve

kutsal yalanların işlevsel olarak modern dünyadaki karşılıkları olan kitle iletişim araçlarıyla arasındaki ilişkiye değinmektedir. Toplumsal bilincin inşası ve rızanın imalatına yönelik manipülasyon faaliyetlerinin ortaya çıkışına ilişkin modern yaklaşımlar, tarihsel olarak sanayi devrimi sonrasında ve özellikle 20. yüzyılı işaret etmekte; bu kavramları kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedirler (Freire, 1993; Lippmann, 1998, Bernays, 1947, Lasswell, 1927). Bu çalışma ise bahsi geçen yaklaşımlardan farklı olarak yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğu her yerde ve her dönemde iktidarların kendi meşruiyetlerini ve sürekliliklerini sağlamak adına zihinleri yönlendirmek ve kamuoyunu manipüle etmek suretiyle hegemonya ve rıza üretimi çabası taşıdıkları; dolayısıyla söz konusu çabanın sadece modern kapitalist toplumlara özgü olmadığı iddiası üzerine yapılandırılmıştır.

İktidar ve İktidarın Meşruiyeti

Birlikte yaşamanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan iktidar kavramı, toplumsal hayatın ve toplumsal ilişkilerin bütün biçimlerine içkindir. İktidar, gündelik ya da politik konuşmalarda sıklıkla kullanılan ama tanımlanması da bir o kadar zor ve karmaşık bir kavramdır. Bu zorluk, kavramın doğasından kaynaklanmaktadır. İktidarı aşka benzeten Nye (1990, s. 177), onu deneyimlemenin tanımlamaktan ya da ölçmekten daha kolay olduğunu ifade etmektedir.

İktidarı tanımlamaya yönelik çok sayıda yaklaşım bulunmaktadır. İktidar olma çabasını, temel insani güdülerden biri olarak gören Russell'a göre (2003) 'iktidar', sosyolojinin anahtar kavramıdır. Sosyolojik bir kavram olarak iktidar en geniş kapsamıyla, kendi iradesiyle istediği eylemi gerçekleştirebilen ve başka insanların göstereceği dirençten etkilenmeyen (Mills, 1974, s. 15-16); kendi amaç ve çıkarlarını koruyarak, olayların seyrine müdahale ederek sonuçlarına tesir edebilen (Thompson, 2008, s. 29); başka bireyler üzerinde hakimiyet kurarak (Russell, 2003), kendi iradesini onun üzerinde egemen kılıp, bir şey yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilme gücüne sahip olarak (Kışlalı, 1997, 102), toplumsal ilişki içerisinde bulunan birinin diğerlerinden buyruklarına uymalarını talep edebilme hakkı (Duverger, 1982, s. 190) olarak tanımlanabilir. İktidar olmak, sahip olduğu güçle, bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istedi-

ğini yapabilme konumunda olmak ve bu şekilde inşa edilen egemenlikle, belirli içerikteki bir emre, belirli bir grup insanın itaat etme ihtimali olarak ele alınmaktadır (Weber, 2008, s. 28-29).

Russell gibi iktidarı, toplumun her kademesinde farklı şekillerde karşımıza çıkabilecek sosyolojik bir kavram olarak tanımlayan diğer bir düşünür de Foucault'dur. Foucault (2007, s. 111-162) iktidarın, bir babanın karısı ve çocukları üzerindeki hakimiyetinden doktorun hastası üzerindeki inisiyatifine, eşraftan kişilerin kendi iradelerini toplumun geneli üzerinde egemen kılmasından, patronun fabrikasındaki işçiler üzerinde uyguladığı zorlayabilme gücüne kadar farklı şekillerde gözlemlenebileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede Foucault'ya göre (2014, s. 73-74) iktidar, bir öteki olarak öznelerin üzerinden ziyade öznelerin eylemleri üzerinde mutlak bir etkiye sahip olma durumudur. İktidar, doğrudan ve aracısız olarak özneler üzerinde eylem yapabileme gücünü elinde tutarak bu gücüyle zorlayıcı, bükücü, işkence uygulayıcı, tahrip edici şiddet unsurlarını kullanabilmektedir. Bütün bunlar iktidara, iktidarın içinden çıktığı toplumsal yapıya ve iktidarın egemen olduğu sosyal yapıya göre değişiklikler gösterebilmektedir. Bu değişikliklerse iktidar mücadelelerinin faktörlerini, bu mücadelenin içinde yaşandığı toplumun kurumlarının, adetlerinin, geleneklerinin, zihniyetlerinin, inançlarının, kolektif tasarımlarının tümü yani o toplumun kültürü olarak tezahür etmektedir (Duvverger, 1964, s. 92).

Her ne kadar toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterse de iktidar, hapsetmek, öldürmek gibi bireylerin bedenleri üzerine doğrudan doğruya güç uygulayarak; iş vermek veya işsiz bırakmak gibi kandırma ve belli bir yöne sevk etme aracı olarak mükâfat ya da cezayı kullanarak ya da en geniş anlamıyla propaganda gibi fikirlerini etkileyerek bireyleri etkisi altına alabilmektedir (Russell, 2003, s. 38). Bu çerçevede ordu ve polis, beden üzerinde zorlayıcı güç uygulayan iktidar odakları; ekonomik yapılar ve örgütler, ödüller ve cezalarla etkileyen iktidar odakları; okullar, kiliseler ve siyasi partiler de düşünceleri etkileyen iktidar odakları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki, bu sınırlandırmada her iktidar odağı, en karakteristik gücünün yanı sıra başka güç biçimleri de uyguladığı için aralarındaki ayrımlar kesin çizgilerle ayrılamamaktadır.

Her karmaşık toplumda iktidar, teşkilatlanmıştır. Politik rejimler de iktidarın teşkilatlanışının çeşitli tipleridir. Bunlar hem anayasaların, kanunların ve genel olarak hukuki metinlerin kurdukları şekli ve resmî kurumlardan

hem de olayların, alışkanlıkların, törelerin, adetlerin, usullerin meydana getirdikleri kurumlardan doğmaktadır (Duverger, 1964, s. 92). Bu kurumlardan biri olarak sayılabilecek iktidar anlamındaki devlet de kendi toplumundaki belirli dahili iktidar yapılarının çıkarları doğrultusunda hareket eden iktidar araçlarından biri olarak tanımlanmaktadır (Chomsky, 2010, s. 196).

İktidar kavramı çoğunlukla 'güç' kavramıyla birlikte, hatta bazen eşanlamlı kullanılmaktadır. Güç, kendisine zaman tanıdığı anda iktidar haline gelmekte; ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç çıplak güç haline geri dönmektedir. Dolayısıyla güçten daha geniş bir uzam üzerinde işleyen iktidar daha geneldir ve güce göre çok daha fazlasını içerir, ama daha az dinamiktir. İktidar daha törenseldir, hatta belirli bir sabır ölçüsü bulunmaktadır (Canetti, 2006, s. 283-284). Güç ve iktidar ilişkisinde gücün iktidara içkin olduğunu ancak iktidarın salt güce indirgenemeyeceğini anlamak gerekmektedir. İktidar, gücü kullanır, dönüştürür ve bünyesinde barındırır (Satır, 2018, s. 116). Bu bağlamda her ne kadar her güç ilişkisi, her an bir iktidar ilişkisi içerse de (Foucault, 2007, s. 112) "güç, tek başına siyasal iktidarın egemenlik şartı değildir. Güç, sadece siyasal iktidarın var oluşunu sağlamaktadır. Siyasal iktidarın temel sorunu olan 'süreklilik' ise ancak eşitsiz güç ilişkilerinin her durumda devam ettirilmesi ile çözülebilmektedir" (Çetin, 2003, 83-84).

İktidarın elinde bulundurduğu güç ve buyurma imkanının cazibesi, iktidarların dışında iktidarın imkanlarından faydalanmak isteyen bazı kişi ya da grupların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu grupları 'iktidar seçkinleri' olarak adlandıran Mills (1974), her iktidarın çevresinde bu tür yapılanmaların olduğundan bahsetmektedir. İktidar seçkinlerini kısaca "toplum için önemli sonuçlara yol açabilecek nitelikteki kararları alabilen kimseler" olarak tanımlayan Mills, çağdaş kapitalist sanayi toplumunun, büyük sanayi kapitalistler, üst düzey politikacılar ve askeri yöneticilerden oluşan bir seçkinler takımı tarafından yönetildiğini; bu kliğin içindeki gerçek iktidarın ise sanayi alanında yer alan sermayelerde bulunduğunu iddia etmektedir. İktidar seçkinlerini, liderlerin emirlerine itaat etmeye alışmış ve elde ettiği faydalar nedeniyle egemenliğin devamında kişisel çıkarları olan insanlar olarak gören Weber (2012, s. 318), bu yapının kendi aralarında egemenliğin devamına hizmet edecek işlevlerin icrasına bölündüğünü belirterek, bu insanların mevcut iktidar çıkarlarının icrası için sürekli hazır tutulduklarını belirtmektedir. Ordu/bürokrat, burjuva ve aristokrasinin, toplumları asıl yöneten yapılar ol-

duğunu iddia eden Marx (2009a) ise 1850'lerde Fransa'daki burjuva ve aristokrat sınıfların, iktidarlarını sağlamlaştırmak için ideolojik temsilcilerle, sözcülerle, siyaset bilginleriyle ve avukatlarla birlikte çalıştıklarını belirtmektedir (Marx, 2009b, s. 12).

İktidara ilişkin temel sorunların başında iktidarın kaynağı ve meşruiyeti gelmektedir. Yönetenle yönetilen arasındaki ilişkiyi en basit haliyle güç ve iktidar ilişkisi olarak kabul etmek, söz konusu ilişkinin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve iletişimsel boyutları olduğunu da kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda iktidar kavramı, bireyin etrafını çepeçevre saran, tüm yaşamını kuşatan geniş bir çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu çerçevede iktidarın meşruiyeti, yönetenlerin yönetme gücünün kaynağını nereden aldığı, bu gücün bir hak olup olmadığı, yönetenlere neden itaat edildiği gibi soruların cevaplarına dayanmaktadır.

Tarih boyunca iktidarların meşruiyeti ve meşruiyetin kökenine dair çeşitli teorilerin öne sürüldüğü bilinmektedir. İlk dönemlerde meşruiyetin temeli gökyüzünde, tanrıda ve kutsal kitaplarda aranmıştır (Kapani, 1998, s. 68; Duverger, 1982, s. 194). Teokratik temelli bu düşünceler, etkinliklerini ancak 18. yüzyılın ortalarına kadar koruyabilmişlerdir. Aynı yüzyıl içinde ortaya çıkan yeni fikir akımları meşruiyeti eskiden olduğu gibi soyut temellerde aramak yerine daha somut olan yeryüzünde yani içinde vücut bulduğu toplumda aramaya başlamıştır (Kapani, 1998, 70-71). Özellikle günümüz toplumlarında iktidar ve meşruiyet arasındaki ilişki daha fazla sorgulanan ve tartışılan bir ilişki haline gelmiştir. Bu nedenle iktidarların meşruiyetini kurabilmesi öncelikli olarak toplumsal rızanın üretimini zorunlu kılmıştır.

İktidarın temelinde yatan olgu, toplumdaki tüm grupların, açık ya da kapalı şekilde yöneticilerinin varlığını kabullenmiş ve onların emir verme hakkını tanıyarak onlara rıza göstermiş olmalarıdır (Duverger, 1982, s. 183). Bu anlamda toplum tarafından emir verme hakkı tanınmayan yani rıza gösterilmeyen iktidarların, iktidarı ellerinde tutmakta ciddi sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Sonuç olarak bir iktidarın ortaya çıkması ya da sürekliliğini sağlaması meşruiyetine; meşruiyeti de toplumda meşru olduğuna ilişkin bir fikir birliğine bağlıdır. Yani iktidarlar meşruiyetlerini inşa edebildikleri ve bu meşruiyetlerini koruyabildikleri sürece iktidar olmaya devam edebilmektedirler. Bu anlamda Kapani (1998, s. 67), sadece fiziksel gücün ve kaba kuvvetin iktidarları uzun süre ayakta tutamadığını belirterek, iktidarı ellerinde bulduran grupların, sadece halka emretme ve yönetme gücüne değil

aynı zamanda emretme ve yönetme hakkına da sahip olduğuna halkı inandırmaya çalıştığının altını çizmektedir. Bu doğrultuda iktidarın halka, egemenliğinin rastgele değil belirli bir hakka dayandığı fikrini aşilayarak kendi iktidarının meşruiyetini inşa edebileceğinden bahseden Kapani, iktidarın çabaları sonucunda meşruiyet kazanıldığında ise yönetilenler için itaatin bir görev haline geleceğini vurgulamaktadır.

Herhangi bir iktidarı, iktidar yapan şey onun meşruluğudur (Duverger, 1982, s. 183-188). Dolayısıyla her iktidar, iktidarını sürdürüebilmek için meşruiyetin ilkelerine başvurarak kendini haklılaştırmaya mecburdur (Weber, 2012, s. 319). Meşruluk ve otoriteyi birbirine özdeş olarak gören Weber, insanların yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri bir iktidara, kişi ya da kurumlara itaat etmeyeceğini ifade ederek, toplumdaki otorite duygusunun, insanların yöneticilerine 'gönüllü olarak' itaat ettiklerinde var olacağını savunmaktadır (Sennett, 2005, s. 30). Bu anlamda iktidarın meşruluğu, iktidarın topluluk üyeleri ya da hiç değilse, bunların çoğunluğu tarafından, bir iktidar olarak tanınmasıyla ortaya çıkmaktadır (Duverger, 1982, s. 194).

Meşruiyet, sadece bir kez inşa edilen ve tamamlanan bir süreç değildir. Sürekli yeniden inşa edilmesi gereken bir olgudur. Meşruiyet, birey, toplum ve siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin üzerinde temellendiği ilkeleri, kanunları ve değerleri göstermektedir. Meşruiyet, bireyin, toplumun ve siyasal iktidarın bağlı kaldığı bir üst sözleşme olarak düşünüldüğünde bütün tarafların da karşılıklı uzlaşısı üzerinde birleşmesini sağlamaktadır. Fakat, siyasal iktidarın gücüne dayanarak bu karşılıklılığı tek taraflılığa dönüştürebilme gücünün riski, meşruiyet sorununun/krizinin en can alıcı yönünü oluşturmaktadır. Günümüzde, siyasal iktidarın sürekliliği sorununun çözümü için ortaya atılan modern söylem, 'toplumsal sözleşme' olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2003, s. 83-84).

Toplum sözleşmesi teorileri ile devlet, toplum ve birey olmak üzere siyasal iktidar ilişkilerinin üzerine oturduğu üç temel alan, üç meşruiyet kaynağı ortaya çıkmıştır. Bu üç meşruiyet kaynağının temellendiği üç meşruiyet ilkesi de 'güvenlik', 'eşitlik' ve 'özgürlük'tür. Modern siyasal iktidarlar, meşruiyetlerinin kaynağını bu üç olgudan birine dayandırmaktadırlar. Siyasal iktidarlara rasyonel meşruiyet kaynaklarının arandığı modern devlet teorilerinde, bu üç olgunun esas alındığı kuramlarla karşılaşmaktadır. Özellikle toplum sözleşmesinin meşruiyeti bağlamında bu üç unsura dayanan arayışlar söz konusudur. Devleti, toplum sözleşmesinin merkezine koyan Hobbes için

meşruiyet, güvenlik demektir. Güvenlik kaynağına dayalı meşruiyet arayışının yol açtığı devlet modelleri de doğal olarak otoriter ve totaliter bir kimlik almaktadır. Rousseau ise toplum sözleşmesi kuramında devletin meşruiyetini topluma dayandırmakta ve eşitlik anlayışını temel alan bu argümanda toplumun tümünü temsil eden genel irade ile siyasal iktidarı özdeşleştirmektedir. Devlet toplum, toplum da devlet olmaktadır. Toplumsal ve siyasal eşitliği ve özdeşliği bozacak her türlü olgu, genel iradenin mutlaklığının meşruiyeti gereği sistemin dışına itilmektedir. Bireyi ve bireysel hakları toplum sözleşmesinin merkezine oturtan Locke ise güvenlik ve eşitlik yerine özgürlük arayışını meşruiyetin kaynağı olarak kabul etmektedir. Locke'a göre, doğal haklar ve özgürlükler tüm siyasal iktidar ilişkilerinin meşruiyet gerekçesidir ve bunlardan kaynaklanmayan hiçbir hak ve yetki siyasal iktidar adına kullanılamaz. Özgürlüğe dayalı devlet gelişiminin temel argümanı olan bu meşruiyet arayışı liberal ve demokratik devlet geleneklerinin temel ilkesi haline gelmiştir (Çetin, 2003, s. 73).

“Modern meşruiyet arayışını siyasal iktidarın güçlü, mutlak ve bölünmez olması gerektiği üzerine kuran Machiavelli ve Hobbes, devleti ve devlet kaynaklı meşruiyeti savunan ilk kurucu meşruiyet düşünürleridir. Machiavelli ile güç, başarı ve güvenliğin öncelendiği yeni bir insan, yeni bir toplum anlayışına dayanan yeni bir iktidar ve meşruiyet geleneği kurulmuştur. Dinsel meşruiyetin ve toplumsal tabakalaşmanın modern iktidarın egemenlik söylemindeki birlik, bütünlük ve mutlaklık anlayışını parçalayan üstünlüğü reddedilerek 'tek' bir iktidar ve meşruiyet söylemi ortaya çıkmıştır” (Çetin, 2003, s. 74). İktidarı ele alırken tamamen pratik düzeyde ve gücü merkeze alarak tanım ve tespitlerde bulunan Machiavelli (1994, s. 69), iktidarı bir, bütün, mutlak ve sınırsız olarak görmekte ve iktidarı korkunun üzerinde yükselen bir güç kullanma aracı olarak ele almaktadır. Machiavelli'ye göre iktidarın kazanılmasında ve sürdürülmesinde her yol mubahtır. İktidarın halk üzerinde meşruiyetini inşa etmesinin bir zorunluluk olduğunu “Prens her zaman aynı halkla yaşamak zorundadır” hatırlatmasıyla yapan Machiavelli (1994, s. 77), bu durumun gerekçesini de büyük güçlerden kendi iktidarına yönelik düşmanlıklara karşı halkın desteğinin sürdürülmesindeki mecburiyet olarak açıklamaktadır. Benzer şekilde Rousseau da (2005, s. 113) halkın desteğini hep önemsemiş ve en büyük gücü halkların sevgisinden kaynaklanan güç olarak görmüştür. Ancak bu gücün geçici ve koşullara bağlı oldu-

ğunu da belirten Rousseau, iktidarların bu gücü tek başına yeterli görmeyeceklerini ve asla onunla yetinmeyerek, iktidarlarının mutlaklığını ve kişisel çıkarlarının halkın iktidara direnemeyecek kadar zayıf, sefil olmasında yattığını vurgulamaktadır.

Kurucu meşruiyet teorilerinin önemli ilkelerinden olan güvenlik kaygısı ve kaos korkusuna en fazla dikkati çeken düşünürlerden biri olarak Hobbes'un (2017) devlet düşüncesinde iktidar, meşruiyetini bireysel güvenlik ihtiyacından almakta ve iktidarın meşruiyete olan mecburiyeti de sürdürülebilir bir güç isteğinden kaynaklanmaktadır. Meşruiyetin sağlanamadığı tersi durumlarda ise iktidarların hem yönetim araçlarını kullanmalarında hem de toplumsal anlamda itaat sorunları yaşayarak iktidarı her an kaybetme tehlikesi bulunmaktadır. Hobbes, egemen güç yokluğunu tam bir kaos, kargaşa ve savaş durumu olarak tasvir etmekte ve bir toplum sözleşmesi olarak *Leviathan'*ı işaret etmektedir. Hobbes'un toplumsal rıza ve katılıma dayalı meşruiyet/sözleşme anlayışı egemenin yaratılmasıyla son bularak, 'meşruiyetin sürekliliği' yerini 'iktidarın sürekliliği'ne bırakmaktadır. Toplumsal rıza da yerini güvenlik korkusuyla yok edilmiş bireylerin mutlak itaatine bırakmaktadır. Bireylerin tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçtikleri toplum sözleşmesi bir kulluk ve boyun eğiş anlaşmasına dönüşmektedir. Bu aşamadan sonra birey ve bireysel hak ve özgürlükler yok edilmekte ve tek tek görevler sıralanmaktadır. Uyrukların artık kendilerine özgü düşünceleri, iradeleri ve eylemleri yoktur. Toplumsal irade siyasal iktidarın iradesinde eriyerek yok olmakta, egemenin iradesi ise mutlak ve kutsal egemenin dışında ya da üstünde hiçbir güç bulunmayana kadar sınırsızlaşmaktadır. Bu gücün parçalanmasını düşünmek ise imkânsız hale gelmektedir (Çetin, 2003, s. 76).

Weber (2008, s. 40), meşruiyetin dayanakları ve meşru otoritenin yapısını rasyonel, geleneksel ve karizmatik olmak üzere üç başlık altında ele almaktadır. Rasyonel temeller, egemen konumdaki iktidarların emir verme hakkına sahip olduğu kabulüne dayanarak yasal otoriteye işaret ederken, geleneksel temeller de eski dönemlerden beri var olan gelenekler ve kutsal inanışlar çerçevesinde otoritenin meşru olduğuna dair bir inancı beslemektedir. Karizmatik temeller ise bireyin kişisel özellikleri, kahramanlığı ve istisnai olma durumuna dayalıdır ve karizmatik otorite olarak adlandırılmaktadır. Bu üç temel dayanak noktası bir siyasal iktidarın meşruiyetini belirlemektedir. Bu noktada Duverger (1982, s. 194), meşruluğun 'kökenleri' olarak adlandırılan ge-

lenek, karizma ve yasanın aslında birer ussallaştırma ve aklamadan ibaret olduğunu, iktidarın tek kaynağının, o iktidarın uygulandığı topluluğun norm ve değerler sistemince saptanan meşruluk şemasına uygunluğu ve bu şema konusunda da o toplulukta bir görüş birliğinin bulunmasında yattığını iddia etmektedir.

Meşruiyet, hangi dayanak noktalarından sağlanırsa sağlansın, iktidarların varlık koşullarından biri olarak kabul edilmektedir. Meşruiyetini yitiren bir iktidarın toplumdaki varlığı tartışmalı hale gelir ve yönetilen kesim tarafından kabul görmez. Dolayısıyla iktidarlar, meşruiyetlerini yineleyerek güncel tutmak istemektedirler (Satır, 2018, s. 121). Bu noktada ideoloji, hegemonya ve rıza üretimi gibi kavramlar, iktidarların meşruiyet sağlama çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadırlar.

İdeoloji, Hegemonya ve Rıza Üretimi

Kültürel etkenlerin siyasal yaşamdaki yansıması söz konusu olduğunda, akla ilk gelen olgu kuşkusuz ideolojilerdir. İdeolojiler, toplumda benzer koşulları paylaşanların, bu koşullardan doğan ortak gereksinmelerini karşılayan, kendi içinde tutarlı inanç sistemleri olarak tanımlanmaktadır. İdeolojiler, ilgili toplum kesimlerinin doğru ya da yanlış bilinçlenmesinde, siyasal çatışmaların yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Her ideolojik çatışma, genellikle belirli toplum kesimlerinin çıkarları arasındaki bir çatışmadan kaynaklanmaktadır (Kışlalı, 1997, s. 111). Bu bağlamda her sınıf ya da toplumsal kategorinin kendi ideolojisini politik savaş içerisinde yarattığını ifade eden Duverger (1964, s. 12-91), iktidarın da anlaşmazlıkları yatıştırmak ve birleşmeyi sağlamak amacıyla kendi ideolojisini geliştirdiğini, bunun sonucunda da politik savaş biçimlerinin başlıca kurumlardan, ideolojilerden, değer sistemlerinden ve kolektif tasarımlardan ibaret olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bir ideoloji tarafından ele geçirilen devlet aracı, iktidar için söz konusu kurumlardan en önemlisi durumundadır.

Devletin, iktidarını tesis etme ve devam ettirmede 'devletin baskı aygıtları' ve 'devletin ideolojik aygıtları' şeklinde iki tip aygıtı kullandığını söyleyen Althusser (2014, s. 50-51), söz konusu baskı aygıtlarını hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. kurumlar olarak ifade ederken, ideolojik aygıtları ise dini kurumlar, okul, aile, hukuk, siyasal partiler, sendikalar, medya ve kültürel yapılar olarak ele almaktadır. Althusser, bireylerin

karşısına bu şekilde birbirinden ayrı ama uzmanlaşmış kurumlar biçiminde dolaysız olarak çıkan belirli yapılardan bahsederek devleti, egemen sınıfın devleti olarak tanımlamaktadır.

İdeoloji kavramı, kullanılmaya başlandığı ilk dönemde, 'fikirler bilimi', 'fikirlerin çözümlenmesi', 'fikirlerin kökeninin araştırılması' anlamında kullanılmıştır (Gramsci, 2008, s. 208). Bu kavramın daha sonraki kullanımına bakıldığında ise bir insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemi olarak ele alındığı görülmektedir (Althusser, 2014; Duverger, 1964, s. 81-82). İdeolojiyi, iletişim içinde ifade edilen bir fikirler sistemi olarak gören Lull (2001, s. 19), bu fikirler sistemini, bilinç gruplar ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar, tutumlar toplamının temeli olarak değerlendirmektedir. İdeolojiyi, bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği fikirler dizgesinden çok, tüm sınıfların katıldığı süregiden ve her yana yayılmış pratikler dizgesi olarak ele alan Althusser, devletin ideolojik aygıtlarının bu süreğenliği ve yayılmayı sağladığını belirtirken, azınlığın çoğunluk üzerindeki iktidarını baskıcı olmayan bu araçlarla sürdürdüğünü ifade etmektedir. İdeolojiyi, yönetici sınıfın fikirlerinin toplumda doğal ve normal görünmesini sağlayan bir araç olarak tanımlayan Marx ise her çağın egemen düşüncelerinin, o çağın egemen sınıfının düşünceleri olduğunu belirterek iktidar ve ideoloji ilişkisine vurgu yapmaktadır (Fiske, 1996, s. 221-224).

Egemen ideolojinin dolayısıyla da iktidarın yeniden üretimi, basit bir tekrar, basit bir yeniden üretim değildir. Bu yeniden üretim aslında önceki ideolojik unsurların, sınıf mücadelesi içinde yeni karşıt eğilimlere ve önceki biçimlere karşı yenilenmesidir. Egemen ideolojinin yeniden üretimi yolunda verilen mücadele hiçbir zaman bitmiş, tamamlanmış sayılamaz (Althusser, 2014, s. 12-13). Sürekliliğe ve bu sürekliliği sağlayacak araçlara, araçlara ihtiyaç duymaktadır.

Yönetim olgusunun ortaya çıktığı, iktidar ilişkilerinin yaşandığı her yerde rızanın, toplumsal meşruiyetin nasıl elde edileceği, hegemonyanın nasıl sağlanacağı, iktidar alanının nasıl genişletileceği temel bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Biber ve Turancı, 2014, s. 28). Toplumsal düzlemde varlık gösteren siyasal iktidarlar, yönetmiş olduğu toplumdan rıza almak zorundadır (Satır, 2018, s. 116). Toplumsal rıza hem güç eşitsizliğine güvenlik hem siyasal iktidarın egemenliğine doğallık hem de siyasal iktidarın olmazsa olmazı olan süreklilik ilkesine geçerlilik kazandırmaktadır (Çetin, 2003, s. 84).

İktidar, “egemen bir sınıf veya fraksiyonun, iktidar ittifakının öteki üyeleri üzerinde ayrı bir egemenlik dayatması ölçüsünde, kısaca onlar üzerinde hegemonyasını kurup, onları kendi koruyuculuğu altında birleştirdiği ölçüde düzenli işlev görebilmektedir” (Poulantzas, 2004, s. 88). Bu nedenle devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutmak isteyen sınıflar, devletin ideolojik aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamaktadırlar (Althusser, 2014, s. 53). Kısaca bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki egemenliği (Gramsci, 2007) olarak tanımlayabileceğimiz hegemonya, egemen sınıfın karşıt gruplar üzerinde kaçınılmaz olarak uygulayacağı bir zorlama anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede iktidarın etkili olabilmesi için şiddetin de kullanılabileceğini belirten Foucault (2014, s. 73-74), toplumsal rızayı da elde etmek için sadece şiddetin yeterli olamayacağını, kuşkusuz hiçbir iktidarın uygulamasında asla biri ya da diğeri olmadan, çoğunlukla aynı anda her ikisi birden olmadan gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Hegemonyanın “egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığı ile işleyen bir süreç” (Lull, 2001, s. 19) olması, egemen sınıf ile iş birliği yapmaya razı olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesini de beraberinde getirmektedir (Gramsci, 2007).

Marx, alt sınıfın yani işçi sınıfının, kendi toplumsal deneyimlerini, toplumsal ilişkilerini ve dolayısıyla kendilerini, kendilerine ait olmayan fikirler aracılığıyla anlamaya yönlendirildiğini iddia etmektedir (Fiske, 1996, s. 221). Bu şekilde işçi sınıfının kendine ait olmayan fikirlerle kendini ifade etmesi sağlanarak toplumsal bir sınıfın egemene itaati garanti altına alınarak bu konudaki rızaları sağlanmaktadır. Egemenin sürekli olarak yeni algılar yaratması ve toplumların bir bilinç endüstrisinin elinde şekillenmesi nedeniyle Chomsky (2010, s. 312) de görünenin aksine bugüne kadar iktidarın hiçbir zaman halk elinde bulunmadığını belirtmektedir.

Her ne kadar farklı yöntemlerle hegemonya inşa edilebilse de hegemonyanın zaferi ve kazanılan rıza kaçınılmaz bir biçimde istikrarsızdır, asla elde bir olarak görülemez. Bu nedenle sürekli yeniden kazanmak için mücadele gerektirmekte (Fiske, 1996, s. 225), her zaman yeniden kurulmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan iktidarın varlığı, sürekliliği ve dolayısıyla hegemonyanın istikrarı ancak ve ancak rızanın üretimi ile mümkündür.

Masallar, Mitler ve Soylu Yalanlar

Modern öncesi devletlerde iktidarlar temelde meşruiyetlerini güç, baskı ve şiddete dayandırmış olsalar da yönetilenlerin rızasını kazanmak ya da en azından düzene tehdit oluşturabilecek olası isyan ve örgütlenmeleri engellemek üzere birtakım zihinsel yönetim biçimlerini kullanmışlardır. Mistik anlatılar, mucizeler, masallar, efsaneler modern öncesi dönemde iktidarların, toplumsal bilinci inşa etmek ve şekillendirmek üzere yönetim ve eğitimde sıklıkla başvurdukları söylemsel pratiklerdir.

Sözlü kültürün önemli bir parçası olan masallar gerçekliği olmayan, hayal ürünü kahramanları ve olayları içermenin yanı sıra ait oldukları toplumun ortak hafızasını ve değerlerini de yansıtmaktadırlar. Farklı kültürlerde masallar, olağanüstü bir çeşitlilik ve zenginlik gösterse de bu masalların neredeyse tamamı tekbiçimli ve birbirini tekrar eden öğelere sahiptir (Propp, 1985). Masalların pek çoğu gelecek nesiller için davranış modelleri, iyi-kötü ve doğru-yanlış üzerine toplumsal normlar, ahlaki kodlar ve toplumsal cinsiyet rolleri sunmaktadır. Yakışıklı prensin öpücüğüyle yüzyıllık uykusundan uyanan prensesi anlatan Uyuyan Güzel masalı eril toplumun değerlerine yer verirken, yoksul köy çocuğunun padişahın kızıyla evlenerek zengin olduğu Keloğlan masalı sınıflı toplum yapısına gönderme yapmaktadır. Bu açıdan masallar, egemen ideolojinin temsil edildiği ve yeniden üretildiği metinler olarak işlev görmektedirler. Kitlelerin, olayların en efsanevi ve olağanüstü kısımlarından etkilendiklerini ifade eden Le Bon'a göre (1997, s. 60-61) bu tür anlatılar, uygarlıkların asıl destekçileridir. İmajlar ve sahte olaylar, tarih boyunca gerçeklerden daha fazla hatırlanmış ve kitleler üzerinde daha etkili olmuşlardır. Çünkü sadece hayal ederek var olabilen kitleleri yine hayalleri kullanarak etkilemek, korkutmak ya da coşturmak mümkündür.

Toplum ve devlet üzerine ilk sistematik felsefeyi üretmiş olan Platon (2004, s. 64), idealize ettiği devlet modelinde yeni nesilleri egemen sisteme uyumlu bireyler olarak yetiştirmede gerçeklerden çok, yalan ve uydurma bilgilerin kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Platon, çocukların hangi kalıba sokulmak istenirse o kalıba girebileceklerini, dolayısıyla onları yetiştirirken masalların kullanabileceğini ve masallar aracılığıyla onlara istenen şeylerin öğretebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle toplumsal bilincin inşası için sadece masalların içeriğini değil, aynı zamanda çocuklara masal anlatan

masalcıları, anaları, dadıları da denetlemek gerekmektedir (Platon, 2004,s. 64):

- Güzel sözler de iki çeşittir değil mi? Gerçeğe uygun olanlar, uydurma olanlar.
 - Evet.
- Yetiştirmede her ikisini de kullanacağız. Ama önce yalan ve uydurma olanları.
 - Ne demek, anlamıyorum.
- Çocuklara önce masal anlatmıyor muyuz? Masalda gerçeğe uygun şeyler varsa da bunlar çoğun uydurmadır. Küçükleri yetiştirirken idmandan önce masalları kullanırız.
 - Öyledir.
- İşte bunun için de ben, müzik idmandan önce gelir diyordum.
 - Haklıymuşsun.
- Ama bilirsin ki, her işte önemli olan başlangıçtır. Hele iş genç ve körpe kimseleri yetiştirmek olunca; çünkü insanlar bu çağda yatkin olurlar, hangi kalıba sokulmak istenirse o kalıba girebilirler.
 - Evet.
- Öyleyse her aklına gelenin uydurduğu masalları çocukların dinlemesi doğru mudur? İleride edinmelerini istediğimiz düşüncelere aykırı şeyleri duymalarına göz yumacak mıyız?
 - Hayır
- O zaman ilk işimiz, masalcıları kollamak olacak. Masalları güzelse, bırakacağız söylesinler. Kötüyse yasak edeceğiz. Anaları, dadıları kandırıp, çocuklara yasak ettiğimiz masalları anlattırmayacağız. Çocukların bedenlerinden önce, güzel masallarla ruhlarını yoğurmalarını isteyeceğiz. Bugün anlatılan masallara gelince, çoğunu atmalı.

Masallar gibi mitler de benzer bir işleve sahiptir. Toplumda yaygın olarak bilinen ve tarihsel ya da yarı tarihsel bir inanç olarak itibar gören, toplumun temel değerlerini içeren veya simgeleyen mitler (Watt, 2014, s. xvii), ilk çağlardan beri toplumların bilinçaltını dışa vuran anlatımlardır (Fromm, 2015, s. 189). Mitlerin tamamı, yaradılışa yani başlangıca ilişkindir. Tüm uluslar için 'köken'in büyüğü bir saygınlığı vardır ve mitler bir halkın 'soylu kökeni'ni, 'eskiliği'ni ortaya koymaya yardımcı olarak (Eliade, 2001, s. 223-224), toplumlar için ortak bir payda üretirler. Toplumsal hafızanın ve kolektif kimliğin bir

parçası olan mitler, toplumsal aidiyeti güçlendirmek, kitleleri bir arada tutmak ve egemen yapıya rıza göstermek noktasında oldukça işlevseldirler. Özellikle ulusların ırksal kökenine vurgu yapan milliyetçilik mitleri bu yönleriyle öne çıkmaktadırlar. Bu noktada Barthes mitlerin ana işlevinin tarihi doğallaştırmak olduğunu ifade etmektedir. Mitler, belirli bir tarihsel dönemde egemen olmayı başarmış bir toplumsal sınıfın ürünüdürler ve kendi kökenlerini, siyasal ve toplumsal boyutlarını gizemleştirirler ya da gizlerler (Fiske, 1996, s. 119). Schiller'e göre de (1993, s. 42) mitler, insanlara hükmetmek için kullanılırlar. Kültürel-enformasyonel aygıtlar tarafından yıllardır yapılmakta olduğu gibi mitler, halkın bilincine ustaca yerleştirilirse insanların manipüle edildiklerinin farkına varması neredeyse imkansızlaşır. Dolayısıyla mitlerin gücüne güç katılmış olur.

Halk kültürünün doğal bir parçası olan masallar ve mitlerden farklı olarak uydurulmuş gerçeklikler yani 'yalanlar' da yönetenlerin yönetim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon'un, Devlet'te bahsettiği soylu yalanlar da benzer bir amaca hizmet etmektedirler. Platon'a göre (2004, s. 73) yalan söylemek tanrılar için yararsız, ama insanlar için bir ilaç gibi yararlı olabilir. Böyle bir ilaçsa hekimlerin elinde olmalı, önüne gelen ona el sürmemelidir. Yalan söyleme yetkisinin sadece devleti yönetenlerde olması gerektiğini söyleyen Platon, devletin çıkarı için yönetenlerin yönetilenleri kandırmasını meşru görmekte ve yalanı bir yönetim aracı olarak değerlendirmektedir (Platon, 2004, s. 73-74):

- Öyleyse gerçekten ayrılma yetkisi yalnız devleti yönetenler de olmalıdır. Devletin yararına, düşmanlarına ya da yurttaşlarına yalan söyleyebilirler. Bunların dışında kimse böyle bir yola başvuramaz. Yönetilenin yönetene yalan söylemesi, hastanın hekime, öğrencinin öğretmene yalan söylemesi kadar ya da gemicinin kaptandan gemi ve gemicilerin durumunu gizlemesi kadar büyük, daha da büyük bir suçtur.
 - Çok doğru.
- Demek yöneten, şehirde birinin yalanını yakalarsa Homeros'un dediği gibi: İster bir sanat adamı olsun ister falcı ister hekim ister doğramacı, onu cezalandıracak. Yalan devlet gemisini batıracak bir fırtınadır.

Strauss da (1978, s. 102-103; 1996, s. 185) Platon'un soylu yalanını, devletin işleyişi ve halkın iyiliği için gerekli görmektedir. Bu bağlamda Strauss, iktidarın halkın iyiliği için yalan söyleyebileceğini belirterek, soylu yalanların toplumdaki farklı sosyal hiyerarşik yapıların kurallara ve yöneticilere itaat etmesini, böylece şehre gönülden hizmet etmesi için gerekli teşviki sağlayacağı, toplumsal tabakaları diğer bir deyişle kitleleri devlete/iktidara sadık bireyler olarak bir arada tutmanın bir yolu olarak düşünmektedir.

Orta Çağ'ın sonlarında feodalitenin çözülmesiyle ortaya çıkan mutlak monarşilerde her ne kadar idarenin tek elde toplanması ve mutlak hâkimiyet söz konusuysa da devlet iktidarının topluma dayandığı ve meşruiyetinin de toplumda aranması gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır. Mutlak monarşinin en önemli kuramcılarında biri olan Machiavelli (1994, s. 109-110) Prens'te, insanların günün şartlarına göre bir köle gibi öylesine boyun eğmeye hazır beklediklerini belirterek, yöneticilerin her zaman aldatılabilecek insanlar bulabileceğinden bahsetmiştir. Amaç, devletin birliğini sağlamak olduğundan yöneticilerin yönetenleri aldatmasında ve yalan söylemesinde herhangi bir sakınca görmeyen Machiavelli, yöneticilerin aldatmak istedikleri kişiler/kitleler için inanılacak gerekçeler bulmakta ya da kaypaklıklarını şirin göstermek için hiçbir zaman zorlanmadıklarını; bu aldatma işinde de yalanları ustaca allayıp pullamak, göz boyamayı olduğu gibi renk vermeyi de çok iyi becermek gerekliliğini savunmuştur. Çünkü ona göre toplumsal rızanın üretilmesinde kurnazlık yaparak insanların beyinlerini uyutan yöneticiler, dürüstlüğü temel alan yöneticilere üstün gelmişlerdir.

Yine mutlak monarşi kuramcılarında Hobbes'un devlet ve iktidar anlayışında da yöneticilerin yönetenlerin düşüncelerine yön vermesi ve yanılması meşrudur. Hobbes'a göre (2017, s. 140-141), yönetilenlere hangi düşüncelerin öğretileceğine ve yönetilenlerin nasıl düşüneceğine yönetenler karar vermelidir. "Hangi görüş ve düşüncelerin barışa aykırı, hangilerinin ise uygun olduğuna ve dolayısıyla hangi durumlarda nereye kadar ve hangi insanların topluluklar karşısında konuşmalarına izin verileceğine ve yayımlanmadan önce kitaplardaki düşünceleri kimin inceleyeceğine karar verilmesi egemenliğin bir parçasıdır. Çünkü insanların eylemleri onların düşüncelerinden doğar"; barış ve uyumun sağlanması, insanların eylemlerinin ve düşüncelerinin iyi yönetilmesine bağlıdır.

Manipülasyon, Propaganda ve Kitle İletişimi

Modern devletlerin kurulmasıyla birlikte, yönetim sisteminin yapısı gibi iktidarların halkı yönetme stratejileri de değişim göstermiştir. Modern öncesi dönemde kaynağını tanrısal güçten alan iktidarların yerine modern dönemde meşruiyetini toplumdaki ve akılcı bir dayanak üzerine kurulu iktidarlar ortaya çıkmıştır. Yönetici sınıfın kendi iktidarını tesis edebilmesi ve koruyabilmesi için çoğunluğun rızasını kazanması ve iktidarını meşrulaştırması zorunlu hale gelmiştir. Bu süreçte iktidara yönelik rıza üretiminin, hegemonya kurmanın dahası yönetilenlerin tatlı rüyalar görebilmelerini sağlamanın yöntemleri de değişmiştir.

Modern çağın kitleleri için 'şaşkın sürü' ifadesini kullanan Lippmann (1998), kitleleri kontrolsüz ve organize olamayan bir yapı olarak nitelemiştir. Bu yapının kontrol edilme zorunluluğunu da "halk olması gereken yerde olmalı, böylece her birimiz ezilmekten ve şaşkın bir sürünün kükremesinden kurtulabiliriz" cümlesiyle ifade etmiştir. Lippmann bunu yapmanın yolu olarak 'rızanın üretimi' kavramını ortaya koymuştur. Rızanın üretimi yani zora ve baskıya başvurmadan halkın onayını alma ve tahakküm kurma noktasında kitlelerin zihinlerinin profesyonelce yönlendirilmesi yani manipülasyon kavramı önem kazanmaktadır.

Modern propagandanın ve halkla ilişkilerin öncü isimlerinden Edward Bernays da (1936, s. 9) kitlelerin örgütlü alışkanlıklarının ve düşüncelerinin bilinçli ve akıllı manipülasyonunun, demokratik toplumların bir gereği ve önemli bir unsuru olduğu görüşündedir. Bu manipülasyon sürecini 'rıza mühendisliği' olarak isimlendiren Bernays (1947, s. 114) kitlelerin ancak ikna oldukları takdirde harekete geçirilebileceklerini ve bunun da ancak rıza mühendisliği ile başarılacağını ifade etmiştir (1947, s. 119).

Manipülasyon kavramına eleştirel perspektiften bakan Freire (1993, s. 148) bu kavramın, halkın sahneye çıktığı demokratik sistemlere özgü bir yöntem olarak, ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Tarihsel süreçte halk sahneye çıkmadan önce manipülasyona gerek yoktur, çünkü baskı ile yönetme vardır. Demokratik sistemlerde ise manipülasyon, egemenliğin korunmasının temel bir aracı haline gelmiştir. Manipülasyon yoluyla egemen elitler halkı gerçek olmayan türden bir 'örgütlenme'ye yöneltebilir ve böylece kendilerini tehdit eden gerçek halk örgütlenmelerini engelleyebilirler. Freire'ye göre (1993, s. 139-140) manipülasyon, boyun eğdirme ve egemenliğin

vazgeçilmez bir öğesidir. Egemen elitlerin/ezen sınıfın, halkı düşünemez hale gelinceye kadar uyuşturmak, kitleleri kendi amaçlarına uyumlu kılmak ve egemenliği sürdürmek için kullandıkları bir araçtır. Egemenler bu süreçte bazı mitlere başvurur ve bu mitleri kitle iletişim araçlarını kullanarak propaganda ve sloganlarla halka sunarlar. Örneğin ezme-ezilme düzeninin bir 'özgür toplum' olduğu miti, bu düzenin insan haklarına saygı gösterdiği ve bu nedenle de saygıya değer olduğu miti, her çalışkan kişinin girişimci olabileceği miti, genel eğitim hakkı miti, insanların eşitliği miti, ezen sınıfların kahramanlığı miti, elitlerin iyilik ve cömertliği miti, egemen elitlerin halkın gelişimine katkıda buldukları dolayısıyla halkın da minnetini elitlerin sözlerini kabul ederek ve onların safında yer alarak göstermesi gerektiği miti, isyanın Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günah olduğu miti, özel mülkiyetin kişisel insani gelişme için temel olduğu miti, ezenlerin çalışkanlığı, ezilenlerin tembellik ve hilekarlığı miti ve nihayet, ezilenlerin doğal zayıflığı ve ezenlerin üstünlüğü miti.

Modern ve görece demokratik sistemlerde manipülasyonun en etkin yöntemlerinden biri propagandadır. Kişi, grup ya da geniş kitlelerin düşünce ya da davranışlarını, istenilen biçimde yönlendirmek ve değiştirmek amacıyla uygun araç ve teknikleri kullanarak yapılan her türlü planlı ve sistematik çabayı, en kaba ve geniş haliyle propaganda olarak adlandırmak mümkündür. Propaganda, önemli sembollerin manipülasyonu ile kolektif tutumların yönetimidir. Bazen mevcut bir tutumu pekiştirmek bazen de toplumda güven kazanmış bazı kurumlarca sosyal kontrol sağlamak amacıyla yardımcı bir enstrüman olarak kullanılmaktadır (Lasswell, 1927, s. 629; Bernays, 1936, s. 25). Chomsky'nin ifadesiyle (1995, s. 36) "totaliter devlette sopa neyse, demokrasilerde de propaganda odur". Baskı ve şiddete dayalı tahakkümden uzaklaşan, rıza ve iknaya dayanan yönetim mekanizmasında egemen sınıfın varlığı, ancak rıza gösterilmesi durumunda meşru hale gelebilmektedir.

Propaganda temel olarak ilk toplumsal örgütlenmelerinden beri farklı şekillerde icra edilen bir manipülasyon yöntemidir. Grup içindeki ilişkilerin, iş bölümünün, hiyerarşinin ve nihai olarak yönetimin oluşturulması ve devamlılığı noktasında insanları yönlendirme, ikna etme, rızalarını kazanma çabası var olagelmıştır. Bununla beraber 20. yüzyılın başlarından itibaren kitle toplumuna geçiş ve yönetimin karmaşıklaşmasıyla popülerleşmiş ve kavramsallaştırılmıştır. Bolşevik ve Nazi propagandalarının başarısı siyasi liderlerin,

teknokratların ve sosyal bilimcilerin dikkatlerini bu alana yöneltmiş ve propaganda, 20. yüzyıl siyasetinin alamet-i farikası haline gelmiştir.

Dünya siyasi tarihinde propaganda tekniklerini en etkili ve yoğun biçimde kullanan Adolf Hitler (2005, s. 219) ısrarlı ve ustaca yapılan bir propaganda ile millete cennetin cehennem, cehennem de cennet olarak gösterilebileceğini savunmuştur. Hitler, propaganda bilmeyen eski Alman hükümetlerinin bu eksikliğinin Almanya için büyük zarar ve kayıplara neden olduğu görüşündedir. Ortak milli duyguların inşası için propagandanın olağanüstü bir silah olduğunu söyleyen Hitler'e göre (2005) başarılı bir propagandanın tek tek bireyleri değil, kitleleri hedeflemesi; herkesin anlayabileceği kadar sade ve basit olması, toplumun manevi değerlerine ve duygularına hitap etmesi gerekmektedir.

Propagandanın etkisiyle insanların zihinlerindeki sabit düşünceler birer değişken haline gelmiş (Lippmann, 1998, s. 248) ve zihinlerin kontrolü, teknik bir iş ya da bir tür mühendislik olarak görülmeye başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında propaganda, bir uzmanlık alanına dönüşmüş ve propagandacı, tanıtma uzmanı, halkla ilişkiler uzmanı gibi profesyoneller iktidar seçkinlerinden hemen sonraki toplumsal tabakayı oluşturmuşlardır. Kamuoyunun oluşumunu etkileyip biçimlendirmekte kullanılan bu kişi ve gruplar, iktidar seçkinlerinin yani egemen sınıfların iktidarlarını, ideolojilerini, servetlerini ve prestijlerini sevimli ve haklı göstermekle görevlendirilmişlerdir (Mills, 1974, s. 442).

Egemen sınıfların ideolojileri ve çıkarları doğrultusunda kamuoyunun oluşturulmasını ve manipüle edilmesini sağlayan propaganda faaliyetleri, başlangıçta doğrudan ve görünür biçimde icra edilirken kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve yeni iletişim olanaklarının doğmasıyla birlikte daha örtük ama çok daha etkili bir görünüm kazanmıştır. Günümüzde bütün iktidar biçimleri, kitleleri manipüle ve ikna etme, nihayetinde rıza üretimde geleneksel ve yeni medya, halkla ilişkiler, reklam, tanıtım, siyasal iletişim gibi her türlü iletişimsel enstrümanı kullanmaktadırlar.

Herman ve Chomsky (1999) modern toplumlarda kitle iletişim araçlarını, iktidar sahiplerinin çıkarlarının temsil edildiği ve bu çıkarların propagandasının yapıldığı bir alan olarak görmektedirler. Özellikle kapitalist haber medyasının işleyiş biçimini açıklamaya çalıştıkları ve 'Propaganda Modeli' adını

verdikleri yaklaşıma göre modern toplumlarda servet ve iktidar sahipleri birtakım yöntemlerle¹ medyada nelerin haber olacağına, hangilerininse kenara itilip önemsizleştirileceğine karar vermekte; siyasal iktidara veya özel çıkar çevrelerine, mesajlarını halka kolayca iletme imkânı tanımaktadırlar. Medyanın 'toplumsal amacı', topluma ve devlete egemen, ayrıcalıklı grupların ekonomik, toplumsal ve siyasal gündemlerini halka aşılacak ve bunları savunmaktır (Herman ve Chomsky, 1999, s. 100; Chomsky, 2010, s. 36). Gramsci'nin 'hegemonya' ve Althusser'in 'devletin ideolojik aygıtları' kavramlarının açtığı yoldan gidildiğinde de görülür ki kitle iletişim araçları, egemen olmaya çalışan ideolojilerin mücadele alanlarından biridir. Bu mücadele anlam üretme, anlam kazanma ve bunu kamuoyuna kabul ettirme üzerinden yürütülmektedir. Kitle iletişimi, toplumsal iktidarın kurulmasına aracılık eden bilginin denetimini sağlayarak toplumsal 'rıza'nın alınmasında önemli role sahiptir (Çoban, 2014, s. 28). Poulantzas da (2004, s. 349-352) Gramsci ve Althusser gibi devletin ideolojik aygıtlarını ve bu minvalde kitle iletişim araçlarını hegemonyanın örgütlenme biçimi olarak görmekte ve ideolojinin sadece düşüncede yer alan bir yaklaşım değil, 'kavramsal bir sistem' olduğu, toplumsal formasyonun pratiklerinde somutlaşarak egemen ideoloji bağlamında temel iktidarı oluşturduğundan bahsetmektedir.

Platon'un da dediği gibi insanlar gerçekten çok, gerçek gibi görünen şeylere inanmaktadırlar. Kitle iletişim araçları da çoğu kez gerçek olmayan şeyleri gerçek gibi sunmaktadır. Medya aracılığıyla beyan edilen olguların ve açıklamaların gerçekliği üzerine olan şüpheler, kamuoyunun manipüle edilmesinin kontrolsüz şekilde artması, kitle iletişiminde enformasyon devriminin aslında sanal dezenformasyon devrimi olduğunun bir göstergesidir (Virilio, 2003, s. 105). Bir enformasyon ortaya atıldığında, bu enformasyon yalanlanmadığı sürece, gerçeğe benzerdir ve aksama yerinde olmadıkça, hiçbir zaman gerçek zamanda yalanlanmayacak ve sonuçta hep güvenilir kalacaktır. Yalanlanmış olsa bile, mutlak surette yanlış olmayacak, çünkü medya tarafından güvenilir kılınacaktır. Gerçeğin tersine, güvenilirliğin sınırları yoktur, sanal olduğu için, kendi kendini çürütememektedir (Baudrillard, 2001, s. 72). Kitle iletişim araçları kendi ürettikleri yapay dünyayı, gerçekmiş gibi sunarak

¹ 'Haber eleme süzgeci' olarak adlandırdıkları bu yöntemler şunlardır: 1. Medyanın Büyüklüğü, Mülkiyeti ve Kâr Amaçlı Oluşu, 2. Reklamcılık Ruhsatı 3. Medyanın Haber Kaynakları, 4. Tepki Üretimi ve Yaptırımcı Kurumlar, 5. Bir Denetim Mekanizması Olarak Anti-Komünizm (Herman ve Chomsky, 1999).

usavurumdan giderek uzaklaştırdığı kitle içindeki bireyi her türlü etkiye, özellikle propaganda yolu ile aktarılan ideolojiye açık hale getirmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu amaçla oluşturduğu yapay gerçeklik, gerçek olmayanı da olmuş gibi sunabilmektedir (Akarcalı, 1997, s. 69).

İlkel toplumlarda mitlerin gördüğü işlevi, modern kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçları görmekte (Fiske, 1996, s. 162; Kaplan, 1991, s. 130); kitle iletişim araçlarıyla üretilen ve yayılan modern mitler, egemen sınıfların çıkarlarını doğallaştırmaktadır. Bu açıdan modern kapitalist toplumlarda mitlerle gerçekliğin siyasal inşası arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bireyler, mitlerin içindeki birbiriyle ilişkili kavramların anlamının farkında olsalar bile mitsel niteliğinden haberdar değillerdir, çünkü mit kendi işleyişini gizlemektedir (Barthes, 1990). Mitler, bilincimizin gözle görünmez olan derinliklerine gömülmüş bir düşüncedir. Mesela günümüzde televizyon, mitlerin kine benzer bir yol izlemektedir. Televizyon cihazı artık bizi büyülememekte ya da zihnimizi allak bullak etmemektedir. Artık televizyonun ilginç yönlerine ilişkin hikâyeler anlatmıyoruz. Televizyon cihazlarını artık özel odalarla sınırlamıyoruz. Televizyonda izlediklerimizin gerçekliğinden kuşkuya düşmüyoruz ve televizyonun sunduğu bakış açısının özelliğini fark etmiyoruz. Dahası televizyonun bizi nasıl etkilediği sorusunu bile sormuyoruz. Bu soru, bazılarıımıza sanki kulağımız ya da gözümüz olmasının bizi nasıl etkilediğini soruyormuş gibi acayip görünebiliyor (Postman, 2004, s. 92).

Schiller (1993) modern kapitalist sistemde kitle iletişim araçları tarafından üretilen mitler yoluyla zihinlerin kontrol edildiğini ve topluma 'paketlenmiş bilinç' sunulduğunu ifade etmektedir. Schiller'in 'bireyselcilik ve kişisel tercih miti', 'yansızlık miti', 'değişmeyen insan tabiatı miti', 'toplumsal çatışmanın mevcut olmadığı miti ve 'medya pluralizmi miti' şeklinde isimlendirdiği bu mitler siyasal, ekonomik ve toplumsal sisteme dair bireylerin zihinlerindeki belirlenimleri paket halinde sunmakta ve bunlar sorgulanmaksızın kabul edilmektedir.

Kurgulanmış gerçeklikler ve sahte öykülerle büyüklere masallar anlatan ve modern mitler yaratan kitle iletişim araçları, egemen ideolojilerin propagandasını yaparak egemen sınıfların iktidarının tesis edilmesinde ve yeniden üretilmesinde temel aygıtlarından biri haline gelmiştir. Başta haberler ve reklamlar olmak üzere ana akım medya içerikleri ile demokrasi, çoğulculuk, toplumsal uzlaş, bireysel özgürlük, modern bilim, teknoloji, zenginlik, başarı, profesyonellik, güzellik, kusursuzluk, erillik, dişilik gibi modern kapitalist

sistemin hâkim değerleri mitleştirilmektedir. Barthes'in (1990) de ifade ettiği gibi bu mitler egemen sınıfların çıkarlarını doğallaştırmakta ve bu sınıfların iktidarını meşrulaştırmaktadır.

Sonuç

Siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe, hukuk gibi alanların tartışmalı konularından biri olan iktidar kavramı, emretme ve yönetme gücünün yanı sıra emretme ve yönetme hakkına sahip olmayı da içeren; bu anlamda güç ve rızanın birlikteliğinden oluşan bir olgudur. Dolayısıyla iktidar konusu çoğunlukla meşruiyet kavramıyla birlikte ele alınmış; iktidarın kaynağını nereden aldığı ya da diğerlerini ne adına yönettiği, iktidara ilişkin temel sorulardan biri olmuştur. Tarihsel süreçte bütün iktidar biçimleri, iktidarı ellerinde tutmak ve bunun sürekliliğini sağlamak adına verdikleri mücadelede meşru bir zemine dayanma ve yönetilenlerin rızasını kazanma ihtiyacı duymuşlardır. İnsanlık tarihi boyunca iktidarlar, meşruiyetlerini inşa etmek ve yönetilenlerin rızasını kazanmak adına farklı yöntem ve tekniklere başvurmuşlardır. Aynı zamanda toplumsal bilincin ve -zihinleri yönlendirmek suretiyle- hegemonyanın inşasına da hizmet eden bu yöntem ve teknikler, zaman içinde dönüşmüş ve biçim değiştirmiş olsalar da temelde aynı amaca hizmet etmişlerdir.

Modern öncesi toplumlarda meşruiyetini tanrısal güçten alan iktidarlar toplumsal bilinci inşa etmek ve zihinleri yönlendirmek adına masallardan ve mitlerden yararlanmışlardır. İnsanlığın ilkel düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve halk kültürünün de önemli bir parçası olan bu sözlü metinler, iktidarı, iktidarın eylemlerini, bu eylemlerin sonuçlarını ve ortaya çıkan egemenlik alanını doğallaştırma ve meşrulaştırma işlevlerini de yerine getirmektedirler. İçinde oluştukları kültürün ve dönemin ırk, soy ve güç temelindeki iktidar ilişkilerinin taşıyıcılığını ve savunuculuğunu yapan bu metinler, yönetilenlerin gündelik hayatta nasıl davranmaları gerektiğine dair dini, toplumsal ve kültürel kodları da barındırarak toplumsal bilincin inşasında önemli rol üstlenmekte; yönetilenler açısından makbul/kabul edilebilir yurttaşın nasıl olması gerektiği ve iktidara itaat biçimlerinin neler olduğunu içermektedirler. Ayrıca modern öncesi dönemde iktidarların sistematik ve bilinçli olarak ürettikleri yalanlar da yönetme sanatının doğal bir parçası olarak değerlendirilmiş ve halkın yararına söylenen yalanlar meşru ve ahlaki kabul edilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumsal bilincin inşası ve rızanın

imalatına yönelik manipülasyon faaliyetlerinin ortaya çıkışına ilişkin sanayi devrimi sonrasını ve özellikle 20. yüzyılı işaret eden yaklaşımların aksine yönetilenleri manipüle etmenin, kitleleri ikna etme yoluyla iktidara ve sisteme meşruiyet kazandırmanın her dönemde iktidarların önceliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Modern dönemde ise söz konusu masalların, mitlerin ve soylu yalanların yerini medya metinlerindeki kurgulanmış gerçeklikler ve sahte öyküler almıştır. Görece gelişmiş modern kapitalist toplumlarda demokrasi ve çoğulculuğun özümsemiş olması nedeniyle iktidarlar tarafından uygulanan şiddete ve baskıya karşı çıkma ve direnme gibi toplumsal refleksler gelişmiştir. Meşruiyetini halk egemenliğine dayandıran modern iktidarlar için halkın onayını almak ve rızasını kazanmak zorunluluk halini almıştır. Başta siyasal iktidarlar olmak üzere modern toplumdaki farklı iktidar odakları toplumsal kabulü ve rızayı üretebilmek ve de sürdürebilmek adına toplumsal bilinci inşa etmek ve zihinleri manipüle etmek için kitle iletişim araçlarından etkin bir şekilde faydalanmışlardır. Modern öncesi dönemde masalları ve mitleri yayan masalcılar, ozanlar ve destancıların yerini modern kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçları almıştır. Modern ya da teknolojik masalcılar olarak adlandırabileceğimiz kitle iletişim araçları modern masalların ve mitlerin hem üreticisi hem de dağıtıcısı konumundadırlar. Söz konusu modern masallar ve mitler çoğu zaman 'gerçeklik' iddiasıyla sunulmakta, iktidarın yapısı ve sistemin doğası maskelenmektedir. Bu çerçevede başta haberler ve reklamlar olmak üzere gerek geleneksel gerekse yeni medya ortamlarında üretilen içeriklerle toplumsal, kültürel ve siyasal iktidarı elinde bulunduran egemen sınıfların değerleri ve çıkarları meşrulaştırılmakta, toplumsal bilincin inşası ve rızanın imalatıyla iktidarın varlığı sürekli ve değişmez hale gelmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Legitimacy of Power and Consent Manufacturing:
Construction of Social Consciousness From Tales
and Myths to Mass Communication**

*

Ahmet Öztekin - Hülya Öztekin
Erciyes University, Faculty of Communication

The socialization and politicization process of humanity has led to the emergence of organized political structures that have become institutionalized over time and revealed the distinction between ruler and ruled. Even though this distinction has shown differences changing in accordance with related social structure and period, the 'power struggles', the only constant of this multivariate structure, have continued in different ways throughout history.

The power struggle is not something which is attempted only once for coming to power. This struggle is a cyclical process requiring indefinite number of attempts which is involved in for maintaining and protecting power until it is lost, which is repeated for regaining power when it is lost. To come to power or to protect present power depends on obtaining the consent of the ruled. With the first social structures, the continuous observation of masses by rulers, and trust and consent of masses to power created an important management problem. For this reason, the effort of the power to manipulate the masses, emerging as a result of desire to govern combined with power is as old as the history of power and is discussed as much as the power.

Due to the power of the masses, they have always been considered a potential threat by powers, thus controlling and convincing masses have been among the primary goals of political powers. The powers emerging as an instrumentalized appearance of social culture expect all member of societies to obey them. The basic goal of this control on the masses is to provide the control and obedience of them. For this reason, all political systems, including democracy, are established on ensuring the obedience of individuals and manipulating the masses accordingly.

This study aimed to reveal different methods used by the powers throughout the history to construct the social consciousness and to manufacture consent under the power and power relations in social and political life. In this regard, this study focused on the historical evolution of hegemony and consent manufacturing tools used by the powers from primitive communities to today's modern capitalist societies and discussed the relationship between mass media, which are the functional counterparts of tales, myths, legends and noble lies used as a means of manufacture of hegemony and consent in pre-modern societies.

The powers, legitimised by divine power in the pre-modern societies, have used tales and myths in order to construct social consciousness and to direct minds. These oral texts, emerging as a product of the primitive thinking of humanity and are an important part of folk culture, also fulfil the functions of normalising and legitimizing the power, the actions of power, the results of these actions and the emerging domain of sovereignty. These texts, defending and transferring the power relations based on race, ancestry and power of the culture and period in which they have been established, play an important role in the construction of social consciousness by referencing to religious, social and cultural codes regarding how the ruled should behave in daily life, and identify how a reasonable/acceptable citizen should be in terms of the ruled and what types of obedience to power are.

In addition, the lies generated by the powers systematically and consciously in the pre-modern period have been considered a natural part of the art of administration, and the lies told for the benefit of people have been accepted to be right and ethical. In this perspective, it will be right to express that manipulating the ruled, legitimizing the power and the system by convincing the masses is always a priority of governments in all periods contrary to the approaches arguing that the period following the industrial revolution and especially the 20th century are the periods when the manipulation activities related the construction of social consciousness and the consent manufacturing emerged.

In the modern period, these tales, myths and noble lies have been replaced by fictionalized realities and fake stories in media texts. As democracy and pluralism are internalised in the relatively developed modern capitalist societies, the social reflexes, such as opposing and resisting to violence and oppression imposed by governments have developed. It is necessary for the

modern powers taking their legitimisation from popular sovereignty to receive approval and consent of the people. Different power centres in modern societies, especially political powers have benefited from mass media effectively in order to manufacture and to maintain social obedience and consent as well as to construct social consciousness and to manipulate minds. The storytellers, bards and legend tellers spreading tales and myths in the pre-modern period have been replaced by the mass media in the modern capitalist societies. The mass media that can be named after modern or technological storytellers are both producer and teller of modern tales and myths. These modern tales and myths are mostly provided with a claim of 'reality', thus the structure of power and the nature of system are covered with a mask. In this respect, the values and interests of the dominant classes with social, cultural and political powers are legitimized by with content produced in both traditional and new media, especially news and advertisements, and the presence of power becomes permanent and constant by means of the construction of social consciousness and the consent manufacturing.

Kaynakça / References

- Akarcalı, S. (1997). *Uluslararası iletişimde propaganda ve ideoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barthes, R. (1990). *Çağdaş söylenler*. (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2001). *Tam ekran*. (B. Gülmez, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bernays, E. L. (1936). *Propaganda*. New York: Liveright Publishing Corporation.
- Bernays, E. L. (1947). The engineering of consent. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 250 (1), 113-120.
- Biber, A. ve Turancı E. (2014). Toplumsal şeytan üçgeni: İktidar, hegemonya ve propaganda. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21, 28-41. DOI: 10.31123/akil.442999
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve iktidar*. (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chomsky, N. (1995). *Medya denetimi*. (Ş. Süer, Çev.). İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.
- Chomsky, N. (2010). *İktidarı anlamak*. (P. R. Mitchell ve J. Schoeffel, Ed.). İstanbul: Bgşt Yayınları.

- Çetin, H. (2003). Siyasetin evrensel sorunu: İktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 61-88.
- Çoban, S. (2014). Medya ve iktidar -hegemonya, statüko, direniş. E. Arsan ve S. Çoban (Haz.), *İktidarın Medyası* içinde (s. 27-52). İstanbul: Ezgi Matbaa.
- Duverger, M. (1964). *Politikaya giriş*. (S. Tiryakioğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Duverger, M. (1982). *Siyaset sosyolojisi*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin kökenleri*. (S. Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (1993). *Pedagogy of the oppressed*, New York: The Continuum International Publishing Group.
- Fromm, E. (2015). *Rüyalar, masallar, mitler*. (A. Arıtan ve K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gramsci, A. (2008). *Hapishane defterleri*. (K. Somer, Çev.). Ankara: Aşına Kitaplar.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (1999). *Medya halka nasıl evet dedirtir*. (İ. Kaplan, Yay. Haz.). İstanbul: Minerva Yayınları.
- Hitler, A. (2005). *Kavgam*. (H. C. Yalçın, Çev.). İstanbul: Manifesto Kitapları.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. (S. Lin, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kapani, M. (1998). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, Y. (1991). Öykü anlatma ve mit üretme aracı olarak televizyon. Y. Kaplan (Der.), *Enformasyon Devrimi Efsanesi* içinde (s. 115-139). Kayseri: Rey Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1997). *Siyaset bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lasswell, H. D. (1927). The theory of political propaganda. *The American Political Science Review*, 21(3), 627-631, <https://www.jstor.org/stable/1945515> (14.02.2020).
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler psikolojisi*. (Y. Ender, Yay. Haz.). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Lippmann, W. (1998). *Public opinion*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Lull, J. (2001). *Medya iletişim kültürü*. (N. Güngör, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. (N. Güvenç, Çev.). İstanbul: Anahtar Yayınları.
- Marx, K. (2009a). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*. (E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yazılama Yayınları.
- Marx, K. (2009b). *Fransa'da sınıf mücadelesi 1848-1850*. (E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yazılama Yayınları.
- Mills, W. (1974). *İktidar seçkinleri*. (Ü. Oskay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Nye, J. S. (1990). The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*, 105 (2), 177-192.
- Platon (2004). *Devlet*. (S. Eyuboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Postman, N. (2004). *Televizyon öldüren eğlence*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve diktatörlük*. (A. İnsel, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Propp, V. (1985). *Masalın biçimbilimi*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2005). *Toplum sözleşmesi*. (T. Ilgaz, Çev.). Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Russell, B. (2003). *İktidar*. (E. Esençay, Çev.). İzmir: İlya Yayınevi.
- Satr, M. E. (2018). Siyasal meşruiyetin sağlanmasında medyanın rolü üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 30, 115-128. DOI: 10.17829/turcom.457154
- Schiller, H. (1993). *Zihin yönlendirenler*. (C. Cerit, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*. (K. Durand, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Strauss, L. (1978). *The city and man*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. (1996). The origins of political science and the problem of Socrates. *Interpretation*, 23 (2), 127-207.
- Thompson, B. J. (2008). *Medya ve modernite* (S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası*. (K. Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Watt, I. (2014). *Modern bireyciliğin mitleri*. (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Weber, M. (2008). *Bürokrasi ve otorite*. (H. B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* (Cilt. 2). (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öztekin, A. ve Öztekin, H. (2020). İktidarın meşruiyeti ve rıza üretimi: Masallardan ve mitlerden kitle iletişiminde toplumsal bilincin inşası. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2911-2940. DOI: 10.26466/opus.758822

Sosyal Hizmet Eğitiminde Teori ve Pratiği Bütünleştirmede Bir Yöntem Olarak Simüle Müracaatçılar

DOI: 10.26466/opus.753971

*

Eda Beydili Gürbüz *

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
E-Posta: edagurbuz@duzce.edu.tr ORCID: [0000-0003-1680-5439](https://orcid.org/0000-0003-1680-5439)

Öz

Alan uygulaması sosyal hizmet eğitiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Eğitimleri boyunca birey, grup ve toplumla çalışmaya yönelik bilgi, beceri ve değer temelinde farklı bilgiler alan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinden, aldıkları bu eğitimi uygulamaya aktarmaları beklenmektedir. Yapılan çalışmalar öğrencilerin teorik eğitimi pratiğe aktarmakta sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Öğrencilerin bu aktarımı nasıl gerçekleştirebileceklerini gerçek müracaatçılarla karşılaşmadan görmeleri, mesleki gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Bunun için sosyal hizmet eğitiminde sıklıkla kullanılan rol oynama tekniği yerine "daha gerçekçi olan" simüle müracaatçılar dünyada yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Başta tıp, hemşirelik olmak üzere sağlık alanındaki uygulamalı pek çok disiplinde yaygın bir biçimde kullanılan simüle müracaatçılar, öğrencilerin aldıkları teorik eğitimi pratiğe aktarmalarında yararlılığı araştırmalarla da ortaya çıkarılmış bir yöntemdir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak simülasyon yönteminin tanımı ve kapsamı ile sosyal hizmet eğitiminde kullanımı hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra ise simüle müracaatçıların eğitimde kullanılması yoluyla eğitimin niteliğinin artacağı, mesleğin bilimsel temelini ve toplumsal tanınırılığına katkıda bulunacağı düşüncesinden hareketle simüle müracaatçıların yetiştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *simülasyon, rol oynama, simüle müracaatçı, sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet eğitimi*

Simulated Clients as a Method for Integrating Theory and Practice in Social Work Education

*

Abstract

Field practice is an indispensable part of social work education. Social work students, who receive different information on the basis of knowledge, skill and value for working with individuals, groups and society during their education, are expected to put this education into practice. Studies show that students have problems transferring theoretical education to practice. It is very important for students to see how they can achieve this transfer without encountering real clients. For this, "more realistic" simulated clients are used instead of the role playing technique frequently used in social education. Simulated clients, which are widely used in many disciplines in the field of healthcare, especially in medicine and nursing, are also a method that has been revealed by researches, in order to transfer students' theoretical education to practice. In this context, firstly, information about the definition and scope of the simulation method and its use in social work education is given. Then, it is recommended to train simulated clients based on the idea that the quality of education will increase through the use of simulated clients in education and will contribute to the scientific base and social recognition of the profession.

Keywords: *Simulation, role-play, simulated client, social work practice, social work education*

Giriş

Sosyal hizmet eğitiminin iki yönü vardır: Bunlardan birincisi sınıf içerisinde verilen teorik eğitim iken, diğeri alan uygulamasıdır. Lisans öğrenimi boyunca öğrenciler, sosyal sorunlardan insan davranışı ve sosyal çevreye; sosyal hizmet kuramlarından çocuk, engelli, kadın, yaşlı vb. farklı nüfus gruplarını anlamaya ve bu gruplarla çalışmaya yönelik çeşitli dersler almaktadırlar. Derslerinde farklı alanlarda birey, grup ve toplumla çalışmak amacıyla farklı yöntem ve teknikler öğrenen öğrencilerden, bu öğrendiklerini uygulamaya aktarması beklenmektedir. Alan uygulaması çerçevesinde öğrenciler; sosyal, ekonomik, politik vb. sistemlerin insanların yaşamları üzerindeki etkisini anlama ve değerlendirme becerisi kazanarak gerçek yaşama hazırlanmaktadır (Duyan, 2010). Sosyal hizmet eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olarak alan uygulaması, öğrencilerin sosyal hizmet uzmanı olarak çalıştıklarında hata yapmalarının önüne geçmede çok önemli bir rol oynar. Badger ve MacNeil (1998) sosyal hizmet eğitimi ile öğrencilerin uygulama alanındaki performansı arasında bir boşluk olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Erbay ve Sevin (2013) 'in sosyal hizmet son sınıf öğrencileriyle yapmış oldukları araştırmada; öğrenciler teori ve pratik arasındaki ilişkinin derslerde kurulamadığını, uygulama derslerindeki zorlukların da eklenmesiyle kendilerini mesleki anlamda yeterli hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Erbay, Adıgüzel ve Akçay (2013)'in sosyal hizmet son sınıf öğrencileri ile yaptıkları araştırmada ise öğrencilerin %61,5'inin kendilerini alan uygulaması yapmaya hazır hissetmediği ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %55'i kendilerini uygulamaya hazır hissetmeme nedenini derslerin teorik odaklı olup, uygulamaya yönelik örnekler görmemek olarak ifade etmiştir. Oysa sosyal hizmet mesleği beceri temellidir ve öğrencilerin öğrendiklerini uygulamaya nasıl aktaracaklarını bilememeleri, alanda müracaatçının sağlığına zarar vererek yaşadığı sorunların daha da derinleşmesi gibi yanlış uygulamalar yapmalarına neden olabilmektedir. Bu aktarımın nasıl olabileceğini göstermek ise sosyal hizmet eğitimcilerinin temel sorumluluklarındandır.

2008 yılında Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (CSWE) Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları (EPAS) için "yetkinlik temelli eğitimi (competency based education)" kabul etmiştir. Yetkinlik temelli yaklaşım, öğrencilerin uygulamada nasıl bir performans gösterdiklerini tanımlamayı ve bunu değerlendirmeyi ifade etmekte olup öğrencilerin eğitim içerisindeki yeterliklerini

gösterme becerisini içermektedir. CSWE, sosyal hizmet eğitiminin amacının öğrencilerin bütüncül bir yetkinlik kazanabilmeleri için bilgi, değer, beceri ve her biri biricik olan uygulama durumları içerisinde karar vermelerini, etkili tepki göstermelerini ve sosyal hizmet uzmanının eleştirel düşünmesini içeren bilişsel ve etkileşimsel süreçleri desteklemek olduğunu belirtmektedir. Bunu başarabilmenin yollarından biri de öğrencilere eğitimleri süresince bunları nasıl bütünleştirebileceklerini öğretmektir (CSWE, 2015). Simülasyonlar bu amacı gerçekleştirmede kullanılan temel tekniklerdendir.

Türk Dil Kurumu'na göre benzetim anlamına gelen simülasyon, gerçekçi bir çevrede gerçek bir sorunu kullanarak eleştirel düşünme, problem çözme ve öğrenmeyi sağlayan yöntem olarak tanımlanmaktadır (Nimmagadda ve Murphy, 2014). Asakura, Bogo, Good ve Power (2018) simülasyonu genel olarak, öğrencilerin iyi tasarlanmış bir vakayı göstermek için eğitilmiş aktörler olarak ifade edilebilecek olan simüle müracaatçılarla görüştikleri durumlar olarak tanımlanmaktadır. Sağlık alanıyla ilgili disiplinlerde simüle (simulated) kavramı yerine daha çok "standart hasta ya da standardize hasta (standardized patient)" kavramı kullanılmaktadır. Bir hekim olan Barrows (1993), standardize kavramının, hastalığı belli bir standartta göstermek için eğitim almış kişiyi ifade eden simüle hasta ile hastalığını belli bir standartta sunan gerçek hastaları kapsayan şemsiye bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Standart hasta, "belirli bir hastalık öyküsünü tam ve tutarlı bir şekilde betimlemek ve öğrenci performansını değerlendirmek üzere eğitim almış gerçek hasta ya da sağlıklı bir birey" olarak tanımlanmaktadır (Elçin vd.2002, Akt. Çınaroğlu, 2013). Özellikle tıp, hemşirelik, psikiyatri gibi sağlık alanlarında oldukça sık kullanılan simülasyonların farklı biçimleri bulunmaktadır. Sosyal hizmet mesleği de özellikle yurtdışında simülasyonların sıkça kullanıldığı, böylece teorik bilgilerin pratiğe aktarımının öğrenildiği bir alandır.

Simülasyonların sosyal hizmet eğitiminde kullanılması aslında yeni bir durum değildir. İngilizce'de "role play" olarak geçen, Türkçe'ye "rol oynama /yapma" olarak çevrilebilecek olan teknik, sosyal hizmet eğitiminde sıklıkla kullanılan bir simülasyon yöntemidir. Görüşmenin (interview) sosyal hizmet mesleği açısından müracaatçının durumunu anlamak ve sorunlarıyla başa çıkmalarında yardım etmekte kullanılan temel bir araç olduğu göz önüne alındığında, rol oynama simülasyonlarının eğitimde sıklıkla kullanılıyor olması şaşırtıcı değildir (Petracchi ve Collins, 2006). Rol oynama sosyal hizmet uygulamalarının bilgi, değer ve becerilerini elde etme yöntemi olarak kişisel

gelişim ve öğrenmenin rol oynayarak gerçekleştiği varsayımına dayanır (Hargreaves ve Hadlow, 1997). Rol oynamanın hazırlık, öğrenme hedeflerini netleştirme, zorlu durumlar yaratma, oyunu canlandırma, yeterli zaman verme, tüm öğrencileri içine katma, kuralları belirleme, izleyen öğrencilerin ilgilenmesini sağlama, yapılandırılmış değerlendirme formu kullanma, öğrencilere bilgi verme ve geribildirim alma, yansımayı teşvik etme ve mizah anlayışını koruma gibi bir takım aşamaları olduğunu ifade eden Joyner ve Young (2006), tıpta rol oynama aracılığıyla öğrencilerin hekim rolünde hastanın bilgisini aldığını, teşhis koymak için veri topladığını ve dersi veren kişiden yapıcı eleştiriler aldığını ifade etmektedir. Rol oynama simülasyonları uygulama ve teoriyi birleştirmek için oldukça yararlı bir yöntemdir. Literatürde sosyal hizmet açısından rol oynamanın öğrencilerin mesleki ve kişisel gelişimlerine katkı sunduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Whatling ve Wodak, 1979; Hargreaves ve Hadlow; 1997; MacDonald ve Biegel, 2012). Sosyal hizmette rol oynama tekniği kullanılırken, önce var olan gerçeklik eğitmenin o gerçekliğin özünü çıkarmasına izin verecek şekillerde kavramsallaştırılarak bir senaryoya dönüştürülmektedir. Daha sonra bu senaryo, katılımcılar tarafından canlandırılmaktadır. Bu süreçte ise notlar alınmakta, ses ve görüntü kaydı yapılmaktadır. Oyundan sonra ise kişilere geribildirim verilerek öğrencinin kendisinin ve becerilerinin farkına varması sağlanmaktadır (Hargreaves ve Hadlow; 1997). Rol oynama simülasyonları, özellikle müracaatçı rolünde olan kişinin gerçekten müracaatçı olmaması, uygulamanın sınıf ortamında yapılmasıyla ilişkili olarak “yeterince gerçek olmaması” (Urdang, 1991 akt. Moordian, 2008) nedeniyle eleştirilmekte ve simüle müracaatçılar kullanılarak yapılan eğitim faaliyetlerinin daha yararlı olduğu belirtilmektedir.

Sosyal hizmet mesleği açısından bakıldığında, çoğunlukla sınıf içerisinde sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı rolüne giren öğrenciler, mesleki görüşme becerilerini kullanarak ders kapsamında beklenen doğru davranışı, duyguyu, düşünceyi, etik tutumu vb. göstermeye çalışmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde her bireyin ve sorunun biricik olduğu, dolayısıyla sorunu o vaka için o koşullarda anlamının önemli olduğunun altı çizilmektedir. Bu açıdan bakıldığında standardize kavramı, standart müracaatçı olmayacağından sosyal hizmet eğitiminde kullanılamayacağı algısını doğurabilmektedir. Oysa burada esas vurgulanan nokta, rol oynama simülasyonlarının “yete-

rince gerçek olmadığı” noktasından hareketle sosyal hizmet uzmanı rolündeki öğrencinin karşısına öğrencinin daha önce görmediği, tanımadığı; sorunu duygu, düşünce ve davranışları ile yansıtabilen, uzman rolündeki öğrencinin ifadelerine göre eğitmenen daha önceden aldığı bildirimlerle de görüşmenin seyrini değiştirebilecek kişilerin olmasıdır. Bu yolla öğrencilerdeki “karşımdaki arkadaşım, nasılsa gerçek değil, şimdi yaptım/yapmadım ama gerçekte olsa yapardım/yapmazdım” şeklindeki ifadelerin ortadan kalkmasına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, sosyal hizmet camiasında sosyal hizmet mi yoksa sosyal çalışma kavramı mı tartışması bir yana, Türkiye’nin farklı üniversitelerinde sosyal hizmet eğitimi almamış kişilerce sürdürülen sosyal hizmet eğitimi, alan uygulamasının olmazsa olmaz olduğu bir mesleğin açık öğretimde olmasının, sosyal hizmetin herkesçe yapılabilecek bir meslek olduğu varsayımıyla sosyal hizmet uzmanlarının yapması gereken işlerin sosyal çalışma görevlisi adı altında birçok farklı disiplinden kişilerce yerine getirilmesinin sosyal hizmet eğitimiyle de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Eğitimin niteliğinin artırılması, nitelikli uygulamaları yapacak nitelikli sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesine katkı sunacaktır. Farklı öğretim teknikleri kullanmak, niteliği arttırmada küçük ancak önemli bir detaydır. Sosyal hizmet eğitiminde farklı bir teknik olan simüle müracaatçıların kullanımına dikkat çeken bu çalışmada birçok farklı disiplinde kullanılan simülasyon tekniğinin tanımına, kapsamına ve sosyal hizmet eğitimi içerisinde kullanımına yer verilerek Türkiye’de simüle müracaatçıların yetiştirilmesine dair öneri sunulmuştur. Bu yolla, yurtdışında yapılan çalışmalar ve Türkiye’de farklı disiplinler kapsamında simüle müracaatçı kullanılmasından elde edilen yararlar noktası göz önünde tutularak, sosyal hizmet eğitiminin de gelişeceği ve zenginleşeceği, böylece sosyal hizmet mesleğinin bilimsel temellerinin güçlendirilmesi ve toplumsal alanda kabul edilirliliğinin artmasına da katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Simülasyonun Tanımı ve Kapsamı

Simülasyonun bir teknoloji değil yöntem olduğunu ifade eden Gaba (2004)’ya göre simülasyon, tamamen etkileşimli bir şekilde gerçekte var olan durumların ya da deneyimlerin benzerini yapma veya çağrışım yoluyla bu deneyimleri değiştiren ve geliştiren bir eğitim yöntemidir. Alinier (2007)’e

göre ise simülasyon, “sistemin davranışını anlamak veya sistemin çalışması için çeşitli stratejileri değerlendirmek için gerçek sistem modelini tasarlama ve bu modelle deneyim kazanma süreci” dir. Bu tanımlardan yola çıkarak simülasyonun en basit anlamda herhangi bir araç, sistem, olay ya da durumun, “oluşturulan benzeri” olduğu söylenebilir.

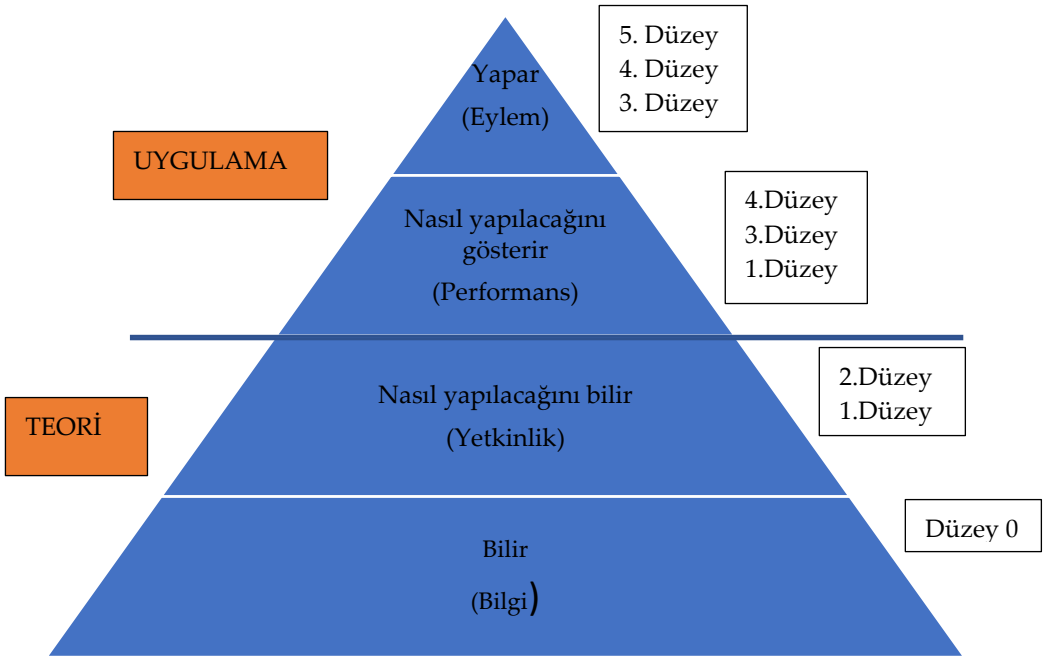
Simülasyonun tarihsel sürecine bakıldığında, ilk simülasyonların Çin savaş oyunlarından geldiği ve bu oyunlar aracılığıyla ordu ve donanma stratejilerinin gelişimine katkı sunulduğu, daha sonra 1929 yılında Edward Link tarafından ilk uçak simülatörünün geliştirildiği, ilk tıp simülatörlerinin 16-17. yüzyılda “phantom” olarak isimlendirilen, bebek ve anne ölümlerini azaltmak amacı ile obstetrik becerilerin eğitimi ve sınanmasında kullanılan mankenler aracılığıyla yapıldığı, 1990’lı yıllarda tıp eğitimi reformu ile birlikte simülasyonun, tıp öğrencilerinin eğitim ve değerlendirilmesinde kullanımının dünya tarafından tanındığı ifade edilmektedir (Mıdık ve Kartal, 2010)

Simülatörler psikiyatri (Mercan, Tangül Özcan ve Aydın, 2018), hemşirelik (Göriş, Bilgi ve Korkut Bayındır, 2014; Uslu, Yavuz van Giersbergen, 2019), kadın sağlığı (Şendir, 2013), diş hekimliği (Taner, Yılmaz, Küçük, Küçükkaya Eren, 2017), eczacılık (Sözen Şahne, Ulutaş Deniz ve Yeğenoğlu, 2017), beslenme ve diyetetik (Aksan, Kabasakal Çetin, Ilgaz ve Gökmen Özel, 2017), fizyoterapi ve rehabilitasyon (Kınıklı, Erden, Cavlak ve Erden, 2017) gibi birçok sağlık disiplini tarafından kullanılmakta ya da kullanılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir. Simülasyonların özellikle klinik beceri laboratuvarlarında kullanımının giderek yaygınlaştığı ve gerek mezuniyet öncesi gerek de mezuniyet sonrası eğitim programlarının bir parçası haline geldiği ifade edilmektedir (Bradley, 2006).

Sağlık alanındaki eğitimlerde sıklıkla kullanılan simülasyonların, gelişen teknolojiye paralel olarak farklı çeşitleri bulunmaktadır. Miller (1990) Şekil 1’de görüldüğü üzere klinik değerlendirme için dört temel çerçeve olduğunu ifade etmektedir. Miller (1990) ’e göre bir öğrenci ya da hekim, mesleğini daha etkili bir şekilde yapabilmesi için ne gerektiğini bilmelidir. Bu durum öğrencinin mesleki bilgi temelini oluşturmaktadır. Bu temel, sınavlarla ölçülebilmektedir. Uygulamalı bir meslek olan hekimliği sadece bilmek yetmemektedir. Bunun için bilginin nasıl kullanılacağını da bilmek gerekir. Bunun için de insanlardan ya da laboratuvarı kullanarak edindiği bilgileri analiz etmeli, yorumlamalı ve teşhis ve tedavisinde kullanılmalıdır. Bu da onun yetkinliğine

işaret etmektedir. Öğrencileri değerlendirmek amacıyla yapılan sınavlar, öğrencilerin bildiklerini ve yetkinliklerini ölçebilmekte iken bunun nasıl olduğunu göstermede yetersiz kalmaktadır. Çünkü bunu yapabilmek için öğrencinin hasta ile olan etkileşimini iyi gözlemlemek gerekmektedir. Öte yandan öğrencinin nasıl olduğunu göstermesi, gözlem ya da test edilme ortamı olmadan yapabileceğini gösterebilir mi? Bu son basamağın test edilmesi çok zordur. Tüm bunlardan hareketle öğrencilerin gerçekte meslek elemanı olarak neyi, nasıl yapacaklarını bilmeleri ve göstermelerinin piramitteki tüm basamakların iyi bir şekilde yerine oturması ile gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

Alinier (2007), tıp eğitimindeki simülasyonu Miller (1990)'in çalışması üzerinden sıfırıncı düzeyden beşinci düzeye kadar toplam altı düzeyde sınıflandırmıştır.

Şekil 1: Simülasyon temelli öğrenme etkinlikleri ile deneyim kazanma çerçevesi (Allinier, 2007).

Şekle göre 0. Düzey, yazılı simülasyon olarak adlandırılır ve bunu gerçekleştirmek için herhangi bir araca ihtiyaç duyulmamaktadır. Üç boyutlu mankenler 1. Düzey, görsel gerçeklik ve ekran temelli simülasyonlar 2. Düzey, standart ya da gerçek hastalar; 3. Düzey, orta ve yüksek gerçeklikli simülörler ise 4. ve 5. Düzey olarak ifade edilmektedir. Düzeyler arttıkça simülasyonun gerçeklik düzeyi artmaktadır.

Gaba (2004) ise simülasyonu sınıflandırırken 11 aşama belirtmiştir. Sınıflamada simülasyonun amaç ve hedefleri, simülasyona katılan birim, katılımcıların seviyesi, simülasyonun uygulandığı alan, simülasyona katılan meslek grubu, simülasyon ile kazandırılmak hedeflenen bilgi, beceri ve tutum alanları, hastanın yaşı, simülasyon yaklaşımları, simülasyon uygulama yeri, katılımın boyutu ve geribildirim yöntemine yer vermektedir

Hayden (Akt. Tüzer, 2019) ise simülasyonda kullanılan simülörlerin gerçeklik düzeyine göre düşük, orta ve yüksek gerçeklikli simülasyon olarak adlandırır ve standardize/simüle müracaatçıları yüksek gerçeklikli olarak tanımlar. Durmaz Edeer ve Sarıkaya (2015) standardize hastaların özelliklerini, vaka çalışmalarında ve rol oynama simülasyonlarında kullanılabilme, bireylerin ve öğrencilerin, ücreti ödenen aktörlerce gerçekçi ve tutarlı bir biçimde canlandırılan hastayı tanımlayabilmesi, fizik muayene tanımlayabilmesi ve iletişim becerileri eğitimi için kullanılabilmesi olarak belirtmişlerdir.

Literatürde eğitimde standart hastaların kullanımının yararlarına ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Şahin, Sağır Koptaş ve Buzlu (2019) tarafından şizofreni, majör depresyon ve manik dönemdeki bipolar bozukluğu olan standardize hastalar kullanılarak psikiyatri hemşirelerinin becerileri ölçülmüş ve standardize hasta rolünde profesyonel oyuncunun yer almasının yüksek gerçeklik sağlamada ve ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği klinik simülasyonunun öğrenim hedeflerine ulaşmada etkili olduğu belirlenmiştir. Sarmasoğlu (2014) yapmış olduğu doktora araştırmasında standart hasta kullanımının hemşirelik öğrencilerinin mesleki sorumluluklarını öğrenmesine olumlu katkı sağladığını, öğrencilerin kendilerine duydukları güveni güçlendirdiğini, gerçek hasta ile gerçekleştirdikleri uygulamada heyecanlarını azalttığını ve hasta ile iletişimlerini kolaylaştırdığını ortaya çıkarmıştır. Şenol, Yardım ve Başarıcı (2014) yapmış oldukları araştırmada, öğrencilerin %84,4'ünün standart hasta uygulamasından memnun olduğunu ve %72,2'sinin eğitim sonrasında performanslarını yeterli hissettiğini belirtmektedir. Yine Dikici ve Yarış (2007) tıp öğrencileriyle yapmış oldukları araştırmada,

öğrencilerin yapılan simülasyon uygulamasından memnun olduklarını hatta bazen oyuncularını gerçek hasta zannettiklerini ifade etmektedir. Turan, Üner ve Erçin (2011) araştırmalarında simülasyon uygulamasında standart hastadan geribildirim alan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin daha düşük, öz-yeterlilik düzeylerinin daha yüksek olduğunu bu sonucun da öğrencilerin iletişim becerileri eğitiminde standart hastadan geribildirim almalarının onların güdülenme düzeylerini etkilediğini ifade etmektedir.

Daha çok sağlık alanında rastlanılan simülasyonun insani bilimlerde kullanımına son yıllarda bir ilgi gösterilmektedir (Bogo, Regehr, Katz, Logie ve Mylopoulos, 2011; Logie, Bogo, Regehr ve Regehr, 2013; Rawlings, 2012). Bu kapsamda çalışmanın bir sonraki bölümünde simüle müracaatçıların sosyal hizmet eğitiminde kullanımına yer verilmektedir.

Simüle Müracaatçılar Kullanılarak Yapılan Sosyal Hizmet Eğitimi

İnsan hakları ve sosyal adaleti odağına alan, birey, grup ve toplumların iyilik halinin artırılması ve güçlenmesi için müdahalelerde bulunan sosyal hizmet mesleği açısından, öğrenciler Miller (1990)'in belirttiği tipolojideki adımlarda neleri yapabilmektedir? Örneğin öğrenci, sadece müdahalenin nasıl yapılacağını mı biliyor yoksa sadece bilmekle kalmayıp aynı zamanda bu müdahaleyi uygulayabilir mi? Sosyal hizmet eğitiminde mesleğin sıklıkla bilgi, beceri ve değer temeline sahip olduğu vurgulanmaktadır (Duyan, 2010). Bu noktada özellikle öğrenciler, eğitimleri boyunca çoğunlukla neyin yapılacağı bilgisini öğrenmektedir. Bunun nasıl yapılacağı ise derslerde verilen örnekler, kullanılan rol oynama, soru cevap, vaka çalışması gibi teknikler aracılığıyla anlatılmaktadır. Yapılan değerlendirme sınavlarıyla öğrencilerin bilgileri ölçülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin tipolojideki birinci ve ikinci alt basamağı yerine getirebildiği söylenebilir. Peki öğrenciler aldıkları bu bilgileri uygulayabilecekler midir? Bu sorunun cevabı öğrencilerin beceri repertuarına bağlı olarak değişmektedir. Sosyal hizmet eğitimcileri bu sorunun cevabını, çoğunlukla öğrencilerin alan uygulamasına başlamasıyla gerçekleştirdikleri süpervizyon toplantılarında almaktadır. Öğrencilerin nasıl bir meslek elemanı olacağı, aldığı teorik bilgiyi pratiğe aktarmadaki başarısı ya da yeterliliği ile kendisini göstermektedir. Uygulama alanında öğrencilerin gösterdikleri mesleki performans, mesleğin bilimsel temelini ve toplumsal tanınırlığını

doğrudan etkilemektedir. Bu noktada özellikle öğrencilerin aldığı bilgiyi uygulamada kullanması, bunu göstermesi son derece önemlidir. Bunu gerçekleştirebilmeleri için eğitimleri içerisinde öğrenmeleri gerekmektedir. Simüle müracaatçılar bu konuda önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1975 yılında BBC kanalında Kanadalı tıp öğrencilerinin, bir hemşire tarafından öyküsü anlatılan engelli simüle hasta üzerinde mesleki becerilerini kullandığı bir program gösterilmiştir. 8 ila 10 öğrenci arasında geçen bu çalışmada eğitici, öğrencileri gözlemlemekte, simüle hastayla görüşmesinden aldığı bildirimlerle uygulamayı yapan öğrencilere geri bildirim vermektedir. Bu programdan hareketle 1977 yılında Cambridge, İngiltere’de bulunan Fulbourn Hastanesi Sosyal Servisi’nde deneysel bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada öğrenciler, sosyal hizmet eğitiminde simüle müracaatçı ile görüşme kullanılarak değerlendirilmiştir (Whatling ve Wodak, 1976). Son yıllarda sosyal hizmet eğitiminde simüle müracaatçıların kullanımı giderek artmaktadır.

Simüle müracaatçılar, belirlenmiş bir müracaatçının tüm özelliklerini göstermek üzere eğitim almış profesyonel olmayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Badger ve Mcneil, 2002). Eğitici burada öğrencinin daha önce tanımadığı bir simüle müracaatçı kullanır ve böylece eğitim, gerçek yaşama daha çok benzemektedir. Simüle müracaatçı da uygulama sonunda eğitici tarafından geliştirilen bir form kapsamında yapıcı geribildirimler vermektedir (Linsk ve Tunney, 1997). Böylesi bir değerlendirmenin Tuncay (2016)’ın işaret ettiği gibi sosyal hizmet uygulamasının kanıtlarla güçlendirilmesine, mesleğin bilimsel temellerinin güçlendirilmesine ve toplumsal kabulünün artmasına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Simüle müracaatçı kullanımının rol oynama yönteminden daha çok eğitimsel anlamda katkı sunduğunu belirten Miller (2002), uygulama sonunda simüle müracaatçının verdiği geribildirimlerin çoğunlukla artı eksi olarak işaretlendiği bir kontrol listesi olduğunu, “öğrenci duygu ve düşüncelerime karşılık verdi, açık uçlu sorular sordu, sosyal destek kaynaklarıma baktı” gibi sorulardan oluştuğunu, çocuk istismarından madde kullanımına, intihar girişiminden depresyondaki müracaatçıya kadar pek çok noktada becerileri geliştirme olanağı sunduğunu ifade etmektedir.

Özellikle tıp eğitimi için geliştirilmiş, bugün hemşirelikten psikiyatriye kadar farklı alanlarda da kullanılan ve öğrencilerin bilgisinin yanı sıra klinik becerilerini de ölçmeyi amaçlayan Objektif Yapılandırılmış Klinik Sınav

(OSCE-The Objective Structured Clinical Examination) adlı bir sınav yapılmaktadır. OSCE’de profesyonel uygulamaların bulunduğu ve istasyon olarak adlandırılan birimlerde tıp öğrencisinin klinik becerileri (hasta öyküsü alma, akciğer filmi okuma, enjeksiyon yapma gibi) değerlendirilmektedir. Öğrenci bir gözlemci tarafından gözlemlenmekte ve bu gözlem tek taraflı ayna, bariyer arkasında veya video çekimli odalarda gerçekleşmektedir (Darrendeliler, 2002). OSCE’nin özellikle tıp eğitiminde yalnızca bilgiyi değil aynı zamanda klinik beceriyi değerlendiren, yüksek güvenilirliği olan ve standart hasta kullanılması dolayısıyla öğrenciler için adil bir sınav olduğunu belirten Bogo, Regehr, Katz, Logie, Tufford ve Litvack (2012) bu sınavı sosyal hizmet eğitimine uyarlamıştır.

Sosyal hizmet eğitimine uyarlanan OSCE’nin iki bileşeni bulunmaktadır: Bunlardan ilki, eğitimcinin (ders sorumlusunun) gerçek müracaatçı durumuna benzer senaryolar oluşturmak için deneyimli bir sosyal hizmet uzmanı ile çalışarak oluşturduğu ve bir sosyal hizmet uzmanının karşı karşıya gelmesi beklenen bir durumu tasvir eden simüle müracaatçı ile yapılan 15 dakikalık bir görüşmedir. Yazılı açıklamalar profesyonel oyuncularını eğitmek ve yeniden paylaşmak için kullanılmaktadır, böylece senaryoyu özgün bir şekilde oynayabilmektedirler. Değerlendirilecek temel yetkinlikleri tanımlayan derecelendirme ölçekleri geliştirilmekte ve değerlendirecek olan kişiler ölçekleri kullanmak üzere eğitilmektedir. Bu kişiler uygulama alanı sorumluları (sosyal hizmet uygulamasındaki kurum danışmanları)ya da ders sorumluları olabilmektedir. Sınavın ikinci bileşeninde öğrenci, görüşme sonrası görüşme ile düşünümsel bir görüşme gerçekleştirmektedir. Bu görüşme öğrencinin mülakat konusundaki farkındalığını, sosyal hizmet kavramlarını ve değerlerini nasıl birleştirdiğini ele almayı ve ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Düşünümsel görüşme, profesyonel uygulamanın daha zor yönlerini tanımlamak ve değerlendirmek için videoya kaydedilmekte ve analiz edilmektedir. Öğrencinin gözlemlendiği ve değerlendirildiği bu sınavın dezavantajı, ortamın yapay doğasından kaynaklanmaktadır (Bogo ve Rawlings, 2016).

Sosyal hizmet açısından yenilikçi ve öğrencileri alana en iyi şekilde hazırlayacak yetkinlikleri içeren bir yöntem olarak ifade edilen simülasyon temelli öğrenmenin (Kourgiantakis, Bogo ve Sewell, 2019) yararlı olduğu, çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir. Sosyal hizmet öğrencilerine gerçek müracaatçılarla karşılaşmadan önce değerlendirme becerilerini uygulama fırsatı sunmak amacıyla, simüle müracaatçının kabul edilebilirliğini ve etkililiğini test

etmeyi amaçlayan çalışmalarında Badger ve MacNail (2002) simüle müracaatçıların başka herhangi bir yolla sağlanamayacak bir öğrenme fırsatı sunduğunu ifade etmektedir. On iki yüksek lisans öğrencisi ile dokuz ay boyunca üç farklı simülasyonun etkisini araştırmak üzere yapılan nitel çalışmada (Roberson, 2019), uygulamanın öğrencilerin farkındalıklarını arttığı belirtilmektedir. Karma yöntem kullanılan bir başka çalışmada, simüle edilmiş eğitimin temel uygulama becerilerini geliştirmeye ve tanınırlığı artırmaya yardımcı olduğu ifade edilmektedir (Carter, Swanke, Stonich, Taylor, Witzke ve Binetsch, 2018). Simülasyon temelli öğrenme yöntemi kullanılarak geri bildirim rolünü anlamak üzere yapılan bir başka araştırmada, bir öğrenme yöntemi olarak alan eğitimine olumlu katkısı olduğu belirtilmektedir (Kourgian-takis ve diğ., 2019). Yaşlılık döneminde depresyonu olan simüle müracaatçı ile yapılan çalışmada öğrencilerin simülatörü inandırıcı bulduğu, çevrenin gerçekçi olduğunu, eğitimden memnun oldukları ve bu yöntemin öğrencilerin klinik becerilerini geliştirmede katkı sağladığı ifade edilmektedir (Gellis ve Kim, 2017). Sosyal hizmet eğitiminde simüle müracaatçı kullanımının öğretimdeki etkililiğini ve öğrencilerin yetkinliklerini değerlendirmek amacıyla 515 sosyal hizmet öğrencisini içeren 18 çalışmanın eleştirel değerlendirmesini yapan Logie ve diğerleri (2013) yöntemin öğrenciler tarafından iyi karşılandığını, bu değerlendirme yönteminin sosyal hizmet açısından kullanılabilmesi için geçerlilik çalışmalarının gerektiğini ifade etmektedirler. Objektif Yapılandırılmış Klinik Uygulamada on biri yeni mezun, yedisi yüksek lisans öğrencisi olan on sekiz öğrencinin lezbiyen olduğunu ifade eden bir müracaatçı ile etkileşiminin ele alındığı nitel bir çalışmada, öğrencilerin kendilerini yeterli hissetmediklerini, farklılık meselesini uygulamada nasıl kullanacaklarını bilmediklerini gördükleri belirtilmektedir (Logie, Bogo ve Katz, 2015). Holland Boorview (Kanada'da bulunan bir çocuk rehabilitasyon hastanesi) Sosyal Hizmet Simülasyon Eğitimi düzenlemiş ve eğitime katılan öğrencilere, simüle müracaatçı ile çalışmanın gerçek müracaatçıya duygusal ya da psikososyal zarar vereceği korkusu olmadan klinik becerilerini uygulama fırsatı sunduğunu ifade etmişlerdir (Sunarich ve Rowan, 2017). Sosyal hizmet öğrencilerine simüle müracaatçı kullanarak görüşme içerisinde aktif dinleme becerilerini nasıl kullanacaklarını öğretmeyi amaçlayan bir başka çalışmada simüle müracaatçı kullanımının, öğrencilerin görüşme becerilerini öğrenmelerinde ve beceri kullanma noktasındaki güçleri ve eksik yönlerini tanımaları

açısından yardımcı olduğu ifade edilmektedir (Rogers ve Welch, 2009). Sosyal hizmet eğitiminde madde kullanımı üzerine simüle müracaatçının kullanıldığı ve bu açıdan bir ilk olan çalışmada, öğrencilerin değerlendirme ve müdahale becerilerinde kendilerine güvenlerini arttırdığı, öğrencilerin müracaatçının davranışlarını değiştirme ve madde bağımlılığını azaltma konusunda kendilerine yönelik yapabilirlik algısına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Osborne, Benner, Sprague ve Cleveland, 2016).

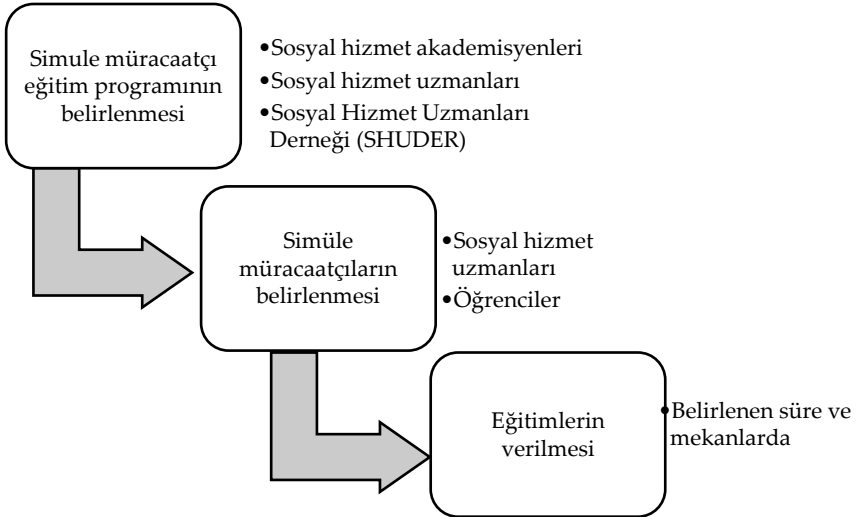
Tüm bunlardan hareketle simüle müracaatçı kullanılarak yapılan sosyal hizmet eğitimlerinin öğrenciler açısından yararlı olduğu görülmektedir. Simüle müracaatçı uygulamasında zamana ve maddi kaynağa ihtiyaç duyulması, yöntemin en büyük zorluğu olarak belirtilebilir.

Türkiye’ de Simüle Müracaatçı Kullanılarak Yapılan Sosyal Hizmet Eğitimi Mümkün Olabilir mi?

Sosyal hizmet eğitiminin olmazsa olmaz bir parçası olan alan uygulaması, öğrencilerin aldıkları teorik eğitimi uygulamaya aktarmalarında mükemmel bir fırsattır. Bu nedenle farklı üniversitelerde öğrenim gören sosyal hizmet öğrencileri, farklı dönemlerde ya da sürelerde olsa da eğitimlerinin önemli bir bölümünü herhangi bir kuruluştaki uygulama yaparak geçirmektedir. Öğrenciyi izlemesi ve mesleki gelişimine katkı sunması için kurum danışmanları belirlenmekte ve öğrenciler üniversitedeki eğitsel danışmanlarının süpervizyonu altında uygulama yapmaktadır. Öğrencinin gerek müdahale ve süreç raporları gerekse de kurum danışmanları ile olan mesleki etkileşimleri değerlendirilerek dönem sonu notu verilmektedir. Bu durumlar çoğunlukla bölümlerinin alan uygulama rehberlerinde yazılı olarak belirtilmektedir. Eğitsel danışmanların öğrencilerin uygulama yaptığı günler ve saatlerde kurullarda olması, onlarla incelemeye çıkıp görüşmelerini izlemesi vb. olanakları çoğu zaman bulunmamaktadır. Öğrencilerin bu becerileri kurum danışmanlarıncaya gözlenmeye çalışılmaktadır. Ancak bazı kurumlarda sosyal hizmet uzmanlarının olmaması nedeniyle öğrenciler farklı meslek elemanları gözetiminde uygulama yapmak durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle öğrenciler sosyal hizmet mesleğinin daha çok “nasıl olması gerektiği değil, nasıl olmaması gerektiğini” öğrenme durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle teorik eğitimleri boyunca öğrencilerin Miller (1990)’in tipolojisinde performans olarak belirttiği “nasıl yapılacağını gösterme” sinin gerek sosyal hizmetlere

ihtiyaç duyan müracaatçılar gerekse de sosyal hizmet mesleğinin kendisi için son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Simüle müracaatçıların bunun için önemli bir kaynak olarak ele alınabilir.

Türkiye'nin farklı üniversitelerinde sosyal hizmet bölümlerinin olması, üstelik pek çok bölümde sosyal hizmet eğitimi almayan öğretim elemanlarının varlığı, var olan bölümlerin öğrenci sayılarının giderek artması ancak buna karşın öğretim elemanı sayısının aynı oranda artmaması, bölümlerin fiziki olanaklarının yetersizliği; simüle müracaatçılar için gerekli eğitimlerin verilmesi, ücret ödenmesi, zaman harcanması gerektiği vb. gibi durumlar göz önüne alındığında, simüle müracaatçıların sosyal hizmet eğitiminde kullanılmayacağına dair bir düşünce belirebilmektedir. Halihazırda Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde simüle müracaatçılar kullanılmamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bir vakada mesleki bilgi ve değerlerin nasıl kullanılacağını gösterememesi, bu konuda sorunlar yaşaması dolayısıyla öğrencilerin bunu başarabilmesi için farklı tekniklere ihtiyaç duyulduğu ve simüle müracaatçıların bunu gerçekleştirmede bir yöntem olarak kullanılabilirdir. Bunun için öncelikli olarak simüle müracaatçıların yetiştirilmesi gereklidir. Şekil 2' de belirtilen adımlar ile simüle müracaatçıların yetiştirilebileceği düşünülmektedir.

Şekil 2. Sosyal hizmet eğitiminde simüle müracaatçı yetiştirilmesi adımları

Şekle göre simüle müracaatçıların Türkiye'deki sosyal hizmet eğitiminde kullanılması için öncelikle müracaatçıların yetiştirileceği eğitim programının belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin, bir sosyal hizmet uzmanının karşılaşabileceği müracaatçı profillerine ilişkin çerçeve çıkarılıp senaryolar oluşturulmalıdır. Bu aşama, sosyal hizmet akademisyenleri öncülüğünde sosyal hizmet uzmanları ve SHUDER aracılığıyla planlanabilir. Yine senaryo yazımına ilişkin ilgili disiplinlerden destek alınabilir. Sürecin ikinci adımı simüle müracaatçı olacak kişilerin belirlenmesidir. Bu müracaatçılar, sosyal hizmet uzmanları olabileceği gibi üniversitelerin oyunculuk bölümlerinde öğrenim gören ya da eğitimini tamamlamış, tiyatroya ilgi duyan ve yeteneği olan vb. kişiler arasından seçilebilir. Daha sonraki süreçte başlangıçta içeriği belirlenen eğitim, belirlenen sürede ve mekânlarda seçilen simüle müracaatçılara uygulanır. Bu eğitimin SHUDER aracılığıyla sertifikalandırılabilir. Son süreçte ise bu eğitimin sosyal hizmet bölümlerinde kullanılmasına ve yaygınlaştırılmasına ilişkin etkinlikler yürütülebilir. Böylece örneğin dersinde, şiddete maruz bırakılan kadınla feminist kuramla nasıl çalışacağını anlatan eğitimci, simüle müracaatçıyı dersine çağırarak öğrenciden aldığı bilgiyi uygulamaya aktarmasını isteyerek ve öğrenciye yaptığı uygulama üzerinden geribildirim vererek öğrencinin bu konudaki beceri ve farkındalığını arttırmasına katkıda bulunacaktır. Bu sürecin etkililiğine ilişkin yapılacak araştırmalar yoluyla ilerleyen süreçlerde tıpkı sosyal hizmete uyarlanan OSCE sınavı gibi öğrencilerin değerlendirilebileceği özgün sınavlar yapılabilmesinin mümkün olacağını düşünülmektedir.

Simüle müracaatçılarla yapılan uygulamaların kaydedilmesi ve bunun üzerinden öğrencilere geribildirim verilmesi önem taşımaktadır. Bunun için de tıpkı Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde olduğu gibi uygulama sınıflarının oluşturulması önemlidir. Yurtdışında yapılan çalışmalardan hareketle, bu yöntemin uygulanmasının öğrencilerin mesleki becerilerini geliştirmede önemli bir fayda sağlayacağı, bu durumun da mesleğin bilimsel temellerinin ve toplumsal tanınırlığını doğrudan etkileyebileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Uygulamalı bir meslek ve akademik disiplin olarak sosyal hizmet eğitimde, öğrencilerin birey, grup ve toplumla çalışabilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değer temelini almaları beklenmektedir. Bu eğitimin verilmiş biçimi, kullanılan yöntem ve teknikler sosyal hizmete dair bakış açısında son derece etkili olmaktadır. Öğrencilere aldıkları bilgileri uygulamaya nasıl aktarılacağına öğretilmesi etkili ve nitelikli uygulamaların yapılmasına, böylece mesleğin bilimsel temellerinin güçlendirilmesine ve toplumsal alanda kabul edilirliliğine artmasına ve müracaatçıların da sunulan hizmetten en üst düzeyde fayda görmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Simüle müracaatçıların kullanımı bu amacı yerine getirmede bir araçtır. Özellikle sağlık alanındaki disiplinlerde yaygın bir biçimde kullanılan ve etkililiğine ilişkin çalışmaların yapıldığı simülasyon uygulamaları, yurtdışında sosyal hizmet eğitiminde de sıklıkla kullanılmakta ve hatta öğrencilerin değerlendirilmesi bu uygulamalar ile yapılabilmektedir.

Simüle müracaatçılar, sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştıkları olaylar, durumlar, kişilik özellikleri, vb. durumları temel alarak yazılan senaryoya göre müracaatçıyı canlandıran kişilerdir. Öğrenciler ders kapsamında öğrendiği bilgiyi bu müracaatçı ile birebir çalışarak uygulamaya aktaracaktır. Ders sorumlusundan ve müracaatçıdan alacağı geribildirimler aracılığıyla da kendisine ve yapmış olduğu uygulamaya dair farkındalık kazanacak, güçlü ve gelişmeye açık yönlerini görme imkânı elde edecektir. Böylece gerçek müracaatçı ile karşılaşmadan kendisini değerlendirip geliştirecek ve müracaatçıya zarar verme olasılığı en aza inecek ya da ortadan kalkacaktır. Bu sürecin ses ve görüntü kaydının alındığı uygulama sınıflarında yapılması hem uygulamayı yapan öğrencinin hem de onu izleyen diğer öğrencilerin mesleki gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Özellikle kalabalık sınıflarda görüşmeyi izleme imkânı daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde çoğunlukla rol oynama simülasyonları sınırlı bir biçimde kullanılmaktadır. Öğrencinin karşısındaki kişinin arkadaşı olduğunu bilmesi sınıf ortamında yaptıkları uygulamayı bilinçli veya bilinçsiz olarak etkilemektedir. Öğrenciler alan uygulamasına başlayıp gerçek müracaatçıları gördüklerinde ise zorlanabilmektedirler. Bu nedenle sosyal hizmet eğitimi içerisinde simüle müracaatçıların kullanılmasının yararlı ola-

cağı düşünülmektedir. Bunun için ise önce simüle müracaatçıların yetiştirilmesi gerekmektedir. SHUDER öncülüğünde gerekli disiplinlerden de destek alınarak simüle müracaatçıların yetiştirilebileceği, bu müracaatçıların Türkiye'nin farklı sosyal hizmet bölümlerinin farklı derslerinde öğrencilerin mesleki gelişimlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Eğitim alan kişilerin derslerde yaşlı, engelli, kadın, ocuk vb. olarak yoksulluk, dışlanma, madde bağımlılığı, intihar gibi herhangi bir sorunu yaşayan müracaatçıyı canlandırması yoluyla "sosyal hizmet uygulamasının nasıl yapılacağının" gösterilmesi, teori ve pratiği btnleştirmelerinde öğrencilere yardımcı olacaktır. Bu yolla öğrencilerin daha fazla düşünümsel uygulama yapabilecekleri, sosyal hizmet uzmanı olarak mezun olduklarında alanda daha başarılı sosyal hizmet uygulamalarına imza atacakları ve bunun da mesleğin bilimsel tanınurluğının ve kabulünün artmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu konuda lisansüstü alışmaların yapılması, yöntemin etkilerinin ortaya çıkarılması mesleki gelişim açısından da oldukça yararlı olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Simulated Clients as a Method for Integrating
Theory and Practice in Social Work Education**

*

Eda Beydili Gürbüz

Duzce University

Social work is a practice-based profession. Therefore, field practice has an important place in education. Students who learn the methods and techniques of working with individuals, groups and society in their lessons are expected to transfer this theoretical knowledge into practice. However, researches (Erbay ve Sevin, 2013; Erbay, Adıgüzel ve Akçay, 2013) show that social work students do not feel ready to do field practice and cannot establish the relationship between theory and practice. The inability of students to establish this relationship causes them to experience problems when they encounter the real client. Such a situation can cause the client to be harmed and experience the problem even more deeply. Therefore, there is a need for different methods and techniques that will enable students to establish this bond in their education. The use of simulated client is one of these techniques.

Simulation is a method that enables learning using a real problem in a realistic environment. There are different types of simulations, which are widely used in fields such as medicine, nursing and psychiatry, in parallel with the developing technology. Miller (1990) states that there are four basic frameworks for clinical evaluation. This first step is "knows knowledge". This situation constitutes the student's/doctor's professional knowledge base. This step can be measured by exams. However, knowledge is not enough, it must also "knows how". This refers to its competence. While exams conducted to evaluate students can measure students' knowledge and competencies, they are insufficient to "show how". Because in order to do this, it is necessary to observe the interaction of the student with the patient. On the other hand, can a student show how he / she can do? This last step is very difficult to test. Based on all these, it is thought that students knowing and demonstrating what and how they will actually do as a profession can be achieved by the good fit of all the steps in the pyramid.

From the perspective of social work profession, simulation is not a new technique. Role-play method is a simulation technique frequently used in social work education. In this technique, the students take on the role of social worker and client and bring the aims and objectives of that lesson into place. However, the fact that the students know each other and the practice is carried out in an informal environment consciously or unconsciously affects the practice. For this reason, it is thought that the use of simulated clients will be more functional.

Simulated clients are those who have been trained to demonstrate all the features of a predetermined client. Unlike the role-play technique, the lecturer presents a simulated client that students have never seen before. The simulated client receives the necessary information from the lecturer beforehand and appears before the student as a client. At the end of the practice, the student is made aware of himself and the practice by giving feedback through an improved form. This process is recorded. Such a method enables the "show how" step that Miller calls performance. Practices using a simulated client are measured by the The Objective Structured Clinical Examination (OSCE), especially in fields such as medicine, psychiatry, and nursing.

OSCE is also adapted to social work education. In this exam, the scenario created by the lecturer by working with a social worker beforehand is animated by the simulated client. At the end of the practice, the student is given feedback. The student also conducts a reflective interview with the simulated client. In this interview, feedback is given by discussing the student's awareness of the interview, how she/he combines social work concepts and values. There are various studies about the usefulness of social work education using simulated client.

Simulated clients are not used in social work education in Turkey. The main argument of this study is that the use of simulated clients would be more beneficial, as the role playing method, which is frequently used in education, is not real enough. For this, these simulated clients must first be trained. In this context, it was emphasized that it is important to initiate a training program in cooperation with social work academics, social workers and Turkish Association of Social Workers (TASW) . For this, first of all, a framework should be drawn about client profiles that a social worker might encounter and scenarios should be created. This stage can be planned by so-

cial workers and TASW under the leadership of social work academics. Support can also be get from related disciplines regarding scriptwriting. The second step of the process is to identify the people who will be simulated clients. These clients may be social workers, as well as those who have studied or completed their education in the acting departments of universities, are interested in theater and have talent, etc. In the following process, the training, whose content is determined at the beginning, is applied to the simulated clients selected in the specified time and places. This training can be certified through TASW. In the last period, activities regarding the use and dissemination of this training in social work departments can be carried out. In this way, students will have the opportunity to work with the client before proceeding with the field practice, so the risk of harming the client will be eliminated or minimized. It is thought that the students doing such works in the field practice will contribute to the recognition and scientific basis of the profession

Kaynakça / References

- Aksan, A., Kabasakal Çetin, A. Ilgaz, F. ve Gökmen Özel, H. (2017). Beslenme ve diyetetik eğitiminde simülasyon uygulamaları. *Türkiye Klinikleri J Med Educ-Special Topics*, 2(2), 96-103.
- Alinier, G. (2007). A typology of educationally focused medical simulation tools. *Medical Teacher*, 29(8), 243-250.
- Asakura, K., Bogo, M., Good, B. Ve Power, R. (2018) Teaching note-socialworkserial: using video-recorded simulated client sessions to teach social work practice. *Journal of Social Work Education*, 54(2), 397-404.
- Badger, W. L. ve Macneil, G. (1998). Rationale for utilizing standardized clients in the training and evaluation of social work students. *Journal of Teaching in Social Work*, 16 (1-2), 203-218.
- Badger, W. Lee ve Macneil, G. (2002). Standardized clients in the classroom: A novel instructional technique for social work educators. *Research on Social Work Practice*, 12 (3), 364-374.
- Barrows, H. S. (1993). An overview of the uses of standardized patients for teaching and evaluating clinical skills. *Academic Medicine*, 68, 443-451.
- Bogo, M. ve Rawlings, M. (2016). Routledge International Handbook of Social Work Education. I. Taylor, M. Bogo, M. Lefevre ve B. Teater (Ed.), *Using simulation in teaching and assessing social work competence* içinde (s.265-274.). NewYork: Routledge.

- Bogo, M., Regehr, C., Katz, E., Logie, C. ve Mylopoulos, M. (2011). Developing a tool for assessing students' reflections on their practice. *Social Work Education: The International Journal*, 30(2), 186-194.
- Bogo, M., Regehr, C., Katz, E., Logie, C., Tufford, L. ve Litvack, A. (2012). Evaluating an objective structured clinical examination (OSCE) adapted for social work. *Research on Social Work Practice*, 22(4), 428-436.
- Bradley, P. (2006). The history of simulation in medical education and possible future directions. *Medical Education*, 40, 254-262 doi:10.1111/j.1365-2929.2006.02394.x.
- Carter, K., Swanke, J., Stonich, J., Taylor, S., Witzke, M. ve Binetsch, M. (2018). Student assessment of self-efficacy and practice Readiness Following Simulated Instruction in an Undergraduate Social Work Program. *Journal of Teaching in Social Work*, 38(1), 28-42.
- Council on Social Work Education (CSWE). (2015). *Educational policy and accreditation standards*. <https://www.cswe.org/Accreditation/Standards-and-Policies/2015-EPAS>. adresinden erişilmiştir.
- Çınaroğlu, S. (2013). Sağlık sektöründe hekim performansının değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 81-99.
- Darendeliler, F., Gökçay, G., Somer, A., Karakaş, Z., Çoban, A. İnce, Z., Eker Ömeroğlu, R., Sarıbeyoğlu, E. ve Bulut, E. (2002). Yapılandırılmış yansız klinik sınavlar İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı deneyimi. *Tıp Eğitimi Dönüşümü*, 7, 32-37.
- Dikici, M. F., ve Yarış, F. (2007). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi klinik beceri eğitiminde standardize ve simüle hasta programı. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*, 27, 738-743.
- Durmaz Edeer, A. ve Sarıkaya, A. (2015). Hemşirelik eğitiminde simülasyon kullanımı ve simülasyon tipleri. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 12(2), 121-125.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Erbay, E., Adıgüzel, İ. B., ve Akçay, S. (2013). Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet uygulaması dersleri kapsamında uygulama yürütecekleri kurumları tercih etme süreçleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 95-107.
- Erbay, E. ve Sevin, Ç. (2013). Hacettepe üniversitesi sosyal hizmet 4. Sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-39.

- Gaba, D. M. (2004). The future vision of simulation in health care. *Qual Saf Health Care*, 13(Suppl), i2–i10.
- Gellis, D. Z. ve Kim, E. G. (2017). Training social work students to recognize later-life depression: Is standardized patient simulation effective?. *Gerontology & Geriatrics Education*, DOI: 10.1080/02701960.2017.1311882.
- Göriş, S., Bilgi N. ve Korkut Bayındır, S. (2014). Hemşirelik eğitiminde simülasyon kullanımı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 25-29.
- Hargreaves, R. Ve Hadlow, J. (1997). Role-play in social work education: Process and framework for a constructive and focused approach. *Social Work Education: The International Journal*, 16(3), 61-73.
- Joyner, B. ve L. Young. (2006). Teaching medical students using role play: Twelve tips for successful role plays . *Medical Teacher*, 28(3), 225–229.
- Kınıklı, G. İ., Erden, A., Cavlak, U. ve Erden, Z. (2017). Fizyoterapi ve rehabilitasyon eğitiminde simülasyon uygulamaları. *Türkiye Klinikleri J Med Educ-Special Topics*, 2(2), 104-110.
- Kourgiantakis, T., Bogo, M. ve Sewell, M. K. (2019). Practice fridays: Using simulation to develop holistic competence. *Journal of Social Work Education*, 55(3), 551-564.
- Linsk, L. N. ve Tunney, K. (1997). Learning to care: use of practice simulation to train health social workers. *Journal of Social Work Education*, 33(3), 473-489.
- Logie, C., Bogo, M., Regehr, C. ve Regehr, G. (2013). A critical appraisal of the use of standardized client simulations in social work education, *Journal of Social Work Education*, 49(1), 66-80.
- Logie, H. C., Bogo, M. ve Katz, E. (2015). "I didn't feel equipped": social work students' reflections on a simulated client "coming out". *Journal of Social Work Education*, 51, 315–328.
- MacDonald, C. ve Biegel, A. (2012, Ekim). A using role-play to teach competencies for acquiring behaviors as a social worker. *North American Association of Christians In Social Work-NACSW-Conventionda* sunulan bildiri. <https://www.nacsw.org/Publications/Proceedings2012/MacDonaldCUsing-RoleFINAL.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mercan, N. Tangül Özcan, C. ve Aydın, M. S. (2018). Psikiyatride ve iletişim eğitiminde simüle hasta uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 302-311.
- Mıdık, Ö. ve Kartal, M. (2010). Simülasyona dayalı tıp eğitimi. *Marmara Medical Journal*, 23(3), 389-399.

- Miller, G. E. (1990). The assessment of clinical skills/ competence/ performance. *Academic Medicine*, 65 (9 Suppl), s63-s67.
- Miller, M. (2002). Standardized clients: An innovative approach to practice learning, *Social Work Education*, 21(6), 663-670.
- Mooradian, J. K. (2008). Using simulated sessions to enhance clinical social work education. *Journal of Social Work Education*. 44(3), 21-36.
- Nimmagadda, J. ve Murphy, J. I. (2014). Using simulations to enhance interprofessional competencies for social work and nursing students. *Social Work Education: The International Journal*. 33(4), 539-548.
- Osborne, A. V., Benner, K., Sprague, J.D ve Cleveland, N. I. (2016). Simulating real life: enhancing social work education on alcohol screening and brief intervention. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 337-346.
- Petracchi, H. E. ve Collins, K. S. (2006). Utilizing actors to simulate clients in social work student role plays. *Journal of Teaching in Social Work*, 26(1-2), 223-233.
- Roberson, C. J. (2019). Simulation in social work education: A qualitative study of msw student development. *Journal of Social Work Education*, DOI:10.1080/10437797.2019.1671270
- Rogers, A. ve Welch, B. (2009). Using standardized clients in the classroom: An evaluation of a training module to teach active listening skills to social work students. *Journal of Teaching in Social Work*, 29(2), 153-168.
- Sunarich, N. ve Rowan, S. (2017). Social work simulation education in the field. *Field Educator*, 7(1), 1-9.
- Sözen Şahne, B. Ulutaş D. ve Yeğenoğlu S. (2017). Eczacılık eğitiminde simülasyon uygulamaları. *Türkiye Klinikleri J Med Educ-Special Topics*, 2 (2), 81-85.
- Şahin, G., Sağır Koptaş, O., ve Buzlu S.(2019). Standardize hasta kullanılarak yapılan bir ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği klinik simülasyon deneyimi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 486-492.
- Sarmasoğlu, Ş. (2014). *Hemşirelik eğitiminde standart hasta kullanımının öğrencilerin psikomotor beceri geliştirme süreçlerine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şendir, M. (2013). Kadın sağlığı hemşireliği eğitiminde simülasyon kullanımı. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(3), 205-2012.
- Şenol, Y., Yardım, S. ve Başarıcı, İ. (2014). Öğrencilerin standart hasta uygulaması hakkındaki görüşleri: Birinci yıl sonuçları. *Tıp Eğitimi Dünnyası*, 41, 19-26.
- Taner, T., Yılmaz, Z. , Kütük, Z.B. ve Küçükaya Eren, S. (2017). Dış hekimliği eğitiminde simülasyon uygulamaları. *Türkiye Klinikleri J Med Educ Special Topics*, 2(2), 86-95.

- Tuncay, T. (2016). Sosyal hizmet müdahalesini araştırmak: Uygulama kanıtlarla güçlendirilebilir mi?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 115-129.
- Turan, S., Üner, S. ve Elçin, M. (2011). Standart hasta geribildiriminin öğrencilerin güdülenme düzeyine etkisi. *Balkan Medical Journal*, 28, 43-48.
- Tüzer, H. (2019). *Simülasyona dayalı eğitimde farklı çözümleme yöntemlerinin hemşirelik öğrencilerinin bilgi ve performansına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Uslu, Y. ve Yavuz van Giersbergen, M. (2019). Hemşirelik eğitiminde standardize hasta kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 271-280.
- Whatling, T. ve Wodak, E.(1979). The simulated client in social work training. *International Social Work*, 22(2), 34-37.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Beydili Gürbüz, E. (2020). Sosyal hizmet eğitiminde teori ve pratiği bütünleştirmede bir yöntem olarak simule müracaatçılar. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2941-2965. DOI: 10.26466/opus.666764

Sosyal Politika, Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu

DOI: 10.26466/opus. 708198

*

Eylem Beyazıt*

* Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya M.Y.O, Yerel Yönetimler Programı/Hatay/Türkiye

E-Posta: eylmyzt@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3432-5722](https://orcid.org/0000-0002-3432-5722)

Öz

Sosyal politikanın en tartışmalı alanlarından biri yoksulluktur. Yoksulluğun sosyal politika alanında ele alınışı ve akademik bulgular, yoksulluğun uzun bir süre daha sosyal politikanın önemli bir sorun alanı olacağını göstermektedir. Sosyal devlet, refah devleti ve liberalizmin yeni yaklaşımları arasında tartışmalar sürerken küreselleşme ile özellikle yoksulluğun hem boyutunun hem de niteliğinin değiştiği bilinmektedir. Kent yoksulluğu ve kent yoksulluğunun değişen halleri, giderek kentlerde toplanan dünya nüfusu düşünüldüğünde, kamusal hizmetlere etkin ulaşım açısından yönetimleri şimdiden yeni kamu politikaları üretmeye ve uygulamaya yönlendirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı sosyal politikanın ne olduğundan yola çıkarak yoksulluk ve kent yoksulluğunu tartışmaktır. Ayrıca, gelecekte kent yoksulluğu üzerinden üretilecek yeni yoksulluk süreçlerini şimdiden anlamak ve değerlendirmek önemlidir. Günümüzde nüfusun kıra oranla giderek kentlerde yoğunlaşması özellikle kent yoksulluğunun derinleşmesine neden olmaktadır. Geleceğin kentlerini derinleşen kent yoksulluğu üzerinden yeniden okuyup anlamaya çalışmak, kapsayıcı sosyal politikaların oluşturulması için sağlıklı bir zemin oluşturacaktır. Sosyal politika ve yoksulluk çerçevesinde, kent yoksulluğu ve kent yoksulluğunun dönüşümü ile ilgili tartışmalar gösteriyor ki yakın zamanda ideolojik tartışmaları da aşan ortak bir sorun alanı olarak kent yoksulluğu, geleceğin kentleri ve yönetimleri bakımından temel belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, yoksulluk, kent yoksulluğu

Social Policy, Poverty and Urban Poverty

*

Abstract

One of the most polemical areas of social policy is poverty. Poverty studies in the social policy domain and academic results show that poverty will remain for a long time a significant problem area. While debates continue between theories of the social state, of the welfare state and the new approaches of liberalism, it is known that dimension and property of poverty have changed with globalization. Urban poverty and the shifting urban poverty states, considering population that is increasingly gathered in cities, lead governments to produce and implement new public policies in terms of access effectively to public services. The main purpose of this study is to discuss poverty and urban poverty within the framework of social policy meaning. Moreover, it is essential to understand and examine the new poverty processes that will be produced in the future through urban poverty. Nowadays, the concentration of the population in urban rather than rural areas causes the urban poverty to deepen. Trying to re-understand the urban of the future through deepening urban poverty will create a reasonable basis for the establishment of inclusive social policies. The discussions on social policy and the shift of urban poverty demonstrate that urban poverty will be the main determinant of the urban of the future and urban management as a common problem area that transcends the ideological disagreement.

Keywords: Social policy, poverty, urban poverty

Giriş

Toplum yapısını açıklamaya yönelik düşüncelerin insanlık tarihi kadar eski olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Aristo'dan Platon'a kadar uzanan bu düşün tarihi, 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da yaşanan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin yaratmış olduğu dinamiklerinde etkisiyle, insanların yaşama, düşünme ve çalışma şartlarındaki değişiklikleri de içinde barındırmaktadır. Sosyal politika işte bu dönemde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sosyal politikaları şekillendirecek en önemli olgulardan biri olan yoksulluk da karmaşıklaşan, değişen ve zaman içinde kuşaktan kuşağa farklılık gösteren bir olgu olarak sosyal politika alanının odak noktasındadır. Toplumsal değişim ve dönüşümlerin hızlı yaşandığı ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin derinleştiği zamanlarda yoksulluk daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Kapitalizmin küreselleşmesi ile gelir düzeylerindeki farklılaşma ve buna bağlı olarak yaşam standartlarının değişmesi ve nihayetinde kırdan kente ve sanayileşmiş ülkelere göç yeni yoksulluk biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yoksulluk, ülkelerin ve içinde yer aldıkları coğrafyanın tarihsel ve özgün koşullarının yanı sıra, kapitalizmdeki eşitsiz gelişmenin ve yarattığı krizlerinin bir sonucu olarak farklı boyut ve şiddetlerde tüm dünyada yaşanmaktadır (Sallan Gül, 2001, s.1).

Dünyada gittikçe artan gelir dağılımı eşitsizlikleri ve işsizlikle birlikte daha sık yaşanmaya başlanan ekonomik krizler nedeniyle yoksulluk giderek artmaktadır. Derinleşen bu olgu kentlerin mekânlarına da farklı boyutlarıyla yansımaktadır. Yoksullar kent çeperleriyle kentin mekânsal dışlanmışlıklarına doğru bir yaşama sürüklenmektedir. Bölgeler arası eşitsizlikler, sanayi, ticaret ve turizmde öne çıkan kentlere doğru bir göç akışına neden olmakta ve bu göçler sonucunda ortaya çıkan yeni kent yoksulları sorunlarına formel olmayan yollardan çözüm aramaktadırlar. Yasal olmayan bir şekilde konut sorununu gecekondular inşa ederek çözmeye çalışan bu kesim aynı zamanda enformel işlere de yönelmektedirler.

Bu çalışma sosyal politikanın ne olduğundan yola çıkarak kavramın gelişimini yoksulluk ve kent yoksulluğunu üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Gelecekte kent yoksulluğu üzerinden üretilecek yeni yoksulluk süreçlerini bugünden anlamak ve değerlendirmek sürecin yönetimi açısından oldukça önem taşımaktadır. Günümüzde nüfusun kıra oranla giderek kentlerde yoğunlaşması özellikle kent yoksulluğunun derinleşmesine neden

olmaktadır. Geleceğin kentlerini derinleşen kent yoksulluğu üzerinden yeniden okuyup anlamaya çalışmak, kapsayıcı sosyal politikaların oluşturulması için sağlıklı bir zeminin oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Sosyal Politika Kavramı ve Gelişimi

Kavramsal açıdan bakıldığında sosyal politikayı devlet toplum ilişkisi bağlamında devlete düşen bütün kararlar ve uygulamalar demeti olarak tanımlamak mümkündür. Doğal olarak kavram, söz konusu kararların uygulanması kadar sürdürülebilir olmasını da içerir.

Sosyal politika, topluma ve onun örgütlenmesine dair sınıfsal ilişkiler, çelişkiler ve çatışmalar karşısında esasen düzeni de ayakta tutmaya çalışan bir disiplin olarak değerlendirilmektedir (Talas, 1992, s.15). Laubier (aktaran Koray ve Topçuoğlu, 1995, s.2) sosyal politikanın, dönemsel-toplumsal değişimler karşısında, maddi ve manevi olarak toplumun yeniden inşasında alınan önlemleri de kapsadığını ileri sürer.

Sanayi devrimi sosyal politika için bir milattır. Dolayısıyla kavramı anlamak ve anlamlandırmak için sanayi devrimi ve sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmeleri iyi çözümlemek gerekir (Beyazıt ve Güneş, 2016, s.81). Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte insan hayatının her alanında alt üst oluşlar yaşanmıştır. 19. yüzyıl bu anlamda sadece bilimsel alanda değil aynı zamanda sosyal çalkantılar açısından da hareketliliğin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Şöyle ki; sanayileşme ile batı dünyasının yaşamı değişmekte, sosyal patlamalar birbirini kovalamakta ve geleneksel siyasal ve sosyal düzen temelden sarsılmaktaydı (Aybar, 2002, s.35).

Sosyal politikaların gösterdiği gelişimde 1. Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında Versay Barış Antlaşması uyarınca kurulan ve çalışma koşullarının dünya ölçeğinde bir standarda bağlanması için sözleşmeler üretmeği amaçlayan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sosyal politikaların ulus ötesi bir çerçeveye oturup kavramlaşmasına liderlik etmiştir. Dünya barışı için sosyal adaletin gerekliliği anlayışıyla kurulan ILO, kuruluşuyla birlikte hızlı bir kural üretme sürecine girmiş ve ivedilik taşıyan bireysel çalışma ilişkilerini düzenlemeye odaklanmıştır (Çolak, 2019, s.73). 1929'da yaşanan ekonomik bunalım ve yarattığı sorunlar, kamu politikalarını öne çıkarmıştır. Sosyal politikaların önem kazandığı sosyal devlet anlayışı da artık bu dönemden sonra hem teoride hem de uygulamada kendini göstermiştir.

Sosyal politika kavramını literatüre kazandıran düşünür Wilhelm Heinrich Riehl'dir. 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelen bu dönem işçi sınıfının içinde bulunduğu koşullar ile yaşadıkları zorluklar ve bu zorlukların nasıl düzeltilmesi gerektiğinin tartışıldığı bir dönem olması nedeniyle sosyal politikayı tanımlayan dar bir alana karşılık gelmektedir. Başlangıçta sosyal politika alanı, işçiyi koruma, toplu iş uyuşmazlıklarını önleme, düzenleme ve işçiye fırsatlar sağlama konularında yoğunlaşmış ve bu görevin de demokrasinin denetimi altında devlet tarafından gerçekleştirilmesi hedefi benimsenmiştir (Esin, 1982, s.133). Kavramın daha geniş anlamıyla tartışılması ve dar anlamdan sıyrılıp geniş anlamlı bir sosyal politika kavramını içermesi belli bir süreç dâhilinde olmuştur.

Sosyal politikanın konusunu yoksulluk başta olmak üzere sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesi gibi sorun alanları oluşturmaktadır. Buğra ve Keyder (2008)'e göre, temel sorunların bir sosyal sorun haline gelip değerlendirmeleri için kapitalizmin doğuşu ve gelişimini beklemek gerekmiştir. Bununla birlikte 16. yüzyıldan itibaren bir takım sosyal sorunların kapitalizm öncesi dönemden itibaren ele alındığı bilinmektedir. İlk yoksulluk yasaları İngiltere'de 1. Elizabeth Dönemi'nde yürürlüğe girmiş; Avrupa'da yoksulluğun durumunu anlamaya yönelik istatistiki veri toplama çabaları daha öncelere uzanmıştır. Diğer alanlardaki sorunlar ise tarihsel olarak 18. yüzyıldan itibaren ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik önlemleri ise, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'den önce Kıta Avrupası'nda gündeme gelmiştir (Buğra ve Keyder, 2008, s.9-10). Artık sosyal politika, işçi sınıfını da aşan ve toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bir alan halini almıştır (Güven, 1996, s.1).

Ekonomik ve Sosyal Düşünce Sistemlerinde Sosyal Politika

Temellerini Adam Smith'in attığı ve sonra David Ricardo ve Thomas Malthus'un katkılarıyla biçimlenen "*Klasik Liberalizm*" yaklaşımı ekonomik ve toplumsal yaşantıyı yarattığı varsayılan doğal düzene her türlü müdahaleyi reddetmektedir. Bu düşüncede piyasa, her sorun için kendiliğinden bir çözüm olarak görülmektedir. Klasik liberal düşüncede piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi her türlü ekonomik ve sosyal sorunu kendiliğinden çözümlen "gizli bir el" işlevi görmektedir. Girişimcilerin çıkarları ile toplumun

çıkarları örtüştüğünden dolayı sosyal sorunlarla karşılaşılmayacak ve bu nedenle devlet ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek durumunda kalmayacaktır (Güven, 2001, s.52-53). Klasik liberaller, devlet müdahalesinin sınırlı olması durumunda, piyasanın, geçici bir olgu olan yoksulluk durumunu uzun vadede ortadan kaldıracığını iddia ederler. Dolayısıyla Adam Smith'e göre yoksulluk liberalizm için süregelen bir olgu değildir; aksine "doğal ayıklanma" sürecidir. Dolayısıyla akımın temsilcileri, özellikle dışlanmış yoksul kesim için yardımları reddederler (Malthus, 1998). Toplumu yaşayan bir organizma olarak gören Spencer (2016) "doğal ayıklanma" kavramını daha ileriye taşıyarak "en uygun olanın hayatta kalması"nı toplumsal yaşama uyarlar. Heywood (2013, s.67)'a göre de toplum, söz konusu kesimler için "yaşam mücadelesi alanı"dır.

Ayrımsız her türlü devlet müdahalesini kabul etmeyen klasik liberal düşünce için piyasa temel kabuldür. Klasik liberal düşünce, ortaya çıkan ekonomik olumsuzluklar ve büyüyen işçi sınıfının etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir yapılanma sürecinin içine girmiştir. Özellikle işçilerin ağır çalışma koşulları ve sisteme nasıl entegre olacakları sorusuna yanıt aranması, liberal geleneğin yeniden yorumlanarak sosyal ve pozitif bir nitelik kazanmaya başlamasına neden olmuş ve bu durum "*Sosyal Liberalizm*" şeklinde tanımlanmıştır. Bunun öncüsü de Kant ve Hegel'in felsefelerinden etkilenen Hill Green olmuştur. Green, pozitif özgürlük anlayışı ile devlete yeni görevler yükleyen ve aktif görevlerle bunu destekleyen liberal bir düşünce kurgusuyla; bireyin toplum içinde üretken değerlerden pay alması gerekliliğine ve devletin bu konudaki sorumluluğuna dikkat çekmiştir (Erdoğan, 1998, s.11).

Klasik liberal anlayışın piyasa mekanizması ve bireycilik esaslarını kabul eden sosyal liberaller, piyasada oluşan eşitsizliklerin önlenmesi gereken bir durum olduğu düşüncesini savunmaktadırlar. Sosyal liberal düşünce, her ne kadar Keynesyen düşünce ve uygulamalara dayansa da, ilk olarak İngiltere'de 1908 Asquith hükümetinin ve 1932'de ABD'de Roosevelt hükümetinin programlarında yer almıştır. 2. Dünya Savaşı ve petrol krizlerine kadar da Avrupa'da sağlanan uzlaşının temeli olmuştur. Kapitalizm bir yandan işleyişi ile zenginliklerin kaynağını oluştururken, diğer yandan yaşanan aksaklıklar devlet müdahaleleri ile bertaraf edilmeye çalışılmış özellikle batılı ülkelerde çözüm olarak Keynesyen yaklaşımın yani "Refah Devleti"

anlayışının gelişmesi ve güçlenmesine olanak sağlanmıştır (Koray ve Topcuoğlu, 1995, s.54; Sallan Gül, 2006, s.33-34).

Sosyal liberal düşüncenin adalet yaklaşımını ve refah devletine bakışını John Rawls'ın "dağıtıcı adalet" kavramında bulabilmek mümkündür. Adalet ilkelerini bir "ilk durum"dan hareketle geliştiren Rawls (1985), ilk durumdaki insanların rasyonel hareket etmekle birlikte bilgisiz oldukları varsayımını "bilgisizlik örtüsü" kavramı ile açıklar. Rawls (aktaran Altıparmak, 2006, s.33)'a göre adalet için taraflar iki temel kabulle hareket etmelidir. Bunlardan ilki, herkesin en kapsamlı temel özgürlüğe sahip olma hakkı, ikincisi de ekonomik ve sosyal eşitliklerin ancak böyle bir dağılımın herkesin yararına olmasıyla hak edileceğidir. İşte bu ilkeler eşit temel özgürlükler ve adil fırsat eşitliğidir.

2. Dünya Savaşı'ndan itibaren başarılı bir uygulama alanı bulan sosyal liberalizmin, 1970'lerde yaşanan krizleri açıklamadaki yetersizliği "*Neo-Liberalizm*" olarak adlandırılan yeni bir liberal sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Küreselleşme etkilerinin hâkim olduğu bu yeni dönem; liberal gelenekteki "sosyal liberalizm" ve "refah devleti" anlayışından uzaklaşılmasına rağmen, liberal tezlerin yeniden canlandığı ayrıca serbest piyasanın işletildiği ve toplumdan bireye yönelişin olduğu bir dönemdir. Bu yeni dönemde devletin üstlendiği görevler eğitim ve sağlık gibi temel alanları da içerecek şekilde genişlemiştir (Erdoğan, 1998, s.14-15).

Neo-liberaller, devletin ne kadar sınırlandırılacağından piyasa-devlet ilişkilerine, sosyal adaletten bireylerin seçim özgürlüklerine kadar birçok alanda konuya yaklaşımları açısından sosyal liberallerden farklılaşmaktadırlar. Neo-liberalizm, liberalizmin bireylerin seçme özgürlükleri ile serbest piyasa ve sınırlı hükümet gibi temel esaslarını kabul ederken; sosyal liberalizmin, liberalizmin özünden koptuğu iddiasını taşımaktadır. Neo-liberaller refah devletinin esasen devletin sınırlarını sürekli genişlettiğini ve bu işlerin piyasaya devrinin gerekli olduğunu düşünürler (Sallan Gül, 2006, s.37-38).

"*Geleneksel Muhafazakâr*" düşünce de liberal düşüncenin bireycilik ve doğal hukuk anlayışlarına tepki olarak, bireyi toplum içinde algılamayı esas alan düşünce sistemidir. Bu tepkinin temelinde, geleneksel kurumların, uygulamaların ve inançların savunulması yatmaktadır. Düzenin korunması ve sürekliliğin sağlanması düşüncesini esas alan muhafazakârlar, devrimci nitelik taşıyan değişimlerin anarşi ve terörizmi beraberinde getireceğini savunmaktadırlar (Sallan Gül, 2006, s.73-74).

Geleneksel muhafazakâr düşünce de zaman içerisinde liberal düşünce gibi önemli değişimlere uğramıştır. “*Yeni Muhafazakâr*” düşünceye göre muhafazakârlık değişime karşı olmak ya da her ne surette olursa olsun yenilik karşıtı olmak değildir. Muhafazakârlar, toplumsal düzeni alt üst eden, geleneksel kurum, sınıf ve meslek yapılarını ortadan kaldıracak şiddette yaşanan değişim üzerinde odaklanarak toplumsal dokuyu ve anlamı zedelemeyecek tedrici bir değişimi savunmaktadırlar (Duman, 2017, s.808). Bu nedenle değişimin ölçülü ve yavaş olmasını istemekte ve değişimin olumsuz etkilerini önlemeye yönelik politikalar geliştirmeye özen göstermektedirler. Aile ve dinin toplumsal yaşam içerisinde taşıdığı önem, muhafazakâr politikaların belirlenmesinde oldukça etkilidir. Öyle ki sosyal politikanın düzenlenmesinde ailenin “koruyucu” ve dinin “bütünleştirici” özelliği kendisini göstermektedir. Toplumda gereksinim içinde olan kişi ya da gruplara yardım edilmesi, toplumsal istikrarın sağlanması düzenin devamı açısından önem taşımaktadır. Ancak bu yardımseverlik anlayışı, devletin müdahale sorumluluğunu içermemektedir. Bu yardımseverlik aile, yerel ve dinsel topluluklar ve gönüllü yardım kuruluşları tarafından yerine getirilecektir (Sallan Gül, 2006, s.77).

Modern toplum yaşantısı ile uyumlaşma çabası içinde olan muhafazakârlık anlayışı, yeni süreçte bazı geleneksel formlar üzerindeki vurgusunu hafifletmiş ve bazı modern kurumları yeniden biçimlendirmek suretiyle öğretisine dâhil etmiştir (Erdoğan, 1998, s.62-63). Yeni muhafazakâr düşünce, bir yandan liberalizmdeki serbest piyasa ve kapitalizmin ana kurumlarını benimserken, sosyo-kültürel konularda ılımlı bir bakış açısını da talep etmektedir. Sosyal sorunların çözümünde geleneksel aile ve din kurumlarının koruma ve yardımlaşma fonksiyonlarının kullanılmasını politikalarına eklemektedirler (Sallan Gül, 2006, s.83).

Yoksulluk Kavramına Genel Bir Bakış

Yoksulluk Üzerine

Yoksulluk karmaşık, değişken, çok boyutlu, ülkeden ülkeye, dönemden döneme ve zaman içinde kuşaktan kuşağa refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılık gösteren bir olgudur. 21. yüzyılın en önemli sorunu haline gelen yoksulluk, ekonomik ve sosyal bir olgu olarak da sosyal politika alanının ilgi konusu haline gelmiştir. Yoksulluk ile ilgili literatürde farklı

tanımlamalar mevcuttur. Bu tanım farklılaşmasının nedenleri her ülkenin kendine özgü kıstaslar, bakış açıları ve değer sistemlerine göre yoksulluğu tespit etmelerine bağlanmaktadır. Örneğin Jargowsky ve Bane (1990, s.16-17) sürekli yoksulluk, çevresel-mekânsal yoksulluk ve alt sınıf yoksulluğu şeklinde 3 (üç) farklı grup altında bir yoksulluk tanımlaması yaparlarken; DiNitto (1991, s.48-64) daha ayrıntılı bir sınıflandırma yaparak yoksulluk olarak yoksulluk, eşitsizlik olarak yoksulluk, kültürel yoksulluk ya da yoksulluk kültürü, sömürü olarak yoksulluk ve yapısal yoksulluk olmak üzere 5 (beş) tür yoksulluktan söz etmektedir.

Yoksul ve yoksulluk kavramlarını tanımlarken sınırın nasıl çizileceği konusu son derece önemlidir. Bu nedenle yoksullukla ilgili birtakım kavramlar bağlamında yoksulluğun tanım ve türlerini aşağıdaki şekilde tablolaştırmak mümkündür (Erdem, 2003, s.22-23):

Tablo 1. Yoksulluk Tanım ve Türleri

Tanımlar	Kullanan	Tanımı
Yoksulluk	(Genel)	Gelir eksikliği ve azlığı, sosyal mahrumiyet duygusunun gelişimi.
Mutlak Yoksulluk	(Genel)	Asgari gelir ve harcama düzeyi.
Görelî Yoksulluk	(Genel)	Asgari yaşam düzeyine sahip olma.
YoksullukSınırı	Charles Booth	Ailenin geçim ihtiyaçlarına olanak tanımayan bir düzeyin altı.
Birincil Yoksulluk	Joseph Rowntree	Ailelerin toplam kazançlarının, fiziksel yeterliliği sürdürmek için yetersiz olması.
İkincil Yoksulluk	Joseph Rowntree	Ailelerin kazandığı paranın fiziksel yeterliliği devam ettirmede yeterli olup, diğer harcamalar için yetersiz olması.
SubjektifYoksulluk	Jan Drewnowski	Tatminkâr bir gelire sahip olamamak.
Gelir Yoksulluğu	Jan Drewnowski	Asgari yaşam standartlarının gerektirdiği yeterli miktarda gelir elde edememesi durumu.
Yoksulluk	Dünya Bankası	Asgari yaşam standartlarına ulaşamamak.
Ultra Yoksulluk	FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı)	Gelirin tamamının harcadığı halde mutlak yoksulluk kriterine esas alınan %80'inin karşılanabilmesi.
Kronik Yoksulluk	WHO (Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı)	Ultra yoksulluk durumunun beş yıldan daha fazla sürmesi halinde durumlarının düzelmeyeceğinin kesinlik kazanması.
Çalışan Yoksulluk	UNCHS (Habitat)	Kamu ve özel sektörün alt düzeylerinde ve marjinal sektörde çalışan eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız işgücü.
Kent Yoksulları	UNCHS (Habitat)	Kent özelinde yaşanan konut sorunlarını ve sosyal dışlanmayı vurgulamak.
Barınma Yoksulluğu	UNCHS (Habitat)	Ülke genelinde yaşanan konut sorunlarını vurgulamak.
İnsani Yoksulluk	UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)	Belli kriterler esasında bir ülke vatandaşlarınıninsanca yaşama imkânlarının bulunup bulunmadığını tespit etme. Uluslararası kıyaslama yapabilmek için ülkeleri, yaşam süresi, bilgi ve onurlu bir yaşam standardının ölçütlerine göre değerlendirmek.

Kaynak: (Erdem, 2003, s.22-23)'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yoksulluk düzeyi bakımından farklı ülkeler arasında kimlerin yoksul olarak isimlendirileceğinin net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlamayı yapabilmek için yoksulluk kavramının farklı yaklaşımlar açısından nasıl incelendiği kavramın analizi açısından önem taşımaktadır.

Mutlak Yoksulluk – Göreli Yoksulluk

Yoksullukla ilgili çalışmalar yürüten ve yoksullukla mücadelede önemli uluslararası kuruluşlardan biri olan Dünya Bankası için mutlak yoksulluk önemli bir göstergedir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2001, s.103). Yoksulluğun bütün dünyada ölçümlenebilmesi, nesnel kriterlere dayalı bir ölçüm yöntemini gerekli kılmış ve sonuçta Dünya Bankası tarafından “mutlak yoksulluk” kavramı geliştirilmiş ve bu tanım, yoksulluk tanımlamasında uzun yıllar kullanılmıştır. Mutlak yoksulluk birey ya da hanehalkının yaşamını sürdürebilecek ve ihtiyaçlarını giderebilecekleri asgari gelir olarak tanımlanır (Sallan Gül, 2002, s.108).

Mutlak yoksulluk yaklaşımına ilişkin olarak ülkelere göre değişen sorunlar vardır. Bunlar; uygun yoksulluk kıstasının seçimi, verilerin toplanması, anketlerin düzenlenmesi ve ölçüm dönemi, ölçüm yeri, ölçüm birimi, yoksulluk çizgisinin güncelleştirilmesi, eşdeğerlik ölçüğü gibi teknik sorunlardır. Bu sebeplerden dolayı mutlak yoksulluk kavramı çeşitli açılardan birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Şenses (2006)’e göre, mutlak yoksulluk kavramına yöneltilen eleştirilerin en önemlisi öznel nitelikler taşımasıdır. Ayrıca mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımına yönelik “yoksul kitle içindeki çeşitliliği yansıtmadığı”; “yoksulluğun mutlak değil göreli bir kavram olduğu”; “mutlak yoksulluk yaklaşımının yoksulların görüşlerini dikkate almadığı”; “mutlak yoksulluk kıstaslarının yeterli birer refah göstergesi olmadığı” şeklinde eleştiriler de ileri sürülmektedir (Şenses, 2006, s.80-96).

Yapılan bu eleştiriler yoksullukla ilgili yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göreli yoksulluk bu eleştirilerin sonucunda ortaya çıkan bir kavramlardan biridir. Diğer bireylere göre ortalamanın altında bir gelire sahip olma durumu olarak tanımlanan göreli yoksulluk da temel ihtiyaçlar yine önemlidir. Tüketim ve gelir durumuna göre belirlenen ortalama refah durumu ön plana çıkar. Gelir ve tüketim skalası son dönemlerde gelişmiş toplumlarda yerlerini toplam gelire bırakmaktadır. Toplam geliri belli bir miktarın *-ki bu miktarın altı yoksulluk çizgisi olarak belirtilmektedir-* altında

olan birey veya hanehalkı yoksul kabul edilir (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği [TÜSİAD], 2000, s.97-98; Sallan Gül, 2002, s.109). Mutlak ve görelî yoksulluk arasındaki temel fark, mutlak yoksullukta, asgari minimum ihtiyaçlar üzerinden bu çizgi belirlenirken, görelî yoksullukta ortalama gelir düzeyi temel alınmaktadır (TÜSİAD, 2000, s.96).

Asgari ihtiyaçların belirlenmesi ve yaşam standardının ne olduğu/olması gerektiği konusunda farklı anlayış, ölçüt ve uygulamalar bulunmaktadır.

Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu ortaya çıkaran nedenlerin önceden belirlenmiş olmasına dayanır. Sübjektif yaklaşımda ise bireylerin tercihleri, kişi ve hanehalkı değerlendirmeleri esastır. Bireylerin kendileri için en iyisini bilecekleri savlanır. Tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda kendileri karar verici olurlar. Ancak Aktan (2002, s.43)'a göre bu durumun geçerliği tartışmalıdır. Zira bireyler her zaman doğru kararlar veremeyebilirler. Bu nedenle genel eğilim objektif yaklaşımın benimsenmesi yönündedir.

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk

1960'lı 1970'li yıllar için yoksulluk kavramı, yaşamakta olan toplumsal olguları kavramakta yeterli olurken, 1990'ların dünyasında yeni bir olgunun gelişmesi karşısında yeterliliğini kaybetmiştir. Bu yeni olgu tanımlarken "dışlanma" kavramını kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşen ve teknolojik olarak yeniden yapılanan dünya ekonomisi içinde uyum sağlayamayan gruplar ve kişiler daha kolay dışlanabilmektedir (Tekeli, 2000, s.139). Sosyal dışlanma ve "yapabilirlik yoksunluğu" arasında bağlantı kuran Amartya Sen (2005, s.3-5) yoksulluğun geniş görüş açısı içinde yer aldığını belirtmekte ve sosyal dışlanmanın yapabilirlik yoksunluğunu biraz daha genişleten bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Yapabilirlik yoksunluğu sonucu toplumsal yaşama katılamama sosyal dışlanma sonucunu doğurabilmektedir.

Sosyal dışlanma; yoksulluk, asgari eğitim ve yeteneklerden yararlanamama ve ayrımcılık nedeniyle kişilerin toplumdan itilmeleri ve katılım kanallarının onlara kapalı olması olarak değerlendirilmektedir (Adaman ve Keyder, 2005, s.iii). Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyolojik ve psikolojik

olmak üzere üç boyutu vardır. Ekonomik boyutunda yer alan gelir ve tüketim durumu dışlanmanın niteliğini ve içeriğini de belirler. Dışlanmanın toplumun hangi gelir ve tüketim seviyesinde gerçekleşeceği da sosyal dışlanmanın sosyolojik boyutudur. Sosyal dışlanma şiddetine bağlı olarak, bireyin kendisini yetersiz, değersiz ve suçlu görmesi durumu ise sosyal dışlanmanın sosyolojik boyutu temelinde gerçekleşen psikolojik boyutudur (Aldemir ve Özpınar, 2004, s.5-6).

Bauman (1999, s.124-127)'a göre dışlananlar yalnızca yoksullar değildir. Ne var ki yoksullar dışlanmayı en keskin ve şiddetli şekilde yaşayanlardır. Bauman yoksulların düzen için bir tehdit ve engel olduğunu ayrıca normu hiçe saydıklarını belirtir ve dışlananları iki türde kategorize eder: Düzeni bozanlar ve norma uygun olmayanlar. Bu bağlamda Bauman (1999, s.10), tüketim toplumunda seri imalatın artık kitlesel emek gücüne ihtiyaç duymadığı ve bir zamanların “yedek sanayi deposu” olan yoksulların “defolu tüketicilere” dönüştürüldüğü düşüncesindedir.

Yoksulluk Kültürü

1950 ve 1960'larda Amerika'da geliştirilen ancak 1980'lerden sonra yeniden güncel nitelik kazanan yoksulluk kültürü yaklaşımı, modernleşme kuramları bağlamında yoksulluğu, modernleşmemenin ve kentle bütünleşmemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan alt kültürde gelişen anomik bir olgu ve sosyal bir sorun olarak görülür (Sallan Gül, Gül ve Ergun, 2003).

Lewis, yoksulluk kültürü kavramını ve kavramla anlatılmak istenenleri genel olarak “*Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması*”, “*İşte Hayat*” ve “*Sanchez'in Çocukları*” adlı eserlerinde ele almıştır. Lewis (1971, s.XXIII)'e göre yoksulluk kültürü; yoksulları pozitif etkiler. Onları kendi yoksullukları içinde yaşar kılar bu etki. Lewis'de yoksulluk patolojik bir olgu, suçla birlikte ele alınan toplumsal bir sorundur. Başarı standartlarına ve çalışma ahlakına düşük bağlılık, siyasal katılım süreçlerinde yer almama, örgütlü hareket edememe, kalabalık yerlerde yaşama, kavgaya ve şiddete yatkınlık, cinsel iradesizlik, alkol ve uyuşturucu düşkünlüğü gibi değişkenler yoksulluk kültürünün temel özellikleri olarak gösterilmektedir. Lewis'in (aktaran Gül ve Sallan Gül, 2008, s.67-69) yoksulluk kültürü yaklaşımının genel felsefesi 3 (üç) tez halinde şu şekilde özetlenmektedir:

TEZ 1	TEZ 2	TEZ 3
•Yoksulluğu üreten ve sürekli kılan temel öge yoksulluk kültürüdür.	•Yoksulluk kültürü, toplumda kuşaktan kuşağa aktarılan kısır döngü bir yaşam biçimini ifade eder.	•Yoksulluk kültürünün genel egemen toplumsal kültürden ayrılan belirgin özellikleri vardır.

Bireye, piyasaya ve kapitalizme yapılan vurgu ve devlet için yoksullara yönelik tutumlar konusundaki ufak tefek farklılıklar dışında, neo-liberal yaklaşım ile yeni muhafazakâr yaklaşımın yoksullara ve yoksulluğa bakışta benzer tezlere sahip olduğunu ifade eden Gül ve Sallan Gül (2008) bu bağlamda, yeni muhafazakârların yoksulluk kültürü tezlerini sosyal devlete bir saldırı aracı olarak kullandıklarını; neo-liberallerin ise yoksulluğu piyasanın işleyiş dinamiklerinden kaynaklanan geçici bir sorun olarak görüp, yoksulları ahlaki yönden zayıf, üretken olmayan, tembel bir grup olarak değerlendirdiklerini vurgulamaktadırlar.

Yoksulluk Tartışmaları ve Kent Yoksulluğu

Yoksulluğun artışıdaki süreklilik ve önlem alınmadığı müddetçe bu artışın daha da şiddetleneceği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte, öngörülenin aksine gelir dağılımındaki dengesizlik daha da belirginleşmiş; makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açmıştır. Dünyada gelişen teknolojiyle beraber artan üretimin yanı sıra, yeterince tüketemeyen insan katlanması güç yoksulluk koşulları içinde yaşamaktadır. Yaşanan yoksulluğun çoğu az gelişmiş ülkelerde ve özellikle Asya, Afrika, Latin Amerika, Pasifik Bölgesi ve Karayipler’de yer alan düşük gelirli ülkelerde görülmektedir (Chossudovsky, 1999, s.37; Şenses, 2006, s.20-21).

Yoksulluk temelde az gelişmiş ülkelerde yaşanan bir sorun olsa da gelişmiş ülke toplumlarında da oldukça önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kentsel alanlarda yaşayan ve “marjinaler”, “dışlanmışlar” veya “underclass (sınıf-altı)” diye tabir edilen yoksul sınıflar son zamanlarda giderek dikkat çekmeye başlamıştır (Buğra ve Keyder, 2003; Aldemir ve Özpınar, 2004). 1970’li yıllarda ithal ikameci kalkınma politikalarının iflası ve sistemin bir bütün olarak krize girmesiyle birlikte, özellikle

1980'li yıllardan itibaren, kapitalist sistem yeniden inşa edilmiştir. Sosyal devlet anlayışının da giderek geride kaldığı bu yeni liberal dönemde artık yeni bir toplum ve birey tanımı yapılmış, bireyler piyasa içinde alıcı ve satıcı durumuna gelmiştir (Gül ve Sallan Gül, 2007). Şenses (2006)'e göre yeni liberal ekonomi politikaları, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir dağılımı uçurumunu giderek arttırdığı gibi, ülkelerin içindeki farklı kesimler arasında gelir farklılıklarının yaşanmasına yol açmıştır. Dünyada yaşanan büyük dönüşüm yoksulluk açısından özellikle iki yönden dikkati çekmektedir. Sermayenin akışkanlığının olağanüstü derecede hızlanmasıyla birlikte işverenler ucuz işçi çalıştırabilecekleri ülke ve sektörlerle yönelmektedir. Sermayenin bu akışkanlığı sayesinde işverenler, sendikasız, sigortasız ve ucuz işçi nerede ise yatırımlarını oralara yönlendirmiştir. Bunun sonucunda bir taraf hep zenginleşirken diğer taraf giderek fakirleşmiştir. Yani küresel kapitalizm fakirleşmeyi durdurmamış aksine yoksulluğun daha da artmasına neden olmuştur.

Yoksulluğun küreselleşme süreci ile birlikte geldiği bu noktada, yeni bir kavram olan "dışlanmışlık" kavramı soruna yeni boyutlar kazandırmıştır. Dünya Bankası'nın 2001 yılında yayınladığı "Yoksulluğa Saldırmak" başlıklı Dünya Kalkınma Raporu'nda (World Development Report, 2001, s.15) "dışlanmışlık" şu sözlerle ifade edilmektedir:

"Yoksulluk refahta yoksunluk şeklinde ifade edilir. Ama tam olarak yoksulluk ne demektir? ...Yoksul olmak; aç olmak, barınma ve giyecek ihtiyacını karşılayamamak, hasta olmak ama tedavi olamamak, okuma yazma bilmemek ve okula gidememek demektir. Ama yoksul insanlar için, yoksulluk içinde yaşamak bundan fazlasıdır. Yoksul insanlar özellikle kendi kontrolleri dışında gelişen olaylara karşı savunmasızdırlar. Genellikle devlet kurumları ve toplum tarafından kötü muamele görürler ve hatta bu kurumlarda söz sahibi olmaktan ve iktidardan dışlanırlar."

1980'lerden itibaren gündeme gelen "yoksulluk" olgusunun geçmişteki yoksulluk formlarından farklı bir nitelik taşıdığını belirten Özbudun (2002)'a göre "yeni yoksulluk" olgusunu 'toplumsal dışlanma', 'marjinalleş(tiril)me' ve 'sınıf-altı' toplumsal/kültürel yön ve boyutlarıyla ele almak gerekmektedir. İster dışlanmışlık, ister marjinallik isterse underclass olarak adlandırılın yeni yoksulluğu tanımlayan ortak özellikler ile ilgili Özbudun (2002, s.58-60) şu şekilde saptamalarda bulunmaktadır:

"Yeni yoksulluk geri dönüşsüz ilan edilen neo-liberal politikaların bir sonucu olduğu ölçüde geri dönüşsüzdür. Neo-liberalizmin ücretleri düşürücü, istihdamı ve

kamusal alanı daraltıcı baskısı, dünya nüfusunun büyüyen bir kesimini işsizliğe ya da güvencesiz, marjinal, "esnek" işlerde sefalet ücretleriyle çalışmaya mahkum kılmaktadır. Sosyal bütçelerde yapılan kısıtlamalar sonucu eğitim hizmetleri yoksullar için erişilemezleşirken, erişilebilir durumdaki eğitim kalitesi de giderek düşmektedir. Bu durum yoksulluğu kuşaklar boyu içinden çıkılmaz bir "kısır döngü"ye dönüştürmektedir. ...Bu yeni yoksulluk yalnızca temel gereksinimlerini karşılayamamakla değil, iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel dışlanmışlıkla da karakterize olmaktadır. Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde yoksulluk "etnikleşmekte", "gençleşmekte" ve "kadınlaşmaktadır". Dünya yoksulluğu giderek belirli toplumsal grupları vuran bir nitelik kazanmaktadır."

Yoksulluk açısından ortaya çıkan bu resim karşısında yoksulluk üzerine genel bir ilginin oluştuğu görülmektedir. Bu ilginin 1970 sonrası ulusal ve uluslararası camiada anlam bulduğu, gelecek için şimdiden önemler alınması gerektiği farklı platformlarda sürekli vurgulanmıştır. Örneğin, 1995 yılında Pekin'de toplanan BM 4. Kadın Konferansı'nda kadınların karşı karşıya kaldıkları önemli sorunlar açısından yoksulluk ele alınmıştır. 2001 yılında Davos'ta toplanan Dünya Ekonomik Forumu'nun ana temasını da yoksulluk oluşturmuştur. Ayrıca, BM 1996 yılını Yoksullukla Mücadele Yılı, 1997-2006 dönemini de Yoksullukla Mücadele On Yılı ilan etmiştir. 2000 yılında yapılan Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde de mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır (Şenses, 2006, s.22-25).

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusuna ilgisi özellikle dikkat çekicidir. Dünya Bankasının yoksulluğa yaklaşımı birbirinden farklı stratejilerin sözü konusu olduğu 3 (üç) kırılma noktasından oluşmaktadır. Şenses (2006, s.39) bu kırılma noktalarını 1970'li yıllar, 1980'li yıllar ve 1990'lı yıllar şeklinde tarihlemektedir. 1970'li yılların başlarında Dünya Bankası yoksulların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen "Temel İhtiyaçlar Stratejisi"ni; yatırımların yoksul gruplara yönlendirilmesini ve böylelikle büyüme ile birlikte yoksulların gelirlerinin arttırılmasını amaçlayan "Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım Stratejisi"ni ön plana çıkarırken, kırsal yoksulluk ve 1970'lerin sonlarına doğru da kent-sel yoksulluk Dünya Bankası'nın gündemine girmiştir.

Dünya Bankası 1980'li yılların başlarından itibaren bu tür yaklaşımların yerine yapısal uyum programları aracılığıyla kısa dönem istikrar politikalarını tercih edip IMF ile birlikte hareket ederek neo-liberal politikaların yay-

günlaşmasında önemli rol üstlenmiştir. 1980'li yıllar Dünya Bankası açısından yoksulluğun her ülkenin iç sorunu olarak görüldüğü ve yaklaşık on yıl süreyle gündemden büyük ölçüde çıkarıldığı "kaybolan on yıl" şeklinde nitelenen yıllardır. Dünya Bankası'nın yoksulluğa bakış açısındaki temel değişiklik ise 1990 Dünya Kalkınma Raporu ile gerçekleşmiştir. Raporda yoksulluk bir ekonomik gelişme ölçütü olarak ele alınırken, insanlık için çözüme kavuşturulması gereken en önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmiştir (Şenses, 2006, s.40-41).

Kentsel yoksulluk sadece gelir azlığını ve kentsel hizmetlerden yeterince yararlanmamayı kapsamamaktadır. Aynı zamanda, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerden daha az faydalanmayı, varoşlarda yaşamayı, kentsel şiddete daha açık olmayı içinde barındıran bir ifadedir (Çolakoğlu, 2003, s.466). Kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlar ile kent ve bölgesinin belirli kaynaklardan yoksun oluşunun yanı sıra, bir ekonomik mekanizma ya da bir toplumsal gerçeklik anlamında kentin görece dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği; ayrıca toplumsal etkinlik, yetkinlik ve organizasyonlar açısından da bir yetersizlik anlamına gelmektedir (Bilsel, Polat, Çalışır ve Hovardaoğlu, 2002, s.193).

Günümüzde yoksulluk konusundaki tartışmaların odak noktasında, ABD'de 'sınıf-altı', Fransa'da 'dışlananlar' ve Latin Amerika'da da 'marjinaler' şeklinde nitelenen yeni kent yoksulları yer almaktadır. Farklı coğrafyalardan kaynaklanan bu kavramlar farklı sosyal politika ve teori önerilerini içermektedir (Buğra ve Keyder, 2003, s.20). Kırsal yoksulluğun adresi Asya iken kentsel yoksulluğun adresi ilk olarak yüksek kentleşme oranı ile Latin Amerika'dır (Şenses, 2006, s.116).

Sınıf-altı kavramı kelimenin kurgusunun çağrıştırdığı biçimde alt sınıfa mensup bir kitleyi değil de taşıdığı davranışsal karakterden ötürü bilinen sosyolojik ve iktisadi sınıflardan birine dâhil olmayan, toplumun geneliyle uyuşan verili bir etik normu olmayan, çoğu kez işsiz, yardım bağımlısı ve yetersiz eğitiminden veya buna eşlik eden etnik dezavantajından dolayı dikey ilerleme imkânı olmayan bir kesimi anlatmaktadır (Bıçkı, 2005, s.112). Fransa ve AB ülkelerinde kullanılan sosyal dışlanma kavramı, sınıf-altı kavramına yaklaşmaktadır. Yine katılım yokluğu ve temel hizmetlere uzaklık dikkat çekmektedir (Adaman ve Keyder, 2005, s.6). Daha çok Latin Amerika kaynaklı "marjinalite" (kenardanlık) ise, özünde sisteme entegre olamamışlığı belirten bir kavramdır (Buğra ve Keyder, 2003, s.20). 1970'lerin Latin

Amerika tartışmalarına damgasını vuran “merkez-çevre” dikotomisine dayanan ve genellikle kapitalist sistemle bütünleşememiş, kırsal kökenli kent yoksullarını işaret eder. Latin Amerika’da ve Güney ülkelerinin çoğunda kent yoksulları yakın bir kırsal geçmişe dayanan etnik gruplardır. Kentsel yoksullukları ve dışlanmışlıkları maruz kaldıkları ayrımcılık biçimleriyle iç içe örülmektedir (Özbudun, 2002, s.56).

Yeni kentsel yoksulluğun, genel yoksulluktan farklı tarafı, küreselleşme ile birlikte öngörülemeyen ve önceleri yoksul olarak nitelenemeyecek kesimlerin ortaya çıkması ve kendilerine özgü bölgelerde yaşamalarıdır. Toplumsal ve mekânsal açıdan “yersiz” diye tabir edilen bu insanlar gökdelen altlarında, metro banliyölerinde, karton kutular üzerinde yaşam sürdürmektedirler. Bu şekilde ifade edilen yoksul kesimlere daha çok ABD metropollerini gibi gelişmiş ülkelerin metropollerinde ve “dünya kenti” olarak nitelenen Batılı ülkelerinin metropollerinde rastlanmaktadır (Bıçkı, 2005, s.106). Türkiye’de ise 1950’lerden itibaren ortaya çıkan göç olgusu ile biçimlenen kent yoksulluğu ile diğer büyük metropollerdeki sınıf-altı diye tabir edilen yoksul kesimlerle benzerlik kurmak mümkün görünmemektedir. Kendine özgü yapısıyla göç edenler enformel ağlar üzerinden kenti deneyimlemişlerdir. Işık ve Pınarcıoğlu (2018, s.97)’na göre Türkiye kentlerinde hemen her grup, ama özellikle kent yoksulları, kapsamı ve işleyiş mekanizmaları bir yerden diğerine önemli ölçüde farklılıklar gösteren ilişki ağları içinde var kalmanın yollarını aramışlar ve bu korunaklı ilişkiler sistemi, zaman içerisinde büyük çaplı değişiklikler gösterse de Türkiye kentleşmesinin ilk aşamalarından bu yana varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Kent Yoksulluğundan Yeni Kent Yoksulluğuna

Küreselleşme akımı yapısal uyum ve istikrar programları çerçevesinde neredeyse tüm dünya ülkelerinde gündeme getirilip uygulamaya sokulan esnekleşme ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve hatta ulusaşırı şirketlerle ulusal şirketlerin “evlenme” yoluyla birleşmeleri neticesinde yabancılaştırılması politikaları pek çok ülkede ulusal istihdam yapılarını çözmüş ve birçok işçinin işten çıkarılmasına, muazzam sayıda düşük ve orta gelirli insanın ve dolayısıyla ailenin yoksullaşmasına sebep olmuştur. İstihdam yapılarının çözüldüğü bu durum “yeni yoksulluk” olarak tanımlanmaktadır (Bostanoğlu, 2002, s.341). 1980’lerden itibaren benimsenen neo-liberal

ekonomi politikalarına bağılı olarak yaşanan yapısal dönüşüm süreci ile birlikte küresel kapitalizm sürecinin kentlere etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmaların odağı genel olarak söz konusu süreçlerin farklı sınıf ve kesimler üzerindeki etkileri iken kent yoksulları özel bir ilgiyle ele alınmıştır (Özbek Sönmez, 2002a, s.460; 2002b, s.247). Özellikle söz konusu yıllarda kentler üzerinde etkisi giderek artan çağdaş kentsel gelişme dinamikleri, kent yoksulları üzerinde ekonomik ve psikolojik baskı yaratmıştır. Küresel/kapitalist düzenin bir gereği olarak ortaya çıkan küresel işgücü piyasasının rekabetçi koşulları bir yandan gelir düzeyinin ve sosyal güvenlik haklarının azalmasına neden olurken diğeryandan yaşam kalitesini olumsuz etkileyen çalışma koşullarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ünsal, 2002, s.60).

1996 yılında Brezilya'nın Recife kentinde düzenlenen "*Kentsel Yoksulluk: Bir Dünya Meydan Okuması*" başlıklı toplantıda kentsel yoksulluğun önemli yönleri, nedenleri ve sonuçları ile ihtiyaç duyulan politikalar hakkında bir diyalog ve tartışma platformu oluşturulmuştur. Kentsel yoksulluğa karşı mücadelede kilit aktör olarak yerel yönetimlere odaklanan konferansın sonuç bildirgesinde küreselleşmenin yarattığı fırsatların yanında kent yoksulları için ciddi riskleri içinde barındırdığı, ekonomik yeniden yapılanmanın, finansal pazarların küreselleşmesinin ve yapısal uyumun bütüncül etkileri düşünüldüğünde, bunların düşük istihdamlı ve düşük temsiliyetli sınıfları daha da yoksullaştırma eğiliminde oldukları ve orta sınıfların da bu risk grubunda yer aldığına dikkat çekilmiştir (Recife Declaration, 1996).

Günümüzde yoksullukla mücadelede piyasa içi çözümler öne çıkarken bölgesel yerel ölçekte çözüm arayışları ve politikaları ağırlıklı olarak dile getirilmektedir. Çoğu ülkede, enformel sektör işleri yaygınlaşmakta ve enformel sektör de yoksulluğu giderek arttırmaktadır. Ülkemizde de aynı şekilde gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler ile birlikte kentsel işgücü piyasasındaki enformelleşmeyle birlikte yoksulluk derinleşmektedir. Kentsel yoksulluk, çoğunlukla kırdan kente göç eden, niteliksiz ve mülksüz olarak kentsel hayata ve çalışma yaşamına giren ancak işgücü piyasasının koşullarından dolayı enformel sektörde istihdam edilen ve gecekonduarda yaşayan kişiler ile ailelerini etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2004, s.1-2).

Son dönem kent araştırmalarının ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan bir tanesi kentsel yoksulluğun hızla artmasıdır. İnsan hayatının merkezine

gittikçe daha fazla yerleşen kentler, günümüzde küresel ağlara dâhil olma kaygısıyla birlikte sermaye tarafından çekici yatırım alanları olarak görül-
mekte, küresel süreçlere eklemlemeye çalışmakta, bu doğrultuda uygula-
nan kentsel politikalar ile dizayn edilmekte ve yeniden yapılandırılarak
küreselleşme sürecinde cazip kentler haline getirilmeye çalışılmaktadır (Be-
yazıt, 2019, s.97). “Küresel rekabet ortamında akışkan küresel sermayeyi
kendilerine çekme yarışında olan kentler” (Ergun, Gül ve Sallan Gül, 2013,
s.61); aynı zamanda geçmişten daha derin bir biçimde hissedilen ve daha
fazla görünür olan bir nitelikte ve nicelik olarak da artarak kent yoksullarını
bünyesinde barındırmaktadır.

İşte bu nicel artışla birlikte yoksulluğun değişen yüzü Işık ve Pınarcıoğlu
(2018) tarafından yeni bir yoksulluk tanımında kendini bulmuştur. 1980
sonrası ortaya çıkan enformel dayanışma ağlarının ve yoksulluğun devredi-
lebilir rolünün üzerinde duran ve Türkiye'nin yoksulluk tipolojisinin ve
haritasının kökten değişime sahne olduğunu ifade eden Işık ve Pınarcıoğlu
(2008) “*nöbetleşe yoksulluk*” olarak kavramlaştırdıkları bu yeni yoksulluk
olgusu ile Türkiye'deki kentleşme ve göç dinamiğiyle iç içe geçen temel bir
stratejiyi tanımlamaktadırlar. Kente bir önceki göç dalgalarıyla gelen kesim-
lerin yoksullarının kurdukları ağ türü ilişkiler sayesinde kendilerinden bir
sonra kente gelen kuşağa yoksulluklarını devredebilmelerini olanaklı kılan
bu devredilebilir yoksulluğa “*nöbetleşe yoksulluk*” adı verilmektedir. Işık
ve Pınarcıoğlu (2018, s.77)'na göre, enformel işgücü piyasasında yer bulan
ve kentsel ranta bir şekilde eklemelenen kitleler, kente sonradan göçenlere
yoksulluğu aktararak döngüsel bir sarmal oluşturmuşlardır.

“*Nöbetleşe Yoksulluk*” aynı zamanda kentte birlikte yaşamayı olanaklı
kılan yeni yapının da adıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018, s.40). Her seferinde
arsa ve konut piyasasında kurulan ilişkilere dayanması; çoğu kez iş piyasa-
sında kurulu olan, özellikle hemşehrilik esaslı ilişkilerle eklemelenmesi; bu
piyasalarda yaratılan getirilerin sistem içinde yer alanlara eşitsiz dağıtımı ve
bu eşitsiz getiriler temelinde yükselen politik ilişkiler nöbetleşe yoksulluk
sisteminin temel özellikleri arasında sayılmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu,
2018, s.36).

Yeni kentsel sınıfların ya da tabakaların ortaya çıkması, “yeni kentsel
yoksulluk” kavramını da ortaya çıkarmış ve bu yönde yapılan çalışmaların
sayısı artmıştır (Erder, 1996; Kaygalak, 2001; Özdek, 2002; Buğra ve Keyder,
2003; Adaman ve Keyder, 2005; Erdoğan, 2007; Işık ve Pınarcıoğlu, 2018).

Kavram, küreselleşmenin bir başka boyutu olan niteliksiz işgücünün kentlere yığılmasına ve kentlere yönelik göçe dayalı yer değişikliklerine karşılık gelen bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kentler hızlı ve düzen-siz iç ve dış göç hareketi nedeniyle sayıları milyonları bulan bir nüfus kütle-sini barındırmak zorunda kalmışlardır. Kentlere yönelen ve aşırı ölçüde nüfus birikime yol açan göç, aynı şekilde işsizliğin artmasına yol açarken, diğer yandan da işsizlikten doğan sosyal sorunların ortaya çıkmasına ve kentin yerleşim, konut, çevre, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve asayiş sorun-larının artmasına neden olmuştur Bu dönemde özellikle kentsel eşitsizlik-lerden kaynaklanan kentsel gerilimler de arttırmıştır (Beyazıt, 2019, s.90-91).

İlk başlarda gelişmiş ülkelerde kapitalist kentlerin yapısal bir özelliği; azgelişmiş ülkelerde ise düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmenin bir sonu-cu olarak görülen kentsel yoksulluk süreç içerisinde farklı bir nitelik yaşa-maya başlamıştır. Yeni kentsel yoksulluk kavramsallaştırmasında kentsel yoksulluk, artık nüfusun küçük bir kısmı açısından durağan bir olgu olarak tartışılan ya da düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle bağlantılı bir olgu olarak açıklanmaktayken; neo-liberal politikalar sonucunda enformel sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin ekonomideki ağırlıklarının artarak yaygınlaşmasını ve kronik bir hal almasını içeren daha geniş bir kavrama karşılık gelmektedir (Kaygalak, 2001, s.126-127).

Erder (2002, s.37)'e göre, kent yoksullarının yoksullukları gelir yetersizli-ğinden ziyade, bu grupların kentteki diğer grupların ulaştığı bazı hizmetle-re ulaşamamasından kaynaklanmaktadır ve bu nedenle yoksulluk kavramı gelir dışındaki değişkenlerle özellikle yaşama alanlarının kalitesiyle de iliş-kilendirilerek yeniden tanımlanmalıdır. Castells (1997, s.27-28) "*Kent, Sınıf, İktidar*" adlı eserinde sınıflı her toplumda görülen toplumsal eşitsizliğin günümüzde ortak tüketim alanlarındaki süreçlerle ilişkilendirilerek tanımlandığını; eşitsizliğin konut koşulları, çalışma saatleri, sağlık, eğitim ve kül-türel imkânlar gibi ortak hizmetlere ulaşabilirlik şeklinde tanımlanabilen yeni toplumsal ayrım noktalarıyla anlamlandırıldığını belirtir. Bu bağlamda Giddens (2001, s.97-98) özellikle ekonomik kriz ve sonrası dönemlerde gide-rek daha çok bireyin işsiz kaldığını, bu yüzden yoksullaştığını ve diğer top-lumsal süreçlerden de dışlanarak bu süreçlerin dışında kaldığını vurgular.

Sonuç Olarak

Yaşanan küresel süreçte kapitalizm, bugün olduğu gibi gelecekte de bütün insanlığın “kurtarıcısı” olacak sihirli bir düzen olarak sunulur. Kapitalizmin sihiri şuradadır: “Sorunu ben yaratırım ama onu yine ben çözerim. Çözerken de insanlığa “değer” katarım, kattığım bu değer de bir ilerlemedir.” Yoksullukla mücadelede de kapitalizm bu noktadır. Kapitalizmin bu belirleyiciliği, soruna kendi penceresinden bakma alışkanlığı yeni de değildir. Burada önemli olan kapitalizmin yoksulluk üzerinden kendini yeniden ele alıp alamayacağı alırsa bunun nasıl gerçekleşeceği. Buğra (2008, s.13), bu açıdan sosyal politikanın hak temelli bir süreçte aynı zamanda kapitalizmi de dönüştürebileceğini ileri sürer.

Yoksulluğun farklı görünüşleri mevcuttur ve bu farklılık soruna ilişkin çözüm önerilerini de farklılaştırmaktadır. Tekeli (2000); yoksulluk olgusuna çözüm konusunda dört boyutta farklılaşma gösteren stratejiler önermektedir. Birinci boyut çözümün arandığı düzey ile ilgilidir. *Bireysel ya da toplumsal* ikilem çerçevesinde bir çözüm seçeneği mevcuttur. İkinci boyut, çözümün nerede aranması gerektiğine ilişkindir. Seçenek olarak da *ekonomik bütünleşme/siyasal bütünleşme* öne sürülmektedir. Üçüncü boyut, yoksulluğa müdahale eden aktörün temel niteliğiyle ilgilidir. *Devlet ve sivil toplum kuruluşları* da üçüncü boyutun iki farklı seçeneğidir. Dördüncü boyut ise çözümün nasıl bir örgütlenme ile çözümlenebileceğine ilişkindir. Seçenekler ise *yerel/ülkesel* şeklinde ortaya konmaktadır.

Yoksulluğun görünürleşmesi beraberinde yoksulluk süreç ve dinamiklerinin belirlenmesini ve bu çerçevede sosyal politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu stratejiler temelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, yoksulların temel ihtiyaçlarının giderilmesinde geçici yardımların dağıtılmasından ziyade insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik uygulamalara önem verilmesi gerekliliği sorunların çözümü açısından elzemdir. Giddens’ın (2001) “Mümkün olan her yerde insan sermayesine yatırım yapılsın” yaklaşımı bağlamında, insan sermayesini geliştirmeye yönelik sosyal politikalar yoksulluğun ve yoksunluğun azaltılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu yönde uygulanan politikalarla kısa vadede yoksulların bütünleşmeleri ve yoksulluklarının giderilmesi sağlanmalı; uzun vadede ise gelecek kuşakların yoksullaşmasına neden olabilecek olumsuzlukların önüne geçilmelidir. Yeni istihdam alanları yaratmak ve mesleki eğitim olanaklarının sağlanmasına yönelik

düzenlemeler yapmak sürecin doğru bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunabilir.

Gittikçe daha görünür hale gelen ve derinleşen kentsel yoksulluk, çoğunlukla kırdan kente göç etmek durumunda kalan mülksüz insanların, kentteki işgücü piyasasının olumsuz şartlarından dolayı enformel sektörlerde istihdam edilmelerine ya da uzun süreli işsiz kalmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda kent yoksullarını; iş imkânlarına ve kaynaklara erişememeleri, karar verme mekanizmalarından uzak kalmaları, kentin olanaklarından ve kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamamaları, politik ve kültürel süreçlere sağlıklı bir şekilde katılamamaları gibi nedenlerden dolayı oldukça geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir. Bu nedenlerden kaynaklı bir sosyal dışlanmışlığın aşılması için merkezi yönetimler ile yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları politikalar geliştirmelidir. Yoksulların yaşamlarının enformellikten kurtarılabilmesi için ulusal ve uluslararası duyarlılık da sürece dinamizm katacaktır.

Yakın gelecekte, kıt kaynaklar üzerindeki nüfus baskısının son aşamaya gelip ekonomik eşitsizliği derinleştireceği ve sosyal patlamalara neden olacağı açıktır. Buna kentleşme ve çevre sorunlarını, göç ve savaş tehditlerini, aynı zamanda son dönemlerde etkisini şiddetli bir şekilde hissettiren salgın hastalıkları da eklemek mümkündür. Ve görünen o ki bu tablodan ilk etkilenen kesim yoksullar olacaktır. Çözüm devletin sosyal devlet anlayışı içerisinde hareket ederek yoksul odaklı politikalara öncelik vermesidir. Ancak kararlı ve çerçevesi doğru çizilmiş yoksulluğu önleyici politikalarla gerek kırsal gerekse kentsel yoksullukla mücadele mümkün olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Social Policy, Poverty and Urban Poverty

*

Eylem Beyazıt

Hatay Mustafa Kemal University

One of the most polemical areas of social policy is poverty. Poverty studies in the social policy domain and academic results show that poverty will remain for a long time a significant problem area. While debates continue between theories of the social state, of the welfare state and the new approaches of liberalism, it is known that dimension and property of poverty have changed with globalization. Urban poverty and the shifting urban poverty states, considering population that is increasingly gathered in cities, lead governments to produce and implement new public policies in terms of access effectively to public services.

Poverty is increasing in the world due to the increasing income inequalities, unemployment and economic crises. This phenomenon is reflected in the spaces of the cities with different dimensions. The poor are confined to the urban periphery and that is why they are excluded from the city. Inter-regional inequalities cause a flow of immigration to cities that stand out in industry, in commerce and in tourism, because of this situation the new urban poor who emerge as a result of these migrations seek solutions informally.

The main purpose of this study is to discuss poverty and urban poverty within the framework of social policy meaning. Moreover, it is essential to understand and examine the new poverty processes that will be produced in the future through urban poverty. Nowadays, the concentration of the population in urban rather than rural areas causes the urban poverty to deepen. Trying to re-understand the urban of the future through deepening urban poverty will create a reasonable basis for the establishment of inclusive social policies. The discussions on social policy and the shift of urban poverty demonstrate that urban poverty will be the main determinant of the urban of the future and urban management as a common problem area that transcends the ideological disagreement.

In the global process, capitalism is presented as a magical order that will be the “hero” of all humanity in the future as it is current. The magic of capitalism is here: “I create the problem, but just I will solve it. And while solving, I add “value” to humanity, and this value is a progress.” Capitalist system has this point of view also in struggling with poverty. This determinacy of capitalism is not new to the habit of looking at the problem from its own perspective. What is important here is whether capitalism can reconsider itself through poverty, and how it will happen.

Urban poverty, which has become more visible and deepened, leads to the employment of property less people, who have to migrate mostly from rural to urban, in informal sectors or leads to prolonged unemployment for a long time due to the adverse conditions of the labour market in the city. In this context, it should be considered the urban poor from a very broad perspective; due to the reasons such as not having access to job opportunities and resources, staying away from decision-making mechanisms, not being able to benefit adequately from the public services, and not being able to participate in political and cultural processes. To overcome a social exclusion caused by these reasons, central administrations, local governments and non-governmental organizations should develop social policies together.

Undoubtedly in a short time, the population pressure on scarce resources will deepen economic inequality and cause social explosions. It is possible to add urbanization and environmental problems, migration and war threats, as well as pandemic diseases that have had a severe effect recently. It seems that the first segment affected by this picture will be the poor. The solution is to give priority to poor-oriented policies by acting within the perceptiveness of the social state. In such a way, it will be possible to fight both rural and urban poverty with determined and well-defined policies to prevent poverty. The evident visibility of poverty makes it necessary to determine the processes and dynamics of poverty and to develop social policies within this framework. In order to respond the essential needs of the poor, it is necessary for the solution of the problems that to give importance to the demands for the development of human resources rather than to the distribution of temporary aid. In the context of Giddens approach (2001), which suggests “investing in human capital whenever possible”, social policies aimed at imp-

roving human capital are very important in terms of reducing poverty and deprivation.

Kaynakça / References

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2005). Türkiye’de büyük kentlerin gecekondulu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Sosyal İçerme Belgesi Raporu*, 12.09.2019 tarihinde https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf adresinden erişildi.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla mücadele stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Aldemir, Ş. ve Özpınar, Ö. (2004). Kapitalizm, yoksulluk ve sosyal dışlanma, *Amme İdaresi Dergisi*, 37(2), 1-11.
- Aybar, M. A. (2002). *Marksizm ve sosyalizm üzerine düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. Ü. Öktem (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Beyazıt, E. (2019). *Hatay kent kimliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Beyazıt, E. ve Güneş, M. (2016). Yeni yerel yönetim yasalarının sosyal politikaya katkıları, *International Journal of Academic Value Studies*, 2(4), 78-89.
- Bıçkı, D. (2005). Kentsel yoksulluğun yapısal faktörlerle analizi: ekonomik ve politik yapının yeniden örgütlenmesi; karşılaştırmalı bir analiz, *İş Güç Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 104-138.
- Bilsel, S.G., Polat, E., Çalışır, S. ve Hovardaoğlu, O. (2002). Kentsel yoksulluk/yoksulluğun değişik tanımları ve boyutları üzerine. *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu*, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 193-197.
- Bostanoğlu, Ö. (2002). Küresel kent yoksulluğu ve avrupa’daki türkler. *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu*, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 333-359.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni yoksulluk ve Türkiye’nin refah rejimi*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, 12.09.2019 tarihinde https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/povreddoc/UNDP-TR-new_poverty.pdf adresinden erişildi.

- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2008). *Sosyal politika yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1997), *Kent, sınıf, iktidar*. A. Erendil (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun küreselleşmesi*. N. Domaniç (Çev.), İstanbul: Çivi Yazıları.
- Çolak, A. (2019). Sosyal politikanın uluslararası taraflarından uluslararası çalışma örgütü ve küreselleşme, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 73-84.
- Çolakoğlu, E. (2003). Kentsel yoksulluk. *Yerel ve Kentsel Politikalar*, M. A. Çukurçayır-A. Tekel (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sosyal hizmetler ve yardımlar özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- DiNitto, D. M. (1991). *Social welfare: Politics and public policy*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Duman, F. (2017). Durumsal muhafazakârlık anlayışı üzerine teorik & eleştirel bir değerlendirme, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 797-818.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk üzerine sosyolojik bir çalışma "Ankara kent yoksulları"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Erder, S. (2002). *Kentsel gerilim*. Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
- Erdoğan N. (2007). *Yoksulluk halleri-Türkiye'de kent yoksulluğunun toplumsal görünüşleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (1998), *Liberal toplum liberal siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ergun, C.-Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2013). Neoliberal küreselleşme ve küresel kent. C. Ergun-M. Güneş-A. D. Ergun (Ed.), *Kent Üzerine Özgür Yazılar*, içinde İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Esin, P. (1982). *İş bölümü, yabancılaştırma ve sosyal politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Giddens, A. (2001). *Üçüncü yol ve eleştirileri*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2004). Ekonomik krizler karşısında ankaralı yoksulların yaşam stratejileri, *Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu: Değişen - Dönüşen Kent ve Bölge*, ODTÜ, Ankara.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2007). Sosyal devletten çalışma refahına geçişte sosyal haklar ve yoksullar, *Anme İdaresi Dergisi*, 40(3), 1-30.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008). Yoksulluk ve yoksulluk kültürü tartışmaları. N. Oktik (Ed.), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, İzmir: Yakın Kitabevi.

- Güven, S. (1996). *Toplum politikası yazıları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Güven, S. (2001). *Sosyal politikanın temelleri*. (3. bs.), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler*. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan (Çev), (5. bs.) Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2018). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jargowsky, P. ve Bone, M.J. (1990). Ghetto poverty: basic questions. L. E. Lynn – M. G.H. McGeary (Ed.) *Inner-City Poverty in The United States*, Washington D.C: National Academy Press, 16-55.
- Kaygalak, S. (2001). Yeni kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması: mersin/demirtaş mahallesi örneği, *Praksis*, 2, 124-172.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Lewis, O. (1971). *Sanchez'in çocukları*. L. Ragıp (Çev.), İstanbul: e Yayınları.
- Malthus, T. (1998). *An Essay on the Principle of Population an Essay on the Principle of Population*, London: Electronic Scholarly Publishing Project.
- Özbek Sönmez, İ. (2002a). Türkiye metropollerinde gettolaşma eğilimleri, *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. *Kolokyumu*, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 459-466.
- Özbek Sönmez, İ. (2002b). Yoksulluğu sürekli kılan faktörler üzerine gözlemler izmir kent merkezi tarihi konut alanı örneği, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, 7. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara: İmaj Yayınevi, 247-268.
- Özbudun, S. (2002). Küresel bir yoksulluk kültürü mü? Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No: 311, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Özdek, Y. (Ed) (2002). *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları*. Ankara, TODAİE Yayınları, Yayın No: 311.
- Rawls, J. (1985). *A theory of justice*, England: Oxford University Press.
- Recife Declaration. (1996). United Nations centre for human settlements (Habitat) the recife declaration. *Urban Poverty: A World Challenge, Recife International Meeting on Urban Poverty*, 17-21 March 1996, Recife: Brazil.
- Sallan Gül, S., Gül, H. ve Ergun, C. (2003). Türkiye'de yoksulluk kültürü tezlerine bakış: ankara örneği. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmet Sempozyumu*, 9-11 Ekim 2003, Antalya.

- Sallan Gül, S. (2002). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadelenin sosyolojik boyutları: göreliden mutlak yoksulluğa. Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No: 311, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Sallan Gül, S. (2006). *Sosyal devlet bitti yaşamın piyasa!*, Ankara: Ebabil Yayınları.
- Sen, A. (2000). Social exclusion: concept, application and scrutiny, *Asian Development Bank, Social Development Papers* No: 1, Manila- Philippines.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Spencer, H. (2016). *Devlete karşı insan*. Y. S. Altındal (Çev.), İstanbul: Litera Yayınları.
- Talas, C. (1992). *Türkiye’nin açıklamalı sosyal politika tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2000). Kent yoksulluğu ve modernite’nin bu soruya yaklaşım seçenekleri üzerine. A. H. Akder - M. Güvenç (Der.), *Devlet Reformu, Yoksulluk, Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk-Kent Yoksulluğu* (s.139-160), İstanbul: TESEV Yayınları,
- Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği. (2000). *Türkiye’de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk-Avrupa Birliği ile karşılaştırma*. TÜSİAD Yayınları Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295), İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Ünsal, F. (2002). Toplumsal barışın korunması bağlamında kent yoksulluğunun çağdaş kentsel dinamikler çerçevesinde değerlendirilmesi. *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü* 26. Kolokiyumu, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 55-72.
- World Development Report-2000/2001. (2001). *Attacking poverty*. World Development Report, New York: Oxford University Press.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Beyazıt, E. (2020). Sosyal politika, yoksulluk ve kent yoksulluğu. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2966-2993. DOI: 10.26466/opus.708198

Türk Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

DOI: 10.26466/opus.704845

*

Kadir Caner Doğan*

* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Gümüşhane/Türkiye

E-Posta: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3476-8865](https://orcid.org/0000-0002-3476-8865)

Öz

Denetim kavramsal, teorik ve uygulama düzeyinde önceden planlanan amaç ve hedeflerin belli bir süreden sonra ne düzeyde gerçekleştirildiğinin ölçülmesine dönük bir faaliyet, süreç ya da uğraştır. Kamu yönetiminde denetim ise kamu kurum ve kuruluşlarının anayasa, yasa, yönetmelik gibi hukuksal metinlerden almış oldukları görevler ve sorumluluklar çerçevesinde, bu faaliyetlerini ne düzeyde yerine getirdiklerinin çeşitli yöntemler ile gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Nitekim kamu yönetimi, siyasal bir organizasyondur. Türkiye’de kamu yönetimi çeşitli denetim türleri ile denetlenmektedir. Ancak geçmişten günümüze Türk kamu denetim sisteminde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan sonra yeni kamu yönetimi anlayışı eksenli reform ve uygulamalar ile geleneksel teftiş sisteminden performans ve risk denetimi odaklı bir yapıya geçilmektedir. Türk kamu yönetiminin temel sorunlarından kaynaklı denetim sorunları da uygulanmaya konulan çağdaş denetim teknikleri ve yöntemleri ile aşılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Türk kamu yönetimi denetim sistemindeki belli başlı sorunları belirlemek ve bunların çözümüne dair sistematik önerilerde bulunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Kamu Yönetimi, Denetim, Sorunlar, Yeniden Yapılanma, Çözüm Önerileri.*

The Problems And Solution Proposals Experienced in Auditing of Turkish Public Administration

*

Abstract

Auditing is an activity, process or effort to measure the level of achievement of the previously planned goals and objectives at a conceptual, theoretical and practical level after a certain period of time. Auditing in public administration, on the other hand, refers to the realization of the level of fulfillment of these activities within the framework of the duties and responsibilities of public institutions and organizations from the legal texts such as the constitution, law, and regulation. Indeed, public administration is a political organization. The public administration in Turkey is controlled by various types of controls. However, significant problems have emerged in the Turkish public control system from past to present. Turkey, especially after the 2000s, with a new understanding of public administration reform and the axis applications from traditional inspection system focused on performance and risk control is passed to the structure. Auditing problems arising from the main problems of Turkish public administration are also tried to be overcome with modern auditing techniques and methods. The purpose of this study is to identify major problems in the Turkish public administration control system and make systematic suggestions for their solution.

Keywords: *Turkish Public Administration, Auditing, Problems, Reconstruction, Solution Suggestions.*

Giriş

Denetim bir faaliyet, uğraş ya da süreç olarak bir yönetsel döngünün genelde son aşamasında devreye giren bir kontrol sistemidir. Bilimsel anlamda düşünüldüğünde yönetim sürecinin ilk evresinde planlanan amaç ve hedefler, son evre olan denetim ile değerlendirilmekte ve ölçülmektedir. Bu şekilde amaçlanan hedeflere ne düzeyde ulaşıldığına yönelik rasyonel bilgiler ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bilgiler, ileriki plan dönemleri için veri akışı sağlayarak sürecin etkinliğinin ve kalitesinin artırılmasına katkıları sunmaktadır.

Siyasi bir aygıt olarak kamu yönetimi, özel yönetimlere göre daha net kurallar içerisinde hizmet yürütmektedir. Kamu yönetiminde görev ve iş tanımları önceden yasal düzenlemeler ile hüküm altına alınmıştır. Diğer yandan yönetim biliminin kolu olarak kamu yönetimi; bir disiplin, faaliyet ve örgütsel yapı biçiminde görülebilmektedir. Kamu yönetiminin denetlenmesi, siyasi, iktisadi, hukuksal ve örgütsel düzeylerde önemli bilgilerin elde edilmesine ve geniş düzeyde sistemden sağlanan kalite düzeyinin derecesini belirleyebilmektedir. Nitekim kamu yönetimi, literatürde genel olarak siyasi, idari, yargısal ve mali denetim yollarıyla denetlenmektedir. Bu bakımdan da kamu yönetiminin denetlenmesi ile bir devletin idare edilmesindeki yöntemlere ve daha önce belirlenen yasal mevzuata uyulmasında ne derece etkinlik ve verimlilik bulunduğu belirlenebilmektedir. Çünkü bir devletin halka kamu hizmeti götürmesinde, halkın bundan memnuniyet duymasında ve güven köprülerinin güçlü olmasının merkezinde kamu yönetimi mekanizması en önemli sacayaklarından birini sunmaktadır.

Türkiye, siyasi/idari yapı ve işlevsel özelliklerinin önemli bir bölümünü Osmanlı'dan miras olarak almıştır. Bu bakımdan özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde görülen bürokratik yönetim geleneğine bağlı kapalı, hiyerarşik ve gizlilik esaslı kamu yönetimi anlayışı uzunca yıllar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de sürdürülmüştür. Bundan kaynaklı olmak üzere kamu yönetimi sistemi birçok sorunla karşılaşmıştır. Kamu yönetimi yapısının bir unsuru olarak Türk kamu denetim sisteminde de önemli sorunlar bulunmaktadır. Türkiye'de 1980'li yıllarda kamu yönetiminin yeniden dönüşümüne bağlı olarak yeni kamu yönetimi odaklı reformlarla geleneksel denetimden yeni ya da çağdaş denetim sistemlerine doğru bir dönüşüm gerçekleştirilmektedir. Burada yeni kamu yönetimi ile kamu yönetiminde gerçekleşen

paradigma değişimine denetim alanında göndermede bulunulmak istenmektedir. Bu bakımdan yeni denetim sistemi ile hem kamu yönetimi kaliteli bir duruma getirilmeye çalışılırken, hem de bunun izdüşümleri olan vatandaş odaklı, hesap verebilir, saydam ve demokratik bir kamu yönetiminin olanaqları güçlendirilmek istenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türk kamu yönetimi denetim sistemindeki kuruluştan günümüze kadar olan sorunlar tespit edilerek, bunların çözümüne dair genel önerilerde bulunmaktadır. Bunun için çalışma temel iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel manada denetim kavramı üzerine açıklamalarda bulunulmuştur. İkinci bölümde ise Türk kamu yönetiminin karakteristik özellikleri ve sorunları, Türk kamu denetim sistemindeki belli başlı sorunlar, denetim anlayışında yeniden yapılanma ve kamu yönetiminin denetimi sorunlarına yönelik çözüm önerileri tartışılmıştır.

Denetim Kavramı

Tarihsel Gelişimi ve Önemi

Denetim, köken olarak çok kadim tarihlerde ortaya çıkmıştır. İnsanların toplum biçiminde örgütlenmesi ile denetim faaliyet ve süreci önemini artırmıştır (Bozkurt, 2013, s.56). Yönetimin temel unsurlarından biri ve son aşaması olarak da değerlendirilen denetim, bir tür kontrol faaliyeti şeklinde işlemesi nedeniyle yönetimin ulaştığı son noktayı ve etkinliğini belirlemektedir. Nitekim yönetim ve denetim arasında bir bütünsellik bulunmaktadır (Kuluçlu, 2006, s.5). Denetim ile ilgili yapılan tarihsel araştırmalara bakıldığında ise denetimin temellerinin M.Ö. 3000 yıllarında Ninova kentine dayandırıldığı görülmektedir (Bezirci ve Karasioğlu, 2020, s.573). Burada gündelik hesaplarla meşguliyet gösteren birinin yaptığı eylemin dinleme niteliği nedeniyle bu kişiye “auditor” (dinleyici-denetçi-denetleyen) adı verilmiştir (Koçak ve Kavakoğlu, 2010, s.122).

Denetimin tarihinin yönetimin varlığı ile başladığı öngörülmekte birlikte bugünkü manada siyasal ve sosyo-ekonomik dinamiklerle ilgili kamusal denetimin demokrasinin doğmasıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Alıcı, 2016, s.188). Bu doğrultuda eski Mısır, Yunan ve Roma Medeniyetleri’nde kamusal hesapların kontrol edilmesinde kanıtlar ve benzeri ipuçlarının kullanılması denetimin ilk uygulamalarını oluşturmaktadır. Demokratik rejimin

yerleşmesi sonrasında siyasal iktidarların halk tarafından gözetim altında bulundurulması da temel bir olgu haline gelmiştir (Köse, 2007, s.19-20). Bunun yanında sanayi devrimiyle birlikte hareketlenen iktisadi hayat ile kamu otoritesinin toplumsal olaylara daha fazla müdahil olması neticesinde denetimin önem boyutu bir derece daha yükselmiştir (Bozkurt, 2013, s.56). Nitekim toplum gelişip karmaşıklaştıkça, toplumu yönetmek için gerekli bilgi kaynağına olan güveninin de sağlam olması gerekmektedir (Güredin, 2000, s.4). Bu noktada denetim faaliyetinin, hem demokrasinin kalitesinin artırılmasında hem de temsil esaslı parlamentoların meşruiyet kapasitelerinin yükseltilmesinde başarıları olmuştur. Ayrıca denetimin halk, seçilmişler ve yönetim arasında güvenin sağlanmasında katkıları da meydana gelmiştir.

Devletin kamu hizmetlerinin sunumu noktasında büyümesi ile kamu yönetimi ve yöneticileri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim kamu yönetimi bilgi ve uzmanlık kaynağı, karar verme gücü, istikrarlı bir statü ve profesyonellik gibi nitelikleri ile siyasal iktidar karşısında önemli bir güç odağı haline gelmiştir. Bu çerçevede de kamu yönetiminin hizmet rolü artmış, buna bağlı olarak verimliliği, denetimi ve hizmet sunduğu halka karşı sorumluluğu konuları önem kazanmıştır (Eryılmaz, 2010, s.307). Modern toplumlarda halkın geniş düzeyde ihtiyaçlarının karşılanması için kamu yönetimi aygıtı genişlemekte ve hizmet kapasitesini artırmaktadır (Kılavuz ve Arslan, 2005, s.249). Kamu yönetiminin genişlemesi neticesinde hukuka ve halkın taleplerine dair uyum göstermesi için etkin bir şekilde denetlenmesi zorunludur (İnanç ve Ünal, 2007). Bu bağlamda denetim, toplumsal refaha ulaşmanın, kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın gerekli bir aracı olmaktadır. Bu çerçevede toplumsal gelişme ve demokratik yapının geliştirilmesinde kamu kaynaklarını idare eden yöneticilerin denetlenmesi büyük önem kazanmaktadır. Dolayısıyla etkin ve bağımsız işleyen bir denetim mekanizması kamu yönetiminin kalitesi ile ilişkilidir. Ayrıca kamu yönetiminin demokratik niteliğini de göstermektedir (Çevik, 2002, s.107). Nitekim kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğunun sağlanmasında demokratik kurumların gelişmesi ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler buna destek vermiştir (Köse, 2007, s.22). Devletin ve kamu yönetiminin artan yapı ve işlev kapasitesine bağlı bir biçimde kaliteli olarak denetlenmesi ve halka karşı hesap verebilir ve saydam nitelikler göstermesi, ilgili devletin demokrasi anlayışı ile de bağlantılıdır.

Tanımı ve Nitelikleri

Akademik literatür incelendiğinde denetim kavramına farklı anlamlar yüklediği görülmektedir. Bu anlamlar; konulara, zamana, yere ve kişilere göre değişmektedir (Bayrakçı ve Demirel, 2017, s.53). Bu bakımdan denetim kavramı, oldukça geniş kapsamlı ve karmaşık bir içeriğe sahiptir. Nitekim bu kavram, literatürde “yoklama, kontrol, revizyon, inceleme, teftiş ve murakabe, tahkik, muayene, araştırma, gözleme, sınama ve gözetleme” gibi denetleme hizmetlerine ilişkin deyim ve kavramlarla aynı anlamda kullanılmıştır (Güner, 2014, s.68; Arslan, 2020, s.6).

Denetim, “bir kurumun faaliyetlerinin ve işlemlerinin önceden belirlenen amaçlara ve kurallara uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin” incelenmesidir (Bozkurt, 2013, s.57). Başka bir tanımla denetim, “kuruluşların belirli icraat dönemlerinde ilgili birimlerince önceden belirlenen ölçütlerin doğruluğunun tarafsızlık ilkesine bağlı olarak incelenmesi ve incelemeler sonrasında elde edilen bilgilerin ve bulguların ilgili makamlara rapor edilmesi sürecidir” (Bakır, 2007, s.2). Ayrıca yönetim bilimi açısından denetim, “yönetim sürecine dair hazırlanan planların, direktiflerin ve diğer amaçların belirli aşamalardan sonra gerçekleşip gerçekleşmediğinin üst yönetim organları tarafından belirlenmesidir” (Tortop, İsbir, ve Aykaç, 1999, s.160). Yine yönetim bilimi açısından denetim, “bir davranış modeline uygunluğunun araştırılarak gerekli düzeltmelerin yapılması amacıyla yönelik işleri kapsamaktadır” (Akıllıoğlu, 1990, s.92).

Denetimin, kamu yönetiminde ve özel sektörde önemli bir kavram, süreç ve faaliyet olduğu söylenebilir. Denetim, “bir örgütün önceden gerçekleştirdiği taahhütlerin saptanan ölçütler çerçevesinde başarımlar (performans) düzeyinin tespit edilmesi için girişilen eylemler dizisi olarak ifade edilebilmektedir” (Ertekin, 2004, s.57; Efil, 2004, s.212). Yönetim fonksiyonlarının temel faaliyetlerinden biri olan denetim olgusu, aynı zamanda çağdaş örgütlenme yapılarının temel unsurlarından biridir (Çevik, 2002, s.105). Bu bağlamda denetim, “yönetimin planlama, örgütlenme, yöneltme ve koordinasyon-eşgüdümleme fonksiyonlarından sonra gelmektedir ve sistemin kalitesi, gelinen nokta ve üretilmesi gereken çözüm önerileri konusunda üst yönetime ve paydaşlara geri besleme-feedback sağlayan bir kontrol aracıdır” (Aslan, 2010, s.64). Sonuç olarak denetim, rekabet ve maliyetlerin düşürülmesi adına büyük çaba harcayan hem kamusal hem de özel sektör yönetimleri için önemini

daha da artırmış ayrıca yönetim sistemindeki kalite odaklı anlayışa güç katmıştır.

Türk Kamu Yönetiminde Denetim: Sorunlar, Yeniden Yapılanma ve Çözüm Önerileri

Türk Kamu Yönetiminde Denetim Yöntemleri ve Bunların Bazı Sorunları

Kamu yönetiminin, geliştirilmesi ve daha etkin kılınabilmesi için meydana gelen sorunlara karşı çözüm bulunması gerekmektedir (İnanç ve Ünal, 2007). Nitekim kamu yönetimi, akademik bir disiplin olarak kavramsal/teorik bir çatı ve örgütsel bir yapıdan oluşmaktadır. Dolayısıyla yönetim sürecinin önemli unsurlarından biri olan denetim faaliyeti, kamu yönetimi çerçevesinde ele alındığında plan ve planlamalar ile önceden belirlenen amaç ve hedeflerin yıl sonunda ne düzeyde gerçekleştirildiğini belirlemektedir (Doğan, 2015a, s.128). Ayrıca kamu yönetiminin denetimi bir örgütte ya da kurumda etkinlik ve verimlilik açısından belirli ipuçları verebilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kamu yönetiminin denetlenmesi hem teoride hem de pratikte yönetsel sürecin bir uzantısı ve kurum kalitesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de kamu yönetiminin denetim yöntemleri arasında; siyasi denetim, yürütme-idari denetim, yargı denetimi, kamuoyu denetimi, ombudsman denetimi ve uluslararası denetim bulunmaktadır (Eryılmaz, 2010, s.310; Genç, 1998, s.241-242). Nitekim kamu yönetimi çeşitli biçimlerde parlamento aracılığıyla siyasi denetime tabi tutulabilmektedir. Buna ek olarak kamu yönetimi, hem kendi içindeki çeşitli organ ve kişilerce hem de devlet erkinin çeşitli denetim organlarıncı ve kişilerinince idari denetime tabi tutulabilmektedir. Ayrıca kamu yönetimi, hukuka uygun bir idari yapılanmanın kurulabilmesi, vatandaş hak ve menfaatlerinin gözetilmesi adına da yargı organlarıncı denetime tabi tutulabilmektedir. Diğer yandan kamu yönetiminin faaliyet alanında, vatandaşlar veya sivil toplum kuruluşları bir araya gelip, herhangi bir konu hakkında idareyi etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda kamu yönetimi, ortak bir görüş etrafında birleşen kamuoyunun yönlendirmelerini dikkate almak zorundadır. Sonuç olarak da kamuoyu tarafından denetlenmektedir. Buna ek olarak kamu yönetimi, ombudsman gibi bir kamu denetçisi tarafından da denetlenmektedir. Halkın temsilcisi, halkın avukatı gibi

isimlendirmelerle anılan ombudsman, vatandaşların haklarının savunulmasında ve idareye karşı korunmasında temel mekanizmalardan biri konumuna gelmiştir. Bir başka şekilde kamu yönetimi, son yıllarda popülaritesini artıran küreselleşme süreci ve onun getirmiş olduğu gelişmeler (insan hakları, demokrasinin gelişmesi ve güvenlik gibi) sonrasında uluslararası denetime de tabi tutulmaktadır (Parlak ve Doğan, 2015, s.111-112).

Bunlar içerisinde Türk kamu yönetiminde denetim yöntemlerinin yıllar içerisinde ortaya çıkan temel sorunları arasında şunlar belirtilebilmektedir (Parlak ve Doğan, 2015):

- Türkiye’de Hükümetler’in, çoğu zaman Parlamento içerisinde çoğunluğa sahip olması ve bu nedenle de Parlamento tarafından yapılan denetimin etkili olmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da özellikle Hükümet ve bakanlarca yönetilen denetim tekniklerinin yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.
- Türkiye’de mevcut yargısal denetim sınırlı, geç işlemekte ve etkisizdir. Yöneten-yönetilen ilişkilerinde karşılaşılan uyuşmazlıkların etkin ve hızlı bir şekilde çözümü amacıyla yargının geç işlemesi gerçeği karşısında, yönetimi mevcut yargı sistemi dışında denetleyen ama denetime de bağlı olmayan denetim sistemlerinin (ombudsmanlık gibi) Türkiye’de kurulması gereklilik arz etmiştir. Dolayısıyla kamu yönetimi ve vatandaşlar arasındaki sorunların çözümü konusunda dünyanın birçok ülkesine hızla yayılan ve gelişim gösteren ombudsmanlık kurumunun Türkiye’de de kurulması bir ihtiyaç haline gelmiştir.
- Türkiye’de meydana gelen sorunlar nedeniyle geleneksel yöntemlere dayalı mali ve teftiş esaslı denetimden performans esaslı denetime geçilmiştir. Burada Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adına faaliyet yürüten Sayıştay teşkilatının son yıllarda görev ve hizmet kapasitesi artırılmış, çağdaş yönetim teknikleri ile bütünleştirilmiştir.
- Türkiye’de idarenin kendini denetlerken taraflı davranarak kendini akama yoluna gittiği, böyle olmasa dahi çoğu zaman denetim yöntemlerinin sırf görevi yerine getirmek amacıyla yapıldığı ve bu denetim yöntemleri arasında yerindelik ve hakkaniyet ölçütlerinin aranmadığı, kamuoyunun ise yeterli derecede bilinçlenme gösteremediği ortaya çıkmaktadır.

Türk Kamu Yönetiminde Genel Olarak Denetim Sorunları

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yönetsel ve yapısal/işlevsel mirası üzerine yerleşmiştir (Ortaylı, 2008). Bu bağlamda Türk kamu yönetimi, büyük oranda bürokratik bir devlet siyaseti altında merkeziyetçi özelliklere sahiptir (Gözübüyük, 1976, s.13-15). Bu çerçevede bakıldığında, Türk kamu yönetiminde mevcut durumdaki bürokratik yapı, devlet ve halk arasındaki ilişkilerin seyirini olumsuz yönde etkilemektedir (Ustakara, 2019, s.238). Nitekim bu noktada Tarhan (2011) bürokratik merkezi niteliklere sahip Türkiye'deki kamu yönetimlerinin halkla ilişkilerinde oluşan yapısal sorunları şu şekilde açıklamaktadır: "Vatandaşın hangi birime başvuracağına ilişkin belirsizlikler, gereksiz bürokratik formaliteler, vatandaşın kamu çalışanlarını anlama güçlüğü, kurumların örgütlenme yapısından kaynaklanan sorunlar, kamudaki halkla ilişkiler birimlerinin örgütlenme ve işleyişine ilişkin sorunlar" (Turan ve Göktürk, 2017, s.911). Bu merkeziyetçi siyaset üzerine örgütlenen iktidar da, "patrimonyal" bir karakter göstermektedir (Heper, 1977, s.57). Bu bakımdan da geçmişten günümüze bürokratik sistem içerisinde idarenin kendi iç oluşumları ile denetlenmesi, Osmanlı zamanından beri süreç içerisinde daha sistematik hale gelerek devam etmiştir (Kandeger ve Alıcı, 2012, s.92). Türk kamu yönetimine bakıldığında her ülkede olduğu gibi yönetimin iki seviyede örgütlendiği görülmektedir: Merkezi ve yerel (Güner, 2014, s.67). Ancak merkezi yönetime aşırı ağırlık verilmesi ya da kavramsal olarak merkeziyetçilik olgusu, Türk kamu yönetimi sisteminin hem en belirgin özelliği hem de en önemli sorunlarından biri konumundadır (Çamur ve Aydın, 2019, s.1183).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Türkiye yeni bir döneme girmiş ve pek çok sorunla yüz yüze kalmıştır (Gökçe, 2001, s.190). Bürokratik yönetim geleneğinin izlerini taşıyan (Çevik, 2007, s.57) Türkiye'de kamu yönetimi de, önemli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlar arasında; merkeziyetçi yönetim sisteminden kaynaklanan sorunlar, örgütsel sorunlar, kamu yönetiminde meşruiyet sorunu, yönetime katılım ve demokrasi düzeyindeki sorunlar, halka karşı hesap verilememesi, yozlaşma sorunu vb. yapısal ve işlevsel sorunlar yer almaktadır (Aydın, 2004, s.23). Nitekim Türk kamu yönetimi, çok uzun yıllar içerisinde yapı ve işleyiş olarak "gizlilik" ve "resmi sır" düzenine göre kurumsallaşmıştır (Ateş, 2018, s.104). Kamu yönetiminde gizlilik ve resmi sır, genel bir kural olarak kabul edilirken, açıklık ise istisna teşkil etmiştir (İnanç ve Ünal, 2007).

Türk kamu yönetiminin fonksiyonu olan denetim idari yapıdan etkilenmiş; merkezîyetçi, bürokratik kural ve kaidelere dayalı hiyerarşik odaklı örgütlenmiştir (Parlak ve Doğan, 2015, s.296-301). Türkiye’de kamu yönetiminin denetim sistemi, geçmişe yönelik hata bulmaya odaklanmış, köhnemiş, uygulama imkânı kalmamış bir şekilde statükoya ve mevzuata bağlı bir yapıya sahip olmuştur (Akpınar, 2006). Bu bağlamda, Türkiye’de geçmişten günümüze kamu yönetimi denetiminde yaşanan sorunların sistematik bir şekilde çözülmesi için telkinlerde bulunmaktadır (Batmaz, 2015, s.13). Nitekim Türk kamu yönetimi denetim sisteminde; hukuki altyapı eksikliği, kurumsallaşma sorunu, denetimsiz alanların çokluğu, denetim standartlarının olmayışı, çağdaş denetim sistemlerinin kullanılmaması, denetim mesleğinin gelişmemiş olması, planlı denetimin yapılmaması, iç kontrol sisteminin yetersizliği, denetim birimleri arasındaki koordinasyon ve işbirliğinin olmaması, bilişim teknolojilerinin kullanılmaması, denetimde şeffaflık ve açıklık olmaması, denetimde bağımsızlık kavramının oturtulamaması, raporların gereğinin yapılmaması, denetim elemanının mesleki gelişimine ve hizmet içi eğitimine sistematik yaklaşılmaması, kamuoyu desteğinden yoksun olması gibi belli başlı sorunlar bulunmaktadır (Mil, 2016, s.77-90).

Türk Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Dönüşen Denetim Anlayışı ve Sorunlara Çözüm Önerileri

Dünyada özellikle 1980’li yıllardan sonra devletin küçültülmesi, ekonominin serbestleştirilmesi ve kamu yönetiminde geleneksel yapının sorgulanması gibi gelişmeler yaşanmıştır. Kamu yönetiminin geleneksel olarak adlandırılan anlayışla yönetilmesinin artık mümkün olmadığı, etkinlik ve verimlilik konularında sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu sorunlar neticesinde kamu yönetimi alanında işletme yönetimi ve usullerinin kullanılması esasına dayanan “yeni kamu yönetimi” adlı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Batmaz, 2015, s.10). Bu bakımdan yeni kamu yönetiminin ana teması, kamu hizmetlerinin sunulmasında piyasa ilkeleri çerçevesinde verimliliği, etkinliği ve kaliteyi ön planda tutmaktır (Güner, 2014, s.67).

Türk kamu yönetimi, dünyadaki dönüşümlere bağlı olarak, özellikle son zamanlarda yapısal ve işlevsel olarak hem hukuki hem de kurumsal anlamda yeniden yapılandırılmaktadır (Batmaz, 2015, s.11). Ancak bunlardan da önce

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kamu yönetiminin kurumsallaşmasında ve işleminde yeni gereksinimler doğmuş, bunların çözümüne dair adımlar atılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu yönetiminin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için dönemin hükümetleri tarafından bazı yabancı ve yerli uzmanlar görevlendirmiştir (Aykaç ve Altunok, 2014, s.3). 1960'lı yıllardan 1990'lara kadar da kamu yönetiminde idari reforma dönük çalışmalar (MEHTAP, İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, KAYA Raporu vb.) yapılmaya devam etmiştir (Şahin, 2011, s.364-365; Doğan, 2015b, s.97). Bununla birlikte Türkiye'de kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması bağlamında daha sıkı adımların ve kalkınma planlarındaki reforma dair vurgunun 1990'lı yıllardan sonra güçlendiği söylenebilmektedir.

Türkiye'de sözü edilen kamu yönetimi anlayışında meydana gelen gelişmelerin sonucunda denetim anlayışı da değişmeye başlamıştır. Bu bakımdan yeni şekillenen kamu yönetimi anlayışında denetim sistemi şu dört unsur ile özetlenebilmektedir: Demokrasi, performans denetimi, hesap verebilirlik ve risk yönetimi (Özer, 2015, s.25).

Türkiye'de geleneksel kamu yönetimi anlayışında denetim, geleneksel yönetim anlayışı paralelinde hukuka uygunluk ile sağlanmakta, piyasa mekanizmasının uzantıları olan performans ve kalite odaklılık dikkate alınmaktadır. Teftiş esaslı gerçekleştirilen denetim, genel olarak soruşturmalar ile mevzuata uygunluğun denetlenmesini olanaklı kılmaktadır. Nitekim teftişe bağlı bu denetim asıl olarak yılsonu yapılmakta, sonuç odaklı olmakta ve hata yapanların cezalandırılmasını gerçekleştirmektedir (Ünal ve Erdoğan, 2016, s.625). Bunun aksine yeni denetim sistemi, teftiştten çok performans odaklı, sürekli bir biçimde denetlenen, risk odaklı ve ödül esasına göre düzenlenmiştir.

Türkiye'de kamu yönetiminin denetimi alanında yeni kamu yönetimi anlayışına dönük bir biçimde özellikle 2003 yılından itibaren önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, "Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı" adında 2003 yılında oluşturulan düzenlemedir. Ancak bu düzenleme, kanunlaştırılmamıştır. Buna ek olarak bir diğer önemli düzenleme de 2003 yılında oluşturulan, ancak 2006 yılında uygulanma olanağı bulan "5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu"dur. Bunları takip eden diğer önemli düzenlemeler arasında ise yerel yönetimleri reforme eden kanunlar bulunmaktadır (Ünal ve Erdoğan, 2016, s.626). Buradan görüldüğü gibi Türk

kamu yönetiminde reform konusu olan düzenlemeler, birbiri ardına ve bütünlüycü bir şekilde hazırlanmıştır. Bu düzenlemelerin ortaya çıkmasında temel referans kaynağı ise yeni kamu yönetimi, katılım ve demokrasi kavramları olmuştur.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren küreselleşme olgusu ile birlikte, daha önce kalkınmanın motoru olarak görülen devlet, artık sorunun kaynağı olarak görülmüştür. Devletin küçültülmesi gerektiği savunularak, minimum ancak etkin sınırlara çekilmesi ileri sürülmüştür (Ünlü, 2014, s.75). Dolayısıyla 1980’li yıllarda kısılcımlar biçiminde başlayan süreç, 2000’li yıllarda hızlanarak Türkiye’de somut kamusal politikalar haline gelmiştir. Bu noktada devletin bir kamusal hizmet aygıtı olarak kamu yönetiminde açıklık ve şeffaflığın geliştirilerek geleneksel gizlilik esasının en aza indirilmesi adına birçok yeni düzenlemeler/reformlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilebilmektedir (Ateş, 2018, s.121):

- 2003 tarihli Bilgi Edinme Kanunu,
- Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi (2010-2014) belgesi,
- Bazı temel kamu hizmetlerinin internet üzerinden saydam şekilde yürütülmesi,
- Vergi otomasyonuna geçilmesi,
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu kurul kararlarının internette yayımlanması,
- E-devlet portalının açılması,
- 2003 tarihli Kamu Mali Yönetim Kanunu’nun yürürlüğe girmesi,
- Tüketici şikayetlerinin elektronik ortamda iletilmesi ve tüketici mahkemeleri ile Tüketici Sorunları Hakem Heyetlerinin kurulması.

Yukarıda ifade edilen reformları destekleyici veya tamamlayıcı olacak şekilde Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra özellikle çağdaş denetim yöntemlerinin benimsenmesi, katılım, demokrasi ve etik konularında yapılan düzenlemelere ilişkin olarak aşağıdaki reform başlıkları öne çıkmıştır (Doğan, 2017, s.276):

- 2003 tarihli Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı,
- 2003 tarihli Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu,
- 2004 tarihli Kamu Personel Rejimi Kanunu Taslağı,
- 2004 tarihli Kamu Görevlileri Etik Mevzuatı ve Kurulu Kanunu,
- 2006 tarihli Kalkınma Ajansları Kanunu,

- Bağımsız İdari Otoritelerin Dzenlenmesi Hakkında Kanunlar (2002 tarihli Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkol Piyasasının Dzenlenmesine Dair Kanun, 2011 tarihli Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun vd.),
- Mahalli İdarelere Yönelik Kanunlar (2006 tarihli Büyükşehir Belediyesi, 2005 tarihli Belediye, 2005 tarihli İl Özel İdaresi, 2005 tarihli Mahalli İdare Birlikleri),
- 2012 tarihli Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) Kanunu.

Kamu yönetiminde ifade edilen belli başlı reform düzenlemeleri ile ilgili olarak Türkiye’de kamu hizmetlerinin vatandaş odaklı sunulması hedeflenmektedir. Nitekim vatandaş karşısında kamu hizmetleri şeffaf ve güvenilir hale getirilmek istenmektedir (Yıldırım, 2020, s.23). Kamu yönetiminde denetimin kalitesinin artırılmasında, riskin yönetilmesi ve asıl-vekalet ilişkileri çerçevesinde etik standartların kurumsallaştırılması ile dürüstlük kuralları içerisinde sorumluluk anlayışı benimsenmektedir. Ayrıca kamu yönetiminde iç kontrol sistemi sayesinde temel stratejilere bağlı amaç ve hedeflere uygunluk düzeyi, getirilen performans yönetimi, kalite kontrolleri ile güçlendirilmektedir. Burada iç kontrollerin ölçüsü iç denetim faaliyetleri ile desteklenmektedir (Uzun, 2009).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra Türk kamu yönetimi denetim sistemindeki sorunların giderilmesine dönük çözüm önerileri açık ve detaylı bir biçimde şu şekilde açıklanabilir (Ateş, 2018, s.127-129):

Denetimin Niteliği

- Denetimde bağımsızlık sağlanmalıdır,
- Kurumların faaliyetlerine yönelik güncel ve ölçülebilir kriterler belirlenmelidir,
- Denetim, emek yoğun modelden e-denetim modeline geçmelidir,
- Denetimin metodolojik sorunu giderilmelidir,
- Kurumlarda iç kontrol sistemleri kurulmalıdır,
- Kurumların periyodik olarak denetimden geçirilmesi hususu kanunla desteklenmelidir,
- Araştırma, inceleme ve soruşturmalarda uygulanacak usule ilişkin müstakil bir kanun çıkarılmalıdır,
- Denetim ahlakı önemsenmelidir,

- Kurumlar, iç denetimi dizayn ederken uluslararası standartları gözetmelidir,
- Denetimde rehberlik faktörü güçlendirilmelidir,
- İç denetimde süreç denetimi sadeleştirilmelidir.

Denetimin Teşkilatlanması:

- Kamu kurumlarının teşkilat yapılarında denetim birimlerinin isimlendirilmesi konusundaki karmaşıklık giderilmelidir,
- Devlet Memurları Kanunu'nda hizmet sınıflarına denetim hizmetleri sınıfı ilave edilmelidir,
- Denetim birimleri altında araştırma ve geliştirme birimleri kurulmalıdır,
- Kurumlardaki etik komisyonları etkin hale getirilmelidir,
- Denetim akademisi kurulmalıdır.

Denetim Elemanlarının Statüsü:

- Denetim elemanlarının rolleri benzer olmasına rağmen isimlendirme farklılığının yarattığı karışıklık giderilmelidir,
- Denetim elemanlarının güvence eksikliği giderilmelidir,
- Farklı denetim birimlerinde çalışan denetim elemanları arasında denetime bakış konusunda ortak bir esas getirilmelidir,
- Denetim elemanlarının özlük hakları, yapılan işin güçlük ve sorumluluk düzeyine uygun olmadığı için iyileştirilmelere gidilmelidir,
- Denetim görevinin uzun süre yapılmasından kaynaklanan verimsizlik sorununu aşmak için belli bir hizmet süresini tamamlayan denetim elemanlarının uygun görevlere atanması düşünülmelidir,
- Denetim elemanları için eğitim yönergesi eksikliği giderilmelidir.

Denetim Türleri Arasında İlişkiler:

- Farklı denetim türleri arasında işbirliği sağlanmalıdır,
- Bazı kurumlarda yaşanan iç denetim-teftiş çatışmasını aşmak üzere, iç denetim ile teftiş denetiminin görev ve yetki ayrımları net bir biçimde belirlenmelidir,

- Adalet Bakanlığı'nda adalet müfettişleriyle Hakimler Savcılar Kurulu müfettişleri ayrımı giderilmelidir,
- Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)'nun yargının alternatifi olarak görülme algısı üzerine düzenlemeler yapılmalıdır.

Denetimde Yönetişim:

- Denetim modelinin oluşturulması sürecinde kurumlardaki i ve dış paydaşların görüşlerinden yararlanılarak desteklenmeleri sağlanmalıdır,
- Denetim konusunda düzenli çalıştaylar yapılmalıdır.

Denetim Sonuçlarının Etkileri:

- Kurum bazındaki denetime ilişkin sonuçlar konsolide denetim raporlarında toplanmalıdır,
- Denetim raporlarının aleni hale gelmesi ve kamuoyuyla paylaşılması konusunda çözümler üretilmelidir,
- Denetimde etki analizi yapılmalıdır,
- Denetim sonuçları, yönetimi geliştirici niteliğe sahip olmalıdır,
- İç denetim raporlarının uyulamamasına ilişkin yaptırım olmaması konusundaki hukuki boşluk doldurulmalıdır.

Özetlemek gerekirse Türk kamu yönetiminde denetim sorunlarının çözülmesine dönük öneriler; hata odaklı klasik anlayıştan, performans ve çıktı odaklı yeni anlayışa evrilmesi ve tüm teşkilatlarda ve görevlilerinde bunun benimsenmesi gerekmektedir. Denetimin teşkilatlanması yeniden gözden geçirilmeli, dağınık yapı yerine koordinasyonun sağlandığı rasyonel bir model çizilmelidir. Denetim anlayışı salt ie dönük değil, dışa dönük ve vatan-daş odaklı da olmalıdır. Denetimin standartları belirlenmeli, tüm kurumlar için genel ilkeler çizilmelidir. Denetimdeki ift başlılık önlenmeli ve denetim kurulları güçlendirilmelidir. Denetim kurullarınca oluşturulan raporlar, dış denetim mekanizmaları tarafından da kontrol edilmelidir. Denetçilerin görevleri ile ilgili konularda daha rahat ve bağımsız denetim yapabilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır (Ateş, 2018, s.129-130). Burada özetlenen çözüm arayışları, aynı zamanda kamu yönetiminde "geleneksel denetimden

çağdaş denetime" geçilmesindeki gerekli koşulları da sistematik bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Kamu yönetiminin, devletin siyasi bir aygıtı ve işlev mekanizması olarak belirli periyotlarla denetlenmesi gerekmektedir. Nitekim demokratik rejimlerde halkın oylarıyla hükmetme gücüne sahip olan siyasi iktidarların, kamu yönetimini hukuka uygunluk, etkinlik ve verimlilik açısından denetlemeleri sistemin doğal bir sonucunu sunmaktadır.

Türkiye'de kamu yönetimi yapısal ve işlevsel olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet rejimine intikal eden sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar içerisinde en önemlisi katı bürokratik merkezi yönetim anlayışıdır. Bu anlayışa göre de Türk kamu yönetimi denetim sistemi dosya üzerinden gerçekleştirilen teftiş esaslı ve cezalandırma yöntemine dayandırılmıştır. Nitekim geleneksel kamu yönetimi anlayışının da bir yansıması olarak kamu yönetimi ve denetimi, dönemin şartlarına uygun olarak yapılandırılmıştır.

Dünyada özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra kamu yönetimi disiplini paradigma düzeyinde kırılmaların ilk belirtileri ortaya çıkmıştır. Bu paradigmatik kırılmalar esasen verimlilik ve demokrasi arasındaki tartışmalarla gelişim göstermiştir. Nitekim Türkiye'de kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması bağlamında hazırlanan yabancı uzman raporları ve bazı milli olarak hazırlanan raporlarda ve kalkınma planlarında bu bağlamda bir hareketlilik gözlenmektedir. Ancak Türkiye'de sözü edilen kamu yönetimindeki derin dönüşüm, 1980'li yıllardan sonra ivmesini artırmış ve 2000'li yıllardan sonra ise belirgin bir biçimde uygulamaya koyulmaya başlanmıştır. Katılımcı demokrasinin ve etik esasların büyük oranda hakim olduğu reform kaynaklarında zaman zaman mikro boyutta örgütsel sorunların çözümü için çareler aranırken, bunun da ötesinde toplumsal sistem düzeyinde öneriler ortaya çıkmıştır. Bundan sonra Türk kamu yönetimi yeni kamu yönetimi odaklı olmak üzere büyük düzeyde reform ve kurumsal düzenlemelere gitmiştir. Kamu yönetimi denetim sistemi de "teftiş odaklı ve dosya esaslı denetimden performans ve risk esaslı denetime" doğru boyut değiştirmiştir.

Çalışmada belirtilen Türk kamu yönetimi denetim sisteminin sorunlarına dönük çözüm yolları bağlamında şu öneriler yapılabilmektedir:

- Siyasi denetim olarak hukuki düzenlemelerde sadeleşmeye gidilmeli, kamu yönetimlerinin bakanlıklarla ilişkisinin sağlam kurulması gerçekleştirilmeli ve farklı idareler arasında koordinasyon ve işbirliği sağlanmalıdır.
- İdari denetim olarak en başta hiyerarşi ve idari vesayet denetimlerinin uygulanabilirliği Őeffařlařtırılmalıdır. Bakanlıklarda bulunan müfettişlik teşkilatlarının görev tanımları ve teşkilat yapıları netleştirilmelidir.
- Yargısal denetim olarak mahkemelerin iş ve görev yükünü azaltabilmek için hali hazırda faaliyetlerine devam eden ve etik, demokratik ve vatan-daş odaklı bir yapıya sahip olan ombudsmanlık teşkilatı daha da etkin hale getirilmelidir. Yine TBMM'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Sayıştay rgtnn etkinlik, Şeffaflık ve performans boyutları artırılmalıdır. Ombudsman ve Sayıştay örgütlerinin bu Şekilde güçlendirilmesi, devlette demokratik meşruiyet kapasitesini de arttıracaktır.
- Kamuoyu denetimi olarak da medya etiği çerçevesinde basın ve yayın organları üzerindeki her türlü baskı kaldırılmalıdır. Ayrıca toplumda fikri hareket özgürlüğü yaygınlaştırılmalıdır.
- Kamu yönetiminde tesis edilecek denetim mekanizmasıyla kamu yönetiminin halkla ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik bir adım atılmalıdır.

Sonuç olarak, Türk kamu yönetimi denetim sistemindeki sorunların czmne dönük olarak kaliteli, sonuç odaklı ve etik esaslara dönük bir zihniyetin arka planında özellikle 2000'li yıllardan sonra güçlü bir siyasi iradenin bulunduğu gözlenmektedir. Burada yine küreselleşme olgusu, Avrupa Birliği yelik başvurusu gibi dışsal koşulsallıkların yanı sıra adaletin tesis edilmesi, sorumlu ve kaliteli kamu yönetimi, etkin devletin ortaya çıkarılması gibi içsel koşulsallıklar da süreci hızlandırmıştır. Bu çalışmada kamu yönetimi denetim sistemi sorunlarına yönelik önerilen czm yolları da bu süreçle paralellik arz etmektedir. Türk kamu yönetiminin yıllardan beri bir türlü czlemeyen kültürel ve sisteme dayalı geniş ölçekli sorunları, denetim alanında da benzer sıkıntılara neden olmakta ve sistemin kalitesini bozmaktadır. Tam da bu noktada Türk kamu yönetiminin demokrasi, etik ve güven çerçevesinde yeniden yapılandırılması bağlamında yeni denetim sisteminin dinamikleri ile geleneksel denetim süreçlerinin aksayan yönleri düzeltilebilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Problems And Solution Proposals Experienced
in Auditing of Turkish Public Administration**

*

Kadir Caner Doğan
Gümüşhane University

The term auditing is an activity which is set up to determine the progress of prespecified purposes and targets within an executive activity. Auditing activity sustains its importance today much as it has even in the first civilizations in the history. In fact with groups of people getting organized and with division of labour and specialization, it is possible to detect the activities and progress of them through auditing.

As the sub-branch of administrative science, public administration is an academic discipline about acts and behaviours of public bureaucracy. Apart from being a discipline, public administration mechanism as the administrative instrument of the government can be controlled through auditing activities both theoretically and practically. In fact; in democratic governments it is compulsory to audit public administration in different ways for the quality and effectiveness of the system.

Public administration can be audited in different ways in a democratic order. These can be listed as political, administrative, jurisdiction, ombudsman, public opinion and international auditing. With the political audit, public administration can be controlled firstly by parliament and committee and members in it. Moreover with the administrative audit, public administration can be controlled with the methods of enforcement and hierarchy and administrative tutelage below enforcement. Public administration can be controlled by judicial bodies in the most objective and strongest way. On the other hand, public administration can be controlled by the institutions called ombudsman who are known as public attorneys. In addition to these, public administration can be audited by the press and media when public opinion wants to act. Also public administration can be audited by international sanctions and measurements brought by international law and conventions.

Public administration in Turkey is founded upon the heritage of Ottoman Empire. The most important point on which scientists came to a consensus is

that, this inherited way of bureaucratic management tradition of Turkish public administration has a centralistic quality which is isolated from public. With these qualities, Turkish public administration has been organized on confidentiality and governmental mysteries for long years. This problematic situation which caused troubles in the first years of Republic started to be dissolved by political power in the further years and kept on being so. In this sense, reforms for reconstruction of Turkish public administration is still a need which is required even today.

Audit activity which is an extension of Turkish public administration has been influenced from this structure and process. Therefore there have been important problems in Turkish public administration in the previous periods, audits were carried out rather by inspection based on file study and punishment of those responsible. There have been so many problems in political, administrative, jurisdiction, ombudsman, public opinion and international auditing practices of Turkish public administration. General problems in auditing system of Turkish public administration can be listed as such; lackings in legal infrastructure, problem of institutionalization, abundance of uncontrolled fields, not having any auditing standards, not using modern auditing systems, underdeveloped auditing occupation, not having planned audit, lacking internal control system, not having any coordination or collaboration between auditing units, not using informatics technology, not being transparent in auditing, not forming the term independence in auditing, not being able to take action according to reports, not having systematics approach on occupational growth and in-service training of auditing staff, lacking the support of public opinion.

There has been a drastic transformation throughout the world after 1980's in political, economic, legal and cultural sense. This transformation which was defined with paradigm shift in the field of public administration happened as a shift from traditional to modern public administration. Modern public administration is basically favours the idea that performance methods and techniques based on private sector should be transferred to public and therefore focus on effectiveness, efficiency and quality. New public management can be summarized as minimal state, free market and flexible management.

Parallel to this process in the world, modern public administration has been effective in Turkey at the same period; legal and institutional changes

have been carried out depending on this approach. After 2000's, system gained power totally on public administration system with the support of strong political power and new laws were introduced for actualization of this. New laws and reforms which were introduced in Turkey for public administration to organize and take actions with new principles should be regarded as steps taken to transform centralistic and bureaucratic system into decentralized and flexible form. From that point on until now, Turkish public administration has been constructed with the logic of free-market dependent, based on transparency and ethics and citizens.

This new public management oriented great transformation in Turkish public administration extended to the field of auditing and there has been a shift from criminal auditing approach based on traditional inspection to modern auditing approach based on performance and risk. With this approach which can also be a solution for general and practical problems in auditing system within Turkish public administration, we are having a transformation which is decentralized, accountable, participant and democratic; based on ethics, internal control and performance. Again thanks to powerful reforms introduced in this process, new powerful institutions are settled and the support is being enhanced every day in order to enable the sustainability of the system.

In this sense, it is possible to make these suggestions in order to enable transformation of auditing system within Turkish public administration in harmony with these mentioned modern techniques:

- Political auditing methods should be reinforced,
- Practicability of hierarchy and administrative tutelage methods should be transparent in administrative auditing,
- Work and mission load of judicial auditing should be decreased,
- Ombudsman organization which has ethical, democratic and citizen-oriented structure should be more active,
- Effectiveness, transparency and performance of Court of Accounts which is affiliated to GNAT (Grand National Assembly of Turkey) should be reinforced,
- There should be no pressure at all on media organs in the sense of media ethics,
- Public relation methods between public administrations and public should be ameliorated.

Kaynakça / References

- Akıllıoğlu, T. (1990). İdari yargı ve danıştay denetiminin etkinliği. Türkiye’de denetimin etkinlik ve verimliliği. Maliye Ve Gmrk Bakanlığı Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu (Haz.), 1990 yılına girerken türkiye’de denetimin etkinlik ve verimliliği sempozyumu, şubat, Ankara.
- Akpınar, E. (2006). Kamu yönetiminde denetim olgusu ve türkiye’de kamu yönetiminin denetlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Alıcı, O. V. (2016). Kamu yönetiminde iç denetim mekanizmasının reorganizasyonu. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, Temmuz, 185-200.
- Arslan, A. (2020). Kamu harcamalarında verimlilik, etkinlik ve denetim. 05 şubat 2020 tarihinde, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/Kamu-Harcamalari-A.-Arslan_-2.pdf adresinden erişildi.
- Aslan, B. (2010). Bir yönetim fonksiyonu olarak iç denetim. *Sayıştay Dergisi*, 21(77), 63-86.
- Ateş, H. (Ed.) (2018). Türk kamu yönetiminin örgütlenmesi ve denetimi: sorunlar, çözüm nerileri ve yeni yönelimler. *Türk kamu yönetiminin teşkilat ve denetim sistemlerinin değerlendirilmesi başlıklı alıştay*, Ankara: T.C. Devlet Personel Başkanlığı.
- Aydın, A. H. (2004). *Türk kamu yönetimi sisteminde temel sorunlar ve ağdaş yaklaşımlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aykaç, B. ve Altunok, H. (2014). Türk yönetim sistemini etkileyen yabancı uzman raporları üzerine bir inceleme: mook ve podol raporlarında yöneticilik. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-18.
- Bakır, M. (2007). *Denetim*. Trabzon: Dilara Yayınevi.
- Batmaz, Y. (2015). Denetim üzerinden kamu yönetimindeki değerimi anlamak. *Sayıştay Dergisi*, 98, 5-18.
- Bayrakcı, E. ve Demirel, A. (2017). İç denetimin yapısal ve işlevsel sorunlarının türkiye’deki niversiteler bağlamında analizi. *KM Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33), 52-60.
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2020). *Türkiye’de denetimin tarihsel gelişimi*. 03 Ocak 2020 tarihide, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912234.pdf> adresinden erişildi.
- Bozkurt, P. (2013). Denetim kavramı ve denetim anlayışındaki gelişmeler. *Denetişim*, 12, 56-62.

- Çamur, Ö. ve Aydın, A. H. (2019). Türkiye’de merkezileşme ve yerelleşme sorununun giderilmesinde adaletin rolü. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1177-1197.
- Çevik, H. H. (2007). *Türkiye’de kamu yönetimi sorunları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çevik, S. (2002). Türk bütçe sisteminde denetim: geleneksel denetimden performans denetimine. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), 104-129.
- Doğan, K. C. (2015a). Yönetimin bir fonksiyonu olarak denetim ve kamu yönetimindeki yeri. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 3, 107-141.
- Doğan, K. C. (2015b). *Kamu idarelerinde yönetsel denetim süreci ve stratejik planlama: istanbul büyükşehir belediyesi örneği*. Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.
- Doğan, K. C. (2017). Yönetişim kavramı ve türkiye’de demokratikleşme reformları: kamu denetçiliği kurumu (ombudsman) örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 47, 267-287.
- Efil, İ. (2004). *İşletme yönetimi*. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Ertekin, Y. (2004). Çağdaş yönetim ve denetim. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 55-67.
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Genç, T. (1998). *Kamu yönetimi*. Ankara: Başkent Klişe Matbaacılık.
- Gökçe, B. (2001). Türkiye’nin toplumsal yapısını etkileyen siyasal ve toplumsal ögeler. İlhan Azkan (Der.), *Ulusal sorunlar ve demokratik çözüm yolları* içinde (s.180-240). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (1976). *Kamu yönetimi hukuku*. Ankara: TODAİE.
- Güner, H. (2014). Türkiye’de kamu yönetimi ve kamu yönetiminin denetimi. *Denetişim*, 14, 65-72.
- Güredin, E. (2000). *Denetim*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Heper, M. (1977). Türk kamu bürokrasisinde “modernleşme”, saf patrimonyalizmden patrimonyal yasallığa geçiş. Ö. Bozkurt (Haz.), *Yönetim sosyolojisi, yönetim sosyolojisi kollokyumuma sunulan bildiriler-tartışmalar* içinde (ss.51-76). Ankara: TODAİE.
- İnanç, H. ve Ünal, F. (2007). Türkiye’de kamu yönetiminin denetlenmesinde yönetimde açıklığın önemi ve uygulanma düzeyi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18. 15 Ocak 2020 tarihinde, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/18/41-62.pdf adresinden erişildi.
- Kandegir, B. ve Alıcı, O. V. (2012). Türk kamu yönetiminde denetimin “evrimi” ve “geleceği”. *Türk İdare Dergisi*, 475, 89-100.

- Kılavuz, R. ve Arslan, N. T. (2005). "Kamu Yönetiminde Bürokrasi Olgusu" Yozlaşmanın Temel Bir Nedeni Olarak Gizlilik ve Statükocu Uygulamalar. N. T. Arslan (Ed.), *Türkiye'de kamu yönetimi sorunları üzerine incelemeler* içinde (s.245-265). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koçak, S. Y. ve Kavakoğlu, T. (2010). İl özel idarelerinde iç denetim sisteminin değerlendirilmesine ilişkin bir araştırma. *Sayıştay Dergisi*, 77, 119-148.
- Köse, H. Ö. (2007). *Dünyada ve türkiye'de yüksek denetim*. Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı.
- Kuluçlu, E. (2006). Yönetimin denetiminden denetimin yönetimine. *Sayıştay Dergisi*, 63, 3-37.
- Mil, H. İ. (2016). *Türk kamu denetim sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özer, M. A. (2015). Türkiye'de kamu yönetiminin denetiminde yeni arayışlakamu denetçiliği kurumu örneği. *Sayıştay Dergisi*, 98, 19-40.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2015). *Kamu yönetiminde denetim: karşılaştırmalı ülke incelemeleri bağlamında türkiye'de kamu denetçiliği kurumu'nun (ombudsmanın) uygulanabilirliği*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Şahin, Y. (2011). *Yönetim bilimi ve türk kamu yönetimi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Tortop, N., İsbir, E. G. ve Aykaç, B. (1999). *Yönetim bilimi*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Turan, A. ve Göktürk, İ. E. (2017). Türkiye kamu yönetiminde varolan bürokrasi anlayışının halkla ilişkiler uygulamaları üzerine etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 906-915.
- Ustakara, F. (2019). Kamu yönetiminde halkla ilişkilerin çağdaş bir görünümü olarak e-yönetişim. B. Parlak ve K. C. Doğan (Eds.), *E-yönetişim: kavramsal/kuramsal çerçeve, ülke incelemeleri ve türkiye'ye yansımaları* içinde (s.231-244). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Uzun, A. K. (2009). Kamu yönetiminde iç kontrol ve iç denetim yaklaşımı. *Denetişim Dergisi*, 3, 12 Şubat 2020 tarihinde, http://www.denetimnet.net/Pages/Kamu_yonetiminde_ic_kontrol_ic_denetim.aspx adresinden erişildi.
- Ünal, F. ve Erdoğan, S. (2016). Kamu yönetiminin denetimi anlayışında dönüşüm ve ombudsmanlık kurumu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık, 623-632.
- Ünlü, U. (2014). *Türkiye'de teftiş mekanizması ve kurumsallaşması*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Yıldırım, İ. (2020). hizmetlerinde kalite yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, 23 Ocak 2020 tarihinde, http://www.tid.gov.tr/Makaleler/446_017_040.doc adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Doğan, K. C. (2020). Türk kamu yönetiminin denetlenmesinde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2994-3017. DOI: 10.26466/opus.705845

Kamusallığın Gelişimi ile Kamusal Alanların Nitelikleri Arasındaki İlişki¹

DOI: 10.26466/opus.779844

Hasan Taşçı *

* Dr, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

E-Posta: hbcordanoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8323-9169](https://orcid.org/0000-0002-8323-9169)

Öz

Şehir tarihi boyunca toplumların öncelikleri ve beklentilerine göre farklı formlarda ortaya çıkan kamusal alanlar, ontolojilerine uygun olarak çok farklı kullanımların sahnesi olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı kamusal hayatın gelişimine etki eden beklentileri karşılamaya dönükken, diğerleri ise güncelin ortaya çıkardığı durumların birer tezahürü olmuşlardır. Diğer yandan kamusal alanların, toplumların tarih boyunca taşıdıkları sosyal kültürel yaşam biçimlerinin mekâna yansıyan şekli olduğunu söylemek mümkündür. Bu alanlarla toplumun kültürü ve hayat tarzı arasındaki ilişki sürekli bir etkileşim ve iletişim içinde sürüp giden karşılıklı ilişkidir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa kamusal alanlar bir planlama ögesi olduğu kadar aynı zamanda bir kent sosyolojisi ögesidir ve bu konudaki çalışmalar şehrin fiziksel planlaması kadar sosyolojisini de ilgilendirmektedir. Bir mekânı tanımak ve anlamlandırmak için kendisini ortaya çıkaran zamanın şartları ve toplumun beklentilerini anlamak gerekmektedir. Bu çalışmada kamusal alanlar fiziksel bir kentsel öge olmaktan ziyade ortaya çıkmalarına yol açan toplumsal öncelik ve beklentiler açısından ele alınmıştır. Eski Yunan'dan günümüze kadar uzanan süreci ele alan çalışmada bahse konu bu beklentilerin ne ölçüde kullanıma dönüştüğünün tespiti çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, mekân, kültür, kent sosyolojisi

¹ Kent Meydanı ile Kent Kent Kimliği, İlişkisi Üsküdar Meydanı Örneği adlı doktora tezinden geniş ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır.

The Relationship Between Development of Publicity and Characters of Public Spaces

*

Abstract

Throughout the urban history, public spaces that have appeared through various forms based on the priorities and expectations of the societies have witnessed different uses according to their ontologies. While some of them have been to meet the expectatitions that impacted the development of public life, the rest are manifest of situations that ocured as a result of the recent. On the other hand, it is possible to say that public spaces are the reflection of ages long socio-cultural lifestyle of the societies. The relationship between these spaces and the culture and lifestyle of the society is an example of the relationship that is reciprocal and long lasting. If assessed from this perspective, as much as public spaces are element of planning, they are also an element of urban sociology and studies in this field require not only physical planning but also sociological planning. In order to get to know and to make sense out of a place it is necessary to understand the societal expectations and the conditions of the time composed it. In this study, public spaces have been evaluated based on the societal expectations and priorities that led them them emerge rather than being a physical urban element. The core aim of the study that covers the period from Ancient Greek until today is to determine to what extent these expectations have turned to be in use.

Keywords: *Public space, place, culture, urban sociology*

Giriş

Kentsel mekânın üretimine ilişkin varsayımlar dönemin önceliklerine göre değişse de, mekânlar her dönemde bir örgütlenmenin neticesi olarak ortaya çıkmışlardır. Toplumsal önceliklerin ve beklentilerin mekânsal örgütlenmesi diye tanımlayabileceğimiz bu durum mekânın ontolojik olarak izahı anlamına gelmektedir.

Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar morfolojik olarak hangi tür malzemelerden, hangi doğal şartlar altında yapılmış olduğunun araştırılmasından daha önemli olan o mekânın hangi kentsel algı ile yapıldığıdır. Bu, sosyal mekânın “*sadece fiziksel üretim araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişkiler örgüsüyle*” anlamlandırılabilmesi için böyledir (Yırtıcı, 2005, s.1). Mekânın üretimi ve günümüz için daha geçerli bir sav olan tüketimi, öncelikleri çerçevesinde gerçekleşir. Öncelik, çoğu zaman üretim ilişkileri diye adlandırılan ekonomik bir tercih olmakla birlikte, zaman zaman politik, askeri, dinî ve başka şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Şehri ve oradaki mekânları, sosyal, kültürel ve kimliksel arka planlar olmadan anlamak, algılamak ve yorumlamak bir araştırmacıyı sağlıklı çözümlere götürmez. “Mekânın doğasını” anlama çabası olarak adlandırabilecek çalışmalar sayesinde insanla mekân, toplumla mekân ve mekânla mekân arasındaki ilişkiler bütünü kavranabilmiş olacaktır. Kaldı ki mekânla toplumun ve insanın ilişkisi, bu ikisi üzerinden mekânla mekânın ilişkisi, insanın ve toplumun mekânla ilişkisi ise mekân üzerinden kendileriyle ilişkileri anlamına gelmektedir. “Şehircilik bu anlamda sosyal bir faaliyettir” (Granai ve Françoise, 1996, s.5). Bir nesne olduğu kadar, bir özne de olan kentsel mekânın organik ve sembolik yapısı, Kürşat Bumin’in Patrick Gaddes’e dayanarak belirttiği gibi, bir cetvel ve bir pergelle anlaşılabilir. Bir bilim olarak şehircilik ‘kent’in şii ve metafiziğini’ anlayamaz, ayrıca anlamak da istemez (Bumin, 1986, s.3). Söz konusu metafiziği anlamak için ihtiyaç duyulan şey, teknikten daha çok mekânın felsefesi ve teknik donanımlardan daha çok amaçların belirlenerek, mekâna dair yapım programının oluşturulmasıdır (Sommer, 1969, s.9). Yeni teknolojilerin sağladığı imkânlarla bağlı olarak geleneksel kent kavramının çözüldüğü, hiyerarşik ve yoğun kent merkezleri yerine çok merkezli, düşük yoğunlukta ve fragmanter yapıda yeni yaşam alanlarının ortaya çıktığı bir kent ve ona eşlik eden yeni bir yaşam formatı sunmaktadır” (Yırtıcı, 2005, s.10). Şehrin bütünlük duygusunu kaybettiğini

ifade eden Nebatî'ye (2020, s.342) göre, kırsaldan kopup gelen insanlar bir yerde yaşarken, muhafazakârlar başka bir yerde, kendini modern olarak tanımlayan kesim başka bir yerde kümelenmiştir. Orta sınıflar, alt sınıflar ve üst sınıflar aynı mekânları paylaşmakta, daha üst sınıflar alttakilerle irtibatı en aza indirmek için yaşam alanlarını duvarlarla, güvenlikle çevrelemektedir. Bu haliyle mekânın en önemli özelliklerinden biri de, doğadan uzaklaşmış, büyük ölçüde toplumsal özellik kazanmış olmasıdır (Tümertekin, 1997, s.12). Kentsel mekân artık coğrafi şartların biçimlendirdiği bir yerden çok insan algı ve yaşayışının ortaya çıkardığı bir yerdir. Ancak bu algı, mekânı salt altyapıya indirgeyen ve onun ruhunu yok eden bir anlayıştır. Altyapıya indirgenen kentsel mekânda her şey kısa süre içinde tekrar yıkılmak ve yeniden yapılmak için inşa edilmektedir. Günümüz üretim ilişkileriyle mekân arasındaki bağları belirleyen en temel unsurun bu olduğu söylenebilir.

Kentsel mekânın varlıksal açıdan değerlendirilmesinde dikkate değer hususlardan biri de devlet ve şehrin olmazsa olmaz bir varlık ilişkisi içinde olmalarıdır. İbn Haldun'a (1997, s.226) göre devlet olmak şehirde yaşamayı icap ettirmektedir. Bunun sebebini ise insanın sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirebilmesi ve devletin kendini ancak şehirde savunabilmesi olarak açıklar. İbn Haldun'a göre şehirler ayrıca devletin gücünün ve ihtişamının bir göstergesi olup aynı zamanda kamusal gücün de varlığının anlatımıdır.

Bu çalışmanın temel savı kamusal alanların tarih boyunca farklı beklenti alanlarıyla ortaya çıkıp geliştiği ve beklentilerine uygun kentsel kamusal formlar oluşturduğudur. Bu önerme çerçevesinde kamusal alanların gelişime etki eden faktörler ile kamusal alanlar arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Kamusallığın Gelişimine Etki eden Faktörler

İnsan deneyimlerinin, davranışlarındaki duyguların ve bireysel duyguların dışsal ve içsel baskıya bağlı olarak düzenlenişinin ve bütün bunların sonucunda bir anlamda insanın tüm görüşlerine ilişkin yapının belirli bir yöne doğru neden ve nasıl değiştiği sorusu her zaman geçerliliğini sürdürür (Elias, 2005, s.10). Birey ve toplum, ego ve sistem birbirlerinden bağımsız olarak var olan iki olgu oldukları ve bunlardan birincisinin yani insanın esas gerçeklik, ikincinin ise bir yan fenomen olarak görülmesi gerektiği düşünce-

siyle, insanla ilgili sosyolojik olan ya da olmayan bütün kuramlarda süreç karakterini göz önüne almak gereklidir (Elias, 2005, s.18). Dolayısıyla bir sosyal olguyu izah edebilmek için tarihsel süreç içinde bireyi ele almak gerekecektir. Çünkü kişilik yapıları ile toplum yapıları birbirlerinden ayrılmaz bir etkileşim içindedirler.

Batı düşünsel ve siyasî yapısının ürünü olan kamusal kavramı ilk olarak adaletin tecelli ettiği yer olarak ortaya çıkmıştır. Habermas'ın (2007, s.203) Kant'a dayandırarak belirttiği gibi kamusal/aleniyet adaletin tecelli edeceği yegâne zemin olmakla birlikte aydınlanmanın da yöntemidir. (Habermas'a (2007, s.60) göre Eski Yunan'da kamusal hayat (bios politikos) pazar meydanı olan agorada cereyan eder. Öte yandan Yunanlılar'ın bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar âlemi olarak yükselir. Her şey ancak kamunun ışığında açığa çıkar, herkesin gözüne orada görünür. Meseleler vatandaşlar (aile reisi olarak özel hayatta özerk olanlar) arasındaki konuşmalarda dile gelir ve şekillenir, eşitler arasındaki çatışmada en iyi olan ortaya çıkar ve gerçek özüne bürünür. (Habermas, 2007, s.60).

Eski Yunan'da ortaya çıkan kamusalın gerekçelerine bakılacak olursa, işlevsellik açısından hukukî ve siyasî olmak üzere iki boyutu vardır. Tarihsel süreç içerisinde oluşan zihinsel gerçekler ise en çok adaletsizlik ve yönetenlerin gücünden şikâyetçi olduğuna dairdir. Bu olgulardan birincisi hukukî diğeri ise siyasîdir. Kamusal ve kamusal alan aleniyetin ve dolayısıyla adaletin tecelli ettiği yerdir. Yunan site devletleriyle birlikte gündeme gelmeye başlayan yönetime katılma, vatandaşlık olgusuyla birlikte kamusal kavramının da gelişmesine sebep olmuştur. İnsanların bir araya geldiği mekânlar çok daha önceki tarihlerden itibaren var olmasına rağmen bugünkü anlamda kamusal iktidarın paylaşımı ve adalet dağıtımının tek elde olmadığı dönemlerle birlikte daha çok görünür olmaya başlamıştır.

Eski Yunan'da adalet arayışının bir tezahürü olan kamusal Ortaçağla birlikte hükümdarın gücünün burjuva tarafından kısıtlandığı alan olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde burjuva kamu topluluğunun mevcut egemen gücün karşısına diktiği ilke, yani aleniyet, bu egemenliği bizatihi değiştirmeyi amaçlamaktadır (Habermas, 2007, s.95). Kant'ın pratik aklın yasası olarak tanımladığı ve temelde hükümdarın mutlak iktidarının sınırlandırılmasına yönelik çabalar sonucunda, yasa koyucu da bu yasanın denetimine tabi olmak zorunda kaldığında, kamuoyu devlet ile toplum arasın-

daki arabuluculuğun siyasal işlevlerine eklenmişti. Bundan dolayı Kant'ın aleniyet ilkesi tek başına siyasetin ahlâk ile uyumunu güvence altına alabilecek ilke olarak kabul edilir. Kant, kamusallığı/aleniyeti aynı zamanda hem hukuk düzeninin ilkesi hem de aydınlanmanın yöntemi olarak ortaya atmıştır (Habermas, 2007, s.203).

Fransız İhtilâli'nden sonra ise toplumda eşit güçler vardır. Bir tarafta yönetici güç, diğer tarafta onun iktidarını sınırlayan burjuva. Haddizatında yönetici güç eskisi gibi aristokrasi değil burjuvanın kendisidir. Ama yönetim süjesinin dışında kalanlar yine de yönetenlere karşı bir sosyal toplum olarak vardırırlar ve bu dönemde kamusal alana düşen, devletle toplum arasındaki problemlili bölgede arabuluculuk görevini üstlenmektedir. Ortaçağ şehrinde kamusal alanın yapısı farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonunda ortaya çıkan uzlaşmaya dayalı bir yapıdır (Benevolo, 1995, s.61).

Batı dünyasının tasavvurunda kamusallık aynı zamanda ahlâkın başladığı yerdir. Durkheim, cemaate bağlılığın başladığı yerde ahlâkiliğin başladığını söyleyerek, adalet arayışlarıyla başlayan kamusallık talebinin geldiği noktayı izah etmektedir (Topçu, 1998, s.42). Tolstoy (2005, s.332) Batı zihin algısında cemaatin önemini, bireyin kendi başına temiz kalamayacağını, temiz olabilmek için birlikte olmaları gerektiğini ve bir cemaate karışmalarının şart olduğunu vurgulayarak belirtmiştir. Cemaat unsuru İslam toplumsal algısı için de son derece önemlidir. İslam şehri başlı başına insanların cemaat halinde erdemli bir hayat sürmesini sağlayacak ve bu çerçevede bireyi ve toplumu biçimlendirecek mekânın adı olarak da tanımlanmaktadır (Ökten, 2011, s.12).

Sosyal bir varlık olan insan, fiziksel ihtiyaçlarının tamamını tek başına karşılayamadığı gibi zihinsel ve ruhsal olarak da başka insanlarla bir arada olmak ve iletişim kurmak ihtiyacı hisseder. Gelişen bilgi teknolojileri sayesinde gittikçe yalnızlaşan insan için kamusal açık alanlar bir sosyalleşme ve *tesadüf verimliliği* alanlarıdır. Eski Yunan'dan günümüze kadar kamusallığın ve ona bağlı olarak kamusal alandan beklentilerin gelişimi şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 1. Kamusallığın ortaya çıkışı ve gelişimi.

Dönem	Ortaçağ Öncesi	Ortaçağ	Ortaçağ Sonrası	Sanayi İhtilâli Sonrası	Bilgi Toplumu
Beklenti Düzeyi	Adalet talebi	Hükümdarın gücünü kısıtlama	Arabuluculuk	Ahlâk	Sosyalleşme
	(adalet ancak kamusal alanda gerçekleşir)	(hükümdarın gücü bireyler lehine ancak kamusal alanda sınırlandırılabilir)	(yönetime ortak olan toplum ile devlet arasında arabuluculuğu kamusal alan sağlayabilir)	(kapitalist ilişkilerin sisteminin hâkim olduğu düzlemde ahlâk ancak kamusal alanda sağlanabilir)	(Bilgi teknolojilerinin yalnızlaştırdığı insan için kamusal açık alanlar sosyalleşme alanıdır)

Kamusal açık alan talebi toplumlar tarafından dile getirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu talep dönemin şartlarına göre biçimlenmiş buna paralel olarak da toplumu ve mekânı biçimlendirmiştir. Bu biçim ise kamusal açık alanlar şeklinde tezahür etmişti. Kamusal alan herkes için bir beklenti alanıdır. Kahramanlıklarını göstermek isteyenler de, ne kadar erdemli olduğunu anlatmak isteyen de, adalet bekleyen de bu alanda buluşmaktadır.

Yukarıdaki tabloda yer alan beklenti alanlarından bir sonraki öncekileri ortadan kaldırmayıp, ek bir fonksiyon ve/veya beklenti alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda kamusal alanların kullanım amaçları gelişen kamusalığa paralel olarak sürekli artış göstermiştir. Günümüz bilgi toplumunda kamusal alan, adalet talebinin dile geldiği, iktidarın gücünün dengelendiği, toplumla yönetim erki arasında arabuluculuk görevi gören, insanların sosyalleştiği ve ahlâkî normların görünür olduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Kamusal Açık Alanların Temel Nitelikleri

İnsan her eylemini bir mekânda gerçekleştirir. İnsanın üzerinde yaşadığı, çalıştığı, yürüdüğü, eylemlerini yaptığı, maddi ve zihinsel ürünler verdiği alanlar onun yaşam mekânlarıdır. Bu mekânlar fiziksel ve sosyal özellikleri barındırmaktadır. Kimi örneklerde boşluğun biçimi, ölçeği ve kurgusu öne çıkar, kimilerinde aslanan bu alanlara yaşamın nasıl yansıdığı, yaşamın kendini bu mekânlarda nasıl yeniden ürettiğidir (Tokcan, 2001, s.11). Kentsel

mekânlar birçok açıdan farklılaşır, özelliklerine, formlarına ve ontolojik arka planlarına göre bölümlere ayrılırlar.

Kamusal alanı tanımlarken, kamusal ve alan sözcükleri tek tek ele alınacak olursa, İngilizcedeki *public* (topluma ait olan) ve *space* (alan) sözcüklerinden mürekkep bir yapı olup “topluma ait” olarak açıklanabilir. “Kamu sözcüğünün İngilizce de bilinen ilk kullanımı “toplumun ortak çıkarı” anlamında iken, on yedinci yüzyıl sonlarında “herkesin denetimine açık olan” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Fransızcada “le public” Rönesans döneminde yaygın olarak “ortak çıkar ve politik topluluğu” ifade etmiş ve giderek sosyalliğin özel bir bölgesi haline dönüşmüştür” (Kaya, 2001, s.401).

Anlatı türlerindeki mekân ise kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duysal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar. Ayrıca etimolojik açıdan mekânın 'kevn' den yani 'oluş', 'ortaya çıkma', 'mevcutlaşma', 'vücut bulma' anlamındaki bir kökten türemesi, sözcüğün ontolojik bir söylemi içerdiğini de göstermektedir (Korkmaz, 2007, s.401).

Harvey'e , 2009, s.18-19) göre kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramını tanımlamak hayati öneme sahiptir:

“Mekânı mutlak bir kavram olarak görürsek, maddeden bağımsız bir “kendinde şey” haline gelir. Olguları ayırt edebileceğimiz ve sınıflandırabileceğimiz bir yapıya sahip olur. Göreli mekân görüşü ise, onun sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelerin varlığı sayesinde var olan, bu nesneler arasındaki bir ilişki olarak anlaşılmasını gerektirir. Mekânın göreli olarak bakılabileceği başka bir yön daha var. İlişkisel mekân. Mekânın, Leibniz'in bakışıyla nesnelerin içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelerin de ancak kendi içinde başka nesnelerle ilişkiler içererek ve bunları temsil ederek var olduğunun kabul edilmesi... Bir kez mekânın ne olduğunu anlar ve onu göstermenin yollarını bulursak, o zaman insan davranışları anlayışımızı genel bir mekân kavramı içine oturtup, kentsel olguların içine girebiliriz... Mekân kendi başına mutlak, göreli ya da ilişkisel değil, duruma göre bunlardan bir ya da birkaçı olabiliyor. Mekânın uygun kavramlaştırılması sorunu insan pratiklerinin onun karşısındaki durumuna göre sonuçlandırılıyor. Başka türlü söylemek gerekirse, mekânın doğasından doğan felsefi sorulara felsefi yanıtlar yok. Yanıtlar insan pratiklerindedir. Bu durumda

“mekân nedir” sorusunun yerini “değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyor?” sorusu alıyor. Örneğin, mülkiyet ilişkisi teknelci denetimin içinde işleyebileceği mutlak mekânlar yaratıyor. Nüfus, mal, hizmet ve bilgi hareketleri göreceli mekânda oluşuyor. Çünkü mesafenin direnişinden kurtulmak para, zaman, enerji ve benzerlerini gerektiriyor. Arazi parselleri de getiri sağlıyor, çünkü başka parsellerle ilişkileri var. Demografi, piyasa ve perakende satış güçleri bir kentsel sistem içinde yeteri kadar gereklidirler ve ilişkisel mekân, kira biçiminde toplumsal insan pratiklerinin bir unsuru olarak vücut bulur. Kentsellik ve toplumsal süreç-mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetlerinin belirli mekân kavramları ihtiyacını nasıl doğurduğunu ve günlük toplumsal pratiğin mekânın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair derinmiş gibi görünen felsefi sınırları nasıl kolayca çözüverdiğini anlamamızı gerektirmektedir.”

Bu mekânlar ana çizgileriyle özel, kamusal ve yarı kamusal alanlar diye ayrılmaktadırlar (Gökgür, 2008, s.29). Jan Gehl (2011, s.59) bunlara ilave olarak bir de yarı özel mekân ayrımı yapmaktadır. Bu alanlar konut önlerindeki bahçeler ya da binaların ön bahçeleri gibi daha çok özel mülklerdeki açık alanlardır. Müspet veya menfi kullanımlarının çevredekiler üzerinde etkisi olan bu alanlar mülkiyet olarak özel alanlar olmakla birlikte kamusal yönleri sahiptirler. “Kamusal mekân kavramı, özel mülkiyet mefhumunun doğduğu ve kolektif hakların kurumsal olarak tanımlandığı 19. yüzyılda, ütöpic bir kapitalist toplum inancı içerisinde ortaya çıkmıştır. Kamusal mekân, fiziksel, zihinsel ve ruhsal erişimin serbest olduğu ve bireylerin kendilerine mal edemeyecekleri, kapsayıcı bir mekândır” (Alves, 2009, s.39).

Kamusal alanlar sosyalliğin oluştuğu, insanların toplumla ve diğer insanlarla ilişki kurduğu, ortak kültür ve kimliğin biçimlendiği yerlerdir. “Kentın özel alanlarında bireyin kişisel özellikleri gelişirken, kamusal alanlarda ise sosyal ilişkileri gelişmektedir. Kamusal mekân, toplum için planlanan, düzenlenen veya dönüşüm sonucu kendiliğinden oluşmuş, toplumun her kesiminin kullanımına açık yerlerdir” (Tokcan, 2001, s.21)

İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturma bağlamında, kentsel kamusal mekânlar bu işlevlerin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araçlardır. Kentın toplumsal bütünlüğü ve kent yaşamının canlanması, kısmen yapısal biçimin dış mekânlarla ilişkisine ve bu mekânların aşama düzenine, çeşitliliğine ve özelliklerine bağlıdır. Bu basit bir nicelik veya boyut sorunu olmayıp, psikoloji ve simgeselliklerin karmaşık bir yorumudur. Kamusal

mekânlar kent halkının adeta aynası olup, yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtır, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili ipucu verir (Okay, 2007, s.39).

Mumford'a (2007, s.32) göre günümüz kentlerine ait bütün formlar, kent öncesi köy uygulamalarına aittir. Mumford bunu "kentnin ilkel yapısı köyün içinde mevcuttu" şeklinde ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre kronolojik açıdan daha sonra yapılanlar daha önce uygulanmış yerleşim formlarını geliştirmekten ibarettir.

Kamusal mekânların en belirgin özelliği insanların herhangi bir izne ve önceliğe tabi olmadan rahatlıkla girip çıkabildikleri mekânlar olmalarıdır. Bu tanımla kentsel kamusal mekânları sokaklar (caddeler buna dâhildir), meydanlar, parklar olarak tasnif etmek mümkündür. Son senelerde sayıları hızlı bir biçimde artan alışveriş merkezleri (AVM) ise giriş çıkışın belirli bir ekonomik güce ya da kontrole tabi olmasından ötürü "birincil kamusal alan" olarak sayılmamaktadırlar. Ayrıca kamusal alanlar için önemli kriterlerden biri olan mülkiyet kavramı da AVM'leri bu tasnifin dışında bırakmaktadır. Ancak bu teknik verilere rağmen AVM'ler; insanların bir araya geldiği, sosyalleştiği, tesadüf karşılaşmalarını yaşandığı yerlerdir.

Kentsel kamusal mekânın en temel özelliği, özel mekânın dışlayıcı karakteristiğinin aksine, toplayıcı, davet edici ve dâhil ediciliğidir. Ne kadar farklı olursa olsun kentte olan her şeyi ve herkesi içine alır. Kamusal mekân şehrin ana bütünleşme aracıdır. Sakinlerin veya orayı kullananların başka hiçbir ortak özelliği olmayabilir, ama kamusal mekânı her zaman ortak olarak paylaşırlar. Kamusal mekânların en belirgin özelliklerinden biri de değişik kullanıcılarının kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı ve tekrar öğrendiği yerler olmasıdır (İnceoğlu, 2007, s.2).

Kamusallığın önemini kaybedip etmediğine dair bir tartışmanın ortasında bu alanın temel niteliklerini ortaya koymanın birçok zorluğu vardır. Bunun yanında kamusal alanların nitelikleri de değişmekte, bu durumda bir derecelendirme yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir kent meydanından daha çok ilgi gösterilen ve toplanma mekânı haline gelen modern zamanın alışveriş merkezlerinin ve herkesin rahatlıkla erişip, dolaşabildiği alan olan internetin nasıl değerlendirileceği de önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Pelin Gökğür'un (2008, s.16) "Kamusal alanlar öncelikle hareketlilik ve erişimin var olduğu alanlardır" tarifindeki iki unsur hareket ve erişimdir.

Bu tarifteki hareket bedensel bir hareket olarak tanımlanacak olursa internet bir kamusal alan, en azından birinci dereceden bir kamusal alan olarak kabul edilemeyebilir. Diğer yandan “erişim” kriteri belirli şartlara bağlı olup olmama durumuna göre farklılık göstermektedir. Alışveriş merkezlerine veya internete erişim bir maddi bedel istediği için buraları da birinci dereceden bir kamusal alan kabul edilecek midir? Bu sorular daha uzun zaman şehrin ve kent sosyolojisinin tartışma konusu olmaya adaydır.

“Kamusal alanlar, sosyal faaliyetler (açılış törenleri, seçim kampanyaları, festivaller), kültürel faaliyetler (sokak tiyatroları, konserler, dinî törenler), alışveriş, sportif faaliyetler, politik ve sendikal eylemlerin yapıldığı, ticarî işlevlerin de yer aldığı açık alanlardır” (Gökgür, 2008, s.17). Toplumsallaşma, sosyalleşme alanlarıdır. İnsanlarla yan yana olmak, selamlaşmak, özür dilemek, danışmak, yer sormak, bakışmak gibi eylemlerin gerçekleştiği yerdir. Buradaki en önemli eylemlerden biri de fiziksel temastır. Müslümanların sosyal hayatında camide yaşanan bu durum İslam dışı topluluklarda kamusal alanlarda, kent meydanlarında ve parklarda ortaya çıkmaktadır. İleri teknoloji ve bir araya gelmeden sağlanan iletişimler sayesinde insanların artık eskisi kadar kamusal alanları kullanmadığına dair tezin doğru olmadığı bu alanların kullanımına yönelik talebin artışında anlaşılmaktadır. Bir taraftan kamusal alanların ve kamusal alanların önemini artırıp ya da azaldığına dair tartışmalar sürerken, diğer yandan geleceğin şehrine dair planlamalarda bile bir meydan ve park formu mutlaka görülmektedir.

İster sokak, ister meydan olsun, kamusal alanların temel özellikleri birbirlerine benzer. Kullanıcılarını yönlendirmede bazı farklılıklar taşımalarına rağmen gerek sokak veya caddeler, gerekse meydanlar ve parklar temel olarak; adalet arayışı, kamu gücüne karşı durma, toplumsallaşma ve sosyalleşme talebi, kimlik oluşturma, sosyal ve mekânsal formların karşılaşması, mal ve fırsat olanaklarının dolaşımına katkı sağlama, planlanmayan karşılaşmalara yol açma şeklinde sıralanabilecek işlevlere sahiptirler.

Kamusal Alanlar Toplumsal Taleplerin Dile Getirilme Alanlarıdır

Şehrin ortaya çıkışından beri var olan ve zaman içinde form değiştiren kamusal alanlar her dönemde başka bir beklenti düzeyinin mekânsal organizasyonu olmuşlardır. En başta adalet arayışının mekânsal örüntüsü olarak çıkan kamusal alanlar zaman içinde bir önceki fonksiyonu kaybetmeden,

yeni fonksiyonların da eklenmesiyle çok daha işlevsel hale gelmişlerdir. Günümüzde ise hemen her beklentinin ve itirazın dile getirildiği, toplumsal taleplerin en güçlü şekilde muhataplarına duyurulduğu alanlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Örneğin Amerika’da polis tarafından 29 Mayıs 2020 tarihinde öldürülen George Floyd için adalet arayışı sokak ve meydanlarda gerçekleşirken, bu eylemler aynı zamanda iktidarın gücünün kısıtlanması taleplerini de içermektedir.

Kamusal Alanlar Toplumsallaşma ve Sosyalleşmeye Katkı Yaparlar

Şehre dair tanımlamalardan birçoğu sosyolojik boyuta vurgu yapmaktadır. Şehirde bir arada yaşayan insanların ilişkileri yazılı veya şifahi bir dizi kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu kuralların oluştuğu, birincil olarak uygulandığı ve her şeyden önce bunlara ihtiyaç duyulan alanlar kamusal alanlardır. Kent içinde yapılan uygulamalar zincirleme etkilere yol açarlar. Bunlar da yalnızca ekonomik ya da politik değil, insanın tarihi, mirası, ataları, çocukları, geleceği ile olan ilişkileri anlamlandıran ya da anlamını tahrip eden özellik taşırlar. Bu bakımdan estetik, herhangi bir konuya yalnızca pratik açıdan yaklaşım değil, o konuyu çok yönlü olarak değerlendiren yaklaşım demektir (Erzen, 2007, s.49). Burada bahsedilen çok yönlülüğü sağlayan kentsel alanların kamusal alanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Kamusal Alanların Kimlik Oluşturma Etkisi Vardır

Özellikle metropollerde yer alan kamusal alanlar birer kartvizit rolü üstlenmektedirler. Bu alanlar görsel bir kentsel marketing içinde kente uygun imaj verebilmek için yetkililer tarafından kullanılan birer araçtır. “Kent kimliğinin en etkin öğelerinden biri fiziksel çevredir. Kentin sunduğu servisler, sağladığı ya da desteklediği yaşam biçimleri, imkân verdiği sosyal etkileşim çeşitlemeleri yanı sıra imgesel karakteri ile kentin fiziksel çevresi kimliğin tanımında önemli rol oynar” (Asatekin, 2001, s.57). Ancak bu tanımlamada kamusal alanın kimlik alanı olma özelliği tek yönlü olarak ele alınmıştır. Kentsel kamusal alanın kimlikle ilişkisi kimliği ifade etmeyle sınırlı olmayıp, kamusal alanın bizatihi kimlikten etkilenip biçimlenen yerlerden biri,

belki de en önemlisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu karşılıklı ilişki birbirini çoğaltarak devam eden bir etkileşim zincirini ortaya çıkarmaktadır.

Kamusal Alanlarda Sosyal ve Mekânsal Formlar Karşılaşmalar

Mekânsal form ile sosyal form arasındaki ilişki karşılıklı etkileşim ilişkisi olmakla birlikte, önceliği sosyal yapıya vermek daha yerinde bir yaklaşım olabilir. İnsan tek başına sürdürdüğü hayattan sosyal yaşamaya geçince bireysel olarak kullandığı mekânı da içinde yaşamaya başladığı toplumun öncelik ve ihtiyaçlarına göre bir başka biçimde düzenlemeye başlamış olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, toplumsallık-mekân ilişkisinde etkileme dairesinin başlangıç noktasında sosyallik vardır denilebilir. Bir başka ifadeyle “şehir strüktürü içinde yer alan kamu mekânları toplu yaşamın tüm etkinliklerinin gerçekleştiği, tarihi ve güncel sosyo-kültürel yapısının mekâna yansıdığı alanlardır” (Atabay, Pilevharian, 2002, s.41). Ebru Erdönmez’e (2005, s.24) göre; “mekânın insanı okuması neticesinde insan mekânı biçimlendirir. Mekân okuyup algıladığı resme göre biçim değiştirir, toplumundan aldığı form ve renklere göre şekil alır”. Oluşan form ve renkler mekânın varlığını devam ettirdiği müddetçe toplumla arasındaki ilişkinin niteliğini de belirler.

“Kamusal alan, kullanıcılar için pozitif bir imaj oluşturmayı sağlar, nüfus grupları arasında farklı değerleri ve benzeşmeyen anıları paylaşarak iletişimi destekler. Bu alanlar, kentler için bölgesel hatta uluslar arası çekicilik ve şöhret sağlayan özelliğe sahiptirler. Buraları arabuluculuk, iletişim, katılım gibi teorik özelliğiyle tanımlanmaktadır” (Gökgür, 2008, s.7). Bu tanımlamaya göre kamusal alanlar aynı zamanda kişisel formların, mekân ve toplumsal formlarla da karşılaşma etkileşimde bulunma yeri olarak değerlendirilebilirler. Toplumsal grupların iktidardan şikayet ve beklentilerini dile getirme yeri olarak kamusal alanlar bu işlevlerinden dolayı toplum ile iktidar arasında arabulucu görevi de görmektedir.

Kamusal Alanlarda Bilgi, Mal ve Fırsat Olanaklarının Dolaşımını Sağlamır

Başlıkta sayılan kavramlar insanla birlikte ortaya çıkan, insanın artan dolaşım hızına paralel olarak yayılan, çoğalan, karşılıklı etkileşim sağlayan, özellikle de günümüz ekonomik ve sosyal ilişkilerinde çok önemli roller oynayan kavramlardır. Bunların dolaşım rahatlığı ve hızı insanlarınkiyle paralel-

lik göstermekte olduğundan, en hızlı şekilde açık kamusal alanlarda dolaşım çoğalabilmektedirler. “Bir arada bulunma, bilgi geçişini ve paylaşılan bilgiyi artırmaktadır. Paylaşılan bilgi de kültürel değerlerin yükselmesini sağlamakta, böylece bu mekânlar, hem birey ve mekân kimliğinin hem de bireyin diğer bireylerle ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır” (Kılıç, 2001, s.8). Kamusal alanı kullananların çoğalması, kullanım aralığının azalması, süresinin artması bu dolaşımı hızlandırırken, tersi durumlarda ise dolaşımın miktar ve hız olarak azalacağını söylemek mümkündür.

Kamusal Alanlarda Planlanmayan Karşılaşmalar Meydana Gelir (Tesadüf Verimliliği)

Kamusal alan farklı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapıdan insanların karşılaşma yeri olarak tanımlanmaktadır (Gökgür, 2008, s.14). Hangi formu olursa olsun kamusal açık alanlar izinsiz olarak serbestçe girilebilen yerler olduğundan dolayı her sınıftan, renkten ve inanç grubundan insanın karşılaştıkları yerlerdir. Bundan dolayıdır ki, kamusal alanlar tesadüf verimliliğinin (sözcük anlamı; beklenmedik şeyleri tesadüfen bulma) gerçekleştiği yerlerdir. (Gökgür, 2008, s.20).

Söz konusu verimliliğin en belirgin olduğu alan “kentlileşme” diye tanımlanabilecek olan, çevreden etkilenme neticesinde yeni kentlinin kentleşme sürecine vereceği katkıdır. Kentli birey özel bir çabaya gereksinim duymadan, kamusal alanda karşılaştığı kentsel form veya kentlilerden edindiği bilgi ve görgü sayesinde kentlileşme sürecine girecek veya karşısındakine bu yönde etki edecektir. Özellikle sosyal alt grupların kendilerine özel yaşam alanlarını (siteler) oluşturduğu günümüz banliyö sistemli şehirlerde, sosyolojik bütünlük ve sosyal kimlik açısından tesadüfi karşılaşmanın sağlayacağı sosyal verimliliğe çok ihtiyaç vardır ve bunun en rahat sağlanabileceği mekânlar meydanlardır.

Tesadüfen bir araya gelme en basit ilişki biçimi olarak; (Hatipoğlu, 1994, s.17)

- Başka seviyede ilişkilerin başlangıç noktasıdır.
- Kurulmuş ilişkileri sürdürme ve geliştirme şansı sunar.
- Dış dünyaya ait bilgi kaynağıdır.
- Diğer etkinlikler için ilham vericidir.
- İnsanın uyarlama ve teşvik edilme ihtiyacına cevap verir.

Teknolojinin yalnızlaştırdığı insan için çok değerli sonuçları olan tesadüf karşılaşması, kamusal alanların önemini anlatmaktadır.

Sonuç

Toplumsal süreçlerle mekânsal biçimler ve işlevler arasındaki ilişki şehrin ilk kullanılan mekânından itibaren varlığını sürdürmektedir. Toplumsal taleplerin meydana getirdiği en önemli kentsel formlardan olan kamusal alanlar da bu ilişki türünün bir tezahürü olarak ortaya çıkmış ve o zamandan itibaren kent halkının adeta aynası olup; yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtmış, halkın talepleri, sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili ipuçları vermişlerdir. Üstlendikleri ilk fonksiyonu zaman içinde kaybetmeyen kamusal alanlar, içinden geçtikleri tarihsel dilimlere ait farklı işlevleri de üstlenerek varlıklarını devam ettirmişler, bu arada bazı morfolojik değişikliklere de uğramışlardır.

Kamusal alanlar, kamusal alanın ortaya çıkışı ve gelişimine paralel olarak; adalet arayışından, hükümdarın gücünün kısıtlanması çabalarına, iktidarla toplum veya toplumsal gruplar arasında arabuluculuk görevine kadar birçok fonksiyon ifa etmişlerdir. Günümüz bilgi toplumunda da ise adalet talebinin dile geldiği, iktidarın gücünün dengelendiği, toplumla yönetim erki arasında arabuluculuk görevi gören, insanların sosyalleştiği ve ahlâkî normların görünür olduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdüren kamusal alanlar; toplumsallaşma ve sosyalleşmeye katkı yapmakta, toplumsal taleplerin dile geldiği mekân olma özelliğini taşımakta, kentsel kimliğin oluşumuna katkı yapmakta, sosyal ve mekânsal formları karşılaştırmakta ve beklenmedik karşılaşmaların sahnesi olarak tesadüf verimliliğine katkı sunmaktadırlar.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship Between Development of Publicity
and Characters of Public Spaces**

*

Hasan Taşçı
Esenler City Thought Center

Throughout the urban history, public spaces that have appeared through various forms based on the priorities and expectations of the societies have witnessed different uses according to their ontologies. While some of them have been to meet the expectations that impacted the development of public life, the rest are manifest of situations that occurred as a result of the recent. On the other hand, it is possible to say that public spaces are the reflection of ages long socio-cultural lifestyle of the societies. The relationship between these spaces and society's culture and life style is a reciprocal one that goes on in a constant interaction and communication, thus, society and the public space reproduce through building on each other.

The human experience, the emotions of human behavior and the individual senses form as the result of internal and external pressure that human beings confront. As a result of this, the question 'why and how the human opinion constantly changes towards a direction?' remains valid. Urban spaces are places where these questions find answers. From this point of view, not only public places are an element of planning but also an element of sociology. Thus, studies in this field interest the sociology as much as it does urban planning. Hence, in order to know and make sense out of a space, one should understand the conditions of the time and expectations of the society that contributed to formation of that space.

Urban spaces that occurred with cities have developed according to geography and topographical conditions along with the lifestyle, worldview, faith and life perception of its builders and the legal and economic norms. The spaces that have not been built for accommodation and not being used as homes make up the shared spaces of the city. These places have been called as public spaces since the occurrence of the public perception.

On the other hand, while the relation between the spatial form and social form is type of a reciprocal interaction, it is a better approach to give the prior-

ity to social structure. Not only human being existed before the structured space but he also formed an architectural style by adapting to the social organization that belonged to the space. Thus, it would be appropriate to say that it is impossible to give meaning and interpret a spatial organization independent of the human being's social belonging and behaviors. Accordingly, it is necessary to discuss the individual and the society within its historical context to be able explain the form and the function of urban space.

Public spaces are the space of expectation for everyone. Those who want to show their bravery, those who want tell how virtuous they are, those who expect justice all come together at the public space. If we look at the reasons of publicity that occurred in Ancient Greek, we would see two dimensions according to their functions: legal and political. Mental realities that have formed through the historical process is mainly due to complaints about injustice and the power of administrators. The first of this phenomenon is legal and the other is political. Publicity and the public space are primarily the place of openness and therefore, the place where justice appears. Along with the phenomena of citizenship, joining the administration in Greek city states have resulted in the occurrence of the term of publicity which did not exist before. Although those places where people come together have been existing for very long, the publicity in today's context has occurred at the times that the sovereignty and the distribution of justice were not in the same hands.

The publicity that was born in the beginning through the search of justice, later developed as an area where the power of sovereign was restricted by bourgeois. The principle that was put in front of the power of sovereign by bourgeois public community, which is publicity, aims actually to change this sovereignty.

There are equal powers in the society after French Revolution. On one hand administrative power and on the other bourgeois that restricts the previous. As such, the administrative power is not the aristocracy as before but the bourgeoisie. However, those that stay out of administrative subject still exist as social community against the administrators and role of the public space at that time is to mediate as peacemaker between the problematic state and society relation. In medieval times, the structure of public space appears as the one that occurs through the balance of different powers.

Public spaces that did not lose their functions within time, kept their existence through undertaking the various functions of different historical eras,

however, have undergone some morphologic changes. In line with the occurrence of publicity and its development, these public spaces have functioned as the place of seeking justice, restriction of the power of sovereign, peacemaking between the sovereign and the community and communal groups. In today's information society, they keep existing as the places of raising voice for the justice, balancing the power of government, peacemaking between the society and the administrative power, socialization and visibility of ethical norms. Public spaces also contribute to socialization, formation of urban identity and uttering of demands, unexpected encounters, comparison of social and spatial forms. Unexpected encounters also contribute to formation of new relationships, maintenance of already formed relationships and function as the source of inspiration for information that belongs to outer world.

To sum up, it is possible to say that there has always been a demand for publicity, therefore, public spaces and it has found voice and been put into practice by public. This demand has been shaped by the conditions of the era and in parallel with that, it formed the society and space. It is possible to say, this form appeared as public open spaces.

Kaynakça / References

- Alves, M.R. (2009). Çağdaş kentlerin dünyasında kültürel ve sosyal alanlar. *XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri*, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- Asatekin, M. (2001). Kentin kurumsal kimliği ve kentin donatımında eşgüdüm. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Atabay, S. ve Plehvarian, N.K. (2001) Şehirselleşme ve şehir mobilyaları ilişkileri. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa tarihinde kentler*. Çev. N. Nirven, İstanbul:Afa Yayıncılık.
- Bumin, K. (1986). *Demokrasi arayışında kent*. Ankara:Kent-Koop Yayınlar.
- Elias, N. (2005). *Uygarlık süreci*. Cilt I, Çev. E. Ateşman, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Erdönmez, M.E. (2005). *Açık kamusal kent mekânlarının toplumsal ilişkileri yapılandırmadaki rolü: Büyükdere-Levent-Maslak Aksı*. Doktora Tezi, İstanbul.
- Erzen, J. (2007/334). Çevre kent mimarlık. *Mimarlık*, Mimarlar Odası,
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings using public space*. Island Press.
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. İstanbul.

- Granai, G. ve Françoise F. (1969). *Sosyoloji ve şehircilik planları Aix-En Provence*. Çev. E. Güntekin, Ankara.
- Habermas, J. (2007). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. Çev. T. Bora, M. Sancar, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Harvey D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir*. Çev. M. Morali, İstanbul:Metis Yayınları.
- Hatipoğlu, H. (1994). *Kentsel yapılaşmış çevrenin oluşumunda dış mekân yaşantısının yeri ve işlevi: İstanbul Taksim Meydanı örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İbn Haldun (1997). *Mukaddime*. Cilt II, Çev. Z. K. Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.
- İnceoğlu, M. (2007). *Kentsel açık mekânların kalite açısından değerlendirilmesine yönelik bir yaklaşım: İstanbul Meydanlarının incelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaya, İ. (2001). Kamusal alan kullanımı ve ATM. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Kılıç, A. (2001). *Kentsel açık alanların kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi: Kadıköy İskele Meydanı ve yakın çevresi*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, R. (2007). Romanda mekânın poetiği. Ed. A. Külahlıoğlu İslam, S. Eker, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan* Ankara.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent, kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. Çev. G. Koca, T.Tosun, İstanbul:Ayrıntı Yayınları,
- Nebati, N. (2020). İslâm ve batı kültürü açısından kent, muâşeret ve uygarlık ilişkileri. *Diyanet İlmi Dergi*, 56(2).
- Okay, D. (2007/334). Kentsel kimlik ve canlılık bağlamında meydanlar: Kuzey Kıbrıs'ta bir meydana bakış. *Mimarlık*, Mimarlar Odası, Mart-Nisan
- Ökten, S. (2011). Şehir, İstanbul ve mimari, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 11, İstanbul.
- Sommer, R. (1969). *Personal space, the behavioral basis of desing*. Prentice-Hall, Inc. New Jersey.
- Tokcan, A. (2001). *Modernizm sonrası kentsel mekânda yaşanan dönüşüm sürecinin Ankara Kenti Kızılay Meydanı örneği üzerinde irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tolstoy, L.N. (2005). *Günlükler*. Çev. İ. Kapaklıkaya, İstanbul:Anka Yayınları.
- Topçu, N.. (1998) *Kültür ve medeniyet*. İstanbul:Dergah Yayınları.
- Tümertekin, E. (1997). *İstanbul, insan, mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Taşçı, H. (2020). Kamusallığın gelişimi ile kamusal alanların nitelikleri arasındaki ilişki. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3018-3037. DOI: 10.26466/opus.779844

Yabancı Dil Eğitiminde Yazma Eğitimi Yaklaşımlarının Gözden Geçirilmesi ve Yazma Becerisinin Diğer Becerilerle İlişkilendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.744508

*

Erdem Akbaş *

*Dr. Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kayseri/Türkiye
E-Posta: erdemakbas@erciyes.edu.tr ORCID: [0000-0003-2204-3119](https://orcid.org/0000-0003-2204-3119)

Öz

Dil öğrenim süreci bir bütün olarak algılandığında, etkili iletişim için, dil öğrenenlerin geliştirmesi beklenen ana becerilerden birisi de yazma becerisidir. Ancak, yabancı dil eğitiminde çoğu zaman göz ardı edilen yazma becerisi, hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından en zahmetli beceri olarak düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, yazma eğitiminde kullanılacak en temel yaklaşımları irdelemek ve bu becerinin diğer dil becerileriyle bütünleştirilmesini çeşitli örneklerle tartışmaktır. Bu şekilde bütün becerilerin bütünleştirildiği bir dil eğitimi, Burgess (1994)'ın da vurguladığı gibi, öğrencilerin bir başka dili öğrenirken hem alımlayıcı (receptive) hem de üretken (productive) becerilerini daha aktif kullanabilmesini sağlayacaktır. Genellikle öğrencilere hangi konuda yazacakları tanıtıldığında onların konu ile ilgili az bilgiye sahip olmaları bir şikâyet konusu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu problemin üstesinden gelebilmek için Jiang ve Du (2006)'nın önerdiği gibi, öğretmenlerin yazma aktivitesini yoğunlaştırılmış okuma sınıfları ile birleştirmesi pratik bir çözüm olabilir. Diğer becerilerden yalıtılmış bir yöntemin aksine yazma eğitiminin diğer dil becerileri ile ilişkilendirilerek öğretilmesi, öğrencilerin sınıf içerisinde daha doğal bir iletişim kurmasını sağlayabilir. Dili işleme stratejilerinin yanında dil becerilerin bütünleşik bir şekilde sunulduğu sınıf aktiviteleri dil öğretiminin söylem açısından başarılı olmasının yolunu açabilir. Buradan hareketle, öğretim bağlamı, dersin hedefleri, öğrencilerinin istekleri ve seviyeleri gibi farklı bileşenleri değerlendirerek en doğru yazma yaklaşımına karar verilebilir. Çalışmada çeşitli yazma eğitimi yaklaşımları farklı öğretim bağlamlarına atıfta bulunarak değerlendirildikten sonra yazma becerisinin diğer becerilerle bütünleştirilmesi için bazı tartışmalar ve konu bazlı örneklemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yazma eğitimi yaklaşımları, bütünleşik dil öğretimi, ürün süreç ve tür odaklı yazma eğitimi, yazma becerisi

Revisiting Approaches to Teaching Writing and Integration of the Writing Skill with others in Foreign Language Education

*

Abstract

Considering the language learning process as a whole, for an effective communication, foreign language learners are supposed to master writing skill in the target language as well. Nevertheless, writing skill has been one of the most neglected skills in language education since it is likely to be accepted as hard by both language teachers and learners. The aim of the article is to zoom in on the major approaches to teaching writing in foreign language education, English in particular, and discuss the integration of the skill with teaching other language skills with examples. As is highlighted by Burgess (1994), such an integrated way of skills in language education is of great importance in terms of triggering learners to make use of both receptive and productive skills on the way of learning another language. Students seem to complain about the writing topic in which they have little or no knowledge but are asked to write on. In order to minimize it, a practical solution suggested by Jiang and Du (2006) can be followed to integrate writing classes with highly concentrated reading classes to support them. Unlike teaching writing in isolation, teaching writing skill integrated to other major skills appears to bring a case of spontaneous and natural communication into the language classroom. Activities with integrated skills could also pave the way for providing learners with the required discourse knowledge to be successful in using language. It is highly possible to decide on the most feasible writing approach by taking a range of issues (i.e., teaching context, objectives, interests and levels of leaners) into account. After reviewing the approaches to teaching writing by referring back to various teaching contexts, the article touches upon ways of integrating teaching writing skills with different types of activities.

Keywords: *approaches to teaching writing, integrated-skills teaching, product process and genre approaches, writing skills*

Giriş

İngilizce'nin günümüzde yakalamış olduğu statünün yansımaları arasında birçok yabancı dil öğretim bağlamında (örn. İngilizce'nin ikinci dil olarak öğretimi-TEFL, İngilizce'nin yabancı dil olarak öğretimi-TEFL, Yabancılar İngilizce öğretimi-TEFL) İngilizce öğretimi oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Bununla ilişkili olarak, öğretmenler öğrencilerinin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak adına dil öğretiminde farklı yaklaşımlar ve metotlar kullanmaya başlamıştır. Anadilin edinilmesi süreci ile kıyaslandığında yabancı dil öğrenimi ve öğretimi açısından öğrencilerin hedef dilde sahip olması gereken dört beceriyi (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) geliştirmelerine odaklanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle, İngilizce'nin ortak dil (Lingua Franca) olması nedeniyle de İngilizce dilinin kullanıcılarının, farklı dillerin kullanıcılarına hitap etmeleri ve onlarla anlaşabilmeleri için yazma becerilerini daha etkili olarak kullanarak yazınsal bir iletişim kurmaları daha da önemli bir hale gelmiştir. Ancak, yabancı dil eğitiminde yazma becerisi hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından en zahmetli beceri olarak görülmüştür (Hocaoğlu ve Ocak, 2019, s.65; Thaşi Jashari ve Dagarin Fojkar, s.81; Walker ve Sampson, 2013, s.1273)

İngilizce'yi yabancı dil öğrenenlerin, bireysel olarak yazılı ve sözlü söylemler oluştururken kullandıkları dilsel öğelerin benzer olduğu düşünülse de, yazılı söylemler aracılığıyla uzak noktaya temas (contact at a distance, Byrne, 1979) etmeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda, bazı yapıların ve aspektlerin bu farklı söylemlere uygulanması da farklılık göstermektedir. Örneğin, yazılı metinlerde, dil kullanıcılarının kayda değer ölçüde dilsel öğelere bağlı kalması, söylem topluluğu tarafından beklenen yapıda ve tavırda dili kullanması ve metni organize etmeye odaklanması gerekmektedir ve hatta öğretim bağlamında dil öğretmenlerinin birçok noktada yönlendirme yapması yoluyla bu öğrencilerin bu beceriyi kazanmasının yolu açılabilir. Ancak yabancı dil yazma eğitiminde en başta görülen problemlerden birisi, öğretmenlerin kendi bağamlarına özgü hangi yaklaşım yoluyla bu beceriyi kazandırabileceği üzerinedir. Ayrıca dil öğretmenlerinin diğer becerilerin hangi yollarla yazma becerisini destekleyecek şekilde planlanması gerektiği noktasında da sıkıntı yaşayabileceği ileri sürülebilir.

Bu çalışmanın amacı, yazma eğitiminde kullanılacak en temel yaklaşımların irdelenmesi ve bu becerinin diğer dil becerilerine ne şekilde entegre

edilebileceğini örneklendirmektedir. Sınıf içi ve sınıf dışı aktivitelerle ve diğer dil becerileri ile de desteklenebilecek bir yazma eğitimi ortamında, öğrencilerin genellikle ihmal edilen bu beceriyi daha iletişimsel bir seviyede kullanabilmelerine fırsat sağlanabilir. Bu şekilde diğer becerilerle kaynaştırılacak bir yazma eğitimi, Burgess (1994)'ın da vurguladığı gibi, öğrencilerin hem alımlayıcı (receptive) hem de üretken (productive) becerilerini daha aktif kullanabilmesini sağlayacaktır.

Bu makalenin üç ana bölümü bulunmaktadır. İlk bölüm, yazma eğitiminde kullanılan en önemli üç yaklaşım olan *Ürün Odaklı* (Product), *Süreç Odaklı* (Process) ve *Tür Odaklı* (Genre) yazma yaklaşımlarının irdelenmesi ve sentezlenmesi üzerine tartışmalar sunarken ikinci bölümde makalenin odak noktası, bazı eğitsel materyallerin sunulması yoluyla yazma eğitiminin diğer becerilerle kaynaştırılması olacaktır. Sonraki bölümde, ilk bölümde sunulan yaklaşımların dışında farklı bir yaklaşımı öne çıkararak yazma eğitiminin ve dil öğretiminin en önemli noktalarını tartışacaktır.

Yazma Eğitimi Yaklaşımları

Dil öğrenim süreci bir bütün olarak algılandığında, etkili iletişim için, dil öğrenenlerin geliştirmesi beklenen ana becerilerden birisi de yazma becerisi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yazma ile zihindeki duygular, düşünceler ve bilgiler okuyucuya iletilebilmektedir. Tabak ve Göçer'in (2013, s. 148) de bahsettiği gibi, yazma becerileri eğitimde önemli bir yer almaktadır. En iyi yazma eğitimi için çeşitli yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Hem anadil hem de yabancı dil eğitiminde kullanılacak yazma eğitimi yaklaşımlarından olan *Ürün Odaklı*, *Süreç Odaklı* ve *Tür Odaklı* yazma eğitimi yaklaşımları özellikle İngilizce'nin yabancı dil olarak öğretilmesinde yardımcı olabilecek materyal ve bağlamlar ışığında alt bölümlerde tartışılmaktadır.

Ürün Odaklı Yazma Eğitim Yaklaşımı

Bu yazma eğitimi yaklaşımının temelinde, dil kullanıcılarının sahip oldukları bilgileri herhangi bir sürece odaklanmadan aktardığı ve öğretmenin de sürece müdahalede bulunmadığı fakat daha çok son aşamada değerlendirme ile sonuçlanan bir metin oluşturma modeli yatmaktadır. Ürün odaklı yakla-

şım, yazma becerisini temel olarak dilsel bilgiye ve aktarımına dayandırmaktadır. Badger ve White (2000)'ın deyişle, doğru kelime kullanımından dil kurallarına ve bilginin aktarımına kadar sonuç odaklı bir yapıya sahiptir. Asıl amaç, öğrencilerin sunulan metinlerdeki kalıplaşmış dilsel yapıları kullanmasını sağlamaktır. Daha sonra öğrencilerin yapması gereken bu dilde yerleşmiş kalıpları, kelimeleri ve bağdaşıklık araçlarını kullanmaktır. Fakat önemli olan noktalarda biri, metnin üretimine geçilmeden önce, hedef kalıplara sahip bir metnin tanıtılması ve incelenmesi etkili kullanımların altının çizilmesi için gereklidir. Badger ve White (2000) bu yaklaşımın dört önemli adımda tamamlanacağını önermektedir. Bu aşamalar arasında, Tanıma, Kontrollü Yazma; GÜdümlü Yazma ve Serbest Yazma bulunmaktadır. Bu adımların takip edilmesiyle öğrencilerin özel dilsel kalıplara ve kelime kullanımına rahatça erişmeleri sağlanarak bu kullanımların rutin haline gelmesi hedeflenmektedir. İlk aşama olan Tanıma ile öğrencilerin bir metnin çeşitli niteliklerinin farkına varması sağlanmaktadır. Örneğin, İngilizce'nin yabancı dil ya da ikinci dil olarak öğretildiği bir sınıfta, öğrencilerin bir üniversite başvuru mektubu yazması isteniyorsa, bu metnin dilsel öğelerine erişilebilmesi için bir model tanıtılmaktadır. Daha sonra öğrenciler cümle yapıları, kelime seçimi ve kullanımı gibi özel dilsel öğelere yönlendirilmektedir. Kontrollü ve GÜdümlü yazma aşamalarının uygulamaya konulmasının en önemli sebebi, öğrencilerin verilen model metin üzerinden pratik yapabilmelerini sağlamaktır. Son olarak, Serbest yazma aşamasına geçilmesiyle öğrencilerin hedef metni temel alarak benzer bir metin üretilmesi sağlanmaktadır (Badger ve White, 2000, s. 156). Ürün odaklı yazma yaklaşımının takip edilmesi yoluyla öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olması sağlanabilirken aynı zamanda hedefe alınmış metne özgü belirli dil yapıları ve kelimeleri yetkin bir şekilde kullanmalarına zemin hazırlanabilmektedir.

Bu aşamalara ek olarak, Nunan (1991), ürün odaklı yazma yaklaşımının alt basamaklarında yer alabilecek yansılama (imitation), kopyalama ve dönüştürmenin öbek, cümle ve paragraf seviyesinde gerçekleşmesi için öğrencilerin bu seviyelerde yetkin olması gerektiğini vurgulamıştır. Buradan hareketle, ürün odaklı yazma yaklaşımını benimseyen yazma becerisi sınıflarının tümevarımı esas alarak cümle yapıları ve bağdaşıklık araçları üzerine odaklanması gerekmektedir. Ancak, günümüzün dil eğitimi görüşlerinin söylem seviyesinde ve tümdengelim yoluyla tanımlanması sebebiyle tümevarım mo-

delinin geleneksel bir yöntem olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, bu yazma yaklaşımı her ne kadar mekanik bir bakış açısıyla hedef ürünü merkeze almasa da öğrencilerin sağlanan metinleri yansılama yoluyla yapıları, bağlamı ve metin organizasyonunu keşfetmesine olanak sunarak yazma eğitiminde kullanılmaktadır.

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı

Gao (2007)'ya göre, süreç odaklı yazma yaklaşımının ortaya çıkması ürün odaklı yazma yaklaşımının çeşitli eleştiriler alması ile yakından ilişkilidir. Yazma becerisinin giderek söylem odaklı yaklaşımlarla ilişkilendirilmesi ve tümevarım bakış açısına sahip öğrenci merkezli bir eğitimin süreç odaklı yazma yaklaşımının ortaya çıkmasını sağladığı söylenebilir. Bu yaklaşımın, öğrenenlerin pratiğe dönük ihtiyaçlarının artışının karşılanabilmesi için önemli bir adım olduğu düşünülmektedir. Zeng (2005), süreç odaklı yazma yaklaşımının yazma becerisini hem birçok farklı safhadan oluşan hem de öğrencilerin bilişsel olarak meşgul eden bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Tribble (1996) süreç odaklı yaklaşımın yazarların yaratıcılıklarına odaklanan bir model olarak tanımlamaktadır. Benzer bir şekilde, Johnston (1996) da bu yaklaşımın, ürün odaklı yaklaşımın aksine örnek metnin yansılama yoluyla değil, hedef metnin çeşitli bilişsel süreçleri ön plana çıkararak oluşturulması ile yazarların yaratıcılıklarını kullanabileceklerinin altını çizmektedir. Ancak bu yaklaşım nihai ürün olan hedef metni tamamen göz ardı etmemektedir çünkü sonuç ürün yazma sınıflarının vazgeçilemez hedeflerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Adından da anlaşılacağı gibi süreç odaklı yazma çeşitli süreçlerden oluşmaktadır. Bu süreçler arasında *ön yazma etkinlikleri* (pre-writing activities), *taslak oluşturma* (drafting), *gözden geçirme* (revising) ve *düzenleme* (editing) yer almaktadır (Zeng, 2005, s. 67). Bu süreçler sonucunda bir yazarın fikirlere ulaşması, onları organize etmesi ve en verimli hale getirerek metne son şeklini vermesi beklenmektedir. Bahsi geçen süreçler doğrusal değil döngüsel bir yapıya sahip olarak düşünülebilir. Çünkü bu yaklaşım, yazarların doğrudan hedefe ulaşmasını değil bir tür yazma ile ilişkili döngü mantığını benimsemektedir. Bir başka deyişle, süreç odaklı yaklaşım, herhangi bir alt süreçte yazarın, süreçler arası ileri-geri hareket edebilmesine olanak sağlayarak fikir

toplanmasından bilgi üretimine, organize edilmesinden bunların tekrar tekrar gözden geçirilmesine kadar birçok etkinliği (Harmer, 2007, s.257) mümkün kılmaktadır. Nihai olarak yazarların kayda değer bir çalışma ortaya koymasını kabul eden bu yöntemde öğretmen de geribildirim ve düzeltmeler önermesiyle etkin bir role sahiptir. Raimes (1991)'e göre, metin üretimi aşamasında öğrencilere yeterli zamanın ve geribildirim verilmesi çok değerlidir.

Yukarda bahsedilen alt süreçler irdelendiğinde, ön yazma etkinliklerinin yeni fikirler elde etmek için yürütülen bazı aktivitelerden oluştuğu görülmektedir. Bu aktiviteler arasında konu hakkında beyin fırtınası yapılması, araştırma ve tartışma yapılması bulunmaktadır. Yabancı dil öğretiminde, bu alt süreçlerde öğretmenin de etkin olarak yer alarak öğrencileri çeşitli noktalara yönlendirmesi sınıf içi etkileşimi de artırdığı için avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, Blasingame ve Bushman (2005)'ın da önerdiği gibi, öğrencilerin fikirlerini diğer öğrencilerle paylaşabileceği bir ortamın sağlanması da onlara dil öğrenme sürecinde yazma becerilerini geliştirirken farklı alt becerileri de (örneğin, konuşma ve dinleme) geliştirebilme imkânı sağlamaktadır.

Elde edilen fikirlerin yararı ve kalitesinin değerlendirilmesinin ardından taslak oluşturma sürecinde yazarların birden çok taslak oluşturarak hem bilişsel olarak hem de pratik anlamda yazma fikrine alışmaya başlamalarına imkân sunulmaktadır. Birden çok taslak yapılması yoluyla daha tutarlı metinler ortaya çıkarılabilmektedir. Bu da Hyland (2002)'ın yazma becerisi öğretilmez ama öğrenilir fikrini destekleyen bir olgu olarak düşünülebilir. Öğrencilerin birden çok taslak hazırlayarak yazma sürecinin içerisinde bulunmaları onlara önemli yararlar sağlamaktadır. Örneğin, öğrencilerin tedirgin hissetmeden bir çalışma ile taslak hazırlaması onların motivasyonlarını güçlendirebilmektedir. Ayrıca, yazar, metin ve olası okuyucunun etkisini de göz önüne alan öğrenciler hedefe yönelik bir metin oluşturma sürecini verimli geçirebilirler. Tam bu noktada, yazma eğitimi veren öğretmenin olası bir okuyucu gözüyle taslakların gelişmesine çeşitli yollarla geribildirim vererek katkı sağlaması mümkündür. Buna ek olarak, Hedge (2000) öğretmenin sınıf içerisinde grup çalışmaları yoluyla öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından yazılan metinleri okuyarak hem fikir alışverişi hem de o metnin gelişmesi için akran geribildiriminde bulunmasıyla bu sürecin zenginleştirilebileceğini belirtmektedir. Örnek olarak, öğrencilerin ikili çalışma ile kısa hikâye yazmaları

için tasarlanan bir yazma etkinliğinde öğrenciler hem kendi hikâyelerini yazar hem de metinlerin planlanmasında ve tasarlanmasında olası okuyucu olarak rol alabilir ve geribildirim verebilirler. Daha sonra gruplar arasında yapılacak tartışmalar sayesinde önemli noktalar ele alınabilir ve bu şekilde de hedef dili kullanarak dinleme ve konuşma becerilerinin kullanılmasına fırsat verilebilir. Bu süreçte sonucunda da öğrenciler taslakları üzerinde tekrar çalışabilir ve değişiklik yapabilirler. Hedge (1988) taslak oluşturma sürecini yazarların ne iletmek istediklerine odaklandıkları bir süreç olarak tanımlarken birçok taslak oluşturma sürecinin yazarların iletmek istediklerini en etkili nasıl ileteceklerini belirlemesine yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Oluşturulan taslakların en önemli getirisi metnin bağdaşıklık ve tutarlık açısından iyi bir noktaya gelebilmesidir. White ve Arndt (1991)'a göre, eğer öğrenciler hatasız bir metin için dilsel öğelerin ve kalıpların nasıl kullanılması gerektiğinden çok içerik ve tutarlılık üzerine yoğunlaşırsa bunun ürün metne ulaşmadan daha motive edici olabileceğini ortaya atmıştır.

Süreç odaklı yaklaşımın son aşamaları gözden geçirme ve düzenlemeden oluşmaktadır. Bu aşamaların en önemli noktası, öğrencilerin içerikten ziyade daha çok dilbilgisi ve diğer mekanik (kelime seçimi, yazım kuralları gibi) konuların üzerine eğilmesidir. Blasingame ve Bushman (2005), bu şekilde öğrencilerin vurgulamak istediklerini daha açık ve etkili bir şekilde iletebileceklerini belirtmektedir. Ayrıca metinleri son haline getirmeden önce yazım hatalarının bulunması (proofreading) ve düzenleme ile yazının öğretmen tarafından son değerlendirilmesine geçilmeden uygun bir metin haline gelmesi hedeflenebilir çünkü bu alt basamaklar ile açık ve anlaşılır bir yazınsal ürün ortaya koyulması ifadelerin anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Bunun yanı sıra, Tabak ve Göçer (2013)'e göre, bu aşamada gerçek metinlerle yapılacak düzeltme etkinlikleri tek başına verilebilecek dilbilgisi ve yazım kuralları gibi eğitimlerden daha başarılı olabilir. Ayrıca, Badger ve White (2003) tarafından belirtildiği gibi, süreç odaklı yazma yaklaşımında öğretmenin öğrencilerin sahip olduğu potansiyel doğrultusunda onlara yardım etmesi ve bu süreçte aktif bir rol alması beklenmektedir. Bu nokta da öğretmenin geribildirim vermesi önem arz etmektedir. Örneğin, İngilizce'yi yabancı dil olarak kullanan öğrencilerin yazma aktivitelerinde öğretmenleri ile iletişimleri sonucunda ortaya çıkan ve Şekil 1'de sunulan çerçeve ile öğrencilerin metinlerine geribildirimde bulunarak hem onların hem de metinlerin gelişimine olanak sağlanabilir.

WF	wrong form:	the <u>best</u> will be its achievements ^{WF}
WW	wrong word:	patient, funny and <u>kindly</u> ^{WW}
T	wrong tense:	in the last few weeks you <u>didn't have</u> much fun
^	something is missing:	You arrived in Brighton, <u>^</u> the 1st
Sp	wrong spelling:	<u>confortable</u> ^{Sp}
WO	wrong word order:	You haven't seen [yet] London
P	wrong punctuation:	Look out. ^P
V	wrong verb form:	The Titanic <u>sunk</u> very quickly
//	new paragraph needed:	
Ø	not necessary:	John came in and he sat down
∪	You don't need a new sentence. Join up the ideas	
?	I don't understand what you're trying to say.	
~~	This isn't quite right: it needs clearer expression (usually the teacher provides an alternative)	
[]	This part needs to be re-arranged or reworded.	
!!	You really should know what's wrong here because – we've just done it in class. – I've told you so many times.	

Şekil 1. Yazılı metinlerin düzeltilmesi için kullanılacak örnek bir geribildirim sistemi (Hedge, 2000, s. 316).

Bu yaklaşıma yapılan en büyük eleştirilerden birisi, Hyland (2003)'ün bahsettiği gibi, süreç odaklı yazma yaklaşımının yazarları kendi fikirlerini yazabilmeleri için birey olarak görmesi olarak gösterilebilir. Nitekim Gao (2007)'ya göre, bu yaklaşım yazarların metni oluştururken nasıl süreçlerden geçtiğini gösterse de o metne özgü bazı dilsel seçimleri neye dayanarak yaptıklarını açıklayamamaktadır.

Tür Odaklı Yazma Yaklaşımı

Tür Odaklı yazma yaklaşımı, metnin başarılı bir şekilde oluşturulması için sistematik rehberlik ilkelerini esas alarak yazma eğitimini destekleyen bir modeldir. Kim (2006), çeşitli sosyal bağlamlarda farklı amaçlar için yazılmış metinlerin önemli özelliklerine yoğunlaşılabilceğini aktarmıştır. Bu açıdan ürün odaklı yazma yaklaşımı ile benzerlik gösterse de sosyal bağlam ve metin amacı gibi daha geniş perspektifler ile tür odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

Tür odaklı yazma yaklaşımı için Hyland (2002) tarafından önerilen yönergeler “Modelleme, Uzlaşma ve İnşa Etme” (s. 21) olarak adlandırılabilir. Hedef türlerin modellenmesi esnasında, metinlerin hangi sosyal bağlamda kullanıldığı, amaçlarının ne olduğunun yanı sıra retorik ve dilsel öğelerinin de analiz edilmektedir. Bunu takiben, öğrencilerin ve öğretmenlerin tartışma yoluyla doğru bilgi üzerinde uzlaşması aşaması gerçekleştirilir. Öğrencilerin hedef türde kendi metinlerini oluşturması için gerekli yönlendirmenin yapılması bu yaklaşımın son aşaması olarak karşımıza çıkabilir. Öğrencilerin bu sırada yapmaya çalıştıkları hedef türleri modeller üzerinden örnek olarak taslaklar oluşturmasıdır. Bu döngüsel yazma etkinliği farklı İngilizce seviyesine sahip öğrenciler için kullanılabilir. Örneğin, Blasingame ve Bushman (2005) tarafından sunulan şikâyet mektubundan hava raporlarına kadar geniş yelpazedeki türler incelendiğinde, farklı seviyedeki öğrencilerin seviyelerine ve bu türlere maruz kalma sıklıklarına göre çeşitli adaptasyonlar yapılarak tür odaklı yaklaşım yoluyla yazma eğitimi verilebilir. Bir başka deyişle, *doğum günü* veya *tebrik kartı* türleri yabancı dil öğrenmeye yeni başlayanlar için tür odaklı bir yaklaşım ile uygulanabilirken *deneme*, *makale* veya *hikâye* türleri daha ileri seviyedeki öğrencilerin yazma eğitimine dâhil edilebilir. Fakat unutmamak gerekir ki, herhangi bir türün daha basit veya karmaşık hali de model olarak sunularak her seviye grubuna tanıtılabilir. Bu yöntem ile öğrenciler her türe özgü *bağlam*, *topluluk*, *amaç* ve *yazar/okuyucu rolleri* (Johns, 1995) hakkında düşünebilecek ve bu konularda daha derin bilgilere ulaşabilecektir.

Tür odaklı yazma yaklaşımı yoluyla yazma eğitimine örnek vermek için Myskow ve Gordon (2010)'un örnekleri incelenebilir. Araştırmacılar, Japonya'da, bir tür olarak üniversite başvuru mektupları lisede tür odaklı yazma yaklaşımı ile öğretime uygun olduğunu ileri sürmektedir. Bu eğitim

kapsamında öğrencilerin model üniversite başvuru mektupları toplaması ve hem yapısal hem bağlamsal olarak analiz etmesi önem arz etmektedir. Bu aşamada, yazma eğitimini alan öğrencilere sorulacak sorular arasında “Başvuru mektubunuzu kim okuyacaktır?” veya “Bu olası okuyucuların değerleri nelerdir?” (Myskow ve Gordon, 2010, s.287) gibi sorular kanalıyla sosyal bağlamın ve amacın ortaya çıkarılması önerilmiştir. Daha sonra bu sosyal bağlamın kullanılan dili, içeriği ve yapıları nasıl etkilediğinin detaylı bir şekilde analiz edilmesi ile öğrenciler türe özgü kendi metinlerini üretmeye hazırlanmıştır. Bu aktivitedeki sistematik korunarak yer alan üniversite başvuru mektubu türü, farklı bir tür ile (bkz. iş mektubu, şikâyet mektubu veya dilekçe) değiştirilerek öğretim bağlamına ve öğrencilerin seviyelerine uygun bir şekilde kullanılabilir.

Sonuç olarak, eğer öğretmen model alma ve pratik yoluyla öğrencilerinin hedef ulaşmasını hedefliyorsa, tür odaklı yazma yaklaşımı birçok öğrencinin seviyesine uygun olarak yazma eğitimine cevap verebilir (Harmer, 2007, s.261). Ancak, bu noktada, öğretmenin kültür bilgisini de göz önünde bulundurması gerekmektedir çünkü kültür bilgisi sosyal bağlamın anlaşılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple, öğretmenin bu yaklaşımı yazma eğitimine dâhil etmesi için aynı zamanda öğrencilerinin neleri bilip neleri bilmediği arasında da bir denge kurmalıdır.

Yazma Becerisinin Diğer Becerilerle İlişkilendirilmesi

Sanchez (2000)'e göre, İngilizce öğretiminde dört temel beceri olsa da birçok bağlamda bu becerilerin öğretimi diğerlerinden yalıtılmış bir şekilde uygulanmaktadır. Bu durum ise dil sınıflarında etkileşimsel gerçek dil kullanımını teşvik etmek yerine her becerinin sadece kendi içinde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu temel beceriler gerçek yaşam iletişimde tamamen birbiri ile bütünleşmiş durumdadır. Örneğin, üniversitede bir ders sırasında, öğrencilerin hem ders vereni ve diğer katılımcıları dinlemesi (dinleme becerisi) hem de bu bağlama özgü notlar alması (yazma becerisi) gerekmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın bu bölümünde yazma becerisinin diğer beceriler ile bütünleştirilmesi iki ana başlıkta sunulacaktır. Birincisi alıcı becerilerden birisi olan okuma becerisinin yazma becerisinin temelini oluşturması üzerine bir model iken diğeri yazma becerisinin diğer tüm becerilerle birleştirilmesi kapsamında olacaktır. İkinci modelin biraz daha karmaşık bir yapıya sahip

olması beklenmektedir çünkü bu bağlamdaki aktivitelerin tematik olarak birbirinin devamı olması beklenmektedir, aksi takdirde amaca ulaşamayabilir. Ayrıca bu bölümde, farklı öğretim materyalleri ve bağlamları, bir önceki bölümdeki yazma yaklaşımları ile de ilişkilendirilerek yazma becerisinin diğer becerilerle ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.

Yazma ve Okuma Becerilerinin Bütünleştirilmesi

Yazma sınıflarının en büyük sorunlarından bir tanesi, öğrencilerin hangi konu ile ilgili yazacaklarına karar vermek olarak düşünülebilir. Buna ek olarak, öğrencileri konu hakkında motive etmek de bir sorun teşkil edebilmektedir. Motivasyonun bu becerinin etkili bir şekilde kullanılmasındaki rolü, öğrencilerin yeterli özgüvene sahip olarak düşündüklerini ifade edebilmeleri ile yakından ilişkilidir. Genellikle öğrencilere hangi konuda yazacakları tanıtıldığında onların konu ile ilgili az bilgiye sahip olmaları bir şikâyet konusu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu problemin üstesinden gelebilmek için Jiang ve Du (2006)'nun önerdiği gibi, öğretmenlerin yazma aktivitesini yoğunlaştırılmış okuma sınıfları ile birleştirmesi pratik bir çözüm olabilir.

Shanahan ve Lomax (1986) okuma ve yazma arasındaki ilişkinin doğrusal değil etkileşimsel olduğunu aktarmışlardır. Bu yüzden, yazma öncesinde gerçekleştirilecek okuma etkinlikleri bu iki becerinin bütünleştirilmesi için en etkili yollardan birisi olabilir. Bunun sebebi, öğrencilerin farklı okuma yöntemlerini (hızlı okuma, not alma) kullanarak konu odaklı gerçekçi bilgilere ulaşması ve bunlara aşına olması kendi metinlerinde tartışabilecekleri konular hakkında fikir verecektir.

Bu tarz bir bütünleşme örneği olarak, Farthing ve Pulverness (1994)'in kitabındaki aktivite sunulabilir (Ek A). Bu kitabın Reflection 3 (s. 56-57) kısmı, öğrencilerin Dil ve Kültür hakkında bir okuma parçasına yönlendirildiği ve sonrasında bu parçanın bir özetinin çıkarılmasından önce, öğrencilerin çeşitli yazma öncesi etkinlikleri yapması ve diğer öğrencilerle tartışması etkili bir okuma-yazma becerilerinin ilişkilendirilmesi yolu olarak gösterilebilir. Bu ön yazma etkinliklerini takiben, öğrencilerden metindeki önemli noktaları merkeze alan kısa bir özet yazmaları istenebilir. Bu tarz etkinlikler birçok bağlamda kullanılabilir olmasına rağmen öğrencilerin hedef dilde metin okuması, not alma, tartışma becerileri de düşünüldüğünde metnin özetinin bu

etkinlikler dizisiyle çıkarılması yükseköğretim bağlamında daha verimli olabilir.

Elsworth ve Rose (1996) tarafından yazılan 'Build Your Skills' ders kitabındaki (Ek B) örnek etkinlik ise ilköğretim seviyesinde daha uygun bir yazma etkinliği sunmaktadır. Ek B'de gösterilen ve ürün odaklı bir yazma yaklaşımı ile tasarlanmış bu etkinlikte okuma parçasının hemen arkasından bir yazma etkinliği öğrencilere verilmiştir. Fakat buradaki en önemli nokta, okunan metnin öğrenciler tarafından yazılacak metin için bir model olmasıdır. Bu şekilde hem okuma hem de yazma becerileri tetiklenirken aynı zamanda öğrencilerin motive olabilmesi için örnek alabilecekleri bir ürün onlara tanıtılmaktadır.

Tür odaklı bir yaklaşım ile yazma aktivitesinin okuma becerisi ile bütünleştirilmesi için, daha önce tartışıldığı gibi, öğrencilerin metnin yazıldığı sosyal bağlamı analiz etmesi ve tartışması gerekmektedir, bu da aynı zamanda okuma becerilerinden yararlanılması anlamına gelmektedir. Eğer öğrencilerin model türleri analiz ve herhangi bir bölümünü üretmek için okuması sağlanırsa, bu başlıca bir yazma ve okuma becerilerinin bütünleştirilmesi anlamına gelmektedir. Öğrencilerin motive olması önemli bir unsur ise, öğretmenler öğrencilerden kendi ilgileri ile doğru orantılı metinler toplamalarını ve sınıfa getirmelerini isteyebilir fakat bu aşamada herhangi bir yazma aktivitesinin yapılmaması yerinde olacaktır. Sınıfta yapılması gerekenlerin başında ise metinlerin okunması ve tamamen algılanması gerekecektir. Daha sonra okudukları metinler üzerinden özet veya benzer bir metin üretmeleri istendiğinde kendi ilgileri doğrultusunda seçtikleri metinlerle motive olan öğrenciler büyük ölçüde ders süresine ve verimine katkı sağlayacaktır. Tür odaklı yazma yaklaşımında kullanılmak için tasarlanabilecek bir öğretim materyali, Ek C'de bulunan Swan ve Walter (1985)'a ait orta seviye İngilizce kitabında yer alan etkinlikteki iş başvurusu metninden yola çıkarak oluşturulabilir. Ancak yazma aktivitesine başlanmadan önce öğrencilerin en az iki adet örnek metni içinde bulunduğu sosyal bağlamı da düşünerek okuması, incelemesi ve tartışması beklenebilir. Okuma ve yazma becerilerinin bütünleştirilebileceği bu örneği diğer dil ve sosyal becerileri de düşünerek genişletmek de mümkündür. Örneğin, öğrencilerin yazılan iş başvuru mektuplarından sonra gruplar halinde iş görüşmesi yapması ve en iyi başvuru sahibine, yine önceden sağlanabilecek metinler göz önüne alınarak, bir kabul mektubu yazması tasarlanabilir.

Sonuç olarak, birçok farklı öğretim bağlamında, öğrenciler yazma becerilerini kullanarak bir metin üretmek durumundaysa, bu etkinlikler verimi artırmak ve dili bir bütün olarak düşünmek için okuma metinleri ve becerileri ile desteklenebilir. Okuma ve yazma becerileri arasındaki dinamizm sayesinde iyi organize edilmiş ve gelişmiş metinler ortaya çıkarılabilir. Bu beceri ilişkilendirmesinin bir başka avantajı ise yazma etkinlikleri için kısıtlı olan sınıf öğretim zamanının daha etkili kullanılmasıdır.

Yazma Becerisinin Diğer Becerilerle İlişkilendirilmesi

Diğer becerilerden yalıtılmış bir yöntemin aksine yazma eğitiminin diğer dil becerileri ile ilişkilendirilerek öğretilmesi, öğrencilerin sınıf içerisinde daha doğal bir iletişim kurmasını sağlayabilir. Bunun sebebi, öğrencilerin sınıfa doğal bir hava getirebilecek olan diğer becerilerle yazma becerisini birleştirebilmesidir. Gerçek yaşam dilinin karmaşıklığının görülebilmesi ve öğrenilebilmesi için öğrencilerin dilin tüm elementlerine maruz kalıp onları kullanabiliyor olması gereklidir. Celce-Murcia ve Olshtain (2000)'e göre, dili işleme stratejilerinin yanında dil becerilerin bütünlük bir şekilde sunulduğu sınıf aktiviteleri dil öğretiminin söylem açısından başarılı olmasının yolunu açmaktadır. Çünkü bu şekilde tasarlanmış bir sınıfta kullanılan ve pratiği yapılan dil, gerçek iletişimi yansıtacaktır, bu da Oxford (2000)'un vurguladığı gibi, dil eğitiminde Bütünlük beceri öğretimi olarak bilinen göreceli olarak yeni bir yaklaşımdır.

Süreç odaklı yazma yaklaşımının uygulandığı sınıflarda, öğrencilerin yazma aktivitelerini yürütecekleri konu hakkında diğer dil becerilerinden yararlanacakları yazma öncesi etkinlikleri kullanması bütünlük beceri öğretimi açısından önemlidir. Örneğin, beyin fırtınası ve tartışma teknikleri ile ön yazma etkinliklerinin yapıldığı sınıflarda konuşma ve dinleme becerileri de aktif olarak kullanılacaktır. Bu safhada, öğrencilerin konuyu hangi açıdan ele alacakları, nasıl organize edeceklerinin yanında fikirlerini paylaşması sağlanmalıdır. Bu yaklaşımın avantajlarından biri, yazma süreci boyunca öğrencilerin tek başına çalışması yerine akranların birbirlerine destek olmasıdır. Bir öğrencinin bir cümle ile ortaya atacağı bir fikrin, diğerleri tarafından algılanması ve bunun sonucunda fikir alışverişi üzerinden dinleme ve konuşma becerilerinin kullanılması öğrenciler arasında grup çalışması fikrini de canlandıracaktır. Fakat bu şekilde tasarlanacak bir etkinliğin, ortamın üstü veya ileri

seviyede dil yeterliliğine sahip öğrencilerin bulunduğu sınıflarda kullanılması daha verimli olabilir çünkü bu seviyede öğrencilerin hedef dilde tartışmaya katılmak ve o dilde fikirlerini paylaşmak için daha motive olabileceği ileri sürülebilir. Ancak, süreci kolaylaştırma rolü ile bu sınıfta yer alan bir öğretmen, yapılan tartışmaları dil yeterliliği düşük olan öğrencilere basitleştirerek yöneltebilir. Yapılan bu tarz ön yazma aktivitelerinden sonra, öğrenciler taslak aşamasında da farklı becerilerini kullanarak hedef dili bir bütün şekilde iletişim amaçlı kullanabilir. Akranları ve öğretmenleri ile hedef dilde iletişim kuran öğrenciler hem akranlarından hem de öğretmenlerinden yeni fikirler ve geribildirim alarak metinlerinin oluşma sürecine katkı sağlayabilir. Örneğin, Level 3 Reflections (Farthing ve Pulverness, 1994) kitabındaki Final Project isimli proje (bkz. Ek D), öğrencilere bu proje boyunca dil becerilerinin nasıl çalıştığını fark etmeleri için güven aşılamaktadır. Bu projedeki etkinliklerden birisi öğrencilere kendi araştırma projeleri hakkında öğretmenleri ile bazı tartışmalar yapması ile ilgilidir. Hedef dilde öğretmenleri ile tartışma yapan öğrenciler, projelerini yazmaya başlamadan önce beyin fırtınası ve dolaylı yönden konuşma ve dinleme becerilerine de başvuracaklardır.

Ek E (Cunningham ve Moor, 2005, s. 46), dinleme becerileri ile ilişkilendirilmiş, ürün odaklı yazma yaklaşımına örnek olarak gösterilebilir. Bu aktivitede, öğrencilere bir şikâyet mektubu modeli tanıtılmadan önce model metindeki yazarı mutlu etmeyen noktaları çözebilmeleri için özel bir teklif hakkındaki bir reklamı dinlemeleri beklenmektedir. Öğrencilerin bu dinleme etkinliği sırasında hedef metinde (şikâyet mektubu) kullanabilecekleri yapılar ve kelimelere aşinalık kazanması amaçlanmaktadır. Dolaylı olarak ise öğrenciler bu dinleme etkinliği sırasında olan gözden geçirme, amaçları belirleme ve telaffuz gibi dinleme becerilerinin alt becerilerini kullanabilmektedirler. Bir diğer etkinlik tasarımında, öğrencilerin model metni analize başlamadan önce elde ettikleri noktaları akranları ile tartışması yoluyla dilbilgisi, kelime seçimi, yeniden ifade etme gibi konuşma becerilerinin alt becerileri de tetiklenebilir.

Tür odaklı yazma yaklaşımı ile tasarlanan bir yazma eğitiminde, okuma becerisinin yanı sıra, öğretmenler konuşma ve dinleme aktivitelerinden yararlanarak yazma sürecini kolaylaştırabilecek bir örnek teşkil edebilir. Daha önce bahsedildiği gibi, öğrencilerin ilgi alanları dâhilinde ve sosyal bağlamı, amaçları ve dilsel kullanımları analiz edebilecekleri tür örnekleri toplanması-

nun ardından biçimlendirici ikili veya grup tartışmaları uygulanabilir. İngilizce'nin özel amaçlar için öğretimi (English for Specific Purposes) bağlamında, öğrencilerin çeşitli türlerden yararlanmasını daha etkili kılmak için bu yazma için dil sınıfının aynı zamanda diğer becerileri de etkinleştirmesi oldukça önemlidir. Sanchez (2000), bu tarzda dil becerilerinin ilişkilendirildiği bir yazma eğitimi sınıfının öğrenci özerkliği (autonomy) teşvik edeceğini ve öğrencilerin tam bu sırada kendilerini ifade etmek ve hedef dili kullanmak için bir ortam oluşturulması gerekmektedir. Bu da onlar için gerekli olan bir başarı duygusunu ve iç motivasyonu sağlayabilecektir. Byrne (1979), yazma eğitiminin diğer becerilerle ilişkilendirilmesi için önerilerde bulunmuştur. Bu kapsamdaki yazma eğitimi bağlamında öğrencilerin güdümlü yazma aktivitesine geçebilmeleri için hazırlanabilecek bir sözlü alıştırmanın tümleşik dil kullanımını sağlayabileceğini açıklar. Öğrencilere yazma konusu ile yakından ilişkili bir konuşma etkinliği ile not alma becerilerini kullanılabilecekleri bir sınıf ortamını takiben öğrencilere kendi hedef metinlerini oluşturacakları bağımsız yazma aşaması takip edilebilir. Bu şekilde tasarlanabilecek bir sınıf ortamının başarıya ulaşması için aktivite mekanizmalarının iyi tanıtılması ve öğrenciler tarafından iyi anlaşılması önemli noktalardan birisidir.

Okuma, konuşma ve dinleme becerilerine ek olarak, bir alt dil becerisi olarak kelime öğretimi de yazma becerisi ile ilişkilendirilmesi gereken bir öneme sahiptir. Öğretmen tarafından seçilen hedef metin ve konu odaklı kelimelerin yazma süreci başlamadan sınıf içerisinde öğretilmesi yoluyla öğrencilerin güdümlü bir şekilde bu kelimeleri veya yapıları kendi metinlerine serpiştirmelerinin önü açılabilir. Lee (2008) öğrencilerin kendi metinlerinde beklenen söylem seviyesinde kelimeleri veya yapıları geri çağırabilmeleri için bunların okuma veya dinleme metinleri yoluyla bağlam çerçevesinde öğretilmesini önermektedir. Yine Ek E'de yer alan New Cutting Edge kitabında yer alan öğrencilerin metinlerini üretmeye başlamadan önce kelime entegrasyonu bölümü örnek olarak verilebilir. Konu ile ilgili birçok kelime tanıtıldıktan sonra öğrencilerden şikâyet mektubu yazarken kullanılabilecek diğer ifadeleri görebilmeleri için verilen modeli detaylı bir şekilde incelemeleri beklenmektedir. Buna paralel olarak, dilbilgisi, kelime imlası ve noktalama işaretleri ile ilgili becerileri geliştirmek için bazı aktiviteler de bu yaklaşımların herhangi bir aşamasına eklenebilir. Örneğin, süreç odaklı yazma yaklaşımının gözden geçirme ve düzenleme aşamalarında, öğrenciler daha etkili ve zengin metinler üretebilmek için bu alt becerileri pratik olarak uygulamaya koyabilir. Tür

odaklı yazma yaklaşımında ise, öğrenciler model metinlerin dilsel yapılarını analiz ederken bahsi geçen alt becerilerin de pratiğini yapabilir. Çünkü öğrenciler dilsel yapıların, imla ve yazım kurallarının nasıl kullanıldığı ile ilgili aşinalık kazanırsa, onların bu becerileri kendi metinlerine transfer etmesinin de mümkün olabilir. Ek F'de yer alan Elsworth ve Rose (1996) tarafından hazırlanmış kitaptaki etkinlikte olduğu gibi, herhangi bir dilsel yapının ön plana çıkarıldığı örnek metinler (bkz. Ek F, have/get something done) üzerine çalışan öğrencilerin bu dilsel yapılardan çeşitli alıştırmalar yaparak kendi metinlerinde yararlanabilmesi sağlanması mümkündür.

Yukarda bahsi geçen üç ana yazma yaklaşımından hangisi kullanılırsa kullanılsın, öğrenciler kendi metinlerini oluşturduktan sonra ürünlerini birbirleri ile takas ederek kendilerinin de üretmiş olduğu benzer metinlere sınıf arkadaşlarına geri bildirimde bulunabilir. Bu tarz bir aktivite ise dört ana becerinin yanı sıra diğer alt becerileri de tek aktivite ile tetikleme fırsatı sunmaktadır. Bu da yazma öğretiminin yapıldığı yabancı dil sınıflarında, yazma sonrası etkinlik olarak düşünülebilir.

Bir sonraki bölümde yer alan İçerik Temelli Öğretim yoluyla yazma becerisinin diğer becerilerle ilişkilendirilmesine geçmeden önce bahsedilmesi gereken önemli bir yaklaşım da, hala geçerliliği olan dil öğretimine daha genel bir bakış açısı ile yaklaşan Tüm/Bütüncül Dil Teorisi (Goodman, 2005) olabilir. Temel felsefesi dil ve becerilerinin bir bütün olarak ele alınması olan bu teorinin vurgusu, gerçek deneyim ve öğrenenlerin bu deneyimlerden biriktirdikleri üzerinedir. Cavkaytar (2013), dil açısından zengin bir bağlamda hedef dilin öğrenilmesinin bir bütünlük yoluyla olacağını ifade etmiştir. Bu holistik teoride, tüm dengelim süreçleri temel alınarak bir yabancı dilin anadil edinimine yakın bir şekilde öğretilbileceği/öğrenilebileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle, bu yaklaşımın bütüncül bakış açısı ile dil öğretiminde parçalardan (dilbilgisi veya yalıtılmış ana/alt beceriler vb.) çok dilin bir bütünlüğü öne çıkarılabilir ve yazma becerisinin geliştirilmesinde birçok alt becerinin de kullanılması sağlanabilir. Örneğin, Goodman (2005, s.32)'in de ifade ettiği gibi, hedef dildeki yazılı materyallerin (kitap, gazete, poster, vb.) incelenmesi ve benzer metinlerin üretilmesi, hem okuma-yazma gibi ana becerilerin kullanılmasına olanak sağlarken hem de kelime ve dilbilgisi gibi alt becerilerin kullanımını da tetikleyerek geliştirme imkânı sunabilecektir.

Yazma Becerisinin diğer Becerilerle İlişkilendirilmesi için bir diğer yol: İçerik Temelli Öğretim

Yabancı dil sınıflarında etkileşimin doğal olabilmesini sağlayan yollardan biri öğrencilerin dört ana beceriyi de kullanabilecekleri bir ortam yaratılmasıdır. Bu sebeple, bütünlük beceriler yaklaşımı yoluyla becerilerin tetiklenmesi ve kullanılması gerekmektedir. Oxford (2001), öğretmenlerin içerik temelli öğretimden (Content-based instruction) faydalanarak dört becerinin kullanılabilmesini teşvik edilebileceğinin altını çizmiştir. Bu makalenin ana hedeflerinden birisi yazma becerisinin öğretiminin diğer becerilerle nasıl ilişkilendirilebileceği olduğu için, bu bölümde, içerik temelli öğretim yoluyla yazma becerisinin öğretiminin nasıl yapılabileceği üzerinde durulacaktır.

1960'lı yıllarda yabancı dil eğitiminin sadece öğrenilen dilde alınması (immersion) ile gerçekleştirilen sınıflarda ortaya çıkmış olan İçerik Temelli Öğretim, Richard (2006)'ın vurguladığı gibi, içeriğin veya bilginin, dil öğretim çabası açık bir şekilde gösterilmeden, hedef dilin kullanımı yoluyla öğrencilere sunulmasıdır. Tematik konuların ve bu konulara gömülmüş dil becerilerinin aynı anda öğrencilere sunulduğu bu modelde, Briton, Snow ve Wesche, (1989)'a göre hedef dil sadece hedef tematik içeriğin öğrenilmesi için bir araç olarak düşünülebilir. İkinci veya yabancı dil öğretiminde de kullanılan bu yaklaşımda, içeriğin, konunun öğretimi için bir araç olması beklenmektedir. Bu noktada içerik, öğrencilerin ilgi alanları göz önüne alınarak öğretmen tarafından belirlenen bir bilim konusu, haber veya bir film bile olabilir çünkü burada amaç öğrencilerin sağlanan içerikle herhangi bir şey öğrenmesidir. İçerik yoluyla daha doğal bir şekilde dilsel yapıların odağa alınmadan doğal bir dil gelişim sürecini mümkün kılabilir. Shih (1986), İngilizce'nin ikinci dil olarak öğretildiği bir bağlamda, akademik yazma eğitiminin içerik temelli öğretim aracılığıyla desteklenmesinin öğrencilerin akademik dersler için yazmaları beklenen ödevlerin üstesinden gelebileceklerini belirtmiştir. Bunun sebebi olarak ise yazma eğitimi için kullanılacak içerik temelli öğretimin dinleme ve okuma becerilerine entegre edilmesi sonucunda ortaya çıkan ürünün daha başarılı olmasını göstermiştir. Liaw (2007) ise içerik temelli öğretim ile öğrencilerin yazma becerilerinde analiz ve sentez yapma becerilerinin de geliştiğini bulmuştur.

Yazma eğitiminin başarıya ulaşması için becerilerin bütünleştirileceği ve öğrencilerin yazma öncesinde dinleme ve okuma yoluyla elde edecekleri bilgileri tartışabilecekleri bir yaklaşım, öğrencilerin yazma becerilerinin gelişmesinin önünü açabilir. Bu da yazma becerisinin bağlam farkı olmadan sadece yazma yoluyla yapılamayacağını göstermektedir. Tutunis (2000), öğretim ve ödev öncesinde yapılacak okuma ve dinleme etkinliklerinin, öğrencilerin hem sözcüksel hem de sözcük dizimi gelişimine katkı sağlayarak birçok akademik yazma türünün edinilmesinde çok stratejik bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Böyle bir bağlamda, yazma eğitiminin, planlı bir şekilde diğer becerilerin ilişkilendirilmesiyle güçlendirilebileceği açıktır. Ancak, içerik temelli öğretim yoluyla yazma eğitiminde öğrencilere verilen tematik materyallerin öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel gelişimleri ile paralel ve uygun bir zorlukta olması gerekmektedir. Sonrasında öğretmenlerin yapması gereken öğrencilerin bu konuları öğrenmesini sağlayarak metin üretebilmelerini teşvik etmesidir.

İçerik temelli öğretim modeli oldukça teorik bir altyapıya sahip olmasına ve farklı bağlamlarda işe yaramasına rağmen yazma eğitimine uygulanması farklı planlamaları gerektirebilir ve ancak bu şekilde her bağlama uygun, bütün dil becerilerinin aktive edildiği ve öğrencilerin pratik yapmasını teşvik edebilecek bir model haline gelebilir.

Sonuç

Bu makalede, çeşitli öğretim materyallerinden ve bağlamlarından yararlanarak, yazma eğitimi yaklaşımlarından ve bu becerinin diğer becerilerle ilişkilendirilmesi yoluyla nasıl başarılı olabileceği tartışılmıştır. Bu tartışmalardan hareketle yazma sınıflarında yapılması gereken uygulamaların başında, hangi yaklaşım kullanılırsa kullanılsın bu yaklaşımın en verimli şekilde yürütülmesi ve öğrencilerin motivasyonlarının devamının sağlanması için onların dilsel gelişimleri de göz önüne alınarak aktivitelerin planlanması gerekmektedir. Buna ek olarak, dilsel öğelerin öğretimi amacıyla oluşturulmuş önüretimli dile maruz bırakmak yerine hedef dilin özgün olarak kullanıldığı materyallerin kullanılması da hedef ürün metinlerin gerçeğe yakın olmasını sağlayacaktır.

Önceki bölümlerde bahsi geçen yazma becerileri yaklaşımlarının uygulanabileceği bağlamlar açısından Ürün, Süreç ve Tür odaklı yazma yaklaşım etkinliklerine bazı örnekler verilebilir. Elsworth ve Rose (1996)'un veya Hutchinson (1985)'un kitaplarından alınmış Ek G'de yer alan ürün odaklı yazma yaklaşımı çerçevesinde oluşturulmuş aktiviteler, İngilizce yeterlik açısından başlangıç seviyesinden orta seviyeye kadar öğrencilerin eğitim gördüğü ortaöğretimde bağlamında kullanılabilir. Ortaya çıkacak olan ürünler öğrencilerin dil yeterlikleri hakkında bilgi verirken aynı zamanda yazılı metnin kalitesini de yakından gösterecektir. Bu süreçte öğretmenlerin yapması gereken benzer dilsel yapıların ve işlevlerin yer aldığı model metinleri tanıtmak ve bir kalite kontrol danışmanı gibi hareket ederek öğrencilerin modelleri yansıtmasını ve dönüştürmesini sağlamaktır. Süreç odaklı yazma yaklaşımı materyaline örnek olarak ise Cunnigham ve Moor (2005)'dan alınmış Ek H'deki yazma etkinlikleri gösterilebilir. Biyografi türünde bir metnin yazılması için planlama ve tasarlama aşamalarından son haline kadar birçok adım tanıtılarak öğrencilerin süreç odaklı yazma aşamasına aşına olmaları sağlanmıştır. Toplanmış verilerin analiz edilerek tasarlama yapan öğrencilerden model metin üzerinde çalıştıktan sonra farklı isimlerin biyografisini yazmaları istenmiştir. Bu, öğrencilerin ilgileri doğrultusunda bir seçim yapmalarına imkân sağlarken veri toplamayla başlayıp metne son halinin verilmesine kadar olan süreçleri de düşündürmektedir. Aynı kitabın 36. sayfasında yer alan aktivite Türkiye'de üniversite eğitimi alan öğrencilerin süreç odaklı yaklaşım ile hedef dilde yazma becerilerinin geliştirilmesinde kullanılabilecek bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak, Ek I'da yer alan Farthing ve Pulverness (1994)'e ait etkinliklerde, ileri seviyede İngilizce eğitimi alan öğrencilere sunulabilecek tür odaklı yazma yaklaşımı etkinliği yer almaktadır. Bu etkinlikle öğrenciler birden fazla İngiliz gazete yazılarını analiz ederek bu modellerin türe ait özelliklerini ortaya çıkarması hedeflenmektedir. Bu analiz ve çalışma sonucunda ise öğrencilerin türe özgü bir metin üretmesi beklenebilir.

Unutulmaması gerekir ki her yaklaşımın kendine özgü zorlukları vardır ve bir bağlamda verim alınabilecek modelin başka bir bağlamda işe yaramaması söz konusu olabilir. Bu farklılığın sebepleri arasında dersin hedeflerinden öğrencilerin hedef dil yeterliği ve motivasyonuna kadar çok fazla faktörden söz etmek mümkündür. Buradan hareketle öğretim bağlamını, dersin hedeflerini, öğrencilerinin seviyelerini veya farklı bileşenleri değerlendirerek en doğru yazma yaklaşımına karar verilebilir. Gerekli durumlarda birden

çok farklı yazma eğitimi yaklaşımı birleştirilebilir. Çünkü bu yaklaşımlar birbirini dışlayan bir özelliğe değil birbirini tamamlayıcı bir doğaya sahip olarak düşünölebilir. Özellikle, İngilizce'nin yabancı dil olarak öğretildiği ve sınıflarda öğrencilerin çok farklı derecede İngilizce seviyesine sahip olduğu Türkiye bağlamında, öğrencilerin belirli ihtiyaçları doğrultusunda yazma becerilerinin gelişmesi için diğer ana ve alt becerilerin de sınıfta kullanılması önem kazanmaktadır. Ancak, bazı öğrencilerin yazma becerisine karşı negatif tutumları veya bu beceriyi en az kullanacakları beceri olarak görmeleri süreçte motivasyonlarını kaybetmelerine sebep olabilir. Sonuç olarak, Byrne (1979)'nin önerdiği gibi, yabancı dilde yazma becerisi öğretiminin amacı ve dil becerilerinin bir bütün olduğu hangi kademedede eğitim veriliyor olursa olsun en etkili şekilde tanımlanmalı, anlatılmalı ve yeterince pratik yapılmalıdır. Aksi takdirde, öğrencilerin oldukça kısıtlı pratik yapabilecekleri bir beceriyi edinmelerini ve geliştirmelerini beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. Bu sebeple, uygun yaklaşımları ve diğer becerilerle bütünleştirme yollarını kullanarak verilecek yazma eğitimi farklı türde uygulamalar yoluyla yazma becerisinin kazandırılmasını sağlayabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Revisiting Approaches to Teaching Writing and
Integration of the Writing Skill with others in
Foreign Language Education**

*

Erdem Akbaş
Erciyes University

This article presents a discussion on the major approaches to teaching writing and the integration of teaching writing into other major and sub skills by linking the discussion to a series of teaching contexts and materials, in particular to the context of teaching English as a Foreign Language. On the way to becoming independent and competent writers in the foreign language, language learners can benefit from the use of context-sensitive approaches by the language teachers to draw and maintain students' attention in writing activities. Considering the language learning process as a whole, for an effective communication, foreign language learners are supposed to master writing skill in the target language as well. Nevertheless, writing skill has been one of the most neglected skills in language education since it is likely to be accepted as hard by both language teachers and learners as evidenced in various context. With this in mind, one of the major aims of the article is to zoom in on the major approaches to teaching writing in foreign language education, English in particular, and discuss the integration of the skill with teaching other language skills through a range of examples. After reviewing the approaches to teaching writing by referring back to various teaching contexts, the article touches upon ways of integrating teaching writing skills with different types of activities.

Byrne (1979) clearly pointed that although foreign language learners seem to use relatively similar linguistic elements in producing written or spoken texts, written texts do own a highly contextual language use since these texts attempt to contact at a distance. In addition to this, the writers are expected to meet the requirements of a particular discourse community for which the text is produced and organize the text in a particular genre. Nevertheless, one

of challenges experienced in teaching writing is partly related to decision on the approach teachers could adapt into their specific teaching context so as to gain the writing skill to their students. One of the major approaches to teaching writing is the product approach which deals with the production of a target text without focusing more on the process. The teacher only comes up at the beginning and end of the production by guiding students to the use of particular linguistic elements and structures in line with the model text. Badger and White (2000) suggest that there are four steps in the product approach leading to success in teaching of writing via this particular approach: (1) Getting familiar with the model text, (2) Controlled writing, (3) Guided writing and (4) Free Writing. The next major approach to teaching of writing is process writing with which both the learners and the teachers are quite active in the process of producing the text. This approach is primarily based on the idea of having a more student-centered approach focusing on the teaching of writing at discourse level with various process-oriented stages ranging from pre-writing activities and drafting to revising and editing. The last major approach discussed in the paper is genre approach, which basically follows the systematic guiding principles of a particular genre. As Kim (2006) states, the teachers could benefit from zooming in on the discourse characteristics and aim of a specific genre to support teaching of writing. Hyland (2002) points that this approach mainly deals with the modelling, negotiation with the teacher and construction of a text, leading to an understanding of a cycle in teaching writing.

In addition to these major approaches to teaching of writing, various scholars (i.e., Sanchez, 2000) suggest that the teaching of writing skill needs to be integrated with the teaching of other skills so as to reflect the whole language teaching, in which all skills are activated and interact. As is highlighted by Burgess (1994), such an integrated way of skills in language education is of great importance in terms of triggering learners to make use of both receptive and productive skills on the way of learning another language. Students seem to complain about the writing topic in which they have little or no knowledge but are asked to write on. In order to minimize it, a practical solution suggested by Jiang and Du (2006) can be followed to integrate writing classes with highly concentrated reading classes to support them. Unlike teaching writing in isolation, teaching writing skill integrated to other major skills appears to bring a case of spontaneous and natural communication into

the language classroom. Activities with integrated skills could also pave the way for providing learners with the required discourse knowledge to be successful in using language. This is simply because the skills are not mutually exclusive, yet they have an intricate nature completing and supporting one another. Considering the ways of integration of writing skills into other skills, it is highly possible for teachers to decide on the most feasible writing approach by taking a range of issues (i.e., teaching context, objectives, interests and levels of learners) into account and supporting the teaching process with other skills.

Kaynakça / References

- Badger, R. ve White, G. (2000). A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal*, 54 (2), 153-160.
- Blasingame, J. ve Bushman, J. H. (2005). *Teaching writing in middle school*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson.
- Briton, D. M., Snow, M.A., ve Wesche, M. B. (1989). *Content-based second language instruction*. New York: Newbury House.
- Burgess, J. (1994). Ideational Frameworks in Integrated Language Learning, *System*, 22(3), 309-318.
- Byrne, D. (1979). *Teaching writing skills*. London: Longman.
- Cavkaytar, S. (2013). Tüm dil yaklaşımı (whole language). M. Durmuş, A. Okur (Der.), *Yabancılarla Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (s.95-100). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Celce-Murcia, M. ve Olshtain, E. (2000). *Discourse and context in language teaching*. New York: Cambridge University Press.
- Cunningham, S. ve Moor, P. (2005). *New Cutting Edge (Upper Intermediate-Student's Book)*. London: Longman.
- Elsworth, S. ve Rose, J. (1996). *Go (Student's Book 1)*. London: Longman.
- Farthing, M ve Pulverness, A. (1994). *The Macmillan short course programme: Level 3 reflections: Student's book*. London: Macmillan
- Gao, J. (2007). Teaching writing in Chinese Universities: Finding an eclectic approach. *Asian EFL Journal*, 20(2), 285-297.
- Goodman, Ken. (2005). *What's whole in whole language: 20th anniversary edition*. Canada: RDR Books
- Harmer, J. (2007). *The practice of English Language teaching*. London: Longman.
- Hedge, T. (1988). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.

- Hedge, T. (2000). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford: Oxford University Press.
- Hocaoğlu, N., ve Ocak, G. (2019). Challenges of writing English according to university students' views. *European Journal of English Language Teaching*, 4(4), 49-69.
- Hutchinson, T (1985). *Project English 1*. Oxford: Oxford University Press.
- Hyland, K. (2002). *Teaching and researching writing*. London: Longman.
- Hyland, K. (2003). Genre-based pedagogies: A social response to process. *Journal of Second Language Writing*, 12, 17-29.
- Jiang, C. ve Du, H. (2006). Integrating Reading and Speaking with Writing in College English Teaching, *Sino-US English Teaching*, 3(3), 37-40.
- Johns, A. M. (1995). Genre and pedagogical purposes. *Journal of Second Language Writing*, 4(2), 181-190.
- Johnston, H. (1996). Survey review: Process writing in coursebooks, *ELT Journal*, 50(4), 347-355.
- Kim, M. (2006). Genre based approach to teaching writing. *HPU TESL Working Paper Series*, 4(2), 33-40.
- Lee, S. H. (2008). Beyond reading and proficiency assessment: The rational cloze procedure as stimulus for integrated reading, writing, and vocabulary instruction and teacher-student interaction in ESL. *System*, 36, 642-660.
- Liaw, M. L. (2007). Content-based reading and writing for critical thinking skills in an EFL context. *English Teaching and Learning*, 31(2), 45-87.
- Myskow, G. ve Gordon, K. (2010). A focus on purpose: using a genre approach in an EFL writing class. *ELT Journal*, 64, 283-292.
- Nunan, D. (1991). *Language teaching methodology*. Hertfordshire: Prentic Hall International
- Oxford, R. (2001). Integrated skills in the ESL/EFL classroom. *ERIC Digest*, ED456670. 15 Mart 2020 tarihinde, <https://eric.ed.gov/?id=ED456670> adresinden erişildi.
- Raimes, A. (1991). Out of the Woods: Emerging Traditions in the Teaching of Writing, *TESOL Quarterly*, 25(3), 407-430.
- Richard, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. New York: Cambridge University Press.
- Sanchez, M. A. A. (2000). An approach to the integration of skills in English teaching. *Didactica (Lengua y Literatura)*, 12, 21-41.
- Shih, M. (1986). Content based to teaching academic writing. *TESOL Quarterly*, 20, 617-648.

- Swan, M. ve Walter, C. (1985). *The Cambridge English course (Student's Book 2)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tabak, G. ve Göçer, A. (2013). 6-8. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programının ürün ve süreç odaklı yazma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 147-169.
- Thaqi Jashari, L., ve Dagarin Fojkar, M. (2019). Teachers' Perceptions of Developing Writing Skills in the EFL Classroom. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, 16(2), 77-90.
- Tribble, C. (1996). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Tutunis, B. T. (2000). Content Based Academic Writing, *The Internet TESL Journal*, 6 (7). 15 Mart 2020 tarihinde, <http://iteslj.org/Articles/Tutunis-ContentBased.html> adresinden erişildi.
- Walker, J. P. ve Sampson, V. (2013). Argument-driven inquiry: Using the laboratory to improve undergraduates' science writing skills through meaningful science writing, peer-review, and revision. *Journal of Chemistry Education*, 90(10), 1269-1274.
- White, R. ve Arndt, V. (1991). *Process Writing*. London: Longman.
- Zeng, D. (2005). The process-oriented approach to ESL/EFL writing instruction and research. *Teaching English in China*, 28(5), 66-70.

Ekler

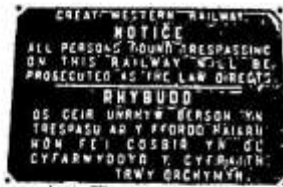
Ek A. Yazma ve Okuma becerilerinin bütünleştirilmesi örneği (Farthing ve Pulverness, 1994, s. 1, 56-57)

UNIT 3 – pages 34-49 Advertising	UNIT 4 – pages 50-65 United Kingdom?	TOPIC
Language of persuasion Language analysis	Shades of meaning Language patterns (synonyms/ prefixes) Formal/ informal language	LANGUAGE STUDY
Conditional clauses Comparative adjectives/ adverbs Superlatives	Formal/ informal language Linking phrases	LANGUAGE PRACTICE
Discussing advertisements (S) Discussing meaning (S) Arguing 'for or against' (S) Identifying key points (L) Analysing text (R) Publicity handout (W) Persuasive slogans (W)	Discussing culture and nationality (S) Associating music and pictures (L/S) Varieties of English: Scottish, Welsh, Irish (L) Language and culture (R) <u>Editing and summarising text (R/W)</u> Book review (W)	SKILLS
Manipulating language to change meaning	Analysing shades of meaning Recognising prefixes	VOCABULARY BUILDING SKILLS
Advertising language Euphemisms	Prefixes Suffixes Political languages	LEXICAL AREAS
Designing an advertising campaign	Personal project: - research - dialect survey - class newspaper - video/ audio recording - school prospectus - school game	PROJECTS
Analysing group/ individual work Analysing individual progress/ difficulties learning strategies Course diary	Memorable experiences Analysing learning material Reporting group/ individual progress Course diary	LEARNER TRAINING

SECTION 4

LANGUAGE AND CULTURE

- 1 How many different languages are represented in your class?
- 2 How many languages can you think of that are spoken by small groups within a wider national community, e.g. Frisian in Germany, Breton in France?
- 3 How many of these languages belong to ethnic groups who have emigrated from one part of the world to another, e.g. Bengali and Cantonese in Britain.
- 4 Which of the languages cross geographical boundaries, e.g. Basque in France and Spain.

READING

Language is the key to cultural identity. It emerges the individual with, or separates her/him from, the wider nation that speaks the same mother-tongue. During the last two hundred years the cultural powers that dominated large parts of the world have imposed their languages over the countries that they ruled or influenced.

During the early nineteenth century the British army undertook the task of surveying and then drawing up maps of Ireland. The process took place over several years and also involved changing all of the place names from Gaeilic, the native language of the Irish, into English. The British government then offered a new educational system to the people of Ireland, but that education was carried out in English. Similarly, in many parts of the world today, children are being schooled in a language that they do not speak at home.

In Wales, the British authorities implemented a similar policy, whereby all Welsh education was carried out in English. Recently in this century that the situation has changed as we begin to value and respect minority languages and the ethnic diversity of a multi-cultural modern society.

Perhaps, as in the case of the rainforests, we are acting just in time. Today some twenty per cent of the population in Wales speak Welsh, and in the extreme south-west of England the ancient Cornish tongue is being spoken by increasing numbers. Similarly, Breton, Basque, Lapp, Rumanian, Gaelic and so on are all struggling for survival and recognition. Indeed, all over the world small ethnic groups are determined to maintain their own independent languages. They understand that the road towards national self-determination is partly dependent upon the group's ability to save and promote its own language.

In 1967 the British Parliament passed the Welsh Language Act, which stated that Welsh must have equal status as English: all official forms should be translated into Welsh and people should have the right to speak Welsh in court and be educated in the Welsh language.

This had not always been the case, as the following recollection illustrates. It describes the experiences of a small boy who was just starting school. His teacher was English and his mother-tongue was Welsh.

"I was put in a class of children who were beginning to read

English. I could read Welsh quite well. The word soon went round that someone new, and ridiculous as that, had come to the school. Several of the cruel children had their eye on me - I knew all about them all, loud-mouthed children from Y Llan.

Someone whispered to me not to speak a word of Welsh, but these boys did all they could to make me raise my voice and in the end they succeeded. I lost my temper and I began to speak my mind to the treacherous busybody who had been tormenting me. As I began to speak out in my rich Welsh, everyone laughed.

Then the teacher came and a cord was put around my neck with a heavy wooden block attached to it. I had no idea what it was; I had seen a similar block around a dog's neck to stop it running after sheep. Perhaps it was to prevent me from running home that the block was hung around my neck.

At last it was midday, the time to be released. The schoolmistress came in with a cane in her hand. She asked a question and every child pointed at me. Something like a smile came across her face when she saw the block around my neck.

She pulled off the block and then I understood that it was for speaking in Welsh that it had been hung around my neck.

The block was around my neck hundreds of times after that. This is how it was done - when a child was heard uttering a word of Welsh, the teacher was to be told, then the block was put around the child's neck and it was there to stay until he heard someone else speaking Welsh, when it was passed on to the next poor child. At the end of the day the one who was wearing it would be carried on his hand. Each day, the block, as if by its own weight, from all parts of the school, would come to end up on my neck. I never tried to seek respite from the block by passing it on to another. I knew nothing about the principle of destroying the foundation of a child's character. To teach a child to spy on a smaller one who was speaking his native language in order to pass on a punishment to him! No, the block never came off my neck and I suffered the same daily as the school drew to its close.

This story has been adapted from *Cath Aengyl's Book of Welsh* translated by Mark Stephens. The incident described took place in the 1860s.

LANGUAGE PRACTICE

- Working in pairs, prepare outline notes to show how the text is organised. When you have finished, reread the text and write headings for each paragraph.
- Compare your outlines and paragraph headings with another pair. How well organised is the text? Which are the best headings? How could you improve the text by adding to it, cutting bits out or reorganising it? Share your views with the rest of the class.
- In not more than thirty words, write a summary of the text. Pin it to the wall and compare your summary with the others. Do they all include the same points? Which is the most 'efficient' in its use of language?
- The text can be divided into two parts: the first part discusses the relationships between languages and cultures and the second part tells the story of the Welsh child's punishment for speaking English.

From the list of words below, choose the ones that describe the types of writing in each part of the text

formal	informal
casual	close to speech
analytical	explanatory
literary	descriptive
emotional	passionate
objective	subjective
neutral	academic
strong	personal
persuasive	propagandist

- What are the differences in form and meaning in the following word groups? Write example sentences to show how they can be used

patrist, patristic, patristism
 nation, national, nationalism
 culture, cultural
 ethnic, ethnicity
 language, linguistic

Ek B. Ürün odaklı yazma yaklaşım etkinliği (Elsworth ve Rose, 1996, s. 26)

9 Build your skills

Film star family

The people in today's film star family are American. They're called the Culkins. Macaulay Culkin - 'Mac' - is the famous one in the family. He's the star of the Home Alone films, but he isn't the only actor in the family. His dad, his aunt, one of his sisters and one of his brothers - Kieran - are all film actors, too. That's Kieran next to Mac in the photograph.

The Culkins aren't from Hollywood. Their home is in New York. They are a large family: Mac, his six brothers and sisters and his mum and dad.

Mac's favourite animal is his dog, Rusty.

STAR FACTFILE	
First name:	Macaulay
Surname:	
Nationality:	
Home town:	
Job:	
Are there more brothers and sisters? Are there more brothers and sisters?	
Favourite animal:	

Before you start

- 1 Who is your favourite film star?
- 2 Who is the film star in the photos?
- 3 What are the names of his films?

Reading

- 1 Read the magazine article and complete the Star Factfile for Macaulay Culkin.

Listening

- 1 Jade is a star in a TV programme. Listen and complete a Star Factfile for her.

Speaking

- 1 Now you are famous! Make a Star Factfile for yourself and invent new facts if you want to. Then interview each other.

Writing

- 1 Write a magazine article about your partner.

TODAY'S STAR
by our reporter (your name)

Who is our star today? Well, he's/she's (name) and he's/ she's (nationality). He's/She's from (home town) and he's/ she's a/an (job). He's/She's brothers and sisters are called (names). His/her favourite animal is a/an (animal) called (name).

Ek C. Tür odaklı yazma etkinliği- İş başvurusu mektubu (Swan ve Walter, 1985, s. 48-49)

Unit 11

B Knife-thrower's assistant wanted

WELL-KNOWN NORTHERN MANUFACTURER requires
SALES MANAGER
for district between Liverpool and Cardiff.
Very good ¹ and conditions.
Use of new company car.
² between 25 and 40.
Previous selling ³ essential.
⁴ to Managing Director, Domestic
Engineering Services Ltd, 417 Ninth Way,
Whitchurch, Cumbria WN6 4JL.

1 Read the advertisement and the two letters. Fill in the numbered gaps with words and expressions from the box. (You can use a dictionary, or ask your teacher about difficult words.)

advertised age apply companies
engineering experience faithfully
look forward salary Sales Manager
several should like worked write

17 Grove Crescent
Cumbria CB4 7LE
May 24, 1985

The Managing Director
Domestic Engineering Services Ltd
417 Ninth Way
Whitchurch
Cumbria WN6 4JL

Dear Sir

I ¹ ² apply for the post of ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

2 Here are some sentences from four letters from Domestic Engineering Services Ltd to Mr Parsons and Mr Jardine. (The sentences are not in order; some of them come in more than one letter.) Can you write one of the letters?

Dear Mr
Yours sincerely
Please come for an interview on at a.m.
Thank you for your letter of May.
Please confirm your acceptance as soon as possible.
Thank you for coming for an interview yesterday.
We regret that we are unable to offer you the post.
We are pleased to offer you the position of Sales Manager, starting on 1 August, at a salary of £12,500 a year.

3 Read the advertisements with a dictionary.

ROSTON TIMES

MANAGER FOR SMALL NEWSAGENTS

Applicants must have experience of running a small shop. Good knowledge of accounting desirable. Aged 25-40. Apply in writing to: Personnel Manager, Chambers and Wren, Chambers House, High Street, Barbury BA6 1DS.

Efficient **SHORTHAND TYPIST/SECRETARY** needed for small friendly company. Apply to Office Managers, Ann Harper Ltd, 8 Newport Road, Roston RS1 4JX.

FULL-TIME GARDENER wanted for Roston General Hospital. Experience essential. Good wages and conditions. Apply: The Administrator.

TEACHER REQUIRED for private language school. Teaching experience unnecessary. Apply: The Director of Studies, Insium Languages Ltd, 279 Canal Street, Roston.

CLEANER required for our Roston office, hours by arrangement. Apply The Manager, Coleman and Stokes 33 South Parade Roston RN1 5RQ.

Full-time **DRIVERS** required. Clean driving licence. Must be of smart appearance. Aged over 25. Apply **CAPE TAXIS**, 17 Palace Road, Roston.

SECRETARY
(and Assistant)

CABIN STAFF

Southern Airlines require Cabin staff for intercontinental flights. Applicants must be between 20 and 33 years old, height 1.66 to 1.75m, education to GCE standard, two languages, must be able to swim. Apply to Recruitment Officer, Southern Airlines, Heathrow Airport West, HR3 7KK.

PART-TIME JOB

Circus has an unexpected vacancy for a knife-thrower's assistant. Excellent pay. Apply in writing to City Show Office, 13 Rose Lane, Roston.

SECRETARIES

- 4 Job interviews. Work in groups of about six (three interviewers and three applicants).
1. Applicants write letters of application for one of the jobs advertised; interviewers prepare interviews.
 2. Applicants are interviewed in turn.
 3. Interviewers choose the best applicant and write letters to all three.

Where do you work? How long have you been there?
Why do you want to change your job? Where did you go to school? Have you any experience of selling? Can you speak any foreign languages? Have you ever lived abroad? Have you ever been dismissed from a job? What are your interests? Are you married?

What's the salary? What are the hours?
Is there a canteen?

Ek D. Proje ile yazma etkinliği (Farthing and Pulverness, 1994, s. 62)

FINAL PROJECT

Project work has been an important part of this course. We hope that it has helped to give you the confidence you need to understand your skills, strengths and interests as a fluent speaker of English. The projects have given you a cut the teacher or the course-book - the opportunity to monitor your own performance and become more aware of your own strengths and limitations.

By now you should know everyone in the class, many people in the school and the surrounding area quite well. You should, we hope, have both broadened and deepened your interest in British culture. This is your last project - so you should be able to decide what you would like to do.

Choose something that will really interest you and which could be of value to you after the course has finished. Choose something that you will find challenging and which will also be of interest to the rest of the class.

Here are a few suggestions:

1 YOUR OWN RESEARCH PROJECT

Choose a topic (either by yourself or with a fellow student) that will allow you to develop your own personal interests. This may be in response to some of the work that you have undertaken earlier in the course and which you would like to extend or it may be something completely new. You should discuss the project with your teacher and

- prepare a clear statement of aims
- explain the support that you require, (information, facilities, materials etc.)
- prepare a clear action plan that anticipates accurately what can be done within the time available.

2 DIALECT SURVEY

Develop the work that was started in this unit. Prepare a map of the different regions in Britain and then try to identify each region and show examples of different regional dialects. Your teachers should be able to help you and if you are really stuck, they might be able to speak in some of the regional dialects for you.

Transcribe the dialects and show how they are different from the standard dialect that is heard on the BBC news. Consider the more complex differences that are found on the level of the vocabulary and the grammar.

Example:	BBC Standard	Regional Dialect
	Bad-tempered	Crusty (Oxfordshire)
	I was	I were (West Country)
	That is hers	That is hern (Kern)

Design a questionnaire to find out how the British regard these different dialects. You might consider:

- whether people think that some accents are more correct than others
- what the schools should be teaching
- how people rank different dialects (e.g. most to least attractive/trustworthy etc.)
- how the television and television advertisements make use of different regional dialects.

3 A CLASS NEWSPAPER

Prepare an end-of course newspaper for the school that includes:

- school news
- features and reviews to remind you of the high points (and low points) of the course
- photographs and addresses of all of the students on your course
- contributions from as many students, teachers, social organisers as you can obtain
- examples of coursework that you are particularly proud

Ek E. Dinleme becerisi ile ilişkilendirilmiş yazma aktivitesi (Cunningham and Moor, 2005, s. 46)

module 4 The mind

Writing

A formal letter

1 Listen to the advertisement for the BrainBoost course. What does the course promise to do? What does the 'special package' include and how much does it cost?

2 Phillip buys the BrainBoost course, but is unhappy with it, and telephones the company to complain. Read some of the things he says to Mr Martin, the manager of BrainBoost. Why is he unhappy with what he has received?

You told me I'd get it in forty-eight hours, but actually it took nearly three weeks.

Your ad said that the exercises only take ten minutes a day, but I've worked out that they take more like two hours a day.

And another thing – I just cannot understand how you can say these boring exercises are enjoyable!

3 Phillip is asked to put his complaint in writing. Read his letter and underline the words he uses to make his complaints from exercise 2.

Mr David Martin
BrainBoost
PO Box 327861
8 January

12 Priory Terrace
Brissel, BS12 0RJ

Dear Mr Martin,

Following our telephone conversation yesterday, I am writing to complain about the 'BrainBoost special package' which I purchased from your company over the Internet six weeks ago.

I am dissatisfied with the product and service that I have received for a number of reasons. Firstly, having paid €3.95 postage and packing I was told that I would receive the course within forty-eight hours whereas in fact it took almost three weeks to arrive.

Your advertisement promised that the necessary exercises would be enjoyable and take only ten minutes a day to complete. However, I have calculated that in order to complete the exercises suggested, it would take closer to two hours a day. Furthermore, I totally fail to comprehend how you can describe these tedious exercises as enjoyable, or suggest that they will 'open up your imagination'.

Finally, I have discovered that the vitamins and CDs which you describe as 'unique' can be purchased in my local supermarket for half the price that you charge.

I am of the opinion that your course has been a total waste of both my time and money, and demand a complete refund of everything that I have paid, including postage and packing.

Yours sincerely,

Phillip Mortimer

Phillip Mortimer

b In what ways are the grammar and vocabulary Phillip uses in the letter different from what he says?

c Find more formal words and phrases in Phillip's letter that mean the following.

1 After (paragraph 1)	6 I have worked out (3)
2 buy (1)	7 I just cannot understand (3)
3 unhappy (2)	8 I think (5)
4 but actually (2)	9 I want all my money back (5)
5 to do (3)	

4 Underline any other phrases in the letter that might be useful in a letter of complaint.

5 Look at page 139. Imagine you bought one of the language courses. Think of at least four things that went wrong. Write a letter complaining to the company and asking for your money back.

Ek F. Yazma aktivitesi için ön plana çıkarılan dilsel yapı (Elsworth ve Rose, 1996, s. 47)

have/get something done

Read about how to keep your brain healthy. Can you think of any other ideas?

Five ways to keep your brain healthy

1 Eat well

We all know the saying healthy body, healthy mind. Oily fish like salmon and tuna, along with fruit and vegetables, provide essential vitamins to keep your brain young and fit.

2 Exercise

Regular exercise increases the circulation of blood to your brain, making it more efficient. If you haven't exercised regularly before, get your blood pressure checked to make sure your heart is healthy.

3 Exercise your brain too

Just like your body your brain needs to keep fit. Do crosswords, read books. Test and develop your memory with special exercises.

4 Avoid stress

We all know that when we have too much to do we start to forget things. Take breaks and make time to relax.

5 Get your hearing checked

Hearing loss can seriously interfere with memory, so if you think you might have a problem, have your ears tested right now.

Practice

Write sentences to describe these pictures.

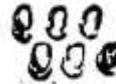
He's cutting his hair.

Look at the business cards below. What can you have done at each of the places? Write three sentences for each.

Harringtons Optician's

Immediate eye tests
Contact lens fitting
Glasses cleaned and repaired
Tel: 01283 445055

FINOLA'S BEAUTY SALON

Flair Dry Cleaning & Ironing Service

Professional ironing service
24-hour dry cleaning service
Alterations
Free delivery and collection in Southampton area
Tel: 01924 495209
e-mail: info@flairironing.service.com

- 1 Compare these sentences from the text above. Who does the testing in each one? What is the difference in the verb form? Test your memory with special exercises. Have your ears tested right now. Find another example of the second type of sentence in the text above.
- 2 We also use get in this construction. It is more informal than have, but the meaning is the same. Get your hearing checked.

Read Language summary D on page 147.

Listen to someone phoning one of the businesses above. Which business is the customer phoning? Which service is he asking about? With a partner, invent four similar dialogues using the cards above.

Ek G. Ürün odaklı yazma yaklaşımı etkinlikleri (Elsworth ve Rose, 1996, s. 53; Hutchinson, 1985, s. 76)

COMMUNICATE

5 In pairs, act out the conversation in a café.

Look!

never/sometimes/often/usually/always

0% 50% 100%

Helen never eats meat.

Jack sometimes eats salad. 🍎 🍌

Patrick often eats hamburgers. 🍔 🍔 🍔 🍔

Jenny usually eats fish in restaurants. 🐟 🐟 🐟 🐟 🐟

Karini always eats meat on Sunday. 🍖 🍖 🍖 🍖 🍖 🍖

6 Say what they have for breakfast.

0% 50% 100%

Helen (toast and butter) 🍞 🍞 🍞 🍞

Jenny (eggs) 🍳 🍳 🍳 🍳

Patrick (cheese) 🧀 🧀 🧀

Karini (cereal) 🥣 🥣 🥣 🥣

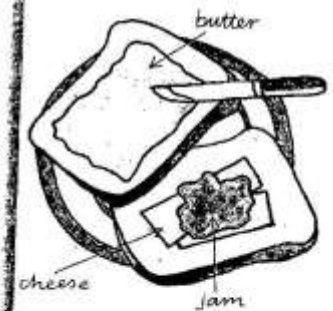
Jack (cereal) 🥣 🥣

Helen often has toast and butter for breakfast.

7 Talk about what you have for breakfast, lunch and dinner.

- What do you usually have for breakfast?
- I usually have How about you?

8 Read about Jack's favourite sandwich.

My favourite sandwich is jam and cheese.

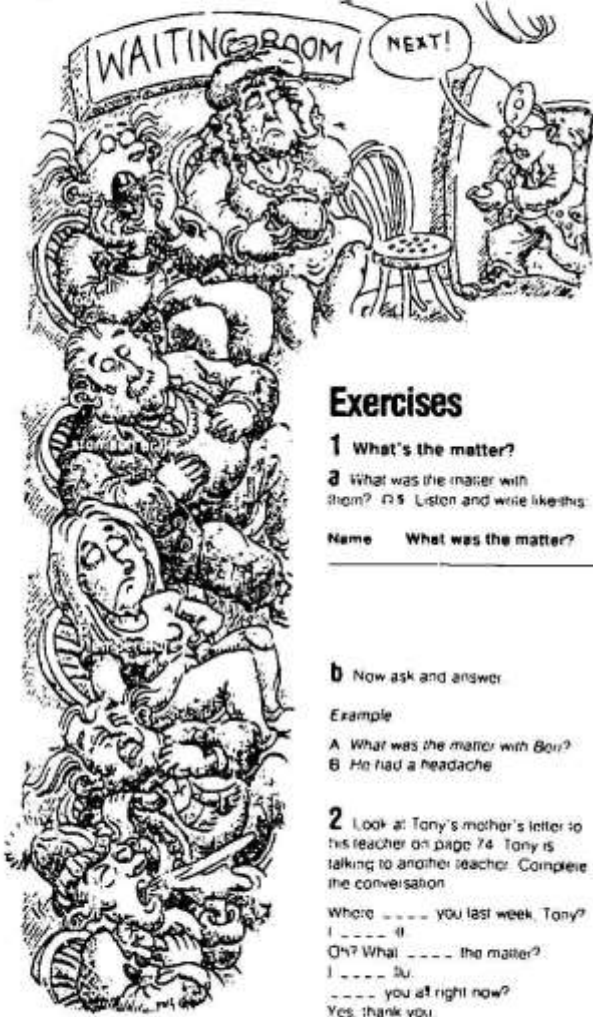
- 1 Get two pieces of bread. Put butter on one piece of bread.
- 2 Put cheese on the other piece of bread. Put jam on the cheese.
- 3 Put one piece of bread on the other piece of bread.
- 4 Eat the sandwich. Delicious!

9 Write how to make your favourite sandwich. Use Jack's sandwich as a model.

10 Now tell the class about your favourite sandwich!

2 OUCH!

04

Patient: Doctor, when I drink a cup of tea, I get a sharp pain in my eye.
 Doctor: Well, take the spoon out first!

3 Here are some more letters. Make the pupils' conversations with the teacher.

2 Green Street
 London SE10
 3rd June

Dear Miss Brown,

Ken wasn't at school yesterday, because he was at the dentist. He had a toothache.

Yours sincerely,
B. Jones
 B. JONES

27, Gilbert Road
 London SE10
 10th September

Dear Miss Brown,

Claire wasn't at school last Friday, because she was ill. She had a temperature and a sore throat.

Yours sincerely,
S. Miles
 S. Miles

Exercises

1 What's the matter?

a What was the matter with them? **R5** Listen and write like this:

Name What was the matter?

b Now ask and answer

Example

- A: What was the matter with Ben?
- B: He had a headache.

2 Look at Tony's mother's letter to his teacher on page 74. Tony is talking to another teacher. Complete the conversation.

Where _____ you last week, Tony?
 I _____ it.
 Oh? What _____ the matter?
 I _____ it.
 _____ you at right now?
 Yes, thank you.

Your project

A letter to the teacher

Was anyone ill in your group last week?

- 1 Write their letter to the teacher.
- 2 Stick it into your Project Book.

Ek H. Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı Etkinlikleri (Cunningham ve Moor, 2005, s. 12-13,36.)

module 1 Past and present

Writing

Planning and drafting a biography

- 1 a When you write an important letter or composition, do you plan it before you write the final draft? What do you do?
- b Read the ideas below for planning and drafting a piece of writing. Which do you find most useful?

Four steps to better writing

1 Preparing and gathering information

Give yourself a time limit to brainstorm all the topics you might include, and to check information. Make brief notes by each topic. Get as much information as you can on paper (a quick search on the Internet may help you here). Don't worry too much about the organisation of your ideas at this point – you can always change things later.

2 Structuring

Think about the order in which you will present the information. If possible, check with another student or your teacher to see if they think your order is clear and logical.

3 First draft and feedback

Write a first draft, giving yourself a time limit to complete the text. Show your first draft to another student or your teacher. Ask them to tell you about things that are unclear, or if there are any important mistakes. Read the draft yourself. Are there better words or phrases you could use to express your ideas?

4 Final draft

Use the feedback to prepare the final draft. Then proofread your work (check it for simple errors, spelling mistakes, etc.). If you're happy with what you have written, you have finished!

- 2 a A student is writing a biography of the actor Rowan Atkinson. Look at notes A and B. Which stages in exercise 1b do they illustrate?
- b into which paragraphs in B should the information in A go?
- 3 Read the first draft of the biography (C). The writer is checking spelling (sp) and punctuation (p), and has marked the points he/she is unsure of. Which are correct? Which are wrong? Correct them.
- 4 a Use the 'four steps' in exercise 1b to write a biography of one of the people below.
- My sporting hero
 - My grandfather/mother
 - My oldest and dearest friend
 - My favourite filmstar/entertainer
 - The most eccentric person I know
 - A musical legend

b As you check your first draft, pay attention to the verb forms you studied on page 10. Can you use any of the past and present time phrases from page 9?

12

- A**
- a Married to Sonetra Sastry, a make-up artist, two children Ben and Lily.
 - b Rarely seen in public, almost never gives interviews.
 - c Attended Newcastle and Oxford Universities, where he appeared in several student productions.
 - d Born in north-east of England, 1955.
 - e Sing at school – had ability to make other students laugh.
 - f Is the fourth most recognised British person in the world.
 - g First film appearance 1989 – 'Never Say Never Again'.
 - h Developed character of Mr Bean in early 1990s.
 - i World-famous as Mr Bean.
 - j Many film roles including 'Johnny English' and 'Four Weddings and a Funeral'.

B

Paragraph 1: what he's famous for
Paragraph 2: early life and education
Paragraph 3: early career and development of Mr Bean character
Paragraph 4: personal life today

C Rowan Atkinson: a Comic Legend

He was recently voted the **fourth** ^{SP.7}most-recognised **British** ^{P.7} person in the world – but while millions know him as the rubber-faced **Mr Bean** ^{P.7}, much less is known about the life of Rowan Atkinson, the actor who created the character, and who has played many other TV and film roles including the nervous **protagonist** ^{SP.7} in *Four Weddings and a Funeral* ^{P.7} and the inept secret agent, Johnny English.

Born in the north-east of England in 1955 ^{P.7}, Atkinson was always shy at school, but he soon discovered that he could make his classmates laugh by pulling grotesque faces, which got him the nickname 'Moonman'. At this stage in his life, he had few thoughts of a career in entertainment, however, ^{P.7} after leaving school, he studied electrical engineering at Newcastle University ^{P.7} and then went on to Oxford to do a masters degree. There, he began to take comedy more seriously, appearing in a number of comedy productions and at the Edinburgh Festival.

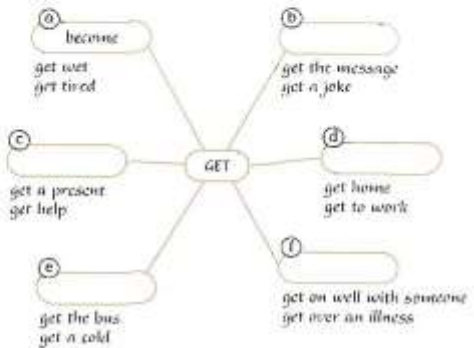
His appearances on TV in the popular comedy series 'Not the Nine O'Clock News' helped him to get his first film role in 1983 in the James Bond film 'Never Say Never Again'. But he was unknown outside the UK until he developed the character of Mr Bean who, he says, is based on himself at the age of ten. The TV programmes have been shown in eighty **countries** ^{SP.7} and in 1997 the feature film 'Bean: The Movie' became the second **biggest-earning** ^{P.7} British film ever.

Despite his worldwide fame, Atkinson avoids publicity, rarely appearing in public and almost never **giving** ^{SP.7} interviews. He lives **quietly** ^{SP.7} with his wife Sunetra and their two children, and little is known of his private life – apart from his love of classic racing cars. As he says about himself, 'I am essentially a rather quiet, dull person who just happens to be a performer.' ^{P.7}

Wordspot get

1 Match the meanings of get with the examples in the diagram below.

arrive	become	catch
obtain/receive	phrasal verbs	understand

2 Add these phrases to the diagram above.

get a better job	get better/worse	get angry
get an early flight	get £50,000 a year	get lost
get on with your work	get there	get a shock
I don't get what you mean	get into trouble	get stuck

3 Work in pairs. Student A: Look at page 138. Student B: Look at page 141.

4 Can you find someone in the class who ...

- a got home late last night?
- b got stuck in bad traffic on their way to work/school?
- c gets a lot of colds?
- d doesn't get on very well with their next door neighbours?
- e got a really special present for his/her last birthday?
- f got lost the first time they came to this school?
- g is getting the bus home today?
- h often gets tired in the middle of the afternoon?
- i rarely gets angry?
- j got into trouble a lot at primary school?

Decide what questions you will ask before you begin, and speak to as many students in the class as you can.

module 3 Adventures and mishaps

Writing
A narrative

1 Look at the photo and read the story of what happened when the Brown family visited the Grand Canyon. Which way of seeing the Grand Canyon does Mrs Brown think is best?

2 Read the description of how the narrative is structured, and complete the gaps with the words and phrases from the box.

the setting	the narrator
the climax	dialogue
an unexpected problem	an amusing conclusion
the main characters	the beginning
an interesting new character	

- Paragraph A introduces the main characters and provides _____ for the story.
- Paragraph B describes the first part of the story and how _____ felt.
- Paragraph C brings in _____.
- Paragraph D continues the story introducing _____.
- Paragraph E describes _____ of the story, and uses _____ to make the events more vivid.
- Paragraph F provides _____ which links back to _____ of the story.

3 a You are going to write a story about a frightening experience. You can choose something that happened to you or to someone you know, or an incident from a book or film that you like.

b Spend about ten minutes planning how to tell the story. Use the ideas in exercise 2 to help you.

4 Write a first draft of your story. Read it through to check that you have used the correct narrative tenses. Show your first draft to your teacher or another student. Does he/she have any suggestions?

5 Write the final draft of your story. Display the stories around the class so that you can read each other's. Which story did you like best?

The Grand Canyon is a popular tourist destination in north-west Arizona, USA, known for its amazing rock formations.

- A They say there are three ways to experience the Grand Canyon: on foot, on mules or by air. We chose the first. Up early, my husband Dave and I and our three kids – teenagers Matt and Liam and little Laura, aged six – couldn't wait to get started. We decided to walk along a lovely path named Bright Angel Trail. My husband had spoken to a park ranger who told him that walking to the first water station would be no problem.
- B As the five of us set out, I was shocked at how narrow the path was – there seemed to be no more than thirty centimetres between us and falling hundreds of metres to our deaths. And I couldn't help noticing that the other hikers weren't dressed like us. They had heavy backpacks and water bottles, strong leather boots and hats. In our shorts, T-shirts and trainers we felt very under-dressed.
- C We walked and walked ... but unfortunately the beauty of the Canyon was lost on us. As the sun rose higher, Arizona's famous heat seemed to roast us. There was no shade and our legs were aching. We decided to go back, with Laura on my back and the boys far behind. By the time we finally got back, our legs were like jelly.
- D The next day, after we'd had a long rest and a good breakfast, we were ready for another view of the Canyon ... by air. After our walk the previous day, this would be the easiest thing in the world. For \$200, we rented a small plane. The pilot, Joe, was handsome and funny. He joked with the kids and put us all at our ease.
- E We called to each other excitedly as the plane took off and circled around the Canyon. But the smiles on our faces vanished as Joe tossed the plane around, pretending he was going to crash and shouting. 'This is the exact spot where another plane ... just like this one ... crashed!' I was so terrified I could barely speak. 'STOP, TAKE US BACK!' But we had paid for fifteen minutes of airtime, and that's what we got. When we finally arrived back on land, once again our legs were like jelly ... but this time, it was from fear, not tiredness. We hardly spoke as we drove back.
- F As I said, there are three ways to view the Grand Canyon: on foot, on mule or by air. We never tried the mules, but personally I'd recommend a fourth: buy yourself a good magazine like National Geographic. That way, you can see the Canyon and you don't end up an exhausted nervous wreck ...

Ek I. Tür Odaklı Yazma Yaklaşım Etkinlikleri (Farthing ve Pulverness, 1994, s.30-33.)

PROJECT – BRITISH PRESS SURVEY

Your class is going to conduct a thorough survey to find out more about the range of daily newspapers available in Britain, and will use the findings from the survey to draw conclusions about British culture and values.

You will need

- At least one full set of the main daily newspapers for the same date including:

Quality dailies: *Guardian, Independent, Daily Telegraph, Times, Financial Times*

Tabloid plus: *Daily Express, Daily Mail, Daily Star*

Popular tabloids: *Daily Mirror, Sun, News*

- Display boards, blank paper, pens, scissors, etc.

STAGE ONE

Split up into groups of four. Each group should select one of the tasks outlined below. Your findings should be displayed in poster form around the classroom.

Allocation of space

Survey each of the papers in an attempt to work out approximately how much space is given over to headlines, pictures, text, and advertisements. Display your findings as percentages and show the ratios for each paper.

Content

Analyse each of the papers and try to work out approximately how much space is given over to the following: home news, foreign news, editorial comment, features, sport, gossip, entertainment, jokes, cartoons, photographs, etc., television, letters, weather, advertisements, other?

Display your findings in the form of a graph or pie chart.

Front page analysis

Study the front pages. Compare them in terms of clarity of main story, general layout and visual impact, the relationship between picture, headline and text.

Display your findings by pasting up a copy of each front page with your notes attached.

Headline analysis

Look at the headlines used in each paper. You may wish to consider the following:

- Which lead story headline do you find most effective?
- Which headlines report news and which seem to judge news events?
- What grammatical features seem to characterise newspaper headlines?
- What sort of 'trigger' words do the headlines writers like to use?
- What examples of wordplay can you find?

Choose headlines that you have found particularly interesting. Cut them out and present them in the form of poster display.

Stylistic analysis I

Select the lead story and the editorial comment from each paper. Analyse them using the following questions, and present your findings by cutting out the relevant extracts, sticking them to a poster and adding your notes.

- On average, how many words are there to each sentence?
- On average, how many syllables are there to the words?
- Is the style casual or formal?
- Is the style like ordinary speech or is it academic?
- What sort of words are being used?
- Make an outline plan of the argument. How well are the ideas developed?
- Are the ideas supported with examples?

Analysis of advertisements

Consider the advertisements in each newspaper. What do they reveal about its readership? Who are they directed at? Think about: age, sex, professional status, lifestyle, income.

Cut out the advertisements that seem to tell you most about the readership of each paper. Present your findings as a poster display.

*NOTE: the survey is general, so don't worry about being too mathematically precise.

STAGE TWO

In small groups, discuss the posters and draw your conclusions. Make notes for each newspaper as you try to decide the following:

- What sort of person reads the newspaper?
- What does the newspaper regard as being 'news'?
- What is the political position of the newspaper?

STAGE THREE

The class should divide into three groups. Group A should concern itself with the quality papers; group B with the 'tabloid plus' group of papers; Group C with the popular tabloids.

Imagine that you have to prepare a lecture on British culture for an audience of new students. The only resource you have is your set of newspapers. Select examples from the newspapers to use in your lecture and prepare your lecture notes. The lecture should last for not more than seven minutes. You may wish to consider the following:

British politics; the Royal Family; sport and leisure interests; gender issues; racial issues; British gossip; the lifestyles depicted by the advertisements

STAGE FOUR

Elect your speaker and deliver your lecture, complete with its examples.

REVIEW

PROJECT EVALUATION

- ① **Stage one**
How useful did you find this as a way of analysing the British Press? How satisfied were you with your poster display? Write down any positive comments you have about the other posters.
- ② **Stage two**
Write down the five most important discoveries that you made during this activity. They may be to do with the differences between the newspapers, particular points

about individual papers, British society in general, yourself or your group. When you have finished, circulate your comments around the class.

- ③ **Stages three and four**
What were your contributions to the discussion and to the writing of the lecture plan? How well organised was the plan? How well did your group support the points you were making with examples? How successful was the lecture? What criteria do you have for judging the success of such a presentation?

THINKING ABOUT WRITING

Different people have different needs when writing in English. Each person has a different approach, too. Working in pairs, complete the following task.

- ④ Make a list of all the situations where you have to write in English when you are in your own country, then list all the situations where you have to write in English while you are in Britain.
- ⑤ Have you ever written any of the following in English?

letters, postcards, business letters, order forms, invoices, telezets, lists, a curriculum vitae (résumé), testimonials, messages, telegrams, reports, essays, instructions, forms, novels, stories, poems, notes, diary, records, exercises, summaries, address books, graffiti

- ⑥ Select two items from the list above and say what characterises the particular type of writing.

Example

Essay

Academic, formal, often for an audience of above-average intelligence and with a common interest. Well-organised, often persuasive and informative, showing specialist knowledge. Found in newspapers and journalism, practised in schools, universities etc. A form of examination assessment.

(You need not, of course, express your ideas as formally as this - just say whatever seems to you to be relevant and true.)

HELP!
I lost my gold bracelet somewhere between the language lab and the library on Tues afternoon. If you have found it, please contact Serena Lim, Room 12H.

The Party
CATERING AND PARTY SUPPLIES
INVOICE
Paper plates - 3 dozen
Plastic cups - 3 dozen
Paper tablecloths - 4
Punchbowls - 2
Cutlery - plastic
TOTAL AMOUNT

SHOPPING LIST
END OF TERM PARTY
Salad stuff
Pizza
Fruits
Crisps (Assorted)
Cheese
Coke
Beer
Wine - (Dad & Mum)
Coke
Orange juice
Sausage rolls

Hi gang
Having a great holiday - lots of sun & sea!
See you soon - John

What Hill College
Victoria Street
London W4
ENGLAND

PLEASE
ensure that all books are returned to the library before the end of term

HOW WELL DO YOU WRITE?

⑦ In pairs, consider the following statements. Do you agree or disagree with them? (When you cannot simply agree or disagree, you may rewrite the statement.)

I think that my spelling is bad. Bad spelling shows up a bad writer.

When I write in English I always worry about my grammar. I never know what is correct and what the right tense is.

Yes, grammar and spelling are important but above all else the writing must be well organised and well laid out in order to make sense.

I have to keep my sentences short and direct when I write in the English language.

I have a thorough strategy for checking everything that I write in English.

I am not ashamed of my mistakes. I ask native speakers to help me or else I pass it to a friend. I am always careful about translating straight from my mother tongue.

I have to spend a lot of time planning my writing.

WRITING

⑧ Choose one of the following writing tasks. When you have finished, show your work to others in the class. This can be a good starting point for improving your writing and overcoming the fear of writing in English.

- Choose one of the news photographs and write the newspaper story.
- Choose one of the newspaper photographs and then write a front page story around it that you might find in *The Independent* and in *The Sun*. Be careful to contrast the style of your writing as well as the content.
- Write a full report on the newspaper survey you did in this unit. Imagine that you are writing it for a student who was unable to take part in the project.
- The main function of newspapers is to make money. Discuss this statement.
- Write a general essay comparing and contrasting the newspapers in your country with those in Britain.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akbaş, E. (2020). Yabancı dil eğitiminde yazma eğitimi yaklaşımlarının gözden geçirilmesi ve yazma becerisinin diğer becerilerle ilişkilen-dirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3038-3082. DOI: 10.26466/opus.744508

Dijital Dönüşümün Ekonomiye Etkileri: Türkiye Ekonomisi'ne Yansımaları

DOI: 10.26466/opus.714393

*

Aslı Seda Kurt *

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

E-Posta: asliseda.kurt@deu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0356-7443](https://orcid.org/0000-0003-0356-7443)

Öz

Teknolojik gelişmeler, tarih boyunca yaşamın her alanını çeşitli şekillerde dönüştürmüştür. Dördüncü sanayi devrimi de toplumsal hayatın tüm alanlarını etkisi altına almaktadır. Son dönemde ortaya çıkan bu etkiler dijital dönüşüm olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümün ekonomiye etkilerini değerlendirmektir. Bu amaçla konu, dijital dönüşümün sırasıyla üretime, istihdama ve dış ticarete etkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Yöntemsel olarak, literatür incelemesinin yanı sıra ülke ve sektör deneyimlerinden örnekler incelenmiş; ayrıca dijital dönüşümü temsil eden çeşitli verilerden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulguları, ekonomi teorisi ile birlikte ekonomik alanın tümüyle bu dönüşüme uyum sağlamasının önemine dikkat çekmektedir. Literatür, konuya ilişkin tüm kesimlerde farkındalığın artmakta olduğuna işaret etmektedir. Üretimde maliyet düşüşleri, kişiye özel ve hızlı üretim öne çıkarken; süreç istihdam ve dış ticaret açısından fırsatlar ve tehditler sunmaktadır. İncelenen ülke ve sektör örnekleri, sürecin dışında kalmanın olanaksızlığını göstermektedir. Sürecin olası olumlu etkilerinden yararlanılabilmesi için neler yapılması gerektiği de tartışılmıştır. Bu bağlamda, süreç uyum sağlanması açısından devletin rolü ve ağırlığının artması beklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, dijital dönüşüm, ekonomi

The Effects of Digital Transformation on Economy: Reflections on the Economy of Turkey

*

Abstract

Technological developments have transformed every area of life in various ways throughout history. The fourth industrial revolution also affects all areas of social life. These effects that have emerged recently are also called digital transformation. The purpose of this study is to evaluate the effects of digital transformation on the economy. For this purpose, the issue is handled within the framework of the effects of digital transformation on production, employment and foreign trade, respectively. Methodically, in addition to the literature review, examples from country and industry experiences were examined. In addition, various data representing digital transformation were used. The findings of the study draw attention to the importance of the adaptation of the economic field to this transformation along with the theory of economics. The literature indicates that awareness is increasing in all segments of the society on the subject. While production cost decreases and personal and fast production stand out; The process offers opportunities and threats in terms of employment and foreign trade. The country and sector examples analyzed show the impossibility of staying out of the process. It has been also discussed what should be done to benefit from the possible positive effects of the process. In this context, the role and weight of the state can be expected to increase in terms of adaptation to the process.

Keywords: *Industry 4.0, digital transformation, economy*

Giriş

Dünya tarihi, teknolojik gelişmelerin tetiklediği dönüşümler ile şekillenmektedir. İçinden geçtiğimiz süreç, Endüstri 4.0 veya dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılmaktadır. Bu süreç, hayatın neredeyse her alanında dijital bir dönüşümü zorlamaktadır. Böyle süreçler insan yaşamını ve insanların birbirleriyle olan etkileşimini de derinden etkilemektedir (Frederick, 2016, s.12). Bu yeni toplumsal yapı “akıllı toplum” olarak isimlendirilmektedir. Toplumsal alanın bir alt alanı olarak ekonomik alan da bu süreçten payına düşeni almaktadır. Türkiye söz konusu olduğunda, ekonomik açıdan dört alanda gelişme beklenmektedir (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği [TÜSİAD], 2016, s.14):

- **Verimlilik:** Maliyetlerdeki düşüşü izleyen verimlilik artışları beklenmektedir,
- **Büyüme:** GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'de %1 ve üzeri ek büyüme ve bunu izleyen 150-200 Milyar TL (Türk Lirası) ek gelir tahmin edilmektedir,
- **Yatırım:** Dijital dönüşüme uyum sağlayabilmek için yılda yaklaşık olarak 10-15 Milyar TL yatırım gereği öngörülmektedir,
- **İstihdam:** Artan otomasyonun istihdamı azaltıp işsizliği artıracığı yönünde karamsar beklentiler olduğu gibi büyümenin getireceği istihdam artışının süreci telafi edeceğini bekleyen iyimser görüşler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada dijital dönüşümün ekonomiye etkileri Türkiye ekonomisi perspektifinden değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Yöntemsel olarak, yerli ve yabancı literatürden örnekler ve istatistikî verilerden yararlanılmıştır.

Dönüşümün Ekonomik Gerekliği

Birinci sanayi devriminden sonraki süreçte yaşanan dünya savaşlarına rağmen sanayinin, üretimin ve yeniliğin merkezi konumundaki ülkelerin (ABD, Almanya ve Japonya gibi), bahsedilen alanlardaki üstünlüklerini Çin ve Hindistan gibi Asya ülkeleri ile Brezilya gibi Latin Amerika ülkelerine kaptırmış olmaları, Avrupa ekonomilerini arayışa yönlendirmiştir. Üretimin farklı yerlere kayması, özellikle Avrupa'da işsizliği de artırmaya başlayınca süreci tersine çevirecek bir hamle ihtiyacı doğmuştur. İşte Almanya'da Endüstri 4.0

olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimi bu ekonomik gerçeğin zorladığı bir süreç olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, süreç az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için de fırsatlar sunmaktadır (Kılıç ve Alkan, 2018, s.30). Endüstri 4.0'ın ekonomiler açısından potansiyeli şu şekilde ortaya koyulabilir (Kagermann, Wahlster ve Helbig, 2013, ss.15-16):

- Müşteri beklentilerinin karşılanması,
- Esneklik,
- Optimum karar alma,
- Kaynak verimliliği ve etkinliği,
- Yeni hizmetlerle değer fırsatları yaratma,
- İşyerinin demografik değişimine cevap verme,
- İş-Yaşam dengesi,
- Yüksek ücretli de olsa rekabetçi bir ekonomi olma.

Dönüşümün ekonomik gerekliliğini ortaya koyarken, aslında sadece son sanayi devriminin değil; tüm sanayi devrimlerinin (teknolojik gelişmelerin de denebilir) ekonomik avantajlar elde etmek beklentisiyle gerçekleştirildiği de söylenebilir. Üretim maliyetlerini düşürmek, üretimi artırmak- işsizliği azaltmak, ihracat gelirlerini artırmak, ithalat ihtiyacını azaltmak gibi beklentiler ile teknik ifadeyle ülkelerin üstünlüklerini artırmak ve daha rekabetçi hale gelmek arzusu bu gelişmeleri tarih boyunca güdülemiştir. Dönüşümün dinamizmi ve hızı baş döndürücüdür. Öyle ki henüz Endüstri 4.0 tartışmaları pek çok ülke, firma, kurum ve birey için tazeliğini korurken, dünyanın çeşitli bölgelerinden Endüstri 5.0, Toplum 5.0 gibi sesler yükselmektedir.

Ekonomik Etkiler

Yaşanan süreçte toplumsal ve ekonomik hayatın tümü derinden etkilenmekte ve dönüşmektedir. Sürecin ekonomik hayata etkileri de çeşitli şekillerde ele alınabilir. Burada konu özellikle üretim, istihdam ve dış ticaret açısından değerlendirilmektedir.

Üretime Etkileri

Dijital dönüşümün üretim açısından ana etkisi getirdiği yeni üretim teknolojileridir. Bu bağlamda, siber fiziksel sistemler, otonom robotlar ve mekatronik sistemler, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri, yenilikçi ve akıllı sensörler ile

eklemeli imalat sistemleri, ileri üretim teknolojileri olarak sayılabilir (Türkiye Cumhuriyeti Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı [BSTB], 2018b, ss.28-29).

Dijital dönüşümün üretim etkileri iki yönlü olarak tartışılmalıdır. Çünkü dönüşüm hem üretim süreçlerini hem de üretileni değiştirmektedir. Konu üretim süreci açısından ele alındığında, otomasyonun altını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda giderek artan endüstriyel robot kullanımı, tüketici beklentilerine uygun ve kişiselleştirilmiş ürünlerin üstelik hızlı ve ilave maliyete yol açmaksızın üretilmesi, karanlık fabrikalar, üretim süreçlerinin uzaktan (ağ üzerinden) kontrolü/yönetimi ve pazara sunum sürelerinin kısılması önemlidir.

Üretim kararlarının en önemli belirleyenlerinin başında maliyetler gelmektedir. Dijital dönüşümün üretim maliyetlerini %5-8 ve malzeme maliyetlerini %20 düşüreceği ve ilaveten izleyen 10 yıl içinde 90-150 Milyar Euro arasında bir verimlilik kazancı ortaya çıkaracağı beklenmektedir (TÜSİAD, 2016, s.35). Maliyetlerin azalması üreticiler açısından üretimi artırma; tüketiciler açısından ise daha ucuza tüketme olanağı sağlayacaktır. Geline nokta da son 10 yıllık süreçte sensör maliyetleri yarıya, bulut altyapısını kurma maliyetleri 1/20'ye bilgisayar işlemcisi maliyetleri 1/50'ye inmiştir (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2018, s.332). Bu örnekler, gelecekte maliyetlerin daha da azalacağı tezini güçlendirmektedir. Ancak özellikle Türkiye ekonomisi açısından verimlilik artışlarının sınırlı düzeyde kalacağını iddia eden görüşler de mevcuttur. Buna göre, ucuz işgücü nedeniyle Türkiye'de zaten maliyetler oldukça düşüktür (TÜSİAD, 2016, s.48). BSTB (2018b, s.34) işgücüne yönelik kaydedilebilecek verimlilik artışlarının sınıra dayandığı görüşünü paylaşmaktadır. Elbette sürecin verimliliğe etkisinin sektörden sektöre değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Daha önce de vurgulandığı üzere, dijital dönüşüm üretileni de etkilemektedir. Bir başka deyişle, tüketim malları da sermaye malları da dönüşmektedir. Tüketim malları açısından bakıldığında, giderek kişiselleştirilmiş ürünlere talep artmaktadır. Diğer yandan süreç üretimde kullanılan ürünlerin de üretimini gerektirmektedir. Örneğin üretim sürecinde otomasyon arttıkça endüstriyel robot üretimi de artmak durumundadır. Hâlihazırda yıllık endüstriyel robot üretiminde Asya pazarı (Çin, Güney Kore ve Japonya) lider durumdadır. Bu nedenle ülkeler endüstriyel robot üretimini artırmaz ancak

dijital dönüşüme uyum göstermek isterlerse (ki bu bir seçenektir) bu ürünleri ithal etmek durumunda kalacaklardır. Bu da ülkelerin ticaret bilançolarını olumsuz yönde etkileyecektir.

Üretim bağlamında ele alınması gereken bir başka konu da yatırımlardır. Ucuz işgücüne dayalı maliyet avantajı sayesinde doğrudan yabancı yatırımları çeken ülkeler, dijital dönüşüm sürecinden ekonomik olarak zarar görebilirler (Özkan, Al ve Yavuz, 2018, s.126). Ayrıca düşük ücretlerden yararlanmak için Asya'ya yönelen yatırımların Avrupa'ya yönelmesi, Avrupa'da üretimi ve istihdamı artırabilir (Bağcı, 2018, s.126). Daha önce de ifade edildiği gibi, dördüncü sanayi devrimini zorlayan koşullardan biri de zaten budur. Yine dijital dönüşümün başlangıç/yatırım maliyetlerinin yüksekliği de değişim sürecinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi açısından buna ilişkin çarpıcı bir veri bulunmaktadır. Yatırımın geri dönüş beklentisi 2 yıl olup bu durum dijital dönüşümün gerektirdiği yatırımların yapılması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2016, s.40, s.61). Çünkü yeni sanayi devrimine uyum çerçevesinde yapılacak kapsamlı yatırımların geri dönüşü çok daha uzun vadede gerçekleşebilir.

Konuyla ilişkili bir başka güncel tartışma da sürdürülebilir üretimdir. Sürdürülebilir üretim, çevreye zarar vermeden üretim faaliyetinin yürütülmesidir (Özenir ve Nakıboğlu, 2019, s.2273). Üretimde yaşanan dijital dönüşümün kaynak tasarrufu sağlayacağı ve çevresel tahribatı azaltabileceği de unutulmamalıdır (Özkan vd., 2018, s.136). Otomasyonun artışı, üretim sürecindeki fire oranını azaltarak kaynakların etkin kullanılmasına hizmet edecektir. Teknolojik ilerlemenin sunduğu olanaklar, üretim sürecinin çevreye verdiği zararı azaltabileceği gibi, geri dönüşümün hız kazanmasıyla bir yandan kaynak tasarrufu sağlanırken bir yandan da atıkların (dolayısıyla çevre kirliliğinin) azalmasına katkı sağlayacaktır. Dijital dönüşümün çevre dostu sonuçları üzerinde daha fazla durulmasına rağmen, Bonilla, Silva, da Silva, Gonçalves ve Sacomano (2018, s.12, s.16) olası olumsuz sonuçlara dikkat çekmiştir: Eski ekipmanların imhası ve yenilerin üretimi için gereken kaynaklar; yeni teknolojilerin üretiminde kullanılacak hammaddelere talebin artması ve artan enerji ihtiyacı, bunların başında gelmektedir. Bu süreçlerin iyi yönetilemesi istenmeyen bir çevresel tahribata neden olabilir.

Ekonomi biliminde firmalar üretici birimler olarak tanımlanmaktadır. Elbette firmaların üretim dışında da fonksiyonları bulunmaktadır. Bu nedenle dijital dönüşümün firmaların yönetim, örgütlenme ve finansman (kaynak

bulma) süreçlerini de etkileyeceği göz ardı edilmemelidir (Özkan vd., 2018, s.143). Yönetim ve örgütlenmede ağ iletişiminin süreçleri hızlandıracağı, uzaktan koordinasyonu olanaklı kılacağı ifade edilebilir. Ayrıca büyük verinin ürün geliştirme ve pazarlama açısından işlenmesinin gerekliliği, işletmelerde yeni(lenmiş) fonksiyonların da değerlendirilmesini zorunlu kılacaktır. Örneğin Gürün (2019) yeterlilik ve yetenek yönetiminin insan kaynakları açısından öneminin artışını vurgulamaktadır (Gürün, 2019, s.80). Aytar (2019) Endüstri 4.0'ın örgüt yönetimi üzerindeki olası etkilerini değerlendirmektedir.

Üretim denince ilk akla gelen sektör sanayi, hatta imalat sanayi sektörüdür. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, TÜBİTAK (2016, s.4) raporunda Türkiye'de sanayinin henüz Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında bulunduğunu; olgunluk seviyesi en yüksek sektörlerin malzeme, bilgisayar, elektronik ve optik ürünler ile otomotiv ve beyaz eşya yan sanayi olduğunu; gerçekleştirilen ankete katılan kuruluşların sadece %22'sinin akıllı üretim sistemleri hakkında kapsamlı bilgiye sahip olduğunu; yine bu kuruluşların yarısının 3-5 yıl içinde otomasyon ve siber fiziksel sistem teknolojilerine entegre olma şansı olduğunu; süreçle ilgili farkındalığı en yüksek üç sektörün elektronik, yazılım ve malzeme olduğunu; en çok katma değer sağlayacak üç teknolojinin ise otomasyon ve kontrol sistemleri, ileri robotik sistemler ve eklemeli imalat olduğunu ifade etmiştir. Dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin coğrafi konum ve düşük işgücü maliyeti sayesinde sahip olduğu avantajlarının önemini yitirebileceği düşünüldüğünde bu tespitler ve bunlara uygun sanayi yol haritasının belirlenmesinin önemi kolaylıkla anlaşılacaktır.

BSTB ise büyüme potansiyeli, ülkeye katkı, küresel trendler ve ulusal fizibilite kriterleri çerçevesinde şu odak sektörleri belirlemiştir (BSTB, 2018a, s.13): Kimya ve ilaç, elektronik ve yarı iletkenler, makine ve teçhizat, gıda, motorlu kara taşıtları, bilişim ve yazılım sanayi ve çelik. Sanayide İleri Teknoloji'ye Geçiş Programı kapsamında odak sektörler sayesinde 87 milyar Dolar ilave katkı ile sanayi katma değerinin 10 yılda 300 milyar Dolar'a çıkması, yüksek teknoloji ürün payının % 15'e artırılması ve 8,1 milyon kişiye istihdam sağlanması hedeflenmektedir (BSTB, 2018a, s.14). Türkiye'de imalat sanayinin dijital dönüşümü yol haritasının ise altı bileşeni bulunmaktadır (BSTB, 2018b, s.121): İnsan, teknoloji, altyapı, tedarikçiler, kullanıcılar ve yönetişim. İnsanın tüm dönüşüm sürecinin merkezinde yer aldığı ifade edilebilir.

Önümüzdeki süreçte hizmet üretimi açısından da kritik değişimler beklenmektedir. Bu alanda üretimin sanayi ve finans sektörlerinden bilişim teknolojileri hizmetlerine kayacağı beklenmektedir (Öztemel, Özel ve Gürsev, 2019, s.113). Öztemel vd. (2019), hizmetler kesimine odaklandıkları çalışmalarında işletmelerin Endüstri 4.0 sürecine uygun dönüşümü başarmaları açısından Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP)'ni kullanarak ana kriterler olarak stratejik yönetim, yönetim süreçleri, teknik altyapı ve insan kaynakları yönetimini belirlemiştir.

İstihdama Etkileri

Dijital dönüşüm sürecinin emek piyasasına etkileri ile ilgili olarak literatürde bir görüş birliği yoktur. İyimserler; yeni iş fırsatlarının süreçte ortaya çıkacak iş kayıplarını telafi edeceğini ileri sürerken karamsarlar ise kitlesel işsizlik, eşitsizlik ve sosyal sorunlara dikkat çekmektedirler (Özsoy, 2018, s.256). Yeni iş fırsatları çıksa bile hiç değilse belirli bir süre teknolojideki gelişmeleri takiben bir işsizlik yaşanabileceği söylenebilir. Ekonomi biliminde buna teknolojik işsizlik adı verilmektedir.

Dijital dönüşümü ihtiyatlı karşılayanların önemli bir kısmı, artan otomasyonun emek istihdamını azaltarak işsizliği artıracak yönündeki kaygılarını ifade etmektedirler. Günümüzde yaşanan bu kaygılar, geçmiş sanayi devrimleri sonrasında da gündeme gelmiş; ancak yeni iş fırsatları ve ekonomik büyüme büyük ölçüde bu endişeleri gidermiştir. Ancak bu kez yapay zekânın da devreye girmiş olması, ekonomik hayat içinde insana duyulan ihtiyacın ciddi biçimde sorgulanmasını zorlamaktadır. Yeterince yeni işin ortaya çıkıp çıkmayacağı ise dört faktöre bağlıdır (McKinsey Global Institute [MGI], 2017, s.69): Ücret seviyesi, talep artışının düzeyi, demografi (özellikle nüfusun yaş dağılımı), sektörel yapı.

Dijital dönüşüm ile birlikte mevcut işlerin %50'sinin otomasyon teknolojileri ile gerçekleştirileceği beklenmektedir (BSTB, 2018b, s.30). Tüm dünyada 400-800 milyon arası çalışanın işini kaybedeceği; 75-375 milyonunun yeni beceriler kazanarak çalışmayı sürdürecekları ifade edilmektedir (MGI, 2017, s.77). Yeni beceriler konusunda da dikkatli adımlar atılması gerekmektedir. Bu konuda önceliklerin ve stratejilerin yanlış belirlenmesi, kaynak israfına ya da kaynakların etkisiz kullanımına neden olabilir. BSTB (2018b, s.32) dijitalleşmenin gerektirdiği insan tipinin ortaya çıkarılmasında zorunlu, gerekli,

olabilir kategorilerinde özellikler belirlemiştir. Bu özelliklerin gerek bireyler gerekse kurumlarca dikkate alınması yerinde olacaktır. Örneğin son dönemde hızla bilgisayar programlama ve kod yazımına ilişkin eğitim programları açılmaktadır. Oysa bu beceriler, ilgili raporda “olabilir” kategorisindedir.

Teknolojik gelişmenin itici faktör olduğu gelir artışları, talebi artırabilmekte; artan talep üretimi özendirirken beraberinde işsizliği de azaltabilmektedir. Teorik olarak bu beklenti son derece haklıdır. Bu nedenledir ki üretim artışlarını ima eden büyüme (reel büyüme) istihdamı artırabilir. TÜSİAD'ın hazırladığı bir rapora göre, dijital dönüşüm sürecinde artan talebin etkisiyle 300 Milyar Euro ek gelir ortaya çıkacak, ekonomik büyümenin istihdama %6'lık bir katkısı olacaktır (TÜSİAD, 2016, s.35). Ancak ekonomi literatüründe uzunca bir süredir altı çizilen istihdama katkı sağlamayan büyüme olgusu da göz ardı edilmemelidir. Emek faktörünün homojen olmadığı, sürecin nitelikli ve niteliksiz (düşük nitelikli) emek açısından farklı sonuçlar doğurabileceği de göz ardı edilememelidir. Türkiye ekonomisi ele alındığında, niteliksiz emeğe olan ihtiyacın 400-500 bin kadar azalacağı; 100 bin kadar da nitelikli emek ihtiyacı ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir (TÜSİAD, 2016, s.46). Emeğin niteliğinin rolünü hatırlatan bir başka çalışmada ise lise altı eğitimli çalışanların %55'inin otomasyonla ikame edileceği; bu oranın lisans ve lisansüstü eğitimli çalışanlar için %22 ile sınırlı olacağı ifade edilmektedir (MGI, 2017, s.30). Ancak yapay zekâ, öğrenen makineler ve yazılım otomasyonu kullanımı yaygınlaştıkça sürecin nitelikli çalışanları da geniş çaplı etkilemesi beklenebilir (Kozanoğlu, 2016, s.19). Bu da oldukça önemlidir. Çünkü sürecin sadece düşük nitelikli emeği etkileyeceği kanısı yanlış stratejiler geliştirilmesine neden olabilir. Ayrıca dijital dönüşüm nitelikli emeğin göçüne de yol açabilir (Yalçın, 2018, s.231). Beyin göçü, beşeri sermayenin öneminin her geçen gün arttığı böyle bir dönemde başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere göç veren tüm ülkeler açısından bir tehdit olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, istihdamla ilgili olarak iyimser kesimlerin bir argümanı da çalışanlar açısından işin niteliğinin artacak olmasıdır. Bu çerçevede çalışanlar rutin işlerden kurtulacak, yaratıcılıklarını ön plana çıkarabilecek ve fiziksel anlamda zor işleri robotların yapması ile insan-robot rekabeti yerine insan-robot işbirliği sağlanacaktır (Kılıç ve Alkan, 2018, s.46). Başka bir deyişle insan

ve robot girdileri, üretim sürecinde birbirleri açısından ikame değil tamamlayıcı olarak değerlendirilebilir. Bir ikame olsa bile, bunun ne ölçüde olacağı da düşünülmelidir. Yine otomasyondaki artışın, insanın kendine vakit ayırabilme talebini karşılayacağı da ifade edilebilir (Özkan vd., 2018, s.133). Ekonomi bilimi açısından özellikle üretim sürecinde rutin işlerle meşgul olan insanın kendine yabancılaşacağı tartışması her dönemde güncelliğini korurken, dijital dönüşüm sürecinin bu kaygıları gidermesi olasılığı dikkate değerdir. Ayrıca konuya çalışan ve üreten insanın ekonomik hayatın içinde aynı zamanda tüketici de olduğu düşünülerek yaklaşıldığında artan tercih çeşitliliği, ürüne ulaşma süresinin kısılması ve kişiselleştirilmiş ürünlerin bireylerin refahını olumlu yönde etkileyeceği de söylenebilir.

Literatürde işini kaybetme kaygısının toplumsal alışkanlıkları ve eğilimleri değiştirme gücü olduğu da ifade edilmektedir (Öztemel vd., 2019, s.114). Eğer kurumlar gerekli altyapıyı sağlayabilirlerse bireyler işsiz kalma endişesi ile niteliklerini geliştirici adımlar atabileceklerdir. Dolayısıyla süreç, hem fiilen çalışanların hem de iş piyasasında yer edinmek isteyenlerin çağın gereklerine uygun bilgi ve becerilerle donanmalarına ortam hazırlamış olacaktır. Özer ve Turhan (2019)'ın da ifade ettiği gibi Endüstri 4.0 sürecine uyum açısından devlete büyük sorumluluk düşmektedir. Bir başka deyişle, önümüzdeki dönem, devletin ekonomideki ağırlığının arttığı ve genel olarak kamu politikalarının önem kazandığı bir dönem olacaktır.

Konu Türkiye açısından ele alındığında, genç nüfusun, bilgi ve iletişim temelli bir eğitim için elverişli olmasının bir avantaj olduğu ifade edilebilir (Özkan vd., 2018, s.153). Belirli bir yaşın üzerindeki çalışanları dijital dönüşümün gerektirdiği niteliklerle donatmanın çok daha zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde nüfusun hızla yaşlandığı düşünüldüğünde, bu durum Türkiye ekonomisi açısından önemli bir avantajla dönüştürülebilir. Türkiye işgücü piyasasının dijital dönüşümü sürecinde ortaya çıkabilecek güçlükler de mevcuttur. Sanayiden hizmetler sektörüne doğru yüksek işten ayrılma hızı ve sınırlı işgücü yetkinlikleri bu zorlukların başında gelmektedir (TÜSİAD, 2016, s.34). Tam da bu nedenle işsizlikle mücadelede sürecin gerektirdiği insan tipini ortaya çıkarabilmek adına eğitime ilişkin çabalar büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki süreçte ağ sistemleri, istatistik ve programlama alanlarında yetkin çalışanlara ihtiyaç duyulacaktır (TÜSİAD, 2016, s.46). Diğer yandan, çağın gereklerine uygun malların ve hizmetlerin üretilmesine dönük bir ekonomik yapı da istihdamın artmasına

katkı sağlayacaktır. Örneğin, endüstriyel robot ithalatçısı olmak yerine endüstriyel robot üreticisi olmak hedeflenmelidir (Kılıç ve Alkan, 2018, s.46). Böylece kurulacak yeni üretim tesislerinde yeni istihdam olanakları sunulabilecektir.

Dördüncü sanayi devriminin, kaçınılmaz şekilde diğer makroekonomik değişkenleri de etkileyeceği ve sürecin işgücü piyasalarında da değişikliklere neden olacağı ifade edilebilir. Örneğin fiyatlar, ücretler ve gelir dağılımının süreçten etkileneneceği açıktır. Düşük maliyetli üretimin, mal ve hizmetlerin fiyatları üzerinde deflasyonist bir etki oluşturacağı beklenebilir. Nitelikli emeğe olan talebin artması ölçüsünde nitelikli emeğin ücreti artma eğilimine girebilir. Bunun sonucunda gelir dağılımı da niteliksiz işgücü aleyhine dönecektir (Ünlü ve Atik, 2018, s.444). Bu beklentiler, niteliksiz işgücüne yönelik tedbirlerin alınması gereğini ortaya koymaktadır. Gelir dağılımı üzerindeki olası etkileri dengeleyecek vergilendirme politikalarına ihtiyaç doğacaktır (Doğru ve Meçik, 2018, s.1601). Elbette ücretlerin süreçten ne şekilde etkileneneceği ile ilgili alternatif görüşler de mevcuttur. Akın (2017) endüstriyel robot kullanımının reel ücret düzeyinden bağımsız olarak hızla arttığını ifade etmektedir. Çin, en fazla endüstriyel robota sahip ülke olmasına rağmen, reel ücret düzeyinde son 10 yılda bir azalma görülmemesi bu görüşü destekler niteliktedir (Akın, 2017, s.67). Dijital dönüşümün makro değişkenler üzerindeki net etkilerini ortaya koymak için zamana ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak unutulmamalıdır ki dinamik ekonomik ortamın içinde hangi sonucun hangi nedenden kaynaklandığını kesin olarak belirlemek güçtür.

İstihdamla ilgili en tartışmalı alanlardan biri de kadın istihdamıdır. Sürecin kadın istihdamını olumsuz yönde etkileyeceği beklentisi yaygın olmakla birlikte kadın istihdamının artacağı da tartışılmaktadır (BSTB, 2018b, s.33). Erkeklerin 4 milyon, kadınların ise 3 milyon iş kaybı ile karşılaşacağı tahmin edilmektedir (Dünya Ekonomik Forumu [WEF], 2016, s.39). Kadın istihdamının daha sınırlı olduğu düşünüldüğünde, bu veri oransal olarak kadınların daha fazla iş kaybedeceğini ima etmektedir. Ancak bu konuya ilişkin alternatif tartışmalar da yapılmaktadır. Örneğin ev işlerinin otomasyonla çözümlenmesi halinde kadınların kendilerini geliştirmek için daha fazla vakit ayırabilecekleri ve böylece iş hayatında daha fazla görünebilecekleri de ifade edilmektedir (WEF, 2016, s.39). Diğer yandan kadınların otomasyon becerilerinin daha zayıf olduğu algısının da yaygın olduğu bilinmekle birlikte durumun

sektörden sektöre farklılaşacağı da söylenebilir. Örneğin hâlihazırda erkeklerin daha yoğun olarak çalıştığı inşaat sektöründe otomasyon, daha çok erkek çalışanlar aleyhine sonuç doğuracaktır (WEF, 2016, s.14). Bunu destekler şekilde, düşük nitelikli kadın çalışanların yoğun olarak faaliyet gösterdiği sağlık bakımı gibi alanlarda otomasyonun daha sınırlı düzeyde gerçekleşmesi olasılığının varlığı, kadın çalışanların erkeklere kıyasla süreçte daha avantajlı olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Sorgner vd., 2017, s.7). Bu konuda kesin bir yargıya varmanın güçlüğü ortadadır. Çünkü sonuç, ülke, sektör ve emeğin niteliğine duyarlıdır. Türkiye açısından da kadın istihdamı üzerinde durulması gereken bir konudur. İşgücüne katılım oranı açısından Türkiye 2012 yılı sonrasında aşama kaydetmiş olsa da uzun dönemli işsizlik oranı açısından cinsiyet açığı halen oldukça yüksektir (Sorgner vd., 2017, s.17). Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecine uygun şekilde adaptasyonu, ekonomik kazanımların artırılması ve toplumun her alanda sağlıklı gelişimi açısından kadın istihdamına özel bir önem verilmesi gereği açıktır.

Son olarak geleceğin mesleklerinin neler olabileceğine ilişkin örnekler vermek yerinde olacaktır (Gökalp, Gökalp, Çoban ve Eren, 2019, ss.208-209): Endüstriyel veri bilimi uzmanı, robot koordinatörü, otonom araç filosu yöneticisi, bulut hesaplama uzmanı, endüstriyel kullanıcı arayüz tasarımcısı, nesnelerin interneti çözüm mimarı, endüstriyel bilgisayar mühendisi/yazılımcısı, üç boyutlu yazıcı mühendisi, giyilebilir teknoloji tasarımcısı, veri güvenliği uzmanı, şebeke geliştirme mühendisi, akıllı şehirler planlama uzmanı, sanal alışveriş danışmanlığı gibi örnekler verilebilir. Muhtemelen yakın gelecekte daha önce hiç adı duyulmamış pek çok meslek ile karşılaşılması söz konusu olacaktır. Yeni meslekler tüm çalışma hayatının ve buna ilişkin yasal ve kurumsal mevzuatın da yenilenmesini gerektirecektir.

Dış Ticarete Etkileri

Dijital dönüşümün üretim sürecine etkilerinin açık bir yansıması da dış ticaret alanında kendini gösterecektir. Dış ticaret bir ülkenin en önemli döviz gelir ve döviz gider kalemidir. O nedenle içinden geçilen dönemin bu alana etkilerinin detaylı bir şekilde değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bununla ilgili olarak her şeyden önce ticareti yapılan malların ve hizmetlerin değişeceğini beklemek yanlış olmayacaktır. Örneğin mal ticaretinin yerini veri ticaretinin (e-kitap, film, müzik, teknik çizimler, bilişim hizmetleri) alması beklenebilir

(Özkan vd., 2018, s.142). Aslında bu süreç uzunca bir zaman önce başlamıştır da. O nedenledir ki, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde sadece mal ticaretini düzenleyen ve 1948'de yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'na ek olarak 1995 yılında Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS) devreye sokulmuştur. Bu bağlamda ticareti yapılan malların ve hizmetlerin değişmesi, yeni uluslararası anlaşmaları da gerekli kılacaktır. Örneğin veri ticaretinin artması beklenebilir. 2030 yılına gelindiğinde, küresel ticaret hacminin yarısının akıllı nesnelerin iletişimi ile gerçekleşeceği beklenmektedir (TÜBİTAK, 2016, s.2). Yine iç ve dış ticarete kullanımının yaygınlaşması durumunda sanal paraya ilişkin de yasal ve kurumsal çerçevenin oluşturulması gerekecektir.

Dijital dönüşüm sürecinin lojistik ve taşımacılık alanlarında ortaya çıkacak gelişmelerle dünya ticaret hacmini olumlu yönde etkilemesi beklenebilir (Özkan vd., 2018, s.143). Ürünlerin pazara yakın olarak üretilmesi ve pazara sunulma süresinin kısalması çıktıların tüketicilerce tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu dönüşümü başaran ülkelerin dış ticaretin rantlarını kendi ülkelerine çekeceği ifade edilebilir.

Türkiye'nin dış ticareti açısından ithalatı ve ihracatı önemli ölçüde etkileyecek iki gelişme söz konusudur (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2018, s.329): Üretilmeyen akıllı makine ve sistemlerin ithalatı, çağın gereklerine uygun mal ve hizmetlerin üretilmemesi halinde ihracatın azalması. İthalatı artırıcı ve ihracatı azaltıcı bu etkiler, uzunca bir süredir Türkiye ekonomisini meşgul eden dış ticaret açığını şiddetlendirebilecektir. O nedenle dönüşüme uyum sağlamak gereği ortadadır.

Otomotiv sektörü Türkiye'nin dış ticareti açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sektörün dijital dönüşüm sürecinde de ayrı bir yeri vardır. Çünkü bugün pek çok sektör açısından yeni sayılabilecek robot kollar çok uzun bir zamandır bu sektörde kullanılmaktadır. Bir başka deyişle otomotiv sektöründe otomasyonun daha da artacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Endüstriyel robotların kullanımının dış ticarete yansımalarıyla ilgili olarak şu tespitler dikkat çekicidir (Akın, 2017, s.66): En çok küresel ihracat yapan ülkeler, en fazla endüstriyel robota sahip ülkelerdir; ihracat artışı için endüstriyel robot kullanımı artmaktadır. O halde tüm sektörler gibi otomotiv sektörünün dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemesi açısından sektörün dijital dönüşüme uyum göstermesi kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin dış ticaretinin dijital dönüşüm sürecinin refah artırıcı etkilerinden sınırlı ölçüde yararlanmasına yol açabilecek bazı özellikleri bulunmaktadır (Özkan vd., 2018, s.146): ihracatının ithalata bağımlılığı, katma değeri yüksek ürün üretiminin sınırlılığı, işgücü becerilerine ilişkin eksiklikler ve yüksek teknoloji mal ihracatının düşüklüğü. Yine dış ticaretle ilişkisi bakımından daha önce denenmiş iki sanayileşme stratejisini de yeniden düşünmek gerekecektir. Dijital dönüşüm sürecinde ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi arasındaki tamamlayıcılığın dikkate alınması yararlı olacaktır (Kozal ve Barbaros, 2019, s.38). İthal edilen malların/girdilerin aynılarını veya yakın ikamelerini yurt içinde üretmek elbette önemlidir; ancak çıktılarının yurt dışı piyasalarda pazarının oluşması da süreçten beklenen yararın sağlanması açısından bir o kadar önemlidir.

Literatürden Örnekler ve Ülke Deneyimleri

Dördüncü sanayi devrimini analiz etmeye yönelik uygulamalı çalışmaların sayısı, kavramsal tartışmalara kıyasla henüz oldukça sınırlıdır. Endüstri 4.0 ile ilgili en kapsamlı literatür çalışması Liao, Deschamps, Loures ve Ramos (2017)'ne ait olup konuya ilişkin mevcut çalışmaları sistematik bir şekilde incelemek ve sonraki araştırmalara ışık tutmak amacını taşımaktadır.

Ülkeler dijital dönüşüme başarıyla uyum sağlamak açısından pek çok adımlar atmaktadırlar. Şu örnekler verilebilir (BSTB, 2018b, s.39): Avrupa Birliği (AB), AR-GE ve yenilik için 100 milyar dolarlık hibe programı hazırlamıştır; Hollanda, dijital mükemmeliyet merkezleri ağı oluşturmuştur; Japonya Toplum 5.0 kavramı ile dijital dönüşümün hayatın her alanına etkisini öngörmektedir; Güney Kore, eklemeli imalat alanında tasarımcı ordusu yetiştirmektedir. Türkiye'de ise konu devlet kurumları, üniversiteler, kalkınma ajansları ve bireylerin geniş bir kısmı tarafından ilgi görmektedir. Pek çok stratejik plan hazırlanmakta, teşvik sistemi işletilmektedir. Türkiye İş Kurumu, İŞKUR (2018) gençlerin dijital dönüşüme uyum sağlamaları açısından önemli proje ve işbirlikleri geliştirmektedir.

Uygulamalı çalışmalardan örnekler vermek gerekirse, Ünlü ve Atik (2018), 2015-2016 dönemi için sırasıyla faktör analizi, hiyerarşik kümeleme analizi çerçevesinde Ward Yöntemi'ni kullanarak Türkiye ile AB'yi Endüstri

4.0 performansları açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmanın bulguları, sürecin başladığı Almanya'nın en iyi performansla sahip olduğu; Türkiye'nin ise Macaristan, Letonya ve Polonya ile aynı kümede yer aldığı yönündedir.

Türkiye'de teknolojik ilerlemenin istihdam düzeyi ile ilişkisini ampirik olarak inceleyen Aydın (2018) 1981-2015 yılları için gecikmesi dağıtılmış oto-regresif model (ARDL) yöntemini kullanmış ve teknolojik ilerlemenin nitelikli işgücü talebini artırdığı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Bu bulgular nitelsiz emek açısından riskin daha yüksek olduğu şeklindeki iddiaları Türkiye ekonomisi açısından destekler niteliktedir. Buna yönelik tedbirlerin alınması yararlı olacaktır. Örneğin literatürde düşük nitelikli işgücünün hızlandırılmış eğitim programlarıyla hizmetler sektörüne kaydırılabileceği şeklinde öneriler bulunmaktadır (Akın, 2017, s.70).

İşletmelerin Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde karşılaşacakları zorlukları belirlemeyi amaçlayan çalışmalarında Özkaya, Gür ve Eren (2019), çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden biri olan analitik ağ süreci yöntemi ile çeşitli kriterler ve bu kriterlerin önem derecelerini belirlemişlerdir. Ana kriterler olarak; organizasyon, yasal ve etik konular ile stratejik ve teknolojik kısıtlar tespit edilmiştir.

Öztürk ve Alaşahan (2019) çalışmalarında 2011-2016 dönemi için Türkiye dahil 10 ülkeyi ele alarak Endüstri 4.0'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, Endüstri 4.0'ın kazanımlarından yararlanmak açısından yüksek teknoloji üretim ve ihracatın gereğini ortaya koymuştur.

Yukarıda Endüstri 4.0 sürecinin sektör duyarlı olduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi açısından Endüstri 4.0 sürecini farklı sektörler için ele alan çalışmalar da yürütülmektedir. Örneğin Gabaçlı ve Uzunöz (2017) hâlihazırda öncü olabilecek bir sektör olması dolayısıyla otomotiv sektörünü ele alırken; Mil ve Dirican (2018) Türkiye ekonomisi için döviz kazandırıcı bir sektör olarak turizmi ele aldıkları çalışmalarında mobil pazarlama, dijital tur rehberi ve dijital turların altını çizmektedirler. Ürün kişiselleştirmenin önemli olduğu bir sektör olarak mobilya sektörünü konu edinen Öztürk ve Koç (2017) henüz sektördeki firmaların internet sayfası ve mobil pazarlama düzeyi bakımından yeterli olmadıklarını ifade etmişlerdir. Yine mobilya sektörüne ilişkin bir başka çalışmada ise Tunçel, Candan ve Satır (2017) sektörde Endüstri 4.0 sürecine uygun kalifiye eleman sıkıntısı bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Konuyla ilgili literatür her geçen gün genişlemektedir. İhmal edilmemesi gereken bir nokta da Türkiye'nin ve çeşitli ülkelerin dijital dönüşüm sürecine ilişkin mevcut durumlarının istatistikî veriler çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu noktada ilk olarak Türkiye'nin maliyet avantajının sürüp sürmediği ortaya koyulabilir. Cushman & Wakefield (2018) tarafından hesaplanan İmalat Sanayi Risk Endeksi 2018'e göre en çekici ilk üç ülke sırasıyla Çin, Litvanya ve Malezya'dır. Türkiye ise aynı listede 10. sırada yer almaktadır. Söz konusu endeksin hesaplanmasında koşullar (%40), risk (%20) ve maliyet (%40) dikkate alınmaktadır. Maliyete duyarlı endeks hesaplanırken ise maliyetin ağırlığı %60'a artırılırken diğer kriterlerin ağırlığı %20'de tutulmaktadır. Türkiye bu endeks hesaplamasına göre ise 12. sıradadır. Bu veriler Türkiye'nin maliyet avantajı bakımından hâlihazırda dış yatırımlar açısından cazip bir ülke olduğuna işaret etmektedir. Ancak dijitalleşme sürecine uyum sağlanamaması halinde bu üstünlüğün önemini yitirmesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla bu noktada WEF (2019) tarafından hesaplanan Küresel Rekabetçilik Endeksi'ni değerlendirmek anlamlı olacaktır. Adı geçen endeks, dört ana kriter etrafında hesaplanmaktadır (WEF, 2019, s.2): Ortamın uygunluğu (altyapı, istikrar, kurumlar, bilgi ve iletişim teknolojileri uyumu), beşeri sermaye (sağlık, yetenekler), yenilik ekosistemi (iş dinamiği, yenilik kapasitesi) ve piyasalar (mal ve işgücü piyasaları ile finansal sistem ve pazar büyüklüğü). Küresel Rekabetçilik Endeksi'ne göre 2019 yılı itibarıyla ilk beş sırada yer alan ülkeler sırasıyla; Singapur, Birleşik Devletler, Hong Kong SAR, Hollanda ve İsviçre'dir. Türkiye bu endekse göre 141 ülke içerisinde 61. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin en iyi performansına sahip olduğu kriter ise pazar büyüklüğüdür. Öyle ki Türkiye bu kriter açısından 13. sıradadır. Teknoloji yönetimi açısından ise Türkiye kendisine 45. sırada yer bulmuş olup bu durum Türkiye'nin dijital iş modellerine orta üstü bir hız ile uyum gösterdiği anlamına gelmektedir (WEF, 2019, s.7).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Araştırma Geliştirme Faaliyetleri İstatistikleri, sürecin dinamiğini oluşturan pek çok veride Türkiye'nin durumunu gözler önüne sermektedir. Türkiye'de AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı 2001 yılında %0,53 iken 2018 yılına gelindiğinde bu oran %1,03 düzeyine yükselmiştir. Eurostat'tan alınan verilere göre, Türkiye bu oranla aynı yıl Sırbistan (%0,92), Slovakya (%0,84) Bulgaristan (%0,75) ve Romanya

(%0,51) gibi ülkeleri geride bırakırken Endüstri 4.0 sürecinin lideri konumundaki Almanya (%3,13) ile birlikte İsveç (%3,31), Danimarka (%3,03) ve Hollanda (%2,16) gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Diğer yandan Türkiye ekonomisi açısından dijital dönüşüme uyum sağlama noktasında umut verici başka gelişmeler de yaşanmaktadır. Türkiye'de girişimlerde ve hanelerde bilişim teknolojileri kullanımı, 2005 yılına kıyasla 2019 yılına gelindiğinde önemli bir gelişim kaydetmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2 bu ilerlemeyi ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı (%)

	2005	2019
Bilgisayar kullanımı	87,8	96,7
İnternet erişimi	80,4	94,9
Web sitesi sahipliği	48,2	66,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Hanelerde bilişim teknolojileri kullanımı istatistiğinde ise bilgisayar ve internet kullanımı cinsiyete göre de değerlendirilmektedir. Yukarıda bahsedilen kadın istihdamı ile ilgili tartışmalar çerçevesinde düşünüldüğünde kadınların bilgisayar ve internet kullanımına ilişkin kayda değer bir ilerleme göze çarpmaktadır. Ancak bu oranlar erkeklerin gerisinde olup kadınların dijital dönüşüme uyumları açısından mevcut kaygıları destekler niteliktedir.

Tablo 2. Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı (%)

	2005	2018
Bilgisayar kullanımı	22,9	59,6
Kadın	15,9	50,6
Erkek	30,0	68,6
İnternet kullanımı	17,6	72,9
Kadın	11,1	65,5
Erkek	24,0	80,4
Hanelerde İnternet Erişimi	8,7	83,8

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Hanelerde internet erişimi açısından Türkiye'nin 14 yılda geldiği nokta oldukça çarpıcıdır. Ancak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve rilerine göre bu oranın Kore'de %99,48; İzlanda'da %99,18; Hollanda'da %98,0 olduğu da unutulmamalıdır. Yine de Türkiye hâlihazırda AB üyesi olan Portekiz (%79,43) ve Yunanistan (%76,49)'dan iyi durumdadır.

Günümüzde yenilik rekabetin olmazsa olmaz unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin yenilikçilik göstergelerinin de ele alınması yerinde olacaktır. Söz konusu göstergelerle ilgili en güncel olarak 2016 yılı verisine ulaşılabilmiş ve bu veriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Yenilikçi Girişimler (% , 2016)

Genel	61,5
Sanayi	64,5
Hizmetler	57,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Tablo 3'e göre, Türkiye'de GSYH içinde en büyük paya sahip olan sektör hizmetler olmasına rağmen, yenilikçilik açısından sanayi sektörü ön plana çıkmaktadır. Konu yenilik türü açısından değerlendirildiğinde ise, Türkiye'de pazarlama yeniliği ilk sırada yer almaktadır.

Dijital dönüşümü gerçekleştirmenin ön koşulu, dijital yetenekli bireylere sahip olmaktır. Eurostat'tan alınan verilere göre dijital yetenekli bireylerin oranı 2019 yılı itibarıyla Türkiye için %36'dır. Türkiye bu oranla sadece Bulgaristan (%29) ve Bosna Hersek (%24)'i geride bırakabilmiştir. Bu oran, İzlanda'da %85, Hollanda'da %79, Almanya'da %70'tir.

Hemen her alanda hizmetin elektronik ortamda sunulduğu süreçte e-ticaret de önemini artırmaktadır. İnternet satın alımları anlamında bireylerin yüzde kaçının e-ticaret yaptığını gösteren ve Eurostat'tan alınan veriye göre 2019 yılı itibarıyla söz konusu oran Türkiye için %23'tür. Aynı oran Bulgaristan için %14 ve Bosna Hersek için %18 düzeyindedir. Bu konuda lider ülke Birleşik Krallık olup (%80) onu Almanya (%71), Hollanda (%70) ve İsveç (%70) izlemektedir.

Bu bağlamda devlet tarafından sunulan hizmetlerin dijital ortama aktarılması da önemli bir gösterge niteliği kazanmaktadır. Türkiye bu konuda ciddi adımlar atmıştır ve atmaya da sürdürmektedir. Eurostat tarafından sunulan e-devlet istatistikleri açısından Türkiye %51'lik oranı ile Bulgaristan (%25), Bosna Hersek (%18) ve Romanya (%12) gibi ülkelerin oldukça üzerindedir. Danimarka %92 ile bu alanda öncü bir konumda olup Hollanda (%81), Fransa (%75), Almanya (%59) gibi Avrupa ülkeleri Danimarka'yı izlemektedir.

Dijital dönüşüm sürecinde dış ticaretin kazanımlarından daha fazla yararlanabilmenin yolu, yüksek teknoloji mal ihracatını artırmaktan geçmektedir.

dir. Eurostat'tan sağlanan güncel veriye göre, toplam ihracat içinde ileri teknoloji ihracatının payı 2018 yılı itibarıyla Türkiye için %2,4 düzeyindedir. Türkiye, bu oranla Sırbistan (%1,9), Karadağ (%0,9) ve Arnavutluk (%0,8)'ün üzerinde yer almaktadır. Bu konuda liderlik büyük bir farkla Hollanda (%21,3)'ün elindedir. Aynı oran Almanya'da %15,1; Danimarka'da %9,4; Romanya'da %8,4 ve Bulgaristan'da %5,9 düzeyindedir. Bu konuda Türkiye'nin performansını artırması gereği açıktır.

Sonuç

Tarih boyunca insanın doğayı anlama, örgütlenme ve yönlendirme arzusunun tetiklediği bilimsel ve teknolojik gelişmeler yaşanagelmıştır. Yaygın olarak Endüstri 4.0 adı verilen dördüncü sanayi devrimi veya daha kapsayıcı bir tanım olması gerekçesiyle dijital dönüşüm de bu sürecin gündemdeki yansımasıdır. Böyle devrimsel gelişmeler toplumun tüm alanlarını etkilemektedir. Ekonomik alan da toplumsal alanın bir parçası olduğuna göre bu konuda bir istisna değildir. Ekonomi biliminde yeni teorilerin ve kavramların ortaya çıkması beklenmektedir. Günümüzde bilginin ve teknolojinin üretim faktörü olarak önemi artmakta; maliyet düşürücü gelişmeler artan verim-azalan maliyet koşullarının tekrar gözden geçirilmesini yönlendirmekte; başlangıç yatırım maliyetlerinin yüksekliği ve artan teknoloji ihtiyacının tekelleşme eğilimlerini artırmasından endişe edilmektedir. Tüm bu büyük dönüşüm esnasında devletin ekonomideki rolü ve ağırlığının da artması şaşırtıcı olmayacaktır.

Dijital dönüşümün ekonomik etkileri de diğer etkileri gibi sürecin dinamizmi içinde belirginleşecek ve farklılaşacaktır. Yine de hâlihazırda ortaya çıkan gelişmeler, kavramsal ve ampirik çalışmalar ile ekonomilerin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmayı kolaylaştıran mevcut istatistikî verilerden yola çıkılarak bu çalışmada olası etkiler tartışılmıştır. Tartışma Türkiye perspektifinden yürütülmüş olup ekonomik etkiler temelde üretim (büyüme, verimlilik), istihdam ve dış ticaret açısından değerlendirilmiştir.

Kitlesel üretimin aynı zamanda ek maliyet ortaya çıkarmaksızın kişiselleştirilmiş olarak yapılmasına olanak tanıyan dördüncü sanayi devriminin üretim süreçlerini, üretileni ve üreteni değiştirmekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üretim açısından otomasyonun artışı, düşen maliyetler, artan verimlilik ve artan ekonomik büyüme beklenmektedir. Üretim artışının

neden olacağı çevresel tahribat ve kaynak ihtiyacı da göz ardı edilmemelidir. Çevreyle dost teknolojilerin kullanımının özendirilmesi, yenilenebilir enerji ve hammaddelerin kullanılması, tüm malların geri dönüşümünün sağlanması, eski ekipmanların imhası gibi tüm süreçlerin etkin şekilde organize edilmesi gerekmektedir.

Ekonomik büyüme ve değişen iş yaşamının yeni iş fırsatları doğuracağı şeklindeki iyimser bakış açısı işgücü piyasalarına umut verirken; artan otomasyonun başta düşük nitelikli işgücü olmak üzere nitelikli işgücüne duyulan ihtiyacı da azaltacağı kaygıları da yadsınamayacak bir görüştür. Çünkü öğrenen makineler ve yapay zekânın artan kullanımı nitelikli işgücünü de ikame edebilir. Bu noktada işgücünün çağın gereklerine uygun eğitim programlarıyla hızla geleceğe hazırlanması gerekmekte; bireylerin yetenek ve yaratıcılıklarını ön plana çıkaran sosyal hayat, eğitim ve iş hayatı oluşturulmalıdır. Bireylerin internet ve bilgisayar kullanımının artırılması, mobil erişimin yaygınlaştırılması, mekândan bağımsız talebe uygun üretimin yapılabilmesi olası işsizlik sorunlarıyla mücadelede sürece katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda daha dezavantajlı olup olmadığı tartışılan kadın istihdamı da ayrıca desteklenmelidir. İş hayatına hazırlanmakta olan genç nüfusun derhal dijital dönüşüme uyumu kolaylaştıracak bir anlayışla eğitim ve öğrenim hayatlarını sürdürmeleri sağlanmalıdır. Çalışan her bireyin ise sürekli eğitime ve gelişime açık bir anlayışa sahip olması büyük önem taşımaktadır.

Dış ticaret, döviz gelir ve giderleri bakımından belirleyici bir sektör olarak göz ardı edilemez. İç ve dış piyasalarda tüketicilerin beklentilerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretiminin ve pazarlanmasının başarılması, ticaretten beklenen kazanımların sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir. Sanayi katma değerinin artırılması, ithalat ihtiyacının olabildiğince azaltılması, ihracatın özendirilmesi ve yüksek teknoloji mal ihracatının artırılması gerekmektedir. Rekabetçiliğin sadece mukayeseli üstünlük teorisine dayalı maliyet avantajından kaynaklanmadığı günümüz dünyasında pazarlama yeniliği, yenilik üretimi, kişiselleştirilmiş ürünlerin üretimi, markalaşma, satış sonrası hizmetlerin iyileştirilmesi, işgücü ve çevre dostu teknolojilerle üretimin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Tüm bu tartışmalar Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, sürecin dışında kalmanın olanaksız olduğu, bu konuda ülkemizde kurumlar düzeyinde önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Sanayinin halihazırda Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında olduğu genel olarak kabul görmektedir.

Dolayısıyla sektör odaklı stratejiler, meslek içi eğitimler ve uygun teşvik politikalarıyla dönüşüme uyum sağlanabilecektir. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte kamu politikalarının öneminin ve ağırlığının artacağını beklemek yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde yüksek nüfuslu bir ülke olarak işgücü piyasalarının dönüşüme uyum göstermesi açısından da devlet kurumlarına önemli roller düşmektedir. Genç nüfusa yönelik eğitim programlarının ihtiyaca uygun olacak şekilde revize edilmesi, kendilerini geliştirmek isteyen her yaşta ve cinsiyetten bireye ortam sağlanması, çalışma ortam ve koşullarının iyileştirilmesi, kadın istihdamına odaklanmış proje ve teşvikler ilk akla gelen tedbirlerdir. Tüm dünyada işgücünün çalışma koşullarına ve çevreye duyulan hassasiyet artarken bu konulara ilişkin standartların sağlanması, hem üretim ve istihdam açısından hem de dış ticaret açısından önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisi açısından ithalat ihtiyacının azaltılması açısından uygun bir ithal ikamesi stratejisi önerilebilir. Ancak günümüz şartlarında bu stratejinin ihracat artışını özendirerek bir ihracata yönelik strateji ile bir arada değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Çünkü dış ticaret açığını azaltmanın ve daha fazla döviz geliri elde etmenin iki ayağı bulunmaktadır: ithalatın azaltılması ve ihracatın artırılması. Ayrıca yüksek teknoloji mal ihracatının artırılması da Türkiye için kritik bir öneme sahiptir.

Hemen hemen tüm faaliyetlerin ağ sistemi içinde gerçekleştirildiği bir ortamda gizlilik ve güvenlik ihtiyacının artacağı ortadadır. Buna yönelik çabaların ek maliyet anlamına geldiği de değerlendirilmelidir. Yine yakın gelecekte üretim sürecinde kullanımı arttıkça robotlara ilişkin pek çok yasal ve kurumsal düzenleme yapılması gerekecektir. Karanlık fabrikalarda, eve gitmeksizin, doğum izni ve yıllık izin almaksızın, boş zaman ile çalışma arasında ikameyi gözetmeyen robotlar tümüyle işgücünün yerini alacak mıdır? Tüm bu dönüşüm vergi teorisinde ve politikasında neleri değiştirecektir? Sana paraların kullanımı yaygınlaşırsa para politikası bundan nasıl etkilenecektir, merkez bankalarının rolü değişecek midir? Uyum faaliyetlerinin gerektirdiği maliyetler nasıl karşılanacaktır? Sayısı kolaylıkla artırılabilirken sorunlarla yeni fırsat ve iyi yönetilmezse tehditlerle dolu bir sürece girildiği görülmektedir. Uygun strateji ve politikalarla sürecin olumlu yönleri ve kazanımlarının ortaya çıkarılması yerinde olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effects of Digital Transformation on Economy:
Reflections on the Economy of Turkey**

Aslı Seda Kurt
Dokuz Eylül University

Digital transformation deeply transforms social structure. This new social structure is called as a “smart society”. As a sub-area of the social structure, the economic structure takes its share from this transformation. Meeting individual customer requirements, flexibility, resource productivity and efficiency and work-life balance are some of the potential gains of Industry 4.0 in terms of economies. During digital transformation, Turkish economy is expected to develop in several ways like increase in productivity, an additional income, increase in investments and new opportunities for employees. Here, the effects of digital transformation on economies are evaluated from the perspective of Turkish economy. The literature and statistical data are used to this end. The effects of the process on economic life can also be handled in various ways. Here, the subject is especially evaluated in terms of production, employment and foreign trade.

It is the new production technologies that digital transformation brings the main effect in terms of production. In this context, cyber physical systems, autonomous robots and additive manufacturing systems can be counted among as examples of production technologies. Costs are the most important determinants of production decisions. The digital transformation is expected to reduce production costs. Decreasing costs increase production for producers; as for consumers it will provide the opportunity to consume cheaper. These examples strengthen the thesis that costs will decrease further in the future. However, there are also ideas claiming it would be a limited level of productivity increases in Turkish economy. Of course, it should also be taken into consideration that the effect of the process on productivity may vary from sector to sector. Another issue that needs to be addressed in the context of production is investments. Again, the high initial investment costs of digi-

tal transformation are a major obstacle to the digital transformation. The return of comprehensive investments to be made within the framework of adaptation to the new industrial revolution can take place in a much longer term. Another current discussion on the subject is sustainable production. Failure to manage the adaptation processes well can cause undesirable environmental damage.

The first sector that comes to mind when it comes to production is industry, even the manufacturing industry. It is widely stated that Turkish industry is still between Industry 2.0 and Industry 3.0. When it is considered that Turkey's advantages such as geographical location and low labor costs may dwindle in the digital transformation process, it will be readily understood the importance of having an appropriate industry road map. It can be stated that human is at the center of the entire transformation process.

There is no consensus in the literature regarding the effects of the digital transformation process on the labor market. It can be said that even if new job opportunities emerge, there may be an unemployment period following technological developments for a certain period of time. In economics, this is called technological unemployment. This time, the introduction of artificial intelligence has brought serious questioning of the need for people in economic life. On the other hand, one of the arguments of the optimists about employment is that the quality of work will increase for the employees. Human and robot inputs can be considered as complementary rather than substitutes in the production process. If institutions can provide the necessary infrastructure, individuals will be able to take steps to improve their qualifications with the fear of unemployment. In other words, the next period will be a period in which the weight of the state in the economy has increased and public policies have gained importance in general. It is advantage of Turkey to have young population who is suitable for communication and information based education. Difficulties may arise in the process of digital transformation of Turkey's labor market. For this reason, the steps to be taken regarding education are of great importance. Another point not to be sneezed at is that women employment must increase. In Turkey, many strategic plans are formed and large scaled incentives are enabled. For example, Turkish Employment Agency, İŞKUR develops important projects and collaborations for young people to adapt to digital transformation.

An other reflection of digital transformation on the production process will also manifest itself in the field of foreign trade. Foreign trade is the most important foreign currency income and foreign currency expense item of a country. For this reason, it will be useful to evaluate the effects of the digital transformation on this area in detail. First of all, it would not be wrong to expect that the traded goods and services will change. On the other hand, increasing imports and decreasing exports may exacerbate Turkey's foreign trade deficit during the adaptation process. Therefore, it is obvious that it is necessary to adapt to the digital transformation. It is also important for Turkey to develop the share of high-technology exports in total exports in order to gain much more via foreign trade. In sum, public policies are needed to increase the potential gains and reduce the potential risks of the process.

Kaynakça / References

- Akın, Ö. (2017). Hızla artan endüstriyel robotların üretim süreçlerinde yarattığı değişimler ve Türkiye işgücü piyasasında yaratacağı olası etkilerin değerlendirilmesi, *İş ve Hayat*, 42-71.
- Aydın, E. (2018). Türkiye'de teknolojik ilerleme ile istihdam yapısındaki değişme projesiyonu: Endüstri 4.0 bağlamında ampirik analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 461-471.
- Aytar, O. (2019). Endüstri 4.0 ve bu paradigmanın örgüt yönetimi üzerindeki olası etkileri. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 21(2), 75-90.
- Bağcı, E. (2018). Endüstri 4.0: Yeni üretim tarzını anlamak. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 122-146.
- Bonilla, S. H., Silva, H. R. O., da Silva, M. T., Gonçalves, R. F. ve Sacomano, J. B. (2018). Industry 4.0 and sustainability implications: A Scenerio-Based analysis of the impacts and challenges. *Sustainability*, 10, 1-24.
- BSTB. (2018a). *Sanayide yüksek teknolojiye geçiş programı*. 04 Şubat 2020 tarihinde, <http://www.karabuktso.org.tr/dosyalar/Sanayide%20Y%C3%BCKsek%20Teknolojiye%20Ge%C3%A7i%C5%9F%20Program%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.
- BSTB. (2018b). *Türkiye'nin sanayi devrimi "dijital Türkiye" yol haritası*. 04 Şubat 2020 tarihinde, <https://www.sanayi.gov.tr/tsddtyh.pdf> adresinden erişildi.
- Cushman ve Wakefield. (2018). *Manufacturing risk index 2018*. 06 Şubat 2020 tarihinde, www.cushmanwakefield.com adresinden erişildi.

- Doğru, B. N. ve Meçik, O. (2018). Türkiye'de endüstri 4.0'ın işgücü piyasasına etkileri: Firma beklentileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 1581-1606.
- Frederick, D. E. (2016). Libraries, data and the fourth industrial revolution (data deluge column). *Library Hi Tech News*, 5, 9-12.
- Gabaçlı, N. ve Uzunöz, M. (2017). IV.sanayi devrimi: endüstri 4.0 ve otomotiv sektörü. 23 Ekim 2019 tarihinde, <http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/1930/180> adresinden erişildi.
- Gökalp, E., Gökalp, M. O., Çoban, S. ve Eren, P. E. (2019). Dijital dönüşümün etkisinde verimli istihdam yönetimi: Yol haritası önerisi. *Verimlilik Dergisi*, 3, 201-222.
- Gürün, F. (2019). Endüstri 4.0 ve beşeri sermayenin geleceği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 76, 67-88.
- İŞKUR. (2018). Sanayi 4.0, değişen istihdam ve İŞKUR. *İstihdamda 3i Dergisi*, 27.
- Kagermann, H., Wahlster, W ve Helbig, J. (2013). *Securing the future of german manufacturing industry recommendations for implementing the strategic initiative industrie 4.0.* 04 Şubat 2020 tarihinde, <https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf28536e7e8165993f1fd/recommendations-for-implementing-industry-4-0-data.pdf> adresinden erişildi.
- Kılıç, S. ve Alkan, R. M. (2018). Dördüncü sanayi devrimi: Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye değerlendirmeleri. *Girişimcilik, İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49.
- Kozal, Ö. E. ve Barbaros, F. (2019). Türkiye'de sanayi 4.0 dönüşümünün olanakları ve kısıtları üzerine bir değerlendirme. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 19-42.
- Kozanoğlu, H. (2016). Endüstri 4.0, insan emeği ve mühendis. *Elektrik Mühendisliği*, 459, 18-19.
- Liao, Y., Deschamps, F., Loures, E. de F. R. ve Ramos, L. F. P. (2017). Past, present and future of industry 4.0 – a systematic literature review and research agenda proposal. *International Journal of Production Research*, 55(12), 3609-3629.
- MGI. (2017). *Jobs lost, jobs gained: Workforce transitions in a time of automation.* 04 Şubat 2020 tarihinde, <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/feature%20insights/Future%20of%20Organizations/What%20the%20future%20of%20work%20will%20mean%20for%20jobs%20skills%20and%20wages/MGI-Jobs-Lost-Jobs-Gained-Report-December-6-2017.ashx> adresinden erişildi.
- Mil, B. ve Dirican, C. (2018). Endüstri 4.0 teknolojileri ve turizme etkileri. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(3), 1-9.

- Nuroğlu, E. ve Nuroğlu, H. H. (2018). Endüstri 4.0'ı Türkiye'nin dış ticareti için bir fırsat penceresine dönüştürmek. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 329-346.
- Özenir, İ. ve Nakıboğlu, G. (2019). Sürdürülebilir üretimde endüstri 4.0'ın yeri, *BMIJ*, 7(5), 2248-2281.
- Özer, A. Ö. ve Turhan, M. (2019). 4. sanayi ve enformasyon toplumu çerçevesinde kamu politikalarının gelişimi. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(2), 361-375.
- Özkan, M., Al, A. ve Yavuz, S. (2018). Uluslararası politik ekonomi açısından dördüncü sanayi-endüstri devrimi'nin etkileri ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 126-156.
- Özkaya, A., Gür, Ş. ve Eren, T. (2019). Endüstri 4.0'a geçiş sürecinin analitik ağ süreci ile değerlendirilmesi. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 59-74.
- Özsoy, C. E. (2018). Endüstri 4.0 ve istihdam üzerindeki potansiyel etkisi. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(2), 249-270.
- Öztemel, E., Özel, S. ve Gürsev, S. (2019). Endüstriyel dönüşüm sürecinde AHP yöntemi ile performans kriterlerinin belirlenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 105-117.
- Öztürk, E. ve Koç, K. H. (2017). Endüstri 4.0 ve mobilya endüstrisi. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 786-794.
- Öztürk, S. ve Alaşahan, Y. (2019). Türkiye'de endüstri 4.0 uygulamalarının değerlendirilmesi: Panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 1-18.
- Sorgner, A., Bode, E., Krieger-Boden, C., Aneja, U., Coleman, S., Mishra, V. ve Robb, A. (2017). *The effects of digitalization on gender equality in the g20 economies: Women 20 study*. 06 Şubat 2020 tarihinde, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/170571/1/898491703.pdf> adresinden erişildi.
- Tunçel, S., Candan, Z. ve Satır, A. (2017). Mobilya endüstrisinde gelecek vizyonu: endüstri 4.0. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 152-158.
- TÜBİTAK. (2016). *Yeni sanayi devrimi akıllı üretim sistemleri teknoloji yol haritası*. 07 Şubat 2020 tarihinde, http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemleri_tyh_v27aralik2016.pdf adresinden erişildi.
- TÜSİAD. (2016). *Türkiye'nin küresel rekabetçiliği için bir gereklilik olarak sanayi 4.0 gelişmekte olan ekonomi perspektifi*, TÜSİAD-T/2016-03/576.
- Ünlü, F. ve Atık, H. (2018). Türkiye'deki işletmelerin endüstri 4.0'a geçiş performansı: Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırmalı ampirik analiz. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(2), 431-463.

- WEF. (2016). *The future of jobs employment, skills and workforce strategy for the forth industrial revolution*, 04.02.2020 tarihinde <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018>> adresinden erişilmiştir.
- WEF. (2019). *The global competitiveness report 2019*. 06 Şubat 2020 tarihinde, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf adresinden erişildi.
- Yalçın, M. F. (2018). Küresel rekabette Türkiye açısından dönüm noktası: Sanayi 4.0. *Sosyoekonomi*, 26(36), 225-233.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Kurt, S. A. (2020). Dijital dönüşümün ekonomiye etkileri: Türkiye ekonomisi'ne yansımaları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3083-3109. DOI: 10.26466/opus.714393

Türkiye’de Politik Devir ve Devlet Borçları İlişkisi

DOI: 10.26466/opus.702552

*

Mehmet Ela *

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F, Kamu Yönetimi Böl., Osmaniye.
E-Posta: mehmetela@osmaniye.edu.tr ORCID: [0000-0001-7341-6312](https://orcid.org/0000-0001-7341-6312)

Öz

Politik devir (iktidar değişimi), birçok sosyoekonomik ve mali faktörü etkilemektedir. Politik devrin etkilediği faktörlerden bir tanesi ise devlet borç göstergeleridir. Politik devir, devlet yönetimine hangi partinin geleceği konusunda belirsizliğe yol açtığından, devlet borçlarına ilişkin göstergelerle ilişkilidir. Bu açıdan, çalışmada politik devirle ilişkili dört devlet borç göstergesi belirlenmiştir. Bu göstergeler, borç düzeyi (genel devlet borcu/GSYİH), borç krizi (kriz yılları), borç temerrüdü (temerrüt yılları) ve ülkenin kredibilitesinden (kredi notları) oluşmaktadır. Çalışmada grafiklerle desteklenen söyleneysel bir yöntem benimsenmiş ve Türkiye için 1960-2019 yılları arasında, politik devir ve borç göstergeleri ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre; (i) Türkiye’de yoğun politik devrin yaşandığı dönemlerin ardından borç düzeyi artışa geçmektedir. Politik istikrarın görüldüğü dönemlerde ise borç düzeyleri düşmektedir. (ii) Türkiye’de yoğun politik devrin ardından borç krizi yaşanmakta, krizin ardından ise politik istikrar hüküm sürmektedir. Bu durum toplumun borç krizinin ardından siyasi istikrar istediği şekilde yorumlanabilmektedir. (iii) Türkiye’de yoğun politik devrin yaşandığı yılların ardından temerrüt sayılarında artış görülmektedir. Temerrüt yıllarında veya temerrüdün ardından ise, nispeten siyasi istikrar yaşanmaktadır. (iv) Türkiye’de politik devir kredi derecelerini olumsuz etkilemektedir ancak etki sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: *İktidar değişimi, devlet borç göstergeleri, kamu yönetimi, kamu borç yönetimi, Türkiye*

The Relationship Between Political Turnover and Sovereign Debt in Turkey

*

Abstract

Political turnover (government change) affects many socio-economic and fiscal factors. One of the factors affected by the political turnover is the sovereign debt indicators. The political turnover is related to the indicators of sovereign debt as it causes uncertainty about which party will come into power. In this regard, four sovereign debt indicators related to political turnover were identified in the study. These indicators consist of debt level (general government debt / GDP), debt crisis (crisis years), debt default (default years) and the country's credibility (credit ratings). The study adopted a discursive method supported with graphs and analyzed the relationship of political turnover and debt indicators between the years of 1960-2019 for Turkey. According to the result of the study; (i) After the period of intense political turnover, level of debt increases in Turkey. In periods of political stability, debt level decreases. (ii) After the period of intense political turnover, the debt crises are experienced in Turkey and after the debt crisis, political stability prevails. This situation can be interpreted as the society wants political stability after the debt crisis. (iii) In Turkey, after years of intense political turnover, there is an increase in the number of debt defaults. In the period of default or after the default, political stability is experienced. (iv) Political turnover negatively affects credit ratings in Turkey, but the effect is limited.

Keywords: *Government change, sovereign debt indicators, public administration, public debt management, Turkey.*

Giriş

Politik devir, birçok kaynakta lider değişimi, iktidar değişimi ve hükümet değişimi gibi farklı göstergelerle temsil edilmiştir. Çalışmamızda iktidar değişimini temsil eden politik devir, topluma ilişkin birçok faktörü etkileyebilme gücüne sahiptir. Nitekim politik devrin ekonomik, mali ve özellikle de sosyal etkilerinden bahsedebilmek mümkündür. Bu bağlamda politik devir yarımcı davranışları, ticari ilişkiler, ekonomik büyüme, teknolojik değişim gibi toplumu ilgilendiren birçok faktör yelpazesini etkileyebilmektedir. Politik devrin etkilediği faktörlerden bir tanesi de hiç şüphesiz devlet borçlarına ilişkin olay ve göstergelerdir.

Politik devir, devlet borçlanmasını çeşitli biçimlerde etkileyebilmektedir. Politik devir, temelde yeniden seçilebilme ihtimali konusunda kısa görüşlü (miyop) olan partilerin varlığı nedeniyle devlet borçlanması üzerinde etki göstermektedir. Nitekim siyasi partiler, oluşan borçların gelecekteki sorumluluğu konusunda bilinmezlik yaşandığından dolayı borçlanmayı arttırabilmekte ya da tekrar seçilebilme ihtimalinin düşük olması sonucu halefini etkileyebilmek isteyen parti, borçlanma stratejisini değiştirebilmektedir. Bu durum ise aşırı borçlanmaya, borç krizleri ve temerrütlerine neden olabilmekte iken ülkelerin kredibilitesini olumsuz etkileyebilmektedir.

Politik devir, Türkiye gibi yüksek iktidar değişimine sahip bir ülke açısından özellikle önem arz etmektedir. Türkiye’de son dönem hariç olmak üzere oldukça yüksek olan politik devir, devlet borçlanması konusunda birtakım önemli sonuçlara yol açmıştır. Bu noktadan hareketle oluşturulan ve bu konuda Türkiye için yapılan ilk çalışma mahiyetindeki bu çalışmada, öncelikle teorik ve ampirik literatür incelenerek politik devrin hangi borç göstergelerini etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuca göre, politik devir, borçlanma düzeyi, borç temerrütleri ve krizleri ile ülke kredibilitesini etkilemektedir. Söz konusu bu borçlanma göstergeleri ve iktidar değişimi ile temsil edilen politik devir arasındaki ilişki ise Türkiye için grafiklerle desteklenen söylemsel bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ilk bölümde politik devir ve devlet borçları ilişkisi genel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde politik devir ve devlet borçları ilişkisi Türkiye için ele alınmış ve ardından sonuca gidilmiştir.

Politik Devir ve Devlet Borçları İlişkisi

Politik devir birçok devlet borç göstergesini etkileyebilmektedir. Bu bölümde literatürde ele alınan ve politik devirle ilişkili olan borç göstergeleri sınıflandırılmış ve politik devirle ilişkilerine yönelik teorik ve ampirik literatür sunulmuştur.

Politik Devir ve Borç Düzeyi İlişkisi

Politik devir ve borç düzeyi ilişkisi 1990’lı yılların başında tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde çalışmalar öncelikle ilişkinin teorik boyutuna yer vermişlerdir. Daha sonraki dönemde ise konuya ilişkin ampirik literatür gelişmiştir. Söz konusu gelişmelere paralel olarak çalışmamızda öncelikle teorik literatür incelendikten sonra ampirik literatüre yer verilecektir.

Politik devir ve borçlanma düzeyi ilişkisini teorik açıdan ele alan ilk çalışmalardan birisi olan Alesina ve Tabellini (1990) tarafından ele alınan modele göre, iki farklı parti iki farklı kamu harcama kompozisyonunu tercih eden seçmen grubunu temsil etmektedir ve iki mal için yapılan kamu harcaması konusunda anlaşamamaktadır. Bu durumda ise, bütçe açık vermekte ve borçlanma seçmenlere fayda sağlayan optimal dengenin üzerine çıkmaktadır. Anlaşmazlık ve hangi partinin seçileceğinin bilinmemesi, partilerin diğer partinin seçilmesi halinde kendi istediği kamu harcaması türü yapılmadığı için, kamu harcamasının kompozisyonundan daha az marjinal fayda sağlayacağı anlamına gelmektedir. Diğer yandan bilinmezlik, yeni seçilecek hükümete borç bırakmanın yüksek vergi ve düşük kamu harcaması şeklindeki maliyetlerinin içselleştirilemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu durumda borç düzeyi artmakta ve sosyal olarak optimal dengenin üzerine çıkmaktadır. Buna göre, parti gelecek dönemde seçilecek partinin kamu harcamasını etkilemek ve sınırlamak için daha fazla borçlanmaktadır. Borç düzeyi, alternatif partiler arasında çatışmanın artması ve yönetimdeki partinin tekrar seçilme ihtimalinin düşmesi ile birlikte daha da artmaktadır. Nitekim halef hükümetin daha az harçayabilmesi için daha çok borç bırakılmaktadır. Bu durum, daha fazla kamu borcu anlamına gelmektedir. Konuya benzer bir açıklama getiren Persson ve Svensson (1989) tarafından ele alınan modele göre, kararlarında farklılık olan iki parti söz konusudur. Bu durumda, daha az vergi alan

ve kamu harcaması yapan iktidar eğer daha fazla vergi alan ve kamu harcaması yapan genişletici politika izleyen bir hükümetin gelecek seçimi kazanacağına inanmakta ise borçlanmayı arttırmaktadır. İktidar, kendinin kazanacağını veya da kendinden daha az harcama yapan ve vergi alan bir hükümetin kazanacağını düşünür ise daha az borçlanmaktadır. Bu anlamda politik devir (iktidar değişimleri) kamu borçlanmasını arttırmaktadır. Grilli, Masciandro ve Tabellini (1991) tarafından oluşturulan modele göre ise hükümet değişimleri gelecekteki borçların devralınıp devralınmamasına göre borçlanma düzeyini etkilemektedir. Buna göre, borçlanan hükümet, yeniden seçilmeyi beklemiyorsa, gelecekte, bugün çıkarılan borcu devralmayı beklemiyordur. Yeniden seçilme olasılığı ne kadar az olursa, borç alınan tutar da o kadar yüksek olmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, bir partiden veya lider grubundan diğerine daha sık iktidar değişikliği olan ülkelerde, yani politik olarak daha istikrarsız ortamlarda, kamu borcunun daha büyük olacağını öngörmektedir. Debortoli ve Nunes (2008) tarafından oluşturulan ve hükümetlerin gelecek politikalarına bağlılığının olmaması ve partiler arası tercih farklılıklarının borçlanmaya etkisini ele alan modele göre, iktidar değişimleri borçlanma düzeyi üzerinde etkili değildir. Bu durumun nedeni ise borç düzeyi ile iktidar değişimi ilişkisinin belirsiz ve etkinin önemsiz derecede olmasıdır. Bu nedenle, partiler arası gruplaşma ve hükümet değişimi etkileri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Çalışmaya göre nitelik etkinin derecesi taraflar -partiler arası çatışmanın derecesine bağlıdır.

Teorik literatüre politik miyopluk açısından yaklaşan çalışmalardan Grechyna (2015)'in açıklamasına göre, yeniden seçilme beklentileri hakkındaki belirsizlik, hükümetin gelecek faydalarının şimdiki değerini azaltarak, hane halkına göre iktidarı miyop hale getirmekte ve kamu sektörü tarafından aşırı borçlanmaya ve fazla harcamaya neden olmaktadır. Benzer bir açıklama yapan Di Bartolomeo, Di Pietro, Saltari ve Semmler (2018)'e göre ise politikacılar kısa vadede sınırlı bilgi ile işlem yapmakta ve karar verirken politikalarının ve diğer partilerin politikalarının uzun vadeli etkisini öngörememektedirler. Bu nedenle özensizdirler ve rasyonel değildirler. Politika miyopluğu, politika yapımcıları başlangıçta borcun istikrara kavuşması konusunda daha agresif olmaya itmekte, ancak sonunda, uzun vadede aşırı kamu borcuna yol açmaktadır. Miyop politika yapımcılar, kısa görüşlü olmaları nedeniyle, baş-

langıçta borcu önemli ölçüde azaltan agresif politikalar uygulamaktadır; ancak, bu politikalar uzun vadede eylemsizlik sonucunda yüksek borçlanmaya neden olmaktadır.

Politik devir ve borçlanma düzeyi ilişkisini ampirik açıdan ele alan çalışmalara bakıldığında, Grilli vd. (1991), 15 ülkeyi 1970-1989 dönemi için ele almıştır. Sonuca göre, devlet borç birikimi, ortalama hükümet dayanıklılığı (iktidarda kalma süresi) ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Franzese (2001) tarafından yapılan ve 20 ülkeyi 1956-1990 döneminde ele alan çalışmaya göre, seçim sıklığı arttıkça borç düzeyi de artmaktadır. Alt ve Lassen (2006), 19 OECD ülkesini 1989-1998 dönemi için ele alan çalışmalarında politik devrin borç düzeyini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Grechyna (2015)’nın 1995-2007 döneminde 20 gelişmiş ülkeyi ele alan çalışmasına göre politik devir borç seviyesini arttırmaktadır. Hanusch ve Vaaler (2015), 53 ülkeyi 2002-2011 dönemi için ele almıştır. Sonuca göre, daha az kamu borcu ve daha düşük mali açıkları olan ülkelerde hükümet devir hızı daha düşüktür. Park (2018), 1993-2012 dönemi için 108 bağımsız yetkileri olan hükümet kuruluşunu ele almıştır. Çalışmaya göre politik devir (lider değişimi) kısa vadede borç düzeyini arttırmaktadır.

Politik Devir ve Borç Krizi İlişkisi

Politik devir ve borç krizi ilişkisini ele alan literatür hacmi oldukça sınırlıdır. Politik devrin diğer borç göstergeleri ile ilişkisini ele alan çalışmaların aksine borç krizi-politik devir ilişkisi ancak 2000’li yıllarda kendisine literatürde yer bulabilmiştir.

Politik devir ve borç krizi birbirini karşılıklı olarak etkileyebilmektedir. Bir yandan borç krizi politik devri hızlandırabilirken diğer yandan politik devir de borç krizine yol açabilmektedir (Chweroth ve Walter, 2010). Söz konusu ilişkiyi ele alan çalışmalara bakıldığında, Manasse, Roubini ve Schimmelpennig (2003), 47 ülkeyi 1970-2002 yılları için inceleyen çalışmasında, başkanlık seçimi olan yıllarda ülkelerin borç krizine girme ve krizde kalma olasılığının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda seçimler, krizi beslemektedir. Bir diğer çalışma olan Chweroth ve Walter (2010), çalışmalarında 160 ülkeyi 1800 ile 2006 yılları arası dönem için analiz etmiştir. Sonuca göre, finansal krizler ve politik devir (iktidar değişimleri) birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir. Ancak krizler politik devir olasılığını, politik devrin kriz olasılığını

arttırdığından daha çok arttırmaktadır. Ayrıca, krizler içinde politik devir ile en güçlü ilişkiyi borç krizleri sağlamaktadır. Son olarak Pepinsky (2012), global finansal kriz ve politik devir ilişkisini ele alan çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır: Kriz ve politik devir ilişkisi, krizin hükümetin politikaları sonucunda çıkıp çıkmadığı ya da dış ülkeler kaynaklı olup olmadığı, ülkelerin krize cevabı, politik kurumların rolü ve krizin etki derecesine göre değişmekte ve şekillenmektedir.

Politik Devir ve Temerrüt İlişkisi

Politik devir ve temerrüt ilişkisini ele alan teorik çalışmalar öncelikle politik devrin yüksek borçlanma maliyetleri yoluyla borçlarda temerrüdü (iç borçlanmada konsolidasyon ve dış borçlanmada moratoryum) arttıracığından hareket etmektedirler. Bu konuda Cuadra ve Saprizza (2008)'ya göre, politik istikrarsızlık kısa görüşlü (miyop) hükümetlere yol açmaktadır. Gelecekteki tüketime bugünkü (iskonto) değerinin düşük olması, temerrüt teşviklerini arttırmaktadır. Bu, herhangi bir borçlanma seviyesi için daha yüksek faiz oranlarına yol açmakta ve sonuçta, politik devirde artış ve iktidar süresinde kısalmaya, daha yüksek temerrüt ve faiz farkına (spread) yol açmaktadır. Konuyu benzer şekilde ele alan Scholl (2017)'nin modeline göre, politik devir, tarafların (partilerin) borçlanma ile temerrüt politikaları konusundaki farklılıklarını arttırmaktadır. Siyasi belirsizlik olduğunda, yani kimin seçileceğinin belirli olmaması durumunda, daha düşük kamu harcamasını tercih eden parti, seçim avantajını arttırmak için daha az borç almakta ve daha az temerrüde düşmektedir. Buna karşılık, daha yüksek kamu harcamasını tercih eden parti borçlanmaktadır ve temerrüde düşmesi için daha büyük teşvikleri vardır. Şöyle ki, seçilme ihtimalini arttırmak isteyen ve daha az harcama seçen taraf, daha fazla borçlanma kabiliyetine sahiptir ve daha az temerrüde düşer. Böylece daha fazla seçilme olasılığına kavuşur. Aynı amaçla daha fazla harcama yapan taraf borçlanma konusunda kısıtlıdır, bu anlamda daha yüksek kredi maliyetleri ile karşılaşır ve daha fazla temerrüde düşer.

Bazı teorik çalışmalar ise politik devir ve borç temerrüdü ilişkisini demokrasi ve otokrasiler açısından karşılaştırmıştır. Bu çalışmalardan Amador (2003)'e göre, siyasi belirsizlikte artış, partilerin borçlanmayı sürdürme yeteneğini arttırmaktadır. Buna göre, demokraside politik devir, borçların sürdürülebilirliği ile pozitif yönde ilişkilidir. Otokraside ise politik devir yoktur ve

bu nedenle politik devir borçların sürdürülebilirliği ile ilişkili değildir. Otokrasilerde temerrüt kaçınılmaz iken demokrasiler daha az temerrüde düşmektedir. Konuyu aksi yönde ele alan bir modelleme yapan Dhillon ve Sjoström (2009)’a göre ise, demokrasilerde diktatörlüğe kıyasla daha yüksek politik devir, geri ödeme teşviklerinin düşük olduğunu göstermektedir. Burada ahlaki tehlike problemi vardır ve buna göre demokrasilerde hükümet gelecekte değişebilecektir.

Bazı teorik çalışmalar ise politik devir ve borç temerrüdü ilişkisini temerrüt dönemindeki ekonomik koşulları gözeterik modellemiştir. Bu konuda Hatchondo, Martinez ve Sapriza (2009)’a göre temerrüt, hükümetlerin görev süreleri boyunca kötü ekonomik koşullarla karşılaşması halinde, politik devir (iktidar değişimi) ile sonuçlanmaktadır. Öte yandan, politik değişim, iyi ekonomik koşullara sahip olduğunda temerrüde neden olmamaktadır. Asiri ve Hubail (2014)’in değerlendirmesine göre ise politik istikrarsızlık, uzun vadeli sermaye akımlarındaki bir düşüş ve kreditorlerin vadesi gelen kredilerin vadesini uzatma isteksizliği gibi nedenlerle borç servisi sorunlarını dolaylı yoldan artırabilir. Bir süre boyunca, politik istikrarsızlık, ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir, enflasyonu, iç darboğazları ve üretim sıkıntısını artırabilir ve ihracat ile ithalat arasındaki dengesizlikten dolayı döviz açığı yaratabilir. Bu anlamda politik istikrarsızlık, ekonomiyi olumsuz etkileyerek borç ödeme gücünü düşürebilir.

Politik devir ve temerrüt ilişkisini ampirik açıdan ele alan çalışmalara baktığımızda, Bordo ve Oosterlinck (2005), 1880-1913 dönemi için 29 ülkeyi ele almış ve politik istikrar (iktidar değişimlerinin az olması) ve temerrüt ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, politik istikrarsızlık temerrüde neden olmakta ve temerrüt de politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ancak bu ilişki çok güçlü değildir ve ilişkide ekonomik faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkiye için temerrütleri açıklamada politik istikrarsızlık önemli bir konumdadır. Türkiye temerrütten bir sonraki yıl iktidar değişimi yaşamıştır. Türkiye’nin yaşadığı temerrüt sonrası politik devir sıklığı çalışmada ele alınan ülkelere göre daha yüksektir. Yu (2016), 1970-2010 yılları arasında 68 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi ele alan çalışmasında, yüksek politik devrin (liderlik süresi vb. koşullar) temerrüde düşme olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Latin Amerika’daki borç temerrütlerini ele alan Cole, Dow ve English (1995)’un bulgusuna göre, Latin Amerika’da yaşanan temerrütler olan 1820 ve 1870’lerdeki iki temerrüt dalgası, bölgedeki yaygın siyasi

istikrarsızlık dönemleriyle ilişkilidir. Citron ve Nickelsburg (1987)'nin 1960-1983 arasında 5 ülkeyi ele alan çalışmasına göre, politik istikrarsızlık, temerrüt olasılığını arttırmaktadır. Bu durum yeni hükümetlerin daha zayıf göstergelere sahip olduğu ve borçları ödeme konusunda daha isteksiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Farklı beş ülkede yaşanan temerrütleri inceleyen Hatchondo ve Martinez (2010)'a göre sadece Arjantin'de yaşanan temerrütün zamanının belirlenmesinde politik devir önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Bu anlamda 2001 Arjantin temerrüdü, politik devir tarafından tetiklenmiştir. Livshits, Phan ve Trebesch (2014), 84 ülkeyi 1980-2012 dönemi için ele almış ve temerrütlerin maliye bakanının değişmesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bazı ampirik çalışmalar borç krizinden bir adım öteye giderek politik devir ile borç yeniden yapılandırılmaları ve müzakereleri ilişkisini incelemiştir. Bu konuda Trebesch (2018), 1978-2010 döneminde 179 kamu borç müzakeresini ele almıştır. Sonuca göre politik devir, krizin çözüm sürecini bozmakta ve borç yeniden yapılandırma müzakere sürelerini uzatmaktadır. Balkan (1992), 31 ülkeyi 1971-1984 döneminde ele alan çalışmasında politik istikrarsızlık indeksindeki artışın borçları yeniden yapılandırma ihtimalini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bulguların aksine, 80 ülkeyi 1980-1990 dönemi için inceleyen Rivoli ve Brewer (1997)'ye göre, politik dönüşüm (lider veya iktidar değişimi) borçları yeniden yapılandırma riskini etkilememektedir.

Bazı ampirik çalışmalar, borç temerrütlerini iç ve dış borç temerrüdü olarak ikiye ayırarak politik devir ile ilişkilerini incelemiştir. Bu konuda, Lvovskiy (2018), 1875-2015 dönemi için 180 ülkeyi ele almıştır. Sonuca göre sadece iç borçta temerrüt iktidar değişimi olasılığını arttırırken dış borç temerrüdü iktidar değişimini etkilememektedir. Çünkü dış borç temerrüdü, seçmenleri doğrudan etkilememektedir.

Bazı ampirik çalışmalar ise, politik devir ve temerrüt ilişkisini demokrasiler için ayırmıştır. Bu çalışmalardan, Borensztein ve Panizza (2009)'a göre, diktatörlüklerde ekonomi politikası yapımcıların değişimi temerrütlerin ardından daha yüksektir. Bu, diktatörlüklerde bakanlıkları suçlama ve cezalandırmanın daha kolay olduğunu göstermektedir. Genelde ise, bu anlamda demokrasiler ve diktatörlükler birlikte ele alınırsa, temerrütlerin ardından iktidar değişimlerinde keskin bir artış vardır. Kohlscheen (2010)'in 59 ülkeyi 1976-2003 dönemi için ele alan çalışmasına göre ise düşük lider değişimi,

borçları yeniden yapılandırma eğilimini ve temerrüdü azaltmaktadır. Demokrasilerde ise başkanlıklara göre yüksek politik değişime rağmen borçları yeniden yapılandırma düşüktür.

Politik Devir ve Kredibilite İlişkisi

Politik devir, ülkelerin kredibilitesinin göstergeleri olan kredi dereceleri, risk primleri ve tahvil indeksi ile ilişki içinde olabilmektedir. Bu konudaki teorik yaklaşımlara bakıldığında, Cuadra ve Sapriza (2008)’e göre, politik istikrarsızlık miyop hükümetlere yol açmakta ve temerrüde düşme olasılığını arttırmaktadır. Bu durum ise herhangi bir borçlanma seviyesi için daha yüksek faiz oranlarına yol açmaktadır. Politik devir ve kredibilite ilişkisini demokrasi ve otokrasiler için ayıran, geniş bir teorik değerlendirme yapan ve politik devri lider değişimi ile eşanlı tutan McGillivray ve Smith (2003)’e göre, liderlerin demokrasilerde değişmesi kolaydır. Eğer kreditorler temerrüde düşmüş olan ülkelere borç vermeyi reddederse, vatandaşlar temerrüde düşmüş liderleri görevden alırlar. Bu mekanizma, kredibilitiyi yeniden sağlamak için bir araç sunmanın ötesinde, yönetimde kalmak isteyen liderlerin en başta temerrüde düşmemelerini sağlar. Temerrüt riskinin asgari düzeyde olması nedeniyle, bu tür hükümetler uygun şartlarda borçlanabilir ve liderlik değişiminin kredibilite üzerinde minimum etkisi vardır. Buna karşılık, liderin değişmesi zor olduğunda, hükümetler görev sürelerini tehlikeye atmadan temerrüde düşebilirler. Devlet borcunu geri ödemeye yönelik kurumsal bağlılık olmadığından, kredi güvenilirliği ekonomik koşullara ve liderlerin bireysel özelliklerine bağlıdır. Mutlak liderleri olan uluslar sadece krediye daha kötü erişim sağlamakla kalmaz, aynı zamanda liderlik değişimleriyle kredi değerlilikleri de değişir.

Politik devir ile kredibilite ilişkisini çeşitli göstergelerle ele alan geniş bir ampirik literatür söz konusudur. Bu konuda, Cotoc, Johri ve Sosa-Padilla (2018), 23 yıllık dönem için 63 ülkeyi ele alan çalışmalarında politik devrin devlet tahvil fiyatlarını düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Block ve Vaaler (2004), 19 ülkeyi 1987-1999 dönemi için ele almıştır. Sonuca göre kredi derecelendirme kuruluşları, seçim yıllarında ülke notlarını daha sık değiştirmekte ve yaklaşık bir derece düşürmektedir; tahvil marjları (spreadleri) seçimden önceki 60 gün içinde, seçimden sonraki 60 gün içindeki marjlara göre daha yüksektir. Krueger ve Walker (2008), 1995-2000 döneminde 44 ABD eyaletini

ele alan çalışmasında yüksek lider değişiminin tahvil riskini arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Krueger ve Walker (2010), 2004-2007 dönemi için 40 eyaleti ele almış ve şu sonuca ulaşmıştır: Alt meclisteki devir (değişim), kredi kalitesi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Born, Müller, Pfeifer ve Wellmann (2018), 38 ülkeyi 1990 ve 2000'lerin verileriyle analiz etmiş ve tahvil marjlarındaki önemli artışların hükümetin değişme ihtimalini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Jimenez (2011), 1999-2011 dönemi için 18 eyaleti ele alan çalışmasında vali değişimi ile tahvil dereceleri arasında ters yönlü ilişki elde etmiştir. Smaoui, Boubakri ve Cosset (2017)'in 35 gelişen piyasa ekonomisini 1993-2009 döneminde ele alan çalışmasına göre, politik istikrar (daha uzun dönem lider ve hükümet süresi) kamu tahvil marjlarını düşürmektedir. Asiri ve Hubail (2014), 70 ülkeyi 2006-2011 döneminde ele alan çalışmasında politik istikrarsızlığın ülke riskini arttırdığı ve kredibilitesini düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Goretti (2005), 2002 yılında yer alan politik olayları örnek olay olarak seçmiştir. Çalışmaya göre, Brezilya'da politik belirsizlik borçlanma marjlarını arttırmıştır. Wang ve Tu (2014), Birleşmiş Milletler üyelerini 1995-2012 dönemi için ele almış ve lider değişikliğinin kredi derecesi üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu bulmuştur. Ancak yarı başkanlık sisteminde lider değişikliği kredi derecesi üzerinde negatif etkili iken beşerî sermayesi gelişmiş ülkelerde etki anlamsızdır.

Bazı ampirik çalışmalar, politik devir ve kredibilite ilişkisini demokrasi vurgusu ile ele almışlardır. Bu çalışmalardan McGillivray ve Smith (2003)'in ABD doları cinsinden tahvil endekslerini kullanarak (J.P. Morgan) elde ettiği bulguya göre, demokratik devletlerde tahvil endeksleri üzerinde lider değişikliğinin hiçbir etkisi yoktur. Aksine, lider değişiminin daha zor olduğu otokratik devletlerde, lider değişikliğinin devlet tahvillerin fiyatı ve fiyat oynaklığı üzerinde büyük etkileri vardır. Özellikle, en otokratik devletlerde lider değişimi tahvil endekslerini ortalama %10 azaltmaktadır. Glaurdić, Lesschaeve ve Vizek (2019), AB ülkelerini son 20 yıl için değerlendiren çalışmasında, pekişmiş demokrasilerde meclis seçiminin borç marjlarını (spreadlerini) pekişmemiş demokrasilere göre daha az etkilediği, meclis seçimlerinin daha sık olduğu pekişmemiş demokrasilerde marjların daha fazla arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Bazı ampirik çalışmalar ise, sağ ve sol kanat partileri politik devir-kredibilite ilişkisi açısından ele almıştır. Bu çalışmalardan Vaaler, Schrage ve Block

(2005), 1994'ten 2000'e kadar 12 gelişmekte olan ülkede 19 seçimi değerlendirmiştir. Bulgusal olarak, sağ-kanat (sol-kanat) siyasi görevlilerin yerini sol-kanat (sağ-kanat) rakipleriyle değiştirmesi daha muhtemel olduğunda, tahvil sahipleri daha yüksek (düşük) yatırım riski algılayarak devlet tahvillerinde yüksek (düşük) kredi marjları (spread) talep etmektedir.

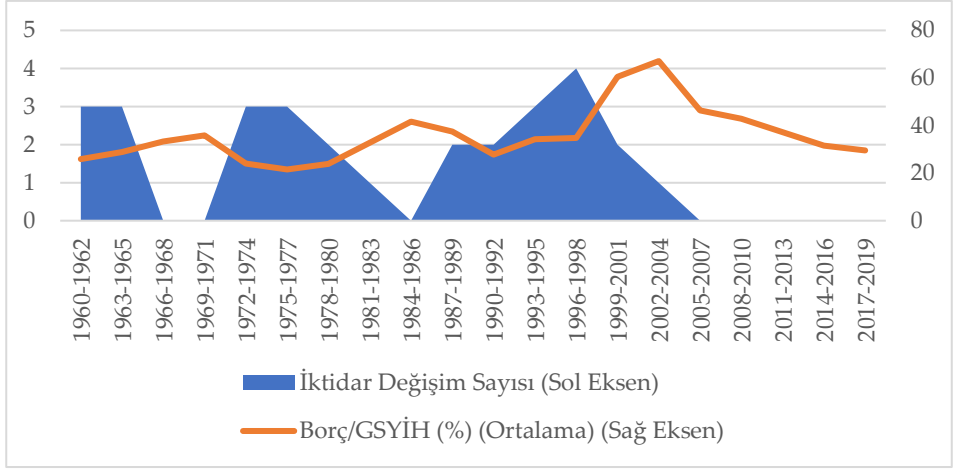
Bazı ampirik çalışmalar ise politik devir ve ekonomik faktörlerin kredibilitiyi açıklayıcılık gücüne vurgu yapmıştır. Bu konuda, Brewer ve Rivoli (1990), 30 çok borçlu ülkeyi 1975-1986 dönemi için ele almıştır. Sonuca göre, politik devir kredibilitiyi (kredi derecesi) açıklamada ekonomik faktörlerden daha etkilidir.

Türkiye’de Politik Devir ve Devlet Borçları İlişkisi

Bu bölümde Türkiye için, politik devir ve devlet borç göstergeleri (veya olayları) arasındaki ilişki daha önce belirlenen devlet borç göstergeleri temelinde söylemsel bir yöntemle analiz edilmiştir.

Politik Devir ve Borç Düzeyi İlişkisi

Politik devir ve borçlanma düzeyi ilişkisini ele alan literatüre bakıldığında gerek teorik gerekse de ampirik olarak, politik devrin borçlanma düzeyini arttıracak görüşünün baskın olduğu görülmektedir. Ancak azınlıkta da olsa politik devir ile borçlanma düzeyi ilişkinin olmadığı ya da ilişkinin negatif yönde olduğu yönündeki görüşlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu açıdan söz konusu ilişki, Türkiye için önem arz etmekte ve aşağıda bu ilişkinin boyutları açıklanmaya çalışılmaktadır.

Grafik 1. Türkiye'de İktidar Değişimleri ve Borç/GSYİH Oranı (%) (1960-2019) (Kaynak: IMF (2020); Netdata (2020))

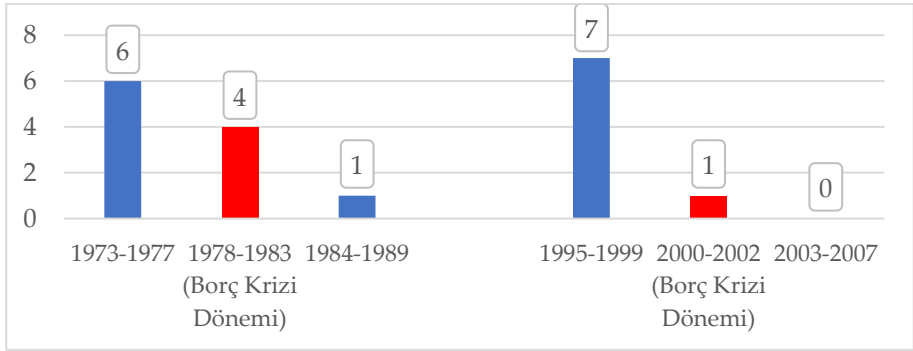
Grafik 1'de Türkiye'de politik devrin göstergesi olarak alınan iktidar değişimleri sayıları ve borçlanma düzeyinin göstergesi olarak alınan devlet borçlarının GSYİH içindeki payı (borç/GSYİH) arasındaki ilişki ele alınmıştır. Verilerin ulaşılabilirliği dikkate alınarak Grafik 1'deki veriler 1960-2019 dönemini kapsamaktadır. Veriler, 1960 yılından başlamak üzere, üçer yıllık iktidar değişimi sayılarını ve genel devlet borcu/GSYİH (%) ortalamasını içermektedir. Grafik 1'den görüldüğü üzere, iktidar değişiminin sıkça yaşandığı dönemlerin ardından borçlanma düzeyinde önemli artışlar meydana gelmektedir. Nitekim 1960-1965 döneminde yaşanan 6 iktidar değişikliğinin ardından 1966-1971 döneminde artışa geçen borç/GSYİH oranları, 1969-1971 döneminde %35 seviyelerine ulaşmıştır. İlerleyen dönemlerde ise iktidar değişiminin sıkça yaşandığı dönemlerin ardından borçlanma düzeyinde yaşanan artışlar daha belirgindir. Nitekim 1972-1983 döneminde yaşanan 7 iktidar değişikliğinin ardından 1981-1986 döneminde artışa geçen borç/GSYİH oranları yine 1987-2004 döneminde yaşanan iktidar değişimindeki artışın ardından yükselişe geçmiştir. Bu durum Türkiye'de siyasi istikrarsızlıkların faiz ve vade gibi borçlanma yapısı ve dolayısıyla borç stoku üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Ulusoy, 2012, s.103,107). Bunun dışında iktidar değişimlerinin nispeten daha düşük olduğu dönemlerin hemen ardından

borç/GSYİH düzeyinde düşüş görülmektedir. Öyle ki, siyasi istikrarın yaşandığı 1969-1971 döneminin ardından düşüşe geçen borç/GSYİH oranları aynı şekilde 1984-1986 döneminde yaşanan siyasi istikrarın ardından düşüş eğilimi göstermiştir. Nispeten siyasi istikrarın görüldüğü son dönemde ise borç düzeyinde önemli derecede düşüş göze çarpmaktadır. Bu durumda, Türkiye için iktidar değişimlerinin (politik devrin) kendini izleyen dönemlerde borçlanma düzeyinde artışa neden olduğu ve politik istikrarın borç düzeyinde düşüşe neden olduğu söylenebilmektedir.

Politik Devir ve Borç Krizi İlişkisi

Türkiye, çeşitli kaynaklara göre, geçmiş dönemde borç krizleri yaşamıştır. Bu kaynaklardan Furceri ve Zdzienicka (2012)’ye göre, Türkiye 1978 yılında borç krizine girmişken, Manasse vd. (2003)’e göre, Türkiye 1978–1983 ve 2000–2002 dönemlerinde borç krizi yaşamıştır.

Grafik 2’de Manasse vd. (2003)’ü takiben borç krizi dönemleri belirlenmiş, borç krizleri yaşanan dönem ile krizlerin beş yıl öncesi ve sonrası dönemlerdeki iktidar değişimi verileri kullanılmıştır.

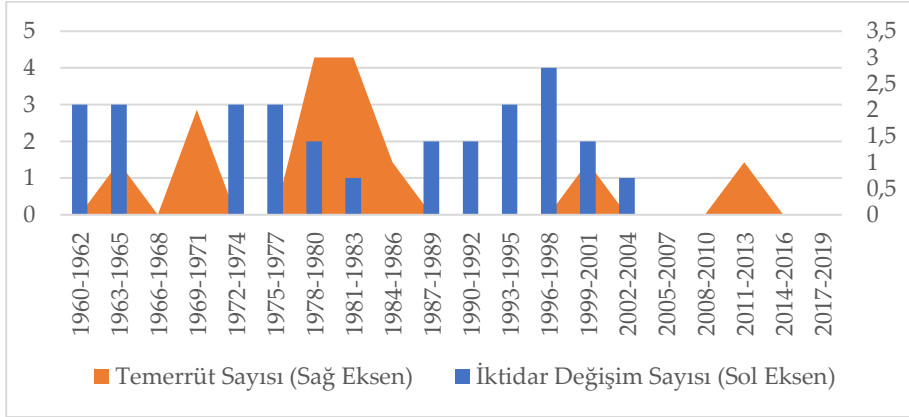
Grafik 2. Türkiye’de Borç Krizi Dönemleri ve Politik Devir (1973-1989, 1995-2007)
(Kaynak: Manasse vd. (2003, s.9); Netdata (2020))

Grafik 2’den görüldüğü üzere Türkiye’de borç krizleri yoğun politik devir sonrasında vuku bulmuştur. Nitekim 1973-1977 döneminde 6 iktidar değişiminin ardından borç krizi yaşanırken 1995-1999 döneminde 7 iktidar değişiminin ardından borç krizi yaşanmıştır. Bu durum Türkiye’de politik devrin borç krizine neden olduğunu göstermektedir. Grafik 2’den görülen diğer bir

özellik borç krizlerinin ardından politik devrin oldukça düşük seviyelerde kalmasıdır. Nitekim 1978-1983 krizinin ardından 1984-1989 döneminde sadece 1 iktidar değişimi yaşanmışken aynı şekilde 2000-2002 krizinin ardından 2003-2007 döneminde iktidar değişimi yaşanmamıştır. Sonuç olarak Türkiye’de politik devrin borç krizine neden olduğu ancak borç krizinin politik devri arttırmadığı söylenebilmektedir.

Politik Devir ve Temerrüt İlişkisi

Türkiye geçmiş bazı dönemlerde borçlarını geri ödeme konusunda problemler yaşamış ve temerrüde düşmüştür. Söz konusu temerrütler genellikle 1970’li ve 1980’li yıllarda yoğunlaşmıştır. Politik devir (iktidar değişimi) ise bazı dönemlerde yoğun iken bazı dönemlerde sınırlı kalmıştır. Bu duruma ilişkin göstergeler ise Grafik 3’te ele alınmıştır.

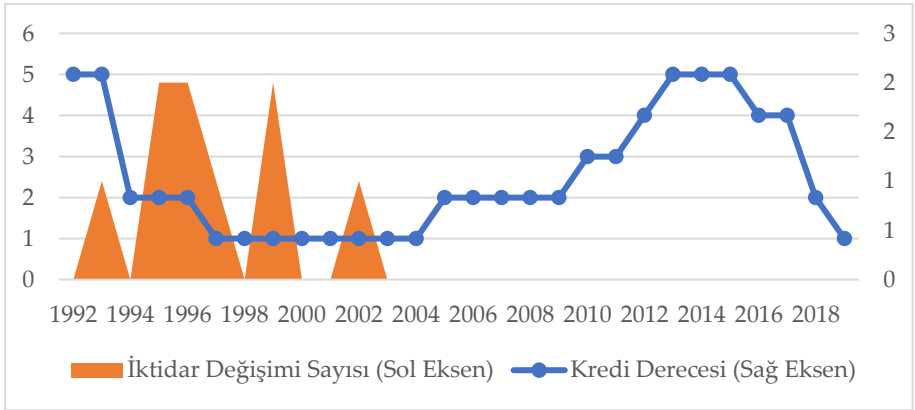
Grafik 3. Türkiye’de Temerrüt ve Politik Devir (1960-2019) (Kaynak: BoC-BoE Sovereign Default Database (2019); Netdata (2020))

Grafik 3’te verilerin ulaşılabilirliği de göz önüne alınarak 1960-2019 dönemindeki temerrüt sayıları ve iktidar değişimleri ile gösterilen politik devir, üçer yıllık gruplara ayrılmıştır. Grafik 3’e göre yoğun politik devrin yaşandığı yılların ardından temerrüt sayılarında artış göze çarpmaktadır. Nitekim 1960-1968 döneminde yaşanan yüksek politik devrin ardından 1969-1971 döneminde 2 kez temerrüde düşülmüştür. Ancak, BoC-BoE Sovereign Default Database (2019)’a göre temerrüde düşülen miktar düşüktür. Benzer şekilde

1972-1980 dönemindeki oldukça yoğun politik devrin ardından 1978-1986 döneminde 7 kez temerrüde düşülmüştür ve temerrüde düşülen borç miktarı oldukça yüksektir. 1993-1998 döneminde yaşanan 7 iktidar değişiminin ardından ise 1999-2001 döneminde 1 kez temerrüde düşülmüştür. Grafik 3’ten görülen diğer bir durum ise temerrüt yıllarında veya temerrüdün ardından nispeten siyasi istikrarın yaşandığıdır. Bu anlamda sonuç olarak Türkiye’de politik devir, devlet borç temerrütlerini beslemektedir.

Politik Devir ve Kredibilite İlişkisi

Türkiye’de politik devir ve kredibilite ilişkisini ele almak üzere verilerin ulaşılabilişliliği göz önüne alınarak literatürde sıkça kullanılan ve ülke riskini yansıtan tahvil endeksi, tahvil marjları (spreadleri) ve kredi derecelerinden gösterge olarak kredi dereceleri alınmıştır. Bunun nedeni ise geçmişe dönük en uzun verinin Moody’s (2019) tarafından Türkiye için yayınlanan (Fitch ve S&P daha geç bir dönemde derece vermeye başlamıştır) yabancı para cinsinden kredi notlarının olmasıdır. Politik devir göstergesi olarak ise iktidar değişimleri alınmıştır.

Grafik 4. Türkiye’de Kredi Dereceleri ve Politik Devir (1992-2019) (Kaynak: Moody’s (2019); Netdata (2020))¹

¹ Not: Kredi dereceleri için sol ekseninde 5:Ba3, 4:Ba1, 3:Ba2, 2:Ba3, 1:B1’dir.

Grafik 4'e göre Türkiye yüksek politik devrin yaşandığı dönemlerde kredi derecesinde önemli düşüşler yaşamıştır. Nitekim 1993 yılındaki iktidar değişiminin ardından kredi notu 3 derece birden düşmüştür. 1995 ve 1996 yıllarındaki iktidar değişimi karşısında kredi derecesi 1 derece daha düşmüştür. Bundan sonraki dönemde ise 1999 ve 2002 dönemindeki iktidar değişimleri karşısında kredi notu tepkisiz kalmıştır. Nispeten siyasi istikrarın sağlandığı 2002 yılı sonrasında ise kredi dereceleri dalgalanmış, bu anlamda 2014 yılına kadar artarken son dönemde düşmüştür.

Politik unsurların Türkiye'nin kredi derecesi üzerindeki ılımlı etkisi kredi derecelendirme kuruluşlarının devletleri derecelendirme metodolojisi içinde politik unsurların 15'e yakın faktör içinde sadece 1 faktörü oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim derecelendirmeyi etkileyen faktörler arasında kurumsal, mali ve ekonomik faktörler gibi faktörler de bulunmaktadır ki Türkiye'nin kredi derecelerindeki düşüşün arkasında ağırlıklı olarak ekonomik faktörlerin yattığı düşünülmektedir. Nitekim, 1990'lı yıllardaki kredi düşüşlerinin arkasındaki etken unsur oldukça yüksek seyreden enflasyondur (Erim, 2017, s.7). Bir diğer çalışma olan Yüksel ve Özsanı (2017), 1992-2015 döneminde Türkiye'nin kredi notunu belirleyen baskın faktörün cari işlemler açığı olduğunu bulmuşlardır. Bu durum, Türkiye'de iktidar değişimlerinin kredi derecesini olumsuz etkilediği ancak etkinin sınırlı olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye yüksek politik devre, bu anlamda yüksek iktidar değişimine ve çeşitli sivil olmayan yönetim dönemlerine sahip bir ülkedir. Bu açıdan Türkiye gibi yüksek politik devre sahip bir ülke için politik devrin sonuçları önem arz etmektedir. Politik devrin sonuçlarından bir tanesi hiç şüphesiz devlet borçları ile ilgilidir. Nitekim çalışmamıza göre, politik devir ile devlet borç göstergeleri arasında önemli ilişkiler mevcuttur.

Politik devrin devlet borçları üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışmada politik devrin etkilediği borç göstergeleri dört gruba ayrılmıştır. Bu göstergeler, borç düzeyi (genel devlet borcu/GSYİH), borç krizi (kriz yılları), borç temerrüdü (temerrüt yılları) ve ülkenin kredibilitesinden (kredi notları) oluşmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre; (i) Türkiye'de yoğun politik devrin ya-

şandığı dönemlerin ardından borç düzeyi artışa geçmektedir. Politik istikrarın görüldüğü dönemlerde ise borç düzeyleri düşmektedir. (ii) Türkiye’de yoğun politik devrin ardından borç krizi yaşanmakta, krizin ardından ise politik istikrar hüküm sürmektedir. Bu durum toplumun borç krizinin ardından siyasi istikrar istediği şeklinde yorumlanabilmektedir. (iii) Türkiye’de yoğun politik devrin yaşandığı yılların ardından temerrüt sayılarında artış görülmektedir. Temerrüt yıllarında veya temerrüdün ardından ise, nispeten siyasi istikrar yaşanmaktadır. (iv) Türkiye’de politik devir kredi derecelerini olumsuz etkilemektedir ancak etki sınırlıdır.

Çalışmanın sonucu, genel olarak Türkiye ve özelde politika yapımcılar için birtakım öneriler sunmaktadır. Buna göre, Türkiye’de politik devrin yüksek ve bu anlamda siyasi istikrarın düşük olduğu dönemlerin ardından devlet borç göstergelerinde olumsuz gelişmeler yaşanmaktadır. Politik devrin nispeten düşük olduğu dönemlerde ise borç göstergelerinde olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Bu açıdan Türkiye için politik istikrar devlet borç yönetimine katkı yapacaktır. Diğer yandan ülkenin kredibilitesi politik faktörler yanında yoğunlukla ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Bu açıdan politik istikrarın yaşandığı dönemlerde ekonomik göstergelerde iyileşmenin sağlanması son derece elzemdir ve borç yönetimine katkı yapacaktır.

Çalışma, politik devir ve devlet borçları ilişkisini ele alabilecek birçok çalışmaya temel oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan uzun dönemli verilerin ampirik olarak analiz edilmesi ise bir yandan literatüre katkı sunarken diğer yandan elde edilen yeni bulgular çalışmalarını güçlendirebilecektir. Bu açıdan politik devir ve borç göstergelerinin analizi yeni ampirik çalışmalara zemin hazırlamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship Between Political Turnover and
Sovereign Debt in Turkey**

*

Mehmet Ela

Osmaniye Korkut Ata University

Political turnover was represented by different indicators such as leadership turnover and government change. The political turnover, which represents the government change in our study, affects many factors related to economy and society. As a matter of fact, it is possible to talk about the economic, financial and especially social effects of the political turnover. In this context, the political turnover can affect a wide range of factors that concern society, such as investor behavior, trade relations, economic growth, and technological change. One of the factors influenced by the political turnover is undoubtedly events and indicators related to state debt.

Political turnover can affect government borrowing in a variety of ways. The political turnover has an impact on government borrowing, mainly due to the existence of short-sighted (myopic) parties about the possibility of reelection. As a matter of fact, political parties can increase borrowing due to the uncertainty about the future responsibility of the sovereign debt, or the party who wants to affect its successor due to the low probability of being re-elected may change the borrowing strategy. The political turnover can lead to debt crises, and because it negatively affects the economic indicators of the pre-default period, it can lead to default in debts through high borrowing costs. On the other hand, high political turnover leads to myopic governments and increases the likelihood of default. This leads to higher borrowing costs for any borrowing level. All of these situations may cause excessive borrowing, debt crises and defaults, while negatively affecting the credibility of countries. In this regard, we divided the debt indicators affected by the political age into four groups. These are, sovereign debt level (general government debt / GDP), debt crisis (crisis years), debt default (default years) and the country's credibility (credit ratings).

Political turnover is particularly important for a country like Turkey with high government change. Except for the recent years, political turnover,

which is high in Turkey, has led to some important conclusions about the state borrowing. In this regard, in order to analyze the relationship between political turnover and sovereign debt indicators, four sovereign debt indicators which are in relationship with political turnover were identified in the study.

The sovereign debt indicators which are in relationship with political turnover consist of sovereign debt level (general government debt / GDP), debt crisis (crisis years), debt default (default years) and the country's credibility (credit ratings). The study adopted a discursive method supported with graphs and analyzed the relationship of political turnover and sovereign debt indicators between the years of 1960-2019 for Turkey. On the other hand, as an indicator of political turnover, we use government change data. We divided the data for the period of 1960-2019 into three-year periods and used the three-year averages of the data.

According to the result of the study; (i) After the period of intense political turnover, level of debt increases in Turkey. In periods of political stability, debt level decreases. (ii) After the period of intense political turnover, the debt crises are experienced in Turkey and after the debt crisis, political stability prevails. This situation can be interpreted as the society wants political stability after the debt crisis. (iii) In Turkey, after years of intense political turnover, there is an increase in the number of debt defaults. In the period of default or after the default, political stability is experienced. (iv) Political turnover negatively affects credit ratings in Turkey, but the effect is limited.

The results of the study offer some general recommendations for Turkey and especially for policy makers. Accordingly, in Turkey, after periods of high political turnover and in this regard low political stability, there are negative developments in sovereign debt indicators. In the periods when the political turnover is relatively low, there are positive developments in the sovereign debt indicators. For this reason, political stability will contribute to public debt management in Turkey. On the other hand, the credibility of Turkey is mostly affected by economic factors besides political factors. In this respect, it is extremely essential to improve the economic indicators in times of political stability. This will contribute to debt management.

The study forms the basis for many studies that can address the relationship between political turnover and sovereign debt. The potential empirical analysis of long-term data included in the study, on the one hand, contributes

to the literature, while new findings obtained from econometric results can strengthen the literature. In this respect, analysis of political turnover and debt indicators paves the way for new empirical studies.

Kaynakça / References

- Alesina, A. ve Tabellini, G. (1990). A positive theory of fiscal deficits and government debt. *The Review of Economic Studies*, 57(3), 403-414.
- Alt, J. E., ve Lassen, D. D. (2006). Fiscal transparency, political parties, and debt in OECD countries. *European Economic Review*, 50(6), 1403-1439.
- Amador, M. (2003). A political economy model of sovereign debt repayment. *Manuscript, Stanford University*.
- Asiri, B. K. ve Hubail, R. A. (2014). An empirical analysis of country risk ratings. *Journal of Business Studies Quarterly*, 5(4), 52.
- Balkan, E. M. (1992). Political instability, country risk and probability of default. *Applied Economics*, 24(9), 999-1008.
- Block, S. A. ve Vaaler, P. M. (2004). The price of democracy: sovereign risk ratings, bond spreads and political business cycles in developing countries. *Journal of International Money and Finance*, 23(6), 917-946.
- BoC-BoE Sovereign Default Database (2019). Boc-boe sovereign default database. 10 Ekim 2019 tarihinde <https://www.bankofengland.co.uk/working-paper/2019/the-boc-boe-sovereign-default-database-whats-new-in-2019> adresinden erişildi.
- Bordo, M. ve Oosterlinck, K. (2005). Do political changes trigger debt default? And do defaults lead to political changes. 01 Kasım 2019 tarihinde <http://fordschool.umich.edu/files/BordoOosterlinckPEIF.pdf> adresinden erişildi.
- Borensztein, E. ve Panizza, U. (2009). The costs of sovereign default. *IMF Staff Papers*, 56(4), 683-741.
- Born, B., Müller, G. J., Pfeifer, J. ve Wellmann, S. (2018). *Market discipline? sovereign spreads, fiscal adjustments, and political turnover*. 15 Ekim 2019 tarihinde <https://pdfs.semanticscholar.org/98bc/0e274a4b9886870aa3c808a69506154f15fa.pdf> adresinden erişildi.
- Brewer, T. L. ve Rivoli, P. (1990). Politics and perceived country creditworthiness in international banking. *Journal of Money, Credit and Banking*, 22(3), 357-369.

- Chwieroth, J. M. ve Walter, A. (2010). Financial crises and political turnover: a long run panoramic view. 16 Ekim 2019 tarihinde <http://personal.lse.ac.uk/Chwierot/images/Panoramic.pdf> adresinden erişildi.
- Citron, J. T. ve Nickelsburg, G. (1987). Country risk and political instability. *Journal of Development Economics*, 25(2), 385-392.
- Cole, H. L., Dow, J. ve English, W. B. (1995). Default, settlement, and signalling: Lending resumption in a reputational model of sovereign debt. *International Economic Review*, 365-385.
- Cotoc, J., Johri, A. ve Sosa-Padilla, C. (2018). Debt, defaults and dogma: politics and the dynamics of sovereign debt markets. 14 Ekim 2019 tarihinde <https://www.isid.ac.in/~epu/acegd2018/papers/AlokJohri.pdf> adresinden erişildi.
- Cuadra, G. ve Sapriza, H. (2008). Sovereign default, interest rates and political uncertainty in emerging markets. *Journal of international Economics*, 76(1), 78-88.
- Debortoli, D. ve Nunes, R. C. (2008). Political disagreement, lack of commitment and the level of debt. *FRB International Finance Discussion Paper*, No. 938.
- Dhillon, A. ve Sjöstrom, T. (2009). Leader reputation and default in sovereign debt. *Warwick Economic Research Papers*, No. 886.
- Di Bartolomeo, G., Di Pietro, M., Saltari, E. ve Semmler, W. (2018). Public debt stabilization: the relevance of policymakers’ time horizons. *Public Choice*, 177(3-4), 287-299.
- Erim, G. (2017). 3 Büyük kredi derecelendirme kuruluşu ve Türkiye’nin notu. *KTO Araştırma Raporu*.
- Franzese, R. J. (2001). The positive political economy of public debt: an empirical examination of the OECD postwar experience. *University of Michigan. Ann Arbor, unpublished manuscript*.
- Furceri, D. ve Zdzienicka, A. (2012). How costly are debt crises? *Journal of International Money and Finance*, 31(4), 726-742.
- Glaurdić, J., Lesschaeve, C. ve Vizek, M. (2019). Consolidated democracy advantage: political instability and sovereign spreads in the EU. *Comparative European Politics*, 1-23.
- Goretti, M. (2005). The Brazilian currency turmoil of 2002: a nonlinear analysis. *International Journal of Finance & Economics*, 10(4), 289-306.
- Grechyna, D. (2015). Quantifying the impact of political frictions on public policy. *MPRA Paper*, No. 68918.

- Grilli, V., Masciandaro, D. ve Tabellini, G. (1991). Political and monetary institutions and public financial policies in the industrial countries. *Economic Policy*, 6(13), 341-392.
- Hanusch, M. ve Vaaler, P. (2015). Credit ratings and fiscal responsibility. *MFM Discussion Paper*, No. 4
- Hatchondo, J. C., Martinez, L. ve Sapriza, H. (2009). Heterogeneous borrowers in quantitative models of sovereign default. *International Economic Review*, 50(4), 1129-1151.
- Hatchondo, J. C. ve Martinez, L. (2010). The politics of sovereign defaults. *FRB Richmond Economic Quarterly*, 96(3), 291-317.
- IMF (2020). Historical public debt database. 20 Kasım 2019 tarihinde <https://www.imf.org/external/datamaper/DEBT1@DEBT/OEMDC/AD-VEC/WEOORLD/TUR> adresinden erişildi.
- Jimenez, B. S. (2011). Management quality and state bond ratings: Exploring the links between public management and fiscal outcomes. *International Journal of Public Administration*, 34(12), 783-799.
- Kohlscheen, E. (2010). Sovereign risk: Constitutions rule. *Oxford Economic Papers*, 62(1), 62-85.
- Krueger, S. ve Walker, R. W. (2008). Divided government, political turnover, and state bond ratings. *Public Finance Review*, 36(3), 259-286.
- Krueger, S. ve Walker, R. W. (2010). Management practices and state bond ratings. *Public Budgeting & Finance*, 30(4), 47-70.
- Livshits, I., Phan, T. ve Trebesch, C. (2014). *Sovereign default and political turnover*. 20 Kasım 2019 tarihinde <https://www.aeaweb.org/conference/2015/retrieve.php> adresinden erişildi.
- Lvovskiy L. (2018). *Political responsibility for economic crises*. 10 Ekim 2019 tarihinde http://eng.beroc.by/webroot/delivery/files/FREEPolicyBriefs_Apr22.pdf adresinden erişildi.
- Manasse, P., Roubini, N. ve Schimmelpennig, M. A. (2003). Predicting sovereign debt crises. *IMF Working Paper*, No. 03-221.
- McGillivray, F. ve Smith, A. (2003). Who can be trusted? Sovereign debt and the impact of leadership change. *Department of Politics New York University Working Paper*.
- Moody's (2019). Ratings -Turkey, government of-. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://www.moody's.com/credit-ratings/Turkey-Government-of-credit-rating-768337> adresinden erişildi.

- Netdata (2020). Hükümet dönemleri. 15 Ocak 2020 tarihinde <http://www.netdata.com/netsite/8f03114e/hukumet-donemleri?p=3> adresinden erişildi.
- Park, S. (2018). Understanding public sector debt: Financial vicious circle under the soft budget constraint. *Public Organization Review*, 18(1), 71-92.
- Pepinsky, T. B. (2012). The global economic crisis and the politics of non-transitions. *Government and Opposition*, 47(2), 135-161.
- Persson, T. ve Svensson, L. E. (1989). Why a stubborn conservative would run a deficit: Policy with time-inconsistent preferences. *The Quarterly Journal of Economics*, 104(2), 325-345.
- Rivoli, P. ve Brewer, T. L. (1997). Political instability and country risk. *Global Finance Journal*, 8(2), 309-321.
- Scholl, A. (2017). The dynamics of sovereign default risk and political turnover. *Journal of International Economics*, 108, 37-53.
- Smaoui, H., Boubakri, N. ve Cosset, J. C. (2017). The politics of sovereign credit spreads. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(8), 1894-1922.
- Trebesch, C. (2018). Resolving sovereign debt crises: the role of political risk. *Oxford Economic Papers*, 71(2), 421-444.
- Vaaler, P. M., Schrage, B. N. ve Block, S. A. (2005). Counting the investor vote: Political business cycle effects on sovereign bond spreads in developing countries. *Journal of International Business Studies*, 36(1), 62-88.
- Ulusoy, A. (2012). Türkiye’de iç borçlanma. F. Tekin ve Ş. Tosunoğlu (Ed.), *Devlet borçları içinde* (s. 98-120). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Wang, K. Y. ve Tu, S. M. (2014). The influence of national leader change on corruption and sovereign rating. *Acta Oeconomica*, 64(Supplement 2), 79-97.
- Yu, S. (2016). The effect of political factors on sovereign default. *Review of Political Economy*, 28(3), 397-416.
- Yüksel, S. ve Özsanı, M. (2017). Türkiye’nin kredi notunu etkileyen faktörlerin Mars yöntemi ile belirlenmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(2), 16-30.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ela, M. (2020). Türkiye’de politik devir ve devlet borçları ilişkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3110-3133. DOI: 10.26466/opus.702552

Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Bağlantılılık

DOI: 10.26466/opus.778653

*

Eray Gemici *

* Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Gaziantep/Türkiye

E-Posta: gemici@gantep.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5449-0568](https://orcid.org/0000-0001-5449-0568)

Öz

Bu çalışma, gelişmekte olan E7 ülke borsaları (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika ve Türkiye) arasındaki finansal bağlantılılığı incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 02 Temmuz 1997-24 Haziran 2020 dönemi için E7 ülke borsaları arasındaki finansal bağlantılılık Diebold ve Yılmaz (2009,2012) yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, E7 ülke borsaları arasındaki toplam volatilitte yayılım endeksinin düşük seviyede olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle diğer ülkelere doğru en yüksek finansal risk geçişinin ve risk alışımmı sırasıyla Meksika ve Brezilya borsalarından kaynaklandığı görülmüştür. Diğer yandan Çin borsası, diğer altı ülke piyasalarına göre risk yayma ve risk alma noktasında düşük seviyede kalmıştır. Ayrıca toplam volatilitte endeksi 200 günlük kayan pencereler yaklaşımına göre incelenmiş ve E7 ülke borsaları arasındaki finansal risk geçişinin en yüksek olduğu dönem COVID-19 pandemi dönemi olarak tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular dikkate alındığında çalışmanın portföy çeşitlendirmesinde ve piyasa volatilitesinin tahmin edilmesi için portföy yöneticileri ve piyasa düzenleyiciler için önem arz ettiği düşünülmektedir

Anahtar Kelimeler: Finansal bağlantılılık, toplam yayılma endeksi, gelişmekte olan piyasalar.

Financial Connectedness in Emerging Markets

*

Abstract

This study aims to examine the financial connectedness between emerging E7 (Brazil, Russia, India, China, Indonesia, Mexico and, Turkey) stock markets. For this purpose, the connectedness between E7 stock markets was examined using the Diebold and Yilmaz (2009,2012) method for the period of 02 July 1997 - 24 June 2020. The findings of the study revealed that the total volatility spillover index among E7 country stock markets was low level. It was seen that the highest financial risk transition and risk receiving to other countries originated from the Mexican and Brazilian stock markets, respectively. On the other hand, the Chinese stock market remained at a low level in terms of risk transmission and risk receiving compared to the markets of the other six countries. In addition, the total volatility index was analyzed according to the 200-day rolling windows approach and the highest financial risk transition between E7 country stock markets was determined as the COVID-19 pandemic period. However, according to the 200-day rolling windows approach, the period in which the financial risk transition between E7 country stock markets is the highest indicates the COVID-19 pandemic period. Considering the findings obtained from the study, it is thought that the study is important for portfolio managers and market regulators in portfolio diversification and for estimating market volatility.

Keywords: *Financial connectedness, total spillover index, emerging markets.*

Giriş

Finansal küreselleşme süreci ile ekonomik sistemler, ticaret ilişkileri, yatırım ağları ve tedarik zincirleri karşılıklı bağımlılık noktasında daha fazla entegre hale gelmiştir (Gong, Liu, Xiong ve Zhang, 2019, s.290). Ancak daha fazla uluslararası finansal entegrasyon, sınır ötesi sermaye hareketliliğini ve oynaklık yayılmalarını kolaylaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Vo ve Tran, 2020, s.1). Dolayısıyla, çeşitli finansal piyasalar arasındaki korelasyonlar ve etkileşimler hakkında bilgi sahibi olmak yatırımcılar, finansal kurumlar ve hükümetler için oldukça önemli bir konu haline gelmiştir (Zhou, Zhang ve Zhang, 2012, s.247). Çünkü uluslararası piyasalardaki bağlantılılığın güçlü bir özellik göstermesi, iç piyasaları dışarıdan gelebilecek herhangi bir şoka karşı dirençli hale getirirken, zayıf bir bağlantılılık uluslararası çeşitlendirmeden kaynaklı potansiyel kazançların elde edilmesine olanak sağlamaktadır (Singh, Kumar ve Pandey, 2010, s.55). Bu bakımdan yatırımcılar ve portföy yöneticilerinin daha fazla çeşitlendirme yapabilmeleri için çeşitli piyasalar veya varlık sınıfları arasındaki yayılım, piyasalar arasındaki ortak hareketler ve piyasaların karşılıklı bağımlılığı hakkında bilgi sahibi olabilmeleri gerekmektedir (Yoon, Al Mamun, Uddin ve Kang, 2019, s.801). Ayrıca çeşitli coğrafi bölgelerdeki borsalar arasındaki getiri ve volatilité (oynaklık) yayılmalarının incelenmesi de önemli bir faktör olarak görülmektedir (Yarovaya, Brzeszczyński ve Lau, 2016, s.96).

Bir ekonomiden kaynaklanan olumsuz şokların diğer ülkelerin finansal piyasalarına yayılması olarak adlandırılan volatilité yayılımı (Gamba-Santamaria, Gomez-Gonzalez, Hurtado-Guarin ve Melo-Velandia, 2017, s.207), finans literatüründe özellikle 2008 küresel ekonomik krizi ile birlikte oldukça sık çalışılan konulardan biri haline gelmiştir. Yarovaya vd. (2016) konunun bu kadar ilgi görmesinin sebebini, pratik öneminin yanı sıra oynaklığın zamanla değişen doğasına bağlamaktadır.

Kriz dönemlerinde finansal piyasalardaki oynaklık sert bir şekilde artarak piyasalar arasında bağlantılılığa yol açmaktadır (Diebold ve Yılmaz, 2009, 2012). Özellikle küresel piyasalardaki bağlantılılık düzeyi, ABD'nin eşik-altı ipotekli konut piyasasında ortaya çıkan küresel ekonomik krizle birlikte belirgin hale gelmiş ve dünyada neredeyse tüm ekonomileri ve finansal sistemi etkisi altına alarak (Çamlıca, Güneş ve Özen, 2017, s.3) yatırımcılar için

önemli kayıplara yol açmış, birçok finansal kurumun iflasına ve yatırımcı güveninde düşüşe ve bunun sonucunda küresel ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Bala ve Takimoto, 2017, s.25).

Özellikle, 90'ların sonundaki krizlerden sonra, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve finansal istikrar bakımından ilerleme kaydetmesinin gelişmiş piyasalardan gelişmekte olan piyasalara yönelik oynaklık yayılım modelinin değişmesine neden olduğu iddia edilmektedir (Cardona, Gutiérrez ve Agudelo, 2017, s.115). Bu durum, gelişmiş piyasalardan kaynaklanan şoklardan ziyade, gelişmekte olan piyasalardaki şokların yayılımına odaklanılmasını sağlamıştır (Beirne, Caporale, Schulze-Ghattas ve Spagnolo, 2013, s.1061). Nitekim, Tayland'da başlayan ve hızlı bir şekilde Malezya, Filipinler, Endonezya, Kore, Tayvan ve Hong Kong gibi Asya ekonomilerini etkileyen 1997 mali ve döviz krizi hem finansal piyasalarda hem de reel sektör üzerinde ciddi etkilere yol açmış (Chancharoenchai ve Dibooglu, 2006, s. 4) ve aynı zamanda konuya ilişkin literatürün, kullanılan ekonometrik model ve yöntemlerin gelişmesini de beraberinde getirmiştir.

Literatürde sıklıkla kullanılan ekonometrik yöntemlerden birisi de Diebold ve Yılmaz (2009; 2012) tarafından önerilen ve volatilité yayılımının yönlü ölçütünün tahmininde kullanılan yöntemdir. Diebold ve Yılmaz (2009) söz konusu yöntemin, getiri veya getiri volatilitelerini, ülke içi ve ülkeler arasındaki varlıkların, varlık portföylerinin ve varlık piyasalarının vs. arasındaki yayılma eğilimlerinin, döngülerinin, patlamalarının vb. ölçülmesinde kullanılabileceğini belirtmiş (Diebold ve Yılmaz, 2009, s.2) ve 1 Ocak 2004'ten son gözlem aşamasına kadar 45 ülkenin günlük borsa endeks getiri volatilitelerine uyguladıkları Diebold - Yılmaz Volatilité Bağlantılılık Endeksini geliştirmişlerdir.

Şekil 1, 2 Ağustos 2004 - 15 Mayıs 2020 dönemi için 45 ülkenin tamamı için günlük bazda hesaplanmış olan Diebold - Yılmaz volatilité bağlantılılık endeksini göstermektedir.

Şekil 1. Volatilite bağlantılılık endeksi <http://financialconnectedness.org/Stock.html>

Şekil 1’de görüldüğü üzere incelenen periyotta volatilite endeksi, piyasadaki haber ve gelişmelere göre artış ve azalışlar sergilemektedir. Örneğin, şeklin dikey ekseninde ilk A ile ifade edilen olay FED’in faiz artırımı kararı ve faiz arbitrajında gevşeme öncesi dönem olan 9 Mayıs 2006 tarihini göstermektedir. Bu tarihte yaklaşık 51 seviyesinde olan endeks, faiz artırımı kararı ve faiz arbitrajında gevşeme sonrası dönem olan 15 Haziran 2006 tarihinde (ikinci A) 64 seviyesine kadar yükselmiştir. Benzer şekilde ilk E ile ifade edilen olay dünyanın en büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers’ın iflas öncesi tarihi olan 10 Eylül 2008 tarihini göstermektedir. Bu tarihte 61 civarında olan endeks, iflasın açıklandığı tarihten sonra 25 Eylül 2008 tarihinde (ikinci E) 70 seviyesine kadar yükselmiş ve nihai olarak 27 Kasım 2008 tarihinde (üçüncü E) 78 seviyesine gelerek küresel krizin sinyallerini vermiştir.

Şekilde yer alan ve J ve X olarak ifade edilen kısım son dönemde pandemi haline gelen COVID-19’a işaret etmektedir. J harfi ile ifade edilen tarih piyasaların COVID-19 salgınından endişelenmediği dönemi gösteren 21 Şubat 2020 tarihinde endeks 56 seviyesinde iken, 20 Mart 2020 tarihinde 83 seviyesine doğru tırmanarak tarihinin en yüksek seviyesine gelmiştir.

Diebold-Yılmaz Volatilite Bağlantılılık Endeksi sadece küresel hisse senedi piyasalarında değil aynı zamanda döviz piyasaları, devlet tahvili piyasaları ve CDS piyasaları için de hesaplanmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında bu endekslere değinilmemiş olup, endekslere ilişkin gerekli veri seti ve metodolojiye <http://financialconnectedness.org/> web adresinden ulaşılabilmektedir.

Finansal piyasalardaki oynaklıklar yerel piyasalardan meydana gelen şoklardan kaynaklanabildiği gibi uluslararası çapta yaşanan mali olaylardan da kaynaklanabilmektedir. Ancak günümüz koşullarında finansal liberalizasyonun etkisiyle yerel çapta yaşanan krizler sadece o piyasada etkisini göstermemektedir. Çünkü uluslararası piyasa katılımcıları bir ülkede yaşanan şoku o ülke vatandaşı gibi anında öğrenebilmekte ve buna göre piyasalarda pozisyon alabilmektedir. Dolayısıyla, bilginin hızla yayıldığı günümüzde finansal piyasalarda yaşanan olumlu veya olumsuz olaylar çeşitli ülke piyasalarına sirayet edebilmektedir. Bu sebeple, gerek finansal piyasalarını kontrol altında tutmaya çalışan devletler ve regülatörler gerekse de portföy yöneticileri ve yatırımcılar için piyasalar arası bağlantılılık ve volatilite yayılımı konusu oldukça önemli bir hale gelmiş ve finans literatüründe araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemlerle farklı varlık piyasalarında hala incelenmeye devam etmektedir.

Volatilite yayılımı ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde çeşitli ekonometrik yöntemlerle ve çeşitli varlık piyasalarında yayılım etkisinin test edildiği görülmektedir. GARCH modelleri (Do, Powell, Yong ve Singh, 2019; Mishra, 2019; Ng, 2000; Toraman, İğde, Buğan ve Kılıç, 2016; Umer, Coşkun ve Kiracı, 2018; M. Wu ve Zhu, 2019), rejim değişim modeli (Baele, 2005), dinamik ARDL testi (Faizulayev ve Wada, 2019), dalgacık analizi yaklaşımı (Kumar ve Kamaiah, 2017), kantil regresyon analizi (Ben Rejeb, 2016) gibi yöntemler literatürde kullanılan yöntemlerden bazılarıdır. Spesifik olarak hisse senedi piyasaları volatilite yayılım etkisinin en fazla araştırıldığı piyasalar olmakla birlikte bu piyasalar haricinde Avrupa tahvil piyasaları (Christiansen, 2007), döviz piyasaları (Lee, 2009; Qayyum ve Kemal, 2006), altın ve enerji futures ve spot piyasaları (Priya, 2008), gayrimenkul piyasaları (Liow ve Huang, 2018), gıda fiyatları (Alom, Ward ve Hu, 2011), mısır ve ham petrol piyasaları (F. Wu, Guan ve Myers, 2011), petrol ve tarım emtia piyasaları (Du, Yu ve Hayes, 2011; Nazlıoğlu, Erdem ve Soytaş, 2013), enerji piyasaları (Ka-

rali ve Ramirez, 2014), Bitcoin ve menkul kıymet piyasaları (Kamışlı ve Temizel, 2019; Qarni, Gulzar, Fatima, Khan ve Shafi, 2019) örneklem olarak çalışmalarda kullanılmıştır.

Literatürde hisse senedi piyasalarında volatilité yayılım etkisini inceleyen çok sayıda araştırma vardır. Singh vd. (2010) Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya borsaları arasındaki getiri ve oynaklık yayılımını 1 Ocak 2000 - 22 Şubat 2008 dönemi için inceledikleri çalışma sonucunda getiri ve oynaklık yayılımının ABD piyasasından Japonya, Kore, Singapur, Tayvan, Hong Kong ve Avrupa piyasalarına doğru gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Joshi (2011) Asya Borsaları (Hindistan, Hong Kong, Japonya, Çin, Endonezya ve Kore) arasındaki getiri ve oynaklık yayılımını 2 Şubat 2007 -29 Şubat 2010 periyodu için araştırdığı çalışmada Hindistan ile Hong Kong, Japonya, Endonezya ve Kore arasında çift yönlü oynaklık yayılımı, benzer şekilde Hong Kong ile Japonya ve Endonezya ile Kore arasında da yine çift yönlü oynaklık yayılımı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aloui (2011) Latin Amerika Ülkeleri (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika) için risk yayılımını Ocak 1995-Eylül 2009 dönemini kapsayan verilerle incelemiştir. Latin Amerika piyasaları arasındaki koşullu korelasyonların zaman içerisinde değiştiğini ve gelişmekte olan komşu ülkelerin bölgedeki risk yayılımına katkıda bulunduğunu tespit etmiştir. Korkmaz vd. (2012) CIVETS ülke borsaları (Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika) arasındaki volatilité yayılımını 24 Temmuz 2002-29 Aralık 2010 dönemi için inceledikleri çalışmada CIVETS piyasaları arasında eş zamanlı getiri ve oynaklık yayılımlarının düşük olduğunu ve bu yayılımların özellikle piyasaların birbirlerine olan bağımlılıklarından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Li ve Giles (2015) Gelişmiş ülke borsaları (ABD ve Japonya) ve gelişmekte olan Asya borsaları (Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) arasındaki volatilité yayılımını 1 Ocak 1993-31 Aralık 2012 dönemi için inceledikleri çalışmada, ABD piyasasından Japonya ve gelişmekte olan Asya piyasalarına yönelik tek yönlü volatilité yayılımı tespit etmişlerdir. Alotaibi ve Mishra (2015) Suudi Arabistan, ABD ve Körfez ülke borsaları (Bahreyn, Umman, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri) arasındaki getiri ve oynaklık yayılımlarını Haziran 2005-Mayıs 2013 periyodu için araştırmışlardır. Ortalamada getiri yayılımı açısından Suudi Arabistan ve ABD'den Körfez ülke piyasalarına yönelik anlamlı bir etki tespit etmişlerdir. Ayrıca ticaret, GSYİH ve kurumsal kalite değişkenlerinin Suudi

Arabistan'dan Körfez ülke piyasalarına olan bölgesel volatilitte yayılımlarında pozitif bir etkiye sahip değişkenler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kırkulak Uludağ ve Khursid (2019) Çin borsasından E7 ve G7 borsalarına olan volatilitte yayılımını 1 Eylül 1995-3 Mart 2015 dönemi için incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Çin hisse senedi piyasasından E7 ve G7 hisse senedi piyasalarına önemli volatilitte yayılımı olduğunu, en yüksek volatilitte yayılımının E7 ülke grubu içerisinde Çin ile Hindistan arasında; G7 ülke grubu içerisinde ise Çin ile Japonya arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu araştırmanın metodolojisini oluşturan Diebold ve Yılmaz (2009,2012) yönteminin kullanıldığı araştırmalar ise aşağıda detaylı bir şekilde özetlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak finansal piyasaları inceleyen araştırmalar aşağıda özetlenmiştir.

Yılmaz (2010) Doğu Asya ülkeleri (Hong Kong, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland ve Avustralya) arasındaki getiri ve volatilitte bağlantılılığını 1 Ocak 1992-30 Nisan 2009 haftalık verilerle incelediği çalışma sonucunda kriz dönemleri ve kriz olmayan dönemlerde getiri ve volatilitte yayılımının zaman içinde farklılaştığını ortaya koymuştur. Özellikle piyasalar arasındaki getiri ve volatilitte yayılım endeksinin 2008 küresel kriz döneminde zirve yaptığını tespit etmiştir. Diebold ve Yılmaz (2012) ABD hisse senedi, tahvil, döviz ve emtia piyasalarında günlük volatilitte yayılımları Ocak 1999-Ocak 2010 dönemi için geliştirmiş oldukları tahmin hatası varyans ayrışımalarının değişken sıralamasına göre değişmediği genelleştirilmiş bir VAR çerçevesi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, incelenen dört piyasanın tamamında önemli oynaklık dalgalanmalarının olduğunu, özellikle 2008 Eylül ayında Lehman Brothers'ın iflasını açıklamasından sonra piyasalar arasında oynaklık dalgalanmalarının önemli ölçüde arttığını tespit etmişlerdir. Barunik vd. (2016) ABD hisse senedi piyasasında 2004'ten 2011'e kadar yedi sektörden en likit yirmi bir hisse senedi arasındaki bağlantılılığı incelediği çalışmalarında, hisse senetleri arasında asimmetrik volatilitte yayılımı olduğunu ortaya koymuşlardır. Chow (2017) ABD, İngiltere ve 10 Asya ülkesi (Çin, Hong Kong, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan) arasındaki volatilitte yayılımını Eylül 1999-Mayıs 2016 dönemi için kriz öncesi dönem, kriz dönemi ve kriz sonrası dönem olmak üzere alt dönemler halinde incelemiştir. Çalışma sonucunda tüm Asya borsalarının, kriz öncesi döneme kıyasla, kriz sonrası dönemde

ekonomik ortamdaki belirsizliğin etkisiyle dış borsalardan yayılan volatiliteye maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Çamlıca vd. (2017) Türkiye’de finansal bağlantılılık yapısını 2002-2017 dönemi için inceledikleri çalışmada hisse senedi piyasası, para piyasası ve döviz piyasasının risk transferinde öncü olduğunu, tahvil ve bankacılık piyasalarının ise risk aktarım mekanizmasında alıcı bir rol üstlendiğini tespit etmişlerdir. Mensi vd. (2018) ABD S&P 500 endeksi, Avrupa stoxx600 endeksi, Asya Pasifik bölgeleri temsilen P1DOW endeksi ve GIPSI (Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya) borsaları arasındaki risk bağlantılılığını incelediği çalışma sonucunda Avrupa ve Asya / Pasifik bölgesel piyasaları ve İspanya ve Yunanistan piyasalarının diğer piyasalardan gelen şoklara karşı duyarlı olduğu, İrlanda, Portekiz, İtalya ve ABD piyasalarının şok aktarım mekanizmasında net verici bir rol üstlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Polat (2018) G-7, Türkiye ve Norveç ülkelerinin hisse senedi piyasa endeksleri arasındaki finansal bağlantılılığı 1/1/1998-27/2/2018 dönemi için incelediği çalışma sonucunda kriz gibi belirsizlik ve çalkantı dönemlerinde finansal piyasa endeksleri arasında bağlantılılığın arttığını tespit etmiştir. Özellikle ABD’de meydana gelen küresel krizin etkisiyle birlikte ABD’nin diğer piyasalara net finansal risk yaydığını yine benzer şekilde İngiltere’de yapılan Brexit referandumu sürecinde de İngiltere’den diğer ülkelere yüksek finansal risk geçişi olduğunu tespit etmiştir. Jeong ve Park (2018) Kore finansal piyasasındaki finansal kurumlar arasındaki bağlantılılığı Ocak 1990-Temmuz 2015 dönemi için inceledikleri çalışma sonucunda özellikle kriz dönemlerinde (1997 Asya Krizi ve 2007/2008 Küresel kriz) bağlantılılığın arttığını ve finansal kurumlar arasındaki bağlantı yoğunluğundaki artışın bu kurumların hisse senedi fiyatlarındaki oynaklığı da beraberinde getirdiğini ortaya koymuşlardır.

Finansal piyasaların yanı sıra hem diğer varlık piyasalarının hem borsalarla farklı piyasa ve ekonomik faktörlerin ele alındığı hem de kripto para piyasası gibi daha yeni piyasalarda volatilitenin bağlantılılığın incelendiği çalışmalar da aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Balcılar vd. (2019) S&P 500, ham petrol ve altın arasındaki bağlantılılığı Ocak 1986 ile Ağustos 2018 dönemini inceledikleri çalışma sonucunda altın, petrol ve hisse senetleri arasında volatilitenin yayılım etkisi tespit etmişlerdir. Abbas vd. (2019) G7 ülke borsaları ile makro ekonomik faktörler (sanayi üretim endeksi, para arzı, faiz oranları, enflasyon, petrol fiyatları ve döviz kurları) arasındaki bağlantılılığı Temmuz 1985 ile Haziran 2015 arasında aylık

veriler kullanarak genelleştirilmiş VAR metodolojisi ile incelemiştir. Analizler sonucunda G-7 borsalarının getirileri ve oynaklıkları ile bahsi geçen makro ekonomik faktörler arasında güçlü bir etkileşim olduğunu, yönlü yayılma ilişkisinin ise İngiltere için tek yönlü, diğer G-7 ülkeleri için ise çift yönlü olduğunu tespit etmişlerdir. Reboredo ve Ugolini (2020) yeşil tahvil ve hazine bonosu, şirket tahvili, yüksek getirili şirket tahvilleri, hisse senedi, döviz ve enerji emtia piyasaları arasındaki fiyat bağlantılılığını yapısal vektör otoregresif (VAR) modelini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Ekim 2014-Haziran 2019 dönemi için yeşil tahvil piyasasının hazine bonosu ve döviz piyasalarıyla yakından bağlantılı olduğunu ancak bağlantılılığın hisse senedi, enerji ve yüksek getirili şirket tahvilleri ile zayıf olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Zeng vd. (2020) Bitcoin ve konvansiyonel varlıklar olarak hisse senetleri, petrol ve altın arasındaki bağlantılılığı inceledikleri çalışma sonucunda Bitcoin ve geleneksel varlıklar arasındaki bağlantının zayıf olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, Diebold ve Yılmaz (2009, 2012) yöntemi kullanılarak gelişmekte olan E7 (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika ve Türkiye) piyasaları arasındaki finansal bağlantılılığı incelemektir. Literatürde Diebold ve Yılmaz (2009, 2012) metodolojisini takip eden sınırlı sayıda çalışma söz konusudur. Çalışmanın hem bu yönüyle hem de bildiğimiz kadarıyla literatürde yer alan araştırmalardan farklı bir ülke grubunu ele alması nedeniyle mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Devam eden ikinci bölümde veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmiş, üçüncü bölümde çalışmadan elde edilen bulgular özetlenmiş ve çalışma sonuç ve önerilerin yer aldığı dördüncü bölüm ile sonlandırılmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada gelişmekte olan yedi ülke borsasının (E7) (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika ve Türkiye) 02 Temmuz 1997 - 24 Haziran 2020 dönemi için günlük getirilerinin volatilitesi veri seti olarak belirlenmiştir. Veriler, toplam 5.996 günlük gözlemden oluşmaktadır. Çalışmanın veri seti www.investing.com web sitesinden elde edilmiştir. Günlük varyansın hesaplanmasında Diebold ve Yılmaz (2012)'yi takiben eşitlik 1'de yer alan Parkinson (1980) yöntemi kullanılmıştır.

$$\tilde{\sigma}_{it}^2 = 0.361[\ln(P_{it}^{max}) - \ln(P_{it}^{min})]^2 \quad (1)$$

Eşitlik 1’de yer alan P_{it}^{max} , t gününde i piyasasında gerçekleşen en yüksek fiyattır ve P_{it}^{min} t gününde i piyasasında gerçekleşen en düşük fiyatı göstermektedir. $\tilde{\sigma}_{it}^2$, günlük varyansı göstermektedir. Yıllık olarak hesaplanan günlük yüzde standart sapma (volatilite) $\tilde{\sigma}_{it} = 100 \sqrt{365\tilde{\sigma}_{it}^2}$ olarak elde edilmiştir.

Diebold ve Yılmaz (2009), piyasalar arasındaki volatilitenin yayılımının derecesini ölçmek için, değişkenlerin sırasına bağlı olarak tahmin hata varyansı ayrışımına dayanan DY (2009) endeksini geliştirmiştir. Diebold ve Yılmaz (2012), çalışmasında DY (2009) metodolojisini daha genişleterek, tahmin hatası varyans ayrışımının değişken sıralamasına göre değişmediği genelleştirilmiş bir VAR çerçevesi geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda çalışmada, Diebold ve Yılmaz (2012), N değişkenli vektör otoregresif modelle ilişkili olarak yönlü varyans ayrıştırmasına dayanan yönlü yayılım ölçüsü metodu kullanılmıştır.

N değişkenli, kovaryans durağan VAR(p) modeli eşitlik 2’de verilmiştir.

$$x_t = \sum_{i=1}^p \phi_i x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Eşitlikte yer alan $\varepsilon_t \sim N(0, \Sigma_\varepsilon)$ bağımsız ve türdeş dağılım gösteren bir vektör olup,

$\phi_i, i=1, \dots, p$ için matrisin katsayılarını ifade etmektedir.

Eşitlik 2’de yer alan VAR modelinin hareketli ortalama gösterimi eşitlik 3’te verilmiştir:

$$x_t = \sum_{i=0}^{\infty} A_i \varepsilon_{t-i} \quad (3)$$

$$A_i = \phi_1 A_{i-1} + \phi_2 A_{i-2} + \dots + \phi_p A_{i-p},$$

$A_0, N \times N$ birim matris ve $i < 0$ için $A_i = 0$. Eşitlik 3’te yer alan A_i , özyineleme kuralına uygun olan katsayılar matrisini göstermektedir.

Hareketli ortalama gösterimi, varyans ayrışmasının hesaplanmasını sağladığından dolayı sistemin dinamiklerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Diebold ve Yılmaz (2012) hesaplanan varyans ayrıştırmasının, her bir değişkenin tahmin hatası varyanslarını çeşitli sistem şoklarına atfedilebilen parçalara ayrıştığını belirtmiştir (Diebold ve Yılmaz, 2012, s. 58).

Varyans ayrıştırmaları, her bir değişkenin H adım ileri tahmin hatasını çeşitli piyasa şoklarına atfedilebilecek parçalara bölmemize izin verir. Bu ayrışmaların bir araya getirilmesi daha sonra belirli bir piyasadan herhangi bir piyasaya ve tüm piyasalara yönelik yönlü bağlantılılığı hesaplamak için kullanılacaktır (Awartani, Aktham ve Cherif, 2016, s. 62).

Diebold ve Yılmaz (2012), VAR sisteminde değişken sıralamasının değişmediği varyans ayrışmalarını elde etmek için ilk kez Koop, Pesaran ve Potter (1996) ve Pesaran ve Shin (1998) (KPPS) genelleştirilmiş VAR çerçevesini kullanmaktadır.

KPPS tahmin hata varyans ayrışması (H adım ileri) eşitlik 4'teki gibi hesaplanmaktadır;

$$\theta_{ij}^g(H) = \frac{\sigma_{ij}^{-1} \sum_{h=0}^{H-1} (e_i' A_h \Sigma e_j)^2}{\sum_{h=0}^{H-1} (e_i' A_h \Sigma A_h' e_i)} \quad (4)$$

Eşitlik 4'te yer alan Σ , hata vektörü (ε) için varyans matrisini ifade etmektedir. σ_{jj} , j 'nci hata teriminin standart sapmasını, e_i , i 'nci eleman için 1 veya 0 değerini alan seçim vektörünü ifade etmektedir.

Daha sonra varyans ayrışmasının her satırının birim toplamının elde edilmesinde, matrisin her bir girdisi satır toplamıyla eşitlik 5'te gösterildiği üzere normalleştirilmektedir.

$$\bar{\theta}_{ij}^g(H) = \frac{\theta_{ij}^g(H)}{\sum_{j=1}^N \theta_{ij}^g(H)} \quad (5)$$

Diebold ve Yılmaz (2012), KPPS tahmin hata varyans ayrışmasına dayanarak, tüm varlık sınıflarının volatilité şoklarının yayılımının toplam tahmin hata varyansına olan katkısını ölçmek için eşitlik 6'da yer alan toplam yayılım endeksini oluşturmuşlardır.

$$S^g(H) = \frac{\sum_{i,j=1}^N \bar{\theta}_{ij}^g(H)}{N} \times 100 \quad (6)$$

Toplam volatilitte yayılım endeksi, volatilitte şoklarının tüm varlıklara nasıl yayıldığını gösterirken, genelleştirilmiş VAR modeli yaklaşımı, genelleştirilmiş varyans ayrışma matrisinin normalleştirilmiş elemanlarını kullanarak varlık sınıfları arasındaki volatilitte yayılımlarının yönü hakkında da bilgi vermektedir (Diebold ve Yılmaz, 2012).

Dolayısıyla diğer tüm piyasalardan (j), (i) piyasasına yönelik yönlü yayılımlar eşitlik 7'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$S_i^g(H) \leftarrow = \frac{\sum_{j=1}^N \tilde{\theta}_{ij}^g(H)}{N} \times 100 \quad (7)$$

Benzer şekilde (i) piyasasından, diğer tüm piyasalara (j) yönelik yönlü yayılımlar da eşitlik 8'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$S_i^g(H) \rightarrow = \frac{\sum_{j=1}^N \tilde{\theta}_{ji}^g(H)}{N} \times 100 \quad (8)$$

Son olarak diğer tüm piyasalara aktarılan ve bunlardan alınan brüt volatilitte şokları arasındaki fark olarak tanımlanan net yönlü volatilitte yayılımı eşitlik 9'daki gösterildiği gibi hesaplanmaktadır.

$$S_i^g(H) = S_i^g(H) \rightarrow - S_i^g(H) \leftarrow \quad (9)$$

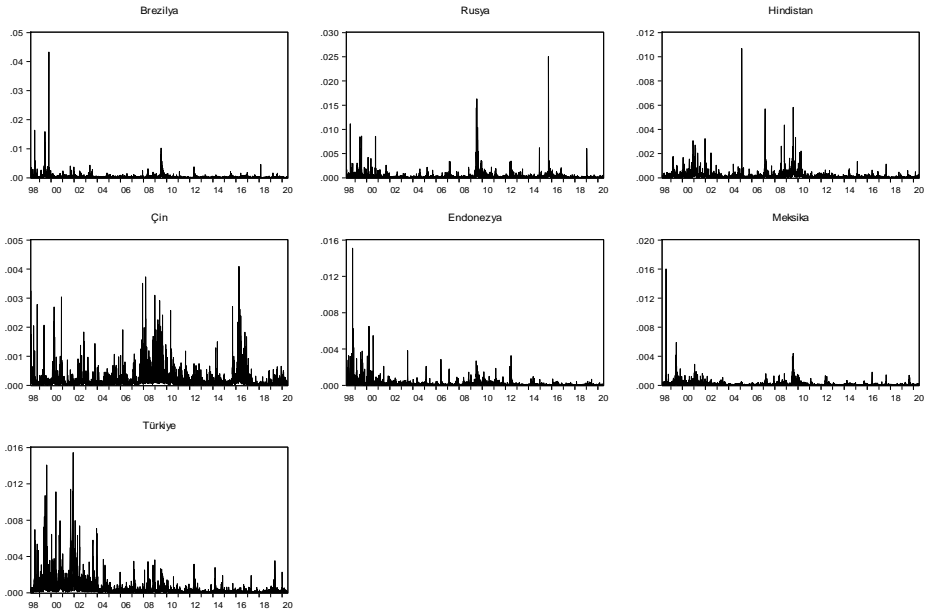
Çalışmada yayılma dinamiklerini yakalamak için 200 günlük kayan pencereler yaklaşımı kullanılmıştır. Ayrıca, tahmin hata varyans ayrışması için ($H=10$) ve VAR model için gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışmada öncelikle borsa endekslerine ait logaritmik volatilitelerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Daha sonra volatilitte bağlantılılık sonuçları açıklanmıştır. Borsa endekslerine ait logaritmik volatilitte serilerinin tanımlayıcı istatistikleri ve bu volatilitte serilerine ait grafikler aşağıda sırasıyla Tablo 1 ve Şekil 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. Borsa endekslerine ait logaritmik volatilitelerinin tanımlayıcı istatistikleri

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Endonezya	Meksika	Türkiye
Ortalama	-8.78251	-9.21165	-9.54141	-9.43966	-9.752758	-9.66899	-8.6606
Maksimum	-3.13989	-3.68837	-4.53944	-5.49953	-4.193755	-4.13409	-4.17121
Minimum	-12.4849	-15.9066	-12.788	-12.9853	-13.24718	-13.2347	-12.6609
Std. Sapma	1.027988	1.344806	1.134423	1.145584	1.214369	1.135504	1.224439
Çarpıklık	0.442745	-0.20037	0.325448	0.325586	0.435235	0.336867	0.318277
Basıklık	3.952392	4.461472	3.057604	2.986493	3.171206	3.270191	3.069966

Şekil 2. Endekslerin günlük getirilerine ait volatiliteler serisi

Tablo 1 ve Şekil 2 birlikte incelendiğinde, Türkiye ve Brezilya borsa endeksinin oldukça oynak bir yapı sergilediği görülmektedir. Diğer ülkelere ait oynaklıklar ise görece olarak birbirine yakın seyretmektedir. Grafik 1 incelendiğinde, 1999 yılında Brezilya'da meydana gelen para krizinin yarattığı oynaklığın benzer tarihlerde Meksika borsa endeksinde de görüldüğü söylenebilir. Ayrıca, volatiliteler serilerinde 1997 Asya Krizi, 1999 Türkiye depremi ve Türkiye'de yaşanan 2000-2001 mali krizi kaynaklı oynaklıklar açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. 2007-2008 küresel finansal krizin yaratmış olduğu

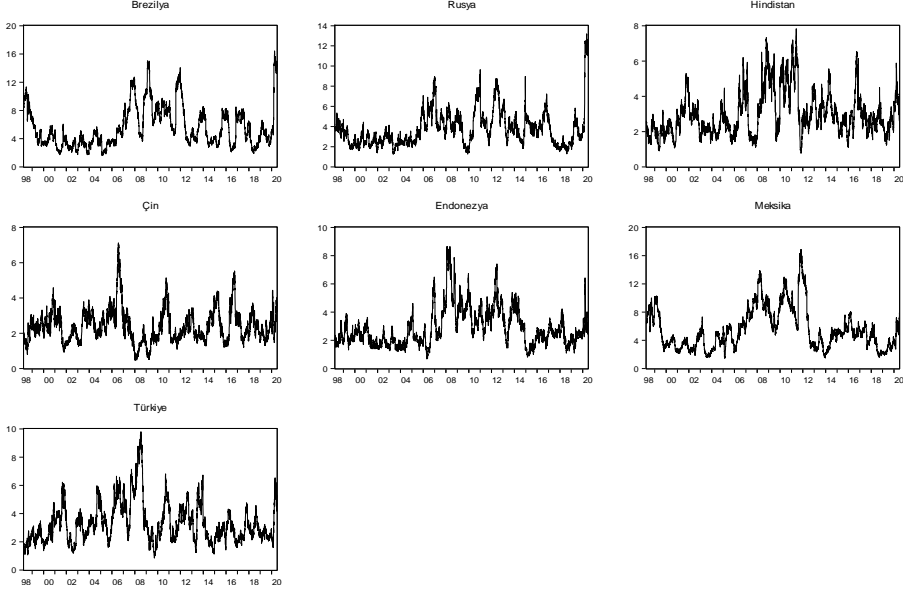
oyunluklar ise tüm ülke piyasalarında grafiklerde görüldüğü üzere izlenebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki volatilité bağlantılılık sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Volatilité Bağlantılılık Tablosu

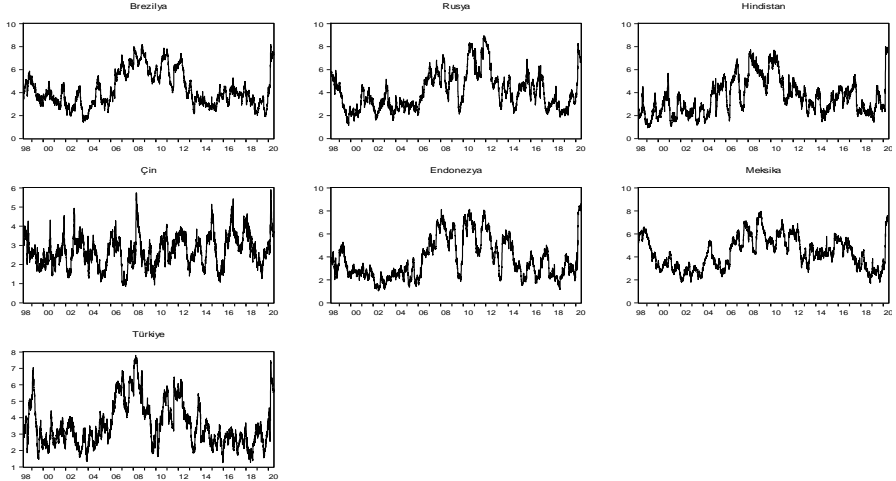
	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Endonezya	Meksika	Türkiye	<i>Diğerlerinden yönlü</i>
Brezilya	76.27	3.798	1.904	0.277	1.827	12.165	3.758	23.73
Rusya	5.179	83.78	1.214	0.436	0.991	7.101	1.299	16.22
Hindistan	3.757	1.968	80.634	1.125	3.718	4.489	4.31	19.366
Çin	0.739	0.829	1.049	96.169	0.589	0.402	0.223	3.831
Endonezya	5.128	1.619	4.074	0.624	77.769	5.715	5.072	22.231
Meksika	12.221	4.35	3.095	0.496	2.68	73.258	3.9	26.742
Türkiye	4.865	0.964	1.389	0.107	3.184	4.346	85.145	14.855
<i>Diğerlerine doğru yönlü</i>	31.889	13.528	12.725	3.065	12.988	34.218	18.561	126.974
<i>Kendisini içeren yönlü</i>	108.16	97.308	93.359	99.234	90.756	107.476	103.707	Toplam Yayıma Endeksi
Net yayılma	8.16	-2.692	-6.641	-0.766	-9.244	7.476	3.707	(126.974/700)= 18.139%

Tablo 2 incelendiğinde, diğer ülkelere doğru en yüksek finansal risk geçişi sırasıyla Meksika ve Brezilya borsalarından kaynaklanmaktayken, Asya ülkeleri arasından en yüksek finansal risk geçişi sırasıyla Türkiye, Rusya, Endonezya, Hindistan ve Çin borsalarından kaynaklanmaktadır. Diğer ülkelerden en fazla finansal risk alan ülkeler ise sırasıyla Meksika, Brezilya, Endonezya, Hindistan, Rusya, Türkiye ve Çin olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Meksika ve Brezilya hem risk geçişi noktasında hem de risk alımı noktasında önde olan iki ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Meksika’nın yaymış olduğu risk en çok sırasıyla Brezilya’yı (12.165), Rusya’yı (7.101), Endonezya’yı (5.715), Hindistan’ı (4.489), Türkiye’yi (4.346) ve Çin’i (0.402) etkilerken, Brezilya’nın yaymış olduğu risk de en çok sırasıyla Meksika’yı (12.221), Rusya’yı (5.179), Endonezya’yı (5.128), Türkiye’yi (4.865), Hindistan’ı (3.757), ve Çin’i (0.739) etkilemiştir. Bu durum finansal bağlantılılık noktasında Meksika ve Brezilya’nın finansal sisteminin birbirlerine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Piyasalara gelen yönlü ve piyasalardan giden yönlü yayımlara ilişkin grafikler sırasıyla Şekil 3 ve Şekil 4'te sunulmuştur.

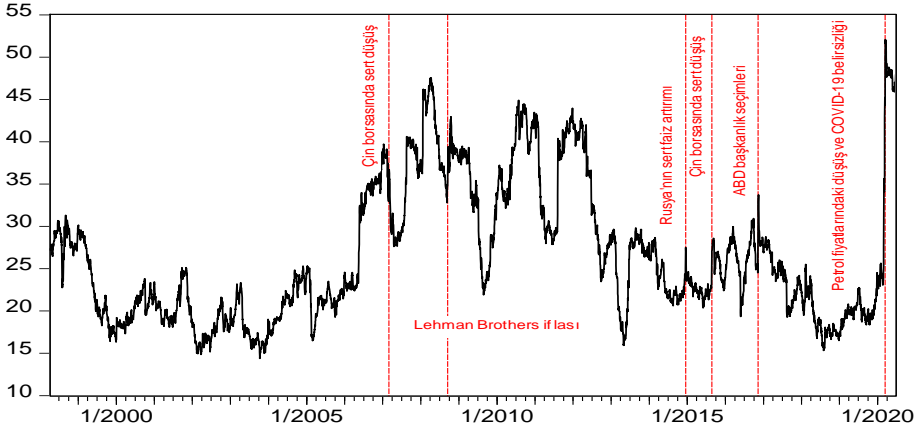

Şekil 3. Diğer piyasalardan gelen yönlü volatilité yayılımı

Şekil 4. Diğer piyasalara giden yönlü volatilité yayılımı

Aşağıdaki yer alan Şekil 5 ise 200 günlük kayan pencereler yaklaşımı çerçevesine 10 günlük tahmin hatası varyans ayrışmaları üzerinden tahmin edilen toplam yayılma endeksini ve örneklem dönemi boyunca yerel bazda ülke piyasalarında ve küresel bazda uluslararası piyasalarda yaşanan olaylar karşısında endeksin verdiği tepkiyi göstermektedir.

Şekil 5. 200 Günlük Kayan Pencereler Yaklaşımına Göre Elde Edilen Toplam Volatilitte Yayılımı

Şekil 5'te yer alan toplam yayılım endeksinin yükseldiği dönemlerdeki finansal olaylar incelendiğinde; 27 Şubat 2007 tarihinde Şanghay Bileşik Endeksi yaklaşık %8.49 değer kaybetmesi; 15 Eylül 2008'de Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük dördüncü yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflasını açıklaması; 16 Aralık 2014 tarihinde Ruble'de yaşanan serbest düşüşe karşı Rusya Merkez Bankası'nın 1998 Rusya ekonomik krizinden bu yana gerçekleştirdiği en büyük faiz artırımına gitmesi; 24 Ağustos 2015 tarihinde Şanghay Bileşik Endeksi'nin 2007 yılında yaşadığı düşüşe benzer olarak yaklaşık %8.50 değer kaybetmesi; 9 Kasım 2016 ABD Başkanlık seçimi sonuçları; 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19'un küresel salgın ilan edilmesi ve 20 Nisan 2020 tarihinde Mayıs ayı itibarıyla vadesi dolacak olan Batı Teksas petrol fiyatlarında (WTI) yaşanan sert düşüşün oynaklığa neden olduğu görülmektedir.

Özellikle COVID-19 küresel salgının yarattığı endişenin piyasalarda yarattığı oynaklık açıkça görülmektedir. Örneklem dönemi boyunca ortalama

26.44 olan endeks küresel salgının yarattığı etkiyle birlikte yaklaşık 52.09 seviyesine kadar gelmiştir.

Sonuç

Küreselleşme ve paralelinde yaşanan teknolojik gelişmeler dünya genelinde bilgi akış hızını oldukça etkilemiştir. Bir ülke ekonomisinde ya da piyasasında yaşanan bir gelişmenin farklı piyasalarda duyulma hızı önceleri aylarca veya günlerce süren bir süreç iken günümüzde dakikalarla ölçülmektedir. Dolayısıyla bu durum finansal piyasaların entegrasyonunu ve uluslararası piyasalara katılımı kolaylaştıran ve hızlandıran bir etmen olarak görülebilir. Finansal piyasaların entegrasyonu ve bilgi akışının hızlanması ile risklerini azaltmak isteyen portföy sahipleri uluslararası çeşitlendirme yoluyla birçok ülke piyasasında işlem yapmaktadır. Ayrıca artan profesyonel portföy yönetimi şirketleri de uluslararası çeşitlendirmeye destek sağlamaktadır. Yaşanan bu gelişmeler dikkate alındığında, bir ülke piyasasında yaşanan bir paniğin ya da yatırım fırsatının diğer ülke piyasalarını da kısa bir süre içerisinde etkilemesi beklenen bir sonuçtur.

Piyasaların entegrasyonu ve finansal liberalizasyon araştırmacıları piyasalar arasındaki etkileşimin incelenmesine yönlendirmiştir. Bu etkinin analizi ve kavranması piyasa düzenleyiciler ve katılımcıları için önem arz etmektedir. Bu sebeple, piyasalar arasındaki etkileşimi ölçmek amacıyla volatilité yayılımı konusu literatürde yer edinmeye başlamış ve konu ile ilgili araştırmalar günden güne artmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, gelişmekte olan ülke gruplarından E7 ülke piyasaları (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika ve Türkiye) arasındaki finansal bağlantılılık 02 Temmuz 1997-24 Haziran 2020 dönemi için Diebold ve Yılmaz (2009,2012) yöntemi ile incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle E7 ülke borsalarına ait incelenen dönem için günlük logaritmik volatilité serileri elde edilmiştir. Daha sonra logaritmik volatilité serilerinden hareketle E7 piyasaları arasındaki bağlantılılığı ölçmek amacıyla Diebold ve Yılmaz (2009,2012) metodolojisini takiben volatilité bağlantılılık tablosu elde edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, E7 ülke piyasaları arasındaki toplam risk yayılımı, oldukça düşük çıkmıştır. Özellikle diğer ülkelere doğru en yüksek finansal risk geçişinin ve risk alışının sırasıyla Mek-

sika ve Brezilya borsalarından kaynaklandığı görülmüştür. Ancak bu iki ülkenin birbirlerine yaymış olduğu riskler, diğer ülkelere yaymış oldukları ve diğer ülkelerden almış oldukları risklerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durumun temel nedeni, her iki ülkenin de aynı coğrafi bölgede yer alması ile açıklanabilir. Benzer durum Çin borsası dışındaki Asya borsaları için de görülmektedir. Bu noktada Rusya, Hindistan ve Türkiye borsasının diğer ülke piyasalarına yaymış olduğu ve diğer ülke piyasalarından almış oldukları risk geçişinin benzer olduğu görülmektedir. Ancak 200 günlük kayan pencereler yaklaşımı çerçevesinde E7 ülke borsalarının örneklem dönemi boyunca çeşitli finansal olaylara tepki verdiği gözlemlenmiştir. Bu olaylar içerisinde 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi finansal piyasalarda oynaklığın ve risk geçişinin en yüksek olduğu dönem olarak gözlemlenmiştir. E7 ülkelerindeki risk geçişleri dikkate alındığında Çin borsasının diğer altı ülke piyasasından ayrıldığı görülmüştür. Hem risk yayma hem de risk alma noktasında Çin en düşük seviyede kalmıştır. Çin ile Hindistan, aralarında benzer finansal risk geçişlerine sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, Çin menkul kıymetler piyasasına yatırım yapmak uluslararası yatırımcıların portföylerindeki riski yönetmelerine yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, çalışmadan elde edilen bulgular dikkate alındığında çalışmanın portföy çeşitlendirmesinde ve piyasa volatilitesinin tahmin edilmesi için portföy yöneticileri ve piyasa düzenleyiciler için önem arz ettiği düşünülmektedir. Konu ile ilgili gelecekte farklı varlık piyasaları üzerinde yapılacak araştırmalar literatürün genişlemesine katkı sağlamakla birlikte yatırımcılara önemli bilgiler sunacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Financial Connectedness in Emerging Markets

*

Eray Gemici
Gaziantep University

The volatility in the financial markets can be caused by shocks from local markets as well as from international financial events. However, in today's conditions, the local crises with the effect of financial liberalization do not only affect that market. Because international market participants can instantly learn about the shock experienced in a country like citizens of that country and take positions in the markets accordingly. Therefore, in today's world where information spreads rapidly, positive or negative events experienced in financial markets can spread to various country markets. For this reason, the issue of inter-market connectedness and volatility spillover has become very important for both states and regulators trying to keep their financial markets under control, as well as portfolio managers and investors, and it is still being studied in different asset markets by researchers in financial literature with various methods.

Globalization and technological developments in parallel have affected the rate of information flow worldwide. While the speed of hearing development in a country's economy or market in different markets was a process that previously took months or days, today it is measured in minutes. Therefore, this situation can be seen as a factor that facilitates and accelerates the integration of financial markets and participation in international markets. Portfolio owners who want to reduce their risks by the integration of financial markets and the acceleration of information flow operate in many countries' markets through international diversification. In addition, increasing professional portfolio management companies support international diversification. Considering these developments, it is an expected result that a panic or investment opportunity in a country's market will affect the markets of other countries in a short time. Therefore, the integration of markets and financial liberalization has led researchers to examine the interaction between markets. Analysis and understanding of

this effect are important for market regulators and participants. For this reason, the subject of volatility spillover has started to take place in the literature in order to measure the interaction between markets and the researches on the subject is increasing day by day.

The aim of this study is to examine the financial connectedness between the emerging E7 markets (Brazil, Russia, India, China, Indonesia, Mexico, and Turkey) using the Diebold and Yilmaz (2009, 2012) method. There are a limited number of studies in the literature that follows the Diebold and Yilmaz (2009, 2012) methodology. It is thought that the study will contribute to the existing literature, because to the best of our knowledge, it deals with a different country group than the studies in the literature. In the study, the volatility of the daily returns of the stock exchanges of seven developing countries for the period of 02 July 1997 - 24 June 2020 was determined as a data set. The data consists of a total of 5,996 days of observations.

One of the econometric methods frequently used in the literature is the method suggested by Diebold and Yilmaz (2009; 2012) and used in estimating the directional measure of volatility spillover. Diebold and Yilmaz (2009) stated that the method can be used to measure return or return volatility, assets within and between countries, asset portfolios, and spreading trends, cycles, and explosions between asset markets.

Findings from the study reveal that the Mexican and Brazilian stock markets are the countries with the highest financial risk transition to other countries. The highest financial risk transition to other countries stem from respectively Turkey, Russia, Indonesia, India, and China among Asian stock markets. Therefore, Mexico and Brazil emerge as the two leading countries in both risk transition and risk-taking. This situation reveals that the financial systems of Mexico and Brazil are interdependent in terms of financial connectedness. On the other hand, during the sampling period, the response of the total spillover index against the events experienced in local markets and international markets on a global basis during the sampling period was examined within the framework of the 200-day rolling windows approach. The sharp decline in the Shanghai Composite Index, the bankruptcy of Lehman Brothers, the sharp interest rate hike by the Russian Central Bank, the US Presidential election results, the global epidemic of COVID-19 and the sharp fall in West Texas oil prices led to

the rise in the total spillover index. In particular, the volatility in the markets caused by the concern caused by the COVID-19 global epidemic has been very effective.

As a result, considering the findings of the study, it is thought that the study is important for portfolio managers and market regulators in portfolio diversification and for estimating market volatility. Future research on the subject will help investors and the expansion of the literature by addressing different asset markets.

Kaynakça / References

- Abbas, G., Hammoudeh, S., Shahzad, S. J. H., Wang, S. ve Wei, Y. (2019). Return and volatility connectedness between stock markets and macroeconomic factors in the G-7 countries. *Journal of Systems Science and Systems Engineering*, 28(1), 1-36. doi:10.1007/s11518-018-5371-y
- Alom, F., Ward, B. ve Hu, B. (2011). Cross country mean and volatility spillover effects of food prices: Multivariate GARCH analysis. *Economics Bulletin*, 31(2), 1439-1450.
- Alotaibi, A. R. ve Mishra, A. V. (2015). Global and regional volatility spillovers to GCC stock markets. *Economic Modelling*, 45, 38-49. doi:10.1016/j.econmod.2014.10.052
- Aloui, C. (2011). Latin American stock markets' volatility spillovers during the financial crises: A multivariate FIAPARCH-DCC framework. doi:10.1080/17520843.2011.590597
- Awartani, B., Aktham, M. ve Cherif, G. (2016). The connectedness between crude oil and financial markets: Evidence from implied volatility indices. *Journal of Commodity Markets*, 4(1), 56-69. doi:10.1016/j.jcomm.2016.11.002
- Baele, L. (2005). Volatility spillover effects in European equity markets. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 40(2), 373-401.
- Bala, D. A. ve Takimoto, T. (2017). Stock markets volatility spillovers during financial crises: A DCC-MGARCH with skewed-t density approach. *Borsa Istanbul Review*, 17(1), 25-48. doi:10.1016/j.bir.2017.02.002
- Balcılar, M., Özdemir, Z. A. ve Özdemir, H. (2019). Dynamic return and volatility spillovers among S&P 500, crude oil, and gold. *International Journal of Finance & Economics*, n/a(n/a). doi:10.1002/ijfe.1782
- Baruník, J., Kočenda, E. ve Vácha, L. (2016). Asymmetric connectedness on the U.S. stock market: Bad and good volatility spillovers. *Journal of Financial Markets*, 27, 55-78. doi:10.1016/j.finmar.2015.09.003

- Beirne, J., Caporale, G. M., Schulze-Ghattas, M. ve Spagnolo, N. (2013). Volatility spillovers and contagion from mature to emerging stock markets. *Review of International Economics*, 21(5), 1060-1075. doi:10.1111/roie.12091
- Ben Rejeb, A. (2016, Temmuz). *Volatility Spillover between Islamic and conventional stock markets: Evidence from quantile regression analysis*. MPRA Paper. 10 Ağustos 2020 tarihinde <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/73302/> adresinden erişildi.
- Çamlıca, F., Güneş, D. ve Özen, E. (2017). *A financial connectedness analysis for Turkey*.
- Cardona, L., Gutiérrez, M. ve Agudelo, D. A. (2017). Volatility transmission between US and Latin American stock markets: Testing the decoupling hypothesis. *Research in International Business and Finance*, 39, 115-127. doi:10.1016/j.ribaf.2016.07.008
- Chancharoenchai, K. ve Dibooglu, S. (2006). Volatility spillovers and contagion during the Asian crisis: Evidence from six Southeast Asian stock markets. *Emerging Markets Finance and Trade*, 42(2), 4-17.
- Chow, H. K. (2017). Volatility Spillovers and Linkages in Asian Stock Markets. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(12), 2770-2781. doi:10.1080/1540496X.2017.1314960
- Christiansen, C. (2007). Volatility-spillover effects in European bond markets. *European Financial Management*, 13(5), 923-948. doi:10.1111/j.1468-036X.2007.00403.x
- Diebold, F. X. ve Yılmaz, K. (2009). Measuring financial asset return and volatility spillovers, with application to global equity markets. *The Economic Journal*, 119(534), 158-171. doi:10.1111/j.1468-0297.2008.02208.x
- Diebold, F. X. ve Yılmaz, K. (2012). Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers. *International Journal of Forecasting*, Special Section 1: The Predictability of Financial Markets, 28(1), 57-66. doi:10.1016/j.ijforecast.2011.02.006
- Do, A., Powell, R., Yong, J. ve Singh, A. (2019). Time-varying asymmetric volatility spillover between global markets and China's A, B and H-shares using EGARCH and DCC-EGARCH models. *The North American Journal of Economics and Finance*, 101096. doi:10.1016/j.najef.2019.101096
- Du, X., Yu, C. L. ve Hayes, D. J. (2011). Speculation and volatility spillover in the crude oil and agricultural commodity markets: A Bayesian analysis. *Energy Economics*, 33(3), 497-503. doi:10.1016/j.eneco.2010.12.015

- Faizulayev, A. ve Wada, I. (2019). Spillover Effect of Interest Rate Volatility on Banking Sector Development in Nigeria: Dynamic ARDL Bound Test Approach. N. Ozatac ve K. K. Gokmenoglu (Ed.), *Global Issues in Banking and Finance* içinde (s. 111-125). Springer Proceedings in Business and Economics Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-30387-7_8
- Gamba-Santamaria, S., Gomez-Gonzalez, J. E., Hurtado-Guarin, J. L. ve Melo-Velandia, L. F. (2017). Stock market volatility spillovers: Evidence for Latin America. *Finance Research Letters*, 20, 207-216. doi:10.1016/j.frl.2016.10.001
- Gong, X.-L., Liu, X.-H., Xiong, X. ve Zhang, W. (2019). Financial systemic risk measurement based on causal network connectedness analysis. *International Review of Economics & Finance*, 64, 290-307. doi:10.1016/j.iref.2019.07.004
- Jeong, D. ve Park, S. (2018). The more connected, the better? Impact of connectedness on volatility and price discovery in the Korean financial sector. *Managerial Finance*, 44(1), 46-73. doi:10.1108/MF-09-2016-0277
- Joshi, P. (2011). Return and volatility spillovers among Asian stock markets. *SAGE Open*, 1(1), 2158244011413474. doi:10.1177/2158244011413474
- Kamuşlu, M., Kamuşlu, S. ve Temizel, F. (2019). Empirical evidence of the relationships between bitcoin and stock exchanges: Case of return and volatility spillover. U. Hacıoglu (Ed.), *Blockchain Economics and Financial Market Innovation: Financial Innovations in the Digital Age* içinde (s. 293-318). , Contributions to Economics Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-25275-5_15
- Karali, B. ve Ramirez, O. A. (2014). Macro determinants of volatility and volatility spillover in energy markets. *Energy Economics*, 46, 413-421. doi:10.1016/j.eneco.2014.06.004
- Kırkulak Uludag, B. ve Khurshid, M. (2019). Volatility spillover from the Chinese stock market to E7 and G7 stock markets. *Journal of Economic Studies*, 46(1), 90-105. doi:10.1108/JES-01-2017-0014
- Koop, G., Pesaran, M. H. ve Potter, S. M. (1996). Impulse response analysis in nonlinear multivariate models. *Journal of Econometrics*, 74(1), 119-147. doi:10.1016/0304-4076(95)01753-4
- Korkmaz, T., Çevik, E. İ. ve Atukeren, E. (2012). Return and volatility spillovers among CIVETS stock markets. *Emerging Markets Review*, 13(2), 230-252. doi:10.1016/j.ememar.2012.03.003
- Kumar, A. S. ve Kamaiah, B. (2017). Returns and volatility spillover between Asian equity markets: A wavelet approach. *Economic Annals*, 62(212), 63-83.

- Lee, J. (2009). *Currency risk and volatility spillover in emerging foreign exchange markets* (SSRN Scholarly Paper No: ID 1650049). Rochester, NY: Social Science Research Network. doi:10.2139/ssrn.1650049
- Li, Y. ve Giles, D. E. (2015). Modelling volatility spillover effects between developed stock markets and Asian Emerging stock markets. *International Journal of Finance & Economics*, 20(2), 155-177. doi:10.1002/ijfe.1506
- Liow, K. H. ve Huang, Y. (2018). The dynamics of volatility connectedness in international real estate investment trusts. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 55, 195-210. doi:10.1016/j.intfin.2018.02.003
- Mensi, W., Boubaker, F. Z., Al-Yahyaee, K. H. ve Kang, S. H. (2018). Dynamic volatility spillovers and connectedness between global, regional, and GIPSI stock markets. *Finance Research Letters*, 25, 230-238. doi:10.1016/j.frl.2017.10.032
- Mishra, A. (2019). Crude oil, stock market, and foreign exchange return volatility and spillover: A GARCH DCC analysis of Indian and Japanese financial market. *International Journal of Business Innovation and Research*, 20(1), 25-46. doi:10.1504/IJBIR.2019.101687
- Nazlıoğlu, S., Erdem, C. ve Soytas, U. (2013). Volatility spillover between oil and agricultural commodity markets. *Energy Economics*, 36, 658-665. doi:10.1016/j.eneco.2012.11.009
- Ng, A. (2000). Volatility spillover effects from Japan and the US to the Pacific-Basin. *Journal of International Money and Finance*, 19(2), 207-233. doi:10.1016/S0261-5606(00)00006-1
- Parkinson, M. (1980). The Extreme Value Method for Estimating the Variance of the Rate of Return. *The Journal of Business*, 53(1), 61-65.
- Pesaran, H. H. ve Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. doi:10.1016/S0165-1765(97)00214-0
- Polat, O. (2018). Hisse senedi piyasalarında finansal bağlantılılık analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 73-86.
- Priya, S. (2008). Volatility spillover in bullion and energy futures and spot markets. *Journal of Emerging Financial Markets*, 1(1), 85-107.
- Qarni, M. O., Gulzar, S., Fatima, S. T., Khan, M. J. ve Shafi, K. (2019). Inter-markets volatility spillover in U.S. bitcoin and financial markets. *Journal of Business Economics and Management*, 20(4), 694-714. doi:10.3846/jbem.2019.8316

- Qayyum, A. ve Kemal, A. R. (2006). *Volatility spillover between the stock market and the foreign exchange market in Pakistan* (SSRN Scholarly Paper No: ID 963308). Rochester, NY: Social Science Research Network. doi:10.2139/ssrn.963308
- Reboredo, J. C. ve Ugolini, A. (2020). Price connectedness between green bond and financial markets. *Economic Modelling*, 88, 25-38. doi:10.1016/j.econmod.2019.09.004
- Singh, P., Kumar, B. ve Pandey, A. (2010). Price and volatility spillovers across North American, European and Asian stock markets. *International Review of Financial Analysis*, 19(1), 55-64. doi:10.1016/j.irfa.2009.11.001
- Toraman, C., İğde, M., Buğan, M. F. ve Kılıç, Y. (2016). Volatility spillover effect from conventional stock markets to Islamic stock markets. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 5(4), 2226-3624.
- Umer, U. M., Coskun, M. ve Kiraci, K. (2018). Time-varying return and volatility spillover among eagles stock markets: A multivariate garch analysis. *Journal of Finance and Economics Research*, 3(1), 23-42.
- Vo, X. V. ve Tran, T. T. A. (2020). Modelling volatility spillovers from the US equity market to ASEAN stock markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 59, 101246. doi:10.1016/j.pacfin.2019.101246
- Wu, F., Guan, Z. ve Myers, R. J. (2011). Volatility spillover effects and cross hedging in corn and crude oil futures. *Journal of Futures Markets*, 31(11), 1052-1075. doi:10.1002/fut.20499
- Wu, M. ve Zhu, Z. (2019). The volatility spillover effect between the international crude oil futures price and China's stock market-multivariate bekk-garch model based on wavelet multiresolution. *International Journal of Financial Research*, 10(4).
- Yarovaya, L., Brzeszczyński, J. ve Lau, C. K. M. (2016). Intra- and inter-regional return and volatility spillovers across emerging and developed markets: Evidence from stock indices and stock index futures. *International Review of Financial Analysis*, 43, 96-114. doi:10.1016/j.irfa.2015.09.004
- Yılmaz, K. (2010). Return and volatility spillovers among the East Asian equity markets. *Journal of Asian Economics*, The Financial Crisis of 2008-09: Origins, Issues, and Prospects, 21(3), 304-313. doi:10.1016/j.asieco.2009.09.001

- Yoon, S.-M., Al Mamun, M., Uddin, G. S. ve Kang, S. H. (2019). Network connectedness and net spillover between financial and commodity markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 48, 801-818. doi:10.1016/j.najef.2018.08.012
- Zeng, T., Yang, M. ve Shen, Y. (2020). Fancy Bitcoin and conventional financial assets: Measuring market integration based on connectedness networks. *Economic Modelling*, 90, 209-220. doi:10.1016/j.econmod.2020.05.003
- Zhou, X., Zhang, W. ve Zhang, J. (2012). Volatility spillovers between the Chinese and world equity markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 20(2), 247-270. doi:10.1016/j.pacfin.2011.08.002

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gemici, E. (2020). Gelişmekte olan piyasalarda finansal bağlantılılık. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3134-3160. DOI: 10.26466/opus.778653

Sanayi İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Üzerine Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.779229

*

Ergün Kara* - Attila Kaya**

* Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F, Osmaniye/Türkiye

E-Posta: ergunkara@osmaniye.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7815-1111](https://orcid.org/0000-0002-7815-1111)

** Dr. Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye/Türkiye

E-Posta: akaya501616@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2479-5173](https://orcid.org/0000-0002-2479-5173)

Öz

Tarihi çağlardan beridir insanların ihtiyaçların karşılanması için üretim faaliyetleri aralıksız olarak devam etmektedir. Sanayi devrini sonrasında makineleşmenin bir sonucu olarak artan hammadde ihtiyacının karşılanmasında doğal kaynakların hoyratça ve özensiz kullanılması çevre üzerinde giderek artan bir tahribata yol açmıştır. Özellikle sanayi işletmelerinin ortaya çıkardığı bu olumsuz durumun engellenmesi adına tüm dünyada çeşitli adımlar atılırken, organizasyonlar da sürdürülebilir üretim arayışları kapsamında yeşil yönetim anlayışını benimsemeye başlamışlardır. Yeşil yönetim anlayışı ile işletmeler, üretim faaliyetlerinde çevrenin korunmasına azami özen gösterirlerken onun korunması adına da yeni projeler geliştirerek gelecek kuşaklara sağlıklı bir doğa bırakmanın amacı gütmektedirler. Kısacası geleceğimiz açısından sürdürülebilirliğin işletmeler açısından artık zorunlu bir sorumluluk olduğundan bahsedilebilir. Yerli yazında yeterli çalışma olmadığından dolayı çevre bilinci ve yeşil yönetim konularına ağırlık verilmiştir. Bu çalışmada sanayi işletmelerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin en az seviyeye indirilmesi için uygulanan yeşil yönetim felsefesinin işletmeler üzerindeki etkileri ilgili literatür ışığında incelenmiş ve ne şekilde gerçekleştirilebileceği üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi İşletmeleri, Çevreci Üretim, Yeşil Yönetim, Çevre Bilinci

Environment Consciousness in the Industrial Businesses and an Evaluation on Green Management

*

Abstract

Production activities have constantly been continuing to cover people's needs since historical ages. The extravagant and careless usage of natural sources in meeting the need of raw material as a result of mechanisation after industrial revolution has caused an increasing destroy on the environment. Various steps are taken in all the world on behalf of preventing this negative situation especially created by industrial managements, organisations have started to adopt the green management understanding within the scope of sustainable production insight. While managements show the uttermost care to protect the environment in the production activities by green management understanding, they also aim at leaving a healthy nature for future generations by developing new projects to protect the nature. To sum up, an obligatory responsibility can be talked about for managements in terms of sustainability for the sake of our future. Since there is not enough work in the local literature, environmental awareness and green management issues have been emphasized. The effect of the applied green management philosophy on managements to be able to minimize the industry managements' negative influences on the environment has been studied in the light of related literature and an overall evaluation has been done.

Keywords: *Industrial Enterprises, Environmentally Friendly Production, Green Management, Environment Awareness*

Giriş

Çevre ve insan ilişkisi, yaşamın bir zorunluluğu olarak sonsuza kadar sürecek karmaşık ve yıpratıcı bir bütünü oluşturmaktadır. Bu nedenle insanın çevreden bağımsız olması düşünülemez. Ancak bu ilişkide insanlar çevreyi koruma konusunda yeteri kadar özenli davranmadıkları için günümüzde gelinen nokta doğal çevrenin tahribatı konusunda facia noktasına ulaşmıştır. Yakın sayılabilecek bir tarihte insanlık için büyük bir dönem noktası olan makinenin icadı her alanda işleri hızlıca kolaylaştırırken, doğal çevremizi de bir o kadar kısa sürede tahrip edeceğini şüphesiz kimse düşünmemiştir. Üretimdeki artışa paralel olarak birçok sektör gelişmiş küresel boyutta fabrikalar kurulmuş, teknolojik olarak geliştirilen makine ve teçhizatlar ile üretim kapasitesi daha da artırılmıştır. Ancak bu yoğun üretim, doğal kaynakların hızlı tüketilmesi, hava, su, toprak ve gürültü kirliliği ile ekolojik dengenin bozulması gibi sıkıntıları beraberinde getirmiştir (Haden vd, 2009).

Günümüzde gelinen noktada ise insanların çevre konusunda daha bilinçli olması, tüm dünyada uygulamaya konulan yasal düzenlemeler ve sosyal örgütlenmeler, işletmeleri bu konuda kendilerini topluma karşı sorumlu hissetmeleri açısından önemli bir baskı oluşturmuştur. Artık 21. yy'da işletmeciliğin temel konularından birisi de çevreye duyarlı üretimin ne şekilde yapılacağı oluşturmaktadır. İşletme misyonunda etkili bir çevre yönetimi için öncelikle yönetsel olarak bir değişim gerekmektedir. Bu nedenle işletme faaliyetleri ile planlarını doğal çevreye duyarlı olacak şekilde tasarlayacak ve yürütecek yeşil yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır (Akdoğan, 2003).

Üretimsel ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla uygulanan yeşil yönetim anlayışında doğal çevrenin korunması esastır. Üretimden pazarlamaya, finansmandan dağıtım, insan kaynaklarından müşteri ilişkilerine varıncaya kadar işletmenin her alandaki faaliyetinin çevre bilinci doğrultusunda tasarlanması yeşil yönetim sayesinde olacaktır. Aslında bu yönetim anlayışının isminden dolayı sadece çevrenin korunması için geliştirilmiş bir yönetim modeli olduğu düşünülmemeli. Yeşil yönetimin temel hedeflerinden birisi de işletmenin rekabet gücünü artırmak, müşterileri ve topluma karşı sempatiklik kazanmak, bu şekilde misyon ve vizyon hedeflerine ulaşmaktır. Bu doğrultuda çalışmada, çevrenin korunması açısından son derece önemli olan yeşil yönetim uygulamalarının sanayi

işletmelerine olan faydaları literatür ışığında incelenmiş, genel bir değerlendirme yapılmıştır ve yeşil yönetimin daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için öneriler geliştirilmiştir.

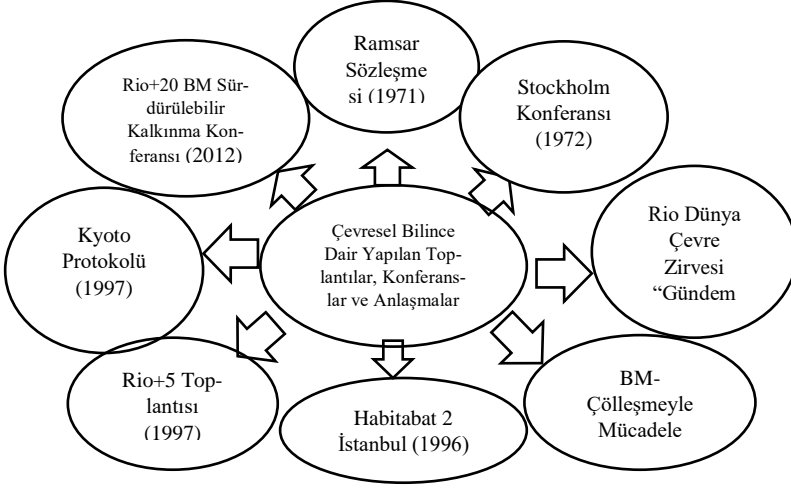
Sanayi İşletmeleri ve Çevre İlişkisi

Üretim yapısal olarak doğal kaynaklara bağımlı olduğu için yakın bir ilişki içerisinde olduklarıdır. Çağımızda insanların beklenti ve istekleri değiştikçe, çeşitlenen üretim faaliyetleri için gerekli olan kaynakların temin edilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Zaten kıt olan doğal kaynakların gelişigüzel ve plansız harcanmasının gelecek dönemlerde bir felakete sebep olacağından, işletmeler artık verimlilik ve karlılık yanında ekolojik dengenin korunmasına yönelik tedbirleri hedefleri arasına alarak faaliyette bulunmaktadırlar. Bu fikir doğrultusunda oluşturulan "Çevreye duyarlı işletmecilik" kavramının en önemli aktörleri sanayi işletmeleridir. Üretim konusunun ana unsurları olan sanayi işletmeleri faaliyet konularına göre doğanın temel elementleri üzerinde tamiri imkansız zararlar verebileceğinden, çevrenin korunmasına yönelik en önemli tedbirlerinde bu işletmeler tarafından alınması gerekmektedir. Sağlıklı ve başarılı bir çevre yönetimi için işletme organlarının misyon hedeflerin uygun olarak bir bütün olarak hareket etmesi, faaliyetleri şekillendiren tüm etkenlerin (paydaşlar, müşteriler, ortaklar, yasal zorunluluklar) istek ve beklentilerini dikkate alan bir yapı içerisinde hareket etmesi gerekir(<http://ekolojist.net>).

Sanayileşme yolunda olan ülkelerde diğer ülkelere oranla daha fazla doğal çevre tahribatı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde çevrenin korunması konusunda gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanmasında belirli bir standart yakalanmışken, az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde sanayi üretimi zayıf olduğu için çevre tahribatı ve korunması konusunda henüz önemli bir fikir oluşmamıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir sanayi hamlesinin bulunması ve çevre bilincinin yeterince oluşmaması bu konudaki en önemli tehlike olarak görülebilir. Maden sahaları ve taş ocakları gibi alanlarda gelişigüzel yürütülen hammadde arayışları, geri dönüşümsüz üretim faaliyetleri, enerjini kontrolsüz kullanılması, katı sıvı ve gaz atıkların filtrelenmeden doğaya bırakılmasının etkileri günümüzde açıkça görülmektedir. Diğer taraftan üretim süreci sonucunda ortaya çıkan tehlikeli gazlar yüzünden sadece o bölgeler değil dünyanın tamamı tehlike altına girmektedir. Sera

gazı etkisi sonucunda oluşan asit yağmurlarının Kuzey Avrupa ülkelerini tehdit etmesi bunun en güzel örneğidir. Radyo aktif enerji kullanarak üretim yapan tesislerin sorunları ise çevre kirliliği yanında Çernobil'de yaşanan facia gibi insan hayatı üzerinde doğrudan ölümlere sebep olabilecek ürkütücü sonuçları da olmaktadır. Ayrıca sanayi işletmelerinin tüm bu olumsuz sonuçlarının ortaya çıkardığı en önemli genel problem ise küresel iklim değişikliği sorunudur (<http://ekolojist.net>).

Tüm dünyada çevre konusunda ortaya çıkan bu olumsuz tablo nedeniyle uluslararası alanda artık önemli kararlar alınmaktadır. 1972 yılında Stockholm Konferansında 5 Haziran tarihinin "Dünya Çevre Günü" ilan edilmesi, 194 ülke tarafından imzalanana ve 1994'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, İklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının sınırlandırılmasına yönelik uygulanabilecek stratejilerin ayrıntılı olarak belirlendiği Kyoto Protokolü ve bu konularda yapılan daha bir çok anlaşma tüm kesimleri bağlayıcı niteliktedir. Bu nedenle sanayi işletmeleri de bu yeni dünya düzeninde kendi geleceklerini garanti altına almak için söz konusu ilkeler uymak ve çevre konusunda gerekli hassasiyeti göstermek durumundadırlar. Sosyal sorumluluk sahibi sürdürülebilir üretim ve çevre konusunda hassasiyet taşıyan işletmeler diğerlerin göre her zaman daha önde olacaklardır. (Lyon ve Maxwell, 2008). Çevresel bilincin gelişmesine ve çevresel sorunların çözülmesine dair yapılan önemli toplantı, konferans ve anlaşmalar Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Çevresel Bilincin Oluşmasına Dair Yapılan Toplantılar, Konferanslar ve Anlaşmalar (Kaynak: Kara, 2019, s.66-67)

Ancak işletmelerce tüm tedbirler alınsa bile ekonomik olarak ülkelerin ve sermayenin sürekli büyüme isteği, doğal çevrenin tahribatını azaltma konusunda bir ikilimde ortaya çıkartmıştır. Her ne kadar işletmeler çevre konusunda dikkatli davranışlar bile değişim ve gelişmenin bir gereği olarak dış çevre üzerinde mutlak bir zararı olacaktır. Bu nedenle sanayi işletmelerinin doğal çevre üzerindeki tahribatı tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmadığı gibi, sürdürülebilir üretimin asıl amacı bu zararın en aza indirilmesini sağlamaktır. Özellikle büyük sanayi kuruluşlarının üretimine bağlı olarak ortaya çıkan karbonmonoksitler, kurşun, azot ve benzeri gazların hava üzerindeki olumsuz etkilerini azaltılması için tesislerin bacalarına filtre takılması, atık suların ıslahı için depolama alanları oluşturulması, toprağın kirlenmesini önlemek için ağır metal atıkların yeniden değerlendirilebileceği artıma tesislerinin kurulması, atık ayrıştırmasının özenle yapılması, gürültü sorununun en aza indirilmesi ve doğa içerisinde görüntüyü bozan fiziki yapının dış çevreye uygun olarak tasarlanmasının sanayi işletmelerinin basitçe yerine getirebileceği önlemler olarak sıralayabiliriz (Mont vd., 1999, s.307).

Yeşil Yönetim

Yüzyılın başında sanayi devriminin ilk zamanlarından başlayarak artan mekanik üretimin getirdiği doğal çevrenin bozulması ve insan nüfusundaki hızlı artışın ortaya çıkardığı bilinçsiz hareketlerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri gün geçtikçe artmaktadır. 1940'lı yıllardan itibaren gelişmiş sanayilerde görülen hava kirliliği, ağır sanayi hamlesi başlatan Japonya gibi ülkelerde ortaya çıkan ciddi öldürücü kimyasal elementler, tarımda kullanılmaya başlanılan ve insan sağlığı açısından o zamanlar için henüz sonuçları kestirilemeyen ancak günümüzde kanser hastalığına yol açtığı bilinen bir çok ilaç ve 1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan ülkelerin plansız sanayileşme hamleleri üzerine tüm dünyada çevrenin korunmasına yönelik düşünce ve eylemler artmaya başlamıştır. İşletmeler açısından ise durum daha farklıdır. Bir taraftan işletmenin var oluş amacı olan kâr hedeflerini karşılama gerekirken diğer taraftan da kendilerine hammadde temin eden doğal çevrenin korunmasını sağlamaları gerekmektedir. Bu konudaki bir diğer hususta müşterilerin beklentileri sosyal sorumluluk projeleri kapsamında sürdürülebilir üretim ve sürdürülebilir çevre konularına önemli katkıların yapılmasıdır (Türkmen, 2016).

Kurumsal olarak çevreye saygılı olma durumu ya da diğer bir adıyla yeşil yönetim kavramı 1990'lı yılların başında ortaya çıkmış ve kişilerin/örgütlerin gündemine giren bir konu haline gelmiştir (Lee, 2009, s.1102). Yeşil yönetim kavramı; örgütün sahip olduğu doğal kaynakları en optimal biçimde kullanarak israf etmemesi, tasarruf sağlaması, örgütsel süreçlerin hepsinde çevreyi dikkate alması, çevreyi ve ekolojik dengeyi koruma çabasıdır. Yeşil yönetim düşüncesi salt bir çevreyi koruma çabasından öte bir düşünce biçimi, felsefeyi ifade etmektedir (Kara, 2019, s.4).

Günümüzde gelinen noktada önemli bir çevre bilinci oluşmasının yüklediği sorumluluk nedeniyle işletmelerin organizasyonlarında da değişikliğe gitmelerine, yeşil olarak nitelendirilen yeni bir yönetim felsefesini zorunlu kılmıştır. Bu yeni yönetim tarzı diğer yönetim şekillerinden farklı olarak işletmenin iç ve dış paydaşları ile tüm süreçlerinin baştan sona kadar planlanmasında çevrenin korunmasını en önemli hedef olarak gören bir anlayışı içermektedir. Bu şekilde hem işletme hem müşteriler hem de yasal zorunlulukların gerekleri yerine getirilmiş olacaktır. Ayrıca tüm dünyada yeşil yönetim

uygulayan işletmelere ciddi pozitif bir ayrımcılık yapılması nedeniyle rekabet üstünlüğü sağlaması açısından da bu yönetim tarzı oldukça önemli olmuştur (Usta, 2007). Yeşil yönetimde işletmelerde başarılı olabilmesi için en tepe yönetimin çevre bilinci konusunda ciddi bilgisi bulunmalıdır. Üst yöneticiler, örgütün kendi içerisinde en alt kademeye varıncaya kadar çalışanları sürekli bir şekilde çevre konusunda bilgilendirilmesi, bu konuda uygulamaya konulan üretimsel, yasal ve sosyal süreçlerin koordineli bir biçimde yürütülmesini sağlamalıdır (Nemli, 2001). Taylor (1992) tarafından yapılan çalışma neticesinde ortaya konulan “yeşil yönetim çarkı” işletmelerde yeşil yönetim düşüncesinin nasıl işlendiğini ifade etmektedir. Yeşil yönetim çarkı aşağıda Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Yeşil Yönetim Çarkı (Kaynak: Taylor, 1992, s.679; Kara, 2019)

Her yönetim anlayışında olduğu gibi yeşil yönetimin uygulanmasında da bazı unsurlardan bahsedilebilir (Bektaş, 1997):

- Mümkün olduğunca yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak, bu konuda yeni yol ve yöntemler geliştirmek.
- Çevre konusundaki yeni koruma teknolojileri takip etmek, yatırım yapmak ve uygulamak.
- Üretim atıklarını azaltmak, kendilerine özgü geri dönüşüm süreci geliştirmek.

- Çevre bilinci konusunda geliştirilen uluslararası hukuksal süreçleri yakından takip etmek ve bunların uygulanması için gerekli tedbirleri almak.
- Uygulanan çevreci yönetim anlayışının başarılı olup olmadığını, kamuoyunun beklentilerini karşılayıp karşılamadığına ilişkin çalışmalar yapmak.
- Çalışan ve müşterilerde Yeşil tüketim bilincinin oluşmasını sağlamak, gerekirse kurum içi ve dışı bu konuda eğitim seminerleri düzenlemek.
- İş yeri çalışma koşullarının yeşil yönetim anlayışına uygun hale getirilmesi.
- Mümkün olduğu takdirde çevre konusundaki projelere sponsor olmak.
- Yeşil yönetimin işletmeye olan maliyetinin muhasebeleştirilmesi ve etki analizinin yapılması.
- Çalışan sendikaları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gidilmesi (Caltenbach, 1993).

Sanayi İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim İlişkisi

Hızla küreselleşen dünyada faaliyet gösteren tüm örgütler hangi sektör olursa olsun çevreye ve çevre sorunlarına karşı bilinçli olmadan mevcut varlıklarını idame ettirmeleri pek zordur. Bu anlayış çerçevesinde örgütler geleceğe dönük olarak planlayacakları tüm iş kollarında çevre faktörünü de dikkate alarak uzun vadeli plan yapmak ve uygulamak mecburiyetindedirler (Atay ve Dilek, 2013). Dünya çapında birçok işletme, ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı ile hem çevre konusunda yasal mevzuatlara ve toplumun isteklerine uymakta, hem de uyguladıkları sürdürülebilir çevre yönetimiyle kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak, rakiplerine karşı sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü elde etmeye çalışmaktadır. Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde çevre, çevre bilinci, yeşil yönetim ve örgütlerde yeşil yönetim kavramları örgütler için hayati öneme sahip olduğu ve varlığını devam ettirebilmek için bu olgular üzerinde durması gerektiği fark edilmiştir.

Parlak (2020) tarafından Ordu il ve ilçelerinde organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren 131 işletme üzerinde örgütlerin çevresel tutumları ve çevresel muhasebeye dair tutumlarını saptamak amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre örgüt yöneticilerinin çevresel tutumları ile

çevre muhasebesine dair sergiledikleri tutum arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Abbas (2020) tarafından Pakistan'da faaliyet gösteren imalat işletmeleri yöneticileri üzerinde kurumsal sosyal sorumluluğun aracı rolü ile toplam kalite yönetiminin yeşil yönetime ve yeşil performansa etkisini belirlemek için bir araştırma yapılmıştır. Araştırma neticesinde uygulanan yapısal eşitlik modeli sonuçları toplam kalite yönetiminin yeşil yönetimi ve yeşil performansı anlamlı ve pozitif etkilediğini, yine toplam kalite yönetiminin kurumsal sosyal sorumluluğu anlamlı ve pozitif olarak etkilediğini ve son olarak ise kurumsal sosyal sorumluluğun toplam kalite yönetimi ve yeşil yönetim/yeşil işletme ilişkisinde kısmi aracılık rolü olduğu saptanmıştır.

Roscoe ve arkadaşları (2019) tarafından yeşil organizasyon kültürü ve firmanın çevresel performansı arasındaki ilişkiyi saptamak için Çinli imalat işletmelerinde çalışan 204 kişi üzerine yapılmıştır. Araştırma sonuçları neticesinde yeşil organizasyon kültürüne sahip işletmelerin çevresel performansını arttırdığını ve çevresel performansa olumlu etki ettiğini saptamışlardır.

Karakuş ve Erdirençelebi (2018) tarafından Konya ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin yeşil yönetim düşüncelerinin işletme başarısına, fonksiyonlara ve performansına etkisini ölçmek amacıyla 83 işletme üzerinde yapılan araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçları neticesinde işletmelerin/örgütlerin yeşil yönetim düşüncesi ve yeşil fonksiyonları (yeşil üretim, yeşil muhasebe, yeşil lojistik, yeşil insan kaynakları ve yeşil pazarlama) arasındaki ilişkide işletme başarısını ve performansını anlamlı ve yüksek düzeyle etkilediği ortaya konulmuştur.

Gonenc ve Scholtens (2017) tarafından fosil yakıt firmaları üzerinde çalışma yapılmıştır. Çalışmada 2002- 2013 döneminden faaliyet gösteren 2736 işletmenin çevresel sorumluluğunun, çevresel performanslarının ve işletmede uyguladıkları yeşil düşüncesinin işletmenin finansal verimliliğini ne derecede değiştirip değiştirmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonuçlara göre, işletmenin çevresel sorumluluğu, çevresel performansının ve yeşil düşüncesinin işletmelerin hisse ve özkaynak karlılığına etki etmediğini, kömür işletmelerinin karlılığını düşürdüğünü ayrıca, petrol ve gaz işletmelerinin karlılıklarını olumlu olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ceyhan ve Ada (2015) tarafından Kahramanmaraş ilinde 121 üretim işletmesi (tekstil, gıda ve metal mutfak eşya sanayi) üzerinde gerçekleştirilen, işletmelerin/örgütlerin çevre duyarlılığını saptamak ve çevresel duyarlılığının

işletmelere/örgütlere oturmasını sağlamak için yapılması gerekenleri belirlemek için yapılan çalışmada ise; ilde varlığını devam ettiren büyük işletmelerin küçük işletmelere göre çevresel duyarlılığının daha fazla olduğu, genel olarak ise ildeki tüm işletmelerde artık çevresel sorunların fark edildiği ve bu konuda bir bilinç sağlandığı ortaya konulmuştur.

Jayaram ve Avittathur (2014) tarafından yeşil tedarik zinciri yönetiminin Hindistan ekonomisine sağlayacağı katkıları ölçmek amacıyla 65 işletme (çelik, ilaç elektrik-elektronik, otomobil ve yatırım sektörleri) üzerinde çalışma yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre müşteri baskısı ve çevresel stratejiler yeşil tedarik zincirini etkileyen önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Teixeira ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmada ise yeşil yönetim düşüncesinin örgüte uygulanması, örgüte birçok yeni ve stratejik fırsat sunacağı belirtilmiştir.

Ones ve Dilchert (2012) tarafından yapılan çalışmaya göre ise, örgüt çalışanının yeşil iş gören davranışı göstermesi işletmenin yeşile ve çevresel sürdürülebilirliğine katkı verdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Moneva ve Ortas (2009) tarafından Avrupa'da faaliyette bulunan 230 işletme yöneticisi üzerinde çevresel hassasiyetlerinin işletmenin karlılığına ne kadar etki ettiğini saptamak için çalışma yapılmıştır. Çalışma neticesinde çevresel hassasiyetleri yüksek olan yöneticilerin bulunduğu işletmelerin karlılığının ve finansal performansının daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Yine Claver vd. (2007) ve Molina-Azorin vd. (2009) tarafından yapılan çalışmaya göre yeşil yönetim ve çevresel uygulamaların işletme performansına pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Chavan (2005) tarafından yapılan çevresel yönetim uygulamalarının küçük ve orta ölçekli işletmelere uygulanmasına dair yapılan çalışmada ise çevresel bilinç, çevresel uygulamaların kurum içerisinde işletme içi ve işletme dışı çevresel analiz yapılması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Karabulut (2003), tarafından yapılan çalışmada ise işletme performansı etkileyen önemli unsurlardan birisinin de çevreye saygı ve çevre bilincinin olduğu saptanmış ve örgütlerde çevresel düşüncenin işletme performansına olumlu yönde katkı sağladığı belirtilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, işletme fonksiyonları itibari ile yeşil yönetim anlayışına uygun faaliyetlerin uygulanma düzeyleri arttıkça işletme başarı göstergelerindeki değişim düzeyinin de artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Florida ve Davison (2001) tarafından yapılan çalışmada ise yine örgüte yeşil yönetim düşüncesinin ve uygulamalarının hakim olması işletmeye yeni fırsatlar sağlayacağı belirtilmiştir.

Handfield ve arkadaşları (1997) tarafından yapılan çalışmada, işletme başarılı olmak istiyorsa çevresel düşüncenin, yeşil yönetim düşüncesinin işletmeye uygulanması gerektiğini savunmuşlardır.

Porter ve Van Der Linde (1995) tarafından yapılan çalışmada örgütte yeşil düşüncenin ve çevre bilincinin olması işletmeye rakiplerine göre büyük bir avantaj sağladığını saptamıştır.

Sanayi İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Örnekleri

Günümüzde yeşil yönetim düşüncesine ve çevre bilincine sahip işletmeler, çevrenin ve yeşil uygulamaların geleceğin rekabetçi silahı olduğunun farkına varmış ve buna dönük uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Bugün piyasa faaliyet gösteren birçok başarılı işletme çevresel bilince sahip ve çevresel duyarlılığa sahip işletmelerin varlığı dikkat çekmektedir.

“Yeşil yönetim konusunda önde gelen şirketlerden birisi olan Toyota, bünyesinde ürettiği Hybrid araçlar sayesinde piyasada rekabet avantajı kazanmıştır. Interbrand tarafından yapılan araştırmaya göre Toyota’nun bu hamlesi marka değerini %47 oranında arttırmıştır. Fujitsu’nun üstün teknolojisi ve Siemens’in şirketinin güçlü endüstrisi ile ortaya çıkan Fujitsu Siemens, 3 tane kurduğu “dönüşüm merkezi” ile birlikte ortaya çıkan atıkların en uygun şekilde ayrıştırılmasını sağlamaktadır. Şirketin çalışanları tarafından sadece çalıştıkları ortam için değil, evlerinde de ortaya çıkan pil, kağıt vb. atıklar şirkete getirilmekte ve ayrıştırılması gerçekleştirilmektedir. Şirket tarafından uygulanan bu çevreci davranış sadece şirket içerisiyle sınırlı kalmamış ve ‘yeşil çalışan’ ortaya çıkarmıştır” (<https://www.capital.com.tr>).

“Tetra Pak şirketi sıfır atık uygulamalarına ve geri dönüşümlü ambalaj üretimiyle birlikte yeşil örgüt yapısına bürünmüştür. Üretimini %75 doğal kaynağa bağlı olan işletme, örgütte yeşil yönetim düşüncesinin benimsenmesiyle doğal kaynak kullanımını en aza indirmiş ve üretim bölümünde çeşitli proseslerin kullanılmasıyla birlikte doğal kaynak kullanımını büyük oranda azaltmıştır. İşletmede uygulanan yeşil süreçler enerji alanında %5 tasarruf ettirirken, su kaynaklarının kullanımında ise %15 azalma görülmüştür”

(<https://www.capital.com.tr>). Dünyanın farklı bölgelerinde uygulanan yeşil yönetim düşüncesinin uygulama örnekleri Tablo 1' de verilmiştir (Aydın, 2017).

Tablo 1. Yeşil Yönetim Uygulama Örnekleri

Firma Adı	Üretim Alanı	Nerede Faaliyet Gösteriyor	Yeşil Üretim Uygulaması
BMW	Otomobil Üretimi	Almanya	Su, CO2 Karbon yayılımı
Asaş Alüminyum Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Alüminyum Profil Sistemleri	Sakarya/Türkiye	Tüketilen Enerjiden %90 Tasarruf
Ford Otosan Otomotiv Sanayi Anonim Şirketi Gölçük	Otomobil Üretimi	Gölçük/Türkiye	Çok Katmanlı Üretim ile Hurda ve Boya Maddesi Tasarrufu
Arçelik A.Ş.	Elektronik Eşya	Türkiye	Doğal Kaynakları Az Tüketen Yüksek Verimlilik (Eko-Verimlilik)
Apple	Bilgisayar	Dünya	Enerji Tasarrufu
Temsa	Hibrit Otomobil	Türkiye	CO2 Karbon yayılımı
Nuh Çimento Sanayi A.Ş.	Çimento	İzmit/Türkiye	Sera Gazı Azaltımı

Kaynak: Aydın, 2017

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde artık küresel bir problem olan çevresel sorunların çözümü konusunda gelişmiş ülkelerin öncülüğünde ve sivil toplum örgütlerinin iş birliğinde uluslararası bağlayıcılığı bulunan birçok proje geliştirilmekte ve hayata geçirilmektedir. Söz konusu projelerin çoğunluğu sonuç olarak insanların genelini ilgilendirmekle birlikte asıl uygulama kısmının yürütücülüğü üretim yapan işletmeleri yani sanayi işletmelerini direk olarak ilgilendirmektedir. Üretim süreçlerinin doğal olarak çevre üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır ve bunun tamamen ortadan kaldırılması da imkansızdır. Bu nedenle çevre konusundaki tüm çalışmalar tahribatı en aza indirecek yeni yol ve yöntemlerin bulunması üzerinedir. Özellikle son çeyrek yüzyılda çevre konusundaki alınan kararların tamamına yakını atıkların azaltılması, ıslah edilmesi, gaz salınımının kontrol altına alınması, geri dönüşüm konusunun zorunlu hale getirilmesi oluşturmuştur.

Bu zorunluluk önlemlerin tamamının işletmelerin, özellikle de büyük ölçekte üretim yapan uluslararası sanayi işletmeleri tarafından uygulamasını

nasıl ve ne şekilde olacağı sorununu ortaya çıkartmış ve çözüm olarak da işletmecilikte yeni bir kavram olarak yeşil yönetim felsefesi hayata geçirilmiştir. İşletmenin tüm süreçlerinin çevreye duyarlı olacak şekilde tasarlanmasını öngören bu yönetim şekli, gün geçtikçe de daha profesyonel bir hal alarak gelişmektedir. Bu çalışmada yeşil yönetim konusunda literatürdeki çalışmalar ile uluslararası projelerin incelenmiş ve sanayi işletmelerinde, söz konusu yönetim tarzının yasal ve üretimsel süreçler, paydaşlarla olan ilişkiler ile son atıklar konusunda işletmenin fayda ve zararları üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çevrenin korunması için işletmelerce uyulması gereken ilk zorunluluğun yasal süreçler olduğu söylenebilir. 1987 yılında Birleşmiş Milletler genel kurulunda ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma kavramı, bu yasal süreçlerin de altyapısını oluşturmuştur. Ağır sanayi üretimi yapan işletmelerin bacalarına filtre takılması, atıkların ayrıştırılacağı geri dönüşüm alanlarının bulunması, sıvı atık bulunan tesislerde arıtma sistemi kurulması ve zehirli gazlar ile radyasyon gibi radyoaktif atıkların kontrol altında tutulması için gerekli tedbirlerin (uzman personel istihdamı, gaz ölçüm sistemi kurulması v.b.) alınmasının, tüm dünyada çevre koruma konusunda işletmeleri maddi ve manevi olarak zorlayan en önemli süreç olduğu söylenebilir. İşletme bütçesine ciddi bir yük getiren bu hukuksal zorunlulukların gelişmiş ülkelerde daha sıkı takibi yapılırken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu süreçlerin aksak olarak yürütüldüğü görülmektedir. Diğer taraftan birçok devlet ve çevreci sivil toplum örgütü tarafından sanayi işletmeleri için finansal destekler sağlanmaktadır.

Sanayi işletmeleri için çevre bilinci ve yeşil yönetim konusunda önemli bir konu olan ikinci süreç üretiminde çevreci bir yaklaşımın nasıl sağlanacağı hususudur. Özellikle hammaddenin temini esnasında doğal kaynakların tahribatı düşünüldüğünde ortaya çıkan çevre yıkımı için önemli tedbirlerin alınması zorunlu bir hale gelmiştir. Ayrıca mamulün üretiminden dağıtımına kadar olan süreçte de bir dizi tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu nedenle günümüzde gelişen teknolojiler sayesinde en ucuz ve etkili hammadde konusunda alternatif kaynakların bulunması için işletmeler Ar-Ge çalışmalarına ciddi kaynak ayırmaktadırlar. Üretim sürecinde geri dönüşüme kazandırılabilir malzemeler tercih edilirken, atmosfer dengesini bozacak gazların kullanımının sınırlandırılması, ürün ambalajlarının çevreye duyarlı hale getirilmesi, lojistik ve dağıtım konularında çevre dostu vasıtaların kullanılması ile

personelin çevreci anlayışa sahip bireyler olarak eğitilmesi konularında önemli adımlar atılmaktadır.

Sanayi işletmelerini çevre konusunda ilgilendiren diğer önemli bir konu da müşterilerdeki çevre bilinci ve satış sonrası atıkların değerlendirilmesiyle ilgilidir. Aslında bir işletmenin ne şekilde ve nasıl üretim yapacağını belirleyen temel etkenlerden birisi de müşterilerin istek ve beklentileridir. Yani müşterilerin çevre konusunda bilinçli olması işletmeleri de bu konuda duyarlı davranmaya zorlamaktadır. Öte taraftan ise işletmenin bütün faaliyetlerinde yeşil yönetim uygulaması müşteriler üzerinde çevrenin korunmasına yönelik farkındalık ortaya çıkartmaktadır. Bu şekilde hem işletme hem de müşteriler çevrenin korunmasına yönelik birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak görülebilir. Sanayi işletmelerinin çevreye duyarlılık konusunda diğer önemli bir görevi de sosyal sorumluluk projeleri geliştirmek ve uygulamaktır. Sokak hayvanları için barınaklar yapılması, doğanın ağaçlandırılması, naylon ve kağıt atıkların toplanmasında maddi teşvik sağlanması, denizlerin temizlenmesinde öncü hareketler gibi birçok projeler ile işletmeler çevrenin korunmasına katkı sunmaktadırlar.

EXTENDED ABSTRACT

**Environment Consciousness in the Industrial
Businesses and an Evaluation on Green
Management**

*

Ergün Kara – Attila Kaya
Osmaniye Korkut Ata University

The relationship between environment and human constitutes a complex and wearing whole that will last forever as a necessity of life. For this reason, it is unthinkable for human beings to be independent from the environment. However, in this relationship, because people do not act attentively to protect the environment, the point reached today has reached the point of disaster regarding the destruction of the natural environment. While the invention of the machine, which was a great turning point for humanity in a relatively recent history, quickly facilitated things in every field, nobody thought that it would destroy our natural environment in a short time. Parallel to the increase in production, factories at global scale with developed many sectors were established, and the production capacity was further increased with technologically developed machinery and equipment. However, this intensive production has brought problems such as the rapid consumption of natural resources, air, water, soil and noise pollution and the deterioration of the ecological balance (Haden at el., 2009).

They are in a close relationship as production is structurally dependent on natural resources. As the expectations and desires of people change in our age, there are problems in obtaining the resources required for diversified production activities. Since the indiscriminate and unplanned spending of the already scarce natural resources will cause a disaster in the future, businesses now take measures to protect the ecological balance as well as productivity and profitability. Industrial enterprises are the most important actors of the concept of "environmentally friendly business administration" created in line with this idea. Since industrial enterprises, which are the main elements of production, can cause irreparable damages on the basic elements of nature, these enterprises should take the most important

measures for the protection of the environment. For a healthy and successful environmental management, business bodies should act as a whole in accordance with the mission objectives, and act in a structure that takes into account the wishes and expectations of all factors that shape the activities (stakeholders, customers, partners, legal obligations).

The state of being respectful to the environment, or in other words, the concept of green management emerged in the early 1990s and has become an issue on the agenda of individuals / organizations (Lee, 2009: 1102). Green management concept; It is an effort to protect the environment and ecological balance by using the natural resources of the organization in the most optimal way, not to waste, saving, taking into account the environment in all organizational processes. The idea of green management is more than just an effort to protect the environment, it expresses a way of thinking and philosophy (Kara, 2019: 4).

As in every management understanding, some elements can be mentioned in the implementation of green management (Bektaş, 1997):

- To use renewable energy sources as much as possible, to develop new ways and methods in this regard.
- To follow, invest and apply new environmental protection technologies.
- To reduce production wastes, to develop a unique recycling process.
- To closely follow international legal processes developed on environmental awareness and to take necessary measures for their implementation.
- To carry out studies on whether the applied environmental management approach is successful and whether it meets the expectations of the public.
- To raise awareness of green consumption among employees and customers, if necessary, to organize training seminars on this issue within and outside the institution.
- Making workplace working conditions compatible with the green management approach.
- To sponsor environmental projects whenever possible.
- Accounting for the cost of green management to the enterprise and conducting impact analysis.

- Cooperating with employee unions and non-governmental organizations (Callenbach, 1993)

Today, many internationally binding projects are developed and implemented under the leadership of developed countries and in cooperation with non-governmental organizations in the solution of environmental problems, which are now a global problem. Although most of the projects in question concern the general public as a result, the main application part directly concerns the manufacturing enterprises, namely the industrial enterprises. Production processes naturally have a negative impact on the environment, and it is impossible to eliminate this completely. For this reason, all studies on the environment are based on finding new ways and methods to minimize destruction. Especially in the last quarter century, almost all of the decisions taken on the environment have been the reduction of waste, rehabilitation, control of gas emissions, and the necessity of recycling.

This necessity has revealed the problem of how and how all of the measures will be implemented by enterprises, especially international industrial enterprises producing large scale production, and as a solution, green management philosophy has been implemented as a new concept in business administration. This management style, which foresees the design of all processes of the business to be environmentally sensitive, is developing day by day by becoming more professional. In this study, the studies in the literature on green management and international projects were examined and the legal and productive processes of the management style in question, the relations with stakeholders and the benefits and harms of the enterprise were evaluated on the last waste.

The second important process for environmental awareness and green management for industrial enterprises is how to ensure an environmentally friendly approach in production. Considering the destruction of natural resources, especially during the supply of raw materials, it has become necessary to take important measures for the environmental destruction that occurs. In addition, a series of measures must be taken in the process from the production of the product to distribution. For this reason, enterprises allocate serious resources to R&D studies in order to find alternative resources for the cheapest and most effective raw materials thanks to today's devel-

oping technologies. While recyclable materials are preferred in the production process, important steps are taken to limit the use of gases that will disrupt the atmosphere balance, to make product packaging environmentally sensitive, to use environmentally friendly means in logistics and distribution, and to train personnel as individuals with an environmentalist understanding.

Kaynakça / References

- Abbas, J. (2020). Impact of total quality management on corporate green performance through the mediating role of corporate social responsibility. *Journal of Cleaner Production*, 242, 2-12. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118458>.
- Akdoğan, A. (2003). *Çevreye duyarlı yönetim ve işletmecilik..* Kayseri: Ticaret Odası Yayınları.
- Atay, L. ve Dilek, E. (2013). Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamaları: İbis Otel Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, 18(1),203-219.
- Aydın, N. (2017). Yeşil üretim uygulamaları. *International Conference On Eurasian Economies*. 356-360, (Bildiriler).
- Bektaş, H. (1997). ISO 14000'e genel bir bakış. 2. *Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, 4-5 Aralık, İstanbul.
- Bolat, B. ve Sıtkı, G. (2003). ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Uygulamasında Etken Olan Faktörler, *İTÜ Dergisi*, 2(2), 39-48.
- Callenbach, E. (1993). *Ecomanagement: the elmwood guide to ecological auditing and sustainable business*. Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, 85-86.
- Capital. (t.y). Anasayfa. 11.08.2020 tarihinde <https://www.capital.com.tr> adresinden erişilmiştir.
- Ceyhan, S. ve Ada, S. (2015). İşletme fonksiyonları açısından çevreye duyarlı işletmecilik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 115-137.
- Chavan, M. (2005). An appraisal of environment management systems: A Competitive advantage for small businesses, *Management Environmental Quality: An International Journal*, 16(5), 444-463.
- Chen, Y. S. (2008). The Driver of green innovation and green image - green core competence, *Journal of Business Ethics*, 81, 531- 543.
- Claver, E., Lopez, M. D., Molina, J. F., ve Tarı, J. J. (2007). Environmental management and firm performance: A Case study. *Journal of Environmental Management*, 84(4), 606-619. <https://doi.org/10.1016>.
- Endüstri Devriminin Çevresel Etkileri (2020). *Ekolojist*. 28.07.2020 trihinde <http://ekolojist.net/endustri-devriminin-cevresel-etkileri> adresinden erişilmiştir.

- Florida, R., ve Davison, D. (2001). Gaining from green management: Environmental management systems inside and outside the factory. *California Management Review*, 43(3), 64-84.
- Gonenc, H. ve Scholtens, B. (2017). Environmental and financial performance of fossil fuel firms: A closer inspection of their interaction. *Ecol. Econ.* 132, 307–328. (9) (PDF) *Responsibility and Performance Relationship in the Banking Industry*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/333823248_Responsibility_and_Performance_Relationship_in_the_Banking_Industry.
- Greeno, J. L., Robinson, S. N. (1992). Rethinking Corporate Environmental Management. *The Columbia Journal of World Business*.
- Haden, S. S. P., Oyler, J. D., ve Humphreys, J. H. (2009). Historical, practical, and theoretical perspectives on green management: An exploratory analysis. *Management Decision*, 47(7), 1041-1055. <https://doi.org/10.1108/00251740910978287>.
- Handfield, R. B., Walton, S. V., Seegers, L. K., ve Melnyk, S. A. (1997). 'Green' Value Chain practices in the furniture industry. *Journal of Operations Management*, 15(4), 293-315. [https://doi.org/10.1016/S0272-6963\(97\)00004-1](https://doi.org/10.1016/S0272-6963(97)00004-1).
- Jayaram, J. ve Avittathur, B. (2015). Green supply chains: A perspective from an emerging economy. *Int. J. Production Economics*, 164, 234–244.
- Kara, E. (2019). *Yeşil yönetim ve çevre bilinci: Konaklama işletmeleri için bir modelleme*. Akademisyen Kitabevi: Ankara.
- Karabulut, E. (2003). *İşletmelerde çevre bilinci ve yeşil yönetim uygulamalarının işletme başarısına katkısını incelemeye yönelik bir araştırma*. Yayımlanmış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karakuş, G., Erdirençelebi, G. (2018). İşletmelerin yeşil yönetim algılarının işletme performansı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 681-704.
- Krajnc, D. ve Glavič, P. (2003). Indicators of sustainable production. *Clean technologies and environmental policy*, 5 (3-4), 279-288.
- Lee, K. H. (2009). Why and how to adopt green management into business organizations? The case study of Korean SMEs in manufacturing industry. *Management Decision*, 47(7), 1101-1121. <https://doi.org/10.1108/00251740910978322>.
- Lee, S. Y. ve S. K. Rhee (2007). The Change in corporate environmental strategies: A longitudinal empirical study", *Management Decision*, 45(2).
- Lo, Chris K.Y., Yeung, Andy C.L. ve Cheng, T.C.E. (2012). The impact of environmental management systems on financial performance in fashion and textiles industries. *Int. J. Production Economics*, 135, 561–567

- Lyon, T.P. ve Maxwell, J.W. (2008) On the profitability of corporate environmentalism. Thomas et al.(eds.) *Oxford Handbook of Managerial Economics*, Oxford University Press.
- Manaktola, K. and Jauhari, V. (2007). Exploring consumer attitude and behaviour towards green practices in the lodging industry in India. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(5), 364-377.
- Martinuzzi, A., Elisabeth, H. ve Bernhard, O. (2000). "Ecoprofit". *Greener Management International*, 30, 83-97.
- Molina-Azorin, J. F., Claver-Cortes, E., Lopez-Gamero, M. D. ve Tari, J. J. (2009). Green management and financial performance: A literature review. *Management Decision*, 47(7), 1080-1100. <https://doi.org/10.1108/00251740910978313>.
- Moneva, J. M. ve Ortas, E. (2009). Corporate environmental and financial performance: A multivariate approach, *Emerald Industrial Management&Data Systems*, 110(2).
- Mont, O., Plepys, A. ve Durkin, M. (1999). Transferring cleaner production to Eastern Europe: Experiences from cleaner production training programme in Roslavl, Russia,1998., *Journal of Cleaner Production*, S. 7, s. 307-311.
- Morrow, D. ve Rondinelli, D. (2002). Adopting corporate environmental management Systems: Motivations and results of ISO 14001 and EMAS Certification, *European Journal*, 2 (20), 159-171.
- Nemli, E. (2001). Çevreye duyarlı yönetim anlayışı: İstanbul Üniversitesi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 211-234.
- Ones, D. S., ve Dilchert, S. (2012). Environmental sustainability at work: A call to action. *Industrial and Organizational Psychology*, 5(4), 444-466. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9434.2012.01478.x>.
- Parlak, N. (2020). İşletmelerin çevresel yaklaşımları ve çevre muhasebesine verdikleri önem: Ordu il ve ilçelerindeki organize sanayi bölgeleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 86, 167-182. DOI: 10.25095/mufad.710255.
- Porter, M. E., ve Van Der Linde, C. (1995). Green and competitive: Ending the stalemate. *Harvard Business Review*, 120-134.
- Roscoe, S., Subramanian, N., Jabbour CJC ve Chong T. (2019). Green human resource management and the enablers of green organisational culture: Enhancing a firm's environmental performance for sustainable development, *Bus Strat Env*. 1-13. <https://doi.org/10.1002/bse.2277>.

- Sharma, S. H. ve Vredenburg, H. (1998), Proactive corporate environmental strategy and the development of competitively valuable organizational capabilities, *Strategic Management Journal*, 19.
- Taylor, R. S. (1992). *Green Management: The Next Competitive Weapon*. *Futures*, 669-680.
- Teixeira, A. A., Bello, V. F., ve de Oliveira, J. H. C. (2013). Article information : Greening a Brazilian Cotton Seed Processing Company From Challenges to Strategic Opportunities. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 10(2), 123-130.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1108/20425941311323127>.
- Türkmen M. A. (2016). Üretime çevre odaklı bir bakış. *An Environmental- International Journal Of Social Science*, 46, 155-171
- Usta, R. (2007). *Otel işletmeciliğinde çevre yönetim sistemi uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yacooub, A. ve Fresner, J. (2006). *Half is enough - An introduction to cleaner production*. Beirut, Lebanon: LCPC Press.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kara, E. ve Kaya, A. (2020). Sanayi işletmelerinde çevre bilinci ve yeşil yönetim üzerine bir değerlendirme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3161-3182. DOI: 10.26466/opus.779229

Korkut Tuna Sosyolojisinde Şehir

DOI: 10.26466/opus.777793

*

Enes Battal Keskin *

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye

E-Posta: eneskeskin@uludag.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5629-0228](https://orcid.org/0000-0001-5629-0228)

Öz

Korkut Tuna, Türk sosyolojisi içerisinde İstanbul Ekolü'ne mensup önemli bir sosyologdur. Şehir sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, Türk sosyolojisi alanlarında özgün eserler vermiştir. Tuna'nın sosyolojik yaklaşımı, yaşadığı coğrafyanın ve tarihin birikiminden beslenmektedir. Onun sosyolojisinde şehir, avrupamerkezci bakışın dışında ve karşısındadır. Korkut Tuna, günümüzde şehir konusunun sanayi devrimi üzerinden ele alındığına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Batı dünyasının gelişim süreci içerisindeki bir devrimden hareket edildiğini vurgulamaktadır. Böylece Batı şehrine dair bilginin evrenselleştirildiğini dile getirmektedir. Yüzyıllar boyunca Doğu'ya özgü olan şehri, yalnızca birkaç yüzyıl önce meydana gelen sanayi devrimi üzerinden tanımlamak büyük bir hatadır. Ona göre Doğu'da ve Batı'da iki farklı şehir anlayışı bulunmaktadır. Merkezi birliğin de etkisiyle ilk şehirler, Doğu'da ortaya çıkmış, zamanla Batı dünyasına yayılmıştır. Şehirlerin yaygınlaşmasında, Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin belirleyiciliği bulunmaktadır. Doğu'da şehirler, kendi iç dinamiklerinin sonucu ortaya çıkmıştır. Batı'da ise şehirler, Doğu ile ilişki kurabildikleri oranda ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle dış bir unsurun etkisiyle ortaya çıkabilmiştir. Batı dünyasının getirmiş olduğu açıklama, kendi şehirleri için geçerli olup, evrenselleştirilemez. Bu bağlamda şehir konusu, tek bir sosyoloji anlayışı tarafından üretilmiş bilgilerle açıklanamaz.

Anahtar Kelimeler: Korkut Tuna, şehir, doğu-batı, yerli sosyoloji, tarihsel sosyoloji.

City in Korkut Tuna Sociology

*

Abstract

Korkut Tuna is an important sociologist belonging to Istanbul School in Turkish sociology. He has produced original works in the fields of city sociology, knowledge sociology and Turkish sociology. The sociological approach of Tuna is fed by the accumulation of the geography and history in which it lives. In his sociology, the city is outside and across the eurocentric view. Korkut Tuna draws attention to the fact that today the city issue is handled through the industrial revolution. In this context, he emphasizes that a revolution is taking place in the development process of the Western world. Thus, he states that the information about the Western city has been universalized. It is a great mistake to describe the city, which was unique to the East for centuries, through the industrial revolution that occurred only a few centuries ago. According to him, there are two different city concepts in the East and the West. With the influence of the central union, the first cities emerged in the East and spread to the Western world over time. In the spread of cities, the relations between East and West are deterministic. Cities in the East have emerged as a result of their internal dynamics. In the West, cities have emerged as far as they can relate to the East. In other words, it was able to emerge under the influence of an external element. The explanation brought by the Western world is valid for its own cities and cannot be universalized. In this context, the subject of the city cannot be explained by the information produced by a single understanding of sociology

Keywords: *Korkut Tuna, city, east-west, native sociology, historical sociology.*

Giriş

Korkut Tuna, Türkiye’de şehir sosyolojisine hâkim kuramsal bilgide “aktarmacılık” ya da uygulamalı çalışmalarda belli yöntem ve teknikler arasına sıkıştırılmış saha araştırmalarına dayalı kısa ömürlü çalışmalar yerine kalıcı eserler vermiş bir sosyologdur. Şehir konusunda Batı dünyasında üretilen teorileri eleştiriye tabi tutup, onların üstüne yeni açıklamalar getirmiş olması onu diğer sosyologlardan ayırmaktadır. Tuna’nın yaklaşımı, yaşadığı coğrafyanın ve tarihin birikiminden beslenmektedir. İlber Ortaylı’dan esinlenerek Türkiye’de şehir sosyolojisi çalışanlar, başka tarif bilmediklerinden dolayı Batı dünyasının tüm kavram ve kurumlarını kendi şehirlerine giydirmeye çalışmaktadırlar. Böyle bir ortamda Tuna’nın şehir konusunda yazdıkları paha biçilmezdir.

Akademik hayatı boyunca şehir sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, Türk sosyolojisi gibi alanlarda özgün eserler veren Korkut Tuna bu çalışmada şehir konusundaki düşünceleri ile yer almaktadır. Kuşkusuz insan zihninde düşünceler birbirinden farklı ve ayrı kompartımanlar şeklinde yer almadığından, her bir fikir diğerini etkilemekte ve ondan etkilenmektedir. Bu bağlamda Tuna’nın şehir hakkındaki fikirleri, diğer düşüncelerinden bağımsız düşünülemez. Bazı makalelerinde ön çalışmasını yaptığı, Batılı Bilginin Eleştirisi kitabıyla zirveye taşıdığı; Batılı bilgiye eleştirel bakış, Doğu-Batı ayrımına dayalı yaklaşım tercihi ve tarihsel-yerli sosyolojiyi önceleyen fikirleri şehir konusuna yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır.

Türkiye’de şehir sosyolojisi alanında tercüme kitapların baskın bir ağırlığı bulunmaktadır. Telif eserlerin sayısının azlığı, bu konuda eser vermiş kişileri daha önemli kılmaktadır. Sosyolojik bilginin toplumların bilgisi olduğu dik-kate alındığında, bilgiyi üretmenin anlamı ve değeri bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Korkut Tuna’nın eserleri önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Fikirlerinin özgünlüğüne ve önemine karşın Tuna’nın eserleri yeterince bilinmemekte, akademik çevrede hakettiği oranda yer almamaktadır. Bu çalışma, Korkut Tuna’nın şehir hakkındaki düşüncelerini anlamaya, önemini vurgulamaya ve şehir sosyolojisi çalışanların dikkatlerini Tuna’nın eserlerine çekmeyi hedeflemektedir.

Korkut Tuna'nın şehir konusundaki düşüncelerini esere dönüştürdüğü kitabı *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*¹ adını taşımaktadır. Bu eser aynı zamanda yazarın doçentlik tezi olarak hazırladığı iki eserin biraraya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Tuna'nın şehir hakkındaki düşünceleri farklı boyutlarıyla Oya Okan ve Köksal Alver tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Korkut Tuna'nın şehir hakkındaki düşünceleri üzerine yazılmış ilk makale Oya Okan'ın *Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın Şehir Yaklaşımı* adlı çalışmadır. Okan'ın yazısının ana konusu, *Korkut Tuna'nın Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmanın geniş bir özetini veren yazar, Türkiye'de kent/şehir çalışmaları ve araştırmaları içerisinde Tuna'nın farklılığını ortaya koyma çabasıdadır (2011, s.305-328). İkinci makale Köksal Alver'e aittir; makale *Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi* başlığını taşımaktadır. Alver bu makalede Korkut Tuna'nın şehir sosyolojisi alanındaki çalışmalarını ve bu alana katkısını incelemektedir. Ona göre Tuna, şehir sosyolojisi çalışmalarında belli bir bakış açısını önemsemektedir (2011, s.331-346).

Bu çalışmanın ana konusu da Korkut Tuna'nın şehir üzerine düşünceleridir. Ancak çalışma Tuna'nın bu konudaki fikirlerinin temeline inerek, dahil olduğu sosyoloji geleneği ile birlikte fikirlerinin oluşum sürecindeki olay ve kişilere de yer vermektedir. Böylece Tuna'nın fikri zemininin daha iyi kav-

¹ Tuna akademik gelişimini şu şekilde dile getirmektedir: "Akademisyenler doçent olabilmek için bir doçentlik tezi sunmak zorundaydılar. Ben de Fransa'da iken geliştirdiğim şehir teorileri üzerine olan çalışmamı doçentlik tezi olarak sundum. Bu çalışmaya başlarken, dört beş kitaplık seri bir şehir çalışmaları düşünmüştüm. Önce tarihte şehirlerin ortaya çıkışı, şehirlerin gelişimi, şehirlerin günümüzdeki problemleri gibi konuları içeriyordu. Bir de şehri artı ürün açısından açıklamaya çalışan teorik bir çalışma tasarlamıştım. Bu düşüncelerimi doçentlik tezimin girişinde yazmıştım. Jüri üyeleri, fakülteye telefon edip konuyla ilgili başka bir çalışmam olup olmadığını sorgulamışlar. Ne zannettiler bilmiyorum. Belki de girişte yazdıklarımı, bir koyundan birkaç post çıkaracağım şeklinde anladılar. Her neyse, çalışmamı reddettiler. Doçentliğe böyle bir çalışmaya başvurduğumda, doçentlik başvurularında artık 'tez'le başvurma zorunluluğu kaldırıldığı ve pek çok akademisyenin birkaç makaleyle –hatta bazıları reddedilen eserlerinin bölümlerini ayrı ayrı yayınlamak suretiyle- başvurup başarılı bulunduğu bir ortamda çalışmamın kabul göreceğini düşünüyordum. Son doçentlik tezlerinde birisiydi benimki. Jüri çalışmamı reddedince ben de Ankara'ya gidip bütün üyelere teker teker giderek neden reddettiklerini sordum. Tatmin edici bir cevap alamadım. Sinirlendim ve bıraktım. Bir gün Orhan Türkoğan geldi, niçin başvuruyorsun dedi. Hocam dedim, ne uğraşacaksınız falan. Başvurmam konusunda ısrar etti. Peki deyip çalışmaya yeniden döndüm. Yeni bir çalışma tasarladım. Önceki çalışmamın ilk kısmını biraz daraltıp, daha önceki tasarımda ikinci kitap olarak düşündüğüm şehrin tarihteki gelişimini irdeleyen çalışmamın başına yerleştirdim. Böylelikle ortaya, şehir konusundaki kitabım çıktı. O eserle yeniden doçentliğe başvurdum. Bu sefer başarılı bulundum" (Bulut-Arlı, 2008, s.343-344).

ranması mümkün olmaktadır. Bu bağlamda ilk önce Korkut Tuna'nın içerisine dahil olduğu ve katkı sunduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü namı diğer İstanbul Ekolü'nün sosyolojik düşünce geleneği hakkında bilgi verilecektir. Ardından Tuna'nın sosyolojisinin özelliklerinden bahsedilecektir. Son olarak Korkut Tuna'nın şehir konusundaki düşünceleri ile çalışma sona erdirilecektir.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Geleneği

Korkut Tuna'nın düşüncelerinin şekillenmesinde, akademik hayatının geçtiği İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün sosyolojiye bakış ve ele alış tarzı önemli bir etkiye sahiptir. Tuna'nın içerisine dahil olduğu ve önemli katkılar sağladığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Türkiye'de sosyolojik düşüncenin üniversite düzeyinde ortaya çıktığı ilk yerdir. Bu bölüm, Türkiye'de sosyolojinin bir disiplin olarak yerleşmesine önayak olmanın ötesinde daha da önemli sayılabilecek bir nitelik olarak özgün bir sosyolojik düşünce geleneğinin öncüsü ve temsilcisi bir kürsü özelliği taşımaktadır. Türk sosyolojisinin önemli isimlerinin sosyolojik yaklaşımları söz konusu geleneğin bir parçasını oluşturmaktadır (Parvin, 2011, s.47).

Sosyolojinin Batı dünyasında ortaya çıkmış, Batı'nın belli başlı sorunlarına çözüm arayışının bir parçası olduğu düşünüldüğünde, sosyolojik bilginin başka coğrafyalara aynen taşınmasının belli sorunları beraberinde getireceği muhakkaktır. Dolayısıyla toplumların kendi özellikleri ve tarihlerini dikkate alınarak sosyolojik bilgiyi üretmeleri büyük önem taşımaktadır. İstanbul Ekolü, bu tarz bir sosyolojinin temsilcisi durumundadır. İstanbul ekolünün sosyoloji anlayışı için; yerli sosyoloji, milli sosyoloji, tarihsel sosyoloji şeklinde isimlendirmeler yapılsa da bu ekolün temel yaklaşımı için makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji demek yerinde olacaktır. Ziya Gökalp ile başlayan tarihsel sosyoloji anlayışı, Baykan Sezer ile yeni bir anlayışa kavuşmuş ve Korkut Tuna'nın özgün katkılarıyla sürdürülmüştür (Alan, 2015, s.82). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün sosyolojik bakış açısı ve sosyolojiye yaklaşımı diğer bölümlerden oldukça farklıdır. Başka bir ifadeyle, bu bölüm, sosyolojiye yaklaşım ve Türkiye'deki sorunları değerlendirmesiyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Türk toplum ve düşünce tarihine yönelik çalışmalarıyla tarihsel misyonunu sürdüren İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün, Batı sosyolojisine yaklaşımı, Doğu-Batı toplumlarının

tarihsel farklılık ve çatışmalarına yönelik teorik çalışmaları ile diğer bölümlerden ayrılmaktadır (Kaçmazoğlu, 2002, s.332). Batı'nın dünyada hakim güç olduğu zamandan itibaren, ötekileştirmenin adı Doğu'dur. Bu bağlamda Doğu-Batı ayrımı toplumları anlamanın ve açıklamanın bir aracı konumundadır. Türkiye'nin ilk ve uzun zaman tek sosyoloji bölümü olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü bu çalışmalarda önemli yer tutmuş, Doğu Batı ilişkileri ekseninde temellendirdiği sosyoloji anlayışı ile toplumlar arası ilişkiler çerçevesinde Türk toplumunun imkân ve gücünü ortaya koymaya çalışmıştır (Tuna, 2015a, s.11).

Türkiye'de yapılan sosyolojinin belli aşamaları ve özellikleri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü mensuplarının sosyolojiye yaptıkları katkılarla biçimlenmiştir. Bu çerçevede üç ismi özellikle hatırlamak gerekmektedir: Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken ve Baykan Sezer. (Tuna, 2013b, s.111). Korkut Tuna, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün tarihinde üçüncü kuşağa mensup bir sosyologdur (Coşkun, 2011, s.28). Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolünden bahsedilecekse, bu ekolün önemli bir halkasını da Tuna'nın oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir. Tuna'nın sosyoloji çalışmaları, İstanbul ekolünün bir gelenek olarak varlığını sürdürmesinde ve yeni anlayışlar kazanmasında önemli bir etki oluşturmuştur (Alan, 2015, s.71, 79).

Bu düşünce geleneğinin ilk ismi kurumsal olarak sosyolojinin kendisiyle başladığı kabul edilen Ziya Gökalp (1876-1924)'tir. Ona göre sosyolojinin biri evrensel diğeri ulusal iki farklı boyutu vardır. Evrensel sosyoloji, medeniyetleri ve kültürleri karşılaştırır, toplumların tabi oldukları kanunları bulmaya çalışır ve bu kanunlar ışığında toplumlara yön verir. Ulusal sosyoloji ise, ulusların ortak özellikleri, toplumunun kimliği ve temel özellikleri üzerinde durur. Bu bağlamda Gökalp kurmaya çalıştığı ulusal ya da milli sosyoloji ile bir yandan Türk toplumunun yeni kimliğini ve bu kimliğin genel özelliklerini açıklamaya diğeri yandan bu yeni kimliğin toplumsal yapıda yer etmesine çalışmıştır (Koyuncu, 2014, s.75). Ziya Gökalp "benim sosyolojim hem teliftir hem de tercümedir" ifadesini kullanmaktadır. İlk kitaplarında Durkheim sosyolojisinden yararlanmıştı. Gökalp yer yer Durkheim'den tercüme yaparak aynı ifadeleri kullanırken, diğeri yandan da sosyolojisini Türk toplumuna ve Türk tarihine uygulayarak orijinal fikirler ileriye sürmüştür. (Tuna, 2015a, s.9).

Türkiye'de hem sosyolojik düşüncenin hem de tarihsel sosyoloji yapma tarzının akademik olarak başladığı ve sürdürüldüğü yer İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'dür. Başka bir anlatımla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne hakim sosyoloji anlayışı, Kıta Avrupası kaynaklı makro ölçekli tarihsel referansların ağır bastığı bir sosyoloji anlayışıdır. Ziya Gökalp'in çalışmaları nihai noktada tarihsel birikimleri merkeze alan ve toplumsal yapının bileşenlerini özgünlükleriyle ortaya koyan makro ölçekli toplumsal bünye çalışmalarıdır. Gökalp'in çalışmalarıyla biçimlenen sosyolojik düşünce güzergahı, kendisinden sonra gelen akademik kadrolara bir düşünce geleneğini oluşturmanın imkanlarını miras olarak bırakmıştır (Parvin, 2011, s.48-50,53). Tarihsel sosyoloji, tarih ile sosyoloji arasında ortak bir girişimi temsil etmektedir. Birlikte kullanıldıklarında bu iki disiplinin kuvvetli bir sinerji oluşturduğu fikrine dayanmaktadır. Tarihsel sosyoloji, belirli bir kuram ya da kuramsal kavramlar seti ile değil, daha ziyade toplumların incelenmesinde hem metodoloji ile ilgili meseleler hem de problemlerin seçimi hakkında genel bir yaklaşımı ifade etmektedir (Özdalga, 2011, s.9).

Gökalp'in Türk ve Osmanlı arasında gerçekleştirdiği ayrım; onun, tüm sosyolojisine damgasını vuracak olan Kültür ve Medeniyet ayrımı için gerekli olan imkanı da sağlamış görünmektedir. Ona göre Osmanlı bir medeniyetin ifadesidir. Türklük ise daha çok bir kültüre işaret etmektedir. Osmanlı devresini kapatmış ve terk edilmesi gereken bir medeniyeti gösterirken, Türklük ise yeni açılımlara izin verecek bir kültür temeline işaret etmektedir. Ziya Gökalp'in sosyolojisinden ve temelde Doğu Batı ayrımına dayanan bu ayrımlar zaman için çok geçerli olmuş karşılaştığı sorunların çözümünün yeni bir medeniyet dairesine girmesiyle elde edilebileceğine inanılan Türk milletinin Avrupa medeniyeti içinde alması yargısını ortaya çıkarmıştır (Tuna, 2005, s.2). Doktorasını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yapmış olan Hüsamettin Arslan Ziya Gökalp'in Kültür ve Medeniyet ayrımına dair düşüncelerine itiraz etmektedir. Gökalp'in medeniyet ile hars arasında yaptığı ayrım, günümüzde savunulabilir bir ayrım değildir. Kültür ile medeniyet, hem belirsiz kavramlardır hem de reel hayatta kültür ile medeniyet birbirinden ayırmak imkansızdır. Evrim teorisi, kuantum teorisi yalnızca bilim değildir, aynı zamanda kültürdür. Bunlar her ne olursa olsun iktidar ilişkileri dışında şeyler değildir. İktidar ve iktidar ilişkileri kavramları Gö-

kalp'in medeniyet ve hars kavramlarından daha açıklayıcıdır çünkü hem medeniyeti hem de kültürü izah etmektedir (2018: 95). Bu bağlamda Korkut Tuna'nın da eserlerinde iktidar ve egemenlik ilişkilerine özellikle vurgu yaptığını belirtmek gerekmektedir. Bilime duyulan saygı ve güvenden yararlanarak bilim adına hareket ederken başka ilişkilerin gözden saklanabileceği veya maskelenebileceği gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Batı'nın ayakta kalabilmek için belli bir sömürü ilişkisine bağlı olması, Batı-dışı ülkelerle bu sömürüyü sürdürecektir ilişkiler kurmak zorunda oluşu bilgi ve bilimlerinin de bu amaca hizmet etmelerini zorunlu kılmıştır. Bilimin tek başına bir gücü yoktur. Bütün kimliğini ve etkinliğini emrine girdiği, hizmetine koşulduğu ilişkiler çerçevesinde kazanmaktadır. Bu bakımdan bilimin salt kendisi olarak değil içinde yer aldığı ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesi gereklidir. Bu ilişkiler egemenlik ilişkileridir (Tuna, 2013b, s.84, 2015b, s.188,177).

Bu düşünce geleneği içerisinde özellikle bahsedilmesi gereken bir diğer isim ise Baykan Sezer(1939-2002)'dir.² İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölüm başkanlığı da yapmış olan Sezer'e göre; sosyoloji, Batı'nın genel dünya görüşünün bir parçasını oluşturması nedeniyle bağımsızlığı söz konusu değildir. Sosyoloji, 19.yüzyılda Batı ülkelerinin tarihinin ve toplumsal koşullarının ürünüdür. Sosyoloji, tarihin anlaşılması, bilinmesi ve tarihten gerekli derslerin çıkarılması çabasından başka bir şey değildir. Her sosyolog eğer mesleğine saygısı varsa tarih bilmek zorundadır (2011, s.23,31,39, 40). Korkut Tuna'nın sosyolojisi hem İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü geleneğinden hem de Baykan Sezer'in teorisinden ayrı olarak değerlendirilemez. Korkut Tuna'nın çalışmaları Baykan Sezer'in teorisine bir ekol niteliği kazandırmıştır. (Aysoy, 2013, s.106). Tuna'ya göre; Baykan Sezer'le birlikte sosyolojinin gerçek bir tarihi zemine oturtularak, Türk toplumunun meselelerinin toplumlararası ilişkiler boyutunda bir Doğu/Batı ekseninde ele alındığı görülür. Sosyoloji böylece gerçek kimliğine kavuşmuştur denilebilir (2013b, s.111). 1977 yılında Sosyoloji Bölümü'nde asistan olarak göreve başlayan, yıllar sonra Sezer'in emekliliği akabinde bölümün başkanlığını da yapan Korkut Tuna'nın içinde görev yaptığı bölümde hakim olan

² "Korkut Tuna ve Baykan Sezer arasında akademik yaşama dair ilginç bir durum bulunmaktadır. O dönem İstanbul Sosyoloji Bölüm Başkanı Cahit Tanyol'un teklifi ile Korkut Tuna bölüme asistanlık başvurusunda bulunmuş, fakat kadroya alınamamıştır. Tuna için düşünülen bu asistanlık kadrosuna ise Baykan Sezer alınmıştır" (Bulut ve Arlı, 2008, s.334).

tarihsel sosyolojik düşünce geleneği, bütün çalışmalarının kuşatıcı çerçevesini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle Ziya Gökalp'ten ve özellikle Baykan Sezer'den uzanan düşünce çizgisinin izini ve etkisini Korkut Tuna'nun çalışmalarında da çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu çerçevede Batı kaynaklı bilimsel bilginin tarihsel ve toplumsal evrenden hareketle değerlendirilmesi Tuna'nın düşünce dünyasındaki ana eğilimlerini yansıtması açısından dikkat çekmektedir (Parvin, 2011, s.52).

Korkut Tuna Sosyolojisi

Tuna'nın sosyolojisi, Avrupamerkezci bakışın karşısında, doğu-batı ayrımına dayalı yaklaşım içerisinde ve tarihsel-yerli sosyoloji çerçevesinde izah edilebilir. Batılı-Avrupamerkezci Bilgiye Eleştiri Tuna sosyolojisinin temel özelliğidir. Bugün bütün dünya bir merkezden yayılan ve tarihte belli ilişkilerle elde edilmiş bir bilgi türünün işgali altında bulunmaktadır (Tuna, 2013b, s.42). Toplumlar üstü olarak kabul edilen bu tür bilgilerin aslında Batılı, Batılaştırılmış bilgiler olduğu görülmektedir. Bu bilgiler aynı zamanda hazır, düşünülmüş ve kabul edilmesi gereken bir dünya sunmaktadır. Evrensellik adına tüm toplumları belli bir açıklayıcı kalıp içine koyan ve bütün çözümleri de aynı reçetenin içine sıkıştıran bu bilgi anlayışının geçerliliği kadar kendisinden de kuşku duyulması gerekmektedir (Tuna, 2015b, s.10-13). Batı egemenlik biçimi, kendi meşruiyetini sağlamak adına en fazla bilgi ve bilimden yararlanmıştır. Kendi varoluş koşullarını evrenselleştirerek tüm dünyaya teşmil etmede bilim ve bilgiden daha elverişli bir araca sahip olmamıştır (Şan, 2008, s.648). Bilimin, bilimsel araştırmanın ve bilimsel bilginin, kendine özgü evrensel yöntemleri bulunduğu dogması, yalnızca bir dogma olmasının ötesinde de hiçbir anlam ifade etmemektedir. O, bir mittir. Evrensel bilimsel yöntemler yoktur, strateji ve bu stratejiye uygun şekilde kullanılan taktikler vardır. Strateji, bir düşmanı zayıflatma taktiğidir (Arslan, 1992, s.120-121). Batı'nın kendisi ve Dünya için teklif ettiği çözüm biçiminde karşılaştığı güçlükleri aşmak adına tüm Dünya'ya yaymak zorunda olduğu belli tür ilişkileri açıklamamak için bilgi, bir örtü olarak kullanılmaktadır. Böylece bilgi, Batı dünya egemenliğinin her türlü pis ve karmaşık ilişkisine bir kılıf olarak, onların haklılaştırılmasını üstlenen bir kavram olmaktadır (Tuna, 2015b, s.14).

Mevcut şartlar açısından bakıldığında, "bilimsel bilginin evrenselliği" tezi, yalnızca, epistemik statükoyu elinde bulunduran" Batı'nın gücünün meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir (Arslan, 1992, s.26). Batı toplumlarının kendi tarih dönemlerini ve toplum özelliklerini mutlaklaştırarak tüm toplumlar için geçerli sayılmasına yol açan sosyolojik yaklaşımlarda ideolojik bir taraf olduğu açıktır. Çünkü başlangıçta Batı toplumlarının tarihi gelişmeleri için ileri sürülen gelişme doğrultuları daha sonra abartılmış bir biçimde diğer tüm toplumlar ve tarihleri için geçerli sayılmıştır (Tuna, 2013b, s.40). Egemen Avrupamerkezci akımı temsil edenlere göre, sorunun cevabını Avrupa çoktan vermiştir. Dolayısıyla onların sloganı "var olan dünyaların en iyisi olan Batı'yı izleyiniz" dir (Amin, 2018, s.12).

Batı dünyasının ele geçirmiş olduğu dünya egemenliği onun dünyanın geri kalanından her açıdan üstün olduğu inancını da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Avrupa'da ortaya çıkan ve oradan da Atlantik'in öteki kıyalarına ulaşan bir paradigma doğmaya başlamıştır. Bu paradigma, Avrupamerkezcilik olarak adlandırılabilir (Şan, 2007, s.62). Avrupalılar kendi uygarlıklarının yegane uygarlık olduğuna, bunun özgün bir uygarlık olduğuna, Avrupa'nın diğer milletlerden üstün olduğuna, başka uygarlıklardan iktibas yapmadığına, önce kendilerini inandırmışlar, sonrada egemenliklerini kalıcı hale getirmek için başkalarını inandırmaya çalışmışlardır. Zira, sömürgecilik sadece ekonomik ve politik bir kategori değil, aynı zamanda kültürel-ideolojik boyutları olan bir olgudur. Amerika, Afrika, Asya halklarının toprağını almak yeterli değildi, ruhuna da el koymak, bunun için de kültürel kimliklerini yok etmek gerekiyordu. İşte bu işi Avrupamerkezcilik denilen ideolojik kurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Avrupa-merkezciliği; Batı Avrupalıların kendileri ve başkaları hakkında oluşturdukları düşünceler, teoriler, yakıştırmalar, hezeyanlar, safsatalar, yalanlar, tahrifatlar yığını olarak tanımlamak mümkündür (Başkaya, 2005, s.46).

Batı'da/Avrupa'da bilim adına gerçekleştiği söylenen her şey; aslında, burjuvazinin kapitalist ilişkileri oturtup sürdürebilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan sanayileşmenin yaygınlaşması ile buna bağlı olarak denetimin elde tutulması amacıyla yapılmaktadır (Tuna, 2015b, s.84). Bugün dünya egemenliğini elinde tutan ve bunu sağlayan ilişkileri denetleyen Batı, bu ilişkileri ve sağladığı nimetleri paylaşmazken, bunu sağladığını iddia ettiği bilgiyi kitleselleştirmek istemesi, çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bilgi ve bilimlerin geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılması Batı'da anlatıldığı

gibi, bir aydınlanma, tüm dünyayı kuşatan bilime ve bilmeye karşı bir susamışlık değildir. Aksine Batılı tarzın yaygınlaştırılması sırasında ortaya çıkan veya çıkabilecek dirençleri kırmak, etkisizleştirmek için başvuru olan bir yol olarak değerlendirilmelidir. Gerçekten de toplumsal sorunlarımız karşısında geçerli olacağı inancı ile başvurduğumuz Batılı bilgi kaynakları, bunlara dayalı akıl yürütme ve sonuç çıkartma biçimleri bütün iyi niyetli gayretlerimize rağmen karşılaştığımız temel sorunların çözümünde yardımcı olamamıştır (Tuna, 2015b, s.94,98,210). Avrupamerkezci ideoloji ile sınırlandırılmış, sadece Batı sorunları çerçevesinde tasarlanan Batı sosyolojinin Batı-dışı toplumların yaralarına merhem olamamıştır. Çünkü her toplum kendi kimliğini ve sorunlarını tarih içinde yaşamış olduğu kendi özgül koşullarına borçludur (Şan-Şenkaloğlu, 2019, s.41). Kapımızı bir türlü açamadığımız bir anahtarda niçin ısrar ediyor, kilide uygun bir anahtar yerine anahtara uyacak bir kilit değişikliğine gidiyor hatta kapımızı tümünden değiştirmeye kalkıyoruz? (Tuna, 2015b, s.227). Avrupa merkezci yaklaşımların beraberinde getirdiği özellikler Batı'ya ait olan her şeyin üstün olduğunu empoze ederek hızla yayılmasını sağlamıştır. Ancak Batı sosyolojisinin bu bakış tarzının, Batı-dışı toplumların sosyologları tarafından eleştirisi kaçınılmaz olmuştur. Avrupa merkezci Batı sosyolojisi, hem Batı'dan hem de Batı-dışı olarak tanımladıkları diğer farklı toplumlardan eleştiri almakla kalmayıp, Batı sosyolojisi karşısında alternatif çıkış yolları aranmasına kapı açmıştır (Şan-Şenkaloğlu, 2019, s.42).

Doğu-Batı Ayrımına Dayalı Yaklaşım Tercihi Tuna Sosyolojisi'nin ikinci bir özelliğidir. "Doğu-Batı ayrımı" uygarlık safhasında karşılaşılan problemlere Doğu ve Batı'nın ayrı ayrı çözümler getirmesinden kaynaklanan bir olgudur (Aysoy, 2013, s.107). Tüm tarihsel ve öznel niteliklerine rağmen Doğu/Batı ayrımı nesnel bir farklılığı ifade etmektedir ve bu farklılık ancak zihniyet temelinde süreklilik arz eden bir açıklamaya imkan tanımaktadır. Batı ile Doğu'yu birbirinden ayıran zihni kimlikler mevcuttur ve iki anlam dünyasını yüzyılların oluşturduğu bir zihinsel/kimliksel 'boşluk' ayırmaktadır. Batı kendini kendi dışındaki bir çevre içinde tanımlarken, farklılığın ölçütünü de kendisi saptamıştır. Bu açıdan tarih, Batı'nın kendisini dünyanın geri kalan kısmından ayırma süreci olarak okunabilir (Mağcupyan, 1998: 48-49). Doğu-Batı sorunu çeşitli konular arasında, en ilgi çekicisi de olsa, herhangi bir konu değildir. Tüm konuların temelinde Doğu-Batı çatışmasının bulunduğu ve gerekli açıklamaları bize sağladığı için biz Doğu-Batı çatışması konusunu ısrarla gündeme getirmekteyiz (Sezer, 1998, s.44).

Batı'nın kendi dışında toplumlarla kurmuş olduğu ilişki öncelikle egemenlik ilişkisidir. Konunun benzer biçimde ele alınması Batı'nın kendi dışındaki toplumlar üzerinde egemenlik kurma girişimlerini kolaylaştırmakta, bu girişime, en azından görünürde bir haklılık kazandırmaktadır. Bir yandan Batı yayılmacılığı Batı'nın kendi gücünün, kendi gelişmesinin doğal bir sonucu sayılmakta, öte yanda ise Batı'nın yayılmasıyla uygarlığı, evrensel gerçeği taşıma yükümlülüğünü yerine getirdiği öne sürülmektedir (Sezer, 1998, s.41). Batı'nın düzeni; başından beri ortaya çıkışı, yükseliş ve düşüşleri, son olarak da Dünya egemenliğini ele geçişi salt kendi gücünden, kendi toplum özelliklerinden kaynaklandığı tezleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Halbuki dünya tarihte Batı, Doğu toplumları ile ilişkilerinde var olmuş, özelliklerini ve kimliğini kazanmış, bu ilişkileri sürdürmesindeki başarısı ölçüsünde yükselme ve düşüş dönemleri yaşamayı yanında, yine bu ilişkilere bağlı olarak kendi sınıflı yapısını ve bu yapıdaki değişiklikleri kazanmıştır. Bu bakımdan temel özellikleri açısından Batı'nın kendini yine kendisi ile açıklaması söz konusu olamaz(Tuna, 2015b, s.203).

Doğu-Batı çatışma teorisi bugün hızla değişen dünyada sorunlara açıklık getirirken Türk toplumuna da geçmişte kim olduğunu ve gelecekte kim olacağını açıklama imkânı vermiştir (Şan-Şenkaloğlu, 2019, s.48-49). Doğu her zaman tarihe yön veren ilişkilerin içinde olmuştur. Bu ilişkiler içinde taraftır. Toplumlar arası ilişkiler, tarihe yön veren temeli oluşturmaktadır. Onun ötesinde Batı'nın da, Doğu'nun da kendi kimlik ve özelliklerini kazanması bu karşılıklı ilişkiler içinde mümkün olmuştur. Doğu gelişmenin dışında olmadığı gibi uygarlık da Batı'nın bir başına ve kendi iç ilişki ve çelişkileri sonucu değil, Doğu-Batı çatışmasının ürünü olmuştur (Sezer, 1998, s.44).

Korkut Tuna kendisiyle yapılan bir mülakatta sosyolojiye meyletmesinin sebeplerinden biri olarak o dönemde İstanbul Sosyoloji hocası Cahit Tanyol'un "*sosyolojide Doğu-Batı kavramlarını kullanılıyor olması*" nı göstermektedir. Tanyol'un Osmanlı tarihini ele alan ve Doğu-Batı meselesini de bir şekilde tartışan yaklaşımlarından faydalanmış olsa bile sosyolojik ilgisinin Doğu-Batı çatışması ekseninde şekillenmesinde Başkan Sezer'in etkisi büyük olmuştur. 1977 yılında Tuna İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne asistan olarak başladığında Sezer aynı bölümde doçenttir. Ancak Korkut Tuna'nın Doğu-Batı çekişmesi ekseninde konuları ele alma tarzlarını zenginleştirmesinde kendi çabaları belirleyici olmuştur. Nitekim şehir sosyolojisi ve bilgi sosyolojisi alanlarında yapmış olduğu çalışmalar bu çabanın ürünleri

olarak ortaya çıkmıştır (Şan, 2008, s.641). Tuna'nın yurt dışı ziyaretleri, doçentlik tezi olarak sunacağı, şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasının tarihsel arka planını irdeleyen çalışması için gerekli araştırmaları yapma imkânı sağlamıştır. İstanbul ekolünün, özellikle Baykan Sezer'in temel yaklaşımı olan Doğu-Batı çatışması, Tuna'nın kullandığı bir yaklaşım olarak, şehir konusundaki çalışması ile iyice belirmeye başlamıştır (Alan, 2015, s.68).

Tarihsel-Yerli Sosyoloji Vurgusu Tuna Sosyolojisi'nin üçüncü özelliğidir. İçinde yaşanan koşullar her şeyden önce o toplumun tarihi/toplumsal koşullarıdır. Bunlar toplumun, toplumlararası ilişkilerin ürünüdür. Sosyoloji bu ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan gelişme doğrultularını, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunları anlama, açıklama ve çözüm üretme çabasıdır (Tuna, 2013b, s.16). Sosyolojinin Batı'da ortaya çıkmış olması ve daha çok Batı'nın çıkarları ile paralel bir gelişim göstermesi sosyolojiye ilk başlarda bütünü ile Batı ile sınırlı sorunların dünya çapında evrenselleştirilmesi görevini de vermiş, buna paralel olarak Batı-dışı ülkelerde ortaya çıkan sosyoloji anlayışlarının temelini de bu yaklaşım oluşturmuştur. Günümüzde sosyoloji, toplumların kendi sorunlarına çözüm arama çabası ile yeni bir kulvara girmeye başlamıştır. Bu bakımdan bizim de kendi sorunlarımızı çözmede fonksiyon icra edecek ve kendi çıkarlarımızı doğrultusunda geliştirilecek bir sosyolojiye ihtiyacımız bulunmaktadır (Şan, 2008, s.639-640). Sosyolojinin tarih eksenine ya da tarihe bakması bana göre bu bilimin bir zaman: ve mekân eksenine kavuşmasını sağlamaktadır. Ben altta ayağımızın dayandığı, olaylarını sistemleştireceğimiz tarihî/toplumsal ya da belli bir zaman/mekân çizgisinin olmasını hep tercih ettim. Ben ayağımın nereye bastığını hangi dönemde hangi zaman ve mekânda olduğumu bilmeden bir söz dizesine anlam kazandırmayı veya kazandırılmış olduğunu pek idrak edemiyorum (Tuna, 2010a, s.178-179).

Tuna, klasik sosyoloji literatüründen uzak, toplumu anlama ve açıklama yolunu seçmiş bir sosyologdur. O toplumu tarihi olaylardan, vakıyalardan kalkarak açıklamak istemektedir. Tuna, önünde nesnel bir olay görmeyince, tarihi ve toplumsal bir realiteyle hesaplaşmayınca bir sosyoloji yapabileceğine inanmamaktadır. Durkheim'ın ne dediğiyle ilgilenmediğini, başkalarının söylediği laflar üzerinden veya onların çizdiği yollar üzerinden bir sosyoloji yapamadığı ifade etmektedir. Tuna, olaylardan ve tarihi realitelerden, toplum gerçeğinden yola çıkarak bir şeyleri izah etmenin daha geçerli olabileceğini düşünmektedir. Kendi ifadeleriyle *"Benim kafamda bir tarih, zaman ve*

mekân tutarlılığı önemli(...)Ben karşılığında toplumu görmediğim bir şeyde sosyoloji yapamadım(...)Sosyolojiyi biraz topluma müdahale eden, toplumu dönüştürmeye mütemayil olan bir bilim olarak gördüm(...) Neticede, böyle bir sağduyu sahibi olarak toplumun genel titreşimlerini, dönüşümlerini yakalayabileceğime inandım.” (Bulut-Arılı, 2008, s.345-346).

Tuna'ya göre; geçerli bilgi ve yorumlara sahip olabilmek için yapılacak ilk iş, tarihî ve toplumsal gelişmemizi yeni baştan ve kendimize özgü bir bakış açısıyla gözden geçirmektir. Bu yeniden ele alışı ilk Doğu uygarlıkları ile başlayan ama Yunan ve Roma ile Batı yönüne sapan ve günümüz Batısında biten bir gelişme çizgisi içinde feodal olup olmadığımız şeklinde bir yer aramak değil, Yunan ve Roma Uygarlıkları ile kopartılıp Batı'ya çekilen gelişme çizgisinin bizim yönde kalmış ve ihmal edilmiş kısmını bulup günümüze kadar getirmek olmalıdır. (Tuna, 2013a, s.290, 293, 295, 297). Bu bağlamda sosyolojimize büyük bir görev düşmektedir: Dünyayı yeniden kurmak. Kendi açmazlarımıza, kendi çıkarlarımız doğrultusunda bir cevap bulabilmek için yeniden anlamak, yeniden tanımlamakla başlamak ama dünyayı yeniden kurmakla bitirmek (Tuna, 2013b, s.20).

Korkut Tuna Sosyolojisinde Şehir

Asıl amacı şehirlerin ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını açıklamak olan Tuna, literatürü gözden geçirip eleştiriye tabi tutarak hakim paradigmayı sorgulamaktadır. Bu çerçevede Pirenne, Weber, Şikago Okulu ve Lefebvre'nin düşüncelerini tartışmakta, üretilen kuramlardaki Batılı karaktere, sınırlı bilgiye ve bunun evrenselleştirilme çabasına dikkat çekmektedir. Şehri ilişkiler ağının merkezi olarak açıklayan Tuna, ilk şehirlerin Doğu'da ortaya çıktığını zamanla Batı'ya yayıldığını ifade etmektedir. Doğu ve Batı'da şehirlerin farklı serüvenleri olduğunu, mevcut literatürde Doğu'nun ihmal edildiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda şehir konusu nasıl açıklanmaktadır? ve şehir konusu nasıl açıklanmalıdır? başlıkları altında Tuna'nın görüşleri ele alınarak incelenmektedir.

Şehir Konusu Nasıl Açıklanmaktadır?

Konuyu detaylandırmadan önce şehir konusunun Tuna'nın gündemine nasıl girdiğini, akademik yaşamında bu konunun nasıl bir yer tuttuğunu açıklamak anlamlı olacaktır. Korkut Tuna, 1980'de Fransa'dadır ve orada doçentlik

çalışması olarak düşündüğü şehir konusunda kütüphanelerde araştırma yapmaktadır. Ancak Tuna, şehir üzerine çalışmaya daha önce karar vermiştir. O dönemde bir siyasi partinin seçim söylemlerinde, siyasetin artık şehir tarafından tayin edilebileceği tarzında laflar söylenmektedir. Bu laflar, Tuna'da bir çağrışım yapmış ve şehir konusunun önemli olduğunu düşünmeye başlamıştır. Baykan Sezer'le, ilk tanışmalarında Gordon Childe'in Tarihte Neler Oldu vb. kitaplarından bahsetmesi Tuna'nın şehir konusuna dikkatini daha fazla çekmiş ve şehir konusunda çalışmaya başlamıştır (Bulut-Arli, 2008, s.339).

Korkut Tuna'nın reddedilen ilk doçentlik tezi, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adı ile 1987 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştır. Tuna, 2011 yılında doçentlik tezi olarak sunduğu ve reddedilen bu ilk çalışması ile kabul edilen ikinci çalışmasını birleştirerek, *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adı ile yeniden yayımlamıştır (Alan, 2015, s.68-69). Korkut Tuna şehir üzerine düşüncelerini bu kitabında net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tuna, şehir konusunu “sosyolojinin hesaplaşmak zorunda olduğu konulardan biri” olarak görmektedir. *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*³ bir nevi bu hesaplaşmanın eseridir. Tuna bu kitabında Batılı bilgiyi eleştirmekte, şehir konusunu Doğu-Batı kavramsallaştırması çerçevesinde açıklamaktadır. Günümüzde şehir ve şehirleşme, önem kazanmaya başladığı zamandan günümüze gelen süreç içinde, batılı yazarlarca önce bir “toplum açıklama biçimi” sonrada “topluma biçim verme aracı” olarak kullanılmıştır. Tuna'ya

³ “Benim çalışmam birçok şehir çalışması içinde bir paragrafta veya bir sayfada geçen bir dönemin bir kitap haline getirilmiş şeklidir. Yani hangi açıdan olursa olsun, şehir ve şehirçilikle ilgili birçok kitapta, tarihte şehirler konusundan ya standart bir paragraf ya da bir kitap sayfası kadar bahsedilmiştir. O kısım bende bütünüyle ele alınmıştır. Yalnız eksiktir. İslam ve Osmanlı ile bitmektedir. Günümüz açısından, günümüz şehri belki daha farklı kaynaklardan yazmak mümkündür. Ama o zaman için tam oturmuş bir şey de belki yoktu. Fransa'da biraz disiplinlerarası şehir araştırmalarında gördüğüm kadarıyla onlar da şehri tanımlamakta güçlük çekiyorlardı. Mesela, şehri kapitalizmin ürünü olarak açıklamak isteyen çalışmalar vardı. Ama bu açıklamalar Türkiye için pek geçerli gözüküyordu...Benim çalışmamın eksik yanı şuydu: Eserde şehir planlaması ve şehir düzenlemesi ile ilgili bir bölüm var, ancak tarihsel açıklamada bir eksiklik var. Osmanlı sonrası ya da Ortaçağ sonrası Batı kentinin durumu neydi? Daha sonra kaleme aldığım 'kentsel toplum'la ilgili bir yazımda, bu soruya belki kısmen cevap veriyorum. Fakat onda da şimdinin 'küresel şehirler'i eksik. Küreselleşmenin getirdiği boyut ilave edilebilir. Ama en azından şehri zaman içinde oluşup gelişen bir sosyal varlık olarak tanımlamaya ve sistemleştirmeye çalıştım. Yani tarihi bilginin yanında sonraki bölümde onu belli unsurlarıyla bir nevi kendi arasındaki farklılığı gösteren şeyleri ele almaya çalıştım” (Bulut-Arli, 2008: 347).

göre; dünyanın almaya başladığı biçimi Batı toplumlarının şehirlerindeki gelişmelerle birlikte ve onlara bağlı olarak açıklayan şehir teorileri “toplum açıklama biçimi” olarak işlev görürken, şehir planlama çalışmaları da “topluma biçim verme aracı” olarak kullanılmaktadır (2013a, s.9,171). Henri Pirenne’den başlayarak Türkiye’de şehir sosyolojisi literatüründe şehir kuramcısı olarak geçen ana aktörlerin düşüncelerini ele alarak tartışan Tuna, bu teorilerin ancak Batı dünyası için geçerli olabileceğini dolayısıyla evrenselleştirilemeyeceğini dile getirmektedir.

Pirenne, Roma İmparatorluğu’nun yıkılışının antik uygarlığın bitişi demek olmadığını ispata çalışmış, Frank-Cermenlerin istilasıyla Roma şehirleri ve kültürünün kısmi bir değişikliğe uğrayarak sürmekte olduğunu iddia etmiştir. Ona göre değişiklikteki ana etken, Akdeniz’in müslümanların eline geçmesidir. Bu olay Cermen Avrupa’sını yeni bir hayat tarzına ve yaratıcılığa sürüklemiştir. Ortaçağ Kentleri, bu süreci ve sonuçlarını ele almaktadır. Pirenne’e göre Bütün Ortaçağ boyunca şehirlerin gerçek gelişimini tüccarlar sağlamıştır. Şehir, sermaye ve hürriyet birbirinden ayrılmaz üç kavramdır ve Ortaçağ şehrinin gerçek özelliğini oluşturmaktadır (Ortaylı, 2014, s.9). Ortaylı’ya göre Henri Pirenne bir Avrupalıdır, Ortaçağ Kentleri kitabında Avrupa uygarlığının üstünlüğünü dile getirmektedir. Onun kuru ekonomizmi, içerdiği yanlışlar ve doğrularla bir çağın tarihçi kuşağını etkilemiştir (2014, s.9). Pirenne, Avrupa Ortaçağ kentlerinin ticaretin izleri üzerinde, tüccarların öncülüğünde kurulduğunu, bu gelişmelerin sanayileşmeye imkan hazırladığını dile getirmektedir. Pirenne’in açıklamaları kentin oluşumunu tek bir faktöre ve coğrafyaya bağlama zaafını taşımakla birlikte Avrupa’da endüstri toplumunun oluşum sürecini anlamak bakımından önem taşımaktadır (Bal, 2006, s.129). Tuna’ya göre Pirenne, Batı’daki tüm gelişmelerin çıkış noktasında bulunan orta çağ şehrini; kendisini ayrıcalıklı bir birlik haline getiren bir hukuk, bir idare ve istisnâ bir yargı sahibi, ticaret ve sanayi ile uğraşan, canlı bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Pirenne’in şehir tanımında bulunan her bir özellik daha sonra Batı toplumunu şehre bağlı olarak açıklama girişimlerinde özel anlam ve yorumlar kazandırılarak Batı şehrinin özgünlüğü ile bütünleştirilmektedir (2013a, s. 97).

Kent kuramcılar içerisinde Max Weber’in ayrı bir yeri bulunmaktadır. Weber, ilk kez 1921 yılında yayımlanan bir çalışmasında, kentin doğası, kent türleri, kentin siyasi, idari, ekonomik, hukuksal nitelikleri üzerinde durmuştur. Weber’in çalışması alanında yapılmış ilk çalışmalardan biri olması, bu

alandaki çalışmalarda kendisine sık sık atıf yapılması nedeniyle büyük önem taşımaktadır (Bal, 2006, s.133). Weber'e göre; ne ekonomik anlamda "şehir" ne de sakinlerinin özel politik-idari yapılarla donandığı garnizon, mutlaka bir kentsel "topluluk" oluşturmaz. Tam bir kentsel topluluk oluşturabilmek için bir kentsel topluluk, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin görece bir hâkimiyetine sahip olmanın yanısıra bir bütün olarak yerleşim alanı; kaleye, pazara, kendine ait bir mahkemeye ya da özerk bir hukuka, ilgili bir birlik biçimine, kısmi bir özerkliğe, kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme imkânına sahip olmalıdır. Kelimenin tam anlamıyla bir kentsel "topluluk", yalnızca Avrupa'da ortaya çıkmıştır (2010, s.109). Weber'in ileri sürdüğü temel tez şehir ismiyle anılan fenomenin, en kamil manasıyla Batı ya özgü ve tarihsel süreci itibarıyla Batı'daki demokrasinin gelişimiyle yakından ilintili olduğu yönündedir. Bu, bir bakıma antikitenin keşfedilmesiyle, bu keşfin gecikmesinden sorumlu tutulan Hıristiyanlığa karşı takınılan tutumun, Ortadoğu orjinli olmasından ötürü, bütün Sami dünyasına teşmil edilmesi nedeniyle, tarihî, siyasî, İctimâî, kültürel yargılara —hasılı topyekun İnsani etkinlik alanları hakkındaki değerlendirmelere kadar sirayet eden bir eğilimin, Avrupa merkeziliğin tipik yansımalarından biridir (Aydoğan, 2000, s.9). Weber, kenti Batı'nın değerleri ve tarihinin önemli bir parçası ve tamamlayıcısı olarak özellikle vurgulamaktadır. Ona göre kent, Batı'nın Doğu dünyasından farklılığını ortaya koyduğu sosyolojik bir dışavurumdur (Pınarcıoğlu vd., 2013, s. 77). Tuna'ya göre Weber, başka kıtaların şehirlerinde bulunmayan bir özgünlük gösterdiğini iddia ettiği Batı Şehri'ne dair düşüncesine, Batı dışı toplumları da katmış ve getirdiği yeni bir yorumla Batı şehrini başlı başına bir şehir tipi olarak diğerlerinden ayırmıştır. Weber, Batı şehrinin sahip olduğu özel bir dayanışma içindeki birlik olgusu ile yeryüzünün diğer şehirlerinden kesin bir şekilde ayrıldığını düşünmektedir. Bu yorumu ile şehir teorileri literatürüne "Batı şehri" türünün kesin bir şekilde yerleştiği ve Weber'in bu türü ortaya koyan yorumunun tartışmasız bir şekilde kabul gördüğü anlaşılmaktadır (Tuna, 2013a, s.109, 117).

Saha araştırmalarını da içermesi nedeniyle şehir sosyolojisi literatüründe ayrıcalıklı bir yeri olan Şikago Okulu'nun görüşleri ayrı bir öneme sahiptir. Bu okulun önemi, şehir konusuna ekolojik ve sosyal psikolojik bir yaklaşımla eğilen sosyologların, 1920'li yıllarda Şikago şehrinin yaşadığı hızlı değişme-

leri belli araştırmalar çerçevesinde ele almalarından ve bunlara bağlı açıklayıcı modeller oluşturulmalarından kaynaklanmaktadır (Tuna, 2013a, s.157). Bu çerçevede Şikago Őniversitesi'nde 1915-1925 yılları arasında yŐrŐtŐlen bir dizi tez, makale ve Özel araştırmalar Şehir (The City) adlı bir kitapta toplanmıştır. Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie'nin bu alışmaları ABD'deki sistematik ilk Şehir teorisinin başlangıcını oluşturmaktadır (Bal, 2006, s.145). Son zamanlara kadar, bu yŐzyılın ilk yirmi yılında meşhur olan Şikago sosyoloji okulunun katkıları, kent çalışmaları hakkındaki tartışmalara egemen olma eğilimindeydi. Şikago Okulu'nun birbiriyle ilişkili iki dŐřŐncesi, Özel dikkati hak eden gŐrŐřlerdir. Biri, kentin mahallelerinin dağılımına yönelik, "ekolojik yaklaşım" olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım, biyolojideki ekolojik sŐrelerle, yani bitki ve hayvan yaşamının fiziksel çevrede, o çevreye adapte olma biçimleri aracıyla dŐzenli bir Şekilde dağıldığı sŐrelerle açık bir benzerlik kurma esasında geliştirilmiştir. Şikago okuluna bağlı ikinci etkili bakış açısı, kentlerde yaşamın evrensel Özelliklerini tanımlama iddiasında olan Louis Wirth'in "yaşam biçimi olarak kentsellik/bir yaşam biçimi olarak kentlilik." (Giddens, 2012, s.93-94) Kentliliği, kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca mekânla sınırlandırdığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerde birdenbire kesileceğini dŐřŐndŐėümüz sŐrece, bir yaşam biçimi olan kentlilik için uygun bir kavram geliştirmiş olamayız. Kentleşme, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan mekana çekme sŐrecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir (Wirth, 2002, s.81). Onun sosyal psikolojik bir yaklaşımla ele aldığı Şehir konusunu, Batı'ya ŐzgŐ ağdaş bir olay olması varsayımına dayanarak; Şikago Őehrinden yola çıkan araştırmalarla Őzdeřleřmesini sağlamıştır (Tuna, 2013a, s.164). Tuna'ya göre Şikago Okulu, bir Batı Şehrinde ortaya çıkan sorunlardan hareketle geliştirilen ŐzŐm ve açıklamalar ile kente dair tanımlamaların tŐm Şehirler için genelleştirilebilme iddiası nedeniyle egemen Batılı paradigmanın bir parçasını oluşturmaktadır.

Marksist bir dŐřŐnŐr olarak Şehirlerin tarihŐ gelişmeleri Őzerinde de gŐrŐř bildiren Lefebvre; Şehri, belirli Őretim ve değişim ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan bir ŐrgŐtlenme olarak tanımlamaktadır. O'da sanayi olayına bağlı olarak hızlı bir Őehirleřmenin ortaya çıktığını ve farklı tŐrden ilişkileri ŐrgŐtlediėini tekrar etmektedir. Bununla birlikte belli bir noktadan sonra Őehirleř-

menin sanayi karşısında tayin edicilik açısından ön plana geçtiğini ileri sürmektedir (Tuna, 2013a, s.141). Lefebvre; toplumun bir bütün halinde kentleşmekte olduğunu, bir bütün halinde kentleşmeden doğan toplumu kendisinin “kent toplumu” olarak adlandırdığını ifade etmektedir. Ayrıca “kent toplumu” terimini sanayileşmeden doğan toplum anlamında kullandığını, bu yüzden kent toplumunun, tarımsal üretimi bizzat emen veya onun üzerinde hakimiyet kuran bir süreç sonucunda inşa edilen toplum anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Böyle bir ortamda şehircilik, devletin ve politik eylemin maskesi olup, strateji ve bir sosyo-mantık içinde gizlenmiş çıkarların aracı konumundadır. Şehircilik, mekanı bir sanat eseri olarak, ya da teknik nedenlere göre değil, gerçekte politik bir amaca göre biçimlendirmeye çalışmaktadır (2017, s.7-8,168). Lefebvre, Marks'ın tanımladığı kapitalist üretim ilişkileri ve güçleri arasındaki çelişkinin kentsel mekanda farklı bir boyuta ulaştığını dile getirmektedir. Lefebvre'nin yaklaşımı içinde kentten ziyade kırdan uzaklaşmış, global, kentsel ilişkilerin kendi yaşam biçiminin egemen olduğu bir mekan bulunmaktadır Kapitalist gelişme içinde, sermaye mekanı bir meta haline getirmiş bulunmaktadır. Bahis konusu mekan kapitalist üretim ilişkilerinde yeniden üretilmektedir. Sanayiden, kent kaynaklı modern kapitalist üretime dönüşüm Lefebvre tarafından "kentsel devrim" olarak adlandırılmaktadır. Lefebvre'nin kentsel devrim kavramı kentin fiziksel mekanıyla sınırlı olmayıp, genel anlamda bir kentli yaşam/kentte yaşam tarzını vurgulamaktadır (Aslanoğlu, 2000, s.68-69). Kentsel toplumu açıklama konusunda önemli bir aşama olarak ortaya çıkan kentsel devrim Lefebvre'e göre önemli bir ayırım özelliği taşımaktadır. Çünkü bu ayırım noktasında sonra çağdaş toplumu yönlendiren sanayileşmeye ait dönemden kentsel toplumun öne çıkacağı bir geçilmektedir. Bir zamanlar sanayi tarafından yönlendirilen şehir şimdi yönlendirici olmaya başlamış ve kentsel olan dünya ölçüsünde etki sahibi olmuştur. Lefebvre'in bütün bu açıklamaları kentsel olayının evrenselliği noktasına ulaşmaktadır. Lefebvre'nin vardığı bu nokta ile şehir teorilerinde yeni bir boyuta ulaşıldığı görülmektedir. Var olan bütün yanları ile tüm bir toplumu ve ilişkilerini kuşatan, üstelik biline gelen özellikleri içindeki bir şehrin boyutlarını aşan kentsel olay; şehir teorilerinde alışıla gelen ve Batı'ya ait herhangi bir özellekle sonuçlanan düz bir gelişmenin dışına çıkmayarak ve bu gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, evrensel bir özellik kazanarak karşımızda bulunmaktadır (Tuna, 2013a, s.148,151, 153,154).

Şehir sosyolojine hakim paradigmanın ana teorileri bağlamında ele alınan bütün bu yaklaşımlar, odaklarına Batı şehrini almaktadır. Şehir teorilerinde Batı şehrinin üstünlüğünü ortaya koyma çabası bir müddet sonra ulaşılması gereken bir hedefe dönüştürülmekte ve evrenselleştirilme gayreti dikkat çekmektedir. Oysa Batı tarihinin kendine özgü gelişim süreci içinde şekillenen kent ve kent toplumu, dünyanın diğer coğrafyalarında bulunan şehirlerden üstün değil sadece farklıdır.

Korkut Tuna, şehir konusuyla bağlantılı olarak planlama ve küreselleşme kavramlarını da tartışmaktadır. Planlamaya bağlı düzenleme çalışmalarında şehre, bölgeye ve nihayet bunlar aracılığıyla topyekün bir topluma yön vermek söz konusudur (2013a, s.171). Planlama en geniş anlamıyla, ulaşılması istenen hedeflerin önceden tespit edilmesi, bu hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenlerin belirlenmesi ve bunların düzenlenmesi süreçlerini içermektedir. Planlama, entelektüel kökenlerini aydınlanma düşüncesinden almaktadır. Bu düşünce ile rasyonel aklı olan, akıyla bilgi üretip, ürettiği bilgiyle doğaya egemen olan bir yeni insan kavramsallaştırması ortaya çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesinin entelektüel çerçevesini çizdiği planlama kavramı ise, sosyal değişimin inşa edilebileceğine, yönlendirilebileceğine ve devamında da hedeflenen ulaşılabilirliğine dair inancın somutlaşmış halini ifade etmektedir (Akçay, 2005, s.467). Tuna'ya göre; sanayileşme ile birlikte Batı Avrupa'da görülen hızlı nüfus artışı ve artan şehirleşme sonucunda ortaya çıkan problemlerin büyüklüğü, sorunların kaynağı kitleleri disiplin altına almak ve onları belli yerlerde toplamak amacıyla yeni bir bilimin doğmasına yol açmıştır. Bu bilim, 1910'larda Fransa'da "Urbanisme" olarak isimlendirilmektedir ki etimolojik açıklaması şehirlerin düzenlenmesi bilimi anlamına gelmektedir. Sanayileşme sonrasında karşılaşılan problemler, bunların çözümü yolundaki girişim ve politikalar, tek tek şehirlerin planlanmasından bölgenin planlanmasına ve oradan ülkenin planlanmasına doğru bir gelişme izlemiştir. Topluma ve toplum olaylarına istenilen yönün verilmesini amaçlayan planlama girişimleri, kontrol mekanizma ve araçları üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuşlardır. Bilindiği üzere planlama teknik değil, tamamen siyasi bir mesele olup, planlamacılık şehircilik değil, kentsel düzende bir sosyal kontrol aracıdır(2013a, s.165-168).

Tarafsız olarak ele alındığında küreselleşme, insanlar ve toplumlar arasındaki karşılıklı ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin dünya öl-

çeğinde yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Tarih boyunca uygarlıklar birbirlerinden yararlanmışlardır. Fakat, kapitalizm, doğasında var olan yayılma dinamiği nedeniyle sömürücü ve kutuplaştırıcı bir uygarlıktır. Başka uygarlık modelleriyle bir arada barış içinde yaşayamamakta, diğer uygarlıkları kendi işleyişinin bir gereği olarak biçimlendirmekte ve bağımlı hale getirmektedir. Eğer kapitalist üretim tarzı, doğası gereği bu özellikleri taşıyorsa, küreselleşme denilen şey de kapitalist sistemin işleyişi sonucunda ortaya çıkan bir durum olmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme kavramında bir orijinallik veya yenilik söz konusu değildir. Bu yüzden, küreselleşmenin insanlığa yeni imkanlar vadeden bir süreç veya olgu olarak sunulması seyirciyi oyalamaya yarayan ideolojik bir manipülasyondan ibarettir (Başkaya, 2005, s.325-326). Başka bir anlatımla küreselleşme, Batılı değer, meta ve sembollerin tedavüle girmesi ve Batı-dışı toplumlara taşınması sürecini ifade etmektedir. Fakat küreselleşme paradoksal bir şekilde medeniyet idrakini güçlendiren bir etkide de bulunmaktadır. Örneğin küreselleşmenin nesnesi ve alıcısı durumunda olan toplumlar, küreselleşme dalgası karşısında emin bir direniş hattı oluşturmak için, kendi tarihlerine ve hafızalarına başvurma ihtiyacı hissetmektedirler (Kalın, 2019, s.14).

Tuna'ya göre; küreselleşmenin ortaya koyduğu yeni dünya düzeni arayışları içinde, şehir aracılığı ile tüm toplumlara istenilen yönün verilebileceği düşünülmektedir. Habitat esas adıyla "İnsan Yerleşmeleri Üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı" çalışmalarında söz konusu edilen bir yerleşim yeri olarak şehirler vasıtasıyla yapılacak düzenlemelerle topyekün bir dünyaya istenilen yönün verilebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında zaman küreselleşme ile şehir ve şehre bağlı düzenlemeler arasında sıkı bir bağlantı ortaya çıkmaktadır. Bu defa Batı dünyası, küreselleşme söylemi içinde daha çok kendi şehirlerinde gözledikleri ve bir şekilde çözümüne sahip olduklarına inandıkları sorunların, bu defa mevcut gelişmelere bağlı olarak kendi dışlarındaki toplumlarda da büyük boyutlarda orta çıkıp sorunlara yol açacağına inanmaktadır. Kendileri için de rahatsızlık kaynağı olacak birçok konunun, dünya çapında bir mesele olarak ama kendi teklif ettikleri yönde ele alınarak çözüme kavuşturulmasını teklif etmektedirler (2013a, s.171-173). Planlama, şehirlerde bir sosyal kontrol aracı işlevi görürken, küreselleşme ise, şehirler aracılığıyla tüm toplumlara şekil vermenin bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Şehir Konusu Nasıl Açıklanmalıdır?

Tuna şehri, ilişkiler ağının merkezi oluşuyla açıklamaktadır. Ona göre şehir, toplumların tarih içinde ulaştıkları belli bir üretim düzeyi ve bunun gerektirdiği toplumsal örgütlenmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Şehrin ortaya çıkışı, kendi dışındaki bazı toplum olay ve ilişkilerine bağlıdır. Yeni ve fazla bir toplum hasılasının ortaya çıkarıldığı bu ilişkilerde; şehirler, üretim/yönetim ilişkilerinin yeniden biçimlendirilmesinde ve sürdürülmesinde ortaya çıkmış yeni bir toplum örgütlenmesidir (2013a, s.295, 9, 22-23). Korkut Tuna, şehirlerin, toplumlararası ilişkiler bağlamında anlaşılabilceğini ve şehirlere tarihsel gelişme içinde bakıldığında toplumların örgütlenme biçimlerine göre şekillendiklerinin görülebileceğini ifade etmektedir (Okan, 2011, s.314). İnsanların tek başına çözemedikleri sorunları, birlikte çözme adına oluşturduğu toplumsal yapı ve ilişkiler, sorunların farklılığı bağlamında farklı toplum örgütlenmeleri meydana getirmiştir. Bunlardan biri olan köy örgütlenmesi, yüzyıllarca insanların açmazlarına bir çözüm işlevi görmüştür. Köyün yetersiz kaldığı aşamada, yeni bir örgütlenme birimi olarak şehir ortaya çıkmıştır. Böylece şehir, insanların yeni sorunlarına bir çözüm olarak, hayatiyet bulmaktadır. Eğer mevcut sorunlar köy örgütlenmesi içerisinde çözülebilmiş olsaydı o zaman şehri ortaya çıkaran sebepler de oluşmamış olacaktı. Bu bağlamda şehir, tarım ve onun toplumsal örgütlenmesi olan köyde karşılaşılan problem ve açmazlara çözüm yolu olarak ortaya çıkan ilişkilerin yeni toplum örgütlenme birimi olmaktadır.

Arkeolojik bulgular ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu çerçevede ilk şehir yerleşimleri Doğu'da tarih sahnesine çıkmıştır (Aslanoğlu, 2000, s.14, Özcan, 2018, s.8). Doğu tarihte ilk şehirlerin oluşturulduğu uygarlığın adıdır. Bu ilk şehirler kendiliklerinden, kendi başlarına değil, kendi dışlarındaki ilişkilere bağlı olarak ve bu ilişkilerdeki sorunlara bulunmuş çözümün eseri olarak ortaya çıkmışlardır. Uzak yerler arasında ilişkilerin kurulmasına yol açan ticaret, şehir çözümünün yaygınlaşmasına da yol açmıştır. (Tuna, 2013b, s.351, 2013a, s.14, 195, 202).

Doğu ve Batı dünyasında şehirlerin gelişim süreçleri birbirinden oldukça farklı sebeplere dayanmaktadır. Toplumun ürettiği zenginliğin hem bir nedeni hem de sonucu olan devlet, Doğu'da şehir örgütlenmesiyle birlikte anılmaktadır. Devlet, şehirlerdeki zenginliğin korunmasının ve sürdürülmesinin

teminatı olmaktadır. Şehirlerde ortaya çıkan tarım dışı üretim faaliyetleri, şehirleri aynı zamanda bir yönetim merkezine dönüştürmektedir. Dolayısıyla şehirler, idari-siyasi-askeri faaliyetlerin de örgütlendiği merkezler olmaktadır. Bu nedenlerle şehir, üretimin, zenginliğin, yönetim merkezi olmanın avantajıyla uzun bir süre yalnızca Doğu'ya has bir gelişme olarak kalmıştır. Doğu toplumlarında oluşturulan ürün fazlasının başarılı bir şekilde yönetilmesi, zaman içerisinde Doğu şehirlerindeki canlılığın Doğu dışı toplumlarında da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece Doğu dışında şehirlerin oluşum ve gelişmelerine tanık olunmaya başlanmıştır. Batı'da ise şehirler, Batı'nın dünya egemenliğinde pay sahibi olduğu, Doğu ile ilişkileri denetleyebildiği yerlerde ve dönemlerde ortaya çıkmış veya gelişme gösterebilmişlerdir. Böylelikle ilk Avrupalılar veya Batılılar olarak tanıyacağımız topluluklar Doğu uygarlıkları tarafından biriktirilen zenginliklerle doğrudan veya dolaylı bir biçimde karşılaştıklarında gelişmenin içine girmişlerdir. Ticaret ve korsanlığın bir arada yürüdüğü bu ilişkilerde Doğu şehir uygarlıklarını ihtiyaçları olan hammaddelerle beslemişler ve karşılığında kendileri için gerekli maddeleri almışlardır. Doğu toplumlarının artı-ürününe el koyan bu toplumlar kendilerinin üretmedikleri bir hasılaya dayanarak, sorunlarını çözmeye bir örgütlenme içine girmişler, kendi şehirlerini ortaya çıkarmışlardır. Şehirlerin her biri kendisini besleyecek tarım alanından yoksun olması nedeniyle, kendi dışlarındaki imkanları kullanabildikleri ölçüde yaşayabilecekleri siteler şeklinde örgütlenmişlerdir. Diğer topluluklarla ilişkilerinin düzensiz hatta kopuk olması gibi sorunlardan kurtularak belirli bir besin üretimine ulaştıkları ilk aşamada, 1500 yıllık bir gecikme ile şehirli bir aşamaya ulaşmışlardır (Tuna, 2013a, s.227, 225).

Sonuç

Tuna sosyolojisinde şehir, avrupamerkezci bakışın dışında ve karşısında, doğu-batı ayırımına dayalı yaklaşım içerisinde ve tarihsel-yerli sosyoloji çerçevesinde ele alınmaktadır. Şehri bu şekilde ele alış, şehir sosyolojisine önemli bir katkı olduğu kadar, literatürdeki ezberleri bozması açısından da bir o kadar değerlidir. Korkut Tuna'ya göre; toplumların yapıları ve içinde buldukları ilişkilerle şehirleri arasında bağlantı bulunmakta ve şehir bunlar tarafından belirlenmektedir. Her toplumun yapısı, hayatı algılayış ve yaşayış biçimi, tutum ve değerleri diğer toplumlarla arasında farklılık oluşturmaktadır.

Şehir konusu da farklılıkların en açık şekilde kendini gösterdiği bir örgütlenme birimidir. Doğu'da ve Batı'da iki farklı şehir kurgusu bulunmaktadır. Batı dünyası, birkaç yüzyıldan beri elinde bulundurduğu, bilimsel ve ekonomik gücü kendi egemenliğini sürdürmenin aracı haline getirmiştir. Bu bağlamda şehir konusunda da literatür Batı Şehri, onun ortaya çıkışı, özellikleri ve özgünlüğü üzerinedir. Dahası gerçek şehrin yalnızca Batı'da var olduğu vurgulanmaktadır. Batı Dünyası, sanayileşmeyi merkeze alarak, bugünden geçmişe ve geleceğe doğru şehir konusunu, kendi üstünlüğünü perçinlemek amacıyla yeniden ele almaktadır. Bu hikaye Batı şehrinin hikayesidir, bulunduğumuz coğrafyada şehir, Batı dünyası ile aynı güzergahı izlememiştir.

Tuna, günümüzde şehir konusunun sanayi devrimi üzerinden ele alındığını, bu çerçevede Batı dünyasının gelişim süreci içerisindeki bir devrimden hareketle, Batı şehrine dair bilginin evrenselleştirildiğini dile getirmektedir. Buna göre dünyadaki tüm şehirler, sanayileşme sonucu ortaya çıkan ekonomik ve sosyal koşullara göre tanımlanmaktadır. Yüzyıllar boyunca Doğu'ya özgü kalan şehri, yalnızca birkaç yüzyıl önce meydana gelen sanayi devrimi üzerinden tanımlamak büyük bir hatadır. Şehir, tarihi bir perspektifle ele alınıp incelendiğinde ancak anlaşılabilir ve açıklanabilir. Bu bağlamda Tuna, köy örgütlenmesinin ortaya çıkan sorun ve açmazlar karşısında yetersiz kalması sonucunda ileri bir örgütlenme birimi olarak şehrin ortaya çıktığını söylemekte ve düşüncelerini Doğu-Batı yaklaşımı çerçevesinde ifade etmektedir. O, Doğu'da ve Batı'da tarihin ve coğrafi koşulların toplumsal örgütlenme biçimleri arasında farklılıklar oluşturduğunu belirtmektedir. Merkezi birliğin etkisiyle ilk şehirler, Doğu'da ortaya çıkmış, zamanla Batı dünyasına yayılmıştır. Şehirlerin yaygınlaşmasında, Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin belirleyiciliği bulunmaktadır. Doğu'da şehirler, kendi iç dinamiklerinin sonucu ortaya çıkmışken, Batı'da şehirler Doğu ile ilişki kurabildikleri oranda, başka bir deyişle dış bir unsurun etkisiyle ortaya çıkabilmiştir. Bu nedenle olsa gerek Doğu dışı dünya, şehirleşme aşamasına Doğu'yla kıyaslanmayacak derecede geç ulaşmıştır.

Batı Dünyası ele geçirdiği dünya hakimiyetini sürdürmenin bir aracı olarak şehir konusunda üretmiş olduğu bilgiyi yaymak istemektedir. Bu bağlamda Batı dışı dünyada bilgi üretiminin sınırlı olması ya da Batı dünyasından gelen hazır reçetelerin kullanılması nedeniyle, şehir konusu belirli dönem ve olaylarla bağlantılı ve sınırlı olarak ele alınmaktadır. Zamandan ve mekandan bağımsız bu bilgi, şehri kendi başına bir olay olarak sunmaktadır.

Tuna, şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması süreçlerinde tarihe vurgu yapmaktadır. Ona göre, her bilgi hele şehir gibi doğrudan mekan ve insan ilişkilerine dayalı bir örgütlenme, bulunulan coğrafya ve tarih dikkate alınmadan açıklanamaz. Batı dünyasının getirmiş olduğu açıklama, kendi şehirleri için geçerli olup, evrenselleştirilemez. Bu bağlamda şehir konusu, tek bir sosyoloji anlayışı tarafından üretilmiş bilgilerle değil, her toplumun kendi gerçekleri ve çıkarları ile oluşturduğu sosyolojiler çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda Korkut Tuna, Batı sosyolojisi ve tarihinde toplum açıklama ve kimlik belirleme girişimlerinde yeni arayışların bulunması gibi bizim de İslâm şehri, Doğu şehri ve Türk şehri üzerinde söyleyebilecek sözlerimiz olması gerektiğini vurgulamaktadır. “Literatür ölümcüldür.” Ülkemizde şehir konusunda yapılan çalışmalar dikkate alındığında bu cümle acı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür nedeniyle Batı şehrinin ortaya çıkışını ve gelişim süreçlerini, kendi ülkesinin şehirlerinde arayan aydın tipi bu toprakların yabancı olmadığı bir durumdur. Korkut Tuna bunun farkında olarak, şehir ve şehirleşmemizle ilgili olarak kendimize ait görüş ve yorum sahibi olmamız, kendi yaşadığımız olayları kendi gözümüzle ve çıkarlarımıza uygun bir şekilde değerlendirmemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

City in Korkut Tuna Sociology

*

Enes Battal Keskin
Bursa Uludağ Üniversitesi

In the case of Turkey it is dominated by translated books on city sociology. The low number of copyrights makes the people who have worked on this subject more important. Considering that sociological knowledge is the knowledge of societies, the meaning and value of producing knowledge is revealed once again. Despite the originality and importance of his ideas, Tuna's works are not well known and do not take place in the academic environment as they deserve. This study aims to understand Korkut Tuna's thoughts about the city, to emphasize its importance and to draw the attention of city sociology employees to the works of Tuna. Korkut Tuna's book, in which he transformed his thoughts on the city into his work, is named City Theories as a Community Explanation Initiative. This work was also created by bringing together two works that the author prepared as an associate professor thesis.

The main subject of this study is Korkut Tuna's thoughts on the city. However, the study goes to the basis of Tuna's ideas on this subject, and includes the events and people in the formation process of his ideas together with the sociology tradition he is involved in. Thus, it is possible to better grasp the intellectual ground of Tuna. In this context, firstly, information will be given about the sociological thought tradition of Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Sociology, in which Korkut Tuna is included and contributed. Then, the features of the sociology of Tuna will be mentioned. Finally, the work will be terminated with Korkut Tuna's thoughts on the city.

In the sociology of Tuna, the city is considered outside and against the Eurocentric perspective, in an approach based on the east-west divide and within the framework of historical-indigenous sociology. Taking the city in this way is as valuable as it is an important contribution to city sociology as well as breaking the routine in the literature. According to Korkut Tuna; There is a connection between the structures of societies and their relations with their

cities and the city is determined by them. The structure of each society, perception of life and lifestyle, attitude and values make a difference between other societies. The city issue is also an organizational unit where the differences are most clearly manifested. There are two different city configurations in the East and the West. The Western world has made the scientific and economic power it has held for several centuries a means of maintaining its rule. In this context, the literature on the city is also on the West City, its emergence, features and originality. Moreover, it is emphasized that the real city exists only in the West. The Western World, by focusing on industrialization, rethinks the city issue from today to the past and the future in order to reinforce its superiority. This story is the story of the Western city, in our geography the city did not follow the same route as the Western world.

Tuna states that today the city issue is handled through the industrial revolution, and within this framework, the knowledge of the Western city has been universalized based on a revolution in the development process of the Western world. Accordingly, all cities in the world are defined according to the economic and social conditions that arise as a result of industrialization. It is a great mistake to describe the city, which has remained unique to the East for centuries, over the industrial revolution that took place only a few centuries ago. The city can only be understood and explained when it is examined and analyzed from a historical perspective. In this context, Tuna states that the city emerged as an advanced organization unit as a result of the inadequacy of the village organization in the face of the problems and dilemmas and expresses his ideas within the framework of the East-West approach. He states that history and geographical conditions in the East and the West create differences between social organization forms. With the effect of the central union, the first cities emerged in the East and spread to the Western world in time. Relations between East and West have a decisive role in the spread of cities. While cities in the East have emerged as a result of their own internal dynamics, in the West, cities have emerged as a result of their relationship with the East, in other words, under the influence of an external element. For this reason, the world outside the East has reached the urbanization stage incomparably late with the East.

The Western World wants to spread the knowledge it has produced about the city as a means of maintaining its world domination. In this context, due to the limited production of knowledge in the non-Western world or the use

of ready-made prescriptions from the Western world, the subject of the city is dealt with in a limited and limited way with certain periods and events. This knowledge, independent of time and space, presents the city as an event in its own right. Tuna, emphasizes history in the processes of the emergence and expansion of cities. According to him, every information, especially an organization based on direct space and human relations like the city, cannot be explained without taking into account geography and history. The explanation brought by the Western world is valid for its own cities and cannot be universalized. In this context, the city issue should be handled within the framework of the sociologies created by each society with its own facts and interests, not with the knowledge produced by a single understanding of sociology.

In this context, Korkut Tuna emphasizes that we should have words to say about the city of Islam, the city of the East and the Turkish city, just as new quests are found in the attempts to explain society and identity in Western sociology and history. Because of the literature, the intellectual type who seeks the emergence and development processes of the Western city in the cities of his own country is a situation that these lands are no stranger to. Korkut Tuna, being aware of this, emphasizes that we should have our own views and interpretations about the city and our urbanization, and that we should evaluate our own events in accordance with our own eyes and interests.

Kaynakça / References

- Akçay, Ü. (2005). Planlama. (Ed.: F. Başkaya), *Kavram Sözlüğü*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Alan, S. (2015). *Türk Sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü: Korkut Tuna örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alver, K. (2011), Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, 22(3), 331-346.
- Amin, S. (2018), *Avrupa-merkezcilik*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Arslan, H. (1992). *Epistemik cemaat*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Arslan, H. (2018). *Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakarlar*. (4.Basım), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, kimlik ve küreselleşme*. 2.Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi. 2000.
- Aydoğan, A. (Haz.). (2000). *Şehir ve cemiyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aysoy, M. (2013). Korkut Tuna'nın Sosyolojisi üzerine. *Tıbbi Akademi*, 9, 105-118.
- Bal, H. (2006). *Kent Sosyolojisi*. 3.Basım.İsparta: Fakülte Kitabevi.

- Başkaya, F. (Ed.), (2005). Avrupa-Merkezcilik", *Kavram Sözlüğü*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Başkaya, F. (Ed.), (2005). Küreselleşme. *Kavram Sözlüğü* içinde Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Bulut, Y., Arlı A. (2008). Korkut Tuna ile Türk Sosyolojisinin dünü ve bugünü üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 327-352.
- Coşkun, İ. (2011). Korkut Tuna biyografisi için ilk notlar. *Sosyoloji Dergisi*, 22(3), 19-29.
- Giddens, A., (2012). *Sosyoloji kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Çev. Ü. Yıldız Battal), 4.Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2002). *Türk Sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*. 2.Basım., İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kalın, İ. (2019), *Modern barbar medeni*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Koyuncu, A. (2014). Türkiye'de Sosyoloji ekolleri. *Sosyoloji Divanı*, 4, 65-96.
- Lefebvre, H. (2017). *Kentsel devrim*. (Çev. S. Sezer), 5.Basım, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mahçupyan, E. (1998). Doğu ve Batı: Bir zihniyet gerilimi. *Doğu Batı Dergisi*, 2, 45-55.
- Okan, O. (2011). Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımı. *Sosyoloji Dergisi*, 22(3), 305-328.
- Ortaylı, İ. (2014). Kurumların tarihçisi Henri Pirenne hakkında. (Çev. Ş. Kradeniz), 13.Basım, *Ortaçağ Kentleri* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, G. (2018). *Doğu ve Batı arasında şehir*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özdalga, E. (2011). *Tarihsel Sosyoloji*, 3.B., Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Parin, S. (2011). Korkut Tuna'nın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümü tarihindeki veri. *Sosyoloji Dergisi*, 22(3), 47-57.
- Pınarcıoğlu, Ş.P., Kanbak, A., ve Şiriner, M. (2013). Kent Kuramları. 2.Basım, *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ kentleri*. (Çev. Ş. Karadeniz), 13.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sezer, B. (1998). Doğu- Batı ayrımı. *Doğu Batı Dergisi*, 2, 37-45.
- Sezer, B. (1998). *Sosyolojinin ana başlıkları*. İstanbul: Kitabevi.
- Şan, M. K., (T.y). Sosyal Bilimleri yeniden kurgulamak: Avrupa-Merkezci yaklaşımların aşılması çabaları. *Sosyoloji Dergisi*, 3(15), 57-84.
- Şan, M. K., (2008). Korkut Tuna. (Der: M.Ç. Özdemir), Cilt. 2, *Türkiye'de Sosyoloji* içinde (s.639-666) .Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şan, M. K., ve Şenkaloğlu, S. (2019). Batı Sosyolojisi karşısında Türkiye'de yerli sosyoloji arayışı. *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 35-59.
- Tuna, K. (2005), Türkiye'de Sosyoloji- Ziya Gökalp sempozyumu açılış konuşması. *Sosyoloji Dergisi*, 3(10), 1-4.

- Tuna, K. (2010a). Türk Sosyolojisi üzerine.. (Haz.: Ç. Kovanlıkaya-E. Çav), *Türk Sosyolojisinde üç bilim insanı*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tuna, K. (2010b). İstanbul'un Sosyolojik dönüşümü. , (Ed. A. E. Bilgili), *Şehir ve kültür: İstanbul içinde* (s.357-381) .İstanbul: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür Ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını,
- Tuna, K. (2013a). *Toplum açıklama girişimi olarak şehir teorileri*. 2. basım, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tuna, K. (2013b). *Yeniden Sosyoloji*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tuna, K. (2015a), Sosyolojinin Türkiye'ye gelişinin 100. Yılı Üzerine. *Sosyoloji konferansları*, No: 52 (2015-2) / 3-12.
- Tuna, K. (2015b). *Batılı bilginin eleştirisi üzerine*. 5.basım ., İstanbul: İz Yayıncılık.
- Weber, M. (2010). Şehir. (Çev. M. Ceylan), 9.Basım., İstanbul: Yarn Yayınları.
- Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. (Der. ve Çev. A. Alkan, B. Duru), *20. Yüzyıl Kenti içinde* (s. 77-106), Ankara: İmge Yayınevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Keskin, E. B. (2020). Korkut Tuna Sosyolojisinde şehir. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3183-3212. DOI: 10.26466/opus.777793

DÜZELTME

OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 18, s.1437-1473, Haziran 2019 sayısında yayımlanan, *“Türkiye’deki Büyükşehirlerin Çevresel Performanslarının Entropi Temelli COPRAS ve ARAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi”* başlıklı makale de yer alan bir dipnot yayın sırasında sehven çıkarılmıştır. Başlığa ait dipnot aşağıda ki gibi yer almaktadır.

Türkiye’deki Büyükşehirlerin Çevresel Performanslarının Entropi Temelli COPRAS ve ARAS Yöntemleri ile Deęerlendirilmesi¹

DOI: 10.26466/opus.556278

*

Onur Akçakaya* - Ezgi Dilan Urmak Akçakaya**

* Dr. Öğr. Üyesi. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ardahan/Türkiye

E-Posta: onurakcakaya@ardahan.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7328-5380](https://orcid.org/0000-0002-7328-5380)

** Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ardahan/Türkiye

E-Posta: ezgidilanurmak@ardahan.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3472-1837](https://orcid.org/0000-0003-3472-1837)

Öz

Hızlı kentleşme günümüz kentlerinde toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunların yanında çevresel sorunlara da neden olmaktadır. Özellikle büyükşehirler çevresel ve ekolojik tehditlerden en fazla etkilenen yerleşmelerdir. Çevre kirliliği ve ekolojik bozulma gibi tehditleri fırsata çevirmeyi başarabilen kentler, küresel ölçekte diğer rakiplerinin önüne geçmektedir. Sürdürülebilir bir kent yaratma sürecin-de çevresel performansın ölçülmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, büyükşehirlerimizin çevresel performanslarının değerlendirilmesi ve bu alandaki farkındalığın artırılması amaçlanmıştır. Değerlendirmede çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Kullanılan kriterlerin belirlenme-sinde literatür, uzman görüşleri ve verilerin erişilebilirliği etkili olmuştur. Değerlendirmede kullanılan kriterler, atık su arıtma tesisi sayısı, atık su arıtma tesislerinde arıtılan kişi başı atık su miktarı (Bin M3/Yıl), belediyelerde deşarj edilen kişi başı günlük atık su miktarı (Litre/Kişi-Gün), kişi başı çekilen günlük su miktarı (Litre/Kişi-Gün), kişi başı ortalama belediye atık miktarı (Kg/Kişi-Gün), içme ve kullanma suyu arıtma tesisi kapasitesi (Kişi başı Bin M3/Yıl), içme ve kullanma suyu arıtma tesisi sayısı, içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinde arıtılan kişi başı su miktarı (Bin M3/Yıl), içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen kişi başı yeraltı suyu miktarı (Bin M3/Yıl), içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen kişi başı yüzey suyu miktarı (Bin M3/Yıl) ve partikül madde olmak üzere 11 tane dir. Entropi yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış, COPRAS ve ARAS yöntemleri ile büyükşehirlerin çevresel sıralamaları elde

¹ Bu çalışma, 10-12 Ekim 2018 tarihinde Ardahan’da düzenlenen 1. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda aynı isimle sunulan ve özeti yayınlanan bildirden üretilmiştir.

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches

edilmiştir. Her iki yöntemde birbirine yakın sıralamalar elde edilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir ve Bursa en iyi performans gösteren kentler arasında yer alırken; Aydın, Konya, Tekirdağ, Muğla ve Kahramanmaraş en düşük performanslı kentler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Kentleşme, evresel Performans, COPRAS, ARAS, Entropi.*